

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

3 3433 07438294 0

Virgili

NTLD

Valley

NTLI

9876

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA.

VOL. VI.

**P. VIRGILII MARONIS
OPERA OMNIA**

EX EDITIONE HEYNIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

EXCURSIBUS HEYNIANIS

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN SEXTUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1819.

14031.

NOV 21 1933

NOTÆ VARIORUM

IN

P. VIRGILII OPERA.

ÆNEIDOS

LIBER IV.

APOLLONIUS *Argonautica* scripsit, ubi inducit amantem Medeam. Inde totus hic liber translatus est de tertio Apollonii. Est autem pene totus in affectione, licet in fine pathos habeat, ubi abscissus *Æneæ* gignit do-

lorem. Sane totus est in consiliis et subtilitatibus. Nam pene comicum stilum habet: nec mirum, ubi de amore tractatur. Junctus quoque est superioribus: quod artis esse frequenter diximus. Nam ex abrupto

vitiosus est transitus: licet stulte quidam dicant, hunc tertio non esse conjunctum, (in illo enim navigationum pericula, in hoc amores exsequitur,) non videntes optimam conjunctionem. Cum enim tertium sic clauserit, 'Factoque hic fine quievit: ' Intulit: 'At regina gravi jamdudum saucia cura.' Item paulo post, 'nec placidam membris dat cura quietem.' Nam cum Æneam quievisse dixerit, satis congrue subjunxit, ut somno amans careret. Alii subitum transitum factum tradunt, quia non ostendit convivium dissolutum; sed hoc subtiliter fecit, quia etiam alia convivia eam habuisse describit, 'Post ubi digressi lumenque obscura vicissim.' Sane bene *Regina*, quia contra dignitatem amor sanceptus gravior esse solet. Ex hoc enim nomine, et pudoris et deliberationis nascitur causa, et præcipue potiundi difficultas. Videtur et post amissam castitatem etiam justus interitus. *Servius*.

1 *At regina*] Enarratis omnibus, ad quietem secessit Æneas: Dido autem intolerabili cura, mota recorde loquentis et secreto incendio, torrebatur. *Donatus*.

At] Antiquus admodum codex est, in quo *d* litera ex præpositione *ad* per *t* semper notata est, tam id compositis dictionibus, quam etiam in illis quæ simpliciter proferuntur: ut, 'Meque at tua limina,' et 'ateritque vocatus Apollo,' et 'atopertus amictu.' Ubi vero *t* ex consuetudine vel ex analogia scribi nunc solet, ibi *d* notatur: ut, 'Setosi capud hoc apri,' 'Ad mihi sese offert,' atque loco hoc, 'Ad Regina,' &c. Sed enim ut de ratione scriptionis hujus, quæ adeo frequens est apud veteres, aliquid disseramus: non in codicibus tantum antiquis, verum etiam in veterum monumentis observatum sæpius *ad* et *at*, sive per *t*, sive per *d* scribantur, idem significare: quamvis juniores Grammatici

præpositionem a conjunctiva, scriptione distinxerint. Indifferentar vero, uno eodemque significatio scribi plerunque Sosipater Carisus manifeste declarat, Licinii Calvi exemplo in Fuscium ambitus reum, 'ad ita mihi Jovem deosque immortalis velim benefecisse, judices.' *At*, inquit, conjunctionem, *ad* vero præpositionem scribunt: *εἰς ὁποῦν* tamen est, *ad* hic per *d* scribi, ne subsequens *t*, litteram duriorem suique similem sonum literæ amplexa dictum faciat immitus. *Pierius*.

At regina] *At* particula connectendi vim habet. Sic Stat. incipit Achil. 11. 'At Thetis undisonia,' &c. Observavit hoc tanquam elegans principium Hadr. Card. Hunc Æn. iv. ex Apollonii Argon. iv. sumtum narrat Macrobian. Saturn. v. 17. Ut Apollonius representat amorem Medæ, sic noster exponit Didonis. Ad quem alludit Ovid. Trist. 11. 533. 'Et tamen illæ tuæ felix Æneidos auctor Contulit in Tyrios arma virumque toros.' et epist. Heroidum, quæ a Didone ad Æneam scripta est. *Emmeness*.

Jamdudum] Aut nimium et vehementer: ut Terentius, 'Jamdudum te amat;' 'Jamdudum illi facile fit quod doleat.' Aut *jamdudum*, id est, a quo tempore vidit Æneam. Legimus enim, 'Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido.' Aut ex quo narrare cœpit Æneas, aut ex quo intervenit Cupido. *Saucia*: hinc subjunxit *vulnus alit*. *Servius*.

Saucia] Urget metaphoras a corpore ad animum. Nam postquam dixit, *saucia*, addit, 'Vulnus alit venis.' Et, *venis*, ideo: quia, ut venenum, ita amor per venas illabatur. Sic Æn. 1. 692. Cupido a matre jubetur, ut Didoni 'Occultum Inspiret ignem, fallatque veneno,' id est, amoris quasi veneno. Alludere autem videri potest hic quidem *ad tela Cupidinis*; uti mox ad faculam. Nam

ut sagittarum vulnus est, ita facis incendium. Lucretius: 'aeterno devinctus vulnere amoris.' Alias *cæcus ignis* fuerit, quem Græci *πῦρ ἐκπύρετον*, et *ἐκδύρευον* vocant. Et forte hic etiam ad *imaginem Cupidinis* allusum est, qua cæcus pingitur. Porro notat Prisc. l. xvii. (p. 628.) *alut* et *carpitur*, dictum hic, pro *alebat* et *carpebatur*. Taubmann.

Cura] Amore intolerabili, quem ferre non posset: ut, 'Meque his absolvi te curia.' *Cura* ergo ab eo, quod cor urat: ut, 'Veneris justissima cura.' Item, 'Mea maxima cura.' Sane per confusionem verbi et nominis dictum est, nam *cura* est et verbum, ut *cure*, *cures*, cum non est nomen. *Servius*.

Cura] Id est, amore, qui res est timoris solliciti plena. Horat. de art. poet. vs. 85. 'et juvenum curas.' Val. Flacc. l. vi. de Med. 'et quas alit incerta curas.' *Emmenes*.

2 *Vulnus alit*] Curam pascit. Et bene adludit ad Cupidinis tela, ut paulo post ad faculam: ut, 'Et cæco carpitur igni.' Nam sagittarum vulnus est, facis incendium. *Servius*.

Venis] Quia per venas amor currit ut sanguis, nam in sanguine anima, in anima amor est; aut sicut venenum dictum, ut, 'Fallasque veneno.' Item, 'Longumque hibeat amorem:' nam *venenum* ideo dicitur, quia per venas currit. *Idem*.

Cæco carpitur igni] Non quod non cernat, sed quod non cernatur: vel quod Dido amorem suum vult occultare, si possit, ideo *cæco*: et ait Virgilius, ut inventas frangat declamationes: ut hoc loco rem dixit sine declamatione. Unde Ovidius, 'Quoque magis tegitur, tanto magis æstuat ignis.' *Cæco* ergo *igni* possumus ut validiore accipere, cuius hæc natura est, ut comprehensus magis convalescat. *Carpitur* autem, paulatim consumitur; ut, 'Carpit enim virens paulatim.' Sane *igni* pro *igne*, dativus pro ablativo. *Idem*.

Delph. et Var. Clas.

Cæco carpitur igni] Sic Ovid. Metam. iii. 49. 'Liquitur et cæco paulatim carpitur igni.' Ubi consulendus Nob. Heinsius et Rob. Titius contronv. iv. 2. Id Longus in pastorah l. x. vocat *ἐκπύρευμα λαβαῖν*. Epigr. *πῦρ ἐκπύρετον* et *ἐκδύρευον*, ut notavit Germ. sed Longus appellat l. ix. *πῦρ*, quum increverunt flammæ, vel, ut Apulejus Metam. l. x. ubi vesano igne tota præcordia completa sunt. *Emmenes*.

3 *Multa viri virtus animo*] Bene mediam se facit præbere Didonem, inter regalem pudorem et amoris impulsam. Simulat enim se virtutem mirari, cuius pulchritudine commovetur. *Multa* autem *viris*, figurate dixit. Nam ad numerum transiit, quod est quantitatis, aut *multe* pro *magna*. *Servius*.

Multa viri virtus] Erant enim et corporis, quia multos labores pertulerat. Erant animi: quod erat decorum cultor, amator patriæ, parentis, uxoris. Quapropter, etiam sublato amore confiato a Cupidine, cur non amaret virum domi forisque præstantem? bello strenuum, in pace religiosum? necessarium sibi viduæ destitutæ, condenti civitatem? necessariam contra Pygmalionem? Forma autem corporis cæteris animi virtutibus afferebat decus: accedebat nobilitas generis; erat enim Veneris filius, Cupidinis frater, nepos Jovis. *Donatus*.

Recurat] Frequentativo usus est verbo in frequenti amantis cogitatione. *Servius*.

Recurat] Nullum fere codicem ex his antiquis adinveni, in quo dictio *recurat* incohmis habetur: litera modo una modo altera, in hoc vel illo codice, vel suppositicia, vel desiderata. In plerisque vero abrasas medias aspexi, et alias atque alias superductas. Moveant forte stomachum, si dixerō *recusat*, aut *reversat*: et alia etiam his fœdiora legitimæ lectionis loco supposita finisse. Sed enim *recurat* frequentativa forma a *recurro*,

Virg.

8 L

castam esse lectionem, tam sententiæ concinnitate, quam Servii et Arnusiani Messi iudicio confirmatur. *Pierius.*

4 *Gentis*] Non *Æneæ*, ut sit velut excusatio, sed a numinibus Dardani, aut Veneris. *Servius.*

Infixi pectore vultus] Vultus, inquit, et verba hærent, virtus et honos gentis recurrat, quia superiora vehementiora sunt ad amorem. *Infixi* autem ut alibi, 'Illum absens absentem auditque videtque.' *Pectore* vero pro *pectori*. *Idem.*

Infixi] *Figi* ea dicuntur quæ facile avelli non possunt: et hæret quod non potest separari. *Donatus.*

Hærent infixi pectore vultus verbaque, &c.] Facit ad Maronis explanationem illud Ovidian. Met. vi. 490. 'At rex Odrysus, quamvis secessit, in illa Æstuat, et repetens faciem, motusque, manusque; Qualia vult fingit, quæ nondum vidit, et ignes Ipse suos intrit, cura removente soporem.' Amoris curam sequuntur insomnia, *Ὁρæε δῶνδαι* vel *μειμναι τὰ δῶνδαι*, teste Macrob. in Somn. Scip. i. 3. ideoque Dido quiescere vix potuit. *Emmeness.*

5 *Nec placidam membris dat cura quietem*] Aut penitus quiete caruit, ut *placida* epitheton sit *quietis*: aut habuit quidem quietem, sed non placidam, id est, turbatam somniis, unde et ipsa paulo post, 'Quæ me suspensas insomnia terrent.' *Servius.*

Quietem] Diversa res est somnus et amor. Ergo *Æneas* quiescebat: Dido inquieta erat. *Donatus.*

6 *Postera Phœbea lustrabat lampade* t.] Circumlectio orientis diei. Secundum enim et tertium librum *Æneas* per noctem in convivio Didonis narraverat: licet, ut supra diximus, Virgilius ista, quæ per naturam necesse est fieri, plerumque contemnat. *Servius.*

Lustrabat] Aut inlustrabat: aut re vera *lustrabat*, id est, purgabat: nam non quodammodo polluit mundum:

vel circumibat, ut, 'Lastrat Aventin montem.' *Idem.*

Phœbea lustrabat lampade] Solem Robert. Titius controv. x. 13. appellat lucernam mundi: et lampada hoc loco, ut et *Æn.* iii. 637. 'Argolici clipei, aut Phœbeæ lampadis instar.' *Emm.*

7 *Humentem umbram*] Quia nox omnis humida est, ut, 'Noctis lentus non deficit humor.' Et nihil interest, utrum *umbram* an *noctem* dicat. Nox enim, umbra terræ est, ut supra, 'Involvens umbra niagna terramque polumque.' Ergo *humens* pro *humidam*, quia *humens* est quod facit *humidum*, unde bene *humens* posuit. Est etiam *Hysteroproteron* in sensu. Prius est enim, ut Aurora umbram dimoveat, post Phœbea lampas lustret terras. *Servius.*

8 *Cum sic unanimum*] De re pudenda loquutura parum fuerat sororem eligere, nisi etiam unanimem. Dicimus autem et *unanimum* et *unanimis*, sicut *inermis*. *Idem.*

Cum sic unanimum] In codicibus aliquot antiquis, *cum* legitur: et *unanimum*, et *unanimem*. Utrumque agnoscitur a Grammaticis: De adloquitur per d, alibi dictum. *Pierius.*

Male sana] Non plene sana, amore vitata. *Male* enim aliquoties *non*; sæpe etiam *minus* significat: *non*, ut 'Statio male fida carinis'; *minus*, ut 'male sanus': sicut *ec*, ut *recors*, et *tesunus*. Quanquam *male* significet et *perniciose*: ut *Lucanus*, 'Sic male deseruit.' Et quidam *male-sana* volunt hyphen legere, nec esse compositum verbum, quia composita unum plerumque corrumpant necesse est, ut *malesuada*. *Servius.*

9 *Anna soror*] Cujus filia fuerint Anna et Dido, Nævius dixit: et bene vocabulo necessitudinis blanditur, ut libenter Didonis audiat confessionem; sed suspense et pedetentim pudore resistente incipit. *Idem.*

Anna soror] Elegit sororem et unanimem, cui turpiorem amorem confes-

teretur; neque tamen aperte, sed per insinuationem longo verborum circulo confessa est. *Donatus.*

Anna soror] Oratio generis Suasorii, qua deliberat Dido, utrum se amori dedat, necne. Et vide, quam omnia suspense et veluti ex insidiis, pudore resistente, loquatur. Ut non sine causa, J. Cæs. Scaliger Poët. v. 6. hæc divina appellarit. *Taubm.*

Insomnia terrent] Legitur et terret et terrent. Sed si terret legerimus, insomnia erit vigilia. Hoc enim majores inter vigilia, et ea, quæ videmus insomnia interesse voluerunt: ut insomnia generis feminini, numeri singularis, vigiliam significaret, insomnia vero generis neutri, numeri pluralis, ea quæ per somnium videmus: ut, 'Sed falsa ad cælum mittunt insomnia naves.' Sciendum igitur quia si terret dixerimus, antiqua erit elocutio. *Insomnia* enim licet et Pacuvius et Ennius frequenter dixerint, Plinius tamen exclusit, et de usu removit. Sed ambiguitatem lectionis hæc res fecit, quod non ex aperto vigilasse dixit, sed habuisse quietem implacidam, id est, somniis interruptam; ut intelligamus eam et in somniis territam, et propter terrorem insomniorum vigilia quoque perpersam. *Serrius.*

Quæ me suspensam insomnia t.] Patior insomnia, dum considero nihil esse in hospite, quod præferri non debeat. *Donatus.*

Insomnia terrent] Libentius omnes terrent cum antiquis codicibus agnoscunt, ut insomnia plur. numero dicantur, sive τὰ δόρυ, sive vigiliam intelligamus. Nam plurali numero insomnia loco hoc, pro vigiliis positum Sosipater Carilius putat: quamvis et hic somnia intelligi possunt, in quibus terror. *Pierius.*

Insomnia] Hic in neutro plur. sed et femininum pro vigilia usurpari notum ex Ciceronis Catone: 'caret violentia et eruditate et insomnia:' et ex exemplis a Roberto Titio prolatis

controvers. VIII. 1. *Emmeness.*

10 *Quis*] Nonnulli pro aliquis accipiunt, vel qualis. *Servius.*

Novus] Magnus: ut, 'Pollio et ipse facit nova carmina.' Quasi antea nunquam, ut Terentius, 'Nova figura.' *Idem.*

Quis novus] Nova in illo sunt omnia, tam in corpore, quam in animo, neque unquam in alio visa: et hæc dicuntur pro amantis animo. *Don.*

Quis novus] Od. A. Arete ad Phæaces de Ulysse: φαίκες, πῶς ἔμμεν ὡρῇ ἴδε φαίκεας εἶναι, Εἰδὸς τε μέγῃς τε ἴδε φέρεας ἔρδον ἔκρας; Ἑείνως δ' αὖτ' ἐμὸς ἔστιν. Catull. 'In nostris requiesset aedibus hospes?' *Germ.*

Quis] Quis, pro qualis: ut Æn. vi. 'Qui juvenes quantas ostentant, aspice, vires?' pro, *quales.* *Prisc.* lib. xvii. *Tadmam.*

Successit aedibus] Ut, 'Succedoque operi;' et, 'Succedunt tecto, et flammæ ad culmina jactant.' *Serrius.*

11 *Quem sese ore ferens*] Cum cum ob virtutem laudet, addendo tamen os, nec pulchritudinem denegaverit. *Ore autem ferens*, utrum oratione, an vultu dubium est: ut, 'Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido.' item, 'Namque ipsa decoram Casariem nato genetrix humæque juventæ... afflarat.' *Idem.*

Quem sese tre pectus] Quam gratum, quam jucundum est, quam viro forti conveniens: quod tacet, quod loquitur, quod movetur. Laudatur etiam Æneas hic, quod non amavit ut vulgaris et turpis, sed amatus est; non tamen ab ea quæ esset pudoris abjecti, sed etiam petita consilio Verberis et Cupidinis fraude. *Donatus.*

Quam forti pectore, et armis] Ut etiam ab Ilioneo audierat, dicente: 'Quo iustior alter, Nec pietate fuit, nec bello major et armis.' Sane subaudis est. Et bene virtutis commemoratio excusat supra dictam pulchritudinis laudem. *Pectore autem et armis* non his idem dicit: pectus

ad patientiam, armis ad fortitudinem. *Servius.*

12 *Credo equidem genus esse deorum*] Ego quidem credo. Nec enim *vana fides* est, id est, falsa. Nam *degeneres animos arguit timor*, id est, probat, ostendit. Et bono ordine amari facit Æneam ab ea, de qua ait, 'Jura dabat legesque viris.' Primo virtute et factis, deinde generis nobilitate, inde oratione, post pulchritudine, et singula singulis reddit. *Idem.*

Genus esse Deorum] Adagii forma Plutarchus de fortuna Roman. λαμπρά μὲν τὰ σὰ ἔργα, καὶ μεγάλα, καὶ θεῖον ὡς ἀληθῶς ἐξέφηναι αἶμα καὶ γένος οὖσαν σεαυτὴν: *Illustria sane et magna sua sunt facta, et revera docuisti te esse sanguinem et genus Deorum.* Talia sunt illa ab Nostro frequentissima: ut in vi. 'et mi genus ab Jove summo.' Iterum, 'Anchisa generate, Deum certissima proles.' Et, 'sate sanguine Divum Tros Anchisiade.' Sed in his locis Poëta capiendus proprie; nam vere cum relatu ad Venerem. *Cerda.*

13 *Degeneres animos timor arguit*] Generosi animi iudicium, non timere; inde recte colligit Theb. Stat. l. i. 'nam vos Haud humiles tanta ira decet, generisque superbi Magna per effusum clarescunt signa cruorem.' Interitus Cyri vultus nobilitatem arguebat Just. i. 5. et eodem teste xiv. 6. constantia Olympiadis, in qua moriente poterat cognoscere Alexandrum. Quia Agrippina non extimescebat strictos gladios, se Augusto ortam testabatur, ut Tacit. Ann. i. 40. *Emmenes.*

Heu] Per hæc amoris impulsus ostenditur. Et hoc ad miserationem pertinet. *Servius.*

Heu] Incipit sensim confiteri quod amet, quod doleat casus ejus. *Donat.*

Quibus ille] Pro quantis. *Servius.*

14 *Lactatus fatis*] Casibus: ut, 'Quis te, nate dea, per tanta pericula casus Insequitur?' Et est Hystero-

logia; nam prius est, ut bella exhausterit, post fatis jactatus sit. *Idem.*

Quæ bella] Quanta; pronomen pro nomine. *Idem.*

Exhausta] Finita, terminata: quod nimis virtutis est. Nam inchoare bella, quorum libet est: vincere vel finire, paucorum. *Idem.*

15 *Si mihi non*] Adeo illum probat, ut illum judicet dignum matrimonio suo, nisi priori conjugio sit decepta. *Donatus.*

Fixum immotumque sederet] Cogi se optat, quæ sic negat. *Immotum* autem pro *immobile*, participium vim nominis habens. *Servius.*

Sederet] Placeret: ut, 'Et sedet hoc animo.' *Idem.*

Sederet] Id est, esset in animo. Sic Æn. v. 'Idque pio sedet Æneæ.' Scalig. iv. 16. *Taubmann.*

16 *Nec cui*] Deest viro. *Servius.*

Vinclo jugali] Synæresis est, pro *vinculo*. *Jugali* autem propter jugum, quod in matrimonio ponebatur coniungendis. Unde et Juno *jugalis* dicitur. Quidam *jugali* accipiunt pro *conjugali* per ἀπαλπεῖον dictum, quæ fit cum de prima parte verbi syllaba detrahitur. *Idem.*

17 *Primus amor*] Id est, maritus. *Idem.*

Deceptam morte fefellit] Figurata dixit, morte sua decepit me, et fefellit. *Idem.*

Postquam primus amor deceptam] Postquam spe perpetui amoris, intersecto marito, frustrata sum. Scalig. iv. 16. *Taubmann.*

18 *Pertæsum thalami, tædæque fuisset*] *Pertæsum* participium est sine verbi origine: et regit genitivum, ut hoc loco. Nam genitivus est singularis. *Servius.*

Tædæque] *Teda*, arborum est resiniferarum: e qua tedas faciebant, quas novis nuptis præferebant. Vide Scalig. et Muret. ad illud Catulli Carn. 57. *manu pinam* (vel, ut Muret. et Brisson. legunt, *spineam*) quate te-

dam. Hinc pro ipsis nuptiis usurpatur. *Taubmann.*

19 *Huic uni forsam potui succumbere culpæ*] Bene *forsam*, quasi adhuc dubitet. Singula pronuntianda sunt, nam ingenti dicta sunt libra, quibus confessioni desiderii sui quandam injicit refrenationem. *Servius.*

Culpæ] Bene *culpæ* potius quam *amori*; et hoc propter antiquum ritum, quo repellebantur a sacerdotio, id est, fortunam muliebrem non coronabant, his nuptæ. *Idem.*

Huic uni for. pot. succ. culpæ] Hic *Servius*, propter antiquum ritum, quo repellebantur a sacerdotio his nuptæ. Certe et nunc quoque jure Pontificio qui secundo nupsit, aut viduæ se matrimonio addixit, omnibus exuitur clericorum privilegiis, nec ad sacerdotii dignitatem admittitur. *Valerius lib. ii.* 'Olim quæ uno matrimonio contentæ fuerant, corona pudicitie honorabantur: multorum matrimoniorum experientiam legitimæ cujusdam intemperantiæ signum credentes.' ubi *Val.* *legitimam intemperantiam* vocat secundas nuptias cui et *Martial.* accinuit: 'Quæ nubit toties, non nubit, adultera lege est: Offendor mœchæ simplicitate minus.' *Tacitus* item est auctor lege apud *Germanos* secundas nuptias mulieribus prohibitas fuisse. Quod autem festis diebus viduaram nuptiæ apud *Romanos* celebrari possent, *Verrius Flaccus* hanc joculari causam reddit: 'quod feriis veteres fossas tergere, novas facere non liceret.' *Germ.*

Huic succumbere culpæ] *Cælius xlviii. 22.* de digamia locus. *Hartung.*

20 *Fatebor enim*] Bene uno sermone et culpam expressit et necessitatem. *Fateri* enim et coactorum est et culpabilium. Sed hic videtur per oblationem confessionis levius crimen efficere. *Servius.*

Miseri post fata Sichæi] Aut muliebriter dixit *miseri*; aut mortui, secundum *Ciceronem*, qui in *Tuscula-*

nis miseros, mortuos vocat; aut certe ob hoc *miseri*, cujus jam obliviscitur; aut *miseri* sic occisi. *Idem.*

21 *Sparsos fraterna cæde Penatis*] Si *Didonis*, dispersos post fugam intelligimus: si fratris, pollutos cruore. *Fraterna* autem *cæde*, quam frater admiserit. *Idem.*

Sparsos fraterna cæde Penatis] *Propert. ii.* 'Spargereque alterna communes cæde penates, Et ferre ad patrios præmia dira lares.' *Germ.*

22 *Inflexit*] Quia supra ait, 'Fixum immotumque sederet.' *Inflexit*, a proposito rigido declinavit. Et bene per gradus crevit; primum *inflexit*, ut fixos ostenderet; quæ fixa sunt enim, quoniam avelli non possunt, flectuntur; deinde *impulit labantem*, ea enim impelluntur, quæ prona sunt ad cadendum. *Servius.*

Labantem impulit] Id est, impulit, et labare facit. Non enim lababat, quia ante immobilis fuerat. Cavendum sane, ne *labantem* contra metrum legamus. Nam *la* longa est; ut, 'Labere, Nympha, polo.' *Idem.*

Labantem impulit] Contrarium est *labantes firmare patres* apud *Horat. Od. iii. 5.* *Nostrum* interpretatur *Scal. iii. 77. Emment.*

23 *Agnosco*] Participium *agnotus*, non *agnitus*. *Sallustius*, 'Nec inermos ex prælio viros quenquam agnoturum.' *Servius.*

Veteris vestigia flammæ] Bene inhonestam rem, sub honesta specie confitetur, dicens, se agnoscere maritalis conjugii ardorem: hoc est, quo mariti diligunt solent: nam erat meretricium dicere, in amorem *Æneæ* incidi. *Idem.*

24 *Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat*] *Callide*, ac si diceret, posse se conjungi *Æneæ*, si mors secuta non fuerit, et bene in vestigio revocavit. *Idem.*

Sed mihi vel tellus] Confessa de amore, melius pro *Venere* sibi mortem dicit. *Donatus.*

Optem] Pro *relin.* Servius.

25 *Adigat]* In codicibus aliquot antiquis, *abigat* legitur: nempe quia veriti sunt his *ad* præpositionem repetere. Sed enim ea sic posita, majorem ostendit vim: neque desunt hujus elocutionis exempla apud Virgilium et Ciceronem: ut illud, 'Nondum erat auditum te ad Italiam adventare.' *Pierius.*

26 *Pallentes umbras Herebo]* Id est, in Herebo. Alii *Herebi* legunt; ant *Herebo*, ad Herebum: ut, 'It clamor cælo.' Et perseveravit in atroci imprecatione: nam non sufficit, 'Adigat me fulmine ad umbras,' dixisse; adjecit, 'Pallentes umbras Herebo, noctemque profundam, Ante pudor quam te violem.' *Pudor*, pro *pudicitia* abutimur: et bene *violo*, quia pudor sacrosancte custodiendus est. *Servius.*

Pallentes umbras] Hoc audito lege in Tibullo eleg. III. 1. 'Parcite pallentes umbras quicunque tenetis, Duraque sortiti tertia regna Dei:' ubi vulgo *pallentes undas.* Sed non dubium, quin retineri queat vetus lectio, nam Virg. lib. VI. 'vada lixida:' et idem Tibullus eleg. III. 3. 'ignava luridus Orcus aqua:' et clarius eleg. I. ejusdem libri, 'pallida Ditis aqua.' *Cerdu.*

Pallentis] Gutherius de Jure Manium II. 16. legendum censet *pallentes*, quæ nunquam conquiescunt, idque magis imprecationi convenire. Quo jure, non video. *Emmeness.*

27 *Ante-quam]* *Ante* abundat, exemplo Græcorum: præcessit enim *Præius*, ut notat Turneb. XXVI. 5. *Taubmann.*

Aut tua jura resolvo] Propter illud, 'Vinclo jugali.' *Servius.*

Ante pudor quam te violo, aut tua jura resolvo] In quibusdam *violum* et *resolvam.* In Romano, et in Oblongo Vaticanæ bibliothecæ codicibus antiquissimis scriptum est, *violo* et *resolvo.* In Longohardico etiam ita

prius habebatur, altera inde manu super additum est *â*, cum nota compendiaria, quæ pro *m* poni solet. Corruptus etiam est *Mediceus*, ubi *violem* ex *violo* factum: et ita in Porcio contaminatum est utrumque verbum, quum *violo*, et *resolvo* prius scriptum esset. Finitivum vero modum loco hoc Sosipater dubio procul agnoscit, ubi ait: '*ante quam*, modo finitivis, modo subjunctivis jungitur. Junctum subjunctivis: ut, *Antequam venisset.* Disjunctum, finitivis, ut apud Virgilium, *ante pudor quam te violo, aut tua jura resolvo.*' Hinc, quam is lectionem probavit, patet. *Pierius.*

28 *Ille meos, primus qui me sibi junxit]* Desideria et voluptates secum abstulit moriens. *Servius.*

Ille primus] Ostendit sorori viam necessariæ persuasionis: ut quod erat amoris impulsu factura, hortatu alieno magis facere videtur: ait enim: semel nupsi; habeat ille, quamvis mortuus, pudoris mei pignus; qui mihi florem virginittatis eripuit, et secum habeat, ac suo sepulchro conservet: et sic oblique dicit: Quid dubitem nubere, cum alterius nuptias sepultus ille non videat, nec sentire possit? sufficiat illi, quod præcipuum habuit, virginittatis meæ decus tulisse: relinquat viduam necessitatibus suis inservire: et si sentit, fidem debitam illi mors subtulit, quæ novitatem quandam procuravit. Vis major urget, et intolerabilis cogit. Impune secundi conjugii fortuna suscipitur: et si aliquid manes sentire potest, impune peccatur. *Donatus.*

Junxit] In antiquis aliquot exemplaribus *vixit* legitur, quod tantumdem est: nisi quis *jungere* magis ad nuptias pertinere dicat, *vincire* autem amicitiae potius esse. *Pierius.*

Amores] Quibus amare possim, et bene videtur moram posuisse cum dicit, 'Primus qui me sibi junxit amoris.' *Servius.*

29 *Servetque sepulcro*] Id est, et defunctus servet, et qui in sepulcro est: ut, 'Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Conjugis.' Sed modo pro mortuo accipiamus. Sane ceremoniis veterum, Flaminicam nisi nuntium virum habere non licet, quod hic ex persona Didonis exsequitur, dolentis stuprum admissum in amore Æneæ, quod supradictis versibus probavit, 'Ille meos primus,' &c. nec Flaminii aliam ducere licebat uxorem, nisi post mortem Flaminicæ uxoris, quod expeditur: quia post mortem Didonis Laviniam duxit, et quod subrepta, vel retenta Creusa, ex ipsius quoque confessione et prædicatione regia parata fuerit, quod nullum piaculum fore denuntiatur. *Idem.*

30 *Sinus lacrimis implevit obortis*] Sinus dicimus *orbis* oculorum, id est, palpebras, quæ a palpitatione dictæ sunt: nam semper moventur. *Implevit* autem ideo, quia lachrymæ plerumque se intra oculos tenent. Et bene præmisit excusationem his lachrymis commemoratione prioris mariti, quasi propter maritum fletet, cum amore cogente lachrymaret. *Idem.*

Lacrimis] Quas effundebat vel recordatione veteris mariti, vel quod cogatur id facere, quod animo respuente damnaverat. *Donatus.*

Obortis] In veteribus codicibus aliquot, *lacrimis abortis* legitur: sed *obortis* interpretes agnoscunt. *Pierius.*

Sinus lacrimis implevit] Sinus hic pro concavitate oculorum Turnebus accipit: alii pro vestibulis: ut Hom. Od. H. ἑματα δ' αἰεὶ δάκρυσι δέουσιν alii ἀπὲρ τῶν κόλπων ut, δέοντο δὲ δάκρυσι κόλποι. Certe Græci quoque κόλπους tam pro concavitate illa, quæ est inter brachiorum et pectoris complexum, quam pro vestibulis ipsis accipiunt: in quem sensum si consentimus, uberiores amantis reginæ lacrimarum fluxus videbuntur, quam si Turnebi sequemur sententiam: nam non temere Epigr. III. Ποῖτα γλυκύ-

δάκρυον ἔρωτα vocat, et πολὺδάκρυον. Illud Eurip. ntrique, tam vestibulis quam κόλποις convenire potest: δάκρυσι νοτερὰν αἰεὶ πέπλων πρὸς στήθεσσι πτύχα τέγγω: in Suppl. *Germanus.*

31 *Anna refert*] Mire videtur intellexisse Anna, quod sibi suaderi vellet Dido; et est rhetorica snasio, omni parte plena: nam et purgat objecta, et ostendit utilitatem, et a timore persuadet. Et usus est apto causæ principio: nam cum aliquid propter nos petimus, benevolam nobis eum, qui audit, facere debemus; cum in aliena causa sententiam dicimus, nos illi benevolos debemus ostendere, ut habeatur dictis fides. Postquam igitur dicendo, 'O luce magis dilecta sorori,' ostendit nihil sibi sorore esse carius, summam rei ponit, an nuptiæ faciendæ sint, 'Solane perpetua moriens carpere juvena.' Inde partes rei a persona Didonis; an quia maritum perdidit, alium accipere debeat: 'Id cinerem aut manes credis curare sepultos;' Æneam: 'Placitone etiam pugnabis amori?' a loco 'Nec venit in mentem quorum comsederis arvis;' a timore: 'Quid bella Tyro surgentia dicam, Germanique minas?' a capsâ et utilitate: 'Quam tu urbem soror hanc cernes?' a modo: 'Indulge hospitio, causasque innecte morandi:' an etiam id dii fieri velint per conjecturam, 'Diis equidem auspicius reor et Junone secunda.' *Serrinus.*

O luce magis dilecta] Quæ diligatur adhuc, an magis quam lux dilecta? aut dilectior luce? Nam antiqui frequenter pro comparativo jungebant particulam *magis*. Tale et illud est: 'Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat, Chære magis.' Terentius: 'Nihil videtur mundius, nec magis compositum, nec magis elegans.' *Id.*

O luce magis dilecta sorori] Ostendit causam meri consilii fuisse, cum ex amore loquatur: et deinde aggreditur destruere causas, propter quas

ipsa negaverat secundas nuptias. *Donatus.*

Sorori] Bene Anna dilecta respondit sorori, quia et Dido sic cœpit, 'Anna soror.' Ergo per nomen necessitudinis ostendit, se quæ sunt utilia persuadere: ut alibi, 'Parvumque patri tendebat lalum.' *Servius.*

32 *Solane perpetua*] Id est: solane mærens in omni carperis juvenuta? *perpetua* ergo, *continua juvenuta*, aut pro *juventute* accipiendum; nam *Juventa* dea illius ætatis est; *Juventas* ætas ipsa juvenilis; *Juventus* juvenum multitudo. *Idem.*

Perpetua carpere juvenuta] Tunc sola *juventum* omnem mœrore transiens consumeris? Et ingeniose eam ætatis partem nominat, quæ tota amoribus dicata est. *Tambmann.*

Solane perpetua mærens carpere juvenuta] Quid *carpere* dictam Ge. III. 215. et Eustathius a ἀρπάζω deducit, quod idem quod ἐν πάλῳ sicco, *aqualidum efficio*. Est igitur poëtæ sententia: Visne perire florem ætatis, in perpetuo celibatu ætatem terens? Non dissimilis adeo locus Stat. Theb. I. v. 'Si tædet inanes Æternum servare domos, turpemque juventæ Flore situm, et longis steriles in luctibus annos.' *Emmense.*

33 *Nec dulcis natos*] Propter liberos, quæ fuit causa secundi matrimonii; ut Juvenalis, 'Sed placet Ursidio lex Julia, tollere dulcem Cogitat heredem.' Et hysterologia est; nam per Veneris præmia proveniunt nati. Alii male jungunt natos Veneris, Æneam et Cupidinem. Alii ἔσπρα et ἀντέσπρα dicunt. *Servius.*

Nec dulcis natos] Honestam causam proponit, ne libidinis, sed liberorum creandorum causam illam hortari videatur. *Donatus.*

Nec dulcis natos] Supra Ge. II. 'Et tota in dulces consument ubera natos.' Eurip. in Med. ὁ γλυκεία προσβολή, ὁ μαλθακὸς χρός, πνεῦμα θ' ἥδιστον τέλειον. *Germanus.*

Veneris nec præmia] Id est, voluptates. Homerus, τὰ τε δῶρ' ἀφροδίτης. Et volunt quidam ἐν διὰ δυν' esse. *Servius.*

Veneris nec præmia noris] Tale quid in Epigr. Græco. οὐδ' ἐνὶ παστέυς ἤγαγε' οὐδ' ἐπαίης ἔργα τεκνοστορίας. Respexit autem Maro, ut observavit Servius, Homeri χρυσῆς δῶρ' ἀφροδίτης. Tusan. reddidit in (Econom. Aristot. γαμικὸν γέρας, de desultore in lectos alienos viro: ἡ μὲν γυνὴ τὸ γαμικὸν γέρας ἀπαυπεῖται. *Germanus.*

34 *Id cinerem aut manes credis curare sepultos*] Propter illud, 'Ille habeat secum servetque sepulcro,' quia marito juraverat: ut, 'Non servata fides cineri promissa Sichæo.' Et bene extenuat dicendo non *animam*, sed *cineres* et *manes sepultos*. Dicit autem secundum Epicureos, qui animam cum corpore dicunt perire. *Servius.*

Id cinerem] Id est, Hic, cui deferre contendis, nescit honorificentiam tuam. Cum anima enim sensus morientis extinguatur, totum interit perditque obsequium, quisquis illud non homini, sed cineri prorogare contendit. *Donatus.*

Id cinerem] Sic Horat. 'matris cineres' ponit pro matre mortua, od. II. 8. et de Arte poët. vs. 471. 'Minxerit in patrios cineres:' qui colligebantur et condebantur urnis. Vide Kirchmann. de Funer. Rom. III. 8. *Emm.*

35 *Esto*] Adverbium concedentis, Græcum. *Servius.*

Esto: agram] Cum adhuc esses ægra ex recenti dolore, nulli flexerunt te: nunc non repugnabis placito amoris. *Donatus.*

Flexere mariti] Non qui erant, sed qui esse cupiebant. Alii intelligunt *agram mariti*, ut sit genitivus singularis, id est, tristem propter maritum. Vel *agram* ad morbum animi referas; id est, ut stultitiam judicet in juvenuta ætate nuptilis abstinere. *Æger* enim animo dicitur, *ægrovus* corpore. *Serv.*

36 *Non ante Tyro*] Aut in Tyro: æt

si diceret Tyri: aut certe Τυρδων, id est, de Tyro: ut, 'Dardanas Hesperia.' Quidam autem *Libyæ*, mariti *Libyæ*; *Tyro*, mariti Tyrii exponunt. *Idem*.

Ante Tyro] Alii hæc aliter. Hortensius eam censet germanam sententiam: Esto; non moverint te ulli mariti; sed ne Iarbas quidem, despectus et invisus *Libyæ*, et multo ante Tyro: (*pro Tyriis et Libycis populis*;) tamen amor placito non repugnabis. Turneb. xxiii. 3. 'Non ante Tyro despectus Iarbas;' valet, inquit, contemptus a Tyro; et, per denominationem, a Tyria muliere. Constat enim e Justino Iarbam non Tyrium, sed Afrum fuisse. Passeratius ita dispoigit: 'non ante Tyro. Despectus Iarbas,' *Duct.* ut *τελετα προσεγγυη* post Tyro ponatur. Cui non sit verisimile, Iarbam Didus ambisse matrimonium cum illa adhuc Tyri esset. Porro hanc historiam Justinus l. xviii. commemorat, quam illic vide. *Taubmann*.

Despectus Iarbas] Rex Lybiæ, qui Didonem re vera voluit ducere uxorem. Et, ut habet historia, cum hæc negaret, Carthagini intulit bellum: cujus timore cum cogeretur a civibus, petiit, ut ante placaret manes mariti prioris: exædificata igitur pyra, se in ignem præcipitavit: ob quam rem *Dido*, id est, virago, quæ virile aliquid fecit, appellata est. Nam *Elissa* proprie dicta est. *Servius*.

Iarbas] Dicitur et *Iarba*, ut Ovid. *Fast.* l. iii. 'et potitur capta Maurus Iarba domo.' Sic *Perdicca* et *Perdiccas*, *Marsyas* et *Marsya*. Plura de his terminationibus Dausq. in Orthogr. *Emmense*.

37 *Ductoresque alii*] Ergo et Iarbas doctor. Alii autem qualis Iarbas. *Servius*.

Quæ Africa terra] Derivationes frequenter majores sunt a principalitate: interdum pares inveniuntur: raro minores. Unde supra *Lacæna* notandum diximus. *Idem*.

Africa terra] Pertinet ad hunc locum observatio Columnæ. Ita enim Poëta *terra Africa*, pro Africana, ut Cato, *terra Italia*, Tibullus, *terra Campania*, Lucilius et Catullus, *terra Iberia*, et *terra Celtiberia*; et Poëta quidam apud Arist. Rhetor. l. iii. 'Αἰολὰς ὁὐδὲ γαλῆς. Quin Ennius *Sat.* l. iii. a quo Poëta, 'Lati campi, quos gerit Africa terra politos.' *Cerda*.

Triumphis] In Romano codice legere est *triumphos* accusativo casu: ut sit, *quos triumphos*, pro *triumphales viros*. Rectius tamen est, *dices triumphis*, ut agnoscit *Servius*. *Pierius*.

Dives] Id est, bellicosa. Et quidam dicunt Afros nunquam triumphasse. Plinius autem secundo historię naturalis, et Pompejus Trognus Afros dicunt pompam triumpi primos invenisse, quam sibi Romani postea vindicaverunt. Livius autem Andronicus refert, eos de Romanis sæpius triumphasse, suasque porticus Romanis spoliis adornasse: merito ergo *dices triumphis*. *Servius*.

Triumphis dives] Adstruit Justinus xix. 1. *Servii* sententiam, 'cujus (de Hasdrubale sermo est,) mortem, cum luctus civitatis, tum et dictaturæ undecim, et triumphus quatuor insignem fecere.' *Emmense*.

38 *Placitone etiam pugnabis amoris*] Ac si diceret, jure contemptisti eos, qui displicebant: nunquid etiam placito amoris repugnabis? Et est Græcum, *pugno tibi*; nam nos *pugno tecum* dicimus. Et *placito* alii volunt vel universis hominibus, id est, conjugali amoris, vel legibus dictum. *Servius*.

Placitone] Quamvis *placido* nomen in aliquot codicibus manu scriptis habeatur, longe tamen melius *placito* esse dixerim: ut emendatiora legunt exemplaria. *Pierius*.

Placito pugnabis amoris] Alibi notatus hellenismus. Ovid. *Met.* i. 19. 'frigida pugnabant calidis.' *Emm*.

39 *Quorum consideris erroris*] Multis in locis *consistere* pro *considerare* inveni-

tur, observante Nobiliss. Heinsio ad Ovid. Metam. II. 632. ubi nonnulli codices *consistere corrum* pro *considerere*. Quo verbo etiam utitur Apulejus Metam. I. VIII. 'an nulli scitis, quo loco consideritis?' quam lectionem etiam agnoscit Muret. var. lect. XIV. 11. *Emmeness*.

40 *Hinc Gatula urbes*] Ad terrorem urbes posuit. Nam in mapalibus habitabant. *Servius*.

Hinc Gatula urbes] Exprimit quod obscure dixit: 'quorum consideris arvis.' Post autem multa necessaria, quæ superius posuit, addit faciendi necessitatem, singula cum metu discurrens: dicit ergo: Non consideras te peregrinam, et in locis peregrinis te imperium velle fundare, et omnia initia, præsertim imperii, habere laborem durum? quod fœmina et sola pares urbem fundare, cum innumeræ gentes possint te magno numero urbium infestare, quæ viribus et ferocitate valent? *Donatus*.

Gatula] In antiquis aliquot codicibus *Gatula* cum diphthongo prima syllaba scriptum observavi, Græcorum more: apud quos γαιτούλοι Libyæ populi, per α scribitur, idem γαιτόλοι Artemidoro sunt. Nostri cur nomen hoc absque diphthongo scriptitent, mihi non constat: neque cur ausus sit Martialis primam et secundam in hoc nomine corripere: quanquam in medio • parvum ex diphthongo abjici potest: et γ, quod in α apud nos transire solet, ea ratione corripitur: quod communis apud Græcos habetur: id non ita eveniat in prima syllaba, si Græci codices recte per α diphthongum eam scribunt. *Pierius*.

Hinc Gatula urbes] Locus Mart. qui libr. spectac. Epigr. 4. est, corruptus est: ubi *tradita Gatulis* legendum censent eruditi pro *traducta*. Sed varias lect. annotavit Calderinus. Sunt tamen, qui a *Gatidis* faciunt *Gatulos*, pro qua sententia stat Isidorus Orig. IX. 2. et Dausquius in *Gatuli*.

Emmeness.

Genus insuperabile bello] Ut, 'Quos nulla fatigant Prælia, nec victi possunt absistere ferro.' *Servius*.

Insuperabile et infrani] Inviucibiles ostendit. *Infrani*, qui suis legibus viventes, nollent alieno imperio subjugari. *Donatus*.

Genus insuperabile] In Romano codice, *genus intractabile* legitur, eo modo, quo in *Æneidos* primo, 'Sed fines Lybici genus intractabile bello.' Magis tamen placet hic, *insuperabile*: quia magis terret ob difficultatem; et persuadet a necessitate validi aliqujus auxilii comparandi. *Pierius*.

41 *Infrani*] Aut sævi, et feroces; ut ipse contrario, 'Hi frenum accipere:' aut quia equis sine freno utuntur. *Servius*.

Numida infrani] Aut sævi: aut, qui ob effrenatam audaciam, nec moribus, nec legibus, nec imperio cujusvis regerantur (Vide *Æn.* I. 'Justitiaque dedit gentes frenare superbas.') Aut, qui equis sine freno utebantur: atque hoc verius est, et Servio etiam notatum. Quia et Heinsius ad Silium, et Gifanius, et Jo. Leinus ex Livio I. XXXV. et Oppiano I. IV. annotarunt, Numidis equos sine frenis fuisse, ἀχάλλους ἢ ἀχάλαστους. Auctor est et Strabo, Numidas Massylosque equos habere, quos virga, non freno gubernent. Unde Martialis I. IX. 'Et Massylæum virga gubernet equum.' Silius: 'Hinc passim exultant Numidæ, gens nescia freni,' &c. Idem I. III. 'Et doctus virgæ sonipes.' Claudianus: 'sonipes ignarus habenæ. Virga regit.' *Tausmann*.

Cingunt] Non adjuncti sunt, sed *cingunt* quasi circumdant, ut, 'cingique urbem obsidione videret.' *Serr.*

Cingunt] Hoc ipsum *cingunt*, habet magnam vim: nam *cingere* est ambire, ut infiniti monstrentur inimici undique: ne per illos, neve etiam per desertâ fagere possis. *Donatus*.

Inhospita] Barbara, aspera, et sic

tum *inhospita*, cum *inhospes* non dicitur. *Servius*.

Inhospita] Non quod non suscipiat hospites, sed quam inhumanitatis causa omnis formidet adveniens, vel odedit peregrinus. *Donatus*.

42 *Deserta siti regio*] Inhabitabilis vel raritate aquæ. Dicit autem Xerolibyem, quæ est inter Tripolim et Pentapolim. Et bene terret dicens juxta esse aut bellicosas gentes, aut deserta loca, unde non speratur auxilium. *Servius*.

Lateque furentes Barcæi] Hi longe sunt a Carthagine. Unde addidit, 'Late furentes.' Hi secundum Titianum in chorographia Phœnicem navali quondam vicere certamine. *Barce* autem civitas est vel forum Pentapoleos, quæ hodie *Ptolemais* dicitur. Nam Cyrene et Barce reginæ fuerunt: quæ singulis dederunt civitatibus nomina. Sed hoc per prolepsin dictum est. *Idem*.

Lateque furentes Barcæi] Notat Turneb. xxi. 26. Barcæos et Cyrenæos olim in Africa plurimum potuisse: quem vide; ut et Hortensium. D. Hieronymus in epist. ad Marcellin. legit, 'lateque vagantes Barcæi.' *Taubmann*.

43 *Bella Tyro surgentia*] Necessario ad persuadendum præsentī tempore usus est. *Servius*.

44 *Germanique minas*] Propter armorum, quod ei (sicut in primo diximus) tulerat. Et *minas* pro ipso periculis posuit, ut ex præcedentibus sequentia accipiamus. *Idem*.

Germanique minas] Hoc ut validissimum posuit: quasi istis addetur, qui mare obsidebit, ne fugere possis. Postremo illi hunc cogitandum proponit, cui imperium sit relictura, si careat liberis. *Donatus*.

45 *Dis equidem auspiciis*] Hoc dicit, dii qui sunt auspices matrimonii, Æneam huc vegire fecerunt. Nuptiæ enim captatis fiebant auguriis: ut, 'Contentique auspice Bruto.' Varro de pudicitia: 'Auspices

in nuptiis appellatos ab auspiciis, quæ ab marito et nova nupta per hos auspices captabantur in nuptiis.' *Serv.*

Dis equidem] Poterat timere Dido, Junoni hoc non placere: sed conjecturaliter removel Anna. Ait enim: Si nollent dii nobis conjungi Trojanos, nunquam illi nostra litora tetigissent: et credit Junonem procurasse, ut Trojani a patria pellerentur, ut huic regno faverent. *Donatus*.

Dis equidem auspiciis] Adventum Trojanorum felicem conjicit ex præjudiciis deorum; Junonis præsertim, quæ et Carthagini (*Æneid.* 7. 19.) et conjugii (hic infra, vs. 59.) præest. Sed nec alias ullæ fiebant nuptiæ sine auspiciis captis. Quin et inopinata, divinitus obtingere, proverbio dicebantur. Terentius: 'Quid si hoc quispiam voluit Deus?' *Taubmann*.

Junone secunda] Aut quæ præest conjugii, quæ *pronuba* appellatur; quamvis et ipsa in libris Augurum præesse dicatur auspiciis: aut quia Carthaginem fovet. *Servius*.

Junone secunda] Vide Turneb. xvi. 8. *Emmeness*.

46 *Huc cursum Iliacas vento*] Mire eum alio iter haberent, huc delati sunt; et ideo addidit *vento*. *Servius*.

Huc cursum] In Romano codice, et in Porcio, legere est, *hunc cursum*, hoc est, hanc viam: et ita in uno ex iis qui apud me sunt, et in Donatiano. Nonnulli tamen eruditi quidem viri magis probant adverbium *huc*. *Pierius*.

Tenuisse] Perfecisse, implese. *Serv.*

47 *Quam*] Qualem vel quantam: pronomen pro nomine. *Idem*.

Quam tu urbem, &c.] Si sola tantum regnum parasti, quid facies Trojanis adjuta? ergo favorem deorum sacrificiis concilia. *Donatus*.

Quam tu urbem, &c.] Hæsit Virgilio Statius Theb. 11. 'Fors aderit lux illa tibi, qua mœnia cernes Conjugis, et geminas ibis regina per urbes.' *Cerd.*

48 *Conjugio tali*] Id est, viri fortis: quod ideo non dicit, quia scit a Di-

done prædictum : et bene in ultimo conjugium posuit, propter quod universa prædicta sunt. *Servius*.

50 *Tu modo*] *Pro tantummodo*. Id.

Deos] In codicibus plerique vetustis *deum* habetur: sed melius *deos*: multos enim inferius numerabit, quibus ea sacra faciet. *Pierius*.

Veniam] Aut beneficium, et benevolentiam, aut re vera *veniam* perjurii scilicet: ut, 'Non cineri servata fides promissa Sichæo.' *Servius*.

Poce deos veniam] Id est, pete a diis, ut concedant: atque adeo da operam rei divinæ, deosque precare: id enim ex parte significat. Cicero, pro Rab. 'Ab Jove pacem veniamque peto precorque.' Sed et *pacem* petebant, cum sibi placatos optabant deos propitiosque: vs. 56. 'pacemque per aras Exquirunt.' Hic quoque est ex parte: sacris operam et rei divinæ dant, deosque precantur: Turneb. xxiv. 26. Vide et Briasson. Formul. *Taubmann*.

Sacrisque litatis] *Diis litatis* debuit dicere. Non enim sacra, sed deos sacris litamus, id est, placamus. Ergo nove dixit. *Servius*.

Sacrisque litatis] Καλλιερησαμένη: *deos litare* Servius dicit: Maro autem *sacris litatis*, ut Suetonius *hostiis litatis*. *Litare* autem a dictione Græca nonnulli deducunt λίσσασθαι, καὶ ἀπὸ τῆς λίσσης. Hom. Od. Δ. τοὺς δ' ἐπεὶ εὐχόμενοι λιτῆσι τε ἔθνεα νεκρῶν Ἑλλισσάμεν: ubi ea forma dictum videtur, qua a Servio *Deos litare*: quod καλλιερᾶν Græcis. Alii autem malunt Varronis auctoritati incumbere, qui *litare* quasi *lutare* intelligunt, i. e. luere et solvere: tum siquidem Diis solvisse videmur, cum sacra accepta grataque reddidimus fecimusque. Varro: 'habetis cui, et cuius rei causa fecerim Hecatomben, in quo ego, ut puto, quoniam luere est solvere, lutavi.' Prop. 'Pastor et ad calamos exta litabat ovis.' *German*.

Sacrisque litatis] Ridet ineptias Servii Salmasius, cum vetus interpres

dicendum putat non *sacris* sed *diis litatis*: nam *lutare* vel *litare* idem quod sacra solvere. Eum vide pag. 11. exerc. Plin. *Emmeness*.

51 *Indulge*] Da operam: ut, 'Indulgent vino, et vertunt crateras ahenos.' *Servius*.

Indulge hospitio] Id est, illorum peregrinationem uberius fove, ne, deficientibus rebus, Trojani recedere cogantur. *Donatus*.

Causasque innecte morandi] Præten- de causas, quæ illos a navigatione arceant. *Idem*.

52 *Dum pelago desævit hiems*] Enumerat, quas moræ causas possit innectere. *Servius*.

Dum pelago desævit hiems] *Desævire*, et *exævire*, est sævire desinere: Livius, 'Consulem Claudium atrox tempestas adorta in metum ingentem adigit: Populonium inde cum pervenisset, stetit ibi, dum reliquum tempestatis exæviret.' Lucan. 'Nec, dum desæviat ira, Expectat.' Alias tamen pro ἀγριαλυσθαι: Columel. vi. 2. 'Paterere unum diem noctemque desævi- ant.' Tranquil. in Nerone: 'Virusque ac fœminarum ad stipitem deligatorum inguina ore invaderet, et, cum affatim desa-visset, conficeretur a Doryphoro liberto.' *German*.

Desævit] Eodem modo ut *detonat* significat desinit tonare, sic *desævit* pro desinit sævire. V. Schott. Obs. Poët. ii. 2. *Emmeness*.

Hiems] Antiqui omnes codices, quotquot inspexi, *hiemps* per *p* et *s* finales litteras scribunt: quod Terentius Scaurus fert impatienter, ex eo jam tempore ea oborta stibiligine. *Pierius*.

Aquosus Orion] Id est, dum occidit Orion; quoniam et oriens et occidens tempestates commovet; et bene Orion opponitur, quia et Ilioneus dixerat, 'Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion.' O corripuit ratione supradicta. *Servius*.

53 *Quassatæque rates*] Hoc ad illud, 'Quassatam ventis liceat subducere

classen.' *Idem.*

Non tractabile] Asperum, intractabile. Sub quo tractari nihil possit. *Idem.*

64 *Incensum inflammavi*] Horatius ait, 'Oleum adde camino.' Alii non *incensum*, sed *impense* legunt, ut sit Terentianum, 'Impendio magis animus gandeat mihi.' *Idem.*

Incensum inflammavi] Bis repete: scilicet animum incensum amore, inflammavit amore. Nam data spe commodi, ex his quæ profutura dicebat, adeo dubitationem removit, ut omnis verecundia et pudor cessaret. *Donatus.*

Inflammavit] In Romano codice, et quibusdam aliis, *flammarit* simplex verbum habetur: quo usus est etiam Catullus, 'Flammati Phaëthontis.' Sed longe numerosius est, 'Animum inflammavit,' dicere. *Pierius.*

65 *Spernque dedit dubiæ menti*] Dubitativa enim fuerat Didonis oratio, dicendo: 'Si non pertæsum thalami, tedæque fuisset.' Ergo jam non ambigit de qua dubitabat, sed sine respectu pudoris palam agit. *Servius.*

Dubiæ menti] Facit huc sententia Terentiana: 'dum in dubio est animus, paulo momento huc vel illuc impellitur:' quod hic Didoni factum. *Taubmann.*

Solcitque pudorem] Propter vincula castitatis: et ad illud respondet, 'Ante pudor quam te violo, aut tua jura resolvo.' *Servius.*

56 *Principio*] Hos versus Scalig. iv. 3. exemplum perspicuitatis in summo genere laudat. *Taubmann.*

Delubra adeunt] Juxta illud dictum sororis: 'Tu modo posce deos veniam.' *Delubrum* autem dictum, aut, ut supra diximus, propter lacum, in quo manus abluuntur; vel propter tectum conjunctum, quia una opera abluuntur; aut certe simulachrum *delubrum* dicimus, a *libro*, hoc est, raso ligno factum, quod Græce ξάρον dicitur. Sane in secundo libro de sin-

gulis speciebus delubri juxta Varro- nem relatum est, in quibus est species delubri talis, ut præter ædem area sit adsumpta deum causa, id est, spatia relinquantur juxta aras ministerii causa, ad sacrificia peragenda. Hujus moris hic meminisse eum accipere debemus, 'Principio delubra adeunt:' atque quia *delubra* quasi solum nomen sine dei significato posuerat, voluit per *aras* expungere divini nominis causam, licet in continuatione non tam dei fecerit mentionem, quam propria deorum nomina intulerit, et quidem eum sacrificiationis gratia illis versibus, 'Legiferæ Cereri,' &c. usque, 'jugalia curæ,' nec non *aræ* licet oblique atamen manifeste: ut * 'Aut ante ora deum pingues spatiat ad aras:' quid enim est *spatiatur*, quam spatio lati loci obambulat? *Adeunt* autem proprie dixit, ad majores enim qui accedat, dat honoris signum *. *Servius.*

Pacemque] Benevolentiam, ut, 'si sine pace tua atque invito numine.' *Idem.*

Per aras Exquirunt] Vel apud aras, ut, 'It hasta Tago per tempus utrumque.' *Exquirunt* autem, id est, sacrificando explorant, an dii vellent huic rei consentire. Dicendo autem *per aras*, aruspicalem artem ostendit: unde est, 'Spirantia consulit exta.' Duo enim genera hostiarum sunt, unum, in quo voluntas dei per exta exquiritur, alterum in quo sola anima deo sacratur; unde etiam aruspices *animales hostias* appellant. Sed de exploranda voluntate divina hic expressit dicendo, 'Spirantia consulit exta.' Animalis vero hostiæ speciem ostendit, ubi Tellurum facit Eryci taurum mactantem Æneid. v. dicens, 'Hunc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Persolvo.' *Idem.*

Per aras] Ex ritu, quia connubia celebrantur. Lactantius in Theb. ii. 'Apud antiquos jura nuptiarum ante aras numinum celebrari consuevisse.'

Itaque ipse Papinins Theb. 11. 'Viderat hoc conjux perituri vatis, et aras Ante omnes,' &c. et Ovidius Met. v. in nuptiis Persei et Andromedæ: 'Pectora rupisset, nisi post altaria Phœbi Isset, et (indignum) scelerato profuit ara.' Lege Realinum Annotat. c. 11. *Cerda*.

Pacemque per aras Exquirunt] Turnebum adi xxiv. 26. *Emmeness*.

57 *Mactant*] Verbum sacrorum, κατ' εὐφημισμόν, dictum, quasi *magis auctum*; unde et *magnentum* dicebant, quasi *magis augmentum*. Olim enim *hostiæ immolatæ* dicebantur mola salsa tactæ: cum vero ictæ, et aliquid ex illis in aram datum, *mactatæ* dicebantur per laudationem, per honi omnis significationem, ut adolere, nam *mactare* est proprie *magis augere*. Servius.

Lectas bidentes] Non vacat *lectas*. Moris enim fuerat, ut ad sacrificia eligerentur oves, quibus nihil deesset: ut in sexto, 'Nunc grege de intacto septem mactare juvencos.' *Idem*.

Bidentes] Dictæ sunt, quasi *biennes*: quia neque minores, neque majores licebat hostias dare. Sunt etiam in ovibus duo eminentiores dentes inter octo, qui non nisi circa bimatum apparent: nec in omnibus, sed in his, quæ sunt aptæ sacrificiis, inveniuntur. *Idem*.

Mactant lectas de more bidentes] *Mactare*, verbum est Sacrorum, κατ' εὐφημισμόν dictum, quasi *magis augere*. Et signate dicit, *lectas*: nam ut porcus sacris debitus dicebatur *eximius*, ab eximendo; bos *egregius*, a segregando; ita ovis *lectus*, ab eligendo. Nam ex omni genere optima quæque sacris destinabantur. *Bidentes* autem erant hostiæ, quæ et cornigeræ essent, et duos dentes eminulos haberent: in qua sententia est Festus, etiam si aliter Agellius xvi. 6. Si carerent illis, ἀτελείς erant, et ad sacrificia ineptæ. Omnino enim in

hostia requirebatur, ut duos dentes haberet cæteris longiores: quemadmodum et in tauro τελεῖα, ut diversa cornua haberet et patetia: qualem Plautus Truc. 11. 2. 'patalem bovem' vocat. Optimum Glossarium: *Bidentis*, διερῆς ὄvis: διδόντα πρόβατα. Videatur Jos. Scalig. in Conjectaneis: et in Cirin: idemque in Festum: ubi inter alia, *Bidentes*, inquit, sunt, quas μετὰ δόσας Homerus vocat: quæ neque *agnæ* sunt, quia illæ nondum dentes ediderunt: neque *adasiæ*: quia jam ejecerunt: a quo λειπογρόμους οὐς *vetulas* vocant Græci. Hinc etiam τόπος κεραννοπλήξ, id est, locus de cælo tactus, *bidentalis* dicebatur, quod in eo bidentibus hostiis sacrificaretur. Nonnullis (ut et Servio) *bidens* dicta est, quasi *biens*. Sed ita non *bidentis*, sed *bidennis* aut *biennis* dicendum fuisset. Atqui magis aperit etymon, quod et *ambidentes* apud veteres vocabantur. Notat præterea Scalig. in Cirin, non solum oves *bidentes*, sed et *bidentes terres*, et *bidentes tauros* olim dictos. *Taubmann*.

Mactant lectas de more bidentes] Etymon verbi *mactare* apud Sanctium in Min. p. 414. pro *magis augere*. Hic autem *interficere* denotat. Quod hostiæ debuerint esse integræ, non vitiosæ, locuples testis Bochart. Hist. anim. 11. 46. *Emmeness*.

58 *Legiferæ Cereri*] Leges enim ipsa dicitur invehisse. Nam et sacra ipsius *Thesmophoria*, id est, legum latio vocatur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inventum frumentum a Cerere, passim homines sine legibus vagabantur: quæ feritas interrupta est, invento usu frumentorum, postquam ex agrorum discretionem nata sunt jura. *Thesmophoria* autem vocatur legumlatio; an quia in æde Cereis ære incisæ positæ leges fuerunt? *Servius*.

Legiferæ] Quia populorum consensus nisi legibus retineri non possit. *Donatus*.

Legifera Cereri] In Romano codice, in Mediceo, in Porcio, et quibusdam aliis antiquis, *frugifera* legitur: sed enim Ceres inventrix legum, a M. Tullio dicitur in fine Actionum in Verrem. Et rationem hic reddit Ti. Donatus, cur *Legiferam Cererem* veteres appellarint. *Pierius.*

Legifera Cereri] Inde Græcis *θεσμοπόρος*, Ovid. Met. v. 343. 'prima dedit leges.' De hac Plin. ix. 56. et quare prima leges invenisse dicitur. Macrobi. Saturn. iii. 12. et post *Phæbo* addit propter auspicia et auguria, quibus domi et militiæ Respublica regitur, ut Turneb. xxiv. 26. *Esameness.*

Phæboque] Qui præest auspiciis, quibus urbes reguntur. *Servius.*

Phæboque] Ut in futurum prosperiora perficeret, quæ optabantur. *Donatus.*

Patrique Lyæo] Qui, ut supra diximus, apte urbibus libertatis est deus. Unde etiam Marsyas, minister ejus, per civitates in foro positus, libertatis indicium est: qui erecta manu testatur, nihil urbi deesse. Et communis hoc habet sensus. Sacrificabat, inquit, primo nominibus, quæ arbi præsent, quasi nuptura pro utilitate reipublicæ. Deinde Junoni, cui curæ sunt nuptiæ. Alii dicunt hos deos, quos commemoravit, nuptiis esse contrarios, Cereremque propter raptum filiae nuptias execratam; vel ex quo Jovi nupta prælata Junone repudiata est: nam cum Eleusine Cereris sacrum sit, ædes Junonis clauditur: item, cum Junoni Eleusine sit, templum Cereris clauditur, nec sacerdoti Junonis licet gustare, unde Cereri sit libatum. Et Romæ cum Cereris sacra fiunt, observatur, ne quis patrem aut filiam nominet, quod fructus matrimonii per liberos constet. Apollinem et Liberum contrarios nuptiis dicunt, quod ille expers uxoris vulgari amore sit uens; iste inter Bacchas non fida

connubia, sed stupra exerceat, nec nisi raptam conjugem habere poterit. Male ergo invocatur hos Dido, quæ sibi nuptias optat Æneæ. Sed sicut prosperis diis, ut juvent, ita adversis, ne obeint, sacrificandum est; ut, 'Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.' Alii dicunt favere nuptiis Cererem, quod prima nupserit Jovi et condendis urbibus præsit, ut Calvus docet: 'Et leges sanctas docuit, et cara jugavit Corpora connubiis, et magnas condidit urbes.' Nam ideo et aratri sulco clauditur civitas, vel quod eandem Terram volunt, et in eadem urbes extructas. Similiter et Liber propter Marsyam sicut supra dictum est: merito et Apollo, nam et in arce coli solet, et muros Trojanis instituit. Jure ergo in nova urbe his sacra fiunt: Junoni duplici causa, quia et Carthagini præest, et matrimonia dat. Est etiam altior sensus: nam facturi aliquid, ante adversos placamus deos: et sic propitios invocamus: ut, 'Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.' Ergo modo nuptura placat ante Cererem: quæ propter raptum filiae, nuptias execratur: Apollinem, qui expers uxoris est: Liberum, qui nisi raptam conjugem habere non potuit: et sic Junonem conciliat. *Servius.*

59 *Junoni*] Quia conjugiorum tenet plenissimam potestatem. *Donatus.*

Cui vincla jugalia curæ] Quia est et Curetis, et matrona, et regina. Hanc Varro *pronubum* dicit, unde et Æolo nuptias pollicetur, et Æneæ et Didoni coeuntibus adest, cum dicit 'Prima et Tellus et pronuba Juno'; et in septimo ubi contra votum suum Laviniam promissam vidit Æneæ, ait: 'et Bellona manet te pronuba'; hoc est, non ego, quæ soleo. *Servius.*

Junoni, &c.] Ovidius: 'Junonemque tois quæ præsidet alta maritis.' Et in Epist. Medæ: 'Conscia sit Juno sacris præfecta maritis.' unde

et *Pronuba* dicitur. Præsidēs quidem nuptiarum, quos γαμήλειος et ζυγίλος vocant, agnoscit Plutarchus quinque numero. Apud Quintil. dii *jugales* Juppiter et Juno dicuntur; Græcis γαμοστόλοι, et παρόνυμοι. Communis autem sensus loci hujus hoc habet: Dido sacrificabat primum Numinibus, quæ urbi præstant, quasi nuptura pro utilitate Reip. deinde Junoni, cui ἱεργὰ γαμήλιον curæ. Quod autem dicit, *vincla jugalia* alludit oblique ad morem Rom. quo ad aram *Jugæ Junonis*, quæ in vico *Jugario* fuit, nubentes vinculis, in omen futuræ concordiæ, jungebantur. Unde et in vet. marmore: JUNONI JUGALI. Vide Martian. Capellam et M. Anton. Delrio in *Medeam* Sen. *Taubmann*.

Junoni ante omnis, cui, &c. Ovid. in epist. Phædræ, quæ hic *vincla* nominat, *nodos* vocat. Rem ipsam notat de Halcýone Metam. xi. 577. 'Omnibus illa quidem superis pia thura ferebat, Ante tamen cunctos Junonis templa colebat:' ubi pro *Junonis* leg. arbitratr Nobil. Heina. *Junonia*. Juvenal. Sat. vi. 48. 'auratam Iunoni cæde juvencam, Si tibi contigerit capitis matrona pudici.' Quæ *pronuba* infra vs. 166. *Emmenesa*.

60 *Ipsa tenens*] Alii alia faciebant; ipsa sacerdotis munereungebatur. *Donatus*.

61 *Candentis*] Candidæ: participium est pro nomine. *Servius*.

Media inter cornua fundit] Non est sacrificium, sed hostiæ exploratio, utrum apta sit. *Idem*.

Candentis vaccæ media inter cornua fundit] Candentis est *candescentis* inquit Salmas. Plin. exerc. p. 1133. sic Varro *candens taurus*. Inter cornua victimarum ex ritu sacrorum merum effundebatur. Ovid. Fast. i. 357. 'Rode, Caper, vitem: tamen huic, cum stabis ad aram, In tua quod spargi cornu possit, erit.' Metam. vii. 504. 'et fundit purum inter cor-

nua vinum.' Juvenal. Sat. xii. 7. 'Quippe ferox vitulus, templis maturus, et aræ, Spargendusque mero.' Et moster Æn. vi. 244. 'frontique invergit vina sacerdos.' Vide Politian. Miscell. c. 26. *Emmenesa*.

Fundit] In plerisque veteribus codicibus *fudit* habetur præterito tempore: sed præsens dilucidiorē facit narrationem. *Picinus*.

62 *Ante ora Deum*] Ante simulacra. *Servius*.

Ante ora Deum] Id est, simulacra divorum. More autem Romano hoc dicit; quo matronæ ante aras faculas tenentes gestu gravi saltationem severam et verecundam imitante movebantur et ferebantur: quod Horat. intellexit in Arte: 'Ut festis matrona moveri jussa diebus.' Turn. xxiii. 3. Propertius: 'Dulichias Pallas spaciatur ad aras.' V. N. Bucol. v. et Macroh. l. iii. iv. *Taubmann*.

Pinguis] Plenas vel sanguine delibutas, ut, 'Pecundumque cruore Pingue solm?' *Servius*.

Pinguis] Pecorum corporibus oneratas. *Donatus*.

Spatiatr ad aras] Matronæ enim sacrificaturæ circa aras faculas tenentes, ferebantur quasi cum quodam gestu: unde Sallustius, 'Saltare elegantius, quam necesse est probæ.' Quidam genus sacrificii appellant, quo veteres cum aras circumirent, et rursus cum reverterentur, et deinde consisterent, dicebant minusculum sacrum. An hoc ad impatientiam amoris referendum est, quo jactata Dido, loco stare non poterat, juxta illud, 'Uritur infelix Dido totaque vagatur Urbe furens.' *Servius*.

Spatiatr] Eandi et redeundi vias crebras procurabat. *Donatus*.

63 *Instauratque diem donis*] Muneribus, quæ aut diis offerebat: aut donabat Tyriis vel Trojanis. *Instaurat* autem ideo, quia jam supra sacrificaverat: ut, 'Simul Ænean in regia ducit Tecta, simul divum templis

indicit honorem.' Sane quidam *donis*, sacrificiis volunt, nam et templa *donis* abusive dicuntur; ut est, 'Ductos alta ad donaria currus.' *Servius*.

Instaurat] Sarpinus hoc faciebat, ut produceret diem, volens diutius habere præsentem, quem amabat. *Donatus*.

Instauratque] Verbum est sacrorum. Statius l. vii. 'Da parve tuum trieteride multa Instaurare diem.' Verba sunt Adrastii consecrantis puerum Archemorum. Idem Theb. i. 'epulasque recentes Instaurare jubet.' Maro idem in sacro Herculis, 'Instaurant epulas:' ad cuius imitationem Val. Flacc. Arg. l. v. 'Dixerat: instaurat mensas, pacemque reducit.' Et Statius Theb. l. ii. 'Immerito sociorum sanguine fuso Instaurare diem, festasque reponere mensas.' *Cerda*.

64 *Inhians*] Intenta per sollicitudinem. *Servius*.

Spirantia] Id est, palpitantia: quasi adhuc viva. *Idem*.

Consult exta] Proprie dixit: Aruspices enim exta consulere dicuntur, cum inspiciunt. *Extæ* singularem non habent, ut *arma*. *Idem*.

Consultit] Respicit hostiam *συμβουλευτική*, id est, consultatoriam, ut vocat Macro. iii. 5. qua divina voluntas per exta adhuc spirantia et palpitantia explorabatur. De quo et Arnob. l. vii. Et hoc sacrificii genus *Aruspicina* vocabatur, *θυσιασκοπία*: ut, *Aruspices*, *θυσιασκοποι*, *σπλαγχνοσκοποι*, *βαμωσκοποι*, *προφήται*, &c. *Taubmann*.

Consultit exta] Pro eo Juvenal. Sat. vi. 547. 'calidæ pulmone columbæ Tractato, Armenius, vel Comageus haruspex Pectora pullorum rimatur, et exta catelli,' &c. Sil. Ital. l. i. 'et fugientem animam properatis consultit extis.' *Extispicum* et *extispicii* meminit Cicero in l. de Divinat. Similem fere locum habet Petron. in Satyr. 'recluso pectore extraxit fortissimum jecur, et inde mihi futura

prædixit.' *Emmeness*.

65 *Heu vatam ignoræ mentes*] Non sacerdotes vituperat, quasi nescios futurorum, sed vim amantis exprimit: et inde vituperat sacerdotes: *Ignoræ* ergo amoris reginæ, qui admonuerunt non credituram. Quia illæ alias causas litationis prætendebant, et ideo vota non perficiebant: nam omnia futura a sacerdotibus prædicta esse, sequens indicat locus: ut, 'Multaque præterea vatam prædicta priorum.' *Servius*.

Heu vatam] Id est, fiebant ab imprudentibus sacra, nullis amorum necessitatibus profutura. Fiebant ab iis, qui sibi veluti vaticinandi sententiam vendicabant: et cum aliud ageretur, non intelligebant Didonis ardorem. Profutura vero arbitrabantur iis, quæ, interveniente ignorantia, nescirent. Qui enim, quæ solvebantur diis vota, prodesse poterant amanti, cum ardor jam immoderata incendia dedisset? *Donatus*.

Heu vatam ignoræ mentes] Exclamatio *καθηγητική*. Quid enim sacra aut vota amanti profuerint, in tanto amoris incendio? Porro hic disputant Critici, utrum recte Poëta ex sua persona contra ius fasque exclamarit: cum nec Homerus id usquam fecerit. De quo videatur Nascimbænius, qui probat, non sine ratione a Marone factum. *Taubmann*.

66 *Delubra*] Quid sit delubrum, docet Macro. Saturn. iii. 4. Vide quæ notata a nobis sunt Ge. iii. 23. *Emmeness*.

Est] Verbum indeclinabile. Nam frequenter deficit. Est autem hujus positio, *edo, es, est*. Invenimus (sed quod abolitum est) et *edo, edis, edit*. Unde est *edere, et comedere*, quod hodie dicimus. Nam ab eo, quod est *es, esse et comesse* facit: quo tempore etiam pro præsentis utimur, ut, *volo esse*. Nam in defectivis tempora pro temporibus ponimus: ut *odi, novî, meminî*: *odisse, nosse, meminisse*: etiam

pro præsenti ponuntur: non odire, *novire, meminere*: nec enim possumus dicere. *Servius*.

Mollis flamma] Utrum *mollis flamma*, an *mollis medulas*? *Idem*.

67 *Tacitum*] Tacendum et pudore plenum. De quo tacuerit etiam nunc apud alios, an apud Æneam *tacitum*? quia sorori jam confessa est. *Idem*.

Vivit] Nonnulli hoc loco *vivit* pro *rescitur* dictum accipiunt. *Sub pectore vulnus*: ut, 'Vulnus alit venis.' *Idem*.

68 *Vagatur*] Potest accipi *vagatur* dum opera ostendit Æneæ. *Idem*.

69 *Urbe furens*] *Furor* enim est amor, in quo nihil stabile. Unde et Cupido puer inducitur, quasi instabilis et infans, qui non potest fari. Unde est, 'Incipit effari, mediaque in voce resistit.' *Idem*.

Totaque vagatur Urbe furens] Cum omnia frustra agerentur, ex nimio amore, nullo in loco consistere poterat, et vaganti totius civitatis spacium non sufficiebat. *Donatus*.

Qualis conjecta cervæ sagitta] Satis congrua comparatio: singula enim singulis, cervam Didoni, sagittam amori, pastorem Æneæ, nemora urbi, ictum lethalem amori mortifero comparavit. *Servius*.

Qualis] Didonem cervæ, silvas civitati; mobilitatem cervæ, Didonis discursibus; sagittam pastoris, sagittæ Cupidinis comparat. *Donatus*.

Qualis conjecta] *Macrob.* v. 6. alique hanc comparisonem ex *Iliad.* xi. sumptam censent. Sed negant *Scalig.* v. 3. et *Nascimb.* hic quicquam simile esse præter *cervam* et *sagittam*. *Taubmann*.

70 *Incautam*] Nomen perituris accommodatum: ut, 'Fallit te incautum pietas tua,' et 'Excipit incautum Triton.' *Servius*.

Incautam] Nomen perituris accommodatum, ut Æn. x. 'Fallit te incautum pietas tua.' Id. Æn. iii. 'Ores-

tes Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.' *Taubmann*.

Cresia] *Cretensia*. Nam Græce *Cres*, unde et *Cretes* et *Cressia*, et Latine *Cretensis* facit, unde et *Cretensia*. *Servius*.

Nemora inter Cresia] In Creta cervorum copia, inde eo potius confugit, quam ad alia loca. In Creta etiam insignes sagittarii. *Horat.* dixit *od.* i. 15. 'calami spicula Gnosii.' et *Propertius eleg.* ii. 12. 'Et pharetra ex humero Gnosia utroque jacet.' Itaque commode in una Creta junguntur et cervi, et sagittarii. *Cerda*.

Crenia] Id est, *Cretensia*, a Græco *Cres*. *Cretam* autem nominat, vel quia cervis abundat, vel quia *Cretes* præstantes sagittarii. Dicit, *inter nemora*: unde et *Catullus Carm.* 59. 'Cervam silvicultricem' vocat, expresso Græco *δλονόμος*, ut notat *Turneb.* *Taubmann*.

Cresia] Nulla ratio postulat cur s geminetur, ut in multis editionibus: *κρήνη* Græcum est. *Emmeness*.

71 *Agens telis*] Urgens, persequens. *Servius*.

Liquitque volatile ferrum] Non placet *linquit* præsentī tempore, quod aliquot habent codices. Est et ubi *volatile telum* in vetustis exemplaribus legatur. Sed enim, quum sit eodem versu positum *telis*, *Pastor agens telis*, magis placet periphrasis ejus teli statim subjecta, *Volatile ferrum*. Præterea de ferro hic agitur, quod avolsam a sagitta tergo inhæserit. *Pier*.

Volatile ferrum] *Sagittam*. Poëta vetus apud *Macrob.* *Saturn.* vi. 5. 'volucrumque volatile telum.' *Virg.* ipse Æn. viii. 'telisque volatile ferrum Spargitur.' *Lucret.* i. i. 'jactique volatile telum.' et i. iv. 'Ante fuit multo, quam lucida tela volarent.' *Cerda*.

Volatile] Vide *Nobiliss.* *Heins.* ad *Ovid. Metam.* ix. 783. *Emmeness*.

72 *Nescius*] Ant nescius quo fugerit, aut ignoratus et latens: non qui

cervam nesciret. Et rara sunt verba, quæ per contrarium significant. Nam *vector* cum sit proprie, qui vehit, invenimus etiam eum *vectorem* dici, qui vehitor: ut Lucanus, 'Vectoris patiens tumidum superenatat amnem.' Tale est *formidolosus*, cum sit *timidus*, et *timendum* significat. Cum enim exigat ratio, ut nomina verbalia agentis habeant significationem, pro passiva significatione plerumque ponuntur. Quidam *nescius* ad Æneam referunt, qui nescit amore suo vulneratam reginam. *Servius*.

Nescius] Id est, ignoratus, vel non conspectus a cerva; passive. Vido Notas ad illud Plauti Rud. 1. 5. 'Quæ in locis nesciis nescia spe sumus.' Talia sunt et illa, quæ per contrarium significant; *Vector*, qui et vehit, et vehitur. *Formidolosus*, qui timidus, et qui timendus. *Alumnus*, qui alit, et qui alitur. *Insertum*, et τὸ ἐστωπον, et τὸ κατασπαρύν. *Enode*, quod nodosum, et quod caret nodis. *Inmixtum*, ἀμυγρὸς, et μικτόν. *Expers*, ἀπειρος, et ὑμειρος, &c. Nascimbenius tamen contra omnes interpretatur hic; *nescius*, scilicet a se percussam cervam. *Taubmann*.

Fuga] Cursu: ut, 'Simul arva fuga, simul æquora verrens.' Nam intelligere non possumus fugam, cum dicit *peragrat*. *Peragrar* enim est circumire inquiring. *Servius*.

Silvas saltusque peragrat Dictæos] Antiqui aliquot codices dictionnm ordinem ita commutarunt, *saltus silvasque peragrat Dictæos*: quod in medio linquimus, quum sententia omnino eadem sit. *Pierius*.

73 *Dictæos*] Cretenses. Cervæ vulneratæ dictamnium quærunt, qua gestata, feræ vulneribus tela depellant: ut in duodecimo legimus, 'Non illa feris incognita capris Gramina.' *Servius*.

Letalis arundo] Propter futurum omen Didonis, et admiranda copia loquendi, letalis arundo, sagitta, volatile ferrum. *Idem*.

Letalis arundo] Nota copiam, *Sagitta, telum, volatile ferrum, arundo*. *Taubmann*.

75 *Sidonias*] Pygmalionis, vel Sychæi. Quod supra ait, 'Avari Pygmalionis opes,' et, 'Ignotum argentum pondus et auri.' Et hoc additum propter illud, 'Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos.' *Serv.*

Sidonias opes] Ne sua præsentia superflua videretur. Et ostendebat urbem paratam, ut a navigandi cupiditate avocaret. *Donatus*.

Urbemque paratam] *Paratam* ad illud pertinet, quod Æneas propter civitatem navigat. Et omnia ei ostendit Dido, quibus possit inducere: et *paratam* ideo, ut sit impendium quærentibus sedes. Sed alii movent quæestionem quomodo *paratam*, cum paulo post inferat, 'Pendent opera interrupta, minæque Murorum;' sed *paratam* potest dici, cui etiam paululum superest: unde est, 'minæque Murorum ingentes.' Nam ideo alibi, 'Urbem præclaram statui, mea mœnia vidi.' *Servius*.

76 *Incipit effari, mediaque in voce resistit*] Sic Horatius, 'Cur facunda parum decore Inter verba cadit lingua silentio?' *Idem*.

Incipit effari] Præcidebat contextum verborum, ut loquendi spacia proferret in longum. *Donatus*.

Mediaque in voce resistit] Amor enim et mentis et orationis usum eripit. Val. Æditiuus apud Agell. xix. 9. 'Dicere cum conor curam tibi, Pamphila, cordis: Quid mi abs te quæram? verba labris abeunt. Perpectus miserum manat subito mihi sudor. Sic tacitus, subitus; duplo ideo pereor.' Item Horat. Od. iv. 1. 'Cur facunda parum decore Inter verba cadit lingua silentio?' Scalig. iii. 19. Mirificus, inquit, affectus! Adeo enim perturbato sunt animo amatores, ut etiam sui ipsius obliviscantur. Itaque etiam in amentiam quandam incidunt, qui morbus a medicis *ἑπὸς* dicitur. Oritur ergo negli-

gentia rerum maxima: 'Non cœptæ assurgunt turres, &c.' *Taubmann.*

77 *Labente die*] Ad convivia retolit: peringratum est, quia in usn non erant prandia: ut Juvenalis, 'Exul ab octava Marius bibit.' *Serv.*

78 *Iliacos*] Consumptis omnibus inventionibus, redibat ad ea quæ prius erant narrata, misere illum detinere cupiebat. *Donatus.*

Demens] Quia ea, quæ noverat, audire cupiebat. *Servius.*

Iliacosque iterum] Eundem affectum Ovid. dat Calypsoni, quæ Ulysem perditæ amabat, in Arte: 'Hæc Trojæ casus iterumque iterumque rogabat: Ille referre aliter sæpe solebat idem.' Propert. quoque l. ii. tale quid in amore: 'Et rursum puerum quærendo audita fatigat, Quem quæ scire timent, quærere plura jubent.' *Cerda.*

79 *Narrantis ab ore*] Ut eum intueretur: et hoc loco per omnia amantis affectus exprimitur. *Servius.*

Pendetque iterum narrantis ab ore] Quintilianus declamat. 301. 'Habes uxorem non ambitiosam, non exacturam comitatus, sed quæ tota ex tuo vultu pendeat.' Ovidius in epist. 'Narrantis conjux pendet ab ore viri.' Vetus inscriptio parasi apud Salonem urbem Dalmatiæ: 'Juvat vobiscum esse, ac ab ore meo pendulos detinere, ut juvit semper.' *Cerda.*

Pendetque iterum narrantis ab ore] Ἀποστομίζει. Sane operæ pretium fecerit, qui leget Scalig. Poët. III. 19. ubi mores Didus amantis accuratissime examinantur. *Taubmann.*

80 *Obscura Luna*] Id est, nox. Nam nihil tam contrarium Lunæ est, quam obscuritas. Aut ideo nox *obscura Luna*, quia nec semper, nec eadem hora oritur. Vicissim autem ideo, quia per diem Sol lucet, illa per noctem: ergo apparens diurnum lumen, id est, Solis, reprimjt. An ipsa Luna suum lumen reprimjt occidens et se obscurans. *Servius.*

82 *Sola*] Sine eo quem amabat.

Nam regina sola esse non poterat. Est autem Planti, qui inducit inter multos amatorem positum dicentem, quod solus sit. Ut ipse alibi, 'Me sine sola vides:' quam constabat Antonii castra comitatam, sed *sola* sine amatore suo. *Idem.*

Mæret] Si diphthongum habeat, ut hoc loco, tristis est, significat: aliter militat, ut 'meret parvo.' Sane *mereor* aliud est. *Idem.*

Vacua] Aut sine Ænea et Trojanis; aut magna, ut, 'Vacua atria circum Intenti ludo.' *Idem.*

Sola domo mæret vacua] Est hic affectus ille, quem Ovidius expressit Am. III. 10. 'Secubat in vacuo sola puella toro.' Quem Propert. eleg. i. 15. 'Hypsipyle vacuo constitit in thalamo.' Semper Virgilius modestiam amat. Vides ut hic tantum *domo vacua*, subicens de lecto, sed intelligendum relinquens, non ut Ovidius et Propertius, qui clare. *Cerda.*

Relictis] Potest intelligi ab Ænea. *Servius.*

Incubat] Quasi invita. *Idem.*

Stratiæque relictis Incubat] Similis plane locus est apud Homerum II. XXIV. Ἄλλον ἐπὶ πλευρὰς κατακείμενος, ἄλλοτε δ' αὐτὸν ἑταῖρος, ἄλλοτε δὲ προηὴς, τότε δ' ὄρθος ἀναστὰς. Ubi vides, Achillem jam lateri incumbentem, jam supinum, jam pronum, jam rectum. Et apud Senecam epist. 56. 'Huc nempe versatur, atque illuc, somnum inter ægritudines levem captans.' Et apud Heliodorum Hist. Æthiop. l. VII. describentem Arsaces amorem depercentis Theagenem. Ista amatorum in fecto inquires nata procul dubio ab noctibus, quas longissimas putant, cum a suis absunt. Quem affectum attigit bis Propertius, bis Horatius. Prior eleg. i. 3. et 12. posterior epist. i. 1. et Od. i. 25. Est aliquid etiam in Apulejo ad hanc rem: et in Seneca de Tranquill. 'Quibus difficilis somnus est, versant se, et hoc atque illo modo component: et in Juven. Sat. III. 'cubat

in faciem, mox deinde supinus.' *Cerda.*

83 *Absens absentem*] Unum sufficeret. Sic, 'Et fratrem ne desere frater.' Terentius, 'Præsens præsentem eripi, abduci ab oculis. *Serv.*

Illum absens] Tantum fallebatur amantis animus, ut absentem videre et audire sibi videretur. *Donatus.*

Absens absentem] Adjuvat significationem et elegantiam vocabulum his repetitum, ut *Donatus* ad Terent. Ad. iv. 5. 34. 'præsens præsentem.' Hec. iii. 2. 15. 'sola soli.' *Emmeness.*

Absentem auditque videtque] Supra, vs. 4. 'hærent infixi pectore VULTUS, VERBAQUE.' Ita *Ovid.* in epist. Didonis ad Æneam: 'Æneasque oculis semper vigilantibus hæret, Æneamque animo noxque diesque refert.' Quam quidem Epistolam *Scaliger Poët.* l. vi. inter omnes *Heroidas* artificiosissimam, compositissimam, scitissimam, elegantissimam vocat. Ita et Terentii Eunuch. i. 2. *Phædria* cum *Thaide*: 'Cum in ille isto præsens, absens ut sies: Dies noctesque ames me: me desideres: Me somniet: me expectes: de me cogites: Me speres: me te oblectes: mecum tota sis: Meus fac sis postremo animus; quando ego sum tuus.' *Taubmann.*

84 *Imaginem capta*] Ob amati similitudinem. *Servius.*

Aut gremio Ascanium genitoris imagine, &c.] In facie *Ascanii* recognoscebat imaginem Æneæ, ut *Apulej.* Met. l. x. *Ascanius* referebat enim Æneæ vultum, vel ut cum *Justino* i. 2. lineamentorum qualitas patri ac filio similis. Sic laudat *Hippolytum* *Phædra* apud *Senecam*, quod pater in eo esset totus. *Emmeness.*

85 *Infandum*] Juxta judicium reginæ, ut illa sentiebat: vult enim eam culpæ eximere. Alii *infandum*, quia *falli non potest* accipiunt, hoc est, ipsam libidinem, in cuius vicem nihil

subponi potest. *Servius.*

Infandum si fallere possit amorem] In Romano codice legitur, *possit imago*. Id quid sibi velit, non mihi satis liquet, propter epitheton, *infandum*; quod ita non habeat, cui adhærescat. Quidam alii codices antiqui, *Si fallere possit amantem*, habent. Sed neque id probamus. *Infandum* vero *amorem*, castiorem lectionem asserimus. Neque dubitamus lectionem eam, quæ est *imago*, ex paraphrasi aliqua huc irrepsisse. *Pierius.*

Si fallere possit] Vis hujus particula si e Græcis ducta. Ita *Æn.* vi. 79. 'magnum si pectore possit Excussisse Deum.' *Taubmann.*

Fallere] Est subterfugere amoris incrementa. *Horat.* Sat. ii. 7. 'jam somno fallere enram.' *Sil. Ital.* l. vi. 'infandum si posset fallere monstrum.' Sic et verbum *decipere* sæpius usurpatum. *Emmeness.*

86 *Non captae adsurgunt turres*] Contra illud, 'Pars ducere muros.' *Servius.*

Non captae] Mirifice mortalitas expressa est. Nam cum multa mala in amore insint, illud præcipuum, quod negotiorum omnium oblivionem inducit. Eadem enim *Dido*, quæ instabat operi regnisque futuris, nunc omnia omittit: et cum omiserit, *Tyrii* quoque, qui instabant ardentes, omnia nunc deserunt. Unde ostenditur rectorem complere omnia, cum insistit: cum vero contra agit, omnia frigerere. *Donatus.*

Non captae] Hoc quoque amoris vitium est, quod negligentes facit. Ita *Ecl.* ii. de *Corydone* amante: 'Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.' Est autem hic simulacrum futuri excidii. Nam *Genius Æneæ*, in quo Romani dominatus species erat, *Carthaginis* *Genio* contrarius erat. Qua de re vide *divinum Scal. Poët.* iii. 25. *Taubmann.*

Non captae] Quomodo amor teneat impeditos animos, ut rebus non va-

cent necessariis, Robert. Titius ex-
promit exemplis bene multis Contro-
vers. v. 6. *Emmeness.*

Non arma juvenius Exercent] Aut in
armis se exercet: aut sic dixit, quem-
admodum illud, 'Ferrum exercebant.'
Servius.

87 *Portusce*] Quod supra *Æn.* i.
'Hic portus alii effodiunt.' *Idem.*

Propugnacula] Quibus porro pugna-
tur. *Idem.*

88 *Interrupta*] Cæpta et omissa.
Idem.

Minæ] Eminentia murorum: quas
pinnas dicunt, hinc et *eminere* dicimus,
ut in primo *Æneid.* 'Geminique mi-
nantur.' Quidam *minæque* ad *inter-*
rupta opera referunt: aut quæ imper-
fecta sunt, quæ si videantur, ruinam
minantur. *Idem.*

Minæque murorum] *Minæ* Græcis
θρυγγολ, στεφάναι, περιφράγματα, περι-
χαράκματα, πύργων στεφανώματα So-
phocli. *Minas* hic ἐπάλξεις Turnebus
interpretatur, adferens hunc Rufini
locum in Josepho: 'Desuper eam
minæ quidem binis, propugnacula ve-
ro ternis cubitis ambibant.' Pro-
pugnaculum quoque Græci προβολήν,
φυλακτήριον, πρόβολον, et πρόβλημα.
Germanus.

89 *Æquataque machina cælo*] Expo-
suit quid sint 'minæ murorum ingen-
tes.' *Servius.*

90 *Simul*] Postquam. *Idem.*

Tali] Quali utitur infelix Dido.
Idem.

Persensit] In antiquis aliquot codi-
cibus, *persentit* præsentī tempore le-
gitur: et ita est in codice Donatiano:
præteritum tamen nunquam immuta-
rim. *Pierius.*

Peste] Amore, incendio: ut, 'Toto
descendit corpore pestis.' *Servius.*

Peste] Mater Medæ apud Val.
Flacc. l. viii. ubi cognovit filia amoris:
'cur tanta mihi non prodita
pestis?' Sic *Æn.* i. de Didone aman-
tæ: 'pesti devota futuræ.' *Cerda.*

91 *Nec famam obstat furori*] Ho-

nestam scilicet. Nam τῶν μέσων est.
Servius.

Furori] Jam non amorī. *Idem.*

Furori] Sunt antiqui codices, in
quibus *nec famam obstat pudori* legi-
tur. Sed hic *furori* magis placet:
quod *Servius* agnoscit. *Pierius.*

Nec famam obstat fur.] Honestam
scilicet: nam τῶν μέσων est. Vel, ut
Scaliger exponit: Simul ac sensit,
eam adversa fama æque atque amore
laborare. Poët. iv. 16. *Taubmann.*

92 *Adgreditur*] Cum calliditate lo-
quitur. Et quasi ex præparato, vel
ex insidiis, ut alibi Ge. iv. 'Facile ut
somnia adgrediari jacentem.' *Serv.*

Quam simul adgreditur] Per hoc os-
tendit aliquid invidiose se esse dic-
turam. Tractatus Veneris magnus
atque astutus cernitur. *Donatus.*

Talibus adgreditur] Hoc verbo ha-
bitus futuræ orationis ostenditur:
quod *Serv.* et *Donat.* interpretantur;
'cum invidiosa calliditate loquitur.'
Terent. Phorm. 'Satis astute aggre-
dimini.' Ita vs. 107. 'Sic contra est
ingressa Venus:' id est, dolos dolis
eludens. Græc. διεφύχουσαι dicunt.
Porro, si alicum est et politicum,
aliud verbis loqui, aliud agitare ani-
mo, hic certe Juno et Venus πολιτικώ-
τατοι sunt. Utraque ingenio agit Pu-
nico. *Taubmann.*

Saturnia] Ubi nocituram Janonem
Poëta vult ostendere *Saturniam* dicit,
scit enim Saturni stellam nocendi fa-
cultatem habere: ut alibi, 'Irim de
cælo misit Saturnia Juno:' et Satur-
nique altera proles Irarum tantos
volvit,' &c. Ubi autem propitiare
eam promittit, ait, 'Iunonis magnæ:'
et iterum, 'Adsit lætitiæ Bacchus
dator et bona Juno.' *Servius.*

93 *Egregiam vero laudem*] Ironia
est, inter quam et confessionem
sola interest pronuntiatio. Ironiæ
autem est, cum aliud verba, aliud
continet sensus. Sanè hujus verbi
initium tractum est, quia proprie,
egregium dicebatur, quasi in gregæ

amplissimum, quod emineret ex grege. Singula autem hic pronuncianda sunt, et morandum in singulis verbis habentibus in singula invidiam. *Idem.*

Egregiam vero] Ironia, qua argumentum a turpi proponit. Inter ironiam autem et confessionem sola interest pronunciatio. *Refertis* porro dixit, pro *reportatis*, vocabulo militari. Ita 'referre victoriam,' Livius l. iv. et Cic. 'manubias referre.' *Taub.*

Spolia ampla refertis Tuque] Translatio rei militaris, *referre* enim *spolia* victores ex victis dicuntur. *Servius.*

94 *Puer*] Filius: *παῖς puer* est, Græce dixit. Ut Horatius, 'Puerosque Ledaë.' *Idem.*

Nomen] Sunt omnino codices aliquot manu scripti, in quibus *nomen* legitur: quod vulgata quædam exemplaria recepere. Sed *nomen* eruditus placet, quod etiam in Mediceo prius scriptum fuerat. *Pierius.*

95 *Femina*] Bene *femina*, qualis mortalis: opponitur, ut, 'Mixta deo mulier,' pro *mortali* intelligendum est. *Servius.*

Duorum est] Bene cessit masculino femininum. *Idem.*

Una dolo dicom si femina victa duorum est] Pro eo Ovid. *Metam.* iii. 654. 'quæ gloria vestra est, Si puerum juvenes, si multi fallitis unum?' Vide quæ dicta *Æn.* ii. 584. 'Memorable nomen' hoc loco ἀσχερὸν κλέος. *Adi Rob.* Titium contro. iv. 1. *Em.*

96 *Adeo*] Multum, valde: ut Terentius, 'Adolescentem adeo nobilem.' *Servius.*

Nec me adeo fallit] Id est, non me latet. Pari forma Lucretius l. i. 'Nec me animi fallit.' Terentius Heaut. 'Num me sefellit hocce id struere?' Latini hoc ab Græco λαθάνειν. *Cerda.*

Nec me adeo fallit] *Fallere* Horatio sæpe idem quod λαθάνειν. Vide *Lambinum* ad od. i. 10. de elegantissima particula *adeo* disputat *Sceffer.* ad *Phædr.* Fab. i. 5. 'nec adeo potnit attingere.' *Emmenens.*

Veritam te mania nostra] Propter illud, Haud tanto cessabit cardine rerum.' *Servius.*

Mania nostra] Junonis hospitium. Nam legimus, 'Quo se Junonia vertant Hospitia:' et *nostra* Græce dixit. *Idem.*

98 *Modus*] Finis. Juvencalis, 'Nullo quippe modo millesima surgit Pagina.' *Idem.*

Sed quis erit] Archaismos. *Idem.*

Aut quo nunc certamine tanto] Quo nunc, aut quo, aut ad quam rem, aut quid opus est tanto certamine? Aut figurate, quo tibi hoc, id est, quo nunc certamen tantum, aut quis modus erit in tanto certamine, aut quousque, ut usque extrinsecus accipiamus. *Idem.*

99 *Quin potius*] Pro, cur non. *Idem.*

Pacem æternam] Non inducias temporales. *Idem.*

Pactisque Hymenæos] Licet fabula de Hymenæo in primo libro enarrata sit breviter, tamen plenior talis est: Hymenæus Atheniensis adeo pulcher fuit, ut adolescens, puella putaretur. Is cum unam virginem nobilem ipse mediocriter ortus adamasset, ejusque nuptias desperaret, quod unum poterat, sequendo puellam, amoris satisfaciebat. Sed cum Atheniensium nobilissimæ virgines Eleusinæ Cereri sacra facerent, subito adventu piratarum raptæ sunt, inter quas etiam Hymenæus, qui illo amatam fuerat secutus, tanquam puella, raptus est. Sed cum piratæ prædam per maria longa portassent, in desertam regionem delati, ac fatigati somno se dederunt; quos cum universos occidisset Hymenæus, relictis ibi virginibus, Athenas reversus est, petiitque a civibus, ut, si virgines quæ raptæ fuerant, reduxisset, dilectæ nuptias impetraret; quas cum reduxisset, optatam in matrimonium virginem meruit, quod conjugium quia felix fuerat, placuit Atheniensibus, omnibus nuptiis Hymenæi nomen interesse. *Eat*

etiam alia ratio vocabuli: nam *Hymen* quædam membrana quasi virginalis puellæ esse dicitur, qua rupta quia desinat esse virgo, *Hymenæi* nuptiæ dictæ. *Servius*.

100 *Habes tota quod mente petisti*] Propter illud, 'Nostram nunc accipe mentem.' *Idem*.

101 *Ardet amans Dido*] Plus dixit hæc quam Venus imperaverat: illa enim dixerat, 'Sed magno *Æneæ* mecum teneatur amore;' hæc dixit, *ardet*. *Idem*.

Traxit furorem] *Traxit* dixit, ut 'spiritum trahere' dicimus. *Idem*.

102 *Communem hunc ergo populum*] Utrum ad solum Carthaginensem retulit, quem velit sibi communem esse cum Venere; an utrumque, id est, Tyrios et Trojanos? *Idem*.

Paribusque regamus Auspiciis] *Æ*-quali potestate: et ab eo, quod præcedit, id quod sequitur. Et dictum est a comitiis, in quibus iisdem auspiciis creati, licet non simul crearentur, parem tamen habebant honorem, propter eadem auspicia. Unde et consules pares sunt, cum necesse esset, ut unus prior crearetur. *Idem*.

103 *Liceat*] Id est, non necesse sit; sed in voluntate sit Didonis si velit, ut supra, 'Paribus auspiciis,' non imperio. Potest enim imperium par non esse, cum auspiciis par sit. Alii invidiose dictum volunt, 'liceat Phrygio marito,' id est, qui victus est, non dixit *nubere*, sed *servire*. Quidam *servire* dubitant utrum Dido-nem, an Tyrios dixerit. Sane hic coëmptionis speciem tangit. *Coëmptio* enim est, ubi libra atque æs adhibetur, et mulier atque vir in se quasi emptionem faciunt: quod ante jam in primo Georgicorum, 'Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.' Quoniam coëmptione facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet conditionem liberalis servitutis: ait enim, 'Liceat Phrygio servire marito,' et in Ge. 1. 'Tibi serviat ul-

tima Thule.' quoque omnis iste mos coëmptionis, et citra nominis nuncupationem, dotis datæ taxatione expediretur, quæ res in *manum conventio* dicitur: subjunxit, 'Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.' Quid est enim aliud *permittere dextræ*, quam in manum convenire? quæ conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura conjuncta habeatur: quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem et Flaminicam Jure Pontificio in matrimonium necesse est convenire. Sciendum tamen in hac conventionem *Æneæ* atque Didonis, ubique Virgilium in persona *Æneæ* Flaminem, in Didonis Flaminicam, præsentare. *Idem*.

Phrygio servire marito] Eloquentem, emphaticam: ac si diceret *exuli*. Nonnulli autem per fallaciam Junonis dictum accipiant. *Idem*.

104 *Dotalis Tyrios*] Regiam spectavit personam. *Idem*.

Tuæ] Quasi indigæ. *Donatus*.

Tyrios] Invidiose Tyrii, quasi potentissimi. *Idem*.

Permittere dextræ] Quasi per manus conjunctionem secundum jus locutus est. *Servius*.

105 *Olli*] Aut illi, aut tunc. Cætera per parenthesis dicta sunt. Ordo enim est: *Olli sic contra est ingressa Venus*. *Idem*.

Simulata mente] Hoc est, talibus aggreditur. *Idem*.

106 *Quo*] Pro, ut. Pronomen pro conjunctione causali. *Idem*.

Quo regnum] Sensit non potuisse fieri, ut tam graves, tamque diuturnas inimicitias, sic subito deponeret. Noverat enim quid *Æneæ* deberetur, quo magis nitebatur id avertere. *Donatus*.

Libycas averteret oras] Absolutior hæc quidem est elocutio: sed verior et magis figurata illa, *Libycas averteret oras*. Nam plerumque trahitur schema, ut, aliquo ituri, non ad lo-

eam, sed de loco ponamus significationem: ut si dicas, *De Campania abeo in Tusciam*; abeo honestius est, quam si dixeris *eo*. Nec hoc tantum hoc loco facit, sed pluribus. Hinc est enim, 'ripamve injussus abibis?' *Servius*.

Averteret] In Romano quidem codice, *averteter* legitur: quod Servio mirifice placet. Sed enim in Oblongo, in Longobardico, in Porcio, et plerisque aliis codicibus antiquis, *adverteret* habetur. Quam elocutionem absolutam esse, negarit nemo: Quippe *verteret regnum Italiæ ad oras Libycas*. Si cui vero figurata illa magis placeat, non laboro. *Pierius*.

107 *Sic contra*] Melius visum est dolos dolis excludere, veluti approbatis per dissimulationem præsentibus, ne deteriorem viam inquireret atrox inimica, si contrariam se ostenderet Venus. *Donatus*.

Ingressa Venus] Calliditatis est, ut supra, habet enim hæc vox insidiarum significationem. *Servius*.

Quis talia demens] Deest nisi, ut sit, *nisi demens*. *Idem*.

Quis talia demens] Hæc vox quasi consentientis est. *Donatus*.

108 *Aut tecum malit contendere bello*] Non dixit *possit*: quod autem addidit, *si modo, quod memoras*, oblique, dum consentit, docet fieri non posse. *Idem*.

Fortuna sequatur] Aut subanditur *fortuna prospera*, aut hoc ad casum pertinet. *Idem*.

110 *Fatis incerta feror*] Bene omnia tetigit, quibus res humanæ reguntur: casum, fata, voluntatem deorum. Alii sic exponunt: Quia scio fati aliud videri, ideo de Jovis voluntate nunc dubito. Ergo *fatis*, propter fata. Sane oratorie et blanditur et pugnat, sed non palam, dicendo incertum se esse de voluntate fatum. *Idem*.

Sed fatis incerta feror] Non fuit incerta: sed ita posuit, ut neque reniti videretur, et tamen non posse fieri

subdole demonstraret. *Donatus*.

Si Jupiter] Sciebat non posse fieri, sed noluit ostendere se nolle: sed ad Jovem eam demisit, ut ab eo sciret, non posse fieri. Nam virorum secreta facile intelligunt uxores. *Id.*

112 *Probet*] In aliquot antiqua codicibus, *jubet* legitur: quod non ita placet: quia structuræ ordo, *jubeat*, exposceret, ea specie, qua velit positum. *Pierius*.

Aut fœdera jungi] Si *fœdera*, per se plenum est: si *fœdere*, ad populos pertinet. *Servius*.

113 *Tu conjux*] Dicendo *conjux*, ostendit eam non posse ignorare, impossibile esse, quod petit. *Idem*.

Tibi fas animum tentare precando] Sic Æolus, 'Tuus, o regina, quid optes Explorare labor.' *Idem*.

Animum tentare precando] Sic Horat. od. iii. 23. 'tentare multa cæde bidentium Deos.' et noster hocce lib. vs. 413. 'Iterum tentare precando,' id est, experiri quid posset impetrare precibus. *Emmeness*.

114 *Perge: sequar*] Per te incipiet. Bene aliud agens, aliud ostendit. Ante enim est Junonis officium ex matrimonio: sic usus Veneris. Unde paulo post, 'Adero, et tua si mihi certa voluntas.' *Servius*.

Tum] Quidam ordinis esse volunt, *tunc* temporis. *Idem*.

Excepit] Subsecuta est: et potest *excepit*, pro insidiose respondit, accipi; ut, 'Æmulus exceptum Triton,' et, 'Excipit incautum.' *Idem*.

Excepit] Verbum insidiarum, movente Servio. Cicero ad Atticum l. iv. 'Admoniti sumus, ut caveremus, ne exciperemur a Cæsare.' Inde in iii. 'excipit incautum,' et Ecl. iii. 'excipere insidias,' et Propertius eleg. ii. 19. 'Hæc igitur mihi sit, lepores, audacia, molles Excipere, et stricto figere avem calamo.' Inde Seneca epist. 48. captiunculas, et sophismata Philosophorum vocat *exceptiones*, cum ait: 'Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus,

et præscriptionibus Philosophorum.' Dici etiam potest simpliciter dictum ad Græcorum imitationem, qui sæpissime ὑπολαβόν, dicunt, cum quis alteri respondet. Theocrit. *Εἴτα δ' ἀμοιβάην ὑπελάμβανε Δάφνις αἰοιδῶν*: Sic deinde Daphnis excepit cantum responsivum. Quo loci nullæ insidiæ. Sic Val. Arg. viii. 'At ille Excepit, blandoque prior sic ore locutus.' *Cerda*.

Excepit] Sic Ovid. Metam. iv. 789. 'excipit unus E numero procerum.' Petron. 'qui Agamemnonis suasionem exceperat.' *Emmeness*.

115 *Iste labor*] Scilicet explorationis a Jove. Quod dixerat 'si Juppiter unam.' *Servius*.

Quod instat] Quod fieri volo. *Idem*.

116 *Confieri*] *Con* abundat: ut, 'Fata renarrabat divum cursusque docebat.' Quamvis veteres indifferenter *confieri* dicebant. *Idem*.

Confieri] In Oblongo perveteri codice, et in Mediceo, *quo fieri* legitur: adscriptumque superne est in illo, *quo abundat, in hoc quo modo*. Et ita in plerisque aliis codicibus: ut sit, *quo*, scilicet *modo fieri possit*. Apud Servium *con*, abundat, qui *confieri* agnoscat. Alii quidam codices manu scripti, *quod fieri* legunt. Idque in nonnullis per *t* notatum est, cujusdam ætatis consuetudine loco *d* sæpe *t*, uti paulo ante dictum, supponentis. In nonnullis abrasa est tota dictio, præsertim ubi per compendiarium notam *quod*, scriptum fuerat. Sed eaim in Romapo codice, *confieri* legitur: et ita scriptum erat in Longobardico: unde abrasum est *con*, et *quo* suppositum. *Confieri* tamen et Latinum est pro *confici*, et in primis Cæsari familiare vocabulum vii. de bello Gallico Commentario, ubi de Labieno loquitur: 'Postquam id difficilium confieri animadvertit.' *Pier*.

Confieri] Recte ita legere videtur Servius. Lucret. 'geri debent nimirum et confieri res.' Non videtur autem *cum* particula *πλεονάζειν*, ut

Servio videtur: Juno siquidem communicato consilio *συνεργόν* sibi Venerem adjungit. Sic et rursus Lucret. v. 'Ne forte ex homine et veterino semine eorum Confieri credas Centauros posse, neque esse.' Græci *συμπράττεσθαι*, unde *συμπράκτωρ*. *Germanus*.

Confieri] Id est, confici. Scal. iv. 16. Terent. Adelph. v. 8. 'Confit quod volo,' id est, perficitur: unde 'confectum negotium,' quod ad plenum perficitur. Cic. ad Att. i. ix. 'ut per te res tota confieret.' Cæsar: 'Posteaquam id difficilium confieri animadvertit.' Castissima est vox, de re gravi et magni momenti. Utitur crebro etiam Lucretius. Vide Erythræi Indic. Alii particula *con*, Græcum *συμπονεῖν*, *συμπράττεσθαι*, unde *συμπράκτωρ*, hic exprimi putant: quasi Juno Venerem *συνεργόν* adsciverit. *Taubmann*.

Paucis adverte] Id est, animum adverte, parte pro toto usus est. Et, aut adverte paucis, aut paucis docebo. *Servius*.

117 *Miserrima Dido*] Aut ex persona miserantis dictum, dolet enim insidiis circumventam, aut *miserrima* quæ perdiderit castitatem. *Idem*.

118 *Nemus*] Pro silvis et montibus. *Idem*.

Ubi] Hoc loco, pro *cum*. *Idem*.

119 *Titan*] Sol, unus enim de Titanibus, Hyperionis filius, contra Jovem non fecit. *Idem*.

Retexerit orbem] Quem nox tegebat. Ergo inluminaverit: huic contrarium, 'Quotiens humentibus umbris Nox operit terras.' *Idem*.

120 *Nigrantem*] Nigrum: participium pro nomine, sine verbo. Et quæritur quis prius *nigrantem* dixerit. *Idem*.

His ego nigrantem] Lucret. 'Aut ea quæ nigrant nigro de semine nata.' lib. ii. *Germanus*.

Trepidant] Hoc loco, *sensim* accipiunt; non ut alibi festinant: ut 'Hic me dum trepidi:' quia saltus

non curru, sed sensim cinguntur. Quidam *trepidant* ab equis, qui hodieque *trepidare* dicuntur, appellari putant. Cato, 'Sedere non potest in equo trepidante.' *Servius*.

121 *Alæ*] Equites: ob hoc *alæ* dicitur, quia tegunt pedites, alarum vice. *Idem*.

Indagine] Ferarum inquisitione. Et quidam cum investigatoribus alatorum mentionem inductam accipiunt. Nam *indagine* investigatorem ipsum tradunt. Alias vero *alatores*, qui dextra et sinistra plagarum sublata voce prohibent feras exire. *Idem*.

Indagine cingunt] *Servius* 'ferarum inquisitione' interpretatur. Aliis *indago* accipitur series plagarum, quibus saltus, stabula, et latibula ferarum a venatoribus cinguntur: qui et *σείχοι* dicuntur, et *ἄρκυες*, *ἄρκυα*, unde et *ἀρκυοσάστα*, et *ἀρκυοσάσιον*. *Germanus*.

Saltusque indagine cingunt] Id est, ferarum inquisitione, ut vult *Servius*. Budæo, *indago* est plagarum series in varos sive perticas arrectarum, h. e. *σπειροειχίονος*. Alii dicunt, *indagines* esse canes, ab indagandis ferarum lustris sic dictos: quod vs. 132. 'Odora canum vis,' appellatur. *Taubm.*

Saltusque indagine cingunt] Vlitius ad auctores Rei venat. p. 422. inepitias Grammaticorum explodit, qui *indagine* hic de canibus dici volunt, cum nihil aliud sit hoc loco, quam retium cassiumque series. Ibidem quid *alæ*, nempe extremitates retium. Sed cum consule. De verbo *trepidare* Salmas. ad Hist. Aug. tom. II. p. 10. pro *trepidare* a *τρεπιδίζω*. *Emmenes*.

122 *Desuper infundam*] Quia aer est Juno. Bene ergo hic se facturam dicit, quod habet in potestate. *Serv.*

Omne ciebo] Pro *totum*. *Omne* enim, numeri est: *totum*, quantitatis. *Idem*.

123 *Nocte opacæ*] Nubium caligine. *Idem*.

125 *Tua si mihi certa voluntas*] Id est, si etiam tuum subsequatur officium. Quia Juno conjugium, Venus causa conjunctionis sit. Igitur Juno nil se posse adnuntiat, nisi voluntas Veneris adfuerit. *Certa* autem firma, quia promiserat. *Idem*.

126 *Connubio*] Hoc Veneri contrarium est, et hic est dolus, quem intellectura est et risura. Næ naturaliter longa est, ab eo quod est *nubere*: ut, 'Connubia nostra Reppulit:' sed modo metri causa corripuit. *Idem*.

127 *Hic Hymeneus erit*] Id est, hæ erunt nuptiæ. Sane de Hymenæo licet snperius dictum sit, tamen sunt etiam aliæ opiniones: nam alii hunc Veneris et Liberi filium dicunt primum nuptiis prospere usum, ob quod in nuptiis vocatur: unde nuptiale carmen *Hymeneus*. Alii nuptiarum inventorem tradunt, et ideo carminibus decorari, quod exemplum ab eo præditum ubique servatur. Cornelius Balbus *Hymenæum* ait Magnetis filium, musicæ artis peritum, pulchritudine muliebri, dnm nuptias Liberi patris et Altesæ religiosis cantibus celebrat, expirasse, propter quod ei talis honor nuptiis attributus est, ut celebratio nominis ejus nuptiarum jungendarum perpetuum nomen esset. *Idem*.

Hic Hymeneus erit] Eustath. lib. XVIII. *Hymenæum* dicit ait, ἀπὸ τοῦ ραλεῖν ὁμοῦ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ῥύμην: quod una habitent. *Taubmann*.

Non adversata] Legitur et *aversata*. *Servius*.

Adversata] In Romano codice legere est, *aversata petenti adnuit*: ut, 'Diva solo fixos oculos aversa tenebat' Sed enim id pertinet ad supplicia, quæ obandiantur. Loco vero hoc magis placet *aversata*. Quia de consensu, deque in eandem sententiam exendo, sermo est. *Pierius*.

128 *Risit*] Proprium Veneri: quæ ob id *φιλομειδής* Homero. *Taubmann*.

Reperitis] Vel compertis vel depre-

bensis. Car autem *dotis repertis risit*, qui altius intelligunt sic tradunt: hoc est, quos jampridem compererat, cum Ilium oppugnaretur: *Servius*.

129 *Relinquit*] In aliquot antiquis codicibus, *relinquit* legitur, præsentī tempore, in aliis *reliquit*. Nam simul oriente Sole, 'It portis jubare exorto delecta juvenus.' Non est vero hic, etsi κατὰ πρόπρον, prætereundum, quod Varro *ortum jubaris* significare ait, 'esse circiter extremam noctem.' Itaque ait Pacuvius, 'Exorto jubare, noctis decurso itinere.' Ajunt vero *Jubar* stellam esse, quam Græci *Phosphoron*, nonnunquam *Hesperon* appellant, cujus splendor in morem leoninæ jubæ diffundatur. Neque id dissimulandum, quod C. Cæsar, Flavio Sosipatro teste, præcipit: 'Neutra nomina ar nominativo clausa, per i dativum ablativumque singulares ostendere. *Jubar* tamen et *Far*, ab hac regula dissidere.' Nam ut huic *Jubari* dicimus, ab hoc *Jubare* dicendum est. *Pierius*.

130 *Jubare exorto*] Nato Lucifero. Nam proprie *Jubar* Lucifer dicitur, quod *jubas lucis* effundit. Unde etiam quicquid splendet, *jubar* dicitur, ut argenti, gemmarum. Est autem Lucifer interdum Jovis. Nam et antiqui *Jubar*, quasi *Jucar* dicebant. Ple-runque Veneris stella. Unde Veneris dicta est: ut, 'Quem Venus ante allos astrorum diligit ignes.' Alii *Jubar* Solem, alii splendorem siderum dicunt. Sane modo Hysteroproteron est in sensu: *Jubar* enim præcedit Auroram: et facit hoc *jubar*, hujus *jubaris*. *Servius*.

131 *Retia rara, plagæ*] Multi dividunt, ut sic *retia rara*, majora: *plagas* vero, minora intelligant. Alii *plagas* per definitionem accipiunt: ut intelligant quæ sunt retia rara, plagæ. Sane sciendum proprie *plagas* dici funes illos, quibus retia tenduntur circa imam et summam partem. Ergo, *retia rara, plagæ, lato venabula*

ferro, subauditur *portantur*; aut *Zeugeta* est, *ruant*. Idem.

Lato venabula ferro] Lati ferri; *venabula* autem ob hoc dicta, quia apta venatui, quasi *exciptabula*. Idem.

132 *Massyli*] Massylionum gens est haud longe a Mauritania: et *Massyli* legendum per unum l literam, ne non stet versus. Sy enim longa est: ut, 'Hic mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos.' Idem.

Massylique] In antiquis aliquot exemplaribus, *Massilici* legitur, omnino corrupte. Nomen id una plus syllaba scribitur apud Græcos: *Μασσαυσίλια, χώρα Λιβύης προσέχης τῶν Μαυρονίων*. Latini vero scriptores *Massyliam* et *Massylum* agnoscunt. *Pier.*

Massylique] Secunda producta, ut apud Stat. Thebaid. l. ii. 'Massylas depastus oves:' quorum mos est *equitare, jaculari*, ut Salust. bell. Jug. unde Lucanus iv. 684. 'Et gens, quæ nudo residens Massylia dorso, Ora levi flectit, frenorum nescia, virga.' Sic supra vs. 4. 'infrenos Numidas' appellat. *Emmenes*.

Et odora canum vis] Plus enim est quam si diceret, *multitudo*. Ut Salustius, 'Qua tempestate ex ponto vis piscium erupit.' Ergo *vim* aut ad multitudinem, aut ad naturam retulit. *Odora* autem, non olens, sed odorem inveniens, ergo improprie dixit. Nam *odorum* est, quod ex se odorem emittit, non quod odorem sequitur: ut Statius, 'Et odoro vulnere pinus.' Sic est, 'Inter odoratum lauri nemus,' pro *odorum*: *odoratum* est quod aliunde odorem accipit, ut odoratum templum. Tria ergo sunt: *odorum*, quod per se olet: *odoratum*, quod aliunde odorem accipit: *odorisequum*, quod odorem sequitur, sicut modo de canibus debuit hic dicere. *Servius*.

Odora canum vis] Dictum *canum vis*, pro, *canes*. In voce *odora* signat mirram sagacitatem, qua præditi sunt canes ad investigandum. Duo dixi: primum *canum vim* dici pro canibus:

est hæc Græcorum imitatio. Pindar. Olymp. Od. x. βῆν Ἡρακλῆος ἐκ-
τίσσαντο, *Herculeæ vis constituit*: id est,
Hercules. Sic βῆν Πριάμοιο, pro Pri-
amo. Inde Latini hausierunt. Lu-
cret. l. iv. 'promissa canum vis.'
Adi Turn. xxviii. 30. Alterum de
canum sagacitate, quæ exprimitur
voce *odora*: de qua re sparsa fre-
quens mentio. Nullum sane est ani-
mal, quod possit in hac re cum cane
conferri. Andronicus: 'Dirige odo-
risequos ad cæta cubilia canes.' Quo
loci Delrius reponit *cæca*: nam si
cæta, cur dirigantur? Seneca in Hipp.
canes vocat 'nare sagaci.' Opp.
Halient. l. iv. canem *εβρινον sagacem*,
sic egregie describit: ἐν βρασσι Θηρὸς
ἐν χρεῖναι σκολιῶν βῆσαν ἐξερελινον 'Purs
in' ἀγγελίῃ νημερτέ; καὶ τέ μιν ἄκα
Μάρψα. Cicero de Natur. ii. 'canum
incredibilis ad investigandum sagaci-
tas narium.' Sed præclare admodum
Seneca in Thyest. 'Sic cum feras
vestigat,' &c. *Cerda*.

Odora canum vis] Poëtam valido
monosyllabo procedentem ac mobi-
lem versum sustentasse de industria,
docet Scal. iv. 48. Vide et Not. ad
illud Æn. ii. 'aversa deæ mens:'
eundemque Scal. v. 9. Sed et Ery-
thræus contra doctissimum Servium
docet, versum monosyllabo finiri, nec
vitosum, nec rarum, cum ejusmodi
versus trecentis plures exstent in hoc
Poëta. Hoc autem sumpsit a Lucre-
tio, qui lib. iv. 'promissa canum vis.'
et lib. vi. 'fida canum vis,' id est,
canes. Ita ab eodem dicitur 'vis
equi,' id est, equus: 'vis animi,' id
est, animus. Item 'plumbi potestas,'
pro plumbo: quod observat Turneb.
vi. 6. Porro notat Servius, *Odora*,
improprie hic dici, cum deberit
odorisequa. Odorum enim esse, quod
ex se odorem emittit; non, quod
odorem sequitur. ut Statius, 'et
odoro vulnere pinus.' *Vis* autem
canum, est ingens multitudo: ut Sal-
last. 'Vis piscium erupit.' *Taubm.*

133 *Cunctantem*] *Morantem*: at-
qui amatrix ad eum, quem amabat,
debuisset festinare: sed pathos naturale
superat: ut mulierem et reginam
ostendat, ut Terentius, 'Dum mo-
liuntur, dum conantur, annus est.'
Deinde hæc morabatur jam studio
placendi. Hic enim inducitur veste,
armis, auro, vel purpura comptior,
cum supra naturalis pulchritudinis
gloria contenta sit, ut, 'Regina ad
templum forma pulcherrima Dido.'
Servius.

Cunctantem] Hunc locum Maronis
in examen vocat Vlitius ad Gratium
p. 184. *Emmeness*.

Ad limina] Ante, vel apud. *Serv.*

Primi] Principes: ut, 'una om-
nes juvenum primi.' Et bene reginæ
officio *primi* adsunt, quia de plebe
dixerat: 'It portis jubare exorto
delecta juvenus:' et, 'Massylique
runt equites.' *Idem*.

135 *Stat sonipes*] Adest, præsens
est. Nam si *stat* simpliciter acceperis,
vituperatio est. Quia legimus,
'Stare loco nescit.' Denique se-
quentia dictum hoc explanant: ut,
'Ac frena ferox spumantia mandit.' *Id.*

Stat sonipes] Ad Virgilii imitatio-
nem Sedulius: 'equi, phaleris qui
pictus, et ostro Ore cruentatum man-
denti concutit aurum.' Melius ma-
gistro suo Sedulius institit, quam Si-
lius, qui ita lib. v. de equo Flamini
Cos. 'Stat sonipes, vexatque ferox
humentia fræna, Caucasiam instratus
virgato corpore tigrim.' *Cerda*.

Spumantia] Spumas moventia; ut
'naufragum mare,' quod naufragos
facit. *Servius*.

Fræna ferox spumantia mandit] Hæc Græce Callimach. in Hymno
Pall. vs. 12. χαλινωφόρων ἵππων ἀπὸ
στομῶν. Ad quem locum consule
Vulcanium. *Ferox* Nonio est *sævus*,
indomabilis. *Cerda*.

136 *Tandem*] Hoc ad illud reddi-
tum, 'Reginam thalamo cunctantem.'
Servius.

137 *Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo*] Veteri ceremoniarum jure præceptum est: ut, 'Flamen venenato operta sit.' *Operta* autem cum dicitur Pallium significatur, *Venenatum* autem infectum, quod ipse ait in *Bucolicis*: 'Alba nec Assyrio fucatur lana veneno.' Hic vero cum dicit *Sidoniam*, ostendit Tyriam et purpuream quæ erat infecta: *chlamydem* autem pallium esse quis dubitet? Præterea Flaminicam habere præcipitur arculum, ricam, venenatum, fibulam: de venenato dictum est. *Arculum* vero est virga, ex malo Punico incurvata, quæ fit quasi corona; et ima summaque inter se alligatur vinculo laneo albo, quam in sacrificiis certis regina in capite habebat: Flaminica autem Dialis omni sacificatione uti debebat. Virgilius ergo propter nomen et intellectus difficultatem aliter omnia comprehendit: nam pro pallio *chlamydem*, pro venenato, id est, infecto, *Sidoniam*. Arculum vero et fibulam ex auro factam commemorat, dicendo, 'Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum.' quod in arculum potest referri: nam de fibula manifestum est, cum ait: 'Aurea purpuream subnectit fibula vestem.' *Subnectit* autem quid aliud est, quam sursum nequit, ac per hoc succinctum facit? *Vestem* vero possumus *ricam* accipere, quia *rica* genus est vestis. Sciendum sane, sicut supra dictum, ubique Didonem Flaminicam ostendi. *Idem*

Chlamydem] *Chlamys* non tantum pallium militare, aut viatorium, sed etiam venatorium est. P. Victorinus II. 21. observat ex Polluce, *chlamydis* usum in venatione hunc etiam esse, ut sinistrae manui implicata vim insilientis feræ sustineat: aut si ipse ultro feram invadit, pro clypeo fit. Pacuvius: 'Chlamyde contorta clypeat brachium.' Cæterum, dum hic *Sidoniam* dixit, ab arte commendavit. Hom. II. Z. ἑργα γυναικῶν Σιδονίαν.

Limbo] *Limbus* est, ut supra dictum est, fascia quæ ambit extremitatem vestium, secundum antiquum ritum: ut, 'Victori chlamydem auratam quam plurima circum Purpura.' *Serv.*

Limbo] *Limbus* regibus deputatur et diis: qui eorum caput candido orbe circumdat. *Donatus.*

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo] Pro eo Stat. Achill. I. II. 'Et picturato cohibet vestigia limbo,' et Thebaid. I. VI. 'et picto distinguit pectora limbo.' De *limbo* vide Bayfium de re vest. c. 16. Inde *limbolarii*, qui vestes prætexerent limbo, ut Non. Marc. et Ferrar. de re vest. III. 21. qui I. III. part. 2. c. 8. et seqq. *Chlamydem*, Sagum, Paludamentum idem vestimentum esse asserit, et cum eo Salmas. ad Hist. Aug. tom. II. p. 328. tunicæ quod superinduebatur, fibulaque necebatur, nam per se erat indumentum apertum. Videndus Suidas in *χλαμῶς*, cujus diminutivo utitur Longus in pastor. *χλαμῶδιον*. *Emmeness.*

138 *Cui pharetra ex auro*] Deest erat, et amat Poëta iterare voces, vel pretiosas, vel necessarias, vel optabiles. Pretiosas, ut *Æn.* I. 'Ærea cui gradibus surgebant limina.' *Æn.* VII. 'Ærea pectoribus demissa monilia pendent.' Necessarias item *Æn.* VII. 'Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes.' Optabiles ita, 'Humilemque videmus Italiam.' *Serv.*

Cui pharetra] Totum quod habuit, aut aurum fuit, aut purpura, ut placeret. *Donatus.*

Cui pharetra ex auro] Circumscriptio est adjectivi, pro, *aurea pharetra*. Ita *Æn.* XI. 'equites in armis,' pro, armatis equitibus. Alii leg. *ex humero*, sed altera lectio castior videtur etiam Fabricio. Vide et P. Victorium, XXXIII. 12. ubi docet, Poëtam rem ornamenti plenam significasse, tergemina repetitione vocis *aurei*: quemadmodum et *Æn.* XI. 774. item *Æn.* VII. 278. Tale illud Ovidii:

‘Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ Curvatura rotæ.’ *Taubmann.*

[*Cui pharetra ex auro*] In Romano illo codice dubio procul antiquissimo, legere est, *cui pharetra ex auro*: quod ideo placet magis quam *ex humero*, quia Dido tunc pulcherrima esse studuit, ut Æneæ placeret; ideoque ornatissima, et quam maxime divite habitu instructa processit. Congruoque mirifice cultui muliebri lascivia hæc prorsus aurea: ‘Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum, Aurea purpuream subnectit fibula vestem.’ Et tamen sunt, qui lasciviam hanc Virgilianæ majestati non convenire clamitent, contradicendi potius studio, quam quod sciant, quid sit in carmine majestas, aut quid in scribendo lascivia. Quorum stuporine dicam, an imperitiæ responsum faciam Virgilianam hanc esse phrasim, Virgilianum ornatum, Virgilianum elocutionis modum, cujusmodi figura utitur in octavo, ‘Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla Auro innectuntur.’ Neque illud huic dissimile, quod ait in XI. ‘Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea Vati Casida, tum croceam chlamydemque sinusque crepantis Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro.’ Sed quid illud in septimo, ‘Aurea pectoribus demissa monilia pendent, Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.’ Ubi easdem etiam voces *aurea, auro, aurum* aspicimus, quas hoc loco identidem posuerat. Isti vero, quia apud Ovidium repererint, ‘Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ Curvatura rotæ,’ Ovidianam esse figuram contendunt, non autem Maronianam. Atqui si Ovidium sequeremur, non *ex auro*, sed *ex humero* in hanc sententiam legendam esset. Nam ubi is de Atalantæ cultu loquitur, ita scribit: ‘Crisinis erat simplex, nodum collectus in unum, Ex humero pendens resonabat eburnæ lævo Telo-

ram custos.’ Sed valeant cum suo tam acri judicio, tamque emunctis naribus pulchelli isti Critici. Nos lectionem hanc, *cui pharetra ex auro*, antiquorum pene omnium codicum testimonio corroboramus. Ita enim in Longobardico, ita in Porcio legitur. In alio vero perveteri ejusdem Vaticanæ bibliothecæ, dictio tota *auro* improbe ac imperite admodum abrasa est: non ita tamen, ut singularum literarum vestigia non extent, et manifeste *auro* prius scriptum fuisse discernatur. Est etiam vetus codex in civitate Belluno, patria mea, in quo pleraque cum his veteribus Vaticanæ bibliothecæ exemplaribus convenientia deprehendi, et hoc præcipue *cui pharetra ex auro*. Ita etiam in aliquot aliis codicibus, qui apud me sunt. Sed ne tam multa congeram, litem secundum nos dat Ti. Donatus, dum ita subscribit: ‘*cui pha.* Totum quod habuit, aut aurum fuit, aut purpura, ut placeret.’ Denique Probus in Pollione verum hunc citat: ubi de iteratione loquitur, eo versu, ‘Pan etiam Arcadia.’ Dicitque iterationem fieri etiam casuum permutatione. Et inter exempla hoc etiam apponit, ‘quod pharetra ex auro crines nodantur in aurum.’ Hæc ut forte plus nimio coacervarem, id in causa fuit, quod nonnulli sunt ita pravo ingenio præditi, ut meliores se doceri literas ægre ferant: proindeque alios ab eorum cognitione, quæ ipsi hactenus ignorarunt, avertere conentur. *Pierius.*

[*Crines nodantur in aurum*] Veluti retiolum dicit, quod colligit comas, quæ Græce κρωβύλη dicitur. *Servius.*

[*Crines nodantur*] In nodum colliguntur velut reticulo quodam. Vide Turn. iv. 19. Manilius l. v. ‘tortos in fluctum ponere crines,’ (id est, diffundere, et quasi undantes facere) ‘Aut vinclis revocare comas, et vertice denso Fingere.’ κρωβύλον et σπορίον parvo discrimine inter se discre-

pantes ejusmodi *crinium suggestus* vocabant Attici: quod canones Clementis vocant *κροῖον ἐλς ἐν*, ut notat ibid. Scaliger F. Cæterum, cum Dido ubique ut Flaminica ostendatur; hanc autem habere oporteat *arculem, ricam, venenatum, fibulam*: vide mihi Servium Dan. quomodo hæc omnia eo applicet. *Taubmann.*

Crines nodantur in aurum] Ad hunc locum consule Salmas. Plin. exercit. p. 764. *Emmeness.*

139 *Subnectit fibula vestem*] Ex more venantium fœminarum, quibus vestis substricta, ne impediatur. De fibula, deque hac veterum elegantia alibi. Nunc tantum audi Philostratum Juniorem, qui in Iconibus dat fibulam Atalantæ venatrici: *τῆς ἐσθῆτος ἐλς κροῖον συνεχομένης: veste ad fibulas contracta*: et dat rationem, διὰ τὸ ἐπεργον εἶναι, ut sit prompta ad agendum. Ait Pollux vii. 13. vestes connecti solitas fibulis signate circa humeros: *κροῖον κατὰ τοὺς ὤμους διπλοῦν*. Fibulam Nonnus intellexit l. i. *περὶ δὲ σφύγγατέ μοι στέφανος: cervinam mihi astringite pectori*. Cerda.

140 *Phrygii comites*] In antiquis aliquot exemplaribus, *Tyrri comites* legitur. Quippe qui Reginam Tyro comitati fuerant, et paulo infra *Tyrios comites* appellabit. Magis tamen placet *Phrygii*. Quia Dido magna stipante caterva progressa erat: neque oportuit Æneam in comitatum advenire; aliter quænam agmina jungeret? *Pierius.*

Latus Iulus] Ita Agellius, 'adolescens lætæ indolis.' *Taubmann.*

141 *Ipsæ ante alios*] Quia amabatur, et ideo ei dat pulchritudinem: licet Ascanio magis congruat. *Servius.*

Pulcherrimus] Ex animo Didonis, hoc enim ei videbatur: alibi epitheta Æneæ dat; cum religiosum ostendit, dicit *pium*; cum fortem, *magnanimum*. Idem.

142 *Agmina*] Comitatum suum. *Taubmann.*

143 *Qualis*] Ut Æneæ pulchritudo præferri cæteris posset, deficientibus humanis ad divinam comparationem accessit: et quia Didonem Dianæ comparaverat, hunc comparat Apollini. *Donatus.*

Ubi] Hoc est cum. *Servius.*

Hybernæ Lyciam] Non asperam, sed aptam hiemare cupientibus. Sic enim se habet natura regionis: sed bene aliud agens, aliud ostendit. Nam constat Apollinem sex mensibus hiemis apud Pataram Lyciæ civitatem dare responsa (unde *Patareus Apollo* dicitur) et sex mensibus æstivis apud Delum. Ergo *hibernæ*, utrum quod ibi hiemare soleat, an frigidam, an hieme temperatam, an quam hierno tempore deserere soleat? *Idem.*

Hybernæ Lyciam] Patara civitas Lyciæ, ut et Xanthus ejus regionis flumen, teste Mela i. 13. bene *hibernæ*, ad quam alludit Stat. Thebaid. 'Phœbe parens, seu te Lyciæ Patara nivosis Exercent dumeta jugis.' Ad firmandam Servii sententiam facit illud Horatianum od. iii. 4. 'Qui Lyciæ tenet Dumeta natalemque silvam Delius et Patareus Apollo.' *Emmeness.*

Qualis ubi hybernæ] Non *δυσχέλμων*, sed *εὐχέλμων*, ut vocat Aristot. Polit. vii. id est, *aptam hiemantibus*: ita enim regionis est ingenium. Sed bene aliud agens, aliud ostendit. Nam opinio erat, Apollinem mutare sedem: et sex quidem menses hiemales apud Pataram Lyciæ civitatem dare responsa: et sex æstivos, apud Delum: ut notat Servius, et Turneb. xxiv. 26. Hanc autem comparationem idem Turn. iii. 2. et Scal. ix. 6. e lib. i. Argonauticon Apollon. expressam, auctam, superatam, docent. Quintil. viii. 3. affirmat, Poëtam hic aperta occultis demonstrasse. At vatem hoc decuisse tantum, non item Oratorem. *Taubmann.*

Xanthique fluentia] Que, pro vel posuit. Hoc enim dicit: vel cum Xan-

thum, vel cum Lyciam relinquit: ut est, 'Suspectaque dona Præcipitare jubet, subjectisque urere flammis.' *Servius*.

144 *Deserit*] Relinquit: ut, 'Desertosque videre locos litusque relictum.' *Idem*.

Delum maternam] Quæ Latonam fugientem, dracone Pythone insequente, suscepit. Et hoc ideo, quia, sicut dictum est, sex mensibus æstivis apud Delum responsa dat. *Idem*.

Delum maternam] Quia *Delon*, in qua natus Apollo, mater *Latona* occupavit. *Turn.* XIX. 29. *Taubmann*.

Invisit] Repetit, per quod ostendit relicta Delo ad Lyciam transire. *Servius*.

Apollo] Apollini Æneam vel propter sagittas, quibus in venatu utebatur, comparat: vel certe propter futurum infelix matrimonium, ut enim supra diximus, nuptiis est hoc numen infensum. Vel Apollini Æneam, ut in primo Didonem Dianæ, quomodo germanorum nuptiæ esse non possunt. *Idem*.

145 *Choros*] Sacra. *Idem*.

Altaria circum, &c.] Saltantes in altaris ambitu, ubi jam igni admota forent sacra, concinebant *hyporchemata*: quæ quidem dicta, quod inter saltandum fere generosum quiddam servarent ac virile. Observabant autem, ut ab sinistris dextrorsum pergerent prius, Zodiaci quadam imagine, cujus motus cælo diversus appareat, ab occasu ad exortum: inde a dextris lævorsum, pro ratione cælestis vertiginis. Plura vide apud Cælium Rhodig. v. 3. quibus huic loco faciem præluxit. *Taubmann*.

146 *Cretes*] Ab eo quod est Cretæ. *Servius*.

Dryopeaque] Populi sunt juxta Parnassum: ut, 'Dryopumque trahens Erasinus aristas.' Erasinus vero flavus est. Hi populi ab Hercule victi Apollini donati esse dicuntur. *Id.*

Dryopes] Hos Parnassum incoluisse

Delph. et Var. Clas.

in Pausania reperi l. v. per initia. Itaque inde credibile est illos occupatos Phæbi religione. Turnebus scribit idem se reperisse in Græcorum Grammaticis. Vide illum l. xxiv. 26. *Cerda*.

Pictique Agathyrsi] Populi sunt Scythiæ, colentes Apollinem Hyperboreum, cujus logia, id est, responsa, feruntur. *Picti* autem non stigmata habentes, sicut gens in Britannia, sed pulchri, hoc est, cyanea coma placentes. Hos Melissus ab Homero Achabas appellari ait, qui propter scientiam sagittarum Apollini sunt gregales, sicut Cretes. *Servius*.

Pictique Agathyrsi] Docet ex Marcellino Turnebus, quare *picti* dicantur: cujus hæc sunt l. xxxi. 'Geloni Agathyrsi collimitant, interstincti colore cæruleo corpora simuleterines: et humiles quidem minutis ac raris; nobiles vero latis, fucatis, et densioribus notis:' unde et Mela: 'Agathyrsi ora artusque pingunt, ut quisque majoribus præstat, ita magis vel minus.' *Germanus*.

Pictique Agathyrsi] Cælius v. 3. Cur autem *picti*, Solinus habet c. 25. *Hart*.

Pictique Agathyrsi] Ut *pictæ volucres*, *picta vestis*, coloribus variata, sic *Agathyrsi picti*, variis vel aliquibus coloribus fucati. Vide Salm. exerc. Plin. p. 189. Quid de Gelonis pictis dictum sit, habes Ge. II. 115. *Enmeness*.

147 *Cynthi*] Mons est Deli Cynthos. *Servius*.

Ipsæ jugis Cynthi] Ipse Apollo in Cynthio, Deli monte, elato gradu spatatur. *Æn.* I. 'gradiensque deas supereminet omnes.' *Taubmann*.

Fluentem] Unguentatum, odoribus abundantem, aut prolixum et effusum, ut *τὸν ἀρεπρεκόμην* significet. *Servius*.

Mollique fl.] Id est, tenera lanru fluentem unguento comam, aut etiam effusam et promissam (ut *τὸν ἀρεπρεκόμην* significet) coercens et componens. *Taubmann*.

Virg.

8 N

148 *Fronde premit*] Id est, comprehenso crine efficit ne fluat. *Servius*.

Fingens] Componens. *Idem*.

Premittit crinem fingens] Est hoc, quod Propertius dixit eleg. 1. 3. 'formare capillos.' Pari verbo Suetonius in Nerone c. 51. 'comam in gradus formatam.' A Virgilio variis in locis habes *crinem innectere, componere, coercere*. Contrarium ab hoc est, crines errantes, dispersi, vagi, irreligati, indociles, et sine lege. De quibus omnibus obvia sunt Poëtarum testimonia. *Cerda*.

Implicat auro] Non frontem, sed crinem, qui est illi retrorsum in nodum collectus. *Servius*.

149 *Tela sonant*] Ut in nono, 'Phaetramque fuga sensere sonantem.' *Servius*.

Humeris] Aut in *humeris*, aut ex *humeris*. *Idem*.

Tela sonant humeris] Nota propria Apollinis. Ovid. Rem. 11. 'Phæbus adest, sonnere lyrae, sonuere pharetræ: Signa Deum nosco per sua, Phæbus adest.' Arnobius l. 1. 'Arquitenentes Diana, et Apollo.' Inde a Græcis τοξοφόρος dictus, quod Ovid. reddit, *Arcitenens*. Pindarus Pyth. Od. 1x. hunc Deum vocat εὐρυφάετραν. *Humerus* Il. 1. "Ευλαγξαν ὃ ἄρ' ὀϊστοὶ ἐν ἔμῳ χρομήνοιο, Ἀδτοῦ κινθόετος: *Sonauerunt autem sagittæ in humeris irati Cum moveretur*. Porro de Phæbi pulchritudine, quam in toto hoc tractu attingit Poëta, lege Tibullum eleg. 111. 4. et Propertium eleg. 11. 31. *Cerda*.

Haud illa segnior] Id est, non illo deformior. Nam plerunque virtus et pulchritudo per se invicem componuntur. Hinc est, 'Satus Hercule pulchro Pulcher Aventinus.' Nam Herculi satis incongrua est pulchritudo. Sic Plautus in Pyrgopolinices fabula de muliere interrogat, 'Quidnam, fortis est?' Id est, pulchra. *Serv.*

Haud illo segnior] Servii sententiam magnus Scal. probat Poët. iv. 16. et 1. 22. de caussis Lat. linguæ, quæ vi-

dere operæ pretium est. *Taubmann*.

150 *Egregio*] Præclaro: et sic dicimus quasi extra gregem. *Servius*.

Enitet] Ita Horat. Od. 11. 8. 'enitescis Pulchrior multo.' et Od. 1. 19. 'urit me Glycerea nitor.' *Cerda*.

151 *Lustra*] Latibula ferarum vel luporum: unde et lupanaria meretricum, *lustra* dicuntur. *Servius*.

152 *Ecce*] Adverbium demonstrationis est, ut ostenderet velociter factum: et bene hac particula utitur; facit enim nos ita intentos, ut quæ dicuntur putemus videre. Ita enim capræ suspensæ super saxa currunt, ut putes cadere illas cum exiliunt. *Id.*

Fera capræ] Hoc est, capræ. Et bene aptat descriptionem ad species: ut cervos campos, *capreis* saxa permittat. *Fera capræ*. Quas Græci ἀγρῶν vocant. *Idem*.

Fera capræ] Dubitat Apulejus Met. l. viii. an epitheton sit conveniens: 'indagaturus feras, si quid tamen in capreis feritatis,' &c. *Emmeness*.

Saxi] Pro *montis*; ut, 'Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.' *Serv.*

153 *Decurrere*] Bene præterito usus est tempore, ad exprimendam nimiam celeritatem. Ostendit enim jam factum. Sane *decurrere* juxta analogiam dixit, non, ut imperiti putant, *decurrerunt*. *Idem*.

154 *Transmittunt*] Celeriter trans-eunt: præcipue *transmittere* est de loco ad locum transitio. *Idem*.

Transmittunt] Speciose dictum, pro, *celeriter trans-eunt*. Lucret. 11. 325. 'Et circumvolitant equites, mediosque repente Transmittunt valido quatientes impete campos.' *Taubmann*.

Cervi] An in Africa sint cervi, disputat Voss. de Instit. Poët. 1. 3. ubi, qui pro utraque parte stant, auctorum examinat argumenta. Non errasse tamen Maronem probat. Sed Al-drovando eruditius nemo hanc controversiam decedit l. 1. de *quadrupedibus bisulcis* p. 783. 784. *Emmeness*.

155 *Pulverulenta*] Num cervorum

pulverulenta agmina, quæ pulverem faciunt, ut, 'Pulverulenta coquat matris solibus æstas.' *Servius*.

Glomerant] *Pro involvant*. Alias pro *in unum contrahunt*: ut, 'Quem circum glomerati hostes,' vel glomeratim eunt. *Idem*.

Glomerant agmina] Gregatim se colligunt. *Taubmann*.

157 *Gaudet equo*] Gaudet, quod acrem equum habeat, et velocem. *Servius*.

Gaudet equo, &c.] De dexteritate in tractandis equis, qua nobilis fuit Ascanius, Stat. Silv. l. v. 'stupui, Martemque putavi. Getulo sic pulcher equo, Trojanaque quassans Tela, novercales ibat venator in agros Ascanius, miseramque patri flagrabat Eliam.' Usus procul dubio illo equo, qui illi dono datus a Didone, cujus mentio *Æn.* v. 571. 'Pulcher Iulus Sidonio invectus equo, quem candida Dido Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.' Contra de molli et delicato puero, qui duriores labores fugit, loquitur Horat. od. iij. 24. 'Nescit equo rudis Hærere ingenuus puer, Venarique timet.' *Emmeness*.

Jamque hos cursu] Id est, modo: ut, 'Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.' Et bene puerilem ostendit animum, qui per mobilitatem frequenter optat timenda. *Servius*.

158 *Pecora inter inertia totis*] Bene per contemptum *pecora*, cum ea sint *pecora*, quæ non silvestri, sed humano usui aluntur. *Inertia* autem pro ignavis et innoxia posuit, et hoc ad capras et cervos retulit, ut in Georgicis, 'Inbellis dant prælia cervi.' Nam *iners* proprie quid sit Lucilius declarat, 'Ut perhibetur iners, ars in quo non erit ulla.' *Idem*.

159 *Optat aprum*] Sic Horat. de art. Poët. vs. 161. 'Imberbis juvenis, tandem custode remoto, Gaudet equis canibusque, et aprici gramine campi.' *Emmeness*.

Monte leonem] Per transitum tangit

historiam. Nam Ascanius præter Iulum et Iulum, quæ habuit nomina, etiam Dardanus et Leontodamas dictus est, ad extinctorum fratrum solatium. Ideo nunc eum dicit optare adventum leonis. Paulo post, 'Dardaninaque nepos Veneris.' Constat etiam *Æneam Dardanum* dictum, ut ostendit Virgilius, 'Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus.' Item, Ilioneus, 'Hinc Dardanus ortus.' Hic repetit: nam latenter illud nomen ostendit. *Servius*.

Fulcum leonem] *Πυρρὸν λέοντα*, Euripidi. Qui color sit *fulvus* docet Agellius ii. 26. Observetur hic autem puerilis affectus, qui viribus majora optat. Porro quæri etiam potest, unde huc Ascanius venerit, cum *Æn.* i. 696. audiverimus eum in Paphum a Venere abductum, et Cupidinem in locum ejus substitutum. *Taubmann*.

160 *Interea magno misceri*] Fiunt ea, quæ Juno futura prædixerat; movetur cælum, tonitrua concrepant, nimbi funduntur, de somnis montium verticibus amnes præcipitantur pluri. Deserta venandi voluptate, fugiunt omnes, et diversa occupant tecta. Diversa ideo, quod dispersæ rusticæ domus tantam multitudinem adunatam capere non poterant. Vel quod unusquisque usus in tanta necessitate compendio, non pulchrum suffugium tecti, sed proximum quærebat. *Donatus*.

161 *Commixta grandine nimbus*] Secundum Junonis promissa, 'His ego nigramtem commista grandine nimbum.' Et bene etiam *grando* dicitur: quia poterat nimbus contemni facilius. Murmur autem cæli ad infausum omen pertinet, quia tonitrua dirimuntur auspicia. *Servius*.

Commixta grandine] In codicibus aliquot antiquis, *comitata grandine* legitur: quod minime placet. *Pierius*.

163 *Nepos Veneris*] Quidam indecenter dictum voluit, ut Venus avia sit. *Servius*.

164 *De montibus amnes*] Ne vel investigare possint Tyrii reginam. *Id.*

165 *Speluncam Dido dux et Troj. eand.*] Nicolaus Loensis ix. 23. liberat Didonem impudentis meretricis nota, quod casu, non mercede allecta stupri commercium admiserit. Supra vs. 135. *devenient*, nunc præsens convenit. Sil. Ital. l. ii. 'Hinc et speluncam furtivaque fœdera amantum Callaicæ fecere manus: it clamor ad auras, Latratuque canum, subitoque exterrita nimbo,' &c. Speluncæ hujus meminit Ovid. in epist. Didonis: 'Illa diæ nocuit, qua nos declive sub antrum Cærolens subitis impulit imber, aquis.' *Emmeness.*

166 *Deveniunt*] Bene supprimit rem pendendam: sic Terentius, 'Quid tum fatne? fateor.' *Servius.*

Prima et Tellus] Satis perite loquitur. Nam secundum Etruscæ disciplinam, nihil tam incongruum nubentibus, quam motus terræ vel cæli dicitur. Quidam sane, Tellurem præesse nuptiis tradunt, nam et in auspiciis nuptiarum vocatur, cui etiam virgines, vel cum ire ad domum mariti cœperint, vel jam ibi posita, diversis nominibus, vel ritu sacrificant. *Idem.*

Prima et Tellus] Terræ primatus debetur originis, ut, quæ e chao prima, ante elementa omnia extiterit. Vide Turn. vii. 9. et Not. Æn. vii. 136. Sed dubitat Pimponius, utrum ista Turnebi huic loco conveniant: quod *πρωτόμαρτιν* Æschylus γαίαν vocet; et Aristoteles Meteor. ii. mox, antiquos theologos Poetas tam venerande de Terra pronunciasse, ut a Cælo eam tanquam famulante ambiri crederent: ut quæ medio et honoratissimo loco consisteret, &c. Nec adsentitur Nannio, qui *Junonem* hic pro *Terra* capit. *Signum* autem datum a *Tellure*, quod idem terræ motum interpretatur; et *signum Junonis*, terrestre tonitru; id vero probat. Nam et terra mugiente, tonitru auditum esse, docuit Trebell. Pollio.

Taubmann.

Et pronuba Juno] Quæ nubentibus præest. *Junonem* autem dedisse signa per tempestatem constat et pluvias, quæ de aëre fiunt. Varro *pronubam* dicit, quæ ante nupserit, neque uni tantum nupta est; ideoque auspices deliguntur ad nuptias. *Servius.*

167 *Fulsere ignes*] Ut dei nuptiales. Varro dicit, 'Aqua et igni mariti uxores ducebant.' Unde hodieque et faces prælucent: et aqua petita per felicissimum puerum aliquem, aut puellam, de puro fonte, interest nuptiis, de qua nubentibus solebant pedes lavari. Alii *fulsere* pro malo omine positum volunt. Cum enim ait *fulsisse ignes*, infamatum connubium videtur ostendere, quia actio perimitur, cum de cælo servatum est, et bene hoc totum ad *Junonem* refertur, quia aër esse dicitur: unde aquas cum ignibus dedit. *Idem.*

Fulsere ignes, &c. summoque, &c.] In fulmine autem omen esse nuptiarum, multis testimoniis probari potest: ut ex Claudiano l. ii. de raptu Proserpinæ. Ad ritus ergo nuptiales pertinet, *Summoque ulularunt, &c.* Moris enim fuit, ut puellæ ante thalamos, ubi novi nupti ierant, vesperi usque ad mediam noctem concinerent, quæ carmina *καυκρυὰ*, hoc est somni conciliatoria vocabantur. Fiebat autem id, ne quid foris audiretur, quod intus fieret. Rursus alia ab iisdem canebantur carmina matutina, quæ *δευτερυὰ*, hoc est, excitatoria nuncupantur. *Ululare* vero, luctus et lætitiæ vocabulum est, unde Lucanus, 'lætis ululare triumphis.' Quamobrem Virgilius in incerto reliquit, lugubriter an festiviter concinuerint, naturam prodigiorum sequens, in utramque partem dubia significatione replicatili. Miscell. vii. 14. *Nann.*

168 *Connubiis*] In codicibus aliquot vetustis, *conubiis* habetur acquisitivo casu numeri multitudinis. *Connubius* enim apte dativo jungitur. In quo-

dam antiquo etiam exemplari, *conubio* numero unitatis, eodem tamen casu habetur: passimque unica a litera. Lectio hæc tametsi non displicet, nunquam tamen respuerim *conubii* genitivo casu, cum etiam optime dicatur, *Sum conubius hujus rei*. Pierius.

Ulularunt] Bene elegit medium sermonem. Nam ait Lucanus, 'Non tu lætis ululare triumphis.' In luctu autem *ululare* non dubium est. Et ideo medium elegit sermonem, quia post nuptias mors consecuta est. Nonnulli ita accipiunt, quod *ululare* veteres etiam in sacris dicebant, ex Græca consuetudine. Ergo *ulularunt Nymphae*, quasi nuptiarum sacra celebrant. Græci autem *ἀδελυγμὸν* appellant, nam et primam congressionem *ἀδελυγμὸν* dicunt, quod Virgilius ostendit, 'magnoque ululante tumultu.' Servius.

Summoque ulularunt vertice Nymphae] *Summo vertice* ut apud Phædr. fab. II. 6. *monte summo* pro *in monte*: et luctus et lætitiæ verbum *ululare*. Stat. Theb. I. ix. 'Jam gaudia magna Teatantur voces. Victorque ululatus inerrat Auribus.' Ad Virgilianum carmen alludit idem Silvar. I. III. 'Immaduit: qualem Libyæ Saturnia nimbū Attulit, Iliaco dum dives Elia marito Donatur, testesque ululant per devia Nymphae.' Emmeness.

169 *Ille dies primus leti, &c.*] Muret. var. lect. XIII. 16. Melesippi Spartiatæ dictum putat, qui repudiatus, nec auditus a Græcis, magnos illis motus et turbas prædicebat. Verba habes in Thucydide I. II. *Idem*.

170 *Specie famæ movetur*] *Species* rerum præsentium est, quod quasi aspicitur: *fama* autem rerum absentium. Hoc ergo dicit: Non eam movet, nec præsens deformitas, quod non in thalamo, sed in spelunca concubuerat; sed nec futura mox fama. Alii *fama* accipiunt facti qualitate, aut respectu honestatis τῇ πρόνοι. Adeo illam nec Tyriorum pudebat vi-

dentium talia, nec aliarum gentium quæ audiebant. Ergo *fama*, deest *mala*. Servius.

Famæ] Pro eo Ovid. Met. IX. 555. 'Reverentia famæ.' Emmeness.

171 *Meditatur*] Exercet: sic Horatius, 'horrendamque cultis Diluvium meditatur agris.' Nec incongrue dictum. Actus enim est in ipsa meditatione. Nam *exercitium* meditatio est. Sciendum tamen est hoc hodie in usu non esse. Servius.

172 *Præterit*] Prætegit. *Idem*.

Præterit] Prætegit et velat stupri consuetudinem titulo conjugii. Etiam supra vs. 19. *culpam* tantum vocavit. Ita Ovid. Metam. 'Conjugiumne vocas, speciosaque nomina culpæ Imponis, Medea, tuæ?' Vide J. a Wonweren in Petron. *Taub*.

Culpam] Ut supra, 'Succumbere culpæ.' Servius.

173 *Libyæ*] Nonnulli codices manu scripti, *Libyes* legunt, declinatu Græcanico, ut incitatus proferatur. Sed *Libyæ* longe suavius est. Pierius.

174 *Fama malum quo*] Diffinitio est, ut *quo* ex præcedenti pendeat nomine: quanquam alii *qua* legant. Sane *quo* nisi diffinitio sit, legi non potest: nec enim procedit, ut ordo sit: *Fama quo non aliud malum est velocius*. Servius.

Qua] Non eo inficias *quo* in pluribus exemplaribus haberi. Sed forte non displiceat, quod in Romano *qua* scriptum est. Qua scilicet fama nulum aliud malum velocius: sed omnino *quo* receptius est. Pierius.

Fama malum] Græcismus: pro eo quod est, fama aliquid mali, vel aliud malum. Græci enim subaudiunt τὸ τι. Euripides in Supplicibus: σφαλερὸν, ἡγεμὸν θρασὺς, &c. Homer. Iliad IV. de contentione, quæ Maro de fama Macrobian. v. 13. *Hartung*.

175 *Mobilitate viget*] Dat ei *συμφορὰν*: et laudat a contrario. Cum enim omnia labore minuantur, hæc crescit. Sane *viget* quidam pro *vi-*

gescit accipiunt. *Servius*.

Mobilitate riget] Proverb. 'Ex minimis initiis maximum.' Hom. Iliad. iv. ἥτ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσειται, αὐτὰρ ἔπειτα Ὀδρανῶ ἰσότηριζε κάρη. Macrobius v. 3. et 13. *Hartung*.

Mobilitate riget] De domicilio et natura famæ Ovid. accurate Met. xii. 41. et seqq. *Emmeness*.

Acquirit] Antiqua pene omnia exemplaria integras servant præpositiones in compositis: ut *acquirit*: et ita scribi solitum usque ad Aurelii Antonini Pii tempora, publica declarant monumenta. Ea enim libenter in testimonium adducimus: quod notæ semel in marmoribus excavatæ, nulla sunt transcriptione mutatæ. In arcu igitur aquæ Marcia verba hæc inter alia ita notata leguntur, ADQVISO ETIAM FONTE NOVO. *Pierius*.

176 *Metu primo*] Non primo metu, sed primum, quod initio cautius loquatur, id est, in principio: cum enim quis veretur ne auctor is sit, quod audit continet; at ubi sit vulgatum, passim loquitur: et modo *primo* adverbium est, non nomen. *Servius*.

Attollit in auras] Sumpta licentia quæ minuebatur timore. *Idem*.

Attollit] Dicebamus quidem præpositiones *ad*, *ab*, *in*, et huiusmodi incolumes in compositis apud veteres adservari: parciissime tamen scriptum *attollit*, per *ad* inveni. Tametsi Grammatici veteres *ad* ante *t* indifferenter scribi concedant, propter soni similitudinem, quæ in *d* et *t* auditur. *Pierius*.

177 *Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit*] Hoc vult ostendere: nec humili eam fortunæ parcere, nec superiori. Vel quia famæ incertus auctor. *Servius*.

Ingrediturque solo] Muretus i. 18. hunc versum ex isto Callimachi de Cerere, versum esse, Ἴσματα μὲν χέρση, κεφαλὰ δὲ οἱ ἄψατ' ὀλύμπῳ: vel po-

tius ex iis quæ apud Hom. de *Eridæ* dicuntur, Iliad. iv. quod et Turnebo xxix. 6. videbatur. Famæ autem magnitudinem ostendit, cum attollit eam in auras; et versari inter homines docet, cum ingredi eam solo facit: et quod multa secum ferret, quæ non statim cererentur, verane an falsa essent, intra nubila caput abscondit: etenim cum oculis nostris affusa nubes est, veras cernere rerum species nequimus, &c. Videatur Pontanus in Antonio: ubi hunc locum contra intempestivos canis (ita vocat Macrobius) latratus v. 14. acerrime defendit: parique calore Scaliger Poët. v. 3. quæ ita finit: '*Abcondit* Maro caput Famæ nubibus: propter ea, quod Famæ caput: id est, auctor rumororum, fere incertus est. Et dixit, nubila, non cælum: quia ad nubes usque pervenire e terra clamor potest.' *Tasbmann*.

178 *Terra parens*] Generalis est rerum omnium parens Tellus. *Serv.*

Illam Terra parens] Παμμήτωρ alias. Quod autem Poëta famam sororem Cæi Enceladique, et Terræ filiam facit: nimirum passim Poëtæ γήγαντας γηγενεῖς dicunt et κολογόνους. Cæum autem Terræ et Cæli filium, et Cæi Latonam filiam Hesiodus: cui λητὸ κοινογένεια et Apoll. ii. ἡ ἐκ τοῦ κολοο γεινηθείσα. *Germ.*

Ira irritata deorum] Amphibolon est, utrum ira sua propter extinctos gigantes: an ira deorum irritata, quæ exstinxerat gigantes. Vel ideo ira deorum, quod in eam fulmina et grandines de cælo cadunt. *Servius*.

Irritata] Non levi quidem de causa minimis his quæstionculis cogimur in hærescere, quoties quædam sese offerunt, quæ præter rationem omnem turpiter fuerint negligentia posteriorum contaminata, velut in hoc verbo *irito*, prava invaluit consuetudo, ut geminato *rr* ab omnibus jam librariis scribatur. Volunt enim a litera,

quæ de nare canina sonat, *irrito* deductum. Quare perperam omnino legitur in nonnullis exemplaribus, *irritata*. Sed enim *irito* ab ira potius est, ut et *irascor*: et ita unico *r* scribendum: nam in iram stimulare significat. *Irritum* vero, vel *irritum* pro non rato, vel *rr* geminato, ex Scauri sententia, vel per *a* et *r*, veterum more scribi manifestum est. *Pierius*.

Terra parens, ira irritata] Iræ describendæ crebra *r* usui sunt, teste Voas. Instit. Poët. 1. 8. *Emmenes*.

179 *Extremam*] Aut post omnes gigantes, quæ ideo ad deorum ultionem nata est (nam per ipsam eorum crimina vulgata sunt) aut certe *extremam*, pessimam. Omnes enim, qui de medicina tractant, dicunt naturale esse, ut inutiliores sint, qui nascuntur ultimi. Famam ergo inducit ultam esse fratres, quia ipsa deorum delicta vulgavit. *Servius*.

Ut perhibent] Quotiescunque fabulosum aliquid dicit, solet inferre, *Fama est*. Mire ergo modo cum de ipsa fama loqueretur, ait, *Ut perhibent*. *Idem*.

Cæo Enceladoque] Isti Gigantes fuerunt inter alios, qui Jovem superpositis montibus regno cœlesti detrudere conati, fulminibus sunt deleti: et bene elegit ex fratribus maximos, ex quibus existimaretur. *Idem*.

180 *Pedibus celerem et pernicibus alis*] Convertit rerum epitheta. Nam *pernix* pedum est: ut, 'Pernicibus ignea plantis:' celeritas pinnarum est: ut, 'Celerique fuga sub sidera lapsæ.' Aut certe intentio describentis est: supervacuum est enim alas habenti pedum pernicitas: ant sic intelligit, *pedibus celerem*, et *alis velocibus*. *Idem*.

181 *Monstrum*] Bene vituperavit famam ex accidentibus personæ, per parentes, alas, et fratres: et quod eam describit, non est narratio, sed argumentatio. Quidnimonstrum? quæ

hujus naturæ sit, ut quot plumas, tot oculos, tot linguas, tot aures, et cætera. *Idem*.

Monstrum horrendum] Scal. iv. 1. 'Character,' inquit, 'dictio est similis ejus rei, cujus nota est, substantia, quantitate, qualitate. Est in Fama substantia sua, *monstrum*: est quantitas, *ingens*: est qualitas, *horrendum*. Rei dictio similis: namque in voce hac, *monstrum*, asperitas est: in hac, *ingens*, magnitudo: in hac, *horrendum*, sane horror.' *Taubmann*.

Quot sunt corpore pluma] Non ipsius, sed in omnium corporibus. Nam exaggeratio est: ac si diceret, 'quot sunt arenæ.' *Servius*.

182 *Oculi subter*] Adverbium est: ac si diceret, non sub plumis, sed sub ipsa: et mire *subter*, quasi quæ non videatur, et omnia videt reliqua. *Id.*

Subter] In plerisque codicibus antiquis legere est pro *subter*, *subsumt*: 'Tot vigiles oculi subsumt.' *Pierius*.

Mirabile dictu] Sic exclamavit Poëta, quasi minus admirationis haberet ipsa descriptio. *Servius*.

183 *Tot linguae*] Infinitus est numerus. Nam re vera quot sunt homines, in quibus est fama, tot ora habent, quot sunt et hominum. *Id.*

Totidem ora sonant] Aliud visu, hoc est ora; aliud auditu, hoc est *sonant*. *Idem*.

Ora] Os de Fama. Tacitus Annal. xiv. 'Hæc in ore Famæ credentium otio agebantur.' *Cerde*.

Ora] Ovid. Met. xii. 1. de eadem: 'tota est ex ore (ita Grut. non, *ore*): sonanti: Tota fremit: vocesque refert: iteratque, quod audit: Nocte dieque patet,' &c. *Taubmann*.

Tot subrigit auras] Sic lumbos surgere apud Plautum in Epid. in fine fabulæ, quod pro *subrigere*, ut *surpere* pro *surripere*. Vide Sciopp. suspect. lect. Epist. iv. 17. *Emmenes*.

184 *Nocte volat*] Bene naturalem rem dixit. Denique quanto celatum est aliquid, tanto magis quaeritur: et

sine dubio incipiens fama semper obscura est: quæ divulgata conquiescit. Unde ait, 'Luce sedet custos.' *Servius*.

Cæli medio] Absolute, quia inter cælum terramque medium est. *Idem*.

Terræque per umbram] Noctem, umbram terræ esse nusquam significavit apertius. *Idem*.

185 *Stridens*] Potest et ad oris sonum, et ad volatum referri. *Idem*.

Stridens] In Oblongo Vaticano codice sane quam vetusto, *stridet* habetur finitiva forma: quod minime displicet. Et *umbras* numero multitudinis in bona codicum veterum parte. *Pierius*.

Dulci declinat lumina somno] Qui est omnibus animalibus dulcis. Et *somno*, utrum ablativo an dativo. Melius interpreteris, quasi non succumbit illi. *Servius*.

Lumina] Nequaquam placet, quod in plerisque codd. antiquis *limina* legitur; quam præsertim apud Catullum, unde phrasis descripta, legere sit, 'Flagrantia declinavit lumina.' *Pierius*.

186 *Luce sedet*] Id est, per diem, aut ut lux cæpit, et bene nocturna illi et diurna officia dat, ne dulci somno capiatur. *Servius*.

Custos] Speculatrix. Ne quid eam præteriret; non, quæ custodiat aut servet. *Idem*.

Summi culmine tecti] Per domos nobilium, propter res privatas. *Idem*.

187 *Turribus aut altis*] Per domos regum, propter res publicas. *Idem*.

Urbis] Populos. Id est, plebejos. Et ostendere vult famæ linguis nenilem exceptum, qui non exagitari possit. *Idem*.

188 *Tenax*] In omnibus perseverans: tam enunciandis falsis rebus, quam in veris. *Idem*.

Tam ficti præque tenax, quam nuntia veri] *Facta* et *infecta* loquitur fama, ut noster et Stat. Theb. l. iii. Maronem respexit Sil. Ital. l. vi.

'Vera ac ficta simul spargebat fama per urbem.' *Emmeness*.

189 *Hæc tunc*] Vel fama talis, vel hæc facta. *Servius*.

Multiplici] Est hoc quod Statius Theb. iii. 'Geminatque acceptos Fama pavores.' Lucanus lib. i. 'Innumeras solvit falsa in præconia linguas.' Ammianus l. xxxi. 'Fama rumororum nutrix.' De eadem Ovid. Met. l. ix. 'e minimo sua per mendacia crescit.' et xii. 'mensuraque ficti Crescit, et auditis aliquid novus adjicit auctor.' *Cerda*.

Populos] Utrum generaliter, an Tyrios et Trojanos tantum? *Servius*.

190 *Gaudens*] Propter inventam materiam. Et quidam non temporale famæ epitheton *gaudens* esse volunt, sed generale, ut multiplici sermone gaudeat, quo tunc populos implebat. *Idem*.

Facta atque infecta] Sicut sequentia indicant. Et est quasi proverbiale; nam hoc est, 'Tam ficti præque tenax, quam nuntia veri.' *Idem*.

Pariter atque] Consecutio vocum ex vetere elegantia observata Godecalco. Ita Sallust. Jugurth. 'vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo varius.' Martial. l. i. 'Sus vitam pariter perdidit, atque dedit.' *Cerda*.

191 *Venisse Ænean*] Hæc facta sunt. *Servius*.

192 *Viro*] Marito, ut, 'Vir gregis ipse caper.' *Idem*.

Dignetur] Libravit sermonem, quasi personæ superioris. *Idem*.

Dignetur jungere] Ovid. Metam. viii. 326. 'O felix, si quem dignabitur, inquit, ista virum.' *Emmeness*.

193 *Hiemem inter se luxu, quam longa, fovere*] Id est, nunc hiemem inter se fovere luxu, in quantum longa est ipsa hiems. Sic in viii. 'Tybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem Leniit:' quam longa est ipsa nox. Veteres *fovere* pro diu incolere et inhabitare dixerunt, ut

ipsæ alibi, 'Fovet humum.' *Servius*.

Quam longa] Id est, totam hiemem Genio indulgere. Ovidius: 'Et vacuus somno noctem, quam longa, peregi.' *Taubmann*.

194 *Regnorum inmemores*] Hoc fingit. Nam et illi curæ est Carthago, et Æneæ Italia. An quia quod una patitur, duobus assignat? *Servius*.

Cupidine] Veteres immoderatum amorem dicebant. Afranius Næra: 'Alius est amor, alius Cupido; amant sapientes, cupiunt cæteri.' Plautus cum distinctione posuit, 'Cupidon' te conficit, ane amor? Quo intelligitur vehementer illam amare vel impatienter. Ipse alibi initio Curcul. 'Quo Venns Cupidoque imperat, suadet amor:' dicendo *imperat*, violentiam ostendit, *suadet* addendo, moderationem significat. *Idem*.

195 *Dea fæda*] Crudelis, impia: quod alibi interpretatur, 'Eadem impia fama furenti Detulit.' *Idem*.

Dea] Famæ olim aræ et templa. Pausanias in Atticis: *Est una apud illos Pudori, Famæ, Alacritatis ara*. Iterum, aram illi dicatam scribit, una cum *Pudore, Misericordia, Impetu*. Plutarchus etiam de fortuna Romanorum illi templum assignat una cum onine. Statius Theb. l. II. 'Nec minus Ogygias eadem Dea turbida terras Insilit.' Et III. 'Terga comasque Deæ Scythica pater increpat hasta.' Utrobique sermo est de Fama. Hesiod. *ἔργ. καὶ ἡμέρ.* l. II. de Fama loquens, *θεὸς ὃν τίς ἐστι καὶ αἰθή:* *Dea et ipsa est*. Dio Chrysostomus orat. 37. Aristides in 2. Platonica. Demosthenes de falsa legat. et Æschines contra Timarchum, omnes *θεὸν* nominant, et omnes Hesiodum advocant. Postremus etiam in orat. contra Demosthenem ita scribit: *καὶ τῇ μὲν φήμῃ δημοσίᾳ θύομεν, ὡς θεῶ:* ac Famæ quidem sacra publice facimus, ut Deæ. Homerus sæpe *θεῶν* nominat, quæ vox signat divinum rumorem. Et Aristides orat. de non

agendis Comædiis *κληδόνι* dat *βασιλεὺς, aras*. Cerda.

Diffundit] In antiquis aliquot exemplaribus *diffudit* præterito tempore habetur. Sed longe magis placet præsentī. *Pierius*.

In ora] Palam, ut antequam audiant loquantur, et propriis *ora*. Terentius, 'In ore est omni populo.' *Servius*.

196 *Iarban*] Filium Jovis Hammonis. Liber, vel, ut alii dicunt, Hercules, cum Indos peteret, et per deserta Libyæ, hoc est, per Xerolibyam exercitum duceret, fatigatus siti, Jovis patris sui imploravit auxilium, cui ille arietem ostendit, quem secutus ille pervenit ad locum quendam, in quo aries terram pede suo scalpeit, e quo loco fons manavit. Unde factum est, ut Jovi Hammoni, ab harenis dicto lingua Libyca, templum et simulacrum cum cornibus arietinis constitueretur; quod ideo fingitur, quia satis ejus sunt involuta responsa. Aut quia Libyci Hammonem arietem appellant. Alii hunc Hammonem in luco natum ubi sola ovis fuerat, a finitimis inventum dicunt, creditumque ex Iove et ove natum, appellatum *Hammonem* ab harena, quia ibi tale solum est. Alii inter Cyrenas atque Carthaginem locum tradunt fuisse, in quo pastores puerum arietinis cornibus insignem, in harena sedentem ac vaticinantem deprehenderunt. Hic sublatus tacebat, repositus loquebatur: mox cum a conspectu hominum subito recessisset, creditus est deus: unde Iovem ideo ibi colere cæperant, nomine Hammonem, quod in harena fuerat visus. *Idem*.

197 *Aggerat iras*] Super eas quas habebat ex contemptu. *Idem*.

198 *Hic Hammonem satus*] Virgilius hic ostendit, Hiarrbam conditorem templi Jovis Hammonis fuisse, quod apud Garamantas oraculo nobile erat, lucernamque ignis perpetui et

inextincti habebat: quemadmodum et in Prytaneis Græciæ pervigil erat æternusque ignis, ut narrat Plutarch. De defectu Oracul. Item Turn. II. 14. et XXIV. 26. *Taubmann.*

Hammone satus] Qui *Ammon* scribunt, ab ἄμμος *arena* originem deducunt. Qui aspirationem addunt, a *Cham* (unde *Ham*) derivant. De his Dausquius. De hoc Deo, ejusque templo, erudite disputat Vossius ad Melam I. 8. ubi et nummos, hujus Dei figuram exhibentes, videas. *Emmeness.*

Rapta] Stuprata, ut, 'Rapti Gany-medis honores.' Et 'rapta raptoris mortem, vel nuptias optet.' *Servius.*

Garamantide Nympha] Et proprium potest esse, et gentile. Nam Garamantes sunt juxta Libyam. A Garamante filio Apollinis. *Idem.*

199 *Centum*] Finitus numerus pro infinito. Sane in primo *Æneidis*, qui mos sit templorum constituendorum, relictum est, quæ aut tantum sacra sunt, aut ibi etiam respublica administrari auspicio potest. Hic ergo *templa* tantum *sacra* declarat, cum subjungit, 'Centum aras possit, vigilemque sacraverat ignem, Excubias divum æternas, pecudumque cruore,' &c. quibus scilicet et sacratio ageretur, et nihil de publicis rebus actum aliqua narratione subjungit. Alii *templum* dicunt non solum quod potest claudi, verum etiam quod palis aut hastis, aut aliqua tali re, et lineis aut loris, aut simili re septum est, quod et factum est. Amplius uno exita in eo esse non oportet, cum ibi sis cubiturus aspiciens. *Idem.*

200 *Aras possit*] Per præteritum perfectum intulit. *Idem.*

Centum aras] Turn. XXVI. 5. notat apud Hom. II. II. ἑκατόν, id est, *centum*, significare *multa*: ut et h. I. Virgilii. Pimontius dubitat an per *centum aras* ἑκατόν τετρακτύϊδας innuat Poëta: quorum mentionem facit Iulianus ad Sarapionem: qua

processum per denarium numerum ad *centenarium* μυριαδικὴ καὶ ἀβρύμα-τάδην docet. Ut sit, locus hic saltem admonerit, *centenarium* antiquis mysticum visum: neque hic pro infinito accipiendum: ut nec *Æn.* I. 420. 'centumque Sabæo Ture calent aræ.' Item Ovid. Fast. VI. in persona Iunonis: 'Centum celebramur in aris.' *Taubmann.*

Sacraverat] Per præteritum plusquam perfectum. At e contrario, 'Multa vastabat cæde,' et, 'Arden-tesque avertit.' Alibi simile schema per tempora, 'Ipse oratores ad me, &c. cum sceptro misit, mandat,' &c. et, 'Mactat hinas de more bidentes Vinaque fundebat pateris.' *Servius.*

Vigilem ignem] Utrum ad quem vigiliæ agebantur, an perpetuum? *Idem.*

201 *Excubias divum æternas*] Diffinitio est æterni ignis. Quid est ignis pervigilis? excubiæ deorum. Quod significat alne intermissione fieri sacrificia, atque excubare per diem et noctem, ut dicimus, cotidie in officio esse. Non ergo apud quas dii excubant, sed quæ diis excubantur. Et sciendum non vacare ratione, ut in aliquibus templis sit ignis pervigil. Nam potestates aut terrenæ sunt, aut æræ: sed quia æther ignis est, ideo in ætheriarum potestatum templis ignis est, ut reddatur eis imago sui elementi. Est autem in templo Iovis, qui æther est: et Minervæ, quæ supra ætherem est: unde patris de capite procreata esse dicitur. *Idem.*

Excubias] Vetusta quædam exemplaria legunt *excubiasque deum æternas*. Sed vulgata lectio magis adprobata. *Pierius.*

202 *Virtus florentia sertis*] Aliis atque aliis, ac sic perpetuo tempore. *Servius.*

203 *Isque amens animi*] Et amator et barbarus: et *amens animi*, ut, 'Sævit inops animi.' Sane *amens animi*

nominativum pro genitivo posuit: *nam ergo amentis animi?* *Idem.*

Amentis animi] Vide de hac structura Sanct. Min. p. 318. *mentem animi* qui dictum veteribus contendit: ut apud Lucretium 'mens animi vigilat:' sed *dolore* subaudiendum docent alii. Tales hellenismos conguessit Vechn. Hellenol. 1. 2. *Emmeness.*

Amaro] Quod audierat sibi praelatum *Æneam*. *Amaro*: aspero: ut, 'Hostis amare, quid increpitas?' *Servius.*

204 *Media inter numina divum*] Ac si diceret, et diis testibus: ut Salustius, 'Quæ medius fidius vera licet mecum recognoscas.' Id est, sis dictis medius Fidius, id est, *ἱδὲς υἱὸς*, Jovis filius, id est, Hercules. *Medius* dixit testem. Sane multi *munera* legunt, hoc est, in media precatione deorum: et est invidiosius, si inter munera quæ ipse sacraverat. *Idem.*

205 *Manibus supinis*] Juxta rationem; nam Inferos demissis ad terram manibus invocamus, ut Homerus inducit Altheam, matrem Meleagri, manibus in longum porrectis, ut ipse alibi, 'Passis de litore palmis:' *Cœlestes levatis ad cœlum, ut modo, et alibi: 'Duplices tendens ad sidera palmas.'* *Servius.*

Supplex orasse] Hæc adlocutio questionem habet, *orasse* autem, dixisse. Unde *oratores* dicti: nam *rogare* non procedit, quia conqueritur magis. *Idem.*

Manibus orasse supinis] Ovid. Met. vii. 'Attoniti novitate pavent, manibusque supinis Conciplunt Baucis-que preces timidasque Philemon.' Omnino Græca illius Æschyli imitatione, sub persona Promethei: καὶ λιπαρῶν τὸν μέγα στυγερὸν ἱνακορμίοις ὑπιδόμασιν χερῶν, Ἰδὼν μὲ δεσμῶν τῶνδε, τοῦ παντὸς δέω. Horat. quoque: 'cælo supinas si tuleris manus.' Contrariæ autem manus, χεῖρες κατακρηνείς' Hom. Od. N. καὶ ὁ

πεπλήγγο μὴδ Χερσὶ κατακρηνέουσι. *Germanus.*

206 *Jupiter omnipotens*] Epitheta quæ commemorationem potentia habent, interdum exprobrationis vim obtinent, ut hoc loco. *Servius.*

Jupiter omnipotens] Si hæc vides, cur non punis? si non vides, non es dignus ut colaris. *Donatus.*

Maurusia] Maura, nam protentio est. Cœlius, 'Maurusii qui juxta Oceanum colant.' *Servius.*

Maurusia] In antiquis codicibus manu scriptis, passim legere est *Maurusia*, ut Græce scribitur per *u* vocalem quintam in pene ultima, *Μαυρούσιοι γὰρ, μαῦροι, ἴθνος μέγα λιβύης*. In quibusdam *Maurisia*. Neque tamen mirandum *u* litteram in *i* transisse, quum multa hujusmodi reperiamus, quæ per ætates immutata sunt. Sed enim et *Mauritania*, cujus nominis secunda syllaba a principio per *l*wra, tam apud Græcos quam apud Latinos scribitur, olim per *e* psilon notabatur, ut inspicere est in Adriani Augusti nummis: MAURETANIA. Jam vero et *Jupiter* unico *p* in antiquis codicibus habetur. *Pierius.*

Maurusia gens] Mauritania. Vitruvius viii. 2. 'Maurusia, quam nostri Mauritaniam appellant.' Strabo lib. ultimo scribit, qui a Græcis *Maurusii* appellantur, a Romanis et indigenis *Mauros* dici. Horum elogium vide apud Ælianum de Animalib. xiv. 5. *Cerda.*

207 *Gens epulata*] Pro *epulans* participium. Et bene dixit: dum in epulis est: quasi celebrantibus ejus sacra tanta injuria acciderit. Officia enim in deos, licet æternam habeant gratiam, et spectent tam præteritum quam futurum, tamen in præsentī plus valent. Semper autem propter hospitalitatem Jovi libabatur. Et bene conqueritur, quia humanas res ne tum quidem curat, cum ei sacrificatur. *Servius.*

Lenæum] Bacchicum. Nam Liber

Lenæus dicitur, quia lacubus præest, id est, ἀπὸ τοῦ προϊστάται ληνοῖς. Nec potest dici *Lenæus* a mentis delinimento, cum sit a Græco tractum, ex calcatorio, ἀπὸ τοῦ ληνοῦ, hoc est, lacu. *Idem*.

[*Læn. hon.*] Pro vino, ut Sil. Ital. l. vii. 'Vestæ honorem,' id est, focum. *Emmeness*.

208 *Aspicias hæc*] Id est, talia. Et hoc sentit: Itane talia adspicias, nec vindicas? *Servius*.

[*Aspicias hæc, &c.*] Eodem modo obtestatur Jovem Juven. Sat. xiii. 113. 'Audis Juppiter hæc, nec labra moves, cum mittere vocem Debueras vel marmoreus vel abeneus? aut cur,' &c. *Emmeness*.

[*An te, genitor*] In vetustis aliquot exemplaribus legere est, *an næ genitor*: ut, 'Næ intelligendo,' apud Terentium. Verum in plerisque *ne* absque diphthongo notatum est. Utunque vero, magis placet vulgata lectio, 'An te, genitor, quum fulmina torques, Nequicquam horremus?' *Pierius*.

[*Fulmina torques*] Vel intorques, vel gubernas. *Servius*.

209 *Nequicquam horremus*] Quia non iudicio hæc facis. Quia non punis malos, et supervacua horremus. Aut quia existimamus ea non emitti manu tua. An *nequicquam* pro non? ut sit: Tu fulmina non torques. *Idem*.

[*Nequicquam horremus*] Opinio erat ab Jove mitti fulmina: quod Epicurei negant: ad quorum sententiam Maro respexit: quasi non iudicio id faciat Juppiter, aut quasi ipsius manu non mittantur fulmina. Vide et Lucret. l. vi. et Turn. xxiv. xxvi. Lucanus l. vii. 'Mentimur regnare Jovem,' &c. *Taubmann*.

[*Cacique ignes*] Non quia non videntur: sed quorum origo non apparet. An quorum rationem Ignorantes timeamus. Alii enim de ventis dicunt fieri: alii de nubibus: alii de aëre fulmen: Juvenalis, 'Non quasi for-

tuito, nec ventorum rabie, sed Iratus cadat in terras et vindicet ignis.' *Servius*.

[*In nubibus*] Ac si diceret, Non ex te fiunt. Si enim errant, tuo non reguntur imperio. *Idem*.

210 *Terrificant animos, et inania murmura miscent*] Latenter secundum Epicureos locutus est. *Idem*.

[*Terrificant animos*] Ita Lucret. l. i. et iv. 'mentes terrificant.' Ita l. ii. 'terrificas cristas' dixit. *Taubmann*.

[*Inania murmura*] Tonitrua vi omni carentia. Ita Propert. l. ii. el. ult. negat puellas 'rationem quærere mundi, Nec si consulto fulmina missa tonent.' *Taubmann*.

211 *Femina*] Invidia sexus contemptu inferioris, et jam incipit specialis conquestio. Est autem ordo: fœmina errans, quæ in nostris finibus urbem posuit. Et est exaggeratio: primum quod pretio, deinde exiguum, dein certis legibus. *Servius*.

[*Femina*] Quasi abjecti sexus: unde magis dolendum. Sic Terent. 'Tu, inquam, mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.' *Donatus*.

[*Errans*] Exul, peregrina, et sine urbe. *Idem*.

212 *Pretio*] Ut ostendat eam nec meruisse per gratiam, nec invasisse virtute. Et si vendidit, quid conquiritur? Scilicet aut de fraude facta per corium, aut ex nuptiarum promissione. Aut *exiguum pretio*, pro *exigui pretii*. *Servius*.

[*Pretio*] Ita in i. 'Mercatique solum.' Sed Livius lib. xliv. precium amovet, et preces ponit, nam de hac re loquens ita: 'Advenis, quantum secto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communicandam precario datum.' *Cerda*.

[*Pretio*] Quasi quæ nec gratia meruerit, nec virtute invaserit. Vide Floridum Succis. Lect. i. 10. *Taubm*.

[*Litus*] Non ait agros, sed *litus*, terram mari vicinam, ut supra diximus. Modo etiam infertilem sibi, et angus-

tam vult ostendere; hoc est, talem illi dedimus terram, quæ nulli esset necessaria, qua tamen contenta fuit.

Servius.

Arandum] Videtur illud attingere moris antiqui, quod cum conderetur nova civitas tauro et vacca, ita ut vacca esset interior, a magistratu mari designarentur. Nam ideo ad exaugurandas vel diruendas civitates aratrum adhibitum, ut eodem ritu, quo condita, subvertatur: Horatius, 'Imprimeretque muris hostile aratrum.' *Idem.*

213 *Loci leges dedimus*] Aut quam tributariam fecimus: aut cui ideo civitatem concessimus, ut in nostrum veniret matrimonium; ut justa ira sit. *Idem.*

Connubia] Hic nunc produxit, cum alibi corripuerit, ut, 'Connubio jungam stabili.' *Idem.*

Connubia nostra] A facto et persona facit comparisonem. *Donatus.*

Nostra] Pro mea; nobilium est antem hic sermo. Sic Numanus, 'En qui nostra sibi bello connubia poscant.' Salustius, 'Nos in tanta doctissimorum hominum copia.' *Servius.*

Nostra] Quasi dicat, tanti viri: et dolet, quod suum connubium repperit; id est, se maritum: et accepit Æneam exulem, non maritum, sed dominum: quem deinde ab habitu vituperat. *Donatus.*

214 *Dominum*] Ut superius, 'Licet Phrygio servire marito.' Est autem de Jure quasi per coemptionem. Vel *dominum* maritum, ut alibi *dominam* uxorem, 'Hi dominam Iditis:' et est quasi vehemens accusatio: me maritum respuit, et Æneam non virum, sed dominum recepit. *Serv.*

215 *Et nunc*] Dicit hoc cum sto macho, jam idem Passeratus animadvertit, ut illud Propertii eleg. l. 21. 'Et nunc inter eos tu sermo es.' *Cerda.*

Paris] Similis Paridi: et injuria a persona. Probrosis enim nominibus

veteres convicia dicebant: ut Sallustius, 'Tyrannumque et Cinnam maxima voce appellans.' Bene autem *Paris*, quasi qui sustulit alii matrimonium pactum: sic Juvenalis, 'Et calvo serviret Roma Neroni.' *Serv.*

Semiviro comitatu] Ut, 'O vere Phrygiæ, neque enim Phryges,' id est, effœminati. Et bene non solum regi, sed et sociis convicium facit. Sane quidam tradunt jure hoc in Phrygas dictum, ab ipsis enim ferunt cepisse stupra puerorum. *Idem.*

Semiviro] Duos proferunt sexus, sed dimidiatos, ut neque viri neque fœminæ sint: qua conjectura probet infames esse. *Donatus.*

Paris cum semiviro comitatu] 'Ἡμετελὴς ἄνθρωπος, εἰνὸς ὄχλος. Alex. Aphr. ἡμίανδρος, ἡμίγυνος. Ut autem *rapto potitur*, in similem sententiam Tib. 'Omnia persolvi, fruiiur nunc alter amore, Et precibus felix utitur ille meis.' *Germanus.*

216 *Maonia mitra*] Lydia: nam utebantur et Phryges et Lydii. *Serv.*

Mitra] Hoc est, incurvo pileo: de quo pendebat etiam buccarum tegmen. Sane quibus effœminatio crimini dabatur, etiam *mitra* eis adscribebatur: multa enim lectio *mitras* proprie meretricum esse docet. Ergo ex habitus qualitate mutatur invidiam: eum enim non jam effœminatum, velut meretricem appellat, quod est inimici, non mulieris tantum: sed etiam meretricem vocat, cum, sicut supra dictum est, alios insectetur dicens: 'O vere Phrygiæ, neque enim Phryges.' *Idem.*

Mitra] *Mitra* incurvus est pileus, auctore Servio, de quo pendebat et buccarum tegmen. Solæ autem mulieres Lydiorum et Trojanorum gerebant, viris probrosam: sed et multo magis, cum redimiculum habebat, ut Æn. IX. 'Et tunicæ manicas et habent redimicula mitræ.' Turn. XXIX. 25. *Μολιναῖοι θηλυμίτρας*, et *μυροφόροι* Græcis. Propert. el. III. 15.

'Cinget Bassaricas Lydia mitra comas. Lævis odorato cervix manabit olivo.' Ita et hic *crinem* dixit *madentem*, id est, unguentatum: ut supra, vs. 147. 'mollique fluentem Fronde premit crineni.' *Taubmann*.

Maonia mentum mitra crinemque, &c.] De hoc pileo Phrygio, quo utebantur mulieres, et quidem sæpe inhonestæ, Juvenal. Sat. III. 66. ubi poëta in peregrinos mores invehitur: 'Ite, quibus grata est picta lupa barbara mitra.' Adeundus Salmasius Plin. exerc. p. 556. ubi multa erudite de *mitra*; et legendum censet versu seq. *Subnexus* pro *subnixus* auctoritate veteris auctoris apud Athenæum, cujus hæc sunt: τοὺς πύργους βροδεμένους, *barbam et mentum subnexus*. *Emmeness*.

Crinemque madentem subnixus] *Crinem* unguentatum, *subnixum* et *subligatum* habens. Aut *subnixus*, fiducia elatus. *Servius*.

217 *Rapto potitur*] Stupro fruitur. Nam proprie *raptus* est illicitus coitus. Nec enim hic rapuerat. *Idem*.

Rapto potitur] Didone rapta. Mss. leg. *raptu*. *Raptum* vel *raptio*, est violenta injuriæ perpetratio. *Raptus* est stuprum ipsum: illud cassæ, hoc effectus, auctore Fabricio. Sed et *Servius raptum* hic interpretatur illicitum coitum; neque enim rapuerat Didonem. *Taubmann*.

Potitur] Ita Æn. III. 'auro Vi potitur.' Ovidius, *poteremur*, pro *potiremur*. *Idem*.

Nos munera] Quasi dicat, incassum sacrificamus, cum non tuis cultoribus, sed alienigenis prodes. *Donatus*.

Nos munera, &c.] Exprobrat Jovi, quod olim apud Platonem II. Alcibi. eum sibi nihil æquiores esse, licet plurimas ei immolaret victimas. Ita Juvenal. Sat. XIII. 'Aut cur In carbone tuo charta pia tura soluta Ponimus, et sectum vituli jecur, albaque porci Omenta?' *Emmeness*.

218 *Templis quippe tuis*] Ac si dico-

ret: Non mirum si hæc patimur te colentes. Sic supra ad *inrisionem* dictum, 'Iuppiter omnipotens:' ac si diceret, Tu es qui potes omnia? *Servius*.

Fovemus inanem] Aut quia frustra te credimus mundi esse rectorem: aut quia me tuum filium esse confido. *Fovemus* autem auxiliamur, quasi rem per se infirmam. *Idem*.

219 *Orantem*] Perorantem, non precantem, ut supra dictum est, 'Tallibus orabat Juno.' *Idem*.

Arasque tenentem] Veteres *aras* dicebant, postea immutata litera *s* in *r*, *aras* dixerunt, sicut *Valesios* *Valerios*, *Fusios* *Furios*: quod Varro libro quinto Rerum divinarum ap. Macrobi. sat. III. 2. plenius narrat: 'Necesse enim aras a sacrificantibus teneri, quod si non fieret, diis sacrificatio grata non esset:' quo plenius intelligi voluit gratum hoc esse numinibus, subjungendo: 'arasque tenentem Audiit omnipotens.' *Idem*.

Arasque tenentem] Dictum hoc de sanctissima obsecratione et obtestatione: ut et in jurejurando religiosissimo aras tangebant. Æn. XII. 'Tango aras mediosque ignes, et numina testor.' Cicero pro Flacco: 'Is si aram tenens juraret, crederet nemo?' Turn. XXVI. 5. Nam et *ara* prius *asa*, deinde *ansa* dicebatur, quod a sacrificantibus eas teneri oporteret. Vide Macrobi. Saturnal. III. 2. *Taubmann*.

220 *Audiit omnipotens*] Benignus Iuppiter, etsi injuriis lacessitus, amantis tamen miseretur: auditque non quidem fatuam illius orationem, sed ipsum nimio amore fatue orantem. *Idem*.

Oculosque ad mania torsit] Ut inde pellat Æneam: nec videatur esse contrarium, quia turbantur omnia Jove in Africa respiciente: nam utrumque a turpi liberat fama. *Serv.*

221 *Oblitos famæ melioris amantes*] *Oblitos* et eos dicimus qui aliquid negligunt, vel quibus aliquod excidit, ut

hoc loco, et id quod de memoria excidit: sed figurate: ut, 'Nunc oblita mihi tot carmina.' *Idem.*

Fama melioris] Hoc est, 'Neque enim specie famave movetur.' *Idem.*

222 Tum] In antiquis aliquot tum habetur, in aliis tunc. *Pierius.*

Mercurium] Hunc mittit nuntium: nam Mercurius præses sermonis. Apto hæc verba Arnobii, l. III. 'Mercurius quasi quidam Medicurrius dictus est, et quod interloquentes duos media currat, et reciprocetur oratio, nominis hujus concinnata est qualitas.' *Cerda.*

223 Vade age, nate] Singulis verbis et jubentis, ut vade, et hortantis, ut age, et blandientis, ut nate, expressit adfectum. *Servius.*

Voca Zephyros] Ant quibus Æneas naviget: unde est, 'Nec Zephyros audis spirare secundos:' aut quia vehebant Mercurium: ut, 'Ventosque secabat.' Item, 'Rapido pariter cum flamine portant.' *Idem.*

Voca Zephyros] Qui vehant te Mercurium. Scalig. v. 3. *Taubmann.*

224 Dardaniumque ducem] Ordo est: Dardaniumque ducem adloquere. *Servius.*

Tyria Carthagine] Quasi homini iratus, civitati epitheton patrium dedit. Carthagine autem pro Carthagini: et pro adverbio in loco, de loco posuit: sic Horatius, 'Romæ Tybur amem, ventosus Tybure Romam, pro Tyburi. *Idem.*

225 Expectat] Moratur, deterit tempus. *Idem.*

Non respicit urbis] Non cogitat, cum illum necesse sit ad Italiam navigare. *Idem.*

Respicit] In Oblongo codice, et in Mediceo, perspicit. In aliquot aliis prospicit habetur: sed eodem sensu respicit paulo infra repetitum eo versu, 'Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva.' Cujus loci testimonio plerique in liminari pagina, libro primo, Lavinia venit Litora, legendum

arbitrati sunt, quasi utrumque nomen ex commodo suo formare Poëtæ non licuerit. *Pierius.*

226 Celeres] Pra celer, vel celeriter. *Servius.*

227 Non illum nobis] Κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus. *Idem.*

Pulcherrima] Epitheton perpetuum, nec ad præsens negotium pertinens. *Idem.*

Genetrix pulcherrima] In pervetusto codice genetrix pulcherrima. Ac de pulcro quidem satis disputatum; ita etiam de genetrice, cujus nominis secundam syllabam per e scribi debere, antiqua marmora, nummi, et Grammatici veteres monent. *Pierius.*

228 Grajumque ideo bis vindicat armis] Alii dicunt bis; semel a Diomedis singulari certamine, in quo a Diomede percussus est saxo: Juvenalis, 'Vel quo Tydides percussit pondere coxam Æneæ.' Iterum in excidio sicut legimus, 'Descendo adnecente deo,' et, 'Hoc erat, alma parens.' Alii dicunt propter Diomedis et Achillis certamina singularia contra Æneam. Sed quando cum Achille dimicavit, a Neptuno liberatus est. Quando cum Diomede, a Venere; potest tamen quod pro Venere fit, a Venere factum videri: sic enim Juno imputat Veneri, quod pro ea factum est, dicens: 'Potes in totidem classes convertere Nymphas.' Potest etiam et aliter esse sensus. Nam Troja antea ab Hercule, qui et ipse Græcus fuit, capta est: ut intelligamus jam tunc Æneam natum fuisse. Nec enim multum temporis fuit: cum constet Priamo tunc ab Hercule imperium traditum. *Servius.*

Vindicat] Pro vindicavit, et quædam ideo præterita præsentī tempore ponuntur, ad majorem significationem figurandam, ut, 'Vel qualis equos Threissa fatigat,' Ge. I. 'Cœumque Iapetumque creat.' Ut e contrario præteritum tempus ad exprimendam celeritatem, ut, 'Suras incluserat

anro,' et, 'Exlit ad cælum ramis felicibus arbos:' et vindicat, eripit, ut, 'Qui in libertatem vindicat,' id est, eripit servituti. *Idem.*

Vindicat] In Longobardico codice *vindicat* per *e* legitur. Sed *vindex* et multa alia, per *i* scribi debere indicant. *Pierius.*

229 *Gravidam imperiis]* Quasi parituras imperia, vel unde multi imperatores possent creari: ut, 'Hinc populum late regem.' Ideo autem *gravidam* ablativo jungitur: quia etiam *gravis illa re* dicimus. Unde est hujus origo sermonis. Sic Plautus in Amphitryone: 'Uxor tua non puero, sed peste grvida est.' Alii hunc ordinem volunt: sed fore qui Italiam, gravidam bello, frementem imperiis reget. *Servius.*

Gravidam imperiis] Pro, gravidam Imperatoribus, quæ loquutio non infrequens. Sic ex observatione Passeratii in Propertium, dicuntur *hospitium, servitium, conjugium, exilium, regnum*, pro hospite, servo, conjugē, exule, rege. Adjungo Senecam in Œdip. qui *exsequias* dixit, pro his qui exsequias peragunt. Nam in peste ita ait: 'Quin luctu in ipso luctus exoritur novus, Sæneque circa funus exsequiæ cadunt.' Ita ergo *imperium*, pro imperatore. Itatorum porro laudes bellicas habes Ge. II. ab illo loco: 'Hæc genus acre virum, Marsos, pubemque Sabellam,' &c. Ubi nos multa. Quæ ibi dicta sunt, illustrari possunt, etiam perlustrata elegia 22. Propertii, quam habet l. III. *Cerde.*

Imperiis gravidam] Nostrum imitatur Ausonius Epigr. 4. de Danubio: 'imperiis gravidas qua seco Pannonias:' quia genuerant multos imperatores. *Emmeness.*

Belloque frementem] Exceptis temporibus quibus a Latino regebatur: ut, 'Longa populos in pace regebat.' Nam aliis bellicosa fuit Italia. *Serv.*

230 *Alto]* Illustri, nobili. *Idem.*

Alto a sanguine] In codicibus ple-

risque veteribus absque a præpositione scriptum est, *genus alto sanguine*, venustate haudquaquam pari. *Pierius.*

231 *Proderet]* Modo protenderet, et propagaret. *Propago* autem si genus significet, pro brevis est: ut, 'sit Romana potens Italia virtute propago.' Si de arbore dicas, pro longa est: ut, 'Flexos propaginis arcus Exspectent.' *Prodere* sane significat et occulta detegere; unde *proditores* dicti: et decipere vel perdere: ut, 'Unius ob iram Prodimur:' et est in infinitum hæc glossula polysemos. Plantus, 'Nam, illud quod dat perdit, et illi prodit vitam ad miseriam,' cum de paupere loqueretur. *Servius.*

Totum sub leges mitteret orbem] Petronius: 'Orbem jam totum victor Romanus habebat, Qua mare, qua terræ, qua sidus currit utrumque.' Hinc illi passim sermones: 'Romanos Orbis dominos.' 'Solem utrumque in eorum imperio currere.' Et si autem Roma non omnem orbem sub imperio suo habuit: tamen quicquid *OPPORTVNUM* aut *DIGNVM* vinci videbatur vicit: cætera iudicio reliquit, et contempsit. Sane flos Asiæ, Africæ, et Europæ in hoc Imperio fuit. Vide Lipsium. *Taub.*

232 *Super sua laude]* Id est, pro sua laude: et Græcum est schema. Sic enim Demosthenes, *τὴν τοῦ στέφανου*, id est, pro corona. *Servius.*

Molitur] Præparat, exercet. *Idem.*

Molitur laude] Pro sua laude nititur. Scal. IV. 16. Repetuntur hæc vs. 272. *Taubmann.*

234 *Ascanione]* Propter illud quod frequenter diximus, ipsi imperium deberi. Ideo autem hoc adserit Poëta, ut laudando Iulium, Cæsarem laudet: quod ab eo originem ducit: ut, 'Julius a magno demissum nomen Iulo.' *Servius.*

Ascanione pater] Utraque vox emphasisin habet. Hæc autem in gratiam

Iulii Cæsaris dicuntur, qui ab Iulo originem traxisse gloriari solebat. Vide Turn. x. 7. *Taubmann.*

Romanas invidet arces] Honestior elocutio est, si addamus quam rem invidemus, ut, 'Liber pampineas invidit collibus umbras.' *Servius.*

235 *Inimica in gente*] Præoccupat quasi præcius; nam nondum inimica est. *Idem.*

236 *Nec prolem Ausoniam*] Ut in sexto, 'Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequetur Gloria.' Vel quia de Lavinia Silvium habuit. *Idem.*

237 *Hæc summa est*] Id est, mei præcepti collectio. Hoc est totum propter quod mitteris: ut, 'In summa, non Mauras erat, nec Sarmata, nec Thrax.' *Idem.*

Summa est] Sic Sil. Ital. l. i. 'Mandati summa est.' Subaudit Sanct. Min. p. 334. ratio. Emmentess.

Hic nostri nuntius] Pro tatis: 'Mambasque meis Mezentius hic est;' et, 'Hunc ego te, Euryale, aspicio,' pro talem. *Servius.*

238 *Parete parabat*] Non respondit quasi nomen inferius; sed dictis obtemperat. Ut, 'Paret Amor dictis caræ genetricis.' *Idem.*

Parete parabat Imperio] Melius, *parabat*, quam *paret*: apparatus namque profectionis ostendit in ipsa talarium adaptatione. *Scal.* v. 16. et 3. Hunc autem locum sumpsit ex *Odyss.* v. et *Iliad.* xxiv. et inuitatus etiam est *Stat. Theb.* i. 'Summa pedum propere plantaribus illigat alis, Obnoibitque comas, et temperat astra galero. Tam dextræ virgam inseruit, qua pellere dulces Aut suadere iterum somnos: qua nigra subire Tartara, et exsanguis animare adsueverat umbras.' Maro *galorum* omisit. *Taubmann.*

239 *Talaria nectit*] Mercurius ideo dicitur habere pennas, quia citius ab omnibus planetis in ortum suum recurrit. Unde et velox et errans inducitur: ut, 'Quos ignis cœli Cylle-

Delph. et Var. Clas.

nus erret in orbes.' *Servius.*

Talaria] Sunt hæc calceamenta alata Mercurii. *πῆδῶν* Græcis, quod pedibus necterentur, Latinis *talaria*, quod talis. Val. Flacc. l. i. nominat, *plantaria*, cum ait, 'Aërii plantaria vellet Perseos.' Papin. 'Alas plantares.' Inde est, ut apud Athen. l. vii. Mercurii *πτερὰ alas*, de talaribus accipiam. Ubi enim insanissimas quorundam opiniones ponit, qui se Deos putabant, de quopiam sic scribit: ἄλλος δὲ τις, ὡς Ἑρμῆς, χλαμύδα ἔχων, καρβύειον, πρὸς δὲ τοῦτοις πτερὰ: *Alius quispiam Mercurium (se faciebat) habens chlamydem, caduceum, alas insuper.* Sicut et Artemidorum l. ii. qui hunc Deum vocat *πτηνόν*, et Dionem Chrysost. qui orat. 32. *πετόμενον*: Quia de alis pedum frequentior mentio. Fulgentius: 'Pennata talaria habet, quod negotiantium pedes ubique pergendo quasi pennati sunt.' Vides, ut una cum talaribus *pedes* conjungat: quia talaria erant in pedibus. Orpheus in hymno illum vocat *πτηνοπέδιλον*. *Ov. Met.* i. signate: 'Parva mora est: alas pedibus, virgamque potentem Somniferam sumpsisse manu.' Et *Fast.* v. 'alato pede:' ait enim: 'Pacis et armorum, superis imisque Deorum, Arbiter, alato qui pede carpis iter.' eundem *Alipedem* vocat: 'Alipedis de stirpe Dei,' et Virgilius hic, 'pedibus talaria nectit.' Minucius clare: 'pedibus Mercurius alatis, Pan unguatis, Saturnus compeditis.' Et Philo de Legat. *πῆδῶν* Ἑρμῆς ὑποδείται *πτερῶν* ταρσοὺς ἔχοντα: *Mercurii pedibus alata subligantur talaria.* *Cerda.*

Talaria] Unde *πτερόπους* et *ἀρβυλόπτερος* dicitur. *Talaria* sunt calcei aligeri sive pinnati. Mercurius Catullo *pennipes* dicitur: Ausonio *volucris*. Etiam Cic. ad Attic. l. xiv. *Talaria induere*, dixit, pro fugam adornare, et q. avolare velle. Porro hunc Mercurii habitum ad Eloquentiæ vim naturamque referunt. *Taub.*

Virg.

8 O

Talaria nectit] Proverb. *Talaria nectere*. Homer. Odys. E. ποσσὶν ἰδέσσω καλὰ πέδιλα, Ἀμβρόσια, χρύσεια. Hart.

240 *Aurea*] Ex decoro Dei. Homerus quoque Mercurio dat χρύσεια πέδιλα, aurea talaria. Apul. lib. x. As. 'aureas pinnulas.' Martialis, auream virgam, cum ait, 'Aurea cui torto virga dracone nitet.' Sicut et Horat. 'virgaque levem coërces Aurea turbam.' Ab eadem virga aurea Homerus hunc Deum vocat χρυσόρρατον. et Homeri imitator Pindarus Od. 4. Pyth. Ἐμὴς χρυσόρρατος. Cerda.

241 *Rapido*] Celeritate pari ventis. Ita mox: 'Illa Fretus agit ventos: nam si non adsint venti, quomodo cum Homero ἅμα πνοῆς ἀνέμοιο? Icirco, 'Vade, voca Zephyros.' Scal. v. 3. Taubmann.

Rapido pariter cum flamine] Miscell. III. 41. Brodæus.

242 *Tum virgam capit*] Id est, caduceum: quod primo Apollo habuit, et donavit Mercurio accepta ab eodem lyra sibi tradita. Sic Horatius, 'Fraternaue humerum lyra.' Huius autem virgæ hæc est ratio: Mercurius et orationis deus dicitur, et interpres deorum. Unde virga serpentes dividit, id est, venena. Nam serpentes ideo introrsum spectantia capita habent, ut significant inter se legatos colloqui et convenire debere, quia bellantes interpretum oratione sedantur. Unde secundum Livium legati pacis, caduceatores dicuntur. Sicut enim per Feciales, a federe bella indiciebantur, ita pax per caduceatores fiebat. Quibus caduceis duo mala adduntur, unum Solis, aliud Lunæ. Sane in ipsis serpentibus hæc opinio est: Mercurius hæc tam fera animalia concordat: nos quoque concordare debere certum est. Ἐμὴς autem Græce dicitur, ἀπὸ τῆς ἐμυρίας. Latine interpres. Sane caduceum postea inventum dicitur; virga vero insigne potestatis est, nam ideo ea et

magistratus utuntur; dicta quod ei regat. Hac et vates plerumque utuntur; unde et Circe videtur homines mutasse, ut, 'Aurea percussam virga.' Et hodieque tam athletarum, quam gladiatorum certamina virga dirimuntur, et præfecti gentium Maurarum cum fiunt, virgam accipiunt et gestant. Servius.

Virgam] Caduceum seu caruceum (καρκεϊον), quod primum Apollo habuit, et pro lyra Mercurio tradidit. Horatius Od. i. 21. 'Insignem fraterna humerum lyra.' Taubmann.

Virgam capit] Qua hic nuntius vel διάκτορος, qui et Homero ὠδὸς δίδς, utitur in mulcendis et regendis animis: quare Stat. Silv. l. v. hanc virgam appellat interpretem: qua ducit et reducit animas, et cum nostro Petron. in Satyr. de qua sic Stat. Theb. l. i. 'Tum dextræ virgam inseruit, qua pellere dulces, Aut suadere iterum somnos, qua nigra subire Tartara, et exsanguis animare assueverat umbras.' Hanc Ovid. Met. i. 671. virgam somniferam vocat. Vide Fab. Argi. Emmeness.

Animas] Pro umbris: secundum poeticum morem. Animæ enim in cælo sunt: ut, 'Visa dehinc cælo facies delapsa parentis.' Huius autem rei ratio alterius est scientiæ, Servius.

Ille evocat] In Longobardico quidem exemplari vocat esse videtur: sed si accuratius inspicias, ille vocat more Græco per apostrophem scriptum deprendes. Utebantur vero Latini veteres huiusmodi scribendi modo, quem adhuc in veterum monumentis inspicimus; ut apud Marium Maffæum præsulem Aquinatem: SI QUICQUAM HUMANITUS IN TEST: et inferius, QUOIUS LAUDATI MORES ET FORMA PROBATA'ST. Missa vero facio ea innumera, quæ apud Plautum et Læcretium in hunc usque diem perseverant in manibus hominum; nempe

quia eruditioris sæculi tempore in lucem rediere. Non temere autem scriptum invenias apud Velium Longum, ubi de synalephe loquitur (sit enim hoc testimonium Latinos eo genere scriptionis usos) 'Quum dicimus, *Hic ille*, unum *e* scribimus, et duo andimus, quod apparet in metro.' *Pierius*.

Evocat] Signate; nam hoc verbum magiæ est, et *δύναμις* quandam, atque imperium signat. Inde Magis tribuitur. Medea apud Senecam: 'Secreta nudo nemora lustravi pede, Et evocavi nubibus siccis aquas.' De Mercurio autem Prudentius in Symmachum, 'Thessaliæ doctissimus ille magiæ.' *Cerda*.

243 *Tartara tristia*] In veteribus aliquot codicibus, *sub tartara tristia* legitur, mutatis loco dictionibus. Sed *tristia tartara* omnino vocalius sonat. *Pierius*.

244 *Lumina morte resignat*] Claudit, perturbat. Et est illud, quod Physici dicunt: pupillas, quas in oculis videmus, morituros ante triduum non habere: quibus non visis, est summa desperatio. Hoc ergo dicit: *resignat*, hoc est, aufert signa luminibus. Id est, signorum, quibus quæque noscuntur, intellectum tollit. Cicero *resignare*, pro auferre, in Orat. pro Archia ait, 'Quandiu incolumis post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset:' hoc est, abstulisset. Alii tradunt *resignare* vetuste ita dictum, ut nos *adsignare* dicimus pro damno, ut est apud Catonem in Lucium Furium: 'De aqua quod attinet, ad salinatos ærarios, cui cura vectigalium resignat:' et idem in oratione, 'Ne spolia figerentur, nisi de hoste capta; sed tum ubi li dimissi sunt, revertantur resignatis vectigalibus.' *Servius*.

Lumina morte resignat] Id est, aperit. Dictumque ex Rom. consuetudine, qua mortuis in rogo oculi aperiebantur, qui ante domi clausi fuis-

sent. Plin. xi. 37. 'Morientibus oculos operire, rursusque in rogo patefacere, Quiritium magno ritu sacrum est: ita more condito, ut neque ab homine supremum eos spectari fas sit; et cælo non ostendi, nefas.' Id igitur a Marone ita dictum est, ut quia dicitur Mercurius *ψυχοπομπος*, id est, *manium ductor*, videatur ipse in pyra mortuis oculos a nobis clausos aperire. Servius nobilis Grammaticus, hic lapsus est. Hæc Turn. xxiv. 26. et xxvi. 5. Contra Jos. Castalio Observat. Dec. 4. 4. Turnebi etiam opinionem explodit: et, *resignare lumina morte*, ait esse, oculis morte occludere: adimere oculorum usum, et necare: quo fere modo usus sit Cicero pro Archia: 'Cum, quamdiu incolumis fuit levitas Gabinii, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset,' id est, sustulisset, abrogasset: nt, 'lumina morte resignat,' idem sit, quod illud, 'sub tristia tartara mittit.' Alludit istud Æn. xii. 'in æternam clauduntur lumina noctem.' Censet autem similitudinem ductam esse ab iis rebus, quæ quamdiu consignatæ sunt, satis salvæ videntur; secus, si resignentur. Turnebum autem itemque Achill. Statium falli, qui a more obsignandi et resignandi literas hoc sumptum tradiderint. Sane cum Castalione fecit et Servius Danielis, qui ita: *Lumina m. resignat*, id est, perturbat, claudit: aufert signa luminibus, id est, signorum, quibus quæque noscuntur, intellectum tollit. Et allegat illud ipsum Ciceronis pro Archia. *Taubmann*.

345 *Agit ventos*] Non vocat aut transit; nam sequitur, 'Et turbida tranat:' an ergo ducit atque moderatur? ut, 'Mulcentem tigris et agentem;' unde et pædagogos dicimus: a excludit ac pellit? ut, 'Ac membris agit atra venena:' an sequitur? ut, 'Palantes Troas agebat.' An ante se agit, ne reflectant? ut,

'equos agit,' quia illis defertur? nam dixit, 'Rapido pariter cum flamine portant.' An *agit*, in actu est? Salustius: 'Inter certamina dominationis aut libertatis agit.' *Servius*.

Tranat] Transvolat: ut, 'Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen.' *Idem*.

Turbida tranat] Tametsi vetusti aliquot codices, *transnat* scriptum habeant, adeo tamen asperum id mihi videtur, ut recipiendum nunquam censuerim. *Pierius*.

246 *Apicem et latera*] Bene ei, quæ sunt hominis, dat. Nam et humeros, barbam, mentum, senem dicit. Hic autem Atlas rex fuit, qui habuit, sicut quidam volunt, juxta Æthiopus pomarium, in quo mala aurea nascebantur, quæ Hesperides et insomnis Draco custodiebant. Hic cum audisset a Themide, antiquissima dearum vate, cavendum esse a Jovis filio, qui ea poma quandoque sublatûrus esset; præ timore nullum susciperet; et audito quod Persens Jovis esset filius, suscipere eum hospitio noluit; a quo in montem conversus est, viso Gorgonis capite. Ut autem in primo diximus, peritus astrologiæ fuit. Nam et siderum cursum deprehendisse dicitur, et Herculem docuisse. Sane Latine *Atlas Telamon* dicitur, sicut *Nilus Melo*. *Servius*.

247 *Atlantis*] Ætheris et Diei filius, cui pœnæ gratia cælum impositum dicitur, quod, ut quidam volunt, cum Titanibus steterit. *Idem*.

Duri] Laboriosi, et merito, qui cælum sustinet: unde ait *fulcit*, hoc est, sustinet, propter altitudinem: nam *altus* est nimis. *Idem*.

Latera Atlantis] Scal. III. 3. Lepidissime divinus Poëta, cum haud ignoraret *Atlantem* esse montem altissimum: ejusdemque nominis virum, qui ibi regnarit: utrumque simul descripsit in uno: ita, ut dum montem depingit, apponat humani corporis appellationes quasdam quibusdam

partibus attributas. Nam *latera ardua* communi significato vel de viro, vel de monte dicere licuit: sicut et *verticem*, atque etiam *caput*, quam durinscule. At ubi ait; 'Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento Præcipitant.' et, 'glacie riget horrida barba:' ea vocabula nominavit, quæ hominis interessent: itaque andacter etiam *Senem* appellare poterit: ita Ovid. Met. l. iv. 'Quantus erat, mons factus Atlas? nam barba comæque In silvas abeunt: juga sunt humerique manusque. Quod caput ante fuit, summo est in monte cacumen, Ossa lapis fiunt, tum partes auctus in omnes Crevit in immensum.' Queritur hic etiam, cur Mercurius dispendio viæ sit usus, cum per compendiam ad Æneam potnerit venire Carthaginem. Turn. xxv. 6. ideo factum credit: et, quod Atlas avus ejus fuerit: et, quod diis de cælo descendentibus scalas etiam quasdam, ne præcipientes caderent, fabricarint: etsi superior causa verior sit. Ad avum igitur visendi causa divertit. Sidonius: 'vix contigit arva, Et toto descendit avo.' *Durus* autem est laboriosus: quia cælum sustinet. *Taubmann*.

Cælum fulcit] Ob altitudinem: ideoque cæli columnam vocarunt incolæ. Ennio *Telamon* Latine dictus. Eum describit et Silius l. i. 'Atlas subducto tacturus vertice cælum, Sidera nubiferum fulcit caput, ætheriasque Erigit æternum compages ardua cervix: Canet barba gelu, frontemque immanibus umbris Pineæ silva premit: vastant cava tempora venti Nimboaque ruunt spumantia flumina rictu.' *Idem*.

248 *Atlantis, cinctum*] Repetitio cum emendatione et actu. *Servius*.

249 *Piniferum caput*] A pinis, quas sustinet. Pineta solent montes vestire, præsertim sitos in locis æstuosis, qualis Africa; inde a pinorum multitudine dictus mons Atlas habere ca-

put piniferum. Cerda.

250 *Nix*] *Nivis* facit: sed verbum *ninguis* non hinc venit: sed ab eo, quod est hæc *ninguis*, et hæc *ningues*. Lucretius, 'Atlas effundere ningues.' *Ninguis* autem prima persona caret, et secunda: quia non est in nostro arbitrio. Fabula autem talis est: Nilus Callirhoën, Oceani filiam, amabat: ex his nata puella nomine Chione, quam rure vitam agentem Jupiter a Mercurio tolli, et nubibus misceri præcepit: unde factum est, ut nives, quæ cadunt, Græce *χιώνες* appellentur; quæ tamen nives representantes virgines et vitam priorem, montibus magis inhærent. Ideo autem calentes nives sata exurunt, ut ostendant puellam injuriam, quam pertulit a rustico, vindicare. *Serv.*

Nix] Herodot. in Melpom. οὐδέ ποτε γὰρ αὐτὰς (præcessit, κορυφὰς,) ἀπολείπει νέφεα, οὐτε θέρος, οὐτε χειμῶνος: Neque unquam vertex nivibus caret, vel per ætatem, vel per hiemem. Inde a Græciis, νιφόβολος 'Atlas, nivibus obrutus. Plin. v. 1. 'verticem altis, etiam æstate, operiri nivibus.' Solin. 'vertex semper nivalis.' *Cerd.*

Humeros] Mihi non dubium, quin Plinius II. 44. ut est sedulus Virgillii imitator, respexerit ad hunc locum, cum montes generatim describens, illis humanas partes attribuit: *verticem, cubitum, humeros, sinus, voces*. *Idem.*

Flumina] Nam feruntur inde aliqua flumina ortum habere. Solin. c. 37. 'Amnes circa eum non tacendi.' Mox nominat Asanum, et Nigrum. Ille enim locus corrigendus videtur ex Plin. quod vidit Joan. Camera. Plin. v. 1. 'Scatebris fontium riguum.' Solin. iterum, 'qua ad Oceanum extenditur, manat fontibus.' Silius: 'Nimbosoque ruunt spumantia flumina rictu.' *Idem.*

251 *Præcipitans*] Ut, 'Nox humida cælo Præcipitat:' præcipitantur. *Servius.*

Senis] Aut propter ætatem: aut adnuit ad nives: ut, 'Gelidus canis cum montibus humor Liquttur.' *Id.*

Senis] Allusum ad ætatem, et ad nives. Claudian. 'Perpetuaque senex subductus mole parumper Obstupuit proprii spectator ponderis Atlas.' *Cerda.*

Riget] Aut frigida est, aut recta est: unde et *rigorem* dicimus *directionem*. Inde est, 'Vestisque rigescunt,' et, 'Dirigere oculi.' *Serv.*

Glacie riget horrida barba] Scite admodum. Nam rigor glaciæ est, horror barbitii inculti. Ergo, barba, cujus est horror; asperatur glaciæ, cujus est rigor. Inde mira verborum dispositio. Junguntur enim, 'glaciæ riget,' et 'barba horrida.' *Cerda.*

252 *Paribus alis*] Leni volatu: ut, 'Dixit et in cælum paribus se sustulit alis.' *Servius.*

Paribus] Equatis pennis, atque adeo volatu leni, et tranquillo. Ita alibi, 'in cælum paribus se sustulit alis.' *Cerda.*

Nitens] Quidam pro *volans* accipiunt, et est participium a verbo *nititor*. *Servius.*

Nitens] Signata vox in volatu. Ovidius Pont. II. 'Et quod aves motis nituntur in aëre pennis.' Lucret. I. VI. *Nixor, nisus, conamen*: ait enim, 'Claudicat extemplo pennarum nisus inanis, Et conamen utrinque alarum proditur omne, Hic ubi nixari nequeunt, insistere et alis.' Porro *nictari* legunt, sed Gifanius *nixari* mavult. *Cerda.*

Cyllenius] Aut ab avia: unde paulo post, 'Cyllenia proles.' Aut a Cylleno Arcadiæ monte, ubi dicitur esse nutritus. *Servius.*

253 *Toto corpore*] Uno impetu excussus. Sic Lucanus, 'Nec se tellure cadaver Paulatim per membra levat, terraque repulsum est Erectumque semel.' *Idem.*

254 *Avi similis*] Incongruum heroico credidit carmini, si *margum* di-

ceret, vel, ut quidam volunt, *fulicam*: ut alibi *ciconiam* per Periphrasim posuit: 'Candida venit avis longis invis colubris.' Sic est, 'Et testa cum ardente viderent Scintillare oleum.' Sane fabula de mergo talis est: *Æsacus* quidam puer Nympha *Alexirhoë* editus, aliam ejusdem fontis Nympham amabat: quæ cum insequentem amatorem fugeret, ad quoddam specu delata, calcato serpente interempta est, quod postquam amator vidit, in mare se præcipitavit, cuius cum membra ferrentur fluctibus, miseratione deorum in avem mergum mutatus est, quia semper mergi fluctibus gaudent. *Idem*.

255 *Piscosos*] Pisculentos, causa cur volet. *Idem*.

Humilis] Humiliter, et tractum est ab *humo*, ut, 'Qua me quoque possim Tollere humo.' *Idem*.

256 *Haud aliter terras inter cælumque volabat*] In Oblongo codice, in Mediceo, et aliquot aliis sequitur versus: *Materno veniens ab avo Cyllenia proles, Litus harenosum Libyæ, ventosque secabat*. Nempe ad duarum syllabarum in continuatis versibus homœoteleuton evitandum. Hinc in plerisque codicibus post dictionem *harenosum*, *ac*, in nonnullis et reperitur, hoc modo copulativa postposita: *Litus harenosum et Libyæ, ventosque secabat*: ut dissolutum membrum ita apte connectatur. *Pierius*.

257 *Litus arenosum Libyæ*] Bene *arenosum* addidit. Nam in *Libya* erat: sed non in arenosa. Mauritania enim aspera et silvestris est. *Servius*.

Ventosque secabat] Quia omnis avis in ventum volat, ut, 'Illa notos atque atra volans in nubila fugit.' *Id.*

258 *Materno ab avo*] Per Majam Atlantis filiam. *Idem*.

Avo materno] Ab Atlante monte: in quem Atlantem patrem Majæ convertit *Perseus*. *Donatus*.

259 *Alatis*] Participium verbo ca-

rens. *Servius*.

Magalia] Afrorum casas, et *mapalia*: idem significant: sed *magalia*, *ma*, producitur: *mapalia* vero corripitur: ut, 'Et raris habitata mapalia tectis.' *Idem*.

261 *Stellatus jaspide fulca*] *Gajus Memmius* de triumpho *Luculli*, 'Syrisci calceoli gemmarum stellati coloribus.' Participium sine verbo. *Jaspide* autem *fulca*, pro viridi: ut, 'Fulvaque caput nectentur oliva.' Dicit etiam *Plinius* in naturali historia, multa esse jaspidium genera; in quibus etiam *fulcum* commemorat. Hoc et *Dydimus* et *Nicander* adfirmant. Alii tradunt *Jaspidem* in smaragdum transire. *Idem*.

Stellatus jaspide] In quo jaspides plures velut stellæ fulgebant. Vide, quæ ad hunc locum observavit *Salm. Plin. exercit. p. 758. facere* huc videtur illud *Apulejanum Metam. l. vi. 'bullisque te multis aureis inoculatum, veluti stellis sidereis relucentem.'* i. e. stellatum bullis, ut *Maroni. Emmeness*.

262 *Ensis erat*] *Ensem* pro vagina posuit. Et multi jaspidem volunt ad gratiam pertinere. Alii ad salutis custodiam plurimum posse. Ergo necessaria *Æneæ* in rebus trepidis, qui inter ignotas et bilingues devenerat gentes. Traditur etiam hanc gemmam concionantibus necessariam, nam *Gracchus* ea dicitur in concione sæpe usus, et hic *Æneas* quasi regni particeps, in publico velut in concione, a *Mercurio* corripitur. Bene ergo hic ei habitus datur, ut eum *Tyrii* aut ut profugum aspernarentur, aut obedire, ut advenæ nollent. Sane bene describit luxuriantis ensē: aliter *Æneid. viii. 'Fatiferumque ensē'*, et, 'Ensem Quem Dauno ignipotens.' Hic capulum aut vaginam, at in illis ferrum. Sed peritus Poëta cum amatoris luxuriantis vaginam describit, alias etiam inseruit rationes, cur *Jaspidem* dixerit. *Idem*.

Ensis erat] *Ensem* pro vagina gladii grammata sumi, cum Servio et Turn. xxvi. 5. docet et Juvenalis, Sat. v. 'A digitis, quas in vaginæ fronte solebat Ponere zelotypo juvenis prælatus Iarbæ?' Cur autem signate *jaspidem* nominarit, docuit Servius Dan. item, cur *Læna* potissimum indutum dicat. Item alia commentatur subtilissimæ artis. *Taubmann*.

Læna] Genus vestis. Est autem proprie toga duplex, amictus auguralis. Alii amictum rotundum, alii togam duplicem in qua Flamines sacrificant infibulati. Quidam tradunt bene filio Veneris habitum *Læna* datum, quia hunc sibi amictum genus Veneris vindicavit; unde populi *Lænales* propter hunc habitum, qui se de Veneris genere ortos volebant. Alii inventorem hujus vestis ab hac ipsa veste *Lænatem* appellatum tradunt. Quidam muliebrem vestem quasi amatori aptam volunt. Quidam Pontificalem ritum hoc loco expositum putant. Veteri enim religione Pontificum præcipiebatur inaugurato Flamini, vestem quæ *Læna* dicebatur, a Flaminicæ texi oportere: quam vestem cum cultro, quæ *secespita* appellabatur, geri debere. *Secespita* autem est culter oblongus ferreus, manubrio eburneo, rotundo, solido, vincto ad capulum argento auroque, fixo clavis æneis, quo Flaminicæ virgines Pontificesque ad sacrificia utuntur, eaque jam sacra est. Appellatur autem *secespita* a secando. Hic ergo Virgilius in Ænea quem sacratum intelligere vult, omnia supradicta latenter amplexus est. Nam inaugurationis meminit, cum dicit, 'Paribus nitens Cyllenius alis,' et, 'Avi similis,' et 'Volat æquora juxta:' ostendit enim Æneam auspicato, et a Carthagine jussum abire. Togam autem duplicem, quam purpuream debere esse non dubium est, hoc versu declarat, 'Tyrioque ardebat murice læna.' *Secespita* autem quoniam gra-

tum non erat ipsius nominis facere mentionem, ita meminit, 'Stellatus jaspide fulva Ensis erat.' *Ensem* ergo pro cultro longiore debemus accipere; *stellatum* autem pro acutis uncis vinctum. *Jaspidem* autem ideo intulit, ne totus a rege discedere videretur, cui propositum est, veterum ceremoniarum ritum, aliud agens contingere. *Servius*.

Ardebat] Sic Stat. Theb. l. v. 'Chlamys ardet et illi.' *Ardere* hic teste Non. Marcello, est fulgorem et splendorem emitte. Juven. S. xi. 155. 'Quos ardens purpura vestit.' Multi hic *vario* legunt male pro *Tyrio*, teste Rutgersio var. lect. v. 10. Operæ pretium est de *Læna* legi Ferrar. de re vest. ii. 13. ubi Servii sententia rejicitur. Allusit Juven. Sat. v. 42. 'præclara illi laudatur iaspis. Nam Varro, ut multi, gemmas ad pocula transfert A digitis: quas in vaginæ fronte solebat Ponere zelotypo juvenis prælatus Iarbæ.' De hac *Læna* noster xi. 72. 'Tum geminas vestes ostroque anroque rigentes Extulit Æneas: quas illi læta laborum Ipsa suis manibus quondam Sidonia Dido Fecerat, et tenui telas discreverat auro.' *Coccina* utebantur divites, unde Juvenal. Sat. iii. 283. 'Cavet hunc, quem coccina læna Vitari jubet, et comitum longissimus ordo.' *Emmeness*.

263 *Demissa ex humeris*] Ex qualitate amictus ornatum amatoris expressit. *Servius*.

Demissa] In pervetustis admodum exemplaribus *dimissa* legitur per di, ut negligentiam quandam in cultu, quod virum decet, ostendat. Sed si *demissa* placet, ut apud Statium, 'It tergo demissa chlamys:' non adversor, quum in statuis, et in nummis habitum hujusmodi sæpe observaverim, quæ sunt plurimum paludamento ab humeris dejecto bona anterioris corporis parte nuda. *Pierius*.

Dives quæ munera Dido] Non addi-

dit cuius rei dives, ut alibi, 'Dives opum variarum,' et 'Dives equum, dives picta vestis et auri.' Sane hoc loco docuit Flamini a Flaminica fieri vestem oportere, cuius lanam ipsa per se et nere debeat et texere. Non enim dixit, fieri iusserat aut miserat, quod ad expositionem nominis pertinet. *Servius*.

264 *Et tenui telas discreverat auro*] Ostendit ipsius manibus textam. *Id.*

265 *Invadit*] Habitum futuræ orationis ostendit. Et notandum non eum tantum nuntii, sed etiam caduceatoris, id est, oratoris officio fungi. Nam et persuadet et nuntiat. *Idem*.

Invadit] Investivam futuram esse hoc verbum ostendit: et ex hoc acri habitu Mercurii ostendit, qualis debuit esse Jupiter. *Donatus*.

Tu nunc] *Tu* investio est; et *nunc*, id est, hoc tempore, quo tibi navigandum, vel pro tua spe laborandum est. *Servius*.

Altæ] Quam altam vis fieri. *Idem*.

Carthaginis altæ] Est Imperii epitheton ac quasi insigne. Græci *λεπὴν* ferme, id est, *magnum*, usurpant. *Æn.* 'ruit alto a culmine Troja.' Vide *N. Æn.* 1. 7. 'Altæ mœnia Romæ.' *Taub.*

266 *Locus*] Pro *collocas*, vel *jacis*. *Servius*.

Uxorius] Nimum uxori deditus, vel serviens: ut Horatius, 'Uxorius amnis.' *Idem*.

Pulchram uxorius urbem] Stulti est aliena curare, sua negligere. *Donat.*

267 *Exstruis*] A struice. Plautus in Menechmis, 'Tantas struices concinnat patinarias.' Nævius nominativo singulari, 'Struix malorum.' *Servius*.

Heu regni] Hic increpat, ut miseretur. *Idem*.

Rerumque oblite tuarum] Papin. Theb. ix. 'Heu nimium mitis, rerumque oblite tuarum.' *Cerda*.

268 *Ipse*] Dat dictis auctoritatem: ut, 'Quæ Phæbo pater omnipotens.' Et, 'Imperio Jovis huc ve-

nio.' *Servius*.

Ipse deum] Hujus personæ auctoritate graviorem facit suam objurgationem: et, ut major sit metus, potestatem ipsius describit. Utrunque autem damnat, et quod sublevet inimicorum opes, et quod in re agenda otium sibi proponat: quoniam negligentis est et incanti. Addit, ne per eum pereat, quod Ascanio debetur, quod, nisi per ipsum, præstari non potest. *Donatus*.

Claro demittit Olympo] Olympus quasi *Ὀλύμπιος* dictus est: sive mons sit Macedoniæ, qui dicitur esse diversorium deorum; sive cælum. Unde addidit *claro*: ut, 'Plemmyriam undosum.' Accentus sane Græcus tunc potest esse, si sit Græca declinatio, *Ὀλύμπιος Ὀλύμπου*, nam Latine *Olympi*. *Servius*.

269 *Cælum et terras*] Omnem mundum. *Idem*.

Torquet] Utrum quia mundus volubilis est? an *torquet*, regit, sustinet? ut, 'Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques.' *Idem*.

Numine] Est, aut nutu, aut potestate. *Idem*.

270 *Hæc*] Quæ dicturus est. Nam supra dicta ex se dixerat. *Idem*.

271 *Quid struis*] Utrum ædificas? an moliris? an incipis machinari? *Id.*

Qua spe Libycis teris otia terris] Terra totum orbem significat, *terræ* autem partes sunt. *Idem*.

Otia] In antiquis *otia*, ut alibi diximus, per *t*. Præter vero ea, quæ posita sunt in Bacolicis, vidi nuper in hortis palatii, quod D. Augustini templo proximum est: NEGOTIANTI PULLARIO PATER B. M. F. Et ultra Thermas Dioclitianas, in hortis, quæ Mæcenatis nunc dicuntur: POSSESSORES INQUILINI NEGOTIANTES: utraque per *t*. Pierius.

Teris] Per negligentiam tempora consumis, et est verbum, ad ignaviam positum: Sallustius, 'Ibi trien-

nio frustra trito.' Et cum Juppiter dixerit, 'Inimica in gente moraria,' adhuc non dixit quæ non esset intellecturus Æneas. *Servius*.

Teris otia terra] Allusum ad etymon, ut in XII. 'sermonesque serit.' Nam terra a terendo dicta. Quod Virgil. 'teris otia,' Tibull. l. iv. dixit, 'peragit otia.' *Cerda*.

272 *Si te nulla, &c.*] Recte eadem repetuntur exemplo Homérico: neque enim legatus mandatis quicquam prævaricari debet. *Taubmann*.

274 *Surgentem*] Crescentem: ut, 'Surgentem cornua cervum.' Item, 'Surgentemque novæ Carthaginiis arcem.' *Servius*.

276 *Debentur*] Honestius plurali numero respondit. *Idem*.

Cyllenius] Antonomasticum est pro proprio. *Idem*.

Ore] Oratione. *Idem*.

Tali Cyllenius ore locutus] Id est, oratione: vel, talia locutus ore. Notat Fabric. in Mss. legi, 'tali Cyllenius ore locutus Mortalis visus.' *Εποφωτισμένος*. Ita Æn. ix. 'Sic orsus Apollo Mortales medio aspectus sermone reliquit.' *Taubmann*.

277 *Mortales visus*] Aut oculis se Æneæ sustulit: aut humanam reliquit effigiem, quam sumpserat, ut ab Ænea posset videri: quod melius est. *Servius*.

Medio sermone] Atqui exsequutus est omnia, quæ Juppiter dixerat: sed sermo est consensio orationis, et confabulatio duorum vel plurium, *Medius* ergo *sermo* est, cum persona, cum qua quis loquitur, non respondet, ut nunc fecit Æneas. *Idem*.

Medio sermone] Quia non expectavit responsum, quod erat dimidium sermone, qui oritur inter duos. *Don*.

279 *Aspectu*] Numinis scilicet: ut, 'Ipse deum manifesto lumine vidi Intrantem muros.' *Servius*.

Amemo] Id est, consternatus: quod evenire solet horrore percussis. Lucr. l. vi. 'Ne trepidus cæli divinis

partibus amens,' id est, ex metu ne compos mentis non sũ. Simile Æn. viii. 'non te rationis egentem Lernæus tnrba capitum circumstatet anguis,' id est, non te expavescit, neque consternavit. Turn. xxiv. 26. *Taubmann*.

280 *Arrectæque horrore coma*] Subaudi, *sunt*. *Servius*.

281 *Dulcesque relinquere terras*] Deest *ququam*. Per quod intelligi vult Æneam amorem, unde est, 'Invitus, regina, tuo de litore cessi:' ut non videatur ingratus, deorum excusatur imperio: sic ipse in sexto, 'Sed me jussa deum.' *Idem*.

282 *Attonitus tanto monitu*] Proprie juxta quem deus missus a Jove stetit, a quo et fulmina jaciuntur, quæ attonitos faciunt: *attonitus* enim est proprie, juxta quem fulmen cadit. *Idem*.

283 *Heu quid agat*] Ut solet, personis, de quibus loquitur, adfectum commodavit: ut nono Æneidos: 'Heu quid agat, qua vi juvenem, quibus audeat armis Eripere?' *Idem*.

Ambire] Blanditiis vel subdole circumvenire. Et *ambio illam* rem dicimus: ut 'Nea connubiis ambire Latinum.' Sallustius: 'Ambitio multos mortales falsos fieri subegit.' Significat et *rogare*; Sallustius in Jugurth. 'Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos.' Dicebatur et *ambio illum*, pro *rogo illum*; Sallustius, in primo, 'Idem fecere Octavius et Quintus Cæpio sine gravi cujusquam expectatione, neque sane ambitu publice,' hoc est, neque valde rogati. *Ambitores* etiam dicuntur, qui, ut honores consequantur, discurrendo et rogando suffragia adquirunt. *Idem*.

Ambire] Non. Marc. *interpellare* interpretatur, sed *appellare* rectius videtur, et quidem, ut *Servius*, *blanditiis*. Ter. And. ii. 2. 36, *ambire* pro *prensare*. *Emmenes*.

284 *Audeat adfatu*] In nonnullis codicibus, oppido quam vetustis, non

invenuste legitur absque particula copulativa, *Quo nunc ambire furentem Audeat adfatu? quæ prima exordia sumat.* In aliis invenitur copula: *audeat adfatu, et quæ, &c.* *Pierius.*

Exordia] Orationem, vel hic pro initiiis, sed *exordium* in duo dividitur, in principium et orationem, sicut in Rhetoricis legitimus. *Servius.*

285 *Atque animum nunc huc*] In tam ambigua consultatione prævaluit in religioso viro divinum præceptum. *Donatus.*

Atque animum, &c.] Homerum expressit noster, qui *Iliad. A. 189. ἐν δὲ οἱ ἦτορ Ἀχιλλεύου λαοίοισι διδάσχα μὲρ μύθεον.* Recte Terent. *And. i. 5. 31.* 'dum in dubio est animus, paullo momento huc illuc impellitur.' Exemplo sit Cæsar Rubiconem transitorus, de quo Plutarchus in ejus vita. Eleganter animus dicitur tunc dividi, cum æstuat dubitatione et se in utramque partem versat. Vide Catull. in Carm. Nupt. 'nos alio mentes, alio divisimus aures:' ad quem locum vide Turneb. *xxi. 29. Emm.*

287 *Alternanti*] Varia mente tractanti. Et per hoc ostenditur cogitasse etiam amorem, sed prætulisse voluntatem deorum. *Servius.*

Visa est] Ideo visa est pro necessitate deorum. *Idem.*

Hæc alternanti] Homericus versus *Iliad. x. Ἦδε δὲ οἱ κατὰ θυμὸν ἀπλοῦν φάλvero βουλή:* *Hæc autem illi in anima optima visa est sententia.* Ergo ex hac imitatione verba Poëtæ conjungenda sic sunt, *sententia hæc visa est potior alternanti, non, sententia visa est potior alternanti hæc.* *Cerda.*

288 *Fortemque Cloanthum*] In Mediceo, et codicibus aliquot aliis antiquis *fortemque Sercetum* habetur. Sed *fortis* epitheton passim apud Virgilium *Cloantho* adpositum. *Pierius.*

289 *Classem aptent*] Deest præcipit: et *aptent*, modo parent, alibi adnectere: 'Sed hæc lento mos est aptare flagello.' *Servius.*

Taciti] Pro *tacite*, sine strepitu celantes consilia. *Idem.*

Taciti, socios] In antiquis plerisque codicibus absque particula copulativa legere est, *socios ad litora cogant.* In non nullis *sociosque.* Et ita tertium quoque membrum solutum, *Arma parent.* Elocutio brevis, et imperanti adcommodata. *Pierius.*

Socios ad litora cogant] Ad votum, subaudiendum *taciti.* *Servius.*

290 *Arma parent*] Contra imperum iratæ forte reginæ. *Idem.*

Quæ sit rebus causa novandis] Salustius, 'Quæ causa fuerat novandis rebus.' Non *quæ causa novandarum rerum* dicimus. *Idem.*

292 *Quando*] Non est temporis: sed significat *siquidem*: et est conjunctio rationalis. Sane *quando*, de brevis est naturaliter: sic *Serenus*, 'Quando flagella ligas, ita liga.' *Virgilius* usurpat, 'Si quando Tybrim vicinaque Tybridis arva.' *Idem.*

Optima Dido] Pro *adhuc optima.* *Idem.*

293 *Tentaturum aditus*] Ut illam adeat: ut, 'Sola viri molles aditus, et tempora noras.' *Idem.*

Quæ mollissima fandi] Cato: 'Quæ mollissimum est adoriuntur.' Et ubique *temptaturum* subandis. *Idem.*

Quæ mollissima fandi temp.] Juxta illud Terentianum *H. ii. 3. 223.* 'in tempore venire omnium rerum primum est.' Sic *tempora querenda*, ut cum Horat. *Sat. i. 9.* Noster hoc libro vs. 423. 'Sola viri mollis aditus, et tempora noras.' Ubi plura. *Emm.*

294 *Quis rebus dexter modus*] Quis sit optimus rebus eventus. Ut, 'Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo;' id est, bonus, ac per hoc propitius, ut, *lævum* pro malo: 'Et lævo contristat lumine cælum.' *Modus* autem terminus. *Servius.*

Quis rebus dexter modus] *Ἐπεξηγησις* præcedentium. *P. Victorius xxvii. 16.* 'Tentare aditus et tempora,' vertit ex Euripid. *καὶ τὸν λαμβάνειν.* *Ca-*

pere tempus, Historicis frequens. *Taubmann*.

Ocyus] Velocius: et nota quod habeat adverbium, et nomen illius non facile reperiatur. *Servius*.

Ocyus] Gifanius docet, omnes libros vet. omnium auctorum representare *ocius*, per i simplex: et ita omnino scribendum, contendere etiam Priscianum: si vel sit a Gr. *ὀκύς*. *Taubmann*.

295 *Lati*] Alacres, festini. *Serv.*

Facessunt] Modo frequentativum est, ut in Georgicis, 'Matris praecepta facessit.' Alias *discedit* significat, ut et Terentius, 'Hæc hinc facessat, tu molestus ne sies.' *Idem*.

Facessunt] Id est, libenter et cum desiderio faciunt: nam hoc esse *facessere*, docet Glossarium vetus Terentii. Ge. iv. 'matris praecepta facessit.' *Taubmann*.

296 *Quis fallere possit amantem*] Quamvis de Didone loquatur, generalem sententiam posuit. *Servius*.

Quis fallere possit amantem] In fabula Pyrami et Thisbes Ov. Met. iv. 68. 'Quid non sentit amor? primi sensistis amantes.' Stat. Thebaid. l. 11. 'Quos callide motus, Quamve fugam moliris, ait, nil transit amantes Sentio,' &c. *Emmeness*.

297 *Præsensit*] Ac si diceret, ante quam ille moliretur: et nimia in hoc vis amantis exprimitur. *Servius*.

Excepit] In codicibus aliquot per vetustis, *accepit* legitur. In aliis *adcepit*, atque si Deo placet, etiam *atcepit*, d, in t mutata. Sed huic sententiae magis quadrare videtur *excepit*, quum id clam delatum intelligatur. Insidiæ enim dolive insunt in verbo *excepit*. *Pierius*.

298 *Omnia tuta timens*] Id est, etiam tuta, nedum illa, quæ timebat: et est exaggeratio. *Servius*.

Omnia tuta timens] Non tantum ita ingenium est amantium, ut, quæ obscure cogitari possint, perhorrescant, sed et omnium candidatorum

hoc proprium, ut rumorem, fabulam fictam, falsam metuant, de quibus accuratissime Cicero in Miloniana c. 16. *Emmeness*.

Eadem fama] Quæ et Iarbæ nuntiaverat. Et ideo *impia*, quia supra, 'Fama malum.' *Servius*.

Furens] Aut amanti, aut detulit ut faceret furentem. *Idem*.

299 *Armari classem*] *Ἰπτόλον ὀπλίξασθαι* nam et *ὀπλα* armamenta velaque dicuntur. Vide infra eum locum, 'Colligere arma jubet, validisque incumbere remis.' *Germ*.

Cursumque parari] Modo navigationem: ut alibi, 'Ni teneant cursus.' *Servius*.

300 *Inops animi*] Sine animo, sine consilio. *Idem*.

301 *Bacchatur*] Furit more Bacchantium. Et bene uno sermone præoccupavit futuram comparisonem. *Idem*.

Commotis excita sacris] Verba antiqua usum tradunt; *moveri* enim *sacra* dicebantur cum solemnibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificii causa, cujus rei Plautus in Pseudolo meminit, 'Scis tu profecto mea si commovissem sacra, quo pacto et quantas soleam turbas dare.' Hoc vulgo *apertiones* appellant. Quidam dicunt: *Communotis sacris* ideo dixit, quia in sacrorum renovatione commovebantur simulacra: unde Horatius, 'Non ego te, candide Bassareu, Invitum quatiā.' *Idem*.

302 *Thyias*] Baccha: nam sicut a *Baccho Bacchæ*, sic et a *Thyoneo Thyades* dicuntur. Quidam *ἀπὸ τοῦ θεῶ*, quod est *insane currere*, dictas volunt. *Idem*.

Thyias] Velins Longus ait Græcos repugnare, ne *θεῶας* scribatur per v tantum. Velle vero eos v literam adasciscere sibi i ante alteram vocalem, ut unam syllabam faciant. Et ita scriptum observavi in Mediceo codice *Thyias*, quanquam in aliis per y tantum. *Pierius*.

Trieterica] Triennialia. Liberi enim sacra tertio quoque anno innovabantur. Sane sciendum *orgia*, apud Græcos dici sacra omnia, sicut apud Latinos *ceremoniæ* dicuntur. Sed jam abusive sacra Liberi, *orgia* vocantur: vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id est, a furore; vel ἀπὸ τῶν ὄρων, a montibus, vel silvis. Serv.

Trieterica Baccho Orgia] Græce enuntiavit Poëta. Sunt enim τριετηρικὰ sacra Bacchi tertio quoque anno celebrata, quæ et τριετηρίδες vocantur: qua forma a Græcis πεντετηρικὸν quinquennale et lustrale dicitur, quod quinto quoque anno instauratur: unde et πεντετηρίς, et πενταετηρίς. *Trieterica* autem et *triennialia* nominantur *orgia*: unde et κατοργιδῆσθαι initiari, μνεῖσθαι. Interpretamen Apollonii lib. 1. ὄργια dici αἱ μυστήρια, παρὰ τὸ εἰργεῖν τοὺς ἀμυήτους αὐτῶν, ἢ τὰ ἐν ὄργῃσι γινόμενα, ὀργιδῆας δὲ συμφύτους τόπους καὶ ὕψους. Alii ἀπὸ τῆς ὀργῆς, ἢ ὄρων, ut, 'nocturnusque vocat clamore Cithæron:' nam et *Nyctelia* sacra illa dicebantur, quæ antiquata causa turpitudinis a populo Romano admonet Servius. Sunt et apud Orpheum hymni *Trieterici*. Germanus.

Trieterica] Festa sunt Bacchi triennio quoque celebrari solita. Alii vocant *triennialia*. Ovid. Met. 1x. vocavit, *triennia*. 'Iamariæ celebrant repetita triennia Bacchæ.' Idem flexu isto: 'Tertia quæ solito tempore bruma refert.' Sunt hæc instituta in memoriam triennialis expeditionis, quam in Indiam Bacchus suscepit. De orgiis dictum jam in Georgicis. Versus veteris Poëtæ, quem ibi advocavi ex Clemente, illustrabit Horatium dicentem: 'Odi profanum vulgus, et arceo.' Respicit quippe ad etymon εἰργεῖν. *Cerda*.

305 Nocturnusque] Nocte celebratum, unde ipsa sacra *Nyctelia* dicebantur: quæ populus Romanus exclusit causa turpitudinis. *Servius*.

Nocturnusque] Alludit Stat. The-

baid. l. 11. 'non hæc trieterica vobis Nox patrio de more venit.' *Emm*.

Cithæron] Mons est circa Thebas Bæotias, ex quo clamor veluti numinis Bacchas vocabat. *Servius*.

Cithæron] Noster Ge. 111. 43. 'vocat ingenti clamore Cithæron.' Mela 11. 3. montem in Bæotia positum dicit 'fabulis carminibusque celebratum.' Ovid. Met. 11. 223. 'natusque ad sacra Cithæron.' et 111. 702. 'electus facienda ad sacra Cithæron Cantibus, et clara bacchantum voce sonabat.' Ubi fabulam exponit Pen-thei, quam respicere videtur Stat. Thebaid. l. 1. 'et pingues Bacchæo sanguine colles Inde plagam, qua molle sedens in plana Cithæron.' *Emmensus*.

305 Dissimulare etiam] Hic quasi reus Æneas a Didone accusatur. Ingrati ergo *dissimulare*, quasi ab actu criminis cœpit: nam qui dissimulat aliquotiens cogitat: et quasi non sit dubium cum proficiscendo Didonem lædat Æneas; ita incipit: *dissimulare*, id est, non tantum proficisci, quod est per se malum, sed ut me falleres. Satis artificiosa adlocutio est. Nam interdum subtiliter, et sibi consulit sub facie utilitatis Æneæ, et nunc irata, nunc supplex agit. *Dissimulare* autem ideo, ac si diceret, Ita rem pudendam cogitas, ut eam fateri nolis. Supra enim dixerat, 'Quæ rebus sit caussa novandis Dissimulent.' Post illud inducit quod dictum est, Primum accepisti beneficium, 'Nec te data dextera quondam:' reliqua per singula loca aperientur. *Servius*.

Dissimulare etiam, &c.] J. C. Scalig. 111. 23. *Taubmann*.

Perfide] Muliebre verbum: hoc enim frequenter utitur: 'Solam nam perfidus ille Te colere:' et alibi, 'Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit.' *Servius*.

Perfide, tantum] Apollon. lib. 1v. et 111. Unde videntur istæ querimo-

nix esse petitæ. *Hart.*

306 *Nefas*] Bene amans ejus quem amabat consilium protectionis *nefas* dixit. *Servius.*

Tacitus] In Grammatica observabis debuisse dicere, *tacitum posse decedere*, juxta Latinos canones; sed maluit Græcam constructionem, observatore Budæo. *Cerda.*

Mea decedere terra] Dicendo *mea*, stultum ostendit, qui putavit, quod amanti possit abripere. *Servius.*

307 *Data dextera*] Fœdus amicitiarum. *Idem.*

308 *Nec moritura tenet*] Secundus locus accusationis est: magis enim augere injuriam non potuit, quam si se ostenderet. *Idem.*

309 *Quin etiam*] Immo etiam, sed insuper, sed forte difficile est, quod peto, immo quod tu facis: *Quin etiam* *hiberno* usque ire per altum. *Idem.*

Moliris] Aut moves, aut paras. *Idem.*

Hyberno sidere] Non hieme, sed hiemali sidere: aut propter quod ait supra, 'Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion.' Ergo aut pro tempore: ut, 'Quo sidere terram Vertere Mæcenæs:' aut re vera *sidere*, propter Orionem. Et bene tempestatis eum admonet, qui naufrags venerat, et hoc agit, quasi non sua causa eum remanere velit, sed etiam utilitatis *Æneæ*. *Idem.*

Hyberno sidere] Credo alludere Poëtam ad morem Romanorum, qui post Kal. Novembres intempestivam navigationem censebant, et ex eo claudi mare; admonitus a Brissonio, fori et sæculi nostri gloria, quemque in publico et observare soleo, et domi magno studio complexor: ut et idem docuit ex Vegetio iv. 59. et l. quoties in fine. C. de naufrag. l. civiles. C. de off. rect. prov. Patet etiam ex Symmacho ep. ii. 155. 159. 192. 274. 304. *Germanus.*

310 *Mediis Aquilonibus*] Media hieme, ut per *Aquilon* hiemem sig-

nificet, aut quod *Aquilon* ex Africa navigantibus adversi sunt. *Servius.*

Et mediis properas Aquilonibus] Affectus veri amoris, quo, qui amant, timent pericula eorum quos amant, sive ii maria adeant, sive bella, aut quidvis aliud. Phyllis Demophonti: 'Interdum timui, ne, dum vada tendis ad Hebri, Mersa foret cana naufraga puppis aqua.' Deianira Herculi: 'Ipsa domo vidua votis operata pudicis Torqueor, infesto ne vir ab hoste cadat. Inter serpentes, aprosque, avidosque leones Jactor, et hæsuos cerno per ossa canes.' Medea Iasoni: 'Ante oculos taurique meos, segetesque nefandæ, Ante meos oculos pervigil anguis erat.' Laodamia Protesilao: 'Sed timeo: quotiesque subit miserabile bellum, More nivis lacrimæ Sole madentis eunt. Ilion, et Tenedos, Simoesque, et Xanthus, et Ida, Nomina sunt ipso pene timenda sono.' Ergo Dido timet cursum *Æneæ* per hiemem, per medios *Aquilon*es, unde certum naufragium conjici, et certa mors poterat. *Cerda.*

Per altum] Exacerbavit sententiam per altum dicendo, quamvis notum esset *Æneam* per altum navigaturum. *Servius.*

311 *Crudelis*] Etiam in te odio mei: sic Lucanus de Cæsare, 'Sævitia est voluisse mori.' *Servius.*

Arva aliena] Blande, quasi hæc jam tua sunt. *Idem.*

Domosque Ignotas] Ac si diceret: Carthago jam tibi nota est. Et ne hoc responderet *Æneas*, *Aliena* sunt arva; ideo adjecit, 'Domosque Ignotas peteres.' Sed æquum est, te hic esse, et non in tuo regno: 'Quid si non arva aliena domosque Ignotas peteres?' *Idem.*

Domosque] Sunt veteres admodum codices, in quibus *domus* hic quarto declinatu habetur. Cujusmodi casum Fl. Sosipater per us melius quam per os proferri censet. *Pierius.*

312 *Troja antiqua maneret*] Vel nobilis, vel illa tua patria, quam doles amissam: et deest *si*: et quasi per interrogationem, intelligendum est: 'Etiam si Troja staret, per hiemem Troja peteretur?' *Servius*.

313 *Undosum æquor*] Sic III. 693. 'Plemmyrium undosum.' *Emmenes*.

314 *Mene fugis?*] Adhuc aperte non vult imputare beneficia: sicut paulo post facit irata. Et est intellectus: Fac non esse undosum æquor, æquum est ut me fugias? Et paulatim descendit ad preces, nam sequitur: 'Per ego has lacrimas dextramque tuam te:' vel per amicitiam, vel per virtutem: et bene virum fortem per dextram adjurat. *Servius*.

Mene fugis, &c.] Non male Didonis oratio confertur cum illa Scyllæ apud Ovid. *Metam.* VIII. 106. nisi quod Dido preces subjungat: 'Consumitis precibus violentam transit in iram: Intendensque manus, passis furibunda capillis, Quo fugis, exclamat, meritum auctore relicta, O patriæ prælate meæ, prælate parenti? Quo fugis immitis? cujus victoria nostrum Et scelus et meritum est. Nec te data munera, nec te Noster movit amor,' &c. *Emmenes*.

Per ego has lacrimas] Hæc et vicem epilogi possunt obtinere; contra illud vero, 'me dii expellunt,' modo nihil potuit dicere; non enim audierat hoc, sed postea respondit, 'Scilicet is superis labor est, ea cura quietos sollicitat.' Sed hic rursus redit ad exprobrationem beneficii: 'Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni Odere: infensi Tyrii te propter eundem.' Hic aut inconstantiam amantis expressit: aut quia in causa nihil potentius erat, unde cœpit, ibi desiit. *Servius*.

Per ego has lacrimas] Argute observat Turneb. XXIV. 26. non solum Latinos, sed et Græcos in iurejurando ejusmodi traiectione delectatos. Ita Ter. *Andr.* v. 1. 'Per ego te deos

oro.' *Plant. Men.* v. 7. 'Per ego vobis deos atque homines dico.' Seneca Agamemn. 'Per te parentis memoriam obtestor mei.' Vide et Gruterum *Suspici. libr. itemque Charis. de præposit. per.* Taubmann.

Per ego has lacrimas, &c.] Similem traiectionem invenias in *Bris.* apud Ovid. 'Per tamen ossa viri,' &c. 'perque trium fortes animas.' *Emmenes*.

Lacrymas] Quam in istas proni, qui amant! Ovid. *Art.* III. 'Quo non ars penetrat? discunt lacrimare decenter: Quoque volunt plorant tempore, quoque modo.' His loquuntur, qui amant: idem in *Bris.* 'Sed tamen hæ lacrimæ pondera vocis habent.' His rem gerunt: ibid. 'Sic licet immitis, matrisque ferocior undis, Ut taceam, lacrimis comminuere meis.' His decipiunt: *Medea Iasoni*, 'Vidi etiam lacrimas, an et est pars fraudis in illis? His blandiuntur, ut hic Dido. Est vero similis obtestatio apud Sen. *Rhet. Controv.* I. v. 'Per has lacrimas, per hunc squalorem, per hæc necessaria omnibus periclitantibus instrumenta.' *Cerda*.

315 *Nihil ipsa*] Non pudorem, non regnum. Et est sensus: Si enim aliquid sperares, retinere te possem; sed contemnitis me, quia tibi ab initio cuncta concessi. *Servius*.

316 *Inceptis Hymenæos*] Qui novitate sunt dulces: et bis idem dixit. *Idem*.

317 *Si bene quid de te merui, &c.*] Ovid. *Metam.* VII. 852. 'per nostri fœdera lecti, Perque Deos supplex oro, superosque, meosque; Per si quid merui de te bene.' *Emmenes*.

318 *Dulce meum*] Tetigit rem inhonestam. Sic Terentius, 'Sen tibi morigera fuit in rebus omnibus.' Alii non accipiunt de re Venerea, *dulce meum*, sed ita: 'Si ea, quæ in te contull, grata fuerunt et dulcia.' Alii pro, 'Si ego tibi quicquam dulcis fui:' vel quia amantes, amores suos

dulcis sua dicunt: id est, si talis in te fui, ut mererer, quam tu diceres *tuaque dulce*. Servius.

Dulce meum] Consuetudinem amoris κατὰ περιτολήν verbis honeste legit. Taubmann.

Dulce meum] Longus pastor. l. III. nominat consuetudinem γλυκὺ ἔργον. Inde Pindar. Olymp. od. vi. γλυκείαν ἀφροδίτην appellat. Honesta narratio est Alcmenæ in Amphitr. II. 2. 212. 'ea dos est, tibi morigera ut sim:' alloquentis Amphitruonem maritum. Emmenens.

Miserere domus labentis] Turneb. xxvi. 5. Dictum eleganter et insigniter: quod, distracto conjugio, domus dissolvatur atque dilabatur. Taubmann.

319 *Erue mentem*] Rejice a te propositum mei relinquendi. Servius.

320 *Te propter*] Hoc est, propter te. Idem.

Te propter] Eiusdem argumenti est illud Phyllidis ad Demophoonem: 'At mea despecti fugiant connubia Thræce, Quod feror externum præposuisse mea.' et Medæ ad Jasonem: 'Proditus est genitor: regnum patriamque reliqui: Munus, in exilio quod licet esse tuli.' Magnum argumentum amoris, suos contemnere, quod fecit Phyllis; genitorem prode, et patriam relinquere, quod Medea: non hæc satis divino viro, incurri in odium Libycarum gentium, Nomadum tyrannorum, Tyriorum adhuc, propter te unum, o Ænea, atque adeo et meos prodidi, et externos provocavi. Cerda.

Libycæ gentes] Redit ad enumerationem beneficiorum, et hanc cum auctu explicat, dicendo inimicas gentes factas, dum illis præponitur. Servius.

Nomadumque tyranni] Non eo inficias *Nomadum* in codice Longobardico, et aliquot aliis legi. Sed enim in Oblongo, in Mediceo, *Nunidum* habetur Latinorum idiomate. Ap-

pianus enim, quos Græci *Nomadas* appellant, *Numidas* a Latinis appellari dicit. Neque dicat quispiam primam syllabam produci, si *Nu* scribatur, quia sit *ou* diphthongus apud Græcos: Appianus enim Romanorum sonum non syllabæ tempus exprimere curavit, quamvis alias pro *u* brevi apud nos *O μικρόν* illi scribere soleant, ut pro *Numa Νόμας*, ita illi *νομάδας*, nos *Numidas*. Pierius.

Tyranni] Nihil intererat apud majores inter regem et tyrannum: ut, 'Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.' Servius.

321 *Te propter eundem*] Bene servavit rem causæ necessariam. Et sunt, qui hic distinguunt, ut sequatur, *Extinctus pudor*. Idem.

Qua sidera adibam] Hom. Od. T. de Penelope: ἡ γὰρ σευ κλέος οὐρανὸν εὐρὺν ἰκάνει. Germanus.

Extinctus pudor, et, qua sola sidera adibam] Sic supra vs. 55. *pudorem soltisse* dicitur. Nunc autem pudicitiae vitium esse additum et inustam notam queritur, quæ, Plauto teste in Amphitr. II. 2. 209. verā dos est: 'non ego illam mihi dotem duco esse, quæ dos dicitur: sed pudicitiam, et pudorem, et sedatum cupidinem.' Ter. Ad. III. 2. 48. 'Tum præterea, quæ secunda ei dos erat, Periit, pro virgine dari nuptum non potest.' Recte igitur noster, 'qua sola sidera adibam, Fama prior.' Contra in nullo honore sunt, quibus flos pudicitiae delibatus est. Inde Horatius od. III. 27. *Europen vilem* appellat. Elegantissimam floris et pudicitiae comparisonem apud Catullum in Carm. nuptial. 63. si legis, operæ es facturus pretium. Emmenens.

323 *Fama prior*] Quæ melior fuit sine dubio. Cui *me moribundam*: hoc est, quod supra, 'Nec moritura tenet crudeli funere Dido;' sed ibi invidiose, hic per miserationem. Servius.

Deseris] Subdistinguendum: dubitat enim, quo eum nomine potissi-

mum appellet. *Idem.*

Hospes] Non dixit *marite*, id est, quia non vis dici maritus: *Aeneas* enim et *hospes* fuerat, et maritus: sed modo maritum se negat, hospitem eonfiteatur. Unde nunc Dido hoc dixit, 'Cui me deseris, *hospes*?' *Idem.*

Hospes] Latet hic emphasis non vulgaris. Est enim indignum cogi ad mortem ab hospite, in quem exprompta humanitatis argumenta. Cum pari emphasi Propertius eleg. 11. 21. 'Colchida sic *hospes* quondam decipit Iason.' et eleg. 34. 'Hospes in hospitium Menelao venit adulter.' *Cerda.*

Deseris, hospes] Eodem utitur verbo Ter. And. 1. 5. 56. 'ne abs te hanc segreges, neu deseras:' et vs. 330. 'deserta viderer.' Et bene *hospes* in contemptum, nam mariti nomine indignus, quia clam fugam moliebatur, ut Catull. in Nupt. Pelei et Thetidos Carm. 64. 'Nec malus hic celans dulci crudelia forma Consilia in nostris requiesset sedibus *hospes*.' *Emmeness.*

324 *Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat*] Hoc est, superest. Alii *restat* intelligunt *resistit*, id est, contrarium tibi est. Nonnulli dicunt: Hoc solum nomen quoniam superest, ut te conjugem dicam. Dicitur autem ingenti adfectu hos versus pronuntiassse, cum privatim, paucis præsentiibus, recitasset Augusto. Nam recitavit voce optima primum, tertium et quartum. *Servius.*

325 *Quid moror*] Utrum, quid in hac terra moror, an, quid in vita moror? *Idem.*

327 *Saltem*] *Vel hoc*: est autem sermo tractus a captivis, qui cum frequentius ab hostibus captarentur, dicebant, *Sublatis omnibus, salutem concede*. Inde per Synæresin hic natus est sermo; ut in contemptu rerum multarum petitori aliquid, *saltem* dicamus: quasi quod negari minime debeat; cum extremum aliquid

petitur, inde necessitate additur *saltem*, veluti *salutem* postremo poscentes, vel *salutem* si aliter non potest. Et hic ostendere vult Didonem, ut est mos inconstantibus animis, præ amore id agere invidiose; quasi a legitimo marito deseratur: quis enim ignorat matrimonia liberorum suscipiendorum gratia iniri? Ait enim, 'Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset Ante fugam soboles.' Dixerat enim, 'Miserere domus labentis,' id est, futuri generis. Alii hoc a sorore natum volunt, quæ dixit: 'Nec dulces natos Veneris nec præmia noris.' *Idem.*

Si qua mihi de te, &c. si quis mihi p.] Qua et si quis addita putantur, nam integrum est: 'Si suscepta fuisset ante fugam soboles, et mihi parvulus aula Luderet *Aeneas*.' *Idem.*

328 *Ante fugam soboles*] Et amatorie et amare. Nam hæc *fugam* dicit: quam ille nominat *profectionem*. Amor autem ex filii desiderio comprobatur. *Idem.*

Ante fugam] *Fugam* dicit: nam non vult honestare rem, si dicat *discessum*. Donatus.

Soboles] Cur in antiquis codicibus *suboles* habeatur, alibi dictum. Nunc duo adhuc succurrunt exempla ex antiquis monumentis, ubi *suboles* per scriptum legitur. Ea sunt ad *Æsculapii*, ubi nunc Divi Bartholomei fanum: CUNCTORVM HÆC SVBOLI SEDEM POST MORTE RELIQVIT. Et alio versu eodem epitaphio: ET FACIET SVBOLES MVLTOS MEMORATA PER ANNOS. A *subolescere* enim hoc deductum esse nomen, alibi diximus. *Pierius.*

Si quis mihi] Bene iterat *mihi*: et secundum jus loquitur. Nam ubi non est justum matrimonium, liberi matrem sequuntur. *Servius.*

Parvulus] Sumptum credo ex Catullo, qui in Nuptiis Jul. et Mal. 'Torquatus volo parvulus Matris e gremio suæ Porrigens teneras manus,

Dulce rideat ad patrem Semihiante
labello.' *Cerda*.

329 *Luderet*] *Ludere*, proprie puerorum est: unde et *ταῖδας* Græci ἀνδρὸς *ταῖς*, a *ludendo*, dici quidam volunt. *Tambmann*.

Luderet] Sic *Juven. Sat. v. 138*. 'nullus tibi parvulus aula Luserit Æneas.' Et recte *referret*: nam, ut *Horat. od. iv. 5*. 'laudantur simili prole puerperæ.' *Emmense*.

Qui te tantum ore referret] Ant sic dixit, quasi amatrix; ut supra de *Ascanio*, 'Infandum si possit fallere amorem.' Aut illud dicit: Optarem filium similem vultui, non moribus tuis. *Servius*.

Qui te tantum ore referret] *Te tantum*, et *tantum te* transpositæ dictiones in diversis codicibus sententiam identidem variant. Nam quum *Servius* exponat: 'Optarem filium similem vultui, non moribus tuis,' quadrat ea lectio, *qui te tantum ore referret*. Quod si, ut in quibusdam aliis codicibus, manu scriptis, habetur, eam lectionem adprobaverimus, *qui tantum te ore referret*: *tantum*, magnum amoris affectum ostendet, et ipsam petitionis honestatem; quum non quærat invitam retinere, neque futuræ ejus felicitati velit invidere, optare vero tantam ejus imaginis memoriam apud se perpetuo permanere, quam assidue spectando delectetur, et solitudinis tædium levet, desertique amoris amaritudinem leniat, quod in suscepto filio contingere potuisset: et ideo ad optatorum diminutionem descendit, aitque *tantum*, ut ex pluribus, quæ forte negaturus erat, hoc saltem unum impetraretur. Tota enim orationis vis eo vertitur, ne deserat amatus amantem; aut si deserturus omnino sit, non ita miserabilem in ærumnis et calamitatibus derelinquat. Est et alia lectio in codice *Longobardico*, atque etiam in *Mediceo*, neque non in *Porcio*, *qui te tamen ore referret*. Cui lectioni nonnulli alii veteres co-

dices adstipulantur. Et ita apud *Arusianum* in libello de *Virgilianis elocutionibus* scriptum habetur. Quæ quidem oratio et ipsa affectus et amoris plena est. Ait enim: 'Tamen si summo opere concupiscat filium ex Ænea suscipere: nolle tamen, nisi patri futurus sit similis suo. Totaque in eo est, ut ostendat, se regnum, opes, famam, omnia denique posthabuisse, præ uno Ænea, quo si potiri non liceat, imaginem saltem Æneæ similem assidue contemplari possit. Quas vero impuditiæ voluptatisque notas interpretes huic inurunt, a *Virgiliana* sententia mihi videntur alienæ, qui amorem *Didus* exscribere videtur: de quo fertur unam esse animam in gemino corpore.' *Pierius*.

330 *Capta, ac deserta*] In *Longobardico* codice, in *Mediceo*, in *Porcio*, et aliquot aliis legitur, *ac deserta*, quod infelicitatem augere videtur. Multi enim captivi sunt, non tamen auxilii spe deserti; multi sine spe, non tamen captivi: se vero ait *Dido* omnino captam; sed, nisi aliqua saltem imago Æneæ sit penes se, etiam desertam. Hinc illud horrificum in somnis ejus sequetur, 'Semperque relinqui Sola sibi, semper longam incomitata videtur Ire viam, et Tyrios deserta quærere terra.' In non nullis legitur, *aut deserta*. *Idem*.

331 *Jovis monitis*] Bene præscribit, ne ei det impietatem. Sane et hæc monita dicimus: ut, 'Carmentis nymphæ monita, et deus auctor Apollo,' et *hos monitus*, ut *Persius*, 'Hos pueris monitus patres infundere lippos.' *Servius*.

Ille Jovis] Confundebatur pudore, utpote qui ingrati, qui fallacis, qui fugitivi infamiam subiret contra institutum suum. Sed solum Jovem sibi ante oculos ponebat, quod efficiebat, ut vir alioquin mitis et humanus, quamvis moveretur officiis *Didonis*, tamen a proposito non discederet.

Recte autem dixit *monitis* potius quam *iuris*: quia non solum imperium eum movebat, sed ea quæ imperabat, quæ ad regnum Italicum acquirendum pertinebant, et ne Carthaginem, suo imperio inimicam futuram, foveret. *Donatus*.

Immota tenebat Lumina] Physicum est, ut qualitatem animi ex oculorum, aut corporis stabilitate aut mobilitate noscamus. Ergo modo vult ostendere *Æneam* a proposito non esse deviatum. *Servius*.

332 *Obnixus*] Id est, obstinatus. *Scal.* iv. 16. *Taubmann*.

Curam] Vel simpliciter accipe, vel amorem. *Servius*.

333 *Ego te, quæ plurima fando*] Controversia est plena, in qua expurgat objecta removens a se crimen ingrati: et veniali nititur statu, protectionem suam retorquens in voluntatem deorum. Habet etiam finem; nam purgat objectam fugam, nomine protectionis. *Idem*.

Ego te, quæ plurima] Captatio benevolentis in re dubia, a Didonis et sua persona. Tantum autem abest, ut *Æneas* ingratus fuerit, ut etiam gratissimo animo fuisse, ubique appareat: neque hic tantum gratias agit Reginæ, sed luculentis verbis in primo etiam, ob clementer auditam legationem atque socios receptos. Pollicetur etiam æternam apud se memoriam beneficii: 'Dum memor ipse mei,' &c. Ne vero aut crudelem, aut ingratum putes, ubi dicitur, 'sed nullis ille movetur Fletibus.' Re-
jectus enim est et effectus et causa in deos, illis versibus, 'Fata obstant; placidasque viri Deus obstruit aures.' Ita placidæ snapte natura erant aures, fato autem factæ duræ: de quibus *Scalix.* iii. 11. *Taubmann*.

334 *Numquam, regina, negabo*] Palam habet beneficia accepta, sed necessitate impulsus, et non voluntate, ostenditur se illi non obsequi. Breviter autem purgavit, quæ obiciebantur, ne multiloquio tempus

tereret: et ingritudinis vitium primo confutat, ut secundum artem incipiat a validioribus adversariorum objectis. *Donatus*.

335 *Promeritam*] Præstitisse, et bene egisse: et est sermo de his, qui per contrarium magis lucent. Terentius, 'Ita me velim ames promerentem, pater,' id est, bene agentem. Et congruit, ut præstet, qui bene agit; contra commeritus, qui aliquid delinquit, ut alibi ipse Terentius, 'Quid commerui aut peccavi, pater?' id est, quid male egi? et est sensus: Quantaunque enumerare potueris in me tua beneficia conlata, eorum tibi debere gratiam non repugno. *Servius*.

Meminisse pigebit Eliisæ] *Memini* et *illius rei* dicimus, ut hoc loco: et *memini illam rem*, ut, 'numeros memini, si verba tenerem.' *Eliisæ* autem Didonis, quæ appellata est lingua Punica *virago*, cum se in pyram sponte misisset, fingens placare manes prioris mariti, cum nubere se velle Iarbæ mentiretur. *Idem*.

336 *Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus*] Hic versus superioribus jungendus, ut sit sensus, Tandiu beneficiis tuis obligatus ero, quamdiu vixero. Et bene hoc de futuro dixit, et congrue: nam *Piget* ad futurum spectat, *pudet* ad præteritum; et licet pene sit una significatio, tamen dicimus, *Piget me illud facere et facisse*. Unde interdum, præcipue a Sallustio, simul ponuntur. *Idem*.

337 *Pro re pauca loquar*] Remoto ingrati crimine descendit ad causam: et proprie, id est, si rei magnitudinem cogites, pauca. *Idem*.

Pro re pauca loquar] Pro rei veritate, cui paucis verbis opus est. Pindarus: ἐλάχιστον εἰς δίκην ὑπὲρ ἔκτα διαπύρεται. *Taubmann*.

Neque ego hanc] Protectionem scilicet subaudis. Nam posteriori non potest jungi, ne sit confessio. Et hoc est, quod reddidit, 'Dissimulare etiam sperasti?' *Servius*.

Neque hanc abscondere furto] Probat

quod non fugam, sed navigationem paravit: quia non venerat ut matrimonium conficeret, quod probat, quod nullis solitis ceremoniis conjugium celebratum sit. *Donatus.*

339 *Prætendi tædas*] Probat non esse matrimonium. Quia illa dixerat, 'Per connubia nostra.' Et est quasi status finitionis, quid sint legitimæ nuptiæ: et hic Æneam inducit agentem, nullo se matrimonii jure posse constringi, qui neque confarreatione Didoni conjunctus fuerat, ut Flamini ac Flamiuicæ convenit: ait enim, 'Nec conjugis unquam Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni:' et tædas quidem quantum ad ignem pertinet, per quem mos confarreationis firmabatur, dixit; scilicet ne aut legitime jugatam contra fas reliquisse videretur, aut fœdus, id est, fidem rupisse perpetuæ castimonie, quia cum fuissent juncti, scirent tenuisse, quæ res dirimit confarreationes. Dixerat enim Juno, 'Et tonitru cœlum omne ciebo,' et paulo post, 'Insequitur commixta grandine nimbus.' *Servius.*

Nec conjugis Prætendi tædas] Quamvis *νυμφίας δῆδας* et *δεδοσχοῦς* respicere videri possit: tamen non displicet doctis, *prætendi tædas*, ea forma dictum, qua Euripid. in *Androm.* *ἡ πόρεται ταυδὲ θάνατον*, id est, *pueri mortem prætexui et confinxī.* *Ich hab mich auch nie vor ein Ehman ausgeben.* *Taubmann.*

Aut hæc in fœdera veni] Id est, matrimonii: et jungendum est superiori, aut certe ad posteriora pertinet: et hoc dicit: Non ad hoc veni, ut hic morarer: sicut et nunc probat dicens, 'Me si fata meis paterentur ducere vitam;' et dixit in 1. 'Quæ me tuncque vocant terræ.' Ergo *veni*, consensu: hoc est: Non ad hæc consensu fœdera: ut, cum vellem discedere, non liceret. *Serlius.*

340 *Me, si fata meis, &c.*] Observat H. Stephan. lib. Sched. c. 11. has lo-

cutiones ducere vitam suis auspiciis, et, componere vitam sua sponte, esse eandem cum illa, sibi vivere, qua usi Horatius in epist. et Ovidius Trist. III. 4. quodque Plato τὰ ἐαυτοῦ ἡγεῖσθαι. *Cerda.*

Paterentur] In antiquo admodum codice pro *paterentur* suppositum est *voluissent.* Sed *paterentur* multo quid majus habet, et multo magis eruditis satis auribus facit. *Pierius.*

Meis Auspiciis] Argumentum a necessitate: et *auspiciis* ideo, quia majores omnia auspicio gerebant. Ergo *auspiciis*, dispositionibus. Potest et *auspiciis* dixisse omnibus, quia in Jure Augurali *auspiciis* dicitur, quod non petentibus nobis, ad ea quæ in animo habemus, jure ominis, offertur: vult enim ostendere Æneam semper animo voluisse omnibus, ut, quæ mente ageret, offerrentur auspicio, atque augurio firmarentur: unde si bene advertas singula hic illi loco in tertio ad singula redduntur; nam quod ibi imprecatione, ubi augurio petit ea quæ negaverat firmari, hic in refutatione comprehendit. Ibi enim dixit: 'Serve altera Trojæ Pergama,' hic, 'Urbem Trojanam primum:' ibi, 'Reliquias Danaum atque immitis Achilli,' hic, 'Dulcesque meorum Reliquias colerem:' ibi, 'Mansuram urbem,' hic, 'Tecta alta manerent:' ibi, 'Ubi ponere sedes,' hic, 'Recidiva manu posuissem Pergama victis:' ibi, 'Quove ire jubes,' hic, 'Italiam magnam Grynæus Apollo:' ibi, 'Da pater angurium,' hic, 'Me si fata meis paterentur ducere vitam.' Alii *auspiciis* potestate: ut, 'paribusque regam Auspiciis,' vel quæ animo ac mente agerentur, de quibus consulturi essent. *Servius.*

Meis Auspiciis] Mea dispositione: id est, ut vellem et optarem: nam hic, *mea auspicia* dicit, quæ, quod volo, pollicentur, neque voluntati meæ refragantur: et proinde pro voluntate posuit, ait Turnebus XXIV. 76. *Taubm.*

341 *Sponte mea*] Modo nomen est. Nam et genus et casum habet. Sic et *mane*, cum ei et genus et casus additur, nomen est: ut, 'Dum mane novum, dum gramina canent.' Sic est, 'Forte sua Libycis tempestas appulit oris.' Alias adverbia sunt. Verum autem dicit non sua sponte. Nam supra legimus, 'Hos cape fatorem comites.' Item, 'Diversas quærere terras Angulis agimur divum.' *Servius*.

Sponte mea componere curas] Id est, meo arbitratu deliberare. *Scalig.* iv. 16. Ita Celso dicitur 'Homo suæ spontis,' qui more suo vivit, et ut libet, ac nulli vitæ instituto adstrictus est: ὁ μὲν καὶ τῇ τύχῃ καὶ προαιρέσει ἐλεύθερος. i. 1. 'Sanus homo, qui et bene valet, et suæ spontis est, nullis se obligare legibus debet.' *Taubmann*.

342 *Primum*] Id est, Hoc vellem præcipue. *Servius*.

343 *Colerem: Priami*] In Mediceo, et antiquioribus quibusdam exemplaribus et copulativa particula non habetur, positum vero est κατὰ διδασκον, *Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent*. In aliis est particula, et. *Pierius*.

344 *Recidiva*] Post casum restituta. Alii *recidivum* proprie dicunt, quod excisum denuo nascitur. *Serv.*

Recidiva] Quamvis exemplaria multa *rediviva* legant, magis tamen placeat, quod *Servius* etiam agnoscit, *recidiva*: a *cado* enim *recidivus*, quod ait ille post casum restituta. Ita etiam Fl. Sosipater sentit, qui *rediviva* dici monet, quæ post interitum redeunt. *Recidiva*, quæ ex suo casu restituuntur. Unde *Virg.* 'Recidiva manu posuisses Pergama victis.' *Pierius*.

Recidiva] Ita legendum; non, *rediviva*: nam *recidivum* de hac gente perpetuum apud *Poët.* Miræ enim emphaseos et energię singularis: quod profecto ignoravit *Servius*, qui a *redivivo* vix distinguit. Non igno-

rat *Ausonius* pro Consulatu *Grat.* actione: 'Quæ bona præstas, efficis, ne caduca sint: quæ mala, prospicis, ne possint esse recidiva.' Et eleganter de Phœnice *Corippus*: 'A busto recidiva suo:' ut notat *D. Heinsius* ad *illud Sillii* l. i. 'Gens recidiva Phrygum,' &c. *Ans.* *Popma* explicatius ita: *Recidiva* sunt, quæ ex suo casu restituta eodem modo et genere redeunt: ut 'recidivas febres' dixit *Plinius*: *Virgilius* 'recidiva Pergama,' quæ fiunt ab his, quæ superstites sunt Trojanis periculis: *Tertullianus* 'Reciprocarum frugum et avidorum elementorum, et recidivi anni fidem argumentantur.' *Arnob.* l. iv. 'Quicquid prior ætas abstulisset, recidiva substitutio denegaret.' *Rediviva* autem sunt, quæ ex vetustis renovantur, et quasi in vitam, nova adsumpta forma, denuo revocantur: ut *redivivus lapis*, qui ex vetere in novum ædificium translatus de integro politur, &c. Quæ *Turnebus* xxix. 24. annotat, minus accurate sunt. Vide etiam, quæ *Æneid.* vii. notavimus. Porro hic locus, eodem auctore, hanc continet sententiam: Mihi, si, ut volo et opto, res meas constituere et consilia componere liceret, Coloniam ad renovandum nomen et memoriam antiquæ patriæ conderem: at mihi non licet arbitratu meo vivere, sed parendum fati est, et Imperium Italiæ fatale capessendum, non colonia tantum condenda, cui vel in Africa possem sedem ponere. xxvi. 5. Denique de *Acervatione*, sive *Coagmentatione* hujus loci videatur *Scal. Poët.* iii. 42. *Taubm.*

345 *Sed nunc Italian*] Facit rem verisimilem: nam nullus ab ocio ad negotium, nisi invitus accedit. *Don.*

Grynæus Apollo] Clazomenæ civitas est Asiæ. Unde *Horatius*, 'Dives agebat Clazomenis.' Juxta hanc nemo est *Grynæum*, ubi *Apollo* colitur. Qui traditur ibi *Grynem Amazonam* stuprasse. Inde epitheton: licet in

Delo acceperit oraculum. Hic tamen singula commemorat, quibus se ostendat coactum voluisse abscedere. *Servius*.

346 *Italiam*] Necessaria repetitio Italiz, quia ibi ei dicebatur imperium, et ipsa est causa navigandi. *Idem*.

Lyciæ sortes] Nec hinc accepit responsum: sed sic dixit *Lyciæ*, ac si diceret Apollinez. *Idem*.

Lyciæ sortes] Cujusmodi autem hæc sortes fuerint, disputant eruditi. Legatur Alciatus *Parerg.* v. 22. ubi docet, apud antiquos oracula etiam sortibus data esse: et notat Pimponius eadem significatione et κληρον et κληρους Græcos, et πεισοῦς Eurip. in *Med.* pro oraculis et vaticiniis dicere. *Taubmann*.

Jussere] Bene quæ contemni non possunt. *Servius*.

Capessere] Occupare, et ideo frequentativo verbo usus est, quia multas se dicit super hoc sortes accepisse; quidam *capessere* pro ire accipiant, ut Titinius, 'Lucius domum se capessit.' *Idem*.

347 *Hic amor, hæc patria est*] Eo, inquit, desiderio per voluntatem deorum, circa Italiam teneor, quo possim circa Trojam: et ad illud spectat, quod dixit, 'Troja per undesum peteretur classibus æquor.' An quia Dido dixerat etiam illud, 'Nec te noster amor:' et potest hoc verbum interdum per confusionem verbi et nominis poni, ut *amor amaris*, et *hic amor, hujus amoris*. *Idem*.

Hic amor, hæc patria est] Si te cepit amor novæ patriæ, non ægre feras, quod ego quoque novæ patriæ amore capiar. *Donatus*.

Si te Carthaginis arces Phænissam] Et tu externo regno delectaris. Sensus enim est: Si tu ex Phœnice veniens Carthaginem in Africa habere potuisti, quæ invidia est, ut propriam sedem possint habere Trojani? Et multam ponderis habet sensus cum epitheta ista, *Phænissam* et *Teucros*,

ponit. *Servius*.

Si te Carthaginis arces] Ad principis sui imitationem Pap. Theb. l. i. inducit Innonem, expostulantem cum Jove, hunc in modum: 'Tibi templi Gratus honos: placet Ida nocens, mentitaque Manes Creta tuos: me Tantaleis consistere tectis Quæ tandem invidia est?' *Cerda*.

348 *Aspectus detinet urbis*] Potest pro delectat accipi, ut *Æn.* viii. 'Capiturque locis.' Sane quidam in novis et emendatis libris, pro *detinet*, *demeret*, inventum adserunt, nam et Ciceronem in prima Philippicarum, ita ajunt dixisse, 'Putasne eum immortalitatem mereri voluisse?' Alii ab eo, quod est *mereor*, *mereris*. *Servius*.

Aspectus detinet urbis] Juvat urbem videre. *Scal.* iv. 16. *Taubmann*.

349 *Quæ tandem, Ausonia*] Hoc ad illud pertinet, 'Quid si non arva aliena domosque Ignotas peteres?' *Servius*.

350 *Et nos fas*] *Nobis fas* dicimus: sed hoc loco non est jungenda elocutio, ne sit vitium. Nam legimus, 'Fas mihi Grajorum sacrata resolvere jura.' Sed hoc dicit: Fas est etiam nos extera regna requirere. *Idem*.

Et nos] Quemadmodum et te. *Donatus*.

Extera] *Priscianus* loco hoc, quod repetere non pigeat, 'Antiqui,' ait, 'citer dixerunt: unde *citerior*. Sic et *Exter*. *Statius* viii. *Nec sua pignora curæ Exter honos*. Et *Virgilius* in iv. *Et nos fas extera querere regna*.' Adverte vero *κακοφωνίαν* in triplicata syllaba in earum dictionum continuatione, *querere regna*. *Pierius*.

Extera regna] Sic, teste *Sanctio* p. 37. apud *Stat.* *exter honos* et passim *exteræ nationes*. *Emmeness*.

351 *Me patris Anchisæ*] Quasi adhuc responsis non crederet, addidit patris admonitionem. *Servius*.

Me patris Anchisæ] Similem, inquit, objurgationi video in somniis, per quietem patrem meum, et instantem,

ut Italiam petam : nec id semel, sed noctibus singulis. Toties ille adest, et sua me præsentia, auctoritatis plena, horrore quodam perfundit, et ex officio paternæ pietatis me de itinere, a principio instituto, ad finem perducendo admonet. *Donatus.*

352 *Nox operit terras*] A verisimili, ideo tempus posuit. *Servius.*

Quotiens] Per unamquamque noctem. *Idem.*

Astra ignea surgunt] Unam rem bis dixit : astra autem ignea a sapientibus dicuntur. *Idem.*

Astra ignea] Facit verisimile ex ipso tempore, in quo somnus capitur. *Donatus.*

Astra ignea] Ita ἄστρα ἔμπυρα καὶ φωτεινὰ et Poëtæ et Philosophi dixerunt. Ita in Epigr. πυρλαμπεῖς ἀστέρες. Cæterum hic aut rem unam bis dixit : aut vult, noctesque diesque a patre urgeri. *Taubmann.*

353 *In somnis*] More suo pro in somniis. *Servius.*

Turbida] Id est, prius me admonnit, post negligentiam etiam terruit ; turbida, terribilis : quod et umbræ convenit, et parentis auctoritati. Aut turbida pro turbata et sollicitata, ut ipse *Æn.* vi. 'Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent.' Nam et *Æneas* sic respondit, 'Tua me, genitor, tua tristis imago.' *Idem.*

Turbida terret imago] De nocturnis spectris, quæ terrorem incusserunt, et somnum interpellarunt, fusius *Meursius* ad *Lycoph.* 310. 311. *Emm.*

354 *Me puer Ascanius*] Amor *Ascanii* scilicet admonet : et bene, et patrem, et filium posuit ; ut ille increpando, hic dum videtur, urgeret. Sed hæc ad necessitatem protectionis adjecit. *Servius.*

Capitisque injuria cari] Sic Græci φίλον κεφαλὴν dicunt. *Il.* Θ. τεῦκρε, φίλη κεφαλὴ, τελαμῶνι κοίρανε λαῶν et *Il.* Ψ. τίττε μοι, ἔθειν κεφαλὴ, δεῦρ' εὐχλοῦσθας ; Sic sæpe φίλον ὤν Græci Poëtæ. *Germanus.*

Capitisque injuria cari] *Scalig.* iv. 16. sublimem hunc dicendi modum notare jubet. *Injuria* autem, scilicet quam illi facio, defraudando eum regno fatali. Hoc vero dictum ob familiam *Juliam*, cui satis Imperium Poëta debitum fuisse canit : non sine blandimento quærendæ gratiæ *Cæsaris*. *Turn.* xxvi. 5. *Taubmann.*

355 *Quem*] Longe repetiit : et quem non ad caput, sed ad *Ascanium* retulit, et, licet excusetur, tamen *εὐλογοφωρὲς* est. *Servius.*

Regno fraudo] Sic apud *Justin.* vi. 2. 'militem fraudare stipendio.' Inde 'defraudare genium.' *Ter.* *Ph.* l. 1. 10. *Emmeness.*

356 *Interpres divum*] *Hermes* : expressit verbum de verbo. Sed hic *Interpres* pro nuntio posuit : et ne forte fingere putaretur, addidit, 'Testor ntrumque caput :' deinde multa cum affirmatione hoc agit ; dicendo, 'Ipse deum manifesto in lumine vidi :' non ab alio dictum : et lumine, non in tenebris, non per quietem : omnia tamen hæc per translationem aguntur. *Servius.*

Ab ipso] Id est, magno : ut supra, 'Ipse deum tibi me claro demittit Olympo.' *Idem.*

357 *Utrumque caput*] Aut meum et tuum, aut *Jovis* et *Mercurii* : aut *Anchisæ* et *Ascanii*. Alii volunt *Æneæ* et *Ascanii*. *Idem.*

Testor utrumque caput] Meum et tuum : alii, meum et *Ascanii* : alii, ut *Donatus*, et *Scalig.* iii. 37. *Jovis* et *Mercurii*. Græci per caput alterius jurabant. *Juvenal.* Sat. l. vi. 'Græcis nondum jurare paratis Per caput alterius.' *Ovid.* epist. *Briseid.* ad *Achill.* 'Perque tuum nostrumque caput,' &c. Vide *Brissom.* Formul. l. viii. Capiti autem divinitatem tribuit consensus hominum. Itaque per hoc jurabant : et sternutantes salutabant : et in fide facienda anuebant. *Taubmann.*

Celeres mandata per auras] Sicut su-

pra, 'Coleres defer mea dicta per auras.' *Servius*.

358 *Manifesto in lumine*] Aut claro: aut in nimbo, cujus majus est lumen. Sic Lucanus: 'Postquam se luminae vero Misceat.' Et fingenda sunt hæc, ut habeant admirationis venerabilem fidem. *Servius*.

Manifesto in lumine] Confirmatio rei, ne credat esse dereptum: et interponit iurjurandum utriusque scilicet, Jovis, qui misit, et Mercurii, qui missus est. *Donatus*.

359 *His auribus hausit*] Accepi: et est Pleonasmus. *Haurit* enim pro *percipit* ponebant veteres, et ideo qua potissimum parte sensus percipiant adjungunt, ut, 'simul hoc animo hauri,' et 'Hauriat hunc oculis ignem.' Probus enim ait, 'Nemo haurit vocem.' *Servius*.

Vocemque his auribus hausit] Ter. Hec. III. 3. 3. hoc utitur pleonasmō: 'partim quæ perspexi his oculis, partim quæ accepi auribus.' Lactant. in lib. de Opificio Dei. c. 8. ubi *aures* appellatas dicit 'a vocibus hauriendis, vel quia (inquit) Græci *vocem* ipsam *αὐδῆν* vocant ab auditu, per immutationem literæ aures velut aures nominatæ.' Plura illic de structura aurium. De hac locutione videndus Scal. poet. IV. 34. *Emmen*.

360 *Desine*] Quia cognovisti justas discessus causas. *Donatus*.

Incendere] Exagitare. *Servius*.

Incendere] Ita in re pari Catull. in Nupt. Pelei: 'Nostros ut luctus, nostræque incendia mentis.' *Cerda*.

Querelis] Usus obtinuit, ut *querela* unico l scribatur. Antiqui codices variant. Monumenta veterum duplicato u plerunque scribant. Legas enim in palatio montis Jordani: DULCITER SINE QUERELLA. Et in monumentis Claudiae Sympherusæ: SINE QUERELLA. Atque ita alibi sapina. *Pierius*.

Querelis] *Querellis* l litteram metri causa addidit: nam *querella* dicitur,

quia *querulus* facit: hoc modo, et *loquela*, et *suadela*. *Servius*.

361 *Sequor*] Ut, 'Italiam sequimur fugientem,' et orationem ibi finivit, ubi vis argumenti constitit. *Idem*.

362 *Talia dicentem*] Bene, non postquam dixit. *Idem*.

Jamdudum] Ab initio orationis. *Idem*.

Jamdudum] Ex quo incepit loqui, quæ sibi non placerent: qua consideratione incensa fuerat. *Donatus*.

Aversa] Id est, irata: *aversa* ergo ad animum referendum est, nam incipit esse contrarium: *adversa* tueretur, ut est, 'Diva solo fixos oculos *aversa* tenebat.' *Servius*.

Aversa tueretur] In Mediceo, et plerisque veteribus exemplaribus, *aversa* legitur: quod agnoscit *Servius*: ut, 'Diva solo fixos oculos *aversa* tenebat:' de iis enim est, qui obdunt: sed quomodo tueretur, si *aversa*? Torve scilicet, et eo gesta, quo irati, quas res oderimus vel despiciamus, intueri solemus, oculis quippe in obliquum versis. *Adversa* in non nullis codicibus. *Pierius*.

363 *Huc illuc volvens oculos*] Medea simili affectu occupata apud Val. Flaccum l. VII. 'Oculos incerta tenet.' *Cerda*.

Totumque pererrat] Irascentis signum: ut cum totum nolit visum, totum tamen oculis errantibus cernat. *Donatus*.

364 *Luminibus tacitis*] Pro ipsa *tacita*: ut, 'Tacitumque obsedit limen Amatae,' hoc est, ipsa tacita. Sequitur autem invectio, quæ semper statu caret. Sane *tacitis* participium passivum pro activo. Quidam *tacitis* epitheton oculorum volunt. Alii *tacitis*, siccis præ iracundia. *Servius*.

365 *Nec tibi Diva parens*] Non est sola in Ænean objecta vituperatio, sed etiam in se dijurgatio, quia dixerat, 'Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.' Unde nunc dicit, 'Generis nec Dardanus auctor.'

Et studet illud destruere, 'Tunc ille Æneas quem Dardanio Anchisæ?' et nominando *Venerem* et *Dardanum*, et maternam et paternam generositatem destruit. *Idem*.

Nec tibi Diva parens] Ubi vidit illum non flecti precibus, vertit se ad convitia, ut saltem animo suo morem gerat. Est autem animorum maxima commutatio: nam cum amaret, dixit: 'Credo genus esse deorum.' *Donatus*.

Nec tibi Diva parens] Ubi nunc sunt istæ laudes magnificæ, et dulcia verba, quibus Æneam in exordio libri prædicabat? Conferatur autem hic locus cum illo Catulli in Nupt. Pelei, ubi querellas plus quam Simonideas Ariadnæ, a Theseo desertæ, audias. *Taubmann*.

366 *Perfide*] Amantum verbo eum increpat. Sic supra, 'Dissimulare etiam sperasti, perfide?' *Servius*.

Duris te cantibus] Quia asper es, et ab humanitate alienus. *Donatus*.

367 *Caucasus*] Mons Scythiæ inhospitalis. Sane quidam absurde putant *Caucasum* et *tigres* a Didone memoratas, quia nec Didoni perturbatæ venire in mentem *Caucasus* potuit: nec *tigres* juxta eum cognitæ *Hyrcanæ*: nam quod ait *genuit Caucasus*, elaboravit, dicendo *genuit*, incredibilius facere de monte masculini generis; sed hic imitatur Græcos, qui magis proprie Γλαυκὴ δὲ σε τίτρεθ' ὀλέασσα, quod hic ad propria nomina transtulit. *Servius*.

Caucasus] Mons omnium fere excelsissimus, Indiam a Scythia dividens. Vide Ortelii Thesaurum in voce *Caucasus*. Hunc Alexand. Mag. xvii. dierum spatio cum exercitu superavit: ubi rupes eidem monstrata dicitur, in qua Prometheus religatus fuisse narrabatur. *Taubmann*.

Hyrcanæque tigres] Arabicæ, nam *Hyrcania* silva est Arabiæ. Et notandum relictis mediis comparationibus, eum augmenta fecisse, nam post

deos, non homines, sed saxa intulit. *Servius*.

Hyrcanæque tigres] *Hyrcaniam* intelligit, non eam quæ in Ionia est, sed quæ in Scythia, quæ ab *Hyrcania silva*, tigribus, pantheris, pardis, et similibus belluis abundantissima nuncupata est. Plutarchus, ut feritatem tigrum demonstraret, docuit eos musica in furorem agi. Vide et Melam. iii. 5. *Taubmann*.

Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres] De monte Caucasio Mela i. 15. Altitudinem attingit Voss. ad Melam ii. 2. Accurate describit Curtius vii. 3. inde 'agmen processit ad Caucasum montem, cujus dorsum Asiam perpetuo jugo dividit.' Huc facit Lactantii locus v. 11. ubi feritatem bestiarum describit. 'Nam quis Caucasus, quæ India, quæ *Hyrcania* tam immanes, tam sanguinarias unquam bestias aluit?' Inde Stat. Theb. i. viii. 'sic *Hyrcana* leo Caspius umbra.' Quid asperitatis ferat nutritio et educatio docet Macrobius Saturn. v. 9. quare materno lacte alendos infantes suadet Gell. ii. 1. et Scal. v. 3. *Emmeness*.

Ubera tigres] Propter quod hominum mansuetudinem nascis. Ostendit autem per alimoniam lactis, mores pueris infundi, quod et Ciceroni placet: qui in educatione oratoris jubet præcipuas adhiberi mulieres, cum per obsequia uberum, natura ex alia in aliam mutetur. *Donatus*.

368 *Quid dissimulo*] Tacite questionem occurrit, ne quis ejus nimiam iracundiam reprehenderet, dicens Ænean posse mitigari forsitan precibus. *Servius*.

Quæ me ad majora reservo] Aut ad majores scilicet injurias: aut ad superiora pertinent, quia et maledixit. *Idem*.

369 *Nam fletu ingenuit*] Nam hoc est, 'generis nec Dardanus auctor.' *Idem*.

Nam fletu ingenuit nostro] Aspirat.

vit. Flac. Arg. vii. ubi Medea ad Jasonem: 'Hei mihi, cur nullos stringant tua lumina fletus?' *Cerda.*

Num lumina flexit] Hoc est, 'gemit Caucasus,' vel ad illud pertinet, 'Ille Iovis monitis immota tenebat Lumina.' *Servius.*

Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?] Ostendit non esse in *Ænea*, quæ in bono viro esse solent. Tria autem hæc sunt, per quæ homo miseratione motus esse videtur: gemitus, lacrimæ, oculorum flexio. *Donatus.*

Num lumina flexit] Hominis ferrei descriptionem tradit Terent. Ad. iii. 2. 8. 'Quem neque fides, neque iuramentum, neque misericordia reppremit, neque reflexit.' *Emmenæus.*

370 *Miseratus amantem*] Hoc est, 'Hircanæque admorunt ubera tigres:' et *miseratus* accusativum regit, ut hoc loco: *miseror* genitivum: ut, 'Miserere animi non digna ferentis.' Et bene avertit ab eo sermonem, et non dixit, *Ingenuisti*, num flexisti, aut *miseratus es?* ut, 'Hic alienus oves custos.' Non dixit *tunc ille es?* et *miseratus*, hoc est, 'Nec tibi diva parens.' *Servius.*

Miseratus] Verbum hoc frequens in ore amatorum. Ecl. ii. 'Nil nostri miserere.' Phædra suo Hippolyto: 'Nobilitas sub amore jacet, miserere priorum, Et mihi si non vis parcere, parce meis.' Et suse Cydippæ Acontius: 'Juncta salus nostra est: miserere meique tuique.' Theocrit. Idyll. xv. 'Ἰλᾶθι νῦν φίλ' Ἀδόνι: *Miserere nunc, dilecte Adoni.* Inde in amatoribus signatissimum est epithetum apud Poëtas, qui illos dicunt *miseros*, et *misererrimos*, non Latini solum, sed et Græci. Anacreon se *τλῆμωρα* signanter nominat. Exempla abundant. Catull. dixit, 'miscellæ Ignes interiorum edunt medullam.' Ita etiam hic affectus est vehemens, ut misericordia plerumque movearis in hominem ea peste occupatum. *Cerda.*

371 *Quæ quibus anteferam*] Amphibologia est: quid prius, quid posterius dicam? Quod fieri solet, ubi omnia et paria, et magna sunt. Sane *anteferam*, non est dividendum, ut *præferam*. *Servius.*

Nec maxima Juno] Ant in Junonem maledictum est, ut eam non esse *maximam* dicat, sicut etiam in Jovem: nam convicium est, quod eum *Saturnium* dicit, hoc est, nocentem. Ant certe jungitur: ut, *Nec Juno aspiciat, nec Juppiter*: ut se dementem dicat, quod regina ejectum et egentem in partem regni receperit: aut certe *maxima Juno*, quæ solet amare Carthaginem, vel quæ nuptias dedit, quod optaverat Dido. *Idem.*

Juno] Quæ, vel quia deorum sit regina, vel a se colatur, patriam ulcisci debebat, vel quia inimica esset Trojanis. *Donatus.*

372 *Nec Saturnius*] Ut supra dictum est, ubicunque infestos vult ostendere, vel Junonem vel Jovem *Saturnios* appellat: ut, 'Veterisque memor Saturnia belli,' et, 'Saturnique altera proles Irarum tantos volvit sub pectore fluctus;' et Jovem ideo *Saturnium* modo appellat, quia *Æneam* a Carthagine præcipit abscedere. *Serv.*

373 *Nusquam tuta fides*] Hoc est, nec apud rem, nec apud hominem. Terentius, 'Quid credas, aut cui credas?' Et declamavit per contrarium. Nam omnia fides tuta est, cujus hæc proprie virtus est, ut tuta sit: hic ait, 'Nusquam tuta.' *Idem.*

Nusquam tuta fides] In codicibus aliquot antiquis, *nusquam est tuta* legitur. Sed enim est verbum ex paraphrasi additum est contextui. Magis enim Poëtica est elocutio, absque eo verbo, *Nusquam tuta fides*, dicere. *Pierius.*

Nusquam tuta fides] Est hoc, quod Propertius, eleg. ii. 34. 'Expertus dico, nemo est in amore fidelis.' Quod Catull. in Nupt. Pelei: 'Nulla viri speret sermones esse fideles.' Teren-

tium explicans dedi. Verba ista, *nusquam tuta fides*, ita aliqui explicant, *neque in re, neque in persona*. Cerda.

Nusquam tuta fides] Turn. xxvi. 5. *Nusquam tuta fides est* hic valet, non tutum est, quenquam in fidem recipere, aut de quoquam bene mereri, cum tanta in hominibus perfidia et ingrati animi perversitas reperiatur. Nam Æneas, de quo tam bene merita sum, in me studiosus et gratus est; et ingrato tamen animo prætexit deorum imperium, perfidiæ latebram quærens, cum simulet se deorum jussis cogi. Id enim est, *Nunc Lycia sortes*, &c. Taubmann.

Nusquam tuta fides] Eadem querela est Birrhæ Terentiani A. II. 5. 14. 'Nullane in re esse homini cuiquam fidem?' Stat. Thebaid. I. III. 'nusquam pietas, non gentibus æquum, Fas, aut jura Jovis.' Vide Turn. xxvi. 5. *Emmeness*.

Ejectum] Naufragum. Legimus enim, 'Huc pauci vestris adnavimus oris,' et est separandum *ejectum*. Serv.

Ejectum] Qui naufragio erepti et superstites ad litus perveniunt, *ejecti* ἐκβλητοί Gr. dicuntur. Ter. And. I. 3. 18. 'Navem is fregit, &c. Ibi tum hanc ejectam Chrysidis patrem recepit;' et v. 4. 20. 'Apud Andrum ejectus est tum ille egeus.' Cicero alibi, 'Quid tam commune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis.' *Emmeness*.

Litore egentem] Id est, egentem litoris: ut, 'Hospitio prohibemur areæ;' vel si jungas *ejectum litore*, pro in *litus*, ut, 'Inferretque deos Latio,' pro in *Latium*: et in tribus modis hæc elocutio profertur: 'Egeo hanc rem, Plautus in Menech. 'Linum, lanam præbeo, neque quicquam eges.' *Egeo hujus rei*, 'Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret:' et *Egeo hac re*, ut, 'litore egentem.' *Servius*.

Ejectum litore, egentem Excepi] Ammadvertenda loco hoc distinctio dictionum: quia Priscianus *Ejectum litore* lêgit, pro in *litus*. Quamvis quidam distinguentes *ejectum* ac consequens verbum dicant, *Litore egentem suscepi*. Ita enim ibi scriptum est, propterea quod *excipere* significationem habere nonnunquam videtur cum insidiis, ut eo loco, 'Æmulus exceplit Triton.' Invenitur tamen verbum id hospitalitati etiam adcommodatum. Nusquam vero alibi, quam apud Priscianum, idque in antiquo codice manu scripto, qui est apud eruditissimum virum Hieronymum Aleandum contubernalem meum, legi, *Litore egentem Suscepi*. In Virgilianis autem omnibus exemplaribus, *Excepi*. Pierius.

374 *Excepi*] Ad illud respondet, 'Ejectum litore egentem.' *Servius*.

Regni in parte] Ut, 'Ac dominum Ænean in regna recepit,' quod Iarbas conqueritur, et est invidiosum, quando optantem, vel litoris egentem, in regni partem recepi. Mire autem recordatione beneficiorum iracundia accenditur. Sane etiam hic mentio ceremoniarum inducitur. Mos enim apud veteres fuit Flamini ac Flaminicæ, ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas jugatas ovili pelle superinjecta poni, ejus ovias quæ hostia fuisset, et ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione Flamen ac Flaminica residerent: quod Dido meminit cum queritur, se ab Ænea contra jus nexus maritalis deseri, his verbis: 'Regni deuens in parte locavi.' *Locata enim uxor* dicitur, quod simul cum eo se deat dum confarreatur. *Idem*.

Regni dem. in p. l.] Ab hoc beneficio non dissidet illud, quo Phyllis ornavit Demophoonta, quodque ipsa late exprobrat apud Ovid. 'Quæ tibi subjeci latissima regna Lycurgi, Nomine formineo vix satis apta regi: Qua patet umbrosum Rhodope glacialis ad Hæ-

mun, Et sacer admissas exigit Hebrus aquas.' *Cerda.*

Ragni demens in parte locavi] Vide, quæ diximus ad illa, *Æn.* 1. 'Vultis et his mecum pariter considerare regnis?' *Teubmann.*

375 *Amisam classem]* Subaudis, *renovavi.* Ad illud respondit, 'Quasatam ventis liceat subducere classem.' *Servius.*

Amisam classem] Quasi contra me feci: nam sine illa navigare non posset. *Donatus.*

Amisam classem] Hoc satis fuit vati. Poëta aliquis vulgaris laxasset hic habenas, et diceret, Refeci classem, quæ me desereres: et multa in hunc modum. *Parcius Noster:* hoc enim cogitandum reliquit, nam et dolor illud supprimebat. Sic *Jul. Scal.* quibus verbis *Ovidium* tacite reprehendit, apud quem *Phyllis:* 'Ab, laceras etiam puppes furiosa refeci, Ut quæ desereres, firma carina foret.' *Cerda.*

Socios a morte reduxi] Scilicet quos hospitio ejectos excepi, quibus classem reparavi. *Servius.*

Reduxi] De classe dicamus solum *reduxi classem:* de sociis vero, *reduxi a morte.* *Donatus.*

A morte reduxi] Ἀναλίσσαι καὶ ἐκάλυψαι ἐκ θανάτου, apud *Homerum.* *Germanus.*

Amisam classem, socios a morte reduxi] Codices vetusti partim *amisam classem et socios a morte* legunt, partim absque particula copulativa *amisam classem, socios a morte reduxi:* quæ quidem membra ita soluta magis conveniunt indignatæ personæ. Est et illud animadversione dignum, quod in *Prisciani* codicibus hoc citato versu legere est, *ejectam classem, socios a morte reduxi.* Sed quia paulo ante, *ejectum litore egentem* legitur, magis placet cum *Servio* et aliquot antiquis codicibus legere *amisam classem.* *Pierius.*

376 *Hec Furis incensa feror]* Aut quod necesse habeo exprobrare bene-

ficia. *Terentius,* 'Insanire occipiant homines ex injuria.' Quia multa erat in deos loquutura: et bona præmittitur excusatio. Nam numina non credere curare mortalia, et ab his beneficium non sperare, furoris est. Subjungit enim, 'Si quid pia numina possunt.' *Servius.*

377 *Nunc Lycia sortes, nunc et Iove missus ab ipso]* Inrisio est honesta satis: cum his verbis fit quibus laus promissa est: ut, 'Et nobis idem *Alcimedon* duo pocula fecit, Necdum illis labra admovi, sed condita servo.' *Scimus* autem *Æneam* superius hæc verba dixisse: 'Sed nunc Italiam magnam *Grynæus Apollo,* Italiam *Lyciæ* jussere capessere sortes.' *Lyciæ* autem *sortes,* *Apollinem Lycium* appellat, sive de *Lycio,* quem vicit, et victoriæ suæ testimonium hoc nomen induit; sive quod est *λεωδς,* a candore: idem enim et *Sol* creditur; sive quod transfiguratus in lupum cum *Cyrene* concubuit, et inde eadem provincia *Lycia* vocata; sive quod in lupi habitu *Telchinas* occiderit; sive quod lupus ei primus post interemptum *Pythonem,* ex eo loco, qui appellatur *Tempe,* aurum attulit; sive quod pastoralis deus lupos interemerit. Et est alia fabula cur *Lycia* vocata sit regio. *Diana* harum regionum gaudebat venatu, sed quodam tempore tanta vis luporum se ibi infudit, ut omnes feras eorum incursus absumeret: cum ergo omnis oblectatio deæ, quæ de venatione veniebat, extinctis cæteris animalibus, defecisset,* *Apollini* ob hanc rem consecrata est. Est alia de hoc fabula: *Danaus* trahens ab *Ægypto* originem, cum videret ira *Nepituni* vindictam sumentis, quod adversum se de condendis *Athenis* *Hisagus* fluvius pro *Minerva* judicasset, uri siccitatibus solum, filiam *Amymonem* ad aquam inquirendam proficisci jubet, quæ cum vidisset repertum fontem, hiatu terræ receptum

exaruisse, ad patrem detulit: quo ille prodigio commotus, oraculum Apollinis adit, cui Apollo respondit, ut profectus ubi invenisset taurum et lupum inter se pugnantes, spectaret exitum pugne, et si taurus vicisset, Neptuno templa constitueret; si vero lupus, Apollini delubrum sacraret. Sed cum Danaus lupum videret vicisse, Apollini Lycio templum dedit: in hujus autem Lyciæ regione Patara sacer olim lucus Apollini fuit, ubi Apollo responsa dedit, unde etiam *Patareus* appellatus est. *Idem.*

Nunc] Quasi dicat, nunc cum vult abire: sed cur non antea, cum opera mea egeret? *Donatus.*

Nunc Jove missus ab ipso] Sicut supra ab ipso magno. Et bene nunc sæpius posuit ad irisionem, quasi nunc de te curant, qui ante periclitanti non curaverunt subvenire. *Servius.*

Nunc Lyciæ sortes, nunc et Jove missus ab ipso, &c.] Irrisionis specie utitur, quæ *mimesis* appellatur, qua aliquis posuit ad irisionem, quasi nunc de te curant, qui ante periclitanti non curaverunt subvenire. *Servius.*

Nunc Lyciæ sortes, nunc et Jove missus ab ipso, &c.] Irrisionis specie utitur, quæ *mimesis* appellatur, qua aliquis posuit ad irisionem, quasi nunc de te curant, ante prænuntiata, reputantur ad contemptum. Hæc dicta ab Ænea vs. 346. 355. Ter. E. i. 2. 75. 'At ego nesciebam quorsum tu ires? Parvula,' &c. In Maroniana tamen Didonis plus acerbitatis est. Videnus Turneb. qui xxvi. 5. Didonis invectivam interpretatur: Æneam nempe ingrato animo prætexere Deorum imperium, &c. *Emmeness.*

378 '*Horrida jussa]* Et hoc per irisionem quasi plena venerationis, vel quæ tu timeas. *Servius.*

Jussa] Non male interpreteris, *fata:* observavi enim *jussa* et *fata* eadem esse, cum de Diis est sermo. Id ipsum confirmat attributum, nam hic *jussa horrida*, sicuti *fata* in xi. 'eadem horrida belli *Fata* vocant:' et versus ille superior, 'Italiæ Lyciæ jussere capessere sortes:' ad quem hic allusum. *Cerda.*

379 *Is]* Legendum omnino, *is:* quippe *labor*, ex codicibus fere omnibus antiquioribus. *Pierius.*

Scilicet is sup. labor est] Dixi hic attingi dogma Epicureorum, qui dicebant Deos non implicari mortalium curis. Ex qua opinione Lucret. ita scripsit l. i. 'Omnis enim per se Divum natura necesse est Immortali ævo summa cum pace fruatur, Semota a nostris rebus, sejunctaque longe.' Probat hoc Lucretius, 'Nam privata dolore omni, privata periculis; Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.' Idem ex eadem opinione de Diis loquens: 'Quidve novi potuit tanto post ante quietos Illicere.' et Æschyl. in Agamem. *Ὅν ἔφα θεοὺς ἄπορ' Ἀξιοῦσθαι μέλει.* Negabat Deos curare res mortalium. et Plin. ii. 7. 'Irridendum vero, agere curam rerum humanarum illud, quicquid est summum. Anne tam triasti, atque multiplici ministerio non pollui credamus, dubitemusve?' Pari Epicureorum dogmate dictum ab Horatio 'quietis ordinibus Deorum:' et ab Cedreno de Deo, *ἡσυχάζειν ἡδεται ἐν τῇ ἀποράτῃ εὐφροσύνῃ:* *quietus lætatur in summa voluptate.* Est etiam in Virgilio Euripidis imitatio, quam Germ. animadvertit. *Cerda.*

Scilicet is superis labor est] Semper cum *εὐφροσύνη* ponitur *scilicet*, ut Donat. ad Ter. And. i. 2. 14. 'id populus curat scilicet.' Horat. od. iii. 5. 'auro repensaus scilicet acrior Miles redibit.' Nihil apud Ciceronem frequentius. Videsis Scal. iii. 80. *Emmeness.*

Quietos Sollicitat] Cicero in libris de deorum natura, triplicem de diis dicit esse opinionem: Deos non esse: cujus rei auctor apud Athenas exustus est. Esse, et nihil curare: ut Epicurei. Esse, et curare, ut Stoici: secundum quos paulo post, 'Si quid pia numina possunt.' Nam modo secundum Epicureos ait, 'Ea cura quietos.' Quidam superos deos Mercurium, Apollinem, et Jovem accipiunt; quietos vero infernos, quia Æneas dixerat, 'Me patris Anchisæ.'

Sollicitat vero-sollicitos habet. Terent. 'Ego quia non redit filius, quæ cogito et quibus nunc sollicitor rebus.' *Servius*.

Es cura quietos Sollicitat] Quemadmodum Eurip. Troad. Deos ἡσυχους & ὀψαρῆ dicit, sic Horat. cum nostro eos *quietos* appellat od. III. 'et adscribi quietis Ordinibus patiar Decorum.' Claud. de Rapt. Proserpin. l. III. in princ. 'Ancipites, trepidique ruunt, quæ causa quietos Excierit, tanto quæ res agitata tumultu.' *Emmeness*.

380 *Neque te teneo*] Vide Quintil. IX. 2. Scalig. III. 88. Apophasin vocat, cum non dicendo dicimus. *Taub*.

Refello] Vel retardo, vel falsa esse convinco: *refello* enim ab eo quod est *fallo* venit. *Servius*.

381 *I, sequere Italiam ventis*] Satis artificiosa prohibitio, quæ fit per concessionem: quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permiscenda sunt aliqua, quæ vetent latenter; ut, *ventis, per undas*, nomina terribilia; et *sequere*, quasi fugientem. Sic Terentius, 'Profundat, perdat, pereat: nihil ad me attinet.' Ergo hic cum eum videtur dimittere, admonendo periculi retinet. Sane multi *Italiam* distinguunt, ut sequatur, 'Ventis pete regna per undas.' *Idem*.

382 *Spero equidem*] Videtur eadem quodammodo repetere, et de tempestate et de beneficiis suis vehementius. *Idem*.

Mediis scopulis] Aut manifestis, ut, 'Medioque ex hoste recepi:' aut illa saxa dixit, quæ sunt inter Africam et Sardiniam atque Siciliam. *Idem*.

383 *Hausurum*] Luiturum, daturum. *Idem*.

Supplicia hausurum] Supplicium extremum est, non aliud, ut falsi multi. Erythræus legit *hausurum supplicio*, motus fortasse insolentia vocis, nam frequentius, *hausurum*. Sed ego nihil muto. Dirissime Dido imprecatur his carminibus, vultque, ut Æneas,

tanquam perjurus, mediis fluctibus obruatur. Putabant enim veteres hoc supplicii genus paratum esse a Numine iis, qui fidem violassent, præsertim qui amorem læsissent. Dido apud Ovidium morem hujus imprecationis attingit, et illius causam his versibus: 'Nec violasse fidem tentantibus æquora prodest, Perfidie pœnas exigit ille locus. Præcipue cum læsus Amor, quia mater amorum Nuda Cytheriacis edita fertur aquis.' *Cerda*.

Dido] Potest et vocativus esse, et accusativus, ut et o *Dido*, et hanc *Dido*. *Servius*.

Dido] Quod *Didum* uspiam scriptum inveniatur, non adeo mirum est, quum Plinius eam declinationem, asserente Sosipatro, videatur admisisse. Qui tamen consuetudinem dicat facere, hanc *Calysto*, hanc *Calypso*, et similia. Attelius sane Philologus librum suum sic edidit inscriptum: An amaverit *Didum* Æneas. Et L. Anneus Cornutus in Maronis commentariis, Æneidos x. *Didus* ait: 'hospitio *Didus* exceptum esse Æneam.' Quo minus reformidemus illud *egentem excepi*. Sed enim hoc loco, ut ad rem veniamus, *Dido* per synæresin, ex Διδῶα, et peritiorum consensus, et antiquorum codicum testimonia comprobant. *Pierius*.

Dido] Inclino, ut sit quartus casus, Græca forma, qua usus et Livius XLII. 'litterasque eis dat ad Praxo hospitam.' *Cerda*.

384 *Sæpe vocaturum*] Ita enim solent naufragi in extremo discrimine. Illustrat diligenter Passeratius. Ovidius Metam. XI. 'Ceycis in ore Nulla nisi Alcyone est.' iterum, 'sed plurima nantis in ore Alcyone conjux, illam meminitque refertque.' Et adhuc, 'Oraque nostra tuum frustra clamantia nomen Implent fluctus.' Demum: 'Dum natat, absentem, quoties sinit hiscere fluctus, Nominat Alcyonen, ipsique immurmurat un-

dis.' Vides quater inculcari morem hunc in eadem fabula. In fabula etiam Icarum idem Poëta: 'Oraqne cœrulea patrium clamantia nomen Excipiuntur aqua.' Ita etiam Propertius eleg. II. 26. 'At tu vix primas extollens gurgite palmas, Sæpe meum nomen jam peritura vocas.' Neque abit illud ejusdem eleg. I. 17. 'Illa meum extremo clamasset pulvere nomen.'

Idem.

Sequar atris ignibus] Alii Furiarum facibus dicunt: hoc est: *Invocatus tibi immittam Diras.* Alii sociorum facibus dicunt, ut paulo post, 'Ferte citi flammæ.' Melius tamen est, ut secundum Urbanum accipiamus, *atris ignibus*, rogalibus, qui visi tempestatem significant, ut Æneæ (sicut in quinto legimus) contigit. Hoc ergo, quod factum est, dicit, id est, Occidam me, et rogalibus te persequar flammis.

Servius.

Absens] Mortua: vel de suis dicit hominibus, ut paulo post: 'Ferte citi flammæ, date vela, impellite remos.' *Atris* autem, rogalibus, ut in Horatio legimus: 'Nigrorumque memor dum licet ignium:' et debuit *absens* conjugere, ut esset *quantum absens*. Id.

385 *Et cum frigida mors*] Id est, post mortem. Scal. IV. 16. *Taubm.*

Anima seduxerit artus] Hypallage pro *animam artubus seduxerit*. Aut certe *anima*, pro *ab anima*, et est mortis periphrasis. Quid enim est mors, quam separatio animæ a corpore?

Servius.

Anima seduxerit] In antiquis aliquot exemplaribus, *subduxerit* habetur: quam lectionem Servius agnovisse videtur, dum exponit hypallagen esse, pro *animam artubus subduxerit*. Ubi vide ne in Virgiliano codice ex hac interpretatione Servii *animæ* dativo casu sit legendum, si hypallagen, quam ille loco hoc commentus est, facere voluerimas. Sed enim, ut utraque lectionem approbarim, sive *anima seduxerit*, sive *animæ subduxerit*

legere quis maluerit: ita hypallagen a philosophica ratione alienam esse contenderim. Nam quum finiat Plato philosophiam esse mortis meditationem, veteres ejus interpretes duplicem mortis rationem commiscuntur, aut duas potius mortes: unam, qua corpus separatur ab anima, alteram, qua anima separatur a corpore: hanc per ecstasin fieri, et intentionem contemplationem, qua ab omnibus pene humanis sensibus abalienamur, eamque esse philosophiam, de qua intellexerit Plato: illam vero, qua corpus ab anima separatur, eam esse mortem, qua species ipsa corrumpitur, ac esse desinit. Si igitur Servianam hypallagen admittamus, quæ *animam artubus subducatur*, Ecstasis intelligetur, et Platonica philosophia. Sin, uti Virg. posuit, dicamus, *anima seduxerit artus*, sive *animæ subduxerit artus*, de ea morte sermo erit, quam hic Dido vult intelligi. Si quis vero quærat, quæ mea sit sententia ex dubiis lectionibus, eam ego castiorem dico, quæ Platonicæ finitioni propior est, quippe *anima seduxerit artus*: id est, quum mors corpus ab anima separaverit. *Pierius.*

386 *Omnibus umbra locis adero. Dabis, inprobe, pœnas*] Dicunt Physici biothanatorum animas non recipi in originem suam, nisi vagantes legitimum tempus fati compleverint: quod poëtæ ad sepulturam transferunt: ut, 'Centum errant annos.' Hoc ergo nunc dicit Dido: Occisura me ante diem sum: vaganti mihi dabis pœnas. Nam te persequar et adero quandiu erravero semper. Si autem fuero recepta in originem, pœnas tuas audiam, quas videre non potero. Hic ergo sensus est: Si tempestatem evaseris flammarum rogalium, umbra mea te persequetur: si et hanc evaseris, vel recepta audiam famam suppliciorum tuorum. *Servius.*

Omnibus umbra locis adero, &c.] Ad hanc rem allusisse Homerum Iliad.

XL. vult Spondanus, ubi Elpenor petit ab Ulyssæ, uti se tumulet, quod, si faciat, sic mainatur, μή τοι τι θεῶν μίσους γένεσθαι: ne qua tibi Deorum indignatio fiam. Apud Suet. in Neron. c. 34. ipsemet Nero est 'sæpe confessus exagitari se materna specie, verberibus Fortiarum, ac tedis ardentibus.' Idem Othon. c. 7. 'dicitur ea nocte per quietem pavefactus gemitus maximos dedisse, repertusque a concursantibus humi ante lectum jacens, per omnia piculorum genera Manes Galbæ, a quo deturbari expellique se viderat, propitiare tentasse.' Eadem Dido apud Ovid. 'Conjugis ante oculos deceptæ stabit imago Tristis, et effusis sanguinolenta comis.' Et in Ibin: 'Tum quoque factorum veniam membra tuorum, Insequar et vultus ocrea forma tuos.' Apud Liv. l. xxv. L. Martius hac maxime superstitione milites suos ad bellum concitat, cum ait: 'Scipiones me ambo dies noctesque curis insomniisque agitant, et excitant sæpe somno, neu ne, neu invictos per octo annos in his terris milites suos, commilitones vestros, nea Remp. patiar inultam.' Et de Philippo rege Macedonum, qui inuentem interfecit filium Demetrium, Livius l. xl. Agnoscit Horatius Epod. v. 'Quin ubi perire jussus expiravero, Nocturnus occurram furor, Petantque vultus umbra curvis unguibus, Quæ vis Deorum est Manium: Et inquietis assidens præcordiis Pavore somnos auferam.' Et Quintiliamus declamat. 314. Brodeum ad hunc locum consule Miscell. v. 11. *Cerda*.

Dabis, improbe, penas] More Græcorum, qui passim δίδωαι δίκην Eurip. in Orest. ἀλλ' ὅς μὲν δίκην δόλην πῶσαι et idem: εἰ πάσι πῶσαν δαπάνη ἀγῶνται λέως Διδόρα: hoc est, ut alibi: δίκας τῶντα. *Germanus*.

387 *Manes imos*] Ad hunc locum consule Salmas. Plin. exercit. p. 412. *Immense*.

388 *Medium sermonem*] Propter hoc,

quod sequitur, 'Multa metu cunctantem, et multa volentem Dicere.' Ut supra, 'Mortales visus medio sermone reliquit.' Sane multi dictis, participium, non appellationem volunt, hoc est, cum hæc dicta essent. *Servius*.

Auras ægra fugit] Animi ægritudine exanimatur: non respirat exanimata: nam, qui respirat, aura fruitur: qui non respirat, aëre nihil utitur, nec vescitur. Turn. xxvi. 5. *Taubmann*.

390 *Linquens*] Multi pro *derelinquens* Ænean: alii pro *deficiens* accipi volunt more antiquo, sicut *delinquens* pro *deficere*: Cælius historiarum, 'Delinquere frumentum, Sardiniam hostes tenere.' Tubero, 'Nam delinquat aut superet aliquid tibi,' id est, deficiat aut superet. Gellius Annalium, 'Deliquim Solis,' et 'delinquionem' dicit: quod Virgilius, 'Defectus Solis varios:' nam in hoc ipso loco sequitur. *Servius*.

Multa parantem] Vetusti aliquot codices, *multa volentem dicere* legunt: sed *parantem* longe melius. *Pierius*.

391 *Suscipiunt famulæ*] Eam subaudi. *Servius*.

Suscipiunt] Exprimitur Gr. ἀνταλαμβάνου, quod est, auctore Galeno, manus proprium. Ita Lucæ i. 54. ἀντελάβετο, *suscepit*, id est, prostratum porrecta manu sublevavit; ut explicat ibi Gallicanus Interpres. Lucan. l. viii. de Cornelia: 'famulæque attollere terra Semianimem conantur heram.' *Taubmann*.

Collapsaque membra] Elegantissime casum exanimatæ expressit. *Idem*.

492 *Thalamo*] Dativus casus. *Serv.*

393 *At pius Æneas*] Ordo est: at pius Æneas jussa divum exequitur. Bene autem excusat Ænean pius dicendo, cum ei et gemitus dat, et ostendit solatia dolenti velle præstare, et probat religiosum, cum deorum præceptis paret. *Idem*.

Dolentem] Sollemne verbum agnosco, quod datum amatoribus creberrime, illorum enim cura dolor nuncupa-

ta. Ovid. de Art. II. 'doluit Calypso.' et Rem. II. 'si quid dolebis.' Iterum: 'Quid, Menelae, doles?' et in epist. 'sic Helene doleat.' Obvium hoc. Bene ergo Hen. Steph. illud Anacreontis, οὐδὲ καρδίην πορῆσεis, amatorio verbo reddit: *at cor tibi dolebit.* Cerd.

395 *Animum labefactus*] Pro *animum labefactum habens.* Servius.

Amore] Num Didonis quo illa flagraret? *Idem.*

Labef. amore] Lucr. I. XLII. 'Membra voluptatis cum vi labefacta liquescunt.' *Taubmann.*

396 *Jussa exsequitur*] In Virgilio, synonyma sunt, *jussa exsequi, capessere, facere.* Hic vides primum: duo reliqua habentur Æn. I. 'mihi jussa capessere fas est:' 'et jam jussa facit.' *Cerda.*

397 *Tum vero Teucris*] Regis scilicet præsentia: sic in nono, 'Tum vero incumbunt, urget præsentia Turni.' *Servius.*

Litore] De litore. *Idem.*

398 *Natas*] Ita Catullus, Tibullus, Propertius, dant hoc verbum navibus. Primus in nupt. Pel. alter eleg. I. 5. tertius eleg. II. 26. *Cerda.*

Uncta] Pice delibuta. *Servius.*

399 *Frondesque serunt*] Non qui erant, sed qui esse potuerant: ut, 'Quos ego sim toxiens jam dedignata maritos.' *Idem.*

Robora silvis Infabricata] Aliquando αἰτόξυλα, et αἰτοῦργητα. Epigr. I. VI. ἀνέργαστα, ἀποσχεδιασθέντα quibus opponuntur ἐργάσιμα ξύλα. Sic et Calab. I. M. de studio et solertia Epœi in Durateo equo fabricando: οἱ δ' ἔρ' ἀπ' ὄξους Δελαιον πελέκασιν ἔρ' ἀπλοῶν ἀπὸ φητρῶν. *Germanus.*

400 *Infabricata*] Bene expressa est festinatio navigare cupientium. *Serv.*

Fugæ studio] Celeris profectionis: ut, 'Ille volans simul arva fuga, simul æquora verrit.' *Idem.*

401 *Cernas*] Honestæ figura, si rem tertiæ personæ in secundam referas: hoc est, *si quis cervat.* *Idem.*

Cernas] Solet Virgilius sæpe inter narrandum orationem ad aliquem dirigere. Sic hic, 'cernas migrantes.' In VIII. 'totumque instructo Marte videres Fervere Leucatem.' Iterum: 'Credas innare revulsas Cycladas.' et G. III. 'incassum videas gestire.' Id vero ad Homeri imitationem II. III. φαῖης κεν ξεικτόν τινα ἔμμεναι. Iliad. V. Τυδείδην δ' οὐκ ἄν γνολῆς. Iliad. IV. Ἴδοις Ἀγαμέμνονα. Notavit Macrob. Sat. V. 14. *Cerda.*

402 *Formica*] Ad studium respicit hæc comparatio hoc loco, non ad personas: et notandum cautelam exprimi per hanc comparisonem. Horatius, 'Parvula nam exemplo est magni formica laboris.' Juvenalis, 'Formica tandem quidam expavere magistra.' Sane *formica* dicta est ab eo, quod ore micas ferat. De qua fabula talis est: In Attica regione quædam puella Myrmix nomine fuit, Minervæ ob castimoniam et solertiam dilecta, quæ postea hoc modo Minervæ in se odium concitavit. Namque cum vidisset Minerva Cererem segetes invenisse, volens ipsa ostendere Atticis, quo expeditius segetes parent, aratrum dicitur invenisse, quod cum manu ageret, et Myrmix ei adhereret, ausa est occulte atrati stimulam subripere, et apud homines se jactare infructuosum esse Cereris munus, nisi suo uterentur invento, quo terra aratro resoluta expeditius ederet fructus: quod cum proditum ægre tulisset Minerva, Myrmicem illam virginem in formicam convertit, eamque ut proditricem adversam frumentis, quæ semper insequitur et subripit, esse præcepit; quæ res cum Jovi miserationem movisset, excogitavit quemadmodum formicæ honorem daret. Nam cum Æacum filium suum ex Ægina susceptum, Thessalis imponeret regem, et agros ipsos videret hominibus indigere, formicas colligi in unum jussit, easque in homines commutavit, unde Myrmidones

appellati sunt. *Servius*.

Ac oculi, &c.] Respicit hæc Comparatio ad Trojanorum sedulitatem; quam et Phocyllides commendavit. Qui putant eam a muscis Iliad. xvi. sumptam esse, refutat Nascimbænius: cum muscarum, quæ militibus circa Sarpedonis cadaver versantibus comparantur, impetus et multitudo, non industria aut solertia, ut hic formicarum, describatur. Hujus insecti providentiam studiumque commendat etiam S. litteræ, Prov. c. 6. Videatur et Aristoteles Histor. Animal. ix. 38. Item Plinius, qui ii. 80. scribit, 'itinere formicarum vidisse attritos silices, et semitas factas: ne quis dubitet, qualibet in re, quid possit quantalacunque assiduitas.' Apul. Miles. l. vi. de istiusmodi ruricularum (ut vocat) formicarum concursatione, lepide scribit: 'Rumt aliæ, saepeque aliæ, sepedum populorum uadæ (instar undarum roentium: ut Virg. Georg. Mane salutantum totis vomit ædibus undam) summoque studio singulæ granatim totum digerunt acervum,' &c. Vocat eleganter *sepeda*, a semis pedibus. *Taubmann*.

Ferris] Solum nomen est quod r geminet in genitivo. Monadicon est ergo, sicut Sol. Item cor, cordis, solum in dis mittit genitivum. Item s geminat as, assis: et hæc carent exemplis. *Servius*.

Ac oculi, &c.] Vide de formicarum diligentia et prudentia ea, quæ dicta Georg. i. 186. quibus addideris ea, quæ Lactant. in lib. de ira Dei c. 7. 'Quid tam proprium homini quam ratio et providentia futuri? atqui sunt animalia, quæ provident: ut ingentem formica, &c. quod non facerent nisi inesset iis intelligentia et cogitatio.' *Emmensen*.

403 *Cum populant*] Antiquæ dixit. Nam hoc verbum apud veteres activum fuit, nunc tantum deponens est. Et bene rei parvæ per metaphoram sublimitatem dedit, ut non videatur

Delph. et Var. Clas.

de formicia, sed de exercitu loqui. *Servius*.

Hicis memores] Hoc est, caute, in adventum hiemis. Horatius, 'Quæ simul inversum contristat Aquarius annum, Non usquam proripit.' *Idem*.

Tecto] *Τῷ* tecto, id est, cavernis. *Idem*.

404 *It nigrum campis agmen*] Ut, 'It portis jubare exorto delecta juvenus,' Hemistichium Ennii de elephantis dictum, quo ante Accius est usus de Indis. *Idem*.

It nigrum campis agmen] Quid formica humilior? quid verbis hisce sublimius? de qua re Scal. ii. 29. et iv. 1. *Taubmann*.

405 *Convectant*] Non convehunt, quia non semel, sed *convectant*, quia sæpius itant more prædantium militum, quos, 'Convectare juvat prædas, et vivere raptis.' Ad hæc tarditas Spondæorum *convectant calle angusto*, laborem formicarum, fatigationemque signat. Nasc. Sed et illud quoque accedit incommodi, ut prædas ferant *calle angusto*: ergo et onere, et angustiis viarum premuntur: ideo ad hanc difficultatem exprimentam sequuntur verba *obnitor*, et *truda*. *Cerda*.

Calle angusto] *Callis* est semita tenuior, callo pecorum prædurata. Unde et *calum* et *callidos* dicimus. *Semita* est semis via: unde et *semita* dicta est. *Via* est, *actus* dimidius: qua potest ire vehiculum: nam *actus* duo carpenta capit propter euntium et venientium vehiculorum occursum. *Servius*.

Calle angusto] Maroni masculinum est, Livio sæpe femininum, teste Nonio c. 3. 'per devias calles.' *Emm*.

Grandia trudent] Quæ portare non possunt. *Servius*.

Grandia] Actus in Meleagro: 'Fruges perhibent pergrandescere:' alii legunt, *grandescere*. Pacuvius in Dulloreste: 'Nec grandiri frugum factum posse, nec mitescere.' Plinius

Virg.

8 Q

xviii. 30. 'crescente luna frumenta grandescunt.' Signat autem voce *grandia* Poëta vires formicarum. Plin. 'Si quis comparet onera corporibus earum, fateatur nullis portione vires esse majores.' Elianus illas vocat *φλοπόνους*, a labore. *Cerda*.

Grandia tridunt frumenta] Meminit Macrobi. Saturn. v. 20. rustici veterisque cantici: 'hiberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metes.' Citat Cl. Grævius in lect. Hesiodæ ad vs. 466: *ἔργ. ἐκτελέα βρῖθειν*, formulam lustricam, quam Cato de re rust. sect. 142. habet: 'Mars pater te precor, &c. utique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaque grandire beneque evenire sinis.' Plura ille: utitur et Lucret. l. ii. *grandescere*: ut 'pabula grandescunt.' Claudian. de rapt. Proserp. iii. 24. 'Incultis ne sponte seges grandesceret arvis.' *Emmeness*.

406 *Obnixæ*] Plinius ab Nostro, 'humeris obnixæ,' loquens etiam de formicis. *Cerda*.

Obnixæ] Quæ portare non possunt. Alii l. *obnixæ*. Taubmann.

407 *Moras*] Tardas, morantes, quia solent resistere. *Servius*.

Castigantque moras] Id est, accelerant. Scal. iv. 16. Taubmann.

Semita fervet] Aptum verbum festinationi; ut e contrario *frigidum*, tardum. *Servius*.

408 *Quis tibi tunc, Dido, cernenti*] Totum hoc magna prosphonæ dictum est: plus enim est in re, quam in verbis: quamvis enim totum dictum non sit, tamen et cogitatur et capitur ab auditore; hæc est enim magna emphasis, quæ perpetuam personam complectitur. Terentius, 'Quid illi tandem credis fore animi misero, qui cum illa consuevit?' *Idem*.

Quis tibi tunc, Dido] Pari phrasi Hom. Il. 2. *τίς δὲ τοι νόος ἐστίν*; et Cic. Phil. 'Quid tibi tunc animi?' Apoll. *τίς ἄνα, τίς πελῖαι νόος*; Eurip. in Orest. *ἐρεῖ τίς εἶχες ὁ τέλλας ψυχῆν*

τότε; Et Anacr. *τί μήχος οὐ γένηται*; Tale quid accidisse Ariadnæ narrat Catullus elegantissimis versibus: 'Namque fluentisono prospectans litore Diæ Thesea cedentem celeri cum classe tuetur Indomitos Ariadna gerens in corde furores.' *Germ*.

409 *Fervere late*] Infinitus hic a tertia est conjugatione, id est, a *ferro, fervis*. Secundæ conjugationis verba, perditio *e*, quod habent ante *o*, in tertiam migrant: ut *ferreo ferro, fulgeo fulgo*. Hinc est, 'Fervere Leucatem: auroque effulgere fluctus.' Sic etiam Horatius, 'Vade, vale, cave ne titubes, mandataque frangas.' Nam *cave, ve* longa est; nec vocalis sequitur, ut in Virgilio, 'Vale vale, inquit Iola.' Sed dicimus tertiæ esse conjugationis imperativum, ut *caveo caris*. Hinc etiam Catullus *carere* dixit. *Servius*.

Litora fervere] Stat. Achill. l. i. 'fervent coëuntia litora,' multitudine et studio eorum, qui se itineri accingebant. Sic Lucret. l. ii. 'fervere cum videas classem lateque vagari.' *Emmeness*.

410 *Arce ex summa*] Regium enim fuit habitare in arcibus propter tutelam. Denique Romæ Valerius cum in Esquiliis domum haberet altissimam, invidiæ causa eam complanavit. Item Augustus post Actiacum bellum palatium ex suo præcepto ædificatum, cum esset domus privata, donavit reipublicæ. *Servius*.

Prospiceres arce] Teste Sceffero ad Phædr. f. i. 18. *prospicit*, qui ex editiori loco vergit oculos in depressiorem. *Emmeness*.

411 *Misceri*] Pro *ropleri*, aut *com moveri*. *Servius*.

Ante oculos] Emphasis. Nam 'oculi (ut ait Cic. ep. vi. i.) augent dolorem.' Taubmann.

Tantis clamoribus] Nantarum scilicet vocibus. *Servius*.

412 *Inprobe amor*] Exclamatio a poëta contra amorem: et hoc est

quod Horatius dicit, 'Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.' Tale est et illud in tertio, 'Auri sacra fames:' id est, cupiditas. Nam et illic amoris est increpatio, qui secundum philosophos omnium generalis est rerum. Hinc est quod apud inferos Eriphyle inter amantes commemoratur, quæ monile concupierat. *Idem.*

Inprobe amor] Exclamatio in amore. Vide Turn. xxi. 12. *Taub.*

Quid non mortalia] Supra lib. iii. de avaritia, carmen est hic de amore: utrobique autem deterret nos Poëta. Non dissimilis Homeri illa iteratio: *πόλεμος δ' ἄνδρασι μέλῃσι.* Iliad. Z. Et Od. A. *μῦθος δ' ἄνδρασι μέλῃσι.* *Hart.*

413 *Ire iterum in lacrymas*] Hinc est amoris improbitas, quæ cogit lacrimis rogare dudum superbam. Est autem speciosa eloquentio, 'Pergit in lacrimas.' *Servius.*

Ire iterum in lacrymas] Propertii l. iii. in Elegia, cui est initium, 'Credis eum jam posse tuæ meminisse figuræ,' illum versum, 'Tantisne in lacrimis Africa tota fuit?' credo equidem pace doctorum omnium, hunc locum Maronis aspicere. Quippe Propertii illud mihi videtur consilium, ut rivalem quandam, qui potior ex eodem carminis contextu apud puellam videbatur, in oblivionem et ipvidiam dominæ trahat, quod nec amore, nec ejus fletu ab instituta professione revocari potuisset, sed præfracte perrexisset, ut Æneas nec lacrimis, nec precibus Didus et Anna, atque adeo totius Carthagini, a navigatione dimoveri potuerat: quam sententiam illud, inquam, satis accommodate innuere videtur, *Tantisne in lacrimis, &c.* quasi dicat amicam istum superbum amatorem largiore ploratu prosectam accingentem itineri, quam tota prius Africa Æneam ipsum. *Germanus.*

Precando] Cantando: *do*, naturali-

ter brevis est: sic Terentianus, 'Ut vitæ dubius varios renovando dolores.' Plerunque tamen a Virgilio producit: ut, 'Cantando tu illum?' et, 'Cantando rumpitur anguis.' *Serv.*

414 *Cogitur*] Sibi respondet Poëta: Amor cogit, Dido cogitur. Ita hujus tyranni vis explicatur. Ibycus apud Platonem in Parmenide, *εἰς τὸν ἔρῳτα ἀναγκάζεσθαι*, ad amorem cogi. Inde quoque Ovidius in Cydipp. 'Cogere cur potius quam persuadere volebas, Si poteram audita conditione capi?' *Cerda.*

Animos submittere amori] Quidam pro iras accipiunt, ut *animosus* dicitur pro *iracundus*, et, 'Supplex animos submittere amori,' id est, supplices preces adhibere, quæ erat amore victa: *submittere autem amori*, ac si diceret, non Æneæ: aut certe Æneam. amorem vocavit; ubique tamen subaudiendum, *cogitur*. *Servius.*

Animos] In codicibus aliquot antiquis, *animus* legitur numero unitatis. Sed enim *animos* numero multitudinis sæpe pro superbia et indignatione reperias: ut, 'Vince animos, iramque tuam:' et ipsa Dido jam indignata recesserat. *Pierius.*

415 *Nequid inexpertum frustra*] Rogabat, inquit, non spe impetrandi: sed ne esset, quod sibi possit imputare, si non rogasset: quanquam frustra rogaret. Id est, ne dereliqueret medium aliquod intemptatum: et hoc *frustra*, quia moritura erat. Terentius, 'Omnia experiri certum est, priusquam pereat.' Et *frustra* ex judicio poëtæ dictum est. Sic Salustius, 'Falso queritur de natura sua genus humanum:' ut supra, 'Hoc amet, hoc spernat promissi carminis actor.' *Servius.*

Ne quid inexpertum, &c.] Ab Poëta accepit Livius lib. xxv. 'Tamen, ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos,' &c. *Cerda.*

416 *Anna*] Prope invidiose, quia ipsa nuptias suæ suaserat. *Servius.*

Vides] Quasi diceret, Ipsa tibi credidi; et est major vis adfirmantis cum dicit *vides*; petitio autem hæc etiam deliberationis modum a quibusdam putatur tenere. *Idem*.

Properari litore circum] Utrum circumspicis, an circum totum litus? et est ordo: *Anna, i soror, atque hostem supplex adfare superbum*. *Circum* non est præpositio, sed adverbium loci: nam postposita præpositio et accentum mutavit, et suas perdidit vires. *Properari* autem impersonale est. *Id*.

417 *Undique*] Bene non addidit *qui*, sed intelligitur. *Idem*.

418 *Et læti nautæ*] Id est, aut minime timentes. Aut adeo non necessitate nec jussu abeant, sed volentes: et hoc ad spem retinendi, aut ad indignationem commovendam dictum est. Et sicut supra prope ad invidiam Annæ loquitur, ut est alibi: 'Tu prima furem His, germana, malis.' Probos sane sic adnotavit, 'Si hunc versum omitteret, melius fecisset.' *Idem*.

Coronas] Multi funium coronas accipi volunt, qui solent, quotiens navigatur, in modum coronarum componi: nam fugientes quemadmodum naves coronabant? *Idem*.

Puppibus et læti naut. imp. coronas] Sic et Ovid. 'Torta coronatæ solvunt retinacula puppes.' Sunt autem, qui putent coronatas naves dictas ab Ovidio, Virgilioque, ut ab Hom. II. B. ἐν ῥήσσει κορωνίσι, quod puppes et summitates sinuosas rostratasque habeant: sed vis verbo nimia afferri videretur, nec κορωνίς coronæ respondere, quam in puppi imponi solitam, annotat Turnebus: quod in ea parte navigii sacrarium esset. Nimirum solventes e litore, et reduces advertentes litori naves a nautis bono omine coronari solebant: ut supra, 'pressæ portum tetigere carinæ, Puppibus et læti,' &c. Et Plato in Phædon. ἐτυχε γὰρ τῇ προτεραίᾳ τῆς δίκης ἡ πρόμνα δοτεμένη τοῦ πλοίου, ὃ αὖς Ἀἴλιον Ἀθηναῖον

πέμπουσιν κατ' ἔτος: nihil reluctantē illo quod sequitur: ἀρχὴ δὲ τῆς θεωρίας ἐπειδὴν ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος στέφῃ τὴν πρόμνα τοῦ πλοίου coronabat enim sacerdos puppim ex more nautico, non ex solecismis tantum festi: et Calab. Σ. de reditu Græcorum Troja eversa: κατεστῆσαντο δὲ νῆας, καὶ κεφαλὰς, καὶ δοῦρα, καὶ δοντῖδας ἦσι μέχονται. *Germanus*.

419 *Si potui*] Pro *potuissē*: et sic dictum est, ut, 'Omnia præcepti, atque animo mecum ante peregi.' Ac si diceret, Nihil mihi novum contigit. *Servius*.

Sperare dolorem] Pro *timere*: et est Acyrologia, superflua dictio. Nam speramus bona, timeamus adversa. Hoc autem dicit: Si scirem abitarum Ænean, non tantum diligerem: si non dilexissem, minus dolerem. *Idem*.

Sperare dolorem] Juven. Sat. iv. 57. 'Jam quartanam sperantibus ægris.' Vide Notas Ecl. viii. 26. et Æn. i. 547. Henr. Stephanus spectare legendum censet in lib. de Latin. Lipsii. *Emmeness*.

420 *Hoc tamen unum*] Vel hoc solum. *Servius*.

421 *Mihi*] Pro me exsequere: id est, pro mea causa. *Idem*.

422 *Colere*] Pro *colebat* vel *colit*, infinitus pro indicativo. *Credere*: *credit* vel *credebat*, id est, committebat. *Idem*.

Credere] Ter. And. i. 5. 38. 'quæ mihi sum animum atque omnem vitam credidit.' *Emmeness*.

423 *Molles aditus*] Faciles: ut, 'Et quæ mollissima fardi Tempora.' *Servius*.

Molles aditus] Id est, faciles: supra: 'et quæ mollissima fandi Tempora.' Plato ἐγκαίρως vocat: quibus ἀκαίρως opponit. *Taubmann*.

Sola tiri molles aditus et tempora naves] Recte Cic. ad Famil. ep. xi. 16. 'permagni refert, quo tibi hæc tempore epistola reddita sit: utrum cum

sollicitudinis aliquid haberes, an cum ab omni molestia vacuus esses. Itaque ei præcepi, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolæ tibi reddendæ. Nam quemadmodum coram qui ad nos intempestive adeunt, molesti sæpe sunt: sic epistolæ offendunt, non loco redditæ.' Ideo multi voti non fiunt compotes, qui commoda tempora vel ignorant, vel negligunt: inde Ovid. Met. ix. 502. 'Forſitan et miſi quædam ſit culpa miniſtri. Non adiit apte: non legit idonea, credo, Tempora: nec petiit horamque animumque vacantem.' Ter. Hec. v. 4. 13. nominat 'attemperate venire.' Notanda etiam prudentia Phædri, qua utitur in initio l. iii. Vide N. ad iv. 203. *Emmeness.*

424 *Atque*] Conjunctio complexiva est, et disjunctiva, cum dicimus, *aliter atque debuit fecit*; est et expletiva, 'Atque illum in præceptis pronò trahit alveus anni.' *Servius.*

Hostem superbum] Postquam ex aperto denegavit se Carthagini esse mansurum: et reddit causas, ob quas suppliciter adloquatur, quod et *hostis* et *superbus*; quasi dicat, Æquo animo patiamur nos supplices esse, quoniam incidimus in hostem superbum. Nonnulli autem juxta veteres *hostem* pro *hospite* dictum accipiant: Plautus in Curculione, 'Si status conductus cum hoste intercedit dies.' Idem in Cistellaria: 'datum est hostimentum, opera pro pecunia.' Nec enim vere *hostem* diceret, quem revocare cupiebat. Ipsa enim sit, 'hospes, Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.' Herodotus, Persas, qui erant Græcorum hostes, ξένους a Lacedæmoniiis appellatos refert. Inde nostri, *hostes* pro hospitibus dixerunt, nam inimici *perduelles* dicebantur. *Idem.*

426 *Aulide juræci*] *Aulis* insula est in Ægæo mari, in qua conjurarunt Græci, se non ante reversuros ad patriam, quam Troja caperetur. *Au-*

lide, aut in *Aulide*, aut pro *Aulidi*. *Idem.*

Aulide juræci] *Aulis* fuit, teste Mela ii. 3. 'Agamemnoniæ Grajorumque classis in Trojam conjurantium statio.' Ideo Homer. Iliad. B. 303. *Χθιζά τε καὶ πρῶτ' ὅτ' ἐς Αὐλίδα νῆες Ἀχαιῶν ἤγερθοντο, κακὰ Πριάμω καὶ Τρῶσιν φέρουσαι.* Ubi adverso vento detenti opinione diutius morati sunt Græci, quod Ovid. xii. 9. docet: 'Bœotique tellus Aulide piscosâ puppes tenuisset ituras.' Et Epist. Heroid. xiii. 3. 'Aulide te fama est, vento retinente, morari, Ah! me cum fugeres, hic ubi ventus erat?' Ideo Lucan. v. 236. nominat 'iniquam classibus Aulim.' Alludit Horat. od. i. 15. 'quam multo repetet Græcia milite Conjurata tuas rumpere nuptias.' Stat. Achill. l. iii. 'ipsum jam puppibus æquor Deficit, et totos consumunt carbasa ventos. Prima rates Danaas Hecateia congregat Aulis.' Et paulo post, 'Cætus ibi armorum, Trojæ fatalis, ibi ingens Juratur bellum donec sol annuus omnes Conficeret metas.' Vide Eurip. in Iphigenia, Pausan. in Corinth. Objicit Strabo l. ix. in Aulida, quam Apoll. l. iv. πόλις vocat *Βουρτίας*, portu non factam esse conjurationem, qui tot numero naves non capiebat, sed proximo quodam multo ampliori. *Emmeness.*

Ad Pergamam] In Pergama: id est, contra Pergama. *Servius.*

Ad Pergamam] Id est, adversus. Vide Torrent. ad Horat. Epod. ix. 'ad hunc,' pro *contra hunc*. *Emmen.*

427 *Anchisæ cineres maneste retelli*] Ad hoc quod dicitur ex oraculo fecisse Diomedes, et secum ejus ossa portasse: quæ postea reddidit Æneæ, cum multa adversa perferret. Hinc est: 'Salvete recepti Nequicquam cineres.' Sciendum sane Varronem dicere, Diomedem eruta Anchisæ ossa filio reddidisse: Catonem autem affirmare, quod Anchisæ ad Italiam

venerit: tanta est inter ipsos varietas, et historiarum confusio. *Servius.*

Revelli] Non *revulsi*. Nam *velli* et *revelli* dicimus: *vulsus* vero et *revulsus* usurpatum est tantum in participiis, contra naturam. *Idem.*

Revelli] In Oblongo codice Vaticano *revulsi* legitur: quod improbat *Servius*. Sed enim *vellō* utroque modo reddere præteritum *Priscianus*, et multo ante illum *Carisius* auctores sunt. *Cic.* de suppliciis, 'Revellistis, atque in profundum abjecistis.' Apud *Lucanum* vero sæpe *vulsi* et *vulserat* invenies. Apud *Ovid.* *revellit* more *Ciceronis*, eo loco præsertim, 'Continuam diduxit humum pariterque revellit In totidem mediis, quot cernis, *Echinadas* undis.' Sed apud eundem etiam *revulsi* eadem fabula paulo superius, libro *Metam.* VIII. 'A silvis silvas, et ab arvis arva revulsi.' *Pierius.*

Anchisæ cineres manesve revelli] Sepulcra non violanda esse, nec cineres dissipandos docet *Turn.* XIV. 21. et præcipue virorum illustrium notavit *Torrentinus* ad *Horat.* *Epod.* XVI. 'Barbarus, heu! cineres insistet victor, et urbem Eques sonante verberabit ungula. Quæque carent ventis et solibus, ossa *Quirini*, Nefas videre, dissipabit insolens.' *Revelli* non *revulsi*, ut recentiores volunt, dicendum monet *Hadrian.* *Card.* de *Serm.* Latino. *Emmeness.*

428 *Cur mea dicta negat*] Non interrogat, sed queritur. Quidam *revelli* jungunt, ita ut sequatur, 'Cur mea dicta negat.' *Servius.*

429 *Quo ruit*] Properat, sine respectu salutis. Nam hoc dicit, Quod peto, etiam ipsi prodest: amoris scilicet impatentia. *Idem.*

Extremum hoc miseræ det munus amanti] A qualitate beneficii dictum. *Idem.*

430 *Facilemque fugam*] Permanet in eodem sensu, ut dicat petitionem

suam etiam *Æneæ* prodesse. *Idem.*

Ferentes] Bene flantes, propitios, prosperos. *Idem.*

Ventos ferentes] Id est, secundos. Ita *Seneca* lib. De B. V. cap. 21. 'Navigantem secundus et ferens ventus exhilarat:' id est, ventus qui a puppe: *obpla.* *Plinius* *Paneg.* 'Venti ferentes et brevis cursus optentur.' *Homero* est *φέρον ἄνεμος*. Ita et *Euripid.* *πρὸς πομπήους* dixit, et *ναυστομπὸν ἄνεμον*. Hac metaphora *Seneca* 'Fortunam ferentem' dixit, *Epist.* 22. *Taubmann.*

431 *Antiquum*] Aut primum; aut carum, ut nihil antiquius habuit, dicimus: aut antiquatum et inritum. *Servius.*

Quod prodidit] Quod decepit. Et bene: ad disraptionem enim conjugii immutata voluntas sufficit. Quidam *prodidit*, pro *perdidit*, accipiant: ut, 'Unius ob iram Prodimur.' *Idem.*

Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro] Non dissimilis plane locutio apud *Stat.* *Thebaid.* I. II. 'nil fœdere rupto, Connubiisque super moveor, viduaque juvena.' *Emmeness.*

432 *Pulchro ut Latio careat*] Quod illi pulchrum videtur. Sic est illud, 'O tantum libeat mecum tibi sordida rura:' quæ tibi sic videntur. *Serv.*

Relinquat] Negligat. *Idem.*

433 *Tempus inane peto*] Id est, sine matrimonio, sine officio coëundi. Nam sine beneficio, non procedit, cum spatium petat et requiem. Aut quasi non magnam rem: vel quo vacuus et ociosus est, cum illi tempus inane est. *Idem.*

Requiem spatiumque furori] Ut possim habere spacium, quo amori finem imponam. *Idem.*

Tempus inane peto, requiem, &c.] De hac concessione *Scal.* III. 56. cum non potest impetrare *Dido*, ut maneat *Æneas*, abitum concedit ei. Ut *Maro* hic *requiem*, sic *Cicero* *requie-*

trm habet, teste Charisio instit. gramm. l. i. p. 52. 'Dies adimit homini ægritudinem,' ut Comicus. Eodem modo morari Ulyssem conatur Circe apud Ovid. 'Ne properes oro, spatium pro munere posco. Quid minus optari per mea vota potest.' *Emmeness.*

434 *Dum mea me tictam*] Mea fortuna, id est, adversa: ut, 'Hac Trojanæ tenuis fuerit fortuna secuta.' Ex statu in quo est, *fortunam* dixit. *Docent* autem *dolere* illud est, quia non habet in adversis patientiam, nisi quid dolere consuevit. Hoc ergo petit, ut ei præstetur tempus, per quod discat adversa perferre. *Serv.*

Dum mea me] Ita Dido etiam apud Ovid. 'Dum freta mitescunt, et amor dum temperat usum, Fortiter ediscam tristitia posse pati.' Nullus enim dolor est, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat: ut in Epist. apud Cic. est l. iv. 5. *Taub.*

435 *Oro veniam*] Beneficium: juxta morem antiquum: ut, 'Orantes veniam.' Terent. in Hecyra: 'Miguate, da veniam hanc mihi, reduc illam.' *Servius.*

Miserere sorori] Genitivum tantum regit. *Idem.*

436 *Quam mihi cum dederis, cumulatam morte remittam*] Sensus est: Quod beneficium cum mihi cumulatam morte dederis, sola morte derelinquam: et hinc intellectus est melior, quod sorori loquitur. Nam male quidam legunt, *Quam mihi cum dederit*, id est, *Æneas*, *cumulatam morte relinquam*: et volunt intelligi, acceptum ab illo beneficium, mea morte cumulo, et sic relinquam: ut amantes dicere consueverunt: ut, 'Præcepti ærii specula de montis in undas Deferar, extremum hoc munus morientis habeto.' Nam si eam odio habet *Æneas*, restat ut ejus morte lætetur. Hoc sorori quoque potest dicere, quæ credit eam ex amore concitatam id loqui, nec tamen facere; sed

eloquutio non procedit. nemo enim dicit *veniam cumulatam*, sed *cumulatam*. Alii ita intelligunt: reddam illi gratiam, occidam illum: nam alibi ait, 'Non potui abreptum divellere corpus.' Sed hoc totum sorori dicit. An perplexe loquuta est, ut solent loqui mali aliquid molientes? *Cumulatam* autem *veniam*, nunquid solidam et plenam, et cui nihil desit, debemus accipere? *Idem.*

Cumulatam morte remittam] In Mediceo; in Porcio, et antiquis aliquot aliis codicibus, *remittam* legitur. Tu vero quid hic Servius ex Tuccæ et Varri sententia disputet, videris. Legitur et *cumulatam morte relinquam*. *Pierius.*

Quam mihi cum dederis, &c.] Si mihi, soror, hanc veniam dederis, non moriar prius, quam tibi cumulatissime satisfaciam. Ita Turneb. xx. 21. et plerique omnes. *Taubmann.*

437 *Talibus orabat*] Aut simpliciter accipiendum, loquebatur: aut orabat, ideo quoniam preces inmixtæ erant: aliter *Æn. iv.* 'Multa Jovem manibus supplex orasse supinis.' Alibi pro *oravit*: 'Talibus orabat Juno.' *Servius.*

Fletus] Pro verbis, id est, verba debilia. *Idem.*

438 *Fertque refertque*] Non ab *Ænea*, qui nihil dicit; sed a Didone fert et refert, id est, iterum portat. Nam subjunxit: 'Sed nullis ille movetur Fletibus:' mire autem *fletibus* repetit. *Idem.*

Sed nullis ille movetur Fletibus] Simillima his Ovidius habet Remed. 1: de Ulysse discendente, qui Circes querelas acceperat: 'Illa loquebatur, navem solvebat Ulysses: Irrita cum velis verba tulere Noti.' Simillima Horatius Od. iii. 7. 'scopulis surdior Icarî Voces audit adhuc integer.' *Cerda.*

439 *Voces ullas tractabilis audit*] Cui mitis et placidus et tractabilis non audit? Quasi mirum est: excusat

et recusat dicendo: *Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris:* aut certe *voces tractabilis accipe*, aut alias *tractabilis*. Servius.

Fata obstant] Excusat Æneam, cum eum, ne ingratus videatur, non darditia mentis facit immobilem, sed voluntate divina. *Idem*.

Deus] Juppiter scilicet: unde et supra Dido ait, 'Saturnius:' vel certe Mercurius. *Obstruit*: obclaudit *operuit*. *Idem*.

Viri deus obstruit auris] Tacitus Annal. l. xx. 'Restitit idem Valentinus, obstruxitque suæ civitatis aures.' Taubmann.

441 *Ac velut, annoso validam cum robore quercum*] Quæ quidem lectio agnita etiam videtur Ovidio, quum dixit, 'Stabat in his ingens annoso robore quercus.' Sunt tamen, qui vulgatam lectionem magis adprobent, magisque propriam esse dicant, *Annosam quercum*, et *validum robur*. Pier.

Ac velut annoso] De hac Compensatione Scal. v. 3. et 14. Taubmann.

442 *Alpini Boreæ*] Flantes de Alpibus: quæ Gallorum lingua, *alti montes* vocantur. Et speciem pro genere posuit: nam *Alpinum Boream* pro quocunque vento dixit, vel quia potentiores montani sunt venti. *Serv.*

Alpini Boreæ] Flantes de Riphæis montibus, qui cum Alpibus iidem sunt: quos Hyperborei tenent. De quo Parrhasius ad Claudian. et Cæl. xv. 7. Intelligit autem tres illos a Septentrione spirantes ventos; *δραπνρίαν*, ejusque collaterales, *θρακίαν* et *Αχιλόνem*. Taubmann.

Nunc hinc, nunc illinc] Sicut Æneas ab Anna et Didone. *Servius*.

443 *It stridor*] Ad dolorem Æneæ pertinet; de quo ait, 'Magno per-sentit pectore curas.' *Idem*.

Atte] Aut jugiter, diu, aut ex alto cadentes. *Idem*.

Atte] In veteribus aliquot exemplaribus *alta* scilicet frondes, non *atte* adverbium habetur: sed enim adver-

bium longe venustius hic ponitur. *Pierius*.

444 *Consternunt*] Implent, eum-lant: ut, 'Strata jacent passim suæ quæque sub arbore poma.' *Servius*.

Frondes] Sicut lacrimæ Æneæ. *Stipes* autem media pars est arboris, quæ ramos sustinet. *Idem*.

445 *Hæret scopulis*] Sicut ille in consilio perseverat. *Idem*.

446 *Tantum radice in Tartaro*] Secundum physicos, qui dicunt parem esse altitudinem radicum et arborum. *Idem*.

Radice] In codicibus nonnullis ex his vetustioribus, *radicem* incusativo casu legitur: quam lectionem si admittamus, *tendit* pro *extendit* positum erit. Quamquam in Oblongo codice perveteri *mittit*, non *tendit* habetur. Quod si recipiamus, membrum illud superius *quantum vertice ad auras Ætherias* figura erit: quam brevitas per detractionem Quintilianus appellaret, quum scilicet unum verbum, et id quidem manifestum siletur. Sed enim tametsi tam multi codices, manu scripti, refragentur, libentius ego legerim *radice* casu septimo, ut cum superiore membro colligatum lectionem reddat dilucidiolem. *Pierius*.

448 *Tunditur*] Sæpe pulsatur. Terrentius, 'Tundendo atque odio effecit senex:' et ipse alibi, 'Rhiphæo tunditur Euro.' *Servius*.

Magno persentit pectore] Quamvis magno, sentit curas, sed eas forti pectore patitur: curas potest Didonis, potest et suas. *Idem*.

Persentit] In plerisque codicibus antiquis, *persentit* legitur. In aliquot etiam *persentit* præterito tempore. Sed magis movet in instanti dictam. In aliis etiam *presentit*. *Pierius*.

449 *Mens immota manet*] Ad illud refertur, 'Ipsa hæret scopulis.' *Serv.*

Lacrymæ inanes] Quia mens immota manet: et utrum *inanes*, quæ Didoni nihil præsent? quidam tamen *lacrimas inanes* vel *Æneæ*, vel *Didonis*, vel *An-*

na, vel hominum accipiant. *Idem.*

450 *Tum vero*] Post desperationem. *Idem.*

Exterrita] Atqui in fine ait, 'Nam quia nec fato, merita nec morte peribat.' *Fatis* ergo aut malis suis, aut a verbo *For*, *faria*. *Fatis*, id est, responsis Æneæ. *Exterrita* autem præcipitata, turbata. *Idem.*

451 *Mortem orat*] Pro *desiderat*: at, 'Mortemque miserrimus opto:' aut certe ideo *orat*, quia consecrata fuit, nec mori poterat, nisi soluta consecratione. *Idem.*

Cæli convexa] Incurva cæli. *Idem.*

Tædet cæli convexa tueri] Id est, vitæ pertæsum est. Vide Scalig. III. 19. et IV. 23. Porro annotant Grammatici quidam, *convexum cæli* cerni non posse, sed ejus concavam: ac proinde *convexa* pro concavis dixisse Poëtam: cum sit *convexum*, curvum cavo oppositum. Sed *convexum* cavum esse retur Turnebus, idque e Justino intelligi posse, l. II. de Xerxe scribente: 'Et montes in planum deducebat, et convexa vallium æquabat.' Item Maron. *Æn.* I. 'Classem in convexo nemorum sub rupe cava-ta,' &c. Advers. xxx. 27. *Tædum.*

Tueri] 'Os homini sublime dedit cælumque tueri' Ovid. Met. I. 8. ubi non nulli *videre* legunt. *Emmen.*

452 *Quo magis inceptum peragat*] Id est, mortem sibi inferat. *Servius.*

Lucemque relinquat] Ad illud, 'Tædet cæli convexa tueri.' *Idem.*

Relinquat] Ennius Annal. III. 'Lumina sic oculis etiam bonus Ancus reliquit.' Et Lucretius l. III. 'Lumina qui linquunt moribundi,' et Lucilius in epig. *Τὸν καταλείψαντας γλυκερὸν φῶς*. *Cerda.*

453 *Turicremis*] Id est, cremantibus tura, nomen mire compositum, et hoc genus ominis Didoni factum, de augurali disciplina translatum est, quæ *Dira* observatur. *Dira* enim, deorum ira est, quæ duplici modo colligitur, aut ex signis, aut quocunque modo,

quacunque ex parte; quodque in illo factum tempore traditur, ex signis hic ostenditur: dicens enim, *Vidit turicremis*, usque, *nigrescere sacros*, non solum adversa petitionibus inveniri, verumetiam mortem denunciari: nam præmisit: 'Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat.' Item, tumulis Sichæi exaudiri voces et verba vocantis, quod asperius fuit, ut mariti defuncti vox audiretur e tumulto, quod erat dirum, ad se vocantis. Sunt et de avibus dira auspicia, quod hic subjunxit dicendo: 'Solaque culminibus ferali carmine bubo Sæpe queri:' in quo satis non fuit diram avem bubonem nominatam, nisi adjecisset *ferali carmine*, et *sæpe queri*, et ut non utique canendi usus significaretur, sed fletus, vice querularum. *Servius.*

Turicremis] Lucretius l. II. 'Turicremas propter mactatus concidit aras.' Sic dictæ aræ, quod in his tus adoleatur. *Cerda.*

454 *Horrendum dictu*] Quanto magis visu, quod Didoni contigit. *Serv.*

Latices nigrescere sacros] Tanquam malum omen observatum a Stat. Theb. l. v. 'niger omnibus aris Ignis, et in nullis spirat deus integer extis.' *Emmeness.*

455 *In obocenum se vertere*] Hoc est, 'Latices nigrescere sacros,' et quidam *Nigrescere* et *vertere*, ideo incertum tempus positum volunt, ut ostendant, non vere vertisse se, quod contra naturam est, sed verti a Didone visa; ut, 'Visumque canes ululare per umbram,' non ululasse ergo, sed fieri visum. *Obocenum* autem, mali ominis, ut *Æn.* III. 'Obscenas pelagi volucres.' *Servius.*

456 *Hoc visum nulli*] Hoc quod viderat, nulli dixit. Quid est *nulli*? ne sorori quidem, cui fuerat de amore confessa: et forte ideo sororem celavit, ne et ipsa se perimeret; post queritur, 'Idem ambas ferro doler atque eadem hora tulisset.' *Idem.*

Effata sorori] Veteres plerique codices *sorori est*, una plus dictione legunt: placet vero verbum id in fine narrationis. *Pierius*.

458 *Conjugis antiqui*] Aut prioris, aut chari. Lucilius, 'Concilio antiquo sapiens vir solus fuisti: antiquus ergo est, qui præcedit eum, qui præsens est. *Servius*.

Fuit in tectis de marmore templum Conjugis antiqui] Nonius, Gifanius, alique, *Templum* hic sepulchrum interpretantur: cum veteres *Templum* pro quovis loco posuerint, auctore Varrone: quod sepulchrum sive cenotaphium prioris mariti Dido *velleribus niceis*, id est, *oreppearlois* (quæ, ut Nannius Miscell. l. vii. docet, lana erat ramo circumvoluta, qua deos coli mos erat) itemque frondibus quasi circumvestierit. Cæteri ædiculam sacram sive sacellum interpretantur. Turneb. xxi. 12. et xxiv. 26. Censeo, inquit, Maronem hic respicere ad consuetudinem Romanorum, qui suos Cæsares in deorum numerum referebant, flaminibusque et sacerdotibus honorabant: nam Dido videtur fuisse Sichæi Flaminica. Solebant autem vittis laneis et infulis ornare fores templorum et aras: quod attigit Maro: quanquam hoc ad nuptiarum consuetudinem retulit Servius: a quo dissentio. Ita Statius Silv. l. iv. 'Pande fores superum, vittataque templa Sabæis Nubibus, et pecudum fibris spirantibus imple.' *Taubmann*.

Miro quod honore colebat] Exhibendo ea mortuo, quæ circa vivos solent fieri. Ritum veri et venerabilis templi, mariti templum obtinere cupiebat. Templum enim velamentis religiosa monstrantur, et moris fuerat, ut nubentes puellæ, simul cum venissent ad limen mariti, postes, ante quam ingrederentur, propter auspiciam castitatis ornarent laneis vittis. Unde ait, 'Velleribus niveis: et oleo unguerent, unde uxores dictæ sunt, quasi *saxoræ*. Bene ergo Dido, cum

templum marito extrueret, veluti devota viro, quippe post quem nuptura non esset, ad conciliandum amorem, officia ritus maritalis adfixerat, ut morem ipstauraret uxorum: nam ait post, cum in pœnitentia inducitur a Poëta: 'Non servata fides cineri promissa Sichæo.' Hi tamen qui de nuptiis scripsisse dicuntur, tradunt cum nova nupta in domum mariti ducitur, solere postes unguine lupino obliniri, quod hujus feræ et unguen et membra multis rebus remedio sunt. Alii hoc Romuli dicunt temporibus institutum, quod Romulus et Remus lupino lacte nutriti sunt. Dicitur etiam Lupam in concilio multorum ejusdem generis sociari marito, atque, amisso eo, nulli alteri post jungi, quod ipse subjecit, 'expertem sine crimine vitam Degere more feræ,' id est, Lupæ. Hæc ergo puella se donum religiosam ingredi, simul lanam ferens, lanificium promittebat. *Serv.*

459 *Velleribus, &c.*] Pro eo Stat. Silv. l. iv. 'vittata templa.' Quomodo templa coronaverint veteres, Paschal. de Coronis iv. 18. *Emmencæ*.

Festa fronde] Divina, tanquam numen coleret. Sane hoc loco latenter, quam supra diximus, tangit historiam. Nam si amabat Æneam, utique non coleret extinctum maritum. *Servius*.

460 *Hinc exaudiri voces*] Simile Cæcinæ accidisce narrat Tacit. Ann. l. i. his verbis: 'Ducem terruit dira quies: nam Quintilium Varum, sanguine oblitum, et paludibus emersum cernere et audire visus est, velut vocantem, non tamen obsecutus, et manum intendentis repulisse.' Ovid. de eadem Didone: 'Hinc ego me sensi noto quater ore citari: Ipse sono tenui dixit, Elissa veni.' *Cerda*.

461 *Visa viri*] Ut, 'visæque canes ululare per umbram.' Terentius, 'Audire vocem visa sum modo militis.' Non enim erant vera, ut supra. *Serr.*

Nox cum terras] Ut augeret terro-

rem, tempus adjecit, a verisimili. *Idem.*

463 *Sola bubo*] *Sola*, quærendum quod dixerit, utrum *εμφορικὸς*, an pro *solis*, id est, desertis; ubi enim sederit et cecinerit solitudinem significat. Secundum auguralem disciplinam volunt greges avium minus significare, et juxta hanc avem si alia sederit, malum, quod imminet, creditur evanescere; ut, 'Et sola in sicca secum patiatur arena.' Sane bubo, si cujus ædes insederit, et vocem miserit, mortem significare dicitur. Si autem de busto eadem ad tectum detulerit, incendium ædibus portendere. Ergo hic *Sola* utrum quod alia avis non sedebat in culmine, an *sola*, quia nihil deferebat, ut mortis signum esset? In hanc autem avem conversus est Ascalaphus Acherontis, vel, ut quidam volunt, Stygis filius, ira Cereris, cum Proserpinam prodidisset, malum granatum de pomario Ditis gustavisse, quod plenius in primo linitio Georgicorum dictum est, ubi est, 'Nec repetita sequi.' Sane *sola* contra genus posuit. Lucanus, 'Et lætæ jurantur aves bubone sinistro.' Item Ovidius, 'Infandus bubo.' Et hoc est in usu, sed Virgilius mutavit, referens ad avem. Plerumque enim genus, relicta specialitate, a generali sumimus: ut si dicas *bona turdus*, referendo ad avem. Item si dicamus *prima est a*, id est, litera; cum *a* sit neutri generis. *Idem.*

Ferali carmine] Bene addidit: non enim omni modo malum est bubonis omen. Sed cum cauit, omnimodo malum est, quia aut fletum imitatur, aut gemitum: tacens autem ostendit felicitatem. Omnes enim aves oscines malæ, præpetes bonæ sunt: vel e contra, malæ præpetes, oscines bonæ sunt. *Idem.*

Solaque culminibus ferali carmine bubo] Non. Marcellus, ubi Virgilium præter aliorum auctorum morem fœmineo genere *bubonem* appellasse di-

cit, hoc citato versu, non *sola*, sed *æra* legit, epitheto inauspicatæ volucris proprio: ut illud, 'Seraque terrifici cecinerunt omina vates.' Reliqui tamen codices quotquot inspexi, *sola* legunt. *Pierius.*

Solaque culminibus ferali carmine bubo] *Idem* Ovid. in *Ibide* vs. 223. 'Sedit in adverso nocturnus culmine bubo Funereoque graves edidit ore sonos.' Vide eruditum Bochartum *Hist. anim.* qui de ave hac ferali et inauspicata agit de avibus II. 22. Pro *sola* sunt, qui *æra* legunt, ut supra *Pierius*. Turnebus autem *serum* dirum, ominosum exponit XXV. 17. De genere ineptiunt femininum esse aliquando affirmantes: sed hic, ut apud Ovid. exprimitur, 'Martia picus avis,' subaudiendum avis: teste Sanctio Min. p. 287. *Emmeness.*

463 *Sæpe queri*] Quidam propterea *queri* positum volunt, quod doleat de Ascalapho se in avem mutatum: ut, 'Veterem in limo ranæ cecinere querelam.' *Servius.*

Longas in fletum ducere voces] Hinc Propertius, magnus et frequens Virgilii imitator, eleg. I. 10. 'In longam ducere verba moram.' Quo versiculo etiam hæsit Ecl. IX. 'Nostros in longum ducis amores.' et eleg. IV. 10. de bobus Herculis mugientibus 'longo mugitu.' *Cerda.*

In fletum ducere voces] Eleganter, *voces ducere in fletum*: quod Æn. VI. 'flendo ducimus horas.' *Taubmann.*

464 *Piorum*] Legitur et *priorum*. Sed *priorum* illud spectat, 'Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furem?' quod superius expositum. Sed *piorum* religiosorum, castorum. *Servius.*

Piorum] Ex antiquis exemplaribus, quæ præ manibus habuerim, plura fuerunt omnino, quæ *piorum*, quam quæ *priorum* legerent. Quod si prædicta, in se prius habere consideremus, superhabundare quodammodo *priorum* judicabimus. Sin *piorum* le-

gerimus, et proprium epitheton Vati-
bus dabimus, et vaticinio auctorita-
tem. Sane Servius utrumque agnos-
cit. *Pierius*.

465 *Horrificant*] Horrorem incu-
tunt. *Servius*.

Horrificant] Horrorem incutiunt.
Catullus: 'Horrificans Zephyrus
proclives incitat undas.' *Taubmann*.

466 *In somnis ferus Eneas*] Non
est epitheton *ferus*, sed phantasia: ta-
lem enim illum imaginabatur, qualem
timebat. Et in *somnis* pro *insomniis*,
id est, vigiliis. *Servius*.

Semperque relinqui] Per omnes noc-
tes navigare videbatur Eneas, quasi
eam semper relinqueret. *Idem*.

467 *Longam viam*] Nonnulli infe-
rorum accipiunt. *Idem*.

Incomitata] Quod ferale, id est,
mortiferum omnibus; et præcipue
regibus, qui nunquam soli sunt. *Id.*

468 *Ire viam*] Veteri more juxta
jus, ut, *ite viam, redite viam*: et alibi,
'Primus et ire viam.' *Idem*.

Tyrios deserta quærere terra] Bona
affectio: solent enim qui deficiunt,
suos desiderare, ut dulcius moriantur.
Idem.

469 *Eumenidum veluti demens*] An-
tiqui aliquot codices, *Eumenidum ve-
luti demens*; alii *Eumenidum demens
veluti*. *Pierius*.

Agmina Pentheus] Aut impetus:
aut secundum quosdam, quia habitus
earum et sibila serpentium faciem
agminis præbent: vel quia plures Fu-
riæ putantur: vel quia furiosis pro
tribus plures videntur. Et bene vi-
det *agmina*, expressit furem: cum
ait *videt*, non existimat, sed putat se
videre. Pentheum autem fuisse
traditur secundum Pacuvii tragæ-
diam, de quo fabula talis est: Pen-
theus, Echionis et Agaves filius, The-
banorum rex, cum indignaretur ex
matertera sua Semele genitum Libe-
rum patrem coli, tanquam deum; ut
primum comperit eum in Cithærone
monte esse, misit satellites, qui eum

vinctum ad se perducerent, qui cum
ipsum non invenissent, unum ex co-
mitibus ejus Acoëten captum ad Pen-
theum perduxerunt. Hic cum de eo
graviolem poenam constitueret, jussit
eum interim claudi vinctum: cum-
que sponte sua et carceris fores aper-
tæ essent, et vincula Acoëti excidia-
sent, miratus Pentheus, expectaturus
sacra Liberi patris, Cithærona petit,
quem visum Bacchæ discernerunt.
Prima autem Agave mater, ejus am-
putasse caput dicitur, feram esse
existimans, aut secundum Urbanum,
agmina serpentum. *Servius*.

Pentheus] Hæc ex Euripide in
Bacchis sumpta sunt, ubi Pentheus
rex Thebanorum furiosus: καὶ μὴν
ὄψην μοι δύο μὲν ἡλίου δοκῶ, Δισσὰς δὲ
Θήβας. Cur autem furiosis, ebriis, et
pupillam oculi intorquentibus, res
duplices appareant, docet Aristot. in
Probl. sect. 3. Item Lucret. l. iv.
Taubmann.

Pentheus] Fabulam Penthei enarrat
Ovid. Met. iii. 700. et in Græcia
Paus. l. ii. in Corinth. p. 89. Ovid.
in Ibide: 'Aut lacer in silvis mani-
bus spargare tuorum, Sparsus ut est
Thebis angue creatos avo.' *Emmen*.

470 *Solem geminum*] Tragice dixit,
imitatus Euripidem. *Servius*.

Duplices Thebas] Civitas in Bæotia
a Cadmo et Zetho et Amphione con-
stituta, in qua Cædipus Laii filius cum
matre concubuit, ex qua Eteocles et
Polynices, qui se propter regnum in-
vicem peremerunt. *Idem*.

*Et solem gem. et dupl. se ostend. The-
bas*] Prorsus ex illo Eurip. in Bac-
chis: καὶ μὴν ὄψην μοι δύο μὲν ἡλίου
δοκῶ, Δισσὰς δὲ Θήβας. Vide probl.
Aristot. sect. 3. cur furiosis, ebriis, et
pupillam oculi intorquentibus res du-
plices appareant: et metaphys. lib.
xi. de iis, qui oculos digito subtor-
quent: cujus quidem ἀνωμαλίας ratio
videtur a contrario cognosci, hoc est,
ab æquabili, et bene constituta ocu-
lorum acie, qua licet gemina, res sin-

gula tamen vobis representamus : διὰ τὸ πῶμα τῶν ὁμῶντων ἀγροειδὲς ἔκπντων ἀνακρινῆται τῷ περὶ τὰ σώματα φασί, καὶ λαμβάνει τὴν σύμπεξιν, ὥστε δι' ἐξ ἀμφοῦν σώμα διόλου συμπαθεὶς γενέσθαι· κερδύνονται δὲ ἕτερον ἑτέρῳ συμπερίας λόγῳ καὶ ποσότητος· οὐ γὰρ ἀναμῆθαι δεῖ θάτερον ὑπὸ θατέρου κρατηθῆναι, ἀλλ' ἀπ' ἀμφοῦν ἐστὶ μέσον ἁρμονία καὶ κοινωνία συναχθέντων μίαν δύναμιν ἐποτελεσθῆναι. Plutarchus συμμ. α. probl. η. διὰ τὰ γράμματα πόρρωθεν οἱ πρὸς ἄλλους, &c. In hoc idem argumentum et Lucr. lib. iv. 'At si forte oculo manus uni subdita subter Pressit eum, quodam sensu fit uti videantur Omnia quæ tuimur fieri tum bina tuendo : Bina lucernarum flagrantia lumina flammis, Binaque per totas ædes geminare supellex, Et duplices hominum facies, et corpora bina.' Et Nicand. Alex. τὰ δὲ διπλῶς δέρεσθαι ἔσσον, Ὅλα χαλεπαῖν νόχιος δεδαισυσμένους οὖν· et Calab. M. de Laocoonte, in furorem a Pallade verso : ραινομένη ὃ ἔκτε, καὶ ἔδρακε διπλῶς πάντα. Germanus.

471 *Agamemnonius scenis agitur Orestes*] Hunc Oresten Electra soror ejus, post occisum ab Ægisto, dolo Clytemnestræ matris, Agamemnonem, subtraxit, quem Strophio alendum dedit. Eum cum filio Pylade edocatum in adultam produxit ætatem ; qui, ut primum de scelere matris ac morte patris agnovit, venit Mycenæ, et adjuvantibus amico Pylade et sorore Electra, Clytemnestram matrem cum adultero Ægisto occidit ; ob quam rem aliquandiu furis agentibus insaniit. Sane *Agamemnonius* non est patronymicon, nam *Agamemnonides* facere debuit. Ergo sicut, 'Agamemnoniæque phalanges.' Servius.

Scenis agitur Orestes] In antiquis aliquot codicibus, *furiis agitur* legitur, ut rem vero proximiorē faciat : nam quæ in scenis representantur, fabulosa esse solent. Verum ego

crediderim *furiis* ex paraphrasi desumptum : et *scenis* inde legitima lectione expuncta, adulterinam suppositam. *Agitatus* enim non tantum pertinet ad *Furias*, quæ omnino subintelliguntur : verum etiam ad fabulæ actionem, quæ frequenter scilicet recitari consuevit. Advertendum etiam *Orestes* absque aspiratione scribi, licet in codd. manu scriptis ea fere passim huic nomini adposita inveniantur. *Pierius*.

Scenis agitur Orestes] Famosus, celebratus tragœdiis : Qualiter a Græcis in scena inducitur. *Agitatus* autem, aut quia furis agitatus, aut quia multæ sunt de eo tragœdiæ : quasi frequenter actus. *Servius*.

Scenis agitur Orestes] Omnibus in theatris actus et celebratus *Orestes*. De eo enim multæ tragœdiæ scriptæ et actæ sunt. Hæc autem, quæ hic perstringit Poëta de Oreste, apud Æschylum spectari in Eumenidibus, notat Muret. Var. vii. 24. Vide et Not. ad Æn. iii. 331. Alii, *scenis agitur* interpretantur in prætorili et iudiciali agitatns : ut sit respectum ad illud de Oreste iudicium in Areopago habitum. *Taubmann*.

Scenis agitur Orestes] De Oreste agitato furis, et ejus decantata in scenis fabula, dictum alibi. Adde Horat. Sat. ii. 3. 131. et seqq. Sic 'Agamemnonio Orestæ' Ov. in Ibide vs. 527. *Emmeness*.

472 *Armatam matrem*] Causam ipsam furoris. *Servius*.

Armatam facibus matrem] Clytemnestram facibus Furiarum, quarum singuli capitum pili serpentes erant. Cum autem hoc in tragœdiis non ad hunc modum narretur, existimat Næcimb. ita accipiendum ; ut, cum Poëta matrem insectatam facibus et serpentibus filium dicat, de Furiis intelligatur : ut quod per *Furias* Clytemnestra fecerit, id ipsa videatur fecisse. *Taubmann*.

473 *Sedens in limine Diræ*] A Pa-

cavio Orestes inducitur Pyladis admonitu, propter vitandas furias, ingressus Apollinis templum : unde cum vellet exire, invadebatur a furiis. Hinc ergo est, 'Sedent in limine Diræ.' Alii dicunt, quod cum absolutus in templo Minervæ, de iudicio exiret a furiis correptus est. *Servius*.

Sedent in limine Diræ] Quia, apud Æschylum, Furis templum Apollinis καβαρὸν, quod suasu Pyladis ingressus erat Orestes, non ingrediuntur, sed ipsum exspectant in limine. Nam earum ingressu religio fani violata fuisset. Vide Turneb. xxvi. 5. *Taubmann*.

474 *Concepit Furias*] Furore completa est, et quidam *furorem* pro bono et innocenti motu accipiunt, *furias* semper pro malo. *Concepit* ergo furorem, postquam amoris dolor immixtus est. *Servius*.

Ericta dolore] Ἀνοκρεφθασα. Hom. Od. A. de Epicasta vel Iocasta, quæ laqueo vitam finierat : ἡ δὲ ἄχρη σχομένη. *Germanus*.

475 *Tempus secum ipsa modumque*] *Tempus*, id est, quando ; *modum*, id est, quomodo, et qua morte. *Serv.*

476 *Exigit*] Ad certum redigit : ut solent pondera : et vires ad exactum redigi : ergo definit. *Idem*.

477 *Consilium vultu tegit*] Ut, 'spem vultu simulat.' *Idem*.

Consilium] Propositum consciscendi sibi necem. Ita Æn. i. 'Spem vultu simulat, premit alto corde dolorem.' Catullus : 'celans dulci crudelia forma Consilia in nostris requiesset sedibus hospes.' Scal. iv. 16. *Taubmann*.

478 *Viam*] Rationem, remedium. Ita enim antiqui dicebant, ut ipse alibi, 'Aut tu, si qua via est.' *Serv.*

Gratare] Gratulare, suscipere gaudium pro sorore. Sic enim dicimus, *grator tibi honorem*. Et bene a gratulatione incipit, quæ vult suum dissimulare consilium. *Idem*.

Gratare sorori] *Χαίρει* congratulare. *Germanus*.

Gratare sorori] Hoc verbo pro *gratulor* usus non solum Poetas, sed scriptores, alii jam observarunt. Nam Tacitus Hist. i. 'proximi militum gratabundi :' et Livius lib. ix. 'invicem inter se gratantes.' *Cerda*.

479 *Reddat*] Reconciliet. *Eum* : Æneam : quem, ut notum, noluit dicere. *Servius*.

Eo me solvat amantem] Mori disponens, duo mentitur, vel ut se solvat, vel ut alliget Æneam. *Idem*.

Reddat eum, vel eo me solvat] In Ob longo illo codice perveteri legere est, *Quæ mihi reddet eum, vel eo me solvet amantem*. Utrunque verbum futuro tempore, finitivo modo. In Longobardico, *Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvet amantem* : ut primo agat de presenti, ut *reddat* : id si nequaquam fieri possit, de futuro saltem, ut sit solvenda Dido præcavetur : propterea *solvat* affirmativum est : et hoc saltem eventurum firmiter proponit. Sed enim mihi magis faciat satis utrunque verbum eadem figura, eodem tempore et modo positum, magisque finitivum illud *reddat*, et *solvat*. Nam ut Anna propere ad opus adcingeretur, certa aliqua spes proponenda fuit. Est et sua tamen elegantia in lectione altera. *Pierius*.

Quæ mihi reddat eum, &c.] Hoc versu putat Lactantius, sive Lactatius in Theb. v. allusum ad Venerem cognominatam *verticordiam*, quæ sic dicta, quod curas inferret, auferretque a cordibus humanis. Hujus Dææ plures meminere, præsertim Val. Max. lib. viii. quam Ovid. Fast. iv. sic circumscripsit : 'Templa jubet fieri Veneri, quibus ordine factis, Inde Venus verso nomina corde tenet.' *Cerda*.

480 *Oceani finem juxta*] Finem Oceani nullus novit, sed initium : quod et ipsum potest finis videri aliunde sumpto principio. Et longinquitate argumentatur. Terentius, 'Ex Æ-

thiopia est usque hæc.' *Servius*.

481 *Æthiopum*] *Æthiopiæ* duæ sunt, una circa ortum Solis, altera circa Oceanum in Mauritania, quam nunc dicit. Et dicta *Æthiopia* a colore populorum, quos solis vicinitas torret. Græce enim *αἰθερ torrere*, *by aspectus* dicitur. *Idem*.

Atlas] Nullum nomen Græcum in us terminatur. *Idem*.

482 *Axem*] Nunc pro *cælo*, non enim in axe sunt stellæ. *Idem*.

Torquet] Sustinet, portat. *Idem*.

Stellis aptum] Satis perite loquitur. Nam *aptum*, conjunctum dicit, *ἀνδ τοῦ ἄρρεος*, non insignitum stellis. *Axis* enim non habet stellæ, qui est medius inter septentriones. Unde et Græce *ἀναρπος* dicitur. Septentriones autem non occidere, *axis* vicinitas facit, non quia in axe sunt. Ergo bene *aptum*, conligatum. Cicero in *Timæo*, 'Qua ex conjunctione cælum ita aptum est,' id est, constrictum et complexum. Item in *Oratore*, 'Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere.' *Idem*.

Axem stellis aptum] *Axem*, id est, cælum stellis fixum et consertum conspersumque. Ejusdem plane sensus cum illo *Lucr.* lib. v. 'stellisque micantibus æthera fixum:' ut quidem *Turneb.* exponit, xxii. 23. et xxix. 6. *Anaximenes* enim stellæ, clavorum more, cælo affixas dicebat. Mutuatum autem ex *Ennio* est, repetiturque *Æn.* lib. vi. et xi. *Servius* et alii *Aptum* interpretantur *συνάρτημα*, conjunctum, connexum, compactum, colligatum: exemplo etiam *Ciceronis* in *Tuscul.* 'Fulgentem gladium e lacunari seta equina aptum.' Et, de astrorum ordine, *De Nat. D.* iii. 'Inter se omnia connexa et apta,' &c. *Pimponius* et *H. Grotius* *aptum* derivant ab antiquo *apere*, quod colligare significet: citantes illud *Lucr.* l. v. 'Sic ubi non erimus, cum corporis atque animæ Dissidium fuerit, quibus e sumus uniter apti.'

Etiam *Gifanius aptum* hic exponit connexum, pendens: itaque sæpius usurpatum a *Cicerone* itidem asserit. *Lucret.* lib. v. 'nos nil lædit veste carere Purpurea, atque auro signisque ingentibus apta.' Ergo *aptum* hic fuerit ab *apere*, quod sit vinculo comprehendere, *συναρπάζειν*. Inde et *apex*, auctore *Festo*. *Aptus*, *συναρπυστός*. Aliud postea est *aptus*, ab *apiscendo*, &c. Denique *Hier.* *Columna haptum* legit: *ἀνδ τοῦ ἄρρεος*: ut *haptum* sit inflammatum, &c. nec displicet *Merulae*. *Taubmann*.

Ubi maximus Atlas Axem, &c.] Poëtica hæc figmenta quod portaverit cælum humeris, ut *Juven.* Sat. xiii. 48. unde passim *cælifer*: *Stat.* *Theb.* lib. v. 'respirat cælifer Atlas:' docet idem *Hyginus* fab. 160. Sed, ut non nulli, *Atlas* mons est altissimus, ut supra vs. 246. de quo *Mela* iii. 10. 'In arenis mons est Atlas, dense conurgens, verum incisis undique rupibus præceps, &c. Qui quod altius, quam conspici potest, usque in nubila erigitur, cælum et sidera non tangere modo vertice, sed sustinere quoque dictus est.' Ad hunc adhibe *Salmasium* *Plin.* exercit. p. 293. *Servius* eruditum astrologum fuisse docet *Æn.* l. 745. et ut noster 'oceani finem juxta solemque cadentem,' sic *Stat.* *Achill.* l. i. 'Hos abolere metus magici jubet ordine sacri Carpathius vates, puerumque sub axe probato Secretis lustrare fretis, ubi litora summa Oceani et genitor tenet illabentibus astris Pontus.' *Emmensea*.

483 *Hinc mihi Massyla gentis monstrata*] Prædicta. Quæ est oriunda *Massyla*. Aliquando horti *Hesperidum* sacerdos, nunc habitans circa *Atlantem*. Nam aliter non procedit. *Massyla* enim *Mediterranea* est: *Berenice* civitas *Libyæ*, unde haud longe sunt horti *Hesperidum*. *Atlas* vero mons maximus in Mauritania est. Quidam tamen hos hortos circa *Syrtes* positos tradunt. *Servius*.

Massyla gentis] In codicibus ple-
risque veteribus, *Massylæ gentis* le-
gitur: quod veriti sunt *sy* mediam
syllabam esse brevem. Hinc *snpe-*
rius, 'Massylicique runnt equites,'
posuerunt: sed trisyllabum Latini
agnoscunt. *Pierius*.

484 *Hesperidum templi custos*] *Hes-*
perides, *Atlantis filiæ*, *Nymphæ*, se-
cundum fabulam hortum habuerunt,
in quo erant aurea mala, *Veneri* con-
secrata, quæ *Hercules*, missus ab
Eurystheo, occiso pervigili dracone,
sustulit. Re vera autem nobiles fue-
runt puellæ, quarum greges rufam
lanam habentes abegit *Hercules*, oc-
ciso eorum custode. Unde mala fin-
gitur sustulisse, hoc est, oves, quæ
Græcè *μήλα* dicuntur: unde *μηλο-*
νόμος dicitur pastor. Propter rubo-
rem autem lanæ, quæ similita auro est,
existimasse eos qui audierant mala
aurea in Africa nasci. Est et alia
fabula: cum nuptiæ *Jannonis* cele-
brarentur, omnesque *Dii* in honorem
ejus conferrent munera, *Terra* in ex-
tremis regionibus edidit arborem, po-
ma aurea ferentem: hæc cum decer-
perent *Hesperides*, *Atlantis*, sive
Hesperii filiæ, custodes ejusdem ar-
boris, *Junno* offensa munus spoliari
suum, in metum earum misit *Draco-*
nem insomnem, qui omnibus noctibus
diebusque custodiret ramos. Hoc
postmodum ab *Hercule* interempto,
qui ab *Eurystheo* ad hoc missus fue-
rat, mala sublata sunt. *Hesiodus* has
Hesperidas *Æglem*, *Aretusam*, et
Hesperusam, *Noctis* filias, ultra
Oceanum mala aurea habuisse dicit.
Bene ergo *Virgilius*, has ad *Ocea-*
num et *Solis* occasum esse dicit. *Serv.*

Hinc mihi Mass. &c.] Recte juxta
Oceani fines. Erroris convincit *Ser-*
vium hoc in loco *Salmas. Plin. exerc.*
p. 373. Emmeus.

Epulasque draconi] *Hesperus* rex
traditur preciosissimas oves habuisse,
quarum pastor vocabatur *Dracon*,
cui præbebant epulas regis filiæ; sed

quia Græcè oves *μήλα* dicuntur, et
dubio nomine fabula composita est.
Servius.

485 *Sacros ramos*] Vel *Veneri*, vel
Junoni dicatos. *Idem.*

Sacros ramos] Et ad serpentem
custodem et ad sacros ramos alludit
Sil. Ital. l. vi. 'qualisque comantes
Auro servavit ramos *Junonius* an-
guis.' *Emmeus.*

486 *Spargens humida mella, sopor-*
iferumque papaver] Id est, miscens:
ut supra dictum est ex *Cicerone*,
'Et spargere venena didicerant.'
Nec incongrue ad amaritudinem ai-
moris, mel adhibet; ad oblivionem,
papaver. Servius.

Soporiferumque papaver] Incongrue
videtur positum, ut *soporifera* spe-
cies pervigili detur draconi. Sed di-
cimus variam viam præbere victum
diversa diversis animalibus. Nam
salices amaræ hominibus sunt, dulces
capellis: ut, 'Et salices carpetis
amaras,' scilicet hominibus. Item
cicutæ, secundum *Lucretium*, homi-
nibus venenosæ sunt, cum pingues
reddant capellas. Ergo et *papaver*
cum det hominibus somnum, draconi
adimit forsitan: et est ergo excu-
satio. Potest tamen melior esse sen-
sus, si post *sercubal in arbore ramos*
plena sit distinctio: sequentia vero
sic accipiamus: 'Hæc se promittit
carminebus curasolvere.' *Idem.*

Spargens, &c.] Disputant hic Cri-
tici, cur *soporifera* species detur per-
vigili Draconi. Respondet *Turnebus*:
Immanem illum Draconem, ut locum
amaret, jucundo linctu mellis retinen-
dum fuisse: et ne perdius et pernox
insomnis tandem deficeret, medica-
mento velut *soporifero* ad vires refi-
ciendas ei somnum conciliandum fa-
visse. De qua re copiosissime disserit
xxvi. 5. et xxviii. 46. et xxix. 6.
Adversariorum: quæ legere operæ
pretium est; ut et quæ *P. Victorius*
Var. Lect. iv. 3. de his annotavit
Tubmann.

487 *Hæc se carminibus*] Id est, magicis vocibus. Hunc autem locum argute et callide, de Magia disputans, illustrat Cœl. ix. 23. Landat et Scallig. v. 16. Lege et Eclog. viii. *Pharmacutrium*. Idem.

Solvere] Cura liberare. *Servius*.

Solvere] Amore liberare. Tibullus: 'eadem se dixit amores Cantibus aut herbis solvere posse meos.' Vide Apulejum Milesiar. l. i. *Taubmann*.

Solvere] Contrarium est *deolvere*, *defigere*, *ligare*, quia, qui amoribus impliciti erant, quasi nodo Veneris ligati videbantur. Vide Salmas. exere. Plin. p. 1089. et Torrentium, ubi in Horatii oda ad Canidiam interpretatur quænam fuerint *Cocytia*. Emam.

488 *Durus curas*] Bene *durus* affectu quo ipsa passa est. *Servius*.

489 *Sistere aquam fluvius, et vertere sidera retro*] Quanto magis poterit Æneam ab incepto revocare? Vel in amorem immittere, aut mihi auferre? *Idem*.

Sistere aquam] Tibullus: 'Hanc ego de cælo ducentem sidera vidi. Fluminis hæc rapidi carmine vertit iter.' *Taubmann*.

Vertere sidera retro] Utrum ut videatur etiam in cælo potestatem habere, an etiam fata posse mutare, quæ secundum Mathematicos sideribus gubernantur? et multi *sidera* hic planetas accipiunt, quia reliqua cælo adfixa sunt. *Servius*.

490 *Nocturnosque*] Utrum quia in nocte sunt, an quia per noctem evocantur, an noctu? ut Cicero, 'Nocturnis canibus dilaniandum.' *Idem*.

Ciet] Exemplaria quedam admodum vetusta legunt, *moveret manes*: ut illud, 'At cantu commotæ Erebi de sedibus imis Umræ ibant tenues:' et infra, 'Quo fletu Mania, qua numina voce moveret.' Sed enim *ciet* mihi magis placet: quo significato legere est in Pharmaceutria, 'Animas imis excire sepulcris.' *Pierius*.

Manes] Quod ad inferos manent, *Delph. et Var. Clas.*

id est, abeant. *Servius*.

Nocturnosque ciet manes: mugire videbis, &c.] Hæc et plura de arte magica enarrat Ovid. Met. vii. 200. et seqq. *Emmeness*.

Mugire videbis] Id est, videbit quis: ut, 'Migrantes cernuas.' *Serv.*

Mugire videbis] Æneid. vi. 'Sub pedibus mugire solum,' &c. *Taubm.*

491 *Sub pedibus terr. et desc.*] Hæc non sic affirmat, quasi ad amorem extinguendum opus sint, sed difficiliora adsignat, ut facilius de opprimendo amore credat. *Servius*.

492 *Testor, cara, deos*] Obtestatio, quæ insinuationem habet a necessitate. Et respexit Poëta ad morem Romanorum, qui cum multa sacra susciperent, *magica* semper damnarunt. *Taubmann*.

493 *Magicas invitam*] Pro ad *magica*, aut *magicas* adgredi invitam; quia cum multa sacra Romani susciperent, semper *magica* damnarunt. Probrosa enim ars habita est, ideo excusat. *Servius*.

Accingier] Præparari. *Accingier* autem, ut ad infinitum modum er addatur, ratio efficit metri. Nam cum in eo ultima sit longa, addita *er* syllaba brevis fit: ut hic et in reliquis. *Idem*.

494 *Tu secreta*] Sine arbitris, et est bona elocutio, rem loci vel temporis ad personam transferre: ut *nocturnus venit, secretus fecit*. *Idem*.

Secreta] Sine arbitris, sola. *Charis. l. secreto. Taubmann*.

Pyram] Sub specie sacrificii, præparat mortis exequias. *Servius*.

495 *Et arma*] Gladium dicit abusive. Nam ait paulo post, 'ensemque relictum.' Proprie enim *arma* sunt quæ armos tegunt, hoc est, scutum, quod Græcis *δλον σπλον* dicitur; cum cætera sua nomina habeant: unde ipse ait, 'At Lausnum socii exanimem super arma ferebant.' Sed hic ideo generaliter *arma* nominavit, ne inventionem solius gladii constilium

proderetur. *Idem.*

496 *Impius*] Qui gladium reliquit furenti. Hoc autem tractum est de Homero, qui dicit gladium Ajaci datum ab Hectore, et Hectori ab Ajace balteum, quæ eis exitio fuerunt: nam alter tractus adfate balteo; alter se donato telo interemit. *Idem.*

Impius] Antonomasia, pro Ænea: qui alias pius audiebat. Vide Quintil. VIII. 6. *Taubmann.*

Exuvias] Vestes Æneæ: quem hostem dixerat supra, 'I soror, atque hostem supplex adfare superbum.' Item, 'Dulces exuvias.' *Servius.*

Exuviasque omnes] Legitur etiam in antiquis, *exuvias omnis*, absque particula copulativa: quod nihil aliud ab Ænea relictum indicaret, in futura cædis omen. Sed enim inferius, *exuvias ab ense* distinxit: et *Iliacas vestes* nominavit. Quare dicendum potius congruere imperanti membra quam maxime dissoluta ponere: ut, 'Ferte citi flammæ, date tela, scandite muros;' et quod paulo ante dicebamus, 'Classem aptent taciti, socios ad litora cogant.' Neque suo caret ornatu, si cum particula copulativa legamus, *exuviasque omnis*, præsertim, quum altera subsequatur, *lectumque jugalem*. *Pierius.*

Lectumque jugalem] Eleganter etiam in morte, perseverat in amore, et quatenus potest Æneæ se conjungit, si nno igne cum ejus concremetur exuviis. *Servius.*

497 *Quo perii*] Propter extinctum pudorem. *Idem.*

Superimponas] In codicibus aliquot antiquis, *superimponere* scriptum est: id autem absque synalepha legeretur. Sunt et alii, in quibus *imponant* habetur: neutrum horum placet. *Pierius.*

Abolere nefandi] A memoria tollere, ut, 'Paulatim abolere Sichæum.' *Servius.*

498 *Monumenta jubet*] Sunt codices admodum vetusti, in quibus cum Mediceo sic habetur *monimenta jubat*:

ac de *monimento* per i, satis alibi dictum. Quod vero *jubat* inveniamus, dicta erunt hæc ex persona consilioque Didus: *Abolere nefandi Cuncta viri monumenta jubat*: mox illud ex præceptis, quæ sacerdos dederat, quorum vel alterum movere poterat sororem, ut ea omnia curaret cremanda. Mihi vero *jubet* magis placet, ut hoc sit auctoritatis et reverentiæ, quæ sacerdoti debeatur: *Monstrat* vero pro redditione causæ, cur id fieri debeat. *Pierius.*

Monumenta jubet abolere] Quæ istius admonent. Eadem præcipit et Ovid. de Remedio amoris l. II. 'Omnia pone feros, quamvis invitus, in ignes: Et dic, ardoris sit rogus iste mei,' &c. *Taubmann.*

Jubet monstratque sacerdos] Et *jubat* *συμψέει*, hoc est, et voluntas mihi est, et sacerdos hoc præcipit. Quæ autem, pro enim, posuit. *Servius.*

499 *Hæc effata silet*] Subitum silentium, imperfectam orationem ex perturbatione mentis ostendit. *Idem.*

Pallor simul occupat ora] Scilicet ex conscientia cogitatæ mortis. *Idem.*

Occupat ora] Veteres nonnulli codices *inficit ora*, legunt: quod non est horroris proprium, sed verecundiæ potius: præterea *pallor* infecturæ contrarius est. *Pierius.*

Pallor occupat ora] Sic Horat. duo conjungit Epod. VII. 'tacent, et ora pallor albus inficit.' *Emmenceus.*

500 *Novis*] Pro *usitatis*. *Servius.*

Prætexere] *Prævelare*, abscondere. Et est antistrophe, *funeribus nova sacra prætexere*. Ergo hoc dicit: Anna non arbitratur sub obtentu sacrificiorum pompam funeri præparari. *Id.*

501 *Tantos furor*] Quantos cogitabat Dido. *Idem.*

502 *Graviora timet, quam morte Sychei*] Aut quam detrahimus: et stat eloquunt: aut subaudimus, *Graviora timet posse contingere*, hoc est, vel quam quæ fecit, vel passa est Dido. *Idem.*

Aut graviora timet, quam morte Sychei] In antiquis aliquot codicibus, *hand* legere est: quod minime placet. Est et *Sychei* per *u*, ut superius non semel observatum: quod quidem, ut puto, fit, ut *libet, lubet*, et similia. *Pierius*.

504 *At regna pyra]* Notatus est hic versus: vitiosa est enim elocutio, quæ habet exitus similes, licet sit casuum dissimilitudo. *Servius*.

505 *Tædis atque ilice secta]* Observavit Kirchm. de Fun. Vet. III. 1. electam ad exstruendas pyras fuisse materiam, quæ ignem facile conciperet et nutriret. Tales fuerunt arbores resiniferæ, de quibus etiam noster VI. 214. 'Principio pinguem tædis, et robore secto Ingentem struxere pyram.' *Emmeness*.

506 *Intenditque locum sertis]* Et intendit et inligat: ut, 'Et stupea vincula collo Intendunt.' et est Hypallage: est enim *intendit sertis per locum*. Hoc est, a pariete in parietem ligat; quod est extensis sertis locum replet; quasi sertis per locum tendit. *Servius*.

Fronde coronat Funerea] Verbenas intelligit, quas sacris adhibebant. Sed verbenæ in sacro nocturno erant funereæ, ut e cupressu; non e læta fronde. Tarn. xv. 1. *Taubmann*.

507 *Funerea]* Romani moris fuit, propter ceremonias sacrorum, quibus populus Romanus obstrictus erat, ut potissimum cupressus, quæ excisa renasci non solet, in vestibulo mortui poneretur, ne quis imprudens funestam domum, rem divinam facturum, introeat, et quasi attaminatus suscepta peragere non possit. Hinc ergo *funerea cupressu*: nam etiam supra dicta ligna ad funus pertinent: ut, 'Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex.' *Servius*.

Funerea] Pro eo Stat. Theb. I. IV. 'atque omne cupressus Intexit plorata latas.' *Emmeness*.

508 *Effigiemque toro locat]* Imagi-

nem scilicet Ænæ, quia solent Magi effigies eorum facere, propter quos carmen instituunt, ut in Bucolicis: 'Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit:' et Eclog. VIII. 'Terque hæc altaria circum Effigiem duco.' Horatius, 'Lanea et effigies erat, altera cerea.' Et bene exprimitur amoris adfectus, quod etiam in morte amati imagini volebat esse conjuncta; ut paulo post, 'Natumque patremque Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.' *Serv.*

Effigiem] Ænæ. Nam in *Sacris* istis *Stygiis* (de quibus infra vs. 638.) sive *Cocytis*, ut Horatii interpret Porphyrio appellat, sive ut Statius Theb. IV. 414. *Lethæis*, in quibus Sagarum alios in amorem aliorum pellicere nitebantur, *effigies* etiam *cerea*, similis ei quem devovebant, ponebatur: aut etiam laminæ in ejusdem similitudinem effectæ, quæ *Ipsullices*, vel potius *Ipsiplices*, ἀβρόντικτα φύλλα, vel etiam *Auriplices* vocabantur. Sagarum autem ejusmodi *Simulacrices* dictæ, vel etiam *Fictrices*, &c. De quibus accurate Scaliger F. in Ciri, ad vs. 374. *Taubmann*.

Haud ignara futuri] Memor suæ dispositionis. *Servius*.

509 *Stant aræ circum]* Aut sunt, aut circumstant. *Idem*.

Crinis effusa] Crines effusos habens, ut, 'picti scuta Labici.' *Idem*.

Sacerdos] Quæritur a quibusdam, quæ sit hæc sacerdos, quia illam ipsam accipi volunt, quæ supra dicta est, tanquam ficta a Didone. Ergo hanc adhibitam ad tempus hujus officii sacerdotem volunt. *Idem*.

Crinis effusa sacerdos] Pro eo Stat. Theb. I. I. 'Resolutaque vertice crines.' *Emmeness*.

510 *Tercentum tonat ore deos]* Non tercentum deos: sed tonat tertio centum numina Hecates: unde et Hecate dicta est, ἑκάτη, id est, centum potestates habens. *Tonat* autem perite dixit. Aliquibus enim sacra

imitabantur tonitrua; sed præcipue in Hecatæ: ant *tonat* clara voce et cum fiducia invocat. *Servius*.

Ter centum tonat ore deos] Vox *ter*, non ad deos, sed ad *tonat* referendum est: ut dicat, Hecaten, quam per centum deos innuit, *ter*, sive persæpe, invocatam esse. Alii trecentos deos intelligunt: quia tot Joves habuerit vetustas. De quo Cælius xxii. 3. Uterque autem numerus et *τὸ ter*, et *τὸ centum* infernalis sacer erat. Vide et Dan. Heinsium ad illud Silii l. i. 'ordine centum Stant aræ cælique Deis Ereboque potenti:' *ἑκατὼν* enim *τῆς ἑκάτης* numerus est. *Taubmann*.

Erebum] Inferorum profunditatem. *Servius*.

511 *Tergeminamque Hecaten*] Quidam *Ecaten* dictam esse tradunt, quod eadem et Diana sit et Proserpina, *ἑκὰς τῶν ἑκατέρων*; vel quod Apollinis soror sit, qui est *ἑκατηβόλος*, et secundum Hesiodum Hecate et Titanis et Asteriæ filia est: Diana et Jovis et Latonæ: Persephone Jovis et Cereris: quam genealogiam posteriores confuderunt. *Idem*.

Tergeminamque] *Tergeminus* et *trigeminus* idem quod *ternus*: quos Livius l. i. 'trigeminos fratres' vocat, *tergeminus* appellat Flor. l. 3. de Horatii et Curiatii cum est sermo. Vide Bochart. Hist. anim. ii. 40. *Emmeneses*.

Tria virginis ora] Iteratio est ejusdem rei, Lunæ, Dianæ, Proserpinæ. Et cum super terras est, creditur esse Luna, cum in terris, Diana, cum sub terris, Proserpina. Quibusdam ideo triplicem placet, quia Luna tres figuras habet, prima tanquam C, sequens tanquam O, tertia tanquam J. Nonnulli eandem Lucinam, Dianam, Hecaten appellant, ideo quia uni deæ tres adsignant potestates, nascendi, valendi, moriendi; et quidem nascendi Lucinam deam esse dicunt, valendi Dianam, moriendi Hecaten: ob quam triplicem potestatem, triformem eam

triplicemque finxerunt, cujus in trivis templa ideo struxerunt. *Serv.*

Tria virginis ora] Turn. xxvii. 5. *Hecaten triformem* ait dictam: quia et pingi et fingi ita soleat, et tribus animalium nominibus vocari gaudeat. Porphyrius l. iv. *De non edendis animalibus*: *ἡ δὲ ἑκάτη ταύρος, κύν, λέων, ἀκούουσα μᾶλλον ἢ πακούει*. Videatur et Cælius xx. 6. ubi inter cætera annotat, *Hecaten* dici *tergeminam*, quia sit trium capitum: dextrum quidem equi: sinistrum canis; mediam hominis agrestis: ideoque ab Orpheo *τρισσοκέφαλον* appellatam, &c. Ovid. Met. vii. 'Tuque triceps Hecate,' &c. Idem Fastor. i. 'Ora vides Hecates in tres vergentia partes.' Alii *τρίμορφον καὶ τρισέφαλον* dictam censent, quod Luna triplex sit vicissitudo: cum in cornua est curvata, cum divida, cum plena. Videatur et Pimponius in Paralip. Virgilii. J. Parrhasius hæc ita interpretatur, ut dicat; *Hecaten* a saga ter invocatam: quam per centum deos obscure quidem, verum peritissime designavit, ad amplissimam deæ potestatem, et nominis rationem simul alludens: quod ab *ἑκατὼν*, id est, *centum*, trahitur. Ternarius porro numerus in hujusmodi sacris adhibebatur ex ritu, &c. Nec obest, quod statim subjicitur, 'Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.' Nam sui moris est (ut et Macrobius observat) in quibus non convenit inter doctos (ut et in Hecate) utramque sententiam complecti, &c. Videatur et Floridus Succisiv. iii. 40. *Taubmann*.

512 *Simulatos fontis Averni*] In sacris, ut supra diximus, quæ exhiberi non poterant, simulabantur: et evant pro veris. Bene autem de Averno, per quem descensus ad inferos dicitur. *Servius*.

Sparserat] *Χύλλα* autem sive *latices* in expiationibus et devotionibus spargebantur thallo sive ramo olivæ: ut in Ciri vs. 376. et *Æn.* vi. 230. *He-*

σχιῖος: χύτλαρον, ὕγρανον. χύτλος δὲ κρατὶς ὄσχος ὁσκιος παρῆν. χυμένους, δασυμένους, &c. Taubmann.

Sparserat et latices simulatos, &c.] In sacris, quæ exhiberi non poterant, simulabantur; et erant pro veris. Ita cum de animalibus, quæ difficile inveniuntur, est sacrificandum; de pane, vel de cera fiunt; et pro veris accipiuntur. Inde et *simulatrices* *maliæ* vel sacerdotes, apud Festum: ut placuit Turnebo III. 10. et XVI. 22. Ita hic vera aqua lacus Averni non poterat haberi, itaque simulata ulitur Dido. Nam et in templo Isidis aqua sparsa de Nilo esse dicebatur. Inde et *Cervaria ovis* Festo, quæ pro cerva immolatur. Atque hæc etiam sacra *Ditis causæ* fieri suo modo, docet P. Pithæus Adv. II. 8. Bene autem, *Averni*, qui Plutoni sacer, et per quem descensus ad inferos, dicitur. Horat. Ep. v. 'At expedita saga per totam domum Spargeas Avernales aquas, Horret capillis.' *Idem*.

513 *Falcibus et messæ ad lunam quæritur ænīs*] Quia herbæ aut secundam rationem Lunæ tolluntur, aut in quas despumaverit Luna: sicut Lucanus, 'Donec subpositas propior despumet in herbas.' Nec omnes eodem modo. Unde perite et *ahenis falcibus* dixit: quia aliæ velluntur, aliæ inciduntur: et ad Lunam, non ad noctem, sed ad Lunæ observationem. *Servius*.

Falcibus et messæ ad lunam, &c.] Siccissæ ad observationem lunæ. Credebant enim herbas ad lunæ lumen lectas, beneficiis efficaciores: quod beneficiis lunam præesse censerent, et quadam saliva ac spuma herbas inficere. Unde et Ovid. Met. VII. de Medea: 'Addidit exceptas lunæ de nocte pruinas.' Lucan. I. VI. 'Donec suppositas propior despumet in herbas.' Val. Flacc. I. VI. 'Quamvis Atracio lunam spumare veneno Sciret.' Vide Turneb. VI. 10. Est

et hoc mystice dictum, atque ex ritu Acherontiorum sacrorum, *falcibus ænīs*: quod herbæ religiosius et purius æneis falcibus incidi arbitrarentur, quam ferreis: quod æs vi occulta minus quam ferrum corrumpat; minus rubiginis creet, vulneribus minus noxium sit: sed et purgandi *φαρμακὸν δι' ἰδιότροπα* et detergendi habeat: ut docet Plutarchus. Vide et Macroh. V. 19. et Cælium XIX. 5. item Joh. Scoppam. Jam, *pubentes herbas*, *Servius* adolescentes et florescentes intelligit: at Turneb. XXVI. 8. lanosas villosasque. Nam in beneficio, *inquit*, quando viri, qui pubent et barbati sunt, petuntur et incantantur, majorem vim habere plusque pollere, quam læves et impuberes censebantur. Sic et Æn. XII. 'Puberibus caulem foliis,' declaro, villosa pube lanuginosis: talia enim folia tribuit *Dictamnus* Dioscorides. *Taubmann*.

Ahenis] Codices plerique vetusti scriptum habent *aheneis*, quippe falcibus: quod non displicet. Ovid. 'Tertia post illos successit ahenea proles.' Horat. 'Hic murus aheneus esto.' Erit vero versus dactylicus, vel Synizesin patietur. Sed enim etiam *ahenis* recte. *Picrius*.

Falcibus ænīs] Sic Ovid. Met. VII. 222. 'Partim succidit curvamino falcis ænæ.' De *pubescentibus herbis* vide Salm. exerc. Plin. p. 513. *Emmenes*.

514 *Pubentes herbæ*] Ideo quia aliæ siccæ, aliæ viridiores leguntur. Et sciendum inter homines et herbas esse reciprocam relationem. Sic enim *pubentem herbam* dicimus, quem admodum *florem ætatis*. *Servius*.

Nigri cum lacte veneni] *Nigri*, aut noxii: quia nigri fiunt homines post venenum. Aut certe illud est: quia sunt herbæ *nigri lactis*, id est, sacci. Dicunt autem per periphrasin agreste papaver significari. *Idem*.

515 *Quæritur et nascentis equi de fronte*] Videbatur quibusdam non tam

Poëta hippomanes et philtrum conquirere debuisset, quam amoris amuletum: cum institutum hic Didus sit amorem excutere et abolere. Docet tamen Turnebus, nihil admisisse Maronem in artem, cum hippomanes hic paretur, ut igni mandatum amorem penitus amoliat et deleat: cum non nisi ex arte adhibitum ad amoris conciliationem prodesse possit. Sunt tamen, qui alia ratione Maroni hac in parte succurrant: nimirum ita propositum Didus accipiendum, ut suum explicat Tibullus, a maga lustratus, sub his verbis: 'Et me lustravit tediis, et nocte serena Concidit ad magicos hostia pulla deos. Non ut totus abesset amor, sed mutuus esset Orabam, nec te posse carere velim: scilicet ut Dido Annæ fidem faciat, id se agere velle, ut aut amore exolveretur, aut ab Ænea redamaretur: ut constat liquido ex præcedentibus, et illo: 'Invicni germana viam.... Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.' Aliorsum hippomanes Propertio significatur eo loco: 'in me Hippomanes fœtæ semina legit equæ:' et Tibullo: 'Et quod, ubi indomitis gregibus Venus afflat amores, Hippomanes cupidæ stillat ab inguine equæ.' Recurre ad locum Georg. 'malæ legere novercæ Hippomanes.' *Germanus.*

516 *Et matri præreptus, amor*] Plinius dicit in naturali historia, pullos equibus habere in fronte quandam carnem, quam eis statim natis admittit mater: quam si quis forte præripuerit, odit pullum, et lac ei denegat. Juvenalis, 'Cui totam tremuli frontem Cæsonia pulli Infudit.' Et merito suspicantur amorem creari ex carne, sine qua mater non alit ex se creatum. Theocritus, *hippomanes* virgulti genus dicit. *Servius.*

Et matri præreptus, amor] De hac caruncula (Græcè *σφακιόν*) Salmas. Plin. exerc. p. 942. *Emmeness.*

517 *Ipsa mola*] Id est, farre et sale: quam *molam salsam* a molendo appellant. Ordo autem est: ipsa Dido mola, et piis manibus, id est, puris, deos testatur. Et bene *ipsa*, quia supra de sacerdote erat locuta. *Servius.*

Ipsa mola] De mola dictum Ecl. viii. 82. His adde quæ Feithius in antiq. Homer. i. 8. *Emmeness.*

518 *Unum exuta pedem*] Quia id agitur, ut et ista solvatur, et implicetur Æneas. Solent enim et *resolutoria sacrificia* ab aruspibus fieri, et Junonis Lucinæ sacra non licet accedere, nisi solutis nodis. *Servius.*

In veste recincta] Quia, ut supra diximus, in sacris nil solet esse religatum, præcipue ejus quæ amore vult solvi. Sane Flaminicæ non licebat, neque calceos, neque soleas morticinas habere: *morticinæ* autem dicuntur, quæ de pecudibus, sua sponte mortuis, fiebant: neque supra genu succinctam esse, quod hic vult tangere, 'Unum exuta pedem vinculis, in veste recincta:' non sublata, sed summissa, nam sic est dictum *recincta*, ut resolutâ, ut remissa. *Idem.*

In veste] Sunt quidem exemplaria manu scripta, in quibus legitur, et *veste recincta*. Sed illud, *in veste* longe usitatius. *Pierius.*

In veste recincta] Nihil enim in sacris ligatum esse conveniebat: ejus præcipue qui amore solvi cupiebat. Et notat Turn. vi. 10. hoc ex ritu nocturnorum sacrorum, et veneficorum dici. Ita Ovid. Met. vii. 'Egreditur tectis vestes induta recinctas, Nuda pedem, nudos humeris infusa capillos.' Apud Horat. Sat. i. 8. Venefica succincta quidem est palla; sed tamen sine calceis, et passo capillo. Matth. Bonfinis (Epist. Philologica 47. quas Haiminfeld. edidit) acerrime pertendit legendum, 'vinculis et veste recincta:' cui tamen os verberat Erythræus: notat-

que Pimpontius, in particulam hoc usu frequentari. *Æn. v. 37.* 'occurrit Acestes Horridus in jaculis:' *ibid. vs. 550.* 'Et sese ostendat in armis.' *Taubmann.*

519 *Testatur moritura deos*] Quidam hic *testatur*, pro *obtestatur* accipiant. *Servius.*

Conscia fati Sidera] Id est, planetas, in quibus fatorum ratio continetur. An conscia fati sui testatur sidera, ut constantia ejus appareat mori volentis: ergo *fati* sui, id est, mortis. *Idem.*

520 *Si quod non æquo fœdere amantis Cura numen habet*] Ordo est: Tunc numen precatur, si quod curæ habet amantes non æquo fœdere. *Si quod* autem, bene dubitat, utrum et ita malæ res habeant præpositas potestates. Nam et amatoribus præesse dicuntur *ἑρως, ἀντίρως, λίσσερως*. Nonnulli Nemesin significari putant; nonnulli *ἀντίρως*, contrarium Cupidini, qui amores resolvit: aut certe cui curæ est iniquus amor, scilicet ut implicet non amantem. Hic etiam Athenis coli dicitur. *Idem.*

521 *Justumque memorque*] *Justum* ad judicandum, ut expugnatur, qui est causa discordiæ. *Memor* simul ad vindicandum; et *memor* ideo neutro genere, quia *numen* dixerit. *Idem.*

522 *Nox erat*] Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis. *Idem.*

Nox erat, &c.] Descriptio noctis intempestæ: ubi in florido illo dicendi genere, somnum incomparabilem florum manipulis adspersit Poëta: ut ait Scal. *iv. 9.* Vide et *v. 6.* et *vi. 16.* ubi hæc *divina* appellat, et quæ vel decies repetita placeant. *Taubmann.*

Nox erat] Pro eo Ovid. *Met. vii. 186.* 'Solverat alta quies,' &c. ubi plura, quæ buc faciunt. *Emmen.*

523 *Silvæque*] Secundum eos, qui

dicunt omnia, quæ crescunt, animalia esse. *Servius.*

Silvæque et saxa quierant Æquora] Solent Poëtæ τὰ ἄψυχα facere ζῴοντα. Ita Stat. *Silvar. v.* 'et terris maria acclinata quiescunt:' quasi mare acclinatum terræ dormiret. Vel per metonym. intelligamus feras et pisces, qui sunt in silvis et mari. Vide Turn. *xxi. 4.* et *xxvi. 5.* *Taubmann.*

524 *Æquora*] Elementa etiam animalia esse voluerunt. Unde est in septimo, 'Æthera mulcebant cantu.' *Servius.*

Medio volvuntur sidera lapsu] Nocem describit per sidera, hoc est, cum medium cursum tenent sidera, quæ orta sunt. *Idem.*

525 *Tacet ager*] Ea, quæ in agris sunt. *Idem.*

Pictaque volucres] Uno verbo multos et varios colores avium demonstravit, pictura enim ex multis coloribus constat. *Idem.*

526 *Quæque lacus, &c.*] Id est, pisces et feræ. Scal. *ii. 29.* et *32.* et *iv. 1.* hos versus *ποικυλικός* sive vocales nominat: eosque pro virtute aliquando quæsitos ait: ut et illud, *Æn. v. 867.* 'Sale saxa sonabant.' *Taubmann.*

528 *Lenibant*] Notat Pomponius, hunc versum ab Apronio non legi. Sed et Fabricius observavit in nonnullis Mss. omitti. Habetur tamen et *Æn. ix.* *Idem.*

Somno posita....Lenibant curas] Sic apud Ovid. *Met. xi. 623.* 'Somne, quies rerum, placidissime somne Deorum, pax animi, quem cura fugit,' &c. *Laborum*, id est, molestiarum, ut Ter. *Hec. iii. 1. 6.* 'quibus est aliunde aliquis objectus labos.' Sic πόνος Græce, pro ægritudine: ut apud Eurip. in *Bacch. πόνος φάρμακον πόνου.* *Emmeness.*

529 *At non infelix animi*] Antithesis, ut, 'At non qua Scythiæ gentes:'

figuratus est animi, quam si animo diceret: ut, 'O præstans animi juvenis.' Servius.

Infelix animi] Ita supra, 'amens animi.' Plautus: 'Æger animi: animi saucius.' Terent. Enn. 'Falsus animi,' &c. 'Discrucior animi.' Taubmann.

530 *Oculisve aut pectore noctem Accipit*] Quia potest aliud esse sine alio, ut si quis dormiens mente turbetur. Servius.

Oculisve aut pectore noctem Accipit] Aristoteles siquidem lib. de somno et vigilia, medicique potissimas somni partes et functiones cerebro pectorique tribuunt. Et Ovid. 'His ego si vidi mulcentem pectora somnum,' &c. Germanus.

531 *Accipit*] Quia plerique codd. antiqui *accipit* incolumi præpositione scribant: libuit ex Gn. Pompeji temporibus testimonium adscribere, quod verbum id cæ geminato tunc scribi solitum declararet. Inscriptio est in Minervæ delubro, quod ex manubiliis condidit, in qua notatum est hoc modo: IN DEDITIONEM ACCEPTIS. Inde paulo infra, IN FIDEM ACCEPTIS, utrunque cæ geminato. Pierius.

Resurgens Sævitur amor] Gravior enim est, cum resurgit: et est sententia quasi generalis. Servius.

532 *Magnæque irarum fluctuat æstu*] Fluctus in affectu iræ, ut et Lucret. l. III. 'Nec capere irarum fluctus in pectore possunt.' Oppian. Hal. l. III. *ῥόος δέ οἱ ἔσθ' ἐν κῆμα Εἰλεῖται*: *Mens ipsi voluitur instar fluctus*. Et in re amoris Catellus: 'magnis curarum fluctuat undis.' Apul. 'Æstu pelagi similiter fluctuat Psyche.' Cerda.

533 *Adeo*] Scilicet foruit: ut in hoc proposito permaneret vitandæ sine dubio lucis. Servius.

Insistit secumque ita corde volutat] Aut insistit volutare, aut insistit proposito moriendi: Plautus tamen ita

ait, 'Hunc sermonem institi.' *Idem*

Secum volutat] Enripid. *ἀντὶ πρὸς ἀντὶν*. Salomo (qui ante hos DCCE annos vixit) in Lex. *Voluit: cogitat*. Virgilius Gloss. *Voluit secum, flagitat secum*. Placidus Gloss. *Volvere, cogitare, disponere, pati, tolerare*. Im Hermeneum: *Voluit, pectore cogitat*. Vide Goldastum in Columban. Taubmann.

534 *En quid ago*] En, ecce, et quasi demonstrantis particula est, per quam intelligimus, eam multa cogitasse, et sic prornpiasse, *ecce quid acturus sum*? Est autem comicum principium: nec incongrue amatrici datum. Sic Terentius, 'Quid igitur faciam?' Nam hæc conjunctio multa eam cogitasse significat. Servius.

En quid ago] *Ἀρόπας* exemplum cui simillimum illud Apuleji Met. l. v. 'Sed nunc irrisui habita quid agam? quo me conferam? quibus modis stellionem istum cohibeam? petamne auxilium ab inimica mea sobrietate,' &c. quale *ῥάδος* excitet addubitatio sive *ἀρόπας* docet Macrobian. Saturn. IV. 6. ubi legit *en quid ago*? Emmeness.

Rursus] Duo significat, frequenter, iterum: raro vicissim, id est, mutuo, ut hoc loco. Alii hoc loco *rursus* pro *similiter* accipiunt: ut sit, ergo ego similiter rogabo eos, sicut me illi antea rogaverunt. Servius.

535 *Nomadumque petam*] Invidia a personis: *petam* mulier et regina Numidas, id est, vagos? *Idem*.

Nomadumque petam conubia] Numidum Latine scribendum ostendimus ex Appiano. Id igitur potius referamus, quod veteres plerique codices, non *petam*, sed *sequar conubia* legunt: quod mihi non placet. Paulo enim infra est, *Jussa sequar*: quod absurdum esset tam cito repetitum. Et de conubio, *petere* libentius dicimus: 'Petit ante alios pulcherrimus omnes Turnus.' Et *uxorem petare*,

apud Terentium sæpius. *Pierius*.

536 *Sim*] In aliquot antiquis codicibus, *sim* legitur: si diligenter advertas, non invenuste. In aliquibus *sum* invenias. *Idem*.

Maritos] Futuros scilicet. Est autem eloquutio, *dedignor illam rem*. *Servius*.

Maritos] Sic Apulejus Miles. l. iv. 'tabulis etiam maritus nuncupatus,' pro eo qui maritus esse voluerat. De non conjugē Propert. El. 1. 2. 'Nec Phrygium falso traxit candore maritum Aucta externis Hippodamia rotis.' Quemadmodum Chorcæus gener Priami *Æn.* 11. 344. *Dedignata* Græce ἀναξιδόσασα. *Emmeness*.

537 *Iliacas igitur classes*] Sic intulit, quasi, si illud non fecerit, hoc necessario consequatur. *Servius*.

Ultima jussa] *Ultima*, deterrima, an superba? et aut intelligimus *Æneam* ei obtulisse navigandi facultatem: aut *Tæcurum jussa*, non quæ ipsius fuerant, sed quæ eis a Jove jussa sunt: ut, 'Naviget, hæc summa est.' Alii κέλευσμα, unde *judere κελύβω* dicitur Græce. *Idem*.

538 *Quiane*] Re vera: et est una pars orationis. *Idem*.

Auxilio] In codicibus aliquot antiquis, *exilio* legitur: quasi ad id adludat, quod illis in exilium abactis, patriam donaverat, per eam concessionem, 'Urbe[m] quam statuo vestra est.' Sed enim *auxilio* in pluribus habetur exemplaribus: et longe castior lectio peritioribus videtur. *Pierius*.

Quiane auxilio] Proximæ propositionis consolatatio, per ἀπαγγελίαν: qua Trojani etiam τῆς ἀχαριστίας accusantur. Sensus est: Quasi vero profuerit mihi eos ante levasse auxilio, et quasi stet, id est, permaneat gratia veteris facti apud memores, &c. *Quiane*, pro *ex quia*. Vide Turn. xxviii. 1. et xxix. 6. item Notas ad Planti Mil. 1. 1. 'Quemne ego servavi?' *Taubmann*.

539 *Bene*] Pro qualitatis adverbio

intelligendum est. *Servius*.

Stat] Permanet. *Idem*.

540 *Quis me autem (fac velle) sines*] Ordo est: Fac me autem velle, quis sines? *Idem*.

Ratibuscæ superbis] Vel magnis et altis, vel in quibus superbi navigaturi sunt, hoc est, qui me tanto contemptu deserunt. *Idem*.

Ratibuscæ sup.] *Pierius* in quibusdam vet. lib. legi ait, *ratibuscæ*: hinc Passerat. facit, *ratibuscæ*. Hæc enim posteriora, inquit, ad *Æneam* pertinent. *Taubmann*.

541 *Invisam*] Alii *irrisam*. Quæ sic contemni et relinqui mereor. *Servius*.

Invisam] In Mediceo, et plerisque aliis codicibus antiquis, *invisam* legitur. Præ dolore enim putat se omnibus haberi odio. Non tamen displicet *irrisam*. *Pierius*.

542 *Laomedontæa*] Nunc fraudulentiæ. *Servius*.

Laomedontæa, &c.] Sic Sil. Ital. l. viii. (ubi tota etiam hæc Didonis querimonia) 'At nondum nostro infaustos generique soloque Laomedontæa noscis telluris alumnos?' *Emm*.

543 *Nautas*] Non Trojanos. Nam injuriose dixit *nautas*, id est, assuetos laboribus. *Servius*.

Ovantes] Lætantes, abusive: nam proprie *ovatio* est minor triumphus. Qui enim ovationem meretur, et uno equo utitur, et a plebeis, vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitolium, et de ovibus sacrificat: unde et *ovatio* dicta. Qui autem triumphat, albis equis utitur quatuor, et, senatu præeunte, in Capitolio de tauris sacrificat. Et bene duo diversa posuit, *Fuga* et *ovanteis*, ut gravius esset cum his qui ovarent ire fugientem. *Servius*.

Ovantes] Vetera quædam exemplaria, *euntes* legunt. Sed *ovantes* agnoscit *Servius*. Et ad victoriam de se partam invidiose adludit infelix Diado, quasi captiva sit in triumphum

deducenda. *Pierius.*

545 *Insequar*] Alii *inferar*: ut, 'Inferat se septus nebula.' *Servius.*

Inferar] Medicens et antiqui alii plerique codices, *inferar* legunt, non *insequar*, quod non nulli codices agnoscunt. De navigatione enim adhuc est sermo: et an sola, an cum suis omnibus comitari debeat Æneam, quem dominum in regna receperat: nondum enim in exardescentiam exardescit. *Pierius.*

Vix urbe revelli] Aut mox, id est, paulo ante: ut, 'Vix e conspectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti.' Aut re vera vix, ut diximus supra. Nam nulla ratione dimitterent patriam, nisi eos aut odium Pygmalionis coëgisset, aut timor: ut, 'Conveniunt quibus aut odium crudele tyranni, Aut metus acer erat.' *Servius.*

547 *Quin morere*] *Quin*, immo: et bene omnis ejus intentio tendit ad mortem. Nam si procos rogare, turpe est; solam sequi, impossibile et inhonestum; Tyrios trahere, difficile: sola mors superest. *Idem.*

Ferroque avertit dolorem] Hoc secundum eos dixit, qui cum aliquid impulsu animi constituerint, voluntatis suæ rationem addere conantur. Ergo et hic quasi rationem adprobat, quod furore paulo ante decreverat. *Idem.*

548 *Tu lacrimis evicta meis*] Bene totum ei imputat, sed cum excusatione, quæ Æneæ nuptias suavit: et *victa lacrimis*, ut, 'Sinum lacrimis implevit obortis. Anna refert.' *Idem.*

Tu prima furtem] Urbanus hoc dividit, licet alii jungant: et vult hunc esse sensum: Tu persuasisti ut nuberem, victa lacrimis meis: tu etiam nunc me his oneras malis; nam me olim occidissem, nisi te deserere formidarem. *Idem.*

549 *Objicis hosti*] *Ob* naturaliter brevis est, sicut et *re* et *ad*: sed plerumque producuntur hac ratione, *Obi-*

cio, reicio, adicio, i habent vocalem sequentem, quæ per declinationem potest in consonantis formam transire: ut *objeci, rejeci*. Ergo antequam transeat, interdum fungitur officio consonantis, et præcedentem longam facit. *Idem.*

Hosti] Ad eventum referendum. *Idem.*

550 *Non licuit*] Quia aliud volebat, et aliud factum est, sicut solent dicere, quibus aliter conata succedunt. *Idem.*

Thalami expertem] Non omnino, sed post Sichæum. *Idem.*

Expertem] Male omnino legitur in codicibus nonnullis antiquioribus, *expertam*, scilicet me, quæ fueram experta vitam thalami, conjugii tempus, sine crimine, degere in posterum, more feræ: quæ quidem insulsa est interpretatio. Longe vero melius est: Non licuit degere vitam more feræ thalami expertem. Quam lectionem Quintilianus ita agnoscit, ut *Emphasim* inter figuras memoret, quum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur: ut apud Virgilium hoc loco. Quamquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erumpit ejus affectus, ut sine thalami vitam non hominum putet, sed ferarum. *Pierius.*

Sine crimine] Ut supra, 'potui succumbere culpæ.' *Servius.*

551 *More feræ*] Plin. in natur. hist. dicit, 'Lyncas post amissos conjuges, aliis non jungi.' Multi fere adverbium volunt, ut sit sensus: more scilicet quo jam viduitatem ferre consueverat. *Crimen* autem bene: ut supra, 'Potui succumbere culpæ.' *Idem.*

Degere more feræ] Plinontius respectum putat ad locum Platon. de Legibus l. H. ubi agit de temperantia civitatis: *ὅς ὁ θεὸς χελποὺς ἦν αἰνῶν*, &c. Quod autem *ἐνυκὸς feræ* dixit, existimat Nascimb. ad singularem quandam feram allusum, quæ, conjuge amisso, nulli amplius jungatur. Sergius et Servius lyncas notari con-

set. *Pœminam autem unum expertam conjugium Græci μοναδικὴν dicant.* Taubmann.

Degere more fera] Lucret. l. v. 'Volgivago vitam tractabant more ferarum.' Ursinus.

552 *Sichæo]* Pro *Sichæo*: vel, promissa *Sichæo*, non servata cineri. Servius.

Sichæo] In codicibus plerisque sane quam vetustis, *Sichæi* legitur: major tamen pars possessivum nomen agnoscit: et *Suchæo*, ut alibi observatum ascribit. Pierius.

553 *Pectore questus]* Id est, pectus questibus. Servius.

554 *Celsa in puppi]* Propertius eleg. ii. 26. 'Prora cubile mihi, seu mihi puppis erit.' Cæda.

Certus eundi] Indubitabiliter profecturus. Servius.

555 *Carpebat somnos]* Hoc est, quod et paulo post culpat Mercurius dicens, 'Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?' Sed excusatur his rebus: nam et certus eundi fuerat, et rite cuncta præparaverat: aut certe præconomia est, ut possit videre Mercurium. Idem.

Rite] Recte et ex ordine compositis, et diligenter virum strenuum non ante facit requiescere, quam rite omnia paravisset. Idem.

556 *Forma dei]* Bene non deus, sed forma. Raro enim numina sicut sunt, possunt videri. Unde et sequitur, 'Valtu redeuntis eodem.' Nam licet redeuntis dicat, id est, ejus qui possit agnoscere: tamen non faciem dicit: sed vultum, qui potest sæpe mutari. Idem.

Eodem] O, semper longum est: quia eodem ablativus est: eadem autem et producit et corripit: nam et nominativus est, ut eadem mulier fecit: et ablativus, ut eadem faciente muliere. Idem.

557 *Visa monere est]* Et visa bene: quia non re vera. Idem.

558 *Omnia Mercurio similis]* Aliud enim est idem esse, aliud simile esse:

ergo non est certus Æneas. Et a toto transit ad partes, ut omnia magna, pes etiam. Idem.

Omnia Mercurio similis, &c.] Locum desumptum ex Homer. Iliad. B. 56. κλύτε φίλοι, &c. docet Ursinus. Sic idem Il. B. 478. Ὀμματα καὶ κεφαλὴν Ἰκελος Διὶ τερπικεράνῃ. Noster Æn. l. 589. 'Os humerosque Deo similis.' De coma flava, quæ præcipue in pretio fuit Feith. ant. Hom. iii. 10. *Emmeness.*

Vocemque] Dno δημοσίευστα, et est versus hypermetrum. Vocem autem ideo, quia orationis est dens: Horatius, 'Mercuri facunde.' Servius.

Coloremque Et crines flavos] Ideo et perustus et flavus Mercurius introducit, quia satis vicinus est Soli præter cæteras stellas. Idem.

559 *Crines flavos]* Et Apollo et Mercurius Gr. sunt χρυσοκέμαι. Taub.

Et membra decora juvenæ] Quia palestræ deus est: Horatius, 'catus et decora More palestræ.' Juvenæ autem ætatis, a juvena. Sane figura est, *Similis membra, vocem, colorem.* Servius.

Juvenæ] In Mediceo, et in codicibus aliquot aliis antiquis, *juvena* legitur casu septimo: quasi *juvena* ipsa in causa esset, cur membra decora essent. Pierius.

561 *Circumstent]* Pro *circumstatuta sint.* Servius.

Quæ circumstent te] Medicus codex cum veteribus plerisque aliis exemplaribus, ut numerosiore faciant versum, ita legunt, *nec quæ te circumstent*: ut sit, *Nec cernis quæ te circum pericula stent*: non autem *circumstent* unica dictione. Pierius.

562 *Demens]* Improbatur ejus visum, qui nec videat, nec audiat. Servius.

Zephyros] Pro quocunque vento; Carthagine enim non Zephyro, sed Austro navigari solet. Idem.

563 *Nefus in pectore versat]* Hoc ideo posuit, ne Æneas non timeret amatricem: nam ideo addidit 'certa mori.' Item, 'Varium et mutabile

semper Fœmina.' Et est dubitatio, quos dolos, vel quod nefas; an sibi nefas, quia sua manu peritura erat: an sorori dolos, quibus eam fallebat: utrumque in Æneam, ut postea ait, 'Non potui abreptum divellere corpus,' et cætera: nam omnia, sicut dictum est, sequens versus confirmat. *Certa mori*, ut sibi mortem excogitet, in Æneam iras moliat: et *certa figurate*: certo ut moriatur. *Idem*.

In pectore] Nonnulli codices omnino vetustati, legunt *sub pectore*. Sed *in pectore* lectio castior est. *Pierius*.

564 *Certa mori*] Hoc fidem fecit posse fieri, quod metuendum prædicabat. *Servius*.

Varioque irarum fluctuat æstu] In veteri admodum codice legi, *varios irarum concitat æstus*. Sed ex Synepsea Catnilli, *fluctuat æstu* magis placet. Apud eum enim legere est, 'Et magnis curarum fluctuat undis.' *Pierius*.

565 *Præceps*] Festinus. *Præcipitare*, pro *præcipitandi*. *Servius*.

566 *Trabibus*] Vel navibus, vel remis, ut, 'Vastumque cava trabe currimus æquor.' *Idem*.

567 *Collocere faces*] Propter, 'Ferte citi flammæ,' vel funes. *Fervere*, a verbo *fervo*, *ferois*, *fervit*. *Idem*.

568 *Si te his attig.*] Ennius: 'Si te secundo lumine hic offendero.' *Taub*.

569 *Eia age*] Hoc loco per αἰχισμὸν orationem implevit, nam eandem rem secundo dixit, cum *eia*, sæpe *age* significet. *Servius*.

Eia age] Vetera aliquot exemplaria legunt, *ergo age*: utram lectionem lector prætulerit, non laboro. Sed mihi, *eia age* magis placet. *Pierius*.

Varium et mutabile semper] Hæc, sicut supra dictum est, objectio est; sed amat. *Servius*.

Varium et mutabile semper Fœmina] Plato absolutius videtur de mutabilitate humana pronuntiasse, cujus nota est εὐλάβεια, ἑλπίσις μαθηματικὸν ὄντως ἀπαυεῖν λέγοντος, ὡς φύσει εὐμετάβολον ζῶον. *Germanus*.

Varium et mutabile] De universo certe hominum genere Nazianz. orat. 1. ἁνθρώπων, τὸ πολυτροπώτατον τῶν ζῶων, καὶ ποικιλότατον: *Hominem, animal omnium maxime mutabile, et varium*.

De fœminis Tibullus: 'Ah crudele genus, nec fidum fœminæ nomen.' Ovid. de Arte 1. contra illas: 'Fallite fallentes, ex magna parte profanum sunt genus: in laqueos, quos posuere, cadant.' Hanc mutabilitatem per res maris Poëtæ explicant, nam mari nihil mutabilius. Plautus Asinar. de fœminis: 'Mare haud est mare, vos mare accerrimum.' Scio aliam esse mentem Plauti. Propius est illud Horatii od. 1. 5. 'Qui nunc te fruitur credulus anrea, Qui semper vacuam, semper amabilem sperat, nescius anræ Fallacis.' Hesiod. in ἔργ. dixit: ὃς δὲ γυναῖκα πέποιθε, πέποιθ' ὄγε φηλήρησι: *Qui mulieri credidit, hic latronibus credidit*. *Cerda*.

570 *Nocti se immiscuit atra*] Hoc ad visum somniantis referendum est, id est, in noctem se miscuit: et noctem pro tenebris posuit, per quod apparet eum in claro lumine fuisse, cum loqueretur. *Servius*.

571 *Umbri*] Ut supra, 'Formæ dei:' vel *umbria*, terroribus. *Idem*.

572 *Corripit*] Omen futuræ tempestatis. *Idem*.

Corripit e somno] In antiquis aliquot exemplaribus, *corripit e strato*. Ut illud, 'Conripio stratis corpus.' *Pierius*.

Corripit e somno corpus] Lucret. 111. 'Corripere ex somno corpus, mutareque vultum.' Hoc autem verbum celeritatem et impetum præ se fert, ut apud eundem Lucret. l. iv. de canum somniis: 'At consueta domitulatorum blanda propago Degere, sæpe levem ex oculis volucremque soporem Discutere, et corpus de terra corripere instant.' *Germanus*.

Fatigat] Cum clamore increpat: ut, 'Undique collecti cœcunt Martemque fatigant.' *Servius*.

573 *Præcipites*] Ut supra *Mercu-*

ria, 'Non fugis hinc præceps?' Sane nonnulli ita distinguunt, *Socioque fatigat præcipites*, ut adlocutio hinc videatur incipere, *Vigilate viri et considite transtris*: et est usitata figura, *fatigat et præcipites facis*. Idem.

Viri] Habet hæc commemoratio multam adhortationis: ut alibi, 'festinate viri.' *Transtris*, pro in *transtris*. Idem.

574 *Citi*] Celeres. Idem.

575 *Festinate fugam*] Antiquè, ut, 'Tum jussa Sibyllæ, Haud mora, festinant.' Idem.

Incidere funes] Hoc ad rem festinantis pertinet, id est, non solvere, sed incidere. Idem.

Tortosque] Ita in re nautica Catull. de nupt. Pel. 'Candidaque intorti sustollant vela rudentes.' Attius Phœnix. apud Nonium: 'Abtorque proram, ac suprà tortas copulas,' id est, funes nauticos abrumpe. Videtur vero mihi *Æneas* explicare verba Mercurii. Præceperat hic *rumpe moras*. Subjicit dux, *jubet deus fugam festinare, funes incidere*. Essent enim moræ, si solveret funes *Æneas*. Ergo, *rumpe moras*, id est, rumpe funes nauticos: quo verbo usus in III. 'Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem Rampite.' Inde statim, 'atricoque ferit retinacula ferro.' *Cerda*.

576 *Eccæ iterum stimulat*] Fantasia est ad sociorum terrorem. Sic in sexto, 'Deus, ecce deus.' An iterum qui prius advenerat, cum ait, 'Tu nunc Carthaginis altæ.' *Servius*.

Sequitur te, sancte deorum] Emphasis, quasi adhuc præsens deus urgeat navigare, et aut distinguendum *sancte*: aut *sancte deorum* secundum Ennium dixit, 'Respondit Juno Saturnia sancta deorum.' Idem.

Sequitur te, sancte deorum, Quisquis es] Sequimur t, o sancte, quisquis deorum es. Alii Græcismum faciunt; ut, *ὦ θεῶν*: et apud Ennium: 'Respondit Juno Saturnia, sancta dea-

rum.' In precationibus autem (ut notat Briasson. Form. I. I.) deos plerumque *sanctos* appellatos esse. Cic. de Nat. deorum II. 'O Sancte Apollo, qui umbilicum terrarum certum obsides.' *Taubmann*.

Sequitur te, sancte deorum] De hac locutione Sanct. Minerva p. 116. *Emmepness*.

577 *Quisquis es*] Atqui supra dixit, 'Omnia Mercurio similis.' Sed sciendum est secundum Tullium in libro de deorum natura, tres esse Mercurios: superum, terrenum, et inferum. Ergo *quisquis es*, aut quicumque de tribus. Quamvis alii nec unius potestatis, nec unius nominis, nec unius vultus volunt esse Mercurium. Atque quia deorum vera nomina nemo novit: aut certe ad Jovem spectat, id est, *Quisquis es*, qui præcipis: ut in nono, 'Quisquis in arma vocas.' cum Irim vidisset, id est, quicumque Irim misisti. Plane illud occurrit, quod ait, 'Deus æthere missus ab alto:' ubi et Jovem complectitur, et supernum Mercurium. Sed potest et hoc loco, ut diximus, quasi fantasiam facere propter socios, et *quisquis es* ideo dicere, quia licet viderit, non tamen vera novit esse Mercurium: unde ait supra, 'et formam, et vultum, et visa monere est.' Vel *quisquis es*, secundum Pontificum morem, qui sic precantur, 'Jupiter omnipotens, vel quo alio nomine appellari volueris.' Nonnulli tamen quatuor Mercurios tradunt: unum cæli et diei filium, amatorem Proserpinæ; alterum Liberi patris et Proserpinæ filium: tertium Jovis et Majæ: quartum Cyllenii filium, cujus mater non proditur, a quo Argus clam occisus est, qui hoc metu in Ægyptum profugit, et ibi invenisse primum disciplinam literarum et numerum dicitur, qui lingua Ægyptiorum Thoth appellatur, de cujus nomine etiam mensis dictus est. *Servius*.

Quisquis es] Talis formula apud

Macrob. Saturn. iii. 9. DIS. PATER. VEJOVIS. MANES. SIVE. VOS. QUO. ALIO. NOMINE. FAS. EST. NOMINARE. Sic Apulej. Met. i. ii. 'quoquo nomine te fas est invocare.' *Emmenseus.*

Imperioque iterum] In antiquis plerisque codicibus legere est, *imperioque tuo paremus*, quamvis Servius iterum agnoscit. *Pierius.*

Iterum paremus] Qui jam semel paruerant præparatione navigiorum. *Servius.*

578 *Adsis o*] Sunt omnino codices aliquot ex antiquioribus, in quibus *assis* geminato *ss* scriptum inveni. Sed longe plures, iidemque cariosiores, *adsis* per *d* scribunt. Qui vero *ss* geminari debere contendunt, inde potissimum eliciunt argumentum, quod apud Plautum *adsum* respondentem, 'elixum te, non assum volo,' alter subjecerit, joco ex verbi similitudine suborto. Sed enim agnominationes hujusmodi non sine venustate, una etiam, vel mutata, vel deortata litera, fieri consueverunt. *Pier.*

Et sidera cælo Dextra feras] *Dextra* prospera: et *sidera*, hoc est, ventos, qui ex ortu siderum, aut mites et prosperi, aut turbulenti et adversi sunt: sic in Georgicis, 'Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis.' Nec enim *sidera* dicit re vera, cum Arcturus una sit stella. Ergo *dextra sidera*, ventos vel tempora. *Servius.*

Dextra feras] Fausta: in viii. 'Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.' *Cerda.*

580 *Fulmineum*] Quidam fulgentem accipiunt. *Servius.*

Strictoque] Videtur abundare *stricto*, cum dixerit, 'vaginaque eripit ense.' *Idem.*

Retinacula] *Exuata*, funes quibus naves attinentur. *Taubmann.*

581 *Idem*] Pro eo, quod est unus, ut, 'Rex Jupiter omnibus idem.' *Servius.*

Rapiuntque] Num anchoras? *Ru-*

antique: ipsi ruunt, id est, cum impetu festinant. *Idem.*

582 *Litora deseruere*] Mira descriptio festinationis. *Idem.*

Latet sub classibus æquor] Contraria phrasi Lucanus l. iii. 'Absconditque fretum classes.' *Taubmann.*

583 *Torquent spumas*] Ita enim remus agitur, ut fluctus torqueatur. *Servius.*

584 *Prima Aurora*] Designatio temporis est, non diei descriptio: unde infert, 'Ut primum albescere lucem Vidit.' Sic in duodecimo, 'Cum primum crastina cælo Puniceis invecta rotis Aurora rubebit.' Et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum: quæ quasi amatrix tota vigilaverat nocte. Sic in Bucolicis de amatore, 'Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, alium.' *Idem.*

Et jam prima, &c.] Crepusculi descriptio. Vide Scal. v. 3. *Taubmann.*

Novo lumine] Aut secundum Epicureos, qui stulte Solem de atomis dicunt constare, et cum die nasci, cum die perire. *Servius.*

Spargebat] Ita de luce Lucret. l. ii. 'Primum Aurora novo cum spargit lumine terras.' Quem procul dubio Poëta reddit. Ita in xii. dies 'spargebat lumine montes.' Boëtius l. ii. de Phœbo, 'lucem spargere coeperit.' Valerius Flacc. Arg. vi. in oratione ad hunc Denm, 'tua lumina toto Sparge mari.' In his omnibus ab aqua ad Solem, qui igneæ est naturæ, sermo ducitur. Non abit Virgil. dixisse pari translatione Ge. i. 'Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.' Lucretius quoque l. ii. 'liquidi fons luminis.' Nazianzenus orat. 19. *ἡ γαῖς φέρει, fontibus lucis*, et orat. 40. *φέρει ἀροφῆν, luminis rivulus*. Philo l. i. de vita Moisis, flammam illam, quæ arsit rubus, ait erupisse, *καθάρων ἀπὸ τῶν πηγῶν ἀροφῶντος, tanquam ab scatente fonte*. Æschyl. in Pers. *καθαρθῆναι θεῶν ἄκτινας*. *Cerda.*

585 *Tithoni cubile*] Tithonus frater

Laomedontis fuit: hunc Aurora adamatum in cœlum levavit, quem longinquitas vitæ in cicadam convertit. Horatius: 'Longa Tithonum minuit ænectus.' *Servius*.

Tithoni croceum] Hom. Iliad. ἡὲς ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ τιθωνοῖο Ὀρνυθ'. Infra l. ix. 'Et jam prima novo lingua Aurora cubile.' Macrobi. v. 6. et 9. *Hartung*.

586 *Speculis*] Quas utique in sua regia habuit. *Servius*.

Regina e speculis] Adscenderat Dido in locum excelsum; specula enim turris est, sive mons, sive locus eminentior, unde longe videre et speculari possumus. Vide Stewech. ad Vegetium III. 8. Alludit Ovid. Remed. vi. 57. 'Nec moriens Dido summa vidisset ab arce Dardanidas vento vela dedisse rates.' *Emmeness*.

Albescere lucem] Hypallage est. Lucē enim albescunt omnia, non lux albescit. *Servius*.

Ut primum albescere lucem] Et Aristoteles passim astra alba, lumenque et lucem albam depingit. Cæs. lib. bel. civ. i. 'Albente cœlo omnes copias castris educit.' Et Eurip. in Iph. λευκαίνει τόδε φῶς ἥδη λάμπουσι ἡέσι. Æsch. in Pers. λευκόπῳλον ἡμέραν vocat; et λευκὸν ἡμῶν. Hom. δμ' ἡὲ φαινομένηφι, εὐθὺς ἡμέρα: et Plato de leg. δμα ἔφ' et Thucyd. δμα ἔφ' γηγρυμένη: et Herod. πρὸς ἔω ἐστὶ δилаculum instat: unde et Leucotheam eandem cum Aurora albam deam dicunt, et Matutam: unde Tib. 'hanc illum nobis Aurora nitentem Luciferum roseis candida portet equis.' *Germanus*.

587 *Æquatis celis*] Feliciter plenis, sine motu aliquo: ut Æn. vi. 'Æquatæ spirant auræ,' et hoc ad dolorem pertinet reginæ. *Servius*.

Vidit et æquatis celis] Quod Salmas. Plin. Exerc. p. 567. *pariare vela* vocat quando paribus et æquis velis secundo flatu cursus tenetur. Indicium est, cum æqualiter tenduntur

dextera et sinistra vela, prosperæ navigationis. Homer. νῆας εἰλας. Iliad. A. 306. *Emmeness*.

588 *Vacuos sensil sine remige portus*] Potent ὑστερον πρότερον esse, ut prius sentire debuerit. *Servius*.

589 *Pectus percussa*] Pectus percussum habens. *Idem*.

590 *Abacissa*] Codices nonnulli veteres, *adscissa*, quod minime placet, legunt. In altero enim plus est vehementiæ. *Pierius*.

Pro Jupiter] Aut irascentis exclamatio est, ut in Terentio, 'Pro supreme Juppiter.' Aut certe testatur Jovem, quem Æneæ invocavit adventu: ut, 'Juppiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur.' *Servius*.

Ibit, et illuserit] Ibit et inludet, tempus pro tempore: et sic dixit, ut, 'Certantque inludere capto.' *Idem*.

591 *Et nostris illuserit*] Pathos ab indignatione, ut Macrobi. iv. 3. *Em*.

592 *Non arma expedient*] Furentis hæc verba sunt, ut ipsa paulo post, 'Quæ mentem insania mutat?' Nam hæc a sana non procedunt, ut imperet absentibus, 'ferre tela: cum sola sit. *Servius*.

Totaque ex urbe sequuntur] Magna emphasis quod ait *tota*. *Idem*.

593 *Navalibus*] De navalibus, ubi stant naves. *Idem*.

594 *Ferte citi flammæ*] Apollon. iv. 80. νῆα καταφλέξαι, &c. Similis in Phœnissis Euripidis nocendi impetus: ἔγω μοι πῦρ, ἔγω δὲ φλόγα, ζεύγνυσθε δ' ἱππους, &c. *Hartung*.

Ferte citi, &c.] Oratio ἀσύνθετος, id est, inconjuncta, quam hic ad γογγύοντα paratur. Scal. iv. 28. Vide et Æn. III. 648. et Æn. ix. 37. *Taubm*.

595 *Aut ubi sum*] Nunquid in cœtu sum? *Servius*.

Quæ mentem insania] Bene ei ex parte furentis datur oratio, *dare vela*, ex parte retinentis mentem. *Idem*.

596 *Nunc te fata impia tangunt*] Probus hoc loco *sum* et *tum* adverbia sibi respondere dicit: quare absque

e litera legendum *nam te*. Præterea apud eam, veluti etiam est in Mediceo codice, *facta inopia*, non *fata* legitur: ut sit participium, non nomen. Quæ vero sint ea *facta inopia*, ad quæ stimularetur, superioribus versibus enumeraverat: 'Non arma expedient,' et quæ sequuntur. *Pierius*.

597 *Cum accepta*] Ut, 'Vultis et his mecum pariter considerare regnis,' et alibi, 'Ac dominum Ænean in regna recepit.' *Servius*.

Fideaque] Subaudiendum *en* etiam in sequentibus: aut certe, hic est, quem dicunt portare deos. Sane *en* nominativo melius jungitur: ut, 'En Priamus.' *Idem*.

598 *Quem secum patrios*] Quidam in utroque versu pro *quem* legunt *qui*, ut sit vetus figura per eclipsem: ubi sunt, qui ajunt patrios penatos portare, et parentem humeris subisse. Sane hic *subisse* juxta præsentem versum accusativo junxit, cum alibi antique dativo usus sit, ut, 'Subeant luco,' et, 'Muroque subibant.' *Idem*.

599 *Confectum*] Ut e contrario, *integer avi*. *Idem*.

Sub. hum. conf. at. paren.] Epig. ἐπὶ τῷ πατρὶ. Catall. 'Nam neque tam earum confecto ætate parenti Una caput seri nata nepotis alit.' *Germanus*.

600 *Non potui abreptum*] Hoc est, Non mihi subvenire poteram in meo regno? *Servius*.

Undis Spargere] Supra: 'spargite me in fluctus.' *Germanus*.

601 *Ipsam Ascanium*] Aut qui est causa navigationis: ut, 'Quem regno Hesperiae fraude et fatalibus arvis:' aut ad patriæ dolorem: ut, 'Qui nati coram me cernere lethum Fecisti.' *Servius*.

602 *Epulandum adponere*] Quod fecit Progne, occiso Ity filio, propter stuprum sororis. *Idem*.

Adponere mensis] In Mediceo, et antiquis plerisque omnibus codicibus, *ponere* simplex verbum notatum ob-

servavi: idque *Servius* agnoscit. In uno autem tantum codice veteri, *adponere* scriptum inveni, ut vulgata habent exemplaria: et frequens loquendi usus adprobat. *Pierius*.

Epulandum adponere] Alluditur ad dirum Progne facinus; quod descriptum apud Ovid. l. vi. Seu ad Atrei et Thyestis odium. *Hartung*.

Epulandum] Tangit fabulam, qua Progne filium Ityn patri Tereo comedendum apposuit: quam copiose narrat Ovidius Met. l. vi. Vel respicit Harpoclen: quæ vi a patre Clymeno compressa, decoctum filium Presbonem ei epulandum apposuit. *Tamb.*

603 *Fuisse*] Non movetur dubio belli exitu, et periculo. Non abhorrent, ex Nota Victorii, ab hac sententia verba Aristotelis Rhet. ii. οὐκ ὁλοῦται δὲ τοὺς ἀντὶ τοῦ περὶ τὴν ἐκείνου τὰ δεινὰ: Non putant autem se aliquid mali accipere posse, qui existimant se jam perpessos gravia mala. *Cerda*.

604 *In castra tulissem*] Classes dixit castra: ut, 'Nos castra movemus:' nam sequitur, 'Implessemque foros flammis.' *Servius*.

605 *Fores*] Tabulata navium: ab eo, quod incessans ferant: et est generis masculini, numeri tantum pluralis. *Idem*.

Fores] Fori spacia sunt in navibus apertiora: alii interpretantur concava navium latera. Sic dicti a ferendo onere. Adi Lillium de Navig. c. 11. Cum toto hoc Virgili loco habet similitudinem aliquam ille Apollonii l. iv. ἴερο δ' ἦγε Νῆα καταφλέξει, διὰ τ' ἔμπροσθα πάντα κέδσσαι, 'Εν δὲ πρὸς αὐτῇ μαλακῇ πυρὶ: optabatque ipsa Navem comburere, opesque cunctas cremare, Incidereque ipsa voraci igne. *Cerda*.

606 *Cum genere extinxerem*] Utrum omne genus, an morte Æneæ et Ascanii? quoniam illis extinctis interitura gens omnis esset: et est Syncope, *extinxerem* pro *extinxissem*. *Servius*.

Memet super ipsa dedissem] Satis

amatorie. Sans *esse* cum dicimus ultima syllaba producit. Virgilius, 'Seseque in bella remittant,' at vero cum proferimus *memet* et *tute*, ultimæ breves sunt: Lucretius, utramque simul, 'Tutemet a nobis jam quovis tempore vatum.' Quas particulas volunt nonnulli significare quiddam, ut ait *memet* *meipsum*, *tute* *tuipso*: alii autem, quod magis sequendum est, excrementa comici leporis existimant; nam Terentius dicit, 'Tutemet mirabere,' id est, tu. *Idem*.

607 Sol] Jam utitur imprecationibus, hoc est, devotionibus: unde et *devotus* et *devotrix* dicitur, qui imprecatur. Non autem *terrarum flammis*, sed *opera terrarum*. Et bene invocatur *Solem*, cum supra per numen Liberi sacrificavit. *Idem*.

Sol] Imprecatio. De cujus excellentia Scal. v. 13. Similis est Statii Thebaid. i. *Taubmann*.

Omnia lastris] Vide Not. supra vs. 6. Plato in Rep. *Solem* vocat *visibilem Dei filium*: quem quidam imaginem invisibilis Filii intelligunt, qui vera Lux Mundi est. Orpheus: 'Ἡελὸς θ, ὃς πᾶσι ἐποπῆς, καὶ πᾶσι ἐναυκοῦς. Lucret. 'Sic vigiles mundi magnum et versatile templum Sol et Luna suo lastratis lumine circum.' Dicitur *Sol* *omnis mundi* Ovidio; et *Omnituens* P. veteri. *Idem*.

608 *Interpres curarum*] Aut quas patior, id est, mearum curarum: aut generaliter curarum conjugum interpret, hoc est, media et conciliatrix. Cicero, 'Quique interpretes in corampendiis judiciis solent esse.' Alii *Interpres*, testis, iudex, arbitra accipiunt. Sane *Interpres* quid sit secundum veteres ipse exposuit, dicendo *conscia*: veteres enim *Interpretem* *conscium* et *auctorem* dicebant: Plautus in *Militi*, 'Quæ mihi conditio nova et luculentior offertur per te interpretem.' *Idem* in *Curculione*, 'Quod te presente hic egit teque interprete.' *Servius*.

Delph. et Var. Clas.

Conscia Juno] Siluit rem turpem: sic supra, 'Et pronuba Juno.' *Idem*.

609 *Nocturnis*] Non trivis nocturnis, sed per nocturnum tempus. *Sacra* enim *Hecate* in triviis frequentantur per noctem. Ideo autem *Hecaten* invocatur, quasi quæ tanti matrimonium fecerit, ut sperneret matrem. *Idem*.

Ululata per urbes] Proserpinam raptam a Dite patre, cum Ceres cum incensis faculis per orbem terrarum requireret, per trivia eam vel quadrivia vocabatur clamoribus. Unde permansit in ejus sacris, ut certis diebus per compita a matronis exerceatur ululatus: sicut in Isidis sacris, ubi est imitatio inventi Osiridis, quem dilaniatum a Typhone ejus fratre uxor Isis per totum orbem requisisse narratur. Juvenalis, 'Plangentis populi currit derisor Annibis.' *Hecaten* autem causa invocatur ultionis. Unde etiam *Furias* vocat: sed usurpative modo *Diras* dixit. Nam *Diræ* in cælo: ut, 'Dicuntur geminæ pestes cognomine *Diræ*.' *Furiæ* in terris, *Eumenides* apud inferos. Unde et tres esse dicuntur: sed hæc nomina confundunt *Poëtæ*. *Ululata* autem pro *ululata quæsit*, et est participium sine verbo, ut *regnata*. *Ulrix* vero, *Tisiphone*; nam Græce *τρίσ* dicitur *ultio*. *Idem*.

Nocturnisque Hecate, &c.] *Hecate* sacra fiebant noctu in triviis, et quidem ululatu; unde et *ἐνθρία* et *τροδῆρις* dicitur, a *compitis* et *triviis*. Theocr. ἀ θείσ ἐν τριβάσις. Vide et Turn. xv. 8. *Taubmann*.

610 *Di morientis Elisæ*] Aut manes dicit: unde est, 'Vos o mihi manes Este boni: quoniam superis aversa voluntas.' Aut certe anæreticos dicit, id est, *Martem* et *Saturnum*, qui intercedunt vitæ rationem, si radiis suis ortum genituræ pulsaverint. Horatius, 'Te Jovis impio Tutela Saturno refulgens Eripuit: volucresque fati Tardavit alas.' Et bene *tardavit*, quia

Virg.

8 S

necessitas fati impediri potest, non penitus eludi. Sic Virgilius, 'Nec fata vetabant Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.' Quidam hoc quod dicit, *Dii morientis Eliæ*, secundum eos tradunt, qui dicunt habere nos singulos deos nostros: ut, 'Nec dii texere Cupencum Ænea veniente sui.' *Serrius*.

611 *Accipite hæc*] Audite. *Idem*.

Meritumque malis advertite numen] Quod mali merentur. *Idem*.

Advertite] Exemplaria longe plura sunt, et ea probatoria, quæ *advertite* legunt. Imprecatura enim est Dido mala multa Trojanis, quæ *di morientis Eliæ* rata et inevitabilia esse velint. Et hoc admittere videtur Servius dum dicit, 'quod mali merentur,' scilicet Trojanis. Eadem apud Ovidium sententia, idemque verbum, ubi Althea Furias in gnati exitium vocat, 'Pænarumque Deæ triplices, furiaribus, inquit, Eumenides, sacris vultus advertite vestros.' *Pierius*.

612 *Audite preces*] Imprecationes dicit. Nam non sunt preces, ut paulo post, 'Imprecor arma armis.' *Serv.*

613 *Infandum caput*] Etiam in imprecatione nomen ejus detestatur. *Idem*.

Infandum caput] Ut Gr. *μυρὰν κεφαλῆς*. Etiam nomen ejus detestatur. Comparat autem hunc locum cum Homérico Scal. v. 3. et 13. de *Dôris*. *Taubmann*.

Adnarè] Verbum familiare nanfragio. Ut in primo, 'Huc pauci vestris adnavimus oris,' id est, per tempestatem devenimus. Et sic ei futura prædicit: quemadmodum Homerus, qui morituros divinantes frequenter inducit. *Servius*.

614 *Fata Jovis*] Fata, dicta, id est, Jovis voluntas: hic ergo participium est, non nomen. *Idem*.

Sic] Antiqui plerique codices, et sic fata, legunt: quæ lectio forte non displiceat. In Mediceo, c litera ex ea dictione abrasa est, quum, sic fata

prins scriptum fuisset. In vulgatis ai est. *Pierius*.

Terminus hæret] Si hoc est immutabile. *Servius*.

Hic terminus hæret] Si hoc fixum ratumque est: nec potest mutari, nec moveri. Peramœna traductio ab agrorum terminis, quos movere et mutare non liceat. Sumptum ex Lucret. 'alte terminus hærens.' Termini enim agrorum interdum alte panguntur: in summo tamen hærent solo. Id. l. ii. 'Quamdoquidem vitæ depactus terminus alte est.' Vide Turn. xviii. 6. et xxv. 1. et xxix. 6. *Taubmann*.

615 *Audacis populi*] Id est, Rutulorum, sicut semper inducuntur. Alibi, 'Audacis Rutuli ad muros.' Et quidam volunt *audacem* apud Virgilium dici fortem, quem fortuna non sequitur: ut 'Audax quos rumpere Pallas;' et alibi, 'At non audaci cessit fiducia Turno.' *Servius*.

Vexatus] Hoc loco graviter vastatus. *Idem*.

At bello audacis populi vexatus] Habuisse has diras exitum in bello Latino interpretes admonent. Vexatus est *τρυχόμενος, κακοπαθόμενος, κατατρονόμενος*. *Cerda*.

616 *Finibus extorris*] Extra suas terras remotus; sicut extra solum exul: et significat quando Evandri et Tarchontis petivit auxilium. *Serv.*

Finibus extorris] Similes diræ Eumenis, quibus devovit exercitum suum proditorem, apud Justinum l. iv. 'ultima nunc ego perfidiorum victima, has vobis diras atque inferias dico, ut inopes extorresque omne ævum in hoc castrensi exilio agatis, devorentque vos arma vestra, quibus plures vestros, quam hostium duces absumpsistis.' Explica *finibus*, regionibus, provinciis, per synecdochen: ut, *finibus arceret, finibus expulsum patris*. *Cerda*.

Complexu avulus Iuli] Qui scit, quam sit charus patri Ascanius. *Servius*.

Complexu avulsus Iuli] Videlicet re-
cto Ascanio, ad Evandrum conten-
dit auxilium petiturus. Quod hic
avelli complexu, in VI. *subtrahi*, in VIII.
divelli. Sic: 'Teque amplexu ne sub-
trahe nostro.' Et, 'Non ego nunc
dulci amplexu divellerer usquam,
Gnate, tno.' Ovid. Met. IX. 'Arcet ab
amplexu.' Græce ἀνωγαθῶσπας. *Cerda*.

617 *Auxilium impleret*] Sicut dic-
tum est, ab Evandro et Tuscis. *Serv.*

Videntque] Bona veterum codicum
pars *videat indigna suorum*, absque par-
ticula *que* legunt. Notum enim hepti-
merim quoque indifferenter utran-
que syllabam admittere. Unde supe-
riori libro legere est, 'Dona dehinc
auro gravia sectoque elephanto. Ne-
que tamen displicet *videatque* legere,
være incolumi, et pleniore. *Pierius*.

Indigna suorum Funera] Aut indigi-
norum, aut crudelia et magna, sicut
veteres dicebant: *suorum* autem Pal-
lantis dicit et cæterorum. *Servius*.

618 *Pacis iniquæ*] Ut supra dixi-
mus, propter perditam linguam, ha-
bitum, hominem: quæ solet victor im-
ponere, sicut in XII. postulat Juno.
Idem.

620 *Sed cadat ante diem*] Cato dicit
juxta Laurolavinium cum Æneæ socii
prædas agerent, prælium commis-
sum, in quo Latinus occisus est,
fugit Turnus; et Mezentii auxilio
comparato renovavit prælium, qui
quidem victus est ab Æuea; Æneas
autem in ipso prælio non comparuit.
Ascanius vero postea Mezentium in-
teremit. Alii dicunt quod Æneas
victor cum sacrificaret super Numi-
cum fluvium lapsus est, et ejus nec
cadaver apparuit: inde dicit, 'Medi-
aque inhumatus arena.' Postea dic-
tus est inter deos receptus. Quidam
eum, cum adversum Aborigines pug-
naret, exanimem dicunt repertum.
Ante diem autem, ante fati necessita-
tem: et bene quod passura est, optat
Æneæ, ut ipse, 'Sed misera ante di-

em.' *Media*, ignota. *Idem*.

Inhumatus] 'Αδάρτος. De hac im-
precatione Feith. ant. Homer. I. 15.
Emmeneus.

621 *Hæc precor*] Id est, sicut dic-
tum est, imprecor. *Servius*.

Cum sanguine fundo] Quasi impre-
cationes ipsas suo consecraret cruore.
Idem.

Hanc vocem, &c.] Quasi nece sua
imprecationes obsignaret, aut suo
ipsius cruore consecraret. Aut veri-
us ab eo ritu explicandum, quo fœ-
dera sancientes sanguinem vino per-
mixtum bibebant: quod de Catilina
Sallustius memorat c. 22. Mela II. 1.
'Ne fœdera quidem incruenta sunt:
(apud Scythas) sauciant se, qui paci-
suntur: exemptumque sanguinem ubi
permiscuere, degustant. Id putant
mansuræ fidei pignus certissimum.'
Solinus c. 20. 'Haustu mutui sangui-
nis fœdus sanciant.' *Assiratum* vo-
cant eam potionem, teste Festo.
Ita hic Dido, quo plus posset exse-
cratio, sanguinem fuderit, &c. *Taub*.

622 *Tum vos, o Tyrii*] Non sunt
mandata, sed imprecationes, ut dis-
sentiant omnibus rebus, sicut et fac-
tum est. Nam si mandata sunt, quo-
modo genus futurum? *Servius*.

Tum vos, o Tyrii] Respectum ad
bella Punica, quæ quam intestinis
odiis exercita, sciunt omnes, et sa-
tis docet Livius per libros decem.
Cerda.

623 *Exercete odiis*] Id est, fatigate.
Servius.

Genus exercete odiis] Sic exercere
dolorem, ferrum, diem, notavit Nobi-
liss. Heins. ad Met. XII. 535. *Emm*.

624 *Populis*] Aut *populorum* aut *po-
pulis*, ut Afris quoque. *Servius*.

Nec fœdera sunt] *Sunt* pro *sint*:
quia rupta sunt tertio: et fit propter
metrum addita *o* tertiæ personæ nu-
meri pluralis indicativi modi, ut
*amanto ament, docento doceant, legunto
legant, nutriunto nutrant*. Alii dicunt

verbo eum juris usum propter odia hereditaria. *Idem.*

625 *Exoriare*] Exoriatur: et ostendit Annibalem. *Idem.*

Exoriare aliquis] Aliqui de Hannibale volunt intelligere: sed melius est, ut sit hoc perturbatæ personæ, quæ nesciat se impossibilia postulare: quod sequentia indicant, cum postulet, et litora et undas inter se discordare. *Donatus.*

Ex ossibus] Secundum Anaxagoram, qui Homæomeriam dicit, id est, omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis; id est, ex ossibus, sanguine, et medullis. Nam omnia pro parte sui transeunt in procreationem. Lucretius, 'Nunc ad Anaxagoræ veniamus Homæomeriam.' Sane Punici ex ossibus dicunt oriri posteros, quos nos ex sanguine. An quia post longum tempus nascetur Annibal, ideo *ex ossibus* posuit? *Servius.*

Exoriare aliquis, &c.] Sil. Ital. in principio l. i. 'Tantarum causas irarum, odiumque perenni servatum studio, et mandata nepotibus arma Fas aperire mihi.' *Emmeness.*

626 *Face Dardanius*] Incendiis urbium Italarum. *Servius.*

Ferroque] Exercituum cædibus. *Id.*

Sequare] Prosequere. *Idem.*

627 *Nunc, olim*] Modo, olim futuri temporis: et quidam separant pronunciantes, ut sit modo, olim, postea: quasi dicat, vel nunc, vel olim. *Idem.*

Quocumque dabunt se tempore vires] Quia quotiescunque voluerint, Pœni bella renovarunt, ideo ait, 'Pugnent ipsique nepotesque.' *Idem.*

628 *Littoribus contraria*] Aut quia in fœdere cautum fuit, ut neque Romani ad litora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad litora Romanorum. Aut potest propter bella navalia accipi inter Romanos et Afros gesta. *Idem.*

Littora littoribus cont.] Est hoc,

quod de Carthagine in 1. 'Italiam contra, Tiberinaque longe Ostia.' Adi. *Cerda.*

Fluctibus undas Imprecor] Propter illud, quod in fœderibus similiter cautum erat: ut Corsica esset media inter Romanos et Carthaginenses. *Servius.*

629 *Pugnent ipsique nepotes*] Potest et ad civile bellum referri. *Idem.*

Pugnent ipsique nepotesque] Hoc dixit possibile: nam et furentes quandoque, quod rectum est, sentiunt. *Donatus.*

631 *Inviam quær. quampr. abr. lucem*] Lucret. l. iii. 'vitæ Percipit humanos odium, lucisque videndæ:' et Eurip. in Orest. πνεῦμ' ἀπορρήξαι dixit: ἡ δὲ σιδήρου πνεῦμ' ἀπορρήξαι με δεῖ: et in Iphig. ἐνάμωσ' αὐτοῦ βίον ἀπορρήξαι θανόν. Sæpe et ψυχορραγεῖν ab eodem in Herc. et alibi. *Germ.*

632 *Breviter*] Festinatione mortis: simul nectit causam morarum, et ipsi, et sorori. *Servius.*

Tum breviter] Nam hoc conveniebat, quæ quam primum mori cuperet. *Donatus.*

Barcen] Hoc cognomen familiæ Annibalis fuit. *Servius.*

Suam] Obiter dicit, suam nutricem Sidone mortuam esse. *Suam τὴν αὐτῆς.* Ita Manilius l. i. sibi pro ipsi posuit. Ita loquitur et Seneca et alii; ἰδιωτισμός est, aut ἑλλητισμός; nam et Græci *ol* pro αὐτῶ. Vide Scalig. ad Manil. l. i. et v. quæ autem sit patria antiqua, dictum est Æn. ii. 37. *Taubmann.*

Suam] Valla emendaturum dixit Virgilium, si vixisset, et illius non suam positurum. Vid. Sanct. Minerv. p. 115. cinis recte ater, qui color facit ad horrorem. Vide Thyles. de color. c. 3. *Emmeness.*

633 *Patria antiqua*] Hoc est, Tyros, quæ ante ejus patria fuit. *Serv.*

634 *Cara*] Blanditur, ut impetret per blandimenta, quod illa propter

ingravescentem ætatem poterat recusare. Elegit personam, quæ tarde pergeret, et cum mora remearet, ut sibi longiusculum ad mortem patrandam spacium daretur: et propter hoc dixit *siste*, et non *mitte*. Donatus.

Huc siste] Huc adduc: ut, 'Et cum grege sistet ad aram.' Hinc et *sistatur* dicimus, id est, adducatur: nam *stare* aliud est. Nec aliter possumus dicere, quam *sta illic, siste huc*. Fallit autem plerosque verbi similitudo: quia dicimus *sto* et *sisto*, cum diversa significant. Servius.

Huc siste] Huc instanter adhuc. Donatus.

635 *Dic corpus]* Et hoc ad moram innectendam pertinet. *Idem*.

Spargere lympha] Sacrificantes diis inferis aspergebantur aqua: ut, 'Spargens rore levi, et ramo felicitis olivæ: superis abluebantur: ut, 'Donec me flumine vivo Ablnero.' Modo autem inferis sacrificat: ut, 'Sacra Jovi Stygio.' Servius.

Spargere] Sparsio propria fuit sacrorum, sed in vi. 'Sparsit rore levi.' Horat. Epod. v. 'At expedita Sagana per totam domum Spargens Avernale aquas.' Vide Macrob. Sat. iii. l. *Cerda*.

636 *Et pecudes]* Et hoc similiter. Donatus.

Monstrata] Vel quæ ipsa monstravi, vel quæ sacerdos. Servius.

Picula] Purgationes, alias sacrilegia aut sacrificia. *Idem*.

637 *Sic veniat]* Quemadmodum præceptum est, ne prætermitteret aut præcederet. *Idem*.

Sic veniat] Codices nonnulli veteres legunt, *sic veniet* finitivo modo: sed *veniat* imperando magis placet. *Pier*.

Tege] Corona, ut et ipsa tardaret. Servius.

638 *Sacra]* Sacrum est quod ad deos pertinet, profanum quod ad homines. *Idem*.

Jovi Stygio] Hoc est, Plutoni. Et sciendum, Stoicos dicere unum

esse deum, cujus nomina variantur pro actibus et officiis. Unde etiam duplicis sexus numina esse dicuntur: ut cum in actu sunt, mares sint: fœminæ, cum patiendi habent naturam: unde est, 'Conjugis in gremium lætæ descendit.' Ab actibus autem vocantur: ut Jupiter, *juvens pater*. Mercurius, *quod mercibus præest*. Liber, *a libertate*. Sic ergo et modo *Jovem Stygium* dicit, inferis sacrificatura: ut alibi, 'Junoni infernæ dictus sacer.' Hinc est Jovis oratio, 'Cælicolæ, mea membra, dei, quos nostra potestas Officiis divisa facit.' *Idem*.

Jovi Stygio] Id est, Plutoni, sive Jovi magico. Et hæc *Sacra* dicebantur *Stygalia*, item *Cocytia*. Porphyrio Horatii interpres: 'Cocytia, sacrum Cupidinis; quia maleficia hæc, quæ per inferna fiunt, ad amorem pertinent.' Vide Notas supra, ad vs. 508. Turn. xiii. 14. Ideo autem rem divinam inferis facit: quia credebantur curas et amores solvere. Vide Turneb. xxi. 22. et xxv. 6. Ejusmodi sacra luculenter descripsit Silius l. viii. et xiii. Selecta etiam ad hanc rem collegerunt Frid. Lindbrück in Ceirin. et J. Woverius ad Petron. *Taubmann*.

Quæ rite incepta paravi] Ordo est: Sacra, quæ paravi, animus est rite perficere. Servius.

639 *Perficere est animus]* Mire: quamdiu enim Æneas præsens erat, non omnino desperans trahebat exitium. *Idem*.

Curis] Utrum amoribus, an rei susceptæ? *Idem*.

640 *Dardaniique rogam capitis]* In quo ejus imago fuerat, et bene suum rogam, illius dicit, ne suspicionem faciat. *Idem*.

Permittere flammæ] Incendere. *Id.*

Permittere] Notant Grammatici discrimen inter *committo* et *permitto*: ut illud sit cum spe aliqua evadendi e periculo, istud absque spe. Advoco

exemplum: 'Ratem pelago commit-
timus,' cum præsumptione evadeudi.
Ratem pelago permittimus, quasi ibi de-
glutendam. Hoc si est (quod non
multum curo, sed sequar nunc Gram-
maticos) præclare Poëta hic *flamma*
permittere; quia supra, 'abolere ne-
fandi Cuncta viri monumenta jubet,
monstratque sacerdos.' *Cerda*.

641 *Studio anili*] Aut pro ætatis
possibilitate, aut pro industria, qua
utuntur aniculæ: aut voluntate obse-
quendi. Alii *celebrabat* legunt, quia
antiqui hoc verbum in velocitate
ponebant. Actius, 'Celeri gradu
gressum adcelebrasse decet.' *Serr.*

Anili] In codicibus quibusdam sane
quam vetustis, *anilem* legitur: quippe
gradum. Videturque majus esse *cele-
rare gradum anilem studio*, quam *cele-
rare gradum anili studio*. Hoc tamen
in medio relinquitur. *Pierius*.

Studio celerabat anili] Non re ipsa,
sed conatu et studio festinandi, gra-
dum celerabat. Ita explicat *Æl.*
Donatus ad illud Ter. Eun. v. 3.
'Video: sed nihil promotes.' Tib.
Donatus: Ambulabat non celeriter,
ut debuit; sed segnius, ut ætas per-
misit. Vide et Turn. ii. 14. *Taubm.*

Gradum studio celerabat] Sic Apu-
lej. Met. vi. 'studiose gradum cele-
rant:' quod Horatio od. i. 3. 'cor-
ripere gradum.' *Emmeness.*

642 *At trepida*] Festina. Nam mo-
ritura nihil timebat. Ideo autem
festina, id est, occasione vix data.
Servius.

At trepida] Turbata. *Donatus*.

Captis immanibus effera] Fera, ni-
mis fera, furiosa sævis cogitationibus.
Servius.

Effera] Exasperata in perniciem
anam. *Donatus*.

643 *Sanguinem aciem*] More suo
ostendit eam furem vultu, gestu,
voce. *Servius*.

Sanguineam volvens aciem] *Sanguine-
am aciem* dixit, ut Eurip. sub persona
Orestæ: *μή τι σιδή ποί τὰς αἰματωτάς*,

καὶ δρακοντάδας κόπας. Quamvis enim
alii *κόπας*, *ἐρπύλλας* accipiant, videntur
tamen eo loco *καὶ καὶ* ad oculos refe-
rendæ, cum *αἰματωτάς*, et *δρακοντάδας*
Poëta conjunxerit: et serpentes vi-
sus acerrimi esse constet: et *δρακον-
τας παρὰ τὸ δέρεσθαι* dictos, ut *ὄφεις*
παρὰ τὸ δένειν unde et Virg. supra
de immissis Laocoonti serpentibus:
'Ardentes oculos suffecti sanguine et
igni.' Nam licet sequatur eo loco
Euripidis mentio Eumenidum: tamen
nihil vetat, quin ad oculos matris, ex-
agitantis parricidam superiora pos-
sint referri. Utcunque sit, semper
αἰματωτάς sanguineam aciem respicit:
neque enim subticendum hoc Euri-
pidem epitheton in Androm. Furiis
tribuere, sub persona Orestis ad
Hermionem: *τὰς θ' αἰματωτάς θεὰς*
δνειδίζων ἐμολ. Sed et Poëta Epig.
iv. per *καρδὸν ὕδαμον* sanguineam
aciem significat: *ἥς ἐπὶ καρδὸν ὕδαμος*
ἐκαστράπτει φόβον πῦρ. *Germanus*.

Maculisque trementes interfusa genas] Hoc est, trementes genas interfusas
habens maculis. *Servius*.

Maculisque, &c.] Est hoc, quod Pro-
pertius dixit eleg. i. 5. 'Et timor in-
formem ducet in ore notam.' *Cerda*.

644 *Pallida morte futura*] Aut palli-
dior, quam solent omnes esse post
mortem: aut *pallida*, omine mortis
futuræ. Aut *pallida*, conscientia mor-
tis futuræ. *Servius*.

Pallida morte futura] Lucan. l. vii.
'multorum pallor in ore Mortis ven-
tura est, faciesque simillima fato.'
Cerda.

646 *Furibunda*] Forenti similis.
Sane quidam volunt Virgilium ubique
Didonis, tamquam Flaminicæ facere
mentionem: apud veteres autem Fla-
minicam scalas plus tribus gradibus
nisi Græcas scandere non licebat, ne
ulla pars pedum ejus crummeve subter
conspiceretur: eoque nec pluribus
gradibus, sed tribus, ut ascensu du-
plicis nisus non paterentur extolli
vestem, aut nudari crura: nam ideo

et *Græca scale* dicuntur: quia ita fabricantur, ut omni ex parte compagine tabularum clausæ sint, ne aspectum ad corporis aliquam partem admittant. Et sciendum, si quid ceremoniis non fuerit observatum, piaculum admitti. Hic autem piaculum admittitur: quod ipsa Dido ait: 'Sacra Iovi Stygio quæ rite incepta paravi:' nam et supra ait, 'Magicas invitam accingier artes.' Hoc vero loco plenius eam Flaminicæ ritum excessisse declarat, ubi de gradibus loquitur dicens, *Interiora domus*, &c. neque enim potest esse altum, quod tribus tantum gradibus conscenditur: unde apparet plures gradus tribus fuisse, quod plenius de Anna subiunxit, 'Sic effata gradus evaserat altos.' *Servius.*

Ensemque recludit Dardanium] Sic et Ajax apud Sophocl. moriturus enssem alloquitur. Ut autem, 'non hos quæsitum munus in usus,' simili pene forma Eurip. in Suppl. de tripode: *ὁ Ἰλίου ποτ' ἐξαναστῆρας βάρβα, σπουδὴν ἐπ' ἑλλην* 'Ἡρακλῆς ὀρμώμενος, Στῆσαι γ' ὀφείλο πύθια πρὸς Ἰσθμόν' ubi *σπουδὴν ἐπ' ἑλλην* videtur reddere *alios quæsitum in usus*. Germanus.

647 *Non hos quæsitum munus in usus*] Quem Æneas non ad hunc nsum reliquerat: et, ut supra diximus, secundum Homerum vertitur munus in perniciem. Tale est in Bncolicis, 'Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hædos.' *Servius.*

Non hos quæsitum munus in usus] Similis locus apud Ovid. Metam. v. 111. 'non hos adhibendas in usus.' Apulejus Metam. l. v. 'Sagittas et omnem meam suppellectilem, quam tibi non ad hos usus dederam.' *Emmeness.*

648 *Cubile*] Cubandi locum dixit. *Servius.*

649 *Paulum*] In antiquis aliquot exemplaribus, *paulum lacrumis* habetur. Ac de lacrumis quidem satis superque dictum alibi. Quantum vero pertinet ad adverbium *paulum* duplici

et notatum, id ita scribendum esse, constanter adeo affirmat Terentius Scaurus, ut eos peccare sine dubio dicat, qui *paulum* per unum l. scribunt. Hinc in veterum monumentis legas, **HOSPES QUOD DEICO PAULUM EST ASTA AC PELLICE**: et eodem modo plerisque locis tam pro adverbio, quam pro nomine proprio **PAULLUM, PAULLUS** scriptum comperias. Missa vero facio nomismata, in quibus fere passim **PAULUS** legitur *ll* geminato. *Pierius.*

Et mente] Consilio. *Servius.*

650 *Incubuitque toro*] Admonent Urs. Germ. et Pet. Victor. v. 14. contendisse Vatem ad exemplum Sophocl. in Trachin. ubi nutricis ore narratur exitus Deianiræ. Versus sunt viginti ab eo, *ἐπὶ δὲ τῶνδ'*, usque ad illam, *πλεῦρὰν ὀφ' ἦπαρ*. *Cerda.*

651 *Dulces exuviae*] Quæ istæ exuviae? nimirum reliquiæ ab Ænea, vestes Iliacæ, ensis, lectus genialis, &c. Est hic etiam locus communis a computatione rerum et fortunæ. In verbo *accipite* mihi non dubium, quin ad sacra respectum. Dido enim sacrum se velle exsolvere, semper testata est. Sed et sacrum hoc Deorum Manium fuit, et in simili verbum hoc usurpavit Ovidius Metam. viii. 'Vos modo fraterni Manes, animæque recentes, Officium sentite meum, magnoque paratas Accipite inferias.' Adundus Briss. Form. i. ubi multis firmat, verbum hoc solemne in sacris fuisse. Est etiam hic affectus amantium, qui sæpissime alloqui cum inanimis solent, ubi voluptas primum captata. Ita Propertius et Catullus, sed in gaudio tamen. Ille eleg. ii. 16. 'O me felicem, o nox mihi candida, et o tu Lectule deliciis facte beate meis.' Hic in Hymen. Iuliæ: 'O cubile, quot, o nimis Candido pede lectuli.' *Cerda.*

Deusque sinebant] Ant Iupiter, qui Æneam abscedere compulit: aut amor, aut necessitas fati. *Servius.*

Sinebant] In aliquot antiquis codicibus *sinebat* singulari numero legitur: ut proximiori adcommodetur. Sed magis placet plurale *sinebant*. Pier.

652 *Exsolvite curis*] Respectum ad illud, 'vel eo me solvat amantem.' Sed ibi sub distinctione, nam coram Anna, et ut tegeret consilium, 'Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.' Hic ubi sola est, animum clare aperit, 'meque his exsolvite curis: non Reddite mihi eum. Ait *exsolvite*, quia *θάνατός ἐστι διδλωρίς ψυχῆς, καὶ σώματος*: mors est solutio animæ et corporis. Inde postea Iris, 'Teque isto corpore solvo.' *Cerda*.

653 *Vixi*] Excusat vitæ abruptio- nem: quia dicit Plato, magna pœna adfici animas eorum, qui vitam ante tempus reliquerunt. *Servius*.

Vixi] Atrox verbum *mior*, ideo *vixi*. Qui enim vixit, mortuus jam est. Fugit verbi hujus atrocitatem Laodamia, scribens ad Protesilaum; ubi in fine ita jurat, 'Me tibi venturam comitem, quocunque vocaris: Sive (quod heu timeo) sive superstes eris.' Ubi sententia est: Ero comes tibi, sive mortuo, sive viventi. Non ausa mortuum dicere, tantum posuit, *quod heu timeo*. Fugit Cicero, auctore Plutarcho in ejus vita, qui significans interfectos jam esse socios Catilinæ, clara voce dixit, *ἔζησαν, vixerunt*. Fugit Tibullus: 'Sive erimus, seu nos fata fuisse velint.' Et Plautus Bacchid. 'Vixisse, nimio satius est, quam vivere.' In hac locutione morem Romanum agnoscit Plutarchus, nam dicto loco ita subjicit: *οὐτως δὲ 'Περικλῆων οἱ δυσφημεῖν, μὴ βουλόμενοι τὸ τεθῆναι σημαίνουσι*: Ita Romani *mori* significant, mali ominis verbum evitantes. *Cerda*.

Et quem dederat cursum fortuna, peregi] Non natura, nec fatum. Tribus enim humana vita continetur: *Natura*, cui ultra centum et viginti solstitiales annos concessum non est. *Fato*, cui nonaginta anni, hoc est, tres Sa-

turni *cursum* exitum creant: nisi forte aliarum stellarum benignitas etiam tertium ejus superet *cursum*. *Fortuna*, id est, casu, qui ad omnia pertinet quæ extrinsecus sunt, ut ad ruinam, incendia, naufragia, venena. Bene ergo dixit *fortuna*. Cicero in Philippicis, 'Multa mihi imminere videbantur præter naturam, præterque fatum,' id est, gladii Antonii, ex casu. *Servius*.

Cursum peregi] *Ἀρμόιον ἦν οὖσα*: et Epigr. *Δολιχὴν ἐξάντας ἀτραπὸν*. Germ.

Cursum peregi] *Μεταφορικῶς cursum*, id est, *cursum vitæ*. Vide Victorium xxi. 22. qui emendat 'Milonianam Ciceronis, legens *cursum*, ubi alii *casum* agnoscunt. *Emmeness*.

654 *Magna*] Cogitatione eorum qui me non viderunt, sed factis cognoverunt. *Servius*.

Sub terras ibit imago] Bene *imaginem* dixit. Valde enim quaeritur apud Philosophos, quid illud sit, quod inferos petat. Nam tribus constat: *Anima*, quæ superna est, et originem suam petit; *Corpore*, quod in terra deficit; *Umbra*, quam Lucretius sic definiit, 'Spoliatus lumine aër.' Ergo *umbra* si ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo: nec est quicquam reliquum de homine; quod inferos petat. Sed deprehenderant esse quoddam simulachrum, quod ad nostri corporis effigiem fictum, inferos petit: et est species corporea, quæ non potest tangi, sicut ventus. Hinc in sexto, 'Corpora viva nefas Stygia vectare carina.' Hanc autem rem etiam Homerus requirit, simulachro Herculis apud inferos viso. Et sciendum simulachra hæc esse etiam eorum, qui per apotheosin dii facti sunt. Unde aut visi esse apud inferos: aut illuc descendisse dicuntur. Horatius de Libero, 'Te vidit insons Cerberus aureo Cornu decorum.' Sciendum tamen abuti poetâs, et confuse vel *simulachrum* vel *umbra*s dicere. *Servius*.

Magna imago] Cur imago? cur magna? Dictum primum ex opinione illa, qua veteres censebant idolum quoddam ac simulacrum tantum nostri ad inferos descendere, ut ex Ennio scribit Lucret. l. i. his versibus: 'Etsi præterea tamen esse Acherusia templa Ennius æternis exponit versibus edens: Quo neque permanent animæ, neque corpora nostra, Sed quædam simulacra modis pallentia miris.' Locum Ennii ita habet Annal. i. 'Acherusia templa, Quo neque permanent animæ, neque corpora nostra, Sed quædam simulacra modis pallentia miris.' *Cerda.*

Et nunc magna mei] Cælius XVII. 16. et IX. 41. Phocylides: πνεῦμα γὰρ ἐστὶ θεοῦ χρεῖαι θνητῶν καὶ εὐδαίμων. Cur magna, ex Ennio et Lucretio, Turneb. XXII. 26. et XXVI. 23. *Hartung.*

655 *Urbem præclaram statui*] Non est contrarium illi loco, *Pendent opera interrupta*, quia illud ex persona poëtæ supra dictum est. Nam licet paululum aliquid superasset, quantum ad ipsam pertinet, fecerat: ut, *Urbemque paratam*. Item paulo post, *Urbemque tuam*: et re vera civitati quid superest factis muris, templo, portu, theatro, foro, senatu? quibus adjunguntur etiam privatae ædes, ut, 'Pars optare locum tecto, et concludere sulco.' *Servius.*

Mea mœnia vidi] A me facta: et pertinet ad effectum: ut, 'Quam vestra fecere manus.' *Idem.*

Urbem, mœnia] Utiliter versus huius occasione admonebitur juvenus quid proprie urbs sit, quando Poëta una cum urbe conjunxit mœnia. *Urbem* veteres mœniam ambitu præfinitabant, quantum scilicet aratro fuerat designatum: quidquid esset extra mœnia, urbs non erat: inde esse aliquis Romæ poterat, et non in urbe: non suburbana et continentia ædificia Romæ esse dicebantur, non tamen in urbe. Paulus JC. 'Urbis appellatio muris, Romæ autem continentibus

ædificiis finitur, quod latius patet.' Inde est, ut cum tribunis, quibus non licebat ab urbe diem integrum abesse, ante mediam noctem in suburbana appulissent, nec tamen intra mœnia penetrassent, legi fecisse fraudem existimarentur; quod Romæ, non in urbe fuissent. Comititia enim centuriata, quæ in Campo Martio cogeantur, non in urbe, sed Romæ haberi dicebantur, quod intra urbem precinctum esse exercitum non licebat. Itaque Poëta non repetit idem bis, ut male aliqui volunt. Ex eo Ovid. in ep. Didonis ad Æneam, 'Urbem constitui, lateque patentia fixi Mœnia finitimis invidiosa locis.' *Cerda.*

656 *Uta virum*] Puniendo ejus interfectorem. Nam ideo addidit, 'Pœnas inimico a fratre recepi.' et re vera nulli avaro major est pœna, quam amittere pecuniam, propter quam commiserat scelus. Bene autem recepi, quasi debitas: vel quod partem maximam civium sollicitavi. Ergo hoc dicit: Feci illud, et illud: felix nimium fuisset, si tantum Æneas Carthaginem non venisset. Alii hæc quasi per interrogationem volunt accipi; ut nihil dicat eas perfectum: Nunquid urbem statui? nunquid ulta sum virum? nunquid a fratre pœnas recepi? Felix tamen fuisset, si vel hoc tantum contingeret, ut Carthaginem non veniret Æneas. Sed et hanc varietatem gignit hic sermo tantum, quem alii, tantummodo interpretantur; nam ad utrumque admittitur. Tamen melior est sensus superior, quem nonnulli sic exponunt propter 'pendent opera interrupta': ut ordo sit: Urbem præclaram, et mea mœnia statui vidi: hoc est, Vidi dum statuerentur. *Servius.*

Uta virum] Blanditur locus Plutarchi de virtutibus mulierum, de Camma nobili fœmina, quæ virum suum ulta, læta ad illum moriens descendit. Repetit *de sportu* cf. Ad. *Cerda.*

Inimico a fratre] Minime placet,

quod in codicibus nonnullis manu scriptis legitur, *inimico fratre*, absque præpositione. *Pierius*.

Pœnas inim. a frat. recepi] Sic et Demosth. *δικας λαμβάνει* et Thucyd. *δικὴν ἔλαβε*: unde et sumere pœnas vulgatum: et Maro *Æn.* II. 'jamdudum sumite pœnas.' *Germanus*.

657 *Felix, heu nimium, &c.*] In sententia institit Catallo, apud quem Ariadne: 'Juppiter omnipotens, utinam non tempore primo Gnosia Cecropiæ tetigissent litora puppes.' *Cerda*.

659 *Os impressa toro*] Applicito ore ad lectulum, vel os, faciem: aut quasi amatrix, ut, 'Stratisque relictis incubat:': aut certe quasi peritura insensibili rei dat sensum: et sic ad lectulum loquitur, ut ad hastam Turnus, 'Te Turni nunc dextra gerit.' Mezentius ad equum, 'Rhœbe diu res siqua diu mortalibus ulla est.' *Servius*.

Os impressa toro] Expressus hinc Apulejanus affectus lib. VIII. 'At illa, ut primum mœsta quieverat, toro faciem impressa, &c. Et Flor. lib. III. 'jacebatque incubans toro.' Atque etiam Propertianus eleg. I. 3. 'Mollior impresso conor adire toro.' A phrasi Virgiliana extat illa Ov. Fast. II. 'Utque torum pressit, ferrum, Lucretia, mecum est.' *Cerda*.

Moriemur inultæ! Sed moriamur, ait] Non dubium, quin ex hoc loco Propertius eleg. I. 8. 'Sic igitur prima moriere ætate, Properti? Sed morere: interitu gaudeat illa tuo.' Vide vero, uti doleat mori se inultam: ut enim, τὸ τιμωρεῖσθαι ἡδὲ, *jucunda est ultio* (ait Aristotel. Rhet. I. 1.) ita acerbissimum carere hoc bono. Nam ut ibidem ait, ἡ γὰρ δίκη, καὶ κόλασις, ἴασις. *Idem*.

660 *Moriamur*] In plurali dixit: vel quia sic sæpe usurpamus, ut de uno dicamus, *nos*; vel quia et reliquæ erant perituræ. *Donatus*.

Sed moriamur] Attende horrendam

luctam rationis et affectuum. Initium abruptum facit pathos, Macrob. Saturn. IV. 2. *Hartung*.

Sic? sic?] Quasi interrogatio et responsio. Et placet sic inultam perire, vel hoc genere mortis, et hoc eam se loco intelligimus percussisse. Unde alii dicunt verba esse ferientis. Alii ita distinguunt, *Sed moriamur, ait*, et sic post adjiciunt, *Sic jurat ire sub umbras*, ut dubitaverit, an inulta deberet mori: deinde ultionis difficultatem circumspectiens dixerit, *Sic jurat ire sub umbras*. *Servius*.

Sic? sic jurat ire?] Ita Serv. et MSS. distinguunt, per *διαλογισμὸν*. Habent autem tum asseverationis, tum acrimoniæ plurimum. Et intelligamus, pectori ense admoto hæc dixisse: unde quidam dicunt, verba esse ferientis. Vulgo, *sic, sic jurat, &c.* *Taub*.

661 *Hauriat hunc oculis ignem*] Aut videat omnia tempestatis futuræ: quia navigantibus malum omen est, si rogalis flamma videatur: aut certe satisfaciatur suæ crudelitati. *Servius*.

Hauriat] Pars ultionis erit, si hostis abiens rogi flammam aspiat, et triastis ominibus naviget. *Donatus*.

Hauriat hunc oculis ignem] Infra XII. 'Ille oculis postquam sævi monimenta doloris, Exuviasque hausit.' Non omnino tam *ἐμφατικὸν* videtur illud Hom. II. O. τὸ γὰρ μέν μὴ τιέτα ζεὺς Νηὺς καιομένης σέλας ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι. Ut autem hic oculis *haurire* tribuit, sic et Poëta paulo aliter: ὀφθαλμοὶ τέ μοι μέχρ' ἀφύσσετο νίκταρ ἑρώτων; Epigr. lib. VII. *Germanus*.

Ab alto] A mari. *Servius*.

662 *Dardanius*] Pro *Dardanius*. Plautus, 'Natus Argis ex Argo patre:': vel quod ipse Æneas ante *Dardanius* dictus est. *Idem*.

Et nostra secum ferat omnia mortis] Ut Æneas quoque per vim maturius obeat; et bene infausta omnia imprecatur ei, qui ad novi regni auspicia properat. *Idem*.

663 *Media*] Alii leg. *mediam*: alii,

medio. Taubmann.

Atque illam] Ostendit celeritatem in Didone, ut nemo ictum viderit, sed illam cadentem aspexerunt. *Donat.*

Inter talia] Per talia: ut, 'Hunc inter fluvio Tiberinus amœno.' *Serv.*

664 *Collapsem aspiciunt*] Non induxit occidentem se, sed ostendit occisam, et hoc Tragico fecit exemplo, apud quos non videtur quemadmodum fit cædes, sed facta narratur. *Idem.*

Collapsem aspiciunt comites] Hæc tacita sunt per ἀποσιώπησιν, non per ἔλλειψιν. Omisit enim dicere, quemadmodum se interfecit; ut solet in Tragœdiis; ubi cædes non fit, sed facta narratur. Vide Scalig. iv. 27. Etiam Donatus notat, Poëtam non descripsisse ictum, quo Dido confossa sit; sed quæ fecisset, demonstrasse: ut ostenderet celeritatem facti. *Taubmann.*

Ensemque cruore Spumantem] In Mediceo, et aliquot aliis antiquis codicibus, legere est *cruorem* quarto casu: ut plura sint membra ad exaggerationem; hæc scilicet, *Conlapsam aspiciunt comites, ensenque aspiciunt, cruorem spumantem* aspiciunt, *sparsasque manus*. Vel, *Ensem spumantem cruorem* transitive non ineleganter. Sed enim magis omnino placet, *Ensem cruore spumantem*. *Pierius.*

665 *Sparsasque manus*] Aut perfusas sanguine: aut morte resolutas. *Servius.*

It clamor ad alta, &c.] Conferam Poëtam secum. Vide ut in Æn. II. rem eandem dixerit: 'Ac domus interior gemitu miseroque tumultu Miscetur: penitusque cavæ plangoribus ædes Fœmineis ululant: ferit aurea sidera clamor.' Tantum discrimen, quod in II. unius regiæ, in hoc IV. universæ urbis tumultus describitur. *Cerda.*

667 *Famineo ululatu*] Proprio fœminarum. Horatius, 'Et illa non virilis ejulatio.' *Servius.*

668 *Plangoribus*] In Mediceo, et antiquis plerisque codicibus *clamoribus* habetur: sed magis fœmineum est *plangoribus*. Et paulo ante dictum est: 'It clamor ad alta Atria,' quod non fuit tam cito repetendum. *Pierius.*

669 *Non aliter, &c.*] Alludi putant ad direptionem Carthaginis, quæ facta est tertio bello Punico. *Macrob.* iv. 6. docet, hic augeri πῶθος a majore: quod tamen fieri posse, quidam negarint. *Taubmann.*

Inmissis] Alii *inmistiis*. In codicibus aliquot antiquis *missis* legitur absque in præpositione hostium impetum indicante. Quare quum *inmittere* pertineat ad hostilem vim, et alibi, *Inmissi Danai*, et apud Historicos, *Inmissos equites, inmissos hostes* sæpe legas, nulla mihi reliqua fit dubitatio, quin *inmissis* legendum sit. *Pierius.*

670 *Antiqua Tyros*] Vel nobilem dicit: vel illud ostendit, quia Carthago ante *Byrsa*, post *Tyros* dicta est, post *Carthago* a Cartha oppido, unde fuit Dido, inter Tyron et Berithon. *Servius.*

Tyros] Veteres plerique codices *Tyrus* idiomate Latino legunt: sed non displicet *Tyros*. Cujusmodi casum Valerius Probus in plerisque aliis hujusmodi nominibus apud Virgilium agnoscit. *Pierius.*

Antiqua Tyros] Credo periphrasi Poëtam παλαιτυρον urbem significare, quam Alexander postea expugnavit, et ex insula continentem reddidit. Stephanus lib. de urb. Tyron παλαιτυρον ita explicat: τύρος, νῆσος ἐν φοινίκη, ἀπὸ τύρου τοῦ φοίνικος. ἔστι καὶ τύρος τῆς λακωνικῆς, καὶ νῆσος πρὸς τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, ἣν Ἀρτεμίδωρος τύλον διὰ τοῦ λ, καλεῖ· ἔστι καὶ πόλις Ἰουδικῆ, καὶ λυβίας, καὶ πισιδίας. Ἀβρίανος δὲ ἄναθα τύρον καλεῖ· ἐκλήθη δὲ καὶ παλαιτυρος, καὶ τὸ ἐθνικὸν παλαιτύριος. *Geogr.*

672 *Audiit exanimatus*] Id est, territa. Nam ut diximus, *exanimatus*

mortuus est. *Servius*.

673 *Ora soror fœdans*] Cruentans, ut, 'Sanguine fœdantem.' *Idem*.

Unguibus ora soror fœdans] Hæc doloris nota cum frequentissima sit omnibus, tum multo fœminis frequentior, quæ sibi impotenter dominantur. Propertius eleg. i. 9. 'Nec non exanimem amplectens Briseis Achillem, Candida vesana verberat ora manu.' et post panca, 'Fœdavitque comas.' Fœminæ Trojanæ apud Euripidem et Senecam se multum verberant, ut Ariadne apud Catullum in se et in capillos sæva, atque etiam mater Euryali apud Virgilium, apud Ovidium Læcretia. Sed quæ non usæ hoc furore? *Cerda*.

Unguibus ora soror fœdans] Quo pacto secuerint faciem in luctu unguibus docet Kirchmann. de Fun. Rom. ii. 11. *Emmeness*.

674 *Nomine clamat*] Ant Didonem vocat, ut supra diximus, Pœnorum lingua viraginem. Nam *Elisa* dicta est. Sed *virago* est vocata, cum se in ignem præcipitavit. Aut *nomine clamat*, nominat: sicut et Homerus dicit *ἥρ' ὀρώα' ἑν' ὀνόματι* nominabat. Aut certe vero nomine, ut solent dolentes: ut, 'Hunc ego te, Euryale, aspicio.' Item, 'Mater Cyrene, mater.' Hinc et ibi ait, 'Et te crudelem nomine dicit.' Et multi quærun, quomodo procedat hoc, cum ejus nomen nusquam sequatur. Sed tractum est a jure, ubi dicitur, nihil interesse, utrum quis unum filium habens, dicat; *Fili heres esto*: an, *Tite heres esto*. Ergo dicendo, 'Hoc illud, germana, fuit?' quasi nomen dixit. Sane sciendum, bene cum perturbatæ intergrum non dedisse sermonem. *Serv.*

Nomine] Atqui non dixit *Dido*, sed *germana*. Sed duplex est nobis nomen: alterum naturæ et sanguinis, quo conjunctæ personæ appellantur: ut *mater*, *pater*, *frater*, *soror*, et similia: alterum quod imponitur ab extraneis. Ergo soror sororem nomine

sanguinis appellare debuit: unde dixit *germana*. Donatus.

675 *Hoc illud, germana, fuit*] Allocutio per conquestionem. *Servius*.

Hoc illud, germana, fuit] Pari emphasi Terentius And. 'At at, hoc illud est.' *Cerda*.

676 *Hoc rogus iste mihi*] Alludit ad historiam. *Servius*.

677 *Quid primum deserta querar*] Conqueritur cur relicta sit, nec ad par exitum convocata. *Idem*.

Comitemne sororem Sprexisti] Deest: 'Illudne, quod sprexisti comitem sororem?' et semiplene loquitur. *Idem*.

Comitemne sororem Sprexisti] Vide Pricæum ad Apuleji verba Metam. l. viii. in princ. 'Nec vero incomitata manes adivit.' *Emmeness*.

679 *Tulisset*] Abstulisset. *Servius*.

Tulisset] In codicibus aliquot antiquis, *fuisse* legitur: sed *tulisset* melius, ut assumat accusativum *ambas*. *Pierius*.

Eadem hora tulisset] Hunc locum est ita imitatus Ovid. Metam. viii. in voto communi Philemonis et Baucidis: 'Auferat hora duos eadem, nec conjugis unquam Busta meæ videam.' *Germanus*.

680 *Struxi manibus*] Quasi scelera contaminata, et quasi ipsa interitum sororis adjuverit. *Struxi manibus*, subaudis *rogos*. *Servius*.

Patrios deos] Saturnum et Junonem. *Idem*.

681 *Posita*] Exanimata. Statius, 'Positusque beata Morte pater.' *Id.*

Sic te ut posita] Eadem forma supra lib. ii. 'Sic o sic positum affati discedite corpus:' quod *κείνους* et *mortuum* Turnebus accipit: favente, meo judicio, illo lib. Æn. xi. 'Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acestes Servabat.' Sic supra: 'volucres somno positæ sub nocte silenti.' Credo equidem hanc vocem, *posita*, omnino a Græcis imitatione desumptam: quibus sepulchrale vocabulum est *τίθησθαι*, pro tumultu condere, et

componi: Plato leg. 10. οὐ τὸν μακάριον γεγονότα θάνατος κλέει χύσαντες, πέριξ δένδρων ἄλσος περιφυτεύουσι πλὴν κέλων ἐνός, ὅπως αἰξὴν ὃ τάφος ἔχη τάβην τὴν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον ἀνεπίδη χόματος τοῖς τιθεμένοις, κατ' ἐπιστὸν δὲ ἄγωνα μουσικῆς αὐτοῖς καὶ γυμνακὸν ἱππικὴν τε θήσουσι' unde et ponere tumulum, urnam, cadaver, corpus. Germ.

Crudelis] Illam *crudelem* dicit, quod sit dubium tu an ego. *Servius*.

682 *Exstincti te meque, soror*] Varro ait, non Didonem, sed Annam amore Æneæ impulsam se supra rogam in-teremisse. *Idem*.

Exstincti] In veteribus fere omni-bus exemplaribus, *extincti* prima per-sona legitur: quasi fateatur Anna se manibus suis parasse instrumenta necis, admittatque in se culpam ad ma-jorem doloris exaggerationem. Va-lerius tamen Probus *extincti* per Syn-copen agnoscit, una cum Sosipatro Carisio: qui, 'Syncope (ait) est, quum mediæ parti aliquid subducitur: ut *Exstincti te meque, soror*, pro *extin-xisti*.' *Pierius*.

Exstincti te] Ita Diomed. Probus, Charisius, Servius, et Donatus. At vett. lib. fere omnes, teste Fabricio, legunt, *extincti*, prima persona. Sane Aristoteles semper *σβένναι* et *σβέναι* ad violentum fatum, *μάραναι* ad natu-ram refert. *Taubmann*.

Populumque, patresque, urbemque tuam] Patres, id est, Senatum. *Urbem tuam* quam extruxisti. Et quidam hoc loco volunt tres partes politiæ compre-hensas, populi, optimatum, regiæ potestatis: Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Car-thaginem. *Servius*.

Populum] Id est, plebem: addit enim *patres*, id est, Senatum Carthag. Et docet Lipsius *De Amphitheatr.* c. 14. Surtonium etiam et Callistrat. imo et Juvenal. *populi* voce pro sola plebe alicubi usos esse. *Taubmann*.

683 *Date lymphis*] Date lymphas, ut vulnera ablui; hoc est, date

aquam: aut *date*, id est, permittite. Lavare autem cadavera satis proxi-mis concedebatur. Unde queritur mater Euryali: 'nec vulnera lavi Veste tegens.' Sane in sacris pura vestis appellatur, quæ neque funesta sit, neque maculam habeat ex homine mortuo. Id hoc loco comprehensum accipi potest, cum Dido inducitur habuisse crinem sacratum, quo vide-licet abscisso, possit sine cruciatu mori: prius tamen voluit ablui cruo-rem, cum ait, 'date vulnera lymphis Abluam.' Plenius tamen infra ait, *Semianimemque sinu germanam*, usque, *veste cruorem*; ut tanquam in veste pura, legitimo sumptu, morti data haberetur: quodque sacratum cri-nem habuerit vitæ fuerit immorata; nam subjecit apte ex persona Iridis: 'Hunc ego Diti Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.' *Servius*.

685 *Ore legam*] Muliebriter, tan-quam possit animam sororis exciperè, et in se transferre. Sic Cicero in Verrinis, 'Ut extremum filiorum spi-ritum ore excipere liceret.' *Idem*.

Ore legam] Epigr. ἑμοῖς χεῖλεσσιν χεῖλεα θεῖσα 'Ἀπνευστὶ ψυχὰν τὰν ἐν ἑμοὶ πρόπτε. *Germanus*.

Ore legam] Græcis est *ψυχροβοῖν*. Ut enim carissimi oculos clauderant morientibus: ita et os ori admove-bant, ut extremum ejus spiritum ex-cipere ac haurire velle viderentur. Vide Alexandrum III. 7. Inprimis Joh. Kirchmannum de Funerib. Rom. 1. 5. Aut forte tentare vult Anna, an spiritus adhuc aliquis ex ore prodeat. *Taubmann*.

Ore legam] Ovid. Metam. XIII. 491. 'Osculaque ore legit.' Quod veteres extremum spiritum exceperint, no-tum satis ex Poëtis, quorum testi-monia collegit Kirchmann. de Funer. Rom. 1. 5. et Guther. de jure man. 1. 3. et 13. *Emmenas*.

Gratus evaserat altis] Id est, ascen-derat; rogi scilicet, qui pro qualitate fortunarum fiebat. Unde in sexto

ait, 'Cœloque educere certant.' Aut quia lecti antiquorum alti erant, et gradibus ascendeabantur, quibus superatis, Anna amplectitur sororem. *Servius.*

686 *Semianimemque*] Composita a semi amittunt i in scansione sequente vocali, etiamsi eam præcedat nota adfatisilis, ut *semihominis cæci*. Taub.

Amplexa fovebat] Bene non *fovit*, sed *fovebat*, ut id diu factum ostenderet. *Servius.*

687 *Siccabat*] Exprimebat. *Idem.*

Cruores] Exprimebat, vel abluebat, ut, 'Vulnera siccabat lymphis.' An suam vestem, vulnere Didonis infectam, usurpavit. Nam nec *sanguines* dicimus numero plurali, nec *cruores*. *Idem.*

688 *Illa graves*] Lucret. 'Primum Grajus homo mortales tollere contra Est oculos ausus.' Videtur autem hic locus referri posse ad illum Eurip. in Phœn. ubi moriens Eteocles matris vocem agnovisse narratur: *στέρνων δ' ἔπο φόνσημ' ἀνέλις δούσληπον Ἑτεοκλῆς ἀναξ' ἠκούσε μητρὸς, κάπιθελς ὄγρῶν χέρα, φωνὴν μὲν οὐκ ἀφῆκεν, ὀμμάτων δ' ἔπο Προσεΐπε διακρύοις, ὥστε σημεῖναι φίλα.* Ut autem *graves oculos*, ita in Alcest. *σκορεῖνδν ὄμμα βαρύνεσθαι*, fato nimirum instante. *Germanus.*

Illa graves oculos] Hypotyposis Didus morientis. Et recte, *conata*, quia *graves*: nam vis illa animi et corporis jam deficiebat. Atque ut hic *graves oculos*: ita in Euripid. *σκορεῖνδν ὄμμα βαρύνεσθαι*, fato nimirum instante. *Taubmann.*

689 *Stridit*] In antiquis aliquot codicibus, *stridit* a tertia conjugatione est: ut in Georgicis, 'Stridere apes utero:' et, 'striduntque cavernis.' Invenitur tamen *stridet*. *Pier.*

Stridit] Sic legendum docet Nobiliss. Heinsius ad Ovid. Metam. ix. 171. *Emmeness.*

Sub pectore] Per transitum dictus vulneris locus. *Servius.*

690 *Ter sese attollens*] Apollon. l.

iii. *τρίς μὲν ἐπαιρόθη, τρίς δ' ἔσχετο, τέτατον ἀδὸς Λέκτροισι πρηγὴς ἐνυκάπτεσεν ἐλιχθεῖσα* et ut *cubito innixa*, idem Apollon. iii. *ῥευσσάμενη λαῖψ' ἐπὶ χειρὶ παρέστη* et Propert. de Cynthia: 'incertis nixa caput manibus.' *German.*

Cubitoque annixa] In plerisque codicibus antiquis, *adnixa* legitur. In quibusdam *innixa*. Sed id magis animadvertendum, quod vetera quædam exemplaria *cubitu* legunt quarto declinatu: nisi sit, ut *αγρῷ*, et *δονῷ*, et pleraque similia: quorum exempla superius adnotavimus. *Pierius.*

Cubitoque annixa] Similis est locutio Ovid. Metam. vii. 343. 'Ille, cruore fluens, cubito tamen allevat artus; Semilacerque toro tentat consurgere.' Vide N. Heins. *Emmen.*

691 *Ter revoluta toro est*] Aut sæpius: aut Promantensis est, præsagium, propter bella Carthaginis; tria bella Punica. *Servius.*

Errantibus] Vicinitate mortis. *Id.*

692 *Quæsitit cælo lucem*] Ammianus l. xvi. 'Semineces labente jam spiritu lucis usuram oculis morientibus inquirebant.' *Cerda.*

Ingemuitque reperta] Atqui dixit, 'invisam quærens quam primum arumpere lucem;' sed ostendit morientes sua improbare desideria: ut in sexto, 'Quam vellent æthere in alto Nunc et pauperiem et duros perferre labores.' *Servius.*

Reperta] In antiquis aliquot exemplaribus *reptam* legitur, pro *reperisse*: quæ frequens apud eruditos elocutio. *Pierius.*

693 *Tum Juno omnipotens*] Aut pronuba aut inferna. *Servius.*

694 *Difficilesque obitus*] Quia supererat vita ei, quæ casu, non aut fato aut natura moriebatur: ut, 'Nam quia nec fato, merita nec morte peribat:' id est, naturali. *Idem.*

Difficilesque] Ut missum faciam *his* terminationem in antiquis codicibus, id ponam ex eruditorum sententia *difficiles obitus* ideo a Poëta dictos,

quia casa moriebatur, non autem fato: de quo apud Aulum Gell. l. XIII. cap. primo. *Pierius*.

Difficilisque obitus] Cui opponitur *facilis obitus*, qualem exitum sortitus est Augustus, eumque nominavit *ebullientis* Sueton. in ejus vita c. 100. ad quem locum vide Torrentium. *Emmenes*.

Iris demisit Olympo] Ut et supra diximus, trahit hoc de Alceste Euripidis, qui inducit Mercurium ei comam secantem: quia fato peribat marito. Alii dicunt Euripidem, Orcum in scenam inducere, gladium ferentem, quo crinem Alceste abscindat. Euripidem hoc a Pœnia antiquo tragico mutuatum. Sane sciendum hoc ideo nunc fieri, quia certis consecrationibus solebant homines facere, ut muniti essent adversus fortunæ impetus. Nec poterant mori, nisi exactorati illa consecratione. Unde circa Didonem ista servantur. *Serv.*

Iris demisit] Quererebant veteres, cur *Iris* non *Iridem* Virgilius dixisset positumque *Iris* pro *Iridem*, C. Julius Romanus ait: et ita alibi, *Iris de celo*. Varronem tamen, Tullium, et alios, *hujus Iris*, *hujus Serapis*, *hujus Isis* protulisse. *Pierius*.

696 *Nexoque resolveret artus*] Λόοι μελέων σύνδεσμα. Eurip. in Hipp. quam σώματος ἀλληλουχίαν vocant. Et Græci utique ἄψα τὰ μέλη dicunt, παρὰ τὸ ἀπτεσθαι, ὃ ἐστὶ συνήφθαι καὶ συνδεσθῆναι. *Germanus*.

Nexoque resolveret artus] Λόοι μελέων σύνδεσμα, Eurip. id est, Animæ et Corporis nexum, quorum λόοις καὶ χυρῆμῶς Platoni mors est. Hanc Græci σώματος ἀλληλουχίαν vocant. Nascimb. existimat, cum in Plurali *artus* dixerit, signare istorum placitum voluisse, Animam esse totum in toto, et totum iu qualibet parte. *Teubmann*.

696 *Nam, quia nec fato*] Cum dicat Virgilius, 'Stat sua cuique dies,' quomodo hoc dicit, 'Nam, quia nec

fato, merita nec morte peribat, Sed misera ante diem?' Nam si fato vivimus, quid agunt merita? si pensamur meritis, quæ vis fati? quomodo hic et fatum admittit et meritum? Deinde cum dixerit, 'Stat sua cuique dies,' quomodo dicit ante diem? Harum rerum ratio sic redditur: Sunt et *fata* quæ dicuntur *denunciativa*, sunt alia quæ *conditionalia* vocantur. *Denunciativa* sunt, quæ omnimodo eventura deferant, ut verbi gratia: Pompejus ter triumphaturus est. Hoc illi fata dederunt, ut ubicunque terrarum fuerit, ter triumphet: non potest aliter evenire, et ideo fatum, quod hoc denunciat, *denunciativum* vocatur. *Conditionale* vero hujusmodi est: Pompejus si post Pharsalicum bellum Ægypti litus attigerit, ferro peribit: hic non omnimodo necesse erat, ut videret Ægyptum, sed, si casus illum ad aliam regionem forte duxisset, evasisset. Sic et apud Homerum Achilles, refert matrem deam sibi dixisse, ut si bello Trojano se subtraheret, et reducem patriæ daret, alta senecta viveret, sed inglorius: si vero apud Trojam pugnando perseveraret, adeptus magnam gloriam, primævus obcumberet. Vides igitur conditionem fati sub duplici eventus expectatione pendere. Achilli enim dies statuta erat, qua domum repetens senex periret, sed quia bellum non reliquit, obiit quidem ante diem, fato statutum, sed nec tum sine fato, quia de genuina fati auctoritate veniebat utraque conditio. Sic et Didoni decretum fuerat, ut Urbem præclaram statueret, ulcisceretur virum, pœnas de parricidio fratris exigeret. Pervenisset autem ad seram mortem sine ulla felicitatis offensa, si Trojana classis ad litus Africæ non venisset, qua portum Carthaginis ingressa, nec continuaretur ulterius reginæ nota felicitas, nec expectaretur ad mortem dies illa sera, quæ fuerat constituta. Hæc sciens

Maro, inducit ipsam Didonem in extremis suis ista dicentem: 'Urbem præclaram statui, mea mœnia vidi, Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi, Fœlix, heu nimium fœlix, si litora tantum Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.' Sic et Vulcanus respondens Veneri armari filium postulanti, conditionale fatum adserit fuisse Trojanis, ut si Æneas cœlestibus armis fuisset armatus, annos x. ultra quam stetit Troja duraret, nec Priamus ante idem tempus periret: quo præsidio prætermisso præparandæ Trojanæ incolumitatis extincta conditio est: et hoc est, quod ait, *Similis si cura fuisset*; et quod dicit, *Fas nobis, &c.* hoc est, per fata licuisset. Si enim nefas est, obviare fati, fas est omne, quod, permittente fatorum lege, præstat. Ergo sensus hic est: *Cura quæ tibi nunc est, si stante Troja fuisset, armari filium tuum mihi per fata licuisset*, propter rationem scilicet conditionalis fati, et vitam Priami et regna Trojæ, tam Juniper quam fata servassent, cum hoc decreti conditio contineret. Ergo 'stat sua cuique dies,' aut denunciatio fati; et mutationem omnino non recipit; aut conditionali; et si eventum alterum casus attulerit, non, inspecta die, acceleratur interitus: quod ergo dixit, 'Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,' nolo illum putes universa confundere. Illi enim dicuntur non fato perire, sed merito, qui maxima in deos, et non ignoscenda committunt, ut Salmoneus, ut contemptor divum Mezentius, ut Tityus, ut Ixion: quos, si fato dixeris oppetisse, pugnaveris: nam qui excedunt delinquendi modum, ipsi sibi pœnam sanciant, quam si fati imputandam putaveris, excusas peremptorum reatum. Hoc est ergo, quod dicit, *Nam quia nec fato*, id est, denunciatio, *merita nec morte*, id est, nullo immani crimine commisso; sed

misera ante diem, hoc est, uno de conditionalibus fati statuto: si Trojanæ classis non contigisset adventus. *Servius.*

Nec fato, merita nec morte] Non secundum institutum naturæ, quod fati attribuitur: difficilis enim mors est, cum non consensu naturæ spiritus redditur, sed vi extorquetur. *Donat.*

Nam quia nec fato, merita, &c.] Nannius l. vii. In rebus humanis aut *Fatum*, aut *Natura*, aut *Casus* est. Cæterum supra *Fatum* aliquid contingere, testis Homerus est. Ita hic quoque *præter fatum* Dido extinguitur, id est, ante diem fatalem. Legatur et Agellius xiii. 1. super illud Cic. 'Multa impendere videntur præter Naturam etiam, præterque Fatum.' Item Cælius xxi. 4. *Servius* Dan. ut conciliet illud, *Stat sua cuique dies*, fata alia facit *Denunciatio*, quæ mutationem omnino nullam recipiant: alia *Conditionalia*, si casus alium eventum attulerit. *Taubmann.*

Merita nec morte] *Merita* mors dicitur eorum, qui maxima in deos, et non ignoscenda commiserunt, quales fuerunt Mezentius et Ixion: immemrita Didonis fuit, quæ sibi conscivit mortem, nullius sceleris sibi conscia, ut hæc *Guther. de Jure M. l. 10.* Videndus ad hunc Maronis locum *Salmas. Plin. exerc. p. 1119. Emmen.*

697 *Sed misera ante diem*] Non est contrarium, quod dicit in decimo, 'Stat sua cuique dies.' Nam ut sæpe diximus, secundum sectas loquitur: et hoc secundum alios, illud secundum alios dictum est. Quamquam Grammaticæ responsiones possunt sufficere, 'Omnia vincit amor: et nos cedamus amor.' *Servius.*

Ante diem] Ante tempus, quod natura potuit afferre. *Donatus.*

Sed misera ante diem] Id est, (auctore Donato) ante tempus quo Natura potuit afferre consensum, *ἡ πόσις* *Æschylo*. Fatali morti et Naturali, inquit Turnebus x. 19. hoc op-

ponit Poëta. Nam *mors* quædam est *naturalis*, cum fatalem annorum summam confecimus: ut cum morimur in senectute profunda. *Mors* etiam est *merita*: ut quam bellorum casus, et morbi intemperantia quæsit, aut scelera afferunt. At nec *fato*, nec *merita morte* Dido occidebat; ut quæ subito furore fuerit correpta. *Taubmann.*

Furere] Quia pudica in amorem devenerat. *Servius.*

698 *Flavum crinem*] Matronis nuncquam flava coma dabatur, sed nigra; unde Juvenalis, Satyr. vi. 'Sed nigro flavum crinem abscondente galero.' Huic ergo datur quasi turpi. Aut *flavum*, quia in Catone legitur de matronarum crinibus, 'Flavo cinere unctitabant ut rutilæ essent.' *Idem.*

Nondum illi Proserpina flavum, &c.] Nec Proserpina venerat, quæ exutum crinem Orco solenniter traderet. Nondum enim Naturæ venerat tempus. Ita Statius Silvar. ii. de Glauca, quæ in confinio mortis, seu (ut Petron. loquitur) in *extremis* erat; 'Jam complexa manu crinem tenet infera Juno.' Lucan. l. vi. 'Illa comam læva morienti abscondit ephebo.' Credebant veteres, neminem mori posse, nisi Proserpina prius illi crinem ex vertice abstulisset. Hinc illud Horat. Carm. i. 'nullum Sæva caput Proserpina fugit.' Videatur Macrobius. v. 19. Cælius xi. 38. et Muretus Var. iv. 16. et Interpres ad illud Ovid. Metam. iii. 8. 'et sectos fratri imposuere capillos.' quod ad istam morem tondendi comam apud rogum pertinet. Turneb. xix. 17. putat, a ritu sacrificiorum hoc sumpsum: qui enim moritur, cum tanquam quædam Orci victima sit, non illepide comminiscetur, qui, quæ immolationis et sacri sunt, ad hominis mortem traduxerit. Antequam autem pecudes in sacris immolarentur, capitis earum setæ ferro secabantur. *En. vi. 245. Taubmann.*

Delph. et Var. Clas.

699 *Abstulerat*] In edicibus aliquot antiquis, *apstulerat* per *p* legitur. Nam quum veteres *b* ante *s* durius sonare judicarent: quod in *abscondit* Velius Longus notat: eam literam in *p* commutabant, quæ auditum exornaret. Nostra autem ætate nusquam reperi tam eruditas aures, quæ dertiem a mollicie in hujusmodi pronuntiatione discernent. In veterum vero monumentorum inscriptionibus sæpe *apstulerit* per *p* notatum observavi: quorum exempla aliquot indicasse non pigeat. Romæ apud D. Eustachii:

AVT HANC ABAM APSTVLERIT.
In S. Celsi epigrammate elegiaco:
APSTVLERINT. In S. Priscæ:

QVOD TE FESTINANS APSTVLTIT
ATRA DIES.

Pierius.

Caput damnaverat] Nondum eam morti destinaverat, potest accipi, *Stygioque caput damnaverat Orco*: ut Didonem voto liberaret, quod semper omnes optant, ut sine cruciatu moriantur; nam subjunxit, 'Hunc ego Diti Sacrum jussa fero teque isto corpore solvo,' id est, libero: vel illud ab Orco nondum liberaverat, cum illa devotum crinem adhuc retinens, inter reos esset. Ergo cujuscunque debiti, id est, reatus damnatio finem facit. *Damnare* autem est damno adficere, id est, debito liberare. Ideo et cum vota auscipimus, *rei voti* dicimus, donec consequamur beneficium, et donec condemnemur, id est, premissa solvamus: ut, 'Damnabis tu quoque votis.' Et bene Poëta non ait, *illam damnaverat*, sed caput ipsum, unde crinis fuerat auferendus. *Servius.*

Damnaverat] Id est, destinaverat, adverti enim hanc vim huic voci datam a Poëtis. Stat. l. xvii. 'propellunt acies, seseque sub armis ostentant, subeunt campo, qui proximus urbi Damnatu bellis patet expectatque furores.' *Cerda.*

Virg.

8 T

700 *Iris roscida*] Quia cum nubibus fit pluvialibus, quæ rore non carent. *Servius*.

701 *Adverso sole*] Sane naturalem rem expressit. Iris enim nisi e regione Solis non fit, cui ille varios colores dat: quia aqua tenuis, aër lucidus, et nubes caligantes inradiante isto varios creant colores. *Idem*.

Adverso sole] In Mediceo, et codicibus quibusdam aliis pervetustis *adversa luce* legitur: sed *adverso Sole* signate ex ratione physica positum est. *Pierius*.

Mille trahens colores] Statio dicitur, 'Virgo discolor Iris,' Theb. x. 112. item Silv. l. v. 'Quæque cadit liquidas Junonia virgo per auras, Et picturato pluvium ligat aëra gyro.' Ovid. Met. i. 9. 'Nuntia Junonis varios induta colores Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus affert.' Adeantur Scholæ Physicorum. *Taub.*

703 *Sacrum jussa fero*] Euripides Alcestin Diti sacratum habuisse crinem dicit, quod Poëta transtulit ad Didonem. *Servius*.

Corpore solto] Id est, animam tuam, quia ait supra, 'Nexosque resolveret artus.' *Idem*.

Solto] Omnia, quibus vita constat,

sibi invicem nexa sunt: sed cum resoluta fuerint, atque a sese recesserint, tunc mors sequitur. *Donatus*.

704 *Crinem secat*] In Longobardico perveteri codice, *crinem tulit* habetur: ut sit pro *abstulit*. Magis tamen placet *secat*: ut res ipsa pingi videatur. Nam ut pictura Poësis est. Atque hæc hoc libro dicta sufficiant. *Pierius*.

Omnis et una] Uno impetu effusa est vita, id est, anima. *Servius*.

705 *Dilapsus calor*] Secundum eos qui dicunt animam calorem esse, quæ recedente, corpus friget: ut, 'Corpusque lavant frigentis et ungunt.' *Idem*.

In ventos vita recessit] Id est, anima, ut in quarto Georgicorum, 'Quenque sibi tennes nascentem accersere vitas.' Et dicendo *in ventos*, aut eos sequitur, qui animam aërem dicunt, hoc est, in materiam suam redire: aut certe eos, qui dicunt animam perire cum corpore: ut intelligamus, evanuit, in ventos recessit: ut in nono, 'Sed auræ Omnia discerpunt, et nubibus irrita donant.' *Idem*.

In ventos vita recessit] Pro eo Ovid. Metam. xi. 43. 'in ventos anima exhalata recessit.' *Emmencus*.

ÆNEIDOS

LIBER V.

Non usus est Maro Historico-
rum ordine, sed eo, qui Poëtis
familiaris est: nam si noster, teste
Vossio institut. poet. i. 7. histo-
riam ordine constituisset enarrare,
secundus liber primo debuisset loco
collocari, tertius secundo, primus ter-

tio. Console Macrobi. Saturn. v. 2.
Hujus libri *trabecis*, docente Ursino,
sumta est de Homero, apud quem in
Il. v. Achilles Patroclo suo ludos in-
stituit. *Emmencus*.

1 *Interea*] Dum fletur, aut sepelitur Dido, et hoc sermone librum, ut

olet, superioribus junxit: cujus pars major ex Homero sumpta. Nam omnia, quæ hic commemorat, exhibentur circa tumultum Patrocli: nisi quod illic curule exercetur, hic navale certamen. Sane intelligendum non potuisse fieri, ut una, nec plena die, Æneas ad Siciliam perveniret. Unde accipiendum est, sicut supra legimus, quod circa ortum lucis navigavit: ut, 'Regina e speculis ut primum albescere lucem Vidit, et æquatim classem procedere velis.' Ergo tota die, dum se Dido interemit, dum fleret, paululum proventus est leniter spirantibus ventis: et flammam rogi circa vesperam vidit, quo tempore et per naturam ignem videre potuit; et per pristinum morem, quo per diem cadavera non incendebantur. Deinde tota navigans nocte et alterius diei parte ad Siciliam venit. *Servius.*

Medium] Ant *medium* est quicquid a principio recedit, et necdum finem sortitur: aut *medium*, sic altum ut *medium* putares: ut, 'Graditurque per æquor Jam *medium*.' Nam vere *medium* sequenti indicat loco: 'Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla Occurrit tellus.' Sane speciem pro genere posuit, nam *mare* significat *maria*. *Idem.*

Tenebat] Nautico usus est verbo, ut 'Iliacas vento tenuisse carinas.' Et, 'Ni teneant cursus.' *Idem.*

2 *Certus*] Aut indubitabiliter pergens, id est, itineris sui certus, aut certus Æneas, id est, sollers, strenuus, velox: ut, 'Equidem per litora certos Dimittam.' *Idem.*

Interea medium Æneas jam classe tenebat Certus iter] Antiqui admodum codices legunt mutato numero, *interea Æneas medium*, dactylis et spondeis alternatim collocatis: qui numerus artificiosior videtur, quamvis *medium Æneas* ex plarium literarum collisione gravior habeatur. Sed enim suas quisque aures consulat: nos enim id in medio relinquimus. *Pier.*

Interea, &c.] Tale initium Valerii Flacci Arg. II. 'Interea scelerum luctusque ignarus Iason Alta secat.' *Cerda.*

Atros Aquilone] Quos nuper flans Aquilo atros effecerat: ut, 'Et mediis properas Aquilonibus ire per altum.' Nam ex Africa venientibus Auster secundus est, Aquilo adversus; ergo hoc dicit, quod fluctus, qui atri esse consueverunt Aquilonis flatu, qui ante flaverat, secundo flatu, secarit Æneas surgente Zephyro, ut Mercurius, 'Nec Zephyros audis spirare secundos.' Sed novimus tempestatis hanc esse naturam, ut reliquias venti teneat, etiam in alterius flatu. Sicut Lucanus, 'Ut quotiens æstus, Zephyris Eurisque repugnat, Huc abeunt fluctus, illuc mare.' *Atros* autem secundum Plinium dicit, qui ait in naturali historia, non esse maris certum colorem: sed pro qualitate ventorum mutari: et aut flavum esse, aut lutulentum, aut atrum. *Servius.*

Atros Aquilone] Atqui non est aptus ex Africa in Italiam navigantibus: sed vel posuit speciem pro genere: vel navigabat Aquilone, quia ex secundo Jovis præcepto statuerat, Carthaginem relinquere, quocumque ferrent venti, ut, etiam Aquilone flante, enavigaret, quo illi ferrent. *Donatus.*

Fluctus atros Aquilone] Hoc e rerum natura sumptum est. Maris enim, auctore Plinio, certus color non est, sed pro ventorum qualitate mutatur. Atrius autem et obscurius cur fiat, Borea sive Aquilone spirante, disputant Aristot. in Probl. Sect. 26. et Agellius II. 30. et Turnebus XXVI. 28. *Taubmann.*

Secabat] Eustathius Homericum διαρῆσαι κύμα explicat ἀπὸ τοῦ πλεῖσαι, καὶ διαρῆσθαι. *Cerda.*

3 *Mænia respiciens*] Revocanda in hunc locum, quæ dicta Ge. III. ad illud, 'Et stabula aspectans regnis excessit avitis.' Etenim hic Æneas

urbem illam respectat, a qua creptus Deorum beneficio. De Augusto Seneca de Clem. i. 11. 'In adolescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quæ invitus oculos retorquebat.' *Id.*

Jam infelicia] In codicibus aliquot antiquis legere est, *jam felicia*: ut sit *jam* pro *παλαι*: quod ipsamet antea confessa fuerat, 'Felix, heu nimium felix, si litora tantum Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ,' de priorē vita sua loquens. Quod si *infelicia* placet, et *jam* respicere ad verbum *collucent*, aliena non erit a ratione sententia. Nam et ea se identidem *infelicem* appellavit paulo ante: *infelix* ab Ænea nuncupatur in sexto. *Picrius.*

4 Collucent flammis] Lucent undique. In honorem enim regum cum facibus procedebatur a populo. Unde ait de Pallante, 'lucet via longo Ordine flammarum, et late discriminat agros.' Postea etiam funebres lectulos proferre cœperunt. Unde est etiam in sexto, 'Vel quæ, Tyberine, videbis Funera:' quum de Marcello ædili diceret, filio sororis Augusti, in cujus honorem hoc factum est. *Serv.*

Collucent flammis] Sententia facta ad Homericæ vestigia, Il. ii. *Ἰκάθεον δέ τε φάινεται αἰγῆ.* Pindarus quoque *πῆρ τηλεφάνης* dixit. Ut vero sinistri aliquid vult Poëta Teucros auguratos ex flammæ fulgore, ita et Eurip. *Κάππῳ δ' ἐσθήμαιν' ὄντι πολέμῳ ἔπο.* Duo primi dicunt, longe splendorem, et ignem videri: postremus, fumo significari, urbem esse sub hostibus. *Cerda.*

Quæ tantum] In quantitate est admiratio. Sane sciendum Varro nem dicere Æneam ab Anna amatum: et licet (ut supra diximus) plurimum tempus intersit, lectum tamen est. *Servius.*

5 Causa latet: duri magno sed amore dolores Polluto] *Duri dolores*, *ὑπέρθους* est: sed expositio talis est: Ignorabant quidem causam Trojani, con-

jecturis tamen propius accedebant. Nam duri dolores magno amore polluto, id est, læso: et notus fœminarum furor ducebat Trojanos per triste augurium; scilicet ut crederent Didonem se interemisse. Multi dicunt, *ducunt*, dilacerant; ut ad supra dictas duas causas tertia accedat. Percelebant, inquit, animos Trojanorum, quod nascebantur duri dolores amore polluto: quod notus erat fœminæ furor: quod ignem rogi videbant, id est, omen navigantibus triste; ut *pertriste*, valde triste sit. Sed si sic intellexerimus, tertio dicto congruit tantum, non etiam superioribus: nec enim Trojani navigantes jam poterant de amore aut de furore Didonis esse solliciti. *Idem.*

6 Notumque, furens quid femina possit] Nihil non audet femina, *κακῶν θῆσσωπος*, ut Menander, præcipue cum amoris exitum infelicem sortitur, cum læditur, vel contempta erubescit. De Medea et aliis dicam nihil. Juvenalis verbis utar Sat. x. 326. 'Erubuit nempe hæc, cen fastidita, repulsa. Nec Sthenobora minus quam Cressa excanduit, et se Concussere ambæ. Mulier sævissima tunc est Cum stimulos odio pudor admovet.' Expressius Ovid. Met. xiv. 384. 'Læsaque quid faciat, quid amans, quid femina, discas Rebus, ait.' *Emmeness.*

7 Triste per augurium] Quidam *augurium* pro conjectura accipiunt; sed in quarto libro relatum est, duplici modo diras fieri, aut in signis, aut quocunque modo, aut quacunque parte. Sed de signis diram fieri, in tertio de Harpyiis et in quarto de Didone significatum est: nunc quocunque modo diram fieri sic ostenditur; cum facit Æneam ex Africa navigantem flammam e rogo Didonis adtendere: dixit enim, 'Quæ tantum accenderit ignem Causa latet,' usque, *pectora ducunt*. Cum enim dat ubique Æneæ auguriorum peri-

tiam, ostendit scisse eum etiam hæc signa inter diras referri, quod verum fuisse declarat secuta tempestas. *Servius.*

Tectorum pectora ducunt] Sicut dictum est propter visas flammæ rogales, quæ malum navigantibus omen efficiunt, et Trojani auguriorum periti sunt, nam neque ad Italiam veniunt, et mox naves incendio amittunt. *Servius.*

8 *Pelagus*] Explicui altum, nam hoc est pelagus. Argumento sunt pisces pelagi, qui opponuntur litoribus. Lege Plinium ix. 29. et Turnebum xiv. 4. Sed et Poëta se explicat, nam *Æn.* iii. 'Postquam altum tenere rates,' et Philo in Flaccum aperte διὰ πέλγους, et ab illo signari mare altum, liquidum est, nam opponit has duas voces, διὰ πέλγους, et κατὰ γῆν. Thucydides etiam l. viii. naves petentes altum, αἱ ἐκπελάς ἐς τὸ πέλγος. Vegetius iv. 46. quod omnes altum, aut pelagus, vocat etiam apertum mare, et opponit litoribus. *Cerda.*

Rates] Pro navibus abusive posuit. *Servius.*

Ut pelagus tenuere rates, &c.] Locus debetur Homero, teste Macrobio Saturn. v. 7. *Emmeness.*

9 *Occurrit tellus*] Jocunde occurrit: e contrario, 'Terræque urbesque cedunt.' *Servius.*

Occurrit] Impatientiam cupientis gratulari significat. *Donatus.*

Maria undique et undique cælum] Ecce vere nunc est medium mare. *Servius.*

Maria undique et undique pontus] Lectio hæc in codice Longobardico, et quibusdam aliis manu scriptis. Sed enim in Mediceo, et plerisque itidem antiquis ita scriptum observavi, *maria undique et undique cælum.* Ex eruditissimis autem viris hanc alii lectionem, alii alteram malunt, nempe: *cælum undique et undique pontus.* Pier.

10 *Olli*] Aut tunc: aut illi. *Serv.*

Coruleus] Id est, ater, more Græcorum. Hom. in Il. i. Καὶ μὲν κινέουσι ἐν' ὀφθαλμοῖς νεῦρε Κροῖλον: *Et cæruleis superciliis innuit Saturnides:* quod valet, nigris, consensu Græcorum Grammaticorum. Sic in vi. 'Cærulea subvectat corpora cymba:' id est, atra et nigra. Hic versus, 'Olli cæruleus supra caput adstitit imber,' modico flexu factus in iii. ita, 'Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber.' *Cerda.*

Supra caput] Periculosus, inevitabilis, mortifer. Nec enim simpliciter dictum est, cum omnis imber super caput sit. *Servius.*

11 *Noctem*] Tenebras: hiemem, tempestatem: Græci enim χειμῶνα, et non solum anni tempus, sed et tempestatem significant. *Idem.*

Noctem hyememque ferens] Φέρων νύκτα μέλαιναν, est in Homero. *Cerda.*

Inhorruit unda tenebris] Hoc est et noctis, et nubium. *Servius.*

Inhorruit] Pacuvius: 'Interea prope jam occidente sole inhorrescit mare, Tenebræ conduplicantur, noctisque et nimbum Orcæcat nigror.' Attius apud Nonium: 'Ut tristes turbinum toleraret hiemes mare cum horret fluctibus.' Sed hæc in iii. satis expensa. *Cerda.*

12 *Ipsæ gubernator*] Ἐμφατικῶς, hoc est, qui debuit esse solatio. *Servius.*

Gubernator] Vox propria navem administrantis. Maximus Tyrius disertat. 27. Κυβερνήτης ἀγαθὸς καὶ εὐστοχός: sciens providusque gubernator. Obvia hæc vox in Græcis omnibus, et Latinis. Docet nos Aristides, gubernatorem nequaquam inter nautas numerandum, imo his illum præesse. Quoties enim incidit in hæc nomina et sæpe incidit, semper ita loquitur, ut illius in hos principatum agnoscat, ut cum ait in prima Platonica, οἱ κυβερνήται τῶν ναυτῶν ἄρουνσι: imperant gubernatores nautis: in eadem, ἀκούουσι μὲν οἱ ναῦται, λέγει δ' ὁ κυβερνήτης: audiunt nautæ, gubernator loquitur. *Cerda.*

Puppi ab alta] Subandis, *Hæc ait.* Servius.

Puppi] Hic locus gubernatoris. In Catone Cicero, 'similes sunt, ut si quis gubernatorem in navigando agere nihil dicat, cum alii malos scandant, alii per foros cursitent, alii sentinam exhauriant, ille autem clavum tenens sedeat in puppi.' Ovidius in Epist. Sapphus: 'Ipse gubernabit residens in puppe Cupido.' *Cerda.*

Puppi] Quod Oppianus *κνν. iv. 58.* Ολα δὲ πορτοκόρον ἄκρων ἐπισήροπος ἄνδρες Ἐξόμενοι πρόμνητοι νεῶν ἐπέκτορες ὄχῆας: Quemadmodum autem pontigradorum navigiorum conscensores Sedentes in puppibus, et navium tractantes gubernacula. *Emmeness.*

13 Quianam] Id est, cur: et est interrogantis adverbium, quo usus est his; hic, et in decimo, 'Cœlicolæ magni quianam sententia vobis Versa retro?' *Servius.*

Heu! quianam] Jovianus Pontanus, summo vir ingenio, eruditioneque, ut omnibus palam est, incomparabili, in libro de numeris Poëticis, multis quidem rationibus legendum esse *heu qui nam* monosyllabiciis dictionibus nititur adprobare. Aliquos vero codices inveni, in quibus paulo sequius detorto dictionis casu, per monosyllaba legatur, *heu quo nam.* In quodam alio, *quid nam.* Sed enim Servius *quianam* agnoscit, et in decimo sermonem Ennianum esse dicit. Vetustioraque omnia exemplaria, quæ habui, *quianam* trisyllabum legunt. Priscianus libro de constructione primo, *quianam* ait interrogative poni, Virgilii testimonio hinc citato: idemque significare, quod apud Græcos *διὰ τι.* Alibi vero ait, γὰρ conjunctionem causalem per *quianam* expressum a Virgilio, *heu quianam tanti.* Et *quianam* adverbium constare Tribacho, hoc loco teste, Valerius Probus asserit in Artium institutis. Sospater Carisius ubi *quianam* inter adverbia interrogandi recenset, hunc eundem

citatur versum, *Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi.* Mihi vero non displicet Pontani sententia: sed neque veteribus codicibus, uno consensu legentibus eodem modo, et antiquis tot Grammaticis, quos tamen Pontanus eludit, ansim refragari: quum præsertim Quintilianus ita libro octavo dicat: 'Propriis dignitatem dat antiquitas.' Eoque ornamento acerrimi iudicii P. Virgilius est usus *olli,* et *quianam,* ad spargendam auctoritatem. *Pierius.*

Quianam] *Διὰ τι,* id est, cur? ut exponit Prisc. l. xviii. et unice probat Scallg. Poët. iv. 16. et agnoscunt omnes fere libri et Grammatici, Probus, Servius, Priscianus, Carisius, Quintilianus. Utitur eo et *Æn. x. 6.* imitatione Ennii, qui dixerat: 'Quianam dictis nostris sententia flexa est?' Jov. Pontanus, in divino Dialogo *Actio,* de Numeris Poëticis, tuetur *quinam:* et addit: 'Ad metum, ad dolorem, ad ducis curam exprimendam cœgit tres simul monosyllabas dictiones: submisit deinde syllabam, post alteram atque alteram trisyllabam, junxitque quattuor simul spondeos,' &c. Sed contra Erythræus animose alterum defendit, *quianam.* Q. d. Quo numine læso miseri Troës tantam tempestatem commeruimus: quam nunquam spero me evasurum, nec si hujus rei auctorem se Juppiter faciat. Ergo, *Tanti cinxerunt æthera nimbi* ad magnitudinem tempestatis exprimendam pertinet: *Heu quianam,* ad ejus periculum demonstrandum: quare etiam subdit, 'Quidve, pater Neptune, paras?' &c. Vide ipsum pluribus. *Taubmann.*

Nimbi] Pro nubes. Servius.

15 Colligere arma jubet] Vela contrahere, non penitus deponere. Nam dicit, 'Obliquatque sinus in ventum.' *Idem.*

Coll. arma] Contrahere vela et breviri. Imitatione Græca dixit, quibus *ὄπλα* etiam armamenta sunt et

vela : ut notat Turneb. xix. 29. - Ita Æn. iv. 'armari classem,' *ἀρμῆσαι*. At Jos. Castalio *colligere arma*, per tendit esse, remos in manus sumere : ut Poëta, more suo, rem eandem aliis verbis explicarit. *Taubmann.*

Arma] Vide N. ad i. 181. Hunc locum attingit Rob. Titius controv. l. x. ubi *armatas classes* nominat, quæ omnibus armamentis suis instructæ sunt. Ovid. Met. xi. 'ibat in armata,' id est, armamenta et instrumenta navis. *Emmeness.*

16 *Obliquatque sinus in ventum*] Contra eam partem, qua venti flabant, et eleganter per totum, gubernatorem ostendit ante omnia tentare, quam ad confessionem descendat. *Servius.*

Sinus] In Longobardico *sium* unitatis numero legitur, inemendate. Nam etsi absque ecthlipsi legeretur, absurdum omnino nescio quid sonaret : et *sinus* numero multitudinis, *vela*, Poëtæ libentius appellant. *Pier.*

Obliquatque sinus] *Obliquare sinus*, est velum obliquum tendere : ut et ventus colligatur non secundus, et ne de recto cursu auferatur navis venti potentia, quod fieri hic necessarium erat, cum venti transversi flarent : ut ait Turn. xiv. 4. et xx. 4. Vel, *obliquare sinus in ventum*, est nec omnes flatus excipere, nec omnes effundere : quod fit, cum sinus velorum colliguntur et aura quasi librata ad modum necessarium brevantur. Lucan. l. v. 'totosque rudentes Laxavere sinus : et flexo navita cornu Obliquat lævo pede carbasa.' Ita contra, Æn. x. 'velorum pandimus alas.' Vide et Not. infra : 'Una omnes fecere pedem.' *Taubmann.*

17 *Magnanime Ænea*] Fortissime, et est epitheton sumptum ex tempore, hoc est, qui non consternaris. Sic in quarto, ubi nuptias facturus est, ait, 'ipse ante alios pulcherrimus omnes.' *Servius.*

Jupiter auctor] Aut nostræ naviga-

tionis, aut secundum usum loquutus est : nec si hujus rei auctorem se Jupiter faciat. Et multi quærent, quomodo *auctor Jupiter*, cum Apollini dicat, 'Tot maria intravi duce te?' Sed legimus, 'Quæ Phæbo pater omnipotens : sed nunc specialiter navigantibus ex Africa auctor est Jupiter. *Idem.*

18 *Hoc cælo*] Hoc est, aëre. 'In hoc cælo qui dicitur aër : sicut Lucretius posuit. *Idem.*

19 *Mutati transversa fremunt*] Id est, hinc atque hinc, quod est ex transverso. Varro de ora maritima : 'Nihil enim venti, ut docti dixerunt, nisi aër multus fluens transversus.' Est autem adverbium factum de nomine : ut, 'Cunctatur et amnis Rauca sonans.' Item, 'Et pede terram crebra ferit.' Nomen et adverbium plerumque in se transeunt : ut, 'Torvunque repente Clamat,' id est, torve. Item adverbium in nomen : ut, 'Dum mane novum : et accepta declinatione factum est nomen. Sic Persius, 'Jam cras hesternum, heu consumpsimus, ecce aliud cras.' Sed nomen cum adverbium esse cæperit, fit indeclinabile : adverbium, cum nomen esse cæperit, declinatur. Unde ait Plautus, 'A mani usque ad vesperrum.' *A mani* autem propter tetrapoton dixit. Cum enim in alienum jus transeunt hæ partes, non suis, sed earum, ad quas transierint, utuntur potestatibus, in declinatione duntaxat. Nam temporum suorum rationem reservant : ut hoc loco *transversa*, cum adverbium sit, a tamen brevis est : quia venit ex nomine, licet duæ consonantes sequantur, cum sciamus a terminata adverbia longa esse, ut paulo post, 'Et frustra cerno te tendere contra.' *Idem.*

Mutati transversa fremunt] Id est, venti nullam fidem servant. Scal. iv. 16. *transversa* autem pro *transversim*. Ita Æn. ix. 'amnis Rauca sonans.' *Taubmann.*

Venti transversa fremunt] Iterum Stat. Theb. l. i. imitari gaudet Maronem 'Venti transversa frementes Confligant.' *Emmenes*.

Et vespere ab atro] Id est, ab occidente nubibus confuso, hoc est, quod tendimus: nec enim sine ratione post generalitatem addidit speciem. Quidam autem ideo *atro* dicunt, quia ubi dies occidens, atra omnia facit, id est, noctem. *Servius*.

20 In nubem cogitur aer] Nubes enim, aeris densitas facit: ut, 'Densat, erant quæ rara modo, et quæ densa relaxat.' Contrario, 'Scindit se nubes, et in æthera purgat apertum.' *Idem*.

In nubem cogitur aer] Aeris enim densitas facit nubes. Ita Cic. de Nat. Deor. ii. 'Aër extenuatus in sublime fertur, concretus autem in nubem cogitur.' Nam *cogere* est. q. *coigere*, id est, compellere. *Taubm.*

21 Nec nos obniti contra] Καὶ ταυροῖ. Sufficiebat enim aut obniti, aut contra niti. *Servius*.

Obniti] In antiquis codicibus plerisque, *obniti* legitur: quod adnotandum fuit: non quia *obniti* candidiorem esse lectionem non agnoscemus: sed quia plerique codices manu scripti, eodem modo legunt. *Pierius*.

Tendere] Pro *contendere*: Aphæresis est. *Servius*.

Tantum] Aut quantum adversa tempestas valet, aut *tantum*, pro *intantum*, ut, 'Quid tantum insano juvat indulgere labori.' *Idem*.

22 Sufficimus] Hic simpliciter, alibi *administrare* significat: ut, 'Sufficit humorem, gravidas cum vomere fruges.' *Idem*.

Sufficimus] Ita Ovid. Met. xi. 490. 'Aspera crescit hiems: omni que ex parte feroces Bella gerunt venti, fretaque indignantia miscent. Ipse pavet; nec se, qui sit status, ipse fateatur Scire ratis rector; nec quid jubeatque, vetetve: Tanta mali moles, totaque potentior arte est,' &c. *Em.*

Sequamur] Fortunam scilicet. *Serv.*
23 Quoque vocat, verlamus iter] Videtur bis idem dixisse. *Idem*.

Nec litora longe] A facili: et deest esse. *Idem*.

24 Fida] Propter Acestis affinitatem. *Idem*.

Fraterna Erycis] Propter Erycem Butæ et Veneris filium: secundum alios, Neptuni et Veneris, regem Siciliæ, unum, sicut dicitur, de numero Argonautarum. *Idem*.

Fida, fraterna] Fida, propter Acestis Trojani affinitatem. *Fraterna*, propter Erycem, Veneris et Butæ filium, *Æneæ* μετράδελφον. Nam *Eryx* ante Acesten tenuit Siciliam: a quo et mons nominatus, ubi templum *Veneri Erycinæ*, quod ab *Ænea* dicitur excitatum: cujus simulacrum Marcellus postea Romam transtulit. *Taubmann*.

Sicanos] Corripuit Si, alibi producit: ut 'Sicanio prætenta sinu.' *Servius*.

25 Rite memor servata remetior astra] Si rite remetior astra, paulo ante servata: scilicet ante tempestatem. Colligit autem vicinitatem ex ratione cursus, qui a peritis, horis colligitur, quas indicant astra. *Idem*.

Remetior] Eleganter *remetior* dixit ex disciplina Astrologorum, qui numeris, argumentis, et instrumentis astra metiuntur. *Taubmann*.

26 Sic poscere v.] Pro velle: Misc. ix. 20. *Brodeus*.

27 Jamdudum] Non tantum herolum est, quod dat *Æneæ* gubernandi scientiam: sed etiam ad proœconomiam pertinet. Dicturus enim est, 'Et ipse ratem nocturnis rexit in undis.' *Servius*.

Frustra cerno te tendere contra] Ad illud respondit, 'Nec nos obniti contra, nec tendere tantum Sufficimus.' *Idem*.

28 Flecte viam velis] Ex re mira nata declamatio. In terra enim a via deflectimus nos: in mari ipseam

deflecturus viam. Non ergo velorum viam, sed per vela ipsius cursus viam dixit. *Flecte* autem significat *muta*, ut, Pacuvius, 'Quæ menm veniens flexit socium pectora,' et hic ad illud respondit, 'Quoque vocat veritatas iter.' *Idem*.

Flecte viam velis] Et *flectere iter*, utitur Poëtæ, more Græcorum, qui *κλίσσειν ὁδόν, νῆσον, πόλιν* Orph. Argon. καὶ ὁδὸν δεινὰ δάδα κάμψαν, Πελλῶν τ' εὐρείαν. *Germanus*.

Flecte viam velis] Obsequere ventis, et in viam, quæ datur, vela converte: vel, obliquatis velis contende in Siciliam. Ita Cic. dixit, 'viam flectere:' et 'flectere promontorium,' id est, circumire, ut exponit J. Godscalcus. Ita Æneid. vii. 8. dixit, 'tendit iter velis.' Servius *flectere* interpretatur *mutare*. Taubmann.

29 *Quoque*] Antiqua pleraque exemplaria cum Mediceo, *quoque* legunt, particula disjunctiva, non *quoque*, quod nulla habent. *Pierius*.

Fessas navis] Pro nos *fessos*. Vel *fessas*, quassas, nec ad plenum refectas. *Servius*.

Dimittere] Pro *immittere*. *Idem*.

30 *Dardanium Acesten*] Ut et supra diximus, Hippotes filiam suam Segestam, ne ad cetos relegaretur, superposuit naviculæ, et misit quo fors tuisset. Qua delata ad Siciliam, Crinis fluvius concubuit cum ea, conversus in canem, unde Acestes natus est: vel, ut quibusdam videtur, Egestus. Hujus rei ut esset indicium, nummum, effigie canis percussus, Siculi habuerunt. Alii dicunt Laomedontem, regem Trojanorum, cum graviter cives sui ab eo ceto, id est, belua marina, infestarentur, propterea quod mercedem Neptuno ob fabricatos muros negasset, ad templum Jovis Ammonis scitatum misisse de mali remedio vel fine; cui cum esset responsum, ut filiam suam Hesioneum bellæ offerret, et hoc a civibus facere cogere, fore respondit, si

ante eorum filias bellæ objecisset: quo facto cum plures puellæ a ceto absumptæ essent, plerique parentes filias in longinqua miserunt, ex quibus una Troja, nomine Segesta, delata in Siciliam est, et Criniso, sicut dictum est, compressa, edidit Acesten. Alii dicunt Laomedontem, cum, sicut narratum est, propter filiam suam seditionem a civibus pertulisset, unum de Trojanis auctorem seditionis occidisse, filiasque ejus mercatoribus exponendas dedisse, a quibus illæ in Sicilia prope Crinisum amnem relictæ sunt, quarum ille unam in canem conversus compressit. Quidam dicunt Segestam reversam in matrimonium a Capye ductam, ex quibus Anchisen natum. *Idem*.

Dardanium Acesten] Videantur illa, Æn. i. 'sunt et Siculis regionibus urbes Armaque Trojanoque a sanguine clarus Acestes.' Legatur et Turn. xxvi. 17. ubi docet, in Maronis Poëmate multam antiquitatem latere sepultam: et nomina etiam propria non Poëtico conficta esse arbitrio, sed ex re nata et historia: ut hic Eryx, Acestes, Entellus, &c. Taubmann.

Servat] Hic tenet: ut, 'Tantas servabat filia sedes:' vel certe *serrat*, habet. *Servius*.

31 *Gremio complectitur ossa*] Quasi de matre dixit, et quæritur cur hoc Palinurus, cum ad Siciliam suaderet *divertere*, non dixerit; nisi forte quod luctus Ænean noluerit admonere, propter quod ante Æneas causa mortis paternæ Siciliam oram inlætabilem dixerit. *Idem*.

Gremio complectitur ossa] Lucret. l. i. 'Morte obita quorum tellus complectitur ossa:' et in Epigr. κόλποις δασέα ἀμφιβαλεῖν. *Germanus*.

32 *Secundi Zephyri*] Quomodo, si tempestas est, sed post conversionem navigii secunduli. *Servius*.

34 *Et tandem*] Vacans particula est *tandem*: ut, 'Et quo sub cælo

tandem: nam cur *tandem*, cum dicat, 'Fertur cita gurgite classis?' aut *tandem*, ideo quia navigantibus etiam cita navigatio tarda videtur: aut tandem periculis liberati. *Idem*.

Latī] Qui in tempore tempestate caruissent. *Idem*.

Notæ] Notæ harenæ, ad notam harenam: et utrum *notæ*, dulci? an quia jam ibi fuerant? ut, 'Vix e conspectu Siculæ telluris in altum.' *Idem*.

Arenæ] Eleganter, pro litore. Ita *Æn.* 1. 'hospitio prohibemur arenæ' et: 'Potiuntur Troës arena.' *Cerd.*

Advertuntur arenæ] Verbum navigantibus solemne. *Sil. Ital. lib. 1.* 'Mox profugi ducente noto advertere coloni:' ad quem locum vide Dausquium: et eo major Trojanorum lætitia, quod pervenissent, tendentes ad litus, ad loca nota, ut hoc recte Donatus observavit. *Emmenes*.

35 *Excelso*] Utrum *ἀνψος*, an *ex celso* pro *excelso*. *Servius*.

At procul excelso] In veteribus quibusdam codicibus, et *procul* legitur: quod non ita placet: est et distinctis inde dictionibus præpositione et nomine *excelso*. Nonnulli tamen malunt una legendum. *Pierius*.

Miratus] Is qui mirabatur: aut certe miratus occurrit. Et bene temperato usus est verbo, ne videretur, aut quasi inhospitalis dolere, aut exultare voti nescius Trojanorum. *Servius*.

Vertice montis] Juxta civitatem Drepanum: quæ Siciliæ pars cæteris montosior: quo appulisse Æneam, clare scribit Dionysius. *Taubmann*.

36 *Adventum*] Non est excipiendum risu, quod in antiquis aliquot codicibus *atventum* per *t* consonante prima scriptum invenitur. Fuisse siquidem veterum morem nomen hoc ita scribere non inficiatur Victorinus: sed nos nunc per *d* scribere libentius volunt. *Pierius*.

37 *Horridus*] Terribilis. *Servius*.

In jaculis] In hastis. *Ennius*, 'Lævesque sequuntur in hastis.' *Idem*.

Horridus in jaculis et pelle] Pellibus uti sunt heroës ad muniendum pectus, quod Feithius adstruit veterum testimoniis antiq. *Homer. iv. 8.* Exquisitum genus loquendi, teste *Cl. Grævio* in lectionibus *Hesiodæis* in *Scut. Herc. vs. 231.* 'Ἐν χλαμῶν ἀδάμαντος βαλὼν. Noster in veste *Æn. iv. 518.* Sic *Solinus campus in floribus* pro campo floribus ornato et picto. Consule etiam *Sceffer. ad Phædr. v. et 9. Emmeness*.

Et pelle] Refert habitum paternum: erat enim natus ex fluvio: et fluvii pene nudi, sine ambitione vestium pinguntur. *Donatus*.

Libystidis ursæ] Aut re vera ursæ; aut feræ Africanæ, id est, leonis aut pardi. *Servius*.

Libystidis] Sunt qui *Libyssidis* per *ss* geminatum, non per *st* legere contendunt. Quam lectionem ego nunquam in exemplaribus antiquis inveni: neque formam eam gentilis nominis, aut possessivi, aut patronymici, aut quavis alia velint ea nuncupatione appellitare, traditam a Grammaticis: quamvis id nomen in multas varietur formas. Primo enim *Libys* est proprium nomen, cujus genitivus *Libyos*, a quo *Libya*. Inde nomina deducta vel gentem, vel quid hujusmodi significantia *hic* et *hæc Libys* et *hoc Liby*, *Libycus ca*, *Libyssa æ*: a quo *Libysæus*: a genitivo vero *Libyos*, ex pleonasmo *Libystus*, *Libysticus*, *Libystinus*, *Libystias*, et quod in frequentissimo est Latinorum et Græcorum usu *Libystis*. Et quoniam apud Stephanum legitur, *Libyam* a *Liby* dictam, non importunum fuerit, quid alii quidam super hoc nomine senserint, apponere. *Libyam* ab eo dictam, quod inde *Libi* fiat, putat *Servius*, et plerique alii. Varro vero nomen confictum putat, quod *Libya*, quasi *Ληνοῦσα τοῦ θεοῦ*, dici crediderit: cui opinioni *Sallustii* etiam dictum adcommodant, 'cælo

terraque penuria aquarum.' Eam tamen Isocrates a matre Busiris ita vocatam dicit, ubi de nobilitate Busiris his verbis loquitur, 'Ὁς πατὴρς μὲν ἦν ποσειδάωνος, μητὴρ δὲ λιβύης, τῆς ἑταίρου, τοῦ διὸς' φασὶ πρότην γυναῖκα βασιλεύσαντα δμῶντιμον αὐτῇ τὴν χώραν καταστήσαι. Fuit itaque Busiris patre Neptuno, matre Libye, quæ Epaphi filia fuit, qui Jovis. Eam autem, quum mulierum prima regnare adgressa esset, suo de nomine regioni nomen indidisse proditum est. *Pierius*.

Pelle Libystidis ursæ] Hoc epithetum in VIII. repetit, quod non otiose a Poëta scribitur, nam et Libya feris abundat, et inde pulcherrimæ solebant pelles adferri. Hæc Turnebus, adducitque Hesychium, cujus hæc sunt: δέρμα Λιβυκόν, ὡς κάλλιστον: *pelle Libya quam optima*. Adde videri Virgilium contendisse ad Orphei exemplum, qui dixit, 'Ἄλλ' ἔρκτου λάσιον στήθος ἐμπύλωχο δέρμα: *Sed pectoribus inducit ursi pellem hispidam*. Quo exemplo efficitur, Virgilium de ursæ vere capiendam, et id simplicius, et verius. Africani ursi scriptoribus celebrati. Herodotus in Melpomene de Libya, quæ πρὸς τὴν ἡύ, καὶ οἱ λέοντες κατὰ τοὺτοντες εἰσὶ, καὶ οἱ ἐλέφαντες τε, καὶ ἔρκτοι: *Et leones apud hos sunt, et elephant, et ursi*. Solinus c. 29. 'Numidici ursi forma cæteris præstant, villis profundioribus.' Joven. 'Profuit ergo nihil misero, quod cominus urso Figebat Numidas.' Martial. 'Quod freno Libyci domantur ursi.' Lipsius Elect. II. 4. Strabonem addit, qui sic de Mauris: 'pedites elephantum pellibus pro clypeis ntuntur, leonum autem, pardalium, ursorum, indantur, et indormiunt.' Hi omnes, ut vides, urso proclamant in Africa nasci. Contra hos omnes Plinii pugnat auctoritas, qui VIII. 35. et 58. ait, urso non gigni in Africa, miraturque, et stæpet ad vocem hanc *urso Numidicus*. Multi Plinium explodunt: defendit Lipsius dicto loco, et vult pro-

bare, in Africa urso non nasci, neque Virgilium de urso capiendum. *Cerda*.

Libystidis ursæ] In Africa urso esse contra Lipsium defendit Salmasius Plin. exerc. p. 311. 312. *Emmeness*.

38 *Crimiso flumine*] *Crimisum* appellari hoc flumen non *Crinisum* vel *Crimnisum* eruit Cluvernus antiq. Sic. II. 2. ubi plura de nomine et situ hujus amnis. Germanum Pimp. quid moveat, cur hoc flumen ignotum putet, et legendum censeat *κρήσσον* fluvium Trojanum, facile videt oculatus, quippe in terra Trojana non extat. Eam consule in Paralipomenis. Ad flumina nasci gestiebant heroës. Vide, quæ notata Æn. I. 622. 'Simoëntis ad undam.' *Emmeness*.

39 *Non immemor*] Liptotes figura. *Servius*.

40 *Gratatur*] Quidam *gratatur* non *gratulatur*, sed lætatur accipiunt, ut, quod ad Trojanorum votum pertinet, doluerit ad Siciliam reversos, quod ad suum animum, gaudeat. Pacuvius in Hermiona, hoc verbum posuit: 'Ibo, atque dicam frequentes ut eant gratatum hospit.' Accius Pelopidis, 'Nec tibi me in hac re gratari decet;' quidam tamen reprehendunt, quod penitus non dederit verba Acesti gratulanti. *Idem*.

Reduces] Salvos: alibi, 'Ut reduces illi ludunt.' *Idem*.

Gaza agrestis] Opibus rusticanis. Nam *gaza* omnis fructus est. *Idem*.

Agrestis] Sunt epulæ, de quibus ait in Bucolicis: 'Sunt nobis mitia poma, Castanæ molles, et pressi copia lactis.' His addere possumus ova et herbas. *Donatus*.

41 *Ac fessos*] Vetera aliquot exemplaria legunt, et *fessos*: sed magis placet *ac*: quia sequellam quandam cum properatione subiunxit. Est et *amicos* legere in codicibus antiquis, ut sit, *fessos amicos*: sed *amicis opibus*, hoc est, caris, gratis, et optatis, longe magis placet. *Pierius*.

Amiciis] Aliquis hic amet, *amicos*.
Cerde.

42 *Stellas fugat*] Poëtica dixit. Nam si *stellæ* ab *stādo* dictæ sunt, non fugantur. Semper enim fixæ sunt præter planetas. Et est indicativus modus pro conjunctivo, cum fugasset tempestates. *Servius*.

Fugat] Pindarus Olymp. Od. i. solem, ait, Incere *ἔρμης διὰ αἰθέρος*, per desertum ætherem, nimirum fugatis reliquis sideribus suo splendore. Eadem sententia locutus est Valer. Flac. l. iii. 'Tertia jam gelidas Tithonia solverat undas, Exueratque polum.' Sic hic Maro *stellas fugatas* inducit ad diei claritatem: et iii. 'Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis.' Pari sententia Horatius Od. iii. 12. 'Dum rediens fugat astra Phœbus.' Aliter explicat Leonicerus locum Pindari, sed hanc esse, quam dixi, illius mentem, auctorem habeo Plutarchum, de Isid. et Osir. ubi sic ait: *ἐπεὶ δ' ἡμέρας φῶς ἐν μὲν ἔστι, καὶ ἀπλοῦν, καὶ τὸν ἥλιον ὁ Πίνδαρος ὁρᾶσθαι φησιν ἐρμης διὰ αἰθέρος*: Quando diei lumen unum est et simplex, ac solem Pindarus conspici ait per desertum æthera. Cerda.

43 *Clara dies*] Ad comparationem. *Servius*.

44 *Advocat Eneas*] Advocata enim proprie concio dicitur. *Idem*.

45 *Dardanidæ magni*] Frequenter, ut diximus, ad opus suum Virgilius aliqua ex historia derivat. Nam sic omnia inducit, quasi divini honores solvantur Anchisæ, quod constat Julio Cæsari tribuisse Augustum. Et bene dicit, *Genus alto a sanguine divum*: nam per tacitam œconomiam ostendit debere Anchisen generis sui honorem mereri. Unde est, 'Dis genite et geniture deos.' *Idem*.

Dardanidæ magni] Dum suos in alloquio laudat, ipse illius præconii particeps est, et bene addit genitos a Diis, ut eos firmet. *Emmeness*.

A sanguine divum] *Divum* et *deorum* indifferenter plerumque ponit poëta:

quantum sit discretio, ut *deos* perpetuos dicimus: *divos* ex hominibus factos, quasi qui diem obierint. Unde *divos* etiam imperatores vocamus. Sed Varro et Attejus contra sentiunt, dicentes *divos* perpetuos: *deos*, qui propter sui consecrationem timentur, ut sunt dii manes; quod tangit in duodecimo dicens, 'Diva deam stagnis, quæ fluminibusque sonoris Præsides.' *Servius*.

Divum] In codicibus aliquot antiquis, a *sanguine Teucri* legitur: sed enim magis placet *divum*, ut persuasurus divinos honores celebrandos in honorem patris: idem ipsi sibi sperarent, qui genus a *dis* ducerent. Et in antiquioribus codicibus dubio procul *divum* habetur. *Pierius*.

46 *Annus orbis*] Quia menses in sese recurrunt, et annum faciunt. Unde et *annulus* quasi *annus* dictus. Sic alibi, 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.' *Servius*.

Annus exact. compl.] Alludere videtur Poëta ad ritus Græcorum, in Italiam quoque derivatos, circa honorationem parentum, quos lib. de leg. Δ. exequitur Plato, edicens, non tantum viventibus parentibus meritis reddi honores, et ut prima et antiquissima nomina persolveri, sed et mortuis rite justa rependi, et annuis libationibus eorum memoriam renovari: quas etiam in hunc diem pie imitari videmus anniversariis sacris, placamentis, et cenotaphiis. *Germanus*.

47 *Divini*] Aut laus est: ut, 'Divini opus Alcimedontis.' Aut re vera *divini*; nam ait, 'Genitor mihi talia namque, Nunc repeto, Anchises, fatorum arcana reliquit.' Multa enim antiqua lectio, Anchisen futurorum scientem concelebrat: aut *divini*, id est, dei, quia apud Romanos defunctorum parentes *Dei* a filiis vocabantur. *Servius*.

48 *Mastæ aras*] Aut ipsi mæsti, aut medium se præbet. Nam et hominem fuisse novit, et vult eum ex

consecratione numen effectum. Nam *novas aras* ad hominem pertinet; id est, diis manibus consecratas. Et quod paulo post dicit, *altaria linquit*, vult esse divinitatis post apotheosin, posteaquam deus confirmatus est. Unde est, *adytis*: quæ templorum sunt: et *successit tumulo*: quod est hominis. *Idem*.

Mestas aras] Non omnibus exstruuntur aræ, sed viris tantum principibus, ut a posteris Deorum numero haberentur. Vide Guther. de Jure M. II. 17. quædam dicta nobis Ecl. v. 55. Inde religiones Deorum ortas esse docet Lactant. I. 15. Tanquam a Deo ab Anchise poscit ventos vs. 59. *Emmeness*.

49 *Ni fallor*] Non quasi nescias dixit: sed propter anni confusionem, quæ erat apud majores. Nam ante Cæsarem, qui nobis anni rationem composuit, quam hodieque servamus, intercalabantur dies: ut etiam in Verriis legimus, scilicet Læne non congruente ratione. Annum autem primo Eudoxus, post Hipparchus, deinde Ptolomæus, ad ultimum Cæsar apprehendit. *Servius*.

Ni fallor] In antiquis codicibus, *ni fallor*. Sed monosyllabum venustius. *Pierius*.

Acerbum] Propter perditum patrem. *Servius*.

50 *Honoratum*] Quia deus effectus est. *Idem*.

Sic di voluistis] Ut in tertio, 'visum superis.' Semper enim de diis salva veneratione conqueritur. Sane subaudiendum *extrinsecus*. *Idem*.

51 *Gatulis agerem si Syrtibus*] Si in Gatulis Syrtibus agerem, id est, eæm. Et bene aut desertos, aut hostiles commemorat locos. Sane multis modis hoc loco ludos fieri debere dicit: a necessitate, *Hunc ego Gatulis*, &c. ab opportunitate, *Nunc vitro ad cineres ipsius*. Ut et præmiis invitet, *Bina boum vobis Troja*, &c. deinde genera certaminum, *Quibz pe-*

dum cursu valet, &c. et orationem asplicato concludit, dicendo, *Ore favete omnes, et cingite tempora ramis*. *Idem*.

Exul] Extra solum suum. *Idem*.

Gatulis agerem si Syrtibus exul] *Gatulus* cum æ diphthongo prima syllaba scribi dictum. Est vero et *exul* tam ex aliquot codicibus, quam ex antiquorum marmorum testimonio, ac veterum Grammaticorum præceptis, per x et s scribendum: idque non eo abusu quo *maxsumus*, *auxilium*, *Alexander*, et hujusmodi pleraque in veterum monumentis notata superius memoravimus. Sed quia Terentii Scauri, Capri, et quorundam veterum Grammaticorum præceptum est *exul* cum littera s post x scribendum, ut scilicet nominis quod insertum est, vis appareat. Siquidem *exul* extra solum esse significat. Quod vero, intermitteri cœperit, et in hac dictione, et in aliis nonnullis, inde factum: quia Thusci natura linguæ suæ s litteram raro exprimerent. Apud Latium vero unde *Latinitus* dicta, et ubi orta, et major populus, et magis egregiis artibus pollens, Capri ipsius testimonio, fuere Thusci: quos nos plurimum sumus imitati. *Pierius*.

52 *Argolicæve mari*] Ionio et Adriatico. *Servius*.

Deprensus] Occupatus: et proprie navigantium est: ut 'Deprensus olim statio tutissima nautis.' *Idem*.

Urbe Mycenæ] Græce dixit: unde singularem numerum posuit. *Mycenæ* autem sicut *Thebe*. Jvenalis, 'Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis;' ut sit *Mycenæ Mycenæ*: ut *Agar Agaræ*. Potest exinde Latini fecisse declinationem: hæc *Mycenæ*, hujus *Mycenæ*: ut *Fidenæ*: et est Periphrasis *Urbe Mycenæ*, id est, *Mycenæ*: ut, 'Urbem Patavi.' *Servius*.

Mycenæ] In codicibus aliquot antiquis *Mycenæ* cum diphthongo, in aliquot *Mycenæ* legitur. Sed sive *Mycenæ* legendum velint, ut apud Juvenalem *vetus Thebe*, sive declinationem

mutatam, ut Grammatici tradunt, ut in erudito quodam carmine, *Mycena ditis*, aliorum sit iudicium. Nam Priscianus inveniri quædam ait singulariter prolata, idem significantia. Virgilius quinto, 'Argolicove mari deprensus et urbe Mycena.' Mihi sane mirifice placet, quod in Romano codice legi *Mycenis*, figura elocutionis admodum eleganti. Erant et alii codices, in quibus *Mycenis* legebatur numero multitudinis; sed imperitorum hominum injuria contaminati sunt, ultima abrasa syllaba. *Pierius*.

53 *Annua vota tamen solenneque*] Hæc quasi nomini. Et vota nove funebre sacrificium dixit, id est, ludos funebres, cum vota rerum secundarum sint. *Servius*.

Annua vota tamen, &c.] Sic Stat. Thebaid. l. i. 'Semper honoratam dimensis orbibus anni Te colet ista domus.' Ubi anniversarium sacrum pollicetur. *Solemne pompas* interpretatur Sanctius Min. p. 453. præcellentes, nam *solemne* significat, inquit, præcipuum, integrum, singulare et eximium; et *sollemne* scribendum arbitrat. *Emmenes*.

Pompas Exsequer] Signatæ voces, nam et pompa ad funera pertinet, et exsequiæ mortuorum sunt. Itaque verbo ipso exsequias signat. Sicut et Terentius Andria, 'funus portatur, nos sequimur.' Poëtæ vulgares, nisi clare dicant exsequias, non sibi satisfaciunt. Disce a Virgilio et Terentio; ille *exsequer*, hic *sequimur*. Redeo. Isidorus lib. xi. 'Exsequiæ, cadaver dum portatur, imo ipsa pompa et comitatus sequentium cadaver.' Varro dixit. *exsequiaria*. Cerda.

54 *Suis donis*] Congruis, aut certe debitis; sunt enim tantum superiorum. *munera* sunt inferiorum: ut in Bucolicis, 'Phæbo sua semper apud me Munera sunt lauri, et suave rubens hyacinthus.' Ponit autem altari quæ superiorum deorum sunt, et

hoc ideo, quia Anchises jam deus est. *Servius*.

55 *Nunc ultro*] Argumentum a minore ad majus. *Ultrò* autem, aut *ultra*, id est, insuper, hoc est amplius numina præstiterunt: aut *ultro*, id est, sponte sua, non optantibus vel volentibus nobis. Vult enim ob hoc tempestatem ortam, non ut ab Italia depellerentur, sed ut sacra renovarentur Anchisæ. *Idem*.

56 *Sine numine divum*] Sine voluntate et sine auctoritate. *Idem*.

Haud equidem sine mente, reor, sine numine divum] Non vulgaris prudentiæ specimen, quo, quæ obesse videbantur, saluti esse docet, et evenire Deorum voluntate, quorum benevolentia concederetur justa solvi posse paternis manibus. Vide Frontinum de Stratag. i. 12. de dissolvendo metu, quo milites ex adversis omnibus conciderunt, et Poliaenus l. v. de Timoleonte. Curt. iv. 10. *Emm*.

57 *Intramus*] Pro *intravimus*. *Servius*.

58 *Et latum cuncti*] In antiquis codicibus transpositis dictionibus, et *latum cuncti*, habetur: in aliquibus, et *cuncti latum*. *Pierius*.

Celebremus honorem] Quomodo *letum honorem*? an pro nos *lati*? et *honorem* dixit, non exsequias. Nam et ventos quasi a numine vult petere. Et eum deum ubique memorat cum in subsequentibus etiam vino libarit, quod mortuis non licebat. *Servius*.

59 *Poscamus ventos*] Utrum tum, id est, deinde petamus ventos: et utrum a diis, an ab Anchise, quem deum per templa commemorat. *Idem*.

Me sacra quotannis] In antiquis aliquot codicibus, *mea sacra* legitur: a me scilicet instituta. Sed quia subsequitur *ferre*, magis placet *me ferre*. Est et *quot annis* distinctis dictionibus, ut in veterum monumentis CENTENI QUINQUAGENI QUOT ANNIS DARENTUR. Et alia huiusmodi. *Pierius*.

Sacra] Alii l. *me*. Sensus est:

Potamus hoc etiam, ut patiat in urbe constituta id genus Sacri quotannis sibi fieri: ut scilicet cultus pro Numine, divinos honores boni consulat. Facit autem Æneas patri suo hic apotheosin more Romano: itaque et Lectisternium addit, 'adhibete penates Et patrios epulis.' In Capitolio enim stratis tribus lectis convivium parabatur Jovi, Junoni et Minervæ. Et quia simulacra vesici non poterant, adhibebantur epulones alii. De quibus Livius l. v. et vii. et XLII. Unde apud eundem, 'Ad omnia lectisternia supplicare,' est supplicare ad omnia templa: ut explicat Turneb. xxx. 32. Sed et *novendiale sacrum* adhibet: item *ludos funebres*: in his et more Romano *naumachiam*: ut docet Turn. xxvi. 17. *Timmann.*

60 *Posita*] Constituta: ut, 'Et posuere in montibus urbem, Pallantis proavi de nomine Pallanteum.' Dicit autem, Petamus etiam hoc, ut velit nos sibi sacra persolvere. Et bene sacra tanquam de fœco, et urbe posita, hoc est, non quasi exules et vagi. *Servius.*

61 *Bina boum capita*] Pro *binis bovis*. De quo loquendi genere consulendus Bochartus hist. Animal. ii. 34. ubi quid sit *vituli caput* ex Sacro codice et profanis scriptoribus exserit. *Emmeness.*

62 *In naves*] Per *naveis*. In enim multa significat, ut diximus supra. *Servius.*

Dat capita bina in naves] Duos boves per naves singulas. Plaut. Aul. act. i. 2. 'Dividit argenti nummos in viros,' id est, viritim, κατ' ὅλγα. *Timmann.*

63 *Quos colit hospes Acestes*] Non ait Siculos, sed quos Acestes incolit. *Servius.*

64 *Si nona diem mortalibus alium*] Aut pro confirmativa posita est, ut, 'Vestro si munere tellus,' ut sit si, pro cum, id est, cum venerit: aut si

pro dubitativa est; ut accipiamus *alium*, serenum, id est, si dederit diem serenum, et talem, qualis ludis aptus est. Ergo non de die, qui certus est, dubitat, sed de serenitate. Unde paulo post, 'Serena jam luce.' Et sciendum, quia apud majores, ubi quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur; unde est, 'Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulchro,' et illic septem erat diebus, octavo incendebatur, nono sepeliebatur. Unde Horatius, 'Novendiales dissipare pulveres.' Unde etiam ludi, qui in honorem mortuorum celebrabantur, *novendiales*, dicuntur. Sciendum quia etiam domus sepeliebantur: unde orta est consuetudo, ut dii penates colantur in domibus. Nonnulli tamen si, pro quando accipiunt. *Idem.*

Nona diem] Præscripsit tempus ludorum, si tantum aeris temperies esset: et id ipsum nec nimis propinquum, ut posset præparari celebritas: nec nimis longinquum, ne haberet diutinae expectationis tædium. *Donatus.*

Nona diem] Mortuis, ritu Romano, non ante diem nonum parentabatur. Tunc iis justa, ludi, epulæ, inscriptio, et funeri finis. Et ab ea mente Justinianus in Novella quadam scribit; 'in nonum diem fieri *μνημιας* defunctorum.' Glossæ, *Novendialia τῆναρα, ἐνὶ νεκρῶν ἀργόμενα*. Nam apud majores ubicunque quis fuisset extinctus, potentiorum inprimis, ad domum suam referebatur. Unde Æn. vi. 162. 'Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulchro,' (quanquam hic versus non quadrare videtur Nascimbænio) atque illic septem reservabatur dies: octavo cremabatur: nono reliquæ sepeliebantur. Unde et Horat. Epod. xvii. 'Nec in sepulcris pauperum Novendiales dissipare pulveres.' Nam et ludi, qui in honorem mortuorum celebrabantur, *Novendiales* dicebantur. Et quia prius in

domo sua quisque sepeliebantur, factum est, ut dii penates in domibus colerentur. Videatur Servius, Lipsius ad Tacit. lib. vi. Turneb. xxiv. 27. et Meursius Exercit. Crit. part. ii. c. 20. et Des. Heraldi Advers. i. 6. *Taubmann.*

Si] Hac particula non hic notari conditionem, sed tempus, Ant. Muret. admonet in Catull. ut in vi. 'si lumina vitæ Attigerint.' Et Catullus ipse: 'Nam si luxerit, ad librariorum Curram scrinia.' *Cerda.*

Si nonu diem] Si pro *postquam* usurpari aliquando docet Donat. ad Ter. Phorm. i. 2. 69. 'Non, si redisset pater, veniam daret.' Horat. Epist. i. 7. temporis est particula: 'Quod si bruma nives Albanis illinet agris.' An cadaver asservatum sit septem dies in dubium vocat Kirchmannus ii. 1. contra Servium: nullum enim præfinitum fuisse certum tempus conjicit: et Acronis sententiam præfert Torr. ad Hor. Epod. xvii. 48. *Emmeness.*

Alum] Tranquillum debemus accipere. Edixit autem ludos non impudicos, ut Mimi sunt, sed fortes et quibus virtutes in homine accenduntur. *Donatus.*

66 *Prima]* Revera *prima*. Nam cætera non eo, quo dicit, editurus est ordine. Ergo ἀνακόλουθον. *Serv.*

Ponam certamina clusis] Vide quæ ad locum supra Ge. ii. 'Velocis jaculi certamina ponit in ulmo.' *Ger.*

Ponam certamina] Ita et Græci dicunt ἀθλα τιθέναι, et νικητήρια: unde et ἀγωνοθέται et ἀθλοθέται certaminum designatores, βραβεύται, qui præmia certaminis statuunt. Sed videatur P. Faber Agonist. i. 18. ubi Agonotheas eosdem cum athlotheas esse docet, contra omnes. *Taubmann.*

67 *Quique pedum]* Id est, hinc, vel inde. *Servius.*

Viribus audax] Hoc ad omnia pertinet. Et potest non subdistingui, quamvis quidam luctationem acci-

piant, quod non reddidit. *Idem.*

68 *Aut jaculo incedit melior, levibusque sagittis]* Id est, jactu velocium sagittarum: ut vacet *que*. Sic ista junxit in nono, 'Insidiis, jaculo et longe fallente sagitta.' id est, jaculo longe fallentis sagittæ. Nam non exhibuit jaculatores. Aut notandum quod jaculatores promisit, nec exhibuit. *Idem.*

Melior] Comparativum pro absoluto, sed in usu jam, et pro absolutis accipiuntur. *Idem.*

Levibusque] In Antiq. *levibusque*: atque id expositive positum: in quibusdam *levibusque*. *Pierius.*

69 *Crudo castu]* Aut crudeli, aut duro. Ut sit simpliciter dictum, quod ex corio duro sit. *Castus* autem per diphthongon, pugilum arma significat. Habet etiam pluralem *mæmerum*, et est quartæ formæ. Nam *castus æsti* numeri tantum singularis, sine diphthongo, balneum Veneris significat. *Servius.*

Crudo fudit pugnam] In antiquis aliquot codicibus transpositis verbis legitur, *seu pugnam crudo fudit*; quod in medio relinquimus eorum, qui arcanam hanc musicam adamant, judicio perpendendum: ita etiam quod subsequitur transpositis tantum dictionibus variatum. *Pierius.*

Seu crudo fid. pug. comm. castu] Apollon. ἰδυίας ὁμοῖς πυγμῆς vocat: Græci autem μάχην συνάπτου, ut hic *pugnam committere*. *Germ.*

70 *Merita]* Præmonet quod recto judicio attribuetur palma. *Donatus.*

Spectet] Vel videat, vel speret. *Id.*

Premia palmæ] Id est, virtutis: a præcedenti, id quod sequitur. *Serv.*

Palmæ] Id est, victoriæ. Noster G. iii. 49. 'Olympicæ miratus præmia palmæ.' Cur potissimum victores hujus arboris fronde coronati fuerint tradit Gell. iii. 6. et Paschal. de Coron. c. 6. c. 21. *Expectent* interpretatur *Donatus*, vel *speret* vel *videant*. Sunt qui legunt *emerita*, ut

apud Stat. l. i. 'Sol emeritus' qui cursum absolvit, et passim *emeritus* qui stipendia implevit. *Emmenas*.

71 *Ore favete omnes*] Apto sermone usus est, et sacrificio et ludis. Nam in sacris taciturnitas necessaria est, quod etiam præco magistratu sacrificante dicebat, *favete linguis, favete vocibus*, hoc est, bona omina habete, aut tacete. In ludis quoque necessarius favor est, quem propter plausum sæturis spectatoribus dicit. Favet autem ore quis per taciturnitatem. Horatius posuit, 'Favete linguis: carmina non prius Audita mularum sacerdos.' *Servius*.

Ore favete] In sacris hoc significat indicere silentium. Hic vero admonet, ut lætis clamoribus favorem accommodent. *Donatus*.

Ore favete omnes] Id est, precamini, et clara voce navigationem secundam, et locum in regione pacata urbis condeudæ orate. Hoc enim vult hic Æneas. Vel sic: faustis omnibus lætiæque acclamationibus favorem commodate. Nam *favere linguis*, sive *ore*, est bona verba dicere, et profanis ac male ominatis parcere. Græcis *εὐφημεῖν*: ut contra, *δυσφημεῖν*. Unde et Festus *juveniliam* exponit *bonam omINATIONEM*: quod *favere* sit (ut addit) *bona fari*. Ovidius Trist. iii. 28. 'Concipiamque bonas ore favente preces.' Horat. Od. iii. 1. non imperat silentium illo: 'Favete linguis:' sed quæ ipse ad institutionem juventutis facere arbitraretur, eadem ipsi et meliora deos rogent, et bene precentur, admonet. Stat. Silvar. ii. 'Lucanum casinus: favete linguis. Vestra est ista dies; favete, Musæ.' Non enim Musas invitat, ut ipsum audiant: quod temerarii esset: sed ad opem ferendam, et prope ad dictandum. Juvenal. Sat. xii. Martial. x. 87. Ovid. Fa-t. i. 'Prospera lux,' &c. ut ambitionissime docuit, post *Brissonium* in Form. Jon. Castalio Observat. Decade 2. cap. 10. Etiam

Delph. et Var. Clas.

Germ. Val. Pimpontius monuit, ista formula, *Favere linguis*, non merum perpetuumque silentium indici, sed tempestivum: ut scil. in tempore aleretur, et pro tempore rite præstanti sacrificio, a choro populoque responderetur, et fauste acclamaretur. Planum ex illo Ovidii Metam. xv. 'En deus est, deus est: animis linguisque favete.

. Quisquis adest, jussum venerantur numen, et omnes Verba sacerdotis referant geminata, piumque Æneadæ præstant et mente et voce favorem.' Locum quem contra obtendunt e Seneca de vita b. c. 27. perperam explicari docet Castalio: cum ibi non silentium, sed vocalis precatio imperetur. Ita *gallum Ennii*, apud Cic. De Divin. ii. 'favere faucibus:' id est, cantu favorem suum præstare, &c. *Taubmann*.

Tempora cingite ramis] Ex Romano more. Nam festis ludis omnis ætas coronata spectabat, quod ostendit per Æneam, Acestem, Ascanium: per quos omnem demonstrat ætatem. *Servius*.

Cingite tempora] Quod in Romano codice, et aliquot aliis ita habetur, *et tempora cingite ramis*. nempe ad similitudinem syllabarum concursum evitandum *te, tem, et ra, ra*. Verum hujusmodi syllabarum homophonia plerumque de industria fiunt a Poëtis, ut eo loco, 'Et nos fas extera quærere regna:' de quo superiore libro dictum. *Pierius*.

Tempora cingite ramis] Ex more sacrorum, quo, qui ea peragerent, coronabantur. Tertull. de corona militis: 'Ipsæ denique fores, ipsæ hostiæ, et aræ, ipsi ministri, et sacerdotes eorum coronantur.' Phrasis ipsa, *cingite tempora*, est in Horatio et Tibullo. Prior Od. i. 7. 'Tempora populea fertur cinxisse corona.' Posterior eleg. ii. 1. 'Et spicis tempora cinge Ceres.' Noster quoque Ge. i. 'cingens materna tempora myrto.' C.

8 U

Virg.

72 *Materna myrto*] Vel quasi filius, vel quasi Veneris sacrificaturus marito. Et quia dixerit *ramis* superius, ipse reddidit, cum dicit *myrto*. Unde autem myrtus Veneri dicata est? Fabula talis est: Myrrha Cinyræ filia cum adamasset patrem, et ejus se stupro nocturnis horis captata ebrietate paterna subjecisset, gravidaque eadem esset facta, prodito incesto, cum patrem insequentem se stricto gladio fugeret, in arborem versa est: quæ cum infanтем, quem intra uterum habuerat, etiam in cortice retineret, percussa, ut quidam volunt a patris gladio, ut quidam ab apro, parvulum edidit, quem educatum Nymphæ Adonem appellaverunt. Hunc Venus vehementissime dilexit, et cum ira Martis ab apro esset occisus, sanguinem ejus vertit in florem, qui nunquam vento decuti dicitur. Arborem quoque myrtum, ex qua puer natus fuerat, tutelæ suæ adscripsit: quamvis alii dicant ideo myrtum Veneri dicatam, quia cum a mari exisset, ne nuda conspiceretur, latuit in myrto; vel quia fragilis est arbor ipsa, ut amor inconstans; vel quia jucundi odoris, ut, 'Sic posita quoniam suaveis miscetis odores.' Eclog. II. Servius.

73 *Hoc Helymus facit*] Princeps Trojanorum, qui dicitur in Sicilia condidisse civitates Ascam, Entellam, Segestam. Alii dicunt eum post incensum Ilium, cum Aceste in Siciliam venisse, eique participem fuisse. Alii Anchisæ nothum filium tradunt fuisse Helymum regem, in Sicilia genitum, et Erycis fratrem fuisse dicunt. *Idem*.

Hoc Helymus, &c.] Omni ætati congruebat: nec erat indignum viris ætate conspicui, nec ignominia verti poterat, Ascanium senum vestigiis insistere. Acestes *maturus ævi* dicitur, qui annis ferme confectus est, ut apud Horat. de art. poet. vs. 115.

'*maturus senex*.' Justin. I. 2. '*immaturus filius*,' qui necdum ea ætate est, ut imperium tractare posset. *Maturæ* senectuti opponit Turn. XXII. 11. et 18. *viridem*. De constructione consule Vechnerum Hellenol. I. 2. qui, præter alia, hoc ex nostro habet IX. 246. '*Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes*.' Pro eo Ovid. Metam. VIII. 616. '*Ante omnesque Lelex, animo maturus et ævo*.' Sic apud Græcos *πένερος* pro sene et *πένερα* pro aну. Et Helymi et Acestes meminit Sil. Ital. I. XIV. '*Miscuerunt Phrygiam prolem Trojann Acestes, Trojanusque Helymus*.' *Emmness*.

Æri maturus] Honestius, quam si *ævo maturo* diceret, vel certe, *ævi maturi*. Servius.

74 *Sequitur*] Imitatur: ut, '*Victricaque arma sequutus*.' *Idem*.

Cetera pubes] Pro flore juventutis, vel potius adolescentia G. I. 345. '*Pubes agrestis*.' Æn. I. 403. '*Hand aliter puppesque tuæ pubesque tuorum*.' Cic. pro Mil. c. 23. '*omnem Italiæ pubem commiserat*.' *Emmen*.

77 *Rite*] Secundum ritum sacrificii, quod exigebat, ut libaret de mero Baccho, id est, puro. *Servius*.

Carchesia] Genus poculorum est. Dicitur autem et summitas mali, per quam fines trajiciunt. *Idem*.

Carchesia] Genus poculi hoc loco. Ovid. Met. VII. 246. '*Tum super invergens liquidi carchesia Bacchi, Æneaque invergens tepidi carchesia lactis*.' Vide G. IV. 380. De usu sanguinis in libationibus Feith ant. Hom. I. 2. Recte in mensam consule Lipsium ant. lect. c. 3. defendentem illic Maronem nostrum contra Macrobium. *Emmness*.

Hic duo rite, &c.] Inferius *fundi et mitti* significat, quas ideo Græci *χόας* appellant. Fundere autem Diis Manibus placamina solebant vinum meracum, mel, lac, aquam, sanguinem, aliaque ejusdem generis: ut notat

Tarceb. xiv. 4. *Taubmann.*

78 *Humi]* Terræ. *Servius.*

Lacte novo] Aut statim emulcto : aut post fœtum, quod colostrum dicitur neutro genere. Umræ autem sanguine et lacte satiantur, unde fœminæ, quæ mortuos persequuntur, ubera tundunt, ut lac exprimant. Cuncti autem se lacerant, ut sanguinem effundant. *Idem.*

Sanguine sacro] Victimarum : ut diximus supra. Et notandum, quia partim quasi mortuo pari numero sacrificat ; partim impari, quasi deo : ut, 'Cædit quinas de more bidentes.' Nam legimus, 'Numero deus impare gaudet.' *Idem.*

79 *Purpureosque jact flores]* Ad sanguinis imitationem, in quo est sedes animæ. Sic in sexto, 'Purpureos spargam flores.' Item, 'Purpureasque super vestes velamina nota : scilicet, ut sedis suæ cognoscat imitationem. *Idem.*

80 *Salve, sancte parens]* *Salve* et *vale* secundum Varronem in logistoricis synonyma sunt. Unde his et in salutatione utimur, et in execrationibus : ut, 'Valeant qui inter nos dissidium volunt.' Unde etiam hæc mortuis dicimus : non quod eis optemus salutem, in quibus nulla esse potest : sed ut significemus nos sic digredi, ut ostendamus eos nunquam in nostram communionem esse venturos. Et hoc verbum *Salve*, apud auctores bonos sæpe enunciatum invenitur, *Salve, Salve, resalve ter.* *Idem.*

Sancte] Ut significet inter deos receptum : nam in secundo libro, quia virus erat, et ab eo minime divelli volebat, non *sancte* dixit, sed *chare*. *Donatus.*

Iterum] Pro secundo, hic distinguendum : nam quo tempore sepeliit eam, dixit sine dubio *salve et vale*. *Servius.*

Iterum] Nami primo salutaverat, cum sepeliit. *Donatus.*

Recepti Nequicquam cineres] Cineres

pro ipso patre posuit : ac si diceret, Salve pater, de Trojæ periculis liberate. *Nequicquam* autem sine causa : propter quod sequitur, 'Non licuit fines Italos fataliaque arva.' Alii ad historiam supradictam referunt, distinctione mutata : ut dicant, recepti iterum cineres, semel ex Troja, semel a Diomede, qui dicitur ossa ejus eruta cum Palladio redidisse Æneæ. *Nequicquam* autem secundum Epicureos, qui dicunt omnia perire cum corpore. *Servius.*

81 *Animæque umbræque paternæ]* Vocativus pluralis est. Nam Plato, et Aristoteles et omnes periti dicunt in homine quatuor esse animas : unam *intellectualem*, per quam et cogitare et judicare possumus. Alteram esse *sensualem* : ut in mutis animalibus, in quibus est sensus et timoris et gaudii. Esse etiam *vitalem*, ut in vermibus, qui tantum moventur. Esse etiam quartam infra omnes, quæ physice vocatur *naturalitas* : ut est in herbis et in arboribus, quæ etiam motu carent, vitam tamen habent. Nam et nascuntur, et crescunt, et perennant. Inde est, 'atque interfice messes.' His rebus colligitur hominem harum omnium animarum esse participem. Unde et Salustius ait, 'Alterum nobis cum diis, alterum eum belluis commune est.' De umbris autem facilis est probatio. Nam si quatuor sunt animæ, sequitur ut tot sint umbræ : ut si quis inter duas stet lucernas, geminam umbram creat. Hoc autem de animis etiam Lucretius asserit : sed non tantum veritati studet, quam sectæ Epicuræ. Alii ista fugientes, dicunt *animæ* et *umbræ* genitivum esse singularem : ut sit, *cineres umbræ et unimæ paternæ*, quod non valde probandum est. Nec enim umbræ, aut anima cineres habet. *Idem.*

Animæ umbræque] Casus genitivus est in singulari. *Donatus.*

82 *Non licuit]* Propter quod in

Tertio dixit: 'Heu tantis nequicquam erepte periculis.' *Idem.*

83 *Quicumque est*] Aut quia adhuc eum nusquam vidit, aut tædio longæ navigationis hoc dicit. *Servius.*

84 *Adytis ab imis*] Ecce, sicut dictum est, ubi tanquam de deo loquitur; templorum enim et deorum adyta dicimus. *Idem.*

Lubricus anguis] Labilis; alias locum dicit: ut, 'per lubrica surgens.' Alii hoc secundum Platonem dictum volunt, qui ait animas per septem circulos ad corpora penetrare. *Idem.*

85 *Septem ingens gyros*] Loci genium per magnitudinem vult probare. Nullus enim sine genio locus est: qui per anguem plerumque ostenditur. Persius, 'Pinge duos angues: pueri (sacer est locus) extra Mejite.' Sane hunc locum de Homero sumpsit, qui inducit Græcos apud Anlidem omen futuri decennalis belli ex serpente collegisse: qui etiam matrem consumpsit novem pullis comesis. Ita ergo nunc etiam Æneæ omen sui erroris ostenditur septem gyris. Nam septimus ei annus est finis erroris: et est optimum figmentum. Annus enim secundum Ægyptios indicabatur ante inventas literas picto dracone, caudam suam mordente: quia in se recurrit. *Idem.*

Gyros] Nomen legimus: verbum exinde non invenimus. *Idem.*

86 *Amplexus placide tumulum*] Hoc est molliter, quiete repens, nec dixit corripuit sed amplexus est. *Idem.*

88 *Incendebat*] Id est, illustrabat. *Idem.*

Arcus Mille jacit, &c.] Lucret. l. vi. 'Hinc ubi sol radiis tempestatem inter opacam Adversa fulsit nimborum aspergine contra, Tum color in nigris existit nubibus arqui.' *Germanus.*

90 *Agmine longo Tandem*] Post illos gyros tandem longo repere cœpit agmine, id est, impetu, tractu. *Serv.*

Agmine] Dixit agmen, quo naturali-

ter impellitur serpens. Pulchritudo et innocentia serpentis, rem cælestem et non noxium animal, significat; propter quod magis honores restauravit. *Donatus.*

91 *Serpens*] Participium est, non nomen: ac si diceret *repens*. *Serv.*

92 *Libavitque dapes*] Leviter gustavit epulas superpositas, quæ *silicernium* vocantur, quasi *silicernium*, super silicem positum. *Idem.*

Libavitque dapes] Notat Turnebus in eum Horatii locum, 'vernasque procaces Pasco libatis dapibus,' hoc ad antiquorum pietatem referendum: qui partem cœnæ Lari, Diisque donabant, et in focum mittebant Lari sacrum: quod *dapes libare* fuisse asserit. Cui etiam sententiæ videtur ad stipularem locum Virg. l. iii. 'Solennes tum forte dapes, et tristia dona Libabat cineri Andromache.' Huic quoque loco non omnino repugnat hæc interpretatio, quod quodammodo serpens genius famulusve Aneisæ libavit dapes, ac veluti Diis manibus sacra: rit: nisi malis simpliciter accipere, pro eo, quod est, leviter degustavit, ut supra, 'Oscula libavit natæ:' ut respondeat sequenti versui, 'Depasta altaria liquit:' et versibus his l. i. 'Laticum libavit honorem:' 'Primaque libato summo tenuis attigit ore.' *Germanus.*

Libavitque dapes] Hæc cœna funebris vocabatur Silicernium, de quo Guthier. de jure Man. cujus vocis originem tradit Kirchmann. de Fun. Rom. iv. 4. *Innoxius* active sumendum, ut apud Phæd. fab. ii. 2. 'innoxius viator' qui nemini nocet. *Emmenes.*

Rursus] Quia inimicorum manibus fuerant effossi, et iterum sua opera conditi: quod beneficium, cum non senserit mortuus, dixit *nequicquam*: et bene ex persona filii, qui vivo quam mortuo beneficium præstare malisset. *Donatus.*

93 *Depasta altaria*] *Altaria* species

ararum, *deparata* autem, non a se: nam supra ait, 'Libavitque dapes.' Sed hoc dicit, tam diu permansit, quandiu cuncta aris superposita sacer ignis absumeret.' *Servius*.

95 *Geniumne loci*] Quia (ut diximus) nullus locus sine genio est. *Id.*

Famulumne parentis] Fuit enim hæc majorum consuetudo, sicut hodie apud Indos est, ut quotiens reges moriebantur, cum his dilecti equi vel servi, et una de uxoribus charior, circa regum occisi incenderentur. Inter quas de hoc erat magna contentio. Possumus ergo *famulum*, servum sepultum cum Anchisa accipere: quem per Apotheosin deum ostendit effectum. Unde ei famulum dat quasi ministrum. Singula enim numina habent inferiores potestates quasi ministras: ut, Venus Adonim, Diana Virbium. Aut certe secundum Pythagoram dicit, qui primus deprehendit de medulla hominis, quæ est in spina, anguem creari: quod etiam Ovidius in quintodecimo Metamorphoseon dicit, loquente Pythagora. *Idem*.

Incertus Geniumne loci, famulumne parentis] Heroibus sacer erat Draco, teste Turneb. xiii. 12. unde serpentem famulum parentis vocat Æneas. Vide Plutarch. in Cleomene et Artemid. Quod locis et regionibus attributus sit suus Genius vel Deus, Meurs. pluribus docet ad Lycophr. p. 346. *Emmenes*.

96 *Quinas*] In Romano codice legere est, *binas*: neque desunt qui manibus pari numero hostias mactari solitas dicant. In quibusdam aliis exemplaribus scriptum observas, *caditque binas*, quod mihi subindicat *quinas* legendum. Siquidem v sæpe mutari solitum in b litteram adnotavi: postea interjectum est punctum, quod q a dictione sic scripta q. *binas* disseparet: ignarique artis metricæ, *Caditque binas* legendum putare. *Quinas* vero bona pars veterum

codicum habet. Jam vero *bidentis* et *nigrantis* per i passim scripta sunt. *Pierius*.

Quinas bidentes, Totque sues] Turneb. xiv. 4. putat genn illud sacrificii hic significari, quod *Solitaria* appellabant, ab immolatione suum, ovium, bonni. De quibus Festus, et præcipue Scal. ad Festum. Cur autem *quinarium numerum* inculcet, subtiliter disputat *Servius*. Alii ad ejusdem numeri mirificam potentiam trahunt, qua nec *Septenario* alias decantissimo cedat. Videatur L. Hortensius. *Taubmann*.

Bidentes] Quare in pretio fuerint bidentes, et de origine vocis erudite disputat Boek. in Hist. ovium ii. 43. *Emmenes*.

97 *Nigrantes terga*] Nigra terga habentes. *Servius*.

98 *Vinaque fundebat, &c.*] Sic Stat. Theb. l. vii. 'Vina solo fundens cinerem pacabat Adrastus.' *Emmenes*.

99 *Manesque Acheronte remissos*] Aut venientes de Acheronte ad hanc parentationem: aut certe *remissos Acheronte*, qui jam in Acheronte non essent post Apotheosin. *Remissos*, ut remitterentur, post divinitatis confirmationem. *Servius*.

Manesque Acheronte remissos] Animam Anchisæ ab inferis reversam. *Acheron* enim non solum flumen inferorum significat, sed interdum et inferos ipsos, quæ *Acherontia templa* Lucet. vocat. Turn. xiv. 4. Credebant animas libationibus exciri. Ita apud Æschyl. in Pers. Chorus evocat Darii manes. Unde et Pluto *ἀνακτοῦρος* et *ψυχῶν τοῦρος* dictus: de quo Æn. iv. *Taubmann*.

100 *Quæ cuique est copia*] Pro sua quisque facultate. *Servius*.

Latæ Dona ferunt] Alacres, libenter et ipsi conferunt parentationem. *Idem*.

101 *Ferunt, onerantque*] In antiquis aliquot codicibus absque copulativa particula legere est, *dona ferunt, onerant*.

rant aras. Sed mihi copula ea inserta plurimum adridet. *Pierius.*

102 *Fusi*] Id est, strati. *Servius.*

103 *Subjiciunt veribus*] In antiquis *subjiciunt*, duobus ii in unum, idque figura oblonga cœnntibus: et *veribus* per i penie ultima, ex Veterum monumentis, et Grammaticorum præceptionibus, pro *veribus*. *Pierius.*

104 *Expectata*] Quasi tardius desiderantibus venisset. *Donatus.*

Expectata dies aderat] Poëta hoc lib. præcipue est imitatus Hom. II. 7. ubi instantur ludi funebres Patrocli manibus: quod est et a Servio observatum. *Germanus.*

105 *Phaëthontis*] Solis, ἀπὸ τοῦ φαίειν. Sane de Phaëthonte fabulam in decimo plenius invenies. *Serv.*

106 *Famaque finitimos*] Utrum per se potius audienda, an et ipsa ad Acesten referenda, an subtiliter ad Æneam fama, nomen ad Acesten? *Id.*

107 *Excierat*] Evocaverat, invitaverat. *Idem.*

Excierat] In Romano codice, et in Longobardico *exierat* legitur, quod non placet. Et Priscianus, ut cii præteritum comprobaret, *excierat* ex hoc Virgiliano versu citat: scribendum vero singulari numero *excierat* etiam ex antiquis codicibus, non *excierant*. *Pierius.*

Lato cœtu] Pro ipsi lati. *Servius.*

108 *Visuri Æneadas*] Potest et absolute accipi *visuri Æneadas*: potest et per syllepsin subaudiri, *certantes*. *Id.*

Visuri Æneadas] Expressit plenissimam laudem Trojanorum: cum Siculi non solum causa ludorum convenirent. *Donatus.*

Certare parati] Hoc est, parati ad certandum. *Servius.*

109 *Circo*] Hoc est in spatioso ludorum loco. *Servius.*

Circo] Non quod esset circus, sed in formam circi. *Donatus.*

Locantur] Ponuntur. *Servius.*

110 *In medio*] Ut ab omnibus spectari possent. *Donatus.*

In medio] In medio stadii. Vide Fabr. Agonist. II. 25. quod *spinam* nominat Onuphr. Panv. de I. Circens. I. 14. Inde ortum illud dictum, cujus meminit Ter. in Prol. Ph. vs. 18. 'Palma in medio posita est.' *Emm.*

Sacri tripodes] Sic pulchri, ut sacros putares: vel quales sacrari solent: nec enim sacrilegus erat, ut sacra donaret: et sic dictum est, ut, 'Dodonæosque lebetes': quales sunt in Dodona. *Servius.*

Sacri tripodes] Παραβολικῶς. *Tripodas* autem Nascimb. h. I. intelligit mensas militares tribus pedibus fultas: quibus viri fortes apud Hom. crebro donari soleant: unde et Horat. Od. IV. 8. 'Donarem tripodas, præmia fortium Grajorum.' Ad quod tamen Cruquius: Tripodas, vasa ansata, *tripodes ἀνέκτες* dicti Homero et Hesiodo. Athenæus: In Dionysii templo Victoria signum est tripodas, qui et Cratera dicitur. Erant autem antiquitus duo tripodum genera: alter igni superponebatur, qui *batineator* est dictus, ἐμπυρσθῆτας καὶ λοερποχῶς: alter tripus crater dictus fuit, καὶ ἀναθηματικὸς, ornatus gratia dicatus privatis vel publicis usibus, immaculatus, atque ignibus intactus, *ἄντροπος* Homero. In hoc vinum miscebant: atque hic veritati enunciandæ aptissimus tripodas fuit Apollini quidem, ob divinationem; Baccho vero, ob ebrietatem. Hic autem auritus erat, tres pedes habens pro sustentaculo: unde quod fortiter staret, viris fortibus dari solebat in signum victoriæ. Plura de tripode diximus Æn. III. 360. Videatur et Casanb. ad Athen. X. 4. *Taubmann.*

111 *Et palma, pretium victoribus*] Zeugma utriusque lateris. Nam *victoribus pretium*, et ad supra dicta et ad dicenda pertinet. *Servius.*

Armaque et ostro Perfusa vestes] Transit ad generalitatem, ne speciatim diceret. *Donatus.*

Armaque et ostro Perfusa vestes] Ad

hunc locum vide Fabri Agonist. 11. 9. *Emmeness.*

112 *Argenti aurique talentum*] Talenti, secundum varias gentes, varium pondus est: sed apud Romanos talentum est septuaginta libræ, sicut Plautus ostendit in Mustellaria, qui ait dno talenta esse centum quadraginta libras. Legimus etiam talentum esse paululum quiddam. Nam Homerus in ludis funebribus Patrocli, ultima præmia dicit duo talenta. Quod nos cogit aliquid minimum intelligere. Nam si primus victor bovem accipit, consequens non est, ut dicamus ultimum tam magnum accepisse præmium. Unde apparet talentum etiam minimum quiddam significare. *Servius.*

Argenti aurique] In codicibus aliquot antiquis, *auri argentique* legitur: Sed altera lectio melior, et numero, et ordine rei, ut illud, 'Argenti atque auri memoras quæ multa talenta Gnatis parce tuis.' *Pierius.*

113 *Et tuba commissos*] Romano more: sicut hodieque videmus omnibus ludis funebribus, ut sunt divorum. Nam si sacri sint, id est, festi, lustrantur faculis. Ante etiam ab hymnis incipiebant. *Servius.*

Et tuba commissos, &c.] Ad tubæ sonitum inchoatum fuit certamen: ut vs. 139. 'Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnis (Hand mora) prosiluere suis,' &c. Ovid. Metam. x. 652. 'Signa tubæ dederant; cum carcere pronus uterque Emicat, et summam celeri pede libat arenam.' Lucan. l. v. 'nec ullæ Audiri potuere tubæ.' Quintil. in Gladiatorio, declarat. 9. 'Sonabant clangore ferali tubæ.' Sidonius in Carm. ejus meminist Onuphr. Panvin. de L. Circens. II. 1. 'Tandem murmure buccinæ strepentis Suspensas tubicen vocans quadrigas, Effundit celeres in arva carusæ Græce ὁδῶν et σάλπιγιν.' Plura de hoc commissionis signo Lipsius Saturn. 11. 19. *Emmeness.*

114 *Prima certamina*] Punico bello primo naumachiam ad exercitium instituere Romani: postquam probaverunt exterarum gentes etiam navali certamine plurimum posse: ad quam rem in hoc certamine alludit poeta. *Serv.*

Pares] Aut pariter, aut diversis comparabiles rebus: ut sequentia indicant, 'Melior remis, sed pondere pinus Tarda tenet.' Aut ordine remorum, quamvis Gyræ tantummodo triremem dicit. Aut *pares*, ita ut ante certamen videbantur. *Idem.*

Gravibus remis] Fortibus: ut, 'Ferit ense gravem Tymbraeus Osyrin.' Nam graves inferunt tarditatem. *Id.*

116 *Remige*] Erit nominativus *remex*. Serenus, 'Semiremex Herculis.' *Idem.*

Pristin] Vel a tutela depicta, vel ἐκ τοῦ πρῆξεν τὰ κῆματα: id est, a secundis fluctibus. *Idem.*

Pristin] In antiquis plerisque codicibus *Pristin* legitur, quam παρὰ τὸ πρῆξεν dictam volunt, hoc est, a secundis fluctibus. *Pistrin* vero pro navigii forma Nonius Marcellus agnoscit (nisi codices corrupti sunt) ad similitudinem marinarum pistrinum, quæ longi corporis sunt, sed angusti. *Pierius.*

Pristin] Navigium, Nonio teste c. 13. a marina bellua ita dictum, quæ longi corporis est, sed angusti. Cognomen tum triremis esse docent Baifius de re Nav. p. 87. Gyrald. Robert. Tit. contrav. VII. 5. et præ cæteris erudite Salm. Plin. exercit. p. 570. *Emmeness.*

117 *Mox Italus*] Subaudis *futurus*. Ipse enim familiam Memmiorum constituit. Et bene laudat familias nobilium. Nam a Sergio *Sergia familia* fuit: a Cloantho *Cluentia*: a Gya *Gegania*, cujus non facit mentionem. Nobiles autem familias a Trojanis fuisse Jovenalis ostendit, ut, 'Jubet a præcone vocari Ipsos Trojugenas.' *Servius.*

A quo nomine] Scilicet Mnesthei:

et *Mnestheus* sic est ut *Tydeus*. Nam diphthongus Græca est. *Idem*.

Memmi] Pro *Memmiorum*, genitivus singularis pro plurali: vel a quo nomine genus Italicorum est, *Memmii*: ut non sit genitivus singularis, sed nominativus pluralis. *Idem*.

Genus a quo nomine Memmi] A *Mnestheo* Trojano ait ortum duxisse *Memmiorum* familiam, et quidem magnæ Romanorum familiæ ortum duxere, a Trojanis. Inde *Juven. Sat. i.* 'jubet a præcone vocari Ipsos Trojugenas.' Ita interpret. *Cerda*.

118 *Gyas*] A *Gya* ortum est in Romana urbe *Geganiorum* genus inprimis splendidum: quorum frequenter mentionem *Livius* infert, præsertim *M. Geganii*, qui censor fuit cum *C. Furio*, ut colligitur ex oratione *Sempronii l. ix.* idemque tertium *Consul*. Horum etiam nobilitas vel ex eo intelligitur, quod *Dionys. Halic. l. iii.* scribit, *Geganiorum* familiam Romæ fuisse ad magistratus gerendos. *Idem*.

Ingenti mole] Motu: nt, 'Magna se mole moventem.' *Servius*.

Chimæram] Fabula, ex quo hoc nomen translatum est, talis est: *Bellerophontes*, admissa per ignorantiam cæde, profugit ad *Prætum*, *Argivorum* regem, a quo cum esset susceptus hospitio, a *Sthenebœa* uxore ejus adamatus de stupro interpellatus est: qui cum frequentius hoc se indicatum *Præto* minaretur, præoccupatus a *Sthenebœa*, ipse apud *Prætum* accusatus est, tanquam reginæ castitatem adpetisset: quem cum *Prætus* ad *Iobatem*, *Lyciæ* regem, socerum suum, cum literis signatis, quibus præcipiebat, ut puniretur, misisset, *Iobates* *Bellerophontem* adversus *Tympios* sive *Solimos*, gentem ferocissimam misit, quos cum ille superasset, revertens in insidias, quas *Iobates* struxerat, incidit: quibus prostratis novissime missus adversus *Chimæram*, triplex monstrum; siqui-

dem prima pars leo erat, posterior draco, in medio caput capræ, quod ignes efflabat. Hanc ille vectus *Pegaso* equo, qui volabat, occidit. *Miratus* hanc constantiam *Iobates* filiam suam ei cum parte regni in matrimonio dedit. *Idem*.

Chimæram] Ita nominat navem prodigiosæ vastitatis, quale monstrum est *Chimæra*: vel, quæ insigne sive *ραψισµον* haberet *Chimæram*. *Hesiod.* etiam *μεγάλην χίμαιραν* dixit: de qua *Lucret. l. v.* ex *Hom. Iliad. ii.* 'Prima Leo, postrema Draco, media ipsa *Chimæra*,' &c. *Taubmann*.

119 *Urbis opus*] Tam magna, ut urbem pntares. *Servius*.

Urbis opus] Ea fuit *Chimæra* magnitudo, ut urbem diceres. Ab locutione hac non abit ea *l. viii.* 'pelago credas innare revulsas *Cycladas*, aut montes concurrere montibus altos.' *Cerda*.

Triplici versu] Omnes enim *triremes* fuerunt. *Versu* autem, aut ordine, ut, 'Ille etiam seras in versum distulit ulmos:' aut *versu*, tractu, a verrendo: ut, 'Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.' Sane unus est sensus et est Græcum, nam illi *στίχων* dicunt. *Servius*.

Triplici versu] *Τριπορεύει*: triplici remorum ordine; ut ipsemet exponit. Ita *Ge. iv.* 'Ille etiam seras in versum distulit ulmos.' *Livius xxx. 30.* 'Regia nave ingentis magnitudinis, quam sedecim versus remorum agebant.' Cumque quattuor istæ naves triplici ordine remorum instructæ fuerint, id de sola tamen *Chimæra* dixit, alludens nimirum ad *Chimæram* monstrum triforme. Notat autem *Turneb. xiv. 4.* *Triremem* hic describi per *ἀναχρονισµὸν* sive *πρόληψιν* Poëtis familiarem: cum belli Trojani tempore nondum fuerit *triremis*, sed multis postea seculis, auctore *Thucydide*, a *Corinthio* quodam ædificata. *Taubmann*.

Pubes impellant] Figura est: ut,

'Pars in frustra secant.' Et sciendum inter Barbarismum et Lexin, hoc est, Latinam et perfectam elocutionem, Metaplasmm esse, qui in uno sermone fit ratione vitiosus. Item inter Solæcismum et Schema, id est, perfectam sermonum connexionem, figura est, quæ fit contextu sermonum ratione vitiosa. Ergo Metaplasmus et Figura media sunt, et discernuntur peritia et imperitia. Fiant autem ad ornatum. *Servius.*

120 *Impellunt*] Est antiquus codex, in quo scriptum est *impellit* numero unitatis. Sed altera lectio ex Mediceo et aliquot aliis magis placet, utpote figurati. *Pierius.*

Consurgunt] Rectissime: ita Lucanus de quadriremi l. iii. 'Quasque quater surgens exstructi remigis ordo Commovet, et terno consurgunt ordine remi.' Erant enim *κατὰ τοὺς στίχους τοὺς κατὰ τὸ ὅφος ἐν Ἀλλήλοις*: secundum versus alium alii juxta **ALTITUDINEM INCUMBENTES**. Itaque imus ordo erat propior aquæ: supremus, propior foris navis: medius, inter imum et supremum. Vestustissimæ autem naves uno tantum remorum versu agebantur in longitudinem porrectorum: quas Græci *μακρὰς ναὺς* vocabant; nos *Galeas* hodie. Vide Scalig. ad Euseb. Chron. pag. 61. et seqq. ubi de re tota accuratissime disputat. *Taubmann.*

Consurgunt ordine remi] Vid. Ovid. Metam. xi. 462. de Biremi: 'Reducunt Ordiniibus geminis ad fortia pectora remos.' De quadriremi Lucan. iii. 530. 'Quasque quater surgens exstructi remigis ordo, Commovet.' Negat Turneb. xiv. 4. Trojani belli tempore fuisse triremem. Sed tales *ἄχρονισμοι* apud Poëtas crebri, quibus hoc dandum. Ordines sunt *στοίχοι*, *οἱ ἐν Ἀλλήλοις*: vel, ut Voss. Instit. Poët. iii. l. non *κατὰ τὸ μήκος* sed *κατὰ τὸ ὅφος*. Nec tam significare videntur, quod dextrum est aut sinistrum, quam quod superius ac in-

ferius. Per *versus* intellige series *ἑλαστας* remigantium: itaque triremis tres habet ordines et sex *versus*, teste Scheffero de re Naval. i. 6. *Emmeness.*

121 *Domus Sergia*] Familia: ut, 'Da propriam Tymbræe domum.' Et inde est Sergius Catilina. *Servius.*

Tenet] Ultra tenet, vel servat. *Idem.*

122 *Centauro magna*] Fœminini est generis, si de navi dicas: ut Terentius 'in Eunuchum suam,' cum comœdiam diceret. Juvenalis contra sensit, dicens, 'necdum finitus Orestes.' Sed sciendum genera plerumque confundi, aut metri, aut hiatus causa. Sic Horatius, 'Nec cupido Sordidus anfert:' cum significantes cupiditatem fœminino genere dicamus. Ipse etiam Virgilius ait, 'Timidi damæ, cervique fugaces:' cum ipse secundum fidem dixerit, 'Cum canibus timidæ veniunt ad pocula damæ.' Et Horatius, 'Et superjecto pavidæ natarunt Ægnore damæ.' *Idem.*

Magna] Codices aliquot antiqui, *magno* legunt. Sed magis placet *magna* fœminino genere: quod agnoscit Servius. Esse vero *magno* virili genere librarii errorem ostendit lectio quæ subsequitur, *Scyllaque Cloanthus Caruleo*: quod genus neque navi, neque Scyllæ: possis adcommodare. *Pierius.*

Centauro magna] Monet, me annuente, Erithræus vim Græcam expressam esse a Poëta epitheto illo *magna*: nam Græci intentiva particula, *βον*, uterentur, dicerentque *βουκέντραυρος*; ad cujus lingue imitationem Veneti Ducariam suam aut Senatoriam navim, pictura et auro præfulgentem, appellant *Bucentoro*, quasi Bucentaurum. *Cerda.*

123 *Carulea*] Aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum, nigrum est: ut 'Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris.' *Servius.*

Cluenti] Ad ipsum Apostrophe est. *Idem.*

Cluenti] In aliquot exemplaribus antiquis, *Cloanti* legitur: quam primam crediderim cognominationem fuisse. Inde *Cluentium* dici cœptum: quo modo sæpe apud Ciceronem habetur. *Pierius.*

124 *Est procul]* Modo *haud nimis longe*, ut et supra diximus. Sic in *Bucolicis* de nimia vicinitate ait, 'Serta procul tantum capiti delapsa jacebant.' Interdum et *satís longe* significat. *Serrius.*

125 *Tunditur]* Sic Horat. *Epod.* xvii. 'Non saxa nudis surdiora navitis Neptunus alto tundit hibernus salo.' *Emmeness.*

Olim] Tunc fere cum Cori nubibus abscondunt et obruunt sidera. *Serrius.*

126 *Condunt ubi sidera Cori]* Id est, tempore nubilo, ait Scalig. iv. 16. vel, quando Cauri, qui ab occasu æstivo spirant, nubibus sidera abscondunt et obruunt. *Taubmann.*

127 *Tranquillo]* Melius septimus est quam datus. *Serrius.*

Immoaque] Cum unda non tumescit, erigitur; et in conspectu erigitur *campus*, id est, latitudo illius saxi: quod alioqui, mari turbato, ceu *brevis*, latet. *Taubmann.*

128 *Campus]* Saxi latitudo. *Serv.*

Apricis] Sole gaudentibus. Sane *apricus* et locus dicitur sole calens, quod est opaco et abdito contrarium: et *apricos* dicimus locis apricis gaudentes. Virgilius, 'Duceret apricis in collibus uva colorem.' Persius, 'Nostra ut Floralia possint Aprici meminisse senes.' *Apricum* autem quasi *ἀπὸν φρίκης*, sine frigore, inde et *Africa* quod est calidior. *Idem.*

Mergis] Esacus Priami filius fuit: hic se præcipitavit de muro, nec perit: et cum hoc sæpius faceret, deorum miseratione in avem versus est: quæ ad imitationem præcipitandi quasi idem facit, sæpe mergen-

do. *Idem.*

Mergis] Ab assiduitate mergendi nomen habet hæc avis: et aqvis gaudet *ἀθρία* teste Aristot. de Animal. viii. 3. *περὶ δὲ τὴν θάλατταν νέμεται*: et v. 9. *τίκτει*. Sæpe autem dimisso in profundum capite aurarum signa sub fluctibus colligunt (adde, quod Varr. de L. L. i. iv. escam capiant, qua satiari possunt numquam secundum Plinium xi. 37.) et prævidentes æquoris tempestatem cum clamore ad litora tendunt. Nam, ut Isidor. xii. 7. in pelago jam gravissimam esse tempestatem constat, cum ad litora mergi confugerint. Vide *Phn.* xviii. 35. Inde noster *Ge.* i. 360. 'Jam sibi tum a curvis male temperat unda carinis, Cum medio celeres revolant ex æquore mergi.' Pers. Sat. vi. 30. 'jamque obvia mergis Costa ratis laceræ.' Bene *apricis*; nam, cum Aristotele loquar i. 1. *ἐν τῷ ὑγρῷ μὲν τὴν τροφήν ποιεῖται*, cibum e mari quidem emolitur, sed extra mare degere amat, et quidem sereno gaudet cælo, unde Græcis *προσῆλτοι*, *εὐήλτοι* dicuntur. De hac ave lege Belonium de avibus iii. 24. Aldrovandum Ornithol. xix. 49. et seqq. *Emmeness.*

129 *Frondeuti ex ilice]* Hæc enim arbor in tutela Jovis est, et *frondeuti*, pro *frondente*, dativum pro ablativo. *Serrius.*

Metam] Tractum a Circo Romano, in quo metam Græci dicunt *τέρμα*, *καμπτήρα*, *γραμμὴν*: *terminum*, *flexionem*, *lineam*. Latini *cretam*, et *calcem* dixere, quod hæc apta designandis spatiis. Inde Latins idem est *currere ultra calcem*, quod Græcis, *ultra plantas*, aut *oleas*, *ἐκ τῶν ὀλεῶν*, nimirum ab oleis Olympicis, quibus stadium cingebatur. Sed et Pacuvius vocem Græcam assumpsit, *campiteremque* appellavit a flexu: 'extremum inter camperem ipsum prætergreditur.' Vide ista latius in Bulengero, Fabro, interpretibus Horatii,

Polluce l. iii. et aliis. *Cerda.*

Metam] Metæ in extremitate spinæ erant, eæque duæ, una quæ circa carceres minus periculosa, altera quæ in fine circi timorem adferebat. De metarum usu in cursu et aliis certaminibus Onuphr. Panv. de Lud. Circens. l. 14. et 15. *Emmeness.*

131 *Circumflectere*] Bene uno sermone et profectionem complexus est et reversionem. *Servius.*

Longos circumflectere cursus] Recte videntur aliqui monuisse, his verbis a Poëta non obscure signari morem illum, quo meta septies lustrabatur; nam videlicet circa metam septies quadrigæ flectebantur, dicente Propertio l. ii. 'Aut prins infecto deposcit præmia cursu, Septima quam metam triverit arte rota?' De qua re jam Ge. i. Quod Poëta *cursus circumflectere*, Theocritus εἰδ. κε. περὶ νύσσαν Ἀσφαλῆως κάμπτοντα τροχῶ. Homer. Iliad. xxiii. περὶ τέρμαθ' ἐλυσόμεν. Ennius hærens huic sermoni, 'campsare promontorium' dixit, quod Græci ἄκραν κάμπτεω. *Cerda.*

Circumflectere cursus] Teste Onuphrio Panvinio de Lud. Circens. l. 15. non ante, quam decursis septenis spatiis, brabium sive præmium a victore accipi poterat. Quod multis illic exemplis confirmatur. *Emmeness.*

132 *Legunt*] Eligunt. *Servius.*

Tum loca sorte legunt] De sortitione in navalibus et equestribus ludis agit Faber in Agonist. l. 25. et Onuphr. Panvinus de L. Circ. l. 14. Stat. Theb. l. vi. 'Et jam sortitus Proteus versarat æna Casside, jamque locus cuique est, et liminis ordo.' Sunt qui brevius spatium decurrendum fuisse ei putant, cui prima sors faverat: alii inter quos Bulenger. de Circ. Romano negant simul prorupisse aurigas, sed sortis beneficio usum primum prosluisse, qui sorte erat primus. *Emmeness.*

133 *Ductores*] Domini navium, non gubernatores. *Servius.*

134 *Populea velatur fronde juvenus*] Hebe, Græce est juvenus, filia Junonis, uxor Herculis. Nunc ergo aut propter hoc juvenus utitur populeis coronis: aut imitatione virtutis. Populus enim Herculi consecrata est: ut, 'Populus Alcidae gratissima.' Aut populea, quia ludi funebres sunt, et hæc arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extraheret: nam et ipsa arbor *Acherusia* vocatur. *Idem.*

135 *Nudatos*] Bene *nudatos*: quia veste tecti esse consueverunt. Nam *nudum* est quod nunquam tegi solet, ut facies. *Idem.*

Oleo perfusa] Oleo perfusos habena. *Idem.*

Oleo perfusa] Ad roborandas et conservandas vires: more luctatoribus Romæ usitatissimo. Augustus centesimum annum excedentem interrogat, quamnam maxime ratione vigorem illum animi corporisque custodiisset: respondit; 'Intus mulso, foris oleo.' Democritus in simili; 'Intus vino, foris oleo.' De quo Plin. xxiii. 24. et Cælius vi. 6. *Taubmann.*

136 *Transtis*] Et *transtra* dicuntur et *juga*: ut in sexto, 'Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant.' *Servius.*

Transtis] Sunt *transtra* sedilia, aut tabulæ (banci vulgo) in quibus sedent remiges: dicuntur et *juga*, Græcis ζυγά, inde *Zygii* remiges ejusdem transtri, et *Zygites*, qui sedet in media navi. *Cerda.*

Intenta] Porrecta, et bene eodem sermone in diversis usus est rebus. Aliter enim brachia, aliter intendimus mentem. *Servius.*

Intentaque brachia...Intenti] *Servius* quidem et *intenta brachia* et *intenti Jurenes* agnoscit: neque tamen idem repetitum, quum diversa sit significatio: aliter enim brachia, aliter mentem intendimus, ait ille. Sed enim in codicibus aliquot antiquis legere est, *nudataque brachia remis intenti.*

Quæ si placeat elocutio, ubi lectum erit: *Cetera populea velatur fronde juvenis, Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit, suspendantur illa dno verba, Considerant transtris.* Inde per continuationem superioris membri, *Nudataque brachia remis Intenti expectant signum.* Pri-cianus tamen *intenta* agnoscit cum Servio, ubi Accusativo inquit inveniri passiva conjuncta, sed figurate: ut, *læditur manum, frangitur pedem.* Virgilius, *Intentaque brachia remis Intenti expectant signum:* atque hoc alibi repetit, dictumque asserit: ut, *Nuda genu, et Lacerum crudeliter ora.* Apud quem tamen etiam si *nudata* legas, traditam ab eo regulam nihil immutabis: quum de modo elocutionis, non de vocabulo sit sermo. Utrobique autem in veteribus Prisciani codicibus *intenta* scriptum est. *Pierius.*

Intentaque brachia] Toto corpore et animo ad signum, quod expectabatur, intenti erant, qui brachia remis intenta habebant, id est, brachiorum parata virtute remos tenebant. J. C. Scaliger suavissimam in his verbis *ταυρότητα*, mutato sensu, agnoscit et laudat: quem vide iv. 29. Paulo Merulae, ad illos Ennii Annal. l. vii. 'tonsam arte tenentes Parerent; observarent, portisenlu signum Quom dare coipisset:' contra absurdam (nt ait) Servii interpretationem, videtur *intentus remis* hic vocari *Portisculus*, id est, *καλευσθης*, qui Latinis etiam *Hortator*, et *Jussor* dicitur: unde et *Jussa* apud Sallust. et *Hortamenta* apud Non. in re ista. De qua nos plurima ad Plaut. Asin. III. 1. *Taub.*

137 *Exsultantia haurit Corda pavor pulsan:]* Hypallage, omni parte pulsans pavor corda haurit, id est, ferit, et exultare facit: ut, 'Latus haurit apertum.' *Servius.*

Exsultantiaque haurit corda] *Haurit*, pro, *exhaurit*, et emovet corda. Subsiliunt enim pavore aut spe. Aut, *exhaurit* spiritibus, in lucta illa pavoris

et cupiditatis affectuum contrariorum: Scal. Poët. iv. 16. Repetuntur eadem Ge. III. 105. 'Cum spes arrectæ juvenum, exsultantiaque h.' &c. *Taubmann.*

138 *Laudumque*] Ne esset torpe quod ait *pavor*. Sane istæ sunt pro-lusiones bellorum, unde etiam ad tubam geruntur. Sed sciendum majoris ætatis funera ad tubam solere proferri. Persius, 'Hinc tuba candelæ.' Minoris vero ad tibias: ut Statius de Archemoro, 'Tibia enim teneros solitum deducere manes.' *Serrius.*

139 *Finibus omnes*] Secundum naturam ante generali usus est descriptione, venturus ad specialitatem. *Id.*

140 *Clamor Nauticus*] *Κέλευσμα*. Mart. iv. 64. 'Quem nec rumpere nauticum celeusma, Nec clamor valet helciariorum;' id est, eorum qui moluntur funibus moles, navesque ducunt. *Taubmann.*

141 *Adductis lacertis*] *Ἰπποπόροις*. Ita Scaliger ad illud Ennii, in remiges; 'tonsam ante (ita enim legit, non, arte) tenentes,' notat: 'Remum porrectis brachiis ante pectora tenebant: dato signo, applicabant pectori.' *Idem.*

142 *Infundunt pariter sulcos*] A re rustica. Val. Flacc. l. i. 'valet immissis cava pinus habenis, Infunditque salum.' Sidon. in Burgo: 'pontumque in flumine sulcas.' Prudent. Ca-them. hymno v. 'Qui pontum rapidis ætibus invium Persulcare vetas.' Cum sulcis cognata ea metaphora, qua maria dicuntur arari, Æn. II. et III. *Cerda.*

143 *Convulsam remis rostrisque tridentibus æquor*] Dissimulandum jam quod in antiquis codicibus habetur, *convulsam*. Et ut Victorinus scribendum præcipit *convulsam*. Illud autem diligentius examinandum, quod olim, quodque nostra maxime ætate Grammaticorum omnium ingenia perturbabat, *rostrisque stridentibus*. In quo variant et ipsi quoque codices anti-

qui, totque tibi offerunt lectiones, ut cui potissimum adhæreas, ambigere cogaris. Nam quum post dictionem *rostris*, quæ particula copulativa multorum omnino veterum exemplarium consensu subsequatur, veriti plerique sunt *stridentibus* adscribere, quod primam in eo verbo syllabam produci, persuasum haberent. Hinc in vetusto quodam codice, *rostrisque sonantibus* scriptum est. Hinc alii *s* in *stridentibus* abundare putaverant, quod omnino plerisque aliis locis factum deprendi, in Romano præsertim codice, suspicatique sunt *tridentibus* legendum. Alii *ruentibus* adinvenere, quæ in opinione literatissimos ætate superiore viros fuisse accepimus. Sed enim lectiones hujusmodi in nullo ex antiquis exemplaribus, quæ undique conquisita inspexerim, offendi. In Oblongo illo codice pervetusto, quem Pomponii Læti delicias fuisse dicunt, *rostrisque rudentibus* legitur: quod improprie dictum videretur. Quum vero bona codicum antiquiorum pars *rostrisque stridentibus* habeat, eamque lectionem agnoscat Apronianus, non absurdum forte fuerit dicere pedem insolitum, quippe Amphimacrum, vel Melœum potius quarto loco positum: nisi Poëtam auctoritate sua primam in *Strideo* syllabam, quippe quæ *læra* sit, vocalis dichroma, corripuisse quis avertere voluerit. Neque obstitit, quod, quæ, tribus consonantibus inhærentibus produci debere videatur: quum *s* inter liquidas quoque rejecta sit, Capri testimonio, et ab Etruscis inter eas litteras, quæ vix pronuntiarentur habita: licet olim sum ænjsdam potestatis, sonoque suo etiam absque vocalium adminiculo sonora videretur. Sed quid obsecro magis proprium, quam in eo strepitu exprimendo, per eam syllabarum asperitatem, ut vastum nescio quid præter etiam rationem musicam audiatur, legere, *concoleum remis rostrisque stridentibus æquor*. Quamvis neque quidem

ea mihi lectio displiceat, quam probant literati plerique viri, *rostrisque tridentibus*. Quam lectionem ab Academia Neapolitana profectam indicavit mihi Angelus Colotius, vir apprime literatus. Videtur vero *tridentibus* dictum a specie rostri, tridentali effigie: ejusmodi ea est, quæ in Agrippæ nummis habetur. Nam, in honoribus Agrippæ habitis, nummi etiam cum navi rostrata cussi. s. c. quod Virg. in clipeo tangit, 'Tempora navali fulgent rostrata corona.' Movet me præterea Valerii Flacci parodia, ita dicentis, 'Volat immisais cava pinus habenis, Infunditque salum: et spumas vomit ære tridenti.' *Pier.*

Tridentibus] Sic mavult legere fretus codicem auctoritate Schott. observ. poet. II. 2. quam lectionem pro *stridentibus* et *sonantibus* etiam probat H. Stephannus in lect. Virgil. nec non Sanct. Minerva p. 335. Rostra enim tridentia finctus acindebant in infima proræ parte, ut Salmasius, hunc locum emendans, exserit p. 670. Plin. exerc. *Emmeness.*

144 *Præcipites*] Festinantes: ut, 'Præcipites vigilate viri,' et est hyperbole. *Servius.*

Bijugo] Pro *bigarum*: nove dixit. Sane et hoc celeritatis est. Plures enim se impediunt. *Idem.*

145 *Carcere*] Usurpavit. Nam *carcer* est numero tantum singulari, custodia noxiorum. *Carceres* vero numero tantum plurali, ostia, quibus equi arcentur: unde et *carceres*, quasi *arceres*, secundum Varronem. *Idem.*

Carcere] In ostiis circi erant carceres, sive eorum emissiones, cancellis clausæ, quibus bigæ et quadrigæ certantes mittebantur. Plura Onuphr. Panvin. de lud. Circena. I. 6. vide quæ dicta Ge. I. 612. *Emmeness.*

146 *Nec sic*] Veteres aliquot codices manu scripti legunt, *non sic immisais*: ut sit altera periodus. Sed vulgata lectio omnino receptior. *Pier.*

Undantia] Large effusa. *Servius*

. 147 *Jugis*] Pro *equis jugalibus*. Id.

Jugis] Jugales equi Græce ἵπποι: de quibus Virg. Ge. III. 572. 'Sed tamen idem olim curru succedere sueti Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre.' Vide Sceff. de re vehic. I. 11. Et hoc loco Macrobio teste Saturn. v. 11. Homerum superat Maro. Pro *lora concussere jugis* Ovid. Metam. v. 403. 'Exhortatur equos, quorum per colla jubaque Extentit obscura tinctas ferrugine habonas.' *Emmeness*.

Pronique in verbera pendent] Nullus satis sermo occurrit, quo possim tantum hunc affectum explicare. Is est Virgilius, quem sæpissime sentiendo magis debeas meditari, quam interpretari loquendo. Sane neque illa Homerica, Iliad. 23. πολλὸς δ' ἀνεκθήκειν ἰδρὼς ἵππων, ἐκ τε λόφων καὶ ἀπὸ στέρνοιο χαμᾶς: multusque exiliit sudor Equorum, eque cervicibus et a pectore in terram. Neque illa Sidonii in Narbone, 'Instabant alii manu atque voce, Passim et deciduis in arva guttis Rectorum, alipedumque sudor ibat,' ita mihi aperiunt fatigationem equorum, atque hemisticbium hoc Virgilii, ubi nullum otium in rectoribus, nullum in equis tempus vacuum a metu. Aliquid ad rem Virgilii Homerus, cum ait, ἐφ' ἵπποισιν μάστιγας ἔειπεν: super equos flagella sustulerunt. Sed est aliud, quod hic notes: sicut supra in præterito corripuere, et deinde in præsentī, ruunt: ita nunc quoque, concussere, et deinde, pendent. Nam, quemadmodum equi, qui corripuere ab ipsis carceribus cursum, jam nunc ruunt: ita aurigæ, qui initio concussere lora ad illos excitandos, jam nunc sine ulla intermissione pendent semper in verbera. Adeo sibi Poëta est consonus. Pulchre Propert. el. IV. 8. verbum hoc cum op-positione adhibuit: 'Spectaculum ipsa sedens primo temone pendit.' ubi cum sedeat, tamen pendet. Xenoph. 3. ἀναβ. ἐφ' ἵππων κρέμονται:

pendent ab equis. Cerda.

Pronique in verbera pendent] Ovid. Amor. III. 2. dicit, 'verbere terga notare.' Phædr. fab. III. 7. 'temperare iugum flagello lento.' *Emmeness*.

. 148 *Tum plausu fremituque, &c.*] His verbis alludit Poëta ad circi clamores et studia. Vix autem dici potest, quæ illa fuerint, iccirco Juvenalis, *clamosum circum* vocavit, 'clamoso insistere circos.' Et Martial. epig. X. 5. 'Ille ego sum Scorpis clamosi gloria circi.' Cerda.

. 149 *Consonat*] Ideo *consonat* propter echo. Nostræ enim vocis est æmula: unde et *resultant*, ait. *Servius*.

Consonat] Ita Ge. IV. 'ubi concava pulsu Saxa sonant vocisque offensa resultat imago.' *Taubmann*.

Consonat omne nemus, vocemque inclusa, &c.] Fabulam Echus narrat Ovid. Metam. I. III. Nympha fuit, quæ Narcissum cum frustra deperiret, corporis substantiam amisisse dicitur: vs. 396. 'Attenuant vigiles corpus miserabile curæ Adducitque cunctem macies: et in aëra succus Corporis omnis abit. Vox tantum atque ossa supersunt, Vox manet,' &c. Dabit veniam æquus lector, qui quanta negotiorum mole dstringor comperitum habet, scribenti Ecl. I. 5. hanc Nympham mutatam in calamos, quæ Syringi conveniunt, de qua Longus Pastor. I. II. De clamore autem natarum eorumque studio, quod κέλευμα, idem legendus Pastoral. I. III. et Faber Agonist. II. 30. *Emmeness*.

. 150 *Resultant*] Voce repercussa. Æn. VIII. 'Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.' *Taubm*.

. 151 *Primique*] In Romano codice, in Longobardico, in Mediceo et aliquot aliis legere est, *primis*: ut sit, *Primis undis*: in aliis *primusque*. Pier. *Elabitur*] Præcurrit celeriter: ut, 'Labere, nympha, polo.' *Servius*.

. 152 *Turbam inter*] Tumultum, hoc est, in ipso principio. *Idem*.

. 153 *Sed pondere pinus Tarda*] Sic

Stat. Theb. l. vi. 'non arte rudes, sed mole tenentur.' *Emmeness.*

154 *Discrimine*] Vel inisterstitio, vel certamine, vel cursu. Et bene variat, nunc naves, nunc ductores commemorans. *Servius.*

155 *Priorem*] Inter se, hoc est, tertium. *Idem.*

156 *Et nunc Pristis habet*] In antiquioribus codicibus legere est, *et nunc Pristis habet*, pro *et nunc Pistris abijt*. Sed quamvis *Pristin*, ut paulo ante dicebamus *παρὰ τὸ πρῆξω* dictam velint, nihil me moverit, utrum *r* prima an secunda syllaba collocetur, quum multa hujusmodi ex Metathesi, tam apud Græcos, quam apud Latinos, enuntiari soleant. Quod vero *habet* legitur, ideo placet, quod intelligitur de priore loco, quem ambo superare contendebant. Sicui tamen *abijt* magis placeat, illi sit integrum suo jure legere. Eam sane lectionem ego raro in his codicibus antiquis observavi, nisi subdititiam, priore abrasa lectione, quæ scilicet *habet* erat. Non præteribo autem esse veteres codices, in quibus supra verbum *habet*, adscriptum sit loco paraphrasis, *victoriam*. *Pierius.*

157 *Junctis Frontibus*] Sæpe noster eandem sententiam habet vario flexu. Quod enim hic *junctis frontibus*, in hoc libro postea, 'æquatis rostris;' et iterum, 'æquatis velis.' Quæ verba etiam sunt in *Æn.* iv. Livius etiam l. xxxvi. 'æqua fronte ad pugnam accedere.' *Cerda.*

158 *Longa sulcant*] In Romano codice legere est, et *longa sul.* va. *sal. carina*: neque obstat, quod duo sint, quum subintelligi possit, unusquisque sua. In Mediceo quidem *carina* prius fuerat, sed aliena manu et atramento *carinæ* factum. Est ibidem *longe* absque diphthongo, ut adverbium videatur, quanquam ea in aliis quoque nominibus desideratur: in quibusdam *longæ* invenias. *Pierius.*

159 *Metamque tenebant*] Nauticum

verbum. *Servius.*

160 *Cum*] In antiquis aliquot codicibus scriptum est *tum*. *Pierius.*

Princeps] Modo ordinis est. *Serv.*

162 *Quo tantum mihi*] Vacat *mihi*: ut solet plerumque. *Idem.*

Quo tantum mihi dexter abis] Id est, a meta: nam teste Turn. xiv. 4. sinister orbis et interior ad metam fuit (et ut Salmas. p. 936. exere. Plin.) dexter exterior et longius a meta. Idem confirmat J. Castalio in var. lect. l. i. et Bulling. de circo c. 29. unde Sil. Ital. l. xvi. 'Sed lævo interior stringebat tramite metam.' Ovid. Amor. iii. 2. 'Nunc astringam metas interiore rota.' Et ipse noster infra vs. 170. 'Radit iter lævum interior,' &c. sic palma præcipiebatur: et vs. 203. 'Dum proram ad saxa suburget Interior.' *Emmeness.*

Gressum] Vulgata quidem exemplaria *cursum* habent. Sed in Romano et plerisque aliis uno exemplo legas, *gressum*. De navigatione tamen *cursum* potius dici passim observes. *Pierius.*

163 *Littus ama*] *Litus* est omne quod aqua alluitur. Unde et saxum *litus* vocavit. *Servius.*

Littus ama, et larvas] In Longobardico legere est, *litus amet: levas*, non quod utrunque de palmula dicatur: nam qui sensus in palmula, ut amare possit, nisi signurate dicatur? Sed quia *am'et* per Apostrophem, una elisa vocali, scriptum fuerit in antiquis: quam scriptionis rationem, aliquot veterum inscriptionibus, quæ adhuc in marmoribus restant, alibi comprobavimus. Et quia forte dicerent aliqui apostrophem apud Latinos in uno tantum verbo *est* fieri solitam: invenimus *hor' unc* pro *horum hunc*. In antiquissimo monumento ad Divi Bartholomæi Pontem, qui jungit insulam *Æsculapii*, Janiculum versus, ita luculentissimo scriptum Senario-lo, GNATOS DUOS CREAVIT HORUNC ALTERUM. Ibi enim

u et m literæ una cum aspirationis nota elisæ sunt: nisi quis maluerit *Horunc* pro *Horunce*, positum: ut ex *Hocce*, *Hocc*, denum *Hoc*: de quo superius disputatum eo loco, 'Hoc erat, alma parens.' *Pierius*.

Stringat] Radat: ac si diceret: Hoc volo, quod times. *Servius*.

Palmula] Extrema pars remi in modum palmæ protenta. *Idem*.

Palmula cautes] Palmula pars remi latior: unde ἐλίσσειν πλάτην ἄλλαν, κωπυλάειν et apud Ehirip. εὐθύνοντας εὐναλίαν πλάτην: et τὰς οὐλὰς κωπύων apud Pollucem palmulæ remorum dicuntur. Vide apud Bayf. τὰς οὐλὰς παρασάβειν, et παρακουβειν. Catullus autem palmulas et palmas dixit: 'Sive palmulis Opus foret volare, sive linteo:' et alibi, 'Cæcula verrentes abiugnis æquora palmis.' Ut autem hic *littus ama*, *altum alii*, Propert. 'Alter remis aquas, alter tibi radat arenas, Tutus eris: medio maxima turba mari.' *Germanus*.

Stringat sine palmula cautes] Et in navali et curuli certamine metam quam proxime præterire laudi putabatur, impingere in eam, periculum minabatur contendentibus. Inde Horat. od. 1. 1. 'metaque fervidis Evitata rotis, palmaque nobilis Terrarum dominos evehit ad Deos.' *Emmeness*.

164 *Sed cæca*] Τὸ πρέπον nautarum: quod durum genus, nec facile tractandum. De quo Scal. Poët. III. 15. *Taubmann*.

166 *Quo diversus abis*] Alii sic distinguunt: Quo diversus abis iterum? p. s. Alii: Quo diversus abis? iterum p. s. Ita primum esset imperantis: alterum admirantis: tertium per indignationem interrogantis. Rationem igitur haberent distinct. omnes. *Fabric*. *Idem*.

Iterum] Hoc verbum et a poeta potest dici, ut, *Iterum recocabat*: et a Gya, ut, *Quo abis iterum*: non, *iterum pete*. *Servius*.

167 *Et ecce*] Multi expungunt *et*, quod in antiquis codicibus particulam eam adserant non inveniri. Id qua ratione suffulciant, viderint. Ego sane et in Vaticanæ bibliothecæ codicibus, et in plerisque aliis, qui mihi præ manibus fuerunt, passim et ipsum notatum animadverti: quare pro *is*, qui Trochæum quarto loco statuere in hoc versu volant, nihil habeo certi, quod ex antiquis codicibus asferre possim. *Pierius*.

169 *Inter navemque*] Que vacat. *Servius*.

170 *Subituque*] In Mediceo, et antiquis aliquot aliis codicibus, *subito* legitur. Sicuti magis nomen faciat satis, integrum unicuique est, quam maluerit, lectionem eligere. *Pierius*.

171 *Metis tenet æquora tuta relictis*] Hæc fuit felicitas Cloanthi, ut citius ad metam perveniret, quia interior ivit, id est, sinisterior: itaque evasit inter navem Gya, et inter scopulos, qui erant ad saxum illud, ubi sita erat meta: evasit vero in pelagus jam expeditum et liberum. *Cerda*.

172 *Exarsit juveni*] Causa pendet ex causa. Horatius, 'Non ego hoc ferrem calidus juvena Consule Planco.' *Servius*.

Exarsit dolor] Animi generosi indicium, dolere palmam sibi ereptam: quod et in equis Ge. III. ostendit. *Taubmann*.

173 *Nec lacrymis caruere genæ*] Nimiis irascentum est. Cicero de Verre, 'Cum irasceret, lacrimas vix interdum teneret.' *Servius*.

Nec lacrymis] Similis affectus in certamine Homérico, ubi enim princeps illius cursus se videt superari, erumpit in lacrimis præ iracundia, Τοιοῦτο δ' ἂν' ὀφθαλμῶν χότο δάκρυα χρωμένοιο: Hujus vero ab oculis fundebantur lacrimæ irati. Iterum, an de eodem, excidit, τῷ δέ οἱ ὅσση Δακρύοθεν πλησθεῖν: eique oculi Lacrimis impleti sunt. *Cerda*.

174 *Decorisque sui*] Inbonestum

enim est irasci, duci præsertim. *Servius.*

Sociumque saluti] Possumus intelligere, oblitus salutis suæ socium, id est, gubernatorem. Possumus et socium salutis oblitus, pro sociorum, præcipitato scilicet gubernatore. *Idem.*

175 *Deturbat*] In antiquis aliquot codicibus, *detrazit*, venustate et proprietate hand quaquam pari. Est et in *deturbat* sabitarium impetus. *Pier.*

176 *Ipse gubernaculo*] Ut ostenderet, nihil esse, quod etiam ipse non posset implere. Ut in *Æn. vi.* 'Cui deinde subibit.' *Servius.*

177 *Hortaturque viros*] Aut ipse dicit Celeusma; nam *hortatores* dicuntur: aut id *hortatur* ideo, quia consternati fuerant, perditio gubernatore. *Idem.*

Clavum] Fustem gubernaculi. *Id.*

178 *Fundo rix tandem redditus*] Præcipitatus Menætes, et rix, et *tandem* emersit ex undis. Ideo *tandem*, quia rix. Dicit causas difficultatis et moræ. Cadenti enim in præceps, ne mature possit emergere, impedimento fuerunt et vestes et senectus. *Donat.*

Imo est] In nonnullis codicibus antiquis, est verbum desideratur: in aliquot aliis per apostrophem scriptum invenias *im' est*. Sed hæc quoniam ætas nostra videtur abhorreret, quamvis ita sæpe in codicibus antiquis scripta reperero, pluribus tamen locis, ne cuius fastidio sim, consulto dissimulabo. *Pierius.*

179 *Jam senior, madidæque fluens in veste, Menætes*] Contra illud, quia occurrebat gubernatorem natandi peritum fuisse debere, addidit *senior et veste madida*. Et ideo *gravis, madida*. *Fluens* autem, id est, cui vestis fluctabat: honeste locutus est: sic Juvenalis, 'Et multo stillaret penula nimbo.' *Servius.*

181 *Risere natantem*] Unde in ludis voluptas quaeritur. *Idem.*

182 *Revoementem*] Sæpius vomentem, vel quod diu hauserat. *Idem.*

Dolph. et Var. Clas.

Virg.

Et saluos vident revom.] *Hom. Od. E. στόματος δ' ἐξέπυσεν ἄλμην πικρὴν.* et *Aristot. ἀποπνίγει τὴν θάλασσαν*, respuit mare. *Germanus.*

183 *Spes est accensa duobus*] Duobus postremis spes accessit ex casu Gyæ, quoniam ejus mora poterat prodesset sequentibus, ut superiores efficerentur. Propinquabat scopulo Sergestus, sic tamen, ut non tota navis esset libera: pars quippe ejus videbatur præterisse, pars vero premi posterioris rostro. *Æmulam Pristin* dicit, quæ transire conabatur. *Donat.*

184 *Mnestheique*] In codicibus aliquot antiquis, *Mnesthei* legitur: ut in Georgicis, 'inferias Orphe.' Eaque est recta declinatio: quamvis *Mnestheo* per Synizesin legi posse non negarim. *Pierius.*

Morantem] Imperitia gubernantis. *Servius.*

186 *Nec tota tamen ille prior præeunte carina*] Nonnulli eo syllabarum similitum concursu offensi, qui apparet in *tota tamen*, neque non aliqua omnino asperitate, quæ resultat ex continuatione dictionum itidem duarum *prior præeunte*, versum in vocaliorem quandam musicam rede gere. Itaque in antiquis plerisque codicibus versus hoc legitur ordine dictionum: *nec tamen ille prior tota præeunte carina*. Sed utcumque isti auribus ita suis adblandiantur, nihil est in lectione illa pervulgata, quod me vel tantillum offendant. *Pierius.*

187 *Partem*] In codicibus aliquot antiquis, *partim* legitur: nescio annotatione ea familiari ex *e* in *i*, an adverbium esse voluerint: mihi sane magis placet *partem* nomen. *Idem.*

Æmula Pristis] Ejusdem rei studiosa: ut, 'illo æmulo atque imitatore studiorum meorum.' Cicero in Cæsarianis. Alias *inimicum* significat. *Servius.*

189 *Insurgite*] E contra Lucanus, 'Atque in transtra cadunt.' *Idem.*

190 *Hectorei*] Aut fortissimi, qualis

8 X

Hector fuit: aut quondam Hectoris. *Id.*

Hectori socii] Id est, fortissimi: aut, quondam Hectoris. De qua emphasi Scal. iii. 78. *Taubmann.*

Troja sort. sup.] In excidio Trojæ. *Idem.*

192 *Getulis]* Africanis: a parte totum. Nam Getulia Mediterranea est: Syrtis vero juxta Libyam sunt. Sic de Syrtibus Horatius, 'Ubi Mauræ semper Æstuat unda.' Fuisse autem Trojanos in Syrtibus ille indicat versans, 'In brevia et Syrtis urget, miserabile visu.' *Servius.*

193 *Ionioque mari]* Quando juxta Charybdiū navigaverunt. *Idem.*

Maleæque] Malea promontorium est Laconicæ provinciæ: unde sunt *sequaces*, id est, persecutrices: ut, 'Capræque sequaces Inludunt.' *Id.*

Maleæque sequacibus undis] Malea promontorium est Laconicæ, quod per quinque passuum millia in mare protenditur: ubi undæ sunt *sequaces*, id est, persecutrices, et quæ crebro retrahunt spe jam tutos et securos. Unde et Proverb. 'Maleam legens, quæ domi sunt, obliviscere.' Propert. el. iii. 17. 'Et placidum Syrtis portum, et bona litora nautis Præbeat hospitio sæva Malea suo.' Græcis μάλεα et μάλεια scribitur. *Taubmann.*

Maleæ] De Malea, promontorium quæ est Laconicæ terræ, Mela ii. 3. circa quod periculosa navigatio: unde Stat. Theb. l. ii. 'Spumantis Maleæ formidatum caput.' l. iv. 'Et dubiis Malea evitata carinis:' et l. vii. 'raucæ circumsonat ira Maleæ.' Strabo l. viii. ἐστὶ δὲ τραχὺς παράλλος ἐὼς ἀπὸ μαλεῶν ἀρξάμενος, &c. Sophiano appellatur *Cabo Malio*. Graviores superata esse pericula, in memoriam revocat, quod prudentis est ducia officium. Ita Cæsar, congressurus cum Germanis, ut suis addat animos, superatos Germanos docet ab Helvetiis, quos tamen vicerant Romani. Cæsar de bell. Gall. l. i. 'hos esse Germanos, quibuscum sæ-

penumero Helvetii congressi non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint.' *Emmeness.*

194 *Prima]* Quasi quæ soleo. *Serv.* *Mnestheus]* Ille victor semper. *Id.*

195 *Quamquam o]* In antiquis plerisque codicibus imperite inepteque abrasa est castior lectio, scilicet, *quamquam o*, et ejus loco repositum *quemquam*, ut ab eo pendeat, *vincere certo*: quod valde absurdum est, suos tamen habet amatores. *Pierius.*

196 *Extremos pudeat rediisse]* Ita Horat. in Arte: 'Occupet extremum scabies: mihi turpe relinqui est.'

Hoc vincite] Loco victoriæ sit, ultimos non redire. *Servius.*

197 *Nefas]* Modo opprobrium. *Serv.*

198 *Ærea]* Fortis: ut, 'Et junctos temo trahat ærens orbes:' nam puppis ærea non est, sed prora. *Idem.*

Ærea puppes] In Romano codice, *puppēs* per *es* nominativo casu numeri singularis habetur: eamque veram esse lectionem ex Valerii Probi præceptione conjicimus, qui vocabulum hoc nominativum in *es* mittere ostendit, dum ait: 'Puppēs, valles, rupes, vulpes, aspes, nominativo singulari proferri.' At nunc vix unum aut alterum ex his pronuntiari per *es* videas. Tot ea fuerunt quæ Grammatici juniores, usumne secuti nescio, an abusum, immutarunt. *Pierius.*

199 *Subtrahiturque solum]* Unicuique rei quod subjacet, *solum* ei est: unde est *solum naris* mare, et aer avium: et est verbum, cujus perlucida significatio per naturam non invenitur. *Servius.*

Solum] *Solum* sæpe significat, quicquid alteri rei substaternitur, et veluti pro fundamento est. Vel dicas, *solum* esse, quod Dialectici vocant superficiem cujusque rei. Sic mare *solum* dicitur Virgilio: sic cælum Ovidio: 'Astra tenent cæleste solum, formæque Deorum.' Sic et apud Aristot. (observatore Germano) *bro-*

solus, quæ vox signat quicquid subiacet, accipitur pro quocumque fundamento, sive terreum sit, sive aqueum, sive ærium, unde et ab interpretibus *solum* redditur. Isidorus accipiens, ut solet, a Grammaticis, ita definit II. 1. 'Solum dicitur omne, quod aliquid sustinet, quasi solidum; unde et terra solum, quod cuncta sustineat, et solum pedis, quod totam corporis molem portet.' Et notabis non tantum *solum* communem esse vocem mari, et cælo, sed fretum, sed æquor. Ennius apud Nonium: 'Crassa pulvis oritur, omnem pervolgat cæli fretum.' Accius in Atreo: 'Sed quid tonitru turbida torvo Concussa repente æquora cæli Sensimus sonare?' *Cerda*.

200 *Sudor fuit undique*] Hæsit Homer. Iliad. xvi. ἰδὼς Πάτροκρον ἐκ μέλων τοῖδ' ἔρρεει: *Undique ex membris fuebatur sudor multus*. Ennius Ann. xv. dixit: 'Totum sudor habet corpus, multumque laborat.' Loquitur de Cælio, quem hostes plurimi circumvenere in acie. *Idem*.

Rivis] Quasi rivis, more rivorum: ac si *rivatum* diceret. *Servius*.

202 *Furens animi*] Figurete dixit: ut, 'Præstans animi juvenis.' *Idem*.

Furens animi, dum proram ad saxa suburget] In codicibus aliquot antiquis legere est, *nanque furens animis*. Sed enim Arusianus Messius *furens animi* casu quippe genitivo, elocutionis modum loco hoc agnoscit: quamquam Virgilius alibi *furens animis* dixerit, ut eo loco, 'Ecce furens animis aderat Tiryntius.' Est et *suburget* per u post g, Attiano more, in antiquis plerisque codicibus. Sed Attium Velius Longus auctorem appellat vitiosum. *Pierius*.

Suburget Interior] *Interiorem* hic Turnebus accipit, quod propinquiore spatio et brevior ad scopulum, qui meta erat, pergeret: ex illo Cicero in loco, 'Nam cursu interiore brevi utitur orbe' qui locus respondet, meo iudicio, illi Æn. xi. de Camilla:

'magnumque agitata per orbem Eludit gyro interior, sequiturque sequentem:' nimirum quod illa in persequendo et agitando hoste, quem ob equitationibus et gyris vexabat, semper et arte et potiore loco, videretur centrum orbis et interiora tenere. *Germanus*.

203 *Interior*] *Sinisterior*. Cicero, 'Quem omnia intus canere dicebant,' Salustius, 'Igitur introrsus prima Asiæ Bithinia est.' *Servius*.

Iniquo] Augusto: ut, 'Et silvis insedit iniquis.' *Idem*.

204 *Procurrentibus*] *Prominentibus*, et objectis, et velut obviam venientibus. *Idem*.

205 *Murice*] Saxi acumen eminens per tranquillitatem. *Idem*.

Murice] *Murex*, cochlea est in dorso fastigiata instar acuti saxi, ita ut torno acuminata videatur. Ab hac muricis comchylii similitudine vocavit acumen saxi eminens et asperum, cui remi verberando impacti dissiliere. *Taubmann*.

Murice] Stat. Archil. l. ii. 'murice frenat acuto Delphinas bijuges:' id est, asperitate, ut Non. Marcell. saxi, quæ Græce κλώμαξ, qua non cedente, crepauerunt remi et fracti sunt. *Ennius*.

206 *Prora pendit*] Tale quid de nave Tarchontis: 'dorso dum pendet iniquo.' Et de naufragis in i. 'Hi summo in fluctu pendent.' *Cerda*.

207 *Morantur*] Id est, retro agunt. *Servius*.

208 *Ferratasque trudes*] In Mediceo, et antiquis aliquot aliis exemplaribus, *trudes* legitur. In quibusdam *sudes*. Sunt vero *trudes* conti præacuta cuspide, quibus repelluntur et naves et alia, a *trudendo* dicti. Neque vero timendum syllabæ, quum tam multa reperiantur, quæ derivata a longis, brevia tamen ipsa sint, ut *duces* a *duco*: ita dicax, lucerna, sompor, fragilis, coma, et hujusmodi alia pleraque. *Pierius*.

Trudes] Pertica robusta, qua naves propellantur. Gyrard. de navig. c. 13.

Utitur et hac voce Tacit. ann. III. 46. 'quidam trudibus inertem molem prosternere:' et bene Donatus, quemque sedulo hoc egisse, inquit, quod præsens postulabat periculum, et ad liberandam navem usui videbatur: ideo *expediant alii*, &c. Emmeness.

Cuspide] Isidorus VIII. 7. 'Contus ferrum non habet, sed tantum cuspide acuta est.' Alii obvii. *Cerda*.

209 *Legunt*] Vel *prætereunt*: sed melius *legunt*, id est, colligunt. Nam sequitur, 'Et fractis discentem currere remis.' *Servius*.

210 *Successu acrior*] Ex incommodo Sergesti. Sic vs. 231. 'Hos successus alit.' Sic solet homines inflatos reddere successus. Pro eo Just. XXIV. 4. 'Hortante successu.' Snet. in Ner. c. 20. 'blandiente profectu:' qui tamen non paucos ad perniciem devocat, ut Phædr. f. III. 6. *Emm*.

212 *Prona*] Vicina litoribus. Unde *altum*, est longe positum. *Servius*.

Prona maria] Facilitatem reditus voluit demonstrare: *pronus* enim dicimus, quicquid difficultatem non habet, et *arduum*, quicquid difficulter superatur. *Donatus*.

Pelago decurrit aperto] Signate dicit, *decurrit*: quasi alto mari, quod proprie *pelagus* est. *Apertum* vocat scopulis aut brevibus non infestum. *Taubmann*.

213 *Columba*] Ubique de his domesticis *columbas* Virgilius dicit. Persius vero ait, 'Teneroque columbo Est similis.' Nam *agrestes*, *palumbes* vocantur. *Servius*.

Qualis, &c.] Hanc comparisonem Scal. IV. 6. exemplum ponit *Venustatis mollioris* (quam prudentiam quandam electionis et collocationis *θεξιότης* vocat) in supremo Orationis caractere. *Taubmann*.

215 *Exterrita pennis*] Pinnarum concussionem terrorem significans: ut, 'Timuitque exterrita pinnis Ales.' Non enim timet pinnis, sed indicat timorem. *Servius*.

216 *Dat tecto ingentem*] In codici-

bus aliquot manu scriptis, *Plauumque exterrita pennis Dat tergo ingentem*, legitur: sed *tecto* omnino melius. *Pierius*.

217 *Radit*] Secat. *Servius*.

Liquidum] Purum aërem. *Idem*.

218 *Ultima*] Observo, credo, alicubi, *ultimum* æque dici de utroque extremo: verbi gratia, *æni ultimi ætatis*, sunt anni et pueritiæ, et senectutis. Cicero enim dixit, 'pueritiæ memoriam recordari ultimam.' De altero exempla abundant, et hic ita capiendus Virgilius. Ceterum hæret Poëta in sermone Circi. Ita enim hic *secat ultima*, ut Eurip. *ἐκ τῆς ἡλικίας γράμμιον*: *venimus ad summam lineam*, et Sen. ep. 26. 'Decrepitos, et extrema tangentes.' *Cerda*.

220 *Et primum*] In codicibus aliquot antiquis *at*, in aliis *ac*, sed hoc melius, nisi et malueris. *Pierius*.

221 *Brevibusque vadis*] *Brevia*, sunt vadosa loca maris, navigantibus insidiosa: quod ibi undæ breves sint, nec in altum adsurgant. Ita *Syrtes*, loca sunt importuosa et undarum brevibus infesta. *Æn. I.* 'In brevia et Syrtes urget.' *Taubmann*.

Frustra] Qnis enim ei relicta victoria subveniret? *Servius*.

222 *Fractis discentem currere remis*] Jocose et argute. Et habet speciem Proverbii, in eos qui tenui præsidio nituntur. *Taubmann*.

223 *Ingenti mole Chimæram*] Ita supra, 'Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram, Urbis opus.' *Cerda*.

224 *Magistro est*] Et hoc quoque per apostrophem scriptum in antiquis aliquot exemplaribus hoc modo, *magistret*: de qua scribendi ratione exempla veterum alibi recitavimus. *Pierius*.

225 *Ippo superest in fine*] Prope terminum certaminis. Ut, 'spatia et si plura supersint, Transeat elapsas prior.' *Servius*.

Solus jamque ipso, &c.] Ultimam certamen Mnestheo cum Cloantho est. Conanti transire Mnestheo ma-

gis favebat spectantium turba. Qui locum primum tenebant, hunc ne amitterent, laborabant; itaque ducebantur gloria, ut hanc saluti suæ præsumerent proponendam. Alterius navis viros, qui primum locum præripere nitentur, erigebant res secundæ et fortunæ suffragium, eo magis, quod videbantur ausus suos posse complere. *Donatus.*

226 *Adnixus viribus urget*] In Longobardico *adnissus* per *s* scriptum, cujus scriptionis rationem alibi reddidimus. Et in aliquot aliis antiquioribus *urget*, uti paulo ante *suburguet*, ex instituto Attii. *Pierius.*

228 *Instigant studiis*] Sententiam ex Homero hausit, apud quem Græci Ulyssem excitant hortanturque, ut victoriam Ajaci præripiat, qui in cursu præcedebat, *ταχὺ δ' ἐπὶ πάρος Ἀχαιοὶ Νηὲς ἱερὸν, μῦθα δὲ σπρωβόντι δάειρον*: *Acclamabant vero omnes Achivi Victoriæ cupido, valde autem festinantem hortabantur.* *Cerda.*

Resonatque fragoribus] In Romano codice antiquissimo, et in aliquot aliis manu scriptis legere est, *resonatque fragoribus æther*: ut id totum de remigatione intelligatur, et plausu, qui per strepitum editur. Quanquam neque clamoribus displicet, quum dictum sit, *Cunctique sequentem Instigant studiis*: quod per clamores fieri necessarium est. Sane in Mediceo clamoribus habetur: sed ibidem *resonatque* scriptum est, quod rationem metricam vitaret: nisi quis amphimacrum in hoc genere carminis ferre potest. *Pierius.*

229 *Proprium decus*] Quasi jam partam victoriam et honorem ni teneant, indignantur. *Servius.*

230 *Vitamque volunt pro laude pacisci*] Id est, mutare ex pacto vitam cum laude. Ita *Æn. xii.* 'letumque animas pro laude pacisci,' id est, eligere mortem pro laude. *Scal. iv. 12. Taubman.*

Vitamque volunt pro laude pacisci]

Simile est illud Terentianum in *Phorm. i. 3. 14.* 'ut mihi liceat, quod amo, frui, jam depecisci morte cupio.' Pro eo *Sil. i. vii.* 'et unanimi vel morte emisse volebant Spectari Fabio.' *Stat. Theb. i. 1.* 'hac ævum cupiat pro luce pacisci.' *Emm.*

231 *Successus*] *Felicitas.* *Servius.*
Possunt, quia posse videntur] Sperant victoriam opinione spectantium: ut, 'Cunctique sequentes Instigant studiis.' *Idem.*

232 *Et fors*] Pro *fortasse.* *Idem.*

233 *Palmas utrasque*] Diximus supra antiquum hoc esse. Carminius tamen dicit (qui de elocutionibus scripsit) per naturam vitiosam esse hanc elocutionem: et sive *utramque palmam*, sive *utrasque palmas* dixerimus, esse in aliquo usurpationem. *Idem.*

Ni palmas] Festivum commentum, sed tamen pium: quo docetur omnem victoriam cælitus dari. Unde et *Victoriam* deam pinnatam finxerunt, ut e cælo devolare posset. *Ausonius*: 'ab æthereo præpes Victoria lapsu.' Romæ Victoriæ simulacrum de cælo tactum fuit: ejusque solæ alæ deciderunt. Illud prodigium faustum esse interpretatus est *Pompejus*: quod inde avolare *Victoria* amplius non posset. *Taubmann.*

235 *Imperium pelagi*] Id est, in *pelago*: ut, 'Dii quibus imperium est animarum.' *Servius.*

Di, quibus imperium pelagi, quorum æquora curro] In antiquis primum codicibus, *Di* per arctationem literarum: ut apud *Varronem* est, uno fere legitur exemplo. In Longobardico mox una plus dictione *imperium est pelagi*, ut etiam apud *Servium* est. In Oblongo Vaticanæ Bibliothecæ, in Mediceo, et in aliquot aliis omnino vetustis, *imperium pelagi est.* Sed enim judicio meo recte factum in Romano, ubi verbum id tam inconstans locum non habuit. Demum in exemplaribus aliquot antiquis, *quorum*

aquore septimo casu legitur. Sed *aquora* quarto casu magis splendida videtur elocutio. *Pierius*.

236 *Latus*] Victor: a præcedenti quod sequitur. *Servius*.

Latus ego hoc candentem in litore taurum] In Romano codice absque in præpositione locali legitur, quod magis placet. In Mediceo nua plus dictione legitur, *ego hoc candentem in litore*, ut cito etiam soluturum se votum innuat. *Pierius*.

237 *Ante aras*] De quibus paulo post, 'Pars spoliatur aras.' *Servius*.

Voti reus] Debitor. Unde vota solventes, dicimus *absolutos*. Inde est, 'Damnabis tu quoque votis,' quasi reos facies. *Idem*.

Voti reus] Id est, voti debitor: unde et *vota solventes* dicimus absolutos: ut *Serv.* exponit. Quoniam *Jos. Castalio* Decade 3. c. 9. hæc non probat: sed, *taurum Constituam ante aras voti reus*, ipsi est, Ex voto taurum immolabo, et sacrificium, suscepto voto, faciam. Ita *Statius* Th. l. i. vi. *Voti reum* dicit, qui vota sub conditione suscepisset. *Macrob.* iii. 2. vocem hanc ait 'esse Sacrorum propriam: ut *reus* vocetur, qui, suscepto voto, se numinibus obligat: *damnatus* autem, qui promissa solvit.' (ita enim leg. pro vulg. *non*). Vide *Not. Ecl.* v. 'damnabis tu quoque votis.' *Servius* P. Daniëlis, *Æn.* iv. 699. 'DAMNARE est damno afficere, id est, debito liberare. Ideo et, cum vota suscepimus, Rei VOTI dicimur, donec consequamur beneficium, et donec condemnemur, id est, promissum solvamus.' *Livius* l. vii. 'Inter ipsam dimicationem L. Furius ædem Junoni Monetæ vovit, cujus DAMNATUS voti, cum Victor domum revertisset, Dictatura se abdicavit.' Et l. x. 'Ut ædem etiam fieri senatus juberet, bis ejusdem VOTI DAMNATA Repub. in religionem venit.' Et l. xxvii. 'DAMNARENTURQUE VOTORUM, quæ pro ipsis

suscepissent: et alibi æpius. Vota vero *solei*, et reddi dicebantur. De quibus accurate *Brissou*. *Formul.* l. i. Vide et *Not. Eclog.* v. 80. *Taubm.*

238 *Porriciam*] Exta projiciuntur in fluctus. *Aris projiciuntur*, hoc est porriguntur. Nisi forte dicamus etiam fluctibus offerri: quod si est, *porriciam* legendum est, id est, *porro jaciã*. *Servius*.

Porriciam] Non sum nescias, quid *Macrob.* l. iii. Saturnalium super hoc verbo tradiderit. Antiqua tamen omnia exemplaria, quotquot habere potui, uno eodemque exemplo legunt, *proiciã*: idque unico i pro sui temporis consuetudine. Ut tamen verbum hoc immutatum sit, *Macrob.* Grammaticorum et Librariorum imperitia factum ait. *Pierius*.

Extaque salsos Porriciam in fluctus] Ex *Hom.* Il. T. ̓, καὶ ἀπὸ στήμαχος κάρου τάμε νηλεὶ χαλκῷ τὸν μὲν τάλθυβιος πολέης ἄλδς ἐς μέγα λαΐσμα 'Ριψ' ἐπιδιόρσας, βόσσιν ἰχθύσιν. Cæterum auctoritate *Macrobii* adductus legendum contendit *Barn. Brissou*, *extaque salsos Porriciam in fluctus*, contra eorum sententiam qui *prosiciam* legunt, existimatque aliud fuisse *prosecare*, aliud *porricere*: quæ res a veterum sacrificiorum ritu atque ordine ipsi pendere videtur. Notat igitur ante fuisse *prosecta*, tum deinde *perrecta exta*, quod hostiæ cæssæ exta prosecarentur primum, dein porricerentur, hoc est, aris inferrentur, seu imposerentur: et *prosecare* esset exta minutatim concidere: *porricere* vero, ut *Varro* De re rustic. l. 29. interpretatur, *exta Diis dare*. Ita *dissecta exta Diis porrici*, in altaria, aram, focumve, eo ve quo exta reddi debebant, offerri, imponi, ipse etiam *Brissou* asseverat, cum *prosecta exta* aris imponi solita doceat *Ovidius* Metam. l. xii. 'Cujus ut imposuit prosecta calentibus aris.' *Idem* *Fæstor.* l. iv. 'Ast nbi visceribus vitulos rapuere ministri, Sectaque fumosis exta

dedere focis, Igne cremat vitulos quæ nata maxima virgo est:’ ubi observat ordinem, secta fuisse exta, post data: et quod ait *exta dedere*, porricere ex, ponit, his locis variis suam firmans sententiam, Varronis De ling. Lat. l. iv. ‘Insicia ab eo quod insecta caro,’ ut in carmine Saliorum est. Quod in extis dicitur nunc *prosectum*, et Lactantii Statii interpretis, qui particulas minutas membrorum omnium ait dici *prosecta* in sacris, quæ inferuntur aris. Item ex Dionys. Halicarn. l. vii. cum ait, *δελναιτες καὶ μολισσας, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἐκδοτοῦ σπλάγχνου, καὶ πάντος ἄλλου μέλους, ὡς ἀλφίτοις ζέας ἀναδεύσαντες προσέφερον τοῖς θόουσιν ἐπὶ κανῶν, οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς ἐπιτίθεντες ὕψιστων* notatque actiones diversas in sacris, *λαμβάνειν ἀπαρχὰς ἐξ ἐκδοτοῦ σπλάγχνου*, hoc est, *prosecare*; nam *proscicia* in veteribus glossis *ἀπαρχαὶ τῶν θυμάτων* definiuntur: item, *ἐπὶ τοῖς βωμοῖς ἐπιτίθεναι*, quod est, *porricere*. Sed et Festum adducit, aut certe Paulum, apud quem *proscicium* est, quod *prosecatum porricitur*, et Varronis locum Rerum divinarum l. xi. apud Nonium, ‘Proscicem extorum vel in mensam porricere.’ Docet etiam Nonium *prosecta* exta explicare, quæ aris dantur ex fibris pecudum dissecta. Et quod Varro De lingua Lat. l. v. ait ex mercibus libamenta Herculi porrecta, Tertullianum in Apologetico, in aram imposita dicere: cum de decima, ait, ‘Herculis nec tertiam partem in aram ejus imponitis.’ Et quoniam etiam extra aras exta Diis dari jus erat, rite Virgilium vult Brissonius, cum Diis marinis sacrificium fieret, exta dixisse in *fluctus porrici*, quod *prosecari* in *fluctu* non esset congrua locutio, nec hoc recti sermonis oratio pateretur, cum *prosecandi* verbum motum non admittat. Denique superiorem Virgilio lectionem confirmare Livium l. xxi. ubi Scipio e prætoria navi

Deos precatus, ‘Secundum,’ ait, ‘eas preces cruda exta, cæsa victima, uti mos, in mare porricit.’ Nec locum illum emendationem illam *Prosciam in fluctus*, ferre. *Germanus*.

[*Porriciam*] Verbum hoc antiquum et genuinum, ut Steph. in lect. Virg. l. iv. ad sacra pertinet, de quo Macrobi. Saturn. iii. 2. pro ara aut mensa libatur hic in mari, ut Turn. xi. 7. *Emmenes*.

240 *Phorcique*] Latine hic *Phorcus*, hujus *Phorci* dicimus: nam apud nos, Græca hujus nominis non est declinatio. Est autem hic *Phorcus* deus marinus. *Servius*.

[*Panopeaque virgo*] Una de Nereidibus: quam ideo separatim dixit, ut illas non virgines intelligamus. *Idem*.

241 *Portunus*] Deus marinus, qui portibus præest. Et bene *impulit* eum ipse jam vicinum portui. Nota est autem fabula. Indignata Juno, quod ex pellice sua Semele natus Liber pater, ab Ino matertera ejus esset nutritus, Athamanti viro ejus regi Thebanorum, sive, ut quidam volunt, Orchomeniorum, furorem immisit; qui, cum occiso Learcho filio dum eum feram credit, Melicertam alterum filium cum Ino uxore sua persequeretur, et se illi in mare præcipitassent, voluntate numinum in deos versi sunt: Melicerta in Portunum, qui Græce *Palæmon* dicitur: Ino, in matrem Matutam, quæ Græce dicitur *Leucothea*. *Idem*.

243 *Portu se condidit alto*] Id est, usque ad interiora pervenit. *Idem*.

244 *Ex more*] Ludorum, scilicet per præconem. *Idem*.

245 *Victorem*] *Primum* Cloanthum subaudis. Nam et illi duo victores Sergesti: unde paulo post habes, ‘Quem modo navali Mnestheus certamine victor Consequitur.’ *Idem*.

[*Præconis voce*] Alludit ad ritum antiquum, quem laudat Corn. Nep. in præfat. ‘magnis in laudibus fuisse tota Græcia victorem Olympiæ ci-

tari.' Vide Fabr. Agonist. II. 13. Turneb. xxvi. 17. *Emmeness.*

246 *Advelat*] Non Æneas, sed præco. Qui enim victores declarabat, etiam coronabat. Cic. l. v. ad Lucejum epist. 'Præcones ludorum gymnicorum cum cæteris coronas imposuerunt victoribus, eorumque nomina magna voce pronuntiabant,' &c. *Taub.*

247 *Optare*] In Romano codice legere est, *optare*: ut munera sint honestiora, quæ scilicet victores ex sua possent libidine seligere. Eaque lectio in quibusdam aliis vetustis exemplaribus habebatur. Qua abrasa, *aptare* inde suffectum est. *Pierius.*

248 *Dat ferre*] Græcum est duo verba conjungere, ut paulo post: 'Donat habere viro:' sed hoc datur poetis. *Servius.*

Dat ferre] Simile illud Terentii And. III. 2. 4. 'Quod jussi, ei date bibere, et quantum imperavi, date.' Ad quem locum Donatum consule. Noster hoc l. vs. 307. 'dabo ferre bipennem.' Æn. vi. 688. 'Datur ora tueri.' Horat. Ep. i. 16. 'da fallere.' Homer. Iliad. x. 117. *δοῦναι ἔργον.* Hic *ferre* pro *auferre*. Hor. od. iv. 9. 'neque tu pessima munus Ferres.' *Em-*

Magnum talentum] Ut diximus, quiddam breve: sed *magnum* dixit, comparatione alterius. *Servius.*

Magnum dat ferre talentum] Cum dicit, *magnum talentum*, credibile est, eum respicere ad talentum Atticum majus, quod valuisse dicitur coronatos octingentos: minus autem sexcentos. Quintil. ix. 3. *Pontanus.*

250 *Chlamydem*] Quid *chlamys*, dictum Æn. iv. 137. Hic vestem prætextam describi ait Turneb. eandemque Phrygiam: nam acu pingere Phryges invenere. xiv. 4. *Taubm.*

Circum] Id est, in parte extrema: ut diximus. *Servius.*

251 *Mæandro duplici*] Flexuoso: et dicit, erat in chlamyde flexuosa et in æ remeabilis purpura, in modum Mæandri fluminis Cariæ provincie,

qui sinuosus est. *Idem.*

Purpura mæandro, &c.] *Χλαμὺς πορφύρεος.* *Duplicem* vocat sinuosam vel simpliciter geminum. Lucr. l. II. 'Jam tibi barbaricæ vestes, Melibœæque fulgens Purpura Thessalico concharum tincta colore.' Est autem *Melibœa* Thessaliæ civitas. Et hunc Mæandrum limbum tortuosum bene expressit etiam Statius: 'At tibi Mæonico fertur circumfusa limbo Pro meritis, Admete, chlamys.' Euripides hujusmodi fimbrias ambitusque et ornamenta *περιθρόνους* vocat. Et ut Virgilius hic *currere* ad artificium Phrygionum vel sutorum transtulit, pro eo quod est *κύκλω περιφέρεισθαι*: ita Hom. *θέειν*, ad figuli opificium et rotam, Odyss. xviii. de quo Eustath. *Taubmann.*

Mæandro] Mæandrum 'genus picturæ' nominat Festus 'a similitudine flexuosi amnis vel Mæandrus dicitur.' Vel ut N. Marcell. 'ab opere labyrinthorum ortum, claviculis illigatum.' Inde *facies mæandrata*, quæ multas habet picturas sive orbiculos pictos, quibus gaudet delicatum feminarum genus. Mæandri autem conficiebantur in vestibus a multitudine pannorum et fasciarum; unde vestes dicebantur bilores, trilores, pentelores, ut hæc Salmas. ad Hist. Aug. Script. vol. II. p. 675. *Emmeness.*

Melibœa] Melibœensis. Alii putant Milesia. Est autem civitas Thessaliæ Melibœa. *Servius.*

Melibœa] Sic dicta est purpura ab insula, in qua tinctio illius celebris. Festus: 'Melibœa purpura a nomine Insulæ, in qua tingitur, est dicta.' Illius mentio apud Lucretium l. II. et Sidonium epist. 'Rutilum toreuma bysso, Rutilasque ferte blattas, Reoquente quas aheno Melibœa fucat unda.' *Cerda.*

252 *Regius*] Trois regis Phrygiæ filius. *Servius.*

Intextusque puer] Significat, chlamydi intextum fuisse, quo pacto Ga-

nymedes, Trois regis filius, in venatu ad montem Idam ab Aquila in cœlum sit raptus. De quo et Hom. Iliad. xx. et Ovid. Met. x. 5. Comparat autem hæc cum aliis Scal. v. 16. *Taubmann.*

253 *Fatigat*] Laus picturæ, quasi gerat. *Servius.*

254 *Acer*] Id est, velox. *Præpes*: modo volans. *Idem.*

255 *Sublimem*] In altum. *Idem.*

Præpes armiger] Id est, avis armigera. Poëtis sæpe est *præpes*, qui Græcis *οὐαὶς*, id est, avis rapax, ut aquila et accipiter, quod volatu valeant. Quanquam hic exponi tantum potest *armiger volans*. Turneb. xxi. 5. et xxix. 4. *Taubmann.*

Jovis armiger] Ita et Ovid. 'quæ fulmina curvis Ferre solet pedibus.' *Idem*: 'magni præpes adunca Jovis.' Horat. Od. iv. 4. 'Qualem ministrum fulminis alitem, Cui rex deorum regnum in aves vagas Permisit, expertus fidelem Juppiter in Ganymede flavo.' *Idem.*

256 *Longavi, &c.*] *Δολιχαίνας*, et *μακράνας*. Est autem in his egregia *διάρθρωσις*: de qua Scal. iii. 32. 'Vides, inquit, *ἴσθες*: quia et senum interest, amissa requirere, et custodum sarcire damna: et *ῥάθως*, *Τολκὺν παλμῶν*: item amplius, *οὐκίποιν*. Illud vero exactissimum, *σάοιτ' αὖτις* canum latratu in auris: ubi et Physiologia est, a fide canis: et expressio ejus miro carmine: quis enim ex pictura visu percipiat latratum?' *Idem.*

Palmas ad sidera tendunt] Aut mirantes: aut increpantes deos. *Serv.*

Palmas ad sidera tendunt] Sic Stat. Thebaid. l. i. de Ganymede raptu, qui nostrum imitatur, hic et in plurimis: 'Hinc Phrygius fulvis venator tollitur aliis. Gargara desidant surgenti, et Troja recedit. Stant mœsti comites, frustra que sonantia laxant Ora canes, umbramque petunt, et nubila latrant.' *Emmenses.*

257 *Servitus canum latratu*] Ex

Vario: cujus hæc sunt, quæ jam in Bucol. videmur exhibuisse: 'Ceu canis umbrosam lustrans Cortynia vallem, Si veteris potuit cervæ comprehendere lustra, Sæviti in absentem, et circum vestigia lustrans Æthera per nitidum,' &c. *Germanus.*

258 *Virtute secundum*] Quia primus favore vicerat numinum. Unde et Præmia dantur congrua: illi chlamys, deorum continens fabulam: huic lorica, id est, virtutis insigne. *Serv.*

259 *Levibus*] Minutis et omni subtilitate perfectis, ostendit illam fortem et pulchram. Deinde accedit tertia laus, ab auctore. *Donatus.*

Hamis auroque] Hamis aureis. *Serv.*

Trilicem] Loricæ videntur ex eo *trilicæ* appellatæ, quod cum essent hamis vel squamis ferreis consertæ, præterea tribus erant liciis ornatæ per eas currentibus. Turn. xxix. 35. Vide Not. Æn. iii. 467. *Taubmann.*

261 *Simoënta*] Venit a nominativo Græco, non in *us*, sed in *as*, exeunte: ut *συμῶν* *συμῶντος*. *Servius.*

Sub Ilio alto] O brevis fit sequente vocali. *Idem.*

Sub Ilio alto] Græcorum imitatione, qui pro Poëtica opportunitate et modulo vel elidunt vel retinent vocalem ante vocalem. Sic autem Æsch. in Agamem. sub persona Clytæmnestræ de Agamemnone, *τόσον δ' ἵσσαντες οὐδὲν ἦν ἔπ' ἱλίου* et ibidem, *τόνδ' ἔπ' ἱλίου σέθεν κίρδυνον* et post paulo, *ἠλέσας ὑπὸ τροίῳ*. *Germanus.*

262 *Decus et tutamen*] Quia triplex et aurea. *Servius.*

Decus] Propter aurum. *Donatus.*

Tutamen] Propter texturam trilicem laudat Demoleum, quia illa armatus agebat hostes. Laudat magis Æneam, qui illum vicerit ac spoliaverit, et portaverit. Laudat eum, cui donatur: quia et ipse portare optime posset, proptereaque esset dignus dono. *Idem.*

Donat habere viro, decus, &c.] Ad hunc locum vide Victor. var. lect.

xxxviii. 17. *Emmeness.*

263 *Vix illam, &c.*] Illestris ἀριβόλοια: ubi et lorica gravitatem circumscribit, et Demolei fortitudinem. Unde et hoc colligas: si Demoleo victor detraxit, quantum putes Æneam? Scal. iii. 32. Idem de qualitate monosyllabi, *vix*, disserit iv. 47. *Taubmann.*

Phegeus Sagarisque] Nominatim dicendo addidit laudem. *Servius.*

265 *Cursu palante Troas agebat*] Ad Æneæ, qui eam vicit, pertinet laudem. *Servius.*

266 *Geminos lebetas*] Respexit duo lebetum genera, ἐμυρῖβητας, et ἀναθηματικά. Turneb. xxvi. 17. *Taubm.*

267 *Cymbiaque*] Pocula sunt in modum cymbæ navis. *Servius.*

Cymbiaque argento] Utebantur etiam poculis argenteis, quibus imaguncula quedam et gemmæ erant insertæ: atque ipsa pocula navis forma erant effigiata, quam Latini *cymbam* dixerunt. Signa autem nominat imagines: ut et vs. 536. 'Cratera impressum signis.' Habuerant et gemmas insertas: ut Æn. i. 'gravem gemmis auroque.' Immo habebant pocula tota gemmea. *Taubmann.*

Cymbiaque] Inter vasa numerat Non. Marcell. qui ex Varrone de vita P. R. l. i. hæc habet: 'Erant inter vasa vinaria aquilinæ pateræ, cymbia,' &c. Vide G. iii. 66. *Emmen.*

Aspera signis] Hoc est ἀσπύλῳφα. *Servius.*

Aspera signis] Quia cælata variis imaginibus. *Leve* et *asperum* opponitur apud Juvenal. Sat. xxiv. 62. 'Hic leve argentum, vasa aspera tergeat alter.' Stat. Achill. l. iv. 'clipeumque his jungere donis Qui pulcher signis, auroque asperimus ardet.' Sic *asper nummus*, Turnebo monente viii. 28. est recens, et cujus forma integra est. *Emmeness.*

268 *Omnes*] Qui vicerunt scil. *Serv.*

Donati omnes] Infra: 'nemo non donatus abibit.' *Germanus.*

269 *Puniceis tænis*] *Vittis roseis*: et significat lemniscatas coronas, quæ sunt de frondibus et discoloribus fasciis: et sicut dicit Varro, magni honoris sunt. *Tænis* autem modo vittis: alias vittarum extremitates dicit: ut 'Fit longæ tænia vittæ.' *Servius.*

Puniceis tænis] Festus ait, 'Tæniam esse lanenm ornamentum capitis honorati:' ad quæ Scal. videatur. Turn. xxvi. 30. dictum censet e consuetudine coronarum certaminum sacrorum, quibus fasciæ, quæ et *tænia* et *lemnisci* possint dici, adderentur. Domitius Cæsar instituit *Agonas Capitolinos*, in quibus omne genus artificum certabant, Citharædi, Histriones, Poëtæ, aliique. Unde et mos *Poëtarum laureatorum* primum manavit: qui postea a Cæsaribus ipsis Germanis coronabantur: magnoque in pretio semper erant, qui id honoris virtute ingenii consecuti essent. In veteribus autem *Capitolinis* agonibus quæ vicerant, corona et ramo lemniscatis, aut torque involutis, donabantur. Sed qui secundi erant, eorum coronæ et palmæ sine lemniscis erant. Id vel ex Ausonio cognoscas ad *Panlinum*: 'Et quæ jamdudum tibi palma Poëtica pollet Lemnisco ornata est; quo mea palma caret.' De quibus Scal. ad *Auson.* i. 10. Sed hæc quasi obiter. *Taubmann.*

Tænis] Hoc loco plerique codices antiqui, *tenis* unico i scribunt. Qui geminare malunt, alii *Dactylicum* esse verum: alii pro unico tantum i accipi debere contendunt. Non dissimulabo quod in antiquo codice pro *tenis*, *vittis* scriptum est: sed id sumptum ex paraphrasi, quum omnino *tenis* hic agnoscant docti omnes. *Pierius.*

270 *Arte*] Id est, virtute. Quod Græce ἀπὲρῃ dicitur. *Servius.*

E scopulo multa vix arte revolens] In Romano codice, *ex scopulo* legitur: et *revolsam*, quippe *ratem* legas. Cui lectioni adstipulatur. etiam Oblongus

codex pervetus, ubi *revoluam* habetur. In aliis *revoluus* quippe *Sergentus* legitur, veluti vulgata habent exemplaria. *Pierius*.

371 *Atque ordine debilis uno*] *Sergentus* scilicet. Et bene ex mutatione conquisivit ornatum. Nam inrideri et sine honore esse, hominis est: remis carere, navis. *Servius*.

Ordine debilis uno] *Τάππουα*, et *τάπουα* ordo et series remorum Poluci: et *ταπόλ κωνών* et *κων*, series remigii in triremibus, et palmulæ ipse remorum. *Germanus*.

372 *Iuriam*] In antiquis omnibus exemplaribus, *irriam* vel *iuriam* legi: tametsi superius *inlisa prora* *pependerat*. Nam quæ in ludis male succedunt, risu excipi solent. Ut quum Nisus lapsum se lamentaretur, 'risit pater optimus.' Et quum Menetes in aquas a Gya deturbatus esset, 'illum et labentem Teucris, et risere natantem, Et salsos rident revolvantem pectore fluctus.' *Pierius*.

373 *Via in agger*] *Agger* est media viæ eminentia, congatheratis lapidibus strata. Unde *viæ agger* dixit. *Serv.*

Agger] Ait *agger viæ*, nam viæ publicæ, ut quæ militari labore erant muniatæ, exaggerabantur, ut imber deflueret, minusque lutulentæ redderentur. Proinde *agger* pro viâ usurpatur, quod jam Turnebus monuit xi. 6. ex Sidonio: 'Antiquus tibi ne toratur agger: Cujus per spatium satis vetustum Nomen Cæsareum viget columnis.' et epist. i. 5. 'ad usque aggerem calcabili silice crustatum crypticis arcubus fornicavit: id est, ad usque viam. *Cerda*.

Qualis cæpe viâ deprensus in agger *serpens*] Non dissimilis comparatio apud Ovid. Met. vi. 558. 'Utque salire solet mutilatæ canda colubræ, Palpitat, et moriens dominæ vestigia querit.' et Lucret. l. iii. *Emmeness*.

374 *Æreæ*] Fortis: ut, 'Æreæ puppis.' *Servius*.

Gravis] Fortis, ut, 'Gravibus cer-

tamina remis.' *Idem*.

276 *Tortus*] *Hos tortus*: id est, sine causa tentat incessus. *Idem*.

Dat tortus] *Tortus* vocat elationem et vibrationem spiræ, *τὴν καμψὴν, ἢ περιστροφὴν*: et ut Cicero, 'Vidimus immani specie tortoque draconem Terribilem.' Vide H. Grotium ad Aratum. *Taubmann*.

377 *Et sibila colla Arduus attollens*] In Romano codice legere est, *pars sibila colla arduus attollens*. Sed quantum ad emendationem primam pertinet, quum jam dictum sit, *Parte ferox, ardensque oculis*, melior mihi videtur illa continuatio, et *sibila colla Arduus attollens*. Loco vero suo est, *Pars vulnere clauda retentat*. Quod vero arduus et hic et alibi scriptum sit toto eo codice, Carisius eam scriptionem in plurium syllabarum nominibus improbat. nempe ne aliqui ita inde acciperent pronuntiandum, veluti *Dives, servos, vivos*, et bisyllabum esse arduus existimarent: quare addit *carduus, arduus*, trium syllabarum. *Pierius*.

278 *Clauda*] Ab homine transtulit. Cicero, 'Mancam ac debilem Præturam tuam.' *Servius*.

Vulnere clauda] Ita Tacit. Annal. l. ii. de navibus fractis: 'Claudæ naves raro remigio revertere.' Ita Lucret. de avib. l. vi. 'Claudicat extemplo pennarum nisus inanis, Et conamen utrinque alarum proditur omne.' Et l. iv. 'in portu clauda videntur Navigia.' *Taubmann*.

279 *Nexantem nodis*] Utrunque *nodis* et *nodos*, in antiquis habetur exemplaribus: sed ubi *nodos*, ibi itidem *nexantem* a *necto* *nectis* habes. Ubi vero *nodis*, plurimum ibi *nixantem* frequentativa forma a *nitor*, legere est, quod alibi non memini me legere. Sed enim hoc citato loco *nexantem nodis*, ut etiam in codice Mediceo est, agnoscit Priscianus a *nexo nexus*. *Pierius*.

Nexantem nodis] Vett. libri et *nodis*,

et *nodos* agnoscunt. *Taubmann.*

Membra] Etiam hoc ab homine transtulit. *Serrius.*

281 *Vela facit tamen*] *Ἀνακλόουθον.* Nam non præmisit, Quamquam remigare non possit. *Idem.*

Vela facit] *Dicimus dare vela, ducere vela, facere vela, et pandere vela.* De his loquendi formulis exempla habet Baif. de re navali. An Dædalo an Icaro velorum inventio adscribenda sit, disputat L. Gyrald. de navig. c. 14. *Emmeness.*

Plenis velis] *Facit contra nauticam consuetudinem: nam subituri portum demittunt vela; sed necessitas coëgerat, quia carebant remis. Donatus.*

Subit ostia] *Portus: ut supra diximus, ideo quia exitus fluminum frequenter portus efficiunt. Serrius.*

Velis subit ostia plenis] *Antiqua omnia, quæ legerim hactenus exemplaria, a vulgatis omnibus diversa sunt, duarum dictionum transinutatione, et velis subit ostia plenis.* Erunt tamen aliqui, qui vulgatam lectionem *ostia velis*, ut suaviorem magis probent, et *ostia plenis* ut duriusculam improbent: unusquisque autem aures consulat suas. *Pierius.*

282 *Promisso*] *Aut magno: aut ante promisso, κατὰ τὸ σιωπώμενον, ut intelligamus in omnibus ludis illud esse servatum, 'Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.' Quod etiam in pyctali ait certamine, 'Victor, velatum auro vittisque juvenem: Ense sem atque insignem galeam solatia victo.' Aut certe promississe eum intelligamus, quando vidit navem periclitantem. Serrius.*

283 *Navem*] *Non adeo triviale cuiuspiam videatur, si male legi in codicibus plerisque etiam veteribus navim per im dixero: quum Varronis præceptum sit apud Fl. Sosipatrum, ut avem, et navem per e dicamus: quoniam ab hac ave, et nave faciat, quibus accusativus per i dari non potest.*

Cicero tamen *avi incerta* dixit. *Pier.*

284 *Olli serva datur, operum haud*] *Longe alio numero carmen hoc habetur in codicibus quibusdam antiquis, in quibus ita legitur, olli serva operum datur haud ign. Min.* Puto vero ita transpositas fuisse dictiones, quod aliqui pentimemerim ut brevem Poëtæ nostro noluerint indulgere. Nam in priori eademque vulgata lectione nihil est, quod me offendat. Ne vero quis observationes hujusmodi ut inanes et nullius pene momenti stomachetur, sciant, eos, qui versus faciunt, eo curiosius hujusmodi numeros observare solere, quo peritiores sunt, et elegantiores haberi volunt. Neque illud præterierim, quamquam leve, haud in antiquis plerisque codicibus, per t scriptum esse: quod et Pontanus agnovit priscorum consuetudine: et haud, d quidem litera terminari Sosipater dicit, admittere tamen sonum vocis, ut per t scribatur. Placuit tamen posterioribus, ut ante conjunctionem, et haud adverbium, primis et ultimis literis differrent. *Idem.*

Operum haud ignara Minervæ] *Perrita lanificii. Serrius.*

Operum haud ignara Minervæ] *Sic et Græci in texturis, telis, lanificio, variegaturis ἔργα dicunt: Hom. Il. 2. ἔργα γυναικῶν Σιδωνίαν et Il. 9. ὅπως γυναῖκα ἀγεσθαι, ἀμύμονα, ἔργ' εἰδυῖαν unde et ἐργάτη Minerva. Germanus.*

Olli serva datur oper. h. ign. Min.] *Respexit Maro Homerum, qui Iliad. 9. 269. Νῆων δ' ἔκφερ' ἔλθθα, λείβητάς τε τριπόδας τε, Ἴππους θ', ἡμιόνους τε, βοῶν τ' ἰφθίμα κάρηνα, Ἡδὲ γυναῖκας εὐχάνους, πολίων τε σιδήρεον Ἴκτευσαν μὲν πρῶτα ποδάκων ἀγλὰ ἔλθθα ὅπως, γυναῖκα ἀγεσθαι, ἀμύμονα, ἔργ' εἰδυῖαν. et vs. 704. Ἀνδρὶ δὲ νικηθέντι γυναῖκα ἐς μέσσαν ἔθηκε Πολλὰ δ' ἐτίστοστο ἔργα.* Sic pramii loco datam feminam docet Ovid. Epist. Heroid. 111. 'Forma præstante puellæ Leabides:' et quidem post certamen habitum vel finitum bellum. *Idem libro xi. 'Nec*

pars militiæ Telamon sine honore recessit, Hesioneque data potitur.' Sil. Ital. l. xvi. 'Laus Burni prima, infixit qui spicula metæ, Est Damon serva, albentes invertere lanas Murice Oætulo docta.' Recte *operum*, nam inde apud Græcos Minerva Ἰσχυρία. Ælian. var. Hist. l. 2. Quem admodum hæc 'Cressa genus Pholoë' dicitur, sic Hor. od. iii. 9. 'Thressa Chloë.' *Emmenes*.

285 *Cressa genus*] Hoc est, Cretensis: et hoc est figura Græca: ut, 'Qui genus? unde domo?' *Servius*.

Cressa genus] Plena laus servæ, quæ est ab artificio, a genere, et a fecunditate. *Donatus*.

Pholoë] Nomen proprium: erat autem lactans. Nam infantes lactantes dicimus. *Servius*.

Udere] In Romano codice, *sub ubere* quarto casu numero plurali legitur: sed *ubere* figuratius est, et magis placet. *Pierius*.

Sub ubere nati] Sic et Græcis ὑποφύοντες, et ὑποφύ. *Germanus*.

287 *Gramineum*] Graminosum. Cicerone de hastis, 'Bene etiam ne gramineas hastas.' Quia *gramineum* est ex gramine, *graminosum* gramine abundans. *Servius*.

Collibus undique curvis &c.] Mutavit. Non enim silva colles habet, sed est in collibus silva. Debit dicere, quem colles cingebant silvis. *Idem*.

288 *Mediæque in valle theatri*] Media in valle erat circus theatri, id est, spatium spectacula. Et *theatri* Græce dixit a circumspectione. Omne spectaculum *theatrum* possumus dicere, ἀνὰ τῆς θεωρίας: non enim est speciale nomen. *Idem*.

Theatri Circus erat] In valle media erat circus theatri instar; vel spatium spectacula. Lycophron in Cassandra ejusmodi locum θεωρημῶν, id est, *Theatrum* appellat. Justinus l. xxiv. in descriptione Parnasi: 'Media saxi rupes in formam theatri recessit.' Calpurnius in Bu-

col. vii. 'Qualiter hæc patulum valis contendit in orbem, Et sinuata latas, resupinis undique silvis, Inter continuos curvatur concava montes: Sic tibi planitiem curvæ sinus ambit arenæ.' J. Cæs. Bulengerus l. 9. de Theatro, putat Virgilium sensisse, mediam partem theatri Circum efficere: quasi Theatrum (Isid. xviii. 42.) olim rotundum fuerit; et Circus semicirculi aut Lunæ dividuæ formam expleverit. Nisi, inquit, enallage sit Casuum: q. d. mediæque in parte Circi theatrum erat: quia Circus rotundus fuit; Theatrum semicirculum explevit; Amphitheatrum, circulum. *Circulum* autem Tertullianus, Libro de Spectaculis, c. 8. a Circe dictum docet: quæ primum patri Soli spectaculum ediderit: unde et κρηστία, Circenses ludi Græcis. *Taubmann*.

289 *Circus erat*] De circo maximo et præcipuis ejus partibus (ad quem alludere videtur poëta) Onuphr. Panv. de L. Circ. l. 5. et 6. *Emmenes*.

290 *Concessu medium tulit*] Ordo est: Quo se Æneas medium tulit cum multis milibus, et exstructo concessu resedit. *Servius*.

Medium tulit] Honoris ergo: ita apud Justinum ix. 6. 'ad quorum spectaculum Philippus cum sine custodibus, medius inter duos Alexandros contenderet.' Eandem locutionem agnoscit Corn. Nep. in Datame l. iv. 'quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem pertimescit.' *Emma*.

Exstructoque] In Ant. *exstructo* nulla detrita litera. Sed enim id asperum omnino nimium videtur, quatuor consonantibus, et earum una duplici inter duas vocales constipatis. *Pierius*.

Exstructo] Allusum ad militaria tribunalia, quæ ducibus ex aggesto et exstructo cespite attollebantur ad conciones, de quibus loquar lib. xii. Hic tantum adducam locum Ammiani, quia id verbi usurpat ex lib.

xxvi. 'Progressus Valentinianns in campum, permissisque tribunal ascendere celsius structum,' &c. *Cerd.*

291 *Cursus*] Auctor est Pausanias, Eleos primos omnium sine ullo veteris memorie exemplo instituisse certamen cursus, sicut et luctæ. Multa qui scire velit de hoc gymnico certamine, adeat Petri Fabri Agonistica, et Hieronymum Mercurialem de Re Gymnast. atque etiam Wolfgangum Lazium. Hi enim complexi sunt, quæ multis alii. Sententia est Homerici istis Iliad. xxiii. Καὶ τὸν Ἀχιλλεύς θῆκεν ἀέθλιον οὐ ἐτάριοι, ὅστις διαφρότατος ποσσὶ κραιπνοῖσι πέλοιτο: Et hoc Achilles posuit præmium sui socii, Quicumque levissimis pedibus velocissimus esset. *Cerda.*

292 *Animos*] Eorum subaudis. *Serv.*

Præmia ponit] Pro proponit. Sic apud Phædr. fab. i. 15. 'bibere jussit posito præmio.' *Emmeness.*

293 *Mixtique Sicani*] Quia ait, 'Pars et certare parati.' *Servius.*

295 *Forma insignis*] Id est, decorus. *Idem.*

Viridique juvenia] Ætates omnes Varro sic dividit, 'Infantiam, pueritiam, adolescentiam, juventam, senectam.' Hæ tamen, sicut etiam de temporibus supra diximus, singulæ trifariam dividuntur, ut sit prima, viridis, præceps: hinc est, 'Et viridi juvenia:' et, 'Cruda deo viridisque senectus:' item Sallustius, 'Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingressus, matre sua veneno interfecta.' *Idem.*

Viridique juvenia] Hanc notam ascribe Lævino in Horatium. Ut Græci χλωρὸν, aut χλοερὸν dicunt, pro ἀκμάζον, teste Suida, Hesychio, aliis, ita Latinis viror. Hic Virg. 'viridi juvenia.' Ovid. 'viride ævum.' Horat. 'virent genua.' *Idem*, 'Donec virenti canities abest.' Ad eum modum *flos*, et *florere* de ætate sunt frequentissima. Plura istis ille. *Cerd.*

296 *Amore pio pueri*] Casto, non in-

fami: aut genitivus est, et dicit eum ob hoc venisse, ne amicum relinqueret: aut distinguendum per se, et est nominativus pluralis: ut *pueri* non referamus ad ætatem, sed ad agonale studium, in quo sunt puerorum et virorum separata certamina. Nam dicuntur, licet non sint unius ætatis παῖδες, ἄνδρες. *Servius.*

297 *Diores*] Alterius Dioræ, viri jam et militaris, commemorit Poëta in bello Latino Æneid. xi. quem Turnus interfecit una cum fratre Amyco. *Cerda.*

298 *Salus simul et Patron*] Turnebus nomina hæc pleraque non ficta, sed ex historia petita censet: quem vide xxvi. 17. *Taubmann.*

Acarnæ] Epirota: Acarnania enim est pars Epiri. *Servius.*

Acarnan] Scribendum est acuto accentu in ultima syllaba *Acarnan*. Oxytona enim Ἀκαρναν Ἀβrian ab oppido, quod in Ponto Strabo memorat. *Atintan, Athaman, Aizan*, gentium nomina, quæ aucta in genitivo in pene ultima circumflexum habent Ἀκαρνανός, Ἀβιανός. *Pierius.*

299 *Tegeæ de sanguine gentis*] Si derivativum fuerit, de non sequitur: si *Tegeæ* legerimus, non stat versus, nisi addita *de* syllaba. Derivativum autem ille indicat locus, 'Tunc lateri atque humeris Tegeæum subligat enssem.' Tegeum autem oppidum est Arcadiæ, a Tegæo Arcadiæ filio. *Servius.*

Ab Arcadio] In Romano codice, *Arcadio*, quippe sanguine legitur: quæ denominationis forma apud Val. Flaccum est, 'Arcadio cujus armata veneno Tela.' Sed enim hic *ab Arcadia* longe castior est lectio. Est et ubi legatur, *Alter ab Arcadio Tegeæ sanguine gentis*, absque *de* præpositiva particula. *Pierius.*

300 *Helymus*] Ecce ubi subtiliter Helynum cum Aceste ad Siciliam dicit venisse, cum ait, 'comites senioris Acestæ.' *Idem.*

Helymus] In Romano codice, sem-

per *Helamus* per *e* media syllaba, non per *y* scriptum invenias. Sed enim *Helymum* Heroïs nomen memorat Strabo, et reliqui omnes antiqui codices, uno consensu *Helymum* legunt: nisi qui *Helenus*, aut quid corruptius habent. *Pierius*.

301 *Assueti silvis*] Id est, venatores. *Servius*.

302 *Multi præterea*] Dictum hoc Macrobius observat ex imitatione Ennii, qui prius, 'Multi alii adventant, paupertas quorum obscurat Nomina.' *Cerda*.

Quos fama obscura recondit] Hoc dicendo per contrarium illos omnes esse nobiles indicavit. *Servius*.

Quos fama obscura recondit] Apoll. IV. ἀνώνυμοι καὶ ἄφαντοι ἐπιχθονίοισι δαίνονται. *Germanus*.

305 *Non donatus*] Ἀδούρητος, ut Theocr. ἰστ. οὐδ' αὖθις ἀδούρητους ἀποπεμφεῖ. Item Hom. II. A. ἄφρα μὴ ὅλες Ἀργείων ἀγέραςτος ἐσ. Eurip. in Hecub. οὐδ' ἀδούρητος φίλων ἔσται πρὸς ἀνδρῶν. Et Hom. Od. I. ἐς μῆτις μοι ἀπεμβόμενος κλοι ἰσῆς. *Idem*.

306 *Gnosia*] Cretensia. Gnosus enim civitas Crete. Et bene, sicut etiam in navibus et generalia dat et specialia. *Servius*.

Gnosia] Utrunque et *Cnosia* per *c*, et *Gnosia* per *g* scriptam invenio: quod ex earum literarum cognatione tantundem est. *Pierius*.

Levato] Nitido: ut, 'At levem clypeum sublatis cornibus Io.' *Serv.*

Levato lucida ferro] Sic Stat. Theb. I. 1. 'Pars teretes levare manus, pars ponere mensas.' *Levis* et *levare* scribendum absque diphthongo. Consuetudini est opponendum vocis etymon λεῖος glaber. Consule Dausq. orthogr. *Emmenes*.

307 *Spicula*] *Spiculum* hic non sagitta est, sed telum missile: cujus ferrum, auctore Vegetio II. 15. est triangulum, unciarum novem: hastile pedum quinque et semis. Veteres *pilam* appellabant. Ad huius jactum

exercebantur milites: ita, ut arte et virtute directum scutatos pedites et loricated equites sæpe transverberarent. Unde Æn. VII. 'lenta lacertis Spicula contorquent.' Erat et minus: quod primum *verridulum*, deinde *verutum* nuncupabant. *Taubmann*.

308 *Omnibus*] Notanda oppositio, in qua plurimus est Poëta: frequenter enim unitatem conjungit cum voce, quæ multitudinem signet. Æn. II. 'Collectis omnibus una Defuit.' Georg. IV. 'Omnibus una quies operum.' Iterum, 'mens omnibus una:' et in I. 'terris magis omnibus unam.' Non dubitaverim, Livium lib. VI. ex observatione Virgillii dixisse, ubi sermo est de Manlio: 'adeo in uno omnibus satis auxilii fuisse, nullam opem in tam multis uni esse?' et iterum ad Camillum, 'cede unus omnibus.' *Cerda*.

Primi] Aliorum comparatione: nam unus est primus. *Servius*.

309 *Flava*] Viridi: ut supra, 'Iaspide fulva.' *Idem*.

Caput nectentur] Explica, nectentur ad caput. Sequor libenter iudicium Budæi, qui inde vult casum pendere ad Græcorum imitationem, qui in simili constructione subaudiunt κατὰ. *Cerda*.

Flava oliva] Respexit ad Olympia, in quibus Victor olea coronabatur: quod ea cariem non sentiat, &c. *Flavam* autem dixit, Æschyli epitheton in Persis secutus: ubi Interpres Græcus *flavam* dicit *olivam* vocari, quod posterior pars folii videatur porracel esse coloris: ut notat Turn. XXIV. 4. Ecl. V. 'pallenti cedit olivæ:' et Ovid. Met. II. Minervam dixit *flavam*. Vide et Agell. II. 26. *Taubm*.

310 *Phaleris*] Equorum ornamentis: sermo Græcus est. *Servius*.

Phaleris] Per *ph* Caper in orthogr. scribendum monet. Græce φάλαρα: *a* fit *e* in *phalera*, ut talentum a τάλαντον. Sunt ornamenta equorum. Juvenal. Sat. XI. 103. 'Ut phaleris

gauderet equus.' Alludit Ovid. Met. viii. 132. 'Purpureusque albi stratis insignia pictis Terga premebat equi.' Et vera equitis sunt præmia, teste Suet. in Aug. c. 25. Lips. de Mil. Rom. v. 17. et Aldo Manutio de quæsitis per epist. i. 10. Inde *phaleratus equus*: quod translate pro *fucatus*, ut 'phaleratis dictis ducere aliquem' apud Ter. Ph. iii. 2. 15. *Emmeness*.

Habeto] Habet: tertia persona est a futuro imperativi, quæ in hoc modo numeri siugularis similis secundæ est. *Servius*.

311 *Amazoniam*] Quasi Amazoniam: ut, 'Sacri tripodes.' *Idem*.

Amazoniam phartram] Vel quasi Amazoniam: vel ea forma, qua utebantur Amazones: vel revera a bello Amazonico superstitem, cui Priamus cum Anchisa interfuit. *Taubmann*.

312 *Circumplectitur*] In codicibus antiquis plerisque omnibus una plus dictione distincta legitur, *circum amplectitur*: utrunque placet. *Pierius*.

Auro] Ex more et elegantia veterum, quibus balteus militaris ornatus auro. Persius: 'Cæcum vulnus habes, sed lato balteus auro Protegit.' Spartianus in historia Hadriani, virtutem hujus commendans, sic ait: 'Exemplo etiam virtutis suæ cæteros adhortatus, cum etiam vicena millia pedibus armatus ambularet, vestem humillimam frequenter acciperet, et sine auro balteum sumeret.' Livius l. ix. 'auratæ vaginæ, aurata baltea illis erant.' Cedrenus Chosrois ζώνην, id est, balteum, χρυσήν, vocat, καὶ διάλιθον, aureum, gemmatumque. *Cerda*.

313 *Balteus*] *Balteus* dicitur, non tantum quo cingimur, sed etiam a quo arma dependent. *Servius*.

314 *Galea*] Galeam Varro a galero deducit. Sunt qui ἀνδ τῆς γαλεῆς, fele, aut mustella: dicuntque galeam proprie esse, quæ a feris petitur. Isidorus certe sic discernit, 'cassis de lamina est; galea de corio.' Pro quo facit Tacitus de Germanis sic scri-

bens, 'vix uni, alterive cassis, aut galea,' ubi manifeste abjungit. Statius l. vii. videtur adjuvare adductum etymon, 'Tela rudes trunci, galeæ vacua ora leonum.' Ista jam Lipsius Milit. Rom. l. iii. *Cerda*.

Contentus abito] Quasi de parvo munere. *Servius*.

Contentus abito] Explicationem Servii de parvo munere, quam jam attuli, sequantur verba hæc Nonii: 'contentus, cui res etiam parva abunde est.' Propert. eleg. iii. 3. 'Contentus niveis semper vectabere cynis, Nec te fortis equi ducet ad arma sonus.' Ubi Passeratius: 'Recte hic, contentus cynis, quia parvi vectores, præ equis.' Sic idem Propertius eodem l. eleg. 7. 'Quod si contentus patrio bove verteret agros.' Sic M. Curius apud Val. Max. c. 4. populari dono *contentus* fuit, spretis magnis præmiis. In Cedreno de re parva est ἐπιχάλω p. 394. Juven. Sat. xiv. 'Vivite contenti casulis, et collibus istis.' *Cerda*.

315 *Hæc ubi dicta*] Quia ignobilior fuisset hic ludus, exornat illum descriptione: quia ponit varios casus. *Donatus*.

316 *Corripiunt spatia*] Raptim eunt: ut, 'Corripit Æneas aditum, custode sepulto.' *Servius*.

Corripiunt] A pernicitate equus dicitur rapere terram. Vide quæ disputat Bochart. de equis ii. 6. *Emmeness*.

Limenque relinquunt] Aut regulam, aut signum de creta factum. *Servius*.

Limen] Id est, carceres; aut regulam, aut signum creta factum. Hinc alba illa linea in ludis, cujus eruditi crebro meminerunt. Vide Cælium l. v. c. ult. *Taubmann*.

317 *Simul ultima signant*] Intuentes et notantes ultima spatia, id est, finem cursus, aviditate vincendi; et deest visus: ut Cicero, 'Notat et designat oculis.' Aut signant ultima culmorum, scilicet summitatem: signant vestigiis, ut alibi, 'Vix summa ves-

tigia signat arena.' *Servius*.

Simul ultima signant] Designabant locum, qui finem cursibus daret. *Donatus*.

318 *Primus abis*] Sicut et de navibus, post generalitatem transit ad specialitatem: et bene, cum tribus statuta sint præmia, quinque commemorat, scilicet casuris duobus. *Serv.*

Nisus evicat] Vide supra de Palladio l. II. 'Enicuit, parmamque tœnæ,' &c. *Germanus*.

319 *Alis*] Velocitate: quia tam ventos quam fulmina alata fingunt poëtæ: ut, 'Et alitis austri.' *Servius*.

Ocyor alis] Alibi, 'Euro ocyor:' alibi: 'ventos æquante sagitta.' Hi tropi jucundi sunt. Non ingratus est ille Hesiod. in Scuto, ἔῃ ὄρε νόημ' ἐρωτᾶτο: ille autem ut mens volabat. Sermo est de Perseo. Apud Statium Theb. I. Thiphone vocatur 'igne Jovis citatio:' id est, fulmine. Plinius II. 54. Virgilio hæsit: 'spiritum ocyorem fulmine.' *Cerda*.

320 *Proximus huic*] Secundum hunc locum: proximum autem dicimus etiam longe positum nullo interveniente. *Servius*.

Sed proximus intervallo] Ita et Cic. in Bruto: 'Duobus summis proximus accedebat, sed longo intervallo tamen proximus.' *Taubmann*.

323 *Quo deinde sub ipso*] Sub ipso, id est, post ipsum, juxta ipsum. *Servius*.

324 *Calcem calce terit*] *Calcem* dicimus unde terram calcamus. Ergo non proprie dixit, *Calcem calce terit*. Plantam enim calce potuit terere: unde a parte totum accipiendum, id est, calce pedem terebat. *Idem*.

Calcemque terit, &c.] Hunc locum vindicat Scalig. v. 3. contra conglobatos quosdam Criticos, qui Homericum illum e penult. Iliadæ præferabant: enimque ait imitatum esse Stat. 'quem deinde gradu premit horridus Idas, Inspiratque humero flatque et pectoris umbra Terga premit.' Rec-

Delph. et Var. Clas.

tissime autem dixit: *Calcem calcem terit*. Nam in cursu pari, æquata linea utrinque calcibus ita dirigebatur, ut calces inter se attererent; quod fieri non potuit, si alter subsequebatur. Cum enim currimus certatim, nunquam quenkam sequimur: neque enim ullum antecedentem præcurrere aut superare possemus, si in ejus vestigia pedes poneremus. Sed a latere cursum continuamus, quemadmodum ip-sis in carceribus constiteramus: neque si par sit in duobus celeritas, alter alterius occupare cursus lineam audeat. Sic enim ex curva linea plus spæcii faciendum numeret, non sine periculo suo magno. Quamobrem Homerus quoque dixit, σπᾶν δὲ μεταστοιχέ. In XII. aliter, 'trepidique pedem pede fervidus urget.' Atque hæc Scaliger Pater. Filius, ad Manilium l. I. dictum ait eodem sensu, quo illud Horatii, 'ver proterit æstas:' et illud Manilii, 'Posteriora pedum Cynosuræ proterit astra.' *Taubmann*.

Calcemque, &c.] Quod Ovid. Met. I. 'tergo imminere' dicit, quando aliquis non tantum vestigiis inhæret, sed eadem premit. Ut de Pyrrho noster Æneid. II. 529. 'illum ardens infesto vulnere Pyrrhus Insequitur, jam jamque manu tenet, et premit hasta.' *Emmencs*.

325 *Incumbens humero*] Aut Helymi humero: aut currentis est gestus. *Servius*.

Incumbens humero] In Romano codice, in Longobardico, et aliquot aliis humero legitur, quod et Servius agnoscit. Idque viciniorem ostendit, ut non tantum calcem calce tereret, verum etiam humero antegressi Helymi incumbere, aut inhære videretur. Humero vero unitatis numero, ad exprimendum gestum illius, qui nihil socium declinet, ut liberius præterire possit. 'Nam spatia si plura supersint, Transeat elapsus prior.' In quibusdam, humeris invenias. *Pierius*.

326 *Elapsus prior*] Ut dum labitur,

8 Y

Virg.

Id est, celeriter currit, ut prior fiat : sed satis licenter est dictum. *Serv.*

Transeat, ambiguumque relinquat] Verbum transeo Circi est. Cassiod. epist. III. 51. 'transit Prasinus, pars populi mæret.' Sid. in Narbone, 'Ut meta ulterior remisit omnes, Fit collega tuus prior duobus, Qui te transierant.' Sed et *relinqui*, in certaminibus est, superari, vinci, quod in Lucretium Gifanius, et in Virgilium Germanus monuerunt. Sic Græci ἀπολειπῆσθαι, et ab Isocrate in primis νενικηκότες dicuntur ἀπολειπότες. Victores dicebantur antecedere. Seneca de Ben. II. 25. hærens in imagine cursus, 'magna illi celeritate opus est, magna contentione, ut consequatur antecedentem : ' et III. 3. 'Cursor metam prior contingit, velocitate alium, non animo, antecessit.' Porro in voce *ambiguum*, institit quodammodo Poëta Homero, II. XXIII. Καὶ νῦν κεν ἢ παρέλασσε, ἢ ἀμφήριστον ἔθηκεν : Et certe prævertisset, vel ambiguum fecisset certamen. Iterum, Τῷ κέν μιν παρέλασσε, οὐδ' ἀμφήριστον ἔθηκε : Sic ipsum prævertisset, neque dubiam rem posuisset. Cerda.

Ambiguumque relinquat] Minus firmum ad celeritatem. *Servius.*

Ambiguumque] In codicibus aliquot antiquis, *ambiguumque*. Sed *ve* disjuncta particula magis placet : ut ex duobus alterum omnino futurum dicat. Aut quippe transeat, aut nisi transierit, ambiguum relinquat, uter eorum prior fuerit. Si vero *que* legamus, sensus erit, pari adeo eos gressu concurrisset, ut quavis hic transisset, ambiguum tamen relicturus esset, quia socii vicinitas spectatores sefellisset. *Pierius.*

Ambiguumque relinquat] Turnebus XIV. 4. *Ambiguum* exponit parem et ambigentem de cursu palma cum eo et victoria : et *relinquat* idem vult esse quod *prætereat* : quoniam qui aliquem præterit, eum post se relinquit. Plus, inquit, spatii si superasset, eum præ-

teriret, qui cum eo juris in cursu ambigui fuit, quum simul ad metam pervenerint. Plurimi autem libri legunt *ambiguumque*, non *que*. Ita exponeretur : si plus spatii superasset, eum præteriret, aut certe in dubio relinqueret, uter prior ad metam pervenisset. Atque hæc probat H. Stephanus : et in *ambiguum* subauditur *cursum* : ut in simili illo Hom. ἀμφήριστον subaudiatur δρόμον. Alii e JCTis explicant, apud quos *ambigere* de locorum finibus proprie dici volunt. *Taubmann.*

327 *Sub ipsam Finem]* Finem bis subaudis : sub ipsam finem, aut fensi adventabant ad finem. *Servius.*

Sub ipsam] In omnibus pene codicibus antiquis, *sub ipsam* sceminino genere positum inveni : de cujus nominis genere plura alibi. Sane vero præteritum non sinam locum apud Livium I. IV. pr. Dec. 'Finem ergo non fieri nec futurum : ' ita vulgata habent exemplaria, virili genere. Vetus autem codex, *futuram* legit sceminino. Sunt tamen, qui *sub ipsam* hoc loco legunt. *Pierius.*

328 *Cum sanguine]* In exemplaribus aliquot manu scriptis, *tum* habetur : sed *cum* magis placet. *Idem.*

329 *Labitur infelix]* Quia parata victoria caruit. *Servius.*

Cæsis ut forte juvenis] Bene rem notam per transitum tetigit. Agonalis enim moris fuerat, post sacrificia ad certamen venire. *Idem.*

Cæsis ut] Explicni particulam *ut* pro *ubi*. Interpretes hoc non suppeditant. Et cur pudeat a Lambino sumpsisse? Observat hic in Od. I. 17. eam particulam apud bonos auctores valere idem quod, *ubi*, et præsertim in hoc loco Virgillii. Erit ergo sententia : ibi lapsus est, ut, id est, *ubi*, erat sanguis fusus, quem *letem* vocat : nam, ut ait Donatus, illum terra non biberat, et inter herbas congelatus supererat. Sic Catull. 'Verum totius ut lacus putidæque paludis Lividissima, maximeque est profunda voraga.'

Id est, ubi. Terentius : 'Mater consequitur : jam ut limen exirem, ad genua accidit.' Id est, ubi, aut, cum exirem limen. Pœnis quoque capere vulgariter, ut dicat : Labitur in sanguine, ut forte erat fusus. *Cerda.*

330 *Fusus humum virideque super madefecerat herbas*] Ordo est, super-fusus. *Servius.*

Humum] In Longobardico quidem, et in Mediceo codice, *humi* legitur. Sed in Romano et aliis fere omnibus, *humum* accusativo casu habetur : ut sit ordo, madefecerat humum et virides herbas. *Pierius.*

332 *Titubata*] Participium sine verbi origine. *Servius.*

Titubata] Est hoc quod Plantus Mercat. 'Genua hunc cursorem deserunt.' *Cerda.*

Titubata] Pro *titubantia* : neque enim *titubor* dico. *Taubmann.*

In ipso Concidit] Ablativum posuit, quia non est mutatio. *Servius.*

334 *Oblitus amorum*] Id est, Euryali. Et divisit sententiam Euryali. *Amorum*, pro *amoris* : nec supradictis congruit ; ait enim, *amore pio pueri* : nunc *amorum*, qui pluraliter non nisi turpitudinem significant. *Idem.*

Non ille oblitus amorum] Propter hanc inquit causam posuit in superioribus tantum inter illos amorem. *Donatus.*

Amorum] In veteribus plerisque codicibus, una plus dictione *amorum* est legitur. Verum id verbum ex paraphrasi mihi videtur insertum. Misos facio codices, in quibus *amoris* unitatis numero legitur : quum longe venastius omnino *amorum* numero multitudinis habeatur. *Pierius.*

336 *Spissa arena*] Tenui : quanto enim quid minutius, tanto est densius. *Servius.*

Spissa arena] Non subscribo sententiæ On. Panvinii de lud. Circ. l. i. p. 68. qui pro ipso certaminis loco vel palæstra sumit. Quod tamen sæpe significat, ut *gladiator consilium capit*

in arena. Sed partem hic sanguine madefactam, vel lubricam factam arenam notat, quæ in palæstris usui est. Pro nobis facit vs. 358. 'Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo Turpia membra fimo.' *Emmeness.*

337 *Emicat Euryalus*] Celeritatem et concitationem quandam motus hoc verbum innit, ut supra, 'Terque solo emicnit : et, 'linguis micat ore trisulcis : et Cic. de Nat. Deor. ii. 'Jam vero venæ et arteriæ micare non desinunt, quasi quodam igneo motu : animadversumque sæpe est, cum cor animantis alicujus evulsum ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem, &c. Nimirum Græci σφύζω ἀρτηρίας dicunt, quam vocem etiam ad alia transferunt. *Germanus.*

338 *Prima tenet*] Τὰ πρῶτα, loca. *Servius.*

Prima tenet] Quæ sunt hæc prima spatia, quæ victor occupat? Recurre ad ea, quæ jam dixi, de linea fieri solita non modo ad carceres, sed ad metam, qua occupata victores jam esse credebantur. Pind. Pyth. ix. ποτὶ γραμμῇ μὲν αὐτὰν σῶσε κομῆσας, τέλος ἔμμεν ἄκρον : ipsam cum exornasset, collocavit ad lineam, terminus ut esset extremus. Lege quæ docte et late Petrus Faber Agonist. ii. 7. *Cerda.*

Fremituque secundo] Bene *secundo* addidit : quia est et irascentium. *Servius.*

340 *Hic totum cavea*] *Hic* temporis adverbium est, modo. *Idem.*

Cavea consessum] Per *caveam* autem plebem significat. Nam *cavea* consessus est populi. *Idem.*

Cavea] Idcirco theatrum *cavea* dicitur, quod inclusos contineat spectatores. *Donatus.*

Cavea] *Cavea* dicebatur et quæ in theatro, et quæ in amphitheatro, ipsum nimirum ædificii cavum : prior locus scenis dicatus fuit, posterior cædibus. Clarius : theatrum dictum est cavea, et amphitheatrum cavea.

De theatro capiendus Cicero de Amicitia. 'qui clamores tota cavea nuper in hospitibus et amici mei M. Pacuvii fuerunt nova fabula, cum ignorante Rege, inter esset Orestes, Pyllades se esse Orestem diceret, ut pro illo necaretur,' &c. Et Arnobius l. iv. 'assurgunt theatra, caveæ omnes concrepant fragoribus atque plausibus.' Videndus etiam Suetonius in Claud. c. 21. De Amphitheatro Prudentius: 'Quid pulvis caveæ semper funebribus, et illa Amphitheatralis spectacula tristia pompæ?' et in Peristeph. hym. 6. 'Intrant interea locum rotunda Conclusum cavea: madens ferarum Multo sanguine quem furor frequentat. Cum spectacula perstreptant cruenta, Ac villis gladiator ense duro Percussus cadit, et fremit voluptas.' Quin in theatro mentio est plurium cavearum, dicente Tullio lib. de Senectute: 'Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat, delectatur tamen etiam, qui in ultima, sic adolescentia,' &c. Ab his locis, metaphorice quilibet circus, aut consessus conjunctus in modum Theatri, dicitur *cavea*, et hac translatione usus Poëta. Hoc loco demum addo *caveam* dici in venatione Romana locum, ubi asservatæ feræ. Stat. Sil. II. 'stat cardine aperto Infelix cavea, et clausis circum undique portis, Hoc licuisse nefas, pavidi timere leones.' *Cerda*.

Consessum] In codicibus aliquot antiquis, *consensum* habetur. Sed putato *consessum* fuisse notatum cum siculo, de quo apud Victorinum haberi diximus, quod librarii pro nota compendiaria a literam significante, transcribere. Nam *consessum caveæ* omnino castior lectio videtur. *Pierius*.

Hic totum caveæ consensum] Lucret. IV. 'Namque ibi consessum caveai subter, et omnem Scenalem speciem Patrum.' Tacit. Ann. I. XIII. 'Inter ea, quæ barbaris ostentantur, intravere Pompeji theatrum, quo magni-

tudinem populi viserent. Illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveæ, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus, perennantur.' *Germ*.

Et ora Prima patrum] Hoc est, quod Juvenalis ait, 'Et omnibus ad podium spectantibus.' *Servius*.

342 *Erept. dolo red. s. p. honorem*] Τὸ γέρας καταβραβεύθην. Græcia enim καταβραβεύειν, est, in capiendo bravo aliquid circumvenire. *Germ*.

343 *Tulatur*] Tale quid in Statio: 'Accessit lacrimarum gratia formæ.' Euryali pulchritudo hic, et in nomen extollitur. Fuit hæc (ut credi potest) eximia, et veteribus admiranda, quod etiam Ibycus prodidit, qui sic apud Athen. Εὐρύαλε γλαυκῶν χαρίτων ὀδὸς καλλικέμων μελέθμα, σὲ μὲν Κύπρις, ἄρ' ἀγανοβλέφαρος Πειθὼ βοδῶσιν ἐν ἄρθεσι θρέψαν: *Euryale cæciliarum gratiarum germen pulchrisomurum cura, te certe Venus, et blandis oculis Suadela, roseis in floribus educarunt.* Illud teniens explicat Nannius in epistola ad Pison. *crescens*. Ita etiam illud Ecl. 'Venientis sibilus Austri.' Ita et Horat. 'Sic honor, et nomen divinis vatibus atque Carminibus venit,' id est, crevit. *Cerda*.

Lacrymæque decora] Ipse etiam fletus habebat aliquid venustatis, ortus a gaudio: ut Terentius, 'Lacrima gaudio.' Quod et congruit pæro propter victoriam inopinatam; aut certe ad miserationem movendam contra eum, qui se adserbat esse victorem. *Servius*.

344 *Veniens*] *Crescens*: ut, 'Hic ægetes, illic veniunt felicius ævæ.' *Id*.

Et pulchro veniens in corpore virtus] Tanta formæ est potentia, ut ipsi quoque virtuti ex ea non levis accedat commendatio. Vide Junium de pict. veterum III. 9. de hac re fusius disputantem Brod. Misc. v. 35. *Venire* pro crescere apud Hor. de art. poet. vs. 401. *Emmeness*.

346 *Qui subiit palma*] In locum

proximum victoriæ successit. *Taubm.*

Ad præmia venit Ultima] Neque enim ex quinque istis Cursoribus tum tertius fuisset, (tribus autem duntaxat primis præmia Æneas proposuerat,) sed quartus: atque ita præter spicula bina et bipennem nihil accepisset, si primi loci præmium Salias auferret. *Idem.*

347 Redduntur] In exemplaribus plerisque veteribus legere est, *reddantur* conjunctivo modo. Sed *redduntur* finitivo modo in emendationibus. *Pierius.*

349 Certam ment] Firma. *Sero.*

Pueri] Ut diximus supra: quia *ἄρσες καὶ παῖδες* dicuntur. *Idem.*

350 Me liceat] Liceat me miserari. Nam non dicimus *me liceat*: sed, *mihi liceat*. *Idem.*

Casus] Allusit a cadendo. *Idem.*

Casus] In codicibus omnibus quotquot legi, *casus* habetur: quorum nonnulli verbum etiam alterius figuræ, quippe *miserari* ponunt: ut *casus* sit genitivo casu. Sed enim *casum miserari* satis magis facit auribus eruditis: ut, 'Miseratus agrestes.' *Pierius.*

Casus miserari insontis amici] Eustath. in illud Il. V. τὸν δὲ ἴδὼν φέρεται ποδάρευς διὸς Ἀχιλλεύς. οὐκ εἶπερ δὲ κυρίως τὸ λαλεῖν λόγους, οὐ κινῶσι εἰς οὐκ τὸν, ἤτοι ἕλεον. Unde et *miserari* Latinis, est verbis, aut lacrimis, aut gestu dolorem ex alicujus miseria contractum ostendere, *σχετλιδίζω*. Festus: 'Miseratur is, qui conqueritur aliena incommoda.' Virgil. 'Miserantem incommoda nostra.' et *Æn. xii.* 'Et Turni sortem miserantur iniquam.' et *Æn. x.* 'Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit.' Et *miseratio, οὐκ τράπας*. *Germ.*

351 Tergum] Mutavit more suo. Nam *tergus* debuit dicere. *Servius.*

Tergum leonis] Pro *tergus*, quæ pellis est, ut *Æn. i.* 'Tergora diripiunt costis.' *Tergum* vero habet carnis appellationem. Et notat etiam

Charis. tergus de brutis dici. *Taubm.*

Gatuli] Scribendum *Gatuli* cum diphthongo *æ*, ut alibi ostensum. *Pierius.*

Gatuli leonis] Illius meminit Horat. od. i. 23. 'atqui non ego, tigris ut aspera Gætulusve leo frangere persequar.' et od. i. 20. 'non vides, quanto moveas periculo, Pyrrhe, Gætulæ catulos leonæ?' et Sil. Ital. pro *villis onerosum* dicit l. xvi. 'villosa leonis Terga feri.' *Emmenes.*

352 Onerosum] Plus est, quam si *oneratum* diceret: sicut *sceleratum* et *scelerosum*. *Servius.*

Dat Salio villis onerosum] Imitatione illius apud Hom. loci Il. V. ubi Achilles Emelum noluit indonatum dimittere, quod fracto a Minerva curru, præteritus a concertatoribus in agonali certamine fuisset. *Germ.*

354 Et te lapsorum miseret] Sic Antilochus ad Achillem. Il. xxiii. Εἰ δέ μιν οὐκ εἴποις, καὶ τοὶ φίλον ἔπλετο θυμῷ: Si autem ipsum miseraris, et tibi gratum est animo. *Cerda.*

355 Qui laude coronam] Virtute: a sequenti quod præcedit. *Servius.*

356 Fortuna] Bene dolum suum excusat. *Idem.*

358 Optimus olli] Aut ei adrisit: aut olli jussit efferri. Sane congrue arma dat juveni. *Idem.*

359 Didymæonis artes] Laus ab artifice: ut, 'Divinum opus Alcimedontis.' *Idem.*

Et clypeum efferri jussit Didymæonis artes] De clipeo dictum alibi. In antiquis aliquot codicibus *offerri* est, quod non æque placet. Sunt etiam codices, in quibus *Didymæonis* media per *æ* diphthongum notatum sit: quod nomen esset a cognomento Apollinis, qui etiam *Didymæus* appellatur. Sed hæc parvi omnino momenti sunt. Illud silentio minime prætereundum est, quod in Romano codice, *artem* unitatis numero, hoc est, opus, legitur: quam lectionem etiam in aliquot aliis manu scriptis

observavi. *Pierius*.

360 *Neptuni sacro Danaïs de poste reflexum*] *Danaïs*, a Danaïs: et intelligimus hoc ad Æneam transisse per Helenum. *Servius*.

Neptuni sacro] Morem, quo Deorum templis arma dicabantur, affigebantur, suspendebantur, quemque hic attingit poëta, alibi persequor. Cum dicat Poëta *clypeum reflexum de sacro poste*, credamus ad illum alluisse Horatium Od. i. 28. 'quamvis clypeo Trojana refixo.' et epist. i. 2. 'Sub duce qui templis Parthorum signa refixit.' *Cerda*.

363 *Præsens*] Fortis: ac si diceret, Si adsit quis plenus animi. *Serv.*

Animusque in pectore præsens Adsit] Id est, audeat: ita Scalig. iv. 16. interpungit et explicat. *Taubmann*.

366 *Pugnæ*] *Pugna* nomen est polysemum, atque adeo quamvis stricte sumptum distinguatur a cæstibus, ut etiam Hieron. Mercur. in Agonist. tamen hic ad cæstum significationem trahitur: non enim dubium, quin de cæstibus loquatur Poëta. *Cerda*.

366 *Velatum*] Id est, coronatum. *Servius*.

Auro] Quia solent habere laminas quasdam: ut, 'Et statuam ante aras aurata fronte juvenum.' *Idem*.

Juvenum] Facit donum militare. Livius l. vii. in historia Corvini, 'Consul, concione advocata, laudatum tribunum decem bobus aureaque corona donat:' et l. xxvi. post expugnatam Novam Carthaginem: 'Ante omnes (Scipio) C. Lælium, præfectum classis, et omni genere laudis sibimet ipse æquavit, et corona aurea ac triginta bobus donavit.' *Cerda*.

367 *Solatia victo*] Prudentiam Æneæ et versum hunc supra jam dedi. Instatit vero Poëta imitationi Homeri Iliad. xxiii. ubi in pugilatu non solum victoris, sed victi quoque ratio habetur. Locus, et quia aliis dictus,

mihî siletur. Illud non silendum, bis eandem rem in eo loco repeti nulla necessitate; semel Poëta, deinde Achillis ore. *Idem*.

368 *Nec mora; continuo*] Ducta hæc ad Homericum filum. 'Ὡς ἔφατ' ἔπειτα δ' ἀντίκ' ἀνὴρ ἦδ' ὃς τε, μέγας τε, Εἰδὼς πυγμαχίης υἱὸς Πάριος Ἰφιτοῦ: Sic dixit; prodiit autem statim vir ampliusque magnusque, Sciens pugillaribus pugnæ, filius Panopei Epeus. *Idem*.

369 *Virum se murmure tollit*] Cum suffragio plurimorum. *Servius*.

Magnoque virum se murmure tollit] Id est, effert se secundo rumore, et suffragio plurimorum: *Servius* et Scal. iv. 16. *Idem* iii. 2. Daretis hujus Personam audacem et militarem describit, quem vide. *Taubm.*

370 *Solus qui Paridem sol. cont. contra*] Multi hæc a poëta volunt dici: melius tamen verba sunt populi. Unde et, 'virum se murmure tollit.' *Servius*.

Paridem] Venit ab eo quod est *Paris*, *Paridis*, vel *Paridos*. Quod autem legimus, *Urbe paterna, Parin creat*, venit ab eo quod est, *πάρις, τοῦ πάριος, τῇ πάρι, τὸν πάριον*: et volunt, si proprium sit, in *dos* exire genitivum: si appellativum, in *os*. Sane hic *Paris* secundum Troica Neronis fortissimus fuit: adeo ut in Trojæ agionali certamine superaret omnes: ipsum etiam Hectorem, qui cum iratus in eum stringeret gladium, dixit se esse germanum; quod, allatis crepundiis, probavit, qui habitu rustici adhuc latebat. Hos autem lodos transfert Virgilius ad Hectoris tumulum: qui sunt facti, cum ludi funebres celebrarentur cadaveri Hectoris, ab Achille occisi. *Idem*.

371 *Occubat*] In vetustis aliquot exemplaribus, *maximus adcubat*, et *accubat* habetur. Sed *occubat* vel *obcubat* de sepultis rectius dici puto. *Pierius*.

372 *Buten*] Alterius Butæ, qui filius Pandionis, Athenarum regis,

(unde *θεοβουράδαι* nomen familiæ illustri apud Athenienses) Stephanus meminit. *Cerda*.

Iamanti c.] Vastum corpus habentem, Macrob. vi. 8. *Taubmann*.

373 Amyci de gente ferebat] *Amycus* fuit Neptuni filius et Nymphæ *Melies*: qui a Polluce victus est pycniali certamine. *Bebrycia* autem ipsa est Bithynia. Salustius, 'Igitur introrsus prima Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata. Ipsa enim est et major Phrygia.' *Servius*.

Amyci] Amycus Neptuni filius, celeberrimus pugil, a Polluce, qui cum Argonautis eo venerat, victus est cæstu: imperavit Bebryciis id est, Bithynis. De ea pugna Val. Flaccus ii. 4. et imprimis Theocrit. in *Geminis Idyll. xxii. Taubmann*.

Bebrycia veniens Amyci de gente] Illius meminit Stat. Achill. l. i. 'crudo quo Bebryca cæstu Obruerit Pollux:' qui Idcirco *Ἀμυκοφόρος* dicitur. Ex nemore insidias struebat, inde idem Theb. l. iii. eum appellat 'servatoremque cruentum Bebrycii nemoris.' *Emmenses*.

374 Perculit] Antiquus admodum codex, *percutit* legit: quæ quidem antichronia esset, pro *percussit*. Nam *percellere* ad animum grammatice referre volunt: quod tamen non usquequaque receptum video: codicibus præsertim antiquis sæpe *percussus* pro *Perculous*, ponentibus. Verum esto inter utrunque verbum differentia, loco hoc *perculit* omnino ad animum referri potest, quum significet ex ictu adeo consternatum, ut abalienato animo concideret moribundus. *Pierius*.

Moribundum] Morienti similem. *Servius*.

Moribundum extendit] Ita Theocrit. *id. xxiii. αὐτὰρ ὁ πλαγὺς Τάντιος ἐν φύλλοις τεθαλόντων ἔξεταιρὸς*: at ille senectus *Supinus* in foliis virgentibus extensus jacuit. Iterum, *πᾶς δ' ἐν*

γαῖαν Κεῖν' ἄλλοφρονέων: totus vero *hummi* *Jacebat exanimis*: sermo est de Amyco interfecto a Polluce. Recte vero ait Germ. Lucanum dixisse l. v. verbo *explico*, quod Virgilius verbo *extendo*, cum scripsit: 'rudibus Pæan Pythona sagittis Explicuit.' *Cerda*.

375 Talis] Qualem multitudo loquebatur. *Servius*.

Talis, &c.] Id est, cum tanta fama. Et est eximia *ὑποτίκωσις* jactabundi: in quod exemplum ferocula juvenus intueatur. Comparat autem hanc Cæstum pugnam et Dareti personam Scaliger cum similibus, ex 2. Apollonii Poët. v. 6. *Taubmann*.

376 Ostendit] Melius dixisset *ostentabat*. *Servius*.

Ostenditque humeros latos] Græci *ὑποκυδίαν*, ob latitudinem humerorum et bonam corporis habitudinem superbire dicunt. *Germanus*.

Humeros latos] Inde *Plato* consecutus nomen, teste *Apulejo* de dogmatic. *Platonis*. 'Platoni habitudo corporis cognomentum dedit, namque *Aristocles* prius nominatus.' De humeris *Platonis* *Ælian. var. hist. ii. 10. ubi πλάτος* de latitudine humerorum. *Emmenses*.

377 Et verberat ictibus auras] Sic *Hom. II. xiiii. ἥρα τύψε*: aërem verberavit: et Græci *σάπε, αἶρα δαλπεω, aërem cadere, verberare*: unde et *δῆρις*, contentio, pugna. *Ista German*. Sed et credibile adumbratum a Poëta morem gladiatorum, qui ante pugnam in arena ipsi prius se exercabant, verberantes aërem. Hoc prælusorium certamen attingit, et explicat *Plato leg. l. viii. ab illis verbis, ἢ πύκται γε ὄντες, &c.* Sed adhibeo tantum *Latina*: vel si pugiles essemus, nonne pluribus ante diebus pugnare didicissemus, omnia facientes, quibus in vero certamine, ubi ad victoriam contenditur, uti oporteat, quam proxime ad id, quod simile est, accedentes. Inter exercitationes militum *Vegetius ii. 11. 'saltus quoque, et ictus facere pari-*

ter assuescant.' Eodem pertinet Græca paræmia, ἀέρος πληγή. Hanc exercitationem, hoc præludium, hanc inanem æris verberationem, proprio verbo Seneca dixit *ventilare* ep. 117. 'Quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare. Remove ista lusoria arma, decretoriis opus est.' Cum quo Senecæ loco congruit locus Damascen. orat. de Transfig. ἐσθιμώτερόν πως πρὸς τοὺς ἀγῶνας σταλίσσονται, οὐκ ἀνθρώποις παρατασσόμενοι, οὐδὲ ἀέρα δαίροντες. Pollux l. iii. de athletis σκιαμαχεῖν, cum umbra pugnare. Virg. 'frustra ferro diverberat umbras.' Est hoc plane, quod Ge. iii. de tauro, 'ventosque lacescit.' Quod Catull. de Nupt. Pelei: 'nequicquam jactantem cornua ventis.' *Cerda*.

379 *Cæstus*] De Cæstu Scal. de poët. i. 20. Onuph. Panvin. de Circ. l. i. et quæ dicta a nobis Ge. iii. 20. vide. *Emmeness*.

380 *Alacris*] Cum acer ubique dicat, *alacer* tamen non dicit: licet inde nascatur. Vitat enim confusionem. Unde utrunque non vult dicere. Nam *alacer* nusquam: et iterum *acris* nusquam dixit. Inde est quod etiam Papinius supprimit genus, quia dubitatur. *Servius*.

Alacris, cunctosque putans excedere palma] In Romano codice, et in Longobardico, *palma* non *pugna* legitur, quod valde placet. Nam et apud Priscianum de nobis antiquis codicibus, et apud Carisium literis Longobardicis ita scriptum observavi. Ea ratione citato versu, ut utrum *alacer* per *er*, an *alacris* per *ris* dicendum sit, terminetur, placetque, vel Virgilio in primis auctore, dici *alacris*. Consuetudo tamen, ut ait Plinius libro dabit sermonis sexto, *alacer* dicit. *Pierius*.

Putans] Jam ex hoc signat emersum alium, qui vincat. *Donatus*.

383 *Si nemo audeat*] Ὅπως βιάσθαι. Argumentatur enim se vicisse, ex eo

quod ad certamen nullus accedit *Servius*.

Qua finis standi] Fœmineo genere enuntiat, ut Lucretius l. i. et Horatius bis terve. *Cerda*.

384 *Teneri*] In Mediceo, et veteribus quibusdam aliis codicibus, *morari* legitur. Mora enim erat reliquis desidentibus. Sed magis placet *teneri*: ut in Porcio exemp. est, propter suscepti muneris obligationem. *Pierius*.

385 *Cuncti*] Ut pro victore ab omnibus haberi ostendat, et simul est testimonium suorum meritorum. *Donatus*.

386 *Reddi*] Quasi debita promissa: quia ait, 'Victori velatum auro vittisque juvenum.' *Servius*.

Jubebant] Vox notanda. Nam qui jubebant? qui imperabant *Æneæ*? Ergo hæc vox traducta ab militari-bus exhortationibus: milites enim dicuntur *jubere*, cum animos faciunt plausu, favore, fremitu. Hinc itaque arrepta Vati, et aliis, quibus *jubere* est suadere. Sic *Æn.* iii. 'Sed votis precibusque jubent exposcere pacem.' Et in fine hujus libri, 'ignorare jubes.' Inde illud tritum, 'jubeo te flere,' id est, volo ut fleas: et illud Comicorum 'jubeo te salvere,' id est, volo ut salveas. *Cerda*.

387 *Hic*] Tunc. *Gravis*, vel ætate, vel objurgatione. *Servius*.

Castigat] Increpat, objurgat. *Id.*

388 *Toro consederat herbæ*] Verbum de verbo. Nam *torus* a tortis dictus est herbis. *Idem*.

Proximus ut viridante toro consederat herbæ] In Ant. *proximus* ut *ri. to. con. herba*. Sed *herbæ* possessivo casu omnino melius. *Pierius*.

Toro consederat herbæ] Quare *toro herbæ*? Lux ab Julio Scaligero Poët. i. 21. Ne judicibus ludorum, affluente turba, objectu corporum conspectus adimeretur, aggestis cespitibus editiorem locum sibi, pulvillis auctis, faciebant, et eam ob causam

medius locus depressior fuit, ac prop-
terea cavea dictus. Addo, verba Vir-
giliū signatissima esse ad tori ety-
mon indicandum. *Torus* enim dictus
est, quod fieret primum ex torta her-
ba, ideo ait *toro herbae*. Propertius
quoque eleg. III. 8. 'Altaque nativo
creverat herba toro.' Inde stragula,
quæ sternebantur supra torum, dice-
bantur *toralia*. Vide quæ de hac re
late Ciacconius de Triclin. Rom. et
commentatores in Horat. ad illud
epist. I. 1. 'Ne turpe toral,' atque
item Serm. II. ad illud, 'illota tora-
lia.' Sed et etymen ipsum alii indi-
cant. Plin. VIII. 48. 'Antiquis enim
torus e stramento erat.' Tib. eleg.
II. v. 'At sibi quisque dapea, et fes-
tas extruēt alte Cespitibus mensas,
cespitibusque torum.' Apul. I. v.
'Psyche teneris, et herbosis locis in
ipso toro graminis suave recubans.'
Vides, ut una cum toro conjungeban-
tur stramenta, cespites, loca herbosa
graminis. *Cerda*.

399 *Entelle, heroum*] Objurgatio
non injuriosa, cui sit admixta laus.
Donatus.

Entelle] Lubitum transcribere Tur-
nebi verba XXVI. 17. 'Entellus ille,
qui cum Darete ad pugilatum com-
mittitur, Entellæ Siciliæ urbi voca-
bulum indidit. Ita siquis antiquos
pervolitaret scriptores, nullum fere in
Marone reperiet nomen, non ex anti-
qua depromptam historia. Sed cum
illa antiquitatis monumenta non ita
essent oblivione ex hominum memo-
ria deleta, ut hodie fiebat ut Maro-
nis poemata magna eruditione prædi-
ta, gloria floreret, et laude ferretur
ingenti: nunc nobis illa doctrinæ
vestigia non comparent, ita et inge-
nia et laudi Poëtæ minus favemus,
quo minus intelligimus quod in eo sit
prædicandum.' Non omittenda hæc
fuerunt, quæ inculenta in laudem
Virgilii; et quæ nostris commenta-
ris excusationem afferant, si aliquan-
do penuria obliteratæ jam antiquita-

tis, minus Poëtam illustramus. In
Plinii certe III. 8. *Entellinos* legas,
ubi populos Siciliæ percurrit. *Cerda*.

Entelle] Ab hoc oppidum *Entella*,
cujus cives Stephano *ἐντέλλαιοι*, Cice-
roni III. Verr. *Entellini*. Urbis memi-
nit Sil. Ital. I. XIV. 'Iargoque virens
Entella Lyæo, Entella Hectoreo di-
lectum nomen Acestæ.' Quo loco
positum sit hoc oppidum, dabit Clu-
ver. antiq. Sicil. II. 12. *Emmenes*.

Frustra] Ordo est: Tantumne dona
tam patiens sines tolli frustra? Sane
sciendum hunc secundum Hyginum,
qui de familiis Trojanis scripsit,
unam Trojanorum fuisse, de quæ
Virgilius mutat historiam. *Ser-
vius*.

Frustra, Tantumne tam patiens] Sin-
gula verba cum pondere pronun-
cianda. *Frustra*, id est, sine laboris
merito. *Donatus*.

Frustra] Hæc vox ita componenda,
frustra quondam fortissime: non, ut
volunt Servius, et Donatus. Ame est
Nasimbænus: itaque ait: Frustra
olim fuisti fortissimus, si nunc sinis
patienter tam præclara dona duci a
Darete absque ulla pugna. Nec dis-
similis sententia Homeri Iliad. I. VII.
'Ομοι ἀπειληήπης Ἀχιλλεύς, οὐκ ἐρ'
Achaiot: *Hei mihi minaces Achivæ, neque
amplius Achivi*. Quo sensu Maro in
IX. 'o vere Phrygiæ, neque enim
Phryges.' Demum hæc explicatio
sequentibus firmatur; nam ut hic
frustra fortissimus; ita statim, 'Ne-
quicquam memoratus Eryx.' *Cerda*.

390 *Tanta*] Tam preciosa, tam
pulchra, sine gloria vincendi tolli
dona patieris? Est autem sententia,
quoniam in superioribus ille dixerat,
Si nemo audet, videberis tu etiam
timuisse. *Donatus*.

391 *Nobis deus ille, magister*] *Nobis*
non vacat: ut Cicero, 'Qui mihi ac-
cubantes:' sed pro *noster* est positum,
vitandi propter similitudinem homæ-
otelenti causa. *Servius*.

Nobis] Hoc *πρότερον*, et similia

frequentissima Græcis et Latinis. Oppian. Cynege. i. *Τοῦτον μοι δέμας ἔδε κερασσάμενοι φορτάντων*. Horat. epist. i. 3. 'Quid mihi Celsus agit?' Sed utriusque linguæ quæ non redundant exempla? *Cerda*.

Ubi nunc Deus, &c.] Quasi diceret, Indignus tanto es magistro, et eo nomine, si hunc sine pugna sequi patiaris præmia. Simili exprobrandi formulæ utitur Cicero pro Milon. c. 34. 'ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites, &c. ubi studia?' &c. *Emmeness*.

392 *Eryx*] Fuit hic Rex Siciliæ, egregius cæstum decertator, ut qui a parentibus veluti jure quodam hereditario eam artem traxisset. Amycus enim Rex Bebryciorum, et qui primus cæstibus pugnavit, Buten genuit. Butes Erycem. Ab Eryce artem pugilicam didicerat Entellus. Alt ergo: Frustra gloriaris de magistro. Vocat hunc *Deum* more usitato ethnicorum: magnos enim viros ita appellabant. Possis ad Erycis apothecos referre. *Idem*.

393 *Spolia illa tuis pendencia tectis*] Turnebus more Romano vult dixisse Poëtam, nam ut scribit Plin. Nat. hist. l. xxxv. 'Romani ædium suarum limina, adfixis hostium spoliis, exornabant, quæ mutato domino, nec emptori refigere licebat.' Unde hac imitatione et repræsentatione de Caco Maro, 'foribusque affixa superbis Ora virum,' &c. *Germanus*.

394 *Ille sub hæc*] Aut statim: aut post hæc. *Servius*.

Non laudis] In aliquot codicibus antiquis, *nec laudis amor, nec gloria*. Sed in pluribus *non*. *Pierius*.

395 *Sed enim gelidus tardante senecta Sanguis hebet*] Aliud pendet ex alio: quare *hebet*? quia gelidus est: quare *gelidus*? quia senex. *Servius*.

Hebet] Non placeret quod in Romano codice legitur *habet*, nisi lectionem eandem invenissem apud Asperum veterem Grammaticum in anti-

quissimo itidem codice: placet tamen et *hebet*, ut vulgata habent exemplaria. *Pierius*.

Gelidus sanguis hebet] Deferbuit ardor. Frigidioris quippe sanguinis sunt senes, ideoque obtusioris ingenii: inde Horat. ut hoc *gelidus sanguis habere* dicitur, de art. Poët. vs. 169. 'Multa senem circumveniunt incommoda, vel quod Querit, et inventis miser abstinet, ac timet uti, Vel quod res omnes timide gelideque ministrat.' Juvenal. Sat. x. 217. 'Præterea minimus gelido jam in corpore sanguis.' *Emmeness*.

396 *Effata*] Exhaustæ: et est translatio a mulieribus, quas partus frequens debiles reddit. *Servius*.

397 *Inprobus iste*] Qui sine certamine postulat præmium. *Idem*.

398 *Illa juventa*] Aut magna, quæ quondam fuerat. *Idem*.

Juventas] In Romano codice, *Juventas* legitur: veluti prius erat in Longobardico. Reliqui etiam codices ita sæpe soliti sunt scribere, ut in VIII. 'Tum mihi prima genas vestibat flore Juventas.' In aliquot aliis *juventus* est. Sed enim Grammatici quid *juventus*, quid *Juventas*, quid *juventa* sit, suis singula differentiis finiunt. *Juventutem*que de juvenum multitudine dici volunt, quum *Juventas* Dea sit, *juventa* ætas. Quanquam sunt, qui duo hæc aliter accipiant. In nummo tamen Aurelij, et aliorum quorundam *Juventas* inscribitur, quod de Dea dici nemo dubitarit. Et No. Marcello *Juventas* Dea, *juventa* ætas est. Nam et Catullus, *exercere juventam* dixit, quod nemo non de ætate dictum affirmet. Quod vero *Juventas* pro ætate toties in antiquis exemplaribus inveniatur, minime displicet, quum figurata sit elocutio, perinde ac illa, *sine Cerere et Baccho*. *Pierius*.

399 *Pulchroque*] In Mediceo per disjunctivam, *pulchroque*, legitur. *Pier.*

Pretio, juvenco] 'Ex ðis, id est, præmio juvenci. Hoc autem indicium est

animi generosi, cui merces unica virtus. *Taubmann.*

400 *Nec dona moror*] Id est, Non expecto. Hic enim sensus tam superioribus quam sequentibus congruit: etenim supra ait, se non præmii causa dimicare, sed gloriæ; et paulo post bovem victor interemit. *Servius.*

Nec dona moror] Sic Horat. ep. i. 15. 'Vina nihil moror illius oræ.' *Emmencess.*

401 *In medium geminos*] Hæc et multa alia apparent facta ad imitationem Apollonii Agon. l. ii. *Cerda.*

Immani pondere] Pro immanis ponderis, more suo: ut, 'Hamis auroque trilicem.' *Idem.*

402 *Quibus*] Quorum instructu. *Idem.*

403 *Ferre manum*] Contendere. Nam utraque manus armatur. Et *manum*, pro *manus*. *Idem.*

Intendere brachia tergo] Ligare: ut, 'Intenditque locum sertis.' *Idem.*

Brachia] Monet Jul. Scalig. Poët. i. 22. cæstum initio breviores fuisse: mox ne excuterentur ictibus, majores fieri cæptos, ita ut non solum manum occuparent, sed cubitum, brachia, humeros. Inde et Propertius in cæstibus, brachiorum quoque meminit: 'Nunc ligat ad cæstum gaudentia brachia loris.' *Cerda.*

404 *Obstupere*] Non in Virgilianis tantum codicibus, *obstupere* per i secunda syllaba reperitur, verum in Terentii, Horatii, et aliorum Auctorum antiquis exemplaribus verbum id hoc eodem modo notatum invenias. *Pierius.*

Animi tantorum] Hic distinguendum est: hoc est, virorum fortium, quos æquum non erat magna mirari. Unde addit, 'Ante omnes stupet ipse Dares.' Nam stultum est dicere tantorum bovm: cum diceret septem. *Servius.*

405 *Terga bovm*] Statius vi. 730. 'nigrantia plumbo Tegmina cruda bovm induitur.' Sed operæ pretium

esset legere totum istum librum divinæ Thebaid. ubi plane similia habentur. *Taubmann.*

406 *Ante omnis*] In antiquis, *omnis*. Sed libet hõc loco clarissimorum hominum testimonia proferre, qualesque fuerint, qui de levibus hujuscemodi quæstiunculis disputare operæ pretium existimarunt. Sosipater Carisius integrum sane libellum C. Julii Romani de Analogia transcribit, in quo illud etiam adnotatur, quod Pomponius secundus poëta, ut refert Plinius, propter homonymiam Nominativi Accusativo casu *omnes* non putat dici, sed *omnis*; tamen idem Plinius in eodem permanet, dicens *omnes* tum demum posse dici Accusativo, ut *canes*: quod Genitivus pluralis horum *canum*, ante *um*, *i*, non habet. Ponunt inde exempla, variatam esse dictionem apud unum eundemque Auctorem, præcipueque apud Sallustium, ejusque varietatis Asperum Grammaticum sollicitum fuisse. Nam *omnes* per *e* scriptum esse in Catilinario eo loco, *omnes homines P. C. qui de rebus*, &c. Per *i* vero tertiam vocalem *omnis* in eodem commentario, *omnis homines qui sese student*. Quæ quidem scribendi ratio quotidie nunc corrumpitur: neque codex jam ullus extat, quem non Librarii arbitrio suo totum andeant contaminare. *Pierius.*

Longeque] Valde: ut, 'Tyberinaque longe Ostia.' *Servius.*

Longeque recusat] Pari sensu Prudent. in Psychomachia: 'monumenta tristia longe Spernit.' Ennius: 'Jus atque æquum se a malis spernit procul.' Servius et Non. *longe exp. Taubmann.*

408 *Vinculorum vol.*] Sutilium lorum. Eleganter, *volumina*, hic et alibi vocat gyros, spiras, sinus, orbes, flexus. Ita G. iii. 'Equus sinuat alterna volumina crurum.' Æn. xi. 'Serpens sinuosa volumina versat.' Ita alii, *volumina cælorum*. *Idem.*

Versat] Considerat: Salustius 'Ex-

ercitum majorem more verteret, hoc est, consideraret. *Servius*.

409 *Senior*] Secundum Varronem *senior* et *junior* comparativi sunt per imminutionem. Hinc est, 'Jam senior: sed cruda deo viridisque senectus.' Additum enim hoc est ad exprimendam, qui sit senior. Item Ovidius: 'Inter juvenemque senemque.' Et te vera non convenit hunc satis senem accipi, qui et vincere potest, et uno ictu taurum necare. Ergo *senior*, non satis senex: sicut *juvenior*, non satis juvenis, intra juvenem: sicut *pauperior*, intra pauperem. Dicit autem hoc Varro in libris ad Ciceronem. *Idem*.

410 *Cæstus et arma*] 'Εν δὲ δύο: arma, id est, cæstus. *Idem*.

411 *Tristemque hoc ipso in litore pugnam*] Aut in quo magister occisus est: aut in tristi litore, id est, infæcundo. Varro enim dicit sub Eryce monte esse infæcundum campum fere in tribus jugeribus, in quo Eryx et Hæcules dimicavit. *Idem*.

412 *Hæc germanus*] Germanus est, secundum Varronem in libris de gradibus, de eadem genitrice manans, non (ut multi dicunt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat: secundum quem bene nunc Erycen Batæ et Veneris filium, Æneæ dicit fuisse germanum. *Idem*.

Germanus] Non *δωνδρπιος*, sed uterinus. Vide Rutgers. var. lect. i. 9. *Emmenceus*.

413 *Sanguine cernis adhuc*] Non Herculis quippe victoris, sed Erycis, qui infecerat se tegendo. *Servius*.

415 *Melior sanguis*] Propert. 'dum vernet sanguis.' Silius: 'Hinc virides ausis anni.' *Taubmann*.

Æmula] Necdum adversa virtuti. *Servius*.

Æmula senectus] Cui cum vigor absit, aliis habentibus invidere solet. Ideo Donatus *æmulam* interpretatur *incidam*. *Servius*, *adversam virtuti*: vel, quæ vult esse æmula juvenilis

roboris; et frustra id comatur. *Taub.*

416 *Temporibus*] In his apparet statim indicium senectutis. Aristoteles de Generat. Animal. v. 4. τοὺς δὲ κροτάφους πολιοῦνται πρῶτον: *tempora primo canescunt*. Hac maxime nota cogniti, et descripti senes. Sophocles in Antigon. ἐξ ὅτου λευκὴν ἐγὼ τὴν δ' ἐκ μελαίνης ἀμφιβάλλομαι τρίχα: *ex quo albos ego Hos ex nigro induor capillos*. Et Propert. eleg. iii. 5. 'Atque ubi jam Venerem gravis Interceperit a tas, Sparserit et nigras alba senecta comas.' *Cerda*.

Geminis] Duobus. *Servius*.

Temporibus geminis canebat operas senectus] Tempora inde dicta dicit, quod inde petamus senectutis indicia: inde Homerus Iliad. 6. *senes* appellat πολιοκροτάφους, teste Sanct. Min. p. 418. quibus autem caput est interspersum rara canitie, ut Apulejus Metam. l. v. eos Hesychius μεσαιπώλους nominat, vel οὐ σφόδρα πεπολυμένους, quibus cani per tempora sparguntur, quo verbo etiam utitur Propertius alibi: 'Sparsit et nigras alba senecta comas.' *Emmenceus*.

418 *Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes*] In codicibus aliquot antiquis una plus dictione legitur, *sedet Æneæ, hoc probat auctor*. Sed mihi nequaquam placet, quod quidem ex paraphrasi inculcatum puto Librariorum inscitia. *Pierius*.

Auctor Acestes] Hujus certaminis scilicet. *Servius*.

419 *Æquemus pugnas*] Id est, arma, a sequenti quod præcedit. *Idem*.

Tibi] Pro te: ut, 'Tibi deserit Hesperus Cætam.' *Idem*.

Tibi terga remitto] Ita accipiendum ut apud Horat. 'Atride, magis apta tibi tua dona remitto;' hoc est, cede tibi, et illis renuntio: neque enim *remitto* pro iterum mittere vel simpliciter conveniret, cum Telemachus ἀντροπῶσιν cum præsentē Menelæo ageret: nisi ad ἀποπέμψω Græcorum referamus: quale illud apud Platarch,

περὶ τυχ. ἤπου καλῶς δ' ἡσιόδου προμηθεὺς τῷ ἐπιμηθεὶ παρακαλεῖται, μήποτε δῶρα δέξεται παρὰ ζήνους ἀλκυονίδου, ἀλλ' ἀποπέμπειν, τὰ τυχερὰ λέγων, καὶ τὰ ἐκτός. *Germaeus.*

Ergis tibi terga] Pari forma Mart. l. ix. 'Loricam clypeumque tibi galeamque remitto. Tutus ut invadat prælia, nudus eat.' *Taubmann.*

420 *Exue*] Projice, solve. *Servius.*

Exue] Ovid. *Metam.* ii. 419. 'Exmit hic humero pharetram.' Sic ix. 31. 'rejeci viridem de corpore vestem.' Quo verbo et Nostrer seq. utitur. *Emmeseus.*

421 *Duplicem amictum*] Id est, Abollam, quæ duplex est: sicut ehlamys. Horatius, 'Contra quem duplici panno patientia velat.' *Servius.*

Rejecit] In veteribus aliquot exemplaribus, *dejecit* habetur, hoc est, demisit propere, ut nudato apparuerit pectore, thoraceque omni, vestibus circa pudenda subligatis. Plura tamen exemplaria vetusta, *rejecit* habent. *Pierius.*

422 *Magna ossa lacertosque*] In perveteri quodam codice, sententia non parum diminuta, legere est, *magnosque lacertos exuit*: quod veriti sunt hypermetrum facere. In aliquot aliis *magna ossa lacertos* absque particula copulativa enclitica: ut sit magnos membrorum artus, ac lacertos, appositive magna ossa. Sed enim in ea vastitate, visendaque membrorum magnitudine, versum et pleniorē esse, et numeris habundare valde mihi videtur esse ex carminis dignitate: quare libentius legerim *magna ossa, lacertosque*: ut pleraque habent exemplaria tam impressa, quam manu scripta. Non præteribo, quod in Actio Pontani *magna ora lacertosque* legitur, quod non crediderim temere positum, tametsi *magna ossa* corporaturam illam athleticam ostendere videantur. *Pierius.*

426 *Constitit*] Hic distinguendum propter vitium, ut sit arrectus in di-

gitos. Est autem hic totus locus de Apollonio translatus. *Servius.*

Constitit] Inducitur hoc verbo habitus pugnantium. Donatus enim de hoc verbo in Adolph. Terentii: 'est audacter, et constanter stare.' Plautus Cæcull. 'Neque quisquam in foro vobiscum audeat consistere.' *Cerd.*

Constitit] 'Ἐποθέσεις valde simplex, ait Scal. iii. 32. Iecirco autem dicitur *erectus in digitos*: quia tanto fortius percutit, quanto corporis proceritate fuerit sublimior. *Taubmann.*

In digitos] Adde pedum, nam horum sunt digiti, non manuum, vel ex Apollonio, quem postea adducam. Homer. II. xxiii. pugiles Epeum et Euryalum comparans, sic incipit: τὰ δὲ ζῶσα μὲν βήτην δὲ μέσσον ἀγῶνα. Ἄρτε δ' ἀνασχόμενον χερσὶ στιβαρῆσιν ἑμ' ἑμφοι, Χόν σ' ἔκρεσσον, σὺν δὲ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἑμυχθεῖν: Hi autem accincti iverunt in medium certamen: Ex adverso autem elevatis manibus validis, simul ambo Congressi sunt, atque ipsi graves manus commisitæ sunt. Et iterum, Ajacem et Diomedem: Ἐς μέσον ἀμφοτέρων συνίτην μαμαῶτε μάχεσθαι, Δεινὸν δερκομένῳ: In medium utrorumque congressi sunt prompte pugnare, Horrende aspicientes. Apollon. l. ii. Amycum et Pollucem, Ἐνθαδ' ἔπειτ' Ἀμυκος μὲν ἐπ' ἀκροτάτοι-σιν ἀρθέλης Βούτυπος οἷα πόδεσσι τανύσσας: Dicit Amycum in pedes summos exstitisse, instar illius, qui bovem credit. Theocritus id. xxiii. Ἐς μέσσον σῆνταγον, φόνον ἀλλήλοισι πνέοντες: In medium congressi sunt, eadem sibi mutuo spirantes. Livius l. vii. ante pugnam singularem Manlii Torquati et Galli, hanc excitat attentionem: 'ubi constitere inter duas acies, tot circa mortalium animis, et metuque pendentibus,' &c. *Cerd.*

428 *Abdurre retro, &c.*] Solent pugiles, cum dextra adversarium petant, caput ab ictu in lævam longius deflectere, ne feriantur. Vide Turn. xiii. 11. *Taubmann.*

430 *Pugnantes lacerant*] Provo-

cant potius quam gerunt; vel certe irritant. *Servius*.

Pugnamque] Antiqui aliquot codices, *pugnas* numero multitudinis habent: ut sit quædam justæ prælii similitudo, perinde ac si collatis signis dimicandum esset: antea enim quam directa acie concurratur, leves quædam pugnae a præmissis equitibus, vel a funditoribus, nonnunquam etiam ab exploratoribus committi solent. *Pierius*.

431 *Membris et mole*] Hoc est mole membrorum: ut, 'Molemque et montes.' Sed utrum in pedum an in manuum digitos? *Servius*.

432 *Genua labant*] Proceleusmaticus est, quem (ut supra diximus) sic semper ponit, ut cogi possit in dactylum: ut, 'Arietat in portas.' *Idem*.

Genua labant, &c.] Cæterum magna est inter grammaticos de hujusmodi versibus controversia: quum alii necesse putent pedem illis alioqui inusitatum, nimirum proceleusmaticum, constituere, alii I et V pro consonantibus poni existiment. Ego certe his potius quam illis assentior: et quemadmodum *siliæ* ab Horatio per diæresim dicitur pro *silvæ*, sic quum in illis contrarium fiat, quoddam synæreses genus illic esse, dicere nos posse arbitror. Hoc saltem constat Virgilium non sine veterum exemplo id sibi permisisse, quum apud Lucretium non uno in loco *tenuia* eodem modo positum legatur. Hæc Henr. Steph. in lect. Virg. p. 21. cui addas licet Scal. de poet. II. 37. idem sentiendum in *tenuis* fieri dissyllabum. De his Ger. J. Voss. de art. gramm. II. 14. Monendum etiam, *genua virere* in flore ætatis, ut Horat. Epod. I. XIII. sed, ingravescente ætate, in nulla corporis parte infirmitatem magis sentiri, quam in genubus, quæ ilico quoque tremunt, cum timor invasit. Inde Horat. od. I. 23. 'et corde et genibus tremit.' *Emmeness*.

433 *Nequicquam*] Non profutura

victoriæ. *Servius*.

Vulnera jactant] Ictus. *Idem*.

434 *Pectore vastos Dant sonitus*] Hæc clarent ex illis Tullii Tuscul. II. 'Pugiles cum feriunt adversarium, in jactandis cæstibus ingemiscunt: non quod doleant, animove succumbant; sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior.' *Taubmann*.

435 *Aures*] Hæc pars faciei petita in duro hoc ludo, uti apparet ex Philostrato in Heroïcis: τὰ ἄρα κατεαγῆς ἦν, οὐχ ὑπὸ πάλης: fractus erat aures, non ob luctam. Negans quippe rem indicat. Tertullianus de Spectac. 'cicatrices cæstum, et callos pugnorum, et aurium fungos.' Demum studium erat totius faciei deformandæ. Tertullian. eodem libro: 'pugnos, et calces, et colaphos, et omnem petulantiam manns, et quancunque humani oris, id est, divinæ imaginis depugnationem.' *Cerda*.

436 *Crepitant*] Crepitatio ista referenda ad dentes, qui sub malis stridebant vi ictuum. Nam crepitus dentium est. Hesiodus in Scuto, ὀδόντων καναχή: dentium crepitatio. Theocritus in pugna Amyci et Pollucis, εἰδ. XXVII. Λαῖψ δὲ στόμα τόψε, πυκνοὶ δ' ἀράβησαν ὀδόντες: Sinistra autem os verberavit, densi autem resonaverunt dentes. Apollonius de eadem pugna, βρυχή δ' ὑπετέλλει ὀδόντων Ἄσπερος: suberat autem ingens crepitus dentium. De dentibus quoque capias Homerum II. XXIII. cum in suo pugilatu ait: δεινὸς δὲ χρόμαδος γενίων γένευ: factus est crepitus maxillarum. Plautus clare sub persona Ergasili Captivi cum respectu ad pugilatum, ut legenti apparet, ita signate: 'Dentilegos omnes mortales faciam, quemcunque offendero.' Seneca in Cædip. recte, ut Noster, de Sphinge, 'Crepuere mala.' Sen. ep. 56. cum aspectu ad gymnastas: 'Audio crepitum illisæ manus humeris.' *Idem*.

438 *Tela*] Ictus. *Servius*.

Exit] Vitat, declinat, unde de Tar-chonte, 'Et vim viribus exit:' et hoc verbo his usus est tantum. *Id.*

Exit] Ita Æn. xi. 'et vim viribus exit.' *Exire*, verbum est gladiato-rum, aut militare: ut et *eludere*; item *excedere*. *Eludit*, qui, vel gladio, vel rude objecta, petitionem alterius vi-tat: *exit*, qui declinat et effugit. Ma-nil. l. v. 'Ille cito motu rigidos elu-dere cæstus, Nunc exire levis missos.' Cicero in Catil. 'Tuas petitiones par-va quadam declinatione, et, (ut ajunt) corpore excessit:' quod Prudentius interpretatur, 'lateris sinuamine flexi Ludere ventosas jactu pereunte sa-gittas.' Statins vi. 800. 'immodice venientem eludit, et exit.' Ibid. vs. 770. 'instat gressu, vultuque recedit.' Valerius, 'redit hic oculis et pon-dere.' Ictus autem ipsos et invasio-nes nominabant *Petitiones*, et *Manus*, cfr. *Streich*. Videatur et *Lipsius* Sa-turn. ii. 20. et Turnebus xiv. 4. et xxviii. 15. *Taubmann*.

Exit] Sic Stat. Theb. l. iv. 'exis-tis casus,' id est, evasistis fortunæ ludibrium. Lucret. l. v. 'Nam trans-versa feros exhibant dentis adactus Jumenta.' Plura Giphani in indice de his gladiatorum verbis. *Emm*.

439 *Qui molibus urbem*] Amphibo-lon est: aut celsam molibus, aut quæ molibus oppugnatur. *Servius*.

440 *Sedet circum castella*] Tmesis est: hoc est, circumsedet. *Idem*.

441 *Nunc hos, nunc illos aditus*] In Romano cod. variato numero legere est, *nunc illos, nunc hos aditus*. Sed lo-quendi modus frequentissime, *hunc* et *illum*, dicit, et *huc* et *illuc*, et hujus-modi reliqua. Catullus, 'Et circum-siliens modo huc modo illuc.' Pulvi-nusque peræque et hic et illic.' 'Lu-debat numero modo hoc modo illoc.' A viciniore enim inchoandum est, ut-pote magis noto. *Pierius*.

442 *Adsultibus*] Id est, oppugna-tione varia. *Taubmann*.

443 *Ostendit dextram*] Aut fiducia

virtutis est, ostendere quod minaris: aut certe proventus ætatis ostendi-tur, qui eum ex improvviso ferire non sinit. *Servius*.

Ostendit dextram, &c.] Attollit: to-tum hoc in gestu positum est. Ita Valer. 'Emicat hic, dextramque pa-rat, dextramque minatur.' *Taub*.

444 *Velox*] Velociter: nomen pro adverbio. *Servius*.

Ictum venientem, &c.] Hoc supra nominat *tela exire corpore*: pro eo Apulejus Metam. l. iv. 'varius corpo-ris sui schemis ac motibus tandem domo prolapsus est.' *Emmeness*.

446 *Effudit*] In antiquis aliquot, *effundit* præsentii tempore, res enim nunc agitur. Aliis magis præteritum placet. *Pierius*.

Ultrò] E contrario. Ille enim ca-dere debuerat. *Servius*.

447 *Gravis graviterque*] Figura a similitudine. *Idem*.

Gravis] Ut Poëta *gravis, graviter*, ita Homerus Il. xvi. de Cebrione, μέγας μεγαλωστί. A frustratione ictus Entelli, non abit illa Galli pugnantis cum Torquato apud Livium l. vii. 'Gallus, velut moles, superne immi-nens projecto læva scuto in adve-nientis arma hostis vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem dejecit.' Simi-lem ruinam cujusdam Æthiopis, pug-nantis singulari certamine cum Thea-gene, narrat Heliodorus hist. Æthiop. lib. x. Homerus quoque in suo pug-latu alterum pngilum coincidentem inducit. Et quidem nota pulveris, quæ dari solet luctatoribus, ut cum ait Aristid. in 2. Platonica, ἄνδρα οὐ-τως ἀρχμῶντα, καὶ κεκοινισμένον κάλλιον, ἢ τῶν παλαισάντων, καὶ τῶν γυμναστι-κῶν: *Virum tam equalidum, et quoties luctatore, vel gymnasta magis pulvere conspersum*. Hæc (inquam) nota pul-veris data gymnastis, non solum quod pugnarent in arena, sed verius prop-ter similes casus et ruinas. *Cerda*.

448 *Cava pinus*] Id est, exesa ve-tustate: et dicendo *cava pinus*, bene

respexit ad ætatem. *Servius*.

Concidit : ut] Hesiod. in *Scuto* : 'Ἦρπε δ' ἄς ὄρε τις δρύς ἤρπευ· *Concidit, ut cum aliqua quercus concidit*. Homer. *Iliad.* xvi. 'Ἦρπε δ' ἄς ὄρε τις δρύς ἤρπευ, &c. Seneca Trag. in *Furente* : 'Totus ad terram ruit, Ut cæsa silvis ornus.' Horatius *Od.* iv. 6. ubi de Achille ita ait : 'Ille mordaci velut icta ferro Pinus, aut impulsa cupressus Euro, Concidit late, posnitque collum in Pulvere Teucro.' Statius *Theb.* l. ix. 'Getico qualis procumbit in Hæmo, Sen Boreæ furilis, putri sen robore quercus, Cælo mista comas.' Petrus etiam Apollonius cadentem in bello hominem magnæ molis ita comparat : 'Tam graviter, subitoque solent in montibus altis Annosas Euri insani dimittere pinus Avulsæ radice simul.' *Cerda*.

Erymantho] Mons Arcadiæ. *Serv.*

449 *Ida in magna*] Modo non Cretæ; sed Phrygiæ, propter pinus. *Id.*

Radicibus] In Romano codice et aliquot aliis, *radicitus* adverbium est. Sed *radicibus* nomen longe plurimum codicum consensus, et usitata loquendi figura libentius legit. *Pierius*.

450 *Consurgunt studiis*] In studia. *Servius*.

451 *It clamor carlo*] Pari forma in xii. 'It tristis ad æthera clamor.' Alia forma Ennius *Annal.* viii. 'Clamor ad cælum volvendus per æthera vagit.' Quem tamen versum ad Virgilio formam ita legit Scaliger, 'Clamor it ad cælum, volitatque per æquora vagor.' Sed Virgilius Homerum omnino transtulit, ἀντὶ δ' οὐρανὸν ἤκεν. *Cerda*.

It clamor carlo] Sic apud Sil. *descendere nocti* pro ad noctem. Vide novantiq. lect. Modii epist. 78. *Emm.*

Adcurrit] In oblongo codice perveteri, *occurrit* legitur. Sed *adcurrit*, vel *occurrit* omnino melius. *Pierius*.

Adcurrit] Non *occurrit* : monente Nobiliss. N. Heins. ad Ovid. *Fast.* ii. 372. *Emmence*.

452 *Ab humo miscrans attollit amicum*] Supra, 'ut me quoque possim Tollere humo.' Didici autem jam olim a præceptoribus, lege pugilatus prostratum vel collapsum allevare et erigere licuisse, alioqui casu Entelli, Daretis victoriam fuisse. Id et mihi probabile est, et ejus rei argumenta interlucere mihi videntur ex pugna Pollucis et Amyci apud Theocr. item Ajacis et Hectoris Il. H. βλάψα δέ αὶ φίλα γούναθ'· δ' δ' ὑπτιος ἐξεταναίεθαι, 'Δαρῖδι θυγχεμφέας· τὸν δ' αὖψ' ἔρθεσαν ἀπώλλων. Discrepans autem fuit incerta dubiaque victoria. Theocriti quoque in Dioscur. hoc est : ἔρθε μάχῃ δρυμῖα πάλιν γένητ' ὀρθωθέντος· et Hom. Il. Ψ. in idem argumentum, ἀτὰρ ἐπεὺς χερσὶ λαβὼν ἔρθευσε· quæ respondent his etiam Maronis sequentibus versibus, 'Acrior ad pugnam redit,' &c. Et Calab. vi. μὴν ἔγειρεν ἀπὸ χθονός. *Germanus*.

454 *Ac vim*] Veteres plerique codices, *ac vim* legunt : quod magis placeat, quam *et vim*. *Pierius*.

Vius suscitât ira] Pythagoricum est : *Ira eos fortitudinis*. Taubmann.

455 *Pudor*] Est hic magnus stimulus ad vires recuperandas, et languentem animum excitandum. Livius lib. ii. 'Nunc indignatio, nunc pudor pectora versare,' &c. et lib. iii. 'Tantumque hos pudor quam alios laudes excitant;' et lib. vii. 'Itaque tantos pudor stimulos admovit, ut ruerent in hostium tela, alienatis a memoria periculi animis.' *Cerda*.

456 *Præcipientemque Daren*] Celerem : ut, 'Præcipientes vigilate viri.' *Serv.*

457 *Nunc ille sinistra*] Ille vacat, nam metri causa additum est. De ipso enim dicit : ut, 'Creber utraque manu pulsât versatque Daretæ.' *Id.*

458 *Nec mora, nec requies*] Sumptum a Lucretio lib. iv. 'Nec mora nec requies inter datur ulla fluendi.' Alio flexu Eunius *Ann.* xv. ita extulit, loquens de re belli : 'Nec respirandi fit copia.' Hæsit vero Virgi-

Hinc his Theocriti, *Αἰεὶ δ' ἐξυτέρω πύβ-
λῳ θαλαῖτο πρόσωπον Μέχρι συνηλοῖσσε
παρήτα*: *Semper acriore pugnorum inge-
minatione ladebat faciem, Donec contu-
dit genas.* Cerda.

Nec mora, nec requies] Pro eo Apulejus Metam. l. vii. 'nec mora, nec cunctatio.' *Emmeness.*

Quam multa grandine nimbi] Hypalage. Nam debuit dicere: Quam multo nimbo grando præcipitatur. *Servius*:

460 *Versatque Daretā*] Dares Daretis, unde est Daretā; et Dares Daris, unde est Daren: sicut Chremes et Chremis et Chremetis. *Idem.*

461 *Procedere longius iras*] Προβαλὼν περαιτέρω τὰς ὀργάς. Sunt autem qui *producere* legant: ego tamen a recepta lectione non possum recedere, tum quod mihi vetustior et magis poetica videtur, tum quod et Græci προχωρεῖν ὀργὰς dicunt, et πρὸς ὀργὰς et μάχην ut Lucian. πρῶγμα ῥον πρὸς μάχην προύχθησε et Aristoph. in Ran. οὐν γὰρ ἀγὼν ὁδὲ σφίλας μέγας χωρεῖ πρὸς ἔργον ἦδη. *Germanus.*

462 *Acerbis*] Hoc exemplo, et multis aliis Virgilianis, efficit Josephus Castalio postponi posse eleganter in carmine adjectivum nomen substantivo; quod alii secus senserunt, putantes necessarium ad elegantiam esse, ut præcedat adjectivum. Ad illud in Var. Lectionibus. *Cerda.*

465 *Infelix*] Consolatio est: unde non dicit imbellis, ut fortunæ videatur esse quod victus est. *Servius.*

Infelix] Qui audeas contra numina: est autem optima consolatio, cum ostendat non illum ab homine, sed a numine vinci. *Donatus.*

467 *Cede deo*] Errant qui putant Entellam Deum ab Ænea vocari, sed Deum dicit, favens illi nomen. *Idem.*

Dixitque] Vacat *que* metri causa: et maluit perissologiam facere, quam uti communi syllaba, quæ frequens vitiosa est. Unde Terentianus, 'Nec

Delph. et Var. Clas.

tanta in metris venia conceditur uti.' Græci enim his utuntur frequenter. *Servius.*

Dixitque, et prælia v.] Id est, dixitque, et dicendo prælia diremit: tanta erat dicentis auctoritas. Neque enim hoc vitium est in maximo Poëta, ut Serv. et alii censuerunt. Scal. rv. 29. *Taubmann.*

468 *Fidi æquales*] Homero, φίλοι δ' ἀμφοτέρων ἑταῖροι Οἱ μὲν ἔγον δι' ἀγῶνος ἐφαλκομένοισι πόδεσσι, Αἶμα παχὺ πύβοντα, κάρη βάλλονθ' ἐτέρωσσε. *Servius.*

Ægra] Quibus paulo ante tantopere valebat. *Donatus.*

469 *Utroque*] In utramque partem. *Servius.*

Caput] Quod paulo ante in cælum tollebat propter superbiam. *Donatus.*

Jactantemque utroque caput] Hom. Il. θ. μήκων δ' ὡς ἐτέρωσσε κάρη βάλεν: ubi Enstath. ἀντὶ τοῦ ἔκλινε τὴν κεφαλὴν: *Crassum cruorem ore rejectantem*, Theocr. in Diosc. ἔστη δὲ πληγαῖς μεθύνων, ἐκ δ' ἔπτυσεν αἶμα φοβίνων et Il. Ε. κελευεφὲς αἶμ' ἀπέμεισεν. Vocant autem Græci ἀναφορικοὺς, qui morbo a partibus infra fauces cruenta et vitiosa rejectant. *Germanus.*

470 *Ore ejectantem*] Antiqua aliquot exemplaria, *ejectantem* legunt. Alia *rejectantem* vocali a jacto non immutata. Sed *rejectantem*, vulgata lectio magis placet. *Pierius.*

Mixtoque in sanguine dentes] Sic Ovid. Metam. xii. 256. 'Cumque atro mistos sputantem sanguine dentes.' Ad quem locum plura Nobilius. Heins. *Emmeness.*

471 *Vocati Accipiunt*] Bene eorum ostendit pudorem: vel quia erant occupati circum amicum, *vocati* dixit. *Servius.*

Vocati] Hunc locum imitatur Silius l. xvi. 'Accitum donat ductor, miseratus et ævum, Et sortem casus.' Ita legit Modius ad imitationem Virgilii, non *attritum*, ut in vulgatis: sed *accitum*, ut Virgilius *vocati*. *Cerda.*

472 *Palnam taurumque relinquunt*]

Virg.

8 Z

Exprimit quanto cum dolore hæc facerent. *Donatus.*

Palmam Entello, &c.] Attamen in præmio mentionem *palmæ* Æneæ non fecerat. Sed, ut Plutarch. in Sympos. refert, *palmæ* commune erat omnium certaminum præmium: quamvis aliud proprium esset: neque enim hic, ut reor, simpliciter victoriam declarat. Turneb. xxvi. 17. *Taubm.*

473 *Superans animis]* Exsultans spiritus ferocia. Fortassis est Catulli *superfluens, υπερφλῶν* Hom. metaphora a vasis nimium plenis. *Idem.*

474 *Nate dea]* Versus isti delibati alicui videantur ex Andromacha Enripidis, ubi Peleus senex de se ita loquitur gloriabunde: 'Ἡμεῖς δὲ τ' ὀφθαλμοῖς γέροντες, ὡς δονεῖς, &c. *Cerda.*

Cognoscite, Teucri] Habet rationem personarum: quia virtutem ejus noverant Siculi. *Servius.*

475 *Juvenali]* In Romano codice, atque aliis plerisque omnibus, *juvenali* per *a* in pene ultima notatum legas: in quibusdam *juvenili*: neque id in Virgilianis tantum codicibus, verum et in aliis auctoribus. Est apud me Ovidii codex admodum vetustus, in quo ea dictio passim per *a* scripta est, ut (ea nunc præ manibus erat) in epistola ad Maximum, de amore loquens, 'Tu mihi dictasti juvenalia carmina primus.' Et ita alibi. Præterea C. Julius Ro. in libro de Analogia, nomen hoc *Juvenalis*, si homo sic vocetur, ab altero nomine *Juvenalis*, sicut ait Maro, *Juvenali in corpore vires*: qua dictione res, non persona censetur, non alia ratione discernit, nisi ab Ablativi singularis finali litera. Nam pro nomine proprio in *e*, pro adjectivo in *i* finiri tradit, non taciturnus, siquam aliam literam facere differentiam agnovisset. *Pier.*

476 *Et qua servetis]* Et quanta mortis acerbitate liberaveritis Daretæ vestrum beneficio Æneæ. Alii qua interpretantur, qua ratione, quo modo. *Taubmann.*

479 *Libravit media inter cornua]* Cæstus ergo illisit inter cornua juvenici. Hæc enim pars capitis maximam habet duritiem, proindeque maximam frangendi difficultatem; et tamen ictus istius, effractis ossibus, usque ad cerebrum penetravit. Quæ ergo morte interiit bos, ipsa ostendit Darem interire potuisse. *Donatus.*

Libravit] Quasi collimans: ne ictus falleret. *Taubmann.*

480 *Effractoque illisit in ossa cerebro]* Hypallage, fregit ossa, et inlisit in cerebrum. *Servius.*

Effractoque illisit in ossa cerebro] Sunt qui *illisit ossa* absque præpositione legi debere contendunt, perinde ac illud etiam superius legunt absque et particula, Cum clamore Gyas recocabat, Ecce Cloanthum. Sed enim in antiquis omnibus exemplaribus, quæ ad manus meas pervenere, uno exemplo scriptum inveni *illisit* vel *inlisit in ossa*. et hoc loco hypallagen figuram agnoscit Servius, dum dicit, *Fregit ossa, et illisit in cerebrum cæstus*. Ac mihi quidem videntur qui ex hoc versu in præpositionem adimunt, vim etiam ex ictu illo pene omnem adimere, ita languere oratio, atque etiam imperfecta reddi, versusque ipse flacescere videretur. Non præteribo tamen legisse me in codicibus aliquot manu scriptis *inlisit in ossa*. Sed *illisit* omnino melius. *Pierius.*

481 *Humi bos]* Cur cum de uno loquatnr, hic bovem, alibi juvencom, alibi taurum appellat? sed videtur pro tempore ea diversitate usus, ideoque *juvencom* ait. Est autem hic pessimus versus in monosyllaba desinens. *Servius.*

Humi bos] Versus præceps et anhelans: cui similis, 'Lutulenta ruit ens,' et supra, 'Præruptus aquæ mons:' 'Nascetur ridiculus mus.' Apoll. l. ii. γυνὴ ἤρπεν. Theocritus: τὰς ἐπὶ γαῖαν κεῖτ' ἀλλοφρονέων. *Hartung.*

Procumbit humi bos] Propert. 1v. 'Eandri profugæ procubuere boves.' *Germanus*.

Procumbit humi bos] Incomparabilis hic versus est: quem Servius incogitantissime (modo Servii est id Scholion) pessimum vocat, quod terminetur monosyllabo. Utrum enim malis? huncne, an, 'Sternitur, exanimisque tremens bos corrui ictu.' Ita Æn. 1. 'Dat latus, insequitur cumulo præruptus aquæ mons.' Potuisset sic: 'Dat latus, insequitur tumidis mona incitus undis.' Verum, ut corrui taurus; ut confluit in unum montem mare: ita corrui versus in monosyllabum, copia multarum syllabarum in unam syllabam coacta; sicut et in illo Æn. 11. 'ruit Oceano nox.' Item Æn. vi. 'en hæc promissa fides est?' Nihil enim aptius indignationi, quam oratio desinens in monosyllabum. Vel evolve Demosthenis orationes. Horatius quoque, quum e magnis cæptis futile Poëma exiturum stomacharetur, ex prolixis vocibus eduxit monosyllabum, 'Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus,' &c. Videatur Scalig. 1v. 48. et J. Douza præciden. in Tibull. c. 9. Item Erythræus, et Corn. Valerius, Lipsii doctor. *Taubmann*.

Proc. humi bos] Ad ruinam ejusque celeritatem exprimendam rectius terminatur hic versus monosyllabo. Vide Voss. de instit. poet. 111. 7. *Emmeness*.

483 *Meliorem*] Aptiorein. Nam animalem hostiam dat. *Servius*.

Hanc tibi, Eryx, meliorem animam] Naso quoque Fast. 1. vi. ubi de lustratione de bimestri porca: 'Cor pro corde precor, pro fibris sumere fibras; Hanc animam vobis pro meliore damus.' Sic et Græci hostiarum animam nominabant, ut Plutarchus, cum agit de hostiæ probatione: *τὴν δὲ ψυχὴν δοκιμάζουσι, τοῖς μὲν ταύροις ἔλφεται, τοῖς δὲ κάπροις ἐρεβίνθους παρατίθεντες τὴν δὲ ἀγὰ διαλέγχει ψυχρὸν*

ὄσop. Sic autem et 1. xii. *meliozem victimam* dixit: 'Hoc habet, et melior magnis data victimam Divis:' quo fortasse et proverbium Græcum pertinere poterit, *δευτέρων ἀμεινόνων* quod succidaneas κατ' εὐφημισμόν hostias respicit, cum prior fortasse non litasset. Eurip. quoque in Androm. *ἀγαθὰς ψυχὰς* dixit: *ψυχὰς δὲ πολλὰς κῆρυδάς ἀπώλεσας*. *Germanus*.

Hanc tibi, Eryx, &c.] Cum enim Daretem, tanquam hostiam, sacris novisset, et interficere decrevisset, proinde quasi ea hostia grata heroi (Eryci magistro suo) non esset futura, nec litatura, succidaneam sese meliorem dare demonstrat. Nam in sacris succidaneis, Græci, qui rem divinam faciebant, per εὐφημισμόν clamabant, *δευτέρων ἀμεινόνων*. Et huc aluisse Poëtam, docet Turneb. xiv. 4. et xx. 24. et xxviii. 19. Cum autem duo sunt genera hostiarum; *Animale* unum, alterum *Consultatorium*; Poëta hic *Animalem* ostendit hostiam. Atque ut nuncupata vota significaret, ait, 'Persolvo:' quod de voti-reo proprie dicitur: de quo Macrob. 111. 5. Donatus ait, hic *animam meliorem* hanc esse, quæ sine periculi contagione mactata sit. *Taubmann*.

484 *Persolvo*] Verbum hoc sacrum est, et Brissonio credo observatum. Addas huic simplex. Virg. in Ciri: 'Debita cum castæ solvuntur vota Minervæ.' Usurpat quoque Valerius Maximus 1. 1. *Cerda*.

484 *Cætus artemque repono*] Et arma deposuit, et arti renuntiavit. Id est, catalysin fecit. *Servius*.

Repono] In Romano codice, et in aliquot aliis admodum vetustis dicta videntur hæc ex persona Poëtæ, quia *reponit* persona tertia scriptum est. Verum minime displicet, Entelli ea esse verba, qui, hac depugnata pugna, votum nuncupet, se nunquam amplius in certamen descendurum. Et *repono* persona prima in reliquis plerisque codicibus habetur. *Pierius*.

Repono] Recurre ad locum Bucol. 'Pendeat fistula pinu.' Constat enim allusum ad emeritos milites artificesque, ut ibidem docuimus. Juvenalis quoque eadem forma verbum idem expressit, 'nunquamne reponam?' *Germanus*.

Cæsius artemque repono] Arma sepono et pygmachię valedico. Alludit autem ad morem quo gladiatores, rude donati, solebant arma Herculi suspendere, et quasi consecrare. Horat. Epist. i. l. 5. *Taubmann*.

486 *Premia ponit*] Sic vs. 292. quid sit τῖθῆναι δῶλα *præmia ponere* docet Cl. Cupernus observ. iii. 20. *Emmen*.

487 *Ingentique manu*] Magna multitudine. *Servius*.

Malum] *Malus*, arbor et navis, generis est masculini. Horatius, 'Nec malus celeri saucius Africo.' Et dictus est *malus*, vel quia habet instar mali in summitate: vel quia quasi quibusdam malis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius elevantur. *Idem*.

488 *Trajecto*] Extento: unde transenna dicitur extentus funis. Salustius, 'Machinato strepitu transenna corona in caput imponebatur.' *Idem*.

Trajecto in fune] Pro transenna, de qua Turnebus v. 9. qui confutat Non. Marcellum. L. Gyrard. de navig. c. 15. firmans Servii sententiam *extensum funem* esse docet. Hunc de certamine sagittarum locum mutuatus est noster ex Homero, teste Macrob. Saturn. v. 7. *Emmenes*.

489 *Quo*] In quam. Nam ponit adverbium pro pronomine, ut, 'Genus unde Latinum.' *Servius*.

Tendant] In codicibus aliquot antiquis *tendat* singulari numero scriptum est, ut ferrum sit suppositum. Sed longe magis placet *tendant* plurali numero, ut sit de certatoribus. *Pierius*.

490 *Sortem*] Usitatum veteribus, ut sortibus uterentur in omni fere lu-

dorum genere. In Circensibus missus aurigarum fiebat sortibus. Tertull. l. ii. de spectaculis: 'semper oculi in urna:' tu reliqua. In ludis scenicis citharædi sorte mittebantur. Sueton. in Neron. cap. 21. 'sine mora,' &c. In spectaculo gladiatorio Statius Syl. iii. 'sortibus ardens fumat arena sacris.' Vulgo male legitur *fortibus*. Ad hos mores, et similes respexit Plinius epist. l. viii. 'scilicet ut in spectaculis quibusdam sors aliquem seponit, ac servat, qui cum victore contendat: sic in senatu,' &c. Quin ipsa cœnarum jucunditas sortes habuit; huc enim pertinet vetus illud institutum, quod Cælius adducit l. xxvii. quo, *μοῖρα καὶ λάχεσις ἰσότηρα τὴν περὶ τὰ δεῖνα, καὶ συμπόσια κοινωνίαν ἐβράβευον: sors, et lachesis* (hæc dicta a sortiundo est) in cœnis æqualitatem et in conviviiis communionem dispensabant. Adeo miseræ gentes subjectæ huic malo, et ludibrio dæmonum. *Cerda*.

491 *Accepit galea*] In bello urnæ locum galea sustinuit ad mittendas sortes. Hujus moris crebra mentio. Homer. Il. xxiij. κλήρους δ' ἐν κυνέῃ χαλκήρεϊ πάλλον ἔδωκτες: *Sortes autem in galea ærata movebant accipientes*: et lib. vii. κλήρον Ἐν δ' ἔβαλον κυνέῃ Ἀγαμέμνωνος Ἀτρεΐδου: *Sortem injecerunt in galeam Agamemnonis Atridae*. Æschyl. in fabula septem ad Thebas, τρίτῃ γὰρ Ἐτεόκλην τρίτος πᾶλος Ἐξ ὑπέρτου ἤθησεν εὐχάλοισιν κρᾶνους: *tertio Eteocli sors tertia Eriluit ex ærea inversa galea*. Plura alii congerunt: ad morem cognoscendum hæc satis. *Id.*

Accepit galea] Sic Stat. Theb. l. vi. 'Et jam sortitus Proteus versarat athena Casside.' Usos fuisse homines militares galea pro forensi aut urbana sitella vel urna testatur Turneb. xxviii. 16. Ut hic *deicere sortem*, sic Græci κλήρους ἐμβάλλεσθαι. *Emmen*.

Primus] In Romano codice, *primum* legitur: magis tamen placet *primus*, scilicet locus, ut in exemplaribus aliis

antiquis et vulgatis omnibus habetur.
Pierius.

Clamore secundo] Sicut supra ait,
'Magnoque virum se murmure tollit.'
Servius.

492 *Exit locus Hippocoontis*] Κληρος
θέρη, sæpe apud Hom. et Il. Γ. πέρ-
μος δὲ θοῶς ἐκ κληρος ὕρουσε' et Æsch.
in ἐπὶ δὲ : τρίτος πάλος 'Εξ ὑπέρλου 'πρήθη-
σεν εὐχάλοιο κρᾶνους. Valerius vi. 3.
de Severitate, 'Conjectis in sortem
omnibus tribubus, Polliæ, quæ proxi-
ma exierat, primum nomen urna ex-
tractum citari jussit.' *German.*

493 *Quem modo*] Id est, nuper :
nam ut diximus, victor fuit duorum.
Urbanus vero dicit *modo*, propemo-
dum, pene; nam secundus fuit. Alii
victor, voti compos volunt: ut, 'Ra-
pidisque rotis insistere victor.' Op-
taverat enim ne extremus rediret:
ut, 'Hoc vincite, cives.' *Servius.*

Victor] Primus locus in primo cer-
tamine navium Cloanthi fuit; secun-
dus, Mnesthei: sed pleno ore victo-
rem vocat, nam re vera victor, si
virtutem spectes. Inde de eo Poëta :
'At qui deinde locum tenuit virtute
secundum.' Nam Cloanthus preci-
bus et votis vicit, non admodum
glorioso. Hanc rem præmia indi-
cant: Cloantho enim datum est im-
belle ex auro et purpura; Mnestheo
militare. Adi superiora. Non pla-
cent, qui incogitantiam inurunt Vir-
gilio, et modo explicant per *propemo-
dum*. Non sic est, sed vere victor
fuit ea ratione qua explicui. *Cerda.*

494 *Olive*] Supra hoc tacuerat,
tantum in genere dixerat: 'Purpu-
reis ibant evincti tempora tæniis.'
Idem.

495 *Clarissime, frater, Pandare*] No-
tissime, qui fuit Lycaonis filius. Pan-
darus autem qui secundum Homerum,
Minervæ persuasione, singulare Me-
nelai et Paridis certamen, cum in eo
casset ut Paris vinceretur jactu teli
diremit, quo Menelaum vulneravit.
Servius.

496 *Jussus*] A Minerva. *Idem.*

498 *Subsedet Acestes*] Hoc eat, re-
mansit. Nec enim proferebatur sors,
quæ remanserat sola: aut certe *sub-
sedet*, detulit. Unde et *subseorsores*
vocantur, qui occisuri aliquem deli-
tescunt. De quo verbo plenius dici-
tur illo versu, 'Devicta Asia subse-
dit adulter.' *Servius.*

499 *Manu*] Conjungit Passeratus
poëtas quosdam, qui cum de arcu
et sagittis loquantur, usurpant vo-
cem hanc *manus*. Itaque non solum
manu pugnat qui gladium versat, sed
etiam qui arcu et sagittis utitur, ut
hoc loco Acestes. Ita in ix. 'fortem-
que manu fudisse Numanum,' cum
sequatur, 'Sonat una lethifer arcus.'
Et Tibullus eleg. ii. 1. 'Illic in docto
primum se exercuit arcu: Hei mihi
quam certas nunc habet ille manus.'
Propertius Eleg. i. 9. de Cupidine
sagittis feriente: 'Qui non ante pa-
ret, donec manus attingit offa.' *Cerda.*

500 *Flexos incurvant*] Mutatione
usus est. Nam *curvos inflectunt* debuit
dicere. *Servius.*

Flexos] Expendi jam quo ordine
Poëta procedat, et moneo hic obser-
vatum hoc prius, Homero loquente
de Pandaro l. iv. Prius enim hunc
inducit, τανυσσόμενον τόξον, *tendentem
arcum*. Deinde ex pharetra, ἐλόντα
ἰόν, *extrahentem sagittam*. Demum ἐν
νευρῇ κατακοσμοῦντα, *aptantem illam in
nervo*. *Cerda.*

501 *Pro se quisque viri*] Pro quali-
tate roboris sui. *Servius.*

502 *Stridente*] Hæsit Homero Il.
iv. νευρῇ δὲ μέγ' ἰαχεν: *nervus autem
valde sonuit*. Verba *strideo, stridor,*
stridulus, in emissis telis, sæpius oc-
current: Æn. l. xii. 'stridentque has-
tilibus auræ;' et l. vii. 'stridente
sagitta;' in hoc lib. 'sonitum dat
stridula cornus.' Homer. Il. iv.
ἀγχε βίδς, *stridit arcus*. *Cerda.*

503 *Diverberat auras*] Scindit. *S.*
Auras] Sunt qui ex Ti. Donato
alas legendum autument, et paulo

post 'Timuit exterrita pinnis Alea.' Cæterum in antiquis omnibus codicibus quos inspexerim, *auras* notatum observavi, quare suum unicuique iudicium integrum relinquam. *Pier.*

504 *Arbore mali*] Sic dixit: ut, 'Lustrat Aventini montem.' *Servius.*

Arbore mali] Locutio Poëtica: sic fluvius Tagi, urbs Patavi, mons Aventini: pro, Tagus, Patavium, Aventinus. Non poëtice dices: fluvius Tagus, mons Aventinus. Livius l. xxxviii. 'super Mæandrum amnem posuit castra.' Ab urbe Roma, in urbem Romanam, et similia, millies in eodem. Sallust. in Jugurth. 'Armati Aventinum montem occupavere;' et Hist. iii. 'apud flumen Durium.' Livius l. xxxix. 'ad Tagum flumen profecti sunt.' Itaque Poëta dicat, *arbor mali*, non *arbor malus*. Scio ista interdum commutari. Porro (hoc jam monuit Eryth.) quia *malus* frequentissima est arbor, ideo placuit Latinis scriptoribus ab ea *malum* nauticum appellare: sicut rursus, *pomum*, quo omnes omnium arborum fœtus significantur, præsertim, qui non sunt duri corii, vulgo usurpamus pro fructu mali. *Cerda.*

506 *Exterrita pennis*] Timorem suum pinnis significans. Singula enim animalia habent signa, quibus indicant suum timorem. Unde ipse de lupo, 'Caudamque remulcens, Subjecit pavitantem utero.' Item de Caco, 'Turbatumque oculis.' Hominum enim timorem primi indicant oculi. *Servius.*

506 *Omnia plausu*] Alii *pinnarum* dicunt, sed melius spectantium favore. Illud enim est incredibile. *Id.*

507 *Adducto arcu telum tetendit*] Hypallage est, nam adducitur telum, et arcus intenditur. *Idem.*

509 *Miserandus*] Qui perfecta re difficiliore, victoria caruit. *Idem.*

510 *Rupit*] In antiquis aliquot *rumpit* est præsentis tempore. Sed magis placet *rupit* præteritum, ut

non valuit. *Pierius.*

511 *Innexa pedem*] In nexu pedem habens. *Servius.*

Malo alto] Carchesium signat, quæ pars mali summa et extrema. Lucilius: 'Tertius hic mali superat carchesia summa.' Cinna: 'Lucida cum fulgent alti carchesia mali.' Quem versum Catullo attribuit Non. Marcellus. Lege Lilius de navigiis cap. 12. *Cerda.*

512 *Atque atra*] In codicibus aliquot antiquis *adque alta volans in nub.* legitur. Sed enim inferius est, 'Nigra figit sub nube columbam;' quare *atra nubila* potius legendum videtur, quamvis eadem *alta, profunda, nigra.* *Pierius.*

513 *Tum*] Deinde: et est adverbium ordinis. Nam *tunc* temporis est. *Servius.*

Tum rapidus] Morarum impatiens. Quod ait, *speculatus*, artis fuit, debuit enim volatum ejus explorare, quia turbato eo atque incomposito, locus feriendi inveniri non poterat. Ubi igitur hanc vidit lætis et securis volatibus ferri, jecit sagittam, et columbam in aëre confixit. Magnæ peritiæ, volantem et in alto constitutam figere, præterea obumbratam nube atra. Non dixit autem sagitta revocat columbam, quæ ruptis vinculis libera avolat; sed, quod erat pulchrius, ales ipsam sagittam revocat. *Donatus.*

Tum rapidus] Homerus de Pandaro Iliad. l. iv. Ἀλφα δ' ἐπὶ νευρῇ κατεκόσµει πικρὸν διστόν: Statim autem in nervum aptabat acerham sagittam; et l. xxiii. de Merione, Σπερχόμενος δ' ἄρα Μηριόνης ἐξείρυσσε χεῖρὸς τόξον ἅπαρ δὴ διστόν ἔχεν πάλαϊ ὥς ἴδυνεν: Festinans autem Meriones extraxit manu Arcum, ac jam sagittam tenebat dudum, ut direxerat. Itaque, quod Virg. *rapidus*, Homerus, jam ἄλφα, jam σπερχόμενος. Reliqua ipse confer: neque enim dubium, quin ad Græcam umbram lux Latina. *Cerda.*

Arcu contenta parato Tela tenens] Contento arcu tela tenens parata. *Servius.*

514 *In vota vocavit]* Nam apud Lycios colitur, quæsi heros. *Idem.*

Fr. Eurytion in v. vocavit] Pandarum: qui apud Lycios colebatur ut heros: et quem Homerus sagittandi peritia pæne æquat Apollini. *Taub.*

516 *Nigra nube]* Id est, alta. *Serv.*

517 *Vitamque reliquit in astris]* Unde sumpserat vitam: ut, 'Hinc hominum pecundumque genus, vitæque volantum.' Sane sciendum hunc totum locum ab Homero esse sumptum. Unde inanis est vituperatio Æneæ, quod suspenderit avem maternam. Nam et res est translata simpliciter: et quamcumque suspendisset avem, in hanc incideret vituperationem; nulla enim avis caret consecratione, quia singulæ aves numinibus sunt consecratæ. Quamquam Urbanus dicit matrem citius potuisse placari. *Idem.*

Vitamque reliquit in astris] Eurip. in Phœniass. *βλῶρον π. λαιώρες ἐνθάδε:* et paulo post, *ἐλευτέρην βλῶν.* *Germ.*

Vitam reliquit in astris] Putat Macrobius. III. 8. alludi ad vet. ritum, quo volucres immolarentur stellis. *Taub.*

Astris Æthereis] In vetustissimis plerisque exemplaribus, *æthereis* legere est, plura vero de vita ita in astris relictæ, Macrobius l. III. Saturnalium. Sunt tamen qui malint *æriis.* *Pierius.*

520 *Aërius telum contendit]* Hoc vero loco *aërius* legitur in codicibus illis, in quibus *æthereis astris* paulo ante legebatur. Pro *contorsit* vero, *contendit* in Romano, et in Mediceo, et plerisque aliis antiquis exemplaribus; et eodem modo *contendit telum*, l. IX. scriptum invenimus. *Idem.*

521 *Artemque pater, arcumque sonantem]* Culpatur hoc Virgiliomastix. *Artem* enim in vacuo aëre ostendere non poterat: quamquam dicant periti posse ex ipso sagittariorum gestu

artis peritiam comprobare. *Servius.*

Ostentans artemque pater, arcumque sonantem] Nonnulli syllabæ, quæ in heptimemeri sita est, timentes, quæ illi particulam addidere, ita legentes *artem pariterque arcumque.* Sed quanto magis placet quod in Romano, et in Mediceo, et plerisque aliis codicibus vetustis legere est, *ostentans artemque pater arcumque?* Quam lectionem dubio procul agnoscit Asper Grammaticus, scansionis etiam appositæ ratione: quam, ut apud ipsum legimus, referre non pigeat, ut quo diximus modo legendum esse, nulli dubium relinquamus. *osten.* Spond. *tans ar.* Spond. *temque pa.* Dact. *ter ar.* Spond. plurimaque ejusmodi recitat exempla. Denique id genus syllabæ, quæ pede quarto posita est *ter ar.* vel inter longas censeri debere tradit, apud Auctores, vel parciissime metrum usurpare. Id tamen apud Virgilium frequentissimum reperiri. *Pierius.*

522 *Obijcitur]* Superius de his particulis secundum Jubam artigraphum tractavimus. Sed dicant alii istas monosyllabarum ratione vel produci vel corripri. Sane sciendum naturæ esse, ut breves sint; euphoniæ vel Jubæ ratione, in compositione producuntur, si tamen i sequatur: quæ licet non sit consonans, potest tamen in declinatione pro consonanti haberi. *Servius.*

523 *Augurio monstrum]* *Augurium* dictum quasi avigerium, id est, quod aves gerunt. Et bene de sagitta dixit *augurium*, quæ habet pinnas: quanquam omnia ad unum congesterit locum, monstrum, angurium, auspicium, oraculum. *Idem.*

524 *Sera]* Gravia. Sallustius, 'Serum bellum in angustiis futurum,' id est, grave. Et quod improbant vates, Æneas amplectitur, deceptus augurii similitudine quod apud Trojam probaverat pater, ut, 'Stella facem ducens.' *Idem.*

Seraque terræ cecin. omina vates] Lucret. I. 'vatum Terriloquis victus dictis desciscere quæres.' Turnebus autem *sera dira* interpretatur, non *tarda*, quod mox incensa classe, diri illius portentii fides representata fuerit: adjuvat eam interpretationem versus etiam ille Virgilianus, '*seraque culminibus ferali carmine bubo.*' Germanus.

Seraque terr. &c.] 'Ο πᾶν Gronov. in Obsv. I. 17. *serum* hic non significare *triste*, ut Servius, nec *dirum*, ut Turnebus xxvi. 17. sed simplicissime *serum malum*, hoc loco sumi docet pro malo futuro: inde dicitur *serus vesper*; quod proverbium notum Ti-ronibus: 'nescis quid serus vesper vehat.' Emmenesis.

525 *Volans]* Ita Pindar. Olymp. ix. *πτερόεντα διοτ'ον, alatum sagittam.* Cer.

Liquidis in nubibus] Nubes pro aëre posuit. Nubes enim liquidæ esse non possunt. Servius.

526 *Signavitque viam]* Ita Æn. II. de stella, quæ apparuit in aëre, '*signantemque vias.*' Cerda.

527 *Ceu sæpe reflexa]* Poëtice dixit secundum publicam opinionem. Nam ut Lucretius dicit, 'Ventus altiora petens, æthereum ignem secum torquet, qui fractus imitatur stellas cadentes.' Servius.

Cælo seu sæpe reflexa] Vide quæ supra I. II. annotata sunt ad illum locum, 'De cælo lapsa per umbras Stella facem ducens.' Horat. quoque, 'Reflexa cælo devocare sidera,' Epod. dixit. Ut hic *transcurreunt*, Aristot. Meteor. I. 1. *ἀστέρως διαδόντας*, et *ἄστρον διαδρομὰς* vocat, quas negat in supero loco accidere, sed in infero: atque eo argumento probat cælum nec calidum, nec ignitum, his verbis: *σημείον δὲ ἱκανόν, ὅτι ὁ ἀνω τόπος οὐκ ἔστι θερμὸς, οὐδ' ἐκπεπυρωμένος, καὶ αἱ διαδρομαὶ τῶν ἄστρον ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐ γίνονται· κάτω δὲ, καὶ τοὶ τὰ μᾶλλον κινούμενα καὶ θάπτον, ἐκπυροῦνται θάπτον.* Germanus.

528 *Transcurreunt]* Plinius II. 26. loquens de stella, quæ apparuit edente Germanico gladiatorum spectaculum, 'præter ora populi meridiano transcurrit.' Id ductum ex Græco: nam Arist. Meteor. I. *ἀστέρως* vocat *διαδόντας*, *stellas currentes*: et *ἄστρον διαδρομὰς*, *transcursus astrorum.* Cerda.

Crinemque volantia sidera ducunt] Telli per celeritatem incensi comparatio cum stella: inde Stat. Theb. I. v. 'et multa crinitum missile flamma.' Emme.

529 *Attonitis animis]* Intentis, stupefactis per tonitrua, quæ coherent cælestibus ignibus. Servius.

530 *Nec maximus omen Abnuat]* Amplexus est, et probavit. Nam secundum augurum disciplinam dixit ad se non pertinere. Nam nostri arbitrii est, visa omina vel improbare, vel recipere. Idem.

Nec omen Abnuat Æneas] Æneas accipit omen ut lætum, quod aversari ut dirum debnit. Celeritas autem volantis sagittæ celeritatem etiam eventus portendit. Ut enim volantium siderum est ocissima significantia, ut eorum quæ *ἀκοντῖαι* vocantur: sic et sagittæ ardentis, et jaculum aut cavatam stellam referentis. Turneb. xxvi. 17. Tiedemann.

531 *Sed lætum]* In Romano codice, et *lætum* legitur. In Longobardico *latus* ultimæ syllabæ collisione, quod alii viderint. Pierius.

532 *Mun. cumulat]* Exemplo fortasse Homeri, qui præmio afficit senem Nestorem, qui nihil gesserat, II. xxiii. *δίδωμι δέ τοι τὸδ' ἄθλον Ἀθῶς*: do tibi hoc præmium Gratis. Cerda.

533 *Sume, pater]* Percipe. Nam verbum est jurisconsultorum, quo utuntur quotiens legatum non ab herede datur, sed est in accipientis arbitrio. Servius.

534 *Exsortem]* Ἀκλήρον, sine sorte. Idem.

Exsortem ducere honores] In Romano codice, *exsortem* cum s littera scriptum est, ut *exsul* ex grammaticorum

scribitur præceptione, quod, *extra sortem*, dictiones complectatur, ita *extra sortem* extra sortem. Est etiam in eodem codice atque etiam in Mediceo *honores* numero multitudinis, quod frequentissime invenies apud Historicos eodem significato: in quibusdam *honorem*. Pierius.

Exsortem ducere honores] Id est, præmium extra ordinem, ait Scal. iv. 16. *Extra sortem* autem, hoc est, non fortuna aut casu, sed iudicio decretoque donari, honorificentissimum et amplissimum erat. Ita Æn. viii. 'Docunt exsortem Æneæ;' et l. ix. 'cristasque rubentes Exciperem sorti;' ut notat Turneb. xiii. 8. Pari autem forma et Græci vocant ἀκλήρω et ἀκάλπερον, *sorti exceptum*. Jam *honorem*, pro *honorario* frequentant Jctii. *Honor* etiam pro pretio accipiebatur Romanis, imitatione Græcorum, quibus, τιμή in eodem usu est. V. et N. Æn. iii. 'quæ sortitus non protulit illos.' Taubmann.

535 *Anchisæ munus*] Quod Cisseus rex Thraciæ (secundum Virgilium pater Hecubiæ, ut, 'Cisseis regina Parin creat') Anchisæ aliquando donaverat. Servius.

536 *Impressum signis*] Impressa signa habens, id est, emblemata. Idem.

Impressum signis] Æneæ, eburneæ, argenteæ figuræ alteri cuiquam materis impressæ signa generali nomine dici solent. Vide Junium de Pict. vet. ii. 8. Emmenes.

537 *Cisseus*] Ita scribendum docet Turneb. xiv. 4. Fuit autem Rex Thraciæ, et pater Hecubiæ. Taubm.

538 *Sui monumentum*] Μνημόσυνον. Jubet autem Scal. iv. 16. hanc locutionem notare, 'Genitori in magno munere Cisseus Ferre sui dederat monumentum.' Idem.

539 *Viridanti*] Species participii sine verbi origine, temporis præsentis. Servius.

540 *Primus ante omnes*] Unum vocat. Idem.

Appellat] Vel dicit, vel salutatur. Salustius, 'Jugurtha adveniens velox Quæstorem appellat.' Idem.

541 *Prælato invidit honori*] Id est, prælatum honorem. Idem.

Prælato invidit honori] Observanda hæc phrasid, qua rebus dat, quod personarum est: ut Eurytiona accipiamus non invidisse, prælatum sibi in honore et munere decernendo Acesten. Cum autem ex Aristotele constet nemesis inter φθόνον et ἐπιχειρητικίαν sitam, nihil esse aliud quam justam indignationem, qua prosequimur παρ' ἀξίαν et præter meritum prospere agentes: videtur hic invidere poetæ et φθονεῖν ἀπὸ τοῦ νεμεσῆν usurpasse: prærogativa enim et privilegio ætatis Acestes, Eurytionis meritam lege Agonali palmam interverterat. German.

543 *Proximus*] Post Erytionem. Servius.

Donis] Ad dona. Idem.

Ingreditur donis] Qui adepti sunt victoriam, gloriabundi esse solent, et jactantiores æquo. Et quidem verba *ingredior*, et *incedo*, militaria sunt: sic supra, 'aut jaculo incedit melior;' et statim, 'incedunt pueri:' et in x. utrumque conjungit, cum ait: 'At vero ingentem quatiens Mezentius hastam Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion Cum pedes incedit,' &c. Et supra: 'Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi, Puniceis ibant evincti tempora tælis.' Ubi arrogantiam agnoscis in eundo. Ergo hic: *ingreditur donis*, arroganter quidem, et gloriabunde: non, ingreditur ad dona, ut ait Servius. Cerda.

544 *Extremus*] Ostendit hos sua munera percepisse: Acesten vero sumpsisse præcipua. Servius.

545 *Nondum certamine misso*] De peractis loquitur rebus. Inde debuit dicere *vocavit*, et *fatus est*. Ergo aut tempus est pro tempore; aut sic refert, ut videatur non de præterito loqui, sed actum præteriti temporis

ponere et referre. *Idem.*

546 *Custodem ad sese*] Secundum Tullium, qui dicit ad militiam euntibus dari solitos esse custodes, a quibus primo anno regantur. Unde ait de Pallante, 'Sub te tolerare magistrum Militiam et grave Martis opus.' *Idem.*

Impubis Iuli] Ab eo quod est *hic pubis*. Nam quod ait Sallustius, 'Puberes omnes interfici jubet:' venit ab eo quod est *puber*, et sunt ista communis generis, si referantur ad singulos. Multitudo autem si dicatur, generis tantum fœminini est, ut *hæc pubis*. *Idem.*

Custodem Iuli] Serv. et Turneb. vii. 3. et xxvi. 22. tradunt, Cicero- nem scripsisse, anno stipendii primo solitos esse dari publice Custodes adulescentibus militaturis: sub quibus disciplinam discerent, et acuerentur. Ita Æn. viii: 'sub te tolerare magistro Militiam, et grave Martis opus.' Quod et Plautus monuit Mostellaria i. 3. Erat autem antiquitus annus militiæ decimus septimus; finis, quadragesimus sextus, et postea etiam quinquagesimus. De quo Lipsius Annal. ii. Taciti. Verum enimvero, cum Poëta Iulum *impubem* dicat, nec dum ætatis militaris; vide num illum Custodem intelligat, qui pueris Nobilibus usque ad pubertatem dabatur: qui Plauto in Asin. dicitur 'Custos herilis.' De quo et Horat. in Arte: 'Imberbis juvenis, tandem custode remoto, Gaudet equis.' Ita et supra vs. 257. Ganymedi nondum militiæ sacramentis initiato tribuuntur Custodes. *Taubmann.*

Custodem ad sese, &c.] Pueris regendis præfiebantur viri gravitate et ætate qui erant conspicui. Stat. Silv. l. v. in Epiced. patris: 'Hinc tibi vota patrum credi, generosaque pubes Te monitore regi, mores et facta priorum Discere.' De hoc equestri puerorum certamine Onoph. Panv. agit de l. circ. ii. 9. Hoc loco *impu-*

bis Iuli alio modo infectit Cicero, qui *impuberis* genitivum facit, teste Charisio, Instit. Gramm. l. i. p. 54. *Emmeness.*

547 *Epytiden*] In codicibus aliquot antiquis, *Æpytidem* cum diphthongo prima syllaba, et y secunda scriptum est. Nam apud Auctores veteres *Æpytus* pro nomine proprio celebratur, et tam illi, quam nostri patronymici formam solent usurpare. Est et *Περύδης* nomen apud illos, sed rationi metricæ non responderet. *Pierius.*

Epytiden] Sic scribenda vox, non ut in vulgaribus, vel ex Homero Iliad. xvii. dicente, δέμας Περύφαντι δούκας Κήρυκι 'Ἠπυτίδῃ: corpore *Periphanti* similis *Præconi Epytidæ*. *Cerda.*

Epytiden] *Periphantem Epyti F.* Turneb. vii. 3. *Taubmann.*

Fatur ad aurem] Sequitur et *dic, ait*. Unde sicut et in tertio diximus, unum vacet necesse est. *Servius.*

Fidam] Nam is fidam semper operam navaverat, non *Æneæ* solum, sed etiam seni Anchisæ, erat enim ex antiquissimis famulis illius domus, de quo sic Il. xvii. παρὰ πατρί γέροντι Κηρύσσων, γήρασκε, φίλα φρεσὶ μέθεα εἰδώς: apud patrem senem *Præconem* agens consenuit, amicus mente consilia doctus. Ubi pater senex Anchises est: qui consenuit, *Epytides*. Aliqui hinc adimunt hoc hemistichium, tum quia ociosum, tum quia infra est verbum, *ait*. *Cerda.*

549 *Cursusque instruxit equorum*] Illustrari potest hic locus simili historia, quam adducit Athen. l. iv. Pueri enim Laconum in equis ornatis theatrum percurrerant, in ea celebritate, quæ ab Laconibus peragebatur, in honorem demortui Hyacinthi. *Idem.*

550 *Ducat avo turmas*] In honorem Anchisæ. Est autem *turma* Equitum xxxii. *Taubmann.*

551 *Dic, ait*] In veteribus codicibus quotquot habere potui, scriptum inveni *dic ait*, quod si aliter legas,

imperfecta erit oratio: plena vero hoc ordine: 'Et ait, Dic Ascanio, si jam puerile paratum Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum, Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis.' Quibus imperatis: 'Ipse omnem longo decedere circo Infusum populum, et campos jubet esse patentis.' In non nullis codd. legitur, *Sic ait. Pierius.*

552 *Campos jubet esse patentis*] Discessu populi jubet fieri campos patentis. *Servius.*

553 *Incedunt pueri*] Aut poetica licentia confudit ætates, ut, modo pueros, modo juvenes dicat: nam ait, 'una acies juvenum.' Aut certe secundum quosdam sequenti distinctione mutata, magistros, pueros dicit: sequentes vero, maturioris ætatis. *Idem.*

Incedunt] Non tam de incessu pedestri, quam qui fit cum sella, vel lectica, imo qui equo vehuntur, dicuntur *incedere*, ut Scheff. II. 18. *Emmenes.*

554 *Lucent*] Armis sc. splendescuntibus. Hoc autem verbum minus usitatum, quam *fulgent*, Scaliger IV. 16. notare jubet. Ita Æn. VIII. 'Virgatis lucent sagulis.' *Taubmann.*

Quos omnis cunctis] Quos euntes omnis turba fremit, id est, cum favore prosequitur. *Servius.*

556 *In morem*] De more: ita VIII. 'Pellibus in morem cincti.' *Taub.*

Tonsa coma] Composita. Nam proprie comæ sunt capilli non cæsi. *Serv.*

Pressa corona] Id est, galea: et sermone Homeri usus est, nam galeam *στέφανον* dixit. Et re vera corona non potest intelligi, cum sequatur, 'Galeam ante pedes projecit inanem.' Sed alii dicunt, potuisse eos galeas habere coronatas. *Bebius* tamen *Macer* dicit a Cæsare Augusto pueris, qui luserunt Trojam, donatas esse galeas et bina hastilia: ad quod Virgilium constat adludere. *Serv.*

Tonsa coma pressa corona] Difficilis

versus: non tam se ipso, quam explicatorum, et Servii inprimis interpretamento, in quo non ferendus ordo hic, *tonsa coma, pressa corona*, cum detrimento carminis. Sic explico. Inerat omnibus coma pressa, videlicet a galea, corona supra galeam eminente. Nisi hi pueri gestassent galeas, facilis erat interpretatio; atqui gestarunt, dicente mox Poëta de Ascanio, 'galeam ante pedes projecit inanem, Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.' Ergo erat coma, supra hanc galea premens comam, supra galeam corona. Restat, breviter probem. Compressio comarum a galea; vere. *Ovid.* in *Epist.* *Laodamiæ*: 'Ipsa comas pectam, galea caput ille premetur?' et contrarium huic *solto*, cum galea demitur; idem in *Fast.* 'Mars ades, et nitidas casside solve comas.' In re longe alia utrunque verbum idem opposuit de *Arte* II. 'Cum modo frigoribus premimur, modo solvimur æstu.' Pergo ad alterum; corona erat supra galeam: ex quo more in Æn. VII. 'Quin et Marrubia venit de gente sacerdos, Fronde super galeam, et felici comptus oliva.' Et *Apulejus* I. x. 'irrupit alia, quam putares Minervam, caput contexta fulgenti galea, et oleagina corona tegebatur ipsa galea.' Non ergo novum, coronas galeis superimponi. Inde facilis explicatio illius versus, 'galeam ante pedes projecit inanem.' Nimirum inanem corona, nam hac amissa vel in agitatione equestri, vel in tumultu subito qui exortus ab incendio navium. Explicatio Servii esset procul dubio explicatio et melior nostra, quæ vult coronam sumi pro galea, Homeri exemplo, nisi obstaret attributum; nam *galea* qui dici potest *tonsa*? *Cerda.*

Tonsa corona] Vide quæ dicta *Ge.* III. 21. et interpretem *Salmas.* *Plin.* exerc. p. 1000. *Emmenes.*

557 *Bina*] Poëtam illustrant verba

hæc Servii: 'Bebius Macer dicit, a Cæsare Augusto, pueris, qui inserunt Trojam, donatas esse galeas et bina hastilia: ad quod Virgilium constat alludere.' Faciunt hæc quoque ad ea, quæ diximus, pueris gestatas galeas. *Hastilia cornea* sunt, breves quædam ex corno hastæ. *Cerda*.

Præfixo hastilia ferro] Codices antiqui omnes quos inspexi *præfixa hastilia ferro*, legunt: utraque elocutio Latina est. *Pierius*.

558 *It pectore summo*] Sic legendum est, ne sit solæcismus: et rei inanimati dedit motum dicendo *It. Summum* autem *pectus* ait, pectoris et colli confinium. *Servius*.

It pectore summo Flexilis] Quamvis lectio hæc vulgata candidior videatur, in quibusdam tamen codicibus antiquioribus ita legere est, *et pectore summo Flexilis oblori per collum it circulus auri*: quæ lectio nequaquam aliena est a venustate. *Pierius*.

559 *Circulus*] Non abit illud l. x. 'fusus cærvix cni lactea crines Accipit, et molli subnectit circulus auro.' Neque illud, vii. 'fit tortile collo Aurum ingens coluber.' Neque illud Nævii apud Charisium, 'Collum marmoreum torqueis geminata coronat.' Sæpissime sane in Poëtis ubi est mentio colli, est etiam auri torti, quo signatur torques. Nam, ut ait Isidor. ix. 31. 'Torques circuli aurei a collo ad pectus dependentes, et a viris geruntur, ut a fæminis monilia.' Non dubitaverim appellare torques, catenas aureas, quas viri nobiles inter Hispanos solent gestare. Hæ enim et collo circumdantur, et pendent ad pectus. Qui hos pueros in Virgilio bullatos capiunt, longe a re abeunt: torquatos tantum exhibet. Quodque Xenoph. i. ἀναβ. ait, σπεντρον χρυσοῦν, *torquem aureum*: in eodem post multa locum signal σπεντρονς περί τραχήλου, *torques circa collum*. Nota discrimen illud Isidori inter *torquem* et *monile*. Ille

est virorum, hoc fæminarum. Firmat mentem Isidori, Nonni locus Dionys. l. v. ubi, cum Cadmo ducenti Harmoniam Dii dona dent, Venus Harmoniæ dat monile. Adi locum Nonni (est enim longissimus) in quo multa sunt ad cognitionem monilis non contemnenda. *Cerda*.

560 *Tres equitum numero turmae*] Rem Romanæ militiæ suo intulit carmini. Nam constat primo tres partes fuisse populi Romani: unam *Tatiensium*, a Tito Tatio duce Sabinorum jam amico post fœdera: alteram *Ramnetum* a Romulo: tertiam *Lucerum*, quorum secundum Livium et nomen et causa in occulto sunt. Varro tamen dicit Romulum dimicantem contra Titum Tatium, a Lucumonibus, id est, Tuscis auxilia postulassee. Unde quidam venit cum exercitu: cul, recepto jam Tatio, pars urbis est data: a quo in urbe Tuscus dictus est vicus. Horatius, 'Ac Tusci turba impia vici.' Ergo a Lucumone *Luceres* dicti sunt. Sic autem in tres partes divisum fuisse populum Romanorum constat, ut etiam qui præerant singulis partibus, tribuni dicerentur. Unde etiam sumptus, quos dabant populi, tributa nominarunt. *Serv.*

Tres equitum, &c.] Turnebus putat tres hasce turmas referre tres istos Equitum Rom. Centurias sub Romulo, Ramnensium, Tatiensium et Lucerum. De quibus Livius l. i. Solet autem Poëta rem Romanæ militiæ suo carmini inserere. *Taubmann*.

Terni] Tres: et ait more suo. *Serv.*

561 *Ductores pueri*] Hic quidam distinguunt, ut diximus supra. *Id.*

562 *Paribusque magistris*] Et hoc adludit. Nam hodieque *equitum* dicuntur *magistri*. *Idem*.

564 *Polite, Progenies*] Illum dicit, quem supra a Pyrrho introduxit occisum; de quo Cato in Originibus dicit, quod ad Italiam venerit, et segregatus ab Ænea condiderit oppidum *Politorium*, a suo nomine. *Id.*

Polite] In Romano et antiquis aliquot aliis exemplaribus, *Polytes* Atticorum more scriptum est. *Pier*.

Polite] *Polites* Priami filius: quem Æa. II. 526. introduxit occisum a Pyrrho Achilles F. quem Cato in Originibus dicit in Italiam venisse, et oppidum *Politorium* a suo nomine condidisse. *Taubmann*.

565 *Quem Thracius albis*] Cum tres dixerit duces, duorum equos commemorat. Sed aut prætermisit, quod ut consequeretur necesse erat: nec enim unus pedes esse poterat; aut illo redditur loco: ut, 'Cætera pubes senioris Acestor Fertur equis.' Quamquam multi, distinctione mutata, tres equos commemorant: ut sit plena, 'Equis bicolor maculis,' et de alio dicatur, 'Vestigia primi Alba pedis; id est, primorum pedum vestigia; et frontem albam ostentabat alter. *Servius*.

Thracius] Floruit Thracia equis. Hesiodus dixit, διὰ Θρήνης πολλοτρόφον: per *Thraciam nutriticem equorum*. *Cerda*.

566 *Equus*] Non est silentio prætereundum, cur in vetustis aliquot codicibus, *equus* unico tantum *u* notatum reperiatur. Nonnulli enim, quia *q* non literam, sed notam esse putabant, duas in se literas continentem *c* et *u*; *qis*, *qæret*, et *qid* scribere instituerunt absque *u*, ut Velius Longus ait, quod alii *cuis*, *cuæret*, *cuid*, scribere malebant. Sed utrunque jam ex usu recessit. Quantum vero pertinet ad dictionem *equus*, dubitabant veteres, utrum primum illud *u* consonans an vocalis esset, neutrum enim esse non concedebatur. Si consonans, non alterius naturæ esse poterat quam *b* mutæ, in quam tam sæpe abit nunc scriptura, nunc pronuntiatione: quocirca necesse erat primam positione longam in *equo* fieri, quia *q* pariter consonantem mutam esse nemo inficiaretur. Id vero Poëtarum omnium exemplis contra-

rium inveniebatur: quum *equus* apud omnes primam corripiat. Sin vocalem esse concederent, vel novam diphthongum facere ex duobus *us* (quod, ut sæpe dictum, Attius in vocalibus natura longis facitare consuevit) necessarium esse, vel in duas syllabas dividere. Atqui neutrum recte fieri posse manifestum est: quod *equus* utranque syllabam correptam habet, et pro dictione bisyllaba passim ponitur. Quare boni illi viri, ne in has dilaberentur difficultates, *equus* unico *u*, uti et *qis*, et *qid* scribere maluerunt. Nonnulli autem inventi sunt, qui *q* literam adeo adamarent, ut eam pro *c* passim sufficerent. Ideoque non tantum *sequutus*, *loquutus*, et similia per *q* scribere instituerunt, verum etiam ubicunque *u* ante *c* positam invenirent, pro literis *c* et *u* unam tantum *q* supponere minime veriti sint. Hinc *secui* præteritum a *seco*, *segi*, et *aqi* pro *acui* scriptitabant: adversus quos Probus in arte disputat. Sane quidem illi, uti paulo ante dicebamus, *q* literam et *c* et *u* præ se ferre, siquis notam diligentius inspiceret, asseverabant. Post enim *c* vocalem *u* adplicitam esse, parte illa, quæ ad instar gravis accentus premitur, adcurvata, altera vero, quæ acuti accentus in morem surrigebatur, subter lineam dejecta, vel ex Librariorum commoditate, vel ne præcedentibus literis esset impedimento: hæque sibi invicem figuræ successerunt, cv. q. q. Quare minime mirum est, si et *equus*, et *eqi*, et *ego*, et hujusmodi pleraque absque *u* in veterum inscriptionibus notata reperiantur. *Pierius*.

567 *Frontem albam*] Intelligit frontem stella candida spectabilem, non autem totam albam: deteriores enim sunt. Vide Scal. Poët. III. 3. et Not. Æu. IV. 156. Ita Equi, quibus albi pedes quattuor, in pretio olim habiti, hodieque apud Belgas alicubi immunitatem vectigalium dicuntur vectori

præstare. Vide Not. Æn. ix. 49. *Primi pedis* ergo sunt primorum pedum vestigia. *Taubmann.*

Ardens] Diximus jam in antiquis passim, *arduos* per *os* haberi, quæque Carissimi ratio moverit, ut huic nomini ita scripto, calculum non adhiberet suum. *Pierius.*

568 *Genus unde Attii duxere Latini*] Propter Atiam dicit matrem Augusti: de qua Antonius ait, Aricina mater. Vult enim ejus etiam maternum esse genus antiquum. *Servius.*

Attii] Scribendum *Atti* ex antiquis codicibus. In aliquot vero duplici *ii*, *Attii*, ex Velii Longi sententia. Sed enim de hujusmodi Genitivi ratione satis in primo dictum. Quod vero *Attius* duplici *tt* scribatur, non autem per *ct*, *Actius*, Victorini alibi auctoritatem citavimus, in libello de Orthographia præcipientis *Attius* duplicato *tt*, scribendum esse. Quodque ita etiam in veterum monumentis scriptum invenitur, satis superque fuerit unum ex multis indicasse.

D . M

ATTIAE T. F. QUINTILLAE

ATTIVS PHEGON PATER ATTIA

QVINTA MATER ATTIVS

T . F.

et quæ sequuntur: quæ si quis oculata fide inspicere voluerit, habentur hæc in D. Mariæ fano, quod est ad busta Gallica Romæ situm. *Attia* præterea apud Græcos etiam duplici *tt* scribitur: quando *Servius* ait dictum a *Virgilio*, *Genus unde Attii duxere Latini*, propter *Attiam* Augusti matrem, quo maternum etiam ejus genus prædicaret antiquissimum. Sed ut levem de scribendi ratione disputatiunculam graviori aliquo examine pensemus, diversi a Latinis abeunt Græci in historia de matre Augusti referenda. Nam *Suetonius* *Attiam* Augusti Octaviani matrem ex *Balbo* et *Julia* sorore *Cæsaris* genitam ait. *Dion historicus* in XLV. οὕτω γὰρ ὁ τῆς ἀττίας τῆς τοῦ καίσαρος

ἀδελφῆς υἱὸς ἀνομάζωτο: ex quibus verbis videre est *Attiam* ab eo *Cæsaris* Sororem appellatam, nisi mendum sit in Græco codice, quem inspexi, et ἀδελφῆς esse debeat. Sed enim eadem *Plutarchus* in *Ciceronis* vita. Addat huc forte quispiam, quod in *Liviani* libri CXVI. perioche scriptum est: 'Testamento *Cæsaris* heres ex parte dimidia institutus C. Octavins ex sorore *Nepos*, et in nomen adoptatus est.' Unde *Servius* scripserit Augustum ex sorore *Julii* Cæs. natum. Sed enim vetus codex *Livianæ* Perioches sororis nepos habet, non ex sorore: id quod cum *Suetonio* congruit. *Pierius.*

569 *Pueroque puer*] Locutio perelegans, quam placitum locupletare breviter, Græcis primum deinde Latinis. *Eurip.* supplicib. ἐκτείων, ἐκτείοντο: occidebant, occidebantur: iterum, οὐκ ἔξ' οὐδ' ὅπ' ἀξίων: indigne, et ab indignis. in *Alceste*, ἄλγος ἄλγος προσκειμενον: dolor dolori additus. In *Phœniss.* ἐκ γὰρ ἄλγους ἄλγος: ex dolore dolor: iterum, ἔφερες ἔχεα πατρίδι φόνια φόνιος: attulisti dolores patriæ cruentos cruentus ipse. *Sophocles* in *Ajace* flagellif. πόνος πόνος πόνον φέρε: labor labori laborem affert. *Virg.* 'Talibus orabat, talesque miserrima fletus Fertque refertque soror: sed nullis ille movetur Fletibus:' ubi, tales talibus: fletus fletibus. et Æn. III. 'Tibrin, vicinaque Tibridis arva.' Infra: 'orbibus orbes.' *Livius* l. XXXVIII. 'vim vi arcendi jus est.' *Cerda.*

570 *Extremus*] Quantum ad numerum spectat. *Servius.*

571 *Sidonio*] In antiquis aliquot codicibus *Sidoneo* scriptum familiari quadam mutatione ex *i* in *e*, ut *ætherius*, et *ætherens*, qua forma video nunc Latinos libentius uti. Neque vero mirum sit *Sidonius* secundam a principio syllabam communem habere. Siquidem ea tam per *o* magnum, quam per *o* parvum indifferen-

ter scribi solita est, ut ait Steph. Byzant. ex Hecatæo. *Pierius*.

573 *Cætera Trinacriæ*] Cætera pudes equis Acestæ fertur. *Servius*.

Trinacriæ] In Romano cod. legere est *Trinacrii*, ut sit appositively *cætera pudes*. Sed enim in eo codice, s littera finalis sæpe habundat, sæpe etiam desideratur. In Longobardico, in Mediceo, et plerisque aliis, *Trinacriæ pudes* legitur: ac præfixo puncto, uno inde membro legitur, *Senioris Acestæ Fertur equis*. Nam qui dixerat aliquot ex Trojanis pueris suis invectos, mox cæteram Trinacriæ pubem, equis senioris Acesti ferri subiungit. *Pierius*.

575 *Pavidos*] Gloriæ cupiditate sollicitos: ut, 'Corda pavor pulsans.' *Servius*.

576 *Veterum agnoscunt ora parentum*] Hesiod. *τίκτους γυναικες δούρα τέκνα γυνεῶν* Catull. 'Sit uno similis patri Manlio, et facile insciis Noscitur ab omnibus, Et pudicitiam suæ Matris indicet ore:' et Horat. 'Laudantur simili prole puerperæ.' Vide Plutarch. l. v, De plac. philosoph. *τίθεν γίνονται τῶν γονέων ομοίους, καὶ τῶν προγόνων*. Sed et Aristot. Polit. l. ii. oppugnans Platonis politeiam, negat liberos ita communes posse haberi, ut non fere a singulis ex parentum similitudine agnosci et discerni possint, his verbis: *οὐ μὲν ἀλλ' οὐδὲ διαφύγειν δυνατόν*. *Germanus*.

579 *Epytides*] In antiquis, uti superius dictum, *Æpytides* per æ et y scribitur. *Pierius*.

Flagello] Virga quæ sonat in morem flagelli. *Servius*.

Signum dedit flagello] Id est, virga, quæ sonat in morem flagelli. Atque hoc a more Rom. sumptum est: apud quos Magistratus aliquis Ludis præsidens ex superiori loco auspicandorum ludorum signum dabat: de quo Interpp. ad Sueton. in Nerone: item ad Martial. ep. xii. 20. 'Cre-

tatam vellet Prætor cum mittere mappam,' &c. *Taubmann*.

Insonuitque flagello] Humile mihi videtur hoc, parumque ei majestati et gravitati, quam ubique alias servat quam diligentissime, consentaneum: fuisse magis decorum, tuba vel lituo signum exhibere. Opinor tamen eo Homerum alicubi æmulatum esse: Iliad. Ψ. *οὐδ' ἄμα πόδες ἐφ' ἱπποισιν πόδωντας ἔειπεν πέπληγός τε ἱμάσι*. *Hart*.

Insonuitque flagello] Qui inde dicti *μαστρυγοφόροι, μαστρυγόμενοι, παῖδες τοῦ* a virga, qua signum dabant pugna. De his Faber in Agon. i. 21. *Emmence*.

580 *Atque agmina terni, &c.*] In Romano codice, et aliquot aliis antiquis, *deductis* habetur participii voce, plurali ablativo. In Mediceo et aliquot aliis, quod magis placet, *diductis*. Sunt etiam codices manu scripti, qui legant *ternis*: sententiaque ipsa videtur apertior, si dicamus tris illas equitum turmas, quæ uno agmine consessum omnem lustraverant, ad flagelli sonitum in ternos choros diductas esse, unaquaque turma sua spatia corripiente. Quod si *solvere agmina Terni diductus*, legas, frigidum nescio quid invenias. Sed hoc ego in medio relinquam: eos libenter auditurus, qui militarium ludorum peritiam aliquam profiteantur. *Pierius*.

581 *Choris*] Aciebus. *Servius*.

Diductis choris] Aciebus separatis. Tres Duces tribus aciebus erant præpositi, quæ in unum agmen se Patribus ostenderunt: inde solutum est agmen illud unum, et rursus in tres choros sive acies divisum est: quæ quidem singulæ acies æque in diversas partes currendo et recurrendo, nec non in gyrum se vertendo, spacia sua confecere. *Pierius* l. *ternis choris*: eodem sensu. *Taubmann*.

Vocati] Ictu virgæ. *Servius*.

582 *Infestaque*] In Mediceo codice, *instructaque tela* legitur. Sed *infesta*

in aliis. *Pierius.*

584 *Adversis spatiis, alternosque orbibus orbes*] In codicibus aliquot antiquis, *adversi* legitur. Sed vulgata lectio me nihil offendit. Id vero non improbarim, quod *alternisque orbibus orbes* quædam habent exemplaria, licet tantundem sit. *Idem.*

Orbes impediunt] *Miscent*: implicant. Hos autem orbes elegantissime Hom. Iliad. xviii. suis versibus fingit: ubi de *Pyrrhicha saltatione* in clypeo Achillis formata meminit. Quidam putant alludi ad evolutiones per decuriam et juga: cujus speciem, *Persicam* vel *Cretensem choream* appellabant. *Taubmann.*

585 *Pugnæque cient simul, sub armis*] *Pugna* imaginaria Snetonio: *μάχη ἐσκιαγραφημένη*. Lucret. l. ii. 'Ferre cum videas belli simulacra cientes.' Nimirum et Plato in Rep. sua talem requirit ludicram armorum exercitationem, ut pugnæ seriæ præliique præ se speciem ferat, Leg. l. θ. καὶ πᾶσαν μιμουμένους τὴν πολεμικὴν ὅπως, σφαιρομαχεῖν τε καὶ βολαῖς, &c. *Germanus.*

586 *Et nunc terga nudant*] *Tria*, quæ in bellis geruntur, cuncta commemorat: fugam, pugnam, pacem. *Servius.*

Fugæ] In antiquis aliquot, *fuga* est ablativo casu: quod etiam superius observatum. Sed melius omnino videtur acquisitivo *fugæ*, quod in aliis. *Pierius.*

Nudant] Ut verbum *nudo* ad rem militarem transtulit, ita sæpe Livius. Nam l. xxvi. 'nudata defensoribus mœnia:' et l. xxix. 'agro inermi ac nudo præsidii:' et l. xxxvii. cum respectu fortasse ad Poëtam, 'Auxilia in fugam versa nudarunt omnia usque ad cataphractos equites:' et sæpe alias. Cedrenus, γυμνὸν ἀντιπάλων χώρον: *locum nudum hostibus*. *Cerda.*

Nuda] Qui enim fugit, tergum inermi hosti insectanti exponit. *Taub.*

Spicula vertunt] In uno tantum codice Romano, *spicula torquent* habetur. In aliis omnibus, *vertunt*, quod ludicro certamini magis convenire videtur. *Pierius.*

588 *Ut quondam Creta*] Cælius Lect. Antiq. Proverb. ix. 34. *Labyrinthus* dicitur autem, *παρὰ τὸ μὴ λαβεῖν θύρας*. *Hart.*

Labyrinthus] Locus apud Cretam factus a Dædalo perplexis parietibus, ubi Minotaurus inclusus est. *Servius.*

Labyrinthus] *λαβύρινθος* *παρὰ τὸ μὴ θύραν λαβεῖν* vide Suid. et Eras. Chil. unde et *λαβυρινθώδης ἐρώτης*. Poëta autem Epig. *πολυγνάμπτους λαβυρινθούς* vocat: et Callim. in Delo, *γναμπτὸν ἴδος σκολίου λαβυρινθόν*. *Germanus.*

Labyrinthus] Vide Ovid. Met. viii. 2. Ita Catullus in Epithal. Pelei: 'Ne labyrinthis e flexibus egredientem Tecti frustraretur inobservabilis error.' Vide Plin. xxxvi. 13. Et docet Scal. i. 18. *Labyrinthum* non esse fabulam; extare eum hodieque in Creta: et Poëtam nostrum non sine summa eruditione et admiratione hanc comparisonem adhibuisse ludo Trojæ, &c. Vide ibid. et Notas ad Æn. vi. 27. 'et inextricabilis error.' *Taubmann.*

Alta] Ita in vi. 'Contra elata mari respondet Cnossia tellus.' Itaque, hic *alta Creta*, quod ibi, *elata*. *Adi. Cerda.*

589 *Parietibus textum cæcis iter*] *Hypallage* est, cæcum iter intextis parietibus. *Servius.*

Ancipitem dolum] Perplexum errorem. *Idem.*

590 *Mille viis hab. dolum*] *Ambages*. Ovid. viii. 161. 'turbatque notas, et limina flexu Ducit in errorem variarum ambage viarum.' *Taubm.*

591 *Falleret*] *Frangeret*, deciperet. Est autem versus Catulli. *Servius.*

Falleret indeprehensus et irreprehensibilis error] In Romano codice, et aliquot aliis, *frangeret* habetur. *Indeprehensus*

varie scribitur: sed unico *e*, *indepre-*
mus, placere Velio Longo diximus. Est
et *irremeabilis*, integra præpositione,
ut reliqua: in quibusdam *irremeabilis*.
Pierius.

Irremeabilis error] Infra l. vi. 'in-
extricabilis error,' de labyrintho: et
Catal. 'Ne labyrinthis e flexibus
egredientem Tecti frustraretur inob-
servabilis error.' Germanus.

593 *Inpediant*] Implicant, intexunt.
Quod a vestibus tractum. *Servius*.

594 *Delphinum*] Aut venit ab eo
quod est *Delphin delphinis*, a *delphine*:
aut *delphinum* pro *delphinatorum* posuit.
Idem.

Maria humida] Homerus, ὑγρὰ κέ-
λευθα. *Idem*.

Maria secant] Ita Pind. Ἰορίας τέμ-
νει θάλασσαν. *Taubmann*.

595 *Carpathium*] Mare est inter Æ-
gyptum et Rhodum, ab insula Car-
patho illic posita dictum. Nec mi-
rum duas eum posuisse comparationes,
cum et in secundo hoc fecerit:
ut, 'In segetem veluti cum flamma
furentibus austris Incidit, aut rapi-
dus montano flumine torrens.' Et in
Georgicis tres posuit comparationes:
'Frigidus ut quondam silvis immur-
murat auster:' et, 'Ut mare solli-
citem stridit refluentibus undis:' et,
'Æstuat inclusis rapidus fornacibus
ignis.' *Servius*.

Carpathium Libycumque secant, lu-
duntque per undas] In Oblongo illo
codice, sane quam vetusto Vaticanæ
Bibliothecæ, quem Pomponius Læ-
tus delicias suas appellabat, et in
aliquot aliis, dimeter hic Anapæsticus
hypercatalecticis, *luduntque per undas*,
desideratur. Trimeterque tantum
dactylicus hypercatalecticis nota-
tus est *Carpathium, Libycumque secant*.
Pierius.

Carpathium] Mare inter Ægyptum
et Rhodum: ab insula *Carpatho*, quæ
hodie *Scarpantho* dicitur: in qua reg-
num Protei fuisse traditur. *Taubm.*

596 *Hunc morem cursus*] Vetera ex-
Delph. et Var. Clas.

emplaria, *hunc morem cursus* plurimum
habent: sed altera lectio magis po-
ëtica est, nempe *hunc morem, hos cur-*
sus. Quam lectionem in quibusdam
codicibus invenias. *Pierius*.

Primus Aecanius] Generis ordinem
docet: ut in primo diximus. *Servius*.

598 *Rettulit*] Innovavit, quod ante
jam fecerat. *Idem*.

Rettulit] Ut hic producta syllaba
prima, ita Q. Serenus, 'Sic etiam ru-
stilus refferitur pectore sanguis.' Ho-
ratus, 'Unde pedem refferre pudor
vetat, aut operis lex.' Sic legant
Turn. Lamb. Achilles, et antiqui co-
dices. Ovid. 'sed enim quia rettulit
Ajax.' Itaque falsa est quædam
Grammaticorum distinctio vulgo in-
culcata. Semper hæc syllaba corri-
pitur lege sua, et cum producenda
est, semper debet litera geminari.
Cerda.

Priscos Latinos] Ita dicti qui tenu-
erant loca ubi Alba est condita.
Servius.

Priscos Latinos] Ita dicti qui tenu-
erant loca ubi Alba est condita: Ita
Dan. Servius. Sed planius et prop-
ius ad rem, Trojani cum suo duce
a Latino suscepti, et Aborigines
communi nomine nuncupati fuerunt
Latini; qui et Πριῶνοι, auctore Dio-
nysio l. i. Ita Festus: 'Prisci vo-
cabantur proprie, qui priusquam Ro-
ma conderetur, fuerunt.' Hi *Idem*
et Casci nominabantur. Vide P.
Merula: Cosmograph. Part. II. l. 4.
Taubmann.

600 *Porro*] Post longum interval-
lum: et est adverbium temporis.
Servius.

602 *Trojaque nunc, pueri Trojanum*
dicitur agmen] Ut ait Suetonius Tran-
quillus, 'Lusus ipse, quem vulgo Pyr-
richam appellant, Troja vocatur:'
cujus originem expressit in libro de
puerorum lusibus. *Idem*.

Trojaque nunc, pueri] Ἰννομαχία
Græcis. Tacit. Ann. l. xi. 'Sedente
Claudio Circensibus ludis, cum pueri

Virg.

9 A

nobiles equis ludicrum Trojæ inirent, interque eos Britannicus imperatore genitus, et L. Domitius adoptione mox in imperium, et cognomentum adscitus, favor plebis acrior in Domitium loco præsagii acceptus est.' Ludus autem ille *classicus* etiam *decursus*, et *decursio ludicra* dicitur, *ἐπίδειξις*, *διαλασία*, *ἀθροῖστας*. Cæterum etiam hic ludus in equis solis ageretur, sapere tamen videtur *τῆς τρωάκης διαφφεται*, curulem Trojanæ rationis agitationem a Xenophonte Cyri discipl. l. vi. memoratam, et a Cyro rejectam. *Germanus*.

603 *Hac celebrata tenuis*] Tmesis est, hoc est, *hactenus*: et hic sermo, quantum ad artem spectat, duas continet partes orationis: ut *hac* pronomen sit, *tenuis* præpositio, sicut *pube tenuis*, et *crurum tenuis*: sed jam usus obtinuit, ut pro una parte habeatur. Ergo adverbium est (omnis enim pars orationis cum desierit esse quod est, in adverbium migrat), et est temporis: nam *hucusque* significat. *Servius*.

604 *Hinc primum*] Sequitur enim Palinuri mors, vel Miseni. *Idem*.

Hic] In Romano codice, et alii quot aliis, *hinc*. Sed *hic* magis placet. *Pierius*.

Fortuna fidem mutata novavit] Id est, alia fortuna evenit: Scal. iv. 16. *Taubmann*.

606 *Irim de cælo misit Saturnia Juno*] Ex magna parte servator, ut Mercurius ad concordiam, Iris ad discordiam mittatur: unde et *Iris* dicta est quasi *ἔρως*. Falsum est autem quod dicitur ministra esse: tantum dearum: cum et a Jove plerumque mittatur: ut, 'Aëriam cælo nam Juppiter Irim Dimittit, germanæ haud mollia jussa ferentem.' *Servius*.

607 *Ventosque adspirat cuncti*] Ut de Mercurio, 'Voca Zephyros.' Et bene Irim mittit, quæ sit de nubibus, quarum dea est Juno. *Idem*.

Ventosque adspirat cuncti] Active ad-

spiro, de quo Sanct. Minerva p. 147. *Emmeness*.

608 *Nec dum antiquum*] Fuit retinentissima irarum Juno. Inf. 'Junonis gravis ira, et inexsaturabile pectus, Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla.' Ovid. in Epist. Hyperm. 'Scilicet ex illo Junonia permanet ira.' Senec. in Furent. 'vivaces ager Violentus iras animas, et sævus dolor Æterna bella pace sublata geret.' Hesiodus in Theog. de iris hujus Dææ adversum Herculem, 'Ἀπληγὸν κοῖλον αἶψα Ἥρακλεις: Inexplebiliter irascens in virtutem Herculis. *Cerda*.

Exsaturata dolorem] Antiqui codices, *antiquum saturata* legunt. Sed melius, *exsaturata*: ut alibi, 'odiis haud exsaturata quievi.' *Pierius*.

609 *Per mille coloribus arcum*] Aut subandis *factum*: aut Antiptosis est *mille colorum*, hoc est, multorum colorum. *Servius*.

Arcum] Quia Iris censebatur descendere in terras per arcum suum. Ovid. Met. xi. 'et rediit per quos modo venerat arcus.' Monuit Turnebus. Adjungo non absimile esse, ventis eam ferri. Homerus Il. xxiii. *ἠέκτα δ' ἴρις Ἀρδὸν ἔδουσα, μετὰ γυγλὸς ἦλθ' ἀνέμοισιν*: *velox autem Iris Preces audiens, internumtia venit ventis*. Doceat te Claudianus Virgilium imitari. Hic Rapt. ii. 'Non sic innumeros arcu mutante colores.' ubi *colores* in quarto casu, *arcus* in sexto: cum contra Noster. Hoc exemplo poteris leviter Virgilii versus flexu alio commutare. *Cerda*.

610 *Nulli visa*] Ad ipsum retulit numen. Nam arcus semper videtur: quem non Irim, sed viam Iridis dixit. Alii *nulli visa*, celeritatis esse volunt. Notandum sane etiam de Iride, *arcum* genere masculino dicere Virgilium: Catullus, et alii, genere feminino ponunt; referentes ad originem, sicut *hæc cunctus*, et *hæc gælus* legimus. *Servius*.

611 *Conspicit ingentem*] Quia ait supra, 'Undique conveniunt Teucri mistique Sicani.' *Idem.*

Concursum] Circa ludicra. *Idem.*

612 *Desertosque videt portus*] A viris scilicet. *Idem.*

613 *In sola*] Deserta: Terentius, 'Venit meditatus alicunde e solo loco.' *Idem.*

Troades] In antiquis aliquot codicibus, *Træades* habetur per æ diphthongum, quæ in *τροία* primitivo reperitur. Arbitrati enim sunt, eundem in derivativo etiam esse debere, nam *oi* in æ apud Latinos transire solet. Hinc in antiquis Terentii codicibus, *Adelphæ* non *Adelphi* comediæ nomen scriptum invenies. Græce enim, ut palam est, ἀδελφοί. Sed enim in hoc nomine *Troades*, nulla apud Græcos diphthongus, quum masculinum sit τρῶες ὑμῶσανον τῷ κτίστῃ, fæmininum τρῶες καὶ τρωάας καὶ τρωάς. Neque tamen inficias ierim nomen hoc cum *Ad*diphthongo impropria nonnunquam inveniri. Quod si vulgata lectio sit immutanda, *Troades* potius quam *Træades* scribendum esset, ut in aliquot antiquis codicibus scriptum est. Sed *Troades* frequentiori Doctorum usu lectio omnino acceptior est. *Pierius.*

Acta] Mutato η in α, superiori accentum damus: ut Ἑλένη *Helena*, Κίρκη *Circa*. Ergo quoniam, et ἀκτὴ Græcum est, cum *acta* facit, penultima debet habere accentum: sed propter differentiam commutatur, ne non secreta, et amœna litorum, sed *acta* significet participialiter. *Servius.*

In sola secr. Troad. acta] Ἀκτὴ παρὰ τὸ ἄγειν, ἢ ἀγνῶναι, a frangendis fluctibus: ut supra, 'fractos ad litora fluctus.' Ut autem *sola*, sic et supra Ge. iv. 'Te solo in litore secum, Te veniente die, te decedente canebat.' *Germanus.*

Acta] Vox Græca, id est, litus, παρὰ τὸ ἄγειν, quod eo naves conferrantur. Quam tamen vocem jam La-

tini fecerunt civem suam. Cicer. in Verr. 'in acta cum mulierculis jacebat ebrius.' Cornel. Nep. sive, ut alii, Æmil. Probus in Agesilao: 'Cum in acta cum suis accubisset, secretum, et amœnum litus,' &c. Prudentius contra Symmach. 'Invenit expositum secreti in litoris acta.' *Cerda.*

In sola acta] Pro, Trojanæ mulieræ solæ in deserto litore flebant. Ge. iv. 'Te solo,' &c. Etiam Cicero de Sicilia loquens dixit *actam* pro litore; ut notat Turneb. iii. l. Græcis ἀκτὴ. Videatur Cajacius Observ. viii. l. *Taubmann.*

Secrete Troades] Πῆλιν. Indecorum est, honestas matronas in publicis spectaculis misceri viris. Tum autem in exequiis, matronarum erat, pullatas solutis crinibus mortuos lugere. *Hartung.*

615 *Aspectabant flentes. Hæu*] Multi *flentes hæu*, distinguunt, ut sit miserabiliter flentes: et a persona dicatur poëta: alii *hæu* a mulieribus dictum accipiunt. *Servius.*

619 *Faciemque dea vestemque reponit*] Duo diversa uno sermone concludit. *Idem.*

Dea] Sic sæpe vocata Iris. Inf. Virg. 'Cum dea se paribus per cælum sustulit aliis.' De ea Homerus Il. iii. ὅς εἰποῖσα θεὰ, sic locuta dea: et xv. Neptunus illam compellat Ἰρι θεὰ, Iris dea. Cicero de Nat. iii. ita scripsit: 'Cur autem arcus species non in deorum numerum reponatur? est enim pulcer, et ob eam causam, quia speciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur esse nata.' *Cerda.*

620 *Tmarii Dorycli*] Illyrii. Ismarus enim mons est Epiri. Et bene suadentis commendatur auctoritas. *Servius.*

Beroë Tmarii] Quamvis in Longobardico codice, in Mediceo, et plerisque aliis, pro *Tamaris* duabus minus literis *Marii* legatur, nemo tamen ex

eruditus est, cui non potius *Isarii* faciat satis. Nam quid ad ea tempora *Marii* nomen? nisi *Marii* factum sit ex *Enarii* vel *Inarii*: quod aliquot in codicibus scriptum accepi: quamvis hujusmodi lectionem nusquam ego viderim oculata fide: in quibusdam *Tnarii*. Est et illud *Veroë* in exemplari antiquo, quod quidem præteriissem, nisi toties repetitum esset: nam inferius non *Veroë*: et illud *Veroëm digressa reliqui*. Sed alibi diximus, nude frequentissima hæc mutatio ex *b* mutata in *v* digammon emanarit: curque tot inscriptionibus, *Velisarius* pro *Belissarius* scriptum sit. Ita quod legi nuper in *Æde D. Martini*, quæ in *Exquilino* est, **MIRAVILI BENIGNITATE ET INCOMPARAVILI**. Quare nunc hæc missa sint. *Pierius*.

Dorycli] *Dorycli* cujusdam (si hoc est aliquid ad illustrationem *Poëtæ*) filii nothi *Priami*, *Homer. Il. xi.* meminuit, *Ἄλας δὲ Τρώεσσι ἐπὶ δῶκεος εἶλε Ἀδρυκλον Πριάμῃδην, νόθον υἱόν: Ajax autem in Trojanos insiliens interfecit Doryclum Priamidem, spurium filium.* *Cerda*.

622 *Sic*] *Sic*, aut mutato habitu: aut ista dictura. *O miseræ*, &c. *Magna* utitur arte persuadendi, ut non ex abrupto, quod persuadere vult, dicat, sed circumstantiis ad illud veniat. *Seftius*.

Dardanidum] In antiquis aliquot codicibus, *Dardanium* legitur, ut apud Græcos *δαρδανίων*: quanquam et *δαρδάνιοι*, et *δαρδανίδαι* gens ipsa dicatur apud eodem: quare *Dardanidum* recte. *Pierius*.

623 *O miseræ*] Contra, felix *Polyxena*, de qua in *Æn. iii.* 'O felix una ante alias *Priamæia* virgo, Hostilem ad tumulam, *Trojæ* sub mœnibus altis, Jussa mori.' Præsentem locum illustrabunt ea, quæ dixi l. i. ad illud: 'o terque quaterque beati *Queis* ante ora patrum, *Trojæ* sub mœnibus altis, Contigit oppetere.' Item quæ

dixi: 'mene *Ilfacis* occumbere campis Non potuisse?' ut hic *manus Achaica*, pari forma *Liv. l. XLIII.* 'Achaico concilio *Argis* agitato.' *Cerda*.

Manus Achaica] Græcorum ad *Trojam* copiæ. *Taubmann*.

625 *Exitio*] Q. d. Non regno. *Taubmann*.

626 *Septima post Trojæ excidium jam vertitur ætas*] Atqui et *Dido* dixit, 'Nam te jam septima portat *Omnibus* errantem terris et fluctibus ætas.' De qua re quidam hoc dicunt: quod *Æneas* apud *Carthaginem* paucis diebus fuerit. Nam ait, 'Cum subito adsurgens fluctu nimbosus *Orión*: 'qui oritur (ut *Sallustius* dixit) juxta *Solis* æstivi pulsam.' Item ait, 'Dum pelago desævit hiems et aquosus *Orion*:' ut hiemem pro tempestate posuerit. Secundum quod, *Carthagini* paucis fuerit diebus. Sed illud occurrit, 'Nunc hiemem inter æ luxu quam longa fovere.' Et hoc quidam sic purgant, ut dicant potuisse fieri, ut intra anni metas, et ad *Africam* venerit, et inde navigaverit. Sed istis occurrit quod in primo ait, 'Septima ætas.' Unde apparet hanc octavam fuisse: quod et ab *Anchisæ* morte indicat annus impletus. Ergo constat quæstionem hanc unam esse de insolubilibus: quas non dubium est emendaturum esse *Virgilium*. *Servius*.

627 *Cum terras omnis*] Quia peragraverat multa. *Idem*.

628 *Sideraque emensæ ferimur*] Ant tempestates ait, quæ ortu vel occasu siderum sæpe nascuntur: aut provincias, quæ sideribus subjacent: ut, '*Æthiopum* versemus oves sub sidere *Cancri*.' *Idem*.

Ferimur] In Romano codice, pro *ferimur*, *tulimus* habetur. Sed *ferimur* longe figuratior elocutio, magisque movet præsentium malorum objectione. In *tulimus* autem aliqua finis esset. *Pierius*.

Per mare magnum] *Procellosum*.

Lucretius, 'Suave, mari magno.' *Servius*.

Mare magnum] *Servius* quidem *procellosum* interpretatur: ut in illo *Lucret.* II. 1. 'Suave, mari magno, turbulentibus æquora ventis,' &c. Sed *Turn.* XXIII. 3. *magnum* interpretatur *internum*: quod *Homerus* *ἄλα δῖαν* appellavit, idque veteres Critici *mare magnum* explicarint: *Maronem* igitur *Homeri* assecram id imitari. *P.* *Merrula* ad lib. XVII. *Ennii*, pag. 594. censet *magnum mare* hic et *procellosum* et *Mediterraneum* posse exponi: quod hoc quidem tranaverit *Æneas*, quum *Italiam* peteret: illud vero multis etiam rationibus probari possit. Sic *Æn.* I. *Ionium mare* etiam vocatur *magnum*. Quin et *Lucan.* I. v. dixit, 'A magno venere mari,' id est, *Mediterraneo*. *Taubmann*.

629 *Italiam sequimur fugientem*] Ut alibi, 'Jam tandem *Italiam* fugientis prendimus oras.' Et revera nullus sequitur, nisi quod fugit. *Servius*.

Fugientem] Ita *Æn.* VI. 'Italiam fugientes prendimus oras.' Ita *Æn.* III. 496. 'Arva neque *Ansoniæ* semper cedentia retro Quærenda.' *Taub.*

Volvimur] Non dixit *navigamus*. *Servius*.

630 *Hic Erycis fines*] Argumentum a facili. Et est necessaria antithesis, ut opportunitate meliorum præsentium, animi a futuris incertis avertantur. *Idem*.

631 *Quid*] In *Mediceo*, et plerisque aliis codicibus, *quid* legitur, quod magis amplum est: ut non personam tantum prohibentem, sed et causam complectatur. *Quis* tamen non nulli. *Pierius*.

Muros jacere] Pro *fundamenta jacere*: nam *muri*, duci dicuntur. *Servius*.

632 *Nequiquam*] Qui non proderant, cum essent fatorum comites. *Id.*

633 *Nullane jam Trojæ*] *Coloni* et *profugi* solebant effingere simulacra patriæ majoris, ejusque nomine urbem, quam condere et incolere para-

bant, afficere: sed et amnes repræsentare iisdem nominibus: ut *Æneid.* III. *Turneb.* XIV. 4. *Taubmann*.

Nusquam] In *Romano* codice, *nusquam* legitur. Superius enim temporis longinquitatem dolere cœpit, quod septima post *Trojæ* excidium jam ætas verteretur, quum per tot labores *Italiam* fugientem sequebantur. Placet tamen et *nusquam*, quod et pariter quæsta est 'per terras omnis, et tot inhospita saxa ferri.' In *Romano* præterea codice, *manes* pro *amnes* scriptum, per literarum transpositionem. *Pierius*.

634 *Hectoreos amnes*] Quemadmodum vidit sibi patriæ recordatione finxisse: aut non continget mihi videre flumina. *Servius*.

Xanthum et Simoënta] Conjungit sæpe hos duos fluvios, quia conjuncti ipsi. *Plinius* V. 30. 'Xanthus Simoënti junctus.' *Cerda*.

635 *Infauftas*] *Mali ominis*. *Serv.*
636 *Nam mihi Cassandra*] Non cui credere non debuerant: sed cum sua perniciæ non crediderant. *Idem*.

638 *Jam tempus agi res*] Id est, *Trojam fieri*. *Idem*.

Jam tempus agi res] In *Romano* codice, in *Mediceo*, atque in nonnullis aliis vetustis, legere est, *jam tempus agit res*, ut apud *Papinium* habetur eadem elocutio. Quin etiam apud *Claudianum*: 'Rem peragit tempus.' In pervetusto quodam codice pro *jam*, *nunc* repositum est. *Pierius*.

Agri res] Pari sententia dixit *Arnob.* I. VI. 'quæ in medio sita sunt, docere atque monere debuerunt agere vos nihil, et circa res cassas officiorum impendere navitates.' In quo verbo credo allusionem fieri ad morem sacrorum, in quibus *ago* sollemne fuit: ut supra etiam in illis 'Quin agite': res nota: adeundi interpretes *Ovidii* in *Fast.* ad illud: 'Semper agatne, rogat: nec nisi jussus agit.' *Legendus* *Brissonius*. Hic te moneo, verba hæc: 'hic quærite

Trojam, Hic domus est (inquit) vobis : jam tempus agi res, posse esse aut Cassandræ ad Iridem, aut Iridis ad fœminas : utcumque sententia est clara. Verba Virgilii arripuere Papin. et Claudian. Prior : 'tempus agit rem.' Posterior : 'Rem peragit tempus.' Ante omnes Enn. Annal. v. 'occasum juvat res.' Postrema hæc notula Colnmæ est. *Cerda.*

Agi res] Sic Stat. Theb. l. v. 'dum tempus agit rem Consulite.' *Emm.*

639 *Mora prodigiis*] Ecce prodigium de bono : et argumentatur ad incendium navium, aras ardere Neptuni : quas ideo *quattuor* dicit, quia singuli duces navium qui certaverant, singulas posuerant. Nam contrarium est, 'Numero deus impare gaudet.' Alii tamen dicunt a Cloantho esse positas : qui promiserat supra. *Servius.*

Ex quattuor aræ] Ab occasione : cum ipsi dñi ab aris suis ignem subministrant. Aras autem intelligit vel a Cloantho victore superius Neptuno votas positasque, vel quia singuli duces singulas posuerunt. *Taubmann.*

640 *Deus ipse*] Maris, vel navium. *Servius.*

Animumque] In Romano codice, *animum* legimus, pro vento quippe, quo in incendio opus est. Sed omnino *animum* magis placet, audacia enim opus erat in re tam atroci adgredienda. *Pierius.*

Animumque ministrat] Quomodo *animum*, id est, audaciam deus ministrat? An quia furorem Juno immisit in animos mulierum? unde mox ait, 'excussaque pectore Juno est.' An Iridis oratione animatæ sunt? An Deus maris, vel navium id fecit? *Taubmann.*

641 *Infensum ignem*] Id est, ipsa infensa. *Servius.*

Infensum] In Mediceo codice, *infestum* legitur. Sed lectionem alteram agnoscit *Servius.* *Pierius.*

Infensum ignem] Ipsa Iris infensa. Pimpont. mavult *infensum ignem* re-

spondere τῇ Ἰρίδι τῷ πυρὶ apud Hom. ut alibi Maro, 'Inimicum ignem.' *Taubmann.*

642 *Sublata dextra*] More ducum. Ita Scipio Nasica impetum facturum in T. Gracchum, sublata dextra, 'Qui Rempub.' inquit, 'vult salvam esse, me sequatur.' *Idem.*

645 *Tot*] Aut multorum : aut supra dictorum : ut, 'Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum.' *Serv.*

646 *Non Beroë vobis*] Non est dissuasio, ut quidam putant : sed magis hortatur persuadendo numinis auctoritate. *Idem.*

Rhætia] A promontorio Rhæteo. *Idem.*

Rhætia] Observabis, solere Virgilium complere notitiam rerum variis in locis. Supra dedit patriam mariti, nunc dat uxoris. Inde emergit plena hæc cognitio, videlicet mulier Trojanæ Beroë nupsit in via Epiroensi homini Doryclo. De Rhæteo promontorio alibi. Sententia videtur expressa ex Q. Calabro l. i. apud quem Trojani, Penthesileam pugnantes cum vident, putant se videre non mortalem fœminam, 'Ἄλλ' ἔσ' Ἀθηναίην, ἢ κατερόθυμον Ἑρῶν, ἢ Ἐπίδ', ἢ κλειρὴν Ἀθηναίδα : Sed Minervam, vel magnam Bellonam, Vel Litem, vel clarā Latonæ filiam. *Cerda.*

647 *Divini signa decoris*] Omnia colligit, quibus numina cognoscuntur : ut, 'namque haud tibi vultus Mortalis, nec vox hominem sonat : o dea certe.' *Servius.*

648 *Ardentes oculos*] Ita J. C. item Augustus, oculos habebant claros ac nitidos : et quibus existimari volebant inesse quiddam divini vigoris. Vide Sueton. Aug. cap. 79. et Animadv. Casaub. *Taubmann.*

Spiritus] Odor : ut, 'divinum vertice odorem Spiravere.' *Servius.*

Qui spiritus illi, Qui voltus] In codicibus aliquot antiquis legere est, *quis spiritus illi, Quis voltus.* Sed qui, ex recentiorum Grammaticorum dic-

tatis, magis proprium. *Pierius.*

649 *Vel gressus cuncti*] Ut, 'Et vera incessu patuit dea.' *Servius.*

Vocisve sonus, vel gressus cuncti] Antiqua aliquot exemplaria legunt, *vocisve sonus et gressus*, pro *vocisque*: signa enim hæc omnia simul fidem faciebant, quæ singula dubitationem movere potuissent. *Pierius.*

Qui vultus, vocisve sonus] Sic *Æn. i.* 'namque hæud tibi vultus Mortalis, nec vox hominem sonat.' *Taubmann.*

Gressus] *Æn. i.* 'Et vera incessu patuit dea.' Nam deorum incessus altior est. Ita *ibid.* de Venere: 'Ipsa Paphum sublimis abit.' *Idem.*

651 *Ægram*] Vox *ager* cum de corpore et animo dicatur, libentius hic ad corpus retulerim, quo fortius sit argumentum. Nam Beroë, etiamsi animo ægra, adesse poterat; non ita, si ægra corpore. De ægritudine animi obvia exempla: de corpore (nam hoc aliqui negant) satis *Virg. Georg. iii.* 'et quatit ægros Tussis anhelæ sæs.' *Cerda.*

Quod sola careret] In antiquis aliquot codicibus, *quæ sola* legitur, quod non displicet. In quibusdam aliis, *quæ*: sed nitidum magis est, si legas, *quod careret*. *Pierius.*

652 *Munere*] Munus est publica celebritas, et spectaculum aut arenæ, aut circi, aut venationis: &c. *Suetonius* in *Jul. c. 75.* 'bestias quoque ad munus populi comparatas contrucidaverat.' *Tertullian.* *adver. Gent.* 'qui munere in arena noxiorum jugulatorum sanguinem recentem de jugulo decurrentem exceptum, avida siti, comitiali morbo medentes, hauserunt.' *Apul. lib. x.* 'munus gladiatorum triduanis spectaculis pollicitas.' *Cerda.*

653 *Hæc effata*] Sunt codices antiqui, ubi hæc est *fata* legas. Sed omnino magis placet, *effata* apud hunc poetam frequentissimum vocabulum. *Pierius.*

654 *Primo ancipites*] Antequam nu-

men agnoscerent. *Servius.*

Oculisque malignis] Pro ipsæ malignæ. *Idem.*

655 *Miserum inter amorem Præsentis terræ*] Aut magnum: ut *Terentius*: 'Eam misere amat:' aut *miserum*, quo fiebant miseriore, cum eis regna negarentur. *Idem.*

Miserum inter amorem Præsentis terræ] In codicibus aliquot admodum vetustis, *præsentis terras* legimus accusativo casu: ut omnia pendeant ab infinitivo, *spectare*. Sed longe magis placet, *inter amorem Præsentis terræ*. *Pierius.*

657 *Cum dea*] In codice Mediceo, *Tum dea*. *Pierius.*

660 *Conclamant*] Clara allusio ad militiam, in qua solitum conclamari, hoste interveniente; item ad fugam. Ergo fœminæ invasoræ naves suas tanquam hostiles, prius conclamant. Potestas verbi ad funus quoque tracta. *Lucan. l. ii.* 'corpora nondum Conclamata jacent.' *Apul. Asin. l. i.* 'domi tuæ jam defietus et conclamatus es.' *Lege Servium* ad illud *l. vi.* 'Pars calidos latices.' *Cerda.*

Focis penetralibus] Ab ipsis aræ interioribus partibus, et a profano usu remotis. *Taubmann.*

662 *Inmissis habenis*] Remissis et laxatis. Metaphora ab aurigis. *Id.*

663 *Transtra per*] Locutio hæc, et transpositio, plena est venustatis et vetustatis. Labet firmare. *Eurip. Phœniss. τυραννίδος πέρι Κάλλιστον ἄδικαῖν, Regnum propter violandum jus est: et στέρνων δ' ἄπο, pectoribus ab: et ὀμμάτων ἐπὶ, oculos supra.* *Pindarus Pyth. iii.* 'Ἀρέθουσαν ἐπὶ κρήναν, *Arethusam ad fontem.* *Sophocles* in *Antig. τῶχους ὕπο Δυσσάνους ἰκάνω, Celeritate præ anhelus venio.* Et in *Elect. ὀμμάτων ἄπο, oculis ab.* Hac elegantia usi etiam Latini. *Virgilium* hic vides. *Tacit. Annal. iv.* 'Italiam utroque mari duæ classes, *Misenum* apud, et *Ravennam.*' Et *l. vi.* 'urbem juxta:' et *xii.* 'templum

juxta.' Lucretius l. i. 'ignibus ex ignem.' *Cerda*.

Pictas abiete puppis] In abiete pictas. Sane abiete, hoc est, quæ erant de abiete. *Servius*.

Abiete pictas] Pro, in abiete, id est, in abiegnis navibus. *Pictas* autem vel *μυλοναφφους* Homeri intellige, id est, *minio coloratas*, vel alio quovis colore inductas et oblitas: ut *Æn.* viii. 'pictasque innare carinas.' Vel etiam simulacra animantium aut divorum: ut sit *πῶρος* ab impio. *Taubmann*.

664 *Cuneosque theatri*] Sedes theatri cunei appellantur. *Juv. Sat.* vi. 61. 'cuneis an habent spectacula totis Quod securus ames.' *Emmeness*.

Perfert] Vide quam brevissime. Notat præclare in Homerum Spondanus II. xviii. nusquam nos breviores esse debere, quam cum tristitia nuntiamus: orationis quippe prolixitas longiorem facit tristitiam, et dolorem narratione refricat. Sic Antiochus Achilli necem Patrocli, quam brevissime nunciat. De cuneis dictum Georg. ii. *Cerda*.

665 *Eumelus*] Latinus accentus est: translato nomine in Latinum. *Serv.*

669 *Castra*] Ut, 'Nos castra movemus,' id est, *classem*. *Idem*.

Castra] Sunt hæc, classis nautica: ut lib. iii. 'nos castra movemus:' quem locum vide. Ut hic Ascanius advolat, ita pari impetu Apollonius *Excid.* l. ii. inducit Vespasianum accurrentem ad extinguendum incendium. *Cerda*.

Magistri] Custodes. Terentius, 'Me filiis relinquunt quasi magistrum.' *Servius*.

670 *Quis furor iste novus*] Quasi ad furentes loquitur. Unde ne tum quidem agnitus, cum dixisset, 'En ego vester Ascanius.' Novus autem est ant inopinatus. *Idem*.

Quo tenditis] Id est, Quid habetis intentionis? *Idem*.

672 *Vestras spes vritis*] Navibus

enim ad regna tendebant. *Idem*.

Vestras spes vritis] Naves, in quibus spes vestræ sunt positæ perveniendi ad sedes quietas. Ita Tibull. 'quid messes nræ, acerba, tuas?' *Taubmann*.

673 *Inanem*] Concavam, vacuum sine capite. *Servius*.

674 *Ludo*] Per ludum. *Idem*.

675 *Accelera*] Cum hac celeritate, qua itum ad extinguendum ignem, blandiuntur verba Plutarchi, quæ nolui omittere: τὰς μὲν οἰκίας τῶν φίλων ὄταν καιομένας ἴδωσι, σβεννύουσιν ὥς ἔχει τάχους ἕκαστος, ἢ δυνάμει· τὰς δὲ φεῦχας φλεγόμενας αὐτοῖς προσφέρουσιν ὑπεκαύματα: *Amicorum ædes cum vident ardere homines, unusquisque ad extinguendum incendium omnem suam celeritatem, omnem vim confert: cum animum vident ardere, ipsi fomites et alimenta incendio suggerunt.* Adjungo etiam locum Senecæ de Tranquill. 'Quorundam, quasi ad incendium currentium misereberis.' Vide eundem ep. 117. ad finem. Pari aura Joann. Chrysostomus homil. de Doctrin. et Corrupt. *Ἐπαυες ἐπὶ τὸ σβέναι τῆς πυρᾶς.* *Cerda*.

676 *Ast illæ*] De affectu fœminarum Scal. iii. 13. *Taubmann*.

678 *Piget inceptis*] Similis poenitentia est in rege Perseo, qui jusserat navalia sua incendi. Historia est in Livio l. xlii. *Cerda*.

Suosque agnoscunt] Quos entusiasmo correptæ agnoscere modo nequibant. *Taubmann*.

679 *Excussa pectore Jumo est*] Furoris causa, non furor. Idcirco quia furor desierat. *Servius*.

Excussa pectore Jumo est] Vide ad hunc locum Modii novantiq. lect. epist. 81. *Emmeness*.

Jumo] Id est, furoris causa. Alaudit autem ad Phœbades vaticinantes; quæ, spiritu excusso, ad se redibant. *Taubmann*.

680 *Vires Indomitas*] Respexit Hom. ἀδάματον πῦρ, id est, irrequietum et indefectum ignem. Conflagratio na-

viam describitur et à Lucan. l. III. *Id.*

681 *Udo sub robore*] Vel vicino aquis. *Servius.*

Udo sub robore vivit Stuppa] In codicibus aliquot antiquis, legere est *udo sub pectore*: in locis scilicet interioribus, quæ metaphora non satis mihi facit. *Pierius.*

682 *Stuppa*] Secundum antiquam orthographiam. Nam *stippa* dicta est a stipando: abusive etiam linum dicimus. *Servius.*

Tardum] Densum, crassum. Nam ignem solet fumus præire. Unde *tardum* ad densitatem retulit. *Idem.*

Tardum fumum] Quis hic *tardus fumus*? an amarus et acerbus? ut Ge. II. 'tardumque saporem Felicis mali.' Non putat Turnebus: sed potius, qui non celeriter emicat, præsertim densior, ex materia uda et aquis vicina, quique diutius durat et cunctatur. Sed et *vapor*, id est, ignis lentus erat. Nam etsi naves erant unctæ, tamen uda materia non nihil officiebat igni. XIV. 4. Etiam Lucretio dicitur *vapor* pro igni et calore. Et Horat. Epist. lib. I. *vaporare*, pro, ardere, vel etiam *calfacere*: de quo Gifan. in Indice Lucret. *Taubmann.*

683 *Vapor*] Vapor pro igne, et flamma, et calore Græcis familiare et Latinis. Ergo Homer. Odyss. IX. *ἔσπ' ἄσπερ ἄσπερ ἀντὶς*: *supercilia cremavit vapor.* Hesiod. in Theog. *Καλο γαῖα ἀντὶς θεογενεῖς*: *Ardebat tellus vapore ingenti.* Lucret. II. 'At vapor is, quem sol mittit, lumenque serenum:' et VI. 'Denique cera liquescit in ejus posta vapore.' Plura exempla alii congesse. Certe in Plinio millies reperi vaporem pro calore: ut II. 17. 'quæ in vaporem solis nituntur:' et cap. 4. 'solis vapor geminatus ardore sideris:' et cap. 68. 'exhausta flammis, et cremata cominus vapore torretur.' Parco infinitis. *Cerda.*

Corpore] Navium: ut, 'Et disjice

corpora ponto.' *Servius.*

Corpore] Julius Civil. III. dixit, 'corpus navis.' *Cerda.*

Descendit pestis] Incendium: more suo. Et declamavit per contrarium. Nam ignis superiora semper petit: *Servius.*

Pestis] Triplici in loco Virgilius posuit *pestem* pro igne, hic, et infra, 'Servatæ a peste carinæ:' et in IX. 'In partem, quæ peste caret.' Est enim *pestis* quicquid pessundat, et devastat. Lege Muretum in Catullum. Etymologia Isidori signatissima est ad Virgilium l. IV. Ita enim de pestilentia nomine: 'Dicta pestilentia quasi pastulentia, quod veluti incendium depascat.' Livius venuste hanc vocem transtulit l. XLIV. ad bellum: 'Cum hostiliter e scaphis caderentur, retro qui poterant nando repentes terram, in aliam foediorem pestem incidebant: elephantem enim ab rectoribus in litus acti, exeuntes obterebant, elidebantque.' Plinius II. 48. convertit ad genus quoddam tempestatis, 'præcipua navigantium pestis:' et XI. 29. ad locustas: 'Deorum iræ pestis ea intelligitur.' *Cerda.*

684 *Flumina prouunt*] Id est, via aquæ. *Servius.*

685 *Tum pius Æneas humeris abacindere vestem*] Et notant quidam quod damnum quatuor navium vir fortis et rex impatienter doleat: sed magis illud considerandum est, quod ait supra Ascanius, 'Vestras spes uritis:!' ut non damnum doleat, sed spem navigationis ereptam. *Idem.*

Abacindere vestem] Sic noster XII. 609. 'it scissa veste Latinus Conjugis attonitus fati.' Sed plurima hunc ritum spectantem collegit Vir reverend. et literatus Jac. Lydinus in florum Sparsione ad Pass. p. 75. 76. *Emmeness.*

687 *Juppiter omnipotens*] Figuratis agit coloribus: nec enim re vera vult perire; sed agit oblique, ut restinguatur incendium. Bene autem si

ubique interponit. Hic enim est optimus ductus: qui agentis voluntatem latenter ostendit. *Servius*.

Juppiter omnipotens] Amplexus est omnia, quæ pro malorum necessitate fuerant postulanda. *Juppiter*. Hoc solum satis est ad auxiliandum. *Omnipotens*. Ut non solum præstandi habeat potentiam, sed etiam difficilia possit remove. Sed quoniam non satis est posse, nisi etiam velit: addit, 'Si non omnes ad unum odisti,' id est, Nisi me quoque odisti. Addit etiam commemorationem, ponens egestatis angustias: postremo ponit meritum postulantis, et plenum auxilium dantis. *Donatus*.

Exosus] Antiqui et odi dicebant et *osus sum*: hinc est *exosus*, quo utimur; licet jam *osus sum*, non dicamus, odi autem et præsens est et præteritum. *Servius*.

Ad unum] Nullo excepto. *Idem*.

Ad unum] Subaudi *usque*: sic 'ad unum omnes occidit:' et Horat. sat. 1. 5. 'ad unguem Factus homo:' docente hoc Sanctio in Ellipsi 1. iv. p. 384. *Emmeness*.

688 *Si quid pietas antiqua labores Respicit humanos*] Aut si tibi chara pietas præstat aliquid humanis laboribus: aut si quid meremur propter pietatem cultam (ut, 'Parce pio generi') hoc ipsum remunerare. Aut (quod est melius) si vel respicit res humanas pietas, quæ de terris olim recessit. *Servius*.

689 *Da*] *Brissson*. Form. 1. i. docet, verbum *da* precationibus plerunque adhibitum esse. Ita alibi: 'Da Latio consistere Teucros.' Item: 'Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis.' Horat. Epist. 1. 16. 'pulchra Laverna Da mihi fallere: da justum sanctumque videri.' Joven. Sat. x. 'Da spacium vitæ, multos da Juppiter annos.' Persius Sat. 11. 'Da fortunare penates: Da pecus et gregibus foetum.' Plautus Pæn. act. v. 4. 'Da diem hunc sospitem Juppiter

rebus meis agendis.' *Taubmann*.

Classi] Antiqua aliquot exemplaria, *classis* legunt accusativo casu, quod non placet. *Pierius*.

690 *Tenuis*] Hac voce signat summam miseriam, non minus atque illis *Æn*. 1. 'Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos.' Itaque *tenuis* Romanis sunt, qui Græcis λεπτοί, summe pauperes. Nos *tenui* opponimus divitem, Græci suo λεπτόν opponunt πᾶχυν. Aristophanis interpres in *Vesp*. clare: πᾶχυν δὲ πλοῦσιος, ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου λεπτοῦς πένητας φησιν. Unde, ubi in Aristophane legitur, καὶ γὰρ ἄνθρωπος πᾶχυν, legendum ἄνθρωπος πᾶχυν, id est, *vir opulentus*. Quod ex verbis Scholiastæ adductis colligas, et jam Christianus monuit: qui addit, non immerito apud Romanos Crassum divitem fuisse. *Cerda*.

Res eripe leto] Superflua Acyrologia est. *Servius*.

Leto] *Ἀκυρολογία*: pro interiectione. *Taubmann*.

691 *Quod superest*] Quod congrue sequitur. *Servius*.

694 *Sine more*] Sine exemplo. *Id*.

Tonitruque tremescunt] Hic ablativus incertus est, unde veniat: utrum a neutro indeclinabili *hoc tonitru*, ut *cornu*; nam inde est, 'Fractæque tonitrua nubes:' ut *cornu*. An a masculino, secundum quartam declinationem. Hinc enim Statius, 'Tonitrus agis, et mea fulmina torques.' *Idem*.

Tremescunt] In plerisque veteribus exemplaribus, et hic et alibi, *tremescunt* per *e* in pene ultima notatum est: ut etiam alibi dictum. *Pierius*.

695 *Ardua terrarum*] Periphrasis montium. *Servius*.

Ardua terrarum] Locutio ista a Poëtis in alios manavit. Apul. 1. v. 'Ardua montium, et lubrica vallium, et roscida cespitum, et glebosa camporum.' Sidon. epist. 1. 5. 'amœna fontium, abstrusa puteorum.' Plin. viii. 1. 'Vitulorum fatigatos,' pro, fatigatos vitulos: et x. 73. 'condensa ar-

barum.' *Cerda*.

Ethere toto] Pro aëre posuit. *Serv*.

696 *Densisque nigerrimus Austris*] Vide *Aristot. Meteor. l. ii.* ubi docet *πύρα καὶ ὁκεανὰ θάλα καὶ πλεονέτερα*, etiam *Vatablins* salsas et salsiusculas aquas interpretatur. *Germanus*.

697 *Semusta*] In antiquis fere omnibus, *semiusta* quadrisyllabum scriptum est. Coeant vero duæ mediæ syllabæ in unam ex Synizesi figura poetica. *Pierius*.

Semusta] *ἡμιφλεγῆ*: alii *semiusta* leg. ut sit *συνεκφάγησις*. *Taubmann*.

Madescunt Robora] Aut humectantur: aut resolvuntur in cinerem: quod naturale est post incendium. *Servius*.

698 *Restinctus vapor*] Sic sæpe *Lucret.* vaporem pro igne: ut v. 'Sed periisse hominum torrenti sæcla vapore.' *Germanus*.

699 *A peste*] Exitio et pernície. *ya. 683. Taubmann*.

700 *Casu concussus acerbo*] Ita infra in hoc lib. 'casuque animum concussus amici.' *Catull.* eodem modulo: 'casuque oppressus acerbo.' *Cer*.

701 *Nunc huc ingentis, &c.*] Est hoc, quod *Homer. Il. i.* dixit, *ὅ δ' ἐλ' αἶψ' ἔσθ' ἑρπύωνας λατοῖσι διδάδ' ἑκα μαραίνων*: intus autem ipsi cor In pectoribus hirsutis in ancipitem partem cogitant. Quod idem *Odys. xix.* *ὣς καὶ ἐμὸν δίχα θυμὸς ὀρώρετο ἔνθα καὶ ἔνθα*: Sic et mihi bifariam animus movetur huc et illuc. Quod *Isocrates* expressit unico verbo *διόξας παράλλουσαν*. Quod *Ovid. Metam. x.* multis adhibita etiam comparatione. 'utque securi Sencia trabs ingens, ubi plaga novissima restat, Quo cadat, in dubio est, omnique a parte timetur: Sic animus vario labefactus vulnere mutat Huc levis, atque illuc, momentaque sumit utraque.' Quod *Valerius Arg. iii.* 'vario mutat sententia motu' et: 'dubiis variabant pectora curis.' Quod *Claudianus Rapt. i.* 'Diversas ducens animos.' *Virgilius*

variis modis hoc extulit, quos alii jam collegerunt. Sed in hac re explicanda ferax fuit *Ammianus* in l. xv. 'In æstu mentis incipiti.' In l. xvi. 'acindebatur in multiplices curas.' In xvii. 'magnis curarum molibus stringebatur.' In xx. 'per varias curas animum versans.' In xxv. 'curarum ponderibus afflicti.' Locutionem ad hanc rem signandam sumptam a fluctibus alibi exorno. *Cerda*.

702 *Mutabat versans, Siculione*] In antiquo admodum codice legere est, *mutabat dubius, Siculione*: non tamen displicet *versans*, vulgata lectio. *Pier*.

703 *Fatorum*] *Oraculorum. Serv*.

704 *Tum senior Nautes*] Bene daturum consilium et ab ætate, et a prudentia, et a religione commendat. Quod autem dicit, 'Pallas quem docuit': propter illud, quod supra diximus, fingitur, quia ipse Romam Palladium detulit; unde Nautiorum familia Minervæ sacra retinebat: quod etiam *Varro* docet in libris, quos de familiis Trojanis scripsit. *Idem*.

Senior] Et ætate et arte a Pallade accepta meruerat audiri. Est autem huic sententia consona illa *Terentiana*: 'Quando id fieri non potest quod vis, id velis quod possis.' *Donatus*.

Nautes] Ab hoc Naute familia mox Nauticorum aut Nautiorum Romæ clara in primis fuit: in quorum gratiam hæc *Virgilius*. Sed præclara nota Germani hæc: 'Alludit ad custodiam Palladii, quam sibi Nautii, (qui genus ad Nautem illum Trojanum referebant,) sacrorumque Minervæ administrationem vindicabant.' Hujus rei auctor (ut alios omittam) *Dionys. Hal. lib. vi.* qui ait: 'Surrexit Sp. Nautius ex illustri familia natus, (nam Nautius, &c.) Attingit autem Poëta locum communem, in senibus prudentiam regnare, quem breviter locupletio. *Plutarch.* in opere, *An seni gerenda Resp. σώζεσθαι πόλιν ἔνθα βούλει γὰρ ὁ*

*των: tuta est civitas in qua vigent æ-
nam consilia.* Homer. Odyss. vii. de
sene Echeneo, *παλαιότε, πολλάτε ελ-
δός: priscaque et plurima doctus.* Iso-
crat. in ep. de se sene: *ἡγούμαι
συμβουλευεῖν μὲν ἀμύην ἔχειν αἱ γὰρ
ἐμπειρίαι παιδεύουσι τοὺς τηλικούτους,
καὶ δοκοῦσι μᾶλλον τῶν ἄλλων δύνασθαι
καθορᾶν τὸ βέλτιστον: Puto vigorem me
nunc habere ad consulendum: experien-
tia enim senes erudit, valentque præ aliis
acutius cernere quæ sunt meliora.* Ex
Isocrate credo Ovid. 'seris venit
usus ab annis.' Isocrati Sophoclem
adjuuge, qui ita apud Stobæum,
*Σοφὸν γὰρ τοῖς τι πρὸς τὸ βουλευεῖν ἔστι
τὸ γῆρας, ὥς δὴ πόλλ' ἰδόντε, καὶ μαθόν:
Sapiens est consiliis senectus, ut quæ
multa viderit atque didicerit.* Inter
Græcas sententias hæc circumfer-
tur: *γῶμαι δ' ἀμεινους εἶσι τῶν γε-
ραιτέρων: seniorum meliora consilia.*
Cerda.

Tum senior Nautæ] Bene Consilia-
rium et ab ætate, et a prudentia, et a
religione commendat. Alludit autem
ad custodiam Palladii, quam sibi Nau-
tii, qui genus ad Nantem illum Tro-
janum referebant, sacrorumque Mi-
nervæ administrationem vindicabant:
a quo etiam Romæ illustris Nauti-
orum familia. Vide et Turneb. xxvi.
17. Taubmann.

Unam] Præcipuum. Servius.

Tritonia Pallas] Pro uno proprio,
duo Antonomasiva. Idem.

705 *Reddidit arte]* Id est, virtute,
ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. Idem.

706 *Responsa dabat]* Laus consilii.
Idem.

Responsa dabat] Laus consilii, quum
divinis comparat responsis. Respicit
enim ad divina Oracula, quæ a Mi-
nerva didicerat. Taubmann.

Quæ portenderet] Quæ præsignifi-
cabat. Servius.

Portenderet ira deum] Est hoc quod
apud Plutarchum in Camillo, *προφα-
νεσθαι θεῶν μῆνιν.* Cerda.

Ira magna deum] Id est, Juno: ut

alibi, 'Cælestum vis magna jubet.'
Servius.

708 *Solatus vocibus infit]* Id est,
solatur et infit. Nam *solans* debuit
ponere: sicut sequens ejus indicat
consolatio. Idem.

709 *Quo fata trahunt]* Ut invitos.
Seneca de Prov. c. 6. 'Volentes qui-
dem non trahuntur a fortuna, sequun-
tur illam, et æquant gradus.' Seneca
in choro (Edipi, 'Fatis agimur, ce-
dite fati. Non sollicitæ possunt cu-
ræ Mutare rati stamina fusi. Quic-
quid patimur mortale genus, Quic-
quid facimus, venit ex alto.' Cerda.

710 *Quicquid erit]* Ut ait, 'Fuerint
quæcunque, fatebor.' Servius.

Ferendo est] Dum fertur: modus
gerundii est a passivo. Idem.

Superanda omnis fortuna ferendo est]
Similis sententia hæc Euripidis: *τὰς
γὰρ ἐκ θεῶν ἀνάγκης, θνητὸν ὄντα δεῖ
φέπειν: quæ fata statuunt, ferre mortales
debet.* Et hæc Sophoclis in Philoct.
*ἀσθρόμοισι τὰς μὲν ἐκ θεῶν τύχας δοδελ-
σας, ἔστ' ἀναγκαῖον φέπειν: Necesse est
fortunas ferre hominibus a Diis datas.*
Nec non hæc Theognidis, *Τολμᾶν χρεὶ
τὰ διδοῦσι θεοὶ θνητοῖσι βροτοῖσι: Opor-
tet perferre quæ dii dant mortalibus.*
Terentius quoque, 'Quod fors feret,
feramus æquo animo.' Dionys. Hal.
l. iv. 'Quicquid Deus, et fatum tu-
lerit, perpeti sumus parati.' dicuntur
hæc ore Bruti. Horatius Od. i. 11.
'ut melius quicquid erit, pati.' et Od.
xxiv. 'Durum, sed levius sit patien-
tia Quicquid corrigere est nefas.' Se-
neca de Provid. cap. 2. 'Tunc appa-
ret, quanta sit virtus, quantum valeat
polleatque, cum, quid possit patien-
tia ostendit.' et cap. 5. 'Fortiter
omne ferendum est.' Consilium hoc
tantorum sapientum a necessitate
ductum est, cum nemini contingat
plena felicitas. Pind. Pyth. iii. *αἰὲν
δ' ἀσφαλὴς, &c.* Ergo in tanta rerum
inconstantia, quæ florentis fortunæ in-
stabilitate, quod aliud remedium,
quam perferre, quam tolerare, quic-

quid sors dederit? Nam fuga non est viri: 'Haud est virile, terga fortunæ dare,' dixit præclare Seneca in (Edip. *Cerda*.

Superanda omnis fortuna ferendo est] De hac re Scal. III. 11. quæ retulimus Æn. I. ad illud: 'Durate, et vosmet,' &c. Porro Fortunam videtur Homerus ignorasse: cum nusquam τῆς τύχης mentionem faciat: sed Fatis vel Parcæ omnia committat. *Taubmann*.

711 *Est tibi]* Jam hoc consilium est: id est, habes. *Servius*.

Divinæ stirpis] Propter Dardanum ab Crimiso fluvio. *Idem*.

712 *Consiliis socium]* In Mediceo, et in antiquis aliquot aliis codicibus manu scriptis, *consilii socium* habetur, quod valde placet, tametsi lectionem vulgatam non improbo. *Pierius*.

Volentem] Voliturnum. Nam velle habet, non jam vult. *Servius*.

713 *Superant]* Supersunt, superfluunt. Dicit autem non tantum debiles, sed etiam nolentes juvenes. Unde sequitur, 'Longævusque senes.' Nec enim adderet *que*, nisi supra *Juvenes* dixisset. Unde sequitur expressius, 'Et quicquid tecum invalidum metuensque periculi est.' *Idem*.

714 *Pertæsum magni incepti]* Ut; 'Si non pertæsum thalami tedæque fuisset.' *Idem*.

Et quos Pertæum magni incepti] Eodem casu extulit Lucret. I. III. 'Exit sæpe foras magnis ex ædibus ille, Esse domi quem pertæsum est, subitoque revertit.' *Germanus*.

716 *Metuensque periculi]* Ovid. Metam. I. 323. 'non illa metuentior ulla Deorum:' ad quem locum consule Nob. Heins. Sic Horat. Epist. II. 2. 'metuens pendens habentæ.' Plura dabit Vechner. Hellenol. I. 2. *Emmeness*.

718 *Urbem appellabunt]* A viris clara indita nomina urbibus. Dio I. XIV. 'Paphis terræ motu afflictis largitus est (Augustus); jussitque, ut

urbem Augustam nominarent.' Vide Velsorum antiquit. I. V. *Cerda*.

Permiso nomine] Ab Aceste scilicet. Dicta autem Acesta, Segesta. *Servius*.

Promisso nomine Acestam] In Romano codice, et plerisque aliis antiquis legere est, *promisso nomine*: ut hoc sit præmium, quod polliceri debeat Æneas, si Acestes Trojanos recipere non recusaverit. Nam quod Acestesmittere debeat quasi rem gravem, aut difficilem, aut indecoram, Urbem quod maxime honorificam est, suo nomine appellari, ita non satisfacere videtur. Inferius enim 'Gaudet regno Trojanus Acestes.' Quamvis etiam *promisso* ab oraculis intelligi possit: dictum, ut multa a Virgilio κατὰ συνώμενον. Neque silentio prætereundum, quod in codicibus aliquot antiquis, *Acesten* per *en* finales literas habetur. 'Ἀκέστην sane urbem eam a Græcis appellari non negarim; sed eandem etiam ἄκεστα ab eisdem dicta, unde gentis nomen ἄκεσταίος. *Pierius*.

Promisso nomine] Vulgo legitur *permisso*: commodius in antiquis *promisso*, quam lectionem prætuli, et hac utitur Germanus: ita ut Poëta intelligatur κατὰ συνώμενον quod ajunt, quamvis nulla hactenus promissionis hujus mentio præcesserit. Si vero legas *permisso*, hæc erit interpretatio: urbs hæc ædificanda, videbatur usurpatura nomen aliquod ex Trojana gente, sed permissum tamen est in gratiam Acestæ, ut vocaretur Acesta. Ait Servius, urbem hanc, eam esse, quæ deinde dicta est Segesta. Stephanus: 'Ἀκέστη πάλιν Σικελίας παρὰ τὸν Ἀκέστην: *Acesta urbs Sicilia dicta ab Aceste*. Ennius: 'simile quiddam in Sicilia fecit Æneas, cum condita urbi, Acestæ hospitii nomen imposuit, ut eam postmodum lætus, ac libens Acestes diligeret, augetet, ornaret.' Quam rem hoc exemplo firmet Ennius, invenies in Lactant. I. 22. *Cerda*.

Acestam] Acenta, Egesta, Segesta eadem urbs, de qua Cic. Verr. iv. 33. 'Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, iudices, quod ab Ænea fugiente a Troja, atque in hæc loca veniente conditum.' De ea Sil. Ital. l. xiv. 'Miscuerunt Phrygiam prolem Trojanus Acestes, Trojaansque Helymus structis, qui pube secuta In longum ex sese donarunt nomina muris.' Plura Cluver. ant. Sicil. ii. 2. et Salmas. Plin. exerc. p. 111. *Emmeness*.

719 *Incensus*] In codicibus aliquot antiquis, *accensus* habetur. *Pierius*.

720 *Tum vero*] Nam et ante ea cogitaverat: ut, 'Pectore curas Mutabat versans.' *Servius*.

Animus diducitur] In Romano codice, in Mediceo, et plerisque aliis pervetustis legere est, *animo deducitur*. Si vero magis placet *animus*, etiam *diducitur* legendum erit: id enim est, in diversas partes scinditur, Homericæ sententia. *Pierius*.

Animum diducitur] Græca figura: ut, 'Mentem læsus.' *Servius*.

In curas animum diducitur] Figuratum et Poëticum genus dicendi: ita alibi: 'Mentem læsus': quod probat Fabric. Alii leg. *in curas animo d*. Alii, *animus d*. Taubmann.

721 *Et nox atra polum*] Quasi maior causa cogitationis: ut, 'Et sub noctem cura recursat.' *Servius*.

Et nox atra polum] Νύξ μελανόχροος: et Pind. Nem. Z. μέλαιναν εὐφρόναν vocat. *Germanus*.

Et nox atra] Νύξ μελανόχροος. Eandem et Pindarus Nem. Od. Z. μέλαιναν εὐφρόναν vocat: quia tunc subtilius homo sapit, quam interdiu. Hic igitur nox ponitur, quasi maior causa cogitationis. *Taubmann*.

Bigis] Proprie modo: non ut Statius, 'tennaverat æra biga,' abusus est. *Servius*.

Bigis] Apollonius l. iii. νύξ δ' ἵρποιον βαλλεν ἐπὶ ζυγῷ: Nox iniecit equis iuga. Sed signator lux ab Ennio in Andromeda, ubi nocti dat bi-

gas: 'Quæ cava cæli signa tenentibus conficis bigis.' Claudian. de Rapt. 'sparso nox humida somno Languida cæruleis invexerat otia bigia.' Valer. Flacc. Arg. l. ii. 'anne votis, Diva, soporiferas quæ nunc trahis æquore bigas.' Tibull. el. iii. 4. tamen quadrigas dedit: 'Jam nox æthereum nigris emensa quadrigis Mundum, cæruleo laverat amne rotas.' Lunæ et plurimum bigæ dantur. Manilius l. v. 'Quadrijugis et Phœbus equis, et Delia bigis.' Sed omitto rem tritam. *Cerda*.

Bigis] Ut Soli quadrigas tribuunt, ita Lunæ bigas: cui duplex proprietas, crescendi et decrescendi. Man. v. 3. 'Quadrijugis et Phœbus equis, et Della bigis.' Ov. F. iv. equorum vehiculum ei tribuit 'Ut solet, in niveis Luna vehetur equis.' Auson. Epist. iv. juvenearum: 'Jam succedentes quatibet Luna juvencas.' Catullus *Lunam lucere dixit lumine notho*: unde etiam a mulis vehi dicebatur: quod, ut mulus non suo genere, sed equis creetur: sic ea Solis, non suo fulgore luceat. Videatur Turneb. et Muret. ad Catullum. Isidorus l. xviii. 'Quadrigas dant Soli, bigas Lunæ, trigas Inferis, sejuges Jovi, desultores Lucifero et Hespero, qui idem est, tantum mutatis equis.' *Taubmann*.

722 *Cælo facies delapsa parentis*] Aut secundum quod supra diximus, quia animæ cælum tenent, simulacra vero apud inferos sunt: aut certe intelligamus, a Jove missam potestatem aliquam, quæ se in Anchisæ converteret vultum, ut religiosus videretur. Nam et ipse dicit, 'Imperio Jovis huc venio:' et infert, 'Elysiumque colo.' *Servius*.

723 *Tales effundere voces*] Antiqua aliquot exemplaria duas transponunt dictiones, *voces effundere tales*: quod non ita placet. Ita quod paulo inferius est, *depulit et cælo tandem*, quod est *depulit et tandem cælo*. *Pierius*.

724 Vita Care magis] Vitam enim dulcem appellat Pind. Pyth. II. γλυκὴν βίαν. *Cerda.*

725 Care magis] Pro charior. Bene autem addidit, 'Dum vita manebat: ut ostendat vita fuisse chariorem. *Servius.*

Exercite] Plinius VII. 8. 'exercito ævo inter arma mortesque.' *Cerda.*

726 Imperio Jovis] Ab auctoritate: ut, 'Ipse deum tibi me claro demittit Olympo Regnator.' *Servius.*

Imperio Jovis] Adnecte huc eruditionem Lillii Syntag. 2. de Jove Imperatore, quem Græci ὀβριον nominant. *Cerda.*

728 Nautes Dat senior] Ut solet, iisdem usus est sermonibus. Nam ait, 'Cum senior Nautes.' *Servius.*

730 Gens dura] Unde et Æn. IX. 'natos ad flumina primum Deferimus, sævoque gelu duramus et æstu.' Intelligit autem Rotulos, Aborigines, et Tyrrhenos: (simile quid de Rheno, vide in Comment. Taciti Lipsiani.) *Traubmann.*

Atque aspera cultu] Quod in nono latius exequitur, 'Natos ad flumina primum Deferimus,' usque, 'At patiens operum.' *Servius.*

Aspera cultu] De prima hac vi, quæ facta Æneæ adveniendi in Italiam, ita Livius I. 1. 'Egressi Trojani, cum prædas ex agris agerent, Latinus rex, Aborigenesque, qui tum ea loca tenebant, ad arcendam vim advenarum, armati ex urbe atque agris concurrunt.' Vide, ut in hoc primo tumultu agrestes designet. *Cerda.*

731 Debellanda tibi] Bello perdomanda: et bene victoriam, non bella prædicit, in quibus esse poterat terror. *Servius.*

Debellanda] Id est, bello domanda, ut noster Æn. VI. 866. 'Parcere subiectis et debellare superbos:' pro pugnare simpliciter Horat. od. I. 18. 'rixâ super mero Debellata.' *Emmen.*

732 Avena per alta] Ut Gargarus

Gargara, et Tartarus Tartara, *Mænalis Mænala*, pluraliter, ita *Avernus Avena*. *Servius.*

733 Congressus] In Mediceo, et antiquis plerisque codicibus, *amplexus* habetur pro *congressus*: ut alibi, 'Ire ad complexum cari genitoris.' *Pier.*

Non me inopia namque] Propter facilitatem. *Servius.*

734 Tristes umbræ] Veteres aliquot codices disjunctive legunt, *tristesque umbræ*. Romanus, Mediceus, atque nonnulli alii, *tristes umbræ* appositive, absque ulla conjunctione. Verum hoc parvi omnino momenti in medio reliquatur. 'Alii etiam probant *tristesque*. *Pierius.*

Amæna] *Amæna* sunt loca solius voluptatis plena: quasi *amunia*, unde nullus fructus exsolvitur; unde etiam nihil præstantes, *immunes* vocamus. *Servius.*

Amæna] Pro eo Æn. VI. 744. 'Pauci læta arva tenemus.' De tribus locis, quibus defunctorum animæ post mortem continentur, agit Gutherius de Jur. Man. II. 38. qui campos Elysios destinatos piis, infernum noxiarum sedes esse, et Tartara ab impiis habitari docet. *Emmenes.*

Piorum Concilia Elysiumque colo] *Elysium* est ubi piorum animæ habitant post corporis animæque discretionem. Unde et *interitus* dicitur res inter animam et corpus veniens. Ergo *Elysium*, ἀπὸ τῆς λύσεως a solutione; quod secundum poetas in medio inferorum est, suis felicitatibus plenum: ut, 'Solemque suum, sua sidera norunt.' Secundum Philosophos *Elysium* est insulæ fortunatæ: quas ait salustius inclytas esse Homeri carminibus: quarum descriptionem Pius commentator dicit esse sublatam: secundum Theologos circa lunarem circulum, ubi jam ær purior est. Unde ait ipse Virgilius, 'Aëris in campis.' Lucanus, 'Non illic auro positi, nec thure sepulti Perveniant.' *Servius.*

735 *Colo: huc*] Nonnulli dant hoc aspirationi, quod *colo, huc* absque synalæpha positum sit. Vim enim consonantis eam habere volunt. Superius tamen nulla fuit adspiratio, quum scriberet Virgilius, 'Quid struit, aut qua spe inimica in gente moratur?' et ita sæpe alibi. Dicendum itaque hæc ad Homeri, et Græcorum aliorum imitationem a Virgilio sæpe posita. Nam eam vocalium incolumitatem, altera subsequente, Latini Critici vix indulgent. *Pierius.*

Colo: huc] De hoc hiatu Scal. Poët. iv. 48. Vide et Not. Æn. i. 20. *Taub.* *Castæ Sibylla*] Ex doctrina gentiliū, quibus castæ erant, et viro intactæ fœminæ illæ, quæ reddebant oracula. Inde supra Sibylla dicta est *virgo*, sicut Lucano, et aliis. Plutarchus de defectu oraculorum, etiam si irridens, de Pythia, ἀγγὴν διὰ βίον, καὶ καθαρείουσιν: *castam per vitam omnem, mundamque.* Herodot. l. 1. de duabus fœminis, quæ templorum antistitæ, ita: ἀμφότεραι δὲ αὐτὰι λέγονται ἀνδρῶν οὐδαμῶς ἐς ὀμλήην φοιτᾶν: *putatur utraque non habere consuetudinem cum hominibus.* Mox subjicit quæpiam alia in hanc sententiam, Scholiastes Aristophanis in Plut. etiam scribit, fœminam, quæ daret oraculum ex tripode, virginem fuisse ex vetere instituto. Græca hæc sunt: θεσπιφεῖν δὲ τὸ ἀρχαῖον παρθένον λέγεται διὰ τὸ ἀγνός. Deinde narrat historiam Echecratis Thessali, qui Phœbadem rapuit violavitque, elegantem et formosam, unde lege sancitum est, ut Phœbades deinde quinquagenariæ essent. Hæc virtus tanti fuit apud Ethnicos, ut Vestalem virginem apud Romanos, si quando in publicum exiret, lictor præcederet, non minus atque alios magistratus. Docet hoc Sen. Rhet. controvers. de Sacerdote Vestali prostituta: 'Procedente hac lictor summovere jubebitur? hinc Prætor via cedit? summum imperium Consules cedent tibi?' iterum: 'Non sine causa sacerdoti Lictor apparet.' Hoc etiam scribit Dio l. xlviii. et adducit rationem, quia quædam, ignorata quæ esset, vim passa est. *Cerda.*

736 *Nigrarum pecudum sanguine*] *Averno*, inquit Festus, *immolabant furnum bovem, id est, nigrum: ἄθρ κελαινὰ θύματα* convenire testatur Lycophr. Cassandr. et noster Æn. vi. 243. 'Quatuor, hic primum nigrantes terga juvencos Constituit.' Sic et Æn. vi. 249. 'ipse atri velleris agnam Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori Ense ferit.' Vide quæ dicta Ge. iv. 545. 'Nigram mactabis ovem.' *Emmeness.*

737 *Tum genus omne tuum, et, quæ dentur menia, disces*] Hæc sunt causæ propter quas Æneas descendit ad inferos: generis agnitio, et civitatis nomen: quod ei nullus unquam prædixerat; sed solus pater indicat. Latet enim, ut supra diximus, verum urbis nomen, unde ei pater quasi pro mysterio et adfectione ait, *illa incluta Roma.* Et nomen quidem Romæ a poëta dictum est; nam verum urbis nomen, ut dictum est, latet. *Servius.*

738 *Torquet medios nox humida cursus: Et me sævus*] Dies est plenus, qui habet viginti quatuor horas. Nam et nox pars diei est. Dicimus autem diem a parte meliore. Unde et in usu est, ut sine commemoratione noctis, numerum dicamus dierum. Hic autem dies secundum Ægyptios inchoat ab occasu Solis: secundum Persas ab ortu Solis: secundum Etruscos et Athenienses a sexta hora diei: secundum Romanos a media nocte: et hos nunc secutus ait, 'Medios cursus nox humida torquet,' &c. Hæc autem plene exsequuntur, et Cicero in auguralibus, et Aulus Gellius in libris nocturnum Atticarum. Hoc etiam illa res juris indicat, quod cum tribunum plebis abnoscere ab urbe non liceret, licebat tamen exire post noctem mediam, et ante mediam reverti. *Idem.*

730 *Seruus oriens*] Solem dicit, cuius lux est umbris inimica. Unde Lucanus, 'Et medio ferit axe diem.' Est autem physicum. Nam percutit umbræ Solis adventu. *Idem*.

Seruus oriens] Violentus Sol, cuius lux est umbris inimica. Vide et Turn. xiv. 4. Innuat autem Poëta, Romanos, ut nos hodieque, diem a media nocte inchoasse. Videatur Agell. iii. 2. *Taubmann*.

Seruus oriens, &c.] Macrobius Saturna. i. 3. describi hic a Marone vult diem civilem, qui a sexta hora noctis oritur. *Emmensen*.

740 *Cru fumus*] Homer. II. xxiii. *Ψυχὴ δὲ αὐτὰ χθονὸς ἵσθι κατὰς Ὀχέρο:* *Animas sub terram tanquam fumus abiit.* *Cerda*.

In auras] Ita de Creusa in ii. 'tenuesque recessit in auras:' et de Anchise ipso in vi. 'effugit imago Par levibus ventis.' *Cerda*.

741 *Æneas, Quo deinde ruis*] Ordo est: Æneas deinde, quo ruis? *Serv.*

742 *Quem fugis*] Quasi ignorans rationem, qua fugeret. *Idem*.

Quem fugis] In codicibus aliquot manu scriptis, quid legitur. Sed quem legere multo melius, ob emphasin et pathos. *Pierius*.

Quis te nost. ampl.] Adumbratur Homer. Odys. i. xi. *Μῆτερ ἐμὴ, τί τό μ' ὅ μιν εἰς ἐλπίσιν μεμῆαυρα;* *Mater mea, cur me non exspectas amplecti cupidum?* *Cerda*.

743 *Sopitos suscitât ignes*] Elegantissime: quasi ignis cineribus cooperatus dormiat. Ita in Petronio leguntur 'sopiti titiones,' contrarii scilicet ardentibus et vigilantibus. Ejusmodi ignem Auson. *inaspicuum* nominat, auctore Grutero meo. *Taubmann*.

744 *Cenæ*] Aut antiquæ, aut propter ignis favillas. *Servius*.

Cenæ penetralia Vestæ] Hoc epithetum Maro Vestam et fidem prosequutus est, tum propter vellus album, quo brachia ad digitos pene sacrifici utriusque sexus rite involvebant, tum

Delph. et Var. Clas.

Virg.

quod Vestæ sacræ virgines albo, a primo, purissimo, sincerissimoque colore, amictu uterentur: unde et Propert. l. iv. 'Vel cui commissos cum Vesta reposeret ignea, Exhibuit vivos carbasus alba focos.' Alii epitheton ad canitiem et annos referunt, prohibitam et integritatem priusculi respicientes. *Germanus*.

745 *Farre pio*] Vel quia exinde sacrificabant: vel quia mos fuit apud majores, ut divinum ignem farre servarent: qui si durasset in alterum diem, enim aptum agendis rebus significabant. *Far* autem framenti certa species est, sicut adorennum. Horatius, 'Non sumptuosa blandior hostia, Mollibit aversos Penateis Farre pio et saliente mica.' Et Tibullus, 'Farre pio placant et saliente sale.' *Servius*.

Farre] Hoc veteres rem sacram fecisse frequens est. Ovid. Fast. i. 'Imponit libum farraque mista sale.' Præsertim laribus, quod et hic attingit Poëta Juven. Sat. ix. 'O parvi nostrique lares, quos thure minnto, Aut farre, et tenui soleo exornare corona.' *Cerda*.

Pio] Pii farris, quod ad sacrificia pertinet, sparsa est apud multos mentio. Arnob. l. ii. 'ut pium far monstrat, quo peragi mos fuit sacrificiorum solemnia munia.' Hor. iii. 23. 'Mollibit aversos Penates Farre pio, et saliente mica.' Tibull. eleg. iii. 4. 'Et vanum metnens hominum genus, omina noctis Farre pio placant, et saliente sale.' *Idem*.

Acerra] Festi verba tradit: 'acerra ara est, inquit, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur; alii dicunt arculam esse turariam, scilicet ubi tus reponebant.' In posteriori notatione hoc loco, ut etiam apud Ovid. Fastor. iv. 934. 'cumque meri patera tuis acerra fuit.' Pers. Sat. ii. 'At bona pars procerum tacita libabit acerra.' Depictam tibi exhibet Chonlius p. 300. *Emm.*

746 *Primum*] Principem. *Servius*.

O B

Primumque arcescit] In antiquis ple-
risque codicibus, *arcescit*: de quo
alibi latius dictum: in non nullis *ac-
cescit*. Pierius.

749 *Haud mora*] Hoc est quod ait,
'et conjunge volentem.' *Servius*.

Nec jussa] Voluntatem, ut supra,
'Infandum, regina, jubes renovare
dolorem.' Aut certe quæ Juppiter
jusserat. *Idem*.

750 *Transcribunt*] Romani moris
verbum est. Transcripti enim in co-
lonias deducebantur. *Idem*.

Urbi] Ad urbem. *Idem*.

Transcribunt urbi matres] Ad urbem
nominatim vel scriptis nominibus de-
signant, et a reliquo cœtu sejungunt.
Et est Romani moris verbum. *Trans-
scripti* enim in colonias deducebantur.
Ita *Æn.* vii. 'Dardaniis transcribi
sceptra colonis.' Scal. iv. 16. Etiam
Græci ita usurpant *μεταγράφουσι*, et
ἀπογράφουσι. *Taubmann*.

Transcribunt] Sic Ovid. vii. 173.
'Posse tuæ videar spatium transcri-
bere vitæ.' *Emmeness*.

751 *Deponunt*] Quasi de navibus.
Aut *Æneas* deponit eos, qui nulla glo-
riæ cupiditate tangebantur: aut hi
qui erant transcripti, id est, matres
et volentium multitudo, deponunt ani-
mos, id est, submittunt inertie. *Serv.*

Deponunt] Quasi onera de navibus
deponunt: et quasi iis naves exone-
rarentur. *Turn.* xiv. 4. Quidam post
τὸ volentem, distinguunt: ut sit, *depo-
nunt animos*, id est, submittunt se iner-
tiæ. Quæ lectio et sententia nec *Ser-
vio* rejecta, immo *Nascimbænio* casti-
tor visa est. *Taubmann*.

Laudis egentes] *Non egens laudis* est,
qui laborat inopia gloriæ, qui gloriæ
non est appetens, utique inglorius, et
ἀκαλῆς. Constructio ex nota Germani
Græca est: nam *Hom.* II. xiii. *λόβης
καὶ ἀλῶντος οὐκ ἐκιδεύεις*, contumeliæ et
injuriæ non egentes: et *xix.* *δίκης ἐκ-
ιδεύεις*, justitiæ indigens. Sed hæreo:
nam fortassis Latina est: huic enim
verbo accusativum dabant veteres.

Censorinus apud *Agel*. 'Malta egeo.'
Varro de *Ling. Latina* l. iv. 'Dives
a Divo, quia ut Deus, nihil indiget.'
et l. i. 'Quod indigent potum, poma
dicta.' Sic ergo *Virg.* 'nil laudis
egentes.' Cæterum cum sententia *Vir-
gili*i annexa *Horatii*. Ut enim in *Nos-
tro* imbelles in urbem deponuntur,
fortes assumuntur ad laborem, ita
Horat. *Epod.* xvi. 'mollis, et exspes
inominata perprimit cubilia. Vos,
quibus est virtus, muliebrem tollite
luctum, Etruscâ præter et volate li-
tora.' *Cerda*.

752 *Ambesa*] In antiquis aliquot
codicibus, *ambesa* geminato *as* scrip-
tum est: ut olim *ausus*, *fusus*, *odiosus*,
imperiosus, et similia, quæ *Victorinus*
as geminato scribi solita testatur. Nos
autem usum sequamur. *Pierius*.

753 *Robora: navigiis*] Melius hic
distinguitur. *Servius*.

754 *Exigui numero, sed bello civida
virtus*] Transiit ad rem a numero. *Id.*

755 *Urbem designat aratro*] Quem
Cato in *Originibus* dicit morem fuisse.
Condituri enim civitates, taurum in
dextra, vaccam in sinistra jungebant:
et cincti ritu *Sabino*, id est, togæ
parte caput velati, parte succincti
tenebant stivam obliquam, ut glebæ
omnes intrinsecus caderent. Et ita,
sulco ducto, loca designabant muro-
rum, aratrum suspendentes circa loca
portarum. Unde et *territorium* dic-
tum est quasi tritorium, tritum bubus
et aratro. *Servius*.

Urbem designat aratro] *Alexander*
vi. 14. *Cælius* xxvi. 5. *Hartung*.

756 *Sortiturque domos*] Id est, spa-
cia domorum ædificandarum sorte par-
titur et distribuit. Ubi æquitas *Æneæ*
notanda est. Sorte enim quod cuique
obtigit, levatur invidia Principis ani-
mus. Vide *Not. Æn.* i. 451. *Taubm.*

Hoc Ilium, et hæc loca Tr-jæ] In
antiquis aliquot codicibus, *hoc Ilium*,
hæc loca absque et. In aliquot aliis,
Ilium: ut per se versus stet absque
figura. In plerisque vero antiquior-

bus, *hæc loca Trojam esse jubet*, quod eruditis auribus mirifice satisfacere videtur. Quod vero dicebamus esse codices antiquos, in quibus *Ilium hæc loca* absque synalœpha scriptum sit, laudat Probus vigilantiam Virgilianam, quod ubique fecerit a finale a vocali excipi, aut ab aspiratione, ut esset synalœphæ locus, quod non observavit Ennius, quum scripsit, 'Milia militum octo.' Quare ex Probi sententia, si Latine *Ilium* scripserimus, et subjiendum erit. Si vero *Ilium*, ut Ovidius, *Ilium et Tenedos*, nulla opus erit copulativa. *Pierius.*

Hoc Ilium] Dat locis Trojana nomina: ut transcripti desiderium patriæ facilius tolerent. *Taubmann.*

757 *Regno Trojanus Acestes*] Sub nomine enim ejus fuerat civitas appellata. *Servius.*

758 *Indicique forum*] Id est, tempus et locum distinguendorum negotiorum definit, qui conventus vocatur. *Indicit* autem verbum juris est, et per hoc potentem vult significare civitatem. *Idem.*

Indicique forum] Sic *indicare* Senatuum princeps Senatus, cum habere vellet, solebat, apud Ciceronem et classicos. *Germanus.*

Et patribus dat jura vocatis] Dat concedendi juris potestatem his quos appellaverat patres: aut certe vocatis patribus jura distribuit. Hi autem, ut Salustius dicit, 'Vel ætate vel curæ similitudine patres appellati sunt.' *Senatores* autem alii a senecta ætate: alii a sinendo dictos accipiunt. Ipsi agendi facultatem dabant per senatusconsultum. *Servius.*

Patribus dat jura vocatis] Hoc ad Æneam refertur, ad quem redit post

expletam Acestæ benevolentiam. *Donatus.*

759 *Tum*] Scribendum est omnino tum ex codicibus antiquis, et sententiam continuatione, non *tunc*, quod aliqui agnoscere videntur. *Pierius.*

Erycino in vertice] Eryx mons Siciliæ supra Drepanum, ubi fuit templum Veneris Erycinæ. *Servius.*

Tum vicina astris, &c.] Æneas pro sua pietate templum sublime et sideribus quasi proximum, constituit matri Veneri: patrique insuper, ut divo terrestri, sacra et sacerdotem ordinat non sine luco, ejusmodi aris et templis extra urbes amœnitatis causa adjungi solebant. Alludit autem hic ad templum Julium Romæ, quod et Flaminem habuit et lucum. *Taubm.*

Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri] Eryx mons Siciliæ, qui propter hoc Veneris templum nobilissimus, de quo Mela II. 17. præcipui montium Eryx et Ætna. 'Eryx maxime memoratus, ob delubrum Veneris ab Ænea conditum.' Plura de monte et templo Cluver. antiq. Sic. II. 1. ejus altitudinem describit Polyb. hist. I. 55. 'Ο δὲ Ἐρυξ ἐστὶ μὲν ὄρος παρὰ θάλατταν τῆς Σικελίας, ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἰταλίαν κειμένην πλευρῇ μεταξὺ Δρεπάνου καὶ Πανόρμου μᾶλλον δ' ὀχυρὸν καὶ συνάπτον πρὸς τὰ Δρέπανα· μεγέθει δὲ παρὰ πολὺ διαφέρον τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν ὄρων πλὴν τῆς Ἀίτνης. Inde Ovid. IV. 478. 'Quaque patet Zephyro semper apertus Eryx.' et Sil. Ital. I. XIV. 'altus Eryx.' hoc templum vetustate collapsum refici curavit Claudius, teste Suetonio in Claud. c. 25. nummo descriptum tradit ad hunc locum eruditus Torrentius, quem subjicere placuit. *Emmenseus.*

760 *Idaliæ*] Cypriæ. *Servius*.

Sacerdos] Alii ad tumultum, alii vero ordine ad templum referunt: ut lucus tantum tumulto detor Anchisæ: ut in Bucolicis, 'Inducite fontibus umbras Pastores.' Nemora enim apstabant sepulchris. *Idem*.

Tumuloque sacerdos Ac lucus] Antiqui aliquot codices, *ac lucus* legunt. Sed illud *que* atque *et*, ut apud Græcos *τε*, *καί*, frequentissimum est apud Auctores bonos, utraque vero lectio non invenusta. *Pierius*.

761 *Anchisæo*] Pro, *Anchiseio*. *Æn.* iv. *Cinis Sicheus*, pro *Sicheius*. *Ovid.* Met. xiii. *Orpheum* sepulcrum, pro *Orpheum*. *Fabric*.

762 *Epulatu*] Vox signata, nam de re sacra, et epulæ ad sacra pertinebant. *Sueton.* in *Jul.* c. 26. 'Munus populo, epulumque pronuntiavit in filia memoriam.' *Fest*. 'Epolones dicebant antiqui, quos nunc epulones dicimus. Datum autem est his nomen, quod epulas indicendi Jovi certisque Diis, potestatem haberent.' in *Livio* etiam *Jovis epulum* legas. *Cerda*.

763 *Placidi strav. æqu. venti*] Sic et *Epig.* l. iii. οὐδ' ἔλ μοι γελῶσα καταστορέσει γαλήνη κύματα, καὶ παλαῖσθν φῶκα φέροι ζέφυρος. Sic supra *Bucol.* 'Et nunc omne tibi stratum silet æquor.' *Germanus*.

764 *Creber et aspirans autser*] Sic *Cæs.* *Bel. civ.* l. iii. 'Auster increbruit, nostrisque præsidio fuit.' *Idem*.

765 *Procurva litora*] *Ge.* ii. *procurvam falcem* dixit. *Taubmann*.

768 *Visa maris facies*] Ut alibi, 'Mene salis placidi vultum.' Vult autem istos aspectum quoque maris horrere. *Servius*.

Maris facies] Vs. 848. 'vultum salis.' Hanc autem inconstantiam *fæmīnā* nam notat *Scal.* iii. 12. *Taubmann*.

Tolerabile numen] In Romano codice, *cælum*, non *numen* habetur. Superius enim ferre se tamdiu freta tot, et inhospita saxa, sideraque lamentabantur: positum vero *cælum* pro Cæli tempestatibus. Sed enim plerique alii codices manu scripti, *numen* legunt; quæ lectio nequaquam expungenda est. Non rejicienda tamen illa lectio, quæ eruditius probatur, *tolerabile nomen*. *Pierius*.

769 *Fugæ*] Protectionis. *Servius*.

772 *Eryci et tempestatibus*] Bene junxit. *Procellæ* enim aut de fluminibus, aut de montibus sunt, quas *περὶ πτερολάς* dicunt, vulgo *peripenas* appellant. *Idem*.

Tempestatibus agnam] Supra, 'Nigram hiemi pecudem.' Docet autem *Turnebus* id dici a Poëta, quod ex *Cic.* de *Nat. Deor.* l. iii. *Tempestates* populi Romani ritibus consecratæ erant, *Tempestatiquæ*, ut *Deæ* minori, minor hostia immolabatur, ut *fæminæ* *fæmina*: unde *Horatius*, 'Libidinosus immolabitur caper, Atque agna Tempestatibus.' *Germanus*.

Tempestatibus agnam] Huic *Deæ* minori ædes posita a Marco Marcello extra portam Capenam in via Appia, de qua *Donatus* de *U. Roma* iii. 13.

cum, Sardiniam petens, periculo maris ereptus esset. Hinc Ovid. Fast. vi. 101. 'Te quoque, Tempestas, meritam delubra fatemur, Cum pæne est Corus obruta classis aquis.' Vide Cicer. de Nat. Deor. iii. 20. legendus etiam Thomasinus de Donar. c. 25. *Emm.*

773 *Solvique ex ordine funem*] Ordo est, jubet cædere ex ordine, id est, rite peragi sacrificium, et sic solvi funem: ut in septimo, 'Phrygiamque ex ordine matrem Invocat:' id est, rite. Vel...^o quo naves ad terram ligantur. *Servius.*

Funem] In antiquis codicibus, quotquot vidi, *funem* unitatis numero legitur figurate. Sunt tamen, qui pluralem habent *funes*. *Pierius.*

Funem] Sic legendum monet Saubertus c. 19. de Sacrif. qui plures hostias continuo fune, atque eodem conligatas ad sacrificia commesse docet. Hoc Maronis loco litterarum lis decidit, quorum non nulli ligatas victimas fuisse, quando immolarentur, cum solutæ fuerint ante confectionem. *Emmeness.*

774 *Tonsæ olivæ*] Comptæ minutis frondibus. *Servius.*

Tonsæ olivæ] Comptæ minutis frondibus. V. N. Ge. iii. 21. *Taubmann.*

775 *Procul in prora*] In parte extrema. *Servius.*

Stans procul in prora] Varia admodum hujus hemistichii lectio est, in codicibus antiquis. Aliquot enim legunt *in proram*: quod minime placet, quod alibi *Stare* cum ablativo, et in præpositione positum, habetur *in prora*. In Longobardico exemplari, *trans procul* inusitata admodum lectione. *Stare* vero non nescimus adorantium esse, tam ex Poëtarum Historicorumque testimoniis, quam ex Cynocephalo stante, in Sacris Ægyptiorum literis. Est et alia lectio in antiquo admodum codice, *stans celas in puppi*: sed illud alia ratione dictum est. Hoc loco Deos maris allocuturum, verisimile est in proram

processisse, quæ jam mare prospectabat, hinc illud statim subjectum, 'Prosequitur surgens a puppi ventus euntis.' *Pierius.*

776 *Porricit*] Legendum quidem *porricit* ex Macrobbii sententia, contra omnium pene veterum codicum fidem, in quibus passim *proicit*. *Id.*

Extæ Porricit in fluctus] De verbo *porricio* dixi jam in hoc libro. Cæterum soluturus Æneas hoc facit sacrum. sic apud Flaccum l. iii. Mopsus: 'lustramina ponto Pone jact,' et post pauca: 'Continuo puppem petere, et considere transtris Imperat Amphicydes.' Apud Silium Scipio l. xvi. 'Ipse alacer Sicala discedens Scipio terra Abscondit late propulsis puppibus æquor, Cui numen pelagi placaverat hostia taurus, Jactaque cæruleis innabant fluctibus extæ.' *Cerda.*

Porricit] V. N. vs. 238. De fundendi autem meri consuetudine, videatur Muretus xiv. 2. *Taubmann.*

777 *Surgens a puppi*] Signat οὐράν, καὶ ὄθρον ἀνεμών: *ventum secundum*: nam is est, qui a puppi ferit. Signatissime Cicero pro Pompejo, 'venti obsecundarint.' *Cerda.*

778 *Ferunt mare*] Homerus Odys. iv. πολλὴν ἔλα τῶντων ἱερτομοῖς: *Canum mare remis verberabant*. ut hic verrunt, ita Ennius Annal. xiv. 'Verrunt extemplo placide mare marmore flavo.' *Idem.*

780 *Adloquitur, talisque*] In antiquis, *adloquitur talisque*, ut in veterum imperatorum nummis, *adlocutio* per *d* ante *t* notatum. *Pierius.*

Effundit pectore] Voces. Hoc est cum dolore: ut ait, 'Funditque preces rex pectore ab imo.' *Servius.*

Effundit pectore questus] Instittit Ennio qui Annal. vi. 'effudit voces pectore.' Et Catul. in Nup. Pelei: 'Clarificas imo fudisse e pectore voces.' Ad quorum imitationem Peto Albinovanus in navigatione Germanici: 'Obstructo tales effudit pec-

tore voces.' Optimo judicio Virg. voces Ennii et Catulli mutavit in *questus*. Cerda.

781 *Junonis gravis*] Magnum artificium: nam in ipso principio et suam personam commendat, et adversariæ deturpat. Et incipit a nomine, et addit, *gravis ira*: et exaggerat, quod pectus ejus dicat *insaturabile*. Quam autem crudelis in Trojanos sit, ipsius Neptuni testimonio probat. *Donatus*.

Ira nec exsaturabile] In quibusdam *ira et inexasaturabile*. In Romano codice, in Mediceo, et plerisque aliis antiquis ita legitur, et scribitur, *ira nec exsaturabile*. In Longobardico, et aliquot aliis, *neque exsaturabile*: quamvis in Longobardico tantum *s* positum non sit juxta litteram *x*. Harum lectionum, quam quis selegerit, non laboro. *Pierius*.

782 *Preces descendere in omnis*] Si quid invidiæ est in humillimis precibus, imputandum est per omnia Junoui. Nam *omnis* dicendo, etiam humiles significat: unde ait etiam *descendere*. *Servius*.

Prec. desc. in omni.] Plutarch. in Pericl. *δεῖσθαι πάντων δέσπον*, omnes preces adhibere. Germanus.

783 *Quam nec longa dies*] Longum tempus: de quo licet melius fœminino genere dicamus, tamen et masculino dicimus. Nam de certo die, masculino tantum utendum est. Ut, 'natalis meus dies est.' *Servius*.

Pietas nec mitiga] Aut Trojanorum, quia pii sunt: aut certe propter illud, 'Junonis Argivæ jussos adolemus honores:' quasi quæ nec sacrificiis placaretur. *Idem*.

784 *Fatisque*] In codicibus antiquis, *fatisque* legere est. Rem enim magis exaggerat utrunque conjungendo. *Pierius*.

Infracta] Valde fracta: ut, 'Turnus ut infractos adverso Marte Latinos.' *Servius*.

Fatisque infracta quiescit] Vide l. ix.

'Torpent infractæ ad prælia vires.' *Germanus*.

Infracta] Id est, fracta, sive evicta. Nam ita *infractum* exponunt *Servius*, Scal. iv. 16. N. Faber J.C. ad *Senec. Controvers. l. vi.* Nec aliter quam affirmative ab ipso etiam Cic. usurpari, vere docet *Pontanus*. Videatur et *Index Eythraei*. Ita dicitur: *incurvum arastrum, incana menta*. Ita observavit in Jure legi, *casus indifficilis*, id est, valde difficilis. V. N. *Æn. xii. Taubmann*.

Infractæ] Sic *Horat. Epod. xi.* 'lumbos et infregi latus.' ad quem locum consulueris *Torrentium. Emmeness*.

785 *Media de gente*] Id est, totius gentis potentem. *Servius*.

Exedisse] Muliebriter dictum. Nam inde est quod sequitur. *Idem*.

Exedisse] Atrox metaphora: et muliebriter dictum: inde sequitur, 'cineres atque ossa peremptæ,' valde miserabiliter: cum cæteri bostes post mortem non sæviant in cineres et ossa. Est enim hoc loco crudelitatis amplificatio gradatim ad summum tendens. *Taubmann*.

786 *Nec penam traxe*] Qui *traxisse* amant, summovent *nec*. In antiquis tamen codicibus omnibus, vel ante vel post *Panam* id adpositum observavi: *Traxisse* vero per syncopam in bisyllabam dictionem contractum. Id vero apud alios *trasse* geminato *s*. apud alios, *traxe* per *x* scriptum inveni, ut in Romano codice, et aliquot aliis. Multa tamen exemplaria, verum exlegem ostendunt, *nec penam traxisse*. Sed inemendate, judicio meo. Est et ea lectio non contemnenda, quæ habetur in Mediceo, et aliquot aliis codicibus, *Urbem odiosæ est penam traxisse per omnem, κατὰ δὲ δαίμον*. nec vero superne notatum est a *Paraphraste. Pierius*.

787 *Cineres atque ossa perempta*] Sane *edo* habet et rectam, sed antiquam declinationem: ut *edo, edis, edis*:

et anomalam, ut *edo, es, est*. Quarum secunda et tertia personæ longæ sunt, propter differentiam, *Sum, es, est*. *Edit* autem in præterito producit *e*, *edi, edisti, edit*: ut *legit*. Servius.

788 *Causas tanti sciat illa furoris*] Bene supprimit. Contra ipsam enim sunt, quæ Juno in decimo exsequitur, 'Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.' *Idem*.

Causas] Harum aliquas Juno ipsa attingit *Æn.* i. et x. Sed ait Venus se nescire, non quia ignoret, sed quia injustæ illæ. Verba Virgilii affinia sunt istis Callimachi de eadem Junone, *Ἰὼ δ' ἄνασσα τὸν ἄριστον ἐλοῦσι διγῆς*: *Scis ipsa, o Regina, causam irarum*. *Cerda*.

790 *Quam molem*] Ut, 'Tantas audetis tollere moles.' *Servius*.

Quam molem subito excierit] Operæ precium est videre codicum varietates in hujus hemistichii numero disponendo. Nam Romanus codex cum vulgatis convenit. Oblongus, *Quam subito molem excierit*. Aliquot alii, *Quam molem excierit subito*, legunt: ut si plures essent dictiones, tot putarim numeri futuras mutationes. *Pier.*

Molem] Ut hic *molem tempestatis*, ita Livius, *molem pugnæ* lib. xxvi. *Cerda*.

Maria omnia cælo Miscuit] De hac, et similibus formis adagialibus, lege *Erasm.* ch. i. cent. 3. *Idem*.

791 *Nequicquam*] Aut sine causa, id est, nulla extante ratione: aut *Nequicquam*, quantum ad ejus pertinet mentem. Unam enim navem vertit ex omnibus. Unde ait Juno, 'Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti, Vincer ab Ænea.' *Servius*.

792 *In regnis hoc ausa tuis*] Ut alibi, 'Non illi imperium pelagi, sævumque tridentem.' *Idem*.

793 *Per acclius*] Antiqua pleraque exemplaria cum Mediceo et Porcio legunt, *per scelus*; ut invidiosam magis Junonem reddat: pro *Pro acclius*. *Pierius*.

Actis] Furore compulsis: ut, 'Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.' *Servius*.

795 *Ignotæ*] Ignobili. Georg. iv. 'Nam sæpe favos ignotus addedit Stello.' Et dixit *Ignotam*, Italiæ comparatione. Nam ignota non erant, ad quam bis Trojani venerant. *Idem*.

Ignota linquere terra] Antiqui aliquot codices, *ignota linquere terra* Ablativo casu legunt. Utrunque vero agnoscitur a Grammaticis. *Pierius*.

797 *Vela tibi*] Id est, per regnum tuum. *Servius*.

798 *Si concessa peto*] Siquidem. Nam modo si confirmantis est. Agit autem a possibili. *Idem*.

Si concessa, &c.] Si h. l. confirmantis est: pro, *Siquidem*: auctore Servio, ut et *Æn.* vi. 'Pio si pœnas ore reposco.' Ita in aureis istis Dionysii Catonis Distichis Moralibus: 'Si Deus est animus,' &c. *Taubmann*.

799 *Tum Saturnius*] Hujus versus tumor in describendo Neptuno adducit mihi in memoriam parem tumorem periodi Arnobianæ l. iii. 'Neptunus Stygii frater Jovis, Olympiique germanus, tridenti armatus ferro, pistricum dominus, Atque mœnarum, Rex salsorum gurgitum, et tremebundi motator sali.' *Cerda*.

800 *Fas omne est*] Fas te est: hoc est, possibile est. *Servius*.

Meis regnis fidere] Fido dativum tantum regit. *Idem*.

801 *Unde genus ducis*] Ut diximus supra, quia feliciter est navigaturus Æneas, Venerem dicit a mari procreatam: et ut fert fabula, Cœlus pater fuit Saturni: cui cum iratus filius falce virilia amputasset, lapsa in mare sunt: de quorum cruore et maris spuma nata dicitur Venus. Unde et ἀπὸ βίτης dicitur, ἀπὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ, id est, spuma. Sed hoc habet ratio: Omnes vires usu venerio debilitantur, qui sine corporis damno non agitur: unde fingitur Venus nata per

damnum. De mari autem ideo, quia dicunt Physici sudorem salsum esse; quem semper elicit coitus. Unde etiam myrtus ei consecrata est, quæ litoribus gaudet: ut ait, 'litora myrtetis lætissima.' Ideo autem diximus Cælus pater, ut deus significaretur. Nullus enim deus generis neutri est. Nam *Cælum* genere neutro elementum significat. *Idem*.

Unde genus ducis] Nam ex spuma maris nata Venus est: ob quod et *ἠσφοδῖτη* dicta est, et *ἀλγερῆς*. Videatur Cælius xxix. 18. *Taubmann*.

Merui quoque] Etiam præstiti: ut, 'Nec te, regina, negabo Promeritam.' Alii dicunt, militavi: ut, 'Ære merent parvo.' *Servius*.

Merui] H. Stephanns in quibusdam editionibus *metui* inveniri ait. Sed *merui* tamen probat, cum prior lectio ex vet. libris non adseratur; et Pierius, qui diligentissime versavit codices, nullam illius lectionis (nempe *metui*) mentionem faciat. *Merui ut fideres*, sensus est verborum pro *merita sum*. Plura ille habet in lect. Virg. p. 34. 35. rejiciens interpretationem Servii. *Emmenesa*.

802 *Rabiem tantam cælique mariæque*] Ut in primo legimus. *Servius*.

Rabiem] Ut hic a canibus *rabiem* tempestatibus, ita pari metaphora *Æn.* i. 'Vos et Scyllæam rabiem penitusque sonantes Acceatis scopulos:' quam metaphoram apertius usurpavit l. vii. 'Ut pelagi rupes, magno veniente fragore, Quæ sese, multis circumlatrantibus undis, Mole tenet.' et Plin. iv. 5. 'Tot sinus Peloponnesæam oram lincinant, tot maria allatrant.' *Cerda*.

803 *In terris*] Etiam in terris: nam augmentum est. *Servius*.

805 *Inpingeret*] Veteres quidam codices *immitteret* habent. Sed longe plures *inpingeret*: quod rem gestam horribiliorem facit. *Pierius*.

806 *Daret*] Romanus codex, *darent* legit numero multitudinis, ut ad *æ-*

nes referatur, qui et ipsi suis opem allaturi magnam vim mortalium obruerunt, eo prælio, quod in φ ab Homero decantatur. Sed neque displicet *daret* singulari numero, quum Achilles magnam eodem die Trojanorum ediderit stragem in Xanthi fluvii ripis, adeo ut ejus libri argumentum sit: φ, *μύθος ἀλαρδῶος παρ' ἡλύρος το-ταυοῖο*. *Idem*.

Gemerentque repleti Amnes] Achilles ipse apud Attium in Nonnio: 'Scamandriam undam sanctam salso obtexi sanguine, Atque acerbos alto in amni corpore explevi hostico.' Sed hoc alibi. *Cerda*.

807 *Evolvère*] In Mediceo, *revolvère* legitur. Sed vulgata lectio candidior, et in eo numero picta videtur difficultas. *Pierius*.

Evolvère, &c.] Hæc omnia Hom. Iliad. xxi. ubi Achilles tantam stragem edit, ut Trojanorum cadaveribus obstructus Xanthus in mare profluere non posset. Ita de eodem Catullus in Epithal. Pelei: 'Testis erit magnis virtutibus nuda Scamandri, Cujus iter cæsis angustans corporum acervus Alta tepefaciat permista flumina cæde.' *Taubmann*.

808 *In mare se Xanthus*] Omnia hæc Homeri sunt. *Servius*.

809 *Nec dis nec viribus æquis*] Id est, diis iniquis, hoc est, adversis. Liptotes figura. Aut *non æquis*, non æquali favore. Plures enim Græcis savebant. De matribus autem, id est, Thetide et Venere, intelligere non possumus: quia Thetide melior Vennis est, et ei præsentī derogare nollent. *Idem*.

Nec dis nec viribus æquis] *Æquis*, junctum duobus duplici significatione: *diis non-æquis*, id est, adversis; *viribus non-æquis*, id est, imparibus. Vel etiam, *diis non-æquis*, id est, non æquali favore prosequentibus. De hoc autem congressu *Æneæ* cum Achille videatur Hom. Iliad. xx. *Taubmann*.

810 *Rapii*] Perveteres omnino codices aliquot, *rapii* legunt. Sed in Romano et nonnullis aliis *eripi* est, *qua* plus syllaba. *Pierius*.

Caperem cum vertere ab imo] Quod proprium ejus est: ut, 'Magnoque emota tridente Fundamenta quatit.' Hinc et ut supra dicimus, *ἐκσπῆσθαι* dictas est. fecit autem augmentum, cum se præstitisse dixit iratum. *Servius*.

811 *Structa meis, &c.*] Inde Æn. II. 625. 'Ex imo verti Neptunia Troja.' et I. III. 3. 'Omnis fumat Neptunia Troja.' *Emmenas*.

Perjuræ] De perjurio Trojæ est in fabulis, Laomedontem negasse Apollini et Neptuno constructoribus urbis pactam mercedem, propter laborem construendi. Horat. Od. III. 3. 'ex quo destituit Deos' Mercede pacta Laomedon: statim idem Poëta, 'Priami domus Perjura.' *Cerda*.

812 *Perstat*] In Oblongo codice, et quibusdam aliis antiquis, legere est *restat mihi*, quod nequaquam placet. *Pierius*.

813 *Portus accedet*] Hic distinguendum, ne sit contrarium Veneris petitioni, quæ ait, 'Liceat Laurentem attingere Tybrim.' *Servius*.

814 *Amisum quem gurgite quæret*] Misenum dicit: de quo legimus, 'Inter saxa virum spumosa immerserat unda.' *Idem*.

Quæret] In exemplaribus omnibus antiquis, quotquot habui, *quæres* persona secunda legitur: quod Venerem ostendit pro salute omnium æque laborare. *Pierius*.

815 *Unum pro multis dabitur caput*] Hic Pallinurum significat. Nam falsum erit, si unum voluerimus accipere: duo enim constat occisos, Misenum et Palinurum. *Servius*.

816 *Læta permulsit*] Et læta fecit: ut, 'Animumque labentem Impulit.' Aut certe perpetuum est epitheton Veneris. *Idem*.

817 *Jungit equos auro genitor*] Nul-la non exemplaria vulgata, *curru* le-

gunt. Sed enim vetera omnia manu scripta, *jungit equos auro genitor* uno exemplo legunt. Quamvis elocutio ea, qua de prius meminimus, alio apud Virgilium loco inveniatur: 'Curru jungit Alasus equos.' Sed hoc loco placet *auro*; tum quia rem facit splendidiorem, et ornatum illustriorem, tum quia dictio *curru* statim subsequitur: 'Cæruleo per summa levis volat æquora curru:' quod tam cito repetere, sermonis adscriberetur inopiæ; neque quicquam tale est, ut colorem facere possit. Dum vero hæc vulgari jam cœpta essent, admonuit me Camillus Porcius Episcopus Aprutinus lectionem eam, *Cui phæretæ ex auro*, qua de superiore libro multa retuleramus, agnitam etiam Fr. Petrarchæ, multæ lectionis viro: qui epistola ea, quæ libro sexto Octava Senilium inscribitur, dixerit, unde est ille Didonis celeberrimus progressus: 'Cui phæretæ ex auro crines nodantur in aurum.' quod loco hoc inserere non fuit importunum: quando, quum illa scriberemus, nondum hoc legeramus; et adhuc sunt, qui tot a me rationes eo loco allatas conentur oppugnare. *Pierius*.

Spumantia Frena] Spumas vomentia. *Servius*.

818 *Feris*] Equis: ut, 'Inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.' *Idem*.

Feris] Id est, Equis: ut Æn. II. *ferum*, pro equo dixit: aut potius, cum dura sit repetitio antecedentis, *ἐπιθετικῶς* posuit, pro, *ferocitibus*, *ἀγριαισυχῶν*, καὶ *ἀγροαυτοῦν*, ut Plato loquitur de Equis. Ita Æn. VII. de cervo: 'Pectebatque ferum,' id est, *θυμωσὺν*, repugnacem: erat enim cicuratus. *Taubmann*.

Manibusque omnis effundit habenas] Homer. Iliad. P. κατὰ δ' ἡμῶν χεῖρας ἔπαξε: infra metaphorice, 'irarumque omnis effundit habenas:' et Cic. 'effundere eloquentiæ habenas.' *Germ*.

Effundit] Id est, immittit. Aliud est dare sive laxare frena, aliud *effun-*

dei vel inmittere. Is enim qui inmittit, sinit frena esse libera; qui dat, non tenet ea adstricta, non tamen libera plane esse patitur. Græcis est ἐνδιδόναι τὸν χαλῶν. vide Schæfer. i. 13. *Ennemeness.*

820 *Axe tonanti*] Irrepsit cogitatio, an scribendum *sonanti*: pro qua lectione conjecturæ sunt, quas ipse, ne tacente, suspicaberis. *Cerda.*

821 *Sternitur*] Dictum ad Græcæ imitationem. Calaber l. v. κύμα σφόδρυντο. Homer. ἐσφόρσε θεὸς μεγακῆρτα πόντον: stravit Deus pontum, cui cete immania. Virg. sup. 'placidi straverunt æquora ventri.' et ecl. ix. 'Et nunc omne tibi stratum silet æquor.' Plin. ii. 47. 'Sternitur mare Halcyonum fœturæ.' *Idem.*

Aquis] In antiquis aliquot, *equis.* Sed *aquis* melius. *Pierius.*

822 *Varia comitus facies*] Aut belluas dicit marinas, secundum naturam: aut poëtice deos marinos. *Servius.*

Immania cete] Græca declinatio τὸ κῆτος κήτη, ut, βέλος βέλη: nam Latine sic declinari non potest. Nulhum enim apud nos animal generis neutri est, nisi forte hic *cetus*, *hujus ceti* dicamus: quod nusquam lectum est. Nam dicuntur canes marini. *Idem.*

Immania cete] Plinius xxxii. 1. tradit hujusmodi belluas Arabiæ flumen intrasse sexcentorum pedum longitudine, cccix. latitudine. *Taub.*

823 *Et senior Glauci chorus*] Glaucus Anthedonius piscator fuit: qui cum captos pisces supra herbam abjecisset, et eos vidisset recepisse quam amiserant animam, intellecta herbarum potentia, decerptam herbam gustavit, et præcipitavit in maria, et in deum marinum commutatus est: cujus chorus ideo *senem* dicit, quia ipse senex fuerat. Aut certe propter apumarum colorem: sicut pene omnes dii finguntur esse marini. *Servius.*

Inouæque Palæmon] Melicerta Inus filius. Et notandum patronymicum

a matre in auctore idoneo. *Idem.*

Inouæque] Male omnino in codice Romano legitur, *Ionius*: nulli enim non constat, Palæmona Inus filium. Aliquot alii codices, *Inoius*, ut *Saturnius*, legunt. Sed ea forma mihi videtur usitatio, quæ *Inous* est. *Pierius.*

Inouæque Palæmon] Ita ab ejus matre, quæ dicta Ino. Quippe Palæmonis aurigationem, quam hic attingit Poëta, inveniet lector in Philostrato l. ii. Icon. et in Aristidis Isthmica ad finem. uterque delphino insidentem describit. Signata verba utriusque sunt, prioris, ἐπὶ δελφῖνος εὐπρίου posterioris, ἐπὶ δελφῖνος φερόμενον. Ab Nonno l. i. una Nereidum inducitur ἔξομένη δελφῖνι. *Cerda.*

824 *Tritones*] Triton, Neptuni buccinator et tubicen, quod concha utitur. De quo Ovid. Met. i. 10. *Taubmannus.*

Phorcicæ exercitus omnis] Dii qui sub Phorco agunt. Hic autem Phorcus dicitur Thoosæ nymphæ et Neptuni filius. Ut autem Varro dicit, rex fuit Corsicæ et Sardinia: qui, cum ab Atlante rege, navali certamine cum magna exercitus parte fuisset obrutus, fluxerunt socii ejus, eum in deum marinum esse conversum. *Servius.*

825 *Lava tenent Thetis*] Satis prudenter sexum debiliorem sinistræ applicat parti. *Servius.*

Melite Panoepaque virgo, Nesæe, Spiouque] Quia corrupta sunt hæc nomina in omnibus fere codicibus, libuit, quo pacto scriberentur apud Græcos, apponere ex Hesiodo: καὶ μελίτη χαρίεσσα. inferius ἠρσαίη. ita apud Homerum, Il. x. ἠρσαίη στυδόντι: et paulo infra, καὶ μελίτη καὶ Ἰαυρα. *Pierius.*

826 *Nesæe*] Media diphthongus est. *Servius.*

827 *Vicissim*] Quia reliquerat quidem socios, sed feliciter petebat Italiam. *Idem.*

828 *Pertentant*] Sollicitant. *Idem.*

829 *Ad tolli males*] Id est, vela per

malorum volubilitatem levare. Nam cum navigaret, non dubium, quod olim erexerat arbores. *Idem.*

Velis] In Romano codice, pro *velis* positum est *remis*, ut cum superiori elocutione congruat, 'brachia remis intenti.' Quod si *velis* legas, intelligendum antennas velis esse brachiorum vice: quum maxime sequatur, 'Una omnes fecere pedem.' *Pierius.*

830 *Fecere pedem*] Id est, podium, hoc est, funem quo tenditur velum. *Servius.*

Fecere pedem] 'Pes,' in navi, 'pars est veli infima, quæ ad navis latus religatur: quam nautæ, prout tempestas poscit, aut contrahunt aut laxant.' Ita Bayfius, de re navali, describit pedem. (Alii funem accipiunt, quo velum tenditur. Inde, *facere pedem*, pro, vela tendere: qua forma, *Vela facere* dicimus.) Duo autem pedes sunt: dexter et sinister. Catullus Carm. iv. 'sive utrumque Juppiter Simul secundus incidisset in pedem.' Seneca in Medea vs. 330. 'nunc lina sinu Tendere toto: nunc prolato Pede transversos captare Notos.' Sed et, *Proferre pedem*, est funibus imum veli minus adducere, sed laxius esse sinere, et longius producere: nam pede velum tenditur: aut potius utramque partem veli æquatam non pati esse, quod fit altero fune producto: atque ita obliquantur veli sinus. prolato enim fune, et sinu veli obliquo, sic colligitur ventus, ut adversæ naves, eodem vento inflatæ, possint concurrere. Vide etiam Not. ad vs. 16. 'Obliquatque sinus in ventum.' Turn. xx. 4. Ita Lipsius ad illud Senecæ Philos. ii. 34. de Benef. *Pedem et nostrum dicimus, et lecti, et veli, et carminis*; notat: Pars utraque inferior veli, ubi funibus distenditur, *Pes* dicitur: et quidem pro lateribus, *Dexter* aut *Sinister*. Lucanus l. v. 'Obliquat lævo pede carbasa.' Catullus: 'sive utrumque Jup.' Græcos etiam *πῶδα* et *πῶδεῖρα*

eodem modo usurpare, docet copiose Pimponius, et Ant. Delrio in Medea Senecæ. *Taubmann.*

Fecere pedem] *Pedes* proprie sunt funes ad angulos velorum, quibus ea vertebantur. Inde *æquis pedibus* est æquis velis. Vide Salmas. Plin. exerc. p. 568. et L. Gyrard. de navig. c. 15. et Baif. de re navali p. 140. *Emm.*

Sinistros, Nunc dextros] Pro auræ mutabilitate. *Servius.*

832 *Cornua*] Antennarum extremitates. *Idem.*

Sua flamina] Prospera, a puppi venientia. *Idem.*

Ferunt sua flamina classem] Similis lentitas euntis classis expressa est a M. Catone in oratione dierum dictarum de consulatu suo. 'Postquam Massiliam præterimus, inde omnem classem ventus Auster fert lenis: mare velis florere videres ultra angulum Gallicum.' Explicui *sua flamina*, id est, secunda, utique a puppi. Juvenus quoque signate l. ii. 'Conscendunt navem, ventoque inflata tumescunt Vela suo.' *Cerda.*

833 *Princeps ante omnis*] Unum verbum vacat. *Servius.*

835 *Mediam cali metam*] Perite loquutus est. Nam medium cælum meta est *ἀνὰ μέσην* totius circuli: qui medius est inter ortum et occasum. A medio autem cælo et finitur ortus, et occasus incipit siderum. Alter est horizontis, qui segregat aspectum hujus cæli, ab alio invisibili nobis. *Idem.*

836 *Laxabant*] In antiquis aliquot codic. *Laxabant* habetur. Sed longe plures *laxarant* habent, exacta specie. *Pierius.*

837 *Sub remis fusi per dura scyllia nautæ*] Id est, requirant paululum, sic remos tenentes. *Servius.*

Sub remis fusi, &c.] *ὑποῤῃμιον* satis elegans: sicut remos tenebant manibus, somnus eos oppressit. Stat. Thebaid. l. v. 'domibus fusi,' qui dispersi hic illic jacebant. Hunc locum ex Marone desumpsit Prop. el. i. 8.

quo socios nauticos lecti duritiem non sentire annuit: 'Tum audire potes vesani murmura ponti? Fortis et in dura nave jacere potes?' *Emmen.*

838 *Levis*] Vel adventu, vel discessu. Nam in utroque est levis. *Servius.*

839 *Æra dimovit tenebrarum*] Infra, 'tenebrosa palus Acheronte refuso.' Quidam vir non indoctus, eo loco Catulli, 'Qui nunc it per iter tenebricosum,' tenebrosam non satis Latine dici censet: quamvis et apud hunc auctorem, classicosque sit dictio obvia et familiaris. *Germanus.*

Dispulit umbras] Nam semper deos ambit nimbus. *Servius.*

Dispulit umbras] Snas sc. nam semper deos ambit nimbus. de quo superiores allucit. Porro *Somni* descriptiones luculentissimas habes apud Ovid. Met. xi. 12. item apud Statium Theb. l. x. *Taubmannus.*

840 *Te, Palinure, petens*] Factiose aggrediens, adpetens. Et sciendum in majus celebrari Palinuri mortem more poetico, quem dormientem in undas constat missum. *Servius.*

Somnia] Soporem. Bene autem discernit ista Virgilius, ut *Somnum* ipsum deum dicat: *Somnium*, quod dormimus: *Insomnium*, quod videmus in somnis: ut, 'Sed falsæ ad cælum mittunt insomnia manes.' *Idem.*

Tristia somnia] Multi quidem codices antiqui vertunt illud *somnia tristia portans*. Sed enim *tristia somnia* lenius omnino sonat. *Pierius.*

842 *Phorbanti*] Codices nonnulli sane quam vetusti *Forbantis* habent. Grammatici tamen genitivum ad mores, dativum ad faciem referunt. *Pier.*

Phorbanti similis] Somnus in Homero fit *δούκας Νέστορι*, similis *Nestori*: in Calabro, *παρὰ δούκας*, patri *Penthesileæ* similis. viros tres *Phorbantes* nominant Græcorum Commentatores, interque eos filium Priami, quem hic Poëta inducit. *Cerda.*

Funditque] Vetera omnia-exempla-

ria, quæ legi, *Fundit* habent instanti tempore pro præterito *fudit*. *Pierius.*

843 *Iaside*] Fili *Iasi*. *Servius.*

Ipsa æquora classem] Id est, et æstu et aura nostris intumetur. *Idem.*

Ferunt ipsa æquora classem] Vicina huic locutioni illa Propertii eleg. i. 8. 'auferet unda rates.' *Cerda.*

844 *Æquata spirant auræ*] Prosperæ: ut, 'Æquatissimè classem procedere velis.' *Servius.*

Æquata auræ] Sunt hæc implentes vela nulla obliquitate, veluti justæ et æquæ cum ipsis puppibus. Et videtur mihi expressus Pind. Od. vii. Nem. ubi ait, *ἐὐδυνάου ζephyροῦ πρηνῶς: impulsus Zephyri recta stantis*: ut *æquata auræ* sint, cum recta fiat ventus, et nulla est obliquitas. et Plin. xii. 18. dixit, 'Hi (Euri) recto cursa per sinus impellunt.' *Cerda.*

845 *Pone caput*] Bene particulatim ad id venit, quod aperte dictum refutaretur. *Servius.*

Pone caput] Infra xi. de Camilla: 'Et captum letho posuit caput.' *Ger.*

Pone caput] Ita Æn. xi. 'letho posuit caput,' et in somno Propertias l. ii. 'Mecum habuit positum lenta puella caput.' Plautus etiam Curcul. 'Caput deponit, condormiscit.' *Cerda.*

Labori] Ex intuentis sideribus. *Ser.*

Fessoque oculos furare labori] Est hoc quod Tibullus dixit i. 2. 'Occupet ut fessi lumina victa sopor.' *Cer.*

846 *Paulisper*] Hoc est, paululum, dum tu quiescis. *Servius.*

847 *Vix adtollens lumina*] Aut a sideribus removens. aut certe numinis præsentia prægravatus: quod est melius. Nam et sequens ejus oratio turbata est: quod et semiplenæ indicant elocutiones. *Idem.*

848 *Voltum*] Mutabilitatem, quæ fit pro qualitate ventorum. *Idem.*

Mene salis placidi voltum] In codicibus aliquot antiquis legere est, *Mene salis placidum voltum*: quod forte non displiceat, quanquam et *placidi salis* admodum suave est. *Pierius.*

Mene salis placidi] In eandem sententiam Lucret. l. ii. 'Per terrarum omnes oras fluitantia aplustra Ut videantur, et indicium mortalibus edant, Infidi maris insidias, viresque, dolumque Ut vitare velint, neve ullo tempore credant, Subdola cum ridet placidi pellacia ponti:' aliudens Lucret. ad Pollucis καταγέλασμα τῆς θαλάττης. Germanus.

849 *Jubes]* Vis: ut, 'Infandum, regina, jubes renovare dolorem.' Serv.

Mene huic confidere monstro] Subaudis, vis, jubes. Idem.

850 *Ænean credam]* Per contrarium dicit: Cur Æneam committam cælo, et auris fallacibus, qui sum totiens serenitatis fraude deceptus? Idem.

Quid enim] Quid ni? cur non? Id.

Ænean credam quid enim fallacibus auriis] In codicibus aliquot antiquis, *auris* habetur. Utrunque placet. Est et Ænean per a finalem: de quo sic Priscianus: Accusativus primæ declinationis fit mutando a diphthongum genitivi sive dativi in *am*; ut *Poetæ*, *Poetam*: frequentius tamen invenimus in Græcis nominibus in *as* et in *es* terminantibus, accusativum Græcum proferre auctores. Virgilius in quinto, *Ænean credam*. Pierius.

851 *Fraude sereni]* Serenitatis: ut, *Sercentissimus æqui*. Alii legunt, *deceptus fraude cæli sereni*. Servius.

Fraude sereni] Antiqui codices verum hunc varie corruptum habent. Nam et *fraude serena*, et alibi *cælo sereno* legitur: utrumque male. Pier.

852 *Clavumque adfixus]* Verbum custodiendis rebus aptum: Juvenal. 'custos adfixus ibidem.' Tibullus: 'puellam adfixam pensis:' alio loco, *foribus* dixit. Inde ars gubernandi, quia vigilantiam et diligentiam desiderat, Lycophroni dicitur *τέχνη ἄπυρος*: quod etiam sequens docet versus. Emmanens.

853 *Oculosque sub astra tenebat]* Explica, tenebat fixos intentosque. Tale

illud, 'intentique ora tenebant.' Gubernator quidem astra intuetur, a quibus pendet ea ars. Quod Virgilius, 'tenebat oculos sub astra,' Silius l. ii. dixit, *intentus cælo*, ut in Vulgatis legitur; vel *affixus cælo*, ut corrigat Modius. Silius versus sunt, 'Quam multa affixus cælo, sub nocte serena, Fluctibus e mediis sulcator navita ponti Astra videt.' Ego præfero vulgarem lectionem. Non enim ita venuste *affixus cælo*, ut *affixus clavum*. Nam Virgiliano filo Modius ducitur. Cerda.

854 *Ecce deus ram. Leth. rore mad.]* Hic locus pendet ab illo Apollonii l. iv. de Medea draconem sopiente: ἡ δὲ μιν ἀρκεύθειο νέον τετραῖσι θαλλῷ βάπτου' ἐκ κικεύοντος ἀκήρατα φάρμακ' δοιδάς βαῖνε κατ' ὀφθαλμῶν, περί τ' ἀμφί τε ρήτρος ὀδμή φαρμάκου ἔπνον ἔβαλλε, γένυν δ' αὐτῇ ἐνὶ χώρῃ θῆκεν ἐρευσάμενος. *Lethæo rore* autem dixisse videtur, ut supra, 'Inferias Orphei lethæa papavera mittes:' et Georg. i. 'Lethæo perfusa papavera somno:' ut quibus vis insit a frigiditate somnifica. Ita autem et Poëtæ alii virgam soporiferam somno tribuebant: Papinius, 'extremo me tange cacumine virgæ.' Germanus.

855 *Vique soporatum Stygia]* Morte plenum. Servius.

Vique soporatum Stygia] Id est, soporifero, *ὑπνοτικῷ καὶ ὑπνοποιῷ φαρμάκῳ* imbutum: vel, ut Servius, morte plenum. Ut autem *somno* hic ramus tribuitur; ita eidem virga a Statio Silv. Carm. v. 4. 'extremo me tange cacumine virgæ.' Servius l. vi. *Somnum* pingit cum cornu: ut et Valerius l. viii. Argon. item Seneca in Apocolocyntosi, 'et obscuri crecebant cornua Somni:' quod tum cresceret nox. Tribuitur ei et papaver: ut Ge. i. 'Lethæo perfusa papavera somno.' De quo Pimpont. et Turneh. ix. 26. et xxi. 4. *Tantum*.

Utraque Tempora] Per utrumque tempus. Servius.

Quassat] Nimirum ut rore illo perfunderentur tempora. Ita Tibullus eleg. i. 2. 'multo perfusum tempora Baccho.' Sic legit Sigonius contra Robertellum, qui *percutsum* legit. *Cerda*.

856 Cunctanti] Quasi reluctanti. *Servius*.

Natantia] Errantia somni vicinitate. *Idem*.

Natantia lumina] Fluctuantia et errantia somni vicinitate. Ita Ge. iv. 496. (ubi *Notas* vide.) 'conditque natantia lumina somnus,' id est, fluitantia, ut exponit Scaliger: nunc enim aperiuntur, nunc clauduntur. Ita Lucret. l. iii. l. iv. 16. poët. *Nare oculos* dixit, qui humore sunt opleti et lippunt: ut observavit Gifanius. *Taubmann*.

858 Et super incumbens, &c.] Elegans hypotyposis. Sic autem Somnus præcipitem dedit in fluctus Palinuram, ut secum et gubernaculum traheret, et partem navis; frustra opem dormientium sociorum implorans. *Proiecit* autem est, porro jecit, ant procul jecit: ut *Æn.* iii. 'projectaque saxa Pachyni.' Et est bona proœconomia: ut triduo natare potnerit. *Idem*.

Cum puppis parte] Proœconomia: ut triduo natare potuerit. *Servius*.

860 Præcipitem] Est hoc quod de gubernatore alio in primo, 'pronusque magister Volvitur in caput.' Plauserunt sibi Poëtæ in simili clade depingenda. Ovidius, et Seneca, cum mergunt, prior Ceycem, posterior Ajacem, Virgilio hæserunt. Nam ut apud Virgilium cadit Palinurus cum parte puppis revulsa, ita Ceyx. *Metam.* xi. arripuerat *fragmina navigii*. et Ajax in Agamemnone cum parte montis mergitur, ascenderat quippe rupem ad quærendam opem, sed frustra ea fuit. Versus tragici sunt: 'Tridente rupem subruit pulsam pater Neptunus, imis exerens undis caput, Solvitque montem, quem ca-

dens secum tulit, Terraque et Igni victus, et pelago jacet.' Apud Homerum *Odyss.* xii. cadit gubernator in mare percusso capite, et confractis ossibus, misera quadam carnificina. Vide etiam, uti idem vates describat Ulyssem *Odyss.* l. v. præcipitatum e navi tempestatis vi. Credo Senecam de *Consolat. ad Marciam* habuisse Virgilium in animo, cum scripsit cap. 6. 'Turpis est navigii rector, cum gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clavum tenentem et obnixum.' *Cerda*.

861 Alas] Alitem facit Somnum, volentemque, ab alis, quibus fingitur, et pingitur. Eurip. in *Phœnias*. πτερὸν ὄνειρον, somnium volatile: et in *Taur.* πτηρὸν ὄνειρον, somniorum pennatorum. Idem in *Hecuba*, Terram vocat matrem μελανοπτερύγων ὄνειρον, somniorum quibus *alæ nigre*. Callimachus in hymno, ἀλθαίων ἐπὶ πτερὸν ὄντος ἔπεισι: *lethæus Somnus circumjacet alas*. Tibull. l. ii. 'Postque venit tacitus fulvis circumdatus alis Somnus.' Propert. eleg. i. 3. 'Dum me jucundis lassam sopor impulit alis.' Ovidius *Metam.* i. de Morpheo, 'Ille volat, nullo strepitu facientibus alis.' et viii. 'Lenis adhuc Somnus placidis Erisichthona pennis Mulcebat.' Silius: 'quatit inde soporas Devexo capiti pennas.' Aliqui in Propertio *lappam* legunt, non *lassam*: Fortasse, quia Virg. in iv. 'animumque labantem Impulit.' Cum quo versu similitudinem habet Propertianus: et quia Propertius idem eleg. i. 10. 'Donec labentes premeret mihi Somnus ocellos.' *Cerda*.

862 Currit iter] Ut Cicero, 'Ite viam, redite viam.' *Servius*.

Tutum] Præsidio Neptuni. *Idem*.

Non secius] Ἀλλοιοτέρος: a *secus*, Charis. p. 53. Alii leg. *segnius*. *Taubmann*.

864 *Sirenum*] Sirenes secundum fabulam parte virgines fuerunt, parte volucres, Acheloi fluminis et Calliope Musæ filiae. Harum una voce, altera tibiis, alia lyra canebat: et primo juxta Pelorum, post in Caphareis insulis habitaverunt, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quæ transeuntes, quoniam eos ducebant ad egestatem, his ficta sunt inferre naufragia. Has Ulysses contemnendo deduxit ad mortem. *Sirenum* autem genitivus est, veniens ab hac *Sirene*. Servius.

Scopulos Sirenum] Caprearum insulam intelligit, quæ est in ora Campaniæ contra Neapolim. De Sirenibus Homerus Odyss. M. Et Ovid. Met. v. 12. alique plurimi. Et earum quidem Homer. duas agnoscit: Servius tres; quarum una voce, altera tibiis, tertia lyra canebat, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Quidam etiam iv. nominant. De qua re copiose Hortensius. Ita Horat. 'Sirenum cantus et Circes pocula nosti.' Secundum veritatem, meretrices fuisse ait Servius, quæ transeuntes, quoniam deducebant ad egestatem, his ficta sunt inferre naufragia: aliter Pontanus l. vi. Bell. Neapolit. Vide Proverb. *Σειρήνος μέλος*. Taubmann.

Sirenum] Fabulam enarrat Hyginus Fab. 141. 'Sirenes Acheloi fluminis et Melpomenes Musæ filiae, Proserpinæ raptu aberrantes ad Apollinis terram venerunt, ibique Cereris voluntate, quod Proserpinæ auxilium non tulerant, volaticæ sunt factæ. His responsum erat, tam diu eas victuras, quam diu cantantes eas audiens nemo esset prætervectus: quibus fatalis fuit Ulysses. Astutia enim sua cum scopulos præternavigasset, in quibus morabantur, se in mare præcipitarunt: a quibus locus Sirenides cognominatur, qui est inter Siciliam et Italiam.' Vide Apollod.

1. 4. Alludit Sil. Ital. l. xii. 'æquore cujus Regnavere diu cantus, cum dulce per undas Exitium miseris caneret non prospera nautis.' Emmen.

865 *Difficiles*] Navigiis perniciosos: ut qui sævitiam suam multitudine ossium testarentur. Taubmann.

866 *Tum rauca*] Ac si diceret, Antehac delectabili voce resonabant, tunc fluctibus solis. Et bene imitatus est maris stridorem. Servius.

Sale saxa sonabant: Cum pater amisso fluitantem errare magistro Sensit] Naturale enim est, ut fluctuet navis sine gubernatore. Idem.

Sale saxa sonabant] *Στρυμάρω* stridorem maris expressit. De quo Scal. iv. 48. item supra, Æn. iv. 526. *Adsiduo* autem *sale*, est, frequenti maris impulsu et adsultu. Taubmann.

867 *Fluitantem*] Antiquiores codices, *fluitantem*, uti superius: 'Flavidum lavit inde cruorem,' u geminato legunt, altero tamen digammo, ut in *fluvio* est. Nunc placet eruditis unico u scribere. Pierius.

Magistro] Rector navis magister dicitur, usurpavit ter aut quater Virgil. et Valer. Flacc. in i. et iii. item Sidon. Apollin. Panegy. dicto Antemio: 'ceuvicta procellis Atque carens rectore ratis, respublica fractam Intulit, ut digno melius flectenda magistro.' Cerdæ.

868 *Nocturnis rexit in undis*] Dat ei hoc et in decimo: ut, 'Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.' Servius.

Nocturnis rexit in undis] Id est, per noctem in mari. Heroicis autem temporibus, ut nandi inscitia probro erat; ita et Heroës *ἀνρόχσιπες* gubernandæ navis peritia valebant: ut non solum ab hac facultate Ulysses commendet Homerus, et siderum scientia; sed et ab opificio et fabrilis arte compingendæ navis: ut Odyss. Ad quem vide Eustath. ut et Lipsium De Militia Rom. Noster hoc dat Æneæ etiam l. x. 'Ipse sedens clavumque

regit, velisque ministrat.' *Taubmann.*

869 *Multa gemens*] Nomen pro adverbio. Hoc est, multum et satis gemens. *Servius.*

Casu amici] Propter ruinam: aliusit ad nomen. *Idem.*

870 *Pelago confuse*] Hoc est, quod supra Palinurus excusat. *Idem.*

871 *Nudus*] Insepultus, mortuus: ut, 'Et freta destituent nudos in litore pisces.' *Idem.*

Ignota] Peregrina, ante non visa. Nam in sexto dicturus est, 'Paulatim aduabam terræ, jamque arva tenebam.' Sciendum sane Tuccam et Varum hunc finem quinti esse voluisse. Nam a Virgilio, duo versus sequentes huic juncti fuerunt: unde in nonnullis antiquis codicibus sexti initium est, 'Obvertunt pelagō probras: tum dente tenaci.' *Idem.*

Nudus in ignota] In antiquis omnibus exemplaribus, quæ versare mihi contigit, *nudus ignota* legitur: in aliis quibus tamen videtur inventum, *nudus et ignota*. De *Harena* cur adspirationem admittat, alibi disputatum. Nunc ad Libri Sexti castigationem adgrediamur. *Pierius.*

Ignota arena] Ita Propert. el. III. 14. 'Aut humet ignotæ cumulus valatus arenæ.' Est autem hic *πῶτος* a circumstantiis: quod *nudus*: quod *in ignoto loco*: quod *in litore*, ubi nemo versetur, *insepultus* atque indefectus jaceat. Hunc autem *versum* Macrobr. v. 14. tanquam *heroice incomptum* vocavit, quemadmodum et illum Ecl. x. 'Omnia vincit amor: et nos cedamus amori:' ut qui ab usu loquendi nihil differrent. *Taubmann.*

ÆNEIDOS

LIBER VI.

Totus quidem Virgilius scientia plenus est; in qua hic liber possidet principatum: cujus ex Homero pars major est. Et dicuntur aliqua simpliciter; multa de historia; multa per altam scientiam Philosophorum, Theologicorum Ægyptiorum: adeo ut plerique de his singulis hujus libri integram scripserint pragmaticam. Sane sciendum, licet primos duos versus, Probus et alii in quinti reliquerint fine, prudenter ad initium sexti esse translatos. Nam et conjunctio poematis melior est, et Homerus etiam sic inchoavit, *ὧς φάτο δακρυχέων*. *Serv.*

Suntum est hujus libri argumentum ex Odyss. A. De descensu ad inferos duce Sibylla agit, et monitis

Anchisæ, ut Macrobr. Saturn. v. 2. Et in hoc sexto libro eruditionis multiplicis splendor, qui in aliis quidem est copiosus, admirandus elucescit, ut hoc monet Crinitus de bon. discipl. v. 11. Quare etiam Turnebus in plurimis locis eum interpretatur. Sensus autem allegoricus accuratissime exponitur a Cælio VII. 1. *Emmenius.*

1. *Sic satur lacrymans*] *ὧς φάτο δακρυχέων*, Hom. qui Heroas *semper φιλοδακρύους* inducit. *Germanus.*

Lacrymans] Exigit hic locus, ut quum *lachryma* varie notetur, de scriptiois in eo nomine ratione aliquid disseramus. In Romæ quidem codice, et aliquot aliis, *lacrima*, et *lacrimans*, passim per i Latinum, abesque

adspiratione ulla scribitur. Qui vero y in hoc vocabulo volunt, *δάκρυα* opponunt, Græcam dictionem, a qua eodem significato *lacrymæ* ad nos deflaxerint. Qui Latinum i notant, a *lacrando* dictas contendunt. Latine vero dictionem agnoscit Cicero, et adspirationem ex consuetudine illi accessisse. Antiqui plerique codices, neque pauca veterum monumenta, *lacryma*, et *lacrumare* absque adspiratione per u vocalem ultimam scriptitant, ut illud, HÆC RIDENDA MIHI EST, HIC LACRUMANDUS ERIT. Et, QUÆ TIBI CUMQUE MEI POTUERUNT PIGNORA AMORIS NATA DARI, POPULO SUNT LACRUMANTE DATA: neque non illud, ÆLIUS MACER ANTESIGNATOR TRIB. LACRUMAS POS. In aliquot per u quidem scriptum est, sed inter c et r nota adspirationis est ea forma, qua Græci veteres utebantur, ϣ, ut in adibus Marii Maffei Volaterrani Romæ, HOPRES STA. ET LACRUMMA. Minime vero crediderim in hoc vocabulo u scribi solitum, per mutationem Græcæ literæ y in u, uti in aliis inclitus *Cumærum*, quod adhuc in codicibus aliquot antiquis, y servat; sed ex illius ætatis usu, quæ i mutare in u mirifice gavisus est, ut ex *decimo Maritimo*, *decunus maritumus*, et similia: quæ tam in vetustis M. Tullii Ciceronis exemplaribus, quam in Livianis et Plinianis et aliorum auctorum, per u notata deprehenduntur. Sed nostra tempestate adeo invaluit consuetudo, ut *lachrymare* per ch et y notetur, ut si de i Latino mentionem feceris, risui pene omnibus habearis: sed sit sane, ut 'unusquisque sua noverit ire via.' *Pierius*.

Classique immittit habenas] Navibus suis, sive navi quæ *classis* dicitur: vel quod fiat de fustibus. *Calas* enim dicebant majores nostri fustes, quos portabant servi, sequentes dominos ad prælium: unde etiam *Calones* di-

Delph. et Var. Clas.

cebantur. Nam consuetudo erat militis Romani, ut ipse sibi arma portaret, et vallum: *vallum* autem dicebant *calam*: sic Lucilius, 'Scinde, puer, calam ut caleas;' id est, o puer, frange fustes et fac focum. Inde ergo *classis* dictam dicunt. Alii *classem* hinc magis dictam volunt: apud majores nostros stipendium prælio terrestri miles pedester dabat: equites vero dabant in navali certamine: nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde jam quod ab equitibus dabatur stipendium, tractum est: ut diceretur *classis*. Proprie enim *classes* equitum dicimus. *Servius*.

Classique] Aut suæ navi, quæ *classis*, ut in primo diximus, dicta est, ἀπὸ τῶν καλῶν, id est, a lignis. Unde Horatius, 'Me vel extremos Numidarum in agros Classe releget.' Aut omnium quæ ejus cursum sequuntur. Palinuri enim implet officium, de quo supra ait, 'Ad hunc alii cursum contendere jussi.' *Idem*.

Immittit habenas] Aut funes per metaphoram dixit: aut Homerum secutus est, qui ait ἐπὶ τῷ ναυτῷ δ' ἐπερμὰ τροποῖς ἐν θερματίνουσιν. Et alibi, ἔλκον δ' ἰστία λευκὰ ἐδοτρεπτοῖσι βόεσσι, id est, loris tortis; his enim utebantur antiqui. *Idem*.

Classique immittit habenas] Id est, liberum dat cursum: metaphora ab equo, cui frenum laxatur currenti. Ita Lucret. lib. v. 'Arboribusque datum est variis exinde per auras Crescendi magnum immissis certamen habenis.' Titianus tamen Maronem ex vero ait locutum: quod vela apud veteres loris tortis ligarentur. *Taub.*

Classique immittit habenas] Sic noster de palmito Ge. II. 364. 'laxis per purum immissus habenis.' Frena et habenæ equis competunt, sed metaphoræ frequens usus ab equo ad navem. Noster Æn. I. 67. de Æolo, 'et laxas sciret dare jussus habenas.' Sen. Med. vs. 3. 'Novam frenare docuisti ratem.' Comparationem utri-

Virg.

9 C

usque et equi et navis celeriter pro-
vectæ, Homerus habet *Odys.* N. 81.
inde naves ἄλδς ἱπποὶ appellatur eod-
em teste *Odys.* Δ. 708. et *Plant.*
Rud. 1. 5. 10. navem *equum ligneum*
nominat. Hanc similitudinem om-
nium optime *Florus* expressit 11. 2.
‘ad similitudinem pugnæ equestris,
sic remis classis, quasi habenis age-
batur:’ ad quæ verba consulendus
Freinshemius. Emmentius.

2 *Et tandem*] Ad *Æneæ* deside-
rium retulit, olim ad Italiam venire
cupientis. Cæterum mora non con-
gruit, de *Capreis Cumas* usque in
tanta vicinitate longam fuisse naviga-
tionem, præsertim accedente favore
Neptuni. An *tandem* ad consuetudi-
nem navigantium, quibus nulla non
longa navigatio videtur? an *tandem*,
ad idem tempus refertur, ex quo
Troja navigatum est? *Servius.*

Euboicis oris] A colonia *Cumas* ap-
pellavit. Nam *Eubœa* insula est, in
qua *Calchia* civitas est, de qua vene-
runt, qui condiderunt civitatem in
Campania, quam *Cumas* vocarunt:
vel ἀπὸ τῶν κυμάτων: vel a gravidæ
mulieris augurio, quæ Græce *ἔγκυος*
dicitur. *Idem.*

Allabitur] Venit celeriter: ut, ‘La-
bere, nympha, polo.’ *Idem.*

Allabiſſur] Notat *Turneb.* XXIX. 24.
allabi proprie ad litus pertinere, qnem-
admodum *appellere* et *applicare*. Ita
Æn. x. ‘totumque *allabi* classibus
æquor.’ *Ibid.* ‘Sed mare inoffensum
crescenti *allabitur* æstu.’ *Taubmann.*

3 *Pelago*] In pelagus: sic dictum
est, ut, ‘It clamor cælo.’ Bene au-
tem *obvertunt*, non *obvertit*, ut non
Æneæ, sed sociis villa et nautica
dentur officia. Ars gubernandi vero
soli tribuitur *Æneæ*. *Servius.*

Pelago] In pelagus: nam longin-
quius erant profecturi ad agrum Lau-
rentem. Et solebant nautæ ad litus
appulsam navim in proram conver-
tere: non solum ut ad reditum et
aliam navigationem parati essent;

verum etiam id sibi ominantes. *Val.*
Flaccus lib. v. ‘atque illi, dextra sine,
versa magistri *Protinus* in proram
rediit ratis omine certo.’ *Turn.* XI. 8.
Taubmann.

Dente tenaci] Unde in primo, ‘Unco
non alligat ancora morsu.’ *Ancora* (ut
diximus) in Græco aspirationem non
habet: nam ἄγκυρα dicitur. Inde
apud majores sine aspiratione pro-
ferebatur. Contra *thus* et *orchus* ve-
teres dicebant et *hurcha*, id est, vo-
rax: quibus sequens ætas detraxit
aspirationem. *Servius.*

4 *Fundabat*] Id est, sistebat: quia
quod in fundo est, non movetur. An-
chora autem fundo committit naves.
Scal. IV. 16. Ita et *Paullinus* loquitur:
‘Ne navis illideretur, anchoris
fundare conati sunt.’ Anchora enim
navibus pro quodam firmamento sub-
jecta est: ut fundamenta esse solent
deorsum jacta. Vide *Turn.* XIII. 21.
Taubmann.

Ancora fundabat navis] Inde ancora
fundamentum navis dicitur, et *funda-*
mentum sæpe pro ancora sumitur,
teste *Salmasio* exerc. *Plin.* p. 1014.
Monuit *Servius* *Æn.* 1. 173. per ad-
spirationem scribi contra regulam;
adde contra notationem genuinam, ut
Dausquius in *Orthogr.* Græce easim
ἄγκυρα, unde *ancora*, quæ est *dens fer-*
reus, ut *Isidor.* XIX. 2. ergo recte
dente tenaci, nam, *Nonio* teste, l. vi.
dens est, non tantum, quo comminui-
tur cibus, sed omne significat, quo
aliquid exsecari vel teneri potest.
Lycophron καμπόλους ὀδόντας appel-
lat. *Noster* 1. 169. ‘uncum miorum.’
Ancoræ inventor *Anacharsis*, ut *Diog.*
Laërt. in illius vita. *Emmentius.*

5 *Prætexunt*] Bene explicat *Bay-*
fius in re vestiaria, si non hunc lo-
cum, similes certe alios. *Puppæ*
enim, cum sunt naves in portu, ita
litus tegunt, uti videantur litus ipsum
bordare. Hoc enim verbo, quod His-
panicum est, *Bayfius* utitur. Ergo,
ut vestis, quæ ad oras aurum habet,

dicatur auro prætexta, id est, *bordada*; ita litus quoque dicitur prætextum pappibus. Pari Ovidius, et cum animo ad Virgilium: 'Quid referam Bajas, prætextaque litora velis?' Pari Lucanus lib. x. 'denas prætexunt litora classes.' Pari Sen. ep. 89. 'Nullum flumen, cujus non ripas ædificia ve-tra prætexant.' et ep. 101. dixit, vias prætexi tumalia, et monumentis. *Cerda*.

Juvenum manus] Post conditam in Sicilia civitatem, senum aut nulla aut rara fit mentio. *Servius*.

Emicat] Gestum lætitiæ designat. Ovid. Met. i. 776. 'Emicat extemplo lætus post talia.' *Emmeness*.

Ardens] Festinans: ut, 'Instant ardentes Tyrii.' *Servius*.

6 *Littus in Hesperium*] Hic ostenditur esse minorem, et omnem Italiam *Hesperiam* dictam (ut supra diximus) vel a rege, vel a stella. *Idem*.

Semina flammæ] *Σπέρματα πυρός* Homerus dicit, id est, semen ignis. *Idem*.

Semina flammæ] Homer. *σπέρματα πυρός*: Odyss. E. quæ sunt scintillæ. Lucr. lib. i. 'Semina sunt ardoris multa.' Vide Turn. XIII. 21. *Sie schlagen Feuer auf*. Taubmann.

7 *Abstrusa in venis silicis*] In Georg. 'Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.' *Abstrudere* enim est, de industria celare. *Servius*.

Abstrusa] Antiqui aliquot codices, *obstrusa* legunt. Sed *abstrusa* receptior lectio. *Pierius*.

Quærit pars semina flam. Abstr.] Epig. lib. vi. καὶ τὸν ἐγεροῖσάη πυρὸς ἔγκων ἐμφλογα πέτρων: et eodem, καὶ λίθων ἀντιτίθησιν πυροτόκον. Respondet et seminibus flammæ et illud in Epigr. σπέρμα πυρὸς σάξεν πέτρων ἐπιστάμενον. Dicitur item πυρίτης λίθος. Affine autem est huic Virgillii loco illud Sophoclis in Philoct. εἴτα κύρην οὐ παρῆν, ἅλλ' ἐν πέτρῳσι πέτρων ἐκτρέβων, μάλιν' ἔφην' ἔφαντον φῶς. Græci etiam id πῦρρον vocant,

quod constat silice et ferro, quæ collisa ignem exentiunt: quod et *θραύμα*, et *ἐμπέσσμα* dicunt. Alludere autem videtur ad illud Lucretii lib. i. 'Verum semina sunt ardoris multa, terendo Quæ cum confluxere, creant incendia silvis.' *Germanus*.

Abstrusa in venis silicis] Sic Æn. i. 178. 'At primum silici scintillam excudit Achates, Suscepitque ignem foliis,' &c. Ignis semina esse in lapidibus probat ex veteribus Brod. Misc. v. 36. idque confirmatur a Silio Ital. l. ii. 'focique in silicis venis.' Lambinus ad Horat. od. i. 3. legit *obstruc-tis*. *Emmeness*.

Ferarum tecta] Epexegetis silvæ. *Servius*.

8 *Flumina monstrat*] Quæcunque fluentia. Et sciendum monstrari Æneæ, ad expiandum se. Nam fñes-tatus fuerat morte Palinuri: non quod eum viderat, sed quod funus agnoverat, id est, doluerat. In eo enim est pollutio, quod ait, 'Casuque animam concussus amici.' Nam ipsa impiant, quæ agnoscimus. Unde in Livio habemus, Horatium Pulvillum, cum Capitolium dedicare vellet, audisse ab inimico mortuum filium: et ne pollutus dedicare non posset, respondisse, *cadaver sit*. Hanc autem purgationem Æneæ dat ubique Virgilius, ut paulo post, 'Corpsque recenti Spargit aqua.' *Idem*.

Flumina monstrat] Seneca de Ben. iii. 'Beneficium est arentibus siti monstrare fontem.' *Cerda*.

9 *At pius Æneas*] Oportune hoc loco, quippe ad templa festinans. *Servius*.

Arce, quibus altus Apollo] Cum ubique arx Jovi detur, apud Cumas in arce Apollinis templum est: *altus* autem vel magnus: ut, 'Jacet altus Orodes:' et de ipso Apolline, 'Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo:' vel ad simulacri magnitudinem retulit, quod fuisse constat altissimum. Cælius enim de Cumano Apol-

line ait, 'Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes xv.' Cujus meminisse putatur Virgilius. *Idem.*

Altus Apollo] Addit Stat. Theb. l. III. *consiliis*: ut 'sed altus consiliis pater,' &c. *Emmeness.*

Quibus præsides] Quibus præest, quas defendit. *Servius.*

10 *Horrendæ*] Venerandæ: ut, 'Horrendum silvis et religione parentum.' *Idem.*

Horrendæ] Sic *horre* sæpe idem quod *venerari*. Horat. Epist. l. 18. 'sic nutum divitis horret.' Ad hunc locum vide Torrent. et me *Æn.* l. 169. *Emmeness.*

Procul] Haud longe: *procul* enim est et quod præ oculis est: et quod porro ab oculis. Unde duplicem habet significationem. *Servius.*

Sibyllæ] Quasi *σίου βουλῆ*, id est, Dei sententia: quod Poëta expressit, cum addit, 'cui mentem animumque Delius inspirat vates,' id est, Apollo fatidicus. *Æolici* autem *σίου* vocant Deos. *Taubmann.*

11 *Antrum immane, peti*] Epexegetis domus Sibyllæ. *Servius.*

Sibyllæ, Antrum immane] De eo Lycophr. *ἐνθα παρθένου στυγρὸν σιβύλλης ἐστὶν οἰκητήριον.* De hoc Aristot. lib. *περὶ θαυμ.* ἀκουσμ. et Agathias histor. l. l. *Emmeness.*

Mentem animumque] Perissologia est. Nam secundum Lucretium unum est, *mens* et *animus*. *Servius.*

Mentem animumque] *Servius* et P. Lætus *περισσολογίαν* censent. Turneb. xxviii. 44. et alii discernunt: ut Lactant. lib. vii. 'Non idem est,' inquit, 'Mens et Animus: aliud enim est, quo vivimus; aliud, quo cogitamus: nam dormientium Mens, non Animus sopitur: et in furiosis Mens exstinguitur, Animus manet.' Certe *Amentes* dicuntur et *dementes*, consilii expertes, quod *Mens* pro sapientia et intellectu capiatur: *Animus* vero pro vitæ ac voluntatis fundamento. Hinc

illud Terentii in Andr. 'Mala mens, malus animus.' Hinc et Maro lib. iv. Didonem vocat, 'amentem animi.' Ita Plautus Cistell. l. 2. 'Nubilam mentem animi habeo:' ubi *Notas* nostras vide. Lucret. l. v. 'animi vix mente videtur.' lib. iv. 'Mens animi vigilat.' Catullus ep. 51. 'Mens animi tantis fluctuat ipsa malis.' Ita et Cic. distinguit Tuscul. 3. De Finib. lib. v. et alibi. Item Aristot. qui 'Mentem in Animo esse,' ait, 'quod oculus in corpore.' *Taubmann.*

12 *Delius inspirat vates*] Apollo fatidicus: et sic ait *Delius*, ut, 'Nunc Lyciæ sortes,' id est, Apollinæ. Bene autem Sibylla quid sit, expressit, 'Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates.' Nam, ut diximus, *Sibylla* dicta est quasi *σίου βουλῆ*, id est, dei sententia. *Æolici* enim *σίου* deos dicunt. *Servius.*

13 *Trivix lucos*] Congruè Apollini et Dianæ juncta sunt templa: ut et paulo post, 'Phœbi Triviæque sacerdos.' Et bene fit Lucorum Dianæ commemoratio, quia petiturus est Inferos. *Servius.*

Trivix lucos] Id est, Dianæ, quæ triviis præsidet: unde et ab Orpheo *τριοῖτις* vocatur, et passim a Græcis *ἐνοδία θεός*. Ita Theocr. *ὁ θεὸς ἐν τριοῖδοις*. *Taubmann.*

Aurea tecta] Apollinis scilicet. *Serv.*

14 *Dædalus (ut fama est) fugiens Minoia regna*] Ubique de incertis dubitat: ut, 'Fama est Enceladi.' Sane fabula de hoc talis est: Indicato a Sole adulterio Martis et Veneris, Vulcanus minutissimis catenis lectulum cinxit: quibus Mars et Venus ignorantes implicati sunt, et cum ingenti turpitudine resoluti sub testimonio cunctorum deorum. Quod factum Venus vehementer dolens, stirpem omnem Solis persequi infandis amoribus cœpit. Igitur Pasiphaë Solis filia, Minois regis Cretæ uxor, tauri amore flagravat: et arte Dædali inclusa intra vaccam ligneam, septam

corio juvenem pulcherrimæ, cum tauro concubuit. Unde natus est Minotaurus: qui intra Labyrinthum inclusas humanis carnibus vescabatur. Sed Minos de Pasiphaë habuit liberos plures, Androgeum, Ariadnem, Phædrum. Sed Androgeus cum esset athleta fortissimus, et superaret in agonibus cunctos, apud Athenas ab Atheniensibus conjuratis occisus est. Quod Minos dolens, collectis navibus bella commovit: et victis Atheniensibus poenam hanc statuit, ut singulis quibusque annis septem de filiis suis edendos Minotauro mitterent. Alii dicunt a Minœ in vindicta filii occisi, sicut dictum est, Phœbum rogatum: qui cum Atheniensibus pestilentiam misisset, præceptum oraculo est de septenis filiis annuis ad Minotauri pastum dirigendis. Sed tertio anno Ægei filius Theseus missus est, potens tam virtute quam forma, qui cum ab Ariadne regis filia amatus fuisset, ex Dædali consilio labyrinthi iter filo rexit: et, necato Minotauro, cum rapta Ariadne victor aufugit. Quæ cum omnia factione Dædali Minos repperisset effecta, eum cum Icaro filio servandum in Labyrinthum traxit. Sed Dædalus corruptis custodibus, vel, ut quidam tradunt, ab amicis sub faciendi muneris specie, quo simulabat se regem placare posse, ceram et linum accepit et pennas, unde tam sibi quam filio alis impositis per summam ædis partem, quæ apud veteres sine tecto erat, cum filio evolavit; ipse juxta terram volans; Icarus altiora petens, dum cupit cæli portionem cognoscere, peninis Solis calore resolutis, mari, in quod cecidit, nomen Icarium dedit. Dædalus vero primo Sardiniam, ut dicit Sallustius, post delatus est Cumas: et templo Apollini condito sacrisque ei alis, in foribus hæc universa depinxit. Dicendo autem Virgilius, *ut fama est*, ostendit requirendam esse veritatem. Nam Taurus

notarius Minois fuit, quem Pasiphaë amavit, cum quo in domo Dædali concubuit: et quia geminos peperit, unum de Minœ, alium de Tauro, enixa esse Minotaurum dicitur: quod et ipse paulo post ostendit dicens, 'Mixtumque genus.' Sed inclusum Dædalum corruptis relaxavit regina custodibus: quia misso in mari filio, navi delatus est Cumas: quod et ipsum tangit dicens, 'Remigium alarum.' *Alæ* enim et volucrum sunt, et navium, ut 'Velorum pandimus alas.' Panoticos Deliacon * Dædalum propter supradictas causas fugientem navem conscendisse, et cum imminerent, qui eum sequebantur, intendisse pallium ad adjuvandum ventos, et sic evasisse. Illos vero, qui insequébantur, reversos nuntiasse, pinnis illum evasisse. Menecrates Dædalum occiso patruale fratre Cretam petisse dicit, Icarum filium ejus ab Atticis pulsum, dum patrem petit naufragio perisse, unde mari nomen. Quidam hunc Dædalum, Eupalami filium, arte fabrili nobilem, occiso Perdice sororis suæ filio, quem solum habere metuebat æmulum artis suæ (nam ab illo et nsum serræ de osse interiore piscis, et circinum propter nomen suum, * nam aliquibus circinus putatus est appellatus, vel, ut quidam, organum inventum tradunt) fugientem invidiam, ad Minœm delatum Cretam, Pasiphaë's uxoris ejus nefandi stupri dolum fabricasse. *Servius.*

Minoia regna] Cretam scilicet, id est, Minois sævitiam. *Idem.*

Dædalus, &c.] Fabulam Dædali tradit Ovid. *Metam.* viii. 182. et seqq. *Sil. Ital.* l. xii. alludit Horat. *Od.* l. 3. 'Expertus vacuum Dædalus æra Pennis non homini datis.' *Emmenes.*

Ut fama est] Antiqui plerique codices, *est* non habent. Sed absque eo verbo versus nimium elanguescere videretur. *Pierius.*

Ut fama est] Quæ admirabilia sunt et magna, et quæ possunt fidem ex-

cedere, famæ solens Virgilius adscribit. Inde hic, 'ut fama est,' et alibi: 'Fama est, Encladi;' atque illud: 'Namque ferunt fama, Hippolytum.' Notarunt hæc aliqui, quibus Magius Miscell. iii. 12. addidit Aristotelem in lib. de Poëtica: *ὅλως δὲ τὸ ἀδύνατον μὲν, ἢ πρὸς τὴν ποιήσιν, ἢ πρὸς τὸ βέλτιον, ἢ πρὸς τὴν δόξαν δεῖ ἀνάγειν: In summa, quod fieri nequit, vel ad ipsam poësin, vel ad meliorem modum, sive etiam ad famam referendum est.* Dicuntur hæc ab Aristotele forma quædam præceptionis poëticæ. Talis ea præfatio Livii l. i. 'Si famæ credimus, ab Ulysse, Deaque Circe oriundus.' Huc alluisse crediderim Aristophanem in Irena, ubi quidam Trygæum parantem se ad volatum, ita admonet: *Ἐκεῖνο τήπει, μὴ σφαλὲς καταβῆης Ἐντεῦθεν, εἰτα χωλὸς ὢν, Εὐριπίδῃ λόγον παρὰσχῃς, καὶ τραγῳδία γένη: Illud cave, ne labens cadas* Inde, ac deinde claudus Euripidi Sermonem præbeas, et fias tragædia. Similes enim ruinæ tragicorum sermonibus vulgabantur, ibantque in *παροιμίας*, ut accidit volanti Icaro. *Cerda.*

15 *Præpetibus pennis*] Vel velocibus, vel felicibus. *Præpetes* autem dictæ, vel quod priora petant, vel summi volatus, vel qui præ petit volatum, vel quæ secundum auspicium facit: et quidam *præpetes* tradunt, non tantum aves dici, quæ prosperius prævolant, sed etiam locos quos capiunt, quod idonei felicesque sunt: unde bene Dædali pinnas *præpetes*, quia de locis, in quibus periculum metuebat, in loca tutiora pervenit: *præpetes* enim sunt aves boni augurii, quod huic dat quia pervenit. *Serv.*

Ausus se credere caelo] Quasi alienis rebus. Horatius, 'Expertus vacuum Dædalus aëra Pennis non homini datis.' *Idem.*

Ausus] Ut rem arduum, et homini insuetam. Silius: 'æthereas aliena tollere in auras Ausus se penna, atque homini monstrare volatus. Suspendit

sam hic librans media inter nubila corpus Enavit, superosque novus conterruit ales. Natum etiam docuit falsæ sub imagine plumæ Attentare vias volucrum, lapsumque solentis Penarum remis,' &c. *Taubmann.*

16 *Insuetum*] Hominibus scilicet. *Servius.*

Enavit ad Arctos] Bene miscet utrunque. *Nare* enim et de navibus dicimus: ut 'Natat uncta carina.' Item, 'Et terris adnare necesse est.' Et de volatu: ut, 'Nare per æstatem. Quidam suspexeris agmen.' *Ad Arctos* autem, si ad fabulam, contra Septentrionem, ut quidam volunt propter fervorem Solis et ceratas pinnas: si ad veritatem, ad Septentrionis observationem, quod navigantibus convenit. *Idem.*

17 *Chalcidicamque*] Quam civitatem Chalcidenses considerunt, et anpra de insula, nunc a civitate dedit epitheton. *Idem.*

Chalcidicamque, &c.] Julius Hyginus hunc errorem in historia a Virgilio admissum notat apud Gell. x. 16. in plurimis etiam editionibus *Chalcidica arce* legas. Utrumque recte. *Emmeness.*

18 *Redditus his primum terris*] Quasi de alieno elemento in suum. Horatius, 'Finibus Atticis Reddas incolum precor.' *Servius.*

Redditus his terris] Sic Cic. pro Milon. c. 34. 'Ego cum te patriæ reddidissem.' Verbum sane, quod respondet præcedenti *credere*. Vide Lambinum arguentem Servium, quod nec Horatii nec Virgillii mentem perceperit. *Emmeness.*

Sacravit] Alus Dædalus in honorem Phœbi suspendit, quarum ope volaverat; ex more veterum, qui solebant Deorum templis res illas offerre, quæ sibi vel usui fuissent vel ornamento. Ita aries Phryxi sacratus est Marti apud Colchos, quo ille per maria vectus fuerat; et Midas regiam sellam obtulit Apollini Delphico, in qua se-

dens jura dederat, quod narrat Herodotus l. i. Ita Diodorus dux apud Plutarchum de malignitate Herodoti, dedicat Latonæ arma. Ita sellam Xerxis, et acinacem Mardonii dicata fuisse, alteram e Salaminia, alterum e Platæensi victoria, scribit Enarrator Demosthenis in Olynth. III. Omitto multos. Potest enim locus iste illustrari his, quæ in Eclogis ad illud, 'Hic arguta sacra pendeat fistula pinu.' *Cerda.*

19 *Remigium alarum*] Artem volandi. Et iterum miscet dicendo *remigium*, quod est navis. *Servius.*

Remigium alarum] Sic et Lucret. l. VI. de volucribus, 'Remigii oblitæ pennarum vela remittunt.' et Plant. in Amphitr. 'Non ocyus quivi si me Dædaleis tulissem remigiis.' et Æsch. in Agam. στροφοδιούνται πτερύγων ἐρετμοῖσιν ἐρεσσόμενοι, de expeditione Græcorum in Troadem, ad Helenam recipiendam. Sic et Hesiod. in Theog. de aquila Promethei, ἰσα δ' ἐξέστοις ἀκρόπτερα πάλαν ἐρετμοῖς et Epigr. 3. εἰς ἀλέκτορα, οὐκ ἐτί μ' ὥς τὸ πάρος πικρῶν πτερύγεσσιν ἐρέσσαν Ὅρσεϊς ἐξ ἐπιγῆς, &c. et Luciano εἰρεσία τῶν πτερῶν. Græcis autem τὰρσοι κοπῶν et πῶν, et τὰρσοι simpliciter, et πτερὰ, series remigii in triremibus, et palmæ ipsæ remorum dicuntur. Aristotel. quoque pinnas piscium, quas ad natationes explicant, πτερύγια vocat: τοῖς μὲν ὀνυσσιν αἱ πτέρυγες, τοῖς δὲ ἐνὸδροις τὰ πτερύγια. *Germanus.*

Remigium alarum] Ita et Lucret. l. VI. de avibus: 'Remigii oblitæ pennarum vela remittunt.' Alæ autem navium (ut et P. Lætus notat) sunt remorum ordines, τὰρσοι et πτερὰ; non autem vela. Prop. el. IV. 6. 'classis centenis remiget alis.' Alibi tamen: 'velorum pandimus alas.' *Taubmann.*

Posuit] Exædificavit. *Servius.*

Posuitque inmania templa] Ausonius quoque hos versus Maronis respexit his suis: 'Non hoc spernat opus Gortiniæ aliger ædis Conditor Euboicæ,

casus quem fingere in auro Conantem Icarious patrii populere dolores.' *Germanus.*

20 *Letum Androgei*] Secundum Atticam linguam genitivus singularis Græcus est: cum ipse alibi, *Androgei galeam*. Quidam tamen hic subaudiunt *posuit*, id est, pinxit: ut Horatius, 'Qualis Parrhasius prodidit, aut Scopas; Hic saxo, liquidis ille coloribus, Solers nunc hominem ponere, nunc deum.' Sane nonnulli hunc *Androgeum*, non ita quemadmodum supradictum est, insidiis occisum; sed a Marathonio tauro, qui flammam vomere dicebatur, conflagratum tradunt. *Servius.*

Androgei] Quamvis Priscianus et Servius in *Androgeum* Atticum agnoscant idioma, in veteribus tamen plebisque codicibus, *Androgei* Lat. idiomate scriptum observavi. Quam lectionem improbat Probus, ne novam hanc quis putet quæstionem, evenisseque id ob Græcæ declinationis, qua Virgilius usus fuerit, ignorantiam dicit. Citat etiam Carisius locum hunc, ubi genitivum *Androgeum*, facere ostendit ex nominativo, qui sit *Androgeus*; de quo secundo libro plura diximus. *Pierius.*

Androgei] Gignendi casus Atticus τοῦ ἀνδργέω. Erat autem *Androgeus* Minois filius, athleta fortissimus: quem cum Athenienses ex invidia insidiose interfecissent, rex devictos eo adegit, ut quotannis septem mares totidemque famellas Minotaurum devorandos Cretam mitterent: ut Plato etiam et Isocrat. tradunt. Hinc Catullus in Argon. 'Nam perhibent olim crudeli peste coactam Androgeonæ pœnas exsolvere cædis Electos juvenes, simul et decus innuptarum Cecropiam solitam esse dare Minotauris.' Atque hanc historiam in foribus templi hujus Apollinei pictam aut potius sculptam (statuarius enim fuit Dædalus, auctor Platone) fuisse hic Maro ait. Ego malim τὸ posuit ἀπὸ νοῦν repeti. Horat. Od. IV. 8. *Taubm.*

Foribus Androgeo] Quod moris fuit: incidebant enim columnis, pilis, foribus res insignes, quarum memoriam extare volebant. Nostrum imitatus est Sil. Ital. l. III. 'In foribus labor Alcidae Lernæa recisis Anguibus Hydra jacet,' &c. *Eminent.*

Pendere] Solvere: quod, ut supra diximus, tractum est a pecuniaria damnatione. *Servius.*

21 *Cecropidae jussi*] Athenienses, a rege Cecrope. *Idem.*

Miserum] Dolentis interjectio: ac si diceret *nefas*. Et quid est *miserum* subjunxit dicens: 'Septena quotannis Corpora natorum.' *Septena quotannis*, quidam septem pueros et septem puellas accipi volunt, quod et Plato dicit in Phædone, et Sappho in Lyricis, et Bacchilides in Dithyrambis, et Euripides in Hercule: quos liberavit secum Theseus, quorum hæc nomina feruntur: Hippophorbas et Libi, id est * Arcadis, Antimachus Euandri, Mnesteus Sumiani, Fidocus Ramnutis, Demolion Cydani, Puriesion Celei: Puellæ hæc, Pherebæa Alcatini * Medippe Pyrii, Iesione Celei, Andromache Eurymedontis, Eurymedusa Polyxeni, Europe Laodicis, Milita Triaconi. * *Idem.*

Septena quotannis] *Septena* pro his septem, ut Plato in Phædone hanc fabulam perstringens: τοῦτό ἐστι πλοῖον, ὡς φασιν ἀθηναῖοι, ἐν ᾧ θεσεὺς ποτὲ εἰς κρήνην τοὺς δις ἐπτά ἐκείνους φέρετο ἔγων, καὶ ἑσώσθη τε καὶ αὐτὸς ἐσώθη. Huic autem loco respondet illud Catulli: 'Nam perhibent olim crudeli peste coactam Androgeonæ pœnas exolvere cædia Electos juvenes, simul et decus innuptarum Cecropiam solitam esse dapem dare Minotauro.' *Germanus.*

Quotannis] Ovid. tamen et Plutarch. nono quoque anno factum scribunt. *Taubmann.*

22 *Corpora natorum*] Bene *corpora*, quæ adempta vita consumebantur. Ut super orbitatem parentibus ne sepelire quidem liberos licuisset: mag-

na ergo periphrasi dicta est. *Servius.*

Stat, &c.] Aut horret: ut, 'Stant lumina flamma.' Aut plena est, ut, 'pulvere cælum Stare vident.' Aut re vera *stat*, post ductas sortes; aut certe ad picturam respexit. Nam volvi in pictura non poterat urna. Et licet non poterat, et non sit urnæ stare, de pictura tamen bene dictum est. Sed si *stat*, horret acceperimus, *ductis sortibus* intelligimus de qua ducebantur: ut, 'Et qua vectus Abas.' Nam a passivo (ut sæpe diximus) inveniri non potest participium præsens. Proprie autem *ductis sortibus*: Sallustius, 'Sorte ductos fusti necat.' *Idem.*

23 *Contra*] Pro, e regione: ut Ovid. Met. vii. 587. 'Templa vides contra gradibus sublimia longis.' *Esamenes.*

Elata mari] Perite dixit, eminens est enim, et bene situm expressit: ut enim Sallustius dicit, 'Creta altior est, qua parte spectat Orientem.' *Servius.*

Elata mari] Ex natura insularum, et Cretæ inprimis. Insularum, nam insulæ omnes in mari assurgunt: Cretæ, nam Sallustius, citante Servio: 'Creta altior est, qua parte spectat Orientem.' Atqui Athenæ respectu Cretæ ad Orientem pertinent, ut videas nihil frustra dici a vate. Ex eadem peritia in v. 'Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta.' Fabius Declamat. 388. 'Elato alluitur mari.' *Cerda.*

Respondet] Aspicitur. Nam contra Athenas est posita. *Servius.*

24 *Suppostaque furto*] Hoc est, furtim inclusa in vaccam ligneam, quam erat operta ejus vaccæ corio, quam maxime taurns adpetebat: aut furto adulterio, ut 'Vulcani, Martisque dolos et dulcia furta;' potest autem, sicut dictum est, et ad vaccam referri, cujus specie tauro furata sit citum. *Idem.*

Furto] Alludit ad concubitum occulte factum: nam quicquid occulte

fit, Poëtæ *furtum* appellant. Tibull. 'Celari vult sua furta Venus.' Infra Æn. vii. 282. 'Supposita de matre nothos furata creavit.' Ita Musæus dixit, σκοπέσσαν ὑποκλέπτειν ἀρροδίτην; et eleganter ὑποκλέπτειν εὐνήν, id est, *furari*, pro concumbere dixit Sophocles. *Σκορίους* Homerus vocat ex ejusmodi furto natos. Pindarus παρθέναν ἑδῶνα eleganter e furto natam vocat, Olymp. v. Παρθέναν ἑδῶνα κρέφαι κόλποις. Vide et Ge. iv. *Pasiphaë* autem Solis filia, Minois uxor tanri amore flagravat, et arte Dædali inclusa intra vaccam ligneam et corio circumtentam cum tauro concubuit: unde natus est Minotaurus, qui Labyrintho inclusus humanis carnibus vescabatur. Historiæ autem fides hæc est: Taurus fuit Minois vel Notarius vel Magister militum: quem Pasiphaë amavit, cumque eo in domo Dædali concubuit: et quia geminos peperit, unum de Minoe, alterum de Tauro; enixa esse Minotaurum dicitur. Sed Dædalum inclusum regina, corruptis custodibus, relaxavit: qui, amisso in mari filio, navi delatus est Cumas. Quod ipse Poëta innuit, dum verba navium aviumque prudenter commiscet. Porro Plutarchus in Præcept. Conjug. hæc omnia mystice vel Ethice videtur accipere. *Taubmann*.

25 *Mixtumque genus*] Secundum veritatem. *Servius*.

Prolesque biformis] Secundum fabulam. *Idem*.

Prolesque biformis] Secundum fabulam: quia viro mixtus esset taurus. Ovid. 'Discordemque utero factum tulit.' Idem, 'geminam tauri juvenisque figuram,' vocat. *Taubm.*

26 *Veneris monumenta*] Aut memoria turpissimi coitus, aut ultio Veneris a Sole prodita. Significat autem Minotaurum. *Servius*.

27 *Hic labor ille*] *Ille*, cum emphasi. De Labyrintho aliquid diximus Æn. v. 688. Erat autem *Labyrinthus* portento-

simum ingenii humani opus, itinerum ambages quamplurimas, occursum recursusque inexplicabiles continens, crebris foribus ad fallendos exitus, ut subinde in eisdem errores redeundum esset: neque quisquam expedire se poterat, nisi fili glomere gubernaretur. Et memorantur in historiis eorum quatuor, *Ægyptiacus*, *Lemnius*, *Italicus*, et hic *Creticus*, qui quidem ad exemplum *Ægyptii* exstructus fuit: qui totus erat ex lapide quadrato et polito: latera singula pedes tricenosa lata, quinquagenos alta, in basi quadrata. Pyramides quinque habebat, in singulis angulis singulas, et in medio unam centenum ac quinquagenum pedum, ita quidem fastigiata, ut in summo esset orbis æneus, et petasus unus omnibus impositus fuerit, ex quo penderent excepta catenis tintinnabula, quæ vento agitata longe sonitus referebant. Supra quem orbem quatuor Pyramides insuper singulæ erant, altæ pedum centenum: et cætera, quæ Varro, apud Plin. xxxvi. 13. memoriæ prodidit. *Taub.*

27 *Inextricabilis error*] Insolabilis, indeprehensibilis. Horatius, 'Si pugnat extricata densis Cerva plagis.' Si *extricata*, est soluta; *inextricata*, insoluta sine dubio. *Servius*.

Inextricabilis error] Pro eo Catull. in Carm. Pelei et Thet. 'inobservabilis error.' Mela in Labyrinthi descriptione a Psammeticho extracti, l. 9. 'Magno et inexplicabili errore perplexus est.' Vide Cæl. ant. lect. xiv. 34. *Æmmones*.

28 *Reginæ*] Regis filiæ Ariadnes. *Servius*.

Magnum reginæ] *Servius* Ariadnæ regis filiæ interpretatur, ut nimirum Polyxena apud Eurip. se reginam vocat, hoc est, regis filiam: ἐν νεκροῖσι γὰρ Δούλη κεκλησθαι, βασιλῆς οὐδ' αἰσχύνομαι: et idem in Phœniis. Antigonem Laii filiam ἑρασσαν: item et Antigone Œdipodis filia se apud Sophocl. reginam appellat: νεύσασθαι

θήρης οἱ κορανίδαι τὴν βασιλείαν μοῖσιν
 λωστήρ quo loco nuntius refert reges
 mortuos de Hæmone Creontis filio,
 et Antigone: τὸς αὖ τὸς ἄχθος βασι-
 λῆας ἦκει φέρων. Nempe prisci om-
 nes regii generis personas pari ho-
 nore et nomine designabant. Sic
 et ἄνακτες reges, et regum filii, et Cæ-
 sares, vel regum fratres. Aristot. de
 Cypriorum politia: καλοῦνται οἱ μὲν
 υἱοὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως, ἄνακτες
 αἱ δὲ ἀδελφαὶ καὶ γυναῖκες, ἑσασσαι.
 Dædalum autem non abs re Poëta
 reginæ miseratum amorem narrat,
 cum ex Homero constet enim studiose
 Ariadnam coluisse, Il. 2. ἐν δὲ χρόνῳ
 ποικίλλε περικλυτὸς ἀμφιγυῖης Τῷ Ἰκα-
 λῶν, οἷόν ποτ' ἐπὶ κνωσσῷ εὐρέτη Δαίδαλος
 ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ ἀριάδνῃ· ἐνθα
 μὲν ἦνθεοι, καὶ παρόντο ἀλφεσίβοιοι Ὀρ-
 χεῖντ', ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχον-
 tes. *Germanus.*

Reginæ] Ariadnæ Minois filiæ, quæ
 Thesenam deperibat. Ita Polyxena
 apud Euripid. se ἑσασσαι vocat, quæ
 erat regis filia. Nam prisci omnes
 regii generis personas pari honore
 et nomine designabant. *Taubmann.*

Reginæ] Sic pro regis filia apud
 Stat. Achill. l. II. 'effulget tantum
 regina decori Deidamia chori.' Inde
 Justin. XI. 9. matrem, uxorem, filias-
 que Darii ut reginas haberi præcepit
 Alexander. *Emmeness.*

30 *Cæca regens filo vestigia*] Est hoc
 quod Catullus dixit: 'Errabunda
 regens tenui vestigia filo.' Quod
 Plinius: 'sine glomere lini exitum
 (non) invenire.' Quod Ovidius in
 epist. 'Quæ regeret passus pro
 duce fila dedi.' et iterum: 'Fila per
 adductas sæpe recepta manus.' et
 iterum: 'Perfidus Ægides ducentia
 fila secutus.' Quod Propertius eleg.
 IV. 4. 'Cum patuit lecto stamine
 torta via.' Et eleg. II. 14. 'Dæda-
 leum lino cum duce rexit iter.' En-
 stathius, et Didymus ἀγαθὶδα μίτου vo-
 cant, ductum fili. Plutarchus de sera
 vind. ἀναλαβόντες κλωστήρος, quia,

resumpto filo, errores solvuntur. Ari-
 stophanes in Lysist. verbo διαλέω,
 præcessit enim κλωστήρ. *Cerda.*

Cæca ventigia] *Errabunda Catall.*
 cæcum non solum oculis captum, sed
 et insidiosum, et occulte malum, vel
 latens et tacitum quid veteres dicen-
 dum existimaverunt, teste Nonio c.
 5. Sic mare dicitur cæcos fluctus pro-
 volvere, qui naufragium misantur.
Emmeness.

31 *Opere in tanto*] In foribus adfa-
 bre factis. *Servius.*

Partem opere in tanto, sineret dolor,
Icare, haberes] In antiquis aliquot,
 duo illa verba *Icare haberes* desider-
 antur, Tetrametro dactylico codici-
 bus tantum adnotato, *partem opere*
in tanto sineret dolor. Sed sive Vir-
 gilius, sive alius quispiam versum ab-
 solverit, nihil mihi videtur eo fine
 dici potuisse adcommodatius. *Pier.*

33 *Bis patriæ cecidere manus*] Ideo,
 quia Patriæ. *Servius.*

Bis patriæ cecidere manus] Q. d.
 Icarique filii tragicum casum
 pater Dædalus in auro atque in fori-
 bus effinxisset, si dolor et affectus
 paternæ pietatis sivillet. Ita Auson.
 in Mosella: 'Non hoc spernat opus
 Gortynius aliger ædis Conditor En-
 boicæ, casus quem fingere in auro
 Conantem Icarious patrii pepulere
 dolores.' De Icaro tamen in ære
 efficto extant Epigrammata Græca.
 Vehementior autem est affectus,
 cum dicit Poëta, manus ipsas artifice
 patri cecidisse, quam si dixisset,
 scalpellum aut cælum manibus exci-
 disse. *Taubmann.*

Quin protenus omnia] Ostendit plu-
 ra fuisse quam dixit depicta. *Serv.*

Quin protenus omnia Perlegerent oculis] In veteribus nonnullis exempla-
 ribus, omnem omnino scriptum ani-
 madverti. Et quia *picturam perle-
 gerent* Servius exponit, putarunt multi
 omnem ita positum, ut *picturam* sub-
 intelligeretur, quæ quidem doricies
 a Virgiliana phrasi, a facilitate, can-

doreque ipso plurimum aliena est. Sane vero Macrobius et Priscianus, et plerique alii *omnia* castiorem lectionem agnoscunt, proque dactylico carmine locum citant: neque opus ut qui subsequitur versus a vocali incipiat, ut fiat hypermetri synalepha. Nam et ejusmodi rationis versus alibi etiam reperiuntur, ut in Bucol. 'Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea:' neque non illud, 'Atria dependent Lychni laquearibus aureis.' Quod si quis dactylicum non admittat, saltem Synizesis ex tam brevibus duabus ultimis in dictione *omnia* syllabis non rejiciat, quæ quidem tam exiles, tamque tennes sunt, ut vix pro una longa sufficiant. At veteres plerique codices, partim *omne* una minus litera, partim *omnes* legunt. Ac *omne* quidem in Romano est, quia veriti sunt Librarii dactylum in fine ponere: genus tamen mutare non ausi sunt. Qui vero *omnes* scribere maluerunt, subintelligi Duces, Heroes, aut viros ibi pictos voluere. Sed plaris apud me fuerit Macrobii et Prisciani auctoritas, quam eorum conjectura, qui veneres, quas præ se ferunt numeri figuræque hujusmodi, admittere verentur. Quod autem pertinet ad Servium, tametsi exposuit ille *perlegerent*, scilicet *picturam*, non hoc ostendit, *omnem picturam* legendum esse; quum Servius immoretur in eo, ut verbum *perlegerent* non alienum ostendat a verbo *γράφειν*, quod et *scribere*, et *pingere* significat. Quantum vero pertinet ad verbum *perlegerent*, Terentius Scaurus (ubi de geminandis liquidis in compositione, si verbum sequens ab aliqua earum incipiat, præcepta tradit) Virgilii locum hunc citat, apud quem *pelligerent* scriptum asserat, relictumque ita ab Auctore ipso: eosque improbat, qui *perlegerent* per r, ut vulgata nunc habent exemplaria, legant; dicendumque ait *pelligo*, ut *alligo* et *colligo*, prout etiam omnes antiqui, ut ait

ille, dicere consueverunt. Ad hæc Velius Longus per præpositionem omnibus integram præponi dicit, nisi quum incidit in i literam: tunc enim elegantioris sermonis viri eam, ait, geminare malunt quam l literam exprimere. Hinc *pellabor* malunt dicere, quam *perlabor*. Adverte vero in exemplis citandis Velii codices corruptos esse: de iis loquor, qui in manus nostras devenere. Sed quanquam ita Grammatici legendum tradant, nulum tamen adhuc antiquum codicem inveni, in quo non scriptum sit *perlegerent* præpositione incolumi. Ita plerumque *adligo*, et *colligo*. Ætas vero nostra majorem Grammaticis quam antiquis scriptionibus fidem adhibet. Et tamen Scauri nullus adhuc, quod sciam, sententiam est secutus. *Pierius*.

Omnia] Hanc lectionem Fabricius, Cælius xxvi. 10. Macrobi. v. 14. Priscianus, aliique doctiores castiorem esse censent: etiam Crinitus xxiv. 7. *omnia*, *ἀόλιον*, non, *οὐκ ὅλην*, legendum, curiose probat: ut sit dactylicus versus. *Taubmann*.

84 *Perlegerent*] Perspectarent: scilicet *picturam*. Nec incongrue dictum legerent: nam Græce *γράφειν*, *scribere* significat et *pingere*. Hoc est quod ait Horatius in arte poetica, 'Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si Græco fonte cadant, parce detorta.' *Servius*.

Perlegerent] Ter. Scaurus probat *pellegerent*, hoc autem pro *pellegissent*: uti mox, *afforet* pro *affuisset*. Et bene dixit, *Legere picturam*: cum Græce *γράφειν* et *pingere* dicatur et *scribere*; unde *γραφειν* et *pictor* et *scriptor*. Notusque est int. r *picturam* et *poëma* consensus. Certe Simonides vocavit *picturam*, *πικτὰν ποῆσιν*; et *Poesin*, *λοκύντην picturam*: auctore Plutarcho. *Taubmann*.

Perlegerent oculis] Ad hunc locum vide Junium de Pict. veter. i. 4. *Emm. Præmianus Achates*] Κατὰ τὸ σῶμα.

mevov intelligimus. *Servius*.

36 *Deiphobe Glauci*] Subandis filia, et est proprium nomen Sibyllæ. Multæ autem fuerant, ut supra diximus, quas omnes Varro commemorat: et requirit, a qua sint fata Romana conscripta: et multi sequentes Virgilium, ob hoc Cumanam dicunt: ut quæ licet longæva legatur, tamen non valde congruit eam usque ad Tarquinii tempora durasse, cui Sibyllinos libros constat oblatos. Ducitur tamen Varro ut Erythræam credat scripsisse, quia post incensum Apollinis templum, in quo fuerant, apud Erythram insulam, in Asia ipsa inventa sunt carmina. *Idem*.

Deiphobe] Innumeros pene codices invenias, in quibus inemendate *Deiphobe*, vel *Deiphebe* scriptum sit. Sed enim casta lectio *Ἐνιφόβη Deiphobe*: uti etiam *Ἐνιφόβος* inferius, quod fere passim in codicibus antiquis, librariorum inscitia, *Deiphæbus* scriptum habetur. *Pierius*.

37 *Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit*] Ut supra diximus Apollinem sex mensibus apud Lycios, et sex apud Delum dedisse responsa: item lectum est deos aliquotiens tantum calendis, aliquotiens tantum idibus vaticinari: nonnunquam diei vel prima, vel media, vel postrema parte. Unde est in Jure *fissus dies*, id est, non totus religiosus: quem nunc ostendit dicens non oportere Æneam, religiosam diei partem perdere, id est, oraculis congruam. Sane sciendum *poscit* lectionem esse meliorem. Tempus enim *poscit* spectacula, non a spectaculis *poscitur*. *Servius*.

Poscit] In Romano codice, *poscunt* numero multitudinis est: ut tempus sit appositum, quippe quod alii negotio sit impendendum. *Pierius*.

38 *Nunc grege de intacto*] *Gregem* pro armento posuit. Nam de juvenca dicturus est, sed hæc per poeti-
cam licentiam sæpe confundit. Illo

loco proprie posuit, 'Quinque greges illi balantum, quina redibant Armenta.' *Servius*.

Intacto] Indomito: ut, 'Intacta totidem cervice juvenecas.' *Idem*.

Grege de intacto, &c.] *Gregem* pro armento posuit: nam de juvenca dicturus est. Proprie Æn. vii. 'Quinque greges illi balantum, quina redibant Armenta.' Per *intactum gregem* intelligit *ἀδύτρου βόας* Homeri, qui *boves* vel *hostia* *injuges* vocantur Macrobio iii. 5. hoc est, quæ nunquam domitæ ac jugo subditæ sunt. Inepti autem sacris erant, vel quia impium esset, boves aratores immolare, vel quia manu et labore rustico pollutos credebant: de quo Turn. xviii. 2. *Taubmann*.

39 *Lectas de more bidentes*] *De more*, antiquo scilicet, quem prætermisit: quasi tunc omnibus notum, id est, ne habeant caudam aculeatam, ne linguam fissam, ne aurem nigram: per quod docet aliud esse *intactum*, aliud *lectum*. *Bidentes* autem, ut diximus supra, oves sunt circa bimatam, habentes duos dentes eminentiores: quæ erant aptæ sacrificiis. *Servius*.

Lectas bidentes] *Bidentes* dictæ oves, quod circa bimatam duos dentes haberent eminentes: unde et *ambidentes* dictæ. Glossarium *διόδορρα ὑπόβαρα* vocat: de quo eruditissime Scaliger ad Festum et Varron. pag. mihi 31. et 45. Neque oves tantum *bidentes* dici, sed et tauros et verres qui bimi sint, docet idem Scal. ad Cirin, et Agellius xvi. 6. Quidam (ut et Erythr.) putarunt *bidentes* dici, quasi *biennes*, immissa d litera. Porro oves ad sacrificium exceptæ proprie dicebantur *lectæ*, quemadmodum boves *egregii*, et porci *eximii*: de quo uberius Æn. iv. 57. et Ge. iv. 538. *Taubmann*.

42 *Euboicæ latus rupis*] Deest est, hoc est montis Cuman, quem Euboici habitaverunt. Est autem Acyrolgia. Colonæ enim epitheton rei

dedit immobili. *Servius.*

In antrum] In antri similitudinem : ut 'Portus ab Eoo fluctus curvatus in arcum.' *Idem.*

Excisum in antrum] Id est, in modum et similitudinem antri: ut Æn. III. 'Portus curvatus in arcum.' Æn. XI. 'Pellis in plthmam conserta.' Æn. VIII. 'Corripit in nodum.' Turneb. XXIV. 40. *Taubmann.*

43 *Quo lati ducunt aditus centum*] Non sine caussa et aditus et ostia. Nam Vitruvius, qui architectonica scripsit, *ostium* dicit per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab ostiando dictum: *aditum*, ab adeundo, per quem ingredimur. *Servius.*

Ostia centum] Finitus numerus pro infinito: licet et possit rationabiliter dictum esse. Responsa enim Sibyllæ in hoc loco plus minus centum sermonum sunt. Inveniuntur tamen Apollinis egiæ, et viginti quinque et trium sermonum. Unde et melius est finitum pro infinito accipi. *Idem.*

44 *Totidem voces*] Ac si diceret, Tot sermones. *Idem.*

46 *Deus ecce, deus*] Vicinitate templi jam afflata est numine. Nam furentis verba sunt deum velle ostendere, qui ipsi tantum videtur. Sane cauti esse debemus, quando plena sit numine, et quando deum deponat. De Miseno enim post vaticinationem dictura est. *Idem.*

Deus ecce, deus] Vicinitate templi jam afflata est numine: nam furentis est, dæmonem *ἀόρατον* et inadspicuum aliis velle ostendere. Ita Ovid. Met. xv. 'En deus est, deus est: animis linguisque favete, Quisquis adest, dixit.' Ejusmodi autem homines dicebantur *fanatici*, Græcis *ἑρθεοί* et *θεοπορόμενοι*, quod non sponte, sed numine ferrentur. De quibus Budeus ad Pandect. Vult autem hic cautos esse Trojanos, ut auscultent oraculis, antequam deum iterum deponat. *Taubmann.*

47 *Non color unus*] *Idem* Lucanus,

'Stat nunquam facies.' *Servius.*

Non color unus] Enthusiasmi descriptio: qualis et Ge. IV. 450. *Taubmann.*

48 *Comæ comæ*] Antehac scilicet. Nam propter sacra resolutæ sunt, ut, 'Vittasque resolvit Sacratæ capitis.' *Servius.*

49 *Rabie*] Sc. divinandi, et spiritu fanatico. *Taubmann.*

Fera corda] Ita vs. 79. 'tanto magis ille fatigat Os rabidum, fera corda domans.' *Idem.*

Rabie fera corda tument] Horat. od. I. 16. 'Non Dindymææ, non adytis quatis Mentem sacerdotum incola Pythius.' An a terra oriatur illa animi concitatio disputat Cic. de divin. I. I. *Emmenes.*

Majorque videri] Videbatur, sicut solebat in vaticinatione apparere per numinis præsentiam: quod humanis includebat aspectibus. Unde ait, 'Majorque videri.' Non enim erat re vera. *Servius.*

Majorque videri] Incepit enim videri major Sibylla illusionem dæmonis. Ita Seneca in Agamemn. 'Nunc levat in auras altior solito caput, Graditurque celsa.' Quippe afflati numine videbantur majores solito. Ita explicabis Catullum de Nupt. Pelei, qui de ministris afflatis Bacchi furore: 'Plangebant alii proceris tympana palmis.' *Cerda.*

50 *Nec mortale sonans*] Alia enim vox numinis est: ut, 'Nec vox hominem sonat.' Item, 'Vociave sonus, vel gressus euntis.' *Servius.*

Afflata est numine] Nondum deo plena: sed afflata vicinitate numinis. *Idem.*

Afflata est numine] Afflati dicuntur vates, quomodo dæmonio sive spiritu, qui ventus quidam est, corripuntur. *Servius* afflatam hic interpretatur, 'nondum Deo plenam, sed afflatam vicinitate numinis.' Nascimur autem contrarium ab ipso Poëta significari ait, cum addat; 'numine propiore dei': quo nihil aliud velit intel-

ligi, quam præsentiam numinis in interiore corporis parte Sibyllæ. Unde va. 79. 'si pectore possit Excussisse deum.' Nam *afflari* esse non tantum flatu contingi, sed et spiritu repleri: ut apud Ovid. Fast. vi. de tibia: 'Afflatam sensit habere sonum.' Ita Cicero pro Archia, 'Poëtas, ait, divino quodam spiritu afflari,' id est, repleti. *Taubmann.*

Quando] Siquidem: nam conjunctio est, nec dubium adverbium. *Serv.*

51 *Cessas in vota*] Tardus es ad vota facienda. Nam si dixerit *cessas in votis*: hoc significat, Tardus es, dum vota facis. Aliud est *cessas in illam rem*, aliud *cessas in illa re*: tardus es ad faciendam rem, et tardus es in facienda re. Figurata autem dixit, *cessas*, circa promittenda vota numinibus. *Idem.*

Cessas in vota] Nunquam hic vates est absque decoro. Vides ut libere Sibylla virum principem reprehendat, ex decoro religionis, cui subditi esse debent principes. Ita sup. 'Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.' Visum mihi verba ipsa ducta ab Thyrpilio in Thrasyleone: 'Cesso occupare, et me in colloquium conferre horum?' *Cerda.*

52 *Tros*] Principale pro derivativo, pro *Troius*. *Servius.*

Ante dehiscens] Trahit hoc de Matris deum templo: quod non manu, sed precibus aperiebatur. *Idem.*

Neque enim ante dehiscens] Par locus *Æn.* III. ubi post orationem istam, 'Da propriam, Thymbrae, domum,' Oraculi vox auditur. Par apud Senecam in *Cedip.* ubi etiam oraculum redditur post ista, 'Ut sacra templa Phœbi supplici intravi pede, Et plas, numen precatus, rite summiisi manus,' &c. *Cerda.*

53 *Attonitæ*] Stupendæ, non stupentis. Ergo *attonitæ*, facientis attonitos: ut, 'mors pallida,' 'tristis senectus.' *Servius.*

Attonitæ domus] Id est, stupendæ;

vel reddentis attonitos, propter numinis præsentiam: ita *Mors* dicitur *Pallida*: S. Turnebus XXVIII. 44. *Attonitum*, inquit, non est dubium dici, ut Græce *ἐκπληκτικόν*: sed hic de æde intelligo fumosa et fatidica et vaticinante, et Oraculum habente: quod furore concitatos præsagos futuri reddat. *Taubmann.*

Ora domus] Quia supra ait, 'Unde ruunt totidem voces responsa Sibyllæ.' *Servius.*

Ora] Fores antri: sic Ovid. Met. 1. 281. *fontibus dat ora.* *Emmeness.*

54 *Conticuit*] Quasi recenteretur a Numine, neque aliter posset. Ita Apulejus l. XI. 'Ad istum modum vaticinatus sacerdos egregius, fatigatos anhelitus trahens conticuit.' *Cerda.*

Per dura cucurrit Ossa tremor] Religionis est et divinæ et reverentiæ. Alibi, 'Ipse manu multo suspensum numine ducit.' *Servius.*

55 *Funditque*] In antiquis pene omnibus exemplaribus, *fundit* præsentit tempore scriptum est, pro *fudit*. *Pierius.*

Pectore ab imo] Mentis intimo, nec immerito: nam illa re divinitas flectitur, quæ est nobis cum divinitate communis, id est, sensu. *Servius.*

56 *Phæbe, gravis Trojæ semper miserate labores*] Secundum Homerum, qui enim dicit semper Trojæ propugnatorem fuisse: et bene ait, *miserate*, quia Troja defendi non potuit. Ideo non dixit, qui defendisti: sed *miseratus es.* *Idem.*

Phæbe, &c.] Pro Trojanis stetit Apollo; quod etiam Sil. Ital. l. XII. 'et ipse Delius avertet propiora pericula vates, Trojanos notus semper minuisse labores.' *Emmeness.*

57 *Dardana qui Paridis*] Achilles a matre tinctus in Styge palude, toto corpore invulnerabilis fuit, excepta parte qua tentus est: qui cum amatam Polyxenam, ut in templo acciperet, statuisset; insidiis Paridis, post simulachrum latentis, occisus est.

Unde. fingitur, quod tenente arcum Apolline, Paris direxerit tela: et bene ait *direxti*, quasi ad solum vulnerabilem locum. *Dardana* autem ideo, ut non adultero, sed genti præstitiæ videatur. *Servius*.

Tela manusque] Vel quia aliud sine alio esse non potest: vel hoc dicit: Et artem per tela, et ut nosset quid feriret; et virtutem per manus dedisti, ut ejus vota compleres. *Idem*.

Paridis direxti tela manusque Corpus in Æacida] Alludit Horat. od. iv. 6. 'Dive, quem proles Niobæa magnæ Vindicem linguæ, Tytiosque raptor Sensit, et Trojæ prope victor altæ Phthias Achilles.' Verbo eodem utitur Ovid. Met. xii. 'Certaque lethifera direxit spicula dextra:' et Sil. Ital. l. ix. 'quæ nocturno mea lamine tela Dirigis in patrium corpus.' *Emmenes*.

Tela] Sagittas accipe. Nam Paridem sagittarium utique Græci inducunt, quod etiam notavit Ger. Homerus II. iii. illi dat *καμπύλα τόξα*. Ab Euripide in Oreste dicitur *τοξότας*. Græcorum commentarii de hac ipsa historia: *ἐν τῇ τοῦ Θυμβραίου Ἀπόλλωνος ναφ' Ἀλέξανδρος ἄδρα τοξοῖται τὸν Ἀχιλλέα*: In templo Thymbræi Apollinis occulte Paris sagittam in Achillem coniecit. De Achille etiam Pindarus Pyth. iii. *τόξοις ἀπὸ ψυχῆν ληΐαν*: sagittis animam amisit. Calaber, *lōs*, dixit de nece Achillis. *Cerda*.

58 *Æacida*] Id est, Achillis, Æacis nepotis, Pelei F. Achilles autem a matre tinctus in Stygem paludem toto corpore invulnerabilis fuit, excepto calcaneo, quo manu matris tentus est. Hinc bene, *direxti*: quasi ad solum vulnerabilem locum. Statius: 'si te Stygis amne severo Armavi: totumque utinam!' Videatur Q. Calaber l. iii. et viii. Is enim cum Polyxenam Priami F. in templo Apollinis accipere vellet, a Paride, post simulacrum latente, occisus est. Hinc Qv. 'At postquam cecidit Paridis

Phæbique sagittis.' Apollo autem semper stetit pro Troja, constantissimo Homeri testimonio. *Taubmann*.

Magnas obeuntia terras Tot maria intravi] Terras cingentia: Oceanus quidem ambit omnes terras: et licet iste per ea maria navigaverit, quæ terris cinguntur: tamen non dixit improprie, cum de Oceano ista nascantur. *Servius*.

59 *Tot maria*] Dicendo, *maria*, partes eum maris navigasse significat, non totum mare. *Mare* enim elementum est totum. *Maria* vero, partes sunt: sicut et *terra*, partes sunt: *terra* vero totum elementum est. *Idem*.

Penitusque repostas] Longe remotas, avias. *Idem*.

Penitusque repostas] In Romano codice legere est, *Penisque repostas*: hoc est, ad Pænos usque, elocutione insolita: quare longe melius *penitus*; ut illud, 'Et penitus toto divisos orbe Britannos.' *Pierius*.

60 *Massylum gentis*] Massyli sunt Mauri. Unde speciem pro genere posuit. Nam Æneas ad Africam venit: cujus partem constat esse Massyliam. Mediterranea enim est pars Mauritanie. Unde a parte totum accipere debemus. *Servius*.

Pen. rep. Massylum gentis] Sic Sil. Ital. l. iii. 'Quin et Massyli fulgentia signa tulere Hesperidum veniens lucis domus ultima terræ:' et l. xvi. 'Non tibi Massylæ geptes, extentaque tellus Syrtibus.' *Emmenes*.

Prætentaque Syrtibus arva] Circumfusa. Incerta enim illic sunt maria et terræ. Unde ait Lucanus, 'Æquora fracta vadis, abruptaque terra profundo.' *Servius*.

61 *Italiæ fugientis*] Ita l. vii. 'Italiam sequimur fugientem, et volvitur undis.' *Cerda*.

Prendimus] Quippe fugientem Italiam. *Servius*.

Prendimus] Vide Æn. iii. 496. et v. 629. *Taubmann*.

62 *Hac Trojana tenuis*] Id est, hactenus, huc usque: id est, hic sit finis. Nam *tenuis* proprie est extrema pars arcus, ut Plautus ostendit: unde tractum est, ut *hactenus*, hucusque significet. *Servius*.

Trojana] *Fortuna*. Ideo a præjudicio, id est, mala, adversa: et dicit iniquum esse, ut Trojanam fortunam patiantur in Italia. *Idem*.

Hactenus f. secuta] Id est, hucusque nos persecuta. Q. d. Hic sit finis Trojanæ illius calamitatis: nec eam experiamur in agro Italico. *Æn.* III. 493. *Taubmann*.

Hac] *Fini* subaudit *Sanct.* quem vide p. 300 et 348. *Emmeness*.

63 *Fas est parcere genti*] Quæ se victam fatetur. *Servius*.

Parcere] In codicibus aliquot antiquis, *parcite* legitur, deprecandi forma, quod forte non displiceat: quanquam *parcere* infinitivum sonat elegantius. *Pierius*.

64 *Quibus obstitit Ilium*] *Ganymedes* enim Hebræ obfuit: *Paris Minervæ* et *Junoni*. Cur autem cum dixerit, *Dique deæque omnes*, earum tantum reperiamus exempla? non mirum est, cum supra dixerimus ἀσθενοθήλεις esse omnes deos. Possumus ergo et per unam rem utrumque intelligere, licet dicatur etiam *Neptuno* obfuisse *Troja* ex denegata mercede. Novimus præterea esse morem poeticum, ut duabus præpositis rebus uni respondeant: ut, 'Navita cum stellis numeros, et nomina fecit: *Pleiadas*, *Hyadas*, claramque *Lycaonis Arcton*.' Nam suppresso numero dixit nomina. *Servius*.

Ilium, et ingens] Veteres plerique codices, *Ilion ingens* legunt: ut *Ovidianum* illud 'Ilion et *Tenedos*.' Sed enim magis *Vililianum* est *Ilium, et ingens* legere, gratiore numero, et sententia dilucidior. *Pierius*.

65 *Sanctissima*] Cur? quia vates, et præcia venturi. Illustro loco Athenæi l. ix. apud quem *Nicander*

in *Georgicis* brassicam, μάρτυρ, id est, vatem cum vocet, ipse *Athenæus* rationem hujus rei reddens, ita ait: ὁ Νικάνδρος μάρτυρ κέκληκε τὴν κρήνην ἱερὰν οὖσαν: *Nicander brassicam, quæ sacra est, vatem appellavit*. Illam autem sacram esse probat testimonio *Hipponactis*. Sicuti ergo brassica, vates, quod sacra: potiore jure *Sibylla*, sacra, quod vates. Merito ergo, et suo jure *Ovidius*: 'Et sacri vates, et Divum cura vocamur:' et *Ennius Poëtas sanctos* appellat. *Cerda*.

66 *Præcia venturi*] Absolutum est, rerum venturarum. *Servius*.

Da] Dic: ut, 'Qui sit, da, *Tityre*, nobis.' Unde est e contra, 'Accipe tunc *Danaum* insidias.' Non enim aliquid præstare poterat, sed indicare futura. *Idem*.

Non indebita posco Regna meis fatis] Deest *Si*. Est autem εἰμυδς, id est, longissimum *Hyperbaton*, *Phæbe*, et *Vos dii deæque*: tuque o vates da, id est, dic *Latio* *Teucros* considerare, si non posco regna meis fatis indebita. Dic autem considerare, id est, utrum possimus considerare. Et verecunde ait, 'Non posco indebita,' cum certum constet regna deberi. *Idem*.

67 *Considere*] In Romano codice, *consistere* legitur. Et in primo *Æneidos* eandem hujus verbi varietatem ostendimus eo loco, 'Vultis et his mecum pariter *Considere regnis*?' nam aliquot exemplaria, ibi etiam *consistere* legunt. Sed enim *considere* omnino magis placet eruditis viris. *Pierius*.

68 *Errantesque deos*] Ut, 'Diis sedem exiguum patriis.' *Servius*.

Agitataque numina Trojæ] Aut mecum vexata: aut signa ξόανα dicit, id est, simulacra brevia, quæ portabantur in lecticis, et ab ipsis mota infundebant vaticinationem: quod fuit apud *Ægyptios* et *Carthaginenses*. *Idem*.

69 *Tum Phæbo et Trivia*] Ut solet, miscet historiam. Nam hoc templum

in palatio ab Augusto factum est: sed quia Augustus cohæret Julio, qui ab Ænea ducebat originem, vult ergo Augustum parentum vota solvisse. *Idem.*

Solido de marmore templa] Hoc est, de uno solo lapide, ut Tusannus accipit: quemadmodum et *μουνόλιθον* in Epigr. interpretatur, ut et supra, ‘solidoque adamante columnæ:’ et, ‘solido clephanto.’ Hoc vero templum Augustus, ut ex veterum monumentis constat, tanquam avitis nominibus obnoxius, et Æneæ voti rens, in Palatio posuit, et perfecit: ad quod allusit Propert. l. iv. hoc versu: ‘Atque ubi navali stant sacra palatia Phæbo, Eandri profugæ procubnere bores:’ ubi *navalem deum* vocat, quod Augustus, devicta Ægypto, structuræ templi columnas æreas ex rostris navium, quæ per ignominiam subactis classibus adimebantur, conflatas nuncupasset et dicasset ad vota majorum solvenda: quod et respexisse videtur Maro Georg. iii. eo earmine: ‘navali surgentes ære columnas.’ *Germanus.*

Templum Institutum] In Romano codice, *templum constitutum* legitur. In Longobardico, *templum* quidem est, sed *institutum* verbum, ut etiam ad festos dies adcommoedetur: *templa* tamen etiam invenitur. *Picrius.*

70 Festosque dies de nomine Phæbi] Ludos Apollinares dicit, qui secundum quosdam bello Punico secundo instituti sunt: secundum alios, tempore Syllano ex responso Martiorum fratrum, quorum extabant, ut Sibyllina, responsa. *Servius.*

71 Te quoque magna manent regnis penetralia nostris] Id est, coleris ut nomen: *manenti* autem expectant. *Servius.*

Penetralia] Secreta templorum. *Id.*

Te quoque] Te. quoque, o Sibylla, expectant in populo Romano et posteris meis, secreta templorum: in quibus *Sortes* (*κλήροι, χρησμοί*) et *Responsa* sive *Oracula* tua religiosissime

versabantur. Quomodo autem *Libri Sibyllini* Romam venerint præter alios, docent Livius et Agell. i. 19. *Taubmann.*

72 Tuas sortes] Sibyllina responsa: (de quibus supra diximus) incertum est cujus Sibyllæ fuerint: quanquam Comanam Virgilius dicat, Varro Erythræam esse. Constat autem, regnante Tarquinio, quandam mulierem, quæ se *Amalthæam* diceret, obtulisse ei novem libros, in quibus diceret fata et remedia Romana: et pro his poposcisse trecentos philippeos, qui aurei tunc pretiosi erant. Quæ contempta, alia de tribus incensis, cum sex reversa est. Et trecentos poposcit, ac denuo contempta est: item tertio, aliis tribus incensis, cum tribus tantum reversa est: et accepit quantum poposcerat, hac ipsa re commoto rege, quod pretium non minuebat: tunc mulierem subito non apparuisse. Qui libri in templo Apollinis servabantur: nec ipsi tantum, sed et Martiorum, et Bigois Nymphæ, quæ artem scripserat Fulguratorum apud Tuscos. Inde addidit modo ‘tuas sortes, arcanaque fata:’ et hoc trahit poëta. Æneam tamen inducit quasi de præsentem dicentem oraculo. *Servius.*

73 Lectosque sacro, Alma, viros] Quia nisi patricii non fiebant. Sciendum tamen primum duos librorum fuisse custodes, inde decem, inde quindecim usque ad tempora Syllana, postea crevit numerus. Nam et sexaginta fuerunt, sed remansit in his quindecim virorum vocabulum. *Idem.*

Lectosque sacro, Alma, viros] Huc pertinent illa Lactant. i. 6. ‘hærum omnium Sibyllarum carmina et feruntur et habentur præterquam Cummæ: cujus libri a Romanis occultantur; nec eos ab ullo nisi a quindecimviris inspicere fas est.’ Ad hunc versum consulendus Salmas. Plin. exerc. p. 78. qui asservata oracula Sibyllina in delubro Junonis in arca lapidea, cella

Delph. et Var. Clas.

Virg.

9 D

subterranea asserit. *Emmenesa*.

74 *Foliis tantum ne carmina manda]* Ut Varro dicit, 'In foliis palmæ interdum notis, interdum scribebant sermonibus:' ut diximus supra. *Serv.*

Foliis tantum ne carmina manda] Folia enim vento turbata componi vix poterant. Ante usum chartarum in foliis palmarum primo scriptitatum, teste Plinio XIII. 11. et Alex. de dieb. gen. II. 30. In iis exarata fuerunt Cumæ vatis oracula, de quibus noster Æn. III. 444. 'Fata canit, foliisque notas et nomina mandat, Quæcumque in foliis descripsit carmina. virgo.' Juvenal. Sat. VIII. 126. 'Credite me vobis folium recitare Sibyllæ.' *Emmenesa*.

Carmina] In antiquis omnibus exemplaribus, quotquot versare mihi contigit, *carmina*, non *nomina* scriptum inveni: quæ quidem lectio Servium non latuit. *Pierius*.

75 *Ludibria]* *Pelynia, ædippura*. Horat. 'Ni ventis Debes ludibrium cave.' Vide Adag. *Sibyllæ folium*. Taubmann.

76 *Ipsa]* Pro Tu: et posuit pronomen ejus personæ, de qua loquimur, pro illius, cum qua loquimur. Est autem Græcum, nam dicunt *αὐτῇ*, id est, *tu dic*. *Servius*.

Finem dedit ore loquendi] Hoc est, definivit ei, ut ore loqueretur, nec in foliis scriberet. *Idem*.

77 *Nondum patiens]* Quæ nondum posset implere oraculorum sermones, aut *dum* vacat; et est impatiens. *Idem*.

At Phæbi nondum patiens] Imitatur Lucanus Phars. v. Virgilium his versib. 'Spumea tunc primum rabies vesana per ora Effluit, et gemitus, et anhele clara meatu Murrina: tum mæstus vastis ululatus in antris, Extremæque sonant domita jam virgine voces.' *Cerda*.

Nondum] Sentit Cnæcius observat. xv. 5. vacare in Virgilio *dum*, ut ple-raque in Poëtis ex Græcorum imita-

tione. Sed dici potest, hic nullam esse redundantiam, ut neque aspissime in *offru*. *Idem*.

78 *Phæbi, Bacchatur vates]* Bene *bacchatur*. Idem enim est Apollo, qui Liber pater, qui Sol. Unde ait Lucanus, 'Cui numine mixto Delphica Thebanæ referunt Trieterica Bacchæ.' Unde in eorum sacris erat Phæbadum Baccharumque conventus. *Servius*.

Bacchatur] Id est, bacchantis more furit. Vel, quia idem est Barches, qui Apollo et Sol: ut docet Macrobi. I. 18. Unde et in eorum sacris erat Phæbadum Baccharumque conventus. Etiam Enrip. Cassandram *Βαρχή* vocat, veluti *Ἰδέων, Βαχάρων, φοιβάδα, &c.* Quin et Ulpianum *bacchari* ad fanaticos retulisse, docet Pimponius. Ita *insanire*, pro Oracula promere, dixit Tertull. Vide Des. Heraldum ad Arnob. I. I. p. 5. Hinc et Guntheras Ligurini I. I. 'Solis licet insanire Poëtis.' *Taubm.*

Bacchatur] Quod est vaticinantium proprium: pro eo Lactant. IV. 27. 'instinctu dæmonis percitus demetit, effertur, insanit.' Apulejus Met. I. VIII. 'inter hæc unus ex illis bacchatus effusus, ac de imis præcordiis anheliis crebris referens.' *Emmen.*

79 *Excussisse deum]* *Executi* proprie de equis dicimus: quod inde traxit, quia Phæbus (id est Sol) equis utitur. Et nunc Sibyllam quasi equum, Apollinem quasi equitem inducit: et in ea permanens translatione, *excussisse* ait, ut, 'excussus Acontem.' Item, 'Fera corda domans:' quod est equorum proprium, frenos pati et stimulos: ut, 'Ea frena furenti Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.' Quod autem dicit, *magnum deum*, non re vera ait: sed furentis ad effectum, id est, colentis: ut, 'Summe deum, sancti custos Soractis Apollo.' Unicuique enim deus, quem colit, magnus videtur. *Excussisse vero deum*, pro *executere*:

tempus est pro tempore. Est autem Attica figura, qua nos uti non convenit: quia hac licenter utuntur poëtae. *Servius*.

Si pectore possit Excussisse deum] Tentando an possit excutere Apollinem. Vel, bacchatur, et cum furore se agit, tentans an p. &c. Ita *Æn.* v. 679. 'excussaque pectore Juno est.' Tralatione autem perpetua hic Sibyllam inducit ut equum, Apollinem ut sessorem. Nam et Apollo, id est, Sol equis utitur: et in forma equi cultus traditur in Asia. *Taubm.*

Excussisse deum] Evallage temporis: præteritum pro presenti. Qualia multa Sanct. Min. p. 49. *Emmenes*.

Fatigat] Exercet: superat. Describit *οδσρηλασίαν*: et quæ *Æliano οδσρησις* et *οδσρημα* dicitur. *Taubm.*

80 *Fingitque premendo*] Componit: ut, 'Et corpora fingere lingua.' Componit autem ad moderationem certam dicendi. Diximus enim supra, omnia quidem vident: sed non omnia indicant sacerdotes. *Servius*.

Fingit] Subaudi, os. Ita *Plantus Amph.* 'meumque os fingit denuo.' *Græci σπορεύειν*. *Plato* in *Cratylo*, *στέμα πλάττειν*, formare os. *Germ.*

Fingitque] *Lucanus* l. v. 'nec tantum prodere Vati, Quantum scire licet.' Vide *Æn.* iii. 461. *Taubm.*

81 *Ostia jamque domus patuere*] Precibus scilicet, et quæ antea ostia erant patefacta, aditus esse cœperunt. *Servius*.

82 *Ferunt responsa*] Quia ut supra ait, 'Ora domus patuere.' *Idem*.

83 *Pelagi defuncte periculis*] Non liberate pelago, sed marinis periculis. Nam adhuc navigaturus est: sed sine ullo discrimine. *Defuncte* autem liberate. Nam dicimus functos officio, qui officia debita compleverunt. Unde est et honoribus functi: hinc et *defunctos*, mortuos dicimus, qui compleverunt vitæ officia. Unde est, 'Et nil jam cœlestibus ullis Debetem.' *Idem*.

O tandem, &c.] Vaticinium Sibyllæ ad *Æneam* habet quoque *Tibullus* eleg. ii. 5. *Lege* in illo. *Cerda*.

84 *Sed terræ*] Legitur et terra. Unum tamen est. *Servius*.

Terræ] In codicibus quibusdam admodum vetustis, *terræ* Genitivo casu legitur, subintelligendo *pericula*: veluti dixerat, 'Pelagi defuncte periculis.' Magis tamen placet *terra* adverbialiter. *Pierius*.

Sed terræ graviora manent] Locus omnino oppositus illi *Æn.* i. 'O passi graviora, dabit dens his quoque finem.' Et hic verbum *manent* opponitur verbo *defuncte*: id est, futura pericula, præteritis; et terra, mari. *Cerda*.

In regna Lavini] Alii *Latini* legunt, cujus tunc erant: sed quia divina loquitur futura, præoccupat. Postea enim *Lavinium* dicitur, licet possit ad *Lavinum* *Latini* fratrem referri, qui illic ante regnavit. *Servius*.

In regna Lavini] Vetera quædam exemplaria legunt, *et regna*, pro *in regna*, præpositione præterita: prout etiam factum statim in principio libri primi, 'Italiam fato profugus Lavinæque venit Litora.' Sunt et qui *Latini* legendum autument, *Servio* etiam super syllaba *Lavini* prima plurimum dubitante. In codicibus tamen omnibus antiquioribus *Lavini* scriptum observavi, præter nonnullos, in quibus *Latini* subditiia lectio est, priore abrasa dictione. Sed enim plura de hoc in vii. ubi versum illum, 'Exsiliibusne datur ducenda Lavinia Teucris.' In codicibus quibusdam antiquis aliter legi ostensum est. *Pierius*.

85 *Mitte hanc de pectore curam*] Sunt qui hic legunt, *dimitte hanc pectore curam*. Vide *Nobiliss.* *Heins.* ad *Ovid.* i. 209. *Emmenes*.

86 *Horrida bella*] Quæ contra hospitem cognatumque suscepta sunt: ut *Latinus* dicturus est, 'Arma impie sumpsi, Promissam eripui.' *Servius*.

87 *Et Tybrim multo, &c.*] Ita in magnis cladibus. De Trojana hoc in primis celebratum Homero, et aliis. De conflictu Severi et Nigri Herodian. l. iii. ait tantam utrinque editam stragem, *ὅς καὶ τὰ ρείθρα τὰ διὰ τοῦ ποταμῶν ρέοντων αἵματος πλείον, ἢ ὕδατος κατάγειν βάλασσαν*: ut *fluamina per eam planitiem decurrentia majore vi sanguinis quam aquarum in mare se volverent*. Cerda.

Spumantem sanguine cerno] Quasi non solum præciat, sed prævideat, quod facturus est Turnus, ut 'Recalent Tyberina fluenta Sanguine adhuc.' *Servius*.

88 *Non Simois tibi, nec Xanthus*] Tyberinus et Nemicus, in quem cecidit. *Idem*.

Nec Dorica castra] Græca: et vera: nam Turnus Græcus fuit: ut, 'Et Turno si prima domus repetatur origo, Inachus Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.' *Idem*.

89 *Partus Achilles*] Turnum significat: et sic hoc dictum est, ut in Bucolicis, 'Alter erit tum Tiphys, et altera quæ vehat Argo Delectos heroas:' et hoc est, quod dicit, 'Obscuris vera involvens.' Nam licet vera sint, latent. Unde Apollo Λοῖξας dicitur, id est, obliquus. *Idem*.

Alius Achilles] Positus Achilles pro hoste, ut Æn. ii. Myrmidones, et Dolopes. Ita Aristoph. Vesp. Μῆδός τις, pro quovis hoste, nam Medi fuerant hostes Græcorum acerrimi. Notat hoc tibi Scholiastes, cum ait: Μῆδος ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ: et addit rationem: πολέμιοι γὰρ Ἕλλησιν ὄντοι. Adi quæ ego Ecl. iv. ad illud, 'Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles:' ubi ego late: et adjungo adhuc positum Achillem pro quovis viro forti. Firmant hoc verba Procopii l. i. de Adificiis Justiniani, ubi loquens de Justiniani imagine, ita ait: 'equo insidet æreum Regis simulacrum, statuæ persimile; Achillem vocant, propter figuram, quam

refert.' Adi locum. Debet gloriam hanc Achilles suo Homero. *Cerda*.

90 *Natus et ipse dea*] De Venilia sorore Amatæ: ut, 'Cui diva Venilla mater.' Nec debet mirum esse Amatum fuisse mortalem, cum etiam Turnus Juturnæ frater mortalis fuerit. Nam hæc fuerunt divina beneficia. *Servius*.

Addita Juno] Inimica. Est autem verbum Lucilli, et antiquorum: ut Plantus, 'Argus, quem quondam Ioni Juno custodem addidit.' *Idem*.

Addita] Multi quidem codices ex antiquis, *addita* legunt: sed inemendate: *addita* vero vocabulum Lucilianum agnoscit *Servius*. *Pierius*.

Addita] Id est, infesta, et veluti affixa, explicatore Macrobio: nam Lucilius Sat. l. xiv. 'Si mihi non prætor siet additus, atque agitat me.' *Cerda*.

91 *In rebus egenis*] Per transitum ostendit famem futuram. *Servius*.

Rebus egenis] Petron. Satyr. 'sed inops, et rebus egenis Attritus.' *Cerda*.

92 *Conjux, iterum, hospita*] Nam et Paris ab Helena fuerat susceptus hospitio. *Hospita* autem more suo dixit. Et bene, ne aliquid imputetur Æneæ, quasi factorum hoc esse prædicit. *Servius*.

93 *Tu ne cede*] Ne cedas: sed esto audentior quam tua te fortuna permittit. Et bene adversam fortunam docet virtute, aut vitari, aut minui, aut patienter sustineri. *Idem*.

96 *Quam*] In plerisque veteribus codicibus, *qua* legere est, quod forte non displiceat. Sed plus est *quam* dicere: quia id etiam adhortatur, ut fortunam ipsam superare contendat, quum ex altero ei tantum obsequendum præcipiatur. In quibusdam quum invenitur. *Pierius*.

Quam tua te] Aliqui legunt *qua*, cujus lectionis sententia erit, ut obsequatur fortunæ. Præterea *quam*, contraria sententia; quam lectionem

Servius sequitur, alique non pauci. Invitat etiam locus Taciti Hist. II. 'fortes, et strenuos, etiam contra fortunam, insistere spei.' Illustrabis versum hunc ab Erasmo, adagio, *palam ferre*. Cerda.

[*Via*] Ratio, opportunitas. Servius.

97 *Quod minime reris*] Putat Meyerus hinc fluxisse Ovidii imitationem hanc: 'semper tibi pendeat hamus, Quo minime reris gurgite, piscis erit.' Cerda.

[*Gruja pandetur ab urbe*] Propter Euandrum, qui eum in Tusciam missurus ad Tarchontem est. Servius.

98 *Ex adyto*] Locum vaticinationis ostendit. Idem.

[*Cumæa Sibylla*] Bene addidit propter discretionem. Idem.

[*Cumæa Sibylla*] Multa quidem ex nominibus Græcis, quæ jure Latii donata sunt, y in u commutarunt. In Romano tamen codice, pleraque ex iis, quæ vulgo per u proferimus, per y scripta reperias; ut *Cymæa*, quod etiam in Mediceo est, et superius *Cymæum*. Contra vero, quæ usus nunc per y scribit, et enuntiat, ibi per u vocalem Latinam scripta esse, ut *inclusus*: quæ quum inconstanter adeo posita sint, bonam eorum partem præterire consilium fuit. Pier.

99 *Horrendas*] Ita Pindar. Pyth. IV. *κροῖον μέγαντομα*: *horrendum vaticinium*. Cerda.

[*Ambages*] Ab hac vaticiniorum ambiguitate dictus est Apollo *ἄσφας*: et Cassandra fatidica in epigr. *λοχότροχος*. Sophocles Sphingem vocat *τοικίλῳδον*, *varie carentem*. Tiresiam quoque loquentem inducit, *ἀνικτὰ καὶ ἀσφῆ*, *enigmatica et obscura*. Æschylus in Prometh. *χρησμούς, ὀρακula*, vocat *αἰολοστέρμους, ἄσφημους, δυσκρίτους τ' ἐρημῶνους*, quod varia sint et difficillime percipiantur, dicanturque cum ambagibus. Plutarchus in opere de Pythiæ oraculis, his attribuit *περιφράσεις, σκιδν, ἐπύροιαν, ἀμφιλογίαν, περιγυρίαν, λαξίτητα, ἀσάφειαν, μυχὲν*, ex

Sophocle etiam *ἀνικτήρια*: *periphrases, umbram verba plena suspectus, ambiguitatem, circuitionem, obliquitatem, obscuritatem, tenebras, ænigmata*. Philostratus I. I. de vitis Sophist. ait, Apollinem loqui *ὡς περ σοφιστοῦ, ἰσὺς Sophistæ*. Accinit Nazianzenus orat. 39. qui *τρίποδος δελφικοῦ σοφίσματα*. Tacitus Ann. II. 'Germanico per ambages, ut mos est oraculis, maturum exitum cecinisse.' Arnobius III. insultans gentibus: 'Divinationis scientiam largitur hariolantibus Pythius: et cur obliquata, et dubia? cur obscuritatibus submersa caligine dat sæpius, submonstratque omnia responsa?' Tullius Divinat. II. hæc oracula vocat, *falsa, eam vera, flexiloga, obscura*. Idem.

[*Canit ambages*] Hoc *σιβυλλῆν* vocant. Ita Lucan. I. v. 'flexa sic omnia Tuscus, Involvens multaque tegens ambage canebat.' Inde et Apollo dicitur *ἄσφας*, id est, perplexus. Pacuvius: 'Flexa, non falsa autumare dictio Delphis solet.' Mart. Capella I. I. 'Quibus aut vaticinia obliquis fundebantur ambagibus,' &c. Et Lycophron in Cassandra, *δυσφάτους ἀνιγμάτων ὀφίας*, *Dictionary sive Oraculorum inobservabiles Camænas*, ut vertit Scalig. Taubmann.

[*Antroque remugit*] Quia in antro est, ut 'Pulsati colles clamore resultant.' Servius.

[*Antroque remugit*] Noster Æn. III. 92. 'et mugire adytis cortina reclusis.' Stat. Thebaid. 'Apollo Mugiat insano penitus oeclassus in antro.' *Emmeness*.

100 *Obscuris vera involvens*] Vera et obscura confundens: est autem Hypallage, veris obscura inserens. Servius.

[*Obscuris vera involvens*] Potait imitari Homerum, qui, *ψεύδεα πολλὰ λέγων ἐτύμοισιν ὁμοία*: *mendacia multa proferens veris similia*: et Euripidem, qui in Oreste, *Καλοῖς κακοῖς λόγους ἐλάσων*, *Bonis malos sermones invol-*

oms. Lucanus quoque l. v. 'flexa sic omnia Thuscus Involvens, multaque tegens ambage canebat.' *Cerda*.

Obscuris vera involvens] *Involvens* pro tegere: noster *Æn.* III. 197. 'Involvere diem nimbi.' Phædr. habet fab. IV. 6. 'sævum ingenium variis involvens modis.' Inde Ovid. *obscuram vatem* appellat VII. 761. 'Immemor ambagum vates obscura suarum.' *Emmeness*.

Fræna furenti Concutit] Ita Lucan. de Phæmonoe Pythia: 'nec verberare solo Uteris: et stimulos flammisque in viscera mergis. Accipit et frenos,' &c. Huc facit, quod Cælius XXI. 20. advers. Horatii, 'Et tragicus plerumque dolet sermone pedestri,' notat: vel quia Poëtæ furoris divini afflatu perciti vicem equi implent; equitis vero, insidens numen, sive is Apollo sit, sive Musa, seu quivis alius. Quod et in Sibylla hic servatur. *Taubmann*.

Ea fræna furenti concutit] Solebant teste Scheffero de re vehic. I. 13. equorum excitandorum gratia percutere ipsorum colla habenis, quod Polux appellat ἀνακλᾶσαι τὸν ἀλγέρα ἐκ τοῦ χαλκῶος: quod Sil. Ital. l. XVI. vocat *quater*. *Emmeness*.

101 *Vertit*] In codicibus aliquot antiquis, *versat* habetur. Sed in hac sententia, melius est *vertit*. *Pier*.

102 *Cessit furor*] Non penitus recessit, sed paulatim cæpit imminui. Nam paulo post de Miseni morte dictura est: quod nunc procedit, si nec numen recessit. *Servius*.

Rabida] Vetera pleraque exemplaria, *rapida* legunt: quique lectionem eam volunt, *rabiem* inquirunt ex Aristotele in hominem non cadere, minus vero in Deum. Sed enim hoc alterius est negotii: nos superius habemus de hac eadem persona, 'Et rabie fera corda tument.' *Pierius*.

103 *Non ulla laborum*] Pro nulla, ut 'nullus aratro Cessit honos.' *S*.

104 *O virgo*] O, licet sit naturaliter brevis in Latinis sermonibus,

apud Virgilium tamen pro longa habetur, ut hoc loco, *O virgo*. Item alibi, 'Quis te, magne Cato, tacitum.' Exceptis ego: ut, 'Ast ego quæ divum:' et duo, ut, 'Si duo præterea:' et scio, ut, 'Nunc scio quid sit amor:' et nescio, ut, 'Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos.' Apud alios o, nisi in Græcis nominibus non producit: quod et nunc sequi debemus. Dicunt tamen quidam, quod o tunc producit in nominativo, quando et in genitivo producta fuerit: quod falsum est. Nam et Virgilius produxit *virgo*, cum *virginis* faciat, et Lucanus *Cato* corripnit, ut, 'Nos, Cato, da veniam,' cum *Catonis* faciat. Item *Juno* cum producat Virgilius, Statius corripnit. Sane sciendum adlocutionem hanc esse suavioriam cum partibus suis. Nam honestum est, quod dicit, se patrem requirere: utile, ut ab eo patriæ originem discat: necessarium, quia jusserat pater: ut, 'Ditis tamen ante Infernas accede domos:' possibile, quia ait, 'Quando hic inferni janua regis Dicitur.' Item, 'Potes namque omnia:' si omnia, etiam hoc. *Servius*.

Nova mi facies] Id est, species. Sciendum tamen *mihi* pronomen nunquam in Synæresim veire, ne incipiat esse blandientis adverbium: et licet quidam hujus loci nitantur exemplo, non procedit; vel quia unum est exemplum, vel quia potest esse etiam blandientis adverbium, *nihil* vero pro metri necessitate cogitur. Nam si pars sequens orationis a vocali inchoet, *nihil* dicimus, ut 'Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis.' Si autem a consonanti inchoet, *nihil* ponimus: ut Juvenalis, 'Nil tale expectes: emit sibi multa, videmus.' *Idem*.

Mi facies] Romanus codex, *mihi* semper eodem modo scribit, tam pro monosyllabo, quam pro soluta in duas syllabas dictione. *Pierius*.

Facies] Laboribus dat faciem, ut infra sceleribus: et Cic. 'faciem bo-

nostri, faciem civitatis.' Alii amorum, rerum, consilii, agri faciem, dixerant. Nota hæc Interpretum est. *Cerda.*

Inopinare surgit] Nomen est, non participium. Nam *inopinatum* diceret, quod non præcedit. *Opinatus* enim venit ab eo, quod est *opinor*; sed quia *inopinor* non dicimus, ideo nec *inopinatus* facit: sicut et *nocens* participium est, quia invenimus *noceo* verbum; *innocens* vero nomen, quia *innosco* non dicimus, esse participium non potest. Nullum est enim participium, quod et a verbo non trahitur: licet a sui verbi forma non veniat, ut *placita*, licet *placore* non dicamus, tamen *placeo* invenimus: item *regnata*, *triumphata*. Unde *galentus* et *tunicatus* et *togatus* nomina comprobantur: nullum enim verbum horum originis reperitur. *Servius.*

105 *Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi*] *Præcepi*, ante cognovi ab Heleno, vel a patre, qui ait, 'Gens dura atque aspera cultu Debellanda tibi Latio est.' Dicit autem se futura partim audisse, partim mente præcepisse. Sed occurrit: Si novit omnia, quid consulit numen? Sed nosse se dicit omnia, quantum ad labores pertinet: et concedit totam petitionem, ut ad illud veniat, quo possit patrem videre. Nam quod dicit *unum oro*, non solum dicit, sed præcipuum: ut, 'Unam posthabita coluisse Samo.' *Idem.*

Præcepi] In Romano codice, et quibusdam aliis antiquis, *præcepi* legitur: quod idem est cum *animo mecum ante peregi*. Si vero *percepi* placet, ut in Longobardico et in Mediceo habetur, ante præpositio utrique verbo fuerit applicanda, *Omnia ante percepi, et omnia ante mecum animo peregi*. Pierius.

Omnia præcepi] Volunt Interpretes dici hoc ex Stoicorum doctrina, qui dicebant sapientem omnino debere animo excubare, ut nihil omnino im-

provisum sibi accidat; sed omnia prius tanquam ex specula præviderit, et providerit. Muretus Var. v. 12. addacit locum ex Æschilo, ad quem videri possit Poëta contendisse. Ait Prometheus: *Καὶ τοι τί φημι; πάντα προβέπλοταμαι, Σκεθρὸς τὰ μέλλοντ', οὐδὲ μοι ποταλινὸς Πῆμ' οὐδὲν ἔξει*: Sed quid hæc dico? omnia prænosco Optime quæ sunt futura, nec mihi improvisum Malum ullum eveniet. Alludit quippe Prometheus ad nomen suum. Tale illud Senecæ in Hippol. 'Ne metue clades fortiter fari asperas, Non imparatum pectus ærumnis gero:' et Terentii in Phormione: 'Meditata sunt mihi omnia mea incommoda:' et post pauca: 'Horum nihil quicquam accidet animo novum.' Hæc in Interpretibus sunt, ex quorum mente ego ista: nam mihi verisimilius est, Poëtam non tam ad Stoicorum doctrinam contendisse, quam ad Heleni monita, quæ habentur Æn. III. Sed locum istum de malis præoccupandis, ut leniora sint cum veniant, satis illustravi Æneid. I. II. *Cerda.*

106 *Quando*] Siquidem: et est conjunctio. *Serrinæ.*

107 *Et tenebrosa palus Acheronte refuso*] *Paludem* pro lacu posuit. Nam Avernum significat: quem vult nasci de Acherontis æstuaris. *Palus* autem, bona iste prodaxit hæc: quia *palus*, *paludis* facit, quod supra plenus diximus. Horatius corripuit: ut, 'Sterilisque diu palus aptaque remis.' *Tenebrosa* autem, nigra, per quod altam significat: ut, 'Nigra figit sub aube columbam,' id est, alta. *Idem.*

Acheronte refuso] *Acheron* fluvius dicitur inferorum, quasi sine gaudio: sed constat locum esse non longe a Bajis, undique montibus septum: adeo ut nec orientem, nec occidentem Solem possit aspicere: sed tantum medium diem. Quod autem dicitur ignibus plenus, hæc ratio est:

omnia vicina illic loca calidis et sulphuratis aquis scatent. Sine gaudio autem ideo ille dicitur locus, quod necromantia vel sciomantia, ut dicunt, non nisi ibi poterat fieri: quæ sine hominis occisione non fiebat. Nam et Aeneas illic, occiso Miseno, sacra ista complevit, et Ulysses, occiso Elpenore: quanquam fingatur in extrema Oceani parte Ulysses fuisse: quod ipse Homerus falsum esse ostendit ex qualitate locorum, quæ commemorat ex tempore navigationis. Dicit enim eum circa unam noctem navigasse; et ad locum venisse, ubi sacra perfecit. Quod de Oceano, non procedit: de Campania, manifestissimum est. Præterea a Bajo socio ejus illic mortuo, *Bajas* constat esse nominatas. Dicit etiam vidiase Herculem: ideo quia illic sunt *Basilix*, locus Herculis dictus quasi *Basilix*: quod illic habuit animalia, quæ Geryoni detracta ex Hispania adduxerat. *Idem*.

108 *Ire contingat*] *Ut minus est: Ut ire contingat*, ut iter doceas. *Id.*

Ire ad conspectum cari genitoris et ora contingat] In Romano codice, perpetuus ille modus, *ire*, pendet a verbo, *oro*: alio inde membro *et ora contingam* legitur. In aliquot etiam codicibus inemendate *contingit* enuntiativo modo positum est. Magis tamen placet *oro contingat ire*, quod etiam Servius agnoscit. *Pier.*

109 *Sacra ostia pandas*] Aut venerabilia, aut execranda: sicut de Tartaro dicturus est, 'Sacra panduntur portæ.' *Servius*.

110 *Ilum ego per flammam*] Meritum approbat patris, ut iustum videatur esse desiderium. *Idem*.

Sequentia tela] *Ut*, 'Ardentes clypeos atque æra micantia cerno.' *Id.*

111 *Ex hoste recepi*] Liberavi: ut, 'Frugesque receptat.' *Ex hoste* autem, plus est quam si *ex hostibus* diceret, ut diximus supra. *Ex hoste* enim generaliter dicitur: *ex hostibus* partem ostendit: sicut dicendo *terram*,

significamus elementum, *terras vero* singulas partes, ut *Africa, Italia.* *Id.*

112 *Meum comitatus iter*] Non *spe* salutis, sed mei causa: ut, 'Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.' *Idem*.

Ille meum comitatus] *Eurip. in Orest. σωτηρίας ἐμολ πρόβους. Germanus.*

113 *Pelagique minas*] *Quintillat. declam. 258.* 'inter fluctus, et turbati maris minas.' Arator Poëta lib. II. 'Non pelagi cœlique minas.' *Pari* aura Propertius, *Nili minas* dixit eleg. III. 11. 'Et Tiberim Nili cogere ferre minas.' *Cerda.*

Calique ferebat] *Ut ante morte præventus sit quam ferre desierit. Et mire imperfecto usus est tempore, ac si diceret: Adhuc si viveret, ferret. Servius.*

114 *Invalitus*] *Eurip. φροῖδος πρέβους.* Sic Calab. de Nestore filium a Memnone cæsum ulcisci aggredientem: *ὄνειαρ ἄρ αὐτὸν Παιδὸς ἀποφθιμένου ποθὲν ποτὶ μῦλον ἔγχεσκε Πάρ δόναμεν. Germanus.*

Vires ultra sortemque senectæ] Quia senectæ sors est quies et otium: sicut pueritiam, ludus: amor, adolescentiæ: ambitus, juvenilis ætatis. Ergo aliud ferebat pater, quam sors exigebat senectæ. *Servius.*

115 *Ut te supplex peterem, et tua limina adirem, Idem orans mandata dabat*] In plerisque omnibus antiquis exemplaribus, inter hæc membra non habetur *et copulativa particula*: et *idem orans* varie legitur. Nam codices nonnulli *id memorans* legunt, quod hoc loco mihi videtur otiosum. Alii quidam, *id me orans*. Unde puto per librariorum incitiam illud, *id memorans* emanasse. Mihi vero tam vulgata lectio *idem orans*, quam antiqua ea *id me orans* summopere satisfacit. *Pierius.*

116 *Orans mandata dabat*] Sic dictum est, ut, 'Et supplex tua munera posco.' Major enim ad impetrandum vis est eum rogare, qui possit jubere, *Servius.*

Mandata dabit] Ut, 'Huc casta Sibylla Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.' *Idem*.

Orans mandata dabit] Hoc argumentum ad necessitatem contrahunt aliqui, cum respectu ad ea quæ scripta sunt l. v. et quia hic *mandata* dicuntur, quibus ut filius pareat necesse est. Ego ad honestatem traduco, quia mandata non eam vim inserunt, quam præcepta; imo sæpissime continent mandata rationem benevolentis et obsequii. Cic. ad Q. Frat. 'tua mandata persequor diligenter.' Absit ut Quintus Marco præciperet seniori. Itaque bene conjunxit Poëta 'orans mandata dabit.' Præterea, qui poterat pater filio præcipere ut adiret infernos, quod in filii potestate situm non erat? scio hoc extremum posse eludi. *Cerd.*

Natiq[ue]] In antiquioribus exemplaribus, *gnati*, quod nonnulli alii corrupte *geniti* scribere. Probns autem Valerius hoc citato loco Metaplasium esse ait, κατὰ πρόθεσιν. Quare *Gnati* scribendum, ut etiam in Mediceo codice habetur. *Pierius*.

118 *Lucif Hecate præfecit Avernis*] *Hecate* trium potestatum nomen est. Ipsa est enim Luna, Diana, Proserpina: sed solam Proserpinam dicere non potuit, propter locos, qui Dianæ sunt. Item Dianam, quia *Avernus* ait. Unde elegit nomen, in quo utrumque constabat. Unde Lucanus de Proserpina ait, 'Hecate pars ultima nostræ.' *Servius*.

Hecate] Adi Liliū, et Natalem III. 15. Quid illis addam ad cognitionem hujus Deæ, nihil habeo. *C.*

119 *Si potuit Manes*] Nititur exemplis, quæ inferiora sunt per comparisonem: ut ipse videatur justius velle descendere. Nam Orpheus revocare est conatus uxorem: hic vult tantum patrem videre. Orpheus autem voluit quibusdam carminibus reducere animam conjugis: quod quia implere non potuit, a poëtis fingitur

receptam jam conjugem perdidisse, dura lege Plutonis: quod etiam Virgilius ostendit, dicendo *arcessere*: quod evocantis est proprie. *Servius*.

Manes arcessere] In antiquis *Manis*, non *Manes*. In Romano, et aliquot aliis *arcessere*. Utrumque vero *arcesso*, et *arcesso* recte dici alibi ex antiquis Grammaticis ostendimus. *Pierius*.

Manes conjugis] Pathos ab exemplo. Nam indignum videtur negari sibi, quod aliis indultum est. Deinde augeat invidiam a causa dispari. Manes illic conjugis, hic patris: illic, arcessere, hic, videre, &c. Videatur Macrob. IV. 5. Fabulam de Orpheo habes G. IV. *Taubmann*.

120 *Fidibusque canoris*] Bene sonantibus chordis. *Fidibus* autem est a nominativo hæc *fidis*, ut sit pyrrhichius. Nam *fides*, jambus est. *Sert.*

Fidibusque] Singularem utuntur Persius Sat. VI. 'Atque marem strepitum fide intendisse Latinæ:' et Hor. od. I. 27. 'fide Teia Dices,' &c. *Emmeness*.

121 *Si fratrem Pollux alterna morte redemit*] Ut diximus supra, Helena et Pollux de Jove nati immortales fuerunt. Nam Castor Tyndarei filius fuit: cujus mortem suo interitu fraterna pietas redemit. Quod ideo fingitur, quia horum stellæ ita se habent, ut, occidente una, oriatur altera: et iterum exemplum per comparisonem: quod quia pium est, se ad frequentiam contulit dicendo, 'Itque reditque viam totiens.' *Serv.*

Alterna morte] Minucius Felix Octavio: 'Castores alternis moriuntur, ut vivant.' Noster in Ciri: 'Illi etiam alternas sortiti vivere lucas Tyndaridæ.' Martial. etiam epigr. X. 51. *Castorem, alternum dixit, hoc est, trefphuspor.* Castor et Pollux fratres fuere, et Leda geniti; hic patre Jove, ille Tyndaro: inde factum, ut hic immortalis esset, ille mortalis. Pollux autem pro fratre orans impetravit, ut, communicata immortalitate

tate, alternis viverent. Quod ideo fingitur: quia horum stellæ, id est, sidus Geminorum, ita se habent, ut occidente una, oriatur altera. Aliter tamen hæc Eustath. ad Hom. Odyss. A. Videatur Pind. Nem. x. et Pyth. xi. *Taubmann.*

Alterna morte] Inde Pindaro Nem. x. *παρ' ἀλτέρᾳ* vivere dicuntur, et Lycophron appellat *ἡδυθρόους*. Fabula est 80. apud Hyginum: alludit Stat. Theb. l. viii. ' (Quid enim mihi nuntius ambas Itque reddique domos?) emittam, et utrumque tenebo Tyn-daridem.' Sil. Ital. l. xiii. 'Victuram hinc cernit Ledæi Castoris umbram, Alternam lucem peragebat in æthere Pollux.' *Ire viam* noster Ge. iii. 77. et iv. 108. *ire iter*. Quæ illuc notata, vide. Ovid. Fastor. i. 126. 'It redit officio Jupiter ipse meo.' Ad hunc consule Nob. Heinsium. *Emmenoss.*

122 *Quid Thesea*] Durum exemplum. Unde nec immoratus est in eo. Dicit autem inferos debere patere pietati, qui patuerant infanda cupienti. Nam hic ad capiendam Proserpinam ierat cum Pirithoo: et illic retentus luit pœnas: ut, 'Sedet æternumque sedebit Infelix Theseus.' *Servius.*

Quid Thesea] Theseus, Ægei Athenarum regis filius, cum Pirithoo, Ixionis filio, ad inferos descendit ad rapiendam Proserpinam, ubi comprehensi et vincti sunt: Theseus tamen ab Hercule liberatus; sed alter occisus fuit. Dicit igitur: Si inferi sacrilego patent, quidni hominì pio pateant? Censuram hujus loci vide apud Agell. x. 16. *Taubmann.*

Magn. Quid mem. Alciden] Melius sic distinguitur: licet quidam legant, *Quid Thesea magnum*: ut epitheton ei dent, qui per se non est magnus: nam Herculem etiam sine epitheto *magnum* intelligimus. Sed melius est *magnum* dare Herculi, quam sacrilego. *Servius.*

123 *Alciden*] Hercules Cerberum

rapturus descendit. Ita Ovid. Met. iv. 4. 'Est via declivis, per quam Tyrrinthius heros Restantem, contraque diem radiosque micantes Obliquantem oculos, nexis adamante catenis Cerberon attraxit,' &c. De rebus gestis Herculis et Thesei copiose Herodot. et Plutarch. *Taubmann.*

Et mi genus ab Jove summo] Occurrit tacitæ questioni: tanquam Sibylla dixerit, Sed ii enim qui descendebant, a diis ducebant originem. *Serv.*

Et mi genus ab Jove summo] Hic propter egregias personas non habuit Æneas, quod minueret, vel quod augeret; verum quod in illis elucebat, hoc sibi jactat cum iis *commune*: nempe quod æque genus suum ab Jove ducat. Macrob. iv. 5. *Taub.*

Mi] Sic Juvenal. Sat. x. 8. 'Pallidulus mi, &c. fuit obviu.' *Emm.*

124 *Arasque tenebat*] Rogabant enim deos, ararum ansas tenentes. *S.*

Arasque tenebat] Precantes aram tenebant: unde Varro Rerum divin. l. v. *aras* primum *ansas* ait dictas. Ita Æn. iv. 219. item xii. 'Tango aras: medios ignes et numina testor.' Macrob. iii. 2. *Taubmann.*

Arasque tenebat] 'Sumtis in manu altaribus,' inquit Justinus xiv. 2. 'precabantur jurabantque veteres.' Ad illum locum vide Bernegg. *Em.*

125 *Sate sanguine dicom*] Unde Æneas desit, inde hæc sumpsit exordium. *Servius.*

126 *Facilis descensus Averno*] Legitur *Averni* et *Averno*, id est, ad Avernum: sed at *Averni*, inferorum significat: et lacum pro inferis ponit. *Idem.*

Facilis descensus Averno] Seneca in Furent. pluribus: Nec ire labor est; ipsa deducit via. Ut sæpe pappus ætus invitas rapit: Sic pronus ær urget, atque avidum Chaos: Gradumque retro flectere haud unquam sinunt Umbre tenaces.' In Græco epigr. *Ἐκ τοῦ Ἀΐδου τῶν ὁρῶντων κινδύνων. Cæda.*

127 *Nondes atque dies patet atri janua Ditis*] Id est, omni tempore homines in fata concedunt, et hoc poetice. Nam Lucrætijs ex majore parte, et alii integre docent inferorum regna nec esse quidem posse. Nam locum ipsorum quem possumus dicere, cum sub terris esse dicantur Antipodes? In media verò terra eos esse, nec soliditas patitur, nec centrum terræ: quæ si in medio mundi est: tanta ejus esse profunditas non potest, ut medio sui habeat inferos, in quibus esse dicitur Tartarus, de quo legitur, 'Bis patet in præceps tantum tenditque sub umbras, Quantum ad ætherium cœli suspectus Olympum.' Ergo hanc terram, in qua vivimus, esse inferos voluerunt, quia est omnium circularum infima: planetarum scilicet septem, Saturni, Jovis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunæ: et duorum magnorum. Hinc est quod habemus, 'Et novies Styx interfusa cœrcet.' Nam novem circuli cingitur terra. Ergo omnia, quæ de inferis finguntur, suis locis esse comprobabimus. Quod autem dicit, 'Patet atri janua Ditis, &c.' aut poetice dictum est, aut secundum philosophorum altam scientiam, qui deprehenderunt bene viventiam animas ad superiores circulos, id est, ad originem suam redire, quod dat Lucanus Pompejo, 'Ut vidit quanta sub nocte jaceret Nostra dies;' male viventium vero diutius in his permorari corporibus permutatione diversa, et esse apud inferos semper. *Serv.*

128 *Pauci, quos æquus amavit Juppiter*] Tria genera hominum dicit ad vapores posse remeare: quos diligit Juppiter id est, hos quos in ortu benignus siderum aspectus irradiat. Juvenalis, 'Distat enim quæ sidera te excipiant modo primos incipientem Edere vagitus:' quos prudentia sublevar: nam hoc est, 'Aut ardens evexit ad æthera virtus.' Item reliquos, quos a diis genitos dixit. Con-

sequens enim est, ut deorum soboles religionibus vacet. *Idem.*

131 *Dis geniti*] Quia corporibus se infundebant potestates supernæ. Unde Heroës procreabantur. *Idem.*

Tenent media omnia sita] Causam reddit, cur non facilia sit animarum regressus, quia omnia polluta et inquinata sunt. Nam per silvas, tenebras et lustra significat, in quibus feritas et libido dominatur. *Idem.*

132 *Cocytusque sinu labens circumvenit atro*] Fluvius inferorum, dictus ἀτὸ τοῦ κούβητος, id est, lugere. Nam Homerus sic posuit. Est autem locus vicinus Acheronti: de quo diximus supra. Qui ideo luctuosi esse finguntur, quia, ut exposuimus in primis partibus libri, hæc sacra, morte hominis faciebant. *Idem.*

Circumvenit] In antiquis omnibus exemplaribus, quotquot versare contigit, uno exemplo scriptum legi, *circumvenit*: vulgata quidem lectio, *circumfluit*, minime displicet. Sed tot codices variis locis et ætatibus scriptos, non temere convenire credendum est. *Pierius.*

Cocytusque] Græce κούβητος, quod a κούβητος, cum gemitu flere atque ejulare, ut observat Torrent. ad Horat. od. II. 14. ubi meminit hujus infernalis fluvii: 'Visendus ater flumine languido Cocytus errans.' *Emmeness.*

134 *Bis Stygias innare lacus*] Modo, et post mortem. Quod autem dicit Ovidius, Æneam inter deos relatam, non mirum est. Nam, ut supra etiam diximus, necesse est, etiam relatorum inter deos apud Inferos esse simulacra: ut Hercules, Liberi patris, Castoris et Pollucis. Multi hoc non videntes, ad Sibyllam referunt, ut dicat: Vis me bis inferos cernere: modo: *et me cum lucis Heonte præfecit Avernis*: quod est paulo post dictura: quod si est, non bis hæc, sed tertio Inferos cernet; nam quandoque etiam ipsa morietur. Item hi supradictam non videntes rationem, dicant

de se Sibyllam dicere. Nam si de Ænea dicat, non eum prævidet deum futurum: quod si est, caruit nomine, et quemadmodum est de Miseno, vaticinatura? Unde referre nos debemus ad illud, ut dicamus etiam post apotheosin apud Inferos remanere simulacra. *Stygius lacus.* *Styx* palus quædam apud inferos dicitur: de qua legimus, 'Di cuius jurare timent, et fallere numen.' Quod secundum fabulas ideo est, quia dicitur Victoria, Stygis filia, bello Gigantum Jovi favisse: pro cuius remuneratione Jupiter tribuit, ut dii jurantes per ejus matrem, non audeant fallere. Ratio autem hæc est: *Styx* mœrorem significat; unde ἄρδ τοῦ στυγερῶν, id est, a tristitia, *Styx* dicta est. Di autem læti sunt semper, unde etiam immortales. Quia ἀθάνατοι καὶ μακάριοι, id est, sine morte beati. Hi ergo quia mœrorem non sentiunt, jurant per rem suæ naturæ contrariam, id est, tristitiam, quæ est æternitati contraria. Ideo jusjurandum per execrationem habent. *Servius.*

Bis Stygius innare lacus] Semel vidisse scimus Æneam inferorum regna, cum Sibylla descendens: nam Divis adscriptus. Inde Ovid. Met. xiv. 590. 'satis est inamabile regnum Adspexisse semel, Stygius semel isse per amnes.' *Emmeness.*

135 *Tartara*] Locus inferorum profundus: de quo Lucanus ad inferos dicit, 'Cujus vos estis superi.' *Serv.*

Tartara] Abyssus inferorum profundissima: unde Lucanus ad Inferos dicit, 'Cujus vos estis superi.' Plutarch. a frigore deducit, et *ταρταρὸν* tremere interpretatur. *Tuub.*

Inaano] Magno. *Servius.*

136 *Accipe, quæ peragenda prius*] Si vis, inquit, reverti, audi observationis præcepta. Et sub imagine fabularum docet rectissimam vitam, per quam animabus ad superos datur regressus. *Idem.*

Latet arbore opaca Aureus] Licet de

hoc ramo, hi, qui de sacris Proserpinæ scripsisse dicuntur, quiddam esse mysticum affirmant, publica tamen opinione hoc habet: Orestes post occisum regem Thoantem in regione Taurica, cum sorore Iphigenia (et supra diximus) fugit: et Dianæ simulacrum, inde sublatum, haud longe ab Aritia collocavit. In hujus templo post mutatum ritum sacrificiorum, fuit arbor quædam, de qua infringi ramum non licebat. Dabatur autem fugitivis potestas, ut, si quis exinde ramum potuisset auferre, morboschia cum fugitivo templi sacerdote dimicaret. Nam fugitivus illic erat sacerdos, ad pristinæ imaginem fugæ. Dimicandi autem dabatur facultas, quasi ad pristini sacrificii reparationem. Nunc ergo istum inde sumpsit colorem. Ramus enim necesse erat, ut unius causa esset interitus, unde et statim mortem subjungit Miseni; et ad sacra Proserpinæ accedere, nisi sublato ramo, non poterat. *Inferos autem subire*, hoc dicit sacra celebrare Proserpinæ. De reditu autem animæ hoc est: Novimus Pythagoram Samium vitam humanam divisisse in modum T literæ, scilicet quod prima ætas incerta sit, quippe quæ adhuc se nec vitiis, nec virtutibus dedit. Bivium autem T literæ a juventute incipere: quo tempore homines aut vitia, id est, partem sinistram; aut virtutes, id est, dextram partem sequuntur. Unde ait Persius, 'Traducit trepidas ramosa in compita mentes.' Ergo per *ramum* virtutes esse sectandas, qui est T literæ imitatio. Quem ideo in silvis dicit latere: quia re vera in hujus vitæ confusione, et majori parte vitiorum, virtus et integritas latent. Alii dicunt ideo ramo aureo inferos peti, quod divitiis facile mortales intendant. Tiberianus, 'Aurum quo pretio recerantur limina Ditis.' *Servius.*

137 *Aureus ramus*] Aureo ramo significatur Ratio vel potius Prudentia,

quam Plato discretam a reliquis virtutibus *oculum mentis* vocabat: et qua nihil non, quantumvis arduum, confici potest. Prudentiæ igitur Sole q. prælucente homo potest ab inferis remeare, id est, vitiis declinatis ad Virtutem redire. Nam per Rhamum, qui literæ illius Pythagoricæ imitatio et imago est, innuit Poëta, Virtutes esse sectandas. Quem quidem Rhamum ideo in *sicis et vallibus umbrosis latere* dicit, quia revera in hujus vitæ confusione, ex majori vitiis parte Virtutis integritas latet: atque ita abstrusa paucis obvia est et parabilis. Videntur etiam Erasmus l. n. de Copia, item P. Crinitus x. 6. Taubmann.

Lento vimine] Flexili: ut 'Lenta quibus torno facili superaddita vitis.' Aliis, gravi. Serrius.

138 *Junoni infernæ*] Proserpinæ: ut, 'Sacra Jovi Stygio.' Idem.

Dictus] Dicitus. Idem.

Junoni infernæ] Pari circumflexione Statius, 'Stygiæque severos Junonis thalamos.' Idem: 'Jam complexa manu crinem tenet infera Juno:' et Silius: 'comites Junonis Avernæ.' Cædæ.

Junoni infernæ dictus pacer] Id est, Proserpinæ sacratus vel dicitus. Si enim Pluto dicitur Juppiter Stygius: ergo et conjux ipsius, Juno. Turn. xxviii. 48. Taubmann.

139 *Et obscuris claudunt convallibus umbra*] Re vera nemus Aricinum densum est. Serrius.

140 *Sed non ante datur*] Sive justis sive injustis: sic intelligentes removebimus questionem. Hinc enim dicit, 'Longo post tempore visum.' Ex eo enim quod dicit descendisse aliquos, ramum quoque depositum esse significat. Idem.

Telluris aperta] Secundum eos, qui dicant inferos in medio esse terrarum: quos Juvenalis dicit putari esse sub terris: ut, 'Esse aliquos manes et subterranea regna.' Idem.

Telluris aperta] Signate dixit, operata. Constat Bonam deam et Tellurem eadem esse. Ubi autem Bonæ deæ fiebat mentio, *opertum* vocabant, quo viris ingredi nefas erat. Cic. ad Attic. i. 'Quasi in operto dicas fuisse.' Et in Paradoxis: 'Ut, si in opertum Bonæ deæ accessisses, exulares.' Muret. Var. xiv. 2. Taubmann.

141 *Decerperit*] In codicibus aliquot antiquis *discerperit* scriptum est, avellendus enim erat ramus: obiectaturque ita in conficiendo negotio difficultas, quum *decerpere* minus laboris quodammodo polliceatur. Plura tamen exemplaria manu scripta, *decerperit* habent. Pierius.

Auric: quam quis decerps. arb. f.] De hoc ramo anreo Ov. Met. xiv. 113. 'et auro Fulgentem ramum silva Junonis Avernæ Monstravit jussitque ano devellere trunco.' Emm.

142 *Pulchra*] Quæ rapi meruit. Serrius.

Suum] Sibi charum. Idem.

143 *Non deficit alter*] Ne diceretur, ab iis, qui primo descenderunt, esse sublatum. Idem.

144 *Frondescit*] In naturam redit: et honeste locutus est dicens, 'Habet frondes sui metalli.' Idem.

Et simili frondescit cirga metalli] Ad hunc locum vide Cl. Gronov. Observ. i. 11. ubi Servii interpretatio, *sui metalli* quid velit, edoret: dici *aurum aurum, sua poma, sui rami*, pro nativo, pro eo quod est *τὸ οὐκ ἴστωρ καὶ ὁμωγένης*. De fruticibus aureis, et metallis frondentibus mentionem infert Solinus c. 24. ad quem locum consule Salmas. p. 292. Emmenness.

145 *Alte vestiga oculis*] Require omni intentione. Serrius.

Rite repertum Carpe] *Rite carpe*, id est, cum observatione: non *rite repertum*. Idem.

147 *Si te fata rocant*] Hoc est, si quem fata vocant, facile sequetur. Id.

Non] In Romano codice, *nec*: ut sit repetitio cum eo, quod sequitur,

Nec duro poteris convellere ferro. Sed magis placet non, ut in reliquis habetur. Pidrins.

148 *Poteris*] *Poterit* quis. *Tertius* enim personæ significationem ad secundam transtulit, et generaliter loquitur. Nam ut de Ænea dicat, non procedit. Si enim dubitat, caret deo: nec potest de Miseno vaticinari. *Id.*

Duro ferro] Et genus esse potest et species. *Idem.*

149 *Præterea*] Ac si diceret, Est et alia opportunitas descendendi ad inferos, id est, Proserpinæ sacra peragendi. Duo autem horum sacrorum genera fuisse dicuntur. Unum Necyomantiæ, quod Lucanus exequitur: et aliud Sciomantiæ, quod in Homero, quem Virgilius sequitur, lectum est. Sed secundum Lucanum, in Necyomantia ad levandum cadaver sanguis est necessarius: ut, 'Pectora tunc primum ferventi sanguine suppleant.' In Sciomantia vero, quia umbræ tantum est vocatio, sufficit solus interitus. Unde Misenus in fluctibus occisus esse inducitur. *Idem.*

Jacet] Vox cadaverum. Sophocles in Elect. *ἄνθρωπος ἔκκευτο: mortuus jaceres.* Notanda periphrasis: *corpus exanimum* pro cadavere. *Cerda.*

Tibi] Ideo addidit tibi, ne *Amici* posset etiam ad Sibyllam referri. *Servius.*

150 *Incestat*] Polluit, et incestus est quæcunque pollutio. *Idem.*

Incestat] Non semper hoc verbum respicit propudiosas nuptias inter affines: nam *Servius*: 'incestus est quæcunque pollutio.' et *Festus* ad quodcunque facinus torquet: 'Incestus a Græco trahitur, nam illi facinus dicunt *ἀνέκθετος*.' Magnum pondus *Tibullus*, qui: 'Nunc feror incestus sedes adiisse Deorum.' Denique cum incestus dictus sit, auctore *Isidoro*, quasi non castus, fit perinde, ut de his dici possit, de quibus vox hæc castus: atqui caste dicuntur fieri, quæ ex more et ritu sacrorum. Unde

Lucretius l. r. loquens de *Iphigenia*: 'Sed casta inceste, nubendi tempore in ipso, Hostia concideret mactata mæsta parentis.' Hoc est, explicatore *Germano*, particulariter, et præter fas et morem. *Cerda.*

Incestat] *Incestum* dicitur flagitium in affines admissum, sed, teste *Nonio Marc. c. 6.* incestare est funere polluere. Infaustum enim videbatur et mali ominis, si quis corpus socii insepultum reliquisset, ut *Herald.* adversar. r. 9. *Emmenes.*

151 *Pendes*] Sollicitus es: ut, 'Ipse manu multo suspensum numine ducit.' Et proprie pendere est desiderare aliquid audire: ut, 'Pendetque iterum narrantis ab ore.' *Serv.*

152 *Sedibus hunc refer ante suis*] Apud majores (ut supra diximus) omnes in suis domibus sepeliebantur. Unde etiam umbras, larvas vocamus. Nam *Dii penates* alii sunt. Inde est, quod etiam *Dido* cenotaphium domi fecit marito. Ergo ant secundum istum locutus est morem, quamvis adhuc *Trojan* domos non haberint: aut dicit, Refer hunc naturalibus sedibus, id est, terræ: nam in aqua perierat. Verum tamen illud est, ut intelligamus eam dicere *Sepeli eum*: nam *Sepulchrum sedes* vocatur. *Horatius*, 'Nulla certior tamen *Rapacis orci* fine destinata *Anla* divitem manet *Hercum*.' *Virgilius*, 'Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen.' Persuadet autem sepulturam, ut possit recentis cadaveris nti anima: ut ait *Lucanus*, 'Non in tartareo latitantem poscimus antro, Assuetamque din tenebris: modo luce fugata Descendentem animam primo pallentis hiatus Hæret adhuc orci.' *Idem.*

Sedibus hunc refer ante suis] *Servius* putat attingi morem, quo olim mortui in suis ædibus condebantur, quod hic tamen necessarium non est. Nam neque hoc perpetuum fuit, dicente *Poëta* in xi. de mortuis corporibus,

'Finitimos tollunt in agros.' Neque hoc jam placitum boni iudicii hominibus, qui hic per *sedes suas* terram ipsam capiunt condendis mortuis destinant. Quam explicationem secundo loco eligit Servius ipse. Plinius VII. 55. loquens de mortuis: 'quæ deinde sedes, quantave multitudo tot sæculis animarum velut umbrarum:' ubi *sedes* capit pro loco, ubi futuræ animæ. *Cerda*.

Conde sepulcro] Non est tautologia. Duo dicit, videlicet, refer ad sepulcrum, et relato terram injice, nam hoc est, condo. Græcis sepulcra *ἔπλα* dicuntur, *κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν τοῦ νεοῦ ἔπαι*, ut scribit interpres Theocriti in Pharmac. id est, *ab ea quæ mortuis injiciebatur terra*: et hoc esse *μαλὸν τεύει*, id est, *condere*, idem ait. *Idem*.

153 *Duc nigras pecudes*] Lncr. l. III. 'Et nigras mactant pecudes, et Manibus Divis Inferias mittunt.' *Germanus*.

Prima piacula sumo] Ad expiationem pollutionis, quæ fuerat nata morte Miseni. *Servius*.

Piacula] *Ἀποκαθάρσεις, καθάρσεις, ἱερουργίαι*. Unde et *piaculare sacrum* Livio, *ἱερουργίον*. *Germanus*.

154 *Sic demum*] Ad prostremum: hoc est novissime. Et hæc particula tam apud Virgilium, quam apud omnes idoneos auctores hoc significat, licet in aliis diversa significet. *Serv.*

Lucos Stygios regna invia rivis Aspicies] Seneca scripsit de ritu et de sacris Ægyptiorum: hic dicit circa Siensem extremam Ægypti partem esse locum, quem *Philas*, hoc est, amicas vocant: ideo quod illic est placata ab Ægyptiis Isis: quibus irascebatur, quod membra mariti Omidis non inveniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inventa, postea cum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem transitu constat esse difficilem: limosa enim est et papyris referta et

alta. Ultra hanc est brevis insula inaccessa hominibus. Unde *ἄβατος* appellata est. Lucanus, 'Hinc Abatos, quam nostra vocat veneranda vetustas.' Hæc palus *Styx* vocatur, quod tristitiam transeuntibus gignit. Sane ad illam insulam, ab his, qui sacris imbuti sunt, certis transitur diebus. Lectum est etiam, quod vicini populi cadavera suorum ad alteram regionem transferunt: sed si quis forte in fluvio pereat, nec ejus inveniatur cadaver, post centum ei annos ultima persolvuntur officia. Hinc est tractum, 'Centum errant annos, volitantque hæc litera circum.' *Idem*.

Stygios regna invia] Antiqua omnino pleraque exemplaria legunt, *Lucos Stygios et regna invia rivis*: ut sit versus ejusdem generis cum eo, 'Aut ovium fœtus, aut urentis culta capellæ.' Sed enim ego hæc libentius missa fecerim: ni quibusdam sit obsequendum, qui sibi omnia qualiacunque sint, ex antiquorum codicum fide flagitant explicari. Sunt vero etiam codices manu scripti, in quibus *Lucos Stygis et regna invia* legatur. Sed enim ea omnino lectio probabilior, quæ in Mediceo, atque aliquot aliis absque copulativa particula, *Regna invia* appositively scriptum ostendit. *Pierius*.

Regna invia] Quæ contra naturam fiunt, non afferant præjudicium generalitati. Unde ait, *Invia regna*, licet Hercules et alii transierint: et sit transiturus *Æneas*. Sed dictum est illud: 'Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.' *Servius*.

155 *Pressa obm. ora*] Plato: *ἐντροπίασθαι*. *Germanus*.

156 *Masto vultu*] Propter mortem amici, et rami inquisitionem. *Serv.*

Defixus lumina] Defixa lumina habens: per quod tristitia mentis ostenditur. *Idem*.

Masto defixus lumina vultu] Egrege hic Pontanus annectit Juvenal. Sat.

14. 'Dependas animi tormenta latentis in ægro Corpore, dependas et gaudia: sumit utrunque Inde habitum facies.' *Cerda*.

157 *Ingrreditur*] Pro *graditur*: vacat præpositio: ut, 'Ingrrediturque solo, et caput inter nubila condit.' *Servius*.

Ingrreditur] Quia *Servius* *ingreditur* pro *graditur* positum ait, ita ut in vacare innuat, fuere nonnulli, qui vestusta abrasa lectione in exemplaribus manu scriptis, *egreditur* facerent. Sed enim *ingredi* pro *ire*, non tam apud Poëtas, quam etiam apud Oratores, sæpe reperitur. *Pierius*.

159 *Paribus curis vestigia figit*] Aut simili sollicitudine detentus incedit: aut *figit vestigia*, id est, stat subito: quod cogitantes facere consueverunt. *Servius*.

Paribus curis] Id est, *συνπράχων*. Est hoc πρῆπον veri amici: 'quia tristitiæ communicatio mœrentis animi quædam quasi allevatio est.' Verba sunt Achillis Alexand. l. vii. de Clitoph, et quidem allusum ad etymon Achatis, qui dictus ἀπὸ τοῦ ἀχούς a sollicitudine. *Cerda*.

Vestigia figit] Est hoc quod alibi: 'vestigia firmat: et postea, 'vestigia pressit.' Quod Lucretius l. v. 'Fixa pedum pono pressis vestigia signis.' *Idem*.

160 *Multa inter sese vario sermone serebant*] Hic proprie dictus est sermo, qui inter utrunque seritur. *Serv.*

Sermone serebant] Vetera quædam exemplaria, *serebant* pro conferebant: sed recte *Servia serebant* agnoscit, unde proprie *sermo*. *Pierius*.

Sermone serebant] Alludit ad etymon, nam *sermo* dictus, quia seritur. Sic in xii. 'Sermonesque serit varios.' Ita Græci pari indole σερμολογεῖν, et σερμολογία: et Plutarchus, σερμωτες λόγους: integra pete a Germano. *Cerda*.

163 *Indigna morte*] Miserabili: non congrua ejus meritis: vel propter ani-

mæ etiam extinctionem, elementi contrarietate. *Servius*.

Indigna morte] Quæ non convenit viro forti: ergo non tantus dolor fuisset, si in bello cecidisset. *Donatus*.

Morte perentum] Ita Lucretius l. iii. 'Quo minus ease diu possimus morte peremti.' *Cerda*.

164 *Quo non præstantior alter*] Tale quid Homerus Il. ii. Τῷ δ' ὀβρις τις θυμὸς ἐπιχθονίαν γένετ' ἀνὴρ: *Hic nondum quisquam vir inter terrestres fuit similis*. *Idem*.

165 *Ære ciere viros*] Enumerat quæ in tali viro essent dolenda: primo, quia Æolides, id est, nobili genere: secundo, quod summus artifex in sono tubæ. *Donatus*.

Viros] Homines fortes: quia imbelles nullis exhortationibus citari possunt. *Idem*.

Ære ciere viros, Martemque accendere cantu] Sic Tac. hist. ii. 39. 'omni sono, quo miles ad belli imitia cietur.' Pro *vocare* apud Lactant. iv. 1. 'per totum orbem septem soli fuerunt, qui hominum vocabulo ciarentur.' Inde *citatio* apud Hyginum pro signo vocali: et ut hic *Miscnus* ob cantum laudatur, ita *canorus* ab Ovid. appellatur xiv. 102. et locus, quo conditus fuit, demonstratur. *Emmeness*.

Martemque accendere cantu] Hemistichium hoc dicitur addidisse dum recitaret. *Servius*.

Martemque accendere cantu] Nota verba *accendere*, et *cantu*: in quibus clara imitatio Aristophanis in *Irena*, Τὸν πόλεμον ἐκώκυρῃσεν' ἐνδοθεν κεκραγότες: *Bellum accenditis intus clamantes*. Græcus πόλεμον, Latinius *Martem*: ille ἐκώκυρῃσεν, hic *accendere*: ille κεκραγότες, hic *cantu*. Non ablu-dit ab Græcis pugnam significari per *βοήν*, id est, clamorem: et quidem docti interpretes Homericum illud de Menelao, *βοήν ἀγαθὴν*, explicant, *bonus pugna*. Ab clamore certe ver-

bam *ἀμφόδω*, militare. *Cerda*.

166 *Hectoris hic comes*] Maxima hanc, quod nunquam nisi præcipuus comes esset. *Donatus*.

167 *Et lituo pugnas et hasta*] Non solum tuba alios accendere poterat, sed et ipse pugnabat. *Idem*.

Lituo] *Lituo* medium instrumentum fuit inter tubam et cornu; non rectum prorsus, ut illa; nec totum incurvum, ut istud; quamvis scriptores interdum confundant. A tuba enim sejungit Lucanus l. i. 'Stridor lituum, clangorque tubarum:' a cornu Seneca, *Œdip*. 'sonuit reflexo classicum cornu, Lituusque adunco stridulos cantus elisit ære.' Inde jam cum tuba, jam cum cornu jungebatur. De tuba Horat. od. i. 1. 'et lituo tubæ Permistus sonitus.' De cornu Juvenal. Sat. xiv. 'solvunt tibi cornua ventrem Cum lituis audita.' Cum autem esset incurvus, edebat sonum streperum et acutum. Ennius: 'Inde loci lituus sonitus effudit acutos.' et Horatius, od. ii. 1. 'litui strepunt.' Seneca, ut vidisti, 'stridulos cantus.' Debes hanc Notam Lipsio de Mil. Rom. l. iv. et Delrio in Thyest. versu 574. Pontano in hunc locum. Adi Agellium v. 8. et me Ge. iii. ad illud, 'lituosque pati.' Dissidet a Virgilio Propertius el. iii. 18. a quo Misenus tubicen dicitur, non liticen. Sed cum Virg. consentit Statius Sylv. iv. a quo Misenus dicitur *liticen*. *Cerda*.

Pugnas obibat] Lucretius, 'prælia obire.' Notat Jovianns, hic melius dici *obire*, quam *adire*, postulante hoc temeritate præcedentis syllabæ: contra *Æn*. i. melius, *tot adire labores*, quam *obire*, ne in asperitatem incideret conjungens *tot* et *ob*. Ut vero hic insignis *lituo* et *hasta*; ita Homerus, *ἀλκὸς ἔγχεα*, *doubl*. *Idem*.

Lituo pugnas obibat] *Lituo* aliquando virgam auguralem significat: hic, teste Macrobo. Saturn. vi. 8. pro tuba sumitur, ut apud Ovid. Fast. iii. 215.

Delph. et Var. Clas.

'Jam stabant acies ferro mortique paratæ, Jam lituus pugne signa daturus erat.' Qui lituo canit, liticen appellatur, ut Festus. *Pugnas obire* esse tralatitium docet Salinas. exerc. Plin. p. 35. Nostrum imitatur Solinus c. 1. 'victor ille omnium certaminum quæ obivit.' *Emmeness*.

168 *Vita spoliavit*] Ad bellum retulit: in quo victis tolluntur exuvie. *Servius*.

Spoliavit] Allusio ad morem militarem, quo spolia detrahuntur: inter spolia autem quid illustrius vita? Ita etiam Tibull. l. iv. 'spollorque relictis,' subaudi, annis. Itaque ex utroque magistro dices, *spoliare vita, annis*. Cæterum receptissimæ opinionioni mortalium, acceptæque ab Homero, refragatur Dio Chrysost. orat. xi. ubi satis indicat, Hectorem fuisse interfectorem Achillis, non contra. *Cerda*.

170 *Non inferiora secutus*] Ubique Æneam Hectori comparat: ut, 'Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis.' *Servius*.

171 *Cava dum personat æquora concha*] Aut personare facit: aut Hystero-logia est, dum per cava æquora sonat. *Idem*.

Personat æquora concha] Ut apud Eurip. *ἀρχαῖος φωνῶν*, in Iphig. in Taur. 'concha inflata sonans,' ut infra l. x. 'Immanis Triton, et cærela concha Exterret freta.' Ut autem hic *personare æquora*, Cicero *personare aures*. 'Vocibus Leptam nostrum cupio jam delectari talibus scriptis, etsi abest maturitas ætatis, tamen personare aures ejus hujusmodi vocibus non est inutile.' Quo tamen loco possem concedere neutraliter *personare* acceptum a Cicerone, tum auctoritate ductus amici mei viri eximii, tum his exemplis, quibus solennis est et ordinaria ea forma verbi hujus usurpatio, ut ibi: 'Cantu vocum, nervorum, et tiliarum tota vicinitas personabat' et alibi: 'At vero te inquit

Virg.

9 E

lino personabant omnia vocibus ebriorum: et denique: 'Cum furialis vox secum illos facere acerbissime personabat: nisi et Virgilius hoc ipso libro de Cerbero, 'latratu regna tri-fauci Personat,' dixisset: et *aures sonare* improprium videretur, cum sonum accipiant, sentiantque potius: ut sub agendi verbo enuntiatum videri possit a Cicerone: sed non ob-luctor. *Germanus*.

Personat aquora concha] Sic Horat. epist. 1. 1. 'Est mihi purgatam crebro qui personet aurem.' Illic Tor-rentium consule. Inde *concha* Apulejo Met. l. iv. dicitur *sonax*. Igno-to tubarum usu conchas habuerunt. Turneb. xxviii. 44. Hesychius κόχλοις τοῖς θαλαττοῖς ἐχρῶντο πρὸ τῆς τῶν σαλπύγων εὐρέσεως: etiam στρόμβος appellatur. Vide Nicandr. interpr. signate Ovid. Met. 1. 333. 'Cærneum Tritona vocat conchaque sonanti Inspirare jubet, fluctusque et flumina signo Jam revocare dato.' *Emmeness*.

Concha] Fortassis tubam intelligit περιφραστικῶς. Sic nonnulli interpretes. Poterit tamen proprie accipi, ut dicat eam fuisse dementia in Miseno, ut concha etiam marina personaret, unde Triton in majorem iracundiam exarsit, nam id proprium ejus instrumentum. Vide l. x. ad illud: 'Hunc vehit immanis Triton, et cærula concha Exterret freta.' *Cerda*.

Concha] Nam ante inventam a Tyrrenis tubam, concha utebantur. Turn. xxviii. 44. Ita apud Euripid. κόχλους φυσῶν. *Taubmann*.

172 *Demens*] Improvidus, qui non consideravit, etiam deos in æmulati-onem posse descendere. *Servius*.

Demens] Latet hic affectus commiserationis, ut infra de Salmoëo, 'De-mens qui nimbos, et non imitabile fulmen.' Pari affectu Homerus Il. 1. ἥ γὰρ ὅγ' αἰρήσειν Πριάμου πόλιν ἡμεῖς κείνῃ Νήπιος; *Putavit enim is captu-*

rum Priami urbem die illo Stultus, Calaber l. 1. bis inducit hunc affectum, loquens de Penthesilea, quæ sa-perba promiserat Achillis interitum; Græcorum vastitatem, navium perniciem. Oppianus Halient. l. iii. ἐδύνει μὲν ἄνθρωποι Νήπιος: *emergere cupiant Stulti*. Exornavi credo et alibi hunc affectum. *Cerda*.

Vocat in certamina divos] Allusum ad adagium, *noli cum Diis pugnare*. Nusquam Dii magis exarsere in mortales. Exemplum in Minerva, et Mæsis. Illa apud Ovid. Met. vi. 'animum fatis intendit Arachnes. Quam sibi lanificæ non cedere landibus artis Andierat.' Istæ apud Homerum Il. 11. invehuntur in Thamyris cantorem, quod gloriabundus diceret, relaturum se victoriam ab Mæis, si secum caneret, etiamsi illæ essent Jovis filiæ. *Idem*.

173 *Æmulus*] Modo *ejusdem rei studiosus*, alias *inimicus* invenitur. *Servius*.

Æmulus] Id est, ex provocatione adversarius: vel ἀντιρροπος. *Taubm.*

Æmulus] Complectitur studium imitandi cum livore hoc vocabulum, ut Non. Mar. c. 5. *Emmeness*.

Exceptum] Oppressum insidiis: quo sermone ostendit, eum tantæ falsæ virtutis, ut, ne a numine quidem, nisi insidiis opprimeretur. *Servius*.

Exceptum] Ut venabulo feram, quæ dum sua feritate plurimum posse credat, incauta ruens in ferrum, temeritatis pœnas dat. *Donatus*.

Æmulus exceptum] *Exceptum* dixit, ut feram venabulo: (est enim verbum venatorum) quæ dum feritate sua plurimum se posse arbitrabatur, sic incauta ruit in ferrum, et pœnam suæ temeritatis expendit. *Idem*.

Exceptum] Circumventum et oppressum insidiis: ac si virtute et artis peritia superari alias non poterisset. Ita Æn. 111. 'Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.' Pari forma Græce ἀποδέχσθαι dicant. *Taub.*

Triton] Penultima accentum habet, nam *Tritonis* facit. Si enim ultima habet, *Tritontis* facit: quod non procedit: ut, *Demophoon*, *Demophoontis*. **Servius.**

Triton] Quid addam Natalis operæ nihil habeo: lege illum VIII. 3. **Cerda.**

Triton] Neptuni ex Salacia F. ejusdemque tubicen. Revera autem piscis est, humani juvenis specie: de quo Plinius. Lucanus l. ix. 'Hanc, ut fama, deus quem toto litore pontus Audit ventosa perflantem litora concha.' **Taubmann.**

Si credere dignum est] Quasi incredibile sit, quod homo deum provocaverit. **Donatus.**

176 Ergo] Quia talis perierat: antequam sic fuerat interemptus. **Servius.**

Ergo omnes magno circum clamore fremebant] Fremebant, inquit, quasi irascentes in naturam, quæ illum tam necessarium, tam optimum virum, comitem regis, indigna morte pressisset. Ergo planctus fuerunt non usitati; sed quibus querelæ quoque viderentur admixtæ. **Donatus.**

Ergo omnes, &c.] De toto hoc loco accuratissime agit J. C. Scaliger v. 3. **Taubmann.**

176 Præcipue pius Æneas] Æneam supra cæteros inducit, mortem cujuslibet dolere: ut, 'Nunc Amyci casum gemit.' Item, 'Casuque animum concussus amici.' Hinc ei dat circa sepulturam etiam sordida officia, quæ in aliis denegat locis. Qui enim de pietatis generibus scripserunt, primum locum in sepultura esse voluerunt. Unde cum pontificibus nefas esset cadaver videre, tamen magis nefas fuerat, si visum inseputum relinquerent. Genus autem fuerat sepulturæ injectio pulveris. Unde est, 'Aut tu mihi terram Injice (namque potes.)' Horatius, 'Non est mora longa; licebit injecto ter pulvere curra.' **Servius.**

Præcipue Æneas] Eadem causa

etiam pius Æneas dolebat; sed plusquam cæteri. Ex superioribus apparet, quid doluerint omnes: nam supra dixit de Ænea et Achate, quod illius non solum mortem, verum etiam genus lethi doluissent. 'Ut venere,' inquit, 'vident indigna morte peremptum.' Indigna mors est, quæ non convenit viro forti: nullus enim, aut non talis existeret dolor, si in pugna cecidisset, et campo. **Donat.**

Jussa Sibylla festinant] Σπειδουσιν ἑτολὰς, ut supra sæpe *properare* active. **Germanus.**

177 Aramque sepulcri] Pyram dicit, quæ in modum aræ construi lignis solebat. Nam et sequitur, 'Congerere arboribus, cæloque educere certant.' Et aram, quæ ante sepulchrum fieri consuevit, intelligere non possumus: ut, 'Stant manibus aræ:' cum nondum facta sit funeratio, quæ præcedit sepulchrum. Probos tamen et cæteri commentatores, de hoc loco requirendum esse, dixerunt. **Servius.**

178 Cæloque educere certant] Ut hoc faciant, mente pertractant. Nam adhuc ituri ad silvam sunt. **Idem.**

Aramque sep. Cong. arb. cæloque educ.] Il. H. τύμβος δ' ἄμφ' αὐτὴν ἑνα πόλεον ἐξαγαγόντες Ἀκροτον ἐκ πεδίου. Sæpe Homerus νηὶν πῦρ, pro eo quod est, ut Didymus, ξύλα σωρεῖσθαι ἕνεκα τοῦ πῦρ ποιῆσαι. *Aram* autem *sepulcri* dixit, quod non solum secundum ipsa sepulcra, sed et in ipsis sepulcris aras antiqui struerent, in quibus DD. Manibus sacræ oportunius fierent. Dixit autem Maro *Aram congerere* imitatione Apollonii, qui νῆαν αὐτῷθι βαμὸν ἐπακτίον Ἀπόλλωνος. Videtur autem in hoc membra Maro mihi illud Homeri Il. H. respexisse, χεῖρομεν ἄμφ' ὑπὲρ τύμβον: ubi χεῖω, vel χεῖω eam vim habet, quod est, ex humo egesta extruo: ut intelligat Maro ex mente forsitan Homeri, aram, basinque sepulcri cumulatam, congestam, et aggeratam arboribus ad rogam pyramque destinatis; nam

quamvis ex ordine et œconomia poetæ pyra consumpta poetæ Æneam narrat imposuisse ingenti mole sepulcrum; nihil tamen vetat, etiamsi aliter sentire videatur Servius, quin præstructo præparatoque jam sepulcri aggere aut fundamento, velut epistylon et coronidem demum Æneas rite imposuerit. *Germanus.*

Aramque sepulcri Cong. arb. cœloque educere certant] Idem fere Sil. Ital. l. xv. 'alta sepulcri Protinus extruitur, cœloque educitur ara.' De aris monumenti aut sepulcri videndus Gu-thierius II. 19. *Emmeness.*

179 *Itur*] *Eo, e* brevis est: *itur, i* longa invenitur. Ergo quia hoc verbum breve est in origine, et in declinatione fit longum, ideo certa ejus natura, nec in temporibus, nec in participiis invenitur. Nam cum *itur* longa sit, *iturus* brevis invenitur: ut, 'Superumque in lumen ituras.' Multi tamen tentant dicentes *itur* propter *eo*, quæ prima verbi origo est, per diphthongum scribi debere: quod non procedit, quia diphthongus semper longa est. *I* autem et produci potest et corripri. Hinc est quod *fortuitus* et producit et corripit. Juvenalis: 'Non quasi fortuitu nec ventorum rabie: sed Iratus cadat in terras et vindicet ignes.' Contra Horatius: 'Nec fortuitum spernere cespitem Leges sinebant.' Hic enim nisi *i* litera longa sit, non stat versus. Et hoc protulimus exemplum unius sermonis, ne quis dicat *iturus* et *itur*, ideo variam habere naturam, propter temporum varietatem. Unde melius est (ut diximus) originis considerare rationem. Sane *fortuitus* ab *cundo* est et a *fortuna* compositum. *Serv.*

Itur in antiq. sitam] Similis locus apud Homerum Iliad. xxiii. ubi Patroclus pyra instruitur. Et est egregia *ὑποκείμενος* sive tractatio excidentium arbores. Hæc autem sumpta sunt ex Ennio: 'Incedunt arbuta per alta: securibus cædunt: Per-

cellunt magnas quercus: exciditur ilex: Fraxinus frangitur: atque abies consternitur alta: Pinus procera pervortunt: omne sonabat Arbustum fremitu silvæ frondosæ.' *Taubm.*

Antiquam] In qua essent arbores multis sæculis auctæ. *Donatus.*

Stabula ferarum] Ergo majores feræ ibi stare consueverant; quarum metus arcebat homines, ne irent cæsum ligna. Laus Trojanorum, qui non sunt deterriti stabulis ferarum, ubi multarum esset congeries et magnarum: nam de minoribus cubilia diceret. *Idem.*

180 *Procumbunt piceæ*] *Picea*, secundum Plinium in naturali historia, quinta species cedri est. Nam cædria dicta est quasi *καυόμενης ὕλης ὑγρόν*, id est, arboris humor ardentis. *Servius.*

Securibus] Signate et proprie. Philostratus Icon. l. II. cum *πύλας*, id est, securim nominavit, subjicit, *ὅς κούρὰ δένδρα αἰπεῖ τὰ μεγάλα*: quæ magnas cædit arbores. *Cerda.*

182 *Advolvunt*] Vulgatam lectionem ac volvant cum particula conjunctiva et verbo, cum Mediceo antiqua etiam aliquot habent exemplaria. Sed in Romano et in Longobardico, *advolvunt* verbo cum præpositione *ad* composito legitur, quod magis placet: ut in Georgicis, 'Advolvere focis.' *Pier.*

Advolvunt] Quod propter ingentium illarum arborum magnitudinem, et pondus ad pyram volventes trahere cogerentur, cum ferre non possent. Turn. XIII. 21. Alii convenientius legi ajunt cum Mss. *Ac volvant.* *Taub.*

183 *Nec non Æneas*] Bona œconomia venit ad ræmum. *Servius.*

184 *Accingitur armis*] Instruitur officiis. *Idem.*

185 *Tristi*] Quamvis de morte amici tristis esset, non omittebat curam rami investigandi. *Donatus.*

Tristi cum corde volat] Locutio in a usurpata prius Lucilio, Lucretio, Plauto, quod jam alii indicaverant. *Prims:*

'non ante in corde volutas.' Alter l. III. 'mente volutent.' Tertius Captiv. 'in pectore hanc rem meo voluto.' Repetit Virgilius Æneid. I. et IV. *Cerda.*

186 *Aspectans silvā*] Longe nobilior vox, *aspectans*, quam *adspiciens*: Scal. IV. 16. *Taubmann.*

Forte precatur] Vacat *forte*: et est versus de his, qui Tibicines vocantur: quibus additur aliquid ad solam metri sustentationem: ut, 'Nunc dextra, nunc ille sinistra.' Nec enim possumus intelligere eum fortuito rogasse. *Servius.*

Voce] In Romano codice, legere est *voce precatur*. In Longobardico ore. Sed enim Servius agnoscit *forte*, quod etiam in plerisque codicibus antiquis habetur. Addit vero Servius versum hunc ex eo genere esse, qui Tibicines appellantur, quibus aliquid additur ad solam metri sustentationem. Vacare enim adverbium *forte* putat. Sed enim intelligo, posteaquam hæ variae lectiones, nostra cura collectæ, per manus hominum circumferri cæptæ sunt, aut ore, aut voce, peritorum iudicio magis approbari: nos vero hoc in medio ponimus. *Pierius.*

187 *Si*] Adverbium rogantis et optantis est per se plenum; sicut et *o*: licet Neoterici hæc jungant, et pro uno ponant. Persius, 'O si Ebullat patrai præclarum funus.' *Servius.*

Si nunc se nobis] *Si* particula est optantis, more Græcorum, qui εἴθε et αἴθε dicunt, ἀντὶ τοῦ ὕψελον, utinam. *Germanus.*

Si] Pro utinam. Stat. Achill. I. IV. 'Saltē si soboles aptam quam mittere bello Possem, plena forent mihi gaudia.' *Emmencæ.*

188 *Quando*] Siquidem: et *nimum* vere cum ingenti dixit effatu: quasi mors prædicta falsa esse debuerit. *Servius.*

189 *Nimum, &c.*] Soph. in Antig. ὁ μῦθος τοῦτος ὡς ἂν ὁρθὸν θύσας unde et ἀληθόμεναι, et ψευδέμεναι. Et

Hom. Od. E. πῶτα θεὰ νημερτὴ δίδω. Ut autem hic *nimum*, sic eadem forma θῆαν sæpe Græci efferunt. Æschyl. in Agam. θῆαν ἑλλην' ἐπιστάμαι φάτω. *Germanus.*

Hæc nimium] Hæc parenthesi includi posse, censet H. Stephanus. *Taubmann.*

190 *Cum forte columbæ*] Auguria aut oblative sunt, quæ non poscuntur: aut impetrativa, quæ optata veniunt. Hoc ergo quia oblativum est, ideo dixit *forte*. Bene autem a columbis Æneæ datur augurium, et Veneris filio et regi. Nam ad reges pertinet columbarum augurium: quia nunquam solæ sunt, sicut nec reges quidem. *Servius.*

Geminæ cum forte columbæ] Videatur et P. Victorius III. 14. Cælius Rhod. XVII. 15. censet, per *geminas columbas* mystice duas animæ alas designari, id est, contemplativam moralemque virtutem: quæ ad *ramum aureum*, id est, ad prudentiam altamque illam sapientiam, *aurei* nomine sæpius significatam, hominem ducant: quæ etiam a *Veneri* mitti dicantur: quod divinarum rerum amor eximius aliis nutrimenta sufficiat, quibus erigamur atque in Deum transeamus: quod paulo post, vs. 202. significari ajunt: 'Tollunt se celeres,' &c. *Taubmann.*

191 *Ipsa sub ora*] Perite: ne si longius volarent, non ad eum pertinere viderentur. Nam moris erat, ut captantes auguria certa sibi spatia designarent, quibus volebant videnda ad se pertinere. *Servius.*

193 *Maternas*] Veneri consecratas, propter factum frequentem et coitum. *Idem.*

Maternas aves] Id est, Veneri matri sacras: propter sæcunditatem scilicet: de quo Aristoteles. Græcia et περιστέρα dicitur παρά τὸ περισσῶς ἔρῃν, id est, a crebro coitu. *Taubmann.*

194 *Si qua via est*] Si est ratio: et jam ex hoc loco esse incipit impe-

trativum, quod fuerat oblativum. *Servius*.

O] Posuit cum loqueretur cum columbis: O, cum preces torsisset ad matrem: illic enim ponitur, ubi simplex hortatio est et blanda. *Donatus*.

Cursumque per auras] *Cursum* vocavit impetum, et eundi officium. Nam et navium *cursum* dicimus. *Servius*.

195 *Opacat*] Id est, inumbrat. Notat hoc verbum, ut *rarum* et dignitatis plenum, *Scalig. Poët. iv. 16. Taubm.*

196 *Ne defice rebus*] Ne desere in rebus incertis. Et bene in silvis invocat matrem, quam jam scit sibi visam esse habitu venatricis: ut in primo legimus. *Servius*.

197 *Diva parens*] Antiqua pleraque exemplaria cum *Mediceo* legunt *diva parens*. In *Romano* et aliquot aliis *alma*. *Pierius*.

Sic effatus] Proprie effata sunt augurum preces. Unde ager post pomeria, ubi captabantur auguria, dicebatur *effatus*. *Servius*.

Vestigia pressit] Quia ad captanda auguria post preces, immobiles vel sedere vel stare consueverunt. *Idem*.

Vestigia pressit] Observabat diligentius: quia sciebat posse illas, præter adventum suum, aliquid propriis moribus nunciare. *Donatus*.

Vestigia pressit] Id est, substitit: quod etiam *Scalig.* observavit. Captantes autem auguria dicebantur, *Servare de cælo*: ut etiam aves ipsæ, *Servata*: de quo *Brisson. Formul. l. ii.* hinc *P.* addit, 'Observans quæ signa ferant: id est, quæ ambulando indicia futurorum essent habituræ. *Taubmann*.

198 *Observans quæ signa ferant*] *Observare* enim et de cælo et de avibus verbo augurum dicitur. *Servius*.

Quo tendere pergunt Pascentes] Hic jam optimum significatur augurium, quod pascebant. Nam *Romani* moris fuit, et in comitiis agendis et in bellis gerendis pullaria captare auguria. Unde est in *Livio*: quod cum quidam,

cupidus belli gerendi, a tribuno plebis arceretur, ne iret, pullos jussit afferri: qui cum missas non ederent fruges, irridens consul augurium, ait, *Vel bibant*; et eos in *Tyberim* præcipitavit: inde navibus victor revertens ad *Africam*, in mari cum omnibus, quos ducebat, extinctus est. Multi *pascentes* distinguunt: et absolutus est sensus. Alii dicunt *pascentes volando*: et referunt ad naturam columbarum, quæ exilientes pascere consueverunt. Alii *volando*, ambulando dicunt. *Vola* enim dicitur media pars pedis sive manus. *Idem*.

199 *Prodire*] *Prodibant*: infinitus pro indicativo. *Servius*.

Prodire volando] *Prodire* pedum est, *volare* alarum: sed quomodo ambulabant et volabant? Sed intellige *volam* esse mediam partem plantæ manus. *Ergo volabant*, id est, ambulabant per *volam*. Unde *involare* dicimus, cum aliquid furtim volæ manus subtrahimus. Item *involare* cum violenter manus in aliquem diriguntur. *Terent. 'In faciem involem venefico.'* *Ergo* hic *ambulare* intelligit: nam cum alarum motum exprimere voluit, dixit, 'Cælo venere volantes:' cum autem demonstrasset ambulationem in eo, quod est *prodire volando*, et deinde volatum exprimere vellet, dixit, 'Tollunt se celeres, liquidumque per aëra lapsæ.' *Ergo* usque ad *Avernum* ambulaverant. *Donatus*.

200 *Quantum acie possent*] Est hoc, quod alio flexu dixit *Varr. Lat. lin. l. vi.* 'quaqua intuemur oculis:' ex emendatione *Jos. Scal.* Quod *Virg.* ipse *Æn. i.* 'Prospectum late pelago petit.' *Cerda*.

201 *Grave olentis Avernus*] Male olentis. Alibi bene olentis: ut 'Et graviter spirantis copia tymbæ Floreat.' *Servius*.

Grave olentis] Hac forma *Ge. iv.* 'grave olentia centaurea.' Et *Ecl. iii.* 'suave rubens Hyacinthus.' et *Ecl. iv.* 'suave rubenti Murice.' *Ennius*

etiam apud Tullium in Bruto: 'suave loquenti ore.' *Cerda*.

202 *Liquidumque per aëra lapsæ*] Non est aëris perpetuum epitheton: sed purum ait, Averni comparatione. Dicit autem eas alte volasse ad vitandam Averni odorem. *Servius*.

203 *Gemina*] In Longobard. *geminæ* legitur, ut sit de columbis. Sed omnino melius *gemina super arbore*: cujusmodi species tantopere optabatur. *Pierius*.

Gemina] *Geminæ* legend. non *geminæ*, ut in vulgatis. Primo libri aliquot veteres habent *geminæ*. Deinde, credibile, utramque avem sedisse in una arbore, in illa (inquam) ubi aureus ramus, non in duplici. Tertio, supra dixit, 'geminæ cum forte columbæ.' Et in utroque loco videtur mihi Poëta alluisse ad partum columbarum, de quo ego jam locutus in Eclogis. *Cerda*.

Super arbore sidunt] Secundum antiquam licentiam. *Servius*.

204 *Discolor*] Nam per arborem viridem fulsit color aureus. *Donat*.

Auri aura] Splendor auri. Horatius, 'Tua ne retardet Aura maritos,' id est, splendor. Hinc et *aurum* dicitur a splendore, qui est in eo metallo. Hinc et *aurati* dicti, quorum favor splendidos reddit. *Servius*.

Auri] In Romano codice, *aur* legitur casu septimo, ut sit *Refulsit aura splendore aureo*, vel *propter aurum*. *Servius* tamen agnoscit *auri*: legitque, 'auri, hoc est, splendor auri.' *Pierius*.

Auri aura] Ut explicui explicant *Servius* hic, et *Lambinus* in Horatium: ut enim *Virgilius* dixit *aura auri* pro splendore auri, ita *Horatius* Od. II. 8, *aurum* posuit pro nitore oris: 'tua ne retardet Aura maritos.' Sed certe *Horatius* aliter posset explicari. Tu lege *Ludovicum* *Carrion*. II. 20. ubi ad rem hanc tractat locum *Manilii*. *Cerda*.

206 *Brumali frigore viscum*] Bene *brumali* addidit. Tunc enim maturum

est, et auri imitatur colorem. Nam nova fronde viret: quod, ut ait *Plinius* in naturali historia de fimo turdellarum, in certis arboribus nascitur. Unde *Plautus*, 'Ipsa sibi avis mortem creat.' *Servius*.

Viscum] *Viscum* frutex est aurei sive crocei coloris, nascens in larice, abiete, quercu, robore, ilice, pinastro, terebintho. Saturni nullo modo nascitur, nec nisi per alvum redditum, maxime palumbi ac turdi: hinc illud, 'Quod non sua seminat arbor.' De hoc *Plautus* in Fragmentis: 'Ipsa sibi avis mortem creat:' 'al. cacat.' De quo *Plin.* I. XVI. cap. ult. *German. Mistell. Taubmann*.

Viscum, quod non sua sem. arbor] Unde et in *Epigr.* *Argentarius* merulam admonet quercum vitare, sed in vite tutius considerare: *δρὺς γὰρ*, inquit, *ἐπ' ἀρνίθεσσι φέρεי τὸν ἀνάρσιον ἔχον*, 'H δὲ βότρυν, στέργει δ' ὑμνοπόλους βρόμιος. *Germanus*.

Viscum, quod non sua, &c.] Ad hunc locum *Schedius* videndus, ubi de visco agit, c. 36. de *Dis Germanis*. *Enm*.

206 *Arbos*] Interesse plurimum ait *Caper* in libello de elegantis, utrum *arbos* an *arbor* dicatur. Siquidem *arbor* omne lignum dicitur: *arbos* vero non nisi fructifera. Veteres tamen codices hujusmodi differentiam non servant. *Pierius*.

207 *Teretes truncos*] *Teres* est rotundum aliquid cum proceritate: ut, 'Incumbens tereti *Damon* sic cœpit olivæ.' *Horatius*, 'Brachia et vultum teretesque suras Integer laudo.' *Serr*.

Truncos] Antiqui aliquot codices, *circumdare ramos* habent. Sed *truncos* nihil quicquam displicet. *Pierius*.

208 *Talis erat species auri frondentis*] *Κλάδου χρυσίζοντος*. *Bractea* autem auream *Græci* χρυσὸν πέταλον. *Germanus*.

209 *Bractea*] In Romano codice, et in Longobardico, *Brattea* duplicato scriptum est. Juniores *Bractea* per *ch* densum scribi volunt, contra omnes

orthographiam regulas, etiam si *καὶ τὸ βράχυν, bractea* dicitur. Qui *bractea* duplici *tt* scripserunt, eo decepti sunt, quod in characteribus Longobardicis, *c* et *t* literæ eadem pene forma figurantur. Unde etiam errorem illum apud Martialis provenisse crediderim, quod *juventus* pro *juvencus* scriptum est eo versu: 'Cæsaris atque Jovis confer nunc schema. Juvencus Par onus ut tulerit: altius iste tulit.' Ita enim scriptum est in antiquo satis codice, quem mihi dono dedit Valerius Victor Viterbiensis, Adolescens ingenio et eruditione supra ætatem admirabilis. Quid enim illic agat *Juventus*, hac adinventæ lectione, non video. Ut vero ad Virgilium revertamur: in Longobardico, et aliquot aliis, *crepitabant* corrupte omnino legitur: non enim *folia bractea* dicimus epitheti forma. Est vero *Bractea* non tantum de metalli lamina, verum etiam de quacunque materia. Plinius, 'ut una arbor sæpius veniret, excogitatæ sunt ligni Bracteæ.' Plerius.

Leni crepitabant bractea] *Bractea* tenuissima lamina, ἀντὶ τοῦ βραχύν, quod est ἤχησθ, a crepitando. Isid. l. xvi. 'Crepitabat tanquam bractea.' Nam ejus folia ea subtilitate natura produserat, ut aura spirante, quasi bractea crepitarent. Nonius.

210 *Corripit*] Ne prolixior esset narratio, non dixit quomodo ad ipsam arborem Æneas venerit, sed per aliam viam intellige pervenit. Donatus.

Extemplo] Bene verbo usus est augurum, ut diximus supra. Servius.

Extemplo] Bene utitur verbo augurum sive sacrorum. Hoc autem sacrificio patrato, a præcone pronunciabatur: quo significabatur, ut exirent ex templo. Quod quia cito fiebat, inde pro cito et propere sumi ceptum est. Scal. Conject. Taubmann.

211 *Cunctantem*] Aliud pendet ex alio. *cunctantem*, quia avidus, ut ostendat tantam fuisse avellendi cupiditatem, ut nulla ei celeritas satisfacere

posset. Nam tardantem dicere non possumus eum, qui fataliter sequebatur. Alii *cunctantem* ad auri naturam referunt, id est, mollem, quia paulatim frangitur, id est, lentescit. Alii *cunctantem* gravem dicunt: ut, 'glebas cunctantes, crassaque terga Expecta.' Servius.

212 *Nec minus*] Nihilominus ille deflebat. Idem.

Interea] Dum itur ad silvas. Idem.

Litore] Veteres plerumque sepulcra mortuorum collocabant ad maris litora. Sic in vii. 'Tu quoque litoribus nostris Æneia nutrix.' Sed et Ajacis, Hectoris, aliorumque Heroum tumulos collocatos fuisse ad maris litora, notum. Nota etiam Cæcæ historia illius, qui amatus est a delphine, ad cujus tumulum, qui prope litus, visa ingens delphinorum multitudo. Græcus Poëta de Achillis tumulo ἀγυαλφ, &c. quod epitaphium ita vertit Henric. Stephanus: 'Adjacet ille mari, streperis celebretur ut undis, Cui fuerat genetrix Diva marina Thetis.' Huic mori vicinus alius, quo veteres ad amnium ripas humabantur. De hoc alibi. Cerdæ.

213 *Ingrato*] Tristi: ut gratum, lætum aliquid dicimus. Alii *ingrato* dicunt gratiam non sentienti. Serv.

Cineri] Nondum cinis erat, sed mox, combusto cadavere, erat futurus. Donatus.

Cineri ingrato] Vel, cadaveri gratiam et officium non sentienti: vel nullam gratiam habituro. Auctor Cypæ: 'Quid cineri ingrato servas benevolentia certa?' Propert. el. l. 3. 'Omniaque ingrato largibar munera somno,' id est, officia non sentienti. Ego *ingratum* exposuerim, Trojanis tam amicis officium minus gratum, sive triste. Taubmann.

Suprema] In Romano codice, *suprema* duplicato *pp* notatum est hoc loco. Nempe quod veriti sunt mutam cum liquida non esse satis ad primam syllabam producendam. Et eodem

sane modo in Basilica D. Marix, cognomento Majoris, antiquo marmore notatum aspeximus, SUPPREMUM VERSUS MUNUS DONATUS ET ARAM. Sed enim exempla hujusmodi non sunt imitatione digna. *Pier.*

214 *Pinguem*] Aut de Græco translulit *λεπὰν* magnam: aut Hypallage est, de pinguibus tedis. *Servius.*

Principio pinguem] Ea adhibuerunt, quæ non solum pyrum instruerent, sed etiam facile incenderent. *Donatus.*

Pinguem tedis] *Teda*, arbor ex genere laricum, sed magis resinifera. Et forte tedam hic vocat, quam vs. 180. *picam*: hic *robur*, quam ibidem *ilicem*: vide *Æn.* iv. 505. *Taubmann.*

Principio pinguem tedis, &c.] Locus sumptus ex Homero ubi agit de sepulchro Patrocli. Vide *Macr. Saturn.* v. 7. *Emmenes.*

215 *Ingentem struxere pyram*] Eo honestius censebatur funus, quo altior et grandior pyra. Supra, 'cæloque educere certant.' Appianus in Hispanicis de funere Viriati, *ἐν ὀφλοῦσσι πυρὰς ἔκαιον*: cremarunt in altissimâ pyra. Apud Herodianum l. iv. Antoninus in Festi, sibi carissimi, funere jubet, *ξόλων πολλὰν ἀθροσθήναι πυρὰν*: compluribus e lignis pyram strui. Homerus II. xxiii. in funere Patrocli: *Πόλησαν δὲ πυρὰν ἐκατόμπεδον ἔσθα καὶ ἔσθα*: Fecerunt autem pyram centum pedum quoquo versus. In funere Elpenoris *Odyss.* xii. et in funere Hectoris II. xxiv. magnæ fuisse pyræ indicantur, cum ibi dicatur ex incisus arboribus summum litus prominuisse, hic, adductam *ἑσπερον ἔλην*, immensam materiam. Dionys. Hal. l. x. scribit in Sicinii, viri fortissimi, funere maximum rogam a militibus aggestum. Seneca in *Cæt. de rogo Herculis*: 'Adgeritur omnis silva, et alternæ trabes in astra tollunt, Herculi augustum rogam.' Alil in Seneca præferunt *angustum*. *Cerda.*

Cui] In antiquis aliquot codicibus, pro *qui* suppositum est *tum*: quod si

diligenter advertas, non displicebit. *Pierius.*

Frondebis atris] Aptis ad funera. *Servius.*

Atris] Vel infaustis: ut *ater dies*, id est, infelix. Vel vere atris, nam eo viro frondes erant saturatæ, ut præferrent atriciem. Sunt qui in Poëta atras frondes intextentes, latera pyræ confundant cum cupressibus. Quibus favere potest, *Papin. Theb.* iv. qui in re simili: 'frondes, atque omne cupressus Intexit plorata latus:' et l. vi. 'Tristibus interea ramis, teneraque cupresso Damnatus flammis thorax, et puerile pheretrum Textitur.' Et *Ovid.* qui *Trist.* iii. 'Funeris ara mihi ferali cincta cupresso.' Hi duo, præsertim *Papinius*, id muneris dant cupressui, quod *Virgilius* atris frondibus. Nihilominus tamen satius est dicere, *Virgilium* distinxisse atras frondes a cupressu, ut illæ latera intexerent, ista ante pyram locata esset, ex more, quem postea aperiam. *Cerda.*

216 *Intexunt*] Pari verbo in l. xi. de re simili: 'Haud segnes alii crantes, et molle pheretrum Arbutels texunt virgis, et vimine querno.' *Papinii* loca jam attuli. *Idem.*

Ante cupressos Constituant] Cupressus adhibetur ad funera: vel quod cæsa non repullulat: vel quod per eam funestata ostenditur domus, sicut lætam frondes indicant festæ. Varro tamen dicit pyras ideo cupresso circumdari propter gravem ustrinæ odorem: ne offendatur populi circumstantis corona, quæ tandiu stabat respondens fletibus præfixæ, id est, principis planctuum, quamdiu, consumpto cadavere, et collectis cineribus, diceretur novissimum verbum *Illicet*, quod ire licet significat. Unde est, 'Dixitque novissima verba.' *Serv.*

Ante] Parte rogi anteriore. *Ovid.* *Trist.* iii. 'Funeris ara mihi ferali cincta cupressu Convenit.' Cætera vide *Æn.* iii. 64. et *Cæl. Rhod.* xxv. 2. *Taubmann.*

Cupressos] Hoc quoque originationis Græcæ in Romano codice, et quibusdam aliis, vocalis ejus naturam retinet, quæ notatur apud Græcos: *cupressos* itaque scriptum invenitur, quum tamen omnes vulgo nunc *cupressos* per *u*, Latine proferant et scribant. *Pierius*.

217 *Armis*] Nam virorum fortium arma, et cætera, quæ charissima haberent, cum ipsis consumebant. *Don*.

Super fulg. armis] Magni viri nunquam soli comburebantur, sed cum armis, aut equis, aut canibus, aut famulis, rebusque aliis, in vita carissimis. *Taubmann*.

218 *Pars calidos latices*] Plinius in naturali historia dicit, hanc esse causam, ut mortui et calida abluantur, et per intervalla conclamentur: quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari, et homines fallere. Denique refert quendam suppositum pyre, adhibitis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari. Unde et servabantur cadavera octo diebus, et calida abluebantur: et post ultimam conclamationem comburebantur: unde traxit Terentius, 'Desine; jam conclamatum est.' *Servius*.

Æna undantia flammis] Hoc est per flammæ. Alibi: 'Nec se jam capit unda: volat vapor ater ad auras.' *Idem*.

219 *Lavant frigentis et unguunt*] Versus Ennii, qui ait, 'Tarquinii corpus bona femina lavit et unxit.' *Id*.

Lavant, &c.] Calida aqua lavabantur cadavera, monente Francisco Robertello, et Turnebo xxviii. 44. De hisce ritibus omnibus Kirchmannus. *Emmenseus*.

Corpusque lavant frigentis] Id est, mortui. Plinius tradit, mortuos ideo calida abluï, et per intervalla conclamari: quod interdum spiritus vitalis exclusus putetur, et homines fallat. Unde et dies septem cadavera servabantur; et post ultimam demum conclamationem comburebantur: unde

tractum illud Terentii: 'Desine; jam conclamatum est.' *Taubmann*.

Unguunt] Uncionum cadaverum meminit etiam Herodot. l. 1. et Juvenal. Sat. iv. Et lotio quidem hodieque durare alicubi, traditur, præsertim in Creta et partibus Italiæ: sed unctio desiit. *Idem*.

220] *Tum*] In antiquis aliquot codicibus propter characterum similitudinem scriptum invenias, cum *membra toro*. Sed magis placet *tum*. *Pier*.

Defleta] Participium ab eo, quod est *fleor*, si tamen inveniat: alias sine verbi origine esse dicemus. *Serv*.

Toro] Pheretro, lectica, lecto, κλίνη; qui quidem lectus cum corpore comburebatur in pyra. Vide Des. Herald. Advers. i. 9. *Taubmann*.

Defleta reponunt] *Ponere*, et *reponere*, vocabula esse funebria, docet Pimpontius. Ita Propert. 'An poteris siccis mea fata reponere ocellis?' *Idem*.

221 *Purpureas*] Ad imitationem sanguinis, in quo est anima: ut diximus supra: ut, 'Purpuream vomit ille animam.' *Servius*.

Purpureas] Ex precio vestium meritum mortui vult ostendere. Has vestes illum amasse, ex eo demonstrat, quia frequenter illis usus est: et propterea multis erant notæ. *Don*.

Purpureasque super testes] Sc. Miæni. *Purpureas*, ad imitationem sanguinis, in quo est anima, quæ itidem *purpurea* Nostro dicitur. Et alludit forte ad paludamentum purpureum, quo viri principes in bello utebantur. Sic et Dido, Æn. iv. exsuvias, quas caras habuerat, rogo imponit. Alii alio trahunt. *Taubmann*.

Velamina nota] Vel ipsi chara, vel animæ. Ex notitia etiam gignitur charitas: 'Hic inter flumina nota.' *Servius*.

Velamina nota] Quorum usus in bello frequens; unde illud Æn. xi. 'Conjiciant igni,' &c. 'pars munera nota, Ipsorum clypeos, et non felicia

tolis, &c. Cornelia, de rogo Pompeji, apud Lucan. 'Collegit vestes miseri- que insignia Magni Armaque et impressas auro quas fecerat olim Exsuvias, pictasque togas, velamina summo Ter conspecta Jovi, fœnestoque intulit igni.' Nam more veterum, vestes cum mortuo aut condebantur, aut urebantur. Hom. de Achillis funere Odyss. Ω. *Kaleo δ' ἐν τ' ἑσθῆρι θένει.* Vide et Lipsium Epist. Q. 1. 7. *Taubmann.*

222 *Feretro*] Græce dixit. Nam *capulus* dicitur a *capiendo*. Unde ait Plantus, 'Capularis senex,' id est, capulo vicinus. *Servius.*

Subiere feretro] Ut 'Subeunt muro.' *Idem.*

Pars ingenti subiere feretro] Alludit ad Romanorum in clarorum virorum funeratione consuetudinem: qua feretrum præstantissimi quique subibant. Ita apud C. Tacitum l. 1. de Angusti cadavere: 'Conclamant patres, corpus ad rogam humeris Senatorum ferendum,' &c. *Taubmann.*

223 *Subjectam*] Ita Propert. l. 1v. 'Sic mœstæ cecinere tubæ: cum subdita nostrum Detraheret lecto fax inimica capist.' Inde et noster: 'subdita flamma medullis.' Lucret. l. vi. 'Subdebantque faces.' Græcis *βῆτα ἐπάρων.* *Idem.*

More parentum] Propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium. *Servius.*

Parentum] Propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium, ut quidem Servius exponit: et hunc secuti omnes novitii, excepto Erythræo, qui *parentum* exponit, *genitorum*; atque id de patre juxta et matre intelligendum docet. Ita Lucanus l. vi. 'Fumantes juvenum cineres ardentiaque ossa E mediis rapit ipsa rogis, ipsamque, parentes Quam tenere facem.' Notatque P. Lætus, si affines nulli fuissent, amicitiores accendisse rogam. Vide et Kirchm. de

funerib. R. l. 111. *Taubmann.*

224 *Aversi*] A tergo enim faces rogo subdebant, ut oculis dolorem prohiberent: vel, ut significarent, se id invitos facere. *Idem.*

Facem] De fune, ut Varro dicit: unde et funus dictum est. Per noctem autem nrebantur: unde permansit, ut mortuos faces antecendant. *Servius.*

Congesta] Copiose tradita. *Don.*

225 *Thurea dona, dapes*] Meritum viri ostendit ex multitudine specierum: et cum non dicat quanta, etiam plura intelliguntur. *Idem.*

Thurea dona, dapes] Stat. Theb. l. vi. 'Portant inferias arsuraque fercula primi.' *Emmeness.*

Dapes] Epulæ, quibus mortuo parentatum erat: *silicernium*. Vide Kirchm. de Fun. R. 1v. 5. At Nasimb. adipem et carnes hostiarum intelligit. Ita Homerus scribit, cæsarum ante pyram ovium et boum adipe Patroclum a capite ad calcem cooptum fuisse ab Achille: excoriataque hostiarum corpora cum melle et oleo in rogam ad lectum ipsius adhibita: ut sc. cadaver citius cremaretur. *Taubmann.*

Fuso crateres olivo] Diis superis tantum libabant: inferis vero sacrificantes etiam vasa in ignem mittebant, unde ait *crateres*: quod etiam Statius in Archemori sepultura commemorat. *Olivum* autem ab *oliva* dixit; nam *oleum* ab *olea* dicitur. *Servius.*

Fuso crateres] Non paulatim, sed semel cecidit. *Donatus.*

226 *Collapsi cineres*] Horat. od. 1v. 13. 'Dilapsam in cineres facem,' *Taubmann.*

Flamma quievit] Pyræ ingentis: quia, ut in quarto diximus, pro qualitate personæ pyræ fiebant: sepulchra etiam vel minora vel magna faciebant. *Servius.*

227 *Reliquias*] Ossa quæ restabant ex cadavere combusto. *Donatus.*

Reliquias vino lavere] Vino abluebant, quod erat colligendum. Ita vino nigro totus exstinguitur rogas Patrocli, *Iliad.* V. et ossa ejusdem aurea phiala et duplici adipe conduntur. Ita Statius, ut magis probet amorem Ursi, rogum ejus vino Setino restinctum dicit. *Silv.* II. 'nec quod tibi Setia canos Restinxit cineres.' *Taubmann.*

228 *Ossaque lecta*] Aut collecta, aut lecta, ideo quia ut supra diximus, nobiles nunquam soli comburebantur, sed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo. *Servius.*

Lecta] Ex cineribus lignorum. *Donatus.*

Ossaque lecta cado] Lecta scil. e cineribus lignorum et carnis. Ossa enim sola condi consueverunt, quæ flammis erant reliqua. *Tibullus:* 'non hic mihi mater, Quæ legat in mæstos ossa perusta sinus.' Hinc *ossilegium*, *δοτολογία*: et *ossilegus*, *δοτολόγος*: et *ossuaria*, *δοτοδοχεία*, locus ubi ossa reponuntur. *Taubmann.*

229 *Ter socios*] Aut sæpius, aut re vera ter. Licet enim a funere contraxerit pollutionem, tamen omnis purgatio ad superos pertinet: unde et ait imparem numerum: aut quia hoc ratio exigit lustrationis. *Servius.*

Circumtulit] Purgavit. Antiquum verbum est. *Plautus*, 'Pro larvato te circumferam,' id est, purgabo. Nam lustratio a circumlustratione dicta est, vel tedæ, vel sulphuris. *Juvenalis*, 'Si qua darentur Sulphura cum tedis.' *Idem.*

Socios pura circumtulit unda] Id est, aqua purgavit. Græcis est *περιπύλιξεν*, *περικαθαλπεῖν*, *περιπύττειν*: quod, quia res certæ certaque februa circumferebantur ei, qui expiabat, circumferre Latini vocarunt circumlustrare et circumpurgare. Is qui hoc faciebat, dicebatur *ἑπομύκτης* et *περικαθαρτής*, item *περισπάρχος*, qui domum aut concionem urbemque lus-

trabat. *Turneb.* IX. 10. et XIII. 21. De tota re accurate *Casaubonus* ad *Theophrasti Charact.* et *Sat.* II. *Persii*; pura autem dicebantur quæ diis offerebant: Gr. *καθαρὰ καὶ ἁγνά*. Ita pura aqua *Dion.* *Halicarnassæo* est *ὕδωρ ἁγνόν*. Vide *Herald.* ad *Arnob.* I. VII. *Taubmann.*

230 *Spargens*] Quia res infernæ agnuntur. In secundo *Aeneas* Deos portaturus ait, 'Donec me flumine vivo Abluero.' Hic enim erat mos, ut diximus supra. *Servius.*

Spargens rore levi, &c.] Sparsio aquæ ramo fiebat. A quibusdam *Rosmarinus*, ut *Ge.* II. 'Vix humiles apibus casias roremque ministrat:' et quamquam ad sensum accommodatus est aquæ adspersionem et rorem intelligere: tamen adspergillum partim e rore marino, partim ex oliva felici fuisse factum, non incitum omnino sit existimare. Adspergillum tamen potius e lauro fieri solebat: ut apud *Juven.* *Sat.* II. 'Instrari, si qua darentur Sulphura cum tedis, et si foret humida laurus,' id est, aqua perfusa et madens ad adspergendum et purgandum. Sed vide *Not.* *Æn.* IV. 612. *Felicem* porro *olivam* ad oleastri delictum, qui infelix est, dicit: ut *Ge.* III. 'Infelix superat foliis Oleaster amaris,' &c. Adspersione autem aquæ fieri solitam illam purgationem, docet etiam *Pollux* VIII. 8. Apud *Maronem* tamen non tantum aqua mundantur eluunturque, ut tæda, ovis, sulphare, verres: cum addit, 'Lustravitque viros:' Sed *Donatus*, domos legit, et aquæ purificationem hominum et domorum fuisse dicit. Nam ante *Maro* de hominibus, 'Idem ter socios,' acriserat: et ut *lustravitque viros* retineas, nihil est necesse novam purgationem excogitare. *Turnebus* XIII. 21. *Taubmann.*

Felici olive] Arboris festæ: sed moris fuerat, ut de lauro fieret. Sane dicit *Donatus* quod hoc propter Au-

gustam intavit. Nam nata erat laurus in palatio eo die, quo natus est Augustus: unde triumphantes coronari consueverant: propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere. *Servius*.

Lustravit viros] Quia totius classis pollutionem posuerat, idcirco omnes hic lustrat. *Donatus*.

Viros] In Romano codice, *lustravitque domos* legitur: quod improprie positum est. Classem enim totam non domos funere incestaverat Misenus. Sed enim potuit classem domos appellare, quia de sacrificiorum more, quum vera in promptu non sunt, simulata pro veris haberi soleant: hinc in quarto, 'Sparserat et latices simulatos fontis Averni.' *Pierius*.

Novissima verba] Id est, *Illicet*. Nam *Vale* dicebatur post tumuli quoque peracta solemnitas. *Servius*.

232 At pius Æneas] Superiora cæteri compleverant: sepulchrum vero idcirco curavit Æneas, ut magna mole fieret: quia contemplabatur ejus maximum meritum. Arma etiam posuit, ut quibus in vita floruit, illis in morte ornaretur. *Donatus*.

Ingenti mole] Edificat sepulchrum pro dignitate ac meritis defuncti. Plato vetabat, altius excitari sepulchrum, quam viri quinque totidem diebus exstrui possent: lapides non majores, quam ut possent defuncti laudes quattuor Heroicis versibus comprehendere. *Taubmann*.

233 Imponit] Antiqua omnia exemplaria, quæ legi, *imponit* præsentis tempore scriptum ostendunt, non *imponit* id præterito. *Pierius*.

Suaque arma viro] Ipsi chara sculpta in saxo. Nam supra ea jam legimus concremata. *Servius*.

Suaque arma viro, remumque, tubamque] Ex more, quo sepulcris imponebantur defunctorum insignia. Ergo in honorem Miseni fortis, nautici tubicinis, constituantur arma, remus, tuba. Homerus in sepulcro Elpenoris

nautici viri *Odyss. XII. Πήλαρον ἀποτάρα τῶμ' ὅσους ἐπὶ πέτρῃσι*: Fiximus in summo sepulcro sabrefactum remum. Apud Valerium Arg. III. Cyzicus, cum ad sepulturam ducitur, secum portat sceptrum, et regia insignia: 'Sceptra manu veterum retinet gestamen avorum.' Tametsi ibi alia ratio assignetur. Aliquid ad hanc rem pertinet versus Euripidis in Troad. ubi Hecuba loquens de morte Astyanactis, ita ait, *Θείῳ ἀμφοτέρω δώρι* 'Εὐρώπῃσι πῶς: *Figite in solo scutum Hectoris utrinque elaboratum*. *Cerda*.

Suaque arma viro, remumque, &c.] Sepulcris imponebantur defunctorum insignia, arma, ut Kirchm. III. 5. ad Misenum alludit Stat. Silv. I. III. 'Enthea fatidicæ seu visere tecta Sibyllæ Dulce sit, Iliacoque jugum memorabile remo.' Plura Feith. ant. Hom. I. 15. *Emmeness*.

234 Monte sub ærio] In ærio. Nam supra est positus. *Ærium* autem alii altum dicunt: alii nomen montis antiquum volunt. Unde est, 'Qui nunc Misenus ab illo Dicitur.' *Servius*.

Ærio] Hoc nomen monti illi apud priscos fuerat. Ergo mira brevitate et vetus et novum ponit nomen. *Æternum per secula*: et propter meritum defuncti, et propter auctoritatem Æneæ, qui hoc voluit. Neque placet quod *Æereum* non sit nomen proprium, sed significet altum: nam quod vetustum illud nomen fuerit, ostendit Maro, cum de Miseni dicat, qui nunc quasi inferat: dicitur nunc Misenus, qui olim dictus est *Ærius*. *Donatus*.

Qui nunc Misenus, &c.] Pompon. Mela II. 4. 'Misenum, id nunc loci, aliquando Phrygii militis nomen.' Propertius eleg. III. 18. 'Qua jacet et Trojæ tubicen Misenus arena.' *Cerda*.

Qui nunc Misenus] Sil. Ital. I. XII. 'Nec non Misenum servantem Idæa sepulcro Nomina.' *Emmeness*.

236 Præcepta Sibyllæ] Ut, 'Duo migras pecudes, ea prima piacula sunt.' *Servius*.

237 *Spelunca alta fuit*] Qua ad inferos descendebatur : non ubi fuerat Sibylla vaticinata. *Idem.*

Spelunca alta fuit] Similis plane et laeculenta descriptio est apud Arbitrum in Satyrico, ab illis versibus : 'Est locus exciso penitus demersus hiatus Parthenopen inter magnæque Dicarchidos arva, Cocytia perfusus aqua : nam spiritus, extra Qui furit effusus, funesto spargitur æstu.' Lege reliquos. *Cerda.*

238 *Scrupea*] Lapillosa. Nam *scrupus* proprie est lapillus brevis, qui pressus solitudinem creat. Unde etiam *scrupulus* dictus est. *Servius.*

Scrupea] Fortasse a Pacuvio, qui in Nuptis : 'scrupulosam specum.' Aut ab Ennio, qui : 'Per speluncas saxis structas asperis pendentibus : ' et ita *scrupea* erit saxosa. *Cerda.*

Lacu nigro] Aut alto : aut vere nigro inferorum vicinitate. *Tuta* autem, quia hinc lacu, hinc cingitur silvis. Dicit autem locum, quem nunc *Doliola* vocant. *Servius.*

Tuta lacu] Hoc facit natura loci, et non humanum artificium quod *tuta* ait. *Donatus.*

239 *Volantes*] Volucres, participium pro nomine posuit : ut, 'Plurimus Alburnum volitans cui nomen Asylo est ;' licet illic sit etiam altera figura. Sane sciendum Lucretium et alios Physicos dicere aërem corporeum esse, unde aves sustinet : sed hunc cedere vapor sulphureo. Unde aves in illis locis desertæ aëre, quo portari solent, concidunt, non odore, sed pondere. Quod potest esse verisimile, quia altius in eodem loco possunt volare : ut, 'Tollunt se celeres : liquidumque per aëra lapsæ.' *Servius.*

Quam super, &c.] Explicatur Avernus lacus etymon, qui sic dictus quasi *ἄσπερος*, id est, sine avibus. Nam halitus inde effectus, aves enecabat, inde volatus ille non erat impunis avibus. Allusum fortasse ad Homeri versum, *Odys.* XII. *Τῇ μὲν τ' οὐδὲ πο-*

τῇ δὲ παρέχεται, οὐδὲ πέλειαι : *Hæc neque volucres prætervolant, neque columbæ.* *Cerda.*

Ulla volantes] Id est, volucres : ita. Ge. III. 'Plurimus volitans.' *Taub.*

240 *Talis halitus*] Refert causam, cur non possent volare, scilicet propter vim vaporis inde surgentis, quo statim necabantur. *Donatus.*

Talis sese halitus] Infectum aërem sic describit Sidon. epist. I. 5. 'Spiritus aëris venenatis flatibus inebriatus.' *Cerda.*

241 *Faucibus*] Sibi hæret, nam supra : 'Fauces graveolentis Avernus.' Sic Lucanus l. VI. 'Tænareis faucibus.' *Idem.*

Ad convexa] Cæli curvitatē. *Serv.*

242 *Aornum*] Inolevit his temporibus consuetudo, ut *Aornum* scribatur etiam a literatis viris. Sed enim in antiquis codicibus omnibus quotquot habui, *Avernum* notatum observavi. *Pierius.*

Aornon] G. Fabric. e Mss. et Aldo leg. *Aornon. ἄσπερος*, id est, sine avibus. se. antequam locus a J. Cæsare, arboribus excisis et purgata ripa, salubrior factus est. Nunc alia, inquit idem, vallis vicina inter Puteolos et Neapolim, quam *Sulphurariam* nominant, ejusmodi letalem spiritum emit, ad quam etiam avis nulla propius accedit. De Averno erudite etiam Lucret. l. VI. 'Principio, quod Aaverna vocantur, nomen id ab re Impositum est : quia sunt avibus contraria cunctis : E regione ea quod loca cum advenere volantes, Remigii oblitæ pennarum vela remittunt, Præcipientesque cadunt, molli cervice profusæ In terram, aut in aquam,' &c. *Taub.*

243 *Quatuor*] Procurabat Sibylla remedium ad transitum : nam si aves per altitudinem cæli citæ transire non poterant, quid homo efficere per teterimum locum et tenebras transiturus tardo gressu ? Numerus autem et color et reliqua, qua adhibentur, pertinent ad rationem sacrificii. *Donatus.*

Quatuor hic migrantes terga] Signate dicit, *Quatuor*: quod numerus *par inferis* conveniat, perinde ut *superis imper*. Et sicuti his candida, ita illis farva hostia faciebat. Et quia inferis etiam sacra fiebant in effossa terra: ideo dixit, *hic*, id est, in aditu speluncæ. Porro huic loco quædam e Tuscul. Cic. I. lucem fœnerari possunt. *Taubmann*.

Nigrantes] Dictum alibi de pecudibus nigris, inferis: quæ mactari soleant: inde Stat. Theb. I. IV. 'Velleris obacuri pecudes armentaue sisti Atræa monet.' Nigræ etiam requirebantur vestes in sacris infernalibus, quibus imbutos oportebat esse sacerdotes. Ovidius in Ibide vs. 100. 'Et nigræ vestes corpora vestra tegant.' *Emmeness*.

244 Invergit vina sacerdos] In quarto ait, 'Media inter cornua fundit.' Et *fundere* est supina manu libare: quod fit in sacris supernis. *Vergere* autem est conversa in sinistram partem manu ita fundere, ut patera convertatur: quod in infernis sacris fit. Hæc autem pertinent ad victimarum explorationem: ut si non stupuerint, aptæ probentur. *Servius*.

Fronti invergit] De quo ritu Plutarchus, ut notat Serv. et Turneb. XIII. 21. Utitur verbo *invergere*, et Plantus Curc. I. 2. 'Invergere in me liquores suos sine ductim.' et Lucret. I. II. 'In terras igitur quoque Solis vergitur ardor.' Ovid. Met. VII. 2. de sacris Medæ: 'Tum super invergens liquidi carchesia mellis, Alteraque invergens tepidi carchesia lactis.' Hostias etiam pronas sive cernuas inferis immolabant: quos autem superis destinarent, resupinabant: ut docet Pimpont. ex Apollonii Interpretæ. *Taubmann*.

245 Setas] Antequam pecudes in sacris immolarentur, capitis earum setæ ferro secabantur, quod Græci *αἰσχροσθαί* dicunt, quod est, post explorationem et mactationem, quæ

καὶ δωρεῖς dicitur, sacrificium incipere; mox hoc a sacerdote facto, jugulabatur hostia a victimariis vel popis. Ideo sequitur, 'Supponunt alii cultros.' Turn. XIII. 21. et XIX. 17. Etiam Meursius ad Lycophr. notat, setas illas, quas e fronte victimæ evulsas cum molarum parte in ignem super aram conjiciebant, *ἀπαρχὰς* proprie dictas. *Idem*.

Setas] Duo addo loca ex Homero quem noster hic respexisse videtur Iliad. Γ. 273. 'Ἀρχὴν ἐκ κεφαλῶν τόμῳ τρήχας: et Odyss. Γ. 446. Ἐχ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρήχας ἐν πυρὶ βάλλον. De hoc ritu Hartungius consulendus II. 7. *Emmeness*.

247 Voce vocans] Non verbis, sed quibusdam mysticis sonis. Nam ut in Lucano legimus, varia numina invocantur: ut, 'Latratu habet illa canum, gemitusque Inporam: Quod stridunt ululantque feræ, quod sibilat anguis Exprimit: et planctus fractæque tonitrua nubes: Tot rerum vox una fuit.' *Servius*.

Cæloque Ereboque potentem] Hoc est, quod ait Hecaten, ut plenum numen ostenderet. *Idem*.

248 Supponunt cultros] Id est, victimas cædunt. Fuit autem verbum sacerorum, in quibus mali ominis verba vitabantur. Hinc est quod et *macte* dicebatur, quod magis augere significet. Dicimus autem *hic culter cultri*. Nam *cultellus* diminutivum est; *cultellum* penitus Latinum non est. *Idem*.

Supponunt cultros, &c.] Pro *supponere* Ovidius Met. VII. 599. *subjicere* utitur: 'subjectos tinxit sanguine cultros.' Hostias solebant veteres primum securibus cædere aut clavis, deinde prostratas suppositis cultris jugulare: *cultros supponere* est quod *ὑποτίθεσθαι σπαρτάς* Dionysius dixit, sub collo et jugulo ponere, quod est, jugulare. Sed *jugulare* in sacris ne dicerent, cavebant, cum ominis mali verbum sit, et sacra esset vitiatum inauspicata voce. Hæc et plura

Turneb. xv. 12. et Saubertus ad-
undus de Sacrif. l. xix. qui Chou-
hum et Giraldu errasse contendit.
Sacrificandi ritum enarrat Feithius
antiquit. Homer. i. 10. De cultris
dictum Ge. iii. 492. Popa autem
victimam iugulante, alius sanguinem
vase excipiebat, quod vas Attici σφά-
γιον, Homerus εμριον vocat, quam vo-
cem exponit Summus ille Bochartus
de Bobus ii. 33. Latini pateras di-
cunt, quare Noster va. seq. 'Tepi-
dumque cruorem Suscipiunt pateris.'
Emmeness.

249 *Succipiunt*] Antiquē. Nam mo-
do *suscipiunt* dicimus. *Servius.*

Succipiunt] Ne jam sacratus in ter-
ram cadat. *Donatus.*

Succipiunt] Ita Servius Danielis, P.
Lætus, Egnatius et hujus discipulus
P. Manutius contendunt, Poëtam an-
tiquo verbo *succipiunt*, pro *suscipiunt*,
usum esse: ut et *Æn.* i. 179. 'Suc-
cepitque ignem foliis:' quod et J. C.
Scaliger unice probat, Poët. iv. 16.
Taubmann.

Ipec atri] Omnia nigra inferis mac-
tat, et sterilem vaccam, quia nihil ab
inferis nascitur. Demonstrat qua-
tuor: colorem; genus animalis, cum
primo vellere intactum: ergo non at-
tonsum, et Veneris immune. *Donatus.*

Ipec] Non semper percussio hostiæ
fuit victimariorum, et poparum: sed
interdum magnorum principum. Fir-
mo hoc ex Athenæo, qui lib. xiv. ita
notat: 'Αγαμέμνων παρ' Ομήρου θύει
Βασίλειον: Agamemnon rex apud Ho-
merum sacrificat: et postea idem notat
ex Thrasymede filio Nestoris, qui pro
patre jam sene, neque valente id mu-
neris præstare, ipse securim arripit,
et κόπτει τὸν βόον, bovem ferit. Apud
Philostratum de vita Apollonii vi.
15. Domitianus Imperator sacrificaba-
bat. Sed et sacra nocturna, qualia
hic exhibet Maro, Iason quoque perfici-
cit apud Apollonium Arg. iii. *Cerda.*

250 *Matri Eumenidem*] Id est, Noc-
ti: ut, 'Hanc mihi da proprium, vir-

go sata Nocte, laborem.' Et Eume-
nides dicuntur per Antiphrasim, cum
sint immites. *Servius.*

Eumenidem] De origine vocis dum
disputat Sanctius in Minerva l. iv.
p. 441. de antiphrasi hanc ut suam
profert ex Suida, qua pias et mites
esse ostendit. *Emmeness.*

Magnaue sorori] Id est, terre.
Nam, ut supra diximus, nihil est aliud
nox nisi umbra terrarum. *Servius.*

251 *Ense ferit*] Ut eum contra um-
bras habere consecratum. Hinc est,
quod ei dicit Sibylla, 'Tuque invade
viam, vaginaque eripe ferrum.' Item,
'Strictamque aciem venientibus
offert.' Hoc autem etiam Homerus
dicit. *Idem.*

Ipec Ense ferit] Nam ritu heroico
ipsi, qui sacrificabant, etiam hostias
cædebant: ut docet Turn. xxv. 12.
Et quidem ense feruisse, notat Ser-
vius, ut eum contra umbras haberet
consecratum. *Taubmann.*

Sterilemque tibi, Proserpina, vaccam]
Deæ congruam, nunquam enitenti. *S.*

Ipec atri vell. agn. matr. Eum. ster.
tibi Proserp. vacc.] Ex Od. K. εἰδὼν δὲ
ἰδὼσαν στείραν βόιν ἥτις ἀπόττη, βέζω
ἐν μεγάροις, πύθη τ' ἐκπλησόμεν ἐν-
θλῶν. 'Eum' dicitur ἀπρεῖον βέζω, θήλυτε
μέλαιναν. Nimirum hic Maro Home-
rum secutus Diis Manibus vaccam
sterilem dicavit, ut et Apollonius:
ἑτοῖμα μέλων, dicuntur ex pecudibus
castrati mares, qui inferis sacrifican-
tur, ut infœcundi, quales sunt verve-
ces, quorum capita in terram proas
inciduntur, cum contra, quæ celesti-
bus immolantur, resupinatis capitibus
mactari soleant, ut notavit ejusdem
Apollonii interpreas. Convenit, quod
et observavit Servius, superiori loco,
'Invergit vina sacerdos.' *Germanus.*

Sterilem vaccam] Στείραν βόιν Hom.
Od. K. Sterilis vacca dicebatur *tæra*:
quæ prægnans, *horda*, ait Varro De
Re R. ii. 6. Proserpinæ autem ideo
mactatur: quia cum virum habeat
Plutonem, nunquam tamen enixa est:

Prudentius : ' Rapta ad Tartarei thalamum Proserpina regis Placatur vacca sterilis cervice resecta.' *Taub.*

252 *Stygio regi*] Ita *περοφδέσσει* Platonem. Sic Pindarus Nem. 1. Ζηὺς Αἰτναίου. Homerus Il. 1. Ζεὺς κρεατῶν. *Cerda.*

Nocturnas aras] Quæ tota nocte arderent. *Inchoat* autem perficit. Et est verbum sacrarum. *Servius.*

Nocturnas] Nam et tempus tenebrosum inferis convenit. *Donatus.*

Nocturnas aras] In quibus res divina noctu fieret, non interdiu : quod recepti moris erat in Platonis sacris. Vide Turn. xxviii. 44. *Servius* : quæ tota nocte arderent. *Taubmann.*

253 *Et solida imponit taurorum viscera flammis*] Non exta dicit : sed carnes. Nam viscera sunt, quicquid inter ossa et cutem est. Unde etiam *visceratio* dicitur, ut diximus supra. Ergo *solida viscera*, holocaustum significat : quod, detractis extis, aræ superimponerentur, quæ nonnunquam abluta, elixa etiam ipsa reddebantur : unde infert, *Fundens ardentibus extis*. Quanquam alii pro parte totum velint : ut per exta totum animal intelligatur. *Servius.*

Solida] Holocaustum intelligunt *Servius*, et *Macrobius*. Ita *Seneca* *Edip.* in sacro ferali : ' solidasque pecudes urit.' Nam viscera (interprete *Servio*) sunt, non tantum exta, sed carnes, quicquid nimirum est inter ossa et cutem. Inde est, ut postea in extis debeas ex parte totum concipere *συνεδοχῶς*. *Arnob.* lib. vii. locutus est, ut *Poëta* : ' si illibata, si solida concremari animantium viscera,' ubi capiendum quoque holocaustum : sicuti fortasse apud *Apul.* l. x. : ' Mensaque posita, omne genus edulium solidorum, et illibata fercula jussit apponi.' *Cerda.*

Solida taurorum viscera] Innuit majora sacrificia, quam solida corpora, tantum tergo detracto, imponebantur : quæ Græcis *δλοκαυτῶματα* et

Delph. et Var. Clas.

δλοκαυτῶσεις dicuntur. *Oleum* vero ideo infundit, ut carnes facilius exurantur. *Arnob.* l. vii. ' Si illibata, si solida concremari animantium viscera.' *B. Ambrosius* *Instit.* *Virg.* c. 16. ' Perfectorum autem est solida esca,' interpretans ad *Hebr.* v. *τελειων δὲ ἐστιν ἡ στερὰ τροφή.* De visceribus solidis vide *Colvium*, *Apul.* l. x. Porro imponendi etiam verbum sacris solempne esse, docet *Brisson.* *Form.* l. i. *Taubmann.*

254 *Pingue super oleum*] In antiquis aliquot exemplaribus, *pingue super oleum* habetur absque ulla interjecta particula, quæ intrusa videtur hic metri necessitate, ut sæpe alias perperam factum. Potest tamen non invenuste legi per figuram *ἐν διὰ δόλο*, *Pingue superque oleum*, ut ' Molemque et montes.' Sed si etiam *pingue oleum* dicas, quæ particula secundo loco non invenuste ponitur. *Pierius.*

Oleum] Ut validius urerentur, oleum infundit. Ostendit igitur quo more, vel quibus, et qualibus, et quantis animalibus cæsis inferorum numinum favor acquiritur. *Donatus.*

Pingue super oleum, &c.] *Schedius* de *Dis German.* c. 29. docet oleum pro vino adhibitum in sacris Plutoniis. *Emmeness.*

Extis] Extorum nomine veniunt præcipue jecur, pulmo, cor. Viscera autem dicuntur, quicquid inter ossa et cutem est. De exticina *Salmas.* *Plin.* exercit. p. 129. *Idem.*

255 *Ecce*] Ubique ponitur *ecce*, necessario sequitur aliquid, quod metum afferat vel admirationem. *Donatus.*

Primi sub lumina solis et ortus] Atqui hæc sacra per noctem fiebant : sed locutus est secundum Romanum ritum, quo dies creditur a medio noctis incipere. Illo autem loco, quo dicit, ' Nox ruit, Ænea,' non venit, sed finitur significat. Quanquam alii dicunt sacra hæc a media die incipere, et perducere usque ad mediam

Virg.

9 F

noctem. Quod si est nox ruit, potest remitti significare. *Servius*.

Ortus] Ne incertum esset quid sit sub lumina solis, addidit; *ortus*. *Donat.*

256 *Mugire solum*] *Silius*: 'Immutat tellus, rumpitque horrenda per umbras Sibila.' Nam cum ad sacra sua adventabat Proserpina, aut precibus evocata erat, terra tremere videbatur: audiebanturque canes latrantes: rhedarum fulgor cernebatur: ut scribit *Apollonius*. l. iii. Vide *Turn.* xv. 8. et xvi. 4. *Taubmann.*

Moveri] Ita *Æn.* iii. 'tremere omnia visa repente.' *Idem.*

257 *Visæque canes ululare*] Ita minimis ostendebatur adventus. *Canes* autem, *Furias* dicit. *Lucanus*, 'Stygiasque canes in luce superna Destitutam.' Sic ut etiam diximus supra. *Ululare* autem et canum et *Furiarum* est. *Servius.*

Visæque] In codicibus aliquot antiquis *visi* virili genere legitur, quod non ita placet. Nam et *visæ* feminino genere apud *Senecam* habetur: ubi etiam illud observavimus, pro 'juga cæpta moveri *Silvarum*,' *juga celsa* scriptum esse: ut participium illud *visæ* omnibus respondeat: 'Visum sub pedibus mugire solum.' et 'Juga celsa *Silvarum* moveri *visæ*: visæque canes ululare.' *Pierius.*

Visæ ululare] Ita *Ter. Enn.* iii. 2. 'Andire vocem *visæ* sum modo militis.' Ad quod *Donatus*: Omnes sensus *visæ* dicuntur, ab eo quod est certissimum oculorum. Ergo, *visæ sum*, id est, sensi. *Taubmann.*

Canes] Nam et *Dianæ*, quæ eadem est *Tricia*, canes tribuuntur: et noctivagæ *Triviæ* etiam nocturnæ canes, quas quidam (*Servius* et *Pomp. Sabinus*) *Furias* interpretantur. *Apollonius* quoque ejus canes *χθονίας κύνες* vocat. *Horat.* Sat. i. 8. 'serpentes atque videres *Nocturnas* errare canes.' *Lucanus*: 'Stygiasque canes in luce superna Destitutam.' *Turn.* xxviii. 44. et xiii. 12. *Idem.*

Per umbram] Ad omnia pertinet, quæ descripsit. *Donatus.*

258 *Adcitantæ dea*] Ipsa scilicet *Proserpina*. *Servius.*

Profani] Qui non estis initiati. *Id.*

Proculo, procul este, profani] Qui *Sacris* non estis initiati, quos vulgo *Laicos* vocamus. Ita *Callimachus* laudes *Apollini*: dicturus, profanos hac voce excludit: ἐκὼς ἐκὼς ἱερῶν ἀλλοτρίος; unde *Claudianus*. De raptu *Proserp.* l. i. 'gressus remove, profani.' *Medea* apud *Ovid.* Met. vii. 'procul hinc jubet ire ministros, Et monet arcanis oculos remove profanos.' Hæc autem *Sacra* dicebantur ἀσέβηλα, *Plinio* *opertanæ*: opposita τοῖς βεβήλοις, ad quæ profanis accessus erat. *Taubmann.*

259 *Totoque absistite luo*] Hoc est, non tantum a spelunca, sed ab omni luci vicinitate discedite. *Servius.*

Toto luo] Ut penitus lucum reliquatis. *Donatus.*

260 *Invade viam*] Ingredere. *Serv.*

Vaginaque eripe ferrum] Ut videlicet amoveat irruentes umbras; et multo magis contra monstra, quæ futura postea obvia in ipso vestibulo. Sollemnis est hoc loco *Cælli* nota, asserentis, dixisse hoc *Platonium* *Pœtam* ex doctrina *Platoniorum*, qui ajunt, dæmones timere enses; ac tela illis studiosè prætendi. *Hortensius* dicit, re ipsa compertum dæmones ferri aciem formidare. Hoc sensit hic *Virgilius*, et ante illum *Homerus*, et post utranque *Silius*. Apud Græcum enim *Ulysses* *Odyss.* xi. ait, Ἀνδρῶν ἐγὼ ἔλφος δέδωκεν ἑρυσσάμηνος ἄρπην ἡμῶν, οὐδ' εἶλον νεκτὸν ἑμῆν κάρην. *Alpharostee* *ἄσπον* *ἱμῶν*. *Cæterum* ego gladio acuto stricto a femore *Iban*, neque sinebam mortuorum inania capita. Ad sanguinem prope accedere. Apud Latinum ita *Maga* alloquitur *Scipionem*, 'Eductumque tene vagina interritus ense.' An vero hæc tantum gentilium opinio? Scribit diligentissimus *Delirius* *Disquis.* vi. 2.

sect. 1. quæst. 1. hanc quoque fuisse opinionem Judaicam, ut patet ex Thargumæo in cap. 3. Cantic. vers. 8. Sed hæc esse mera animorum ludibria, et aniles fabulas, certissimum est. Nam facile est dæmoni impedire rem hanc ictu eluso. Vide apud Delr. genus quoddam præstigiæ hanc simillimum, quod adducit ex Saxone Hist. Dan. lib. v. de Oddone pirata Danieo. *Cerda.*

Vagina eripe ferrum] Dæmones sentire doloris vim possint, et cur iisdem enses offerantur, disputat Cælius II. 8. et x. 9. et 10. et Crinitus VI. 3. *Taubmann.*

Vaginaque eripe ferrum] Pro eo Ovidius Met. x. 475. 'Nitidum vagina deripit enses.' *Emmeness.*

263 *Furens*] Deo plena: aut certe similis furenti. *Servius.*

Aperio] Id est, quod semper patebat. *Donatus.*

Ille ducem hanc, &c.] Similis ferme locus Aristidis Orat. 5. sacror. serm. ὁρῶντες δὲ τὸν οὐρανόν, καὶ τὸν χερσαίονα: ingressi sumus per tenebras, et mæris ducti. Quod Poëta *hanc* timidis passibus, Martialis epig. IV. 8. 'grasso licenti.' *Cerda.*

Valentem passibus æquat] Magnam fiduciam Æneas ostendit. *Donatus.*

264 *Di, quibus imperium est animarum*] Plenus locus alta sapientia: de qua varie disserunt Philosophi. Nam dicunt per alios animas ad inferos duci: ut, 'Hac animas ille evocat orco Pallentes: alias sub Tartara tristia mittit.' Item per alios transferri: ut, 'Navita sed tristis.' Per alios purgari, ut, 'Allæ panduntur ianæ Sæpensæ ad ventos.' Per alios vero ad summa revocari: ut, 'Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno.' Sciens ergo de deorum imperio varias esse opiniones, prudentissime tenuit generalitatem. Ex majore autem parte Syronem, id est, magistrum suum Epicureum sequitur. Hujus autem sectæ homines

novimus superficiem rerum tractare, nunquam altiora disquirere. *Servius.*

Di, quibus imperium] Dicturus quales esse sedes inferni asserantur, et quæ illic gerantur, quæ sunt incognita viventibus, ne temerarius videatur, veniam a diis petit: asserens non se auctore, sed aliis proferentibus illa dicere, ne sibi incognita, et in vulgus non proferenda videatur retigere. *Donatus.*

Di, quibus, &c.] Invocationes tantum in initio operis locum habent attentionis excitandæ causa, sed etiam in medio. Voss. de Inst. Poët. III. 4. *Emmeness.*

Umbraeque silentes] Secreta inferorum semper silentia: nam hominum umbræ loquuntur: hinc est, 'Quæ sacra silentia norunt.' Invocat autem summum bonum, quod in silentio constare manifestum est. *Servius.*

Umbraeque silentes] Hom. Od. Δ. νεῦποι ἀπαπάδες. *Germanus.*

265 *Et Chaos, et Phlegethon*] Elementorum confusio. Invocat autem rerum primordia, quæ in elementorum fuerant confusione. Per *Phlegethonta* inferorum fluvium, ignem significat: nam φλόξ Græcæ, Latine ignis, est: unde secundum Heraclitum cuncta procreantur: et re vera sine calore nihil nascitur; adeo ut de Septentrione dicat, 'Sterili non quicquam frigore gignit.' *Servius.*

Chaos] Elementorum confusio. Operosissimam τοῦ χόλου Genealogiam habes apud Aristophanem: sed verissimam apud Moysen Gen. I. Ovid. Met. I. I. de Chao: 'rudis indigestaque moles, Nec bene junctarum discordia semina rerum,' &c. *Taubmann.*

Loca nocte tacentia late] Aut hoc est quod supra ait, 'Umbraeque silentes:' aut vult ostendere esse partem mundi, in qua perpetuæ sunt tenebræ. Cum enim probatum sit quod legimus, 'Et minima contentos nocte Britannos,' sphaeræ exigit ratio

ut e contrario sit regio noctibus vacans. *Servius*.

Tacentia] In Romano codice, quia superiore carmine legebatur, 'Umbraeque silentes,' quasi ejusdem vocabuli insulsa esset repetitio, quæque ariditati atque inopiæ sermonis potius quam elegantiae adscribi posset; pro *silentia*, reposuere *tacentia*, quod nescio quid Catullianum sapit, 'Quum tacet nox.' *Silere* autem est Cornelio Frontoni, quum loquentis sermo comprimitur, ab ipsa significatione litteræ s. Tacet vero qui nec loqui quidem cœpit. *Silentia* tamen *Servius* agnoscit, et ita reliqua omnia legunt exemplaria. *Pierius*.

Tacentia] *Pierius* *silentia* probare videtur. Sic Val. Flacc. l. iii. 'Stygiae devexa silentia noctis.' Ovid. Fast. l. v. 'Mox etiam Lemures animas dixere silentum.' Apulejus Metam. xi. 'inferorum deplorata silentia nutibus meis dispenso.' Sed hoc arbitrio eruditi lectoris relinquo. *Emmenes*.

266 *Sit mihi fas audita loqui*] De alta dicturus prudentia miscet poeti- cam licentiam. *Servius*.

Audita loqui] Q. d. Non cognita, sed tantum audita. Et licet Plato de Inferis multa disputet, pleraque tamen antiquitas sensit, quod Seneca, Consol. ad Marciam c. 19. ait: 'Cogita, nullis deflectum malis affici. Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, (Erebi claustra) nec flumina (Phlegethontem) flagrantia igne, nec Oblivionis amnem, (Lethem) nec Tribunalia, (Minois, Rhadamanti, Eaci) nec reos ullos in illa libertate tam laxa: nullo iterum tyrannos. Lasserunt ista Poetæ, et vanis nos agitare terroribus. Mors omnium dolorum solutio et finis est,' &c. Ita Pythagoras apud Ovid. 'Quid Styga, quid tenebras, et nomina vana timeas? Videatur et Macrobius. i. 19. de

Somnio Scip. *Taschmann*.

Sit numine vestro] Concedatur a vestro numine. *Servius*.

267 *Pandere*] Idem verbum in re simili Claudian. Rapt. i. 'Vos mihi sacrarum penetralia pandite rerum, Et vestri secreta poli, qua lampado Ditem Flexit amor.' *Cerda*.

Alta terra, et caligine mersas] Bene junxit. Ex terris enim caligo procreatur, id est, umbra. *Servius*.

Res alta terra] In codicibus aliquot antiquis legere est, *res altas terre et caligine mersas*. Sed quanto melius est *alta terra*, ut emendatiores habent codices. *Pierius*.

Caligine mersas] Res omnes inferorum unis tenebris et caligine celebratæ. Ennius Andromacha, 'Acherusia templa alta, Orci pallida, Lethi obnubila, obsita tenebris loca.' Valer. Arg. iii. 'superis incognita tellus, Cæruleo tenebrosa situ, quo flammea nunquam Sol juga, sidereos nec mittit Juppiter annos.' Poeta quidam apud Tullium, 'crassa caligo inferum.' Plinius iv. 12. cum respectu ad Virgilium dixit: 'pars mundi damnata a natura rerum, et densa mersa caligine,' de Riphæis montibus. *Cerda*.

268 *Obscuri sola sub nocte*] Aut Hypallage est, *Sub obscura nocte soli ibant*, aut *sub sola nocte*, id est, ubi nihil aliud est præter noctem. *Servius*.

Ibant] Sic loquitur Catullus, 'Qui nunc it per iter tenebricosum.' Et Theocr. in epigram. *ὄχραι ἐς ἔδαν: ἵτ' ἐν ἑρῆμῳ*. Sophocles in Antigone, de illa moriente, *τὰν νέκρην ὀδῶν ἑρῆμον*: *Noctissimum iter Euteræ*. Poeta apud Plutarchum de consolatione Apoll. *Ἀπῶρες ἔδαν ἡδῶν, καὶ λῆθας ὀδῶν*. Aristides in obitu Eteonei *τοπέλιν* dixit, loquens de hac re. *Cerda*.

Obscuri sola] In codicibus quibusdam antiquis ita legitur, *ibant obscura soli sub nocte*. Sed Donatus ait solam

est noctem, cui lux nulla succedit. Et lectionem eandem agnoscere videtur Servius, dum hypallagen figuram notat. Est et *per umbram* unitatis numero in pluribus exemplaribus, quod nocti magis convenire videtur. Siquidem *umbræ* aliud quiddam significant. *Pierius*.

269 *Domos vacuas*] Nostri mundi comparatione. Simulachra enim illic sunt, quæ inania esse, non dubium est. Sola nox est, cui nulla lux succedit. *Servius*.

Vacuas] In quibus nihil videri potest, neque illic occurri. *Donatus*.

Domos vacuas] Sc. corporibus: etsi simulacris plenissimas: quæ tamen inania cum sint, nullum locum occupant. Ita apud Horat. *domus Phœtonis*, dicitur *exilis*, quod inanis et vacua sit: ut exponit Turn. ix. 27. *Taubmann*.

Inania regna] Inanimum: per quod ostenduntur vacua. *Servius*.

270 *Incertam*] Alii *inceptam* legunt: illic tamen recurrit. Nam *incertum*, incipientem, id est, minorem significat. *Idem*.

Incertam] In ipsis initiis positam. *Donatus*.

Incertam] Antiqui codices nonnulli cum Mediceo, *inceptam* legunt. Sed et *inceptam* et *incertam* eodem recurrere putat Servius. Nam et alias sæpe hoc eodem loco dubitatum a Grammaticis. *Pierius*.

Luce maligna] Obscura. Nam malignum est proprie angustum: ut, 'Aditusque maligni,' id est, minores, obsecuri. Sane sciendum Lunæ, licet minoris commemoratione, ostendere eam fuisse illic aliquid lucis. Nam aliter omnia, quæ dicturus est, videre non poterant. *Servius*.

Sub luce maligna] Id est, non penitus illustri, Æn. ix. 'sublustris noctis in umbra.' Scal. iv. 16. *Taubmann*.

271 *In silvis*] Quæ etiam illud exiguum lucis sua densitate possunt eripere. *Donatus*.

Ubi] Quando. Nam non est loci, sed temporis. *Servius*.

272 *Nox abstulit atra colorem*] Hoc et videmus; et tractatur ab Epicureis, rebus tollere noctem colorum varietatem. Unde et apud inferos omnia nigra esse dicuntur. Contra hos Academicus una repugnant. Nam squamas piscium lucere per noctem comprobatur. *Idem*.

Nox abstulit atra colorem] Aristoteles siquidem De animo l. ii.: *φῶς ἐστὶ τοῦ διαφανοῦς ἐνέργεια, δοκεῖ δὲ τὸ φῶς ἐναντίον τῷ σκότει· ἐστὶ δὲ τὸ σκότος στέρησις τῆς τοιαύτης ἡρώς ἐκ διαφανοῦς*. Nimirum et Aristot. De sens. et sens. hanc tenebrarum rationem concisam reddit, *ὅταν ἐνῇ τι πρῶδες ἐν διαφανεί, ἡ μὲν παρουσία φῶς, ἡ δὲ στέρησις ἐστὶ σκότος*. Aliam causam Laeret. l. iv. ex Democriti et Epicuri disciplina exequitur, quam in simulacra et aërem confert his verbis: 'Continuo rerum simulacra adaptata sequuntur, Quæ sita sunt in luce, lacessuntque ut videamus: Quod contra facere in tenebris, et luce nequimus, Propterea quia posterior caliginis aër Crassior insequitur, qui cuncta foramina complet, Obsiditque vias oculorum, ne simulacra Possint ullarum rerum coniecta moveri.' Nempe et *ἀναπνυχὰ ἥλιου, παρὰ τὸ ἀναπύσσειν τὰ ἐν σκότει, δὲ ἐστὶν ἐξαπλοῦν, καὶ δηλοποιεῖν*, Eustath. Unde Maro: 'Jam sole infuso, jam rebus luce reiectis.' *Germanus*.

273 *Vestibulum*] Ut Varro dicit, Etymologiæ non habet proprietatem: sed sit pro capto ingenii. Nam *vestibulum*, ut supra diximus, dictum ab eo, quod januam vestiat. Alii dicunt a Vesta dictum per imminutionem. Nam Vestæ limen est consecratum. Alii dicunt ab eo, quod nullus illic stet. In limine enim solus est transitus: quomodo *vestitus* dicitur non sanus, sic *vestibulum*, quasi non stabulum. *Servius*.

Vestibulum ante ipsum] In hoc erant

omnia, quæ cruciant vivos, aut defunctos affligunt. *Donatus.*

Vestibulum ante ipsum, &c.] Consentit ille locus Lucret. lib. III. 'Turpis enim fama, et contemptus, et acris egestas Semota ab dulci vita, stabilique videntur, Et quasi jam leti portas cunctarier ante.' *Germanus.*

Vestibulum] Quid proprie sit vestibulum, post Servium copiosissime disputant Agellius XVI. 6. et ex hoc Macrobi. Sat. VII. 8. qui concludit, vestibulum aream dici, quæ a via domum dividat. *Fauces* autem iter angustum esse, per quod ad vestibulum de via flectatur. *Æneas* ergo cum videt fauces atque vestibulum domus impiorum, non est intra domum: sed de via videt loca inter viam et ædes locata. Vide et Floridum Succisiv. Lect. II. 12. Hujus autem vestibuli meminit et Plato in Axiocho, ut et reliquorum in Phædone: itemque Marsilius, in argumento hujus dialogi. *Taubmann.*

Faucibus Orci] Deum posnit pro loco: ut Jovem dicimus, et ærem significamus. Horatius, 'Manet sub Jove frigido venator.' *Orcum* autem Plutonium dicit. Nec per Charonta possumus intelligere inferos dictos, quia minor potestas pro imperio nunquam ponitur, sed illa quæ tenet imperium. Ergo alter est Charon. Nam *Orcus* idem est Pluton, ut in Verrinis indicat Cicero dicens, 'Ut alter Orcus venisse Ennam: et non Proserpinam, sed ipsam Cererem rapuisse videatur.' Alibi ait, 'Quia Ditem patrem emersisse ab inferis patant.' Dicimus autem et *hic Dis*, et *hic Ditis*. *Servius.*

Primisque in faucibus] In codicibus plerisque sane quam veteribus non invenuste legitur, *primis in faucibus* absque copulativa particula; sed ea inserta versum reddit canorum magia. *Pierius.*

274 *Luctus et ultrices ponere cubilia Curæ]* Ea dicit esse in aditu infero-

rum, quæ vicina sunt morti: aut quæ post mortem creantur: aut quæ in morte sunt, ut pallorem. *Luctus* enim post mortem est. *Servius.*

Luctus] Quorum sordidus et miserabilis cultus est. *Donatus.*

Luctus] Stat. Theb. III. sic describit: 'stat sanguineo discissus amictu Luctus atrox.' Claudianus, 'scisso mærens velamine Luctus.' Luctus formam poteris etiam colligere ex his Senecæ in Furente: 'Unde iste, genitor, squalor, et lugubribus Amicta conjux? unde tam fædo obsiti Pædore nati? quæ domum clades gravat?' De luctu ait Dio Chrysost. orat. 16. βασιγῆμενοι τῇ χαλεπότητι πᾶσιν βασίῃ: torti difficillimo omnium tormento. *Cerda.*

Curæ] Conscientiæ, quæ puniant semper nocentes. *Servius.*

Curæ] Quæ quæcunque possident, torquent. *Donatus.*

Ultrices] Hanc Curarum carnificinam expressit Horatius III. 1. 'Post equitem sedet atra Cura.' Et nota vocem *cubilia*. *Curæ* ergo feræ sunt, et monstra: hæc enim in cubilibus, signata hac voce, delitescere, ab omnibus dicuntur. et ego jam de hac re. *Cerda.*

Ultrices Curæ] Conscientiæ, quæ semper puniunt nocentes. *Juvenal.* 'quos diri conscia facti Mens habet attonitos, et surdo verberare cædit, Occultum quatiente animum tortore flagello.' *Taubmann.*

275 *Pallentesque habitant Morbi]* Mali hujus formam colligas a Dione Chrysost. orat. 16. ubi de illo, ἀλγὸν θέαμα, turpe spectaculum. postea illi dat, μέλαινα ἐσθῆς, nigram vestem. *Cerda.*

Tristis] Severa, quæ gignit severitatem. Cicero, 'Judex tristis et integer.' *Servius.*

Tristisque Senectus] Et quia nostros contrahit vultus, et morti vicinos facit. *Donatus.*

Tristisque Senectus] Id est, severa, id

est, tetrica, dura : ut Serv. exponit. Cicero : 'Index tristis et integer.' Probat hoc et Floridus II. 12. contra Beroaldum, qui *tristem* exponit, *querulam et morosam*, quod apud Cicero- nem et Senecam legantur, 'Senes morosi et anxii, et queruli atque diffi- ciles.' Et Horat. dixerit, in mores senum : 'Difficilis, querulus, laudator temporis acti.' atque inde Silius : 'Curæque insidiæque, atque hinc queribunda senectus.' *Taubmann.*

Tristisque Senectus] Recte *tristis*, nam ipsa *Senectus*, monente Terentio Phorm. IV. 1. 9. *morbus est*; ad quem locum Donatus ex Apollodoro Græca addit τὸ γῆρας ἐστὶν αὐτὸ νόσος; hoc igitur senectuti cognomen vere imponendum. Legendus Seneca, qui epistola 30. mala senectutis recen- set, quæ tanquam βαμὸς ἐστὶ τῶν κα- κῶν; et 108. Virgilium laudat con- jungentem semper morbos et Senec- utem. de senectute non spernenda sententia Epicharmi, quam tradit Æ- lian. var. hist. II. 34. *Emmeness.*

276 *Metus*] Huic pesti etiam per- sonam attribuit Statius Theb. IX. 'stant uno margine clausi Spesque, andaxque Metus, simul et Fiducia pallens.' *Cerda.*

Fames] Non solum quæ egestatem affert victus, sed quæ cupiditatem rapiendi affert. *Donatus.*

Malemada Fames] Impelluntur cer- te mortales ad rapinas et scelera omnia, urgente et imperante Fame. Ideo egregie Claudianus, 'Imperiosa Fames.' Quintilianus in Declam. de hoc malo : 'Animi tormentum est, corporis labes, magistra peccandi, dirissima necessitatum, deformissima malorum.' Seneca in epist. 'Venter præcepta non audit, poscit; appel- lat.' Oppianus Hal. III. cum dixerit, nihil esse λιμοῖο κακότερον, *gravius fame*, adjicit rationem hanc, κρῆναι μὲν ἐν ἀνθρώποις ἀνθρώποις : *imperat sane inter homines crudelis.* Philo I. I. de vita Moisi famem et sitim vocat do-

minas graves et difficiles : *διόρωται γὰρ χαλεπὰ καὶ βαρύναι. Cerda.*

Malemada Fames] Ita Plauto Mo- stell. I. 3. Iena dicitur *malemada* : et alibi Amor *malemadus*. *Famem* au- tem, non solum egestatem victus de- hemus accipere, quæ inopiæ causa suggerit prava consilia; sed istam quoque βουλὴν et 'sacram anri fa- mem' locupletum, qua aliena violent- ter invadunt. *Taubmann.*

Ac] In Romano codice, in Medi- ceo, ac plerisque aliis antiquis, 'æ turpis' habetur, ut quodammodo jnn- gat egestatem una cum ipsa fame. in aliis *et*. *Pierius.*

Turpis Egestas] Quæ turpes facit, et quasi harum rerum imagines facit, quas dicit esse apud inferos. Ideo, quia in quem ista concurrunt, sit mortalis, necesse est : unde deos immortales dicunt; quia ista non sentiunt, quibus mors creator, *Ser- vius.*

Turpis Egestas] Nam et macie de- turpat faciem, et necessitate sordi- dum relinquit victum et vestitum. *Donatus.*

Turpis Egestas] Non paupertas, nam hæc virtus, sed egestas, quæ de luxuriosis ac perditis. Inde Cicero in Parad. correctione utitur : 'ista paupertas, vel potius egestas, et men- dicitas tua.' Et Claudianus de mon- stris quoque inferorum, 'Et luxus populatur opum, cui semper adhæ-rens infelix humili gressu comitatur egestas.' Lucretius, I. III. ad quem fortasse aspiravit Maro : 'Torpis enim Fama, et Contemptus, et acris Egestas submota ab dulci vita stabi- lique videntur, Et quasi jam lethi portas cunctarier ante.' Seneca in Thyeste inter monstra inferorum etiam Egestatem posuit. *Cerda.*

277 *Terribiles visu formæ*] Omnes scilicet quas supra dixit. *Servius.*

Terribiles visu formæ] Non re, sed visu terribiles dicit; id est, videri, non esse. Vide mihi, quæ hic dis-

putat divinus Seneca, Epist. 104. *Taubmann.*

Labosque] Antiqua fere omnia exemplaria legunt, *labos* per *s*, non *labor*. Quod vero sequitur soporem consanguineum esse mortis, ex Hesiodo sumptum, qui Theogonia somnum et mortem noctis filios fuisse dicit. Quod vero *Consanguineum* dixit, ita cum Claudianus imitatus, 'Te consanguineo recipit post fulmina fessum, Juno sinit.' Ea enim Jovis et soror et conjux. *Pierius.*

278 *Consanguineus Leti Sopor*] Secundum Homerum, juxta illud, 'Dulcis et alta quies, placidæque simillima morti.' *Servius.*

Consanguineus Leti Sopor] Id est, germanus frater: καὶ γνήσιος θάδελφος Homero Iliad. E. Odyss. P. et Hesiodo et Orpheo. Ita Sophocles Teucrum fratrem Ajacis vocat ξέναιμον, id est, *consanguineum*. Seneca 'fratrem mortis' dixit, et Val. Flaccus: 'fratri Somne simillime Leto.' Ita et Stat. III. et XI. consanguineos vocat fratres germanos; item Claudianus. Videatur Cujacius Observ. XI. 26. Aristoteles Somnum statuit 'confinium vivendi et non-vivendi.' unde et Petron. 'hic graves alius mero Obtruncat, et continuat in mortem ultimam Somnos.' *Taubmann.*

Consanguineus Leti] Macrob. hunc locum Homero debere docet Saturn. v. 7. de cognatione Somni et Mortis, cujus utriusque parens est Nox, agit Torrent. ad Hor. od. 1. 24. Huc facit responsum Gorgiæ, quem senio confectum morboque implicitum; cum ex necessariis aliquis rogaret, quomodo se haberet, respondit (utar verbis Æliani Var. Hist. II. 35.) ὅθῃ με ὁ θῆνος ἀρχεται παρακαλεσθαι τῷ ἀδελφῷ: jam Somnus me incipit suo fratri tradere. *Emmeness.*

Mala mentis Gaudia] Generaliter omnium scelerum dicit: ac si diceret 'malæ mentis gaudia.' Ut, cum male fecerunt, gaudeant. *Servius.*

Mala mentis Gaudia] Hæc sunt quæ in scelera ducunt. Adulter enim et latro cum luctu de sceleribus voluptatem capiunt. *mala* ergo, quia apud inferos puniuntur. *Donatus.*

Mala mentis Gaudia] Q. d. *Mala mentis gaudia*: generaliter ex omni scelere perpetrato. Seneca Epist. 59. Poëtam nostrum ait diserte quidem dixisse, sed parum proprie: cum nullum malum sit gaudium. 'Voluptatibus,' inquit, 'hoc nomen imposuit, et quod voluit, expressit: significavit n. homines, malo suo lætos.' Vide et Lipsium ibid. Alii *vindictam* interpretantur, alii ἐν ἡχαυρακίας. *Taubmann.*

279 *Mortiferumque adverso in limine Bellum*] Mire, cum omnia in vestibulo, bellum vero in limine ipso posuit, quoniam nulla major est mortis causa quam bellum: et est familiare epitheton. *Servius.*

280 *Eumenidum thalami*] Furie nunquam nupserunt; unde thalamos accipiamus habitationum loca, in quibus natæ sunt. Alii thalamos dicunt, qui facti sunt auctoribus Furiis: sed non procedit, quia ait, 'Terribiles visu formæ,' ut non videatur esse contrarium: quia Furias paulo post alibi dicit esse. Nam possunt hic natæ esse, et alibi manere, et abili officium exercere pœnarum. *Idem.*

Ferrei] Ut thalami Furiarum ferrei sunt, ita apud Claudianum l. 1. in Ruff. de sedilibus monstrorum inferni, 'Complentur vario ferrata sedilia cœtu.' Sed Poëta proverbialiter capi potest, cui thalami Furiarum dicuntur ferrei, a rigore et natura ferri, non quod vere ferrei essent. Itaque Prudentius in Perist. hym. 10. 'Quæ cautes illud perpeti spectaculum? Quis ferre possit æris aut ferri rigor?' Tibullus l. 1. 'non tua sunt duro præcordia ferro Vincita, nec in tenero stat tibi corde silex.' *Ovid.* Met. IX. 'Nec rigidas silices, solidumve in pectore ferrum, Aut ada-

manta gerit.' Isti et alii plures proverbialiter locuti sunt. *Cerda*.

Emmenidum thalami] Duplex hic nodus. Cur Furiae in aditu inferorum constituuntur, cum sciamus illas esse in Tartaro, profundissima parte inferorum, ad puniendos nocentes? Deinde, cum thalamus proprie sit, ubi vir et mulier *θάλλουσιν*, cur datur Furiis, quæ virgines sunt? Nihil hoc mirum: fabulæ plenæ his nebulis. Sed in re utraque Virgilium Ovidius juvat. Apud illum Juno *Metam.* iv. 'sorores Nocte vocat genitas, grave et implacabile numen. Carceris ante fores clausas adamante sedebant, Deque suis atros pectebant crinibus angues.' Quid, quod Virgilius, non Furiis in aditu constituit, sed earum sedes: nihilque vetat illas hinc inde discurrere. Pergo ad alterum. Idem *Ovid.* *Met.* ii. loquens de virginibus, 'Pars secreta domus, ebore, et testudine cultos Tres habuit thalamos, quorum tu, Pandrose, dextrum, Aglauros lævum, medium possederat Herse.' Extremum hoc de thalamis monuit Janus Parrhas. in *Claudian.* i. *Rapt.* Ex Aristide idem indico, qui de Horis, quas antiquitas virgines fecit, *θάλαμον ἑρῶν* dixit, in oratione de laudibus Neptuni. Sed et interpretes Homeri in *Il.* iii. hac voce signari simpliciter *οἶκος*, domum, adnotat. *Damascen.* orat. ii. de Nativit. *Maris παρθενικοῦ θαλάμου* dixit. *Idem.*

Discordia demens] In quam ex dementia incidimus: neque injuria dat sanguinem et serpentes. *Donatus*.

281 *Crinem vittis innexa*] Ut, 'Scissa comam,' et, 'Oculos suffusa.' *Servius*.

Vipereum, &c.] Ita *Ovid.* *Met.* iv. *Fab.* 10. de Furiis: 'Carceris ante fores clausas adamante sedebant: Deque suis atros pectebant crinibus angues.' Legatur totus locus qui elegantiss. *οὐνεφ* cuncti apparatus Orcini continet. Inprimis autem *Seneca* in *Hercule Fur.* a. versu 660.

Luculenti etiam sunt, vel *Scaligero* v. 13. *judice*, *Claudiani* versus in *Rufinusta* l. i. 'Concellium deforme vocat, glomerantur in unum Innumerae pestes Erebi: quascunque sinistro Nox genuit fœtu: nutrix Discordia belli: Imperiosa Fames: leto vicina Senectus,' &c. *Taubmann*.

282 *In medio*] Aut vestibulo: aut absolutum est, et intelligimus hanc esse eburneam portam, per quam exiturus est, quæ res hæc omnia indicat esse simulata, si et ingressus et exitus simulatus est et falsus. *Servius*.

In medio ramos, &c.] Transit a descriptione vestibuli, et venit ad interiorem partem, quæ non esset sub tecto. Fuit illic, inquit, ulmi arbor annosa: perinde, inquit, ingens, ingentibus ramis effusa, et opaca frondibus. Bene posuit annosam, et ingentem: sunt enim arbores, non tamen ingentes, nec opacæ, nec ornatae frondibus. In hac aut et antiquitas apparebat; et ramorum et frondium opacitas antiquitati respondens. *Donatus*.

Annosaque brachia] De arbore dictum etiam apud *Stat.* *Thebaid.* l. i. 'rapiunt antiqua procellæ Brachia silvarum.' *Emmenes*.

283 *Ulmus opaca, ingens*] Distinguenda sunt ista propter duo epitheta. *Servius*.

Ulmus opaca] Bene innuit, Somnia veri esse sterilia. Nam ulmus multos parit flores, fructus nullos. *Silius* *taxum* dicit: 'Dextera vasta comas, nemorosaque brachia fundit Taxus, Cocyti rigna frondosior unda. Hic diræ volucres, pastusque cadavere vultur, Et multus bubo; ac sparsis strix sanguine pennis, Harpyiæque foveant nidos, atque omnibus hærent Condensæ foliis; sævit stridoribus arbor.' *Taubmann*.

Pandit] Non aperit, sed expandit, id est, extendit; et dicunt quidam *pandit* ab eo quod est *aperit* venire, nam quod apertum, est latius diffu-

sum: hinc est, 'Patulæ recubans sub tegmine fagi.' *Servius*.

Somnia] Habitatio Somni, ut et 'triplex Somniorum genus' luculentissime describuntur ab Ovidio Met. xi. Fab. 12. et P. Statio Theb. x. 84. *Taubmann*.

Vulgo] Passim, catervatim: an *vulgo ferunt*? *Servius*.

284 *Vana tenere*] Utrum καθόλου, an quæ ex his vana sunt, et duo somniorum genera putantur, unum de cælo, ut, 'Visa dehinc cælo facies delapsa parentis Anchisæ,' quod est verum: aliud ab inferis, quod est vanum. *Idem*.

Vana] Quia ab Inferis. nam Vera mittunt Superi. Homerus: καὶ γὰρ τ' ὄραp ἐκ Διός. *Taubmann*.

Ferunt] Quia supra: 'Sit mihi fas audita loqui.' Non enim debuit auctor esse in incertis. *Idem*.

Foliiæque sub omnibus] Qui de somniis scripserunt, dicunt quo tempore folia de arboribus cadunt, vana esse somnia: quod per transitum tetigit. Vana autem ideo, quia ab inferis. nam vera mittant superi. Homerus, καὶ τ' γὰρ ὄραp ἐκ Διός, somnium de Jove. *Servius*.

Foliiæque sub omnibus hærent] Qui de Somniis scripserunt, dicunt; quo tempore folia de arboribus cadunt, vana esse somnia: quod per transitum ingeniose tangit. Vide Jo. Saresber. in Nug. Curial. l. ii. 15. Porro loci hujus allegoriam explicat Cælius x. 9. *Taubmann*.

286 *Centauri in foribus stabulant*] Bene in foribus: quia ea, quæ contra naturam possunt creari, statim pereunt. *Servius*.

Stabulant] Habitant: et usurpative dixit, ut *populat, luctat*: nam *stabulor* dicimus. Et bene allusit: quia ex parte equi sunt. Centauri autem Ixionis et Nubis filii sunt. Ixion enim amatam Junonem de stupro interpellavit. Illa confessa Jovi est: et ejus voluntate Nubem in suam formam

conversam obtulit, unde feruntur nati esse Centauri. *Idem*.

Centauri in foribus] Ortus et genituras monstrorum, Centaurorum, et hujusmodi aut omnino, aut fere rejiciunt Aristoteles, Galenus, Lucretius: paucique Philosophorum generabilia monstra credunt: pauciores vitalia esse concedunt. Plutarchus tamen lib. An ratio brutis insit, non videtur usquequaque illis assentiri, ut qui Ægipanum, Sphingum, Minotaurorum natales ad promiscuum hominum cum brutis congressum referre videatur. *Germanus*.

Centauri] Negarunt hos esse multi ex antiquis. Ne, quæ alii conjunxerunt, repetam, lege Magium lib. Miscell. i. 20. Delirium in Herculi. Furien. novis comment. versu 778. Porro ad versum Virgilii contendit Statius in Achill. 'Centauri stabula alta patient.' et Solinus cap. 14. 'Ossam' (agitant) 'quos Centaurorum stabulis immorari juvat.' Ut vero in aditu inferorum hæc monstra, ita Plutarchus de genio Socratis ait, exaudiri rugitus plurimos, et gemitus animalium. *Cerda*.

Scyllæque biformes] Bene pluralis usus est numero. Nam Scylla filia Nisi, secundum alios in avem conversa est, secundum alios in piscem. Ergo etiam ipsa biformis fuit: sicut hæc in Siciliæ freto. Dictum autem est per poetæ licentiam. Quidam pluralem numerum pro singulari positum volunt, nam quæ in avem conversa est, nihil terroris habet. Harum sane fabulæ in Bucolicis plenius narratæ sunt. *Servius*.

Scyllæque biformes] Dnæ memorantur Scyllæ: una filia Nisi; de qua Ovid. Met. viii. altera Phorci, conversa in monstrum marinum: de qua Met. xiv. fab. 1. et noster Æn. iii. *Servius* de priore tantum accipit, quæ secundum alios in avem, secundum alios in piscem mutata. *Taub.*

Biformes] Lucret. l. v. 'Aut ra-

bidis canibus succinctas semimarinis
Corporibus Scyllas.' *Idem*.

Centauri, &c.] Hæc monstra conjungit etiam Stat. silv. l. v. 'Centaurusque, Hydræque greges Scyllæque monstra:' et aliorum illic fit mentio. *Emmenes*.

287 *Centumgeminus Briareus*] Centies duplex: secundum fabulas ipse etiam dictus est *Ægeon*. Qui, ut nonnulli tradunt, pro diis adversus Gigantes bella gessit; ut vero alii affirmant, contra deos pugnavit, eo maxime tempore, quo inter Jovem et Saturnum de cœlesti regno certamen fuit, unde eum a Jove fulmine ad inferos tradunt esse trusum. Alii dicunt, cum Juno et Minerva et Neptunus cæterique dii Jovem ligare vellet, a Thetide Briareum adhibuit, Jovem vinculis exemisse. *Serv.*

Centumgeminus Briareus] De hoc gigante, qui Cœli et Terræ filius, videatur Hesiod. in Theogon. et Hom. Iliad. l. 403. ubi eum etiam *ἰκαρὶ-χρῆς* facit, et ab diis quidem *Briareum* dici, ab hominibus autem *Ægeonem*: quem egregie etiam noster pingit *Æn.* x. 565. 'Ægeon qualis, centum cui brachia dicunt, Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem Pectoribusque arsisse;' quæ tamen secundum quosdam *Centiceps* etiam fuit. Ideo autem Custos additus est Orci vestibulo, ne Titanes ruptis vinculis vim inferis faciant. *Taubmann*.

Ac bellua Lerna] Hydram dicit, serpentem immanis magnitudinis, quæ fuit in Lerna Argivorum palude: sed Latine *Excetra* dicitur, quod, uno cæso, tria capita excrescebant. Cum sæpe amputata triplarentur, admoto ab Hercule incendio, consumpta narratur, cujus felle Heracles sagittas suas tinxisse dicitur. Sed constat Hydram locum fuisse evoementem aquas vastantes vicinam civitatem: in quo uno meatu clauso multi erumpebant; quod Hercules videns, loca ipsa exussit: quibus siccis clausit

meatus. Nam Hydra ab aqua dicta est, id est, ἡρὸ τοῦ ὕδατος. Potuisse autem hoc fieri ille indicat locus, ubi dicit, 'Omne per ignem Excoquitur vitium, atque exndat inutilis humor.' Et utrum hic distinctio plena sit, an 'horrendum stridens' inferioribus jungendum sit: *stridere* enim bene Chimææ datur, quæ et serpentes habet et flammæ. *Servius*.

Bellua Lerna] Dicta est alio nomine *Excetra*. Et observabis contra vulgus medium corripit; nam Cicero II. Tusc. convertens versus Sophoclis: 'Hæc dextra Lernam tetram mactata Excetra Placavit.' Quæ hæc fera, et Herculis facinus ubique obvium: ut Virgilius hydram in foribus locat, ita Tibul. l. 3. in porta: 'Tum niger in porta serpens, tum Cerberus ore stridet.' Ita Tibullum legit, et explicat ad imitationem Virgilio Josephus Scaliger. *Cerda*.

288 *Horrendum stridens*] Pro *horrende*: adverbium qualitatis derivatum in nomen. *Servius*.

Flammisque armata Chimæra] Tithonis et Echidnæ filia, ore leo; postremis partibus, draco: media, capra, secundum fabulas, fuit. Re vera autem mons est Lyciæ: cujus hodieque ardet cacumen, juxta quod sunt leones: media autem pars hujus pascuæ habet, quæ capreis abundant; ima vero montis serpentibus plena sunt. Hunc Bellerophontes habitabilem fecit, unde Chimæram dicitur occidisse. *Idem*.

Chimæra] De eadem Lucret. l. v. 'Qui fieri potnit, triplici cum corpore, ut una Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimæra Ore foras acrem effaret corpore flammam.' De hac etiam Hesiod. in Theogon. qui eam velocem pedibus, robustam, tripitem, et flammæ vomentem facit. Hanc interfecit Bellerophon, ut est apud Hom. II. vi. *Taubmann*.

289 *Gorgones*] Hæ Gorgones Phorci filiæ tres fuisse dicuntur, extrema

Africa circa Atlantem montem, quæ omnes unum oculum habebant, quo invicem utebantur: quarum nomina hæc fuerunt, Stheno, Euryale, Medusa: sed Medusa erecta favore Neptuni, ausa est crines suos Minervæ capillis præferre, qua re indignata dea, crines, quibus amatori maxime placuerat, in serpentes vertit, eamque excidi a Perseo fecit luminibus orbatam, fecitque, ut quisquis caput ejus vidisset, verteretur in saxum; sed Perseus, Jovis et Danaë filius, cum ad eam occidendam volaret, præ se scutum ferens speculi candore perlucidum, sicut Minerva monstraverat, in umbra ejus vidit caput Gorgonæ, et ita aversus accedens id amputavit, quod cum ad Polydecten regem pertulisset, isque negaret id ejus virtute confectum, conspicuum id regi fecit, cujus conspectu ille in saxum mutatus est, quod in Serifo insula hodieque ostenditur. Serenus tamen Poëta dicit Gorgonas puellas fuisse unius pulchritudinis, quas cum vidissent adolescentes, stupore torpebant: unde fingitur, quod si quis eas vidiasset, vertebatur in lapidem. Sane quidam dicunt versus alios hos a Poëta hoc loco relictos, qui ab ejus emendatoribus sublati sunt, 'Gorgonis in medio portentum immane Medusæ, Vipereæ circum ora comæ, cui sibila torquent, Infamesque rigent oculi, mentoque sub imo Serpentum extremis nodantur vincula caudis.' *Servius*.

Harpyiæque] Aut jam mortuas intellige: aut secundum Platonem et alios, simulachra licet vivarum illic fuisse. Nam dicunt esse omnium rerum ideas quasdam, id est, imagines: ad quarum similitudinem procreantur universa. Hinc est quod in Statio Ampharaus Plutoni dicit, 'Omnibus finitor rerum videris: mihi vero et sator.' Harum autem simulachra bene apud inferos sunt: quia esse dicuntur Furis. *Idem*.

Tricorporis] Heryli et Geryonis *Idem*.

Tricorporis] Hesiodus Geryonem tantum vocat *τρικέφαλον* *tricipitem*. Sed Æschylus in Agamem. et Philo de legatione ad Cajum, *τρισώματον*, *tricorporeum*. Æschylo hæsit Virgilius. Plutarchus in Politic. dat illi unam animam, sed *πολλὰ σκέλη*, *καὶ χεῖρες*, *καὶ ὀφθαλμοὺς*: multa crura, manus, oculos. Plantus Aulul. senas manus, cum ait: 'Cum senis manibus genere Geryonaceo.' Horatius xiv. 2. 'ter amplum Geryonem.' Rittershusius in Oppian. l. ii. venat. versu 620. Virgilium aliter explicat, quam interpretes omnes; ait enim: 'Harpyiarum triplex forma, aures ursorum, corpora vulturum, ora virginum: hinc eas Virgilius Æn. vi. vocat formam tricorporis umbræ.' Non placet. Quare dictus tricorpor in Natali invenies, vide etiam Cedrenum p. 140. Justinum lib. ult. Pansaniam Att. Diodorum l. iv. *Cerda*.

Tricorporis umbræ] Geryonis, quem Hesiodus et Æschylus *γερυνόνα τρισώματον* et *τρικέφαλον* dixere. De hoc et Lucret. v. 28. 'Quidve tripectora tergemini vis Geryonai?' Eundem Horat. ii. 14. *ter amplum* vocat: noster Æn. viii. *Tergeminum*: quem itidem Hercules interemit. *Tricorpor* seu *triceps* ideo fingebatur, quod una cum duobus fratribus tam concordie fide regnum Hispaniæ administravit, ut ii uno nomine *Geryones* dicerentur. Alii tamen aliter. Vide Claud. Minoem ad Embl. xl. Alciati. *Taubmann*.

291 *Offert*] Non ad feriendum, sed ad repellendas umbras. Unde *offert* dixit: sacerdos autem ferire prohibet. *Servius*.

293 *Cava*] Non solida, sed inani. Turn. xii. 15. Ita Prudent. adversus Phantasmaticos: 'Aërium, Manichæus ait, sine corpore vero Pervollitasse Deum, mendax phantasma, cavamque Corporis effigiem, nil con-

trectabile habentem.' *Taubmann.*

294 *Frustra ferro diverb. umbras]* Lucr. II. 'aërias quod sol diverberet uodas.' Alludere autem videtur ad Epicuri inane, qui prima corpora tanta soliditate esse vellet, ut ictus omnes respnerent, et plagarum essent expertia, sicut irane est: 'Quod manet intactum, neque ab ictu frangitur hilum.' *Germanus.*

Frustra ferro] Laudat Jul. Scaliger Virgilium, quod sapientissime dixerit, 'frustra ferro diverberet umbras.' Homerum risui exponit, quod dixerit manes timuisse enses et vulnera. Non satis teneo, in quo positus Homeri lapsus, neque quid rideat Scaliger. Nam Virgilius quoque videtur consentire cum Homero. Certè, ideo supra Sibylla dixit, 'Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum,' ut manes terrentur: aliter inepta esset præceptio. Et infra dicit Virgilius terri umbras latratu Cerberi. Ubi etiam locum Senecæ adduco. Dicamus ergo, putavisse veteres, etiamsi falso, timeri a dæmonibus gladios: et hoc errore gentiliū ductos tam Virgilium quam Homerum. Certe apud Platarchum in Apophtheg. Laconicis, Laco quidam in spectrum ἐνέβραμε τῇ λυγρῇ, hasta irruiť. Cæterum Virgilius hoc versu respicit proculdubio ad athleticam doctrinam. Nam Pollux inter verba, quibus athletæ se exercent aërem verberantes, ac ventilantes, adhibet verbum σκυμαχεῖν, pugnare cum umbra. *Cerda.*

295 *Tartarei quæ fert Acherontis ad undas]* Sequitur illud Pythagoricum dicens, tenuisse eos viam post errorem silvarum; quæ vel ad vitia vel ad virtutes, ut diximus, ducit. *Serv.*

Tartarei Acherontis] Acheronta vult quasi de imo nasci Tartaro: hujus æstuaria Stygem creare. De Styge autem nasci Cocytum: et hæc est mythologia. Nam Physiologia hoc habet, quia qui caret gaudio, sine

dubio tristis est. Tristitia autem vicina luctui est, qui procreatur ex morte. Unde hæc esse apud inferos dicit. *Idem.*

296 *Turbidus hic cæno]* Pro qualitate inferni fuit natura aquæ turbida, cænosa, odoris pessimi: utpote quæ ructaretur a cæno. *Donatus.*

Turbidus hic cæno, &c.] Eleganter et accurate hunc amnem tartareum describit Sil. Ital. l. XIII. 'Tristior hic Acheron sanie crassoque veneno Æstuat, et gelidam eructans cum murmure arenam Descendit nigra lentus per stagna palade.' Juvenal. III. 266. 'cænosum gurgitem' appellat: 'nec sperat cænosi gurgitis alnum.' *Emmeness.*

297 *Cocyto eructat arenam]* In Cocytum: scilicet per Stygem. *Serv.*

Cocyto eructat arenam] In aliquot antiquis codicibus, Cocyti legitur possessivo casu. Sed prius lectio magis recepta est. et *harenam* cum adspiratione ex Varronis observatione, uti alibi dictum. *Pierius.*

298 *Portitor]* Propriè qui portat: abusive etiam qui portatur *portitor* dicitur, sicut *vector*. *Servius.*

Portitor] Is propriè est qui portum observat, ut nullus ejus injussu in alienas regiones transeat. His igitur aquis tam male olentibus, tam horridis aspectu, erat par custos, nec dissimilis loco et regioni. *Donatus.*

Portitor] Qui Ovidio *Vector*, Ulpiano *lintrarius* est: *Fehrmeister*. Tibullus: 'Stygiæ navita turpis aquæ.' Is enim pro stipe, vel (ut Lacianns ait) lupino, umbras in ulteriorem ripam trajicit. De eodem Propert. IV. el. ult. 'Vota movent superos: ubi portitor æra recepit, Obserat herbosos lurida porta rogos.' Juvenal. *Porthmea* vocat: 'tetrumque novitius borret Porthmea.' Ciceroni *Portitor*, publicanus est: ut et *Portorium*, vectigal quod ipse exigit, &c. Videatur Erythr. *Taubmann.*

Has horrendus aquas] Propter tria

flumina. *Servius*.

Horrendus] Charon ipse apud Euripidem in Alceatide vocat mores suos ἐχθρὸς γὰρ θνητοῖς καὶ θεοῖς οὐκ ὀφειλόμενος: *Invisos hominibus, Disque odiosos*. Ab Statio Syl. II. dicitur, 'trux navita,' in Epiced. in Glanciam. *Cerda*.

299 *Terribili squallore*] Id est, terribilis squaloris. *Servius*.

Terribili] In nonnullis omnino veteribus exemplaribus, *terribilis* habetur nominandi casu. Sed ablativo magis receptum. *Pierius*.

Terribili squalore, &c.] In hac descriptione Seneca Virgilio hæsit in Furen. 'Hunc servat amnem cultu et aspectu horridus, Pavidosque manes squalidus gestat senex. Impexa pendet barba, deformem sinum Nodus coercet, concavæ lucent genæ, Regit ipse conto portitor longo ratem.' et in Œdip. 'Quique capaci turbida cymba Flumina servat, durus senior, Navita crudus, vix assiduo Brachia conto lassata refert.' Claudianus Rapt. 2. Charonti dat 'impexos crines.' Paulinus in Paneg. Celsi 'tristem squalorem.' *Cerda*.

Charon] Καὶ Antiphrasin, quasi Ἀχλὺρ. *Servius*.

Terribili squalore Charon] A torvis oculis Charon dictus, unde vs. 300. 'Stant lumina flammæ.' Hercules ob oculorum sævitiam dictus fuit *Charyops*: ex eodem horrore *Charybdis* nominata videtur. Adeundus Thylesius lib. de color. c. 3. ubi de colore agit casio. De origine hujus nominis alia tradit Sanctius IV. de antiphrasi. *Emmeness*.

300 *Canities inculta jacet*] Veteres enim non solum comam ornabant, sed etiam barbam, ut nonnullas videmus statuas. Ideo dixit 'Inculta mento canities.' *Servius*.

Stant] Horrent. Et est polysemus, hoc est, multiplicatio sermonum, ut diximus supra. *Idem*.

Stant lumina flamma] Inflexibiles

oculi, quasi flammam emittebant. *Donatus*.

Flamma] In Romano codice, et aliquot aliis antiquis *flammæ* legitur. Sive id genitivi casus sit, quod nequaquam placet: sive appositive dictum, ut *duo lumina, duæ flammæ* videantur: sive, quod magis placet, facta est duarum vocalium transpositio, cum *flammeæ* vellent scribere, veluti in antiquis aliquot exemplaribus scriptum observavi. Sed id postea corruptum, velut etiam illud, quod supra dicebamus, 'Protinus omnia,' versu dactylico. *Pierius*.

Stant lumina flamma] Oculi horrentes et inflexibiles quasdam quasi flammæ emittebant: *Serv.* et *Donatus*. vel, pleni sunt flamma: uti *Æn.* XII. 'Stat pulvere cælum.' id est, pulvere oppletum est. *Turn.* XXVIII. 32. *Taubmann*.

301 *Nodo*] Valeant qui *nudo* legend. esse contendunt, quum *nodo* passim in antiquis codicibus tota libraria fide legatur. Et antiquæ statuæ tot ubique spectentur, in quibus ornatus ex humeris nodo religatus pendeat. *Pierius*.

Nodo] Non fibula, sed nodo. Ita de eodem Seneca in Hercule F. vs. 765. 'deformem sinum Nodus coercet.' *Taubmann*.

Sordidus amictus] Sordidum erat velamen, neque tantum ut totum tegeret corpus: et non fibula, sed nodo nectebatur. *Donatus*.

302 *Subigit*] Subagit, sursum agit, regit. Et est polysemus sermo. Nam *acuit* significat: ut, 'Subiguntque in cote secures.' Et *compellit*: ut, 'Subigitque fateri.' *Servius*.

Ipse ratem] Non agendi potestatem, sed pœnam habebat: quia multa simul officia implebat: nam dabat vela, vectabat corpora. *Subigebat*: id est, non sine labore agebat. *Donatus*.

Ratem conto subigit] Sententiam sic concipio: Continet semper navem in

adversam partem fluminis, ne præceps labatur secundo amne. Nam Ge. i. 'Non aliter quam qui adverso vix flumine lembum Remigiis subigit.' Et hæc esse videtur mens Servii, qui in hunc locum: '*subigit*, subagit, sursum agit, rapit.' Est vero *confusus* hoc loco, hasta nautica, longa et robusta, qua nautæ utebantur ad exploranda loca fluminum. Inde Græci (quod Lilius admonet in lib. de Navigiis) *καστὴρ*, navigia dicunt, quæ impelluntur conto: quorum fit mentio ab Appiano, et Diodoro. Herodotus, genus quoddam pali, quo aguntur navigia, *πλήκτρον* vocat. Ab rate hæc Charontis, nata paræmia, qua, quibus imprecamur, ad navem mittimus, qua usus Aristophanes in *Lysist.* *Χάρει εἰς τὴν ναῦν, Ὁ Χάρων σε καλεῖ: Abi ad navem, Charon te expectat.* Cerda.

Conto subigit] Scholiaste Juvenalis præeunte *ponto subiit* nonnulli legunt, sed male. Vide Rutgersii var. lect. v. 10. *Emmeness.*

Velisque ministrat] Aut per vela: et est septimus. Aut velis obsequitur: et est dativus. *Servius.*

Velisque ministrat] Tacitus de morib. Germanor. 'Nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adjungunt.' Observata quædam circa hanc rem lege in Acidalio l. ix. animadvers. Q. Curtii. *Cerda.*

303 *Ferruginea*] Nigra, tristi. Nam lugubrem ostendit dicens, 'Cum caput obscura nitidum ferrugine textit.' *Servius.*

Subvectat] Proprium in hac re verbum, vs. 391. item Ecl. iv. 'Argo vehit heroas.' Sen. in Herc. Fur. 'transvectus unda tartari.' Unde et *Vectores* qui navi vehuntur. Gloss. *Τραπεζή, διαπλεύσαι.* Ibid. *Vector, παρθμεὺς: Vectura, φόρετρον, ναῦλον.* Et certe naris q. vehiculum est. Vide Dea. Heraldii Advers. i. c. ult. *Taub.*

Corpora cymba] Omne quod potest videri, corpus dicitur: unde paulo

post discretionem fecit, dicens, 'Corpora viva nefas Stygia vectare carina.' *Servius.*

Corpora] Id est, mortuorum animas: nam omne quod potest videri, corpus dicitur. Unde 391. discretionem fecit: 'Corpora viva nefas Stygia vectare carina:'. Nam et Plato in Phæd. tradit, animas, quæ non pure a corpore discesserunt, visibile aliquid secum trahere: quod nec Homerus tacuit, Iliad. xxiii. *Taubmann.*

304 *Jam senior*] Aut comparativum pro positivo posuit: aut, ut diximus, *senior*, est virens senex: ut *junior*, intra juvenem est: quam rem a Varrone tractatam confirmat etiam Plinius. *Servius.*

Cruda deo, viridisque senectus] *Τὸ ἀκρίων*: Ideo *cruda* et *viridis*, quia in deo: et bene *viridis** Idem.

Viridis] Non propter colorem, sed quæ adhuc non parum de pristinis temporibus retineret. *Cruda* et *viridis*: quia nondum tendebat ad maturitatem. *Donatus.*

Sed cruda deo vir. senectus] Hesiodus-tale epitheton senectuti dedit, sed videris, an eadem significatione, de scæmina loquens: *Ἰφθιμὸν περ ἰόντα Εἴβη ἔταρ δαλοῦ, καὶ ὁμῶ γήραϊ δάκων.* Sane Gal. lib. De conserv. valetud. triplicem facit senectutem: primam vocari *crudam*, et ab ea *ἡμογέροντας* secundam, circiter annum sexagesimum, a qua *γέροντας* tertiam, decrepitam, a qua *παιπέλους*. Hom. Il. Ψ. *ἡμογέροντα δὲ μὴ φασ' ἔμμεναι.* *Ger.*

Jam senior: sed cruda senectus] *Senior* (inquit Turn. xxii. 18.) hic est, qui cum progressiore esset ætate; eam tamen bene ferret, ut senectus *cruda* et *viridis* videretur. *Cruda* autem est *non matura*, sed *viridis* adhuc: nam *matura* dicitur in iis, qui ea prope confecti sunt: ut apud Horat. 'maturusve senex:' et Æn. v. 'mυi maturus Acestes.' Hesiodus *crudam senectutem* vocat, quæ ante diem venit, cum ait: *καὶ ὁμῶ γήραϊ δάκων*

unde et *ἐμογέροντες*. Pimpontius tamen dubitare videtur, utrum hoc Hesiodi de sæmina dictum huc quadret: et addit, Galenum facere *triplicem senectutem*: primam vocari *Crudam*, et ab ea *ἐμογέροντας*: secundam, circa annum LX. a qua *γέροντας*: tertiam, decrepitam, a qua *πεμπέλους*. Jam J. C. Scal. iv. 16. *viridem senectutem*, ut Æn. v. *viridem juventam*, *ἀκμήν* interpretatur. Porro idem Scalig. iii. 2. De *Expressione Personarum*, In his, inquit, versibus et ætas et habitus, et habitudo, et officium et instrumenta Charontis continentur. 'cui plurima mento Canities:' addit, *inculta*, et, *jacet*, sc. neglecta. 'Stant lumina flammæ,' i. e. rigida. *σκληρόφθαλμον* epim delineavit: cujusmodi homines vel crudeles vel pertinaces vel impudentes judicamus. 'nodo dependet amictus,' non, fibula. Deinde attribuit ex officio instrumenta, 'Ipse ratem conto,' &c. ut ne remum quidem dederit in crassa ac lenta palude naviganti. Ætatem quoque peculiarem: 'sed cruda Deo viridisque senectus:' quales a veteribus Græcis dicti sunt *ἐμογέροντες*. Hæc Scalig. Taubm.

[Deo] Charonti. Solent enim Poëtæ ministris deorum tribuere appellationem Dei, propter immortalitatem. De Charonte vide Aristoph. in Ranis. Idem.

307 *Pueri inuupteq. p.*] Quos in spem posteritatis servandæ, convenerat in longum senium perducī. Distinguit sexus et ætates, ut ostendat mortem omnibus esse communem, nec moriendi esse ordinem. Donatus.

308 *Juvenes*] Qui adhuc suis commodis inservire patriæ potuissent. Id.

309 *Quam nulla*] Ex hac comparatione, quanta fuerit turba ostenditur. Idem.

Autumni frigore primo] Extremitatem vult ostendere: quod ait Juvenalis, 'Jam lethifero cedente pruinis

Autumno.' Nam ejus prima pars fervet: ut, 'Totoque Autumni incanduit æstu.' Sane sciendum secund. Plinium, folia Autumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus humor ætatis calore invenitur exhaustus. Ergo cadunt, non quia tunc siccari incipiunt, sed quia tunc eis deest humor. Servius.

310 *Lapso cadunt folia*] Est hoc, quod Sidon. dixit lib. v. 13. 'dejectu caduæ frondis:' et Græci *φυλλορροῖν*. Cæda.

311 *Glomerantur aves*] Bene rebus volitantibus animas comparavit, quæ et ipsæ volant. Servius.

Glomerantur aves] Uti grues, anseres, ciconiæ, et similes, quæ sub hieme terras apricas, Solique expositas, et *ἄερο φλαγς*, id est, horrore et frigore expertes, petunt. Bene autem volucris comparavit animas: nam et ipsæ volant. Taubmann.

Frigidus annus] Id est, hiems: a toto pars intelligitur. Horum autem verisum plenam, brevem, miramque rationem delibat Scaliger v. 3. et 6. et iii. 6. iv. 16. Idem.

312 *Inmittit apricis*] Quasi *ἄερο φλαγς*, id est, sine frigore, ut diximus supra. Unde nonnulli et Africam dictam volunt. Servius.

313 *Stabant orantes*] Volunt aliqui allusum ad morem oratorum, qui stabant. Tacitus Dialog. de oratoribus: 'Quod gaudium assurgendi assistendique inter tacentes, in unum conversos coire populum, et circumfundi coronam, et accipere affectum, quacunque orator induxerit.' Qui tamen mos non fuit perpetuus. Adi Polletum l. i. fori Rom. cap. 5. cum addit postea, 'tendebantque manus,' quamvis referri ad supplices possit: sed non dubium, quin etiam esset oratorum; et sic Poëta persistet in eodem more. Cæda.

Stabant orantes] Ecce cum tractu moræ videtur ipse versus stare. Scal. iv. 48. Taubmann.

Primi transmittere] Figura Græca est: ut primi transient. *Servius*.

314 *Ripæ ulterioris amore*] Ad hunc locum verba Apuleji faciunt Met. l. vi. 'Nec mora, cum ad flumen mortuum venies, cui præfectus Charon, protinus expetens portorium, sic ad ripam ulteriorem sutili cymba deducit commeantes.' *Emmeness*.

315 *Tristis*] Asper et inmisericors, severus. *Servius*.

Tristis] Dirus, nunquam affabilis. *Donatus*.

Nunc hos] Nam omnes simul non poterat. *Idem*.

316 *Aut alios*] Nempe insepultos, ipsam litoris arenam contingere non sinit. Unde superstitiosum illud sepulturæ genus inventum, quod *Terra injectio* dicebatur. De quo, versu 366. *Taubmanus*.

Summos] In antiquis aliquot codicibus, *semotos* legitur. Cui nonnihil suffragari videtur adverbium *longe* pro valde. Magis tamen placet *submos*, quod et proprie et eleganter dictum est. *Pierius*.

317 *Æneas*] Ordo est: Æneas ait, Dic, o virgo. Cætera per parenthesis dicta sunt, id est, per suppositionem. *Servius*.

319 *Quo discrimine*] Qua differentia. *Servius*.

Ripæ Has lingunt] Repulsæ scilicet, non transeuntes. *Idem*.

320 *Vada livida*] Nigra. Et lividum, non nisi apud neotericos invenimus. Lucanus, 'Livor edax tibi cuncta negat, gentesque subactas.' *Idem*.

Vada livida] In Romano codice, *vada liquida* legitur: neque timendum esset syllabæ ex auctoritate Lactetii, nisi et Servius livida agnosceret. Et epitheton id inferis ambibus, quippe turbidis et cænosis conveniret. Præterea *vertunt* in aliquot habetur exemplaribus. Sed *verrunt* magis poetæ cum est. *Pierius*.

Vada livida] Statius Theb. l. 'um-Delph. et Var. Clas.

brifero Styx livida fundo.' Tibullus l. iii. alio flexu, sed pari significatu. 'pallida Ditis aqua,' et, 'lividos Orcus aqua.' *Cerda*.

321 *Breviter*] Ne qua fieret rebus necessariis mora. *Donatus*.

Longæva sacerdos] Sibyllam Apollo pio amore dilexit: et ei obtulit poscendi quod vellet arbitrium. Illa hausit arenam manibus: et tam longam vitam poposcit. Cui Apollo respondit posse fieri, si Erythræam (in qua habitabat) insulam reliqueret, et eam nunquam videret. Profecta igitur Cumas tenuit: et illic defecta corporis viribus vitam in sola voce retinuit. Quod cum cives ejus cognovissent, sive invidia sive miseratione commoti, ei epistolam miserunt, creta antiquo more signatam: qua visa, quia erat de ejus insula, in mortem soluta est. Unde nonnulli hanc esse dicunt, quæ Romana fata conscripsit, quod, incenso Apollinis templo, inde Romam allati sunt libri, unde hæc fuerat. *Servius*.

Longæva sacerdos] Ovidius de hac Sibylla Met. xiv. 'vivacisque antra Sibyllæ:' et Sibylla ipsa postea de se, 'Nam jam mihi sæcula septem Acta vides.' Aristoteles de mirabilibus vocat *πολυχρονιαστήν παρθένον*. Propertius l. 24. proverbialiter, 'At me non ætas mutavit tota Sibyllæ.' Idem ll. 2. 'Etsi Cumææ sæcula vatis agas.' Ovid. Fast. iii. 'Invenias illic, qui Nestoris ebibat annos: Qui sit per calices facta Sibylla suos.' Auson. 'Vincas Cumanam tu quoque Delphobæ.' Citantur etiam versus veteris Poëtæ, qui pro exemplo longæ admodum ætatis inducit tres feminas Hecubam, Sibyllam, Æthram matrem Thesei: 'Quædam haud junior Hectoris parente: Cumææ soror, ut puto, Sibyllæ: Æqualis tibi, quam domum revertens Theseus reperit in rogo jacentem.' Fabula, quam hic narrat Servius, consentanea in nonnullis est cum his quæ scribit Ovidius Met.

Virg.

9 G

xiv. Adi utrumque. *Cerda.*

Longæva sacerdos] Nam etiam Aristoteles Σίβυλλαν πολυχρονωτάτην παρθένον vocat. Vide Ovid. Met. xiv. 4. *Taubmann.*

Longæva sacerdos] Sunt, qui hanc vixisse dicunt ad Tarquinii usque tempora, quos refutat Salmas. Plin. exerc. p. 76. et de sacerdote idem p. 80. *Emmeness.*

322 *Deum certissima proles*] Ex eo quod subire inferos potuit. Ideo autem *certissima*, quia multi ad gloriam generis simulant se numinum filios: ut Romulus ex Marte, Alexander ex Jove Hammone. Hoc ergo excludit. Sic alibi de Hercule, 'Salve, vera Jovis proles.' *Servius.*

Deum certissima proles] Natus ex homine, non immerito paves: sed nihil debes metuere, quia a diis principum ducis. *Donatus.*

323 *Cocyti stagna*] Non anget moram, quia respondet ad id quod non interrogat, sed minuit: nam curat ne postea interroget. Stagnum igitur, inquit, Cocyti nomen: palus vero, quæ ex superfusione aquæ efficitur, Styx appellatur. Nec indiget probatione, quod insepulti non transportentur: quoniam cernit ibi quos sepepire non potuit. *Idem.*

324 *Et fallere numen*] Ut supra diximus, sive propter Victoriæ favorem Stygis filiæ. Nam dicitur statuisse Jupiter, ut si quis fefellisset ejus numen, uno anno et novem diebus ab ambrosia et nectare prohiberetur. Ratio autem est, quam supra diximus. Ideo per Stygem dii jurant, quia tristitia contraria est æternitati. *Servius.*

Jurare timent et fallere] Id est, juratum numen fallere, seu pejerare. Ideoque Seneca in Thyeste vs. 666. Stygem *vndam* vocat, 'quæ facit in cælo fidem:' et Lucan. l. vi. 'timorem superum' appellat. Nam pejeranti novennio nectare et ambrosia carentum: decimo v. anno a deorum con-

sortio exulandum fuit. *Servius* tamen uno anno et novem diebus ambrosia et nectare prohibitum ait. Vide Hom. Il. O. et Od. E. Hesiod. in Theogon. et inprimis Delirium in Hercul. Fur. 710. Sed et Cæli. xxvii. 5. et J. Meurs. in Lycophron Casandr. Item Not. Æneid. ix. 104. *Taubmann.*

Jurare timent et fallere numen] Jurandum Diis sanctius non fuit, quam per Stygias aquas jurare. Homer. Odyss. E. 185. Καὶ τὸ κατεβέβηκεν Στυγὶς ὕδαρ (ὅτε μέγιστος Ὀρκὸς θεῶν ταῖς τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι). Apoll. Biblioth. l. i. τὸ δὲ τῆς στυγὶς ὕδαρ ἐκ πέτρας ἐν ἄβυσσόν, Ζεὺς ἐποίησεν ἱερὸν, ταύτην αὐτῇ τιμὴν διδοῦς, ἀνθ' ἧν αὐτῇ κατὰ τιτάνων μετὰ τῶν παίδων συνεμάχῃσσι: Jupiter Stygis aquam de scopulo per inferorum loca fluentem jurijurandi religione decoravit: quod ipsi contra Titanas una cum filiis opem tulisset. Inde Apulejus Metam. l. vi. 'Diis etiam, ipsique Jovi formidabiles aquas istas Stygias, vel fando comperisti? quodque vos dejeratis per minima Deorum, Deos per Stygia majestatem solere.' Alludunt passim Poætæ. Noster Æn. xii. 816. 'Adjuro Stygii caput implacabile fontis.' Ovid. Metam. ii. 45. 'promissis testis adesto Dis juranda palus.' Sil. Ital. l. xiii. 'At magnis semper Divis, regique Deorum Jurari dignata palus.' Aliorum testimonia sexcenta præterire satius est. *Emmeness.*

325 *Inops inhumataque turba est*] Duo dicit, id est, nec legitimam sepulturam habet, neque imaginariam. *Inopem* enim dicit sine pulveris jactu (nam *ops* terra est), id est, sine humatione. Vult autem ostendere tantum valere inanem, quantum plenam sepulturam. Nam et Deiphobi umbra transvecta est, cui Æneas cenotaphium fecit: ut, 'Hunc egomet tumulum Rhæteo in litore inanem Constitui.' Bene autem *sepultos*, id est, fletos; nam sine fletu sepultura non

est; unde legimus, 'Inhumata, infestaque turba;' facit supradicta flumina transire, quibus luctus nomen imposuit. *Servius*.

Hæc omnis, quam cernis, &c.] Fuerunt gentiles in hoc errore. Tertullian. lib. de anima: 'Creditum est insepultos non ante ad inferos redigi, quam justa perceperint, secundum Homericum Patroclum, funus in somnis ab Achille flagitantem, quod non alias adire portas inferorum posset, acceptibus eum longe animabus sepultorum.' Locus Homeri, cuius meminit Africanus scriptor, habetur Il. XIII. Statius quoque Theb. I. de hac inferorum lege, 'Laius extincti nat' quem vulnere nondum Ulterior Lethes accepit ripa, profundi Lege Erebi.' Idem infra attingit Noster in persona Palinuri. Et Lucanus lib. I. 'umbræque erraret Crassus insulta.' Et libro VI. de illo, quem Magia excitavit ad incantationes, qui insepultus jacebat, ita ait: 'primo pallentis hiatus Hæret adhuc orci.' Ante Latinos Euripid. in Troadib. sub persona chori loquentis de Priamo, ὦ φίλος, ὃ πῶς μοι, τὸ μὲν φθίμενος, ἀλάνεισ' Ἀθῶπιος, ἄνθρωπος. Observa autem, animas istas, juxta Virgilium, arceri ab ipso Charonte, ne transmitterent fluvium: nam supra de illo: 'Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos, Aut alios longe summotos arcet arena.' *Cerda*.

326 *Portitor ille Chæron*] Græci Poëtæ νεκυγῶν et νεκυοστόλον vocant. *Germanus*.

Portitor ille Charon] Qui etiam *Porthmeus* dicitur. Juvenal. Sat. III. 265. 'tetrumque novitius horret Porthmea.' Petron. in Satyr. 'vix navita Porthmeus Sufficiet simulacra virum traducere cymba.' Quid *portitor*, dictum supra vs. 298. *Emmeness*.

327 *Rauca fluentia*] Aut rhenmata dicit: aut bene pluraliter, quia de tribus loquitur. *Servius*.

Et rauca] In antiquis omnibus

exemplaribus, quotquot habui, pro *nec rauca*, legere est *et rauca*. *Pierius*.

328 *Sedibus ossa quierunt*] Id est, prius quam corpus in naturam suam redeat, id est, in terram. *Servius*.

Quierunt] In Mediceo, et aliquot aliis, *quierint* legitur: sed finitivus modus eleganter etiam, cum *quam* jungitur, ut alibi ex Grammaticorum præceptis, et ex auctorum usu ostendimus. *Pierius*.

Sedibus] Id est, sepulcris. Am. Marcellin. I. XXII. et Vetus Inscriptio: HANC SEDEM. SIBI. VIVI. POSUERUNT. Sic *Apostolorum sedes* legitur in Jure. Eadem significatione et *domus* appellatur sepulcrum; Tibull. III. 11. Et *domus æterna*, in Inscriptionibus: et *stabula cadaverum*, Tertull. de Resurrect. c. 37. *Taubmann*.

Ossa quierunt] Unde in Inscript. REQUIETORIVM. ἐνασθήριον. Hinc Cassiodorus epist. VI. 8. 'Defunctorum sacram quietem' dicit. *Idem*.

329 *Centum errant annos*] *Centum annos* ideo dicit, quia hi sunt legitimi vitæ humanæ, quibus completis potest anima transire ripas, id est, ad locum purgationis venire, ut redeat rursus in corpora. Sane sciendum, quia cum *terram* dicimus, *hæc opus* facit: si *Nympham* dicamus, *hæc opis*: si *divitias*, *hæc opes* numero tantum plurali. *Servius*.

Centum errant annos] De mysterio et præstantia numeri denarii (qui decies sumptus dat centenarium) sive *decussis*, et doctrina Platonica, quo Poëta respicit, accurate disputat Cælius XXII. 14. *Taubmann*.

Littora] Supra dixerat *ripas*, nunc *littora*. Itaque *litus* dicitur etiam de fluminibus, non de mari solum. Ita Propertius eleg. I. 2. 'Eueni patriis filia litoribus.' Est Eueñus fluvius. Sed hoc alibi. *Cerda*.

330 *Stagna exoptata revisunt*] Lethæi scilicet fluminis. *Servius*.

331 *Vestigia pressit*] Scilicet cogitatione tardatus, et intentionem con-

stantis ostendit. *Idem.*

332 *Putans*] *Reputans. Idem.*

Multa putans] '*Agapeus*, pro reputans. Terent. 'Dum hæc puto, præterii imprudens villam.' Putamus enim instantia: reputamus præterita. *Donatus.*

Sortemque animo miçeratus iniquam] Iniqua enim sors est puniri propter alterius negligentiam. Nec enim quis culpa sua caret sepulchro. Bene autem animo: quasi re præsaga: ut alibi, 'Præsaga mali mens.' Ipse enim Æneas insepultus jacebit: ut, 'Mediæque inhumatus arena.' *Serv.*

333 *Mortis honore*] Sepultum: ut, 'Quisquis honos tumuli.' *Idem.*

334 *Leucaspim*] Videtur ab albo clypeo Sophocl. Adrastum intellexisse: hic autem nomen est proprium, *Germanus.*

Ductorem classis] Apertum exemplum classem dici etiam unam navem. Nam legimus, 'Unam quæ Lycies fidumque velebat Orontem.' *Servius.*

335 *Quos, simul a Troja*] Revocat in memoriam legenti, qui isti essent, et ubi, et quando, et qua vi periissent, Et simul, ne quis daret vitio Æneæ, quod suos non sepelisset: quoniam sepelire non potuit. *Donatus.*

336 *Auster*] Hic distinguendum. *Servius.*

337 *Sese agebat*] *Sese agere*, est sine negotio incedere. *Idem.*

Sese Palinurus agebat] Qui in vita naves, mortuus seipsum agebat. Sic Ter. Andr. iv. 2. 'quo hinc te agis?' ubi Interpres: *Agere se*, tardi et tristes dicuntur. Ita enim P. Manutius, contra Servium, Donatum, aliosque hæc exponit: quem Erythræus, Nascimb. et alii sequuntur. *Taubmann.*

338 *Qui Libyco nuper cursu*] Bene *Libyco*. Navigatio enim non a diverticulo, sed ab intentione accepit nomen. *Servius.*

339 *Effusus in undis*] Archaismos est: quanquam Donatus esse ordi-

nem velit, dum servat videtur in undis mediis. *Idem.*

In undis] Non effusus in undis, non sit vitium in casu: sed effusus cum in undis esset. *Donatus.*

340 *Multa martum cognovit in umbra*] Prudentiores dicunt animas recedentes a corporibus, sordidiores esse, donec purgantur: quæ purgatæ incipiunt esse clariore. Unde ait paulo post, 'Donec longa dies perfectio temporis orbe Concretam exemit labem, purumque reliquit Ætherium sensum, atque auræ simplicia ignem:' id est, non urentis, ut est Solis. Inde est quod aliæ animæ Lunarem circulum, aliæ solstitialem retinere dicuntur pro modo purgationis. Bene ergo Palinurum obscura umbra circumdata dicit: et vix agnitum, qui nec ad loca quidem pervenerat purgationis, sicut etiam alibi de Didone dicturus est, 'Agnovitque per umbram Obscuram.' *Servius.*

Multa umbra] Hoc excusat, quod amicum non statim agnoverit. *Donat.*

341 *Quis te, Palinure, deorum*] *Quis deus*, debuit dicere: sed Græce dixit *τίς θεῶν*; *Servius.*

342 *Eripuit nobis*] Bene nobis. Gubernator enim communi perit periculo. *Idem.*

Sub aequore mergit] *Tmesis* est, 'Medio æquore summersit.' *Idem.*

343 *Dic age*] Hortantis adverbium; unde est et *age sta*, et *age facite. Idem.*

344 *Delusit Apollo*] Non quidem mendax erat Oraculum, sed ἀπαθλον: nam vs. 360. prestat viam ab se Italiam; sed non eo fato, quo Æneas. *Taubmann.*

345 *Qui fore te ponto*] Nihil dixerat de Palinuro Apollo: sed tacendo de suis adversis, boni aliquid promissæ videtur. *Donatus.*

346 *Venturum Ausonios*] Κατὰ τὸ σιωπῆμενον intelligimus. *Servius.*

Fides est] In codicibus aliquot antiquis, *en hæc promissa fideque.* Sed

vulgata lectio magis satisfacit. *Pier.*

347 *Cortina*] *Cortina* dicta est, aut quod cor teneat; aut quod tripus septus erat corio serpentis, ut supra dicitur: aut certe secundum Græcam etymologiam *ὄρι την κόρη τείνει*, id est, quod extendit puellam: ut, 'Majorque videri.' *Servius.*

Phæbi cortina] Locum Oraculi dixit, pro ipso Oraculo. Est autem *cortina* proprie *τρίπους* et *λέβης*, in qua lana suffecta succos ebibit: ut notat Scalig. ad Varron. qui eandem etiam a rotunditate dictam ait: quod, ut *cortex*, ita hæc rotunda esset. Ita Severus in Ætna, theatri capacitatem convexam et sinuosam appellavit *cortinam*: 'magni cortina theatri:' atque adeo Ennius hemisphaerium celi: 'Corpore cæruleo cava quæ cortina receptat:' ut notat Turn. vi. 20. In ejusmodi autem cortina Phæbades vaticinantes sedebant. *Taubmann.*

348 *Nec me*] Hic distinguendum, ne sit contrarium. Nam eum somnus deiecit. Quamquam alii frustra dicant, quod credebat Phorbantem; cum extinctis divinandi sit concessa licentia: et nunc jam sciat somnum fuisse. *Servius.*

Nec me deus] *Servius* et *Fabric.* distinguunt: 'nec me: deus æquore mersit.' Ne dicat contrarium Ilii, 'Ecce deus ramum Lethæo rore madentem,' &c. Vide ibid. Contra *Francisc.* Campanus in Quæstione Virgiliana pag. 253. Steph. Edit. vulgatam distinctionem, 'nec me deus æquore mersit,' animosissime et plurimis armis defendit, ut et Jos. Castalio Observat. Decad. x. 2. qui ait, Palinurum hoc ignorasse: itaque negare se a deo submersum. Quin ipsum fateri, se casu præcipitasse, nullo impellente, &c. *Taubmann.*

Deus] Cognovit vim illam esse divinam, sed quis deus fuerit ignorat: quia nullum vidit nisi Phorbantem. *Donatus.*

349 *Namque gubernaculum*] Ut sit

verisimile, quod post triduum tetigit litus Italiæ. *Servius.*

Vi revolsum] Ostendit pro viribus pugnas, ut excuset factum. *Donat.*

351 *Præcipitans*] Dum præcipitaret. *Servius.*

Præcipitans] Hic unice necessaria nota illa, quam adhibui Ge. iv. ad illud 'prius haustus sparsus aquarum,' ubi *sparus*, pro, spargens. *Cerda.*

Maria aspera juro] Aut execratio est: ut, 'Iliaci ciueres.' Aut certe jurat, quasi navita, per maria. *Serv.*

353 *Spoliata armis*] Propter amissionem gubernaculi. *Idem.*

Armis] Gubernaculo, clavo. De hoc autem affectu Palinuri, qui in media morte de Principe suo Ænea sollicitus est, videatur Scaliger iii. 19. *Taubmann.*

Excussa magistro] Nove dixit, de qua fuerat magister excussus. *Serv.*

Excussu magistro] Figura hæc venustissima est. Sueton. Aug. c. vi. 'Tenetque civitatem opinio.' Martialis l. i. 'Scrinia da magnis;' pro, committe scriniis libros magnos. Virg. infra: 'Nomen et arma locum servant;' pro, locus servat nomen et arma. *Cerda.*

Excussa magistro] Pro, cui gubernator excussus erat. Non abludit ab hac forma Taciti illa Annal. l. xiv. 'Exuere magistrum.' *Taubmann.*

354 *Surgentibus undis*] Non quia tempestas fuerit, favente Neptuno: sed tumens fuisse significat. Nec de Ænæ peritia desperavit: sed propter perditum gubernaculum. *Servius.*

355 *Hybernas*] Asperas: et retulit ad affectum natantis. *Idem.*

Tris notus, &c.] Locus Homeri Od. v. Ἔνθα δύο νύκτας, δύο τ' ἡμέρας κίματι πηγῇ Πλάζετο: Hic duas noctes et duos dies in fluctu nigro Errabat. *Cerda.*

356 *Vix lum. quart. Prosp. Ital. sum. subl. ab undis*] Ex Hom. Od. E. ἐπλετο νημεῖν, δὲ ἄρα σχεδὸν εἰσίδε

γαῖαν, ὅξδ' ἄλλα προῖδαν, μεγάλου ὑπὸ κύματος ἀρθείς. Et Euripides in Hec. τρεταῖον ἦδη φέγγος αἰωρούμενος. Adnabam autem, Eurip. προσενηχέμην. Germanus.

Lumine quarto] Ennius in Medea Creontis ore: 'Si te secundo lumine hic offendero, Moriere.' Id est, secundo die. Illud Tullii pro Milone, 'centesima lux hæc est, ab interitu Clodii,' alii addnunt, sed nemo expendit. Credo itaque latere in Tullio affectum illum, quem jam expendi in Virgilio, et signari lætitiā, quæ exorta est Romano populo ab interitu Clodii. *Cerda.*

358 *Adnabam*] Et hic distingui potest, paulatim *adnabam*, ut sequentibus jungatur, 'terræ jam tuta tenebam.' *Servius.*

Jam tuta tenebam] Signat hic Apollinem λοξίαν, qui ita responsa dabat, et involuta omnia, et obscura. Dixerat Apollo, Palinurum perventurum ad Italiam, sed oraculum fidem tantum habuit in hac adnatatione, et scopulorum prehensione, qua sibi jam tutus esse Palinurus, et in Italia videbatur. *Cerda.*

Terræ jam tuta] In codicibus aliquot antiquis legere est, *adnabam terræ et jam tuta*: quæ quidem particula eo loco inserta, narrationis cursum quodammodo videtur impedire. *Pierius.*

359 *Gens crudelis*] Lucanorum. Et dicit eum a Veliensibus interemptum: ut, 'Portusque require Velinos.' Sane sciendum *Veliā*, tempore, quo Æneas ad Italiam venit, nondum fuisse. Ergo anticipatio est, quæ, ut supra diximus, si ex poëtæ persona fiat, tolerabilis est: si autem per alium, vitiosissima est, ut nunc de Palinuro ait: quamquam alii ad divinandi scientiam referant, quasi ab umbra dictum. *Velia* autem dicta est a paludibus, quibus cingitur, quos Græci ἔλη dicunt. Fuit ergo *Helia*; sed accepit digammon, et

facta *Velia*, ut *Enetus, Venetus. Servius.*

Ni gens crudelis] Tale quid Od. A. οὔτε μ' ἀνδράσιν ἄνδρες ἐδηλοῦσσι' ἐπὶ χέρσου, &c. Sequens autem versus *prensantem*, &c. vim illius refert videtur Od. A. de Sisypho, in adversum et assurgentem montem nitente: ἦτοι δ' μὲν σκηριπτόμενος χερσίτε ποσίτε' ut et Apoll. χηλὰς σκηρίπτοντε, de bobus. Alludit autem Maro ad Ulyssem Homericum: qui cum naufragus terræ, beneficio Inus, adnasset, importuosum litus et maris altitudine et objectu procurentium scopulorum, capere non poterat: eo loco, cui initium est: οὐ γὰρ ἔσσω λιμένες νηῶν ὅχοι, οὐδ' ἐπιωγαί. Ille autem versus Homericus huic Maroniano respondet: ἀμφοτέρῳσι δὲ χερσὶν ἐπessόμενος λάβε πέτρης, τῆς ἔχετο στενάχων. Post autem paulo non *uncas*, sed *θρασεῖας χεῖρας* dixit: ὥς τοῦ πρὸς πέτρῃσι θρασειδῶν ἀπὸ χειρῶν ῥιπὸν ἀπέδρυφθεν. Item ad ἀκρωνυχίαν videtur etiam Poëta alludere, quæ vel ἀπὸ τοῦ ὄνυχος, id est, jugo montis nomen habet, vel quod, qui scandunt et contendunt in supremos arduosque montes, vel ipsis unguibus, ut uncis, niti consueverint. Tale quid Lycophron de Ulysse, καὶ χεῖρας ἄκρας, αἷς κρεαγράπτους πέτρας Μάρπηττος ἀλιβράτοις αἰμαχθήσεται Στόρυγι. *Germanus.*

360 *Prensantemque uncis manibus*] De naufragio Lucilii Satyr. l. x. 'Tu naufragio expulsiis uspiam saxis fixis asperis Evisceratus latere penderes saxa spargens tabo.' Et de naufragio etiam Seneca epist. l. LIII. 'Quæ pntas me passum, dum per aspera erepo, dum viam quæro, dum facio.' Locutus vero est Virgilius ex imitatione Homeri, qui de Ulysse, Ἀμφοτέρῳσι δὲ χερσὶν ἐπessόμενος λάβε πέτρης: *Utraque vero manu irruens apprehendit petram*: et addit, τῆς ἔχετο στενάχων, *quam tenuit ingemiscens*. Hanc adrepentis hominis difficultatem ita

expressit Dio Chrysost. orat. 7. *προβάς τῶν χαλεπῶς πρὸς τι ὑψηλόν.* Est hoc fere, quod dixit Philo in lib. de confusione linguar. *ἀντὶ μὲν γὰρ ποδῶν χερσὶν, ἀντὶ δὲ χειρῶν ποσὶ χερσίν:* *pedes funguntur officio manuum; manus, pedum.* Adreptantes per præcipitia *πετροβάτας* vocat Appianus *ἱσφύα*. l. iv. Plautus in Rudent. de *ἱσφύα*, saxum capessere. Loquitur enim de fœmina, passa naufragium, et ascendente ad scopulum ad vitam *ἐπιβάντα*. Hic tu nota, Homerum *ἔλκυσσε λαβὴν, ἔλκετο*, perfecta locutione, a quo tamen prudentissime recessit Virgilius, et per imperfectum, *jam tuta tenebam*, ad signandam rem, quæ caruit successu. Cum historia Virgiliana similis ea, quæ habetur in Œdip. Senecæ de Lajo interfecto, quem 'subita prædonum manus Aggressa ferro, facinus occultum tulit.' *Cerda.*

Prensantemque uncis manibus] Quod est naufragorum. Sic Sil. Ital. l. iv. 'Ille celer nandi, jam jamque apprehendere tuta Dum parat, et celso connixus corpore prensat Gramina summa manu.' *Emmenses.*

Capita aspera] Aspera saxorum, quæ ex montis radicibus, veluti capita, in mari extant. *Donatus.*

Montis] Saxi: ut, 'Fertur in abruptum magno mons improbus actu:' pro saxo. E contrario, 'Saxi de vertice pastor:' pro montis. Nam sunt ista reciproca. *Servius.*

361 *Prædamque*] Vel prædonem e navi dejectum: vel hostem deturbatum, qui Lucanis prædæ esset. *Taub.*

362 *Me fluctus habet*] Quia secundum Philosophos corpus solum notum est, quod nobiscum perit. Anima enim generalitatis est: et adeo non est nostra, ut etiam in alia corpora plerunque transeat. Ergo *me*, corpus meum: quod est hominis proprium. Est autem Homeri, *ἀβρόδς δ' ἑλάρια τεύχε κίνεσσιν.* *Servius.*

Versant in littore] Ne in profundo esse videretur. *Donatus.*

In littore] Exemplaria quædam vetera, in littora accusativo casu legunt: quod nescio quid magis miserabile præ se ferret, dum cadaver scopulis illidi sæpius ostenderet. Quamquam in littore casu sexto minime displicet, ut longe plures habent codices. *Litus* enim non tam de sicco, quam etiam de asperginibus et extrema maris ora intelligitur. *Pierius.*

363 *Cæli jucundum lumen*] Bene jucundum addidit. Est enim apud inferos, sed non jucundum. *Servius.*

Per jucundum] Quia apud inferos non est jucundum. Quasi dicat, per id ad quod cupis remeare. *Donatus.*

Quod te per c.] Obteatio ex Od. A. de qua Macrobr. v. 7. Scalig. v. 3. Omnia, inquit, precantis excussit loca, longe melius, quam Homerus. Certe illa malorum suavissima deprecatio est, cum a mortuo excitatur apud vivum vitæ memoria: 'quod te per cæli lumen:' et addit, *jucundum*. Est enim et apud inferos lumen, sed non *jucundum*. Neque ambitiosam petiit sepulturam: sed, 'aut mihi terram Injice:' et, 'namque potes.' *Taubmann.*

364 *Per genitorem*] Cujus causa tot subis labores. *Donatus.*

Per spem] In antiquis omnibus exemplaribus quotquot habui, *spes* numero multitudinis legitur: non Poëtis tantum, verum et oratoribus notum. Fab. Quintilianus, 'O meas spes inanes.' *Pierius.*

Per spem surg.] De hoc Æn. x. 524. *Taubmann.*

365 *His, invicte, malis*] Qui inferos subire potuisti. *His* autem, ac si diceret, Quæ cernis. *Servius.*

His malis] Captat hinc commiserationem. *Donatus.*

Eripe malis] Sic Petron. 'Eripe me latroni cruento.' *Emmenses.*

Terram Injice] Bene ante majus petiit, ut vel hoc impetraret. Terræ autem injectio secundum pontificalem ritum poterat fieri et circa cadaver, et circa absentium corpora quibusdam solennibus sacris. *Servius.*

Terram Injice] Ostendit facilitatem. *Donatus.*

Mihi terram Injice] Ita et Græci γῆν ἐπιβάλλειν dicebant. Erat genus sepulture, quod per *injectionem glebæ* fiebat; ut cum quis in cadaver insepultum incidisset: nam insepultum relinquere, nefas habebatur, quod porcæ expiandum esset. Horat. Od. i. 2. 8. 'licebit Injecto ter pulvere curras.' Atque eadem erat et Græcis opinio, et pulveris injiciendi religio: postquam Bazyges primum Athenis diris eum devoverat, qui cadaver insepultum præterisset. Vide Turn. xvi. 22. et xxv. 6. et Cæli. xvii. 20. Terræ autem hanc injectionem, secundum Pontificalem ritum, potuisse fieri et circa cadaver, et circa absentum corpora quibusdam solemnibus sacris. *Taubmann.*

366 *Namque potes]* Quia ubique enim rerum divinarum inducit peritum. *Servius.*

Portus require Velinos] Renova laborem querendi. *Donatus.*

Velinos] Nempe vocandos aliquando Velinos, per ἀναχρονισμόν. Est enim *Velia* Lucaniæ oppidum, post annum demum amplius sexcentissimum, quam *Æneas* in Italiam venit, conditum. Itaque hic locus, qui vapulat apud Agell. x. 16. defenditur a Pontano in Antonio. Excusat quoque Turneb. xxii. 1. hanc usurpationem ex verbali notatione et significatione, quod *Velinus* sit palustris, ὑπὸ τῷ ἔλῳ, quasi dicat, Require portum palustrem. *Taubmann.*

Portus require Velinos] Ad hunc locum similia exempla habet Rutgers. var. lect. iii. 2. *Emmeness.*

367 *Si qua via est]* Si est ulla ratio. *Servius.*

Aut si qua via est] Ostendit illam posse, et quia tanto vir est corporis robore, et animi ingenio: quia natus ex diis, quia Venerem matrem habet, quia sibi majora dii concesserunt, quando viventi hunc descensum permiserunt. *Donatus.*

Diva creatrix] Rerum omnium generaliter. *Servius.*

Diva creatrix] Venus mater: quæ creatrix vel tui, vel generaliter rerum omnium. *Taubmann.*

368 *Credo]* Antiqui plerique codices, *crede* legunt imperandi modo? ut asserendo adesse numen *Æneæ*, arguuntur ab eo, quod facile fieri possit. Sed enim hujusmodi lectio satis mihi nequaquam facit. *Pierius.*

369 *Imare]* Navigare: more suo. *Servius.*

370 *Da dextram]* Præsta auxilium. Umbra enim nunquam tenetur: ut, 'Ter frustra compressa manus effugit imago.' *Idem.*

Da dextram] Patroclus apud Hom. Il. xiiii. simili fato ab Achille petit manum sibi dari, καὶ μοι δὲς τῇ χειρὶ: Nazianzenns orat. 24. δίδωμι δεξιὰν κοινωτάς: *do dextram societatis.* *Cerda.*

371 *Sedibus ut saltem]* Ut saltem in morte requiescam sedibus placidis. Et bene: quia nautæ semper vagantur. *Servius.*

372 *Capit eum talia rates]* Respondet Sibylla, cui leges inferorum notiores essent. *Donatus.*

373 *Tam dira cupido]* Cupiditas ex deorum ira veniens, aut certe magna: ut, 'An sua cuique deus sit dira cupido?' *Servius.*

374 *Severam]* Tristem: et hæc reciproca sunt: ut contra, 'judex tristis, et integer,' id est, severus. *Idem.*

375 *Eumenidum]* Circa quem habitant Eumenides, per Antiphrasim dictæ. *Idem.*

Ripamve injussus abibis] Abeo, intus eo, sicut supra diximus: quanquam alii *adibis* legant. *Idem.*

Abibis] Placet Servio *abibis* legere, et elocutionem eam, *abeo in Tuscos*, figura similis superius commendavit, super eo versu, 'Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras.' Sed enim antiqua pleraque exemplaria non minus hic *adibis*, quam superius *adverte* ret legunt. Opinio vero *Servii*, ut *abibis* legendum sit, ejusmodi lectio

in Mediceo, et nonnullis antiquis aliis exemplaribus invenitur, mihi, ut elegantior et eruditior figura, sane quidem placeret; nisi Valerius Probus *adibis* legendam admoneret, loco hoc in testimonium citato, ubi *ad* præpositionem semper brevem esse tradit: sive loquelis, sive casibus inserviat. *Pierius.*

376 *Destine fata deum flecti sperare precando*] Fata quæ semel decreverant: et locutus est secundum Epicureos, qui dicunt, 'Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.' *Servius.*

Fata] Fatum dixit iudicatum, cuius firmitas moveri non possit. *Don.*

Destine, &c.] Sentit Fatale decretum de insepultis non trajiciendis, immutabile esse. 'Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.' *Taub.*

377 *Duri casus*] Impossibilis ad mutationem. *Servius.*

378 *Longe lateque per urbis*] De historia hoc traxit. Lucretius enim pestilentia laborantibus, respondit oraculum, manes Palinuri esse placandos. Ob quam rem non longe a Velia et lucum, et tumulum cenotaphion ei dederant. *Servius.*

379 *Predigiis acti coelestibus*] Compendiose et pestilentiam ortam, et petitum significavit oraculum. *Idem.*

Piabant] Placabunt, expiabunt. *Idem.*

Ossa piabant] *Ὀστέα δεινέουσι*: hoc est, velut procurationibus expiabunt, lænt cædem Palinuri. Alia est autem nonnunquam hujus vocis vis, ut apud Propert. eo loco: 'Nam quid Medæ referam quo tempore matris Iram natorum cæde piavit Amor?' hoc est, piaculo quodam satiavit. *Germanus.*

381 *Æternum*] In æternum: et est adverbium. *Servius.*

Æternumque locus Palinuri nomen habebis] Simile illud, quod de Mæmo præcessit: ac similis quoque Pelori historia, qui innocens in mare Sicu-

lum ab Annibale præcipitatus, sepulcri honorem et statuum obtinuit; atque ab æ loco nomen reliquit. Narrat Valerius ix. 8. Lege Plinium iii. 5. Similis Canobus, qui gubernator fuit navis illius, qua vehebatur Menelaus, quique mortuus nomen loco dedit, quod in Ægyptiaca scribit Aristides ex Græcis, et Ammianus l. xxii. Itaque tres gubernatores Palinurus, Pelorus, Canobus, navium, Æneæ, Annibalis, Menelai, submersi nomen locis dedere. Canobum alii dicunt *Canopus*, ut et Canopicum ostium, cui nomen dedit. Ab historia Pelori illustrabitur Horat. od. ii. 13. 14. 'navita Bosphorum Pænus perhorrescit:' memor quippe ruinæ nauleri Punici. *Cerda.*

Palinuri] Plus est quam si tuum diceret. *Servius.*

382 *Parumper*] Id est, paulatim lætari cœpit. Spem enim solam non præsens acceperat beneficium. Unde bene dictum est: quasi ab eo magna moderatione dolor recessit. Alii *parumper*, valde parum volunt. *Idem.*

383 *Gaudet cognomine terra*] Nominis sui similitudine. Facit autem *hic* et *hec cognominis*. Nam in Plauto lectum est, cum una de Bacchidibus diceret, 'Illa mei cognominis fuit.' Quod autem communi genere in *e* misit ablativum, metri necessitas fecit. *Idem.*

Terra] In antiquis porro omnibus exemplaribus, quotquot versare contigit, scriptum animadverti *Terræ* genitivo casu; nempe ut *cognomine* substantivum sit: aliter ex Prisciani præceptione ablativum in *e* mittere non posset. Sed enim alia quoque adjectiva in *is*, quorum neutrum exeat in *e*, ablativum casum in *e* et in *i* mittere reperiuntur: ut *a caute sagitta* dictum ab Ovidio. *Pierius.*

384 *Ergo*] Placet explicatio Canteri iv. 26. ut hic *ergo* sit, *inde*. Sic ut in Propertio iii. 2. et quia similis vox igitur, sæpe in Plauto ponitur pro, *inde, deinde, postea*. Demum

quia Græcum *στρα* sæpe Cicero vertit *ergo*. Cerda.

385 *Narita*] Epenthesis: ut, *Ma-*
iora, Servius.

Inde ut Stygia prospexit ab unda] Ut, 'Siculo prospexit ab usque Pachyno.' Et hinc ostenditur, quod diximus juncta esse hæc tria, Acheronta, Stygem, Cocytum. De his autem nascuntur alia: unde est, 'Et novies Stygm interfusa coërcet.' *Id.*

386 *Per tacitum nemus*] Aut solum: aut ipsos tacitos, id est, tacite. *Idem.*

387 *Adgreditur dictis*] Hoc sermone ostendit iratum. *Idem.*

Atque increpat ultro] Ad hunc credo locum spectat Statius in epicedio patris l. v. *Silvar.* optans, ut 'nullo sonet asper janitor ore.' *Cerda.*

Increpat ultro] Non compellatus ad-oritur atque incusat eos iratis dictis. Nam et verbum *aggredi* vehemens est. *Taubmann.*

388 *Quisquis es, armatus*] Bene a proscriptione cœpit: ac si diceret, Nihil pium molitur armatus. *Servius.*

Quisquis es, &c.] Personam imperiosam *Nautæ* in Charonte expendit Scalig. iii. 16. *Taubmann.*

389 *Quid venias*] Cur? nam adverbium est. *Servius.*

Jam istinc] A loco, in quo es. *Id.*

390 *Locus est*] In Romano codice absque verbo substantivo legitur, 'hic locus et somni.' *Pierius.*

391 *Corpora viva*] Quia, ut supra diximus, sunt corpora etiam mortuorum, quæ tantum videntur, id est, umbræ. *Servius.*

392 *Nec vero Alciden*] Dat exempla eorum, qui apud inferos illicita commisissent sub occasione, quod deorum originem dacerent. *Donatus.*

Nec vero Alciden me sum lætatus euntem Accepisse lacu] In codicibus aliquot antiquis legere est, 'nec vero Alciden nec sum lætatus: ut sit ordo, Nec vero sum lætatus accepisse lacu nec Alciden, nec Thesea: sitque ne-

gatio illa, quæ superabundare videbatur, ad majorem intensionem, ut apud Græcos frequentissimum. Quod vero non procedere ait Servius Alcidae nomen ἀπὸ τῆς ἀλκῆς impositum fuisse, quia cognomina dentur ab accidentibus, et Hercules id nominis a prima ætate habuerit: quid, obsecro, obstat, quin cognomen id Herculi et a prima infantia, et ab accidentibus inditum agnoscamus? qui passim legamus eum in cunabulis, haud multo postquam est natus, geminos angues suis manibus suffocasse, magnasque ea ætatula præ se tulisse vires, et indomitum robur. *Pierius.*

Me sum lætatus euntem] Lectum est et in Orpheo, quod quando Hercules ad inferos descendit, Charon territus eum statim suscepit; ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideo ergo *non lætatus*, scilicet propter supplicium suum. Sane Alciden volunt quidam dictum ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, id est, a virtute, quod non procedit: quia a prima ætate hoc nomen habuit ab Alceo patre Amphitryonis. Et scimus agnomina ab accidentibus dari. *Servius.*

393 *Lacu*] Ita nunc vocat, quam supra *fluvium, stagna, paludem*. *Cerda.*

Thesea Pirithoumque] Vide Horat. *Carm.* iii. 4. 79. 'Amatorem trecentæ Pirithoum cohibent catenæ: Hom. θεσέα περὶ πόδω τε θεῶν ἐρυκτέα τέκνα. *German.*

Thesen] Fabulas jam libavi explicans: et illa satis. Qui plura volet, legat *Alciatum Parerg.* x. 8. ubi et de etymo Pirithoi. *Cerda.*

394 *Quamquam*] Ac si diceret, Hoc in te nondum probavi: scilicet per simulationem; nam noverat. *Ser.*

Dis quamquam geniti] Nam Hercules, Jove, quod certum: Theseus, Neptuno, quod, præter alios, notat Muretus in Scholiis ad Propertium. Plutarchus, quamvis illius paternam genus ad Erechtheum, maternum ad Pelopem referat, sed tamen de illo,

et Romulo ait: ἄμφω μὲν ἀνεγγύω καὶ σκεπτός γενόμενος δόξαν ἔχον ἐκ θεῶν γενέσθαι: ambo illegitima et obscura stirpe, opinionem habent divinorum natalium. Porro Pirithoum Jupiter ipse agnoscit filium ex uxore Ixiona, loquens cum Junone Il. iv. Nondum vidi, vel si vidi, non subit, qua fabula ductus Muretus nepotem dicat, non filium. Verba Jovis sunt: ἡρασιμῶν Ἰξιωνίης ἀλόχοιο, 'H τέκε Πειρίθου. θεῶν μὴτωρ' ἀτάλαντον: captus pro amore Ixioniae uxoris, Quae peperit Pirithoum, deis prudentem similem. Fiet hoc manifestus adveniti locum. Hoc etiam astruunt natales ipsius Pirithoï, et ratio nominis. de quo vide Alciatum dicto loco. *Cerda.*

395 *Tartareum*] Una injuria, privare omnes inferos suo custode. *Donatus.*

Custodem] Hesiodus in Theog. δαυδς δὲ κίων προπάροιθε φυλάσσει: Scelus canis custodit præ foribus. Propert. III. 4. 'Num tribus infernum custodit faucibus antrum Cerberus.' Valer. Flaccus Arg. III. vocat illum, canem Eumenidum. Horatius Od. III. 11. janitorem aulae inferorum: sicut et Virgilius infra. Ad idem pertinet dici de illo a Tibullo I. 3. 'iratus excubabat ante fores.' Ergo qui custos, qui janitor, qui excubitor est, recte fingitur a Statio et Tibullo esse in foribus ipsis inferni. Prior Theb. II. de illo, 'recubans in limine.' Posterior I. 3. 'Tum niger in porta serpentum Cerberus ore stridet.' Scio hunc versum aliter ab aliis legi. Acceperunt ab Hesiodo, quem jam adduxi. Sed cur Virgilius, non canem, aut Cerberum, sed signate *custodem*? Invenio acumen ex affinitate vocum ista, *custodem in vincla*. Nam quæ audacia facere, ut custos vincitorum sit ipse in vinculis? hoc ausus Hercules. *Idem.*

In vincla petitiu] Hercules a prudentioribus, mente magis, quam corpore fortis inducitur, adeo ut duode-

cim ejus labores referri possint ad aliquid. Nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei assignantur, propter agnita duodecim signa. Quod autem dicitur traxisse ab inferis Cerberum, hæc ratio est: quia omnes cupiditates et cuncta vitia terrena contempsit, et domuit. Nam Cerberus terra est, quæ est consumptrix omnium corporum. Unde et Cerberus dictus est quasi κρεαβόρος, id est, carnem vorans. Unde legitur 'Ossa super recubans.' Nam ossa citius terra consumit. *Servius.*

396 *Ipsius a solio regis*] Atque Cerberus statim post flumina est: ut, 'Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Personat.' Nam illic quasi est aditus inferorum. Solium autem Plutonis interius est. Ergo aut ad nuturam canum referendum est, qui territi ad dominos confugiunt: aut solium pro imperio accipiendum est. Ut alibi *arces* pro imperio posuit: ut, 'Imbellem avertis Romanis arcibus Indum:' cum Indi usque ad primos venerint fines, non usque ad arcea. *Idem.*

Ipsius a solio] Alia ipsius regis injuria. *Donatus.*

Trementem] Injecit timorem Hercules illi, qui neminem timuit. *Id.*

397 *Hi dominam Ditis*] Aut de Græco tractum est, quia uxorem *δέσποιναν* dicunt: aut *Ditis thalamo*, ut dominam Charon ad se retulerit. *S.*

Hi dominam Ditis] Pejus conati sunt quam ille. Quot hic loca sunt accusationis? Facere vim uxori alienæ: uxori regis et præsentis: ipsi quoque reginæ: et hæc a persona. A loco vero, de ipso thalamo, quem nosse præter maritum nemini licuit. A facto, extrahi, quem honeste tangere non licuit. *Donatus.*

Dominam Ditis] *Domina* peculiari-ter vocabantur reginæ et Augustæ, i. Imperatorum et Regum uxores: ut Græcis *δέσποινα*: quo nomine hic Proserpinam honorari aiunt Turneb.

xxi. 6. et inprimis Cælius xxiv. 17. Videatur et Pimpointus. Alii, ut Donatus, Nascimb. et hæsitanter etiam Servius, non conjungunt *Dominam Ditis*: sed dominam ipsius Charontis intelligunt. *Taubmann*.

Adorti] In antiquis plerisque exemplaribus, *adorsi* legitur: bonaque eorum pare, in quibus *adorti* legitur, t illud suppositivum habet, abrasa prinus s litera. *Pierius*.

398 *Quæ*] In antiquis plerisque codicibus, *quæ* legi: ut sit, *contra quæ*: ea scilicet, quæ Charon objecerat. Sane in Mediceo *quæ* scriptum apparet ex nota diphthongi, licet superinducto apice, lectionem aliquis mutare tentaverit: in quibusdam *quem*. Id.

Breviter] Quia quæ justa sunt, longo sermone non egent. *Donatus*.

Amphrysia vates] Apollinea: et est longe petatum epitheton. Nam Amphrysus fluvius est Thessaliæ, circa quem Apollo spoliatus divinitate a Iove irato Admeti regis pavit armenta; ideo quia occiderat Cyclopes fabricatores fulminum, a quibus fulminibus Æsculapius extinctus est, Apollinis filius, quia Hippolytum ab inferis herbarum potentia revocaverat. *Servius*.

399 *Hic*] Veteres aliquot codices, *hinc* de loco legunt: ut sit, *hinc*, scilicet a nobis. Placet tamen et *hic*, ut in Mediceo est. *Pierius*.

Nullæ insidiae] Loquitur ergo contra, ut dixit. Nam loquitur contra illa quæ suspicabatur. *Donatus*.

Absiste moveri] Pari forma (notante Rittershusio) Columella xxii. 19. 'Nec absistat id facere:' et Phædrus, 'Amare absistite.' *Cerda*.

Absiste moveri] i. desine moveri. Similiforma *Æn.* viii. 'absiste precando,' i. precari. Et Livius: 'absistere obsidendo,' i. obsidere. Vide C. Rittershus. ad illud Phædri, p. 41. 'vos timere absistite.' *Taubmann*.

400 *Nec vim tela ferunt*] Ac si diceret, Tantum repellunt. *Servius*.

Nec vim tela ferunt] Confutat, quod ille vehementer timebat. Fertur enim ferrum plerumque, non ut inferatur, sed ut repellatur injuria. *D*.

Nec vim tela ferunt] Possit videri allusio ad Græcam Parœmiam *Ἀρης τόρσενος*: ubi enim ferrum est in manu, jus omne confunditur, et id potuit Charon timere, ubi armatum vidit: ita Lucanus lib. i. 'ferrique potestas Confundit jus omne manu:' et Seneca in Hippol. 'Pro jure vires esse.' Hanc itaque suspicionem Sibylla amovet. *Cerda*.

Nec vim tela ferunt] Eo se pacto purgat Orpheus ad inferos descendens. *Ov. Metam.* x. 20. 'non huc, ut opaca viderem Tartara, descendi: nec uti villosa colubris Terna Medusæi vincirem guttura monstri.' *Emmeness*.

Licet] Fas est. et concedentis adverbium, sicut *Esto*. *Servius*.

Antro] Apud Senecam, nisi codices corrupti sunt, legere est, 'licet ingens janitor Orci.' Reliqui codices *antro* legunt. *Pierius*.

Ingens janitor antro] Cerberum innuit, canem triforem: dictus autem quasi *κροαβόπος*. Mortis symbolum. *Hartung*.

401 *Æternum*] Adverbium est, ut supra: et subauditur bis, et *æternum* latrans, et *aternum* terreat, id est, semper latrans. *Servius*.

Æternum latr. exsang. terr. umbras] *Κέρβερε δειμαλέην ὀλακὴν νεκρῶσιν ἰδύλων* Epigr. 3. Et Propert. in Ieniam: 'Cerberus ultor Turpia jejuno terreat ossa sono.' *German*.

Terreat umbras] Ita Seneca in Fur. 'Hic sævus umbras territat Stygius canis.' *Cerda*.

402 *Casta*] Sic dictam Proserpinam vult Germ. ut ab Homero *ἀγρὴν Περσεφόνην*, *castam puramque Persephonem*. διὰ τὸν (ut ait Eustathius) *πυρὸς ἀγνισμὸν τῶν νεκρῶν*, quod mortui igne purificentur. Sed possit quoque Poëta simpliciter accipi, ut *Ge.* ii.

'Casta pudicitiam servat domus.' Quod Horatius vertit Epod. II. 'Quid si pudica mulier.' *Idem.*

Patru] Quia Jovis est filia ex Cere. *Servius.*

Servet] Obtineat, custodiat, inhabitet, ut, 'Sola domum et tantas servabat filia sedes.' *Idem.*

Servet limen] Custodiat domum. *Æn. VII.* 'tantas servabat filia sedes.' *Taubmann.*

403 *Troius Æneas]* Id est, a diis originem ducens. *Servius.*

Pietate insignis et armis] Propter illud, 'Pauci quos æquus amavit Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus.' *Idem.*

Pietate et armis] Nam propter pietatem descendit ad patrem: propter vero fortitudinem non reformidavit pericula, quæ sunt apud inferos. *Donatus.*

404 *Erebi]* *Erebus* proprie est pars inferorum: in qua hi, qui bene vixerunt, morantur. Nam ad Elysium non nisi purgati perveniunt: unde est, 'pauci læta arva tenemus.' Hinc fit, ut queratur, an animæ de Elysio in corpora possint redire? et deprehensum est non redire, quia per purgationem carent cupiditate. *Serv.*

405 *Si te nulla movet]* Necessitate vult persuadere, quia scit manes nulla re flecti: ut, 'Scirent si ignoscere manes.' *Idem.*

Pietatis imago] *Pietas* per periphrasim dicta: ut *Vis Herculeæ*, id est, *Herculeæ*. *Idem.*

406 *Aperit]* Nudat: ut, 'Aperire procul montes ac volvere fumum.' *Idem.*

407 *Tumida ex ira tum corda residunt]* Sic et Horat. 'difficili bile tumet jecur:' ab Homeri imitatione utrumque: ἄλλὰ μοι οὐδ' ἀνεραι κραδίη χόλη et Apollon. 3. φρένες ἀλαλῖσαι Νηΐθεν οὐδ' ἀνεραικον et Pers. 'sub pectore mascula bilis Intumuit, quam non extinxerit urna cicutæ.' *Germ.*

408 *Nec plura his]* Nec est aliquid

ulterius dictum vel a Sibylla, vel a Charonte post ramum visum. *Serv.*

409 *Fatalis virgæ]* Ut secutum est, 'Si te fata vocant.' *Idem.*

Longe post] Aut adverbium, aut præpositio antiquæ posita. *Idem.*

410 *Cæruleam advertit puppim]* Cum hic color detur undis, et mari, nihil mirum detur etiam navibus. *Valer. Arg. VIII.* 'cærulei timor æquoris.' *Claudian. 2. Ruff.* 'vada cærulea.' et 3. *Cons. Honor.* 'Nutrit equos, qui summa freti per cærulea possint Ferre viam.' *Catull.* 'Nunc e cæruleo creata ponto.' Huc pertinet, Neptunum aquarum deum dici, cæruleum oculis, teste *Tullio Nat. 1.* 'Cæsius' (ait) 'oculos Minervæ, cæruleos Neptuno.' Hoc mihi placitum. Vel tu sequere sententiam *Thylesii*, qui ait, cærulei coloris esse speciem nigram, eoque olim vestitu Græcas feminas amictas solere funus producere, indeque colorem hunc pro tristi capi, atque ideo a Virgilio dici *Cymbam Charontis cæruleam*, id est, *tristem*. Certe *Theocritus* in encomio *Ptolomæi* vocat *Charontis ναῦμα κινέεον*. Est hoc, quod supra de nave ejusdem *Charontis* 'ferruginea cymba.' Nam in gloss. *ferrugineum*, γλαυκόν, κινέεον, *Cerda*.

411 *Alias animas]* Quo facilius *Æneam* ferret. *Donatus.*

Juga] Græce dixit: ἵνυα enim dicunt, quæ transtra nominamus. *Servius.*

Juga] Sunt juga tabulæ illæ navicularum prominentes ad latera, quæ bus aqua arcetur. Explicui 'sedes nauticas.' Docte enim ex *Eustathio* observat *Germ.* esse juga ναυτικὰ καθέδρας et inde naves dici ἡκανοζήτους, πολυζήτους, quæ centum multasve sedes habeant. Ad hunc locum pertinent, quæ dixi l. v. ex *Lilio* ad illud, 'Considunt transtris.' Itaque ex interpretatione etiam *Servii*, juga hic sunt transtra, ubi sunt remiges; nam animæ ipse vice remigum fun-

gebantur, ideo *sedebant*; nam sedent in transtris remiges, quod habes ex *Æn.* III. 'Linquere tum portus jubeo, et considerare transtris.' et ex IV. 'Præcipites vigilate, viri, et considerate transtris.' Et quidem remigasse animas, non solum liquidum ex locutione *sedebant per juga*, sed quia ipse vates sup. 'vel quo discrimine ripas Hæ linquunt, illæ remib; vada livida verrunt.' *Cerda.*

412 *Laxatque foros*] Tabulata vacuat: ut supra, 'Et campos jubet esse patentes.' Multitudine enim remota quasi laxantur spatia. *Serv.*

Foros] Ut hic *foros* de navi, ita *Æn.* IV. 'Compleessemque foros flammis.' Explicat vero vectorum loca secutus Bulengerum, qui ait, sermonem translatum a Circo, in quo subsellia dicta sunt fori. Livius I. x. 'A Tarquinio loca divisa patribus equitibusque, ubi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati.' Juvat Sosipater, qui ait, foros navium esse, ubi sedent nautæ. Neque male ad sedes has nautarum referat quispiam verba Ciceronis de Senect. 'Cum alii malos scandant, alii per foros cursent, alii sentinam exhauriant, ille clavum tenens sedet in puppi.' Sunt qui referant ad *καταστρώματα* navium, cum Lucian. dixerit, διὰ καταστρώματων τρέχειν, quæ respondent Tullianis illis, 'per foros cursent.' Sunt autem *καταστρώματα*, tabulæ quædam, quibus navis superiore ex parte strata est, quæque nautas discurrentes ac milites propugnantes sustinent. Sed, ut redeam ad foros Virgilianos, possit etiam quispiam accipere concava navium latera, quæ dicta sunt fori, a ferendo. Nam *Ge.* IV. 'Complebuntque foros, et floribus horrea texent.' Id est, cavos alveolos. *Cerda.*

Alveo] Fluminis scilicet: et per *Synæresim* *Alco* facit. *Servius.*

Alveo] Accepi capacitatem naviculæ, et cavum ipsum. *Servius* male de fluminis alveo intelligit. *Proper-*

tius clare I. III. 'Aut quidnam fracta gaudes, Neptune, carina? Portabat sanctos alveus ille viros.' Et Livius I. XXI. 'alveos informes raptim faciebant,' id est, naviculas. Id etiam fit liquidum ex Livio et Plutarcho collatis. Ait prior loquens de natalitio Romuli: 'tenet fama, cum fluitantem alveum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset,' &c. Ait posterior de eadem re loquens in vita Romuli, ἐνθήμερος οὖν εἰς σκάφην τὰ βρέφη, κατέβη μὲν ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ὃς βίβων: ubi alveus Livii, et Plutarchi scapha, idem sunt. Quin ex Livio adverto, alveos esse idoneos transmittendis stagnis, et locis vadosis: quæ res apte congruit cymbæ, Charontis transmittenti paludinosum Cocytum. Verba Livii I. x. sunt: 'fluviatiles naves ad superanda vada stagnorum apte planæ alveis fabricatas complent.' *Cerda.*

Alveo] Sc. cymbæ. Et notat Pim-pont. alveum et in cymba et curru dici. *Proper.* 'Aut quidnam fracta gaudes, Neptune, carina? Portabat sanctos alveus ille viros.' Ita quam Plutarchus σκάφην, Livius *alveum* appellat, quo Romulus et Remus expositi sunt. *Taubmann.*

413 *Ingentem*] Bene hunc solum dicit, ut per transitum ostendat purgationis animi homines etiam corpora habere leviora: quod de Sibylla vult accipi. *Servius.*

Ingentem] Aut quod revera esset magnus, aut comparatione exiguæ navis, quæ ad incorporeas animas vendendas inventa esset. *Donatus.*

Ingentem Æneum] Cum studiose fecerint aliquot ernditi homines, ut indicarent locos Homeri, in quibus omnem præ cæteris operam posuisse videtur Enlv. Ursinus, hic tamen prætermisus est, teste Mureto Var. Lect. VIII. 5. de subtilibus *naviculis* Gell. XVII. 3. Plin. IV. 16. et VII. 56. L. Gyrald. de navig. VII. Turn. XXVIII. 45. qui hanc Charontis cym-

ham novitatis causa fabricatam existimat. *Emmeness.*

Genuit sub pondere] Præclare coniungit duo hæc verba. Nam *gemo* Latinum a Græco γέμος, id est, plenus, ducitur. Inde Græcis γέμος, est *onus navis*. Recte ergo cymba gemit sub pondere et onere. Vidit hoc Jos. Scal. in Conjectan. *Cerda.*

Cymba Sutilis] Turnebus vult novitatis ancupio a Marone confingi hic sutilem cymbam, quales fuisse Britannorum scribit Plinius. Tamen ego dubius hæreo, num affinitate elementorum *s*, et *f*, futilis potius cymba Charontis dicta sit a Marone, quæ et rimosa, et paludem accipere ab eo dicatur, ut carie et situ obsoleta fatiscens: in qua significatione *futilis* est Grammaticis, hoc est, profluens, nec satis fideliter commissum liquorem continens: nisi si forte Maro ad veteramenta alludat, quæ crebris suturis interpolantur et renovantur, ut navigia tempestatibus annisque evicta, multis sæpe tabulatorum et fororum centonibus coassulatis resarciuntur. *Germanus.*

414 *Sutilis*] Intexta, per quod fragilem ostendit. *Servius.*

Multam accepit rimosa paludem] Est hoc, quod Appianus dixit l. v. Civil. de navi confracta: Καὶ τὴν θάλατταν ἀβρὺς ἐδέχετο: *confertim mare accepit*. Senecam jam dedi idem cum Virgilio dicentem. Paulinus ita epist. 42: 'navis undam combibit.' iterum: 'Quo cymba multam duxerat rimis aquam.' *Cerda.*

415 *Tandem*] Aut propter pondus Æneæ, quod est melius: aut propter paludis magnitudinem: aut propter cœni densitatem. *Servius.*

Tandem] Aut mora fuit, quia navis præter solitum esset onusta: vel ex affectu Æneæ, qui properabat ad patrem. *Donatus.*

416 *Informi limo*] Magno, sine forma. *Servius.*

Ula] Herba palustris. *Idem.*

417 *Cerberus*] Pausanias in Laconicis scribit, Homerum primum omnium, Ditis canem appellavisse illum quem Hercules extraxit, neque nomen proprium imposuisse, neque de ejus figura quicquam fabulatum, uti de Chimæra et aliis monstribus; posteriores tamen Cerberum appellavisse, et cum cætera cani fecissent similem, tria tamen illi capita assignasse. Seneca in Furente, Virgilio insistens, ita cecinit: 'Hic sævus umbras territat Stygius canis, Qui terna vasto capita concutiens sono Regnum tuetur: sordidum tabo caput Lambunt colubri, viperis horrent jubæ, Longusquæ torta sibilat cauda draco, Par ira formæ.' *Cerda.*

Latratu trifauci] Hoc frequentissimum de Cerbero. Nam Sophocles in Trach. Ἄδου τρίκρανον σκύλακα, *Plutonis tricipitem canem*. Tibullus l. iii. 'Nec canis anginea redimitus terga catena, Cui tres sunt linguæ, tergeminumque caput.' Ovidius Met. vii. de hoc cane, 'Implevit pariter ternis latratibus auras.' Mitto eundem iv. ejusdem operis. Et Senecam in Œdip. a quo *triceps* dicitur, et in Furente dantur illi *terna capita*. a Propertio iii. 18. *tria colla*. et v. ejusdem lib. 'tribus faucibus.' Horatius de illo ii. 19. 'ore trilingui.' Statius Silvar. v. 'tergeminus custos.' Propert. iv. 7. 'Tergeminus canis.' Mitto etiam Tullium Tuscul. i. et Pausaniam in Lacon. Sed ita hoc frequens, ut tamen Hesiod. in Theog. illum vocet πεντηκοντακέφαλον, *feram quinquaginta capitum*. Facit hunc numerum duplo majorem Horatius ii. 3. nam centum dat: 'Demittit atras bellua centiceps Aures.' Isacius quoque ἔχει ἑκατὸν κεφαλὰς. Fortasse illi dantur tot capita errore aliquo, nimirum a serpentibus, qui oberrant toto tergore, scribente sic Apollodoro l. ii. ἔχει δὲ οὕτως (præcessit Cerberus) τρεῖς μὲν κυνῶν κεφαλὰς, τὴν δὲ οὐρὰν δρόκοντος, κατὰ δὲ τοῦ νότου παυτολίαν

ἔχον ὄφειν κεφαλὰς: *Habet hic tria canina capita, caudam draconis, at in tergore variorum serpentium capita.* Juvat Tibulli versus l. 3. 'Tum niger in porta serpentum Cerberus ore Stridet.' Vide, ut det illi stridorem per serpentium capita. Sed de serpentibus, quibus vallatus, dicam postea. *Cerda.*

418 *Personat*] Aut personare facit: aut per regna sonat: et quia de animabus dicturus est, bene facit ante Cerberi commemorationem consumptoris corporum. Lucanus, 'Qui viscera sævo Spargis nostra cani.' Tunc enim animæ locum suum recipiunt, cum fuerit corpus absumptum. *Serv.*

419 *Horrere videns jam colla colubris*] Fingitur enim pro pilis habere serpentes: et est Hypallage. In collo ejus horrebant colubræ. *Idem.*

420 *Medicatis*] Sunt codices admodum vetusti, in quibus 'medicatam frugibus offam' legas. Sunt, qui ultimam syllabam abrasam ostendent, ut incertum sit utrum *medicatis*, an *medicatam* scriptum fuerit. *Servius* tamen *medicatis* agnoscit. *Pierius.*

Melle soporatum, &c.] Offam ex melle et speciebus soporiferis confectam. Ita *Æn.* v. de ramo Somni dixit, eum 'vi Stygia esse soporatum.' Alias *soporatus* proprie dicitur, qui sopitus est et conquiescit. Ita *dolor soporatus*, apud Curtium, est, qui interquievit. At vero pernegat Turnebus vim ullam esse in melle soporandi: et si maxime sit, quid aliis frugibus hic fuisset opus? itaque legit, *Melle saporatum*: et addit, Mel ad gratia n saporis tantum adjici frugibus medicatis: quod veteres in omni dulciario solitos esse, qui saccharum nondum noverant. *Saporata* igitur *melle offa* diceretur; et *medicatis frugibus*, non, quod frugibus saporata sit, sed ita dictum est, ut illud *Æn.* vii. 'Ille Quirinali lituo parvaque sedebat Succinctus trabea.' Non enim succingi poterat lituo.

Vide eundem xxviii. 45. et xxix. 6. accuratissime de hac re disputantem. Quin et in pervetusto Priarici libro clare sic scriptum legi, idem annotat. Cui accedit etiam Hadr. Junius Medicus, qui itidem pro vitiosa, ut ait, voce *soporatum*, legendum contendit, *melle saporatum*, id est, delibutam. Qua quidem voce utitur et Sept. Florens, in Libro de Spectaculis. 'Nemo venenum temperat felle et helleboro, sed conditis pulmentis, et bene saporatis et plurimum dulcibus id mali injicit:' itemque Ammianus l. xxx. 'neque saporatis indigeant cibis,' &c. *Taubmann.*

Offam] Hinc est et diminutio *ofella*: sed *f* non geminat. In diminutione enim plerumque multa mutantur. Quod autem ait *melle* allusit ad corpora quæ plerumque cum melle obruuntur. *Servius.*

Soporatum offam] Ψωμν, μόνιλλον. *Canicam*, Festo. Pacuvius: 'Qui apud te quasi servus est canicæ panem.' *Taubmann.*

Medicatis frugibus] Quibus adaspersum fuit aliquantum papaveris ad conciliandum somnium. Vide Petr. Vict. var. iv. 3. Pro *soporatum* Salmas. exerc. Plin. p. 1282. *saporatum* legit, ut, 'saporatus succus, saporatus sanguis.' *Emmeness.*

421 *Objicit*] Verbum signatum. Ex Minutio jam audisti *jactum offula*. Horatius epod. cum allusione ad canem: 'Projectum odoraris cibam.' Euripides quoque apud Athenæum l. iii. ἐκβάλλειν λείψανα κυσίν: *Projicere reliquias canibus*. Herodotus l. ix. narrans fœminæ unius crudelitatem in alteram, μετ' οὗς ἀποτεμύσσει καὶ προβάλλει: *mamilas præcidens projecit canibus*. Philostratus l. viii. (de vita Apollon.) 12. μέλινγμα τοῖς κυσὶ προβέβλησθαι. Philostratus Junior in Iconib. pari verbo vocat ἀπαφύκτου μενα, quæ canibus projiciuntur. Seneca (de Ir.) iii. 37. 'Irascens ergo catenario cani? et hic, cum multum

intravit, objecto cibo mansuescit.' Joan. Chrysost. hom. de juramentis, hominem, qui canem cibabat, vocat *πίττωρα*. *Cerda*.

Rabida] Est rabies canum. *Athem*. l. III. *κυνικήν λύσσαν* dixit: *caninam rabiem*. Et *Ge*. III. 'canibus rabies venit.' *Idem*.

422 *Immania terga resolvit*] Est hoc, quod *Ansonius* in epigram. 'terræ terga supina dedit.' *Idem*.

423 *Totoque ingens extenditur antro*] Per hoc magnitudo ejus ostenditur: sicut ait in tertio de *Polyphe*mo. *Servius*.

Totoque ing. extend. a.] Similis locus *Æn*. III. de *Cyclope*: 'jacuitque per antrum Immensum.' Et infra de *Tityo*: 'per tota novem, cui jugera corpus Porrigitur.' *Cerda*.

424 *Occupat Æneas aditum*] Raptim ingreditur. *Servius*.

Occupat] Celeritatis verbum est. *Ovid*. *Metam*. II. 150. de *Phaëton*te, celeriter ascendente currum patris: 'Occupat ille levem juvenili corpore currum.' *Justin*. I. 9. 'Magus ante famam amisai regis occupat facinus.' Vide *Torrent*. ad *Horat*. *Epist*. I. 7. 66. 'Villa vendentem tunicato scruta popello Occupat, et salvare jubet prior.' *Emmeness*.

Sepulto] Dormiente, sine pulsu, id est, motu. *Servius*.

Sepulto] Firmat vox ista superiorem lectionem *soporatam*. Nam ita solutus est in somnum *Cerberus*, ut eo sepultus esse dicatur. *Cerda*.

425 *Eoadit*] Modo, transit. *Servius*.

Inremeabilis unda] Aut perpetuum est epitheton, ut diximus supra, ut sit magnæ pietatis et meriti quod ipsi concessum sit reverti: aut ipsi *Æneæ* inremeabilis. Nam per aliam egressus est portam: ut, 'Portaque emittit eburna.' *Idem*.

Inremeabilis] Idcirco de morte *Hesiod*. *Theog.* *ἔχει δ' ὃν πρῶτα λάθροισιν Ἀΐδης*: Retinet quem semel arripuit *Delph.* et *Var. Clas.* *Virg.*

hominum. *Orpheus* in hymno, *Καυτοῦ ἀνυπόστορον ὄμιον*: *Cocytii semitam irremeabilem*. Non alia mente, quam allusione ad hanc sententiam, dixit *Apul.* de *Asin*. I. VI. 'inter Orci caneros jam ipsos adhæsisisti.' Sed locus iste jam supra in hoc libro illustratus. *Cerda*.

426 *Continuo audita voces*] Novem circulis Inferi cincti esse dicuntur, quos nunc exsequitur: nam primum animas infantum temere dicit. Secundum, eorum qui sibi per simplicitatem adeas nequiverunt. Tertium, eorum qui evitantes ærumnas se necarunt. Quartum, eorum qui amaverunt. Quintum, virorum fortium esse dicit. Sextum nocentes tenent, qui puniuntur a iudicibus. In septimo, animæ purgantur. In octavo, sunt animæ ita purgatæ, ut redeant. In nono, ut jam non redeant, scilicet in campo *Elysio*. *Servius*.

Vagitus et ingens] Fletus infantum. *Idem*.

Continuo, &c.] Dividit loca, ut etiam *Plato Polit.* I. X. sic et *Silius* I. XIII. sic alii. De quibus divisionibus dicam in sequentibus *Notis*, ut necessarium videro. Ergo, erant infantes in prima Inferorum parte. Hic tu cognosce doctrinam gentilium circa hanc rem. Detinebantur infantes hoc loco tantum temporis, donec impleverent ætatem illam, quam victuri essent, si justum cursum ætatis confecissent. Docet me hoc *Tertullianus* de *Anima*: 'Aiunt et immatura morte præventas eo usque vagari isthic, donec reliquatio compleatur ætatis, quæ cum pervixissent, si non imtempestive obiissent.' Nota etiam discrimen *Phuti* ab reliquis. Certe reliqui animas præmature obeuntium constituunt trans flumen: atqui *Plautus* in *Mos*tell. scen. 'Habeo *Neptun*e:' ita ait: 'Hic habito, hæc mihi dedita est habitatio: Nam me *Acheruntem* recipere *Orcus* noluit, Quia præmature vita careo.' *Plutarchus* etiam de *ge*.

9 H

nio Socratis, nulla facta mentione flaviorum ponit *μυλων κλαυθρον βρεφων*: multorum puerorum cegitum. Cerda.

Continuo, &c.] Novem Circuli Inferi cincti sunt. In primo sunt Infantum animæ. 2. Damnati falso crimine: quippe qui sibi per simplicitatem adesse nequiverant. Istis Minos præsidet. 3. *αἰρόχειρες*. 4. Amantes. 5. Bellatores. 6. Nocentes, quibus poenæ infliguntur, præside Rhadamantho: ut sunt Titanes, Aloidæ, Salmoneus, Tityus, Lapithæ, Ixion, Pirithous; Jurisconsulti, mali-Tutores, Avari, Adulteri, Milites impii, Perfidii. In septimo, Animæ purgantur. In octavo ita sunt animæ purgatæ, ut redeant. In nono, id est, in Campo Elysio, ita perpurgatæ sunt, ut jam non redeant in corpora: quia per purgationem carent cupiditate. In isto versantur Poëtæ, heroës, sacerdotes, artifices, ac benefici. Hæc autem de circulis sive sedibus Inferorum pleraque sumpta sunt e libro Platonis de Rep. x. ubi Erus quidam Armenius narrat, quæ apud Inferos viderit. *Taubmann.*

427 *Animæ flentes*] Poëtice dixit. Sane *ploratus* tantum lachrymarum est: *planctus* tantum vocum: *fletus* ad utrumque pertinet. quæ plerumque confundunt poëtæ: *Servius.*

Infantumque animæ] Sedes Infantum, quem *Limbum* a Catholica Ecclesia nominari, anuotat Erythræus Venetus. *Taubmann.*

In limine primo] Quia de prima hi subrepti sunt vita. *Servius.*

In limine primo] Aiunt interpretes primum limen et partem Inferorum assignari infantibus, ut qui vix limen vitæ et partem attigerunt, quemadmodum Lucanus dixit l. ii. 'nec primo in limine vitæ Infantis miseri nascentia rumpere fata.' *Cerda.*

428 *Exsortis*] Expertes: quos Græci *ἀκλήπους* dicunt. *Servius.*

Dulcis vitæ exsortis] Quos dulcis vita cito deseruit, et fecit *exsortes*, id

est, extra sortem vivendi majorem *Donatus.*

Ab ubere] Ad augmentum miserationis, quod insontes a matris uberibus rapti, ante extinguerentur quam loqui cœpissent. *Idem.*

Raptos, Abstulit atra dies] Male *raptos* legitur in codicibus nonnullis sane quam antiquis. Sed quod *abstulit una dies* in vetustis itidem habetur exemplaribus, lectorem ambiguum faceret, nisi longe plures codices *atra* legerent, et epitheton id longe plura, et quid magis proprium, et huic sententiæ accommodatius, significaret. *Pierius.*

Raptos] Vox propria. Rapi enim dicuntur infantes, quique cadunt ætate tenera. Vetus inscriptio: 'In primo ætatis flore receptus.' Altero non procul a Circo Flaminio: 'Rapta sinu matris jacet hic miserabilis infans.' Item in ædibus Cardinalis Cæsarii: 'Persephone nostris invidit pallida votis, Et præmaturo funere te rapuit.' Suetonius etiam in Calig. c. 8. 'duo infantes adhuc, rapti.' *Cerda.*

429 *Abstulit atra dies*] Muretus Var. Lect. xiii. 2. existimat Poëtam ad consuetudinem veterum respicere: apud quos, qui juvenes immaturam mortem obierant, albescente cælo ante Solis exortum, a propinquis efferri solebant: quod nefas opinarentur tanti mali spectatorem esse Solem. Atque eam ob causam dies ipsa eos auferre ac rapere dicebatur: quod, ut primum dies apparere cœperat, auferebantur. *Taubmann.*

Acerbo] Immaturo: a pomis translatio est. *Servius.*

Funere acerbo] Id est, immaturo: translatio a pomis. Et mortem juniorum proprie *acerbam* dici, ad Plant. Amphitr. i. l. diximus. *Taubmann.*

431 *Sine sorte*] Sine iudicio. Traxit autem hoc ex more Romano. Non enim audiebantur causæ, nisi per sortem ordinatæ: tempore enim, quo causæ agebantur, conveniebant omnes. Unde et *Concilium* ait. Et ex

sorte dieram ordinem accipiebant, quo post diem trigesimum suas causas exsequerentur. Unde est, 'Urnā movet.' Juv. 'Gratia fallacis prætoris vicerit urnā.' *Servius*.

Nec vero hæ sine sorte] Budæus in *Comment.* idem censet *dicās sortiri*, et *causas*, sub his verbis: 'Sortes a Judicibus educebantur, et quæ prima dica exierat, prima agebatur: unde illud Virgilii: 'Nec vero hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes.' et illud *Satyrici*: improba quamvis Gratia fallacis prætoris vicerit urnā.' *Cicer.* in *Verr.* 'Deinde cæteras dicas omnes illo foro M. Posthumius Quæstor sortitus est: hanc tu illo conventu reperiē sortitus.' *alibi*: 'Adveniet dies, quo die ex instituto dicas sortiturnū edixerat.' Nannius tamēn vult Ciceronem pro eodem habuisse 'sortiri iudiciū, sortiri iudices, sortiri dicas.' *Germanus*.

Nec vero hæ sine sorte datæ] Allusum ex mente interpretum ad sortiendi rationem in Romano foro. Budæus in *Comment.* locum hunc sic tractat: 'sortes a iudicibus educebantur, et quæ prima dica ex urna exierat, prima agebatur, unde illud Virgilianum: 'Nec vero hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes.' Itaque, sicuti in foro locus dabatur causis ex sortitione, sic ex eadem sedes Inferorum a iudice. Porro his verbis putat Budæus, 'dicas sortiri,' esse idem quod *causas sortiri*. Contra quem valide insurgit Nannius *Miscell.* l. ix. dicitque, 'dicas sortiri,' esse idem quod, 'iudices sortiri,' non 'causas.' Puto victoriam Nannii esse: usus enim urnæ in Romano foro sortiendis iudiciis deservit. Adi Manutium de Legibus, Franciscum Polletum v. 7. vel potius Philippum Broldæum. Quin ipsum etiam Budæum, qui id aperte docet in annotationibus reliquis ad *Pandectas*. Id satis innuit Poëta addens, 'sine iudice,' quasi sors iudicum esset, non causarum. Itaque potius est, ut credam allusum in re

signata sortitum, ad Græcum quam ad Romanum morem, quod postea aperiam. *Cerda*.

432 *Quæstor*] *Quæstiores* autem sunt qui exercendis quæstionibus præsent. Et notandum, quia Minoem, quasi crudelem, introducit: quod ei epitheton et Plato et Homerus dant. Nam Æacus et Rhadamanthus fratres mitiores sunt. *Servius*.

Quæstor Minos] Et inquirendi et urnæ agitandæ habet potestatem. *Donatus*.

Minos urnam movet] Hom. Od. A. de Minoë: ἐνθ' ἦτοι μίναα ἴδον διδς ἀγλαὸν υἷδν, Χρύσειον σκῆπτρον ἔχοντα, θεμιστεύοντα νεκρέσσι, Ἥμενον, οἱ δέ μιν ἀμφὶ δίκας εἶρυντο ἑνακτα. Ut autem *movet* urnam, sic sæpe Hom. κινέην πᾶλλ' ἀχιλεὺς, ἐκ δὲ κλῆρος θόρε, &c. cum galea in deiciendis et ducendis sortibus inter Græcos pro urna esset. Idem Il. Ω. μεταπαλλόμενος κλήρῳ λάχεν. *Germanus*.

Minos] Unus ex tribus iudicibus apud inferos, cuius meminit Horat. iv. 7. 'Cum semel occideris, et de te splendida Minos Fecerit arbitria.' Senec. in *Agam.* 'Quæstor urna Cnossius versat reos.' et in *Furent.* 'Non unus alta sede quæstor sedens Judicia trepidis sera sortitur reis. Auditur illo Cnossius Minos foro.' De variis sortiendi generibus Hadr. Junius animad. ii. 5. *Emmensen*.

433 *Vitasque et crimina discit*] De his Plato in *Gorgia* et *Axiocho*, et de *Leg.* v. Hunc locum, ubi iudices sedentes inquirunt, quam quis vitam in corpore olim vixerit, 'Campum veritatis' nominabant. *Taubmann*.

434 *Mæsti loca*] Ideo *mæsti*, quia, ut diximus supra secundum Platonem, graviter puniuntur eorum animæ, qui sibi inferunt mortem. *Servius*.

Mæsti] Quia, secundum Platonem, graviter puniuntur ἀνθρώποι. Aptæ autem hic locus priori jungitur: namque illi vi occiduntur; hi sponte sibi necem inferunt. Omnino videatur

Macrob. i. 13. In Somn. Scip. Utrum sibi mortem inferre homini liceat. *Taubmann.*

435 *Insontes*] Dicitur causa facti; nihil enim fit, nisi quod faciendi habet necessitatem. *Donatus.*

Lucemque perosi] Figurata dixit; nam *perosus* illius dicimus. Sane *perosus* et *exosus* de eo tantum, qui odit, dicitur. *Servius.*

Lucemque perosi] φιλεῖν et στυγεῖν φῶς, frequens apud Eurip. *Germa.*

436 *Projecere animas*] Quasi rem vilem. *Servius.*

Projecere animas] Videtur *projicere animas* dixisse Poëta Græcorum imitatione, canente Homero Il. I. αἰεὶ ἐμὴν ψυχὴν παραβάλλμενος πολέμῳ, hoc est, discrimini intrepide me obijciens, et ῥυφικινδυνῶν. Enrip. autem in Rheso non παραβάλλειν, sed προβάλλειν dixit: χρή δ' ἐπ' ἀξίοις πονεῖν, ψυχὴν προβάλλοντ' ἐν κύβοις δαίμονος et in Ione, σὺν ψυχὰν ἀπέβαλον τέκνον. Catull. 'Ipse suum Theseus pro caris corpus Athenis Projicere optavit potius, quam talia Cretam Funera Cecropiæ,' &c. Plutarch. ad verbum, προλεσθαι τὸν ἑαυτοῦ βίον. Eos autem, qui tædio paupertatis, amoris, tristitium, et adversarum rerum mortem consciverunt, de quibus Maro, Aristot. Eth. I. III. δειλοὺς non ἀνδρείους censet, quod non, ut honestum, mortem fortiter ferant, sed præ animi mollitie malum visum declinent et fugiant, his verbis: τὸ δ' ἀποθνήσκειν φέγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἢ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ μαλακία γὰρ τὸ φέγειν τὰ ἐπίπονα, καὶ οὐχ ὅτι καλὸν, ὑπομένει, ἀλλὰ φέγων κακόν. Idem Aristot. Eth. E. ubi de justitia et jure agit, negat sub finem libri, quenquam a seipso injuria affici posse, eumque docet, qui sibi manus attulerit, non tam in se, quam civitatem admisisse, his verbis: ὁ δὲ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττειν, ἐκὼν τοῦτο δρᾷ παρὰ τὸν ἀρετὴν νόμον, ὃ οὐκ ἐξ ὁ νόμος, ἀδικεῖ ἔρα, ἀλλὰ τανα, ἢ τὴν πόλιν, αὐτὸν δ' οὐ; ἐκὼν

γὰρ πᾶχει, ἀδικεῖται δ' οὐθεὶς ἐκὼν. δὲ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ, καὶ τις ἀτιμία πρόσσεται τῷ ἑαυτὸν διαφθείραντι, ὡς τὴν πόλιν ἀδικοῦντι. Idem quoque Aristoteles ἀποβάλλειν τὴν ψυχὴν dixit De animo I. II. ἔστι δὲ οὐ τὸ ἀποβεβληκὸς τὴν ψυχὴν, τὸ δύναμει ἐν ὥστε ζῆν, ἀλλὰ τὸ ἔχον. *Germanus.*

Projecere animas] Fortasse ex Catull. qui de Nupt. 'Ipse suum Theseus pro caris corpus Athenis Projicere optavit.' Simili forma sæpe Græci. Nam Aristot. de Anim. II. ἀποβεβληκὸς τὴν ψυχὴν. Euripides in Ione, ψυχὰν ἀπέβαλον et in Rheso, ψυχὴν παραβάλλμενος. Plutarchus quoque ad verbum προλεσθαι τὸν ἑαυτοῦ βίον. Integra habet German. Cedrenus, ἀπορρίβας τὸ πνεῦμα. Lucanus dixit: 'animas effundere viles.' Martialis pari indole, de his, qui se interficiunt, I. 9. 'facili sanguine.' Ovidius allo flexu: 'Sanguinis atque animæ prodige Galle tuæ.' Dignus est, qui in memoriam revocetur mos ille, quem fuisse apud nonnullas gentes ex Ege-sippo et Josepho commeminat Lilius in lib. de vario sepeliendi ritu, ut videlicet dextra illius, qui se interfecisset, amputaretur prius, cadaver duceretur ad sepulturam: ne scilicet membrum, quod vesano furore in corpus sævierat suum, cum eo pariter sepeliretur. *Cerda.*

437 *Et duos perferre labores*] Homerus Achillis umbram introducit loquentem, et dicentem libentius se apud superos cuncta adversa tolerare, quam apud Iuseros imperare. Quod autem ait, 'Æthere in alto,' poetice dictum est. *Æther* enim superius est: sed nostrum habitaculum *ætherem* vocavit, Inferorum comparatione. *Servius.*

438 *Fas obstat*] Jura naturæ. *Id.* *Tristique*] Tristi unda palus inamabilis: ne si *tristis* dicamus, duo sint epitheta. *Idem.*

Fas obstat, tristisque palus inamabilis

unda] In Romano codice, *fas obstat* videtur esse debuisse. Nam *s* tantum litera desideratur in verbo *obstat*. Et Servius in castigatis exemplaribus, *fas obstat* agnovisse videtur, quum præsertim exponit, *fas*, jura naturæ. Quamquam neque ea lectio displicet *fata obstat*. Quod vero sequitur ‘tristisque palus,’ lectionem eam reprehendit Servius, ne duo sint epitheta, mavultque *tristi unda* legere, ut in codice Mediceo et in Porcio est. Sed enim plerique codices antiqui *tristis* legunt: et in aliquot etiam *unda* cum diphthongo ultima syllaba, ut dux primæ dictiones in recto sint *tristisque palus*, reliquum possessivi *inamabilis unda*. Sunt et qui legant *innabilis*, a *No, nas*, quod in veteribus exemplaribus non memini me legere. Sed nescio cur ea lectio ‘Tristisque palus,’ appositively ‘inamabilis unda,’ quenquam offendere debeat; tametsi longe elegantior ea est, quæ legit ‘palus inamabilis,’ addita ratione cur *inamabilis*, ‘tristi’ quippe ‘unda,’ quam *στυγερή* Homerus appellat, ubi fluvius Acheron, ejusdem etymologiæ. *Pierius*.

Inamabilis unda] Multi *innabilis* legunt. Servio tamen et P. Læto, Agellio 11. 6. H. Stephano, et Scalig. iv. 16. magis probatur *inamabilis*, *στυγερή*. idcirco addit, ‘Styx interfusa coercet.’ *Taubmann*.

439 *Novies Styx interfusa*] Quia qui altius de mundi ratione quæsierunt, dicunt intra novem hos mundi circulos inclusas esse virtutes, in quibus et iracundiæ sunt et cupiditates: de quibus tristitia nascitur: id est, Styx. Unde dicit novem esse circulos Stygia, quæ Inferos cingit, id est, terram, ut diximus supra: nam dicunt alias esse purgatiores extra hos circulos potestates. *Servius*.

Et novies Styx interf. coercet] Admonuit me Passeratius hanc novenariam Stygis convolutionem *αβήρτες* et subindicare novendialia sacra, quibus peractis, novissimis verbis mor-

tuus valere et salvare jussus conclamabatur, septem ante diebus servatus, octavo incensus, nono denique sepultus: unde et Horatius: ‘Novendiales spargere pulveres:’ et Æn. v. ‘Præterea si nona diem mortalibus alnum Aurora extulerit,’ alludens *πρὸς ἑββάτην*, hoc est, novendialia justa, quibus et respondebat epulum funebre totidem dierum, quod, ut Græco more *επιδείκνυτο*, instaurabatur et agitabatur a Romanis Diis Manibus libantibus, ut ex illo Maronis eodem lib. colligitur: ‘Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris Factus honos,’ &c. Causam autem docet Plinius ritus antiqui in conservandis tot dies mortua, qui et calida abluebantur, et per intervalla conclamabantur, quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari, et homines fallere, ut constitit in eo, qui pyræ suppositus, adhibitis ignibus erectus est, nec liberari tamen potuit. Vide Aristot. De somno et vigil. et Leonicum interpretem, ubi agit de differentia et consensu somni, apoplexiæ, præfocationis vulvæ, veterni, et id genus morborum. Malo autem in superiore perseverare sententia, quam Servio subscribere, qui ad purgationes, nescio quas, et mysticos virtutum circulos, hæc Stygis involucria refert. *Germanus*.

Adligat] Obstringit, impedit. Leguntur autem hi versus etiam Ge. iv. sub finem. *Taubmann*.

440 *Hinc*] In Romano codice, et aliquot aliis manu scriptis, *hic* habetur: magis tamen placet *hinc*, ut est in reliquis exemplaribus. *Pierius*.

Partem fusi monstrantur in omnem] Plures vult ostendere eos, in quibus libido dominatur. *Servius*.

Fusi in omnem partem] Quocunque oculos tendere poterant. *Donatus*.

441 *Lugentes campi*] Quasi lucis egentis; quod et amoribus congruit. *Servius*.

Lugentes campi] Loquitur Maro ex

doctrina, qua putabant veteres, Cocytum lugentium fletu et lacrymis increscere. Inde campi juxta Cocytii ripam 'lugentes' dicti. Claudianus Rapt. i. alludens ad hanc rem, dixit, 'presso lacrymarum fonte resedit Cocytus.' et in Ruff. l. ii. 'Est locus infaustus, quo conciliantur in unum Cocytus Phlegetonque, vadis inamœnus uterque Alvens, hic volvit lacrymas, hic igne redundat.' Silius l. xiii. 'Ultimus erumpit lacrymarum fontibus amnis, Ante aulam, atque aditus, et inexorabile limen.' Inde hic fluvius dictus Cocytus *παρὰ τὸ κωκύω, et κωκύω*, id est, Ingeo. Firmat hanc rem contraria sententia. Pindarus enim apud Plutarchum, in tractatu, an recte dictum sit, *λάθε βιώσας*, ubi describit sedes beatorum, inter alia ait: *πεδῖον καὶ ποταμοὶ τινες ἀκλαυστοὶ καὶ λείοι διαρρέουσι*: *Campum perfluent fluvii quidam fletus ignari ac laeves*. Ab eodem in opere de orbe Lunæ inducuntur animæ in his locis *δδυρόμεναι*, lamentantes. Cerda.

442 *Durus amor*] Immitis, inexorabilis. *Servius*.

Hic quos durus amor] Ex imitatione Homeri, qui amantibus peculiarem locum assignat in inferno, Odyss. xi. *Νύμφαι τ', ἡῖθεοὶ τε πολύτλητοί τε γέροντες, Παρθενικαὶ τ' ἀταλαί, νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσαι*: *Sponsæque, juvenesque, et multa passi senes, Virgunculæque tenellæ novo luctu affectum animum habentes*. Cerda.

Tabe peredit] Corpore defluente paulatim. *Servius*.

Peredit] In antiquioribus aliquot exemplaribus, *peremittit* legitur: quod minime placet, quum *peredit* ideo proprium sit, quod 'Amantum est mollis flamma medullas.' *Pierius*.

Tabe] De amore quoque Propertius i. 16. 'Hypsipyle nullos post illos sensit amores, Ut semel Æmonio tabuit hospitio.' et iii. 6. 'Gaudet me vacuo solam tabescere lecto.' Nec non Ovidius Met. l. iii. nam loquens

de Narcisso, ita ait: 'Ecquid cum vestrae tot agantur sæcula vitæ, Qui sic tabuerit, longomemini in ævo.' *Cerda*.

Tabe peredit] Unde eleganter in Epigr. Gr. *ἔπος γυνοβόρος*, q. membra corporis depascens vocatur. Ita Æm. iv. 'est mollis flamma medullas.' *Taubmann*.

443 *Secreti celant calles*] Amantibus congruit. *Servius*.

Secreti] Per secretos intellige in abdito constitutos aut separatos. *Donat*.

Secreti celant calles] *Τὸ πρῶτον*. Nam amantes in occulto plerumque et secessu constare et confabulari solent: vel alludit ad domos meretricum, quæ fere in angustioribus habitant. Hor. i. 25. 'Invicem mœchos annis arrogantes Flebis, in solo levis angiporstu.' *Taubmann*.

Myrtea silva] Quæ est Veneri consecrata. *Servius*.

444 *Cura non ipsa in morte relinquant*] Hoc est, etiam illic amant, et habent peractorum imaginem criminum: sicut etiam de piis dicturus est, 'Quæ gratia curruum Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos.' Sane sciendum, ut diximus supra, loqui eum de amore generali: sicut etiam Plato in Symposio tractat. Nihil enim interest, quid quis amet, dummodo amore teneatur. Notandum etiam (nam rarum est) quia cum masculino genere supra usus sit, ut, 'Hic quos durus amor,' tantum fœminarum ponit exempla: non quod desint viri; sed elegit sexum impatientem ad amandum. Tamen paulo post etiam Sichæi facturus est commemorationem. *Servius*.

Cura non ipsa in morte relinquant] Tanta fuit vis amoris, ut post mortem ab iisdem curis non desererentur. *Donatus*.

Cura non ipsa in morte relinquant] Est hoc, quod Propertius i. 19. de re alia: 'Trajicit et fati litora mag-

mus amor.' ibidem: 'Non adeo leviter nostris puer hæsit ocellis, Ut meus oblito pulvis amore vacet.' Quod Tibull. l. iv. 'Nulla mihi statuent finem te fata canendi.' Sed hoc alibi negat idem Propertius, cum ait l. 17. curas amatorum una cum corpore sepeliri. Verba ejus: 'Illic si qua meum sepellirent fata dolorem.' Sed Poëta omnino videtur reddidisse illud Theocr. εἰδ. καὶ εἰς Ἀἴβα καὶ δὲν ἔσπεραυ ἄλγος ἔσπερος: et apud inferos etiam erit dolor amoris. Cerda.

445 *His Phædræ*] Hæc filia fuit Minois et Pasiphaës, uxor Thesei: quæ privignum Hippolytum, amore capta, de stupro interpellavit: et despecta, apud maritum eum falsi criminis detulit: qui iratus invocavit Ægeum patrem, ut Hippolyto, currus agitant, immitteret phocam: quo facto, et Hippolyto interempto, Phædra amoris impatientia laqueo vitam finivit. Servius.

Phædræ] De industria sexum elegit amoris impatientem: cum exempla virorum non deessent. De Phædra lege Ovidii Ep. Heroid. iv. et Euripid. in Hippolyto. Hæc laqueo se suffocavit. Taubmann.

Procrinque] Filia Iphidi, uxor Cephalæ fuit, qui cum venandi studio teneretur, labore fessus, ad locum quandam adire consueverat: et illic ad se recreandum Auram vocare. Quod cum sæpe faceret, amorem in se movit Auroræ, quæ ei canem velocissimum Lælapam nomine donavit: et duo hastilia inevitabilia: eumque in amplexus rogavit. Ille respondit jusjurandum se habere cum conjuge mutæ castitatis. Quo audito Aurora respondit, 'Ut probes igitur conjugis castitatem, muta te in mercatorem.' Quo facto ille it ad Procrin, et oblatis muneribus impetratoque coitu, confessus est, maritum se esse: quod illa dolens, cum audisset a rustico quodam amare eum

Anram, quam invocare consueverat, ad silvas profecta est, et in frutetis latuit ad deprehendendum maritum cum pellice. Qui cum more solito Auram vocaret, Procris egredi cupiens fruteta commovit: sperans Cephalus feram; hastam inevitabilem jecit, et ignarus interemit uxorem. Servius.

Procrinque] Neque illud placet, quod in Romano codice, *Procrin* legitur. Non enim *Procrin* locum habet inter amantes; sed *Procris* Cephalæ uxor. Præterea sumptum hoc ex Homero est, apud quem φαῖδρην τε Πρόκριν τε Ἴδον legitur. Pierius.

His Phædræ Procrinque, &c.] Versus Homeri, φαῖδρην τε Πρόκριν τε Ἴδον, καλὴν τ' Ἀριδὴν. et post pauca: Μαῖρην τε Κλυμένην τε Ἴδον, στυγερὴν τ' Ἐριφύλην. Ex utroque versum suum compegit Maro, primi extrema, extremi prima amputando. Cerda.

Procrinque] De hac Ovid. Met. vii. 27. et 28. Hæc a marito sed imprudente interfecta est. Taubmann.

Mæstamque Eriphylen] Hæc Amphiarai, anguris Argivi, uxor fuit: quæ latentem bello Thebano maritum Polylici prodidit, monili accepto, quod ante uxori dederat: qui ductus ad prælium hiati terræ periit. Cujus filius Alcæon postea in vindictam patris matrem necavit: et est, ut Orestes, furore correptus. Vituperatus sane Virgilius quod *mæstam* dixerit, quam στυγερὴν legit, id est, nocentem. Licet *mæsta* sit a *Styge*. Servius.

Mæstamque Eriphylen] Hom. Odys. A. στυγερὴν τ' ἐριφύλην: Pindarus Nem. Oda 9. ἀνδροδάμαντα vocat. fuitque Amphiarai anguris Argivi uxor. Meminit hujus et Propert. iii. 11. et Cic. Verr. vi. Taubmann.

Mæstamque Eriphylen] Στυγερὴν τ' ἐριφύλην. Homer. Odys. A. Hartung.

446 *Crudelis nati*] Sc. Alcæonis: qui eam, quod, monili accepto, mari-

tum bello Thebano latitantem prodidisset, interfecit: ob quod matricidium, perinde ut Orestes, in furorem actus est. De quo disputat Aristoteles Ethic. III. *Taubmann.*

447 *Euadnenque*] Uxor Capanei fuit, quæ se in ardentem mariti rogam præcipitavit. *Servius.*

Et Pasiphaën] Hæc, ut diximus, tauri amore flagravat. *Idem.*

Laodamia] Uxor Proteasilai fuit: quæ cum maritum in bello Trojano primum perisse cognovisset, optavit ut ejus umbram videret: qua re concessa, non deserens eum, in amplexu ejus periit. *Servius.*

Laodamia] In Romano codice, et plerisque aliis manu scriptis, recte notatum est per *a* vocalem primam in media syllaba *Laodamia*: ita enim *Λαοδάμεια* apud Græcos scribi neminem, vel mediocriter doctum, ignorare crediderim. Quod vero Latini vocalem eam in *o* mutarint, adhuc mihi non constat. Auditurus vero haud gravate sum, siquis ab antiquo aliquo auctore traditum id ostenderit. *Pierius.*

448 *Nunc femina, Cæneus*] Cænis virgo fuit, quæ a Neptuno pro stupri pretio meruit sexus mutationem. Fuit etiam invulnerabilis, qui pugnando pro Lapithis contra Centauros, crebris ictibus fustibus paulatim fixus in terra est: post mortem tamen in sexum rediit. Hoc autem dictum Platonicum illud ostendit, vel Aristotelicum, 'Animas per μεταβολήν sexum plerunque mutare.' *Servius.*

449 *Revoluta*] In codicibus quidem omnibus vulgaris, et aliquot ex his antiquioribus, *revoluta* scriptum est. In Romano *revocata* legitur. *Pierius.*

Figuram] Id est, sexum. Cænis enim Elati Lapithæ F. principio formosissima puella erat: deinde optione a Neptuno, ob stuprum, impetrata rogavit, ut in virum fortissimum transformaretur, et quidem invulnerabi-

lem: quo facto *Cæneus* vocabatur. De quo Ovid. Met. XII. 5. Vide et Nascimb. et Proverb. 'Cænei hasta.' *Taubmann.*

451 *Errabat*] Vagabatur. Et bene allusit: quia et amaverat, et se interemerat: ut quasi incertum esset, quem circulum posset tenere. *Servius.*

453 *Obscuram*] Recenti morte: ut diximus supra. *Idem.*

Umbram obscuram] Cum dicit *umbram obscuram*, habuit aliquid luminis. Id enim est *obscurum*, quod ostendat aliquam lucem, sed et maximas habet mixtas tenebras. *Donatus.*

Qui] In antiquis plerisque codicibus qui legitur. Sed et *quis* reperitur. *Pierius.*

455 *Demisit lacrimas*] Non cogitavit flere: nam dolor verus, repentinos fletus, non coactos, excludit. *Donat.*

456 *Infelix Dido*] Veniali utitur statu, et excusat se per necessitatem, ne mortis causa fuisse videatur. *Servius.*

Infelix Dido] Personarum et causarum ratio habetur; Dido fuit aspera, propter recentis facti causam: cujus quantus dolor fuerit, ostendit exitus. Acerbitas etiam vulneris, et aspectus auctoris, dolorem duplicabat. Æneas autem se reum agnoscit, et, interposita purificatione, factum fatetur, 'Infelix Dido.' Ostendit dolorem, quod miserabiliter ferat: et augetur, quod ferro perierit. *Donatus.*

Venus mihi nuntius] Κατὰ τὸ σιωπῆμενον intelligendum, quod sit nuntius Didonis interitus; alii ad ignem referunt visum; alii ad Mercurium, qui ait, 'Certa mori.' Sed in neutro ei etiam mortis genus est significatum: et hinc dicit, 'Ferroque extrema secutam.' Sane qui nuntiat, genere tantum dicitur masculino. Quod autem nuntiatur, licet neutro dicatur, apud Catullum tamen invenitur et masculino. *Servius.*

458 *Funeris heu tibi causa fuit*] Ac

si diceret, Qui fueram ante voluptatis.
Idem.

Per sidera] Firmamentum ponit purgationis, quia apud illam fide carebat: et quia hominum testimonium adhiberi non poterat, adhibet deorum.
Donatus.

459 *Per superos, &c.*] Valet, Per Superos et per Inferos. Per superos, et si quod apud inferos iurandum est religiosaque asseveratio, Turneb. xxiii. 3. *Taubmann.*

Si qua fides tellure sub ima est] Ubi promissa exitum non habent. Respexit autem ad Orpheum, qui receptam perdidit conjugem. *Servius.*

Et si qua fides] Quia nesciebat, quod genus iurjurandi apud inferos esset, posuit generalem iurationem.
Donatus.

460 *Invitus*] Non te fugi, sed potiorum jussis cessi. *Idem.*

Tuo de littore cessi] Quasi dicat, Matavi locum, sed te in animo retinui.
Idem.

461 *Quæ nunc has ire per umbras*] Argumentatur ex eo, quod est Inferos subire compulsus, invitum se reliquisse Carthaginem. *Servius.*

462 *Senta situ*] Squallida. Et est translatio a terra inculcata. *Situs* autem proprie est lanugo quædam ex humore procreata. Et fit in locis Sole carentibus. *Idem.*

Senta situ] *Sentis* est spina: inde *sentum*, et *senticosum*; spinis horridum, et incultum. Utique ἀκανθῆδες. *Situs* autem est, squalor ille, qui, ut plurimum, vetustate contrahitur. Loca ergo *senta situ* erunt, squallore obsita, atque horrida, qualiaque describit Seneca in Fur. loquens de inferiis locis: 'Et fœda tellus torpet æterno sita.' et iterum: 'Immotus aër hæret, et pigro sedet Nox atra mundo, cuncta mœrore horrida, Ipsaque morte pejor est mortis locus.'
Cerda.

Loca senta situ] Scal. iv. 16. *Situs* est lanugo quædam ex humore pro-

creata; ut fit in locis Sole carentibus.
Taubmann.

463 *Nec credere quivi*] Argumentationem tetendit: ac si diceret, Si credidisset, forte etiam Deorum jussa contemnerem. *Servius.*

Nec credere quivi] Mendacio verisimili tutatur causam. Ipsa primo silendo, et se avertendo, et postremo fugiendo, ostendit iram. *Donatus.*

Nec credere quivi] *Locus*, ut apparet, sumptus ex Calab. l. v. apud quem Ulysses purgans se de morte Ajacis, ita ait: Εἰ γὰρ μοι κίεαρ ἔνδον ἐνὶ στέροισιν ἐδάκη Κείνον ἀλαστήσειν καὶ ἔνν νόον, οὐτ' ἂν ἔργαγε Ἥλθον ἐριθμάλων νίκης ὑπέρ. Etenim si mihi cor intus in pectoribus sperasset, Ipsum id ægre laturum sua mente, non equidem ego Venissem concertaturus de victoria.
Cerda.

465 *Siste gradum*] Discedere eam datur intelligi. *Servius.*

Siste gradum] Est hoc quod Aristophanes in Pluto. στῆθ', ἀντιβολῶ σε, στῆθι: siste, obsecro te, siste. Est etiam locus in Lysistrata ejusdem huic similis: Τί μοι μεταστρέψεσθε; ποῖ βαδίσετε; Quid nunc abitis? quive vultum avertitis? *Cerda.*

Aspectu] Quamvis nonnulli dicant codices esse veteres, in quibus *aspectui* scriptum inveniatur, ea, quæ apud Virgilium frequentissima est, figura: magis tamen placet *aspectu* per u: quia multa ea terminatione, acquisitivo casu posita reperiuntur apud Virgilium, Ciceronem, et Cæsarem.
Pierius.

Aspectu] Vide Agell. iv. 16. et Indic. Erythræi Virgil. *Taubmann.*

466 *Extremum fato quod te adloquor, hoc est*] Aut quia Deus futurus est: aut, quod melius est, quia post mortem tenebit alterum circulum, viris fortibus scilicet, non amantibus datum. *Servius.*

Adloquor] Non dubito, quin in hunc locum aptari possit eruditio Mureti ii. 4. de vi verbi hujus *alloquor*, et

allocutione. Nam sermo Æneæ in hoc loco totus est *παρηγορικός*, καὶ *παρηγορικός*, id est, *consolatorius*: vult enim levare Didonem a mœstitia, et curis, in quibus erat; nam postea clarissime, 'Lenibat dictis animum.' Exemplis Mureti adjungo Senecam, qui ad Marciam c. 1. 'fatigatæ allocutiones amicorum,' id est, *παρηγορίαι*: et ad Helviam: 'Quid quod novis verbis, nec ex vulgari et quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos,' &c. Et Pollucem, qui inter verba blanditiarum, et salutationis, adhibet *πρόσρησις*, et *προσρηγορία*. *Cerda*.

467 *Torva*] Pro *torve*: id est, terribiliter. *Servius*.

Torva tuentem] Epitheton ab oculorum sævitia, de quo Erythræus in indice. Desumptum ab Homero qui Il. B. 235. *ὄρδρα ἰδών*, quod Æneæ evenit, idem et Ulyssi accidit cum alloqueretur Ajacem, qui mortuus inimicam mentem non deposuerat, quam susceperat contra Ulysssem vivus. Vide Homeri Odyss. A. 562. *Emmenas*.

468 *Lenibat dictis*] Pro *leniebat*. et antequam dixit: ut, 'Squamis auroque polibant,' pro *poliebant*. Majores enim in omnibus conjugationibus imperativo *bam* addebant, et faciebant imperfectum ab indicativo: quod in tribus adhuc observatur: in quarta etiam *e* additur, ut *nutri*, *nutriebat*. *Servius*.

Lenibat] In codicibus aliquot antiquis, *leneibat* per *ei* diphthongum in pene ultima scriptum observavi, ut in veterum inscriptionibus *deico*, *ameticus*, et similia. Quo loco super Priscianus ait, 'Tertiæ et quartæ conjugationis præteritum imperfectum a prima præsentis formari, o in *e* mutata, et addita *bam*, excepto *Eo*, quod *ibam* facit, et derivatis. Antiquos vero, in his præsertim quartæ, loco vocalium transmutato, pro *i* et *e*, *ei* diphthongum proferre solitos, ut *leneibam*, *po-*

leibam.' Sed enim quum hujusmodi scripturam non in verbis tantum ejus conjugationis et temporis, verum in aliis etiam, et in syllabis a formatione non pendentibus, atque etiam in nominibus, in præpositionibus, et in adverbis reperimus; magis mihi placet Victorini sententia, qui refert Nævium et Livium Andronicum, quum longa syllaba scribenda esset, duas vocales posuisse, præterquam quæ in *i* literam inciderant, eam enim per *ei* scribere maluisse. Quam vero differentiam in his Lucilius ponere commentus sit, quo distingueret similia voce, alibi ex Velio Longo retulimus. *Pierius*.

Lacrimasque ciebat] Sibi, non Didoni, vel profundeabat: aut certe illud dicit, Sermo quidem ejus lachrymas exciebat, sed illa immobilis mansit. Nam *ciere* est proprie alteri fletum movere. Tractum autem est hoc de Homero, qui inducit Ajacis umbram, Ulyssis colloquia fugientem, quod ei fuerat causa mortis. *Servius*.

469 *Ille solo fixos, &c.*] Eundem iræ habitum dat Hor. Regulo III. 5. 'Torvus humi posuisse vultum,' et Virgilius Palladi l. 1. Ex his, quæ ibi dico, potest locus iste illustrari in quoque Æn. IV. aliquid est de intuitionem illorum, qui alios odio habent: inde quoque ad hunc locum petatur. Sed hic non omitam elegantem Plinii locum XI. 37. 'In oculis animus inhabitat. Ardent, intenduntur, homeccant, connivent: hos cum osculamur, animum ipsum videmus attingere.' Adeo in oculis apparent affectuum omnium indicia. *Cerda*.

Aversa] In codicibus aliquot antiquis, *adversa* legitur, quod minime placet. *Pierius*.

470 *Incepto sermone*] A principio orationis. *Servius*.

Nec magis incepto, &c.] Harum particularum conjunctionem 'magis quam si, minus quam si, nihilominus quam si, nihilo plus quam si,' ut ple-

nas veteris elegantiae, et observat et exemplis probat Godescalc. l. de ling. Latin. *Cerda*.

Vellum] In codicibus aliquot antiquis, *vellu* casu septimo legitur. Sed *vellum* quarto casu figuratius est. *Pierius*.

471 *Dura silex*] Saxi est species; generalitas enim esse non potest sequente specialitate. Nam 'cautem Marpesiam,' Pariam lapidem dicit. Marpesos enim mons est Pari insulae. *Servius*.

Marpesia cautes] Ab eruditione, ait Scal. iv. 16. ut *Arcisia*, *Amphrygia*. Ita Stat. Theb. v. 'Illa velut rupes immoto saxea visn Hæret.' Notatur autem marmor *Parium*. *Marpesos* enim mons est insulae Pari. *Taub.*

472 *Tandem*] Quasi diu deliberaverit. *Servius*.

Tandem corripuit sese] Augmentum iræ suæ Æneam refugiendo testata est, et ut fuerat inimica, ita discessit. Dicitur ad quem locum, 'in nemus umbriferum' seu frondosum, ad Sicheum suum, qui anum cum ea gerebat animum, et amore mutuo consimilique tenebatur. *Donatus*.

Corripuit] In Romano codice, in Oblongo, in Mediceo, et plerisque aliis antiqua, legere est *corripuit sese*: tametsi *proripuit* placere magis video eruditibus auribus. *Pierius*.

473 *Umbriferum*] Umbrosum, frondosum. *Servius*.

Priostinus] Prior; quod difficile invenitur. Nam de hoc sermone quærit et Probus et alii. *Idem*.

474 *Respondet curis*] Aut pari eam diligit affectione: quod in Ænea non fuit, qui plus amatus est, et amantem deseruit: ut expressio rei supradictæ sit. *Idem*.

Æquatque Sicheus amorem] Aut certe respondet curis: par est mortis similitudine: ferro enim uterque consumptus est. *Idem*.

475 *Percussus*] Veteres omnes codices, quos legi, fere passim *percussus*

legunt. Videnturque mortales tot ætatibus differentiam neglexisse, quam inter *Perculum* et *Percussum* Grammatici statuere. *Pierius*.

476 *Prosequitur lacrimans longe*] Oculis eam sequebatur humentibus. *Servius*.

Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem] Ultima hujus carminis dictio est, (quæ in nonnullis editionibus invenitur) nusquam in antiquis exemplaribus habetur. In Romano codice versus totus ita legitur, 'prosequitur lacrimis longe et miseratur euntem.' Erat vero etiam in codice Longobardico *miseratur*: sed inde abrasum fuit, et *miseratus* repositum. In Mediceo, 'Prosequitur lacrimas longe et miseratur euntem.' Sed *lacrimas* pro *lacrimans* scriptum, ut sæpe reperitur in veterum monumentis. *Pierius*.

477 *Datum molitur iter*] Peragit. *Datum* autem dixit, aut ratione fati concessum: aut oblatum fortuito, quod *τοχδν* dicunt: an injectum? *Servius*.

Arva tenebant Ultima] Atqui multa adhuc supersunt; sed dixit quantum ad Y pertinet literam. In his enim, quæ dixit, mista sunt virtutibus vitia. In his autem, quæ dicturus est, nocentum pœnas a piorum segregat meritis. Nam Inferi (ut diximus supra) humanam continent vitam: hoc est, animam in corpore constitutam. Hæc autem quæ dixit, mista esse manifestum est. Licet enim in viris fortibus laudetur virtus, est tamen vituperabile alienum imperium cædibus occupare. Item amare privignum, crimen est: virtus, maritum. Alii distinctione mutata dicunt, 'Tenebant arva, quæ ultima viri fortes frequentant,' id est, quæ possident ultima. *Idem*.

478 *Ultima*] Sc. eorum, qui iudicium sententiis adhuc subjiendi sunt: nam reliqua arva seu circuli iudicatos continent. De quo *Serv.*

qui et ad litteram Y Pythagoricam illam respectum putat: item Nas- cimb. quanquam hic etiam 'ultima arva' exponit primam partem campi istius, quam sit ingressus Æneas: quomodo auctor ad Heren. dixerit, *ab ultimo initio*: et Cic. Offic. i. 'ultimum in amicitia,' id est, primum. Hic autem commemorat bello cæsos, et præcipue qui ad Thebas et Trojam. *Taubmann.*

Frequentant] Obvius sensus bonus est, et commodus. Sed potest esse alius; ut dicat, *frequentant*, id est, celebrant loca ista, faciuntque illa clara a claritudine quæ est in ipsis. Præcessit enim 'clari bello.' Esse autem *frequentare* idem interdum, quod celebrare, jam notavit Janus Doussa in schediasmate ad Sulpiciæ carmen hoc, 'Musa, quibus numeris Heroas, et arma frequentas.' Id est, concelebras: et in Virgilio sermo quoque est de ducibus. *Cerda.*

479 *Hic illi occurrit Tydeus*] Altheæ et Cenei filius, quem in bello Thebano Menalippus extinxit. *Serv.*

480 *Parthenopæus*] Hic Atalantæ et Martia, sive Milanionis filius, rex Arcadiæ fuit, qui Thebana bella puer admodum petiit. *Idem.*

Tydeus, Parthenopæus, et Adrasti pall. imago] Parthenopæum, non Menalippæ filium, ut vult Servius, sed Atalantæ asserit Eurip. in Phœniass. 33' ἐστὶ παρθενοπᾶος ἀταλάντης γόνος ἴδὲ ἄλλος ἀταλάντης γόνος Παιῖς παρθενοπᾶος εἶδος ἐξοχέτατος, Ἄρκας μὲν ἦν. Cui Euripidis sententiæ astipulantur illi Sophoclis in Col. versus: ἔκτος δὲ παρθενοπᾶος ἀρκᾶς ὄννται, Ἐπώνυμος τῆς πρόσθεν ἀρκῆς χρέον Μιητρὸς λοχουθεὶς πιστὸς ἀταλάντης γόνος. Interpres tamen Æschyli in ἐπὶ δὲ filium Antiopes Parthenopæum facit, quam et Parthenopen vult dictam, et filio nomen fuisse de suo: quod consentire possit cum Sophoclis hoc loco, nisi quod ille Parthenopæum Anti-

opæ, hic Atalantæ filium dare videtur. Tydeum autem, Parthenopæum, et Adrastum conjunxit Poëta, quod (meo iudicio) ab Euripide memorentur junctis copiis expeditionem Polynicen Thebas agentem secuti, ut item a Sophocle in Colon. Et Eustathius in eum Iliad. Δ. locum, οὐ μὲν τοῦτ' ἔ' ἔδε φίλον πτωχεύμενον ἦεν, docet, Adrastum Argivorum regem, monita oraculi secutum, Tydeo Deipylam, et alteram item filiam Argian Polynici in matrimonium elocasse. 'Multum fleti,' sæpe πολλὰ κλαυτοί, et πολλὸν κλαυτοί Græcis. *Ger.*

Parthenopæus] Atalantæ filius, secundum Euripid. in Phœniass. et Didor. l. v. Vide et Stat. Theb. l. iv. Propert. i. 1. *Taubmann.*

Adrasti pallentis imago] Rex Sicyonis Adrastus primo fuit, post Argivorum, socer Tydei et Polynici. Quod autem ait *pallentis*; aut epitheton est umbræ: aut illud respexit, quia in bello Thebano, consumptis sex ducibus, solus aufugit. Fugæ autem comes semper est pallor. *Servius.*

Adrasti pallentis] Sunt autem quos epitheton palloris induxerit ad credendum, hunc locum ad Adrastum referri debere, qui ab Homero meticolosus, supplex, et ad genua hostis provolutus ad deprecandam mortem describitur: cubus mentionem facit Plutarch. in lib. De and. Poët. his verbis de Trojanis: καὶ τῶν μὲν ὀνεί- τᾶσιν ἔνιοι τοῖς πολεμοῖς, ὥσπερ ὁ ἀδραστος, οἱ ἀντιμάχου παῖδες, ὁ λυκάων, αὐτὸς δ' ἑκτὸς δεδμενος περὶ ταφῆς τοῦ ἀχιλλέως ἐκείνων δὲ οὐδεὶς, ἐς βαρβαρικὸν τοῦ ἱκετεύειν, καὶ ὑποπίνειν ἐ τοῖς ἀγῶσιν ὄντος, ἑλληνικοῦ δὲ τοῦ νικῆν μαχόμενον, ἢ ἀποδότηκεν. Tamen mihi verius Adrasto; Tydei socero, convenire videtur; tum quod Tydei mentio est propinqua, tum quod pallor et metus ex fide historiæ et fuga merito ei attribuitur. *Germanus.*

481 *Hic multum fleti*] Id est, nobiles, quorum mortem magna sequitur

lamentatio. *Servius.*

Multum acti] Quia propter suas virtutes magnum reliquerant luctum. *Donatus.*

Ad] Pro apud. *Servius.*

Caduci] Qui bello ceciderint, id est, mortui, a cadendo. Unde et *cadavera* dicta. *Idem.*

482 *Longo ordine]* Ingenti multitudine, ut ‘Pueri et pavidæ longo ordine matres:’ non ad ordinem stantes. Sane in minus est: *In longo ordine*, in ingenti multitudine. *Idem.*

483 *Glaucumque, Medontaque, Thersiloolumque]* Vix in Medonte cognosci aliquid potest de mente Poëtæ. Persequitur, ut vides, nomina Trojanorum. In Glaucō verus est, nam fuisse hunc Trojanum, filiumque Antenoris, et interfectum ab Agamemnone, Dictys narrat. Potest etiam Poëta accipi de Glaucō alio, qui venit in auxilium Trojanorum, cujus fit illustrissima mentio in Il. vi. Transeo ad Medontem, in quo falsus videtur Poëta. Nam hujus nominis Trojanus nemo, videtur facta allusio ad verbum Homeri Il. xxi. ubi Achilles, *ἔα Θερσίλοχόν τε, Μιδονά τε, Ἀστυνάλῳ τε*: interfecit *Thersiloolumque, Mydonaque, Astypylonque*. unde suspicio est doctis legend. in vate, *Glaucumque, Mydonaque, Thersiloolumque*. Qui quod Medon semper inter Græcos? Nam Il. xv. Medonta et Iasium Æneas spoliât. et Il. ii. mentio fit Medontis, qui erat Oilei nothus filius. Præterea Odys. iv. et in epist. Penelopes, apud Ovidium (hoc Nascimbænas vidit) mentio fit alterius Medontis Græci, qui fuit unus e procis Penelopes. Itaque libenter amplector conjecturam, et in Virgilio *Mydona* lego, non *Medonta*. De Thersilocho, illum fuisse Trojanum, ex versu Homérico adducto, satis est liquidum. *Cerda.*

484 *Tris Antenoridas]* Multi supra dictos accipiunt: quod falsum esse Homerus docet, qui eos commemo-

rat. *Servius.*

Tris Antenoridas] En alius nodus. Ego Servium sequor, qui ait, non accipiendos tres superiores, ut multi volunt, sed alios; nam Homerus alios ab illis facit filios Antenoris. Nomina ipse non adducit. Sunt illi, Archilochus, Acamas, Helicon: Pomponius Sabinus his versibus alios nominat: ‘Tres Antenoridas Polybumque, et Agenora durum, Æqualemque Athamanta deis, juvenilibus annis.’ *Cerda.*

Cereri sacrum] Sacratum: nomen pro participio. *Servius.*

Sacrum Polybaten] Ostendit numina suis in morte juvare non posse. *Don.*

Polybaten] Nominis hujus proprii pene ultima varie scribitur in antiquis codicibus. Nam et *Polybaten*, et *Polybuten*, et *Polybotem* legas, præter varietates alias, quæ vulgatis in codicibus existunt. Sane quidem *πολυβοτης* proprium viri nomen apud Græcos. Sed hic Pirithoi filius, ut Homerus, Il. M. *τὸν μὲν περικλυτὸν ὕλα κρᾶτερὸν πολυβοτῆν*. Qui quidem in Trojanorum comitatu quid agat, non video: neque succurrit nunc, inter Trojanos nomen id positum: alia vero forma et significatio *πολυβοτης* est, unde sibi forte Virgilius nomen ex commodo suo confinxerit. Neque enim ita se Latini Græcis addixere, ut non jus sibi esse voluerint, non tantum literas et syllabas, verum totum etiam interdum nomen, quod ab ipsis mutuo caperent, variandi. *Pierius.*

485 *Idaumque]* Quem aurigam legimus Priami. *Servius.*

Idaumque] Auriga fuit Priami, cujus mentio fit Iliad. xxiv. Dat illi adhuc in Inferno currus. Nam, quo quis studio delectatus fuisset in vita, eodem tenebatur apud manes: de quo alibi. *Cerda.*

Etiam] Adhuc: ut, ‘Quæ cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.’ *Servius.*

Etiam] Id est, adhuc. Nam, ut

Plato ait, Gorgia, disjuncta anima, simulacrum corporis eundem habitum apud Inferos servat, quem, homine vivente, possidebat. *Taubmann.*

Curvus] In Romano codice, *currum* unitatis numero absque ulla collisione legitur: et ita prius in quibusdam aliis legebatur, qui nunc abrasi sunt: non ita tamen, ut non *currum* antiquam lectionem inspicias. Probus tamen, ut alibi diximus, Virgilium ait hujusmodi concursum, nisi faceret synalepham, summa vitasse diligentia. *Pierius.*

Arma tenentem Circumstant anima] In omnibus cod. quos versavi, punctum vidi post *tenentem*. Quod referendum omisso puncto videtur ad *circumstant*. *Emmeness.*

487 *Nec vidisse semel satis*] Musæus: *ἀόπων δ' οὐχ εἶπον θανάτης*. *Germanus.*

Uaque] Diu: et est adverbium. *Ser.*

488 *Discere causas*] In antiquis codicibus, Romano, et aliquot aliis, *poscere causas* legitur; eodem modo, quo etiam in primo legi ostendimus. *Pierius.*

489 *Proceres*] Non tantum ordine, sed merita. *Donatus.*

Phalanges] Ac si tota Græcia ad Inferos migrasse videretur. Ostendit igitur quanti Æneam hostes fecissent in bello: ostendit etiam non sine multa sua cæde vicisse Græcos. *Idem.*

491 *Trepidare*] Pro *trepidabant*. *Servius.*

Trepidare] Tanaq. Faber l. II. epist. 71. ut probet Æneam apud inferos formidabilem fuisse, locum Ovidii miseris modis torquet, qui est Met. XIV. 116. ubi *Orco* legendum perpetram censet. *Emmeness.*

492 *Ceu quondam petiere ratis*] Ostendit vitia nec morte finiri. *Servius.*

Pars tollere vocem exigua] Ὁὐφάρους appellant manes, quia acutam quandam vocem habent, de qua disputat Gevartius ad Stat. Silv. II. in princ. et quemadmodum clamor hic dicitur *frustrari hiantes*, sic Stat. Theb.

IV. manium clamorem *salvum* vocat. *Emmeness.*

493 *Frustratur hiantis*] Decipit clamare cupientes. Nec nos movent quod aliis umbris verba dat, his silentium. Timorem enim exprimit, qui vivis quoque adimit vocem: ut, 'Obstupui, steterantque comæ, et vox faucibus hæsit.' *Servius.*

494 *Laniatum corpore toto*] De hac carnificina Deiphobi, ita Dictys Cretens. l. v. 'Menelaus Deiphobum, quem, post Alexandri interitum, Helenæ matrimonium intercepisse supra docuimus, exsectis primo auribus, brachiisque ablati, dein naribus, ad postremum truncatum omni ex parte, fœdatumque summo cruciatu necat.' Ab hac historia, et Poëtæ versibus præclare Seneca in Agamemnone, 'incertos geris, Deiphobe, vultus,' quia vix agnoscī poterat præ deformitate: sed et Ausonius in epitaph. 'Et deformato corpore Deiphobus.' Tryphiodorus loquens de morte Deiphobi, tantum signat vulnus *centris*, *μὲν κατὰ γαστέρα τήνας*, scilicet Menelaus. Dares Phrygius redditus versibus, *temporum*: ita enim ait l. VI. 'Impete Deiphobum primo petit, utraque jacto Tempora transadigit jaculo.' Quæsi vi sedulo, an aliquis poëta similem descripsisset carnificinam, ut illum compararem cum Virgilio: sed nemini placuit. Proferam tamen Lucani versus e l. II. qui essent boni, si abesset Virgilius: ait ille: 'Avulsæ cecidere manus, exsectaque lingua Palpitat, et muto vacuum ferit aëra motu: Hic aures, alius spiramina narīs aduncæ Amputat; ille cavis evolvit sedibus orbes, Ultimaque effodit spectatis lumina membris.' Calaber l. XII. tantum libavit hanc carnificinam: nam de Sinone ita ait, *Ὀβὰς' ὀνὴς καὶ φῖρας ἀπὸ μελέων ἐτάμνωτο*: *Aures simul et nares a membris resecant*: Trojani scilicet, ut veritatem ab illo extorqueant. *Cerda.*

495 *Deiphobum videt*] Qui Helenam duxerat, mortuo Paride. Ad cujus domum primum ire necesse erat, ubi fuerat causa bellorum: ut, 'Jam Deiphobi dedit ampla ruinam, Vulcanus superante, domus.' *Servius*.

Lacerum] Pro *laceratum*: id est, habentem ora dilacerata. *Idem*.

Lacerum crud. ora, Ora man. amb. &c.] *Ἠκρωτηριασμένον*. Talem etiam scædationem, et partium extremarum obtruncationem et decurtationem *μασχάλισμα* Græci vocant, et *κολοβάματα*, et actum *μασχαλίζειν*, ut Sophocli. in Elect. de Agamemnone ab Ægisto trucidato, *μασχαλίσθη*. Fuit autem insigni immanitate tyrannus Epeiri Echetus, qui hospites et advenas omni partium extremitate decurtabat: unde et *ἐχეთίμους* proverbio cessit. *Germanus*.

496 *Populata*] Vastata: id est, deformia sublatis auribus. *Servius*.

Populata] Vastata. ita Ge. i. 'populant farris acervum.' Scal. iv. 16. *Taub.*

497 *Truncas*] Truncatas. *Servius*.

Inhonesto] Fædo, deformi, turpi, ut Terentius, 'Illumne, obsecro, inhonestum hominem, quem mercatus est here, senem, mulierem?' *Idem*.

Truncas inhonesto, &c.] Truncatas fædo et deformi vulnere. Græci hoc *βροκοπεῖσθαι* dicunt. Ita apud Martial. et Athenæum adultero nares abscinduntur: quod notat Turn. xxviii. 46. Cæterum, morem trucidandi hoc loco plenissime videre est: de quo dictum Æneid. iii. 'patriasque obtruncat ad aras.' Vide, quæso. *Taub.*

498 *Pavitantem*] Ne agnosceretur timentem. *Servius*.

Pavitantem] Quia præ pudore nolebat agnoscere. De hac efficacia vide Scal. iii. 26. Poët. *Taubmann*.

Tegentem] Tegere volentem. Nam truncatis manibus quid tegebat? *Tegere* autem est celare: ut e contra *nudare* est indicare: ut, 'Trajectaque pectora ferro Nudavit.' *Servius*.

Tegentem] Non quia posset mani-

bus, sed quia toto se corpore subtrahere conabatur, aut totum avertere. *Donatus*.

Dira supplicia] Id est, vulnera supplicii loco inflicta. Euripidi sunt *ἔργα τραύματα*. *Taubmann*.

499 *Notis vocibus*] Amicabilibus. *Servius*.

501 *Quis*] Non tam interrogantis hæc sunt, quam admirantis et dolentis. Admiratur primo, cogitare quempiam potuisse tot adversa supplicia in viro tam forti: deinde quod ausus esset implere: deinde quod totum corpus supplicio insectatus esset. *Donatus*.

Optavit sumere] Elegit ut sumeret. *Servius*.

Sumere penas] Soph. in Electra *ἀντίποινα λαμβάνεις*. Demosthenes Philip. ii. ita extulit, *δίκην ὑποχεῖν*. *Cerda*.

502 *De te*] Pro, in te. *Servius*.

De te] Pro, in te: *ἐμφανικώς*. Sunt autem hæc omnia non interrogantis, sed admirantis et dolentis. *Donatus*.

503 *Vasta de cæde*] Antiqui omnes codices legunt *vasta te cæde*, pronomine secundæ personæ accusativi casus interposito, pro *vasta de cæde*. *Pierius*.

Fessum procubuisse super acervom] Magna laude afficit: non enim dixit occisum, sed procubuisse lassatum. *Donatus*.

505 *Egomet*] Quasi dicat, Non aliis commisi. *Idem*.

Rhæteo in litore] Ubi erat asylum Ajacis: sicut in Sigæo Achillis. Et bene illic, quasi ubi tutus esse poteram. Sane *Rhæteium* dicitur, et facit *Rhæteum*; sicut est Cythereia, a Cytherea. *Servius*.

Rhæteo in litore] In Romano codice absque præpositione, *Rhæteo litore* scriptum est: non ita in aliis, et longe melius ea inserta sonat. *Pier.*

Inanem] Quia inter hostes confusus jacens reperiri non potuisti. *Don.*

Tumulum inanem] Intelligit tumu-

lum honorarium seu imaginarium, qui iis constituebatur, quorum corpora haberi non poterant. Græcis *κενοδφωρ* est. Ita de hōc Deiphobi tumulo Ausonius: 'Non habeo tumulum, nisi quem mihi voce vocantis Et pius Æneas et Maro composuit.' Solebant enim manes mortuorum ad tumulum vocare. Ita idem Auson. 'cui defuit urna sepulcri, Nomine ter dicto pæne sepultus erit.' Vide Turn. xxii. 10. *Taubmann.*

506 *Voce vocavi*] Non est pleonasmus, sed signat modum; nam vociferanter et clamanter (sic dicam) fiebat vocatio ista, ideo *voce*. Ideo Æn. i. 'nec jam exaudire vocatos.' attollebatur enim vox a vocantibus, ut exaudirentur. Ceterum ad hanc rem, in qua sum, snmpta occasio Ausonio ad versus istos: 'Proditus ad pœnam sceleratæ fraude Lacœnæ, Et deformato corpore Deiphobus. Non habeo tumulum, nisi quem mihi voce vocantis, Et pius Æneas, et Maro composuit.' *Cerda.*

507 *Et arma*] Depicta scilicet. *Servius.*

Et arma locum servant] In Longobardico codice, *locus* nominativo casu legitur. Sed ita *servat* etiam singulare esse debuissêt. *Locum* tamen quarto casu castiorem esse lectionem ostendit locus alter in vii. 'Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen Hesperia in magna, siqua est ea gloria, signat.' *Pierius.*

Servant] Obtenent. *Servius.*

Te] Pro *tuum corpus*: ut, 'Nunc me finctus habet.' *Idem.*

Te, amice] Feci quod potui, non quod volui, quia te reperire non potui. *Donatus.*

508 *Ponere*] Ita Horat. Sat. i. 9. 'Omnes composui.' Tibullus iii. 2. 'Sic ego componi versus in ossa velim.' *Taubmann.*

509 *Atque hic Priamides*] In Romano codice, et in quibusdam aliis admodum antiquis legere est, *ad quæ*

Priamides: in Longobardico, *ad quem*: quorum utranque pluribus magis placere video, quam quod in vulgatis habetur exemplaribus. *Pierius.*

Relictum] In nullo ex his veteribus codicibus inveni verbum *est*, quæ phrasis magis Virgiliana videtur. Quæ tamen particula in quibusdam editionibus invenitur. *Idem.*

510 *Omnia solvisti*] Quia constituto tumulo manes vocavit. *Servius.*

Et funeris umbris] Sepultura mæe umbris. Nam funus illic esse non potuit, ubi nec cadaver quidem fuerat. *Idem.*

Funeris umbris] Adumbratione sepulturæ in inani sepulcro. Turneb. xxiii. 3. *Taubmann.*

511 *Fata mea, et scelus exitiale Lacœnæ*] Secundum Mathematicos, qui dicunt etiam inimicitias ex fato descendere. Unde ista conjunxit, *fatum* et *scelus* Helenæ, per quæ illi mors contigit. *Servius.*

Lacœnæ] Ad integram cognitionem loci hujus sciendum, Helenam, interfecto Paride, cessisse in nuptias Deiphobo, statuente hoc Priamo. Sed Helena ipsa apud Enripidem Troadib. ait: Βλέψ' ἑκαυδὸς μ' ὀδῶτος ἀπράδους πόντοις Δηϊφῶβος, ἑλοχὸν εἶχεν ἀκόντων Φρυγῶν: *Per vim autem hic notus me rapiens maritus Deiphobus, uxorem habuit invitis Phrygiis.* Additque, sæpe se voluisse demittere funibus e muro, ut rediret ad Græcos: quæ tamen Hecuba eludit, et mendacii Helenam arguit. Insistit porro Virgilius hoc loco narrationi Agamemnonis Odys. i. ubi pariter Græcorum dux narrat Clytemnestræ facinus adversum se. *Cerda.*

512 *His mersere malis*] Κατέλυσε πόνους, et κακῶν, apud Eurip. Infra, 'fortunave mersit.' *Germanus.*

Monumenta] Sermo medius, dictus ab eo, quod moneat mentem: unde est hic de malis. Econtra in tertio, 'Manuum tibi quæ monumenta meorum Sint, puer.' *Servius.*

513 *Falsa inter gaudia*] Videndus Plato in Philebo, ubi disputatur, an dici queant gaudia vera et falsa, ut opiniones veræ et falsæ; et in eam sententiam fit discessio, ut dici possint veræ et falsæ voluptates. Propertius 'inanem lætitiā' dixit III. 6. 'Nem me lætitia tumefactum fallis inani,' *Cerda*.

514 *Egerimus*] Ri metri necessitate corripit. *Servius*.

Meminisse necesse est] Cicero, 'cui placet, obliviscitur: cui dolet, meminit.' Ergo quia dolet, meminerit necesse est. *Idem*.

516 *Fatalis*] Mortifer: ut 'Fati ferumque ensem.' *Idem*.

Fatalis equus] Seneca in Agamem. de Durateo: 'Fatale munus Damnum.' De eodem Petronius, 'uteri notavit fata.' et *Æn.* II. 'fatalis machina.' Ausonius in epigram. venusto: 'Carminis Iliaci libros consumpsit asellus. Hoc fatum Trojæ est, aut equus, aut asinus.' *Cerda*.

Saltum] Equum cum dixisset, *saltum* dat, ex animalis huius natura. Ennius quoque in Alexandro apud Macrobi. 'Nam maximo saltu superavit Gravidus armatis equas, Qui suo partu ardua perdat Pergama.' Potest etiam fieri levis allusio ad lætitiā Græcorum ex capta urbe. Inter notas enim lætitiæ *ῥήθημα σάμαρος* Polux constituit v. 10. *Idem*.

Super ardua venit Pergama] Aut quod in arce est positus; aut quia, dejectis muris, supra tractus est. *Serv.*

516 *Gravis*] Gravidus: nt, 'Graves tentabant pabula fœtas.' Supra autem dixerat, 'Fœta armis.' *Idem*.

Gravis] Ita de Trojano equo Poëta metaphora ducta a prægnantibus. Vidisti jam in Ennio *gravidus*: et Lucr. I. 1. 'Nec clam durateus Trojanis Pergama partu influmasset equus nocturno Grajugenarum.' Sed hoc alibi exornavi. *Cerda*.

Gravis alve] Id est, gravidus, ita de eodem *Æn.* II. 237. 'scandit fa- Delph. et Var. Clas.

talis machina muros, Fœta armis.' Ita Ennius: 'Nam maximo saltu superavit Gravidus armatis equus, Qui suo partu ardua perdat Pergama.' *Taubmann*.

Alve] In Romano codice, *alvea* legitur. Sed magis placet *alve*, ut in aliis habetur: et in secundo eodem modo dictum, 'Nota conduntur in alvo.' *Pierius*.

517 *Ille*] Propter odium, nomen non posuit: sic supra *Lacane* dixit. *Donatus*.

Chorum simulans] Helena ea nocte simulavit, se sacra Bacchi celebrare circa equum, ac tum facibus, quæ erant in ministerio horum sacrorum, Græcis signum dedit. Diversa est ab hoc Homeri narratio *Odyss.* IV. ubi nihil de sacris Bacchi, nec de facibus; tantum ait, machinam illam ter lustratam ab Helena. De eadem Tryphiod. *τῆς περιστελχούσα, ter circumiens*. Præclare vero Poëta, *simulans*. Nam Helena re quidem usitata in sacris potuit Trojanos decipere. Etenim in sacris et ludis solemnibus fuit mos jactare lampades. Græci *λαμπαδουχείν* dicunt. Latini fere omnes *jactare*, aliqui *rotare*. Claudian. epithal. Palladii: 'Et vibrare faces, et noctem durere ludo.' Discurrebant enim in choris, tradebantque sibi invicem lampades, quod ex Herodoto, Pausania, Platone, et aliis jam observavit Delrius noyis comment. in Agam. versu 850. Lege illum. *Cerda*.

Evantis] Evantes Phrygiæ; aliter non stat versus. *Evantes* autem Bacchantes a Libero qui *Evans* dicitur. *Chorum* autem ait multitudinem in sacra collectam. *Servius*.

Evantis] *Ὀφρύδην, χορεύων*. *Evans* dictus est Bacchus: inde Bacchæ ipsæ *Evantes*, quod Servius admonet. Sed cum Propertius Evantes inducat, facta etiam mentione chori, ut hoc loco Poëta, 'Egit ut Evantes dux Adriana choro;' existimo tunc

Virg.

9 I

Bacchum vocatum hoc nomine, cum Bacchæ choreas celebrarunt, inde hic ex peritia Virgilinus locutus; præcedit enim 'illa choros simulans.' In *Æn.* vii. etiam in choris Bacchi canitur, 'Evoë Bacche.' Inde signate Statius in *Silvis*: 'Bassaridum jactator Evan.' et Theb. v. 'et a summis auditus montibus Evan:' propter clamorem Baccharum. *Cerda.*

Circum Ducebat] Divisit in duo versus unam partem; sed ideo quia est composita. Lyrici vero etiam incompositam partem orationis in duos dividunt versus. *Servius.*

520 *Confectum curia*] Atqui vacaverat gaudiis; sed illuc ostendit, quod ait Statius, 'Stant veteres ante ora metus.' Nam curæ ferebantur suo impetu ex pristino bellorum tumultu. Alii hanc ipsam curam volunt: quod habebat conjugem perniciosam maritis. Unde sequitur, 'Egregia interea conjunx,' per Ironiam. *Idem.*

521 *Infelix thalamus*] Vel quia in eo talem habui uxorem; vel quia ibi tot suppliciiis sum affectus. *Donatus.*

523 *Egregia*] Pari *εὐνοίᾳ*, quæ supra, 'Egregiam vero landem.' Ut autem, 'arma omnia tectis Emoveat,' sic et eadem significatione *Od.* ii. *ἄρσενος τοι ἐν μεγάροισιν ἄρσενος τεύχεα κεῖται*, 'Es munus ὕψι τοῦ θαλάμου καταθεῖναι ἄρσενος πάντα μάλα, nempe ut omnem procis armorum' capiendorum facultatem adimeret. *Germanus.*

Conjunctus] Ex hoc nomine detestabilis scelus facit, quod violatum sit conjugium, quod sacrum esse oportet. *Conjunctus*. Non dixit *mea*, sed quæ multorum fuisset, neque se amaret. *Donatus.*

Conjunctus] Dictum jam neque codices antiquos, neque veteres inscriptiones ullam huic nomini scribendo legem præfixisse: veteres tamen Grammaticos ut literis, *unx* terminandum id adnotasse. *Pierius.*

524 *Capiti subduxerat ensen*] Veteres gladium vel suspensum habebant

in cubiculo, ut de Catone testatur Appian. l. ii. de bell. civili p. 489. vel sub pulvino conditum servabant, quod de Holoferne notum. Vide de hac re disputantem Ramirez. ad Martial. l. i. epigramm. 43. Recte *subduxerat*, id est, furtim subtraxerat, ut Donat. ad Ter. E. iv. 7. 25. De subducto gladio loquitur Corn. Nep. in Alcibiade c. 10. 'ille autem sonitu flammæ excitatus, quod gladius ei subductus erat, familiaris sui subalare telum eripuit.' *Emmeness.*

525 *Vocat Menelaum, et limina pandit*] Ante pandit, et sic vocat: ut, 'Subeunt lūco, fluviumque relinquunt.' *Servius.*

526 *Id magnum sperans fore munus amanti*] Putavit se vitia præterita præsentibus posse celare, quod etiam sequens indicat versus. *Idem.*

528 *Quid moror*] Similis locus l. ii. 'Sed quid ego hæc autem nequiquam ingrata revolvo? Quidve moror?' Et l. iv. 'Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater destruat.' Itaque advertat studiosus Virgilii, similem locum usurpandum in conquestione et infelicitate, non in lætitia. *Cerda.*

Inrumpunt thalamo] In Romano codice, ac plerisque aliis, *intrumpunt thalamo* accusativo casu legitur. Sed *thalamo* dandi casu, magis poeticum videtur. *Pierius.*

Additus] In codicibus antiquis pene omnibus, *additus* participii, non verbi voce scriptum est: *additur* tamen non displicet. *Idem.*

Comes additus una] Ulyssem dedisse se comitem interfectores Deiphobi, Homerus etiam narrat *Odyss.* viii. *Ἀλλὰ τὸν Ὀδυσσεῖα πρὸς δόματα Διηφόβοιο βήμεναι* *ἥντι* 'Ἀργεῖ, σὺν ἀντιθέῳ Μενελάῳ: *Caterum Ulyssem ad domum Deiphobi Conscondisse Marti similem casu eximio Menelao: et Triphiodorus, πρὸς δόματα Διηφόβοιο Στεῖχουσιν Ὀδυσσεὺς τε, καὶ εὐχαίτης Μενέλαος: Ad aedes Deiphobi Adventant Ulysseaque, et bene*

comatus Menelaus. Cerda.

529 *Æolides*] Ulysses: qui ubique talis inducitur. Nam Anticliæ filius est, quæ ante Laërtæ nuptias clam cum Sisypho, Æoli filio, concubuit. Unde Ulysses natus est. Hoc ei et in Ovidio Ajax objicit, 'Quid sanguine cretus Sisyphio.' Alii *Idem* legunt, de quo nusquam legimus. *Servius.*

Di talia Grajia] Pulchra apostrophe, et multa continens. Ostendit autem tanti sceleris solos Deos ultores esse posse. *Donatus.*

Di talia Grajia] In antiquis codicibus et *Di*, et *Grais*, unico tantum i notata sunt: de quibus alibi. *Pierius.*

Di talia Grajia] Facta hæc imprecatio ex opinione veterum, qui putabant animas sejunctas a corpore, corporeis adhuc affectibus retineri. In fine hujus libri habes Anchisæ verba hæc: 'Quin et supremo cum lumine vita reliquit, Non tamen omne malum miseria, nec funditus omnes Corporeæ excedunt pestes.' Intelligit hæzere in ipsa anima separata a corpore affectus, qui insunt in eadem conjuncta cum corpore. Inde itaque iracundia hæc Deiphobi ardentis in Græcos. Probat rem hanc Magius *Miscell. III. 5.* ex Ovidio *Fast. v.* apud quem umbra Remi occisi a Celere pari iracundia, 'Sæve Celer, crudelem animam per vulnera reddas, Utque ego, sub terras sanguinolentus eas.' et Suetonio, apud quem Nero fatetur exagitari se specie matris, quam occidi jusserat. Livius quoque scribit, Virginis manes per domos ad petendas pœnas vagatos. Marianorum animæ Sullam sollicitabant; Orestem matris umbra; Pansaniam phasma Cleonices ab eo trucidatæ. Sed hujus rei seges magna est in Delr. nostro *Disquis. Mag.* Huc pertinent, quæ ego attuli *Æn. IV. ad illud*: 'Omniibus umbra locis adero; dabis, improbe, pœnas.' *Cerda.*

530 *Pio*] In Romano codice, *pico*

legitur: sed id librarii potius imperitia, quam ita quis legendum autemet. *Pierius.*

Si] Siquidem. *Servius.*

531 *Age fare*] Quærit optime Deiphobus: sed Poëta optimo consilio abscindit responsionem, ne dicta iterum dicenda sint. *Donatus.*

Vicissim] Quia ipse narraverat. *Servius.*

Age fare vicissim, Adtulerint] In antiquis aliquot, *attulerant* finitivo modo habetur: et (*age fare vicissim*) per interpositionem, sequitur enim, *Pelagine venis*, non *venias*: quanquam puncta ipsa figuram elocutionis mutare possunt. *Pierius.*

532 *Pelagine venis erroribus actus*] Non ad Inferos, sed ad locum in quo Inferorum descensus est: id est, ad Avernum, si intra terram sunt Inferi. Alii altius intelligunt, qui sub terra esse Inferos volunt, secundum chorographos et geometras, qui dicunt terram *σφαρπευδῆ* esse, quæ aqua et aëre sustentatur: quod si est, ad Antipodes potest navigatione perveniri: quia quantum ad nos spectat, Inferi sunt, sicut nos illis. Hinc est, quod terram esse Inferos dicimus: quamquam illud sit, quia novem circigitur circulis. Tiberianus etiam inducit epistolam, vento allatam ab Antipodibus, quæ habet, 'Superi Inferis salutem' qua occasione tractat reciprocum hoc, quod diximus supra. Nam prudentiores, etiam animas per *μεταμύχουσι* dicunt ad alterius climatis corpora transire; nec in eo orbe versari, in quo prius fuerint. Unde ait Lucanus, 'Regit idem spiritus artus, Orbe alio, longæ cantities si cognita vitæ.' Sciendum tamen Homericum esse. Nam et illic Elpenor similiter Ulyssem interrogat. *Serv.*

534 *Sine sole domos*] Non est contrarium, 'Solemque suum, sua sidera norunt.' Illud enim de campis Elysiis dicit. *Idem.*

Sine sole domos] Ita Euripid. dixit,

ἀφ' αὐτοῦ δόμους, et ἀφ' αὐτοῦ μυχούς. Neque hoc contrarium illi est. vs. 641. 'Solemque snum, sua sidera norunt.' Illud enim de Campis Elysiis dicitur. *Taubmann.*

535 *Hæc vice sermonum*] Hæc sacra, ut diximus supra, præter unius diei spatium non tenebant. Unde veretur Sibylla, ne inanis fabulis datum, id est, statutum et legitimum tempus teratur. Quod autem dicit, 'Aurora medium axem trajecerat:' illud ostendit, quod secundum Tuscos diei ortus est a sexta diei hora. Ortus enim diei habet Auroram. Donatus tamen dicit Auroram cum quadrigis positam, Solem significare. *Serv.*

536 *Trajecerat*] *Trajicere* vocabulum proprie nauticum, cum quippiam in litus, ripamve ulteriorem transvehitur, habetque sub agendi significatione frequenter duos accusandi casus, ut apud Cicer. 'Rhodanum copias trajeci:' aliquando autem ablativo contentum est, pro *περαιοῦσθαι* ut Liv. bel. Pun. II. 'Amnem vado trajecit:' aed per metaphoram, ut hic, ad cælestia quoque refertur: Cic. De divin. 'Assyrii trajectiones, motusque stellarum observaverunt.' Et Propert. 'Verba per ostium trajicere:' nt et Græci *διαπορμεῖν* ad alia quoque transferunt, resque amatorias, ut Agathius Epigrammate *πορμεῖν φίλημα* dixit calicem ab amasia delibatum, propinatumque amatori. *Germæus.*

Mediam trajecerat axem] Jam apud speros mortales nox erat media. Hinc autem colligit Macrob. I. 3. Saturn. *Noctem civilem* a meridie incipere: ut *Diem* a medio noctis. Vide ibid. ut et Agell. III. 2. *Trajicere* autem vox nautica est. Cicero: 'Rhodanum copias trajeci.' Livius: 'Amnem vado trajecit:' ita Propert. 'verba per ostium trajicere.' *Taubmann.*

537 *Datum tempus*] Hæc enim sacra præter unius diei apacium, hoc est, XXIV. horas, non tenebant: unde

noctu descendendum, et altera nocte rursus emergendum. *Idem.*

538 *Sed comes*] Quæ illi propterea juncta fuit, ut omnibus instrueret ignorantem. *Donatus.*

Breviterque] Quod congruit moram objurganti. *Servius.*

Breviter] Ne longitudine sermonis tempus tereret, cum ipsa brevitas admoneret. *Donatus.*

539 *Nox ruit*] Si per diem sacra celebrantur, *Ruit* est imminet: si per noctem, *finitur*. *Servius.*

Nox ruit] Diverso significato dicitur *Æn. II.* videlicet de adventante nocte, et 'ruit Oceano nox.' Hoc non est contra me, nam in Poëtis similia multa. Certe in Virgilio ex multorum explicatione, 'cadentia sidera,' sunt, vel desinente nocte, vel appetente. Cum ventus dicitur *cadere*, duplex quoque est significatio, dicitur vel de vento incipiente, et incumbente ad procellas; vel de eodem cessante jam, et desinente minas: quod in Georgicis probavi. *Cerd.*

Flendo] Proprie: nam et lachrymæ et gemitus fuerant. *Servius.*

540 *Findit in ambas*] Compendiosius, quam si *duas* diceret. Poteramus enim etiam tertiam sperare. Sic Sallustius, 'Inter secundum atque ultimum bellum Carthaginense,' non ait 'tertium.' *Idem.*

In ambas] Honestæ locutio, in *ambas* potius quam in *duas*: intellige enim quod *ambas* vias dixerit, quæ essent natæ ex una. *Donatus.*

Hic locus est, partis, &c.] Locus aperte Platonis in Gorgia, ubi de his locis scribens, ita ait: ἐν τῇ τρίτῃ, ἔστι φερρον τὸ διπλόν, ἢ μὲν εἰς μακρόν κήρους, ἢ δ' εἰς τάρταρον: in tricio, ex quo geminae tendunt viæ, altera quidem ad insulas beatorum, altera autem ad Tartarum. Pertinent etiam ad illustrationem hujus loci, quæ idem Plato scripsit in Phædone; ubi ait, hoc iter σχίσσειτε τε καὶ τριδαὺς πολλὰς ἔχοντες ἔσθ' ἅπλως ἀσφαλεῖς καὶ πολλὰς τραγικὰς.

tes. Quod inde elicit, nam opus est ductibus, et si una tantum esset via (ait ille) nemo erraret. Inde supra de Ænea, 'ille videntem ducem sequitur:' et Æneas ipse petit ad Sibyllam, 'doceas iter, et sacra ostia pandas.' Hanc duplicem viam Tibullus attigit el. 1. 3. 'Sed me qui facili tenero sum semper amori, Ipsa Venus campos ducet ad Elysios.' et deinde: 'At scelerata jacet sedes in nocte profunda Abdita, quam circum flumina nigra sonant.' et Horatius II. 13. 'Sedesque discretas piorum.' Discretionem vero harum viarum Propertius constituit, non hoc loco, quo Poëta, sed ab initio tranati amnis Inferorum. Sic enim loquitur el. IV. 7. 'Nam gemina est sedes tarpem sortita per amnem, Turbaque diversa remigat omnis aqua.' *Cerda.*

542 *Iter Elysium*] Ad Elysium: de quo supra diximus. *Servius.*

Hac iter Elysium] Ἡλόσιος Græcis παρὰ τὸ λόσιον μὴ ἔχειν. *Germanus.*

Elysium] De hoc varii varia: vide vel P. Crinitum v. 11. *Taubmann.*

Malorum] Impiorum: ut 'Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.' *Servius.*

At læva malorum] Ad hunc locum legendus Lactant. VI. 3. et 4. *Emm.*

543 *Ἰν πύλῃ Tartara*] Ubi puniuntur impii. *Servius.*

544 *Ne sævi*] Ne irascere. Terentius, 'Ne sævi tantopere.' Et antique dictum est: nam nunc *ne sævius* dicimus, nec imperativum jungimus ad verbo imperantis. *Idem.*

Ne sævi] Homerus χαλεκαίνων. *Plautus Epid.* 'si quid sæviam senex.' *Cerda.*

545 *Explebo numerum*] Ut diximus supra, *Explebo*, est minuam. Nam ait Ennius, 'Navibus explebant sese, terrasque replebant:' quem Caper secutus cum de præpositione *Ex* tractaret, hoc exemplum posuit. Sensus ergo est, Minuam vestrum numerum, et reddar tenebris. Nam circa Æ-

neam et Sibyllam aliquid lucis fuisse intelligimus: quippe circa vivos. Unde paulo post, 'Respicit Æneas subito.' Et reliqua. Alii *Explebo*, male putant *complebo* esse, umbrarum scilicet, a quibus discesserat, numerum. Alii *explebo numerum* dicunt esse, Finiam tempus statutum purgationi, et in corpus recurram. *Servius.*

Explebo numerum] Id est, Ad tenebras revertens implebo numerum umbrarum. Atque extenuatione usus, *numerum* vocat, ordinem quasi vilem et abjectum: quomodo Flaccus dixit, 'Nos numerus sumus.' Quæ quidem sententia Nascimbænio aliisque simplicissima et verissima judicatur. At *Servius* etiam ille *Dan.* et *Caper.* et *P. Lætus* aliique exponunt; Minuam vestrum numerum: ut scil. e tribus vos duo tantum remaneatis. *Ennius:* 'Navibus explebant sese, terrasque replebant.' Et notat *P. Merula* ibid. *Glossarium Fornerii* hoc indicare, dum *Explere* interpretetur, ἀποθάλειν, ἐκρίθῃσθαι. Aliorum opiniones vide apud *Serv.* Sed et *Macrobius* I. 13. de *Soma.* *Scip.* subtiliter de his disputat: et hæc ipsa Poëtæ verba laudat: quæ *Beroaldo* et aliis quidem valde placent, aliis tamen non item. Videatur et *Cælius* XXII. 9. item *Nascimb.* *Taubmann.*

Reddareque tenebris] Nam legimus, 'Clansæ tenebris et carcere cæco:' ut sit sensus, Irascaris mihi quasi homo: nonne et ego homo futurus sum? Alii dicunt cur irascaris? in locis his sum, quamdiu vitæ per vim ereptæ expleam tempus; post *tenebris*, id est, meis sedibus reddar. Sed hæc omnia, congrua loco non esse, manifestum est. Non enim intelligere possumus, *Sibylla* aliud volente, scilicet ut abscederet; *Deiphobum* ad aliud respondisse. *Servius.*

546 *I decus, i, nostrum*] Aut, *I, decus nostrum, utere melioribus fatiis*, inferorum scilicet hac comparatione: quia ait supra, 'An quæ te fortuna

fatigat, Ut tristes sine Sole domos, loca turbida adires? Ant certe, *I, decus, et fatis utere nostrum melioribus*: id est, quam aut ego aut tu habuimus. *Idem.*

Melioribus utere fatis] Placavit Sibyllam, et Æneæ felicia ominatus est. *Donatus.*

547 *In verbo vestigia torsit*] Est hoc, quod Catull. de Nupt. Pelei: 'pedem reflexit.' *Cerda.*

Torsit] In Romano codice *pressit* legitur. Est vero idem *premere vestigia* atque ingredi. Quia tamen de digressu loquitur, melius est *torsit*. *Pierius.*

548 *Subito, et sub rupe*] In aliquot codicibus antiquis versus hic non habet et copulativam. Sed locus hic particulam eam omnino exigere videtur. *Idem.*

Rupe] Rupem hanc, quæ est ad Tartarum, Homerus vocat petram Odyss. x. ad quam ille constituit Phlegethontis et Cocyti in Acherontem influxum. Scias hic tam a Virgilio, quam ab Homero, discriminari Tartarum ab Inferno. De Homero satie multa Spondanus; de Virgilio id certum. Nam Æneam facit Infernos adeuntem, nunquam tamen Tartarum. Ex quo enim Æneas Charontis fluvium transmisit, pedem in Inferno posuit: jam hic tantum videt Tartarum, nunquam ad illum advertit; docetur solum a Sibylla de rebus, quæ intus essent. Porro locum nocentium Virgilius nominat Tartarum, Plutarchus in opere, *λάθε βιάσας*, appellat *ἔρεβος, καὶ βάραθρον*, *Erebum, et barathrum*; distinguitque hanc partem ab Elysiis: et de Consol. ad Apollonium vocat Tartarum, *δικῆς καὶ τίσεως δεσμοτήριον*: justitiæ carcerem, atque ultionis. Quæ verba sumpsit a Platone, qui in *orgia*: τὸ τῆς τίσεως τε καὶ δικῆς δεσμοτήριον, ὃ δὴ τάρταρον καλοῦσι: ubi ait vocari Tartarum justitiæ atque ultionis carcerem. Observa, rupem hanc dici, *si-*

nistram, ex doctrina ejusdem Platonis de Rep. l. x. qui *ἀδίκους*, id est, *injustos* constituit *εἰς ἀπώρευαν, ad lævam*. Sic sup. 'at læva malorum. Exercet pœnas, et ad impia Tartara mittit.' *Cerda.*

549 *Mœnia lata videt*] Tartarum dicit, quem vult esse carcerem Inferorum. Quod autem ait *lata*, nocentum exprimit multitudinem. *Serv.*

Mœnia lata videt] Locum describit idoneum coercendis reis. Primo triplici muro clauditur, ne facile evadere possint. Portæ ita sunt robustæ, ut neque vi divina, neque humana possint frangi. Postremo omnia fluvius claudit, qui et saxis et flammis transitum prohibet. *Donatus.*

Triplici circumdata muro] Valde munitionum indicat locum. *Servius.*

550 *Quæ rapidus, &c.*] Silius, et Claudianus Poëtam imitantur. Prior lib. xiii. 'late exundantibus urit Ripas sævus aquis Phlegethon, et turbine anhelio Flammarum, resonans saxosa incendia torquet.' et infra: 'Aridenti Phlegethonte natat, fervoribus atris Fons rapidus furit, atque ustas sub gurgite cautes Egerit, et scopulis pulsat flagrantibus ora.' Posterior Rapt. ii. 'dominis intrantibus ingens Assurgit Phlegethon, flagrantibus hispida rivis Barba madet, totoque flumit incendia vultu.' Plutarchus loquens de his locis, *ποταμὸν φλεγόμενον, ardentium fluviorum*, in opere de aud. Poëtis. *Cerda.*

551 *Torquet*] Trahit, volvit. *Serv.* *Sonantia saxa*] In Romano codice, *tonantia saxa* legitur: quod non æque placet. *Pierius.*

552 *Porta adversa, ingens*] Distinctione excludendum est vitium de duobus epithetis. *Servius.*

Solidoque adamante] Lapis est durissimus, et tantæ soliditatis, ut nec ferro possit intringi: quem hircino sanguine frangi dicunt. *Idem.*

Solido] Ex Theocrito hand dubie, qui in Ptol. *σπαροῖο ἐξ ἀδάμαντος*. Sic

Statis Theb. III. 'solidoque datos adamante lacertos.' *Cerda*.

Adamante] Dictum hoc κατ' ἐξοχήν, et proverbiali quadam specie, qua dura omnia dicuntur esse adamantina. Statius l. VII. de regia Martis, 'clausæque adamante perenni Dissilunere fores.' Apud eundem l. III. equi Martis, 'mandunt adamantæ:' et Mars ipse apud Horat. inducitur 'tunica adamantina:' apud Manilium lib. I. Discordia vincitur 'catenis adamantæis.' Idem sermo creberrimus Græcis. Apud Hesiodum in Theog. quispiam dicitur habere, θυμὸν ἀδάμαντος: apud Platonem Polit. X. ἀδαμαντίνους ἔχειν dicitur, qui se habet firmiter: apud Athenæum l. XIII. ex Pindaro, qui amore non vincitur, dicitur habere cor ἐξ ἀδάμαντος, ἢ σιδέρον. Prometheus in Æschylo alligatur ἀδαμαντίναις πείθουσιν, et ἀδαμαντίνων σφηνόις. Pindarus Od. Pyth. IV. ἀδαμαντίνων ἄροτρον. Oppian. venat. III. ἀδαμαντίνων ἄορ. Æschines contra Ctesiphontem loquens de Demosthene mere proverbialiter: Χαλκοῖς καὶ ἀδαμαντίνους τεύχεσιν, ἐς αὐτὸς φησι, τὴν χεῖρα ἡμῶν ἐτείχεσε: arcis muris, et adamantinis, ut ipse ait, regionem nostram munivit. Cedrenus etiam proverbialiter p. 524. ἀδαμαντίνους δ', ἐς φετο, δεσμοῖς τὴν βασιλείαν ἀσφαλισάμενος: adamantinis vinculis, ut ipse putabat, regnum communiens. Signate invenio hanc vocem datam rebus Infernis. Nam hic in Virgilio columnæ Tartari sunt ex adamante. Ovidius Met. IV. Inferni fores facit 'clausas adamantæ:' et viæ ipsæ inferorum in Propertio el. IV. 12. nam ait: 'Non exorato stant adamante viæ.' Theocritus quoque in Pharmaceut. καὶ τὸν ἐν Αἰδῷ κινήσεις βῆδ' ἀμάντα. *Cerda*.

553 *Vis ut nulla virum*] Virum non ad sexum retulit, sed ad virtutem; hoc est, virorem fortium: ut Cicero, 'Virum res illa quærebat:' cum de viro forti diceret. Per hoc autem

ostendit nullum de Tartaro ad superiores posse remeare, ne numinum quidem favore. *Servius*.

Ferro] In Romano codice et aliquot aliis antiquis, bello pro ferro habetur, hoc est, magno quantumlibet conatu. Sed lectionem vulgatam ferro nunquam ego mutaverim. *Pier*.

554 *Stat*] Eminet. *Auras* autem Inferis congruas intelligamus. Statius de Mercurio ait, 'Pigræ auræ ejus impediabant volatum.' De illo enim loco multi quæerunt, 'Quis tantus plangor ad auras?' Et Pollio dicit Æneæ et Sibyllæ, quas illi secum traxerant: cum constet, esse etiam illic auras. *Servius*.

Ferrea turris] Hoc quoque dictum κατ' ἐξοχήν: sed alibi firmo. Ab Homero Il. VIII. portæ Inferni dicuntur ferreæ, pavementum æreum: Ἐσθα σιδήρεια τε πύλαι, καὶ χάλκεος οὐδός. Ita et Statius Theb. VII. communit ferro Martis regiam: 'Ferrea compago laterum, ferro arcta teruntur limina: ferratis incumbunt tecta columnis.' Joan. Chrysost. homil. de Morte proverbialiter, εἰ γὰρ λίθος ἦν, εἰ γὰρ σίδηρος. *Cerda*.

555 *Palla cruenta*] Cruor veteribus invisus erat: et eo omnia contaminari censebant. Turn. XXVIII. 46. *Traubmann*.

556 *Vestibulum exomnis*] In Longobardico, in Mediceo, et aliquot aliis veteribus exemplaribus *exomnis* legitur. Et in aliquot detrita s littera post x, *exomnis*. Id enim in plerisque aliis dictionibus asperitatis evitandæ causa, multi facere consueverant. *Pierius*.

Vestibulum] Sic vs. 574. 'cervis custodia qualis Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?' De excubiis habitis in vestibulo Pignor. de servis. p. 215. *Emmeness*.

557 *Exaudiri*] Exaudiebantur. *Serv*.
Et sæva sonare Verbera] Sunt antiqui codices, in quibus *sonore*, hoc est,

sonitu legatur; quo vocabulo etiam alibi usus est Virgilius. Sed et illud etiam, 'Verberaque insonuit,' dixit. *Pierius*.

[*Sonare*] Adverti hoc verbo signari furorem Eumenidum. Seneca (Edip. 'Tum torva Erynnis sonnit.' Statius Theb. II. 'sæpe Eumenidum vocesque mannaque In medium sonuere diem:' et VIII. 'Addit acerba sonum Theumesi e vertice crinem Tisiphone.' In XI. uni Furiarum dat somnum, ex quo alteri innotuit: 'Accipit illa sonum.' Cyrillus in Nabon dixit, *παρὰ μαρτύρων: sonitus verborum*. *Cerda*.

558 *Tractaque catena*] Et genitivus singularis potest esse, et nominativus pluralis. *Servius*.

559 *Strepitumque exterritus hausit*] Hoc est, hausit, et exterritus est: et Hypallage est. *Idem*.

[*Hausit*] In Romano codice, *hausit* habetur, et ita legebatur in Longobardico; quod transverso calamo deletum est, appositumque *hausit*, aliena manu et atramento. *Servius* *hausit* agnosco, et hypallagen figuram. *Pier.*

560 *Sclerum facies*] Species: ut supra, 'Visa maris facies, et non tolerabile numen.' *Servius*.

[*Sclerum*] Ut explicio, ita omnes. Sed fortassis *scelerum*, posuit pro, *sceleratis*: ut Terent. 'ubi est scelus qui me perdidit,' pro *sceleratus*. Quæ enim sequuntur in Poëta, videntur hoc facere, ut sit sententia: Quæ est facies sceleratorum? quibus urgentur pœnis? quis illorum plangor? Nam verbi illius *urgentur*, nullum est aliud suppositum. *Cerda*.

[*Quibusve Urgentur pœnis*] Velius Longus quum Attii consuetudinem improbet, de subiicienda u vocali post litteram g in plerisque verbis, Virgilium absque u, *urgentur*, scripsisse, hoc loco teste contendit. *Pierius*.

561 *Qui tantus plangor ad auras*] In Romano, et Longobardico, *qui tantus plangor*, legitur. Et alibi dictum ab

eodem Virgilio, *Qui cæsus agat res contra Grammaticorum præceptiones Carisius observat. Quis tantus, &c.* in non nullis legas. Sunt et codices, ubi pro *auras*, scriptum invenias *ad auras*, quod non neque placet. *Idem*.

562 *Vates sic oras*] In Romano codice tunc *vates hinc oras*. Sed magis placeret, *sic oras*, ut in aliis habetur. *Idem*.

[*Dux inclute*] Magna Poëtæ copia: quoties enim Sibyllam loquentem inducit cum *Æneæ*, toties principia cum ejus laude variavit. *Donatus*.

563 *Nulli fas casto*] Pio. Et hæc responsio ostendit *Æneam* quidem voluisse ingredi, sed quasi pium prohibitum. *Servius*.

[*Nulli fas casto*] *Castus* Latinis, qui Græcis *ἁγρός*: non solum rē *ἀσέβητον* respiciunt, sed pium, mundum, purum, intemeratum significant, ut crede præmonuisse me supra eo loco; 'casti maneant in religione nepotes.' *Germanus*.

[*Insistere limen*] *Insisto* illam rem dicimus, non *illi rei*: quod qui dicunt, decipiuntur propter, 'Insisto *illi rei*.' *Servius*.

[*Sceleratum insistere limen*] *Limen* idcirco *sceleratum* dixit, (ut indicavit mihi Passeratius, cum sequentibus quæ ad hunc locum attinent) quia Furiarum sedes est in limine: ut I. IV. 'Ultricesque sedent in limine Diræ:' item hoc I. VI. 'cernis custodia qualis Vestibulo sedeat:' item: 'Tisiphoneque sedens patia succincta cruenta; Vestibulum insonnis servat noctesque diesque.' At sedes ea Furiarum vocatur *scelerata*. Ovid. Metam. IV. 'Carceris ante fores clausas adamante sedebant, Deque suis atros pectebant crinibus angues: Quam simul agnoverunt inter caliginis umbras, Serrexere deæ: sedes scelerata vocatur:' item Tibul. Eleg. I. 2. 'At scelerata jacet sedes in nocte profunda Abdita, quam circum flumina nigra so-

sunt: Tisiphoneque impetra feros pro crimibus angues sœvit, et huc illuc impia turba fugit.' *Germanus*.

Insistere limes] Cic. Orat. 8. 'Quoniam igitur modo tantum munus insistemus.' Non decipiantur, qui huic verbo dativum jungunt. Adeundus Sanctius, qui in Minerva p. 167. hunc Servii errorem pluribus refellit. *Eumenius*.

564 *Sed me*] Quia occurrebat, Unde ipsa cognovisti? *Servius*.

565 *Daum pœnas decuit*] Aut quas Dii nocentibus statuerunt: aut Titanum, quos legimus Deos ex terra progenitos. Aut revera dicit pœnas Deorum. Fertur namque ab Orpheo, quod Dii pejerantes per Stygem paludem, novem annorum opatio puniuntur in Tartaro. Unde ait Statius, 'Et Styx perjuria divum Arguit.' *Idem*.

566 *Rhadamanthus*] Rhadamanthus, Mimos, et Æacus filii Jovis et Europæ fuerunt: qui postea facti sunt apud Inferos iudices. *Idem*.

567 *Subigitque fateri*] Compehit ad confessionem. *Idem*.

568 *Furto latatus inani*] Latebra non valde profutura, quippe quæ fuerant publicanda post mortem. *Id.*

569 *Distulit in serum*] Gravem: ut *Sallustius*, 'Serum bellum in angustiis futurum.' *Idem*.

Distulit] Nam quamvis homines scelerati tacerint, non tamen pœnas evaserunt, sed in aliud tempus distulerunt. *Donatus*.

Commissa piacula] Propter quæ expiatio debetur. *Servius*.

Commissa piacula] *Commissum piaculum* est, cum aut scelus, aut fraus, aut flagitium factum est, cujus causa piaculum dandum, vel sacra facienda sunt piacularia. Turneb. xxviii. 46. *Taubmann*.

570 *Ultrix*] Tametia Furie omnes ultrices dicantur, ut alibi dixi; sed peculiariter hoc nomen convenit Tisiphonæ: *viols* enim Græcis ultio est.

Statius Theb. viii. 'Sed quid ego hæc ita? Tartareas ulciscere sedes, Tisiphone.' iterum, 'plus erigit ultrix Tisiphone.' Eodem spectat, vindicem dici ab eodem hanc Furiam l. i. Atque adeo credi potest, ab hac una Furias reliquas dici ultrices. *Cerda*.

Accincta flagello] Aut hoc dixit quod videmus, quia qui longo flagello utitur, ut id post ictum in se revelat, necesse est. Aut *Accincta* dixit, instructa ad verbera scilicet, id est, nocentes flagello quatit ipsa præparata. *Servius*.

Flagello] Hoc armantur Furie. Stat. Theb. xi. de una Furiarum, 'Diva ter admoto tetigit thoraca flagello.' Valer. Flacc. l. viii. 'tæte Furiarum erecta flagello Prociit.' Et nota ex triplici genere verberationis, assumptum deterius, quod omnino servile, relictis videlicet fustuario et virgis. Omnis enim verberatio fiebat aut fuste, aut virgis, aut flagello. Extrema hæc turpiusima, inhonestissima, crudelissima, ac præterea servilis. 'Ex quibus causis,' inquit Marcellus J.C. L. servor. ff. de pœnis, 'liber fustibus cæditur; ex his servus flagellis cædi, et domino reddi jubetur.' Ab hac pœna Horatius signat Menam servum, Epod. iv. 'Sectas flagellis hic trinnavirilibus.' Merito ergo res plenissima dedecoris assignata a Poëta ad cavæficinam nocentium. Addunt Poëtæ, flagella ista esse viperæ. Statius Theb. vii. 'Has ubi vipereo tactas per utramque flagello Eumenis in furias,' &c. Ideo Valer. Arg. vii. 'Ipsam (*Orestem*) angues, ipsum horisoni quatit ira flagelli.' *Cerda*.

Flagello] Inde apud Stat. l. heb. ii. 'sæpe Eumemidum vocesque manuque In medium sonnere diem.' *Eumenius*.

571 *Torvosque*] In antiquis aliquot exemplaribus, *tortos* legitur. Sed *torvos* in pluribus habetur. *Pierius*.

572 *Intentans*] Commodissime. Nam

in hoc verbo insunt minæ et peculi-
aris quidam furor, quod monuit Don-
sa Præcidan. i. 5: Hac enim phrasi
usi Tacitus, Hirtius, Livius, Cicero,
et Petronius ipse sæpe, ut cum ait:
'intentavi in oculos Ascyli manus.'
Pete reliqua ab illo. Huc trahit
quoque 'digitorum intantationem'
apud Senecam. Inde et Virg. 'in-
tentant omnia mortem.' Eodem verbo
usus Seneca in Furiis, nam in Medea,
'Aut cui cruentas agmen infernum
faces Intentat.' Et Philosoph. ep.
14. 'Nihil habent, quod intentent.'
Et ep. 71. 'In oculos nunc mihi ma-
nus intentat ille.' *Cerda.*

Intentans anguis] Furiis in capite
et manibus habere angues ad majorem
incutiendum terrorem fabulantur po-
etæ. Quædam dicta Ge. iv. 482.
Catull. in Argonaut. 'Eumenides
quibus anguineo redimita capillo
Frons expirantis præportat pectoris
iras. Et obstantes rejecit ab ore
colubras.' Ovid. Met. iv. 490. de
Tisiphone: 'Nexaque vipereis dis-
tendens brachia nodis.' *Emmenes.*

Vocat agmina sæva sororum] Aut
impetus; ut de Harpyiis dixit; aut
serpentum agmina, quos pro comis
habent. *Servius.*

Agmina sæva sororum] Nescio qua
consensione poetarum dictum est *ag-
men* de Furiis, etiamsi tantum sint
tres. Credo, ad signandas illarum
iras. Valer. Flacc. Arg. ii. 'velut
agmina certant Eumenidum.' Seneca
in Thyeste, 'dira Furiarum agmina.'
et in Furent. 'agmen horrendum
anguibus Megæra ducat.' Omitto
multos. Statius vocem mutavit, nam
pro *agmine* dixit *aciem*. Theb. i. 'quis
funera Cadmi Nesciat? et toties ex-
citam a sedibus imis Eumenidum bel-
lasse aciem?' Seneca *turbam* nominat,
cum ait in Medea, 'Quonam ista
tendit turba Furiarum impotens?'
Nondum rep-ri *exercitum*. Possit
illo uti, qui velit. Male itaque qui-
dam interpretes per *agmina* intelli-

gunt Harpyias. Nam cur non Vir-
gilius loquatur, ut poetæ alii? Quid,
quod nomen *sorum* de Furiis dici-
tur, ut patet ex Statio, Theb. ii. 11.
et 12. quæ tu vide. *Cerda.*

573 *Tum demum horrisono stridentes
cardine sacra Pand. portæ]* Mittuntur,
inquit, post verbera ad æternum sup-
plicium. Et est secutus ordinem ju-
ris antiquum. Nam post habitam
quæstionem, in Tullianum ad ulti-
mum supplicium mittebantur. Alii
hoc a poetâ dictum volunt, ut illa
loquente intelligamus portam esse
patefactam. Alii continuant narra-
tionem. *Servius.*

Sacra] Execrabiles. *Idem.*

574 *Cernis, custodia qualis]* *Custo-
dia* est quæ custodit, non quæ custo-
ditur. Usurpatum est autem sicut
hospita, sicut *neptis*. Nam *hic* et *hæc*
custos facit. Ea enim quæ in *o* ex-
eunt, ut *fullo*: in *oe*, ut *nepos*: in *es*,
ut *hospes*, scæminina ex se non faciunt:
quæ autem invenimus, usurpata sunt.
Unde et dissimilia inveniuntur. Nam
custos, custodia facit: et *nepos, neptis*:
hospes, hospita. *Servius.*

Custodia qualis] Non expressit quæ
esset, ut quicquid tetrum, horrend-
um, ac detestabile esset, contuens
colligeret æstimatione. Ergo suppres-
sit specialitatem, ne sola putaretur,
quæ forte posuisset. *Donatus.*

Custodia] Pro custodibus. ita Ti-
bull. i. 9. 'poterat custodia falli:' id
est, custodes. *Taubmann.*

575 *Vestibulo sedeat]* Megæram sig-
nificat. *Servius.*

Sedeat] Ut ostendat assiduitatem
et continuationem facti. *Donatus.*

576 *Quinquaginta]* Hoc autem di-
cit, Cernis hanc, quam sæva sit?
est intus alia. *Servius.*

Atris immanis hiatibus] Quæ est sæ-
vior quam Hydra fuit. Multi ipsam
Hydram volunt, quod non procedit.
Nam eam in aditu legimus Infero-
rum: ut, 'Ac bellus Lernæ:' quam
alii tria volunt habuisse capita: alii

novem: Simonides quinquaginta dicit. *Idem.*

Quinquaginta atris] De artificio hujus versus, in quo voracitas feritasque Hydræ exprimitur, curiosissime disputat *Barthol. Maranta Venetia.* Nam *A* et *I.* alternatim replicantur: horumque lector per vices aperire et claudere os cogitur, quæ mandentium imago est. Præterea ex repetito elemento *Q.* crassum illum spiritum, quem verisimile sit ex tali monstro efflari, ostendi: illudque, *gint atris*, propter concursum ejusdem literæ morari oris apertionem, quod majorem terrorem incutiat. Sed et *Syllabæ hi* et *hy* aviditatem et hiatum repræsentant. Denique per repetitum *S.* serpentinum sibilum aptissime expressisse, &c. Videantur ibidem longe plura. *Taubmann.*

Hydra Sævier intus] Plurimi intelligunt Tisiphonem, quæ Hydra ista, quæ in aditu posita est, sævier sit. Quos *Nascimb.* copiose refutat: et de una eademque Hydra capit; quæ pro necessitate huc illucque arcessatur: sicuti et *Furizæ*, quæ perinde suos in aditu Inferorum thalamos habeant; tamen hic etiam ad Tartarum collocantur. Allegoriam autem quinquaginta horum capitum tractat *Plato* in *Enthydemo.* *Idem.*

577 Tartarus] Vel quia omnia illic turbata sunt, ἀνδ τῆς ταραχῆς: aut quod est melius, ἀνδ τοῦ ταραπλῆν, id est, a tremore frigoris. Sole enim caret. *Servius.*

Tum Tartarus ipse] *Hesiod.* in *Theog.* τόσσον ἔρεβ' ὡν γῆς, ὅσον οὐρανὸς ἐστ' ἀνδ γαίης, ἴσον γάρ τ' ἀνδ γῆς ἐς τάρταρον ἡρόεντα. Et hi versus tam Græci quam Latini supra positi sunt. Ut autem Græci τάρταρον et τάρταρα dicunt, sic et Latini eadem sexus mutatione et usu vocis delectati sunt, quam *Servius* ἀνδ ταραχῆς, vel τοῦ ταραπλῆν deducit. *Tartarum* vero etiam pœnis exercendis locum deputatum, memoravit *Plato*, et in

Phædone aquarum principium, fontem, et conceptaculum esse, ipsasque evomere et resorbere statuit, ipsumque nec fundamentum habere nec firmamentum, sed semper circa medium spiras agere, atque motum sursum deorsumque in amnium rivos exundare et influere: aquas item nonnullas ex eo plerisque in locis stagnare, cujusmodi sit mare: omnes autem ad principium, unde fluere cæperint, in orbem relabi. Eam tamen *Platonis* sententiam his opportunissimis argumentis *Aristotel.* *Meteor.* l. II. refellit: Συμβαλεῖ δὲ τοῖς ποταμοῖς πῆν, &c. Decernit autem idem *Aristot.* aquæ quidem mare proprium locum, non principium tamen, ut quæ extra mare generetur, et sursum in aëre, et intra terram ipsam, fluxuque orta in mare, ut opportunissimum receptum, finemque feratur. *Germanus.*

578 Bis patet in præceps] Ideo in præceps addidit, quia potest quid etiam sursum patere. Videtur autem hoc prudentioribus ideo dictum, quia secundum rationem *Sphæræ*, *Sol*, cum in unam concesserit partem, dñæ quasi *Tartarum* faciunt: una a qua discessit; et altera, ad quam nunquam accedit: quod melius *sphæræ* indicat ratio. Hoc autem dicit, *Tartarus* ipse bis tantum in præceps patet, et tendit sub umbras. *Servius.*

Bis patet in præceps] Ut si cæli altitudo sit centum, profunditas *Inferni* sit ducenta; ne *Aloidae*, qui manibus cælum tangerent, ex infimo *Inferno* fastigium possent tangere, et inde abire. *Donatus.*

Bis patet in præceps, &c.] Quemadmodum *Homerus*, cujus locum citat *Macrob.* *Saturn.* v. 3. et *Hesiodus* æquale spatium statuunt, ita et *Apol.* *lodoris* in princ. l. i. Τάρταρος τόσος ἐρεβώδης ἐστὶν ἐν ᾧδου, τοσοῦτον ἀνδ γῆς ἔχων διδωρῆμα, ὅσον ἀπ' οὐρανοῦ γῆ: *Tartarus* locus est tenebrosissimus, qui tantum a terra distat quantum a cælo.

terram abesse ferant. *Emmenes*.

579 *Quantus suspectus*] Id est, altitudo ad Olympum ætherium: et deest est. *Servius*.

580 *Hic genus antiquum terræ*] Id est, primum. Titanas enim contra Saturnum genuit: Gigantes postea contra Jovem. Et ferunt fabulæ, Titanas ab irata contra Deos Terra, ad ejus ultionem creatos: unde et Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, id est, ab utione. De his autem solus Sol abstinuisse narratur ab injuria numinum: unde et cælum meruit. *Idem*.

Titania pubes] In Romano codice, *proles* legitur. Sed non displicet *pubes*. Quia Hesiodus ait eos centesimum adhuc annum agentes in sinu matris lactentis decubuisse: quamquam etiam si non respicias ad Hesiodum, *Pubes* pro qualibet juvenum manu non indecenter positum esse dixeris. *Picrius*.

582 *Aloïdas geminos*] Aloëus Iphimediæ uxorem habuit: quæ compressa a Neptuno, dnos peperit, Othum et Ephialtem: qui digitis novem per singulos menses crescebant. Freti itaque altitudine, cælum volvere subvertere: sed confixi sunt Dianæ et Apollinis telis. *Aloïdas* autem sic dixit, ut de Hercule *Amphitryoniades* dicimus. *Servius*.

Geminos] Sui similes. *Idem*.

Aloïdas geminos] Fabulam de Otho et Ephialte petraclat Apollo. l. i. Biblioth. 'Αλωεύς ἐγγημεν ἱφιδέσιον ἦτις Ποσειδῶνος ἡρώσθη, καὶ συνεχῶς φοιτῶσα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, χερσὶν ἀνομένη τὰ κύματα τοῖς κόλποις ἐνεφόρει. συνελθὼν δὲ αὐτῇ Ποσειδῶν δύο ἐγένεσε παῖδας Ὄθον καὶ Ἐφιάλην τοὺς Ἀλοείδας λεγομένους: geminos peperit Othum et Ephialtem, quos *Aloïdas* appellant. Plura illic, et apud Hyginum fab. 28. qui mutuis telis occubuisse testatur. Attingit etiam Claudianus de bell. Getico: ' Quid mirum si regna labor mortalia vexat? Cum gemini fratres,

genuit quos asper Alons, Martem subdiderunt vinculis, et in astra negatus Tentarunt munire vias,' &c. In hoc loco Maronem non adæquare majestatem Homeri exponit Macrobi. Sat. v. 13. *Emmenes*.

Immanis] ' Namque novem cubitos ambo crevere novennes In latum; longumque novem corpus fuit ulnas: ' Ut de his Hom. Od. xi. vel, ut Apollodorus l. i. de Orig. Deor. qui quotannis latitudine cubitum, longitudine vero ulnam crevere: et nono ætatis anno Jovi bellum moverunt. Male autem vulgus cum Natali Com. Gigantes et hos *Aloïdas* confundunt. Vide Spondan. ad Hom. Jam de arte Carminis, Scalig. v. 3. videatur. *Taubmann*.

585 *Crudelis panas*] Sævas, nimias. Nam non dicit indignas ferentem, qui sacrilegus fuit. *Servius*.

Salmoneus] Salmoneus Æoli filius fuit, non regis ventorum, sed ejusdam apud Elldem, ubi regnavit: qui, fabricato ponte æreo, super eum agitabat currus ad imitanda tonitrua: et in quem fuisset jaculatus facem; eum jubebat occidi. Hic postea verum fulmen expertus est. *Idem*.

Salmoneus] Virgilius hunc impium agnoscit, et ita fere omnes. Nam Didymus in Homerum, δυσσεβῆ vocat, impium: Hesiodus, ἄδικον, injustum, et ὑπερθυμον, superbissimum. Galenus, quod vidi in Junio, παραλήγησιν cecordem. Suidas eodem filo impium nominat, et dedisse poenas impietatis. Quia ipse Salmoneus sibi furorem dat l. ii. epigramm. ait enim, ἀντεμάχη. Aliiter Homerus de illo sentit, nam vocat ἀνέμωνα, incubaturnum, quo epitheto solet ille excellentes dnces ornare; et filiam ejus Tyro ἐπαστρέων appellat, id est, ' bono patre natum.' Aitque Eustathius, Salmoneum expressisse fulmina, non ut esset in Jovem impius, sed ut artifex egregius: quemadmodum Archimedes fixavit urentia fulgura ex speculis, et

alius quidam terræ motus est æmulatus. Ferunt fabulæ fuisse Salmoneum filium Æoli, et fratrem Sisyphi. Et in his adhuc est dissidium. Sed quid hoc persequar? *Cerda.*

Salmones] Æoli filium statuit Apollod. l. i. bibl. qui fabulam totam narrat, sed contractius Hyginus fab. 61. 'Salmoneus, Æoli filius, Sisyphi frater, cum tonitrua et fulmina imitaretur Jovis, sedens quadrigam facies ardentes in populum mitteret et cives, ob id a Jove fulmine ictus est.' De artibus, quibus sonitum excitaverit, agit uberius Gronovius in *Observat.* III. 15. *Emmenes.*

586 *Sonitus]* Quo autem artificio tonitru in scenis olim ederetur, docet P. Crinitus II. 10. *Taubmann.*

587 *Insectus equis]* De Curru Jovis vide et *Turneb.* IX. 9. *Idem.*

588 *Mediæque per Elidis urbem Ibat oceanus]* Hinc est indignatio, quod in ea civitate Jovem imitabatur, in qua specialiter Juppiter colitur. *Servius.*

589 *Honorem]* In antiquis omnibus, quos habuerim, honorem unitatis numero legitur: ut de una tantum fulminandi scilicet prærogativa intelligatur. Sane vero honores numero multitudinis, pro titulis et dignitatibus poni videas ab auctoribus: 'Honores habiti, honores decreti.' *Pierius.*

590 *Demens]* De dementia sine fortitudine, sed inani gloriæ adjuncta, qualis hic Salmones, qualesque bellum latebant sub corio Alexandri, Domitiani, Cambysæ, aliorum, videatur Scaliger Poët. III. 19. *Taubmann.*

Non imitabile fulmen] *Επορρειορ* interpreti Aristophanis est machina quædam ad edendum sonum velut tonitruum. Vide *Claudiana tonitrua.* *Germanus.*

591 *Et cornipedum pulvis simulat equorum]* In colicibus plerique vestigia, *cornipedum pulvis* legitur: et *simplaret*, uti etiam in Mediceo est, elegantis elocutionis forma: quam lectionem e multis exemplaribus

inique sublatam animadverti, o literarum vestigio membranarum adhuc pertinaciter adhærescente. In nonnullis legitur *curas.* *Pierius.*

592 *Densa inter nubila telum Contorsit]* Ostendit fulminis causam et originem. *Servius.*

Inter nubila telum Contorsit] Est hæc loci hujus sententia: Jovem non simulato fictoque fulmine Salmonei commentum imitationemque contrivisse, sed vero genuinoque fulmine, ut quod *ἐργαστηριον* sit, et vehementius, penetraliusque, hanc interpretationem suggerente Lucretio l. II. 'Perfacile est animi ratione exolvere nobis, Quare fulmineus multo penetralius ignis, Quam noster fluat e tedis terrestribus ortus. Dicere enim possis cælestem fulminis ignem, Subtilem magis e parvis constare figuris, Atque ideo transire foramina, quæ nequit ignis Noster hic e lignis ortus, tedeque creatus.' Quæ respondere videntur huic Maroniano, 'foces, nec fumea tedis Lumina,' &c. *Germanus.*

593 *Ille]* Sealig. IV. 34. hoc pronomen redundare ait: elegantiam tamen causa tolerari. *Taubmann.*

Foces] Non *foces*, nec *fumea tedis Lumina*, uti Salmoneus, qui illis imitari telum fulminis studebat. Vide et *Macrob.* IV. 4. *Idem.*

Fumea lumina] Id est, terrena. Nam æthereus ignis caret fumo; solo enim splendore viget. *Servius.*

Nec fumea] In antiquis exemplaribus, nec *fumea*: in quibusdam non *fumea.* *Pierius.*

Præcipitem adegit] Est hoc, quod Aristophanes in *Irena*, *κἀρα κἀρα βίψας.* *Cerda.*

595 *Nec non et Tityon]* Tityus secundum alios filius Terræ fuit: secundum alios a Terra nutritus. Unde elegit sermonem, quo utrunque significaret: nam *alumnus* dicit. Hic amavit Latonam: propter quod Apollinis confixus est sagittis. Et

damnatus hac lege apud Inferos, ut ejus jecur vultur exedat: quanquam Homerus vicissim dicat duos vultures sibi in ejus pœnam succedere. Sane in usu est *vultur*: licet Cicero *vulturinus* dixerit, quod quidem potest esse et derivativum. Ennius, 'Vulturis in campo miserum mandebat hominem.' Declinatur autem hic *Tityos*, hujus *Tityi*: sicut *Delos Deli*. Servius.

Tityon] Monoptoton declinatur. Nam *Tityonem* diceret, si per casus variari potuisset. *Donatus*.

Nec non et Tityon] Vide de Tityo Lucret. l. III. eo loco, 'Qui non sola novem dispersis jugera membris.' De eo et Hom. Od. A. καὶ τιτὸν εἶδον γαίης ἔρκυδῆος υἱὸν κείμενον ἐν δαπέδῳ, ὃ δὲ ἐννέα κεῖτο πέλεθρα, γυνεὶ δὲ μὴν ἑκάτερθε παρημένω ἦπαρ ἔκειρον Δέρτρον ἔσω δύνοντες, ὃ δ' οὐκ ἐπαμύνατο χερσὶ, Ἀητῶ γὰρ ἤλκυσε διδὸς κυδρὴν παράκοιτιν. Tityi quoque mentionem facit Apollon. Argon. I. ἐν δ' ἀπόλλων φοῖβος διστεύων ἐτέγκτο Βούπαις, οὐκῶ πολλὰς ἔην, ἔρποντα καλύπτρης Μητέρα θαρσαλέως τιτῶν μέγαν δὲ β' ἔτεκέν γε Δ' ἐλάρῃ, θρέφεν δὲ καὶ ἀψ' ἐλοχέατο γαῖα: ubi vide interpretem. *Germanus*.

Nec non et Tityon] Fabulam Tityi tradit Hyginus fab. 55. Apollod. l. I. Biblioth. Ovid. Metam. IV. 456. ad quem locum consulendus nobiliss. Heinsius x. 43. Juv. Sat. XIII. 51. et plures alii. Qui *omniparentis alumnus* dicitur apud Stat. Theb. l. I. *terrigena*, ideoque rectius quam *omnipotentis*, ut ex narratione fabulæ. Nostrum de formicis imitatus est Apuleius, quas Metam. l. VI. appellat 'terræ omniparentis agiles alumnas.' *Emm*.

Omniparentis] Vetera omnino exemplaria pleraque, *omniparentis* cum Porcio legunt: quanquam in aliquot ex abrasis literarum apicibus, *omnipotentis* scriptum animadverti. In Mediceo compendioso scriptum est *omnipotentis*; sed aliena manu correctum *omniparentis*. Sane vero Arusianus

Messus, nisi codex mendosus est, *omnipotentis* videtur agnovisse. Utcunque vero, nequaquam mihi displicet *omniparentis*, vulgata lectio. *Pierius*.

Terræ omniparentis alumnus] Sic et γῆ παντρόφος et Lucret. l. V. 'Omniparens eadem rerum commune sepulcrum.' Et Epigr. παμμήτορα γῆν, et Æsch. πολύτρογον et idem in χορη. καὶ γαῖαν αὐτὴν, ἣ τὰ πάντα τίσεται, θρέψασθ' ἅθις τῶν δὲ κύμα λαμβάνει. et idem γῆν παμφόρον. et Orph. Arg. I. ῥέην παμμήτειραν. *Germanus*.

596 *Per tota novem cui jugera corpus Porrigitur*] Quantum ad publicam faciem, magnitudinem ostendit corporis: sed illud significat, quia de amatore loquitur, libidinem late patere, ut ait supra, 'Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem Lugentes campi.' Sane de his omnibus rebus mire reddit rationem Lucretius: et confirmat in nostra vita esse omnia, quæ finguntur de Inferis. Dicit enim, Tityon amorem esse, hoc est, libidinem: quæ secundum Physicos et Medicos in jecore est: sicut risus in splene, iracundia in felle. Unde etiam exesum a vulture dicitur in pœnam renasci: etenim libidini non satis fit, re semel peracta, sed recrudescit semper. Unde ait Horatius, 'Incontinentis aut Tityi jecur.' Ipse etiam Lucretius dicit per eos, super quos jamjam casurns imminet lapis, superstitiosos significari, qui inaniter semper verentur, et de diis et cælo et locis superioribus male opinantur; nam religiosi sunt, qui per reverentiam timent. Per eos autem qui saxum volvunt, ambitum vult, et repulsam significari: quia semel repulsi, petitores ambire non desinunt. Per rotam autem ostendit negotiatores, qui semper tempestatibus turbiniibusque volvuntur. *Servius*.

597 *Rostro*] Notandum reliquit Athen. l. III. proprie hoc dici de subus, et inde transferri ad alia animalia. Quin notat ex poëta quodam

dici etiam: *βόγχοι* de Diis. *Cerda.*

Vultur] Virgilius unum tantum adhibet, Homerus duos. Claudianus, Horatius, Seneca, Virgilio hærent. Primus Rapt. II. 'laterisque piger micator opaci.' Alter Od. III. 4. 'Incontinentis nec Tityi jecur Relinquit ales.' Tertius in Farente: 'Præbet volucris Tityns æternas dapes.' Idem tamen in Thyeste Homero institit, 'Ant pœna Tityi semper accrescens jecur, Visceribus atras pascit effossis aves.' Tibullus quoque l. I. 'Porrectusque novem Tityus per jugera terræ Assiduus atro viscere pascit aves.' Lucretius itidem l. III. 'Nec Tityum volucres ineunt Acheronte jacentem.' Vidisti obiter, ut aliqui horum suos versus exornaverint Virgiliana Musa. De natura vulturis, appetentis carnes, multa hic conferri poterant. De Vulturio lege Columnnam in Ennium: vide Plutarchum opusculo, *λῆθε βούβας*, circa finem, ubi aperit quid mythologice signet hæc vulturarum carnificina. *Cerda.*

Vultur obunco] In Romano, et aliquot aliis codicibus antiquis, *vultur obunco* legitur. In Mediceo *adunco* habetur. *Pierius.*

598 *Tondens*] In antiquis fere omnibus exemplaribus, quæ tractarim, *tondens* habetur: pro decerpens, et leviter abrodens. Sunt tamen, quibus *tundens*, ut in Mediceo est, magis placeat: nempe quia ejusmodi est gestus avium pascentium. Vel ut cum eo conveniat, quod dictum est immortale jecur; adeo ut non abrodi, sed *tundi* tantum a vulture videretur. *Idem.*

Tondens] Ita Servius, J. C. Scalig. Passeratius, et fere omnes, legunt. Græcis *κελπον*. Certe et Hom. de eodem *ἡραρ ἔκπειρον*, id est, *jecur tondebant*, dixit, item Sen. Agamemn. act. I. 18. 'Uhi tondet ales avida fœcundum jecur:' quod sapit metaphoram ab herbis restibilibus et re-

pullulantibus: quo sequentia alludunt, 'fœcundaque pœnis Viscera:' item, 'nec fibris requies datur ulla renatis.' Alii legunt, *tundens*, id est, tundendo despascens, ut solent alites. Porro noster, ut et Hor. secuti Æschylum, unum vulturem nominant; Lucretius et Tibullus plures, secundum Homerum. *Taubmann.*

Fœcundaque pœnis] Fœcunda in pœnam. *Servius.*

Fœcunda viscera] Dio Chrysost. cum respectu ad Prometheus' orat. 8. *οἰδοῦντος καὶ αἰθόρον τοῦ ἥπατος*: tumente et crescente hepate. *Cerda.*

599 *Rimatur*] Pascitur: ut, 'Rimantur prata Caystri.' *Servius.*

Rimatur] Multis in locis Prudentius imitatus est Virgilium in Peristeph. hym. x. 'Non rupta sulcis dissecatis viscera? Animam nec intus abditam rimamini?' et in Apotheosi: *rimatur exta*. iterum: 'Rimantes digitos costarum in vulnera cruda, Mersimus.' Non abent illa ejusdem in Perist. hym. x. 'Scrutare vel tu nunc latebras faucium.' et hym. XI. 'canis costarum cratibus altos Pandere secessus.' *Cerda.*

Habitat] Seal. Poët. v. 3. singula verba loci hujus expendit, eumque contendit cum simili Homer. Ulyssæ l. XI. Sane omnia ista, quæ finguntur de Inferis, Lucret. l. III. luculenter docet, in nostra esse vita. Dicit, *Tityon* amorem esse aut libidinem, quæ in jecore sit, ut risus in splene, iracundia in felle. Unde etiam exesum a vulture dicatur *renasci*: etenim libidini non satis fit, re semel peracta, sed recrudescit semper: unde Horat. Od. III. 4. 'Incontinentis Tityi jecur.' Per eos, super quos *casurus* imminet *lapis*, superstitiosos significari, qui inaniter semper verentur, et de Diis, de cælo et locis superioribus male opinantur: nam *religiosi* sunt, qui per reverentiam timent. Per eos, qui *saxum volvant*, ambitum vult et repulsam significari:

quia semel repulsi petitoras ambire non desinunt. Per *rotam* autem ostendit negotiatores, quia semper tempestatibus turbinibusque curarum circumaguntur. *Danai* dum porro *dolium* eos significat, quorum animus nullis bonis usquam satiri potest. Vide ibid. apud Lucret. plura; quædam etiam apud Macrobr. 1. 10. de Somno Scip. *Taubmann*.

Habitat] Illo in loco continuo est: ut apud Petron. 'habitare in culina.' *Emmeness*.

600 *Fibris*] *Fibra* sunt eminentim jecoris. *Servius*.

601 *Quid memorem Lapithas*] Hi populi Thessaliæ fuerunt, quibus imperabat Ixiou, amicissimus (ut diximus supra) Jovi, Phlegymæ filius, qui post nubis coitum fictæ in formam Junonis, cum se de ejus stupro jactaret, ab irato Jove ad Inferos trusus est, et illic religatus ad rotam circumfusum serpentibus. *Idem*.

Quid memorem Lapithas] Genus est transitus per omissionem; et ponitur, ne continuatio narrationis horreat. *Donatus*.

Ixiona] Dictum de hoc alibi. Ejus tormenti causas duas commemorat Pindarus Pyth. 11. Prior, ὅτι τ' ἐμφύλιον αἷμα πρῶτοντος οὐκ ἔσπευε θυγατρὸς: Quod cognatum sanguinem non sine fraude miscuit inter homines. Posterior, quod Διὸς ἑσπεραν ἑταίρῳ, uxorem Jovis tentaverit. Cur Pirithous in Tartaro sit, jam supra vates ore Charontis. *Cerda*.

Pirithoum] Et hic unus de Lapithis fuit, qui descendit cum Theseo ad rapiendam Proserpinam. *Servius*.

602 *Quos super atra silex*] Hanc poenam alii dant Tantalio. In his Euripides in Oreste, et Pindarus Olymp. 1. nam loquens de Tantalio, αἰ πατὴρ ἐπεκράμασε κατὰ πόντον ἀντὶ Νέστορος: Illi pater (Jupiter) super appendit calidum lapidem. Ab his forte sumpsit Plutarchus, qui de superatit. Tantalio etiam dat Νέστον: et ab Archi-

locho apud eundem in Politicis, Τανάλου λίθος usurpatur proverbialiter. Dio Chrysost. orat. 6. ait, Tantalus semper imminere πέτρῳ. Didymus non solum lapidem nominat, sed ait, impositum Tantalio montem Sipylum. Idem scribit Plutarchus in opere adversus Stoicos. Contra, rotæ volucris subjiciunt Ixionem Tibullus, atque Ovidius, præter eos alii. Prior, 'Illic Junonem tentare Ixionis ausi Versantur celeri noxia membra rota.' Posterior Met. 14. 'Volvitur Ixion, et se sequiturque fugitque.' Sed placitum Poëtæ, ut in re fabulosa (nescio enim an alia sit ratio multis Virgilianis locis expediendis aptior) Tantalii lapidem dare Ixioni, huic rotam auferre. *Cerda*.

Lapsura, cadentique] In codicibus plerisque veteribus *que* particula post participium *cadenti* vel minime notata est, vel sublata, in aliquot aliena manu adscripta. Est et *lapsura*, per characteristicon sui thematis: de quo alibi. *Pierius*.

603 *Adsimilis*] Valde similis, ad enim vacat; et a majoribus ad ornatum adhibebatur: ut Horatina, 'Qua populus adalta certis Limitibus vicina refugit jurgia.' *Sertius*.

Lucent genialibus altis] Aliud est. Tantalus rex Corinthiorum amicus numinibus fuit, qui cum frequenter eos susciperet, et quodam tempore defuissent epulæ, filium suum Pelopem occidit, et Diis epulandum apposuit. Tunc abinentibus cunctis, Ceres humerum ejus exedit, et cum eum Dii per Mercurium revocare ad superos vellent, eburneus ei est humerus restitutus: sicut supra, 'Humeroque Pelops insignis eburneo.' Ideo autem sola Ceres dicitur comesse, quia ipsa est terra, quæ corpus resolvit. Per Mercurium autem ob hoc fingitur esse revocatus, quod ipse est Deus prudentiæ, per quam Philosophiprehenderant ταλαίφρωντα vel μετὰ νόον. Tantalus autem

hac lege apud Inferos dicitur esse damnatus, ut in Eridano Inferorum stans, nec undis presentibus, nec vicinis ejus pomariis perfruatur. Per hæc autem avaritia significatur; ut etiam Horatius, 'Quid rides? mutato nomine, de te Fabula narratur.' *Idem.*

Genialibus] Veluti genialibus. Nam *geniales* proprie sunt, qui sternuntur puellis nubentibus: dicti a generandis liberis. *Idem.*

Genialibus] Ait Festus: 'Genialis lectus, qui nuptiis sternitur in honorem Genii, unde et appellatur.' Vide in hunc locum notam Jos. Scaligeri. Juv. Sat. 10. 'Tyrius genialis in hortis Sternitur.' Horat. ep. 1. 1. 'Lectus genialis in aula est.' Igitur lecti hi, aut tori Virgiliani ita sunt magnifici, ut representent nuptiales, ac perinde voluptuosos et jucundos. *Cer.*

Genialibus toris] Sic Hor. Epist. 1. 1. 'lectus genialis in aula est:' ad quem locum consule Torrentium. Cic. pro Cluent. l. v. 'lectum illum genialem, quem biennio filiae suae nubenti straverat.' *Emmeness.*

604 *Aurea fulcra*] Quibus fulcimur, id est, sustinemur. *Servius.*

Fulcra] Sustentacula sunt lectorum, de quibus Ciaccon. p. 9. Juv. Sat. xi. 75. *nobile fulcrum* pro ipso lecto sumit. *Emmeness.*

Parata] In Rom. codice legere est *paterna*, quasi adsimulata esset ea edulii species, quam pater ex filio dis condierat. Sed omnino *parata* magis eruditis auribus satisfacit. *Pierius.*

605 *Regifico luxu*] Regali ambitu. *Servius.*

Luxu] Vox mensarum, ubi illæ extructissimæ, lautissimæ, apparatissimæ: in *Æn.* 1. 'regali splendida luxu.' Silius lib. xi. in re etiam conviviali, 'stupet inconsuetus opimæ Sidonius mensæ miles, faciemque superbi Ignotam luxus oculis mirantibus haurit.' Sed attributum, *regifico*, ad eandem pertinet magnificentiam: ita in

Delph. et Var. Clas.

1. 'regali splendida luxu.' Et Plautus Persa: 'Basilice agite Elentheria,' id est, regifice: et iterum: 'Basilico accipere victu,' id est, regio. Cicero ex Ennio in Tuscul. 'Vidi ego te constante ope barbarica, Tectis cœlatis, laqueatis, Anro, ebore instructam regifice:' subandi, domum, aut mensam Priami. *Cerda.*

Regifico luxu] Hunc locum omnes de Tantalio Jovis F. Corinthiorum rege capiunt, qui opibus et luxu clauerit, teste Suida. Aiunt hac pœna affici, quod mysteria quædam Deorum divulgasset: de quo Eurip. in Oreste; et Seneca in Thyeste, act. 1. Alii, quod Pelopen filium suum Diis, quos convivio acceperat, epulandum apposuisset: de quo Ovid. Met. vi. 6. Unus Nascimb. contra it, et potius de Phineo rege Arcadiæ intelligit, qui cum filiis suis, impulsu novercæ, oculos eruisset, ira divina et ipse cæcus factus est: immissæque Harpyiæ, quæ cibos appositos ei auferrent: ut est apud Apollon. l. ii. et Val. Flaccum l. iv. Cum præsertim Tantalus ab Homero cæterisque alia lege damnatus prædicetur: quasi in palude, aut Eridano infernali ad labrum usque inferius consistat: qui tamen, quoties se ad bibendum inclinet, ad ima usque vada absorbeatur: arboresque pyri, Punicæ mali, ficus, olivæ, ori impendere: quorum tamen fructus cum captet, capere nullos possit vi ventorum et nubium ablatos. Ita Ovidius: 'Quærit aquas in aquis: et poma fugacia captat.' Horat. Sat. 1. 1. fabulæ hujus *μυθολογία* in avaros, qui quæsitis frui nolunt, trahit: 'Tantalus a labris sitiens fugientia captat Flumina,' &c. Beroaldus e Macrobo. ad omnes avaros, non ad unum aliquem referendum censet. *Taubmann.*

Furiarum maxima] Id est, sævissima, hoc est, fames: ut, 'Vobis Furiarum ego maxima pando.' Unde et famem prænuntiat, ut hanc et

Virg.

9 K

Furiarum maximam doceat. *Servius.*

Furiarum maxima] Per Furiarum maximam recte et convenienter famem intelligas, qua hominem enecare, pro sævissima pœna habetur, et inter crudelitatis exempla refertur: l. 1. cod. de Cust. reor. Quintil. decl. 12. 'felix pestilentia, felix præliorum strages, denique omnis mors facilis, fames aspera vitalia haurit, præcordia carpit, &c. durissima necessitatum, deformissima malorum. Imo ne apud Inferos quidem ulla pœna est fame gravior.' De abominanda sævitia Tiberii Suet. in ejus vita c. 54. Recte concludit Sallustius, 'ferro quam fame æquius perituros.' Erravit igitur toto cœlo Antigonus, qui ne videretur sævus in amicum Eumenem, 'quotidianum victum ei amoveri jussit; nam negabat se ei vim allaturum, qui aliquando fuisset amicus.' Hæc Corn. Nepos in Eumene cap. 12. cum 'Fame mori sit miserrimum:' de quo Adagio Erasmi. *Emmeness.*

606 *Et manibus*] Illorum scilicet, non suis. *Servius.*

Prohibet contingere] Est hoc, quod Plutarchus dicit de Tantalio, in libro de vitando ære, *ἐργονοί γεύσασθαι τὰν ἰδίων. Cæda.*

607 *Facem attollens*] Injiciens ignem avaritiæ, ut abstineant. *Servius.*

Intonat ore] Nonnulli codices, *inorepat* legunt. Sed multo majoris horribilitatis est *intonat* dicere. *Pier.*

608 *Quibus incisus fratres*] Hæc quidem constat dicta esse generaliter. Possunt tamen et ad speciem trahi: ut Ægyptum et Danaum, Atreum et Thyesten, Eteoclem et Polynicem significare videatur. Bene autem dicendo *invisi*: per id, quod leve est, etiam majora complexus est. *Serv.*

609 *Pulsatusve parens*] Item quod levius est dixit, parricidii comparatione. Possumus autem Œdipum accipere, Laii extinctorem. *Idem.*

Pulsatusve parens] Seneca Controv.

ix. 4. 'Qui patrem pulsaverit, manuz ei præcidatur.' Quid intersit *Pulsare* et *Verberare*, docet Chr. Colerus Parerg. c. 36. *Taubmann.*

Et fraus innexa clienti] Ex lege duodecim tabularum venit, in quibus scriptum est, 'Patronus, si clienti fraudem fecerit, sacer esto.' Si enim *clientes* quasi colentes sunt, *Patroni* quasi patres; tantundem est clientem, quantum filium fallere. Et hoc posse fieri ex Horatii dictis intelligimus: qui cum loqueretur de avaris potentibus, ait de vicino cliente, 'Pellitur paternos in sinu ferens deos.' Urbano tamen hoc displicet; et dicit rarum esse hoc magisque contrarium, cum magis patronos decipiant frequenter clientes. Vult autem intelligi prævaricatores, qui patroni sunt clientium, quos nunc *susceptos* vocamus. *Servius.*

Fraus innexa clienti] Vide Agell. v. 13. *Taubmann.*

610 *Divitiis incub.*] Etiam Cic. dixit: 'Pecuniæ spe atque animo incubare.' *Idem.*

Divitiis soli incubuere repertis] Cic. pro Cluent. 'Hic ille planus improbissimus, quæstus judiciario pastus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, spe jam atque animo incubaret, contrahit frontem.' Liv. l. viii. ab nrh. cond. 'Liberes sænore plebem Romanam, et istos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina evolvas:' *ἐνικειμένους, ἐγκειμένους. Germ.*

Divitiis incubuere] Sic Ge. ii. 507. 'defossoque incubat auro:' ad quem locum actum de hoc verbo. *Emmen.*

611 *Nec partem posuere suis*] Bene addidit *suis*, id est, cognatis, affinibus. Hæc enim fuerat apud majores donandi ratio: non profusa passim: nam hoc est velle inaniter perdere. Unde Cicero ait in libris legum, 'Stipem prohibeo, nam auct superstitiionem et exhaurit domos. Dignis igitur largiendum est.' Unde Horatius, 'Cur eget indignus quisquam te di-

vite? id est, indignus paupertate. *Servius.*

Nec partem posuere suis] Ponere ad opes verbum applicavit quoque Valerius IV. 3. de abstinētia: 'Deinceps ex iis vocemus, quorum animus aliquo in momento ponendi pecuniam nunquam vacavit.' Ponere autem nonnunquam eam vim mihi habere videtur, ut *cumulare* et *asservare* significet, ut Prop. I. 'Tu pedibus teneris positas fulcire pruinas.' *Germanus.*

Quæ maxima turba] Eurip. *ἔν ἀπολύει τοιάς.* *Idem.*

612 *Ob adulterium cæsi]* Si occisi, *Egyptum* significat Thyestæ filium; si re vera cæsi, Sallustius, quem Milo deprehensus sub servi habitu verberavit in adulterio suæ uxoris Faustæ, quæ fuerat Syllæ filia. *Servius.*

Quique ob adulterium cæsi] Quam acriter lex Julia vindicarit adulterii crimen, liquet ex facta etiam extraneis accusandi potestate, et patri et marito; non ex æquo tamen, adulterum impune occidendi. *Germanus.*

Quique arma secuti Impia, nec veriti dom. fall. dext.] Hoc loco videtur blandiri Augusto: quia contra Cæsarem patrem ejus, multi, quibus ignovit, arma susceperant. Est namque ejus dictum, 'Dare quidem se veniam Pompejanis: sed ab ipsis quandoque esse periturum.' Ut *arma impia*, civilia dixerit bella: quæ moverunt Pompejani contra acceptæ veniæ fidem: sed non procedit. Nam si *arma impia* dixit bellum civile, tangit et Augustum et Cæsarem, qui et ipsi bella civilia tractarunt. Item si culpatur eos qui contra fidem datæ veniæ dimicarunt, tangit Augustum. Nam transierunt ad eum ab Antonio duo milia equitum, per quos est victoriam consecutus. Horatius, 'Adhuc frementes verterunt bis mille equos Galli canentes Cæsarem.' Fecit præterea injuriam Augusto vel Cæsari, si eos *dominos* dixit: quod apud majores invidiosum fuit. Nam

patres patriæ dicebantur, non *domini*. Juv. 'Roma patrem patriæ Cicero-nem libera dicit.' Melius ergo est, ut bellum, a Sexto Pompejo Pompeji filio in Siculo freto gestum, accipiamus. Nam occiso patre Siciliam tenuit: et collectis inde servitiis vastavit sex annis ultro citroque Siciliam: postea victus est ab Augusto et Agrippa. Horatius, 'Minatus urbi vincla quæ detraxerat Servius amicus perfidis.' Et hoc sensu tam *arma impia*, quam dominorum congruit commemoratio. *Servius.*

Quique arma secuti Impia] Servius hoc refert ad Sextum Pompejum, qui collectis servitiis vastavit Siciliam. Alii ad Spartacum, qui servorum fugitivorum collecta manu bellum concitavit. Turnebus XXII. 1. ad unum Menam, in quem Horatius scripsit oden quartam Epod. Nam hic, cum esset libertus Sexti Pompeji, defecit a patrono, et ad Augustum transiit prodita classe. Atque adeo Turnebus conjungit hæc omnia, 'quique arma secuti Impia, nec veriti dominorum fallere dextas.' Hoc non omnino placet Germano, nec nobis. Rationem illius tu vide. Nostra hæc est. Nam male Poëta cum allusione ad rem Menæ nominaret *dominorum dextas*, cum longum sit discrimen inter dominos et patronos. Et quidem Sextus Pompejus patronus erat Menæ, non dominus. Quid quod Augusti arma Virgilius non *impia* diceret. Itaque satius est, verba disjungere; et per illa, 'quique arma secuti Impia,' intelligamus omnes aggressores bellorum civilium: reliqua de servis nequam. *Cerda.*

613 *Dextras]* In antiquis aliquot exemplaribus, *dextram* unitatis numero. Sed melius *dextras*, quum *dominorum* itidem multitudinis numero positum sit. *Pierius.*

614 *Inclusi]* Fortasse cum allusione ad Romanum morem, quo vulgo servi in custodiis erant, et ergastulis tene-

bantur inclusi. *Cerda.*

Ne quare doceri] Similes locutioni huic structuras adducit Lambinus in Horat. Od. i. 11. ad illud, 'Tu ne quæsieris scire,' &c. Lege illum. *Id.*

Pœnam expectant] Quod gravius est. Nam in expectatione et præsens metus est et dolor futurus. In ipsa autem pœna, solus est dolor. *Servius.*

615 *Forma viros]* Regula. Singulis enim sceleribus statuta sunt supplicia ex more Romano, quem sequitur. *Id.*

Fortunave meruit] Catull. 'queis merser fortunæ fluctibus ipse.' *Germanus.*

616 *Saxum ingens volcunt alii]* Sisyphum dicit, qui Deorum consilia hominibus publicavit. *Servius.*

Saxum ingens volcunt] Sisyphum notat. Vide Adag. *Sisyphus.* Ovid. 'Sisyphus est illic saxum volvensque petensque.' Quidam per hoc intelligunt homines laboriosis quidem, sed irritis conatibus vitam terentes. Ita vetus P. apud Cic. i. Tuscul. 'Sisyphu' versat Saxum sudans nitendo: neque proficit hilum.' Vide et Aristotelem Ethic. i. iii. *Taubmann.*

Radiisque rotarum] Ixionem dixit, ut alibi ostendit, 'Atque Ixionii vento rota constitit orbis.' Licet supra dixerit, 'Quos super atra silex.' Nam de his fabulis variæ sunt in ipsis auctoribus opiniones. *Servius.*

Radiisque rotarum Destr.] Ixionem intelligit. De quo Seneca in Agam. 'Ubi ille celeri corpus evinctus rotæ In se refertur: item Ovid. Met. iv. 10. 'Volvitur Ixion, et se sequiturque fugitque.' Respexit ad supplicium Rotæ, quod postra hodierna longe atrocius. Græcis dicebatur *πορρωχέσθαι*. Rotæ enim inserebantur, et radiis membratim distenti convulsi-que, lentitudine mortis maximo cruciatu perimebantur. Apud Josephum in Maccabæis hujus crebra mentio, ut: 'Illigari igitur mole pedibus appensa, atque innecti rotæ jubetur Maccabæus: ita etiam in gyrum cir-

culi porrectus, ut solutis hinc inde visceribus venisque distentis dolores ipsius et pœnæ crescerent.' Vide Turneb. vii. 16. et J. Langlæi JC. Otium Semestr. x. 3. Macrobi. in Somn. Scip. vide: e quo Beroaldus docet Ixionem hic non intelligi, sed hæc in genere dici: cum de eo superius jam sit actum. *Taubmann.*

617 *Æternumque sedebit, Infelix Theseus]* Contra opinionem. Nam fertur ab Hercule esse liberatus, quo tempore eum ita abstraxit, ut illic corporis ejus relinqueret partem. Frequenter enim variant fabulas poëtæ. Hippolytum Virgilius liberatum ab Inferis dicit: Horatius contra, 'Neque enim Diana pudicum liberat Hippolytum.' *Servius.*

Sedet, æternumque sedebit, Infelix Theseus] Hunc locum, quem Higynus apud Agell. x. 16. illi superiori 122. dissentaneum censebat, vindicant acerrime J. Baptista Pius, Sylloges iii. 9. Facis Gruterianæ, et Jov. Pontanus in Antonio. Passeratius censet, Maronem in hoc secutum Apollon. l. i. quæ vide apud Pimponium. Disputatque de eo G. Fabricius sane accuratius. Signate autem dicit; *sedet, sedebitque*: nam cum Pirithoo ad rapiendam Proserpinam descendens super quadam petra consedit, a qua licet semel ab Hercule avulsus fuerit (vide et Cælium iv. 8.) post mortem tamen destinatus est, ut in memoriam istius rei, æternum in ignescente ista petra pæsideat. Alii, ut hæc salverent, legebant, 'Infelix Tereus,' cujus quidem tyranni inmanitas nota est; quod tamen Fabricio non probatur. Sed cur tamen Theseus, qui Athenarum conditor, et in Deorum numero habebatur, hic affigitur? An, quia Proserpinam rapere aggressus est? Porro Læv. Torrentius in Sueton. Cæsare, c. 4. ubi docet *Sedendi* verbum in luctu usitatum esse, de iis qui mortuis feriabantur; notat, hic quoque non alium, quam pœnitentia lugentem hoc

verbo describi. Rob. Titius l. 11. scribit: Thesea dici *æternum sedere*, quia insidens rupi apud Inferos partem nativam avulsam ibi reliquisset, tanquam sui vicariam, καὶ τοποτηρητὴν τινα, ideoque dici *æternum sedere*, quia πυγὴ etiamnum in saxo relicta sit. Quamquam alii non γλουτοῦ μέρος hæsisse saxo; sed contra saxum, τῷ γλουτῷ ὑποσηλωσθαι. Sed enim post omnes omnium sententias Vvo Villiomanus in Locos Controv. Titii l. 14. omnino cum Hygino verba ista ἐν τοῖς μνημονικοῖς ἡμαρτημένοις Virgillii habet; quæ tolli potius, quam solvi ab Interpretibus meruerint: cum manifesta sit ἀντιλογία. Taubmann.

618 *Phlegyasque miserrimus omnis Admonet*] Si *Phlegyas* est nominativus singularis, hoc dicit, *Phlegyas* omnes admonet apud Inferos pœnas ferentes. Si autem *Phlegyas* accusativus pluralis est, Theseum omnes *Phlegyas* admonentem debemus accipere. Hi, namque, secundum Euphorionem, populi insulani fuerunt satis in Deos impii et sacrilegi. Unde iratus Neptunus percussit tridente eam partem insulæ, quam *Phlegyæ* tenebant, et omnes obruit. *Phlegyas* autem Ixionis pater habuit Coronidem filiam, quam Apollo vitiauit; unde suscepit *Æsculapinm*. Quod pater dolens, incendit Apollinis templum, et ejus sagittis est ad Inferos trusus. Statius: '*Phlegyam* subter cava saxa jacentem *Æterno* premit accubitu.' Serv.

Phlegyasque miserrimus omnis] Tale quid apud Platonem de Aradiæo in Inferis cruciatio; ubi, ex solennibus et ritu judiciorum, editi in nocentem exempli ratio popularibus proclamatione significatur: τὸν δὲ ἀραδιαῖον καὶ ἄλλους συμποδίσαντες χεῖρας τε καὶ πόδας, καὶ κεφαλὴν καταβαλόντες, καὶ ἐκδεύσαντες, εἰλκον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκτὸς, ἐπ' ὀσταλάδων κνέμποντες, καὶ τοῖς ἀελπαροῖσι σημαίνοντες, ὧν ἕνεκά τε ταῦτα ὑπομένοιαν, καὶ οὗτοι εἰς τὸν τάρταρον ἐμπεσόμενοι ἔγουντο. Servius sub nomi-

nandi casu vel ad *Phlegyam*, Ixionis patrem, referri posse putat, qui ob compressam ab Apolline Coronidem suam filiam, Ixionis sororem, incenso Apollinis templo, confossus Dei ultoris telis ad Inferos detrusus fuit: vel sub accusandi casu ad populos *Phlegyas*, qui ob impietatem, concussa a Neptuno ea parte insulæ quam incolabant, obruti omnes fuerunt. Profecto et Hom. eorum mentionem facit Il. N. ubi de Marte et Phobo: Τῷ μὲν ἄρ' ἐκ θρήκης ἐφύρους μετὰ θωρήσσεσθον, ἥ μετὰ φλεγύας μεγαλήτορας. Videtur tamen *Phlegyas* doctis quibusdam sub nominativo potius accipiendum, cum hic Virgilius versus imitatione illius Pindari Pyth. 11. constare videatur, nisi quod patri tribuit Maro, quod filio Pindarus: nempe eadem species proponitur a Pindaro Ixionis rota rap-tati, quæ hic fere *Phlegyæ*: nimirum inquit ille, θεῶν δ' ἐρετμαῖσιν ἱζίονα φαντὶ ταῦτα βροτοῖς λέγειν εἰν πετρῶντι τροχῷ παντὶ κυλινδόμενον, τὸν εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς ἐποιομένους τίνεσθαι. *Phlegyas* tamen populos insigni impietate fuisse, et ὑβριστὰς memorat Hom. in hym. in Apoll. Ἰεῖς δ' ἐς φλεγύων ἀνδρῶν πόλιν ὑβριστῶν; Οἱ δὲ οὐκ ἀλέγοντες ἐπὶ χθονὶ ναετῆδαςκον Ἐν καλῇ βήσση κηφισσίδος ἐγγυθὶ λίμνης. Tu ipse interpone judicium tuum. Infelicem autem Theseum appellasse videtur, quod se filii nece et patricidio contaminasset; ut post paulo eadem ratione Brutum: 'Infelix, utcumque ferent ea fata nepotes.' Germanus.

620 *Discite justitiam*] Hoc est, vel nunc in pœnis locati. Servius.

Discite justitiam, &c.] Versus in sano sensu auro expendendus: qui quidem status et summa est omnium Tragædiarum, et compendium universæ Ethices. Testatur G. Fabricius, se ex Laz. Bonamico viro gravi et fidei pleno audivisse, puellam in agro Patavino fuisse fanaticam, quæ Græce et Latine, omnium literarum ante insaniam expers, optime locuta sit. Quæ cum

interrogata esset, quænam esset præstantissima apud Virgil. sententia, hunc ipsum versum clara voce ter pronuntiasset. *Taubmann.*

621 *Vendidit hic auro patriam*] Etiam hæc licet generaliter dicantur, habent tamen specialitatem. Nam Lasthenes Olynthum Philippo vendidit: Curio Cæsari viginti septem millibus sestertiis Romanis. De quo Lucanus: 'Gallorum captus spoliis et Cæsaris auro.' *Servius.*

Vendidit hic auro patriam] Hæc licet generaliter in proditores patriæ dicantur, de C. Jul. Cæsare tamen fere omnes intelligunt; qui viginti septem millibus sestertiis, e Gallia Romam missis, Carionem, et hujus opera plebrosque e Nobilitate suos faciebat: qui postea eundem sibi, eversa libertate, dominum præficiēbant. Lucanus: 'Gallorum captus spoliis et Cæsaris auro.' Item: 'Emerere omnes, hic vendidit urbem.' *Taubmann.*

622 *Fixit leges pretio atque refixit*] Possumus Antonium accipere secundum Ciceronem in Philippicis. *Fixit* autem ideo, quia incisæ in æreis tabulis affigebantur. *Servius.*

Leges pretio refixit] Omnia hæc scelera posuit Maro, ut viventes ad bonos mores metu pænæ reduceret. *Donat.*

Fixit leges pretio, &c.] Quod Antonium, Clodium, Verrem, ipsumque adeo Tribonianum per avaritiam fecisse, proditum est. *Fixit* autem ex eo dicit, quod leges in æs incisæ in publico fixis tabellis proponebantur: quæ cum avellerentur, dicebantur *refigi*. Ovid. 'nec verba minantia fixo Ære ligabantur.' Cicero in Philipp. 'Num figentur rursus hæ tabulæ, quas vos decretis vestris refixistis?' Vide et Turneb. xxv. 30. *Taubmann.*

Fixit, &c.] Græce παραπήλαι. Inde tabulæ, in quibus edicta, leges, &c. incidebantur, παραπήματα appellabantur. Vide Salm. Plin. exerc. p. 741. *Emmeness.*

623 *Hic thalamum invasit nata*] Thy-

estes, unde Ægysthus natus est, item Cinyras. Nam quod Donatus dicit, nefas est credi, dictum esse de Tullio. *Servius.*

Vetitosque hymenæos] Legibus scilicet. Nam dicendo *vetitos*, ostendit fuisse ut est apud Persas hodie. Unde Donatus male ait, natura et legibus vetitos. *Idem.*

624 *Ausi omnes inmane nefas, ausoque potiti*] Illic sunt et qui fecerunt, et qui conati sunt. Dicit autem secundum Romanum ritum, in quo non tantum exitus punitur, sed et voluntas. *Id.*

625 *Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum, Ferrea vox*] Lucretii versus sublatus de Homero: sed Æreus vox dixit. *Idem.*

Non mihi] Necessario generalitas injecta est, ne cuncta descripsisse videretur: quoniam fuit impossibile latitudinem tantam plene complecti: vel ne contemptui haberentur pænæ propositæ ex quotidiana meditatione. Plus quam etiam metus injicitur, cum infinita formido est. *Donatus.*

626 *Ferrea vox*] Hoc κατ' ἐξοχήν, et proverbialiter. Opp. ἀλιεντ. σιδηρείων νόημα. σιδηρείων νόον. σιδηρέας ὀδόντας. Calaber l. v. σιδηρέων ἥτορ. et l. xii. σιδηρέων κήρ. Homerus Od. v. et Il. x. σιδηρέος θυμός. et Il. xxiii. σιδηρέων μένος. Vocantur his ferrea, cogitatio, mens, dolores, cor, fatum, animus, robur. Æschylus in Prometh. flexu isto dixit: σιδηρόφρων τε καὶ πέτρας εἰργασμένος: Animo ferreo, atque ex petris compactus. Ab hac forma non abit alia, qua ἀντὶ τοῦ σιδήρου infertur χαλκός. ita Homer. Il. ii. χαλκοῦ ἥτορ. et Pind. Od. vi. Νέμ. χαλκοῦ οὐρανός: cor, cælum æreum: et vocibus compositis, sic Homer. Il. i. χαλκοβατὴς δῶ: domus nixa æreis fundamentis, et Pind. Isthm. vii. Χαλκόμεθεν θεῶν ἔδραν: Sedem deorum, cui æreum pavimentum. Latini utrique formæ hæserunt. Ovid. in Phæd. 'Scribe, dabit victas ferreas ille manus.' Lucretius quoque æream vocem dixit. Omitto infinitos, nam hi

tibi facile occurrent. *Cerda.*

Scelerum comprehendere formas] Ut, 'Aut quæ forma viros fortunave mer-sit.' *Servius.*

627 *Possim*] In antiquis pene omnibus, *possim* non inveniunt: in nonnullis, *possem*. *Pierius.*

628 *Longæva sacerdos*] Euripid. *το-λὺχρόνιος παρθένος*. *Taubmann.*

629 *Perfice munus*] Hoc est ramum redde. Nam supra ait, 'Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus Instituit.' *Servius.*

630 *Cyclopum educta caminis*] Hoc est, magna. Ita enim cujuslibet rei magnitudinem significant: adeo ut Statius Argivorum muros ab ipsis dicat esse perfectos. *Idem.*

Cyclopum educta caminis] Intelligit, ærea ista aut ferrea esse, id est, invicta: ita supra, vs. 554. 'stat ferrea turris ad auras.' Sed et turres inventum esse Cyclopum, testatur Aristoteles. Vide Turneb. xxviii. 46. *Taubmann.*

Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis] Præteribo, quod in aliquot antiquis exemplaribus, *hac celeremus* legitur, quasi viam alteram, qua progrediendum esset, indicarit Sibylla. Illud non fuit dissimulandum, quod varie legitur *educta*. Nam codices aliquot *obducta*, hoc est, circumducta, habent. Aliquot absque præpositiva compositione *ducta* tantum: ut alibi, 'Pars ducere muros:' et apud Livium, 'Murum duxit.' Sunt tamen quibus *educta* satisfaciatur magis utpote numerosius, et quod *caminis* de loco positum sit. *Pierius.*

631 *Fornice*] Arcu. Cicero, 'Vidit ad ipsum fornecem Fabianum.' *Serv.*

Fornice] Ea enim est camera, in arcem ducta. *Donatus.*

Adverso fornice] Vulgata aliquot exemplaria in *fornice*. Sed codices omnes antiqui, quotquot habui, *adverso fornice* absque ea præpositione interjecta legunt. *Pierius.*

632 *Hæc ubi*] Antiqui nonnulli co-

dices, *hic ubi* legunt. Sed *hæc dona* magis omnino placet. *Idem.*

634 *Corripiunt spatium*] Raptim peragunt. *Servius.*

Corripiunt spatium] Id est, raptim carpunt et peragunt. Turn. ix. 27. *Taubmann.*

635 *Occupat Æneas aditum*] Ingre-ditur: sicut supra diximus. *Servius.*

Recenti] Semper fluenti. Dixit hoc propter paludem Stygem. *Idem.*

636 *Spargit aqua*] Purgat se. Nam inquinatus fuerat, vel aspectu Tartari, vel auditu scelerum atque pœnarum: et *spargit*, quasi se inferis purgat. *Idem.*

Ramumque adverso in limine figit] De munere hoc, quo gaudebat Proserpina, jam supra. Fortassis hæc mente scriptum est a Propertio el. ii. 13. 'Sat mea, sat magna est, si tres sint, pompa, libelli, Quos ego Persephonæ maxima dona feram.' Ut dicat hos libellos pro ramo sibi futuros, quos offerat Proserpinæ. *Cerda.*

638 *Devenere locos lætos*] Ut metu pœnarum malos deterruit, ita bonos spe felicitatis ad virtutes hortatur. Primo ergo regionum bona prosequitur: deinde, quæ ex his locis capiuntur commoda, et qui sint ii, qui hujusmodi bonis perfruantur. *Donatus.*

Devenere locos lætos] Vir quidam non indoctus, qui nuper et Virgilium scholiis illustravit, ubicunque apud hunc auctorem se offert hoc verbum *devenire* cum accusativo (sæpius autem occurrit) *advenire* legendum contendit, quod *devenire locos, et spehuncam*, sine præpositione ipsi duriusculum videatur, cum et simplici verbo Poëta accusandi casum subjunxerit non semel: 'sitientes ibimus Afros:' et, 'rapidum Cretæ veniemus Oaxem:' et, 'fines venturum Ausonios:' et, 'delato Ortygiam dicturnus Apollo:' ut et Sophocli. *ἐνελ γὰρ ἡλδον παρὸς ἀρχαίων τάφον* et Hom. *τόδε τέτρατον ἱκετο τέκνον Αἰγῆς* et Eurip. in Bacch.

ἤξει δὲ βάρχας, οὐ θανὼν δόσει δίκην et idem, στείχε νῦν δ' παῖ τὸν ἀριστάου et, μόλη δάμα τοῦμόρ et, βαρβάρους ἀφίξομαι. Germanus.

Amæna vireta] Virentia: et est satis usurpatum. *Amæna* autem, quæ solum amorem præstant: vel, ut supra diximus, quasi *amunia*, hoc est, sine fructu, ut Varro et Carminius docent. Alludit autem ad insulas fortunatas. Nam et sequenti hoc indicat versu. -*Servius*.

Vireta] In antiquis exemplaribus, *virecta* per *ct*, et a viridi actu *circetum* dictionem esse Grammatici tradunt. *Pierius*.

639 *Fortunatorum nemorū, &c.*] De Campo Elysio, qui et Paradisus vocatur, multi multa et admiranda tradidere. Et scribit Tertullianus, item Euseb. et Irenæus, quæ de Inferis, vita æterna, et Paradiso commentati sunt Socrates, Plato, alique, pleraque hausta e libris Propheticiis et gente Judaica ad suum sensum depravasse. Fortunatarum tamen insularum descriptio et situs videatur apud Muret. v. 1. *Variar. Lect. Taubmann*.

640 *Largior hic campos æther et lumine vestit Purpureo*] Non nostro largior, sed quam est in cætera Inferorum parte. Aut revera *largior*, si Lunarem intelligis circulum. Nam, ut supra diximus, campi Elysii aut apud Inferos sunt, aut in insulis fortunatis, aut in Lunari circulo. Lucanus, 'Illic postquam se lumine vivo induit.' *Servius*.

Largior] Hic ostendit nihil deesse ex iis, quæ sunt apud superos, adeo ut fortunati et beati appellari mererint. *Donatus*.

Largior hic campos æther et lumine vestit Purpureo] In codicibus aliquot antiquis legere est, *largior hic campus*: inde altero membro, *æther et lumine vestit Purpureo*. In quibusdam aliis, *largior hic ær campos*: quod veriti sunt ponere *Æthera* apud inferos,

quam tamen et 'Solem suum, et sua sidera norint.' Sed vulgata lectio, quæ est *largior hic campos æther*, magis placet. *Pierius*.

Æther] Putant quidam, Poëtam Anaxagoræ sententiam, de quo Metaph. 1. Aristot. secutum, accepisse *ætherem* pro igne mundum ambiente et complente, suffragante illo, 'et lumine vestit Purpureo.' Alii tamen malunt pro *ære* accipere, ex illo 887. 'Aëris in campis latis:' ut *lumen* hic *purpureum* referatur ad splendorem Solis et illustrationem Elysii: vel accipiat, ut *Æn.* 1. 'lumenque juventæ Purpureum.' Et quidem *purpureum* pro pulchro dici, ob coloris iatius præstantiam, notat etiam Turneb. xxviii. 46. Ita Horat. od. iv. 1. 'Purpureos olores' dixit; *Albinovanus* 'nivem purpuream.' *Taubmann*.

Lumine vestit] Sic Apuleius lib. de Mundo: 'Sinceriore interdum luce vestitur:' ita emendat Colvius: vulgo legitur, *vescitur*. Defendi potest. Sic enim dici quit *vescitur luce*, ut a Virgilio, 'vescitur anra.' Redeo: Cicero in Phæn. 'Quam cum perpetuo vestivit lumine Titan.' De lumine Elysiorum signate scribit Plutarchus de sera vindicta: ubi ait, beatos, τῷ φωτὶ διαφέρουσαι ὥστερ ἐν γαλήνῃ: *vagari in lumine tanquam in tranquillitate*. De hoc lumine Elysiorum multa Plato in Phædone. *Cerda*.

Lumine vestit] Ita Lucret. l. ii. 'Quam subito soleat Sol ortus tempore tali Convestire sua perfundens omnia luce.' Arnob. l. 1. 'Siderum Sol princeps, cujus omnia luce vestiuntur, atque animantur.' Tertullianus: 'Æqualitas circumfusi aëris pari luce vestiens angulos.' Tale quid forte Prudent. in Symmach. 'Unde seges late crinitis fluctuet agris, Densus et gravidis se vestiat æquor arstis.' Sic et Græci *λυδρία πόλεως* murum dicunt. *Taubmann*.

641 *Purpureo*] Dat hunc colorem

luminis, ut Valer. Arg. 1. de face crinita: 'Lumenque innoxia fudit Purpureum.' Virgilius ipse Æn. 1. 'lumenque juventæ Purpureum.' Hoc attributum luci dat Catullus de Nupt. Pel. 'Purpureaque procul nantes a luce refulgent.' Ovidius et Seneca, diei, credo ab luce qua dies splendet. Ille Fast. III. 'Purpureum rapido qui vehit axe diem.' Hic in Herc. Cæt. 'quaque purpureus dies Utrumque clara spectat Oceanum rota.' Neque abit illud Petronii in fragm. 'Indica purpureo genuit me litore tellus, Candidus accenso qua redit orbe dies.' *Cerda.*

Solemque suum] Sibi congruum: ut, 'Fessosque sopor suus occupat artus.' *Servius.*

642 *Pars in graminis*] Ostendit quanta animi serenitate in voluptatibus honestis vivant. *Donatus.*

Palæstris] Luctationibus. Græce dixit. *Servius.*

Palæstris] *Palæstra* multa significat, interque alia, imo proprie, locum exercendis corporibus idoneum. Sic Cicero Arpinatem describens, palæstram nominat: et Terentius in Phorm. 'eccum a sua palæstra exit foras.' De loco etiam capiendus Plautus Bacchid. 'ante solem orientem nisi in palæstram veneras.' Male itaque aliqui in Virgilio explicant, *palæstris*, id est, *luctis*. Nam quidem Plautus dicto loco statim inter alios ludos, luctam quoque nominat. Addo auctoritatem Turnebi, et Mercurialis, explicantium hic non luctam, sed locum luctæ. Ille xviii. 46. hic Gymn. 1. 9. Scio, a Polluce, et a Budæo (qui a Polluce accepit) palæstram, generale esse nomen, ita ut *παλαιστρά*, id est, *luctatores*, significant quoque *δρομείς*, *πύκτας*, *δισκοβόλους*, *ἀλτικόν*, id est, *cursores*, *pugiles*, *jaculantes disco*, *contentantes saltu*. Sed hic tantum abest, ut pro his capiam, ut neque pro ipsa lucta: sed pro loco, ut dixi, luctæ.

In voce *gramineis*, respicit morem, quo, ut plurimum, veteres exercebant luctas in locis gramine consitis, ut victi inde gramen evellerent, victorique præberent, quod insigne, gloriosum. Tamen hic *gramineis* explicari simpliciter potest, id est, herbosis. *Cerda.*

Palæstris] *Palæstras* hic luctas accipiunt, a quibus dissentit Turn. xxviii. 46. aitque 'gramineas palæstras,' loca esse herbosa, vacua, in quibus se exercebant ludo et lucta. Idem censet Marc. Donatus Dilucid. 1. 1. *Taubmannus.*

Palæstris] *Ædificii* genus apud Græcos, cujus ædificationem et porticum rationem tradit Vitruvius v. 11. in quibus Athletæ, pugiles, &c. se exercebant. De vocis origine Mercurialis. de Art. Gymn. 11. 8. de varia significatione idem 1. 9. Videndus etiam Panvinus de Lnd. Circens. 1. 1. Per æ scribendum contendit ex Græca etymologia Dausquius. Varia hic studia enarrat, nam iisdem mortui delectantur, quibus vivi. Inde Ovid. Metam. 1. iv. 'Parsque forum celebrant, pars ima tecta tyranni: Pars alias artes antiquæ imitamina vitæ.' Idem noster vs. 653. et seqq. *Emmeness.*

643 *Contendant ludo*] Non odio. *Servius.*

644 *Choreas*] *Re* corripuit propter metrum. Alibi ait secundum naturam: ut, 'Juvat indulgere choreis.' Ergo aut Systolen fecit, aut Antithesin i pro e ponens. Nam Græcum est nomen. *Idem.*

Plaudunt choreas] Ductum ab illo Od. θ. *πέπληγον δὲ χορὸν θεῖον ποσὶν* ubi *χορὸς* pro loco destinato choreis: ut superius eodem lib. *λείπναι δὲ χορὸν, καλὸν δ' εὐρυταν ἀγῶνα*. Fortasse etiam pro *choro*, et loco tripudiis dicato, *choreas* hic accipit Maro. *Germanus.*

Plaudunt choreas] Non tantum accusativum cognatum, sed et alios re-

cipit. Stat. silv. l. i. 'aquis plandere natatu.' Plura dabit exempla Sanct. Minerva p. 180. *Enameness.*

645 *Nec non Threicius longa cum veste sacerdos*] Orpheus Calliopes Musæ et Œagri fluminis filius fuit, qui primus Orgia instituit: primus etiam deprehendit harmoniam, id est, circulatorum mundanorum sonum, quos novem esse novimus: e quibus summus, quem *ἄναστρον* dicunt, sono caret; item ultimus, qui terrenus est. Reliqui septem sunt, quorum sonum deprehendit Orpheus; unde utique septem fingitur chordis. *Longam* autem *vestem*, aut citharædi habitum dicit, aut longam harbam; nam a contrario imberbes, *investes* vocamus. *Servius.*

Nec non Threicius] Ostendit citharam, inter honestas enumerari artes. Est enim musica. *Donatus.*

Sacerdos] Quia et Theologus fuit, et Orgia primus instituit. Ipse etiam homines de feris et duris composuit. Unde dicitur arborea et saxa movisse, ut Deus. *Servius.*

Threicius l. cum v. sacerdos] *Orpheus* Thracius Calliopes Musæ F. qui hic *sacerdos* dicitur, quia primus ex Ægypto arcana ceremoniarum transtulit, et orgia instituit: unde et Horatio vocatur 'sacer interpretsque deorum.' Longo autem syrmate, hoc est, veste fluxa et proluxa humumque verrente, tibicines fidicinesque usos esse, vel ex Horatio notum, in Arte: 'traxitque vagus per pulpita vestem:' item e 4. ad Herenn. Talis et illa notatur apud Tibull. iii. 4. 'Ima videbatur talis illudere palla.' De quo et Turneb. xxviii. 46. et xviii. 35. *Servius* *longam vestem* exponit etiam longam harbam: cum *vesticeps* dicatur barbatus; et e contrario *imberbis* etiam *investis*. Tanbmann.

Longa cum veste] Habitus musicus fuit olim demissus ad pedes, ideo notanter *longa veste*. Apulejus Florid. ii. 'Eique prorsus citharædicus sta-

tus, Deam conspiciens canenti similes, tunicam picturis variegatam dorsum ad pedes dejectus ipsos,' &c. Vide uti locum istum legat Lipsius Elect. ii. 21. Redeo. Inde Horatius ad Pisones, 'traxitque vagus per pulpita vestem,' et Martialis l. iv. 'Musa nec insano syrmate nostra tamet.' Callistratus de statua ipsiusmet Orphei, *χιτὸν δὲ ἐξ ὁμων ἀπαγόμενος εἰς πόδας: tunica ab humeris deducta ad pedes.* Huc spectant Tibullus et Propertius, qui in descriptionibus Phœbi patris musicæ, illi hunc habitum assignant. Ait ille el. iii. 4. 'Ima videbatur talis illudere palla.' Hic el. ii. 31. 'Pythius in longa carmina veste sonat.' Utrique adjungo Valerium Arg. l. i. qui ministrum Phœbi pari habitu ornat, ita inquit: 'Hic vates, Phœbique fides non vana patentis Mopsus, puniceo cui circumfusa cothurno Palla imos ferit alba pedes.' et Ovidium Fast. vi. 'et ut hunc tibicina cœtum Augéal, in longis vestibus ire jubet.' *Cerda.*

646 *Obloquitur numeris*] Dicendo *obloquitur*, chordarum expressit laudem, quas dicit verbis loquutas. *Obloqui* enim non est, nisi contra loquentem loqui. *Servius.*

Obloquitur numeris septem] Nimirum ἀπὸ τῶν ἐπταχόρδων ἁρμονῶν et Epigr. Græco de Thebis, σὴς χερσὶ ἀμφὶων ἁπλῶς χάρις, ἐπτάφυλον γὰρ Πάτριν ἐπταμίτη τέλεισας ἐν κιθάρῃ. Eurip. quoque in Alcest. et Iphig. ἐπτάχορον χέλυν vocat: et Pind. in Pyth. Od. 2. φορμύγγα ἐπτάκτυπον, et in Nem. ἐπτάγλωσσον. Callimachus autem in Deli hymno est auctor, Apollinem numero septenario chordas citharæ definivisse, quod septies cynci Latonæ in nixu accinissent, ἐνθεν δὲ παῖς τόσσας δὲ λύρη ἐνέδραστο χορδὰς ἴσσοτερον, ὅσσοι κύνες ἐν ἀλγέσσιν ἔκισαν. Fulgentius tamen hunc Maronis locum ad septem Musicæ genera mavult referre, Diastemata, Systemata, Phthongos, Tonos, Meta-

bolas, Melopœias. Obloquitur autem a Poëta videtur dictum, ut a Græcis ἀντιμελίζειν, et ἀντιφωνεῖν. Plato de Leg. 2. de citharædis, ἀποδιδόντας πρόσχορδα τὰ φθόγματα τοῖς φθόγμασι. Germanus.

Obloquitur] Explicni non de ipso loquente, sed de loquente cithara. Ita Lucretius l. iv. 'Et citharæ li- quidum carmen, chordasque loquen- tes.' Si quis capiat de Orpheo pul- sante pariter et canente, firmabit sententiam suam Tibulliano illo : 'Sed postquam digiti fuerant cum voce locuti : et illo Propertiano iii. 3. 'carmina nervis aptat.' In quibus non canitur aut assa voce, aut assa lyra : sed voce pariter et lyra ad eum modum, quo pastores Virgiliani : 'Tu calamos inflare leves, ego dicere ver- sus.' *Cerda.*

Obloquitur] Laus chordarum, quæ non sonare, sed verbis quasi loqui videbantur. Græci habent suum ἀντιμελίζειν et ἀντιφωνεῖν. Alii, *Oblo- quitur numeris*, interpretantur, *Cecinit modulis ac rhythmis* : ut et fides incre- puiſſe, et simul voce cecinisse intelli- gatur. Sed vide et Turneb. xxviii. 30. *Taubmann.*

Numeris] Rhythmis, sonis : ut, 'Numeros memini, si verba tenerem.' *Servius.*

Septem discrimina] Quia omnes chor- dæ dissimiliter sonant. *Idem.*

Septem discrimina vocum] Ita et Eu- ripid. ἐπτάτονον χέλυν vocat : et Pin- darus φόρυγγα ἐπτάκτυπον, item ἐπτά- γλωσσον. Sed et Eustath. ἐπταχόρδου lyræ meminit. De Orphei lyra sive cithara ; et cur septem chordas ha- buerit, a multis curiosissime disputa- tur. Tu vide mihi Turneb. xix. 30. et Serv. *Taubmann.*

647 *Jamque eadem dig. &c.]* Id est, intus canit et foris. Manus enim si- nistra carpit chordas digitis, quod in- tus canere est : tacita quadam musica nec foris audita, sed artifici tantum intellecta. At manus dextra pectine

chordas pulsant, canitque foris, id est, canit, quod etiam alii audiant : nec enim tacita est ejus, ut sinistra mu- sica ; sed canora. Turn. xiv. 4. et xxviii. 46. *Idem.*

Jam pectine pulsant eburno] Jam, nunc. Hoc autem *pecten* declinatur ut lien, carmen. *Servius.*

Pectine] Notat Nascimb. tempore Julii iii. Romæ statuam Orphei mar- moream erutam esse, quæ sinistra ci- tharam, dextra pectinem tenuerit ; inde censet, ubi pecten in hac re a Poëtis ponatur, revera pectinem in- telligi, non plectrum. *Taubmann.*

648 *Hic genus antiquum]* Quod non omnes viros fortes in Elysio visos esse commemorat, hæc ratio est : quia isti divinos meruerant honores ; quod Tydeo, vel his, quos supra me- moravit, non contigit. Nam ideo *antiquum* addidit, quasi et illis Elysii non contigerint campi, si eis anno- rum non derogasset vetustas. *Serv.*

Hic genus] Videtur mihi hic versus factus cum oppositione ad illum, ubi nocentium catalogus, 'Hic genus an- tiquum terræ Titania pubes : ut pari modulo incipiat catalogus felicium. *Cerda.*

649 *Magnanimi heroës]* Catull. 'o nimis optato sæclorum tempore nati Heroës salvet Deum genus.' *Ger- manus.*

Heroës] Ἡρωεῖς ἄνδρες apud Schol. Homeri ad Iliad. A. 4. de Heroibus Feith. ant. Homer. i. 1. *Emmenes.*

Nati melioribus annis] Plerumque enim virtus decoloratur temporis infelicitate. Cicero, 'Ut illa laus tem- porum, non hominum fuisse videatur.' *Servius.*

Nati melioribus annis] Aut felicio- ribus quam ii erant, in quos calami- tas belli Trojani incidit : aut, quibus majori in honore virtus erat, quæ plerumque decoloratur temporis in- felicitate. Cicero : 'Ut illa laus tem- porum, non hominum fuisse videatur.' Catullus : 'O nimis optato sæclorum

tempore nati Heroës! *Taubmann.*

660 *Itusque, Assaracusque*] Trojani reges fuerunt. *Servius.*

Trojæ Dardanus auctor] Hunc in septimo inter Deos dicit relatum: ut, 'Et numerum divorum altaribus augeat.' Sed, ut diximus supra, Homerum sequitur, qui inducit simulacrum Herculis apud Inferos visum. *Idem.*

651 *Miratur*] In antiquis sane omnibus codicibus, Longobardico excepto, *miratur* est singulari numero: ut de Ænea tantum id dicatur. Quid enim Sibylla miraretur, quæ sibi alias innotuerant? Sunt tamen, in quibus *mirantur* legas. *Pierius.*

652 *Stant terræ*] Antiqui plerique codices, *stant terra defixæ*, legunt, ablativo casu, pro *terræ*. Utrumque enim dicitur eleganter. *Idem.*

Defixæ hastæ] Subaudis *Inanes*. Item, 'equos inanes.' *Servius.*

Terra defixæ hastæ] Notat Turnebus Poëtam morem antiquorum respexisse, qui hastæ posteriorum partem etiam præpilabant ad defigendum humi, quam *οβριᾶχον* Græci, *στέπακα*, et *σαυρωτήρα* appellabant. Hom. *ἔγχεα δὲ σφω Ὀρβ' ἐπὶ σαυρωτήρος*. *σαυρωτήρι* autem *ἐπιδορᾶρι* opponitur, utpote cuspis, et pars hastæ prior. *Germanus.*

653 *Per campum*] In antiquis aliquot exemplaribus, *campum* legitur unitatis numero: sed non displicet *campos* pluraliter, ad amplitudinem indicandam. *Pierius.*

Quæ gratia currum] Detrahit unum u. liceutia, qua Latinitas Græcos secuta genitivo plurali syllabam aut addit aut detrahit. Hoc loco detraxit: sicut 'Arma virum.' Contra addidit, 'Alituum pecundumque genus,' pro *alitum*, sicut Græci *μυστῶν ἑλικωνιδῶν*. *Servius.*

Currum] Sunt antiqui codices, Mediceus et alii, in quibus *currum* integra dictione scriptum habeatur. Prisciano placet syncopam fieri: ne-

que tamen negat *ux* duplex scribi posse, ut fiat synalœpha cum subsequente versu. *Currum* tamen reperias. *Pierius.*

654 *Nitentis*] Pingues; ab eo quod sequitur, id quod præcedit, intelligis. Per omnia autem, quæ dicturus est, intelligendum hoc, 'Quæ gratia fuit vivis, eadem sequitur tellure repositos.' *Servius.*

655 *Eadem seq. tellure repositos*] Anacreon contra, *ὁ θανὼν οὐκ ἐπιθυμῇ*. *Germanus.*

Eadem sequitur, &c.] De his ex disciplina Platonica sumptis videatur Cælius x. 9. et Macrobi. i. 9. in Somn. Scip. *Taubmann.*

657 *Vescentis*] Omnia in unum læta convenerant: honestorum personæ: cætus justorum: apparatus epularum: lætitia, cantus: locus herbescente viriditate hilaris et odore lauri jucundus, nemorosus, atque undarum perennium copia semper apricus. *Idem.*

Pæana canentis] Proprie Apollinis landes, quod nunc congruit propter lauri nemus: abusive omnium deorum. Sic *Orgia* proprie Liberi: abusive, omnium Deorum sacra. *Serv.*

658 *Odoratum*] Pro odorum: ut diximus supra. *Idem.*

Inter odoratum lauri nemus] Ita etiam de his locis Tibullus i. 3. 'Floret odoratis terra benigna rosis.' Virgilius infra inducit, 'Riparumque toros, et prata recentia.' Plutarchus de sera vindicta constituit partem istam, *ὅλη καὶ χλωρότητι, καὶ χλόας ἀνθέων ἀπόσας διαπεποικιλμένον*: *Sileo*, viriditate et omnigenis floribus ornatum. Additque: *ἔξτεναι δὲ μαλακῆς, καὶ πραΐαν αἶθρα, δσμάς ἀναφέρουσιν ἰσορῆς θαυμασίας*: exhalabat autem lenem auram et mollem, quæ odorem exhibebat suavitatis maxime. Pergit pluribus Plutarchus. In opere etiam de orbe Lunæ adumbrans partem istam beatorum, ait: *καὶ τὴν νῆσον εὐωδία κατέχεσθαι πᾶσαν*: totam insulam occu-

puri suavi fragrantia. Libat Propertius has voluptates iv. 7. 'Mulcet ubi Elysias antra beata rosas.' Consonant ista cum doctrina Epicuri, qui dicebat, *τέλος τῶν ἀγαθῶν καὶ σοφῶν ἀνδρῶν τὴν ἡδονὴν εἶναι.* Verba sunt Ciceroni: 'finem bonorum et sapientium esse voluptatem.' *Cerda.*

Unde superne Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis] Eridanum Aratus in cælo esse dixit haud longe a ceto. Hic et in terris est, qui in Italia, id est, in Venetia, *Padus* vocatur: quem alii etiam ad Inferos volunt tendere, alii nasci apud Inferos, et exire in terras. Ideo autem ista finguntur, quia de Apennini parte oritur, quæ spectat Inferum mare, et tendit usque ad superum. Ergo hic sensus est, Canebant in locis, unde superne, id est, ad superos plurimus Eridani amnis per silvam volvitur. Namque verisimile est: quoniam legimus de Aristæo, 'Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis.' Et congruè: nam omnis humor ex terræ nascitur venis. Alii *Eridanum* pro quocunque accipiunt, et dicunt κατ' ἐξοχὴν dictum. Nam legimus 'Fluviorum rex Eridanus:' et amant poëtæ, pro appellatione, ponere magnæ rei proprietatem: ut alibi, 'Poculaque inventis Acheloïa miscuit nvis.' Melius tamen est, si distinguamus, 'Unde superne plurimus,' Unde ad superos plurimus, id est, magnus amnis volvitur per silvam Eridani, id est, populos. Fabula namque hæc est: Eridanus Solis filius fuit: hic a patre impetratum currum agitare non potuit, et cum ejus errore mundus arderet, fulminatus, in Italiæ fluvium cecidit: et tunc a luce ardoris sui, Phaëthon appellatus est, et pristinum nomen fluvio dedit. Unde mixta hæc duo nomina inter Solis filium et fluvium invenimus. Postea ejus sorores fiendo in populos veræ sunt: ut in decimo, 'Populeas inter frondes umbramque sororum.' Et hoc Virgilius: nam alii

in alias arbores dicunt. *Servius.*

Unde superne Plurimus] Canebant in locis, unde ad superos plurimus, id est, magnus amnis volvitur: quippe qui xxx. annibus augeatur. *Taub-*

Eridani] Qui *Padus* vocatur. Sicut autem in cælo consecrarunt astrologi Eridanum, sic et in Elysiis ponit eum Maro, vel cælestis illius imitatione, vel patriæ commendatione inductus, cum sit in Italia fluviorum rex. Sic Catonem umbris dare jura scripsit, ne Græci tantum exercendis Inferorum judiciis præfecti viderentur; interesse putans ad patriæ ornamentum et Catonis laudem, hominem Romanum illic judicare. Turn. xxii. 1. *Taubmann.*

660 *Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi*] *Manus*, id est, multitudo eorum qui ob patriam passi sunt vulnera: et est figurate dictum. Sane animadvertendum, quod ait Horatius in arte poetica, 'Et simul et jucunda et idonea dicere vitæ.' Nullam enim majores nostri artem esse voluerunt, quæ non aliquid reipublicæ commodaret. Unde Virgilius hoc per transitum facit. Nam dicendo puniri patriæ venditores, contra præmia defensoribus solvi: nihil aliud, nisi fugienda vitia, et sectandas esse docet virtutes. *Servius.*

Hic manus, ob patriam, &c.] Locum communem eorum, qui dicti φιλοπόλεις, et φιλοπολῖται, plures conjunxerunt. Erasmus variis in locis. Rittershusius in Oppianum, et in Homerum Spondanum, Brusonius lib. et cap. 6. Auctor. πολυνῶθ. Pierius in Hieroglyph. Andreas Eborensis, interpretes aliqui hic in Virgilium. Ideo abstinco, res enim ista facile parabilis. Non omittam tamen verba Tullii, qui cadentes pro patria in Elysiis constituit, ut hic Virgilius. Loquens de legione Martia, quæ cecidit dimicans contra Antonium, ait: 'Vos vero, qui extremum spiritum effudiatis, piorum estis sedem et locum consecuti.' Reliquorum exemplis adjice, quæ de

Chæremone narrat Agathias lib. II. *Cerda*.

661 *Sacerdotes casti, dum vita manebat*] Quasi quis castus posset esse post mortem : sed aliud dicit ; id est, qui fuerunt casti dum in communione vitæ versarentur. Nam hi qui sacra maxima accipiebant, renuntiabant omnibus rebus : nec ulla in his nisi numinum cura remanebat. Herbis etiam quibusdam emasculabantur : unde jam coire nec poterant. Dicit ergo eos sacerdotes, qui casti fuerunt etiam ante sacra suscepta. *Servius*.

662 *Pii vates*] Vaticinantes, non mendaces. *Idem*.

Phæbo digna locuti] Aut veridici, qui talia loquebantur, qualia decebant Apollinem. Multi enim mentiebantur : ut in Lucano Phæbas, ad quam Appius Claudius, 'Et nobis dabis, improba, pœnas, Et superis quos fingis, ait.' *Idem*.

663 *Inventas aut qui vitam excoluere per artis*] Qui erudierunt et ornaverunt vitam per inventa artificia. Significat autem Philosophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita colebatur. *Idem*.

Inventas aut qui vit. exc. per artis] Ἀλφροτὰς ἄνδρας Hesiodi innuere videtur, τοῦτ' ἐστὶ, ἐφευρετὰς καὶ ἐπιστημονικοὺς. Nimirum Orpheus in hym. Palladem εὐρεσιτεχνον vocat. Aristot. lib. Polit. B. memorat hanc inter alias leges Hippodami legislatoris, ut præmia inventoribus decernerentur : ἐτίθει δὲ νόμον περὶ τῶν εὕρισκόντων τὴν πόλει συμφέρον, ὅπως τυγχάνωσι τιμῆς. Videntur hæc autem ex Platonis fere desumpta symposio. φρόνησιν τε καὶ τὴν ἁλλήν ἀρετὴν, ὧν δὴ εἰσι καὶ οἱ πάντες ποιηταὶ γενήτορες, καὶ τῶν δημιουργῶν ὅσοι λέγονται εὐρετικοὶ εἶναι. *Germanus*.

664 *Quique sui memores alios fecere merendo*] Et quia aliquos sui memores fecere præstando : ut, 'Nunquam, regina, negabo Promeritam,' id est, præstitisse. Terentius, 'Ego, Chærine, ne utiquam officium liberi esse homi-

nis puto : cum is nihil promereat, postulare id gratiæ apponi sibi.' *Serr.*

Alios] Non placet quod in exemplaribus plerisque veteribus *aliquos* legitur. Plus enim est *alios* dicere. *Pierius*.

Memores fecere merendo] Prop. el. IV. 'Sim digna merendo, Cujus honoratis ossa vehantur aquis.' *Germ.*

Quique sui memores alios fecere merendo] Vide ut locum istum tractet, explicet, expendat S. Augustin. Virgilium admiratus I. XXI. de Civit. cap. ultim. ubi versum istum comparat cum doctrina Evangelica. *Cerda*.

Quique sui memores, &c.] Horum virtutes enarrat Macrobi. in somn. Scip. I. 8. *Emmeness*.

665 *Omnibus his nirea cinguntur tempora vitta*] Per quod eos ostendit meruisse divinos honores : ut diximus supra. *Servius*.

Omnibus his] Omnia commoda consequuntur honestatis cultores ; locum, sidera, lucem, prata, nemora, cibos, delicias, studia artium, ut non privati vita, sed ad aliud vivendi genus transisse videantur. *Donatus*.

667 *Musæum ante omnis*] Theologus fuit iste post Orpheum : et sunt variae de hoc opiniones. Nam eum alii Lunæ filium, alii Orphei volunt, cujus eum constat fuisse discipulum. Nam ad ipsum primum carmen scripsit, quod appellatur 'Cratera.' *Serv.*

Medium nam plurima turba Hunc habet] Locus huic similis est apud Aristidem in oratione funebri Alexandri Poëtæ præceptoris sui, ubi ait, hunc in Inferno circumdari ab choris Poëtarum et historicorum, conantium enixe, ut ad se Alexander divertat. ποιητῶν χοροὺς ἰστασθαι περὶ ἐκείνον. Qui attente legerit Aristidem, inveniet Græcum hunc multis in rebus Virgilio hæsisse. *Cerda*.

668 *Humeris extantem suspicit altis*] Quasi Philosophum, ac si diceret Platonem. Alludit enim poëta. Nam Plato ab humerorum dictus est latitudine. Athleta enim fuit, qui post

omnium victoriam, se philosophiæ dedit. *Idem*.

Humeris extantem] Hanc exsuperantiam Gr. *ὑπερβολὰν* et *ἀκροβολὰν* vocant. Servius, Nascomb. alique putant allusum ad Platonem, unde sua potissimum hauserit Poëta. Certe ob humerorum latitudinem dictus est Plato: atque ob corporis illud robur primum athleta fuit, deinde se Philosophiæ tradidit. Mirantur autem multi hic Maronem honorifice Musæi meminisse, de Homero siluisse: ac Græci quidem nonnullam ei livoris hac de caussa labem adspargunt, &c. De quo Turneb. xviii. 46. *Taub.*

669 *Felices*] Utpote quæ post depositam vitam, talia loca ac delicias sint assecutæ. *Donatus*.

Tuque, optime rates] Quia theologus fuit. Et sciendum hoc loco Sibyllam jam a numine derelictam: unde et interrogat, quod alias non faceret. *Servius*.

670 *Quæ regio Anchisen, quis habet locus*] Bene et generalitatem requirit et speciem, quo possit fætilius inveniri. Nam locus in regione est. *Id.*

Illius ergo] Propter illum, vel causa illius. *Ergo* autem conjunctio fuit; sed per accentus mutationem in adverbium transit: et est sola particula, quæ habet in fine circumflexum. Multi male putant nomen esse indeclinabile: et dicunt positum esse pro caussa (*Caussa* autem nomen est quod ponitur pro ratione) qui casus declinatione caret. *Servius*.

Illius ergo] Lucret. l. iii. 'Inter eunt partim statuarum et nominis ergo.' *Germanus*.

671 *Magnos amnis*] Aut magna fluentia: aut quia novem sunt, quæ odiosum fuerat commemorare per singula. *Servius*.

673 *Nulli certa domus*] Id est, habitatio, quam animæ taudin certam habent, quandiu in corporibus sunt: post quorum solutionem vagantur pro vitæ merito in circulis. *Idem*.

Nulli certa domus] Totum hunc locum laudat Scal. Poët. v. 16. Hic autem innuitur, animam a corpore secretam nullius loci spacio includi; sed pro vitæ merito in circulis vagari. *Taubmann*.

Lucis habitamus opacis] Varia dicit, quæ pro vitæ varietate contingunt. In his autem locis Heroum animæ coluntur. *Servius*.

674 *Recentia rivis*] Virentia: rivo- rum scilicet caussa. *Idem*.

Rivis] In Romano codice, *silvis* pro *rivis* legitur. Sed enim *Rivi* in caussa sunt, cur prata sint recentia. *Pierius*.

Prata recentia rivis] Virentia, rivo- rum caussa: ita Hor. Od. iii. 4. 'fron- dem novam' pro virenti dixit. Alii *silvis* legunt. *Taubmann*.

675 *Voluntas*] In codicibus aliquot antiquis, *voluptas* habetur. Errore, ut puto; quia alibi simili indiligentia *voluptant*, pro *volutant* scriptum animad- verti. *Pierius*.

Si fert ita corde voluntas] Lucret. iii. 'Si fert ita forte voluntas.' *Germanus*.

676 *Jugum*] Ita enim dividuntur montes, in radices, latera, juga, ver- tices, pro locorum qualitate. *Servius*.

Facili jam tramite] In codicibus ali- quot antiquis, *facili vos tramite* legi- tur: sed *jam* in antiquioribus habe- tur. *Pierius*.

678 *Dehinc summa cacumina lin- quunt*] Non *linquit*. hoc enim dicit: Æneas et Sibylla, perducti ad sum- mum, in plana descendant. *Servius*.

679 *Penitus convalle tirenti*] Valde virenti: ut, 'penitusque sonantibus Accestis scopulos.' *Idem*.

680 *Inclusas animas*] Non re vera inclusas: sed multitudine separatas, quo facilius agnoscerentur. *Inclusas* autem, aut segregatas: aut secundum ritum antiquum. Multitudinem enim si numerare non poterant, eam in locum certum includebant per par- tes, et ex unius numero quanta esset videbant. Quod Xerxes de suo fecit

exercitu. *Idem.*

681 *Lustrabat studio recolens*] Circuibat, studiose tractabat. *Idem.*

Lustrabat] Oculis. *Donatus.*

Recolens] Animi intentione. *Idem.*

682 *Carosque nepotes*] Posteror: sicut per nurus fœminas dicunt. *Serv.*

683 *Fataque fortunasque virum, moresque, manusque*] Felicitas enim aut fatalis est, aut fortuita, aut ex virtute descendens. *Idem.*

Fata, fortunas, mores, manus] Propositio est eorum, quæ deinde prosequitur. *Donatus.*

685 *Alacris*] Ipse alacris. Et sciendum antiquos et *alacris* et *alacer*, et *acris* et *acer*, tam de masculino quam de fœminino genere dixisse. Nunc masculino utrunque damus: de fœminino *alacer* et *acer* nunquam dicimus: licet Ennius dixerit: 'Æstatem Autumnus, post acer hiems sit.' Nam inde est 'alacer.' *Servius.*

686 *Genis*] Palpebris. Ennius de dormiente, 'Imprimisque genæ genam.' *Idem.*

Excidit ore] Quasi seni: quod circa Anchisen reservat, ut, 'Tantumque nefas patrio excidit ore.' *Idem.*

687 *Venisti tandem*] Hoc ad effectum pertinet tandem. Alias oritur quæstio, quod dicit, 'Sic equidem ducebam animo.' *Idem.*

Venisti tandem] Vide colloquium Ulyssis cum Anticlea matre apud Inferos, Od. A. Ut autem *venisti tandem*, sic Od. P. ἦλθες τηλέμαχε γλυκερὸν φίλος. *Germanus.*

Spectata] Probata: ut, 'Et rebus spectata juvenus.' Hoc autem dicit, Tua pietas mihi semper probata, nunc etiam 'iter durum' vicit, scilicet Inferorum. *Servius.*

Spectata] Legi *expectata*, et explicui cum oppositione ad illud, 'Sic equidem ducebam animo rebarque futurum, Tempora dinumerans, nec me mea cura fefellit.' Hoc enim expectantis est. Alii legunt, *spectata*, hac sententia: Probata est mihi tua

pietas per labores, ac dura itinera. Ad eum modum, quo Ovidius dicit, 'spectatur in ignibus aurum,' id est, probatur. Quod Græci δοκίμαζον, διακρινόντες. Lectionem hanc sequitur Passeratus, quem Germanus advocat; et Germ. ipse, prolato in Paralip. vetere codice, in quo est *spectata*. Sequitur Jos. Scal. in Catull. et addit translationem duci a probationibus operum, quæ dicuntur *spectationes*, ab Agellio, et aliis. Sequitur Servius: nam tametsi in illo semper legatur *expectata*, sed ejus verba aliud indicant: sunt vero hæc 'expectata, probata, ut rebus spectata juvenus,' &c. Potes hos sequi. Ego in primum inclino, nam ita hic videtur assumi vox ista, ut Æn. II. 'quibus Hector ab oris Expectate venis?' *Cerda.*

689 *Et notas audire et reddere voces*] Familiariter loqui. *Servius.*

Audire et reddere] Ex Catullo de nupt. Pel. 'Nec missas audire queant, et reddere voces.' Usurpavit quoque Æn. I. *Cerda.*

690 *Rebarque futurum*] Arbitrabar, ratiocinabar esse venturum. Per quod intelligimus fataliter Æneam ad Inferos descendisse. Non enim nisi fatalia deprehenduntur. *Servius.*

691 *Nec me mea cura fefellit*] Nec decepit me dulcissimus filius. Nam vocativus est, *mea cura*, id est, tu: et dictum est sicut, 'Veneris justissima cura.' *Idem.*

Mea cura] Id est, Spes mea: quia spei cura est comes. H. Steph. Servius *mea cura* pro vocandi casu habet, et exponit, 'dulciss. fili.' *Taubmann.*

692 *Quas ego te terras, &c.*] Pietatis magnitudo ostenditur, cum pater ejus ingemit casibus. *Servius.*

Quas ego te terras] Romanus codex, et aliquot alii vetusti, *quas ego per terras* legunt. Mihi prior lectio facit satis: quia etiam si *per* legas, *te* pronomen desideraretur. *Pierius.*

694 *Libyæ tibi regna nocerent*] Aut quia de Junone ait Venus: 'Haud

tanto cessabit cardine rerum.' Aut, quod est melius, illud dicit: Timui ne dum apud regna Carthaginis voluptatibus vacabas, imperium fatale derelinqueres. *Servius.*

696 *Tristis imago*] Severa, terribilis: ut supra, 'Et turbida terret imago.' *Idem.*

696 *Sapius occurrens*] Κατὰ τὸ συν-
τρεφόμενος *sapius* ei dictum intelligimus: aut certe, Egredere me tua imago ad hæc tendere limina, quam sæpe videre consuevi. *Idem.*

Occurrens] Respicit ad illud v. 'Averna per alta Congressus pete, nate, meos.' Cum addit *sapius*, intelligendum κατὰ συντρεφόμενος. Nam semel apparuisse Anchises legitur. *Cerda.*

Tendere adegit] In codicibus aliquot pervetustis, legere est *adire coegit*. Sed omnino lectio hæc ex aliqua paraphrasi desumpta est, pedestris enim et exilis est. Illud vero *tendere adegit* longe sublimior phrasis et elegantior. *Pierius.*

697 *Stant sale Tyrrheno classes*] Affectionis est filii etiam ea indicare, de quibus non interrogatur. *Servius.*

699 *Largo fletu*] Nato ex gaudio. *Idem.*

Rigebat] In antiquis plerisque rigebat plurali numero est. Sed de *Enea* tantum hoc dictum voluit multi, quod absurdum dicunt dare lacrimas Anchisæ, in beatorum jam numerum adscito. Sed fecit hoc Poëta ad affectum mutæ pietatis exprimendum. *Pierius.*

700 *Ter conatus ibi col. dar. brach.*] Supra ex Hom. de Eurydice et Crenæa. Sæpe autem Eurip. ἀμφιδόνα, et περιβάλλειν ἑσθ' ἡσέας. *Germannus.*

701 *Ter frustra*] Sapius: finitus pro infinito. *Servius.*

703 *Interra videt Æneas*] Εἰπὺς est hoc loco, id est, unus sensus protentus per multos versus: in quo tractat de Platonic dogmate, quod in Phædone positum est περὶ ψυχῆς, de quo in Georgicis strictim, hic latius loqui-

Delph. et Var. Clas.

tur. De qua re etiam Varro in primo divinarum plenissime tractavit. Hoc autem continet: Æneas dum per Inferos pergeret, respexit fluvium quendam loci remotioris: ad quem innumera multitudo tendebat animarum. Interrogavit patrem, quis esset fluvius, vel qua ratione ad eum pergerent animæ, Pater ait, Lethæus est: pergunt autem; ut potantes oblivionem patiantur, et incipiant in corpora velle remeare. Stupefactus Æneas interrogat: Dic pater, animæ, quæ per præteritam vitam tot supplicia pertulerunt, possunt habere votum revertendi in corpora? Non est verisimile, liberatas de corporis carcere ad ejus nexum reverti. Suscepta narratione, hæc Anchises exequitur: primo debere fieri, ut redeant, deinde posse, deinde velle: quæ quoniam obscura sunt, aliis sub divisionibus innotescant. Quid est debere? Cuncta animalia a Deo originem ducunt: quæ quia nasci cernimus, revertuntur sine dubio, unde cuncta procreantur. Deinde posse sic probat: quia immortales sunt animæ, et sunt, quæ possunt reverti. Tertium est, utrum velint: quod dicit fieri per Lethæum fluvium. Et hoc est, quod dicturus est: sed incidentes quæstiones faciunt obscuritatem. *Idem.*

Valle reducta] Is locus dicitur reductus, qui habet vias non recta continuo tendentes, sed ejusmodi, ut tibi in lustrando redeundum recurrendumque sit. Sic Mæander flexus habet reductos, sic multi horti reductas vias, sic Horatius bis dixit, 'reductam vallem' ad imitationem Nostri, videlicet Od. 1. 17. et in Epod. 11. Sed de hac re dictum jam et in Georg. et Æn. 1. *Cerda.*

704 *Seclusum*] In Romano codice, *reclusum* legitur: sed enim Virgilius hujus dictionis primam libentius corripere solet. *Pierius.*

Virgulta sonantia silvæ] Quæ est

9 L

Virg.

juxta prærupta fluminis. *Servius*.

Silvis] *Servius silvæ* legit: et Romanus illi codex adstipulatur. Reliqui etiam variant. Advertendum autem, *silvæ* apud *Servium* accipi genitivo casu. In Mediceo *silvis* habetur. *Pierius*.

705 *Domos placidas*] Campos Elysios. *Servius*.

Prænatat] Præterfinit, et contrarie dictum est. Nam non natant aquæ, sed nos in ipsis natamus. Ennius igitur secutus est, qui ait, 'Fluctusque natantes.' Sane de hoc flavio quæritur a prudentioribus, utrum de illis novem sit, qui ambiunt Inferos, an præter novem: et datur intelligi, quod ab illis novem, qui ambiunt Inferos separatus est. Namque volunt, eum esse imaginem senectutis: nam animæ nostræ vigent et alacres sunt, et plena memoria a pueritia usque ad virentem senectam; postea, in nimia senectute, omnis memoria labitur, qua lapsa, mors intervenit, et animæ in aliud corpus revertuntur. Unde fingant poetæ animas, Lethæo hausto, in corpus redire. Ergo *Lethæus* est oblivio, morti semper vicina. *Idem*.

706 *Hunc circum*] Signate, non, circa: quia hic non solum proximitas indicatur. Ita statim, *circum lilia*: ut notet, animas et apes in globum commeantes ad flumen, ad flores: ita etiam Georg. i. de Zonis, 'Hanc circum extremæ dextra lævaque trahuntur:' ut notet, non proximitatem, sed vertiginem. *Cerda*.

Gentes populique] Innumerarum gentium et populorum animæ. *Servius*.

Innumerae gentes] Ut ille *ἄριθμον ἀνέριθμους*. *Germanus*.

707 *Ac velut, &c.*] Illustrabitur hic locus illis, quæ dixi *Æn.* i. ad illud: 'Qualis apes æstate nova per florea rura, Exercet sub sole labor.' Cur dicat *æstate*, satis illustratum, imo explicatum Ge. iv. ubi quæsi, quo tempore apes se dent ad laborem

suum. Car *æstiva*, ibi quoque: nam apes non se credunt cælo nubilo. *Cerda*.

708 *Floribus insident*] *Insido illi rei*: ut, 'Insidat quantus miseræ Deus.' *Insisto* autem *illam rem*, ut, 'Nulli fas casto sceleratum insistere limen.' *Servius*.

Circum lilia funduntur] Hoc est, circumfunduntur; *lilia* autem pro quibuscumque floribus, speciem pro genere posuit. *Idem*.

Candida lilia] Arripuit a Nostro Propertius i. 20. De variis liliorum generibus non solum candidorum, lege Plinium, qui docet, qua arte ex candidis fiant purpurea. *Cerda*.

711 *Flumina porro*] Longe remota: et est Græcum adverbium. Bene autem *Æneam* longe a Lethæo facit: quia adhuc juvenis est. *Servius*.

712 *Quis complerint*] In vetustis quibusdam exemplaribus legere est, *quidde*, hoc est, quorsum, quam de causa; sed non ita placet. In aliquot aliis *quisque viri* habetur: quod rectius mihi succedere videtur, *Quæ flumina, Quique viri*. Est et *compleverunt* finitivo modo in bona codicam antiquorum parte. In aliquot, ut in Mediceo, *complerent* per *e*. Nusquam vero *complerint* per *i* legi. *Pierius*.

Agmine ripas] Cursu, impetu: per quod ostendit cito iri ad senectam: quia tota celeritate usus labitur vitæ. *Servius*.

713 *Tum pater Anchises*] Interrogat *Æneas* quis fluvius sit, et quare animæ illum petant. Ad utrumque breviter respondet, *Esse animas, quæ in alia corpora reverti volunt, et fluvium esse Lethæum*. *Donatus*.

Animæ, quibus altera fato Corpora debentur] Sciendum, non omnes animas ad corpora reverti. Aliquæ enim propter vitæ merita non redeunt; aliquæ redeunt propter malam vitam; aliquæ propter fati necessitatem. *Servius*.

714 *Lethæi ad fluminis undam, &c.*] Si

anima æterna est, et summi spiritus pars: qua ratione in corpore non totum videt; nec est tantæ prudentiæ tantæque vivacitatis, ut omnia possit agnoscere? quia, cum cæperit in corpus descendere, potat stultitiam et oblivionem: unde non potest implere vim numinis sui, post naturæ suæ oblivionem. Obliviscitur autem, secundum poetâs; præteritorum, secundum Philosophos, futuri: unde medium tenuit dicendo *Oblivia*. Idem.

Lethæi ad fluminis undam] Hinc, credo, ducto argumento, aut certe consentiente, Romæ Erycis fanum fuit, ubi ea figura et fignento Amor positus stabat, ut eodem gestu facem undæ immergere, et latices Lethæos propinare videretur, tali emblemate *Aræpus* dictus, quod ægras ab amore mentes sanare crederetur: cujus meminit Ovid. l. ii. De remed. am. his versibus: 'Est prope Collinam templum venerabile portam; Imposuit templo nomina celsus Eryx: Est illic Lethæus Amor, qui pectora sanat; Inque suas gelidam lampadas addit aquam. Illic et juvenes votis obliviam poscunt, Et si qua est duro capta puella viro.' *Germanus*.

716 *Securos latices*] Qui securos faciunt; ut *morbos pallidos* dicimus, quod pallidos faciunt. *Servius*.

Securos latices] Ut Cicero securam recordationem dixit præteriti doloris: et Epigr. iii. σὺ δ' εἰ θέμις ἐν φθιμένοις τοῦ λήθης ἐπ' ἐμοὶ μὴ τι πλὴς πέματος. Horat. Epod. 'Pocula Lethæos ut si ducentia somno Arente fauce traxerim.' *Germanus*.

Oblivia] Docent autem Philosophi, quid anima, ad ima descendens, per singulos circulos perdat: unde etiam Mathematici fingunt, quod singulorum numinum potestatibus corpus et anima nostra connexa sunt: ea ratione; quia, cum descendunt animæ, trahunt secum torporem Saturni, Martis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurii lucri cupiditatem, Jovis regni deside-

rium: quæ res faciunt perturbationem animabus, ne possint uti vigore suo et viribus propriis. *Servius*.

Longa obliviam potant] Sic Lucan. l. iii. 'Me non Lethææ, conjux, obliviam ripæ Immemorem fecere tui.' *Taubm.*

717 *Jam pridem*] Ex quo ait, 'Tum genus omne tuum, et quæ dentur mœnia discas.' *Servius*.

Jam pridem] Respicit ad illud Æn. v. 'Congressus pete, nate, meos.' Jam enim dudum nato apparuerat Anchises, monueratque ut descenderet ad se ad Inferos: nunc aperit, cur hoc voluerit, 'Jam pridem (inquit) cupio prolem enumerare meorum.' *Cerda*.

718 *Quo magis Italia*] Ex hoc ostendit se magna dicturum. *Donatus*.

Quo magis Italia mecum lætare reperta] In codicibus aliquot antiquis, *lætare* imperativo modo: deque re præsentis, ad solidiorem gaudii causam. In omnibus deinde pro *tandem*, uno exemplo, *mecum* scriptum est. In Romano totus versus ita mutatus, 'quo magis Italiam mecum lætare repertam.' Jam enim in Italiam descenderat Æneas, eamque repertam esse, plurimum gaudebat. Sed eo magis gaudendum ait Anchises, quod non tantum erroribus finis sit impositus, quodque sedes fato debitæ jam apprehensæ; sed quod, præter hæc, tot illustres viri sint ex suo genere propagandi, totque et tantæ sanguini suo accessiones præparatæ: quocirca, Lætare, ait; nunc magis ac magis. *Pierius*.

719 *O pater*] Nova brevitatis. Nam dicendo *pater*, qui loquatur, ostenditur. *Servius*.

Ad cælum hinc ire putandum est] Miscet Philosophiæ figmenta poetica: et ostendit tam quod est vulgare, quam quod continet veritas et ratio naturalis. Nam secundum poetâs hoc dicit: Credendum est, animas ab Inferis reverti posse ad corpora? ut *cælum* superos intelligamus, id est, nostram

vitam. Secundum Philosophos vero hoc dicit: Credendum est, animas corporis contagione pollutas, ad cælum reverti? *Servius*.

O pater, anne] Non poterat non mirari, quod ad tanta incommoda vitæ redire vellent. *Donatus*.

O pater, anne, &c.] Lege versam integrum, et admirare Virgilium, qui ipsa carminis difficultate exprimit Æneæ sensum, vix credentis animas inde evasuras. Est hic cælum mortalis vita; ut mortales, ipsi *superi*, respectu inferiorum. Ita supra, 'superasque evadere ad auras.' Cum allusione ad hoc significatum dixit Plautus Aulul. 'superi' incœnati sint, et cœnati inferi.' In Seneca Tragico reperies multa exempla. *Cerda*.

720 *Sublimis animas*] Non omnes, sed sublimium. *Servius*.

Sublimis animas] An, illustres et nobiles? ut plerique. An hæc est sententia: Fierine potest, ut animæ, quæ nunc sunt in Inferno, iterum supernæ et sublimes reddantur? *Cerda*.

Ad tarda reverti Corpora] Animæ comparatione, qua velocius nihil est. Uno enim momento potest universa discurre. *Servius*.

Ad tarda] In codicibus aliquot antiquis, in *tarda* legere est. Utrumque placet. *Picrius*.

Ad tarda reverti corpora] De transmigratione animarum videndus Lactant. vii. 22. 'Poëtæ vero cum scirent hoc seculum malis omnibus redundare, oblivionis amnem induxerunt, ne malorum ac laborum memores animæ reverti ad superos recurrent,' &c. *Emmenas*.

721 *Quæ lucis miseris tam dira cupido*] Ut id desiderent, propter quod se solvant pœnas dedisse, scilicet vitam. *Servius*.

Cupido] In codicibus aliquot antiquis *cupido est*, una plus dictione legitur. Sed absque ea satavimus. *Picrius*.

Quæ lucis miseris tam dira cupido] Supra in Georg. 'regnandi veniat

tam dira cupido.' Docte notavit Dion. Lambinus, cupidinem masculine semper ab Horatio hac significatione usurpari. Observavi etiam Euripidem in Iphig. eandem significationem et *ἀρροδίτην* dedisse: μέγρε δ' ἀρροδίτη τις ἑλλήνων στρατῷ πλεῖν ἐκ τάχιστα βαρβάρων ἐπὶ χθόνα. Quin ut hic *lucis cupido*, Euripidi in Herc. οὐδὲ τοῦ βλοῦ πτόθος θανεῖν ἐρίαν μ' et Sophocl. in Tyr. βλοῦ μοι τοῦ μακραίνος πτόθος' idem in Trach. τίς ἐ πτόθος ἀνδρός ἴκερ' ἢ θεῶν βλα. Lucret. l. iii. sub finem: 'Quæ mala nos subigit vital tanta cupido? Et sitis æqua tenet vitæ semper hiantes.' *Germanus*.

722 *Dicam equidem; nec*] Lucret. vi. 'Expeditam; neque te in promissis plura morabor.' *Idem*.

Suspensum] Sollicitum, incertum: ut, 'Multo suspensum numine docui.' *Servius*.

723 *Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit*] Hystero-proteron. Post hunc enim versum sequi debuit, 'Dicam equidem: nec te suspensum, nate, tenebo.' *Idem*.

Suscipit Anchises] Aggreditur Anchises relationem, et ordine suo singula prosequi cœpit. Occasione future relationis, altior tractatus inducitur, ut ostendat poëta, ex quibus constet hominum genus, vel ceterorum animalium: et unde moveantur in gaudium; unde vertantur in metum; unde diversis cupiditatibus teneantur; unde animæ nutrimenta suscipiant. *Donatus*.

Suscipit] In probatoribus codicibus antiquis, *suscipit* habetur: quod significat *respondet*. Et in Evangelica lectione, multa eo modo reposita animadvertas: recte quidem prius traducta, sed imperitia sæculi postmodum corrupta. Huic vero lectioni Prisciani etiam subscripta auctoritas dicentis, illi *ἐπολαμβάνω* pro *respondet*. Ὡς ἐπολαμβάνω ἔφη. Nos, *suscipiens* inquit. Hinc Virgilius, 'Suscipit An-

chines, atque ordine singula pandit: pro, respondit ad interrogationem Æneæ. *Suscipit* agnoscent nonnulli codices. *Picinus*.

724 *Principio calum ac terras, camposque liquentis*] Interrogatus Anchises, quare animæ velint reverti ad corpora, quasi aliud dicit, tamen illuc recurrit: quod Græce τὸ πᾶν dicitur, id est, omne quod est. Quatuor sunt elementa: terra, ær, aqua, æther: et Deus. Præter hæc nihil est aliud: et hoc mundum non possumus dicere: nam mundus non est totum. Ergo Deus est quidem spiritus divinus, qui per quatuor infusus elementa gignit universa. Igitur si de elementis et Deo nascuntur omnia, unam originem habent, et par est natura omnium. Sed videamus quid in nobis est a Deo: et quid a quatuor elementis. Quantum datur intelligi, ab elementis habemus corpus, a Deo animam: quod ideo probatur, quia quod est in corpore, terra, humor, anhelitus, calor (quæ omnia videntur, sicut etiam elementa) animus invisibilis est: sicut etiam Deus, unde originem ducit. Illa præterea irrationabilia sunt sicut corpus: contra Deus habet consilium, sic etiam animus. Deinde elementa mutari videmus, quorum perire mutari est, sicut etiam corpus: quod inde originem ducit: contra, Deum non perire, manifestum est, ergo nec animus perit, qui inde originem ducit: nam pars semper sequitur genus. Huc igitur tetendit primam intentionem suam, ut animos immortales diceret. Sed occurrit illud, Si immortales sunt, et unum habent principium: qua ratione non omnia animalia sentiunt similiter? Et dicit non esse in animis dissimilitudinem, sed corporibus, quæ prout fuerint, vel vivacia, vel torpentia, ita et animos faciant, quod potest etiam in uno eodemque corpore probari. In sano enim corpore alia est vivacitas mentis, in ægro pigrior, insanis invalida

et ratione carens, ut in phreneticis cernimus; adeo cum ad corpus venerit, non natura sua utitur, sed ex ejus qualitate mutatur. Inde Afros versipelles, Græcos leves, Gallos pigrioris videmus ingenii: quod natura climatū facit, sicut Ptolemæus deprehendit, qui dicit translātum ad aliud clima hominem naturam ex parte mutare: de toto enim non potest; quia in principio accepit sortem corporis sui. Ergo anima pro qualitate est corporis. Et qua ratione res melior est in potestate deterioris? Atqui divinus animus debuit corpus habere in potestate, non mortale corpus naturam animi corrumpere. Sed hoc ideo fit, quia plus est, quod continet, quam quod continetur: ut si leonem includas in caveam, impeditus vim suam non perdit: sed exercere non potest: ita animus non transit in vitia corporis, sed ex ejus conjunctione impeditus, nec exercet vim suam. Occurrit et illud: Omne quod corrumpitur, æternum non est: si animus insanit, irascitur, desiderat, timet, caret æternitate, cui sunt ista contraria: nam passio æternitatem solvit. Quod ideo falsum esse dicimus, quia animus nihil per se patitur, sed laborat ex corporis conjunctione. Et aliud est per suam naturam corrumpi; aliud per contrarium rei alterius. Videmus enim tale aliquid, ut in lucerna, quæ per se clara est, et locum in quo est sine dubio illuminat: sed si qua re tecta fuerit et inclusa, non perdit splendorem proprium, qui in ea est. (remoto namque impedimento apparet) nec tamen quia impeditus est ejus vigor, ideo etiam corruptus. Ita ergo et animus quandiu est in corpore, patitur ejus contagionem; simul atque deposuerit corpus, recipit suum vigorem, et natura utitur propria. Si ergo recipit naturam suam, quare pœnas apud inferos patitur? Ideo, quia res quæ simul diu fuit, non potest deposita ipsa re sta-

tim ad snum nitorem reverti : ut si speciem candidam missam in lntum polluas, et eam statim auferas, non iccirco sordibus caret, sed absoluti- onem requirit, ut in pristinum nitorem possit redire. Sic anima, ex eo quo datur corpori, inquinata, etiam si corpus deponat, necesse habet purgari. Si ergo purgantur et recipiunt natu- ram, cur volunt reverti? Quia po- tant (inquit) oblivia. Est etiam illud ambiguum : Aut ut præteritarum obli- viscantur penarum; aut certe ut ignaræ futuri, habeant redeundi desi- derium in corpora, quod sine passione non fit : nam animus in quo est passio meretur reverti. *Servius.*

Cælum] Pro *aire* et *æthere* posuit: ut, 'Jam cælum terramque.' *Idem.*

Ac terras] In Romano codice *terram* unitatis numero scriptum est. Alibi tamen eadem pene sententia dictum : 'Deum ire per omnes Terrasque tractusque maris, cælumque profun- dum.' *Pierius.*

Principio cælum ac terras] Per *cælum* hic a plurimis intelligitur *air* et *æther* (de quo tamen ambitosissime disputat P. Lætus) per *campos liquentes*, mare : quod Lucret. *campos* vocavit *natantes*. Tractat autem locum ex Platonico- rum doctrina, 'Mundi animam esse Deum :' quem hic *Spiritum* appellat : Plato *νοῦν*, id est, *mentem*. De quo Servius admodum copiose : item Cri- nitus vi. 12. Cælius xx. 11. Macro- b. in Sonn. Scip. i. 14. et 17. *Taubm.*

Camposque liquentes] Id est, maria. *Servius.*

725 Lucentemque globum lunæ] Ideo nus est participio, ut ostendat eam suum lumen non habere. Nam *lucens*, est, quod aliunde illuminatur; *lucibile*, quod per se lucet, ut patu- lum et patens : *Patulum* est quod semper patet; *Patens*, quod et ape- ritur et clauditur, ut oculus. *Globum* autem ideo, quia dicitur luna σφα- ροειδής esse. *Idem.*

Titaniaque astra] Aut stellas dicit :

aut Solem, quem supra unum fuisse de Titanibus diximus. *Idem.*

726 Spiritus] Divinus scilicet : et unum est, sive mentem dicat, sive animum, sive spiritum. *Idem.*

Intus alit] Vegetat, et in æternita- tem custodit : quia mistus est, et nulla pars est elementi sine Deo. *Id.*

Per artus] Per elementa : quæ membra sunt mundi. Corporalia namque sunt, quæ possunt videri. *Id.*

727 Mens agitat molem] Magnitu- dinem mundi mens agitat : et si, ut Cicero dicit in Tusculaniis, 'æternum est quicquid in æterno motu est,' sine dubio etiam animus æternus est. Semper enim in motu est, adeo ut ne nobis quidem quiescentibus conqui- escat. *Idem.*

Magno se corpore miscet] Aut Anti- ptosis est, pro corpori : ut, 'Hæret pede pes, densusque viro vir :' quod potius credendum est. Aut certe se- cundum eos locutus est, qui dicunt corporalem esse : et cum ita diffinient, *ῥῆπ νοσῶν*, id est, ignem sensualem. Quod si verum est, corpus est : nec per Antiptosis dixit, sed per diffi- nitionem, *magno corpore*, id est, non communi. *Idem.*

728 Inde hominum pecudumque ge- nus] De quatuor elementis et Deo. *Servius.*

730 Et cælestis origo Seminibus, quantum non noxia corpora tardant] Quod supra diximus : In tantum, in- quit, in omnibus viget pars divinita- tis, in quantum sinit corporum quali- tas. *Idem.*

Ignis est ol. vig. et cæl. origo] Lu- cret. ii. 'Denique cælesti sumus omnes semine oriundi, Omnibus ille idem pater est.' Inde et herœs ex disciplina Homeri in aquis mortem perhorrescebant, quod igneam ani- mam extingui aqua crederent. Re- curre ad superiorem locum *Æn. i.* 'O terque quaterque beati.' Vide- tur autem poëta alludere ad Demo- criti dogmata, quem sequebatur Si-

roa : qui quidem Democritus animam ignem statuebat, et se maxima agilitate moventem, et aliud, ut docet Aristot. l. i. De animo: *φῶς γὰρ ἕστι καὶ μέλιστα καὶ πρῶτος ψυχῇ εἶναι τὸ κινεῖν*, &c. *Germanus*.

Ignescit est olis vigor et calestis origo] Veteres philosophi animam ignem esse censuerunt, quam sententiam a Zenone, Stoicorum principe, probatam esse et propagatam non uno loco Cicero testatur. Eam vide de Fin. bon. et mal. iv. 5. Tusc. quæst. i. 10. de Nat. Deor. iii. 14. Huc faciunt illa Lactant. l. de Opif. Dei. c. 8. 'Eo igitur mens, et ignis ille divinus tanquam cælo tegitur,' &c. *Emmenes*.

732 Terrenique hebetant artus] In quantum non hebetant artus. *Servius*.

Moribundaque membra] Morienti similia, hoc est, semper morientia. Nunquam enim in eodem statu sunt: sed aut minuantur, aut crescunt. Ergo animus idem est: sed uti viribus suis non potest propter conjunctionem. *Idem*.

733 Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque] Ex corporis conjunctione, et hebetudine. Varro et omnes Philosophi dicunt, quatuor esse passiones: duas a bonis, duas a malis opinatis rebus. Nam *dolere* et *timere*, duæ opiniones malæ sunt: una præsentis, alia futuri. Item *gaudere*, et *cupere*, opiniones bonæ sunt: una præsentis, altera futuri. Hæc ergo nascuntur ex ipsa conjunctione. Nam neque animi sunt, neque corporis propria. Pereunt enim facta segregatione. *Idem*.

Met. cup. dol. gaud.] De hisce quatuor affectionibus Macrobi. in Somn. Scip. i. 8. *Emmenes*.

Neque auras Despiciunt] Nam quia coherent corpori, obliviscuntur naturæ suæ, quam *auras* vocavit. *Servius*.

Neque auras Despiciunt] In antiquis scriptis codicibus quos viderim, eodem exemplo legitur, *Neque auras*

despiciunt. Alicubi etiam *respiciunt*, habetur. *Pierius*.

734 Clausa tenebris, et carcere cæco] Definitiones sunt corpora. *Servius*.

Clausæ teneb. et carcere cæco] Alludit forsan ad illud Platonis, *σῶμα ἡμῶν σῆμα*. *Germanus*.

Clausæ tenebris] Definitiones corporis sunt: nam et Græcis corpus nostrum *δῆμα*, hoc est, *vinculum*, nuncupatur: et Platoni *σῶμα* nostrum q. *σῆμα*: unde Cic. de Repub. l. vi. 'Qui e corporum vinculis tanquam e carcere evolaverunt.' *Taubmann*.

735 Quia et supremo cum lumine vita reliquit] Quia, ut diximus, occurrit debere eas statim, post corpus depositum, redire in suum vigorem: et dicit non posse. Quæ enim diu conjuncta sunt, invicem se tenent, et trahunt reliquias sordium antiquarum. *Servius*.

736 Non tamen omne malum] Cedit quidem, sed non omne. Nam remanet: quod, ut purgetur, necesse est. Inde est, quod dicit, 'Eadem sequitur tellure repositos.' Bene autem *miseris*, quæ etiam post corpus habent corporis damna. Unde est, 'Nec funditus omnes Corporeæ excedunt pestes.' *Idem*.

738 Diu concreta] Conjuncta et conglutinata. *Idem*.

Inolescere] Crescere, ut 'Udoque docent inolescere libro.' *Idem*.

739 Ergo exercentur pœnis] Quia, deposito corpore, sordes supersunt. Pœnas autem minime perferunt animæ: sed illius conjunctionis reliquæ, quæ fuit inter animam et corpus. Nam licet ista duo per se pœnas perferre non possint: homo tamen perferit, qui de his duobus est factus. *Idem*.

740 Supplicia expendunt] Ideo agunt supplicia, non ut animas puniant, sed ut eas peccatis exuant pristinis. *Idem*.

Aliæ penduntur inanis Suspensæ ad ventos] Loquitur quidem poetice de

purgatione animarum; tangit tamen, quod et Philosophi dicant. Nam triplex est omnis purgatio: aut enim in terra purgantur, quæ nimis oppressæ sordibus fuerint, deditæ scilicet corporalibus blandimentis, id est, transeunt in corpora terrena; et hæc igni dicuntur purgari. Ignis enim ex terra est, quo exurantur omnia: nam cælestis nihil perurit. Aut in aqua, id est, transeunt in corpora marina, si paulo mellius vixerint. Aut certe in aëre, transeundo scilicet in aëria corpora, si satis bene vixerint: quod in Statio legimus, ubi de anguriis tractat: unde etiam in sacris omnibus tres sunt istæ purgationes. Nam aut teda purgantur et sulphure; aut aqua abluuntur, aut aëre ventilantur, quod erat in sacris Liberi. Hoc est enim, quod dicit in secundo Georg. 'Tibique Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu:' nam genus erat purgationis. Et in ipsis purgationibus bonorum meritum secutus est ordinem, ut ante aëriam, inde aquæ, post ignis diceret purgationem. *Idem.*

[743 *Quisque suos patimur Manes*] Supplicia, quæ sunt apud Manes: ut si quis dicat, iudicium patimur, et significet ea, quæ in iudicio continentur. Est et aliud verius. Nam cum nascimur, duos Genios sortimur. Unus est, qui hortatur ad bona; alter qui depravat ad mala: quibus assistentibus post mortem, aut asserimur in meliorem vitam, aut condemnatur in deteriorem: per quos aut vacationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo *Manes*, Genios dicit: quos cum vitâ sortimur. *Idem.*

[*Quisque suos patimur Man.*] Nam si bonus ad Inferos venit, bonos patitur manes: si malus, malos. *Donatus.*

[*Quisque suos patimur Manes*] Ut Turnebus explicet xxii. 1. in promptu est, ille non mihi probatur: sicuti neque Servius, quem multi sequuntur: refert enim hos manes ad Genios.

Mihi placitum, dici pati manes, ut, pati furias. Nam Ælius Stilo (citatur hunc Lilius syntag. vi.) ait, nihil esse aliud manes, quam Deos Inferos. Patimur igitur manes, erit, patimur deos Inferos tortoresque. Plutarchus de ira dixit, τὸ δὲ καλοῦσθαι, ἐρυνίδες, καὶ δαίμονες οὗ θεῶν δὲ, οὐδὲ Ὀλύμπιον: punitio furiarum est, et demonum: non decorum, non cælestium. Objiciet aliquis, cur dictum: 'Quisque suos patimur manes?' nonne potius, 'Quisque nostros patimur manes?' vel, 'Quisque suos patitur manes?' Ego Poëtam laude, qui tres orationes in unam inclusit: has scilicet, 'omnes patimur nostros manes, ego meos, quisque suos.' Ergo ita verba conjunxit, ut sententia ad tres illas referri queat. Porro Poëta verba pro adagio esse possint, ad explicandum, omnes mortales, suo quemque incommodo, esse obnoxios. Observa imitationem Ausonii: 'tormentaque sæva gehennæ Anticipat, patiturque suos mens conscia manes.' *Cerda.*

[*Manis*] Notum est inveniri *manes* pro pœna, ut apud Stat. Theb. viii. 'At tibi quos, inquit, manes, qui limite præcepit Non licito per inane ruis?' Sed aliam addo Sanctii sententiam in lib. de Antiphrasi c. 2. ubi sic hunc Maronis obscurum locum interpretatur: 'Quemadmodum,' inquit, 'qui alios læserunt, aut necaverunt, patiuntur lemures, et larvas interfectorum, ut Orestes et alii; sic Anchises et alii boni viri patiebantur proprios manes, id est, non prius transibant ad Elysios, quam propria crimina purgarent.' Plura illic. *Emmenes.*

[*Erinde*] Una pars orationis est, et in tertia a fine accentum habet, licet penultima longa ait. Quod factum est, ut ostenderetur una pars esse orationis, ne præpositio jungeretur adverbio, quod vitiosum esse non dubium est. *Servius.*

Exinde] Post examinationem. *Donatus*.

Amplum] Ut ostendat non illis paucis paratam esse latitudinem hanc, sed pluribus, modo ita vivant, ut illuc venire mereantur: sed quia pauci mereantur, pauci diffusam latitudinem merentur. *Idem*.

744 *Pauci læta arva tenemus*] Non omnes. Qui enim minus purgantur, statim redeunt ad corpora. *Servius*.

745 *Dence longa dies perfecto temporis orbe*] Quia etiam post purgationem opus est tempore, ut perseveret in purgatione: et sic redeat. Et queritur, utrum animæ per Apotheosin (de quibus ait, 'Pauci læta arva tenemus') possint mereri perpetuam purgationem, quod non potest fieri. *Merentur* enim temporis multi, non perpetuitatis: et quæ male vixerant, statim redeunt: quæ melius, tardius: quæ optime, diutissimo tempore sunt cum numinibus. Paucæ tamen sunt, quæ et ipsæ, exigente ratione, licet tarde, coguntur reverti. *Idem*.

Longa dies] Longo tempore est opus, ut fiat talis purgatio, qualis fuit, antequam in corpus perveniret. *Donatus*.

Perfecto temporis orbe] Finito legitimo tempore. *Servius*.

Orbe] Orbis pro certo annorum numero et conversione passim sumi apud Nostrum, testatur Salmas. *Plin. exerc. p. 822. Emmentess*.

746 *Concretam*] Affixam et inhaerentem. *Servius*.

747 *Ætherium sensum*] Siderum τῶν νοερῶν. *Servius*.

Auræ] Antiqua omnia exemplaria quæ legi, *auræ* quidem legunt: verumque absque collisione scandendum offerunt. Sed enim ab eruditissimis omnibus, *auræ* trisyllabum receptum video. Et unum hunc inter eos quatuor locos, quibus ea diæresi Virgilias ait usus, enumerat Valerius Probus. *Pierius*.

Ignem] Sensualem: id est, Deum.

per quod, quid sit anima, ostendit. *Servius*.

Auræ simplicis ignem] Non urentis. *Simplicis* autem, nostri comparatione: qui constat de ligno et aëre. Ille enim per se plenus est et æternus, quia simplex. Omnia enim *σύνθετα*, id est, composita, exitum sortiuntur. Unde et atomos, perpetuas dicunt, quia simplices sunt, nec recipiunt sectionem. *Idem*.

748 *Has omnis*] Ac si diceret, *etiam has omnes*. Nam supra non omnes dixit, sed 'Animæ quibus altera facto Corpora debentur.' *Idem*.

Rotam volvere per annos] Exegerunt statutum tempus per annorum volubilitatem. Est autem sermo Ennii. *Idem*.

Mille rotam volvere per annos] An in voce *rota* lateat aliud ab eo quod explicui, me latet. De spatio mille annorum loquitur Plato de Rep. x. et ex Platone multa Cælius. Poëtæ sententiam adumbravit Silius l. xiii. 'Hæc animæ cælum repetunt, ac mille peractis Oblitæ Ditem redeunt in corpora lustris.' Cicero in Somn. loquens de hac re, non certum numerum posuit, tantum dixit: 'corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur, nec in hunc locum, nisi multis exagitati seclis, revertuntur.' Itaque millenarius numerus Poëtæ videtur capiendus pro multiplici. Præsertim cum in Phædro Platonis loquentis de hac re, inferatur mentio non solum χιλιεστού, sed etiam τριεσχιλιεστού έτους: *millium annorum*, sed etiam *trium millium*. Quin ibidem mentio fit decem millium: et Aristophanes de re alia loquens in Vesp. πόλεις χίλια, *urbes mille*: ubi Scholiastes, ἀντὶ τοῦ πολλὰ. *Cerda*.

749 *Deus evocat*] Non dicit quis: sicut supra, 'Dii quibus imperium est animarum.' Sed alii Mercurium volunt propter hoc, 'Animas ille evocat Orco Pallenteis, alias sub Tartara tristitia mittit.' Et est ratio: nam

vobis dicitur, id est, sensus: quo Philosophiam, quæ hæc indicat, intelligimus: quia ipse etiam invenit literas. *Servius.*

Dens] Servius Mercurium accipit propter illud, *Æn.* iv. 'animas ille evocat Orco Pallentes, alias sub tristitia Tartara mittit.' Placet hoc Magio *Miscell.* iv. 11. Ad hanc Mercurii potestatem allusit Aristophanes in *Irena*; nam loquens cum illo: ἀλλ' ἔα τὸν ἑσπέρ' ἐκείνῳ ὁπάει δὲ εἶναι κάρῳ: *Quia ab inferis virum hunc ne quæso turbassis situm.* Ab hac potestate, qua Mercurius putabatur præesse mortuis, factum ut huic Deo sacra quæpiam fierent post dies triginta a mortuo homine. *Cerda.*

Evocat] Sumpta metaphora ab militibus evocatis: ideo signate agmine. Qui isti sint, obvium ubique, et in Lipsio non semel. Sed quoniam vocem hanc Mercurio attribuit Poëta, eo spectat, Deum hunc dici *νομιταῖος*, et *νομιτα*, a potestate, quam illi Maro hoc loci attribuit. Voces istæ ubique passim obviæ. Nunc mihi de priore ante oculos Sophocles in *Ajace*, de posteriore Laërtius in vita Pythagoræ. Hanc Mercurii potestatem fusius attigi *Æn.* iv. *Idem.*

Agmine magno] Impetu: et dictum est imperative ἀνελθούσας. Non enim blanditiis inductæ redeunt: sed necessitate quadam coguntur, ut potantes velint reverti. *Servius.*

750 Inmemores] Vel præteritorum, vel futurorum. *Idem.*

Ut] In codicibus aliquot antiquis, *supra in convexa* est: quod non ita placet. *Pierius.*

751 Rurus et incipiant, &c.] Putant docti plerique illa Persii, 'Nec fonte labra prolixi Caballino, Nec in bicipiti somniasse Parnasso Memini, ut sic repente poëta prodirem,' capienda de hæc animarum transmigratione, cum allusione ad historiam et somnium Ennii. Quasi dicat Persius: Non mihi in somnis transfusa est poësis, uti Ennio

accidit. Dicunt videlicet, Ennium somniasse, transfusam in se Homeri animam, inde exstitisse magnum vatem. Huc videtur alludere Horatius *epist.* iii. 50. 'Ennius et sapiens, et fortis, et alter Homerus.' Quem in locum ita Porphyrio: 'Ennius in principio *Annalium* somniasse scripsit, admonitus, quod secundum Pythagoræ dogma, anima Homeri in suum corpus venisset.' Huc etiam credunt alluisse Lucretium l. ii. 'In pecudes alias divinitus insinuet se, Ennius ut noster cecinit.' Ista Ennii, Lucretii, Horatii, Persii consensio digna est, quæ notetur. *Cerda.*

752 Dixerat Anchises] Antedicta de reversione animarum probatio huc tetendit, ut celebret Romanos, et præcipue Augustum. Namque qui bene considerant, invenient omnem Romanam historiam ab *Æneæ* adventu, usque ad sua tempora summam celebrasse Virgilium. Quod ideo latet, quia confusus est ordo: nam eversio Ilii, et *Æneæ* errores, adventus, bellumque manifesta sunt: Albanos reges, Romanos etiam consules, Brutos, Catonem, Cæsarem, Augustum, et multa ad historiam Romanam pertinentia hic indicat locus. Cætera quæ hic intermissa sunt, in *dolorordis* commemorat. Unde etiam in antiquis invenimus opus hoc appellatum esse non *Æneidem*, sed *gesta populi Romani*. Quod ideo mutatum est, quia nomen non a parte, sed a toto debet dari. *Servius.*

753 Turbamque sonantem] Aut quæ tunc propter festinationem sonabat, aut *turba* perpetuum est epitheton. *Idem.*

Turbamque sonantem] Supra de Harpyis: 'Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis.' *Germanus.*

Turbamque sonantem] Imitator Homerus, qui et ipse animas stridere ac sonare dixit. Sed et *turba* perpetuum est epitheton. Turneb. xii. l. *Taubmann.*

754 Longo ordine] Non quo nati sunt, sed quo apud Inferos stabant. Non enim eo, quo regnarunt, dicturus est ordine. *Servius.*

Possit] In antiquis plerisque codicibus *posset* habetur. Et *longo ordine*, secus a Servio No. Marcellus interpretatur, ingenti multitudine. *Pier.*

755 Adversus legere] Considerare, relegere. *Servius.*

Venientum discere voltus] Videtur ita dixisse ut Eurip. *μαθεῖν* in Phœniss. cum ad spectandum de muris Polyniciis exercitum Antigone a pædagogo invitatur, ἄλλ' εἰσόρα τὸ πρῶτον, εἰ βούλει μαθεῖν. *Germanus.*

756 Nunc age] Proponit se dicturum prolem Trojanam, et nepotes: inde ex Italo sanguine commixtos: et fata sua: ergo exequitur specialiter, quos generaliter in primo libro tetigit. *Donatus.*

Dardaniam prolem] Albanos reges, qui tredecim fuerunt de Æneæ et Lavinia genere. Unde ait, 'Itala de gente.' *Servius.*

758 Industri] Hoc nomen notitiæ fuit, non meriti. Unde etiam in metreticibus invenitur. Nam et *nobiles* et *illustres* vocantur. *Idem.*

In nomen ituras] In gentem, ut Statius, 'Nomen Echionium matrisque genus Peridiæ.' *Idem.*

Nomen] Notat Achilles Statius in Catullum, *nomen*, pro familia hic sumi. Ita ipse Catullus, 'non decet Tam vetus sine liberis Nomen esse.' et Livius l. i. 'Per seipsum nomen Cennium impetum facit.' *Cerda.*

Nostrumque in nomen iturus] Vir quidam doctus profitebatur nuper apud me, se ut plerosque Grammaticos antiquos mirari quoque, quomodo Maro salvo decore et fide historiæ sub persona Anchisæ, Romanorum animas recensere, designare, et indicare Æneæ potuerit, qui necdum nati essent: cum absurdum videatur Romanum aut Numam apud Inferos demonstrare, qui nec in humanis, nec

genitura adhuc ullâ fuissent. Animadvertendum tamen fortasse, Poëtam perite a parte nostri meliore anima individua denominasse, non a corpore, et eum Platonis in Phædone locum imitatum, ubi ζῆν et τεθνάναι opponit, mutuoque se consequi docet, animosque ex disciplina Pythagoræ vices alternare, et varia sorti corpora, hinc ex superis ad Inferos migrare, in alia corpora temporis intervallo aliquo remigraturos: ut mirum non sit, si Anchises fatorem peritus filio aperuerit, quæ quibus personis et nominibus devotæ destinæque jam tum essent apud Inferos animæ. Locus autem ille apud Platonem sic habet: παλαιὸς μὲν οὖν ἐστὶ τις λόγος οὗτος ὃς μεμνημένα, ὥς εἰσιν ἐνθένδε ἀφικόμεναι ἐκεῖ, καὶ πάλιν γε δεῦρο ἀφικνοῦνται, καὶ γίγνονται ἐκ τῶν τεθνεώτων καὶ εἰ τοῦθ' οὕτως ἔχει, πάλιν γίγνεσθαι ἐκ τῶν ἀποθανόντων τοὺς ζῶντας ἄλλο τι ἢ εἰεν ἂν ἡμῶν αἱ ψυχὰς ἐκεῖ οὐ γὰρ ἂν πάλιν ἐγίγνοντο μὴ οὔσαι, καὶ τοῦθ' ἱκανὸν τεκμήριον τοῦ ταῦτ' εἶναι, εἰ τῷ ὄντι φανερόν γίγνεται ὅτι οὐδαμῶς ἕλλοθεν γίγνονται οἱ ζῶντες ἢ ἐκ τῶν τεθνεώτων. Recolendum autem illud, quod prius paulo Maro ex decretis Pythagoræ dixit, 'animæ, quibus altera fato Corpora debentur.' *Germanus.*

Ituras] Etiam si fortasse videri possim doctis nimis anxie grammaticis tam agere, et tenuia moleste insectari, non temperabo tamen mihi, quin eo periculo lectorem admoneam, conjugata omnia, supini, participiorum, verbalium nominum, quæ sunt ab eo verbo, tam simpliciter, quam composito, cujusmodi *iter*, *itum*, *iturus*, *ambitus*, *reditus*, *abitus*, *ambitio*, τὸ ἰ semper corripere, ut hic Maronis contextus satis clare demonstrat, et moduli ratio harum vocum, *præteritus*, *aditus*, per sua genera variatarum, item et *obitus* apud Maronem et Lucretium, 'Morte obita quales dicunt volitare figuras:' quo magis mendum aliquod latere apud Nasonem Metam. l. mihi

susplicato venia dabitur, eo loco, 'ambitæ circumdare litora terræ,' cum idem, 'itum est in viscera terræ,' contracta modulatione dixerit. *Id.*

760 *Ille (vides.) pura juvenis qui nititur hasta]* Æneas, ut Cato dicit, simul ac venit ad Italiam, Laviniam accepit uxorem: propter quod Turnus iratus, tam in Latinum, quam in Æneam bella suscepit, a Mezentio impetratis auxiliis. Quod et ipse ostendit dicens, 'Se satis ambobus, Teucrisque venire Latinisque.' Sed, ut supra diximus, primo bello periit Latinus. Secundo pariter Turnus et Æneas. Postea Mezentium interemit Ascanius, et Laurolavinium tenuit: cujus Lavinia timens insidias, gravida confugit ad silvas, et latuit in casa pastoris Tyri. Ad quod alludens ait, 'Tyrusque pater, cui regia parent Armenta.' Et illic enixa est Silvium. Sed cum Ascanius flagraret invidia, evocavit novercam, et ei concessit Laurolavinium: sibi vero Albam constituit: qui quoniam sine liberis periit, Silvio, qui et ipse Ascanius dictus est, suum reliquit imperium. Unde apud Livium est error: qui Ascanius Albam condiderit. Postea Albani omnes reges dicti *Silvii* sunt ab hujus nomine: sicut hodieque Romani imperatores, *Augusti* vocantur: *Ægyptii*, *Ptolemæi*: Persæ, *Aracidae*: Latini, *Murrani*: ut, 'Murrani hic atavos et avorum antiqua sonantem Nomina, per regesque actum genus omne Latium.' *Servius.*

Pura] Sine ferro: quod sit signum pacis, et non belli. *Donatus.*

Pura juvenis qui nititur hasta] Id est, sine ferro. Nam hoc fuit præmium, apud majores, ejus qui tunc primum vicisset in prælio: sicut ait Varro in libris de gente pop. Rom. *Servius.*

Pura hasta] Quæ est sine ferro. Sic *argentum purum* opponitur *emblematis cælato*. *Locus purus*, area est non ædificata: *purum solum* opponitur *graminoso et novali*. *Pura vestis*,

quæ purpura non prætexta est. *Tur-
neb. xxix. 1.* Quidam tamen *hastam puram* h. l. exponunt *ἄναιμον καὶ ἀνελμακτον λόγχην*, id est, incruentam hastam: ita Propert. iv. 3. 'Pura triumphantes hasta sequatur equos,' id est, innoxia et incruenta. Antiquis autem *pura hasta*, et *parma alba*, insignia et præmia erant tyronum, et eorum, qui tunc primum vicissent in prælio. Vide Cæl. xxi. 16. *Taubm.*

Pura hasta] Inter præmia militaria numerat Valtrinus de re Mil. vi. 4. Ea Posidem spadonem donavit in Britannico triumpho Claudius, libertis nimium obnoxius, ut de eo Suet. c. 28. *Emmēss.*

Nititur] Nonius videtur legere, *innititur*. Tu adverte, utrum magis conveniat: Anchisen Æneæ juvenem ostendere hastæ innitentem; an qui hasta veluti adversus hostem nitatur, *Taubmann.*

762 *Italo commixtus sanguine]* Sunt codices admodum antiqui, in quibus legere est, *Italo mixtus de sanguine*. Vulgata tamen lectio plures fautores habet. *Pierius.*

763 *Silvius Albanum nomen]* Quia omnes *Silvii* dicti sunt. *Servius.*

Albanum nomen] Quia omnes Albani reges ab eo dicti sunt *Silvii*. Sicut hodieque Romani Imperatores *Cæsares* vel *Augusti* vocantur: *Ægyptii* olim *Ptolemæi*: Persarum *Aracidae*: Latinorum *Murrani*: ut *Æn. xii.* 'Murrani hic atavos,' &c. At is hoc Silvio variant auctores. Livius quidem Ascanii filium fuisse scribit: at Dionysius Æneæ: in silva tamen natum omnes prædicant. *Taubmann.*

Tua posthuma proles] *Posthumus* est post humationem parentis creatus. Per hoc autem Æneam cito ostendit esse perituum, et statim infert consolationem dicens, 'Quem tibi longævo:' id est, Deo. *Ærum* enim proprie æternitatis est, quæ non nisi in Deos venit. Ennius, 'Romulus in cælo cum diis genitilibus ævum De-

git.' Male autem vindicavit usus: per quem dixit, 'Longævusque senes.' *Servius*.

Tua postuma proles] Sunt literati, qui *postuma* sine aspirationis nota scribant, hic *τηλυγένη* significari volentes, deducentes *postumum* a *post*, ut *postremus*, et *extimus* et *extimus* ab *extra*, et *intimus* et *intimus* ab *intra*. Quorum sententiæ illud mire blanditur, quod jurisconsulti non solum eum *postumum* vocant, qui mortuo patre natus est, sed et qui post testamentum patris. *Germanus*.

Tua postuma proles] Id est, Silvius post alios liberos ultimusque genitus: Homero *τηλυγένης* est: quasi patre ætate procul progresso natus: alias et *Proculus* dicitur. Confirmat hanc sententiam etiam Anson. *epist.* 14. 'Ut quondam in Albæ mœnibus Supremus Ænea satus.' Turneb. xviii. 1. Vide et Gul. Canterum *Nov. Lect.* ii. 10. Alii aliter. Vide Agell. ii. 16. *Taubmann*.

764 *Quem tibi longævo*] Dispicet non indoctis item *Servii* interpretatio, qui hic *longævum* pro indigite Deo accipit. Utcunque sit, observavi poetas Græcos sæpe et *δολιχάωνας θεούς*, et *μακράωνας* simpliciter deos dicere. Ut autem hic 'educet serum conjux,' infra Enauder de Pallante, 'mea sola et sera voluptas,' *τηλύγετον* innuens. *Germanus*.

765 *Educat silvis*] Ovidius *Fast.* iv. 'Postumus hinc: qui, quod silvis est natus in altis, Silvius in Latia gente vocatus erat.' Dionys. l. i. *Antiq.* loquens de hoc Silvio, *ὃν φασιν ἐν τοῖς ὄρεσιν ὑπὸ τῶν νομῶν ἐκτραφῆναι: quem dicunt indritum in montibus a pastoribus*. Livius: 'Silvius deinde regnat, Ascanii filius, casu quodam in silvis natus.' Quo testimonio vides, Sylvium hunc fuisse filium Ascanii, non *Æneæ*. *Cerda*.

766 *Unde*] A quo: ut, *Genus unde Latinum*. Nam posterius ejus fuerunt, qui postea apud Albam regnaverunt

civitatem. *Servius*.

767 *Proximus ille Procas*] Standi ordine, non nascendi. Nam sextus est rex Albanorum. Item Numitor tertiusdecimus fuit. *Idem*.

Proximus] Teste Livio, *Procas* est xiii. ab Ascanio: ut *Capys* sextus; vel, ut alii, septimus: Numitor vero xiv. vel xv. Albanorum rex. *Taub.*

768 *Reddet*] In Romano codice *reddat* legitur, optativo modo non invenuste. *Pierius*.

770 *Si unquam regnandam acceperis Albam*] Æneas scilicet Silvius. Et hic ostendit omnes Albanos reges, *Silvios* dictos. Recepit autem a tutore, qui ejus invasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit. Et rem plenam historiæ per transitum tetigit. *Servius*.

Regnandam accep. Albam] Passive, ut supra, *regnata Lycurgo*: et infra, *regnata per arva*, more Græcorum, qui *ἀνάσσειν*, *βασιλεύειν*, *κυραίνειν* *ἀπό τινος* dicunt. *Germanus*.

771 *Ostendant, asp. vires*] Imitatione Græcorum, qui *δύναμιν δέξαι* militari et castrensi verbo utuntur, quod sæpius tamen aciem, et totum exercitus robur respicit. Demosth. pro Ctesiph. *τί οὖν βούλεται; καὶ τίνος ἕνεκα τὴν ἐλπίδα κατεῖληφε, πλησίον δύναμιν δέξας, καὶ παραστήσας τὰ πλεῖστα τοῖς μὲν θαντοῦ φίλους θρασέως ποιῆσαι καὶ ἐπάραι, τοὺς δ' ἐναντιωμένους καταπλῆξαι*; *Germanus*.

772 *Atque*] Antiqui omnes codices, quotquot legi, *atque umbrata* per conjunctionem copulativam, non per *at* et relativum qui scriptum habent: alii *atque* conjunctim. *Pierius*.

Umbrata] Ab hoc Statius *Theb.* vi. 'Nuper Olympiacis umbratus tempora ramis.' Cum sapore ad Virgilium Claudian. *Paneg. in Olib.* describens Romam: 'Flava cruentarum prætenditur umbra jubarum.' Itaque, quod Virgilius de corona, Claudianus de jubaribus galeæ. Ego de Joanne Austriaco filio Caroli V. fratre Philippi

Secundi, juvene maris victore, et Turcarum, 'Ille genas levis toto spectante Senatu Prodiit, insigni rostro- rum umbrante corona, Non minor Augusto, postquam freta cœrula clas- se Placavit, dives spoliis orientis, et anro.' Latini quidem ab Lucret. qui l. III. 'et inumbrant ora coronis.' *Cerda.*

Civili tempora quercu] Civica debuit dicere: sed mutavit. At e contra Ho- ratius; 'Motum ex Metello consule civicum,' pro *civilem*. Querceam au- tem coronam accipiebant, qui in bello civem liberassent: ideo, quia ante caussa vitæ in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vescebantur. Aliæ enim erant murales: aliæ agonales, id est, lemniscatæ. Muralis dabatur ei, qui prior murum ascendisset. *Servius.*

Civili tempora quercu] *Civilem* dixit festam, pacificam, ut est laurus et oliva. *Donatus.*

Civili tempora quercu] Id est, corona civica ex quercu: quæ dabatur iis, qui civem servassent, hoste interfec- to. Sicinius Dentatus, qui *Achilles Romanus* dictus est, et cxx. præliis pugnavit, earum quatuordecim me- ruit. Uti ea perpetuo licebat: ludos inibant, assurgi iis a Senatu in more erat, et sedendi jus proxime senatum habebant. Sola hæc omnium corona- rum pretiosa metalla non accipiebat: quoniam nefas visum est, hominem lucri causa servare. Vide Agell. v. 6. *Taubmann.*

773 *Hi tibi Nomentum, et Gabios*] Hæ civitates sunt priscorum Lati- norum ab Albanis regibus constitutæ; quanquam Collatiam Tarquinius con- stituisse dicatur: qui, ut erat super- bus, eam ex collata pecunia consti- tuit: unde et *Collatia* dicta est. Po- test tamen fieri, ut ab Albanis funda- ta sit, aucta a Tarquinio, sicut supra de Tarento diximus; quod Taras fe- cit, auxit Phalantus. Romam etiam Romulus fecisse dicitur, quam ante

Euander condidit: ut, 'Tunc pater Euandrus Romanæ conditor arcis.' *Servius.*

Nomentum] *Νόμντρον*. Est hæc me- diterranea Latinorum urbs apud Li- vium et Ptolemæum. Lege Orte- lium. *Cerda.*

Gabios] De Gabiis oppido ita Stra- bo l. v. *Γάβιοι μὲν ἐν τῇ Πραεστρίῳ δὲ*: *Gabii sibi in via Prænestina*. Scri- bit Solin. *Gabios a Galatio et Bio, Siculis fratribus, conditos*: et inde for- tassissimum nomen pluralis numeri. *Idem.*

Urbemque Fidenam] *Fidena* dicun- tur ut *Thebæ*: sed dixit ut Juv. 'At- que vetus Thebe centum jacet ob- ruta portis.' Nam varietati studet. Unde etiam ait *Pometios*, cum dicatur numero singulari *Pometia*. *Servius.*

Urbemque Fidenam] Latinorum co- lonia. Fidenæ sunt Livio, Ptolemæo *Φιδῆναι*, Straboni *Φεδῆναι*, Livio Plinioque Fidenates populi. Urbem hanc delevit M. Æmilius Dictator. Strabo libr. v. Fidenas, et Collatiam nume- rat inter *πολύχνη* oppidula, deinde inter *κόμης*, vicos. Aitque distare a Roma stadia triginta. *Cerda.*

Nomentum] Oppidum Latino nomi- ni adscribendum, ut Cluver. Ant. Ital. II. 9. ubi etiam de Collatia et *Fidena*, quod plerisque plurali nu- mero effertur. Græce *φιδῆναι*. De Gabiis, quod oppidum positum est inter Romam et Prænestem, idem l. III. de *Pometia*, quæ etiam *Succosa Pome- tia* nunc sine n, olim *Pomentia* urbs Volscorum, III. 8. sed hæc notiora no- mina. Recte minus non nulli *Castrum Inui* confundunt cum *Castro Novo*, im- itantes Servium: quam disputationem dilucide expedit idem hic auctor Ant. Ital. III. 5. Absolute *Castrum* apud Sil. Ital. I. VIII. ubi male per minorem literam in aliquibus codicibus scribi- tur. *Emmeness.*

775 *Laude pudicitiae, &c.*] Hic ver- sus spurrius videtur: in nullis codici- bus, quos consului, extat. *Emmen.*

776 *Pometios*] In antiquis omnibus

codicibus, quos habuerim, *Pometios* per *t*, non per *r* legitur. *Pierius*.

Castrumque Inui] Una est in Italia civitas: *Castrum novum* dicitur. De hac autem ait, *Castrum Inui*, id est, *Panos*, qui illic colitur. *Inuus* autem Latine appellatur, Græce *Πάν*. Item *Ἐπιδαρνης* Græce, Latine *incubo*. Idem *Favus*, idem *Fatius*, *Fatuellus*. Dicitur autem *Inuus* ab ineundo passim cum omnibus animalibus; unde et *incubo* dicitur. *Castrum* autem civitas est. Nam *castra* numero plurali dicimus: licet legerimus in Plauto, 'Castrum pœnarum:' quod etiam diminutio ostendit: nam *castellum* dicimus. *Servius*.

Bolan] Urbem hanc in Samnitibus constituit Ortelius. De populis Bolanis mentionem facit Plinius II. v. Inter Latii oppida. Expugnavit Martius Coriolanus in gratiam Volscorum contra Romanos Romanus ipse, sed exul. vide Dionysium Antiq. I. VIII. *Cerda*.

Coram] Coræ urbis Strabo meminit I. v. Plin. II. 5. dicit Coranos ortos a Dardano Trojano: id ipsum Solinus. Inde fortassis mentio poëtica. Tacitus Annal. II. Coræ mentionem facit, promontorii in Etruria. Propertius el. IV. II. et Nomentum Coræ, cum ait: 'Necdum ultra Tiberim belli sonns, ultima præda Nomentum, et captæ jugera pauca Coræ.' *Idem*.

Bolanque] In Samnitibus ponunt hanc urbem multi, sed Livius Ænorum facit: cui sententiæ subscribit Cluver. Ant. Ital. II. 16. qui etiam in urbibus Volscorum III. 8. meminit Coræ. *Emmeness*.

777 *Hæc tum nomina, &c.*] *Nic. Erythræus* nomina, quibus hodie oppida ista vocentur, recensens, *Bola*, inquit, oppidum Latii sine vestigiis. *Alba longa*, nunc sedes Episcopalis. *Nomentum*, vulgo *Lamentano* ab Urbe mill. pass. et in Sabinis. *Gabii* prope Præneste, ab Urbe mill. pass. 20. *Fidenæ* urbs, hodie *Castel Jubileo*, ab

Urbe mill. pass. 5. *Collatina arces*, in montibus, ab Urbe mill. pass. 4. ad viam Tiburtinam. *Pometii*, in Latio, nunc tantum urbis cadaver. *Castrum Inui*, nunc *Cornetto*; sedes et ipsa Episcopalis. *Cora* inter *Velitras* et *Senam*, apud *Sermonetam*. *Taub*.

Nunc sunt sine nomine terræ] Atqui in Catalogo hinc est dicturus aliquas civitates: sed ex persona sua præoccupat. *Servius*.

778 *Quin et avo comitem sese Mavortius addet Romulus*] Amulius, et Numitor fratres fuerant, sed Numitorem regno Amulius pepulit; et Iliam ejus filiam, sacerdotem Vestæ fecit. De hac et Marte nati sunt Remus et Romulus: qui, cum adolevisset, occiso Amulio, Avum Numitorem in regnum revocarunt: et cum eo uno anno regnaverunt. Postea, propter angustias imperii, Romam captatis anguriis condiderunt. Ergo 'avo se addet comitem,' aut avito se junget imperio, aut certe, secundum Ennium, referetur inter Deos cum Ænea. Dicit namque Iliam fuisse filiam Æneæ; quod si est, Æneas avus est Romuli. Unde etiam addidit, *Assaraci*. Nam hoc epitheton non sine causa est introductum; quod est proprium Æneæ. Nam Assaracus pater est Cappyos, Cappyos Anchisæ, Anchises Æneæ. *Servius*.

Assaraci] Trojani: nam *Trois* f. *Assaracus* pater est Cappyos, *Cappyos* Anchisæ, *Anchises* Æneæ. *Iliæ* igitur orta ex sanguine Trojano. Vide et G. Merul. ad Enn. pag. 164. *Taubm*.

780 *Educat*] Phrasia propria Virgilii, ita supra: 'Quem tibi longævo serum Lavinia conjux Educat silvis Regem.' *Cerda*.

Viden] *Den* naturaliter longa est. Brevem tamen eam posuit secutus Ennium; et adeo ejus est immutata natura, ut jam ubique brevis inveniat. *Servius*.

Viden] Corripit hanc syllabam etiam Stat. Theb. x. 'Ipsa dedi, viden'

ut jugulis consumserit ense.' Horatius producit Sat. i. 1. 'Illuc, unde abli, redeo. Nemon' ut avarus.' *Emmenes*.

Geminae stant vertice cristæ] Omnino in omnibus hoc egit Romulus, ut cum fratre regnare videretur, ne se reum parricidii judicaret. Unde omnia duplicia habuit, quasi cum fratre communia. Etenim ad captanda auguria montem Palatinum Romulus tenuit: Aventinum Remus, qui prior sex vultures vidit: postea Romulus duodecim. Et cum ille tempore, ille numero de condenda urbe certarent, orta contentione de urbis nomine inter exercitum, a Romuli militibus Remus occisus est. Fabulosum enim est, quod a fratre propter muros dicitur interemptus. *Servius*.

Geminae stant vertice cristæ] Græci a geminis cristis, *δικορφους* et *διλόφους* vocant. *Germanus*.

Stant] Alii l. *stent*: male. *Taubm.*

781 *Et pater ipse suo superum jam signat honore*] Merito virtutis Mars Romulum Deum esse significat. *Superum* enim accusativus est singularis, ab eo quod est *superus*, *superi*. *Servius*.

Signat] In antiquis *stant* finitivo modo est. Ita *signat* in inferiore versa: quod male quædam exemplaria *signet* scribunt: legitur et *stent*. *Pierius*.

Et pater ipse suo, &c.] Q. d. Vident' uti Mars ipse, Romuli pater, filiam jam superum et Deorum numero adscriptum suo honore, et divinitatis et cognominis, facit insignem! Divinitatis quidem, ut divini honores illi tribuantur, templum coudatur, Flamen creetur, dies festus instituitur: cognominis vero, ut non secus ac pater, *Quirinus* posteris nominetur; et loca publica, Mons et Porta, inde appellentur. Unde Romulus Ovidio etiam 'Novus Mars' nuncupatur, *Past.* l. i. Nam certum est, Romulum etiam, cum in vivis ageret, *Quirinum* cognov-

minatum. Vide G. Meralam ad *Ennii Annal.* l. i. ubi hanc vocem ab *Hebræo* trahit: item *Horat.* *Od.* iii. 1. Porro *superum* *Servius* pro *Accusativo* casu habet, alii pro *Genitivo* contracto. *Taubmann*.

782 *Ille*] Quam tibi sæpe fata promiserunt. *Servius*.

Inclita] Græcum est. Nam *κλῆρις* *gloriosum* dicant. *Idem*.

Roma] De *Roma* etymo, deque potentia ipsius, accuratissime J. Lipsius in *Admirandis*. Ab *Erinna* *poëtria* nominatur *Roma* *Θυγατήρ Ἑρως*, id est, *Filia Martis*. *Taubmann*.

783 *Impertum terris*] In quantum tenditur terra. *Servius*.

Animos æquabit Olympo] Magnanimitate æquabitur cælo. De hoc autem loco et *Trogus* et *Probus* quærun. *Idem*.

784 *Septemque una sibi macro circumdabit arces*] Bene urbem Romam dicit septem inclusisse montes, et medium tenuit. Nam grandis est inde dubitatio: et alii dicunt breves septem colliculos a Romulo inclusos, qui tamen aliis nominibus appellabantur. Alii volunt hos ipsos, qui nunc sunt, a Romulo inclusos, id est, Palatinum, Quirinalem, Aventinum, Cælium, Viminalem, *Æsquilinum*, et *Janicularem*. Alii vero volunt hos quidem fuisse, aliis tamen nominibus appellatos: quæ mutata sunt postea, ut de omnibus rebus legitimus fieri, ut de multis locis, et de fluminibus legitimus: ut sæpius, 'et nomen posuit *Saturnia tellus*.' *Idem*.

Septemque una sibi, &c.] *Adi Donatum* de urbe *Roma* i. 13. qui negat, sub Romulo pomerium occupasse septem montes. *Emmenes*.

785 *Prole virum*] Virorum fortium. *Servius*.

Felix prole virum] *Εὐαίρων*, ut *Laëdæmonem* poëtæ. Hanc, ut tantam hic, *πρωτόφρον* *Epig.* Poëta vocat: et *Apoll.* l. x. *διδοίμεν διπλοτέρως, εὐδότερον μητέρα συμπαύσαντα μητέρα*.

Hic autem Virgilii locus ex illo Lucretii manasse videtur l. 11. 'Quare magna Deum mater, materque ferarum, Et nostri genitrix hæc dicta est corporis una; Hanc veteres Grajūm docti cecinere poetæ sublimem in curru bijugos agitare leones,' &c. Rheam autem Sophocli. in Philoct. λέσσαν ἱφείρον vocat. De ea Propert. 'Vertice turrigero juxta dea magna Cybelle.' Ut autem *felix prole*, et *lata Deum partu*, certe et Aristoteles Eth. 1. non parvum felicitati esse adminiculum et subsidium εὐτεκνίαν quoque docet; sed nec ἔτεκνον felicem omnino dici posse; carentiam enim externorum bonorum felicitatem ipsam inquinare: ἐλὼν δὲ τηρώμενοι φυλάττουσι τὸ μακρόν, οὐκ ἐγγενείας, εὐτεκνίας, κάλλους· οὐ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν ἰδέαν παναισχίης, ἢ δυσγενέης, ἢ μονώτης καὶ ἔτεκνος· ἐτι δὲ ἴσως ἦν ττον, εἰ τῷ πάγκακoi ταῖδες εἴεν, ἢ φίλοι, ἢ ἀγαθοὶ ὄντες τεθνήσκει. Germ.

Qualis Berecynthia mater] Phrygia. Nam Berecynthos, castellum est Phrygiæ juxta Sangarium fluvium, ubi mater Deum colitur. Per hanc autem comparisonem nihil aliud ostendit, nisi Romanos duces inter Deos esse referendos. Servius.

786 *Turrita*] Quia ipsa est terra, quæ urbes sustinet. Idem.

788 *Omnia supera alta tenentis*] ὅρπετατά δώματ' ἔχοντες. Germanus.

789 *Huc geminas nunc flecte acies*] Totum visum tuum huc dirige, et huc specialiter intueri: sic Asper. Serv.

Huc geminas] Asper et Fabric. vestum hoc laudant: 'Huc geminas huc flecte acies:' ut repetitione excitetur attentio. Taubmann.

790 *Hic Cæsar et omnis Iuli Progenies*] Ut, 'Julius a magno demissum nomen Iulo.' Servius.

791 *Cæli ventura sub axem*] Nam cum Augustus patri Cæsari ludos fœnebres exhiberet, stella per diem apparuit; quam, persuasione Augusti, Cæsar esse populus credidit. Hinc

Delph. et Var. Clas.

est, 'Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.' Sub *axem* ergo, id est, ad divinos honores. Idem.

792 *Hic vir, hic est*] e littera pro duplici, non nisi in monosyllabis habetur: ut, 'Hoc erat, alma parens.' Per eorū scilicet privilegium. Unde falsum est, quod Terentianus dicit, eam pro metri ratione vel duplicem haberi vel simplicem. Nam si hoc esset, etiam in dissyllabis, pro duabus haberi debuerat, quod nusquam invenimus. Litteræ enim naturam servari, et in polysyllabis, convenit. Idem.

Vir] Vir hic ad similitudinem Saturni regnabit: ex quo illud videtur astruere, quod felicitas regnandi generi ejus attributa videatur. Donatus.

793 *Diri genus*] Cæsaris, qui factus est Deus. Genus autem dicit non solum jure adoptionis, sed consanguinitatis. Nam Atiæ filius fuit, quæ erat soror Cæsaris. Hic autem Augustus Cæsar hoc nomen accepit a patre adoptivo. Nam ante Octavianus dictus est a patre Octavio. Serr.

Augustus Cæsar, divom genus] In Romano codice, in Mediceo, et plerisque aliis legere est, *divi genus*; id quod in nomismatum etiam inscriptionibus invenias, ut in nummo pulcherrimo, a cujus altera parte C. Cæsaris caput habetur, titulus est *divos Julius*: ab altera vero parte Augusti Octavianiani caput, cum inscriptione *Augustus divi f.* ad quem titulum crediderim hoc loco Virgilium adluisse. Prætereo vero lapidum inscriptiones, quæ sunt et in Capitolio, et alibi, in quibus *divi f.* scriptum observavi. Sane etiam in Porcio codice *divi genus* prius fuit. In eo vero quem Janus Vitalis præstantissimi ingenii, neque vulgatæ eruditionis juvenis mihi tradidit, dubio procul *divi genus* legitur. Pierius.

794 *Sæcula qui rursus Latio*] Sub Saturno dicit aurea sæcula fuisse in orbe terrarum; sub Augusto tantum in

9 M

Italia. *Servius*.

Regnata per arva] In Romano codice legere est, non inepte forsitan, *regnata per annos*: ut sit *secula regnata*, non *arva regnata*. Vulgata tamen lectio adhuc in pretio est. *Pierius*.

795 *Garamantas*] Populi inter Libyam et Africam, juxta *καθαυμένην*. *Servius*.

Indos] Populi orientis extremi. *Id.*

Super et Garamantas et Indos] Faciet id, quod Saturnus in Italia: atque insuper pacabit ipsum orbem. *Donatus*.

796 *Jacet extra sidera tellus*] Nulla terra est, quæ non subiaceat sideribus. Unde perite addidit, 'Extra anni solisque vias: ut ostenderet duodecim signa, in quibus est circulus Solis. Significat autem Mauro-rum Æthiopiam, ubi est Atlas: de qua ait Lucanus, 'Æthiopumque solam: quod non premeretur ab ulla Signiferi regione poli, nisi poplite lapso Ultima curvati procederet ungula tauri.' *Servius*.

797 *Anni Solisque*] *Annum* pro nocte, *Solem* pro luce posuit. Vult ergo aliquid ulterius etiam esse Poëta, quod Sol nesciat, et mundus excludat. Ergo melius Cæsar, qui ad tantum spatium imperium proferet, quam Saturnus, qui in sola regnavit Italia. *Donatus*.

798 *Torquet*] Sustinet. *Servius*.

Aptum] Vicinum, ut diximus supra. *Idem*.

799 *Hujus in adventum*] In Romano codice et quibusdam aliis legere est, 'Hujus in adventum.' Quam lectionem spero eruditis auribus placitum magis, quam 'hujus in adventu.' *Pierius*.

Jam nunc et Caspia regna] Fines Assyriorum, in quibus sunt *πόλαι* Caspiæ. Quod autem dicit verum est. Nam et Suetonius ait in vita Cæsaris, responsa esse data per totum orbem nasci invictum imperatorem. *Serv.*

Caspia regna] Fines Assyriorum, in

quibus sunt *πόλαι* Caspiæ. Alii non has tantum, sed et alias ad Orientem gentes, Medos, Armenios, Hircanos, Persasque intelligunt. *Taubmann*.

800 *Maotia tellus*] Scythica, cujus palus est Mæotis. *Servius*.

Maotia] Alibi *Maotia* absque c littera passim in antiquis codicibus scribi adnotavimus. Ita hoc loco habetur. Agnoscunt tamen et *Maotica*. *Pierius*.

801 *Septem gemini*] Septem fluvii. *Servius*.

Turbant] Turbantur. *Idem*.

Turbant trep. ostia Nili] Sic et absolute et neutraliter Lucret. l. ii. 'Corpora quæ in solis radiis turbare videntur.' Eadem quoque forma extulit et Tacit. l. iii. 'Neque Deorum principibus, si una alterave civitas turbet, omissa urbe,' &c. Sic apud Eurip. Supp. *ταρβασεω* pro *ταρβασεσθαι* accipi videtur: *ὃ μέλει μελόν ματρες λοχαγών, ὅς μοι ὄφ' ἔπαισι δόξα χλοερὸν ταρβασεω*. Et 'Lucret. l. vi. 'Dissimiles inter se res turbareque mistas: et v. 'sinit hæc violentis omnia verti Turbinibus, sinit incertis turbare procellis.' Sed et Nilum septemgeminum vocat Catull. 'Sive qua septemgeminus colorat Equora Nilus.' *Germanicus*.

Trepidi ostia Nili] Est qui putet legendum, *tumidi*, non *trepidi*, tum propter incrementum Nili, cum quo quadrat tumor: tum etiam, quia Horat. eo epitheto Nilum ornat, Od. iii. 3. 'Qua tumido rigat arva Nilus.' Sed nihil tamen muto, nam cum turbatione egregie trepidatio. *Cerda*.

802 *Nec vero Alcides*] Nunc comparat illum Herculi, deinde Libero patri, qui ambo plurima loca superarunt. Laudat ergo alios, ut potiorum Cæsarem faciat. Sic assentator ille Terentianus Gnatho, cum dictum esset: 'Magnas vero gratias Thais Mihin?' respondit, *ingentes*: ut estimationem audentius assentatione etiam superaret: nam si *magnas* respon-

dīasset, non promerebatur patrocini-
um. *Donatus.*

Tantum telluris obivit] Ideo a Græcis Hercules πολὺπλανητος, et ab Hæratio Od. III. 3. *vagus.* Cerda.

Nec vero Alcides tantum telluris obivit] Peragrasse et pererrasse quia orbem dicitur Hercules, inde etiam Hæratio dicitur 'vagus Hercules,' Od. III. 3. *Emmeness.*

803 *Fixerit aripedem cervam]* Pro *aripedem.* Vicit autem Cerinitim cervam dictam a loco. *Fixerit* autem *statuerit.* Servius.

Fixerit aripedem] In Romano codice et quibusdam aliis, *fixerat aripedem* legitur, et exacta specie *fixerat* hic positum Cræsius agnoscit. Ita enim ipse præteritum plusquam perfectum appellat, quæ quidem figura Græcæ est, et elegantissima. Neque tamen ierim inficias ubi *aripedem* Episynalæphen esse notat *fixerit* scriptum esse. Sed quum superius tempus et modus sit expressus, errore alterum hoc librarii omnino transcriptum esse credendum est. *Pierius.*

Aripedem cervam] Sunt qui *aripedem* pro *aripedem* accipiant. Alii, ut ab Homero, ἄρ' ὄχεσσι τιτὸσκερο χαλκόνος ἱππῶ, Il. Θ. et de tauris Ἐχέτæ Apoll. I. III. καὶ οἱ χαλκόνοντας ταύρους κέμε, χαλκῆα δὲ σφέων ἦν στόματ' ἐκ δὲ πυρὸς, &c. qui et χαλκόνυχες. Sophocl. quoque in Elect. χαλκόνοντα ἱππῶν vocat: Pindarus quoque *aripedes* tauros Colchicos dixit, καὶ βόας οἱ φλόγ' ὑπὸ ξανθῶν γενέων πνέον καύμενοι πυρὸς, χαλκῆαις δ' ὀπλαῖς ἀρόσσεπον χόθ' ἀμειβόμενοι: et Aristoph. in Equit. χαλκοκρότων ἱππῶν κτύπος. et Calab. I. VI. ubi de gestis Herculis agit, hoc huic cervæ epitheton assignat: κερὰς δ' εὖ ἥσκητο βοῇ πόδας. *Germanus.*

Erymanthi Pacarit nemora] Mons Arcadiæ ubi aper ferocissimus fuit. *Servius.*

804 *Pacarit]* In Mediceo, et ple-

risque aliis veteribus exemplaribus, *pacarit* habetur. Si *placarit*, ad monstri feritatem referri debet: si *pacarit*, ad loci quietem, qui hoste veluti sublato quiescere cœpisset. *Pier.*

Lernam tremefecerit arcu] Pro Hydra paludem ipsam posuit; et intelligamus ante eam sagittis fuisse confixam: post exsectam et adustam. *Servius.*

Tremefecerit] Veluti superius *fixerat* in codicibus aliquot antiquis legebatur, ita in iisdem etiam *tremefecerat* habetur, eadem specie modoque. *Pierius.*

805 *Juga flectit]* Ἠνιοστροφῆς, Eurip. Ut autem, *celso Nyæ de vertice*, Apollon. I. II. Bacchum νυκτίον ὕλα vocat; Catull. 'Sæpe vagus Liber Parnassi et vertice summo Thyadas effusus euantes crinibus egit.' *Germ.*

806 *Nyæ de vertice]* Mons est Indiæ, de quo loquitur. Cæterum est et Nysa civitas, in qua Liber colitur: unde *Nysæus* dictus est. *Servius.*

Nysæ] De hac urbe Mela III. 7. 'Urbium quas incolunt Nysa est clarissima et maxima, in qua genitum Liberum patrem arbitrantur.' Justinus contra conditam a Baccho affirmat. XII. 7. *Emmeness.*

Tigris] De Bacchi tigribus, lyncibus, pantheris, tum alibi a me dictum, tum in promptu sunt loca Ovidii Art. I. et in epist. Nemesiani ecl. III. Martialis epigr. VIII. 26. Senecæ in Medea, Sidonii in Burgo. Extremi solum versus adduco: 'Forte sagittiferas Euan populatus Erythras, Vite capistratas cogebat ad esseda tigris.' Itaque his missis, hic tantum adnoto, scribi a Plutarcho in præceptis Conjug. tigris sonitu tympanorum ἐκμαλνεσθαι παντάσῃσι, καὶ διασφῆν ταυράς: furere, ac se ipsas dilacerare. Non aliter atque elephantum furunt colore splendido, tauri puniceo. Idem repetit lib. de superstitione. Ista ergo fortasse causa, cur dati Baccho furoris Deo, in cujus semper

comitatu erant tympana: ut videlicet furor Bacchi formæ hujus furoribus juvaretur. *Cerda.*

Tigris] Bacchi vehiculum a tigribus tractum et a lyncibus multis declarat Scheff. de Re vehic. 1. 18. *Emmen.*

807 *Et dubitamus*] Pro *dubitas*. Miscuit personam suam. Est autem sensus, Cum tibi sit tanta præparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere, id est, gloriam? *Servius.*

Et dubitamus] Fuit ornamentum, quo impellaret filium, ne frangeretur tarditate veniendi. *Donatus.*

Virtutem extendere] In Romano codice hemistichius ita legitur, 'virtute extendere vires.' Plerique vero alii, qui priorem lectionem offerunt, abrazi sunt: nam et apex supra ultimam vocalem in *virtute*, et dictio tota *factis* aliena manu et atramento notata inspicuntur. Sed quamvis plurimum ita veteres codices legant, non tamen pervincunt, ut ea vulgata lectio 'virtutem extendere factis' displicere possit, *Pierius.*

808 *Aut metus*] Est aliquis timor, qui te regnis Italiæ revocet? *Servius.*

809 *Quis procul ille autem*] Nunc redit ad Romanos reges, qui septem fuerunt: Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. Mira autem utitur phantasia: ut quasi ostendat se non agnoscere eum, qui de gente Romana non fuerat. Romulo enim mortuo, cum anno senatus regnasset per decurias, tædiosum visum est, et quæsitus est rex. Sed cum in urbe nullus idoneus esset inventus, orta est bona Pompilii fama, quod esset apud Cures civitatem Sabinorum. Rogatus itaque per legatos accepit imperium: qui ferociam populi a bellis ad sacra contulit. Unde etiam Numa dictus est ἀπὸ τῶν νόμων, ab inventionem et constitutionem legis: nam proprium nomen *Pompilius* habuit. Hic etiam canus fuit a prima ætate: ad quod

alludens ait, 'Incanaque menta.' Item propter sacerdotium: 'Ramis insignis oliivæ.' *Servius.*

Quis procul ille] Multa dat signa, ut cognoscatur in multitudine. Magna autem laus, ut per modicas vires ad magnum tendat imperium. *Donatus.*

Quis procul, &c.] Non abludit hic locus ab Euripidis loco in Phœniss. imo fortasse inde expressus: τίς οὐτος ὁ λευκολόφος, Πρόβαρ δὲ ἔχει σπαρτὸν; *Quis hic est, qui albam cristam in casside habet, Qui anteit exercitum?* *Cer.*

810 *Incana menta*] Catull. 'Smyrnam incana diu sæcula provoluent:' supra: 'barbas, incanaque menta,' de hircis. *Germanus.*

Incanaque menta] Numam a prima ætate canum fuisse, interpretes hic et alibi asserunt. Vide, si placet, quæ de hoc hominum genere scripsit Delrius Prolog. 11. 1. et Cælius xxiv. 5. Crinitus iv. 15. Sed me nescio quod blandimentum invitat, ut ad senectutem canities ista referatur, et ad obsitam Numæ sapientiam, qua imperium firmavit. Nam illud de vera canitie in prima ætate qui firmetur de Numa, non video. *Cerda.*

811 *Regis Romani*] Multa quidem vetera exemplaria, mutato numero, Tritimimerim faciunt, *Romani regis*. Sed vulgata lectio, spondæo suspensio, multo plus omnino videtur habere gravitatis. *Pierius.*

Primam] In plerisque codicibus antiquis *primam* legitur, hoc est, adhuc recentem. Nam ante Numam Romulus leges tulit. In Mediceo, *primum* est: et addita paraphrasis, *in principio*. Probant et aliqui *primus*. Idem.

812 *Curibus parvis, &c.*] De Numæ Pompilii Justitia, Religione, et patria legendus Livius 1. 18. et seqq. et Ovid. Metam. xv. a principio, et vs. 408. et seqq. *Emmenetus.*

813 *Cui*] In aliquot veteribus exemplaribus, quod scriptum. Cujusmodi lectiones plerasque missas fa-

cio, quum tam paucos videam, qui rerum hujusmodi eruditione delectentur. *Pierius*.

814 *Otia qui rumpet patriæ*] De hoc Livius. 'Inde Tullum, qui ferocior Romulo fuit, quam Numæ similis.' *Servius*.

Otia qui rumpet patriæ] Quia ut Livius i. 22. 'undique materiam excitandi belli quærebat.' Quare Juvenal. Sat. v. 67. eum *pugnacem* vocat, qui omnem militarem disciplinam, artemque bellandi condidit. Plura Florus i. 2. *Emmeness*.

Resides] Pigros, ociosos, nimium sedentes. *Servius*.

815 *Desueta triumphis*] A consuetudine triumphandi disjuncta. *Id*.

Et jam desueta triumphis Agmina] Totum hoc in Romano codice longe diversa lectione habetur, quum ibi scriptum sit, 'et magnum deinde triumphum Agmina:' quod quo pacto quadrare possit, non intelligi; quum neque ordo structuræ ullus, neque sententia congrua discernatur: quare me ad vulgatam refero lectionem. *Pierius*.

816 *Jactantior Ancus*] Amans populi favorem. Hic Ostiam fecit. *Ancus* autem dictus ἀπὸ τοῦ ἀγκῶρος, id est, a cubito, quem incurvum habuisse dicitur. *Servius*.

Jactantior] Jactat se, quisquis plurimum sibi arrogat. *Donatus*.

Jactantior Ancus] De Anco honoriſce Lucret. l. iiii. 'Lumina sis oculis etiam bonus Ancus' reliquit, Qui melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.' Quod autem 'gaudentem popularibus auris' dixit, videtur ex Enripide circumlocatione δημοχριστήν vertisse: qui de Ulysæ in Hecub. πρὶν δ' ποικιλόφρων κοπέ, ἡδυλόγος, δημοχριστὴς λαερτιάδης πείθει στρατιᾶν, ubi alii δημοχρησθήν scribunt, hoc est, δοξαζομένην, et κενοδοξοῦντα. Ancum autem primum Fortunæ templum Romæ fundasse ait auctor Plutarch. in lib. De fort. et virt.

Rom. his verbis: πρῶτος μὲν γὰρ ἰδρύσατο τύχης ἱερὸν μάρκος ἔγκος ὄνομα θυγατρὶδούς, καὶ τέταρτος ἀπὸ βωμύλου γενόμενος βασιλεὺς, καὶ τάχα πού τὴν τύχην τῇ ἀνδρίᾳ παρανόμασεν, ἥ πλεῖστον εἰς τὸ νικᾶν τύχης μέτεστι. *Germ.*

817 *Auris*] Favoribus. Unde et aurarii dicuntur favitores. *Servius*.

Popularibus auris] Hi sunt favores populi, quos non quærent sapientes. *Donatus*.

Auris] Pulchre *Servius*: *auris, favoribus*: inde et aurarii dicuntur favitores: et Ancus quidem populi et patrum favore regnum habuit, quod expresse Livius. Porro *populari aura* pro favore plebis, paræmiam sapit: ita enim dictum Livio l. xxiv. 'Perseus levi aura spel objecta.' Hor. Od. iii. 2. 'Arbitrio popularis auræ.' Tullio, 'ventus popularis, venti concionum.' Hieronymo ad Nepotianum, 'ne rectum iter precum tuarum frangat aura popularis.' Cypriano epist. 2. 'caducis atque inanibus votis popularis aura quæsitæ est.' Parco exemplis, nam congesta ab aliis. Gr. dicunt istos δημαγωγούς. *Cerda*.

818 *Vis et Tarquinius reges, animamque superbam*] Unus enim de Tarquinis fuit superbus. *Servius*.

Tarquinius] In codicibus antiquis *Tarquinius* quadrisyllabum pro *Tarquinio* legitur: ut si, quæ pene ultimam præcedit, syllaba non corripitur ratione numeri polysyllabici, certe κατὰ συνίτησιν duæ ultimæ in unam coëant, quando sunt qui secundam a principio syllabam longam existiment. Hoc eodem modo sæpius apud Ovid. ex veteribus codicibus legi, 'Illic Tarquinius mandata latentia nati.' Et eodem poemate, 'Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat.' Qui si dicant his quoque locis *Tarquinius* trisyllabum scribi debere, certe quadrisyllabum in eo pentametro non negabunt, 'Natus ait Regis, Tarquiniusque vocor.' *Pier.* [*Vis et Tarquinius, &c.*] Ex hoc Vir-

giliano colorem traxit Silius l. XIII. 'Si studium et sævam cognoscere Amilcaris umbram; Illa est, cerne procul, cui frons nec morte remissa Irarum servat rabiem.' *Cerda*.

Animamque superbam] Ita, ubi de regibus Rom. agit Horatius, meminit Tarquinii, Od. i. 12. 'Romulum post hos prius, an quietum Pompili regnum memorem, an superbos Tarquini fasces.' Sed hic de Bruto consule loqui Virgilium, non obscurum est. *Emmness*.

819 *Utoris Bruti, fascesque videre receptos*] Via videre etiam ultoris Bruti fasces receptos? Historia autem hoc habet: Tarquinius ob multa quidem, *Superbus* est dictus; præcipue tamen ob hanc causam. Mandavit aliquando cuidam satelliti, ut cuiusdam oppidi omnes principes interimeret. Profectus ille grandem multitudinem reperit. Quod cum ei renuntiasset deambulanti cum virga in hortis, detractans ille responsioni, capita decussit papavernum, ut satelles, quid fieri vellet, agnosceret. Huius filius vitiavit nobilissimam matronam Lucretiam. Quod illa dolens, se interemit. Tunc ejus avunculus Brutus, raptus ex ejus corpore gladio, processit ad populum; et de hac re concionatus est. Quo facto omnibus placuit, ne reciperetur rex, qui tunc Ardeam expugnabat. Propter quod se Tarquinius cum liberis ad Porsennam regem Tusciæ contulit; et bellum gessit gravissimum contra populum Romanum. Tunc duo creati sunt consules, Brutus et Tricipitinus, pater Lucretiæ, qui et Tarquinius dicebatur; ob quod solum est urbe depulsus, et in ejus locum subrogatus est Valerius Publicola: quo mortuo, item alter est factus; et alter similiter. Quod cernens tædiosum esse Virgilius, Brutum solum posuit, qui annum solus implevit. Sed Bruti filii amici erant filiis Tarquinii: cum quibus cum iniissent consilium, ut

eos per noctem intromitterent, proditi sunt a servo Vindicio, et a patre interempti sunt. Ideo ergo *ultoris*, scilicet et libertatis publicæ, et Lucretiæ pudoris. *Servius*.

Fasces] Sunt hi bacilli aliquot teretes, loro colligati in modum fascis, unde et nomen habuerunt. De his docte Lipsius Elect. i. 23. *Cerda*.

820 *Sævasque securis*] Quæ sæviunt etiam contra liberos. *Servius*.

Sævasque securis, Infelix] Quamvis ob commodum publicum te laudent, tamen infelix eris propter natos cæcos. *Donatus*.

821 *Natosque*] Plerique codices antiqui *gnatos* una plus litera scribunt, ut solitos esse veteres ait Victorinus. At Cornelius Fronto tam asseveranter *gnatum* a *nato* distinguit, ut *gnatum* cum *g* filium dicat; *natum* vero, vel pullum, vel quid hujusmodi, cum significatione temporis, ut sit potius participii vox, quam nominis. *Pierius*.

Natosque pater] De hoc Bruti facto loquuntur Plutarchus, Dionys. Antiqu. v. et Valerius Max. v. 8. Sed inter omnes elegi verba Livii II. quæ mihi admirationem injiciunt. Ait ille: 'Missi lictores ad sumendam suppliciam, nudatos virgis cædunt, securique feriunt: cum inter omne tempus pater vultusque et os ejus spectaculo esset, eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium.' Notanda verba Tullii pro Roscio: 'Magna oportet esse vitia atque peccata filii, quibus incensus, parens potuerit animum inducere, et naturam ipsam vincere, ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo, ut denique se patrem esse oblivisceretur.' *Cerda*.

822 *Pulchra pro libertate*] Ingenti arte loquitur consideratione personarum. Factum enim laudat dicens, *pulchra pro libertate*: personam vituperat. *Servius*.

823 *Utunque ferent ea facta mino-*

res] Etiam si lauderis a posteris, non extorquere vim naturæ debet amor patriæ. *Idem.*

Ferent ea facta] In antiquis omnibus exemplaribus, quotquot habere potui, *ea facta* sub voce participii scriptum animadverti, pro *ea fata*. Quam lectionem divus etiam Augustinus de civitate Dei III. videtur agnovisse: cujus verba, quod ad Virgilianæ sententiæ declarationem faciunt, subjicere non pigeat. Quod factum Virgilius postquam laudabiliter commemoravit, continuo clementer exhorruit. Quum enim dixisset, 'gnatosque pater nova bella moventis Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit;' mox exclamavit et ait, 'Infelix: utcumque ferent ea facta minores.' 'Quomodo libet,' inquit, 'ea facta posterii ferant, id est, post ferant, et extollant; qui filios occidit, infelix est.' Et tanquam ad consolandum infelicem, subjunxit, 'Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.' *Pierius.*

Infelix: utcumque ferent ea facta minores] Scire licet, tantam fuisse priscis patribus in liberos potestatem, ut in eos citra judicium capitaliter constituere possent. Unde Valerius l. v. 'Bruti æmulatus exemplum Casius, filium, qui tribunus plebis Agrariam legem primus tulerat, postquam illam potestatem deposuit, adhibito propinquorum et amicorum consilio, affectati regni crimine domi damnavit, verberibusque affectum necari jussit.' Eam tamen effusam potestatem revocatum constat lege inauditum, II. ad leg. Cornel. de sicar. nec id temere, cum et in servos crudum immaneque dominorum imperium coercitum humanitate legum fuerit. *Germanus.*

824 *Vincet amor patriæ*] Nimirum et Plutarch. in Polit. præcep. ex poeta aliquo, εὐγενὲς καὶ φρονήματος μεγάλου τὸ ἀναφανήσασθαι, φιλοῦ τῆς, ἀλλὰ πατρίδος ἐμὴν μᾶλλον φιλοῦ. Valerius v. 6. sub titulo, qui severi adversus li-

beros, tragicæ huic asperitati patrocinians, 'Exuit,' inquit, 'patrem, ut consulem ageret; orbisque vivere, quam publicæ vindictæ deesse, maluit.' *Germanus.*

Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido] De hoc Bruto Sil. Ital. l. XIII. 'Sed raptabat amor priscos cognoscere manes, Nunc meritum æva Brutum immortale securi Nomen.' Totum hunc Maronis locum imitatus videtur poeta de Camillo, Curio, aliisque mentionem faciens. Juvenalis Sat. VIII. 263. hanc Historiam attingens pro pulchra, dicit 'dubia pro libertate:' ubi etiam de Decii, qui se pro patria devoverunt: de patre se devovente ad Vesperim in bello Latino Livius x. 26. de filio in Gallos idem præstante c. 29. de quibus Propert. IV. 1. 'Tunc venere animi Decii, Brutique secures.' et idem III. 11. 'At Decius misso prælia rupit equo.' Cicero hanc tractans Historiam l. i. Tusc. quæst. c. 37. Nepotem tertium fuisse memorat: 'Non cum Latinis decertans pater Decius, cum Hetruscis filius, cum Pyrrho Nepos se hostium telis objecissent.' De his omnibus præclare de Rep. Roman. meritis consulendus Claudian. de quarto consulatu vs. 400. et seqq. et quid dictum Ge. II. 169. 170. vide. *Emmenes.*

825 *Quin Decios*] Quin imo Decios respice. Hi duo fuerunt qui Mares dicti sunt: pater et filius. Horum alter se bello Gallico, alter Samnitico vovit pro republica, cum terra et mari universum bello vellent exercitum perdere. *Servius.*

Drususque prociis] Et hi duo fuerunt: Horum prior vicit Hasdrubalem. Alter est filius Julii, sororis Augusti. *Id.*

Sæcumque securi aspice Torquatium] Hic Gallum quendam in ponte [Anienis, singulari certamine superavit, et ejus sibi torquem imposuit: unde nomen accepit. Hic ad urbem pergens, præcepit filio, ut tantum castra metaretur: ille, provocatus ab hostibus,

nacta occasione, victoriam consecutus est. Reversus postea pater laudavit fortunam populi Romani: sed filium, ut dieit Livius, 'Fustuario supplicio necavit.' Ergo *sævum securi*, *sævum* jure occidendi, non ferri genere. Nam securi non animadvertit in filium. *Id.*

826 *Referentem signa Camillum*] Brenno duce, Galli apud Alliam fluvium, deletis legionibus, everterunt urbem Romam absque Capitolio: pro quo immensam pecuniam acceperunt. Tunc Camillus absens Dictator est factus; cum diu esset apud Ardeam in exilio propter Vejentanam prædam, non æquo jure divisam; et Gallos jam abeuntes secutus est: quibus interemptis aurum omne recepit et signa. Quod cum illic appendisset, civitati nomen dedit. Nam *Pisaurum* dicitur, quod illic aurum pensatum est. Post hoc tamen factum rediit in exilium. Unde rogatus, reversus est. *Idem.*

Camillum] Tzetzes in Chiliadibus Camilli, aut Cadmilli, nomen refert ad Cadmum, et Græcum *καλῶν* quod est *ornare*: unde et *κόσμος* et *κοσμήτωρ* litterarum commutatione. Goropius Hieroglyph. l. i. ait, vocis hujus originem esse 'malum revelo.' Et sic olim generatim omnes ingenuos pueros vocatos, quod puerilli quadam simplicitate, citra ambages, omnia revelent. Est itaque Camillus, qui mala detegit. Non inepte quispiam referat hoc etymon ad Camilli facinus, quod in explicatione recensui. Hujus viri elogium est hoc in Plutarcho lib. de exsil. *Κάμилλος* 'Ρώμης δεύτερος κτιστής, 'Camillus Romæ alter conditor.' *Cerd.*

827 *Paribus*] Ita etiam Ge. i. ad signanda bella civilia, 'paribus concurrere telis.' et Lucanus, 'pares aquilas.' *Idem.*

Fulgere] Ab eo quod est *fulgo fulgis*, accentum habet in prima. *Serv.*

Paribus quas fulgere cernis in armis] Infra l. ix. 'paribus non invidet armis.' *Germanus.*

Fulgere] Lege Senecam Nat. Quæst. i. 56. *Cerda.*

828 *Et dum nocte prementur*] Bene allusit. Nam concordiam in humilitate tenuerunt: cum nobilitate vero in bella venerunt. *Servius.*

Nunc et dum nocte prementur] In antiquis legere est *prementur* futuro tempore, quod multo magis placet, quam *prementur*, quum præsens per adverbium *nunc*, sit jam expositum. *Pierius.*

829 *Si lumina vitæ*] Imitatione Lactetii l. x. 'Unde animale genus generatim in lumina vitæ Redducit Venus.' Sunt tamen qui hic *lumina vitæ*, malint ex eodem Lucretio: *vitæ cum limen iniret*: et *limen leti*, apud eundem: adeo ut emendandus mihi videatur locus ille ejusdem Lucretii l. i. ubi de Epicuro, 'Ipse Epicurus obit decurso lumine vitæ:' nam pro *lumine*, *limine* omnino legendum existimo; *ἔκρυπτο* enim videtur decurrere lumen vitæ: est enim luminis et ignis decurrere potius quam decurri. Præterea *decurrens limen* transfertur elegantius a spatio et curriculo hippodromi, ut partem pro toto accipiamus: nam *limen* pro *carceribus* et ipse Maro supra usurpavit: 'Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt.' *Germanus.*

831 *Aggeribus socer Alpinis*] A munimentis Alpium. Hæc enim Italiæ murorum exhibent vicem. *Socer* vero, quia Pompeius habuit Juliam filiam Cæsaris, quæ in partu periit. Unde etiam isti inter se facile dimicare potuerunt. *Servius.*

Arce Monæci] De Liguria, ubi est portus Monæci Herculis. Dictus autem *μόνοικος*, vel quod pulsus omnibus illic solus habitavit: vel quod in ejus templo nunquam aliqui Deorum simul colitur: sicut in Jovis, Minerva et Juno: in Veneris, Cupido. *Idem.*

Arce Monæci] Tacit. Ann. l. xix. Monæci meminit. 'Fabius Valens o sinu Pisano sævitia maris, aut adversante vento, portum Herculis Mo-

næci depellitur.' Hinc scilicet ducto Herculi nomine, quod (ut interpres docet) communem cellam cum alio Deo repudiaverit, et ex augurali esset disciplina suam Deorum cuique ædem dicare: ut constat ex illo Valerii l. 1. In qua cum Marcellus quintum consulatum gerens templum Honori et Virtuti, Clastidio prius, deinde Syracusis potitus, nuncupatis votis debitum consecrare vellet, a collegio pontificum impeditus est, negante, unam cellam duobus diis recte dicari: futurum enim, si quid prodigii in ea accidisset, ne dignosceretur, utri rem divinam fieri oporteret, nec duobus, nisi certis diis, una sacrificari solere. Ea pontificum admonitione effectum est, ut Marcellus, separatis ædibus, Honoris ac Virtutis simulacra statueret. *Germanus.*

832 *Adversis instructus Eois*] Orientis enim auxiliis est usus. *Servius.*

833 *Pueri*] Nam quisque cum nascitur, puer est. Tanquam autem optimus pater, recte consulit posteris, eosque sapienter admonet. *Donatus.*

Adolescite bella] Mire dictum. Ab ipsis enim quasi consuetudinem fecit populus Romanus bellorum civilium. Septies enim gesta sunt a Cæsare contra Pompeium in Thessalia. Item contra ejus filium Magnum in Hispania. Item contra Jubam et Catonem in Africa. Mortuo Cæsare, ab Augusto contra Cassium et Brutum in Philippis, civitate Thessaliæ. Contra Lucium Antonium in Perusia, Tusciæ civitate. Contra Sextum Pompeium in Sicilia: Antonium et Cleopatram in Epiro. *Servius.*

Adolescite bella] Sic cum accusativo hoc usurpat verbum, bene stante pro hac lectione Torrentio, Horatius Sat. 1. 4. 'insuevit pater optimus hoc me Ut fugerem.' Vide etiam Sanctii Minervam in *assuesco* et *insuesco*. Em.

835 *Tuque prior, tu parce*] Cæsari dicit, quem clementem circa Pompejanos legimus: cui vult tunc hoc esse

mandatum. *Servius.*

836 *Projice tela manu*] Subest vis quædam huic verbo. Cæsar Bel. civil. l. III. 'Cum plures arma projicerent, ac fugæ simile iter videretur.' Hom. II. *Ἔ. χεῖρὸς δ' ἐκβαλεν ἔγχος.* Græci *βίπτειν ὅπλα*, unde *βίψασις. Germanus.*

Sanguis meus] Ad hanc rem pertinent verba Aristotelis ex ethic. l. VIII. ad Nicomachum, *διὸ* (inquit) *φασὶ τὰν τὸν αἷμα καὶ βίβαν, καὶ τὰ τοιαῦτα.* Loquitur videlicet de amore, quo se fratres diligunt: id est: 'quamobrem dicunt, meum eundem sanguinem, meam radicem, et similia.' Inde etiam Horatius de Augusto in carmine sæculari: 'Clarus Anchisæ, Venerisque sanguis.' Juppiter apud Silium lib. tertio loquens ad Venerem: 'tenet, longumque tenebit Tarpeias arces sanguis tuus.' Clarius Thyestes apud Senecam dixit 'sanguinis mei,' pro, liberis meis. Et Statius Theb. III. qui Virgilio hærens: 'vos, o superi, meus ordine sanguis, Ne pugnate odiis.' Virgilius etiam in Æn. VII. 'tu sanguinis ultimus auctor.' Potest in hunc locum aptari nota illa, quam ego Æn. I. ad illud: 'Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci Audierat.' Porro non placet, qui ex Rufiniano admonet legendum in Virgilio *sanguis pius*, pro *sanguis meus*. Et quidem vulgarem lectionem defendit locus Statii. *Cerda.*

Sanguis meus] Rufinianus Rhetor malit, *sanguis pius*. *Tanbmann.*

837 *Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho*] Mummium significat. *Serv.*

Ille triumphata, &c.] Sententiam, quam sequor de L. Mummio, sequuntur fere omnes interpretes, alii etiam, videlicet Servius, Nascimbænus, Hortensius, Germanus, Corradus in Comment. ad Brutum, Jovianus in Antonio, quem vide; nam et egregie Poëtam explicat, et defendit a calumniis Agellii, et Higyni. Non bene Alcianus Parerg. v. 21. Q. Cæcilium Me-

tellum accipit: neque alii, qui aliam a Mummio, ut patebit adeunti Livium l. LI. et LII. Justinum l. XXXIV. Orosium v. 2. Entropium iv. 3. Florum l. II. Paterculum l. I. Hi enim omnes, alii etiam ita de Mummio, Achæis, et Corintho loquuntur, ut veluti digito monstrent, de Mummio accipiendum Poëtam: neque parum ad id ipsum conducunt, quæ scribuntur a Pausania in Eliacis prioribus, atque in Achæicis. *Cerda.*

Ille triumphata] Stephanus in lect. Virgil. p. 17. reprehendit Donatum, qui *triumphata* interpretatur *triumphis ornata* et ad Capitolium refert. Qua in re et metro et Latinitati vim afferre eum asserit. *Emmenes.*

839 *Eruet ille Argos, &c.*] Vapulat hic locus apud Agellium x. 16. quem tuetur Pontanus in Antonio. Alii hæc de Q. Curio Dentato, et Pyrrho, Epirotarum Rege, intelligunt. Quos omnes refutant Nascimb. et Hortensius, et simpliciter *Paulum Æmilium* intelligunt, qui *Æaciden*, id est, Persen vicerit, et, Macedonia direpta, in triumpho ante currum egerit: quo facto *Æacidarum* regnum corrui. Macedonum autem et Epirotarum Reges ab Achille ortum traxisse constat. Propert. l. iv. el. ult. 'Et Persen proavi simulantem' (alii l. *tubulantem*, id est, tumefacientem) 'pectus Achillis, Quique tuas proavus fregit Achille domos.' Euripides, in Oreste, *Argos*, urbem Peloponnesi, sedem regiam facit Agamemnonis. *Taubmann.*

840 *Ipsumque Æaciden*] Necessè est ut ille subaudiatur. Pyrrhum enim, quem *Æaciden* dicit, Curius et Fabricius vicerunt, ferentem Tarentinis auxilium. Hic postea fugit in Græciam, et illic est occisus in templo. Argos vero et Mycenæ alii vicerunt. *Servius.*

841 *Ultus avos*] Aut hic distinguendum, ut sit, *Trojæ Minervæ*, pro *Trojanæ*; principale pro derivativo; aut certe *avos Trojæ*: non quos Troja

habuit avos; sed qui de Troja fuerunt, id est, avos Trojanorum. *Idem.*

Ultus avos Trojæ] Vehementer roborat animum filii, interitum Græciæ et ultionem Trojæ promittens. *Don.*

842 *Magne Cato*] Censorium dicit, qui scripsit historias: multa etiam bella confecit. Nam Uticensem, præsentem Augusto, contra quem pater ejus et dimicavit, et Anticatores scripsit, laudare non poterat. Supra autem Minervæ templa temerata per stuprum Cassandræ dicit. *Servius.*

Magne Cato] M. Porcium Catonem Censorium majorem intelligit: qui et *τρυφύγιος* dictus: fuit enim maximus Orator, max. Imperator, et max. Senator. In eum exstat distichon: 'Portius hic mordax, glaucis subrufus ocellis, Intersens Erebo sedes non comperit ullas.' *Taubmann.*

Cosse, relinquit] Cossus tribunus militum consulari potestate fuit. Hic regem Tuscorum Lartem Tolumnium, a loco dictum, occidit: et secunda post Romulum opima spolia revocavit. Erit autem nominativus hic *Lar, hujus Lartis*. *Servius.*

Cosse] A. Corn. Cossum notat: de quo Livius l. iv. ab U. C. *Taubmann.*

Quis te tacitum relinquit] Simili formula utitur Horat. Od. iv. 9. 'Non ego te meis Chartis inornatum silebo, Totve tuos patiar labores.' *Emmenes.*

843 *Quis Gracchi genus*] Gracchos seditiosos constat fuisse: nobiles tamen genere. Namque per Corneliam, nepotes Scipionis Africani fuerunt. Unde Iuvenalis ad eam, 'Tolle tunc precor Hannibalem.' Ergo Scipiones dicit per Gracchi genus. Duo autem fuerunt: major Africanus, Æmilianus minor, qui obsidione Carthaginiæ ab Italia revocavit Hannibalem. *Serv.*

Gracchi genus] Nobilissimum hoc Romæ, conjunctum etiam affinitate cum Scipionibus, unde a Poëta hic etiam conjunguntur: minor enim Cornelia Africani filia nupsit T. Sempronio Graccho (nam Major Nasica

nupserat) ex qua Sempronius duodecim filios reliquit superstites, et, cæteris amissis, tres tantum superfuere, Tib. et C. Gracchi, adolescentes ingenii seditiosis, et filia una Semproniam, quæ nupsit minori Africano. Hinc apparet, non omnino respuendum Servium, qui per genus Gracchi Scipiones signari ait. Ego libenter intellexerim per genus, Tiberium et Caium Gracchos: per Gracchi Sempronium ipsum. *Cerda.*

844 *Scipiadas*] Hi gemini fratres fuerunt; qui cum fortissime dimicarent in Hispania apud Carthaginem novam, quæ *Spartaria* dicitur, insidiis interempti sunt. *Servius.*

Duo fulmina belli Scipiadas] Cicero pro Corn. Balbo: 'Cum duo fulmina nostri imperii subito in Hispania Cn. et Pub. Scipiones extincti occidissent:' et Lucret. l. III. 'Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror, Ossa dedit terræ proinde ac famul infimus esset.' Ita et duo lumina civitatis Cicero quoque, ut et Epig. l. III. διδοὶ φάει μύλην, &c. *Germanus.*

Geminos Scipiadas] Aliqui hic capiunt duos illos Scipiones fratres, Publium et Cneum, qui in Hispania obierunt. His non deest ratio aliqua, cum dicat Cicero pro Balbo: 'Et cum duo fulmina nostri imperii subito in Hispania Cn. et P. Scipiones extincti occidissent.' Sed certius est, debere accipi utrumque Africanum, cum addat, *Cladem Libyæ*. Id etiam perspicuum fit ex imitatione Lucretii, qui l. III. dicit: 'Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror.' Cui versui Virgilius instituit, Manilius etiam, 'Scipiadæque duces fatum Carthaginis unum.' *Cerda.*

Fulmina belli] Præconium hoc usurpatum ab aliis in mentione virorum militarium. Testimoniis Ciceronis et Lucretii adductis, adijunge Silium l. VII. 'aut ubi sunt nunc fulmina gentis Scipiadæ.' Apud Pausaniam in Atticis Ptolemæus appellatus est cog-

nomento *fulmen κεραυδς*, propter extimiam in bellicis rebus gerendis alacritatem. *Idem.*

Cladem Libyæ] Scipiones. *Servius.*

Parvoque potentem] Paupertate gloriosum ac regibus imperantem. Hic legatis Samnitum respondit; Romam non aurum habere velle, sed habentibus anrum imperare. Horat.: 'Vivitur parvo bene.' Vide Agell. l. 14. *Taub.*

Parvoque potentem Fabricium] Adnecto hic verba Maximi IV. 3. de Fabricio: 'continentiæ suæ beneficio sine pecunia prædives, sine usu familiæ abunde comitatus: quia locupletem illum faciebat, non multa possidere, sed modica desiderare. Ergo domus ejus, quemadmodum ære, et argento, et mancipiis Samnitum vacua; ita gloria, ex his contemptis parata, referta fuit.' Fabius declam. 268. Fabriciis et Curliis proprio et signato elogio dat abstinentiam. *Cerda.*

845 *Fabricium*] Paupertate gloriosum. Hic est qui respondit legatis Samnitum aurum sibi offerentibus, Romanos non aurum habere velle, sed anrum habentibus imperare. *Serr.*

Serrane serentem] Attilius quidam senator fuit, qui cum agrum coleret, evocatus propter virtutem meruit dictaturam. *Serranus* autem, a serendo dictus est. *Idem.*

Sulco, Serrane, serentem] *Suloos* legit Turnebus. *Serranus* autem, qui et *Serranus*, prius Attilius dictus, a *serendo* hoc cognomen sortitus est: unde Plin. XVIII. 3. 'Serentem invenerant dati honores Serranum,' unde cognomen. *Germanus.*

Serrane] Salvianus l. 1. de Providentia scribens de priscis moribus Romanorum: 'Non despiciebant tunc, puto, pauperes cultus, cum vestem hirtam ac brevem sumerent: cum ab aratro arcesserentur ad fascias.' Manilius l. IV. 'Serranos, Curiosque tulit, fasciesque per arva Tradidit, eque suo Dictator venit aratro.' Allusit Sidonius Epist. l. VIII. 'Quid

Serranorum æmulus, et Camillorum, cum regas stivam, dissimulas optare palmatam? Servius nulla historiæ fide scribit, Serranum vocatum ex aratro ad Dictaturam: dicere debuisset, ad Consulatam. Hoc idem parum caute suis marginibus addiderunt Manutius, alique. Fortasse hi omnes decepti sunt *μημονικῇ ἀμαρτηματι*. Nam Serrano attribunt, quæ Romani scriptores dant Cincinnato. Hic enim ex aratro primum vocatus est ad Consulatam, deinde ad Dictaturam. Lege Dionysium l. x. Antiq. et Senecam de brevitate vitæ: et Orosium II. 12. et Eutropium l. 1. Serranus tantum, ad Consulatam. Simili errore Cedrenus involvitur, apud quem L. Quinctius Cincinnatus vocatur ex aratro ad Consulatam: et addit id factum Nerone imperante, quod falsum. Si quis enim dicat, hunc alium fuisse Cincinnatum, vix credam, tacentibus aliis Romanis Scriptoribus. Cæterum occasione hujus possem excurrere ad loquendum de hac rerum frugalitate, vocante me occasione, cum olim agros honestissimus quisque coleret. Sed tu lege aurea Plinii verba XVIII. 3. Colamellam l. 1. rei rusticæ in præfatione, Symmachum VII. 15. Quibus adijunge locum Sidonii jam indicatum, et versus istos Lucani l. 1. 'quondam duro sulcata Camilli Vomere, et antiquos Curiorum passa ligones, Longa sub ignotis extendere rura colonis.' *Cerda*.

846 *Quo fessum rapitis Fabii*] Cur me, o Fabii, fessum ad vestram trahitis narrationem? Aut certe *fessum* tristem: ut, 'Ter fessus valle resedit,' scilicet propter eorum mortem. Nam trecenti sex fuerunt de una familia; qui conjurati cum servis et clientibus suis contra Vejentes dimicarunt, et insidiis apud Cremeram fluvium interempti sunt. Unus tantum superfuit Fabius Maximus, qui propter teneram adhuc pueritiam in

civitate remanserat. Hic postea cum Hannibalis impetum ferre non posset, mora eum elusit, et ad Campaniam traxit: ubi deliciis Carthaginensium virtus obtorpnit. Notandum est de secunda persona dictam. Ille autem est, de quo ait Ennius, 'Unus qui nobis cunctando restituit rem.' Sciens enim Virgilius quasi pro exemplo hunc versum posuit. *Serrius*.

Quo fessum rapitis Fabii] In Romano codice, *quo gressum rapitis* habetur: ut ex hoc tacite ad trecentos illos adludat, una pugna trucidatos: Quos omnes ad bellum missos, ut apud Ovidium est, 'Abstulit una dies.' Sed elocutio illa, 'Rapere gressum,' insolita videtur, magisque placet, 'Quo fessum rapitis' legere, ut variata in orationis genere figura loquendi, non Anchisem tantum longa ea nomenclatura delassatum levet, verum etiam lectori consuluisse videatur. *Pierius*.

Quo fessum rapitis Fabii] Plantas Menæch. 'Quo rapitis me? quo fertis me?' *Cerda*.

Fabii] Fabiorum familia ab Hercule est. Horum CCCVI. (anno, propter teneram adhuc pueritiam domi relicto) in bello contra Vejentes ad fluvium Cremeram uno prælio ex insidiis interfecti sunt cum servis et clientibus conjuratis. Ovid.: 'quamvis cecidere trecenti, Non omnes Fabios abstulit una dies.' *Taubmann*.

Tu maximus] Hoc cognomen Q. Fabio prudentia peperit, non victoria, etiam si magnæ et multæ. Lege Livium l. IX. ad finem: uti vero apparet ex eodem Livio l. XXX. non primus ex gente sua habuit hoc cognomen, sed ante illum alii. Verba Livii sunt: 'Vir certe dignus fuit tanto cognomine, vel si novum ab eo inciperet. Superavit paternos honores, avitos æquavit. Pluribus victoriis, et majoribus præliis avus insignis Rullus: sed omnia æquare unus hostis Annibal potest.' Hic clare ait

non incepisse a Quinto hoc cognomen: et indicat, illo prius honestatum Rallum. *Cerda.*

847 *Restituis*] In Romano, in Mediceo, et aliis quibusdam antiquis exemplaribus, *restitues* futuro tempore positum est: quod non displicet. *Pierius.*

Cunctando restituis rem] Q. Fabius missus est adversum Annibalem in summa rerum trepidatione, cum videlicet jam crederent ad urbem ipsam hostem venturum infestis signis, post duplicem victoriam ad Trebiam et Thrasymenum, quibus cæsi et fusi Romani. Cum vero Fabius nollet cum hoste acie configere, ne feroci Annibali, et tot victoriis exultanti, territam militem objiceret, tantum se opponens, illius conatus elusit: unde et *Cunctator* dictus, et cunctando Romanam rem restituisse. Scribit hoc late Livius, et Romani Scriptores: vetus inscriptio Florentiæ, qua continentur Fabii res gestæ: ANNIBALEM COMPLURIBUS VICTORIIS FEROCEM SUBSEQUENDO COERCUIT. Ovidius: 'Scilicet ut posses olim tu, Maxime, nasci, Cui res cunctando restituenda foret.' Manilius lib. i. 'invictusque mora Fabius.' Claudianus de bel. Getic. 'lento Iustramine Pœnum Compressit Fabius.' Silius lib. vii. pari ferme modulo, 'lento Pœnum moderamine lusit.' Auctor de viris illustribus: 'Fabius Annibalem mora fregit.' Pulchre Valer. Max. cap. 7. 'Fabius Maximus, cujus non dimicare, vincere fuit.' Cæterum versus Virgilianus ad verbum expressus est ab Ennio Annal. l. xii. quem Ennii versum citant Cicero in Catone, et Livius lib. xxx. Adagium adduco, quod in Varrone Rust. l. 2. videlicet, 'vultis igitur interea vetus proverbium, quod est, Romanus sedendo vincit, usurpemus, dum ille venit?' habere ortum a Fabio Maximo, quo alludit Silius l. xvi. 'peperitque se-

dendo Omnia cunctator nobis.' *Cerda.*

848 *Excudent*] Alii cudento efficient: et est rhetoricus locus. *Serv.*

Spirantia] Animata. Horatius, 'Et molles imitabitur ære capillos.' *Id.*

Excudent alii spir. mol. ara] Contrarium reddidit Horat. 'Quid sculptum infabre, quid fusum durius esset.' Hanc autem molliter excudenti artem et loquendi formam Turnebus ad illud Callistrati retulit: *ἔδεν ἂν ἐν καὶ στερεὸς ἂν εἰς τὴν τοῦ θεοῦ εἰκασίαν ἐμαλάρτετο.* Ut autem, *vivens duc. de marm. vul.* Lucret. v. 'Et prorsum quamvis in acuta et tenuia posse mucronum duci fastigia procudendo.' *Ducere vultus de*, statuarium est vocabulum, et item fusorium, respondetque illi barbaro vocabulo, quod *relevare* dicimus. Apulejus Florid. l. i. 'modos omnes effigiandi complectens, de Alexandro: edixit universo orbi suo, ne quis effigiem regis temere assimularet ære, colore, cælamine, quin ipse solus eam Polyclethus ære duceret, solus Apelles coloribus delinearet, solus Pyrgoteles cælamine excuderet:.' quamvis codex *excluderet* habeat. *Germanus.*

Excudent alii] Dictum hoc propter Corinthios facile credat, qui legat Strabonem l. viii. et Plinium xxxv. 8. ubi loquens de nobilitate operum ex ære, principe loco affert Corinthios, quod firmat exemplis magnorum principum. *Cerda.*

Spirantia] Ammianus l. xxii. 'Spirantibus signorum fgmentis.' Poëta statim citos *vultus*. Ita Ausonius: 'Viva tibi species vacca Myronis erit.' Propertius el. ii. 31. 'Atque aram circum steterant armenta Myronis, Quattuor artificis vivida signa boves.' et el. iii. 8. 'Gloria Lysippo est animosa effingere signa.' id est, animata. *Æs* illud, quo facta Myronis vacca, *ἐμπνοὴν* dicitur lib. iv. Anth. quod Ausonius reddidit, *æs spirans*. Huiusmodi *æs τροχίαν, καὶ χυρὸν* appellat Pollux l. vii. quasi rotile, et

fusile. *Idem.*

Spirantia mollis æra] Q. d. Tanta arte simulacra a Græcis ducentur, ut, deposito metalli rigore, in mollitudinem vivi animantis æs concessarum sit. Ita Horat. in Arte: 'et molles imitabitur ære capillos.' Turneb. XXII. 1. *Taubmann.*

Ducent] Translatum hic esse hoc verbum, tractumque a marmoribus aut metallis, quæ proprie dicuntur *duci*, Turnebus admonet XVIII. 11. Probat, nam laminæ Græcis dicuntur *δαμάρα*, quod malleis ducantur, formanturque in effigiem. Cui addo Aristophanem, qui in Pluto, Apollinis tripodem vocat *χρυσήλατον*, id est, ex auro ductili: quasi dicat, *χρυσῶ ἐηλασμένην*, videlicet ab *χρυσός*, et *ἐλαβ-νω*: et Philostratum Icon. II. qui *σφυρήλατα*, recensens habitudinem picti Herenlis: et Cedrenum, qui auream platanum, leones aureos, vultures aureos, Imperatorum Græciæ *σφυρηλάτους* quoque dicit, quasi malleis ductos: et Apulejum Florid. lib. I. apud quem Alexander iussit, ne quis effigiem suam 'temere assimilaret ære, colore, celamine; quin solus eam Polyclethus ære duceret, solus Apelles coloribus delinearet, solus Pyrgoteles celamine excunderet.' Possim etiam uti testimonio Callixeni Rhodii apud Athenæum I. XI. ubi loquens de vase, *συσπγγμάνον εἰς μέσον ἐπιεικῶς*: *molliter cedens ad medium*. Possim (inquam) hoc uti, nam quod Græcis est *ἄγω*, Latinis est *duco*. Cæterum, ut Poëta in arte æris Corinthios intellexit, ita in marmorea fortasse Cretenses, aut Parios. *Cerda.*

Ducent] Sic Horat. Epist. II. 1. 'aut alius Lysippo duceret æra.' Marmor, ebur, æs arte molliri discimus ex Junio de Piet. vet. III. 4. inde Ovid. Fastor. III. 832. 'Quique facis docta mollia saxa manu.' Apud Junium plura *περὶ τῶν ἐμφύχων πλασμάτων*: de vivis figmentis: quæ hic *spirantia æra*. Et Juvenal. VIII. 102. vitam

adscribit ebori, 'Et cum Parrhasii tabulis, signisque Myronis, Pheidia-cum vivebat ebur.' *Emmeness.*

849 *Vivos tollit*] Hoc est quod dixit *spirantia*. Et per *æs*, Corinthios indicat: per *marmor*, Parios: per *actionem causarum*, Athenienses: per *Astronomiam*, Ægyptios et Chaldaeos. *Servius.*

850 *Orabunt causas melius*] Ut verum est, gratiam Principum valere plurimum apud subditos! Certe Maro hoc scripsit suo lenocinans Principi Augusto, qui artibus militaribus præstitit, quas illi ut daret unice, non dubitavit artes alias Romanis adimere. In arte certe eloquentiæ Romani Græcis præstiterunt, Demostheni Cicero. Ita hic ad Brutum: 'Quo enim uno vincebamus a victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum.' Ita etiam Leg. I. 'Putant, te historiam tractante, effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus.' Itaque potius crediderim, quæ dixi de lenocinio Augusti, quam quæ alii volunt de Poëta, volente præferre Demosthenem Tullio, sufflatione quadam. *Cerda.*

Orabunt causas melius] Nihil detrahendum literatæ Græciæ. Habuit tamen Roma in eloquentia viros, quos Græciæ opponere potuit. Verbis utar quæ de Æsopo dixit Phædr. II. 10. Occupavit Demosthenes, ne primus foret Cicero, qui tamen studuit, ne solus esset Demosthenes eloquentiæ princeps. *Emmeness.*

Describent radio] *Describere*, est parti, et, quasi terminis positus ac per limites dividere, ac suam cuique partem attribuere. *Radius* virga est, qua Geometræ lines indicant: ita Cic. Tuscul. V. 'Archimedem a pulvere et radio excitare.' *Taubmann.*

852 *Tu regere imperio populos*] Eadem locutione fere noster utitur Æn. I. 153. 'Ille regit dictis animos et pectora mulcet.' Sic Quintil. I. 1.

Orat. Instit. 'regere consiliis urbem :'
quod ψυχαγωγῶν. Vide notas ad lo-
cum citatum. *Emmeness.*

853 *Hæ tibi erunt artes*] Nempe
paciæ et belli, quibus Imperium Ro-
manum initio partum est, et postea
amissum est, cum illis artibus reti-
neri facile potuisset, ut Sallust. bell.
Catil. qui has etiam artes, ad servan-
dam Rempublicam necessarias, con-
jungit in Orat. de Ord. Rep. in princ.
'In posterum firmanda respublica
non armis modo, neque adversus hos-
tes, sed, quod multo majus, bonis pa-
ciæ artibus.' Flor. in præc. 'tan-
tum operum pace belloque gessit.'
Illas autem artes dicitur Augustus
revocasse, ut Horat. Od. iv. 15. *Em.*

Paci morem] *Leges paciæ.* *Servius.*

Pacique] In Longobardico, et qui-
busdam aliis codicibus vetustis, *paciæ*
genitivo casu legitur: quam lectio-
nem Servius agnoscit: alii tamen *paci*
malunt. *Pierius.*

(*Hæ tibi erunt artes*) *pacique inpo-
nere morem*] Nimirum civilis scientiæ
totius potissimæ partes belli admi-
nistrandi, paciisque tenendæ et aten-
dæ, ratione et solertia contineri vi-
dentur; cum bellum non alium finem,
quam sibi oppositam pacem spectare
videatur, nec motus omnes bellici
alio, quam in quietem desinere pos-
sint: unde non tantum voluit poëta,
Romanum belli artibus præ cæteris
gentibus, sed et paciæ studiis et more
excellere, ut assuetudine et institu-
tione paci colendæ se dederet et con-
secraret. Scilicet et Aristoteles Pol.
l. ii. pugnans in Laconicam rempub.
Lycurgum notat, quod cives ad bel-
lum tantum victoriamque, non item
ad paciæ cultum instituerit et duxerit;
ut qui felici successu sæpe prælium
experirentur, paciæ autem otia ferre
et ducere nescirent; utpote ad virtu-
tis partem non solidam, integramque
virtutem conformati, et in otio lan-
guentes, et invicem tumultuantes, his
fere verbis: ἀλλ' οὐδ' ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τοῦ πο-

μοῦτον ἐπιτιμῆσαι ἐν τῷ, ὅπερ καὶ
Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις ἐπιτετιμῆκε, πρὸς
γὰρ μέρος ἀρετῆς ἡ πᾶσα σύνταξις τῶν
νόμων ἐστὶ, τὴν πολεμικὴν· αὐτὴ γὰρ
χρησιμὴ πρὸς τὸ κρατεῖν, &c. Ut au-
tem hic *morem paci*, in eandem par-
tem accepit et l. viii. 'Saturni gen-
tem, haud vinclo, nec legibus, æquam
Sponte sua, veterisque Dei se more
tenentem.' *Germanus.*

Paci inponere morem] Sulpicia illa,
quæ floruit sub Domitiano, in suo Sa-
tyrico, 'duo sunt, quibus extulit in-
gens Roma caput, Virtus belli, et
Sapientia paciæ.' *Cerda.*

Pacique inponere morem] Malunt
non nulli, *moremque inponere paci*, ut
hoc se accepisse a præceptoribus tes-
tatur Scal. Poët. iv. 48. sed priorem
lectionem probat propter graviorem
et corpulentiores sonum. Plura illic.
Emmeness.

864 *Parcere*] Id est, veniam dare:
vide Non. Marc. c. 4. *Idem.*

*Parcere subjectis et debellare super-
bis*] Deficiet me tempus memoran-
tem testes hujus præconi, te legen-
tem. Aliquos subjicere e re erit:
jam de clementia in victos, jam de
virtute in superbos, jam de utroque
simul, ut se auctores obtulerint, qui
mihi hanc notam suppeditant. Gor-
dianus in nummis exprimi fecit Ro-
mam, inter taurum et leonem, imma-
nem utramque bestiam, ad significan-
dum, Romanam urbem ferocissimas
gentes atque immanissimas subje-
cisse. Idem voluerunt significare
Severus imperator, et Antoninus,
cum sœminam excudi fecerunt in
aversa nummorum parte leoni insi-
dentem. De Tiberio prædicat Tac-
itus Annal. ii. 'victis graves pœnas,
in deditionem venienti paratam cle-
mentiam.' Legati Carthaginensium
apud Livium l. xxx. de Romano po-
pulo dicunt: 'Plus pene parcendo
victis, quam vincendo imperium aux-
isse.' Imperator Trajanus de se ipso
apud Cæsarem Julianum in sermone

Cæsarium, πρῶτος μὲν πρὸς τοὺς θαηκόους, φοβερὸς δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους διαφερόντως γερόμενος: *subjectis mansuetus; hostibus formidolosus praeter ceteris exstiti.* De Augusto Horatius in carmine saeculari, 'Imperet bellante prior, jacentem Lenis in hostem.' Id est, est superior pugnacissimis, est lenis in humiles et jacentes. Sulpicia illa poetria quæ supra, 'duo sunt, quibus extulit ingens Roma caput, virtus belli, et sapientia pacis.' Propertius pari sententia el. ii. 16. 'Cæsaris hæc virtus, et gloria Cæsaris hæc est, Illa, qua vicit, condidit arma manu.' Ubi prædicat virtutem, qua vicit Cæsar: et gloriam, qua arma condidit. A Tacito Annal. i. 'Romana clementia' usurpatur, ut maxima, et a Curtio libro iv. 'Romana mansuetudo.' Propert. el. iii. 22. de Romanis: 'Nam quantum ferro, tantum pietate potentes Stamus, victrices temperat illa manus.' Sic legendum in Propertio, quod censuit jam chorus doctorum: Non, 'temperat ira manus,' nam ira quem temperat? Juvat hanc lectionem Propertianus versus, quem jam præmisit, ex el. ii. 16. sicut enim ibi, 'Illa, qua vicit, condidit arma manu:' ita hic, 'Victrices temperat illa manus.' *Cerda.*

. 855 *Atque hæc mirantibus addit*] Transitus quidam, ne una et continua narratio tædiosa sit. Hinc enim generibus varietas nascitur, et quasi nova initia aliarum narrationum fiunt. *Donatus.*

Mirantibus] *Æneæ et Sibyllæ.* *Taubmann.*

. 856 *Spoliis Marcellus opimis*] Hic Gallos et Pœnos equestri certamine superavit. Viridomarum etiam Gallorum ducem manu propria interemit, et opima retulit spolia, quæ dux detraxerat duci: sicut Cossus Larti Tolumnio. *Servius.*

Spoliis Marcellus opimis] 'Ἀκροθίγια' vocant. *Germanus.*

Marcellus] M. Claudius Marcellus M. Clandii f. qui a *Marte*, ob peritiam rei militaris nomen accepit; Græcis litteris apprime eruditus: primum *Ædilis Curulis*, inde *Augur*: post etiam *Consul*: qui et 'Romanorum Eusis' dictus est. Is Gallorum ducem *Viridomarum* manu propria interemit, et *opima spolia* retulit. Ea enim proprie *opima* sunt, quæ dux Rom. duci hostium in prælio detraxit: quorum tanta raritas, ut intra annos paullo minus *xxx.* tantum tria contigerint nomini Romano. Vide tamen et *Tiraquellum* ad *Alex.* ab *Alex.* i. 14. *Taubmann.*

Marcellus] De hoc agit *Florus* ii. 4. Alius est ille, de quo *Horat.* Od. i. 12. 'Crescit occulto velut arbor ævo. Fama Marcelli.' Ad quem locum consule *Torrentium*, de quo infra vi. 862. Spolia autem opima suspensa in templo *Jovis Feretrii*, de quo *Donatus* de urbe *Roma* ii. 10. *Ennæus.*

. 857 *Supereminet omnis*] Virtutis scilicet genere. *Servius.*

. 858 *Rem Romanam*] Statum reipublicæ. *Idem.*

Rem Romanam] Ab *Ennio* Annal. i. 'Qui rem Romanam, Latiumque augescere vultis.' Alibi: 'Moribus antiquis res stat Romana virisque.' *Ovid.* Met. xv. 'Fundamine magno Res Romana valet.' *Symmachus* ix. 25. 'Ob rem Romanam sæpe literas mittens.' Cape Poëtam signate cum respectu ad bellum, nam de bello etiam *Cicero* pro leg. Manil. 'res a L. Lucullo summo viro est administrata.' *Cerda.*

Turbante tumultu] Ideo *tumultu*, quia res in Italia adversus Gallos geritur. *Servius.*

Tumultu] Docte, ut omnia, nam hic sermo est de Gallis: et *tumultus* proprie est, aut domesticus, id est, *Italicus*: aut *Gallicus*. Verba Festi ita legit *Scaliger*: 'Tumultum dici, ait *Verrius*, quia is non aliter, quam

ab Italicis et Gallicis hostibus imminant Italiae. Itaque non alium quam Gallicum, aut domesticum timebant.' Quam lectionem ibi defendit Scaliger. Servius in hunc locum: 'ideo tumultu, quia res in Italia adversus Gallos geritur.' Sed quid his opus, ubi est Tullius? cujus hæc sunt, Philippi. VIII. 'Majores nostri tumultum Italicum, quod erat domesticus; tumultum Gallicum, quod erat Italiae fœditas, præterea nullum tumultum nominabant.' *Cerda.*

859 *Sistet*] Confirmabit, corroborabit. *Servius.*

Sistet eques: sternet Pœnos, Gallumque rebellem] Parum me movet, quod in Romano codice equis legatur, quam eadem sit sententia, sive *eques*, sive *equis* dicas. Illud curiosius animadvertendum, quod in plerisque veteribus exemplaribus coma præjecta est dictioni, *eques*, ut, *sistet*, totumque id simul legatur, 'Hic rem Romanam magno turbante tumultu *Sistet*.' Inde altero membro, *Eques*, sive malis, '*Equis* sternet Pœnos, Gallumque rebellem.' Nam quum ad eam diem rem Punicam equitatu potiorum esse, pluribus præliis comperit caset: Marcellus is, qui primus Hannibalem terga ostendere docuit, equis rem gessit, hostemque ab obsidione Nolæ turpiter recedere cœgit: et eo genere pugnae sæpius res hostiles adflixit. *Pierius.*

860 *Tertiaque arma patri*] Capta hic tertia, opima spolia suspendet patri, id est, Jovi. *Servius.*

Tertiaque arma] Non placet quod in Romano codice legitur, '*tristiaque arma*,' quum ex Numæ Regis lege Tertia spolia opima Quirino suspendenda essent, quod Interpretes tangunt. Apud Livium quidem legimus Flamines institutos a Numa Marti, Jovi, et Quirino. Nihil ibi de spoliis. Idem quarto ab urbe condita de Cosso ait, 'Spolia in æde Jovis

Delph. et Var. Clas.

Feretrii prope Bonuli spolia, quæ opima appellata sola ea tempestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit.' Ubi adnotandum est vulgata exemplaria una plus dictione legere, 'quæ prima opima appellata.' Sed in veteri codice, *prima* non habetur. Satis enim est dixisse *sola*. *Pierius.*

Tertiaque arma] Id est, opima spolia. Quæ Plutarchus vocat jam *τῆμα*, jam *καλλίοντα*, in vita Marcelli, jam *ἀδύποα*. *Cerda.*

Capta Quirino] Qualia et Quirinus ceperat, id est, Romulus, de Acrone rege Ceninensium: et ea Jovi suspenderat. Possumus, et quod est melius, secundum legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit prima opima spolia Jovi Pheretrio debere suspendi, quod jam Romulus fecerat. Secunda Marti, quod Cossus fecit. Tertia Quirino, quod fecit Marcellus. *Quirinus* autem est Mars, qui præest paci: et intra civitatem colitur. Nam belli Mars extra civitatem templum habuit. Ergo aut suspendet patri, id est, Jovi: aut suspendet patri Quirino. Varie de hoc loco tractant commentatores, Numæ legis immemores: cujus facit mentionem et Livius. *Servius.*

Suspendet capta Quirino] Quamvis Servius agnoscat *capta*, mavult tamen *Passeratius rapta*, ut Ge. III. 'Et duo rapta manu, diverso ex hoste tropæa.' *Germanus.*

862 *Egregium forma juvenem, et fulgentibus armis*] Tria sunt secundum Carminium: pulchritudo, ætas, virtus. Significat autem Marcellum filium Octaviæ, sororis Augusti, quem sibi Augustus adoptavit. Hic decimo sexto anno incidit in valetudinem: et periit decimo octavo in Bajano cum ædilitatem gereret. Hujus mortem vehementer civitas doluit: nam et affabilis fuit, et Augusti filius. Ad funeris hujus honorem Augustus sexcentos lectos intrare civitatem jussit: hoc enim apud majores glori-

Virg.

9 N

osum fuerat. Etiam dabatur pro qualitate fortunæ: nam Sylla sex millia habuit. Igitur cum ingenti pompa relatus, et in campo Martio est sepultus. Ergo modo in Augusti adulationem, quasi epitaphion ei dicit. Et constat, hunc librum tanta pronuntiatione Augusto et Octaviæ esse recitatum, ut fletu nimio imperrerent silentium; nisi Virgilius finem esse dixisset, qui pro hoc ære gravi donatus est, id est, massis. Nam sic et Livius *argentum grave* dicit, id est, massas. *Servius*.

863 *Sed frons læta parum*] Omen est mortis futuræ. Ex contrario alibi, 'Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem.' *Idem*.

Sed frons læta parum] Omen erat mortis propediem futuræ: ita 867. 'Sed nox atra,' &c. Contra Ecl. iv. 'Incipé, parve puer, risu cognoscere matrem.' Nam annos natus xviii. in Bajano, imo potius aquarum frigidarum lotionibus in Stabiano, quæ *Dimidia* vocatur, ab Ant. Musa medico per imprudentiam, vel etiam (ut nonnulli suspicantur) consulto enectus est. De quo accuratissime Jos. Scaliger Notis ad Propert. iii. 16. *Taubmann*.

864 *Quis, pater, ille, virum*] Interrogat Æneas, cum admiretur formam juvenis et tristitiam in fronte, quis sit. *Donatus*.

Virum qui sic comitatur euntem] Marcellum, cui similis est. *Servius*.

866 *Quis strepitus*] Propter ædilitatem. *Idem*.

Instar] Similitudo; et est nomen quod non recipit præpositionem. *Ad instar* enim non dicimus, quod Probus declarat. *Servius*.

Quantum instar in ipso] In Romano, et aliquot aliis codicibus antiquis *est*, quod in non nullis codicibus reperitur, non habetur: sed appositum addit ornatum orationi. *Pierius*.

Instar] Symposius Poëta *mediocre instar* dixit faciens omen, versu isto,

'Nec mediocriter fuit magis certaminis instar.' Erythræus explicat, *instar, id est, similitudo*, et ait esse nomen, et variari, *instar instaris*. Firmari hoc potest, tum versus Symposii jam adducto; tum isto Claudiani Raptus l. i. 'Hastaque, terribili surgens post nubila gyro, Instar habet silvæ.' Non displicent tamen, qui hanc vocem referunt ad superiorem Claudium Marcellum: ut dicat Poëta, magnam esse similitudinem, magnum instar huic Marcello Octaviæ cum illo Marcello Claudio. *Cerda*.

Instar] Pro exemplari positum hoc loco, ut Hadrian. de Serm. Lat. Ulpianus de novi operis nunciatione L. 'Stipulatio: si proponatur instar quoddam operis, quasi facies quædam facti operis.' *Emmenes*.

867 *Sed nox atra caput trist.* *circumvolat umbra*] Supra II. 'Sed nox atra cava circumvolat umbra.' Eurip. in Hippol. οὐδὲν ἀμύλαχον κρύπτει νεφέλαις et Æsch. στυγία γὰρ ἐστὶ ἀχλὺς τις πεπότηται. et Epig. III. κύνεον θανάτου ἀμφεβάλλοντο νέφος et Nicand. de morsis a phalangio, qui caligine et vertigine tentantur, νύξ δὲ περὶ κροτάφοις et Calab. VIII. ὅλη δὲ μὴ ἀμφοχύθη νύξ. *Germanus*.

Sed nox atra caput, &c.] Græcos, quos æmulatur Virgilius, adducit Germanus: adjiciam ego comparisonem Virgilii cum illis. Ergo Euripid. in Hippol. οὐδὲν ἀμύλαχον κρύπτει νεφέλαις. Æschylus, στυγία γὰρ ἐστὶ ἀχλὺς τις πεπότηται. lib. III. epigrammatum: Κύνεον θανάτου ἀμφεβάλλοντο νέφος. Nicander, νύξ δὲ περὶ κροτάφοις. Calaber l. VIII. 'Ὅλη δὲ μὴ ἀμφοχύθη νύξ. In quibus Virgilio est nox, quæ illis caligo, tenebræ, nubes; etiamsi extremi duo, noctem quoque dixerint. Virgilius circumvolat, quod illi, volo, amplector, circumdo, occulto. Virgilius caput, Nicander tempora. Virgilius atra, illi κύνεον, στυγία, ὅλη. *Cerda*.

868 *Lacrimis ingressus obortis*] Romanus eodex, uti etiam superius ob-

servatum, et hic, et alibi *abortis* legit, non *abortis*, et *lacrimis*, more suo per i Latinum absque adspiratione. *Pierius*.

Ingressus] *Ingressi* h. l. incipere loqui, ut Ge. II. 'tibi res antiquæ laudis et artis Ingredior.' *Taubmann*.

869 *O nate*, &c.] Incipiunt hinc versus illi, quos vocant aureos. Vide notam Budæi l. III. de Asse p. 341. de pecunia persoluta Virgilio ab Octavia propter hos versus. Excurrit enim summa supra aureos quinque mille. De versu etiam sequenti, 'ostendent terris,' &c. Vide Spartianum in vita Ælii Veri non longe ab initio. Ista et similia citasse sit satis; notas integras compingere, otiosum. *Cerda*.

Ingentem l. ne quære] Tale illud Lucan. l. VI. 'Tu fatum ne quære tuum cognoscere: Parcæ, Me reticente, dabunt.' *Taubmann*.

870 *Ostendent terris hunc tantum fata*] Parum illucescet: quia mox peribit. *Servius*.

Ostendent] Metaphora ducta ab arboribus et re rustica: ideo postea signate *propago* pari consecutione. Cicero in Catone: 'adolescencia significat ostenditque fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, aut percipiendis accommodatæ sunt.' Dicuntur enim arbores ostendere, cum spes est in illis futuræ ubertatis. Inde illustrabis infinita auctorum loca, quæ ego hic nolo, in quibus semper hoc verbum cum respectu ad arbores. Versus Virgilii habere potest formam proverbii. Uti illo poterimus, quoties de puero aliquo ominamur brevi illum vitam finitum. Gordianum Augustum patrem eo versu usum scimus tanquam proverbio aliquo in auguranda Gordiani filii immatura et acerba morte. Sed obsecro, lector, an fallitur Virgilius? qui solum, 'Ostendent terris hunc tantum fata, nec ultra Esse sistent,' quo innuit brevem admodum

vitam. An (inquam) fallitur? Nam Propertius el. III. 18. quæ tota est de hoc Marcello, ita scribit: 'Occidit, et misero steterat vigesimus annus. Tot bona tam parvo clausit in orbem.' Certe neque Dio neque Pflutarchus Marcellianos attingunt, qui tamen de ipso. Tacitus de illo Annal. l. I. per initia ait, donatum ab Augusto Pontificatu et Ædilitate 'admodum adolescentem.' - Post quæ verba innuit illum statim obiisse. Et II. de eodem Marcello, ita: 'flagrantibus plebis studiis ereptum, breves et infaustos Pop. Rom. amores.' Alii legunt: 'flagrantibus plebis studiis, intra juventam ereptum,' &c. Certe Virgilius satis duxit affectus excitare, et ideo noluit ullam annorum supputationem, quæ est historiæ; sed tantum animum movere, ut Poëtam decebat. *Cerda*.

Neque] In pluribus antiquis codicibus, nec monosyllabum est. Sed enim neque ultra, ea vocalium collisione necio quid miserabilis ostendit, versu etiam ejulatum quodammodo emitente. *Pierius*.

871 *Nimium vobis*, &c.] Apostrophe ad Deos, cum indignatione. Q. d. Invidistis, superi, gloriæ Romanæ, et vestris muneribus: nam *felicitas* vestrum munus est. *Taubmann*.

Propago] Quod quidam tradunt, vocabulum hoc de *vite* sumptum primam producere; de *homine*, corrigere; futile esse docent Probus, Erythr. et Lncret. quos videas. In Casibus quidem variat modulum Syllabæ, sed non in significato. *Idem*.

872 *Visa pot. superi*] Cum indignatione dicit, Invidistis et gloriæ Romanæ, et vestris muneribus. Nam *felicitas* vestra sunt munera. *Serv.*

Superi] In Romano codice, *superis* legitur. Sed neque id placet. Longe enim melius est, 'Visa potens vobis, o superi,' quam 'vobis superis.' *P.*

Propria] Perpetua: ut, 'Propriamque dicabo.' *Servius*.

Propria] Id est, perpetua : ita *Æn.* III. 'da propriam, Tymbræ, domum.' Proprium enim nunquam avellitur ab essentia : et est contrarium communi. Scal. Poët. IV. 16. *Tumbana.*

873 *Matortis Campus*] In quo est sepultus. *Servius.*

875 *Funera, cum tum. præterit. rec.*] Propter sexcentos lectulos. *Idem.*

Funera, cum tumulum] *Servius* historicique auctores sunt funus Marcelli lectis sexcentis ornatum curatumque fuisse, hoc honoris genere a Græcorum consuetudine deducto, qui in funeratione, et funebri pompa sæpe tororum mentionem faciunt, ut Eurip. in Suppl. de Theseo, qui et armis Argivorum cadavera receperat, et rite sepeliverat : κ' ἱστῶσι γ' εὐνὰς, καὶ κἀνφ' σήματα. *Germanus.*

Cum tumulum præterlabere recentem] Fuit hoc e more veterum, ut constituerent sepulcra ad annum ripas. Hecubæ tumulus (quem Græci κινὸς σῆμα appellant, et Plinius IV. 11. Cynossema) statuitur ab Strabone I. XII. ad amnem Rhodium. Pelopis a Pindaro Od. Olymp. I. ad Alpheum : Ἀλφειῷ (inquit) πόρῃ κλισὸς τύμβον ἔχον. Aryadis ab Philostrato in Heroïcia, ad Orontan. Ceyx apud Hesiodum in scuto sepelit filium Cygnum ad Anauri ripas. Valerius Arg. V. loquens de Phaside fluvio, 'Ac dum prima gravi ductor subit ostia pulsu, Populeos flexus, tumulumque virentia supra Flumina cognati medio videt aggere Phryxi.' Aristoteles in Peplo (si illius est liber hic) Peneleum tumulat ad Cephissum amnem. Versus Aristotelis ita vertit Canterus : 'Hunc ad Cephissi rapida abscondere gementes. Fortem Bæoti flumina Peneleum.' His idem mos attingitur *Æn.* III. ubi uxor Hectoris inducitur ferians manibus conjugis ad ripas fluvii, 'Ante urbem in luco falsi Si moentis ad undam Libabat cineri Andromache, manesque vocabat Hectoreum ad tumulum.' *Pausaniam*

omisi, in quo vidi morem istum milites, videlicet, in Atticis : in Achaïa, ubi loquitur de Andromone : in Boeotiis, ubi de Asphodico : in Phocidis, ubi de Tityo, et sæpe alibi. *Cerda.*

877 *In tantum spe tollet ævos*] Eriget generis antiquitatem. Et rhetorice spem laudat in puero, quia facta non invenit. Est autem Ciceronis in dialogo, 'Fanni, causa difficilis laudare puerum. Non enim res laudanda, sed spes est.' *Servius.*

In tantum] Notarunt jam alii, hanc esse unicam vocem. Ita et Propertius el. III. 5. 'Nunc maris in tantum ventis jactamur.' *Cerda.*

Spe] Neque id satisfacit, quod in Romano codice legitur *opes*, quamvis antiquo declinato genitivi casus esse potest, ut sit, In tantam spei. *Pier.*

Spe tollet ævos] Ciceronis verba sunt, 'non rem laudandam in puero sed spem :' ad quæ verba disputat Schottus nod. Ciceron. XII. 5. Recte ille omnium præceptorum intelligentissimus Quintil. Inst. Orat. I. 2. 'in pueris elucere spem plurimorum' docet. *Emmeness.*

Nec Romula quondam] Pro *Romulus* : ut, 'Quos Africa terra triumphis Divas alit.' *Quondam* autem, potest et præteriti esse et futuri. *Servius.*

879 *Hec pietas, heu prius ædem*] Elogium Marcelli hujus hoc habet Vellejus I. II. 'Sane, ut aiunt, ingeniarum virtutum, lætusque animi, et ingenii, fortunæque, in quam alebatur, capax.' Seneca ad Marciam c. 2. hoc : 'Adolescentem animo alacrem, ingenio potentem ; sed et fragilitatis continentis in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum, patientem laboris, voluptatibus alienum ; quantamcumque imponere illi avunculus, et (ut ita dicam) inædificare voluisset laturum.' *Cerda.*

880 *Se quisquam impone tuliam*] Ennius Ann. I. 'Nec pol homo ququam faciet impone.' Horat. Epod.

17. 'Impune ut urbem nomine im-
pleris meo?' *Cerda.*

881 *Sen cum pedes iret*] Inclusit
hoc hemistichio, et versu altero, Ho-
meri item hemistichium, et versum
alterum. Sed quod discrimen? Ergo
Græcus *Odyss. ix. ἐπιστάμενοι μὲν
ἐφ' ἑαυτὸν Ἀνδράσι μάχασθαι, καὶ δεῖ χρεὶ
εὖδ' ἐόντα*: *Docti quidem ab equis
Cum hominibus pugnare, et cum opus,
peditem esse.* Idem.

882 *Federet calcaribus armos*] Spe-
cies pro genere. *Equi armos* pro
equo posuit. Non enim possunt armi
calcaribus fodi. *Servius.*

Armis] Armus in quadrupedibus
idem, quod in hominibus humerus. De
leporē Horat. Sat. II. 4. 'Fœcundi le-
poris sapiens sectabitur armos,' id est,
caro illa quæ in summo circa armos et
spinam est: noster de equo XI. 497.
'laduntque iuhæ per colla, per ar-
mos:' et de homine, pro ipso hu-
mero eodem libro, 664. 'latos huic
hasta per armos Acta tremit.' *Emm.*

883 *Fata aspera rumpas*] Posse ali-
qua ratione fata dirumpi, per trans-
itum docet. *Servius.*

884 *Tu Marcellus eris*] Talis, qualis
fuit Marcellus. *Idem.*

Tu Marcellus eris] Lege Suetonium
in Augusto c. 63. Senecam in conso-
latione ad Martiam cap. 2. Vellejum
lib. altero, Tacitum l. i. *Cerda.*

Manibus date lilia] Affectum dolen-
tis expressit dicendo, *date*: cum non
essent præsto qui darent. *Manibus
plenis*, plena officia significat. *De-
notus.*

Manibus date lilia plenis] Epigr. III.
ἀλλὰς ὑπὲρ τέμβου πολὺὰ κρίνα: unde
et Anacreon de rosa: τόδε καὶ νοσοῦ-
σιν ἀρκεῖ, καὶ νεκροῖς ἀμύνει. Alludit,
credo, Maro Marcellum lugens ad
Græcorum morem, qui conspergere
floribus sepulcra ante diem morte
immatura interceptorum solebant,
referentes ad momentanei vigoris et
ævi brevitatem, quæ flores carpit,
humano canas, ut constat ex epistola

Græca Petales ad Simalionem, ubi
objectat illa amatoris lacrymis qui-
dem se ab eo rigari ac perlini, corol-
lisque et floribus, ut intempestivos
tumulos, consterni, necessarii autem
muneribus prorsus destitui, his ver-
bis: ἐγὼ δὲ ἡ τέλαυνά θρηνηδὼν οὐκ
ἐραστήν ἔχω; στεφάνιά μοι καὶ ῥόδα
ἵσπερ ἄλλοι τάφῳ πέμπει; quamvis non
inconsiderate alii ἄλλοι τάφον, sepul-
crum exoletum, παρὲν, cariosum,
sentum, et vietum accipiant, ut quod
renovare, interpolare, et floribus vel-
uti fucare antiqui solebant. *Germ.*

Manibus date lilia] Manes herbarum
et florum amœnitate gavisos fuisse ex
Scedio cognosce l. de Dis Germ. c.
49. ubi ex antiquissimis monumentis
illud eruit. *Emmeness.*

885 *Purpureos flores*] Ut sæpe di-
ximus, propter sanguinis similitudi-
nem: quia aut anima, aut animæ est
sedes. *Servius.*

Nepotis] Posterī. Non enim re-
vera nepes fuit. *Idem.*

886 *His saltem adcumulem donis*] *Observavit in Catullum Achilles Sta-
tius dici dona, et munera de his quæ
dabantur mortuis. Nam Catullus
ipse: 'Ut te postremo donarem mu-
nere mortis.' iterum: 'Tradita sunt
tristes munera ad exsequias.' et Virg.
Æn. xi. 'decorate supremis Muneri-
bus.' Ovidius, 'in cineres ultima
dona dedit.' et in epist. 'Jam dabis
in cineres ultima dona meos.' Vetus
inscriptio: 'C. Iul. Fabian. anno
xix. Fabia. Paula. amita. munus.
supremum.' *Cerda.**

Inani Munere] Secundum Epicureos,
non profuturo. *Servius.*

Fungar inani Munere] Nempe quod
officium honorarium illud Anchisæ
ἀποτίμωσις non esset, nec ad averten-
dum Marcelli fatum quidquam profi-
ceret. Vide eum locum Æn. xi.
'vano mœsti comitamur honore.'
Certe pari sententia Eurip. in Iphig.
in Taur. videtur dixisse, δάσσω δά-
σσω τὰν ἐν θρήνοισι μούσων, νέκυσιν μέ-

λεον, τὸν ἐν πολλαῖς ἀλῖδας θρεῖ δίχῃ ταύρων. *Germanus.*

Inani Munere] Constat, cum Virgilius hunc Librum præsentē Augusto et sorore Octavia pronuntiasset, atque ad hunc locum pervenisset, Octaviam Marcelli matrem defecisse: et ægre refocillatam, dena sestertia, id est, ccl. Coronatos pro singulis veribus dari iussisse. *Taubmann.*

887 Sic] Ista noscentes. *Servius.*

Sic tota passim regione vagantur] Non complevit omnia, quæ apud Inferos agebantur: esset enim vitium si totum vellet suo carmine complecti, quia et longum et impossibile. *Don.*

888 *Æris in campis*] Collisionem fecit. Locutus est autem secundum eos, qui putant Elysium lunarem esse circulum. *Servius.*

Æris in campis] An, quod inanis tota illa plaga sit corporibus carens, animasque et umbras ærias eorum vice habeat, et ære vacuo diffusa sit et obsessa? ærem enim inanem appellari non est inusitatum. Sed et Græci *vias ærias ἡρόβερτα κλέυθα* dicunt pro caliginosis, quæ ad Orcum ferunt. *Turneb.* xi. 19. Sed vide et *Serv.* et *P. Latum*, et *Hortens.* qui censent, Poëtam secundum eos locutum, qui Elysium putarint Lunarem circulum esse. *Taubmann.*

890 *Incenditque animum*] Nam supra ait, 'Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?' *Servius.*

891 *Exia*] Deinde. Confert autem in compendium narrationis prolixitatem. Sic Terentius propter longum actum ait, 'Intus despondebitur, intus transigetur, si quid est quod restat.' *Idem.*

Exia bella] Narravit primo læta, tristia prætermisit, præterquam de Marcello: deinde docuit quomodo quædam æquo animo ferre posset. *Donatus.*

894 *Sunt geminæ Somni portæ*] Pro somniorum. Est autem in hoc loco Homerum secutus. Hoc tantum dif-

fert, quod ille per utramque portam somnia exire dicit: hic umbras veras, per quas somnia indicat vera, et poetice apertus est sensus. Vult autem intelligi falsa esse omnia quæ dixit. Physiologia vero hoc habet. Per portam corneam oculi significantur, qui et cornei sunt coloris, et duriore cæteris membris, nam: frigus non sentiunt: sicut etiam Cicero dicit in libris de natura Deorum. Per eburneam vero portam os significatur, a dentibus. Et scimus quia quæ loquimur, falsa esse possunt: ea vero quæ videmus, sine dubio vera sunt. Ideo *Æneas* per eburneam emittitur portam. Est et alter sensus: Somnum novimus cum cornu pingi; et qui de somnis scripserunt, dicunt ea quæ secundum fortunam et personæ possibilitatem videntur, habere effectum: et hæc vicina sunt cornu. Unde cornea vera fingitur porta. Ea vero quæ supra fortunam sunt; et habent nimium ornatum, vanamque jactantiam, dicunt falsa esse. Unde eburnea, quasi ornatio porta fingitur falsa. *Ser.*

Sunt geminæ Somni portæ, &c.] *Turneb.* iv. 14. *Somni dictum arbitratur pro somni.* ut dicantur somniorum duæ portæ: exemplo *Homeri*, qui *δρεπέλροισι πόλροισι* scripserit, &c. Jam vero symbolice, per *Portam corneam* Oculi significantur, quia et cornei sunt coloris, et duriore cæteris membris: per *eburneam*, Os, a dentibus: quæ enim loquimur, falsa esse possunt; at quæ videmus, sine dubio vera sunt. *Plautus* noster: *Plautus* est oculatus testis unus, quam auriti decem. Qui audiunt, audita, dicunt: qui vident, plane sciunt.' *Jo. Saresberiens.* in *Nug. Curialium.* ii. 4. hanc causam ponit: quod cornu sit pervium visui, qui non facile errat. Ebur contra, vel ad tenuissimam laminam rasum, visus acumine non penetretur, &c. Etiam *Didymus* ad *portam eburneam* spectans, 'ideo,' inquit, 'quæ ex ore exeunt, falsa esse

possunt: quia quæ cibo quis potuque oppletus per somnium viderit, confusa atque adeo a vero remota sunt.' Idem etiam ex etymo τοῦ ἀλεφῆσαι, id est, *decipere*, hæc exponit. Ad hæc Poëticas portas etiam Socrates apud Platon. in Charmide, respexisse videbitur, cum ait: 'Audi jam meum somnium: sive per cornu, siue per ebur emergerit.' Videatur Servius: Macrob. 1. 3. in Somn. Scip. Floridus 11. 24. Alciatus *παράρρων* vi. 8. Muretus Var. xi. 7. Dum igitur Maro Æneam porta-eburna egredientem facit, sagaci lectori suspicandum relinquit, talem esse totam illam *τερετολογίαν*, qualia Somnia ex Inferis eadem illa porta exire dixisset: hoc est, falsa esse omnia quæ de istis narraverit. Quo pacto autem hac apparente palinodia fidem superiorum Oraculorum non convellat Poëta noster, ut nec Homerus suo commento huic non absimili, copiose docuit Jo. Auratus Poëta regius carmine ad Germ. Val. Pimpontium. Denique J. Meursius Comment. in Lycophr. Cassandram docet, veteres, eos qui diutius peregrinarentur, *ad Inferos descendisse* dictitare solitos: neque aliter intelligendum Ulyssis et Æneæ descensum, &c. Ejusmodi *Somnium portas* fingit etiam Val. Flacc. Argon. 1. 1. Taubmann.

Sunt geminae Somni portæ] Torrentias ad Hor. Od. III. 27. Somni dici pro Somnii docet: 'Ludit imago vanas quæ porta fugiens eburna Somnium ducit.' *Emmenes*.

896 *Candenti elephanto*] Pro ebore candido, de cujus Candoris pretio et honore passim veteres poëtæ, quos memorat Bochart. Hist. animal. de elephantis 11. 24. *Idem*.

897 *Ad cælum*] In no-tram terram, et vivorum regionem, respectu scil. inferorum. Nam 'sicut dii nobis, (ait Macrob.) ita nos defunctis superi habemur; quibus nostra regio velut cælum.' Taubmann.

Falsa insomnia] Id est, somnia. *Serv. Insomnia*] De hac voce consulendus Charisius 1. 1. instit. gramm. *Emmenes*.

898 *His ubi*] In Rom. cod. et alii quot aliis legere est, *his ibi tum*: quod si advertas, melius quadrabit. *Pier*.

900 *Secat*] Tenet. Unde *sectas* dicimus, ab eo, quod propositum non tenent. *Servius*.

Viam secat] Quid enim prius facere debuit, quam suos revisere? *Donatus*.

Ille viam, &c.] Eadem ratione Homerus absolvit Odys. 1. xi. ubi per-lustrati quoque Inferi: atque etiam Sil. 1. xiii. quo libro versatur in eadem inferorum lustratione. vs. Homerici sunt: *Αἰτρίκ' ἔπειτ' ἐπὶ νῆα κίων, ἐκείλευον ἑταίρους Αἰτρός τ' ἀμβάλειν, ἀνὰ τε πρυμνήσια λῦσαι*: Statim deinde ad *naves profectus, jussit socios Et ipsos ascendere, oramque solvere*. Siliiani: 'Hæc vates, Erebiq[ue] cavis se rettulit umbris, Tum lætos socios juvenis, portumque revisit.' *Cerda*.

Secat] Ita Græci *τέμνειν ὁδὸν* dicunt, *riam secare*, quod Galeni et Platonis testimonio Budæus indicat in Comment. Et Turn. xix. 17. ex Euripide in Phœn. Incidi et ego in loca ejusdem Eurip. atque Aristoph. qui dicunt *τέμνειν κέλευθον*. In Græco etiam epigr. *τέμνειν πόρον*. Aristides quoque περὶ τοῦ παραφύγμ. dixit, *σχίζειν ἄερα, καὶ θάλατταν: secare, flandere aërem, mare*. *Idem*.

Navis] Quod ant. cod. *navis* per i non *naves* scriptum ostendunt, id etiam in vet. Prisc. cod. eodem modo scribitur. 'Fessas non vincula navis: Quoque magis fessas cupiam dimittere navis: Muneraque in navis.' et ita reliqua. *Pierius*.

901 *Cajetæ portum*] A persona poëtæ, Prolepsis. Nam Cajeta nondum dicebatur. *Servius*.

Cajetæ portum] Ita Odv. Met. xiv. 'Litora adit nondum nutricia habentia nomen.' Taubmann.

Recto litore] Atqui nullum litus

rectum: sed diximus 'rectam vitam agere,' quando nihil aliud agimus nisi iter continuum, et nullo alio acta illud rumpimus: nam cupida suorum mens, nihil aliud agere debuit. *Donatus.*

902 *Anchora de prora jacitur*] Pari verbo Calaber l. XII. *ἐνὰς δ' ἐνθ' ἄβα-
λον κατὰ βένθος: ibi anchora in pro-
fundum jecerunt.* Xenoph. *ἀναβ.* III. *ἀπὸς ἀγκύρας.* *Cerda.*

Stant litore p.] Scal. Poët. IV. 29. Si quo in loco *pallogia λέγεται* Virgil. obijci potest, sane ista fuerit. *Litore*, hic: *litore*, versu præcedente: *Lito-
ribus* sequenti.

Cæterum observat Servius, etiam ille Danielis, Poëtam controversiarum more Epilogos dedisse sex istis prioribus libris, quos etiam *ὑπομνήματα* esse voluerit. Nam singulis res singulas dedisse: ut primo Omina, secundo *πρόβος*, tertio Errores, quarto *ἥθος*, id est, Mores, quinto Festivitatem, sexto Scientiam. Epilogos autem sic variasse, ut in primo esset miseratio Didonis, secundo mori Creusæ, in tertio Anchisæ, in quarto Didonis, in quinto Miseni, in sexto Marcelli acerbam defleret interitum. Vide et Notas prima Æneide extrema. *Traubmann.*

ÆNEIDOS

LIBER VII.

Tu quoque litoribus nostris, Æneia nutritrix] Ut et in principio diximus, in duas partes hoc opus divisum est. Nam primi sex libri ad imaginem Odysseæ dicti sunt: quos personarum et allocutionum varietate constat esse graviore. Hi autem sex ad imaginem Iliadis dicti sunt, qui in negotiis validiores sunt. Nam et ipse hoc dicit, 'Majus opus moveo.' Et re vera tragicum opus est, ubi tantum bella tractantur. *Servius.*

Tu quoque] Sicut Misenus, Palinurus etiam. *Idem.*

Tu quoque] Viderat apud Inferos, quam necessarium esset defunctis sepulchrum: ergo ut pius nutrici illud instituit. Meruerat enim ipsa; quia tam pium, religiosam Romani imperii principem, prudentem fortemque virum nutrierit. *Tu quoque* repete: inde et optime conjunge: 'At pius Æneas ingenti mole sepulchrum Im-

ponit, suaque arma viro remanque tubamque:' deinde remotis istis, quæ de Inferis narrantur, sequere: 'Tu quoque litoribus nostris,' &c. *Donat.*

Tu quoque] Quæ admirandæ memoriæ videris supremo officio conjungi meruisti. *Donatus.*

Tu quoque] Simile exordium illud, 'Te quoque, magna Pales.' Et Columellæ: 'Hortorum quoque te cultus, Silvane, docebo.' Symposii: Hæc quoque Symposius de carmine lusit inepto. *Cerda.*

Tu quoque litoribus, &c.] Homerus, primus ille doctrinarum et antiquitatis parens, Opus confecit librorum XLIX. Et eorum quidem XXIV. Odysseæ titulo, speculum esse voluit *βίον θεωρητικόν*, in persona Ulyssis: totidemque Iliados, titulo *πρακτικόν*, in Achille. At noster Poëta, Latinorum sine exemplo maximus, omnia XII. libris, atque in uno Ænea, com-

plexus est. Quorum quidem sex, qui imaginem Odysseæ possident, hæcenus absolvimus; explicaturi deinceps etiam reliquos: qui, ut illi in personarum et allocutionum varietate graviores sunt, ita hi in negotiis validiores, et vere tragici: omnes enim in cædibus positi sunt. Quam variis tamen condimentis unius et ejusdem cibi fastidium levarit Poëta, per suas partes ordine docuit Scaliger III. 9. Poëtices. Taubmann.

Tu quoque] Recte hæc particula, quod ad tempus separatum est, hic copulat: medio enim de Inferis tractu sublato, versus hic Miseni exsequiis (Æn. vi. 235.) jungitur, facitque integram orationem. Sicut autem ibidem *Misenus* et post (381. dictum est) *Palinurus* nomina fecere promontorii, in quibus sepulti sunt; ita nutrix *Æneæ Cajeta* huic portui nomen indidit. Alii tamen hunc portum *ærò τοῦ καλέω* dictum censent, quod classis Trojana casu ibidem sit incensa. Strabo autem a *civitate*: quod *Lacones* curva appellent *cajeta*. Idem.

Litoribus] Quod *litus* ubique simpliciter scripserim, id me movit, quod in antiquioribus codicibus ita scriptum inveni. Et vetera quædam monumenta nomen id unico t notatum ostendunt, ut illud apud redem D. Laurentii in Lucina, 'Litore Phocæico pelagi vi exanimatas.' Non enim abraduntur, aut transcribuntur marmora veluti codices. Præterea uti per unum t scribatur, deposcere videtur analogia: sive a *Lido*, *lidis* forte descendat; quippe quod assidue fluctibus illidatur; sive, ut multi volunt, a *Lino*. Nam litus est ex M. Tullii Arbitri sententia, quousque maximus fluctus a mari provenit. Ti. Donatus aliquanto simplicius, ubi æqua maris finitur, ita et finis terræ, quæ litore jungitur: ideoque alibi dixit Virgilius; 'Navis sicco litore subductas,' quia est, et undam litus.

Sed hæc etiam animadvertendum tribus continuos versus vocabulum idem repetere, 'Tum se ad Cajetæ recto fert litore portum. Anchora de pro-ra jacitur, stant litore puppes: Tu quoque litoribus nostris, Æneia nutrix.' Quod si quis tertium hoc nihil facere ad superiora dixerit, quia sit alterius libri principium; videant unum esse corpus totam Æneida, duodecim veluti membris compactum: neque ita ut in Georgicis heterogeneum, quod ibi ostendunt procœmia distinctas materias, argumentaque dissimilia dividendia, Agrorum quippe cultum, Arborum naturam, Armentorum curam, Apum studium. At Æneis uno tantum comprehenditur argumento, De rebus ab Ænea gestis; librique ipsi ita invicem colligati sunt, ut verborum etiam structura uniuscujusque finem cum alterius principio connectat. Hinc 'omnes concutiere,' quamprimum audire Dido poscere ab Ænea, ut 'ab origine prima ederet insidias Danaum, casusque suorum.' Et postquam jam 'non spes opis ulla dabatur, Resque Asiæ, Priamique gens, superbumque Ilium, et omnis Troja conderat, Diversa exilia, et desertas quærere terras dis auspiciis' coactus est Æneas; qui ad finem usque tertii libri 'Fata renarrabat Divom cursusque docebat.' 'At Regina gravi jamdudum saucia cura, Vulnus alit venis.' Cui dum Iris Junonis jussu dextra 'crinem secat, omnis et una dilapsus calor, atque in ventos vita recedit.' 'Interea medium Æneas jam classe tenebat Certus iter.' Qui, Palinuro mox in mare excusso, quum 'amisso fluitantem errare magistro navem sensisset, animum concussus amici casu, Sic fatur lacrimans: () nimium cælo et pelago confise sereno, Nudus in ignota, Palmare, jacebis harena.' Ab Avernis inde quum se 'ad Cajetæ portum recto litore tulisset, arrepta tellure,' dum interim 'stant

litore puppes, Nutrix ejus Cajeta æternam moriens litoribus nostris famam dedit.' Atque ita libri reliqui invicem connectuntur. *Pierius.*

Nostris] Hoc est, Italicis: ut, 'Non eadem arboribus pendet vindemia nostris.' Non, ut Donatus ait, in comparisonem Oceani navigabilibus. *Servius.*

Nostris] Italus. Ergo ibi est sepulta, ubi ipse cum suis esset regnaturus. Honoratur ergo a loco. *Donatus.*

Æneia nutrix] Hanc alii Æneæ, alii Creusæ, alii Ascanii nutricem volunt. Lectum tamen est in Philologis in hoc loco classem Trojanorum casu concrematam. Unde Cajeta dicta est, ἀπὸ τοῦ καίτω. *Servius.*

Æneia nutrix] Hujus etiam meminit Ovid. Metam. xiv. 441. 'urna que Æneia nutrix Condita marmorea, tumulo breve carmen habebat: Hic me Cajeten notæ pietatis alumnus Ereptam Argolico, quo debuit igne, cremavit.' Sic xv. 716. *Emmeness.*

2 *Æternam moriens]* Argumentum a contrario: nam crevit fama, cum deberet morte minui. *Donatus.*

3 *Nunc]* Etiam his temporibus, quibus hæc scribuntur. *Idem.*

Servat] Tenet, possidet: ut, 'Servantem ripas, alta non vidit in herba.' *Servius.*

Et nunc serrat honos sedem tuus] Nunc etiam, quando hæc scribo, contemplatione honoris tui, quæ Æneæ Imperii Rom. conditoris nutrix fuisti, honos illi loco defertur. Alii per hypallag. exponunt: Sedes servat possidetque honorem, et tumulus nomen tuum. *Sedes* pro sepulchro etiam Æneid. vi. 153. *Taubmann.*

4 *Hesperia in magna]* Propter Hispaniæ discretionem. *Servius.*

Si qua est ea gloria] Secundum Epicureos. Bene autem interest funeri, postquam ab Inferis rediit: sicut interfnit ante quam descenderet, ut medium actum ostenderet. *Idem.*

Si qua est gloria] Sciebat nihil sen-

tire mortuos, sed ut satis faceret religioni. *Donatus.*

Si qua est ea gloria] Ex eorum sensu, qui nullum sensum officiorum funebriam ad mortuos pervenire ajunt. Fecerit igitur hoc Æneus, ut religioso in nutricem suam affectui satisfaceret. Porro de quatuor horum versuum dignitate, cum simplici tam figurata, videatur Scalig. Poet. iv. 16. *Taubmann.*

Ossa que nomen signant] Turneb. xxi. 22. dictum censet, quod sepulchra quædam sint sine nomine ignobilium capitum et ingloriorum: at vero Cajetæ sepulchrum memorabile fuerit posteritati nomenque habuerit. Sic et Ovid. Met. xii. 'tumulo quoque nomen habenti Inferias dederat cum fratribus Hector inanes.' Nisi potius de nominis inscriptione capiendum, quod in tumulo incidebatur: quod non item in vilium et ignobilium hominum bustis fieri solebat. *Idem.*

Ossa que nomen signant] Salmas. Plin. exercit. p. 1220. Maronem ad Homeri versum alluisse monet, Τόμφοτε, στήλη τε, τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων signanterque locutum; nam Græci sepulchrum non tantum μνήμα, sed et σῆμα vocant. Homer. Iliad. φ. 322. σῆμα τέρεθ' ἔσται. Sepulchrum igitur vel extitit, vel titulus, qui in Cajetæ monumento olim erat inscriptus, ad tempora Virgilii et ultra, Cajetæ sepulchrum signabat. De titulis sepulcrorum videndus Gutherius de Jure Manium ii. 26. Kirchm. iii. 19. *Emmeness.*

δ *Exsequiis]* Exsequi, pro funerare, Cic. etiam Tusc. i. dixit: unde exequiæ; quod multi cadaver ejus, qui efferebatur, sequebantur. 'Ερτάφια Græcis, Turneb. ix. 18. *Taubmann.*

6 *Aggere composito t.]* Dictum ex Græcorum consuetudine, qui τάφον χόσασθαι dicunt. *Exaggerare* autem terram solebant, et quo altius educabatur, eo honorificum magis erat. At-

que a tumore illo terræ, nomen tumulis partum est. Turneb. iv. 14. *Idem.*

Aggerē comp. t.] Ficinus pereruditus Platonis interpres *χῶμα* nominat aggerem sepulcri. Cicero *sepulcrum* ipsum. Vide Guther. de jure Manium 11. 22. *Emmeness.*

Quierunt] Hebrus *quierant* legit. *Servius.*

7 *Tendit iter cœlis]* Quia prout vela extensa fuerint, ita etiam cursus extenditur, in quo navis est iter. Nam ait supra, 'Flecte viam velis.' Et aliud est 'iter velis tendere,' aliud 'per vela iter.' Et multi dicunt improprie dictum, multi nimium proprie. Constat tamen secundum illud dictum, quod ait, 'Flecte viam velis.' Quod si dicimus, bene procedit, et, 'tende viam velis:' ut in ipsis vellis ratio sit viæ. *Idem.*

Tendit iter] Hic plenam habes constructionem, pro qua simpliciter *tendere.* Vide Sanctii Min. §10. *Emm.*

Relinquit] Non placet *relinquit* tempore præterito, ut codices plerique veteres habent. Nam et *tendit*, et *aspiciunt*, præsentia sunt. *Pierius.*

8 *Adspirant auræ in noctem]* Quia, ut diximus, temporum mutatione ventus vel minuitur vel augetur. *In noctem* autem, circa noctem. Et quotiens tempus exprimitur, accusativum regit ista præpositio. *Servius.*

Adspirant auræ in noctem] Ad verbum Apollon. Arg. i. ἐκπνεύουσιν ἀἴται. Sed cur *in noctem?* Erutum hoc ex Philosophia, ut docet Aristotel. Meteor. 11. 5. Nam Sol (inquit ille) κατανάβει πνεύματα, compeccit status; qui solent excitari nocte adventante: cum enim maceret halitum, facit ut auræ conquiescant. Vide plura in illo. Unde et Plutarchus de Isid. et Osirid. loquens de aëre, πύκνωσιν πυκνοῦται, noctu densatur. Notat etiam Germ. crebram esse mentionem apud Cæsarem nocturnæ auræ in navigatione. *Cerda.*

9 *Luna negat]* Liptotes. Nam dicit,

Large præstat: ut, 'Munera nec sperno.' *Servius.*

Tremulo sub lumine] Ita enim mobilitas aquæ facit videri. *Idem.*

Tremulo sub lumine] Pereleganter et e proprietate luminis stellarum tremuli, Lucretius etiam splendorem illarum vocabat *tremorem.* 'Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum.' Ita item *tremulum jubat Solis*, dixit; item *tremorem Solis*, et *tremulos Solis ignes:* et *ignis tremorem*, id est, micationem: nam eadem et *tremor* motus est, Gr. τῖμος; et *tremere*, moveri. Ita Propert. 'Armorum radiis picta tremebat aqua.' Sic et Cic. in Consulatu 11. dixit: 'claro tremulos ardore cometas.' Macrobi. vi. 4. Turneb. vi. 6. Gifan. Indice Lucret. Teubmann.

Splendet, &c.] Sic Horat. od. 11. 5. 'Albo sic humero nitens, Ut pura nocturno renidet Luna mari.' *Emmeness.*

10 *Circæe raduntur litora terræ]* Ut diximus supra, mons iste antehac insula fuit. Paludibus enim a continenti segregabatur: quas exclusit limus de Albanis montibus fluens. Et dicebatur *Æeus* ab horrore transeuntium, quo homines mutabantur in feras. In hoc summo oppidum fuit, quod et *Circæum* dictum et *Circæi.* Nam utrumque Livius dicit. *Servius.*

Circæe terræ] Mela 11. 5. nominat domum *Circeæ* aliquando *Circejos:* de quo oppido Liv. 11. 39. Ea loca ut fugeret Æneas monetur Metam. xiv. 247. plura de Circejs terris Cluver. ant. Ital. 111. 7. et Theophrastus hist. plant. v. 9. *Emmeness.*

Raduntur litora] Verbum nauticum, ut apparet ex hoc loco, et ex l. 111. ubi, 'Projectaque saxa Pachyni Radimus.' Et ex l. v. ubi de nave certantium, 'Radit iter lævum interior.' Itaque Lucretius a mari locutionem accepit, cum scripsit l. 1v. 'Scilicet expletis quoque janua raditur oria.' Flumina etiam dicuntur 'radere litora,' pro stringere: Græci παραλαύω

dicunt: et Apoll. l. iv. *παραμυρπερον δχθας*. Itaque proprie dicuntur radi litora, arenæ, cautes. Omnino quod in v. 'Stringat sine pal-mula cantes.' Et quod Horat. od. i. 10. 'Nimium premendo Lātus iniquum.' *Cerda*.

11 *Dives*] Non addidit cuius rei; cum soleat: ut, 'Dives equum, dives pictā vestis et auri.' *Servius*.

Inaccessos] Inaccessibiles, inaccedendos. Nam Ulysses illuc venit. Ergo *inaccessos*, ad quos nullus debeat accedere: ut, 'Aut illaudati nescit Busi-ridis aras:' hoc est, illaudabils. Nam ab Isocrate constat esse laudatum. *Idem*.

Solis filia] Circen Solis filiam etiam facit Hesiodus in Theog. et Cicer. l. iiii. de Nat. D. et ante illos Homer. Odyss. x. Porro Virgiliano hoc loco deceptus Plinius xiii. 16. accipit Homeri versus, quos jam adhibui de Circe, cum Græcus tamen de Calypsone scripserit. Redeo. Interpres Apollonii: *Κίρκην τινὲς μὲν Αἰήτου ἀδελφὴν, τινὲς δὲ θυγατέρα φασι εἶναι*: *Circen alii Ætæ sororem faciunt, alii filiam*. Hom. Od. sororem facit. Adducit deinde prædictus interpres Dionysius Milesium, qui scribit, Circen vere fuisse filiam Ætæ, ac proinde sororem Medæ; assignatque illi matrem Hecaten filiam Persei. Hoc verosimilius. Poëtæ tamen filiam faciunt Solis, fortasse, quia magica omnia vim a Sole capiunt. Diodorus l. v. narrat Solis fuisse duos liberos, Æetan, et Persen, Æetan regnasse in Colcho, Persen in Taurica, utrumque efferum. Ex Perse ortam Hecaten doctissimam maleficorum, quæ, sublato patre, Ætæ nupsit, ex quo genuit filias duas, Circen et Medeam: filium unum Ægialeum. Hæc ille multis. Homerus tamen Persen ipsam facit matrem Circes: *μητρὸς ἐκ πέρονος*. De loco, ubi Circe habitavit, quam Poëtæ, et alii vocant insulam, ait Dionys. l. iv. Antiq. fuisse rupem instar peninsulæ in

mari Tyrreno. Non multum abest quæ Diodorus l. v. scribit. Arist. *πεπλευμακονουμ*. meminit montis circa Italiam, quem vocat Circæum, ubi ait nasci venenum mortiferum. *Cerda*.

12 *Assiduo*] In Romano codice, *assiduo* per *d* scriptum est. Eos vero reprehendit Caper, qui *assiduo* proferre malebant: quod eadem litera *e* in *sedeo* primitivo reperitur: dici enim *assideo* notat; unde *assiduo*. Contra cuius sententiam Fl. Sosipater, *assiduo*, ait, quidam per *d* scribunt, quasi sit a *sedendo* figuratum; sed errant. Nam quum a Servio Tullio populus in quinque classes divisus esset, ut tributum, prout quisque possideret, inferret: ditiores, qui *asses* dabant, *assidui* dicti sunt. Et quoniam soli negotiis publicis frequentes aderant, eos qui frequenter adsunt, *assiduos* ab assibus dixerunt. Hinc ait Gellius, '*Assiduum* in duodecim tabulis et pro locuplete et facile munus faciente, dictum ab assibus, id est, ære dando, quum id tempora Reipub. postularent, aut a munneris pro familiari copia faciendi assiduitate.' Et alibi, '*Assiduum* quasi per Antitheton opponit Proletario.' Ex quibus manifestius constat, quid sibi velit M. Tullius, quum in Topicis argumentum ex vi verbi sic assumi posse docet: 'Quum lex Ælia Sanctia assiduo assiduum vindicem esse jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim assiduo, ait, Ælius, appellatus est ab asse dando.' *Pierius*.

Resonat cantu] Resonare facit. *Servius*.

Cantu] Scilicet ad leniendum laborem telæ. Noti hac de re versus Ovidiani. Inde Pastor Eclog. ix. querit cantum ad levandum iter: 'Cantantes ut eamus ego hoc te fasce levabo.' Plutarchus adhibet initium musica non solum voluptatem, sed etiam dolorem. Hoc idem satis indicat Maximus dissert. 26. ubi ait multos non posse tolerare virtutem nisi *reperit*

τας, καὶ φάλλοντας, μινικριόντες, et can-
tantes. Vide, quæ jam ego Georg. l. i.
ad illud, 'Interea longum cantu so-
lata laborem Arguto conjux percurrit
pectine telas.' Homerus quoque ean-
dem Circeen inducit canentem inter
texendum : Ὡ φίλοι, ἔδου γὰρ τις ἐποι-
χομένη μέγαν ἱσθὺν Καλὸν Διότιδαι. Et
de eadem : Κίρκης δ' ἔδον ἕκονον Δει-
δούσης ἐπὶ καλῇ. Sic et Claudian. Rapt.
l. i. de Proserpina lanificio occupata
ait : 'Ipsa domum tenero mulcens
Proserpina cantu.' Ammianus *in-
cantationes* Circeas dixit l. xxx. ad signan-
das incantationes. Horat. epist. i. 2.
Circeen vocat meretricem, cui fœmina-
rum generi annexæ, ut plurimum, istæ
captiuncule. Itaque, sive laboriosam
consideres, sive incantatricem, sive
meretricem, illi quadrat poëticus can-
tus. *Cerda*.

Superbis] Nobilibus, propter anti-
quam magnitudinem. *Servius*.

13 *Odoratam*] Pro odoriferam. Et
hoc ideo, quia usus olei apud majores
non fuit, præcipue in Italia. *Servius*.

Uris odoratam] Vigilans et voce et
odorato lumine, ad se incautos attra-
here nitebatur. *Donatus*.

Cedrum] Ut Cedrus tanquam oleo
madens, incendia semper insidiis nu-
trit, ita et voce, id est, cantu insidia-
tur. *Idem*.

Nocturna in lumina cedrum] Ex an-
tiqua consuetudine dictum. Ignita-
bulum enim vel focum in mediis ædi-
bus habebant, in quo tēdas urebant
luminis causa. Turneb. iv. 14. Et
olei usum apud majores non fuisse,
præcipue in Italia, movent Interpre-
tes. *Taubmann*.

Cedrum] An Cedrus in deliciis fue-
rit Circeas disputat Salmas. Plinian.
exercit. p. 951. Cedri in Syria præ-
stantissimæ teste Theophrasto Plant.
v. 9. *Emmeness*.

14 *Arguto pectine*] Garrulo, stri-
dulo, sonanti : ut, 'Forte sub arguta
considerat illice Daphnis.' *Servius*.

Arguto tenuis] Hic versus fuit a

Virg. in Georg. usurpatus. *Argutum*
autem *pectinam* vocare videtur Poëta,
ut radium textorium Græci κεράδα
vocant, παρὰ τὸ κρέκειν, a strepitu,
quem inter texendum edit, ut ex
Eurip. in Electra observavi : πρὸς β.
οὐκ ἔστιν εἰ καὶ γῆρ κασίγνητος μολὼν
Κεράδης στῆν γροῆς ἂν ἐξέφασμα σῆς.
—ήλεκτ. εἰ δὲ κέκρεκον πέπλους, Πῶς ἂν
τότ' ἂν παῖς, τῶν ἔχῃ ταῦτ' ἂν φέρῃ ; ubi
κρέκειν πέπλους ἐστὶ κεράδι ὑφαίνειν.
Germanus.

Percurrens pectine telas] Aut manu
percurrens : aut ictu pectinis, ut vido-
mus : aut quia apud majores stantes
texebant : ut hodie linteones videmus.
Est autem Homeri, qui ait, ἱσθὺν ἐποι-
χομένην. *Servius*.

15 *Gemitus iræque*] Gemitus iras-
centium leonum : ἐν διὰ δυοῶν. *Idem*.

16 *Sera sub nocte*] Quasi eo tem-
pore, quo naturali libertate uti con-
sueverunt. 'Sub sera nocte,' per
noctem seram. *Idem*.

Sera] Cum omnes hanc syllabam
producant, quid venit in mentem Tuli-
o scribenti in Arat. 'Occidit An-
dromache clarum caput, et sera pis-
trix.' Fortassis legendum ; *sera*.
Cerda.

Rudentum] Naturaliter ru longa est.
Persius, 'Findor ut Arcadiæ pecu-
ria rudere dicas.' Systolem ergo fecit.
Ruditus autem proprie est asinorum
clamor : ut *grunitus*, porcorum : ra-
narum, *coax* : quæ nomina a sono vocis
constat esse composita. *Servius*.

17 *Sætigerique suæ*] Ab Lucret. qui
l. v. 'Sætigerique pares suibus sil-
vestria membra.' Utitur Maro eodem
epitheto l. xi. et xii. loquens de sui-
bus oblatiis in sacrum. *Suum* etiam
mement Nazianz. Carm. 50. attingens
hanc fabulam, ὅπως καὶ σέβουσιν ἀφ' ἑξ.
Cerda.

Præsepibus] Caveis, ubi aluntur.
Non enim re vera præsepia habent.
Servius.

19 *Dea sæva*] Aut per se, aut her-
bis potentibus sæva. Circe autem

ideo Solis fugit filia, quia clarissima meretrix fuit : et nihil est Sole clarius. Hæc libidine sua et blandimentis homines in ferinam vitam ab humana deducebat, ut libidini et voluptatibus operam darent. Unde datus est locus fabulæ apertæ. Horatius, 'Sub domina meretrice fuisset turpis et excors.' *Idem.*

Potentibus herbis] Harum origo tota a Circe; nam aliqui Italia benignissima terrarum fuit. Plin. xxv. 2. 'Certe quid non replevere fabulis Colchis Medea, aliæque, in primis Italia Circe, Diis etiam adscripta? Unde arbitror natum, ut Æschylus et vetustissimis in poetica, refertam Italiam herbarum potentia proderet.' *Cerda.*

20 *Induerat*] Silius l. ii. 'cni vultus induta pares.' et Æneid. i. 'pueri puer indue vultus.' Horat. quocumque Epod. 17. ad auram Maronis: 'Setosa duris exsuere pellibus Laboriosi remiges Ulyssæi Volente Circe membra.' Sed Virgilius ad Homeri auram, qui de Circe Odyss. x. τοὺς ἀντὶ κατέβαλεν: quia delinimento quodam dementabat homines, idque 'potentibus herbis,' ait Virgilius. Homerus autem ἐπεὶ κατὰ φάρμακ' ἔθηκεν, dabat videlicet bibenda venenata pocula. Sic a Maximo Tyrio dissert. 6. vocatur γυνὴ φαρμακὴς, mulier venefica. Ab Ovid. el. iii. 1. de Pont. 'vertendis nata figuris.' *Cerda.*

Induerat in vultus] Respondent hæc phrasi Græcæ apud Platonem, ἐνδύεσθαι εἰς γένη τῶν θυπλῶν. Lucret. l. iv. 'induere se in fraudem' dixit. Corrumpebatur autem in illis tantum sensus: animus manebat idem: ut notat Servius. *Taubmann.*

Circe] Notes hic ab Horatio ep. i. 2. inflecti *Circam*: nam ubi vulgares codices legunt, 'et (Circæ pocula nosti: antiqui (quos sequuntur jam docti) exhibent: 'et Circe pocula nosti.' Idem in Symmacho observavi l. 47. ubi ait, 'suada Circe pocula.' *Cerda.*

In vultus ac terga ferarum] Corrumpebatur in illis sensus. Animus namque idem manebat. Οἱ δὲ σὺν μὲν ἔχον κεφαλὰς φανήν τε ψυχὰς τε καὶ ἔχον ἀντὰρ νοῦς ἢ ἱμῆδος, ὥς τὸ πᾶσι τῶν. *Servius.*

In vultus ac terga ferarum] Veteres quidam codices, in *vultus et terga* legunt. Sed ac magis placet: quia magis anit. *Pierius.*

Terga] Ita Propert. iv. 5. 'Et un nocturno fallere terga lupo.' *Cerda.*

In vultus ac terga ferarum] 'Ulysses in insulam Ænariam evasit ad Circeæ Solis filiam, quæ potionem data homines in feras bestias commutabat,' &c. vide Hygin. fab. 125. *Emmeneca.*

21 *Pii paterentur Troes*] Ergo impii qui pertulerunt. Impii autem propter occisa Solis armenta. *Servius.*

23 *Neptunus ventis implevit vela* &c.] Physice autem locutus est. Mota enim aquæ ventus creatur, ut videmus in bombis organorum. *Idem.*

Ventis implevit vela secundis] Est hoc quod Plutarchus in Catone dixit non longe ab initio, πληστόσιος φερόμενος. Euripides prius dixerat, πρὸς πλεονεξίαν: ut hic implevit; ita Orpheus, ὁδὸν ἀνδρῶν πλήρωσεν ἀήτης. *Cerda.*

24 *Præter vada fervida*] Periculosa navigantibus: et est Tmesis. *Servius.*

26 *In roseis fulgebat lutea digis*] Lutea est crocei coloris, ut, 'Croceo mutabit vellera luto.' Unde multi jungunt *inroseis*, id est, non rubicundis, ne sit contrarium. Tamen secundum Homerum dictum est, qui interdum βοδὸδάκτυλον, id est, rosei coloris digitos habentem, interdum κροκόπτελλον dicit Auroram, id est, crocei coloris veste circumdatam. *Id.*

Aurora in roseis, &c.] Unde Homero βοδὸδάκτυλος ἦις, et κροκόπτελος, et χρυσόθρονος est. *Taubmann.*

Lutea] Pacuvius in Thyeste, 'Non illic luteis aurora digis.' Quis ait hic color jam in Eclogia. Statius Theb. ii. dixit, 'auroræ pallore.' *Cerda.*

Bigis] Dat hic auroræ bigas, et et

Pacuvius jam adductus; et Val. Arg. II. 'Roseis auroram surgere bigis.' In Æneid. VI. tamen quadrigas assignavit: 'Hac vice sermonum roseis aurora quadrigis jam medium æthereo cursu trajecerat axem.' Ab Theocrito in Hyla aurora dicitur ἀλκυονες, ab equis splendentibus, quibus vehitur. Lycophron in Alexandro ait auroram vehi Πηγδονο πτεροίς, alis Pegasi. Hom. Odys. XXIII. 'Ἡ δὲ πάλοι ἄγρου: Auroram vehunt equi. Quod videlicet Æneid. V. 'Auroram Phaëtentis equi jam luce vehebant.' Cerd.

27 Cum venti posuere] Cum ortu diel quievere. Posuere enim, quievere est: sicut contra, ferre, flare dicimus; ut, 'Fieret vento mora nequa ferenti,' id est, flanti. Servius.

Posuere] Subaudi, vel se, vel flatus. In primum inclino. Sic præcipitat, id est, præcipitat se, et alia innumera. Sic etiam Statium explico l. V. 'Rauca Paretonio decedunt agmina Nilo, Cum fera ponit hiems.' id est, ponit se. Nisi quis in Virgilio et Statius subandiat, freta. Nam Horat. od. I. 3. de Noto, 'tollere, seu ponere vult freta.' Sidon. II. 2. 'flabra posuere.' Noster in Æn. X. 'Tum Zephyri posuere.' Cerd.

Venti posuere] Id est, cessavere: Scal. IV. 16. De hac autem forma loquendi dictum ad illud Æn. I. 'Tum prora avertit.' et in primis ad Plant. Mil. act. 2. sc. 6. 'iræ leniunt.' Vide et Agell. XVIII. 12. ita Cic. 'terra movet,' pro movetur. Taubmann.

Posuere] Sic Ovid. Epist. Heroid. VII. 'Jam venti ponent,' &c. Inter verba activa passive sive absolute usurpata Vechnerus Hellenol. I. 12. numerat ponere. Quem vide. Emm.

Omnisque repente resedit [Flatus] Omnis, id est, et qui ripæ est, et qui pelagi, qui altanus vocatur. Servius.

Resedit flatus] Sic Horat. od. III. 3. 'nostrisque ductum seditionibus bellum resedit,' hoc est, quievit. Vide Torrent. Emmenes.

28 Luctantur] Pari verbo Æn. VIII. 'remo ut luctamen abesset.' Cerd.

Tonsæ] Remi dicti a decutiendis fluctibus: sicut tonsores a tondendis et decutiendis capillis. Servius.

Tonsæ] Sunt remi, aut potius imæ remorum partes, quas vocant palmulas. Dicuntur tonsæ, non a tondendis fluctibus, quasi illis, ut ferro, tondeantur, quamvis hoc et Servius, et Festus; sed verius a tundendis fluctibus. Hoc enim aptius ad naturam remi. Græci aut κόπας, aut ἰσχυροὺς vocant; Lycophron σκάδας. Probe itaque luctantur tonsæ, apparet enim tanquam luctæ simulacrum inter remos et aquam. Ea voce usi multi. Lucret. I. II. 'Antennas, proram, malos, tonsasque nantes.' Ennius ad explicandum conamen remigum: 'referunt ad pectora tonsas.' Quem ita imitatur Silius l. XI. 'Et simul adductis percussa ad pectora tonsis.' Cerd.

Tonsæ] Id est, remi: ut enim remus a radendo, (Scalig. IV. 16.) ita tonsæ a tondendo, id est, distringendo, vel etiam tundendo fluctus. Ennius de gest. remigantium: 'Prona petunt: exin referunt ad pectora tonsas.' Vide P. Merulam ibid. p. 405. Taubmann.

29 Atque hic Æneas ing. &c.] Sic autem lætus fuit Æneæ adventantis in Italiam ingressus, ut elementa ipsa obsequi, et aves gratulari viderentur. Donatus.

Lucum prospicit] In quo erat fluminis nomen. Diximus enim nonquam sine religione esse lucum a Virgilio positum. Servius.

30 Hunc inter] Per hunc. Terentius, 'Dum rus eo, cæpi egomet mecum inter vias.' Est autem crebra Frontonis elocutio. Servius.

Amæno] Umbroso, silvis circumdato. Idem.

31 Vorticibus] In Romano codice, in Mediceo, et in plerisque aliis sane quam vetustis passim vorticibus per scriptum observes. Tametia Capor,

ut alibi diximus, differentiam interjicit. Sed enim Arusianus Messus non illa ratione *vortex* pro *vertex* scribi solitum tradit, quam voluit, pro *vulnus*: atque ita quoque scribatur modo, idem significare. Quid vero contra Pliniam, quid Sosipater tradant, in primo dictum eo versu, 'Torquet agens circum, et rapidus vorat æquore vortex.' Addam illud ex Quintiliano, ut Arusianum recte sensisse videamus, Quod *Vortices*, et *Vorsus* primo Scipio Africanus in *e* litteram secundam vertisse dicitur. *Pierius*.

Multa flavus arena] Epitheton proprium. Et sciendum exitum Tiberini fluminis naturalem non esse, nisi circa Ostiam, ubi prima Æneas castra constituit. Nam aliter non procedit, quod ait: 'Murorum in parte sinistra Opposuerunt aciem: nam dextra cingitur amni.' Postea enim in Lanulavinio castra fecit ingentia, quorum vestigia adhuc videntur. *Servius*.

Flavus arena] Cur Tiberim hic et Æn. ix. 816. *flavum* vocat, cum ob albicantes aquas *Albula* etiam diceretur? Respondent quidam, non tam attendendam vocabuli vim, quam transumptionem existimandam esse. Cum enim homines *flavi* pulchri videntur, ex eo dicunt factum esse, ut *flavum* etiam pulchrum significaret: cum et Hesychius *ξανθὸν flavum* et *pulchrum* interpretetur. Turneb. tamen xxii. 7. putat ob arenam ita vocari. *Flavum* Horatius etiam od. i. 2. et ii. 3. appellat. *Taubmann*.

Flavus arena] Sic Ovid. Met. xiv. 448. 'In mare cum flava prorumpit Tiberis arena.' Vide Nobiliss. Heinsium, qui *flavum* hunc annum pluribus docet. *Emmeness*.

32 *Prorumpit*] Quia vorticibus, ideo *prorumpit*. Utraque enim voce apte signatur rapiditas. Sic Æneid. i. 'rapidus vortex.' Et quidem *prorumpit* majestate est plenum, quasi ipse fluvius viam sibi aperiat vel renitente mari. Fluvios, qui cum hac majes-

tate mare adveniunt, γανυσσένδρου vocat Maximus dissert. 11. *generosissimi*. Nonnus l. xii. *ἑρπύγεται ἰσθὸς ἰσθόου*. Inest majestas in voce: et de Æsopi l. xxvii. *βαρύνοντος*. Quod Poëta de vorticibus, idem Nonn. de eodem Hydaspī *βαρύνει κόλπῳ*. Hac prorsumptione Poëta significat ostia fluminum, quæ Ovid. Trist. ii. vocat *egrum* loquens de Istro. *Cerda*.

33 *Adneta ripis volucres*] Bene compendio usus est. *Servius*.

34 *Æthera mulcebant cantu*] *Lenibant*. Corporalia enim sunt elementa, ut diximus supra. Non enim mulcetur, nisi quod corporale est. Super enim ait, 'Totamque infusa per artus.' *Idem*.

Æthera mulcebant cantu] Lucret. l. iv. 'Et mundi speciem violare ærenam, Aëra mulcentes motu.' *Gern*.

35 *Flectere*] Ita in v. 'flecte viam' et Ovid. in Trist. 'fleximus in laevum cursus.' *Cerda*.

Sociis] In codicibus aliquot antiquis, *socios* accusativo casu legitur; quod minime displicet. *Pierius*.

Advertere proras] Ita Ge. iv. 'Teris festinem advertere proram.' Dicit vero hoc Poëta sui memor. Quippe in Æn. ii. Creusa locum istum signaverat Italiam prædicens: 'Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydiæ arva Inter opima virum leni sunt agmine Tiberis.' *Cerda*.

36 *Succedit*] Quasi hospitio acceptus Æneas ab fluvio. Nam l. iv. 'Quis novus hic nostris successit sedibus hospes?' Et l. iii. 'parvæ succedimus urbi.' Ad imitationem Virgilii Silius l. i. inducit navem Saguntinorum advenientem Italiam eodem loco, ad quem Trojana classis appellit: 'Donec Laurentes puppis defertur ad oras, Qua pater acceptis Amienis ditior undis In pontum flavo descendit gurgite Tiberis.' Ait Festus, Æniam dictam locum, quo Æneas classem Troja adveniens appulit. Quod Latini *succedere urbi, muro, fluvio*;

Græci ad verbum *προσπαγνόναι πόλει, τείχει, ποταμῷ. Idem.*

37 *Nunc age*] Hic est sequentis operis initium. Antedicta enim ex superioribus pendent. *Servius.*

Erato] Vel pro Calliope, vel pro qualicunque Musa posuit sane. *Idem.*

Nunc age, qui reges, Erato] Videtur hoc principium desumptum ex Apoll.

111. *El δ' ἔγχε νῦν, ἱρατὴ, παρὰ θ' Ἰοτᾶσο, καὶ μοι ἔπος τε* ubi interpres: τὴν ἱρατὴν φασὶν ὀρχήσασθαι εὐρῆκεται... εὐλόγηται δὲ ὁ ἀπολλόνιος μεμοῦρῆσθαι τὴν ἱρατὴν φησὶ τῶν τῆς ἀφροδίτης ὀργῶν, λέγει δὲ τῶν γαμικῶν γάμοις δὲ ἔρα καὶ ὀρχήσεως ἔπεται. Cujus Apollonii exemplo ne imperite et otiose Virgilius videatur Erato hic invocasse, attendendum forsitan est, ex Laviniae nuptiarum procatione et ambitu, tanquam flabello, totum quod canendum Poëta suscipit bellum, exarasse: quamvis auctorem interpres laudet non vulgarem, qui contenderit, nihil interesse unam an omnes Musas invocet, quia Πᾶσαι εἰσαίτουσι μᾶς ὅτε τοῦτομα λείψαι. Poëta etiam in Epigr. δῶσαι μούσαι καὶ οἶαι, nullas cantandi amoris partes Erato videtur attribuisse his verbis, "Ῥυμοῖς ἀδανάντων ἱρατὴν πολυτερπείας εἶρε. *Germanicus.*

Quia tempora rerum] Quia, ut diximus supra, secundum Lucretium, tempora nisi ex rebus colligantur, per se nulla sunt. *Servius.*

Tempora rerum] Quia tempora, nisi ex rebus colligantur, per se nulla sunt. *Lucret. l. 1.* 'Tempus item per se non est: sed rebus ab ipsis Consequitur sensus, transactum quid sit in ævo: Tum quæ res instet; quid porro deinde sequatur.' &c. *Taubmann.*

38 *Latia antiquo*] Quia duo sunt, vetus et novum; sicut et in jure lectum est. *Servius.*

Fuerit] In quibusdam antiquis codicibus, *fueral* legitur, exacta specie. Sed *fucri* magis placet. *Pierius.*

39 *Exercitus*] Ἄρδον intellige, nam hic de navalibus copiis est sermo. Itaque quæsiuit vocem mediam Poëta *Delph. et Var. Clas.*

respondentem Græcæ. Nam sicut σῶλος, quæ vox proprie signat 'copias navales,' tamen etiam aliquando *terrestres*, ut apud Arr. l. iv. Sic *exercitus*, qui simplicissime terrestris est, a Poëta pro navali sumitur. *Cerda.*

Adpulit oris] Est hoc quod idem Poëta, 'quas vento accesserit oras.' 'Libyæ vertuntur ad oras.' 'Cretæis aisset in oris.' et multis aliis. *Cerda.*

40 *Exordia pugnae*] Cervi interitum. *Servius.*

41 *Tu citem, tu, diva, mone*] De invocatione, quæ in medio fit operis, vide Voss. instit. poet. iii. 4. *Emm.*

Dicum horrida bella] Non abit ab hac pollicitatione illa Ge. l. iv. 'Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis Mores, et studia, et populos, et prælia dicam.' *Cerda.*

42 *Actos*] Aut collectos, aut re vera compulsos: quod est verisimile, propter illud, 'Longa placidas in pace regebat.' *Servius.*

Actos in funera reges] In sua, non Trojanorum funera. Quum enim animis ferocitate exagitatis, in alienum exitum ruerent, ipsi, Trojanis e diverso certantibus, ceciderunt. *Don.*

Manum] Sic Græci χεῖρα capiunt pro *copiis*. *Herodian. l. iii.* δεῖσθαι τοῦ νυν χειρὸς πλεονος πρὸς βοήθειαν τοῦ τόπου: *cogere majoribus copiis ad loci tuitionem.* *Enrip. Rhes. πλήρη πεδία πολεμίας χερὸς: pleni campi hostilibus manus.* Latinos quid numerem? Do unum *Ammianum*, qui l. xvi. de *Juliano Cæsare* loquens, ita ait: 'Ira exundante subtridens, cum erumpere sæpe conatus, paucitate præsentis manus impediretur.' *Cerda.*

Totamque sub arma coactam] Collectam: nt, 'Tityre, coge pecus.' *Totam* autem Hyperbolicus dixit. *Serv.*

44 *Major rerum mihi nascitur ordo*] *Claudian. Stil. l. 1.* commutavit ita; 'magnum mihi panditur æquor' *Cerda.*

45 *Majus opus moveo*] Tib. 'Seu tibi par poterunt, seu, quod spes abnuvit,

Virg.

9 O

ultra, Sive minus, certeque canent minus, omne movemus Hoc tibi, ne tanto careat mihi nomine charta.' *Germanus*.

47 *Hunc Fauno, et nymp̄a genitum Laurente Marica Accipimus*] Quidam Deus est Fatnelus: hujus uxor est Fatua. Idem Faunus, et eadem Fauna. Dicti autem sunt *Faunus* et *Fauna* a vaticinando, id est, fando. Unde et *fatuos* dicimus inconsiderate loquentes. Ergo *Fauna* et *Fatua* nomen quasi asperum fugit poëta: et Maricam dicit uxorem fuisse Fauni. Est autem *Marica* Dea litoris Minturnensium juxta Lirim fluvium. Horatius, 'Et ianantem Maricæ litoribus tenuisse Lirim.' Quod si voluerimus accipere uxorem Fauni Maricam, non procedit. Dii enim Topici, id est, locales, ad alias regiones nunquam transeunt. Sed potest dictum esse per poëticam licentiam, 'Laurente Marica,' cum sit Minturnensis. Dicunt alii per Maricam, Venerem intelligi debere; cujus fuit sacellum juxta Maricam; in quo erat scriptum ΜΑΟΞ ΤΗΞ ΑΠΟΑΙΤΗΞ. Sane Hesiodus Latinum Circes et Ulyssis filium dicit: quod et Virgilius tangit dicendo, 'Solis avi speciem.' Sed quia temporum ratio non procedit, illud accipiendum est Hygini qui ait Latinos plures fuisse, ut intelligamus poëtā abnti (ut solet) nominum similitudine. *Servius*.

Hunc Fauno, &c.] De hoc Fauno sic Lactant. i. 22. 'Ut Pompilius apud Romanos institutor ineptarum religionum fuit: sic ante Pompilium Faunus in Latio. Qui et Saturno avo nefaria sacra constituit, et Picum patrem inter Deos honoravit, et sororem suam Fatuam Fannam, eamque conjugem consecravit.' De hoc uxoris nomine videndus Macrobius Saturn. i. 12. et Justinus XLIII. l. ubi de origine nominis, quod *Fauni* et *Fatua* appellantur, quia *fatuari* dicuntur, qui inspirari solent: sic et

infra hic vs. 81. *fatidicus* appellatur, cui rem divinam faciebant veteres, teste Horat. Plura illic. *Emmenius*.

Marica] Id est, Circe: nam Lactant. i. 21. auctor est, Circeem, postquam ab humanis excessit, Maricam Minturnensium numen effectum. Inde Latinus apud Hesiod. Circes F. dicitur. Quod si Servius observasset, tot se ambagibus non induisset: ut notant Turneb. XXI. 22. et Parrhas. ad Claud. Proserp. p. 176. et Erythraeus. *Teubmann*.

48 *Accipimus*] Propter varias opiniones hoc adjecit: ut Sallustianus, 'Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere in initio Trojani. *Servius*.

49 *Ultimus auctor*] Primus: ut *supremum*, summum dicimus, 'Pro supreme Jupiter.' *Idem*.

Ultimus auctor] Quia primus fuit Latinus, a quo factum est initium narrandi: ergo iste *ultimus*. Ut in scalis, si descendas primus est summus, ultimus qui est imus: si accendas contra fiet. Sic Cicero in rhetoricis inquit: 'Ab ultimo principio hujus præceptionis.' Hinc de Latino ipsum dicere sequentia indicant: quamvis posset credi de Saturno. *Donatus*.

Ultimus] Id est, primus: ita Catall. Carm. iv. 'ultimam originem' dixit, Cicero: 'pueritiæ memoriam recordari ultimam.' Id. 'ab-ultimo principio,' dixit. Sic Terent. 'extremam lineam' amoris vocavit, quæ *primo* etiam dicitur: idque, quoniam, ut Philosophi docent, idem quodammodo est primum et ultimum. *Teubm*.

Ultimus auctor] Sic Corn. Nep. in vita Attici, c. 1. 'Pomponius Atticus ab origine ultima stirpis Romanæ generatus,' id est, primaria. Plura de hoc vocabulo Torrent. ad Horat. Od. i. 16. *Emmenius*.

50 *Filius huic, &c.*] Est hoc, quod de stirpe Gelonis ait Val. ii. 2. cujus genus, abolita reliqua stirpe, redac-

quam eat ad unicam filiam Harmoniam. Paria ferme Statius Theb. l. i. loquens de Adrasto: 'Hic sexus melioris inops, sed prole virebat Feminea, gemino natarum pignore fultus.' Ab Statio Claudian. 'Ætnæ Cereri proles optata virebat.' Iterum eodem lib. Stat. 'Huic primis, et pubescentibus annis Mira decore pio servabat nata Penates.' *Cerda.*

Fato divum] Pro eodem Virgilius sumit *fatum, imperium, jussa, præcepta, mandata, monita*, cum nimirum sermo est de Diis. De fato hic audis. De reliquis subjiciam testimonia. In l. v. 'Et Jovis imperium.' In l. ii. Venus ad filium: 'tu ne qua parentis Jussa time, neu præceptis parere recusa.' In l. iv. de Jove, 'Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras.' In l. vi. 'An monitu divum.' His adde *pacem, mentem, numen*. In l. x. Venus ad Jovem, 'Si sine pace tua.' In l. v. Æneas, 'Haud equidem sine mente, reor, sine numine divum.' *Idem.*

51 *Primaque oriens crepta juventa est*] Per transitum tangitur historia. Amata enim duos filios, voluntate patris Æneæ spondentes Laviniam sororem, factione interemit. Unde et *crepta* dixit, quasi per vim: hos alii ducatos a matre tradunt, postquam, amisso Turno, Lavinia Æneæ juncta est. *Fato* autem dicit voluntate. Nam dii id fantur quod sentiunt, non ut homines, de quibus lectum est, 'aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere.' *Servius.*

Primaque oriens] Non nascendo, sed motiundo extincta est: et quod magis dolendum, in ea ætate extincta est, unde spes cøperat. *Donatus.*

52 *Sola domum et tant.*] 'Ἐκκληρῶν virgineam significat: non quod orba aut parentibus aut gentilibus esset, sed quam universum jns succedendi, aut tota hereditas respiceret: in qua etiam significatione *ἐκκληρος* ab Aristot. in Polit. accipitur: item

et Ethic. viii. *ἐκκληρῶν γυναῖκες ἄρχουσι* et Plutarch. *οἱ χρημάτων ἔνεκα λαμβάνοντες ἐκκληρῶν*, quibus *παγκληρία, παμπησία*, hoc est, ἡ πᾶσα κτήσις et κληρονομία obvenit, aut obventura est. Vide autem apud Aristot. lib. Pol. E. 'orta bella et seditiones ex nuptiali causa, propter orbas et bene dotatas puellas.' Ut autem hic *matura viro*, Plutarch. in Lycurgo *πενήρους καὶ ὀργήσας παρθένους*, maternas et virorum appetentes. Matura autem simpliciter, ut hic, *γάμον ὄρατα*, et *ἔριος* dicitur. Quod autem hic notat Servius in jure pubertatem non solum ab annis, sed et corporis habitu spectari solitam, ut et supra eo Eleg. loco observavit, 'Alter ab undecimo jam tum me ceperat annus,' nescio an Romana omnino jura respexerit, cum marium quidem antiquo jure Romanorum, non item puellarum, nulla corpora explorarentur. Quod me movet, ut credam Servium Platonis leges potius respexisse, qui ita lib. De leg. ii. statuit, *τὴν δὲ τοῦ τῶν γάμων χρόνον συμμετρίαν τὴν καὶ ἀμετρίαν δὲ δικαστῆς σκοπῶν κρίνεται, γυμνοὺς μὲν τοὺς ἄρρενας, γυνῆς δὲ ὀμφαλοῦ μέχρι θεωμένους τὰς θηλείας*. Non omittendum item *κράβαλον* a Græcis indicium Naturæ in pupis dici, et pillos in loco obsceno. *Germanus.*

Domum] Non hic in vulgari significatione, sed pro bonis et hereditate. Sic Græcia *οἶκος*. Nam Odyss. l. i. *θεὸντες οἶκον ἐμὸν: decorantes meam domum*, pro, meas facultates et bona. Sic. Odyss. l. iv. *ἐσθλὴν μαι οἶκος*. *Cerda.*

Sedes] Cum hic servare domum, et sedes, sit expectare hereditarium Imperium, non dubium quin *sedes* posuerit pro paterno domicilio. Ita Ovid. Trist. iv. Eleg. i. 'Hic ego sollicitæ jaceo novus incola sedis.' Inde *sedes figere*, pro acquirere domicilium, Latini dicunt. Et Virg. de Antenore, 'sedesque locavit.' Suetonius c. l. Vitell. cum dixit, 'quosdam

ex Vitelliis subsedissee Nuceriæ, nihil aliud dicit, quam ibi Vitellios domicilium fixisse. Ammian. l. xvii. 'Sedes alias suscipere' dixit, pro, domicilium commutare. Virgilium imitatur Statius Theb. l. i. 'Huic primis et pubescentibus annis Mira decore pio servabat nata Penates Intemerata toris:' id est, expectabat paternos Penates et domicilium. Itaque recte quadrat in hunc locum Germani nota, qui ait, Poëtam indicare Virginem ἐπικληρῆν, id est, quam jus succedendi, et hereditas tota respiceret; utique ut signetur παγκληρία, καὶ παμπηρία: ad quam rem advocat etiam Aristotelem et Plutarchum. Vide in illo. Est quidem virgo ἐπικληρῆς, quæ nullos habet aut fratres aut sorores συγκαληρονόμους, sed tota illi hereditas cessura est. Id.

53 Jam matura viro, jam plenius nubilis annis] Non est iteratum, sed secundum jus dictum: in quo et ex annorum ratione, et ex habitu corporis, ætas comprobatur. Primum ergo ad habitum, secundum ad annos pertinet. Servius.

54 Multi] Et quia unica esset, et quia senis filia, ex quo regnum pro dote veniret. Donatus.

Latia] Latium pars est Ausonia. Unde dixit primo quod minus est: sine intulit, 'Totaque Ausonia.' Serr.

Multi illam magno e Latia] Eurip. in Iphig. ταύτης οἱ τὰ πρῶτ' ὠλισμμένοι μνηστήρες ἦλθον ἐλλὰδος νεανίας et Pind. Pyth. Od. 9. τὴν μῦθα πολλοὶ ἀριστῆες ἀνδρῶν αἰεὶ σὺγγονοὶ, πολλοὶ δὲ καὶ ξείνων, ἐπεὶ θαντὸν εἶδος ἐκλετο. Petere autem procari esse alibi docet Serv. et Catull. Non si se Jupiter ipse petat. Eurip. in Elect. τὰν ἐπειδὴ θαλαρὸς εἶχ' ἤβης χρόνος, μνηστήρες ἦντον ἐλλὰδος πρῶτοι χθονός et Calab. i. Πολλὰ δ' εὐχετόων τοκαὶ οἰκία ροστήσαντες Τόλης—ἀλόχοιο παραλεχέεσσιν λαῖσαι. Et Hom. Od. Δ. Penelopeν πολὺμνηστον βασιλείαν vocat, quæ a tot procis ambiretur. Germ.

55 Petit ante alios pulcherrimas] Ant ante alios petit: aut pulcher ante alios. Servius.

Ante omnia] Subaudi pulcherrimus: non autem ante omnes petit. Omnia autem supradicta in laude sunt Æneæ, ne ignobilem, aut sibi imparem ducere videatur; quoniam illam vicini sprevisset. Uterque a Saturno est. Ab illo enim Jupiter, ab Jove Venus, a Venere Æneas. Sic a Saturno Picus, a Pico Faunus, a Fauno Latinus, a Latino hæc. Ergo parsan-guis, sed virtus in Ænea major. Donatus.

Ante alios pulcherrimus] Hanc constructionem illustrat Sanct. in Minerva p. 107. Emmeness.

56 Avis atavisque potens] Id est, majoribus, quos per hæc duo conjuncta vocabula designarunt auctores, ut jam observatum a Torrentio ad Horat. Od. i. i. Idem.

57 Miro amore] Nova intemperantia. Servius.

Properabat] Hom. Od. θ. Οἱ δὲ γάμον σκεῖδουσι. Germanus.

58 Sed variis] Propter apes, et incendium, et oraculum Fauni. Serr.

Portenta] Signa, quæ sunt media: a portendendo. Nam et bona et mala sunt portenta. Idem.

59 Laurus erat] Latinus post mortem fratris Lavini, cum Lavinium amplificaret, ab inventa lauro, *Lavrolæcinium* id appellavit. Idem.

Laurus] Ponit portenta, quibus connubium Turni prolihibebatur. Donatus.

In penetralibus] Penetræ est omnis interior pars domus, licet sit intecta. Unde laurum in penetralibus fuisse non est mirum. Servius.

Penetralibus altis] Hom. Il. X. μυχῷ δόμου ὑψηλοῖο. Germanus.

60 Metu] Religione, quæ nascitur per timorem. Servius.

Metu] Δέει, αἰσέει δεισιδαιμονία. Germanus.

Metu] Id est, metu religioso, vel

religione. Sunt enim reciproca. Sic Ter. Heaut. act. II. 1. 'Nam, Nihil esse mihi, religio est dicere.' Coniuncta enim sunt 'Metus et religio.' Unde Statius: 'Primus in Orbe deos fecit timor.' Ita Petronius *horrorem* pro religione et reverentia quadam dixit: ut et Lucret. *horrifce*, pro, venerande. Taubmann.

61 *Primus cum conderet arces*] *Primus*, circa laurum supple. Nam jam civitas fuerat. Servius.

65 *Stridore*] De hoc apum stridore, bombo, aut susurro jam ego Georg. I. IV. ad illud, 'stridere apes utero.' Hic adjungo ab Elian. Var. hist. x. 20. explicari per cantum: nam loquens de apibus, quæ Platonico ori insederant, *ἐν τοῖς* (inquit) *χέλαιον αὐτοῦ καθάλασαι ὑπὸν*. Cerda.

Trans aethera] *Ætherem* pro aëre posuit. Servius.

Trans aethera] Supra 'liquidum ignem' dixit. Germanus.

66 *Obsedere apicem*] Verbum oppugnationis est *obsedere*, quo usus signate propter bellum futurum. Servius.

Per mutua] Invicem; et est absolutum. Melius qui de apibus scripsit ait: 'Duobus pedibus se tenent: et duobus alias sustinent.' Idem.

Pedibus per mutua nexis, &c.] De hoc prodigium actum Ge. IV. 257. et Silius [Ital. meminit I. VIII. ubi etiam notandum verbum *obsidere*, de bubone dici: 'Obseditque frequens castrorum limina bubo, Nec densæ trepidis apium se involvere nubes.' Ad quem locum Dausquium consule. Emmenus.

68 *Vates*] Divinus; per quam autem artem non dixit, nec nomen ejus: sed datur intelligi conjecturis eum quibusdam futura dixisse. Servius.

69 *Virum*] Non dixit, Cernimus virum veluti presentem, sed Cernimus virum externum adventare. Don.

Partis petere agmen eadem] Intelligimus ab inferiori mari apes venisse,

unde et Trojani. *Partes autem eadem* summitates rerum petere dicit, sicut apes apicem lauri, per quam advenarum victoria prænuntiatur. Serv. *Et partis petere agmen eadem*] In Romano codice, et quibusdam aliis legere est *partis petere agmine*, ut ex comitatu potentem eum subindictet. Pierius.

71 *Castis*] Piis: et sciendum Latini sacrificasse astante Lavinia. Serv.

Castis] Commune sacrorum epithetum. Ita I. III. 'Hac casti manent in religione nepotes.' Val. Arg. I. I. 'Stat casta cortina domo.' Quicquid enim castum est opponitur scelerato. Insinuat I. VI. 'Nulli fas casto sceleratum insistere limen.' Cerda.

72 *Et juxta*] In antiquis aliquot codicibus, ut *juxta genitorem* adstat legitur, quod non displicet: quia structura est ita colligata magis, 'Adolet dum altaria flammis, Ut juxta genitorem adstat Lavinia virgo; Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem.' Pierius.

73 *Nefas*] Absoluta parenthesis: est autem Hypallage. Servius.

Nefas] Ita locutus Ovidius etiam in re prodigiosa; 'nefas visu mediis altaribus anguis Exit.' Uterque nihil aliud significat, quam prodigium ejus esse rationis, ut non facile fari queas. Cerda.

Comprehendere crinibus ignem] Cum ignis crines comprehendat. Servius.

Comprehendere ignem, &c.] Cæsar: 'flamma ab utroque cornu comprehensa, naves sunt combustæ quinque.' Sic et Eurip. de Glauca pharmacis Medæ et dolo malo conflante, *Χρυσούς μὲν ἀμφὶ κρατὶ κείμενος πλόκος θαυμαστόν τει νῆμα παμφύγου πυρός, Πέπλοι δὲ λεπτοὶ σὺν τέκνων δαρήματα λευκὴν θάπτον σάρκα τῆς δυσδαίμονος*. Germanus.

74 *Flamma crepitante*] Ipse Ge. I. 'crepitantibus urere flammis.' Lucret. I. VI. loquens de lauro: 'Terribili

sonita flamma crepitante crematur.' Trahat fortasse aliquis ad bonum Laviniae omen hanc crepitationem et sonitum flammarum. Hoc qui velit, adeat quæ jam ego Eclog. viii. ad illud, 'fragiles lauros.' *Cerda*.

76 *Insignem gemmis*] Tale illud *Æneid*. i. 'et duplicem gemmisque, auroque, coronam.' Sic itaque et corona Laviniae aurea erat, et auro insertæ gemmæ. Sicuti in pœculo, 'pateram gemmis, auroque poposcit.' Has coronas cum gemmis dici Joanni Chrysostomo *στέφανους λαβουλλήτους* Germanus alicubi observavit. Claudian. de laudib. Stilicon. loquens de corona Serenæ: 'Vile putas donum solitam consurgere gemmis:' videlicet comam Serenæ. Accipit Virgilium Paschalius ix. 1. de diadematē, quod gemmis ornatum. Nam diademata, dici coronas, frequens est. *Idem*.

Fumida] In fumo est causa lachrymarum et belli. *Servius*.

Tum fum. lum. ful. Invol. ac totis] *Servius*, incendium bellicum, inquit, significat: his enim duobus ab augurio distat Ascanii, fumo, et aspersione flammarum: cujus prodigii fit mentio supra l. ii. ubi et *Ser.* Ignis autem quo purior est, hoc *ἀκαυρότερος*. Vide et illum superiorem locum lib. præcedente, 'Non ille faces, et fumea tædis Lumina:' ubi et *Servium*. Ut autem *Vulcanum* hic pro igne, *Eurip.* in *Orest.* *πῦρ ἀνθρακίων ἐπὶ τῷ δὲ* vocat. *Germanus*.

77 *Volcanum spargere*] Incendium bellicum significat. His enim duobus hoc ab augurio distat Ascanii: fumo, et aspersione flammarum. *Servius*.

81 *At rex*] Non dixit, virginis pater: nam publicus status quam filiae potior fuit. *Donatus*.

Sollicitus monstriis] *Fabric.* notat, antiq. Donati exemplar legere; 'sollicitus monstorum:' ut, 'securus pelagi:' 'egregius animi.' *Taubmann*.

Fauni] *Faunus* ἀνδρὶς τῆς φωνῆς dictus,

quod voce, non signis, ostendit futura. *Servius*.

82 *Lucosque*] In lucis. *Idem*.

Lucosque] Alludit *Horat.* Od. i. 4. 'Nunc et in umbrosis Fauno decet immolare lucis,' &c. et Od. i. 7. 'Tiburni lucus.' *Emmenes*.

Sub Albunea] In Albunea. *Servius*.

Alta] Quia est in Tiburtinis altissimis montibus. Et *Albunea* dicta est ab aquæ qualitate, quæ in illo fonte est. Unde etiam nonnulli ipsam *Leucotheam* volunt. Sciendum sane unum nomen esse fontis et silvæ. *Id.*

Sub alta Albunea] *Albunea*, fontis et silvæ nomen: de quâ *Turab.* xxx. 5. Eadem *Tibullo* el. ii. 5. 60. *Albuna* dicitur. In eodem *Laurentinorum* nemore *Oraculum Fauni* erat toti olim Italiæ celebratum. Quibusdam et *Leucothoe* nominatur. *Taub.*

83 *Albunea*] Hujus mentionem facit inter Sibyllas *Lactant.* i. 6. 'Decimam Tiburtem, nomine Albunearum, quæ Tiburi colitur, ut Dea,' &c. Hic et memori et fonti idem nomen inditum videtur: de quo (et quemadmodum noster 'sacro fonte sonat') de *Hor.* Od. i. 7. 'domus Albunearum resonantis,' Et præceps *Anio*, ac *Tiburni lucus*. Festa, sacris fontibus dedicata, *Varro* et *Festus Fontinalis* appellant. Sed supra actum de sacris fontibus. *Emmenes*.

Sacro Fonte] Nullus enim fons non sacer. *Servius*.

84 *Mephitim*] *Mephitis* proprie est terræ putor, qui de aquis nascitur sulphuratis: et est in nemoribus gravior ex densitate silvarum. Alii *Mephitis* Deum volunt *Leucotheæ* connexum: sicut est *Veneri Adonia*, *Dianæ Virbius*. Alii *Mephitis* *Junonem* volunt, quam aërem esse constat. Novissas autem putorem non nisi ex corruptione aëris nasci; sicut etiam bonum odorem de aëre incorrupto: ut sit *Mephitis* Dea odoris gravissimi, id est, grave olentia. *Idem*.

Mephitim] Putor est corruptus.

Indicat Persius aquas Albanæ sulpharatas esse, et inde provenire istum putorem; scribit enim Sat. III. 'Turgidus hic epheis, atque albo ventre lavatur, Guttare sulphureas lente exhalante mephites.' Cum enim flatum crudi stomachi vocet mephitem sulphuream, videtur respicere ad naturam aquæ. Ex Persio Sidon. III. 28. 'Exhalatus e concavo molarum computrescentium mephiticus odor.' Homerus similem exhalationem proveniente ex aquis calidis vocat *καρπὸν, fumum*. Lege istam Iliad. XXII. ubi loquitur de fontibus Scamandri. Calab. I. 1. *λευγαλή ὕδαρ*. Ait Servius ex sententia aliquorum, Mephitim esse Deum Leucotheæ connexum: aut Junonem; nam Juno ær est, atqui putor nascitur ex corruptione æris, ac proinde (ait) Mephitis erit Dea odoris grave olentis. Pertinent ad hanc opinionem numinis verba Taciti l. XIX. 'Solum Mephitis templum stetit ante mœnia, loco seu numine defensum.' Itaque constitutum est nomen, quod averteret nocnos halitus. Ait Priscian. I. VII. duci vocem a Græco *μυστήρ*, mutatione σ in φ. Scaliger tamen in Conjectan. ait esse vocem Etruscam; Etruscos autem ab Syris accepisse: Syrorum vero lingua hac voce significari gravitatem, aut exhalationem et flatum spiritus. *Cerde*.

86 *Hinc Itale gentes*] Commendatio oraculi ipsius. *Servius*.

Itale gentes] Ergo omnes. *Donatus*.

Ænoetia tellus] Proprie Sabinorum tractus. *Servius*.

86 *In dubiis*] Ergo majoris meriti erat oraculum. *Donatus*.

Huc dona] Ponit morem petendi oraculi. *Idem*.

87 *Cum tulit*] In codicibus aliquot antiquis, *quem tulit*, quod legebatur per q et o, effecit, ut alii postmodum unica dictione scribere cœperint, *contulit*. Sed, enim in antiquioribus codicibus dæ sunt partes, *cum tulit*;

sive malis *quum*, sive *quom* scribere. *Picrius*.

Sub nocte silenti] Per noctem silentem. *Servius*.

88 *Incubuit*] *Incubare* dicuntur proprie hi, qui dormiunt ad accipienda responsa. Unde est, 'ille incubat Jovi,' id est, dormit in Capitolio, ut responsa possit accipere. *Idem*.

Incubuit] *Incubare* dicuntur, inquit Servius, qui dormiunt ad accipienda responsa. Plant. in Curcul. 'Namque te incubare satius fuerat Jovi, qui tibi auxilio in inveniende fuit.' Nescio autem an hunc fatidicum incubitum respexerit Propert. hoc versu, 'Experior somnum, et de te mihi somnia quero.' *Germanus*.

Ovium pellibus incubuit] Apoll. I. *μαλακοῖς ἐπὶ κάσιν ὀλέν*. Videtur autem hic morem Maro respexisse Dodonæ silvæ fatidicæ, cujus sacerdotes *σελλοὶ* ab incubando *χαμαικοῖτοί* dicebantur: ut videre est apud Sophocl. in Trach. *Μαντρεῖα καὶ τὸν πάλαι ξυτήγορα, Ἄ τῶν ὀρέων, καὶ χαμαικοιτῶν ἐγὼ Σελλῶν ἐσελθὼν ἄλσος εἰσεγγραφέμην Πρὸς τῆς πατρίδας καὶ πολυγλώσσου θρώς*. Qui sacerdotes etiam *χαμενυδῆες* et *χαμεῖναι* dicebantur. Vide apud Serv. quid sit *incubare Jovi*. Pelles autem villosas et ovium et vervecum, quas hieme lectis superponebant, *κάδια* vocabant, ut *ψάδθου*, quas æstate. Hoc autem Maronis, 'Ovium pellibus incubuit,' videtur manare ab illo Lycophronis, *Δοραῖς δὲ μήλων τύμβον ἐγκοιμημένοις Χρήσει καθ' ὕπνον πᾶσι νημερτὴ φάνιν*. *Idem*.

Pellibus incubuit] Ad Amphiarai Oraculum alludi putant. Cur autem pellibus, et præsertim arietinis, incubuerint, somnii significationem captantes, docet J. Baptista Pius cap. 10. Annot. Post. item Cælius XXVII. 14. Apud Scythas pellis inscensio, jurisjurandi religionem habebat. *Ταύμανα*.

Somnoque petivit] Tib. 'Non arces, non vallus erat, somnumque petebat

Securus varias dux gregis inter oves.' *Germanus.*

Pell. incub. somnosque pet.] Recte Germanus locum adhibet Lycophronis, ad quem operæ pretium est legas Mearsii commentarium, ubi dormivisse et cubuisse veteres in Deorum templis discas ex Cicerone et Petronio, ut vera responsa consequerentur. Græci *ἐνκοιμᾶσθαι ἐν τῷ ναῷ* appellant: ut Salmas. de verbo *incubare* p. 440. exerc. Plin. Verba Planti hæc illustrant Curc. i. 1. 61. 'leno ægrotus incubat in Æsculapii fano.' aliam tamen rationem profert Mercurialis art. Gymn. i. 1. *Emmeness.*

89 *Multa modis simulacra]* Ipse Æn. i. 'Ora modis attollens pallida miris.' Lucret. i. vi. 'rerum simulacra vagari Multa modis multis.' Plantus: 'Res nimium miris modis mirabiles.' Intellige per *simulacra*, *species*, *imagines*, τὰ εἰδωλα; et lege, quæ Heral. in Æneid. vi. *Cerda.*

90 *Et varias audit voces.]* Scilicet propter multa simulachra. *Servius.*

Et varias audit voces] Quales solitæ audiri in lucis plenæ horroris et formidinis: ut quam inter alia prodigia ipse affert Georg. i. 'Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes Ingens; et simulacra modis pallentia miris,' &c. *Cerda.*

Fructur] Pascitur: quod de rebus tantum bonis dicimus. *Servius.*

91 *Acheronta adfatur Aternis]* Potestates quæ sunt in Acheronte, ad quem per Avernum venit. Hoc autem ideo, quia Faunus infernus dicitur Deus: et congrue; nam nihil est terra inferius, in qua habitat. Hinc est, quod eum Horatius inducit nocentem, dicens: 'Levis incedas, abeasque parvis Æquus alumnis.' *Id.*

92 *Pater ipse]* Aut honoris est, aut re vera pater Lavinix. *Idem.*

Pater ipse] Ergo non misit alterum, sed ipse perrexit, ut et patris et regis diligens adhiberet officium: pro molibus plumis et ornatu regio, non re-

cusavit pellicem stratum. *Donatus.*

93 *Centum]* Aut pro qualitate fortunæ: unde et *rite* dixit. Aut finitum pro infinito posuit. *Servius.*

Centum lanigeras mactabat rite bidentia] Oves subaudiendum monet Sanct. Minerv. p. 329. Quod tamen non perpetuum, nam et de cornigeris hostiis dicitur. De bidentibus, utpote Diis acceptioribus, disputantem lege Bochartum l. ii. de ovibus c. 43. et notas ad Æn. iv. 57. *Emmeness.*

94 *Effultus]* Lege quæ jam Eclog. vi. ad illud, 'Ille latus niveum molli fultus hyacintho.' Et hic adice Lucillum, qui, 'palvino fultus:' et Juvénalem, qui, 'fultusque toro meliore recumbet.' In quibus, et aliis locis nihil est aliud *fulcire*, quam *ὑπεῖναι*, ut etiam in Pers. Sat. 5. 'tibi torta cannabe fulto Cœna sit in transtro?' Est vero in Poëta *ἐν διὰ δυοῖν, tergo stratisque*, pro *tergis stratis*. *Cerda.*

Tergo.] Pro *tergoribus*, id est, coriis. *Servius.*

Atque harum effultus tergo] Tametsi non probo lectionem *atque earum* ex codicibus nonnullis antiquis, quæ κατὰ συνίτην stare posset; fuit tamen adnotandum, quia non uno tantum loco repertum erat. *Pierius.*

95 *Subita vox]* Propter meritum petentis. *Donatus.*

Vox reddita luco est] Ut divina, ex veterum superstitione. Sic Alaricus apud Claud. de Bel. Get. 'Hortantes his adde Deos, non somnia nobis, Nec volucres, sed clara palam vox reddita luco est.' Ubi et formam retinuit. Sic Æneid. iii. 'Vox reddita fertur ad aures,' etiam in re oraculorum. Consultor enim percontabatur, oraculum *reddebat*, id est, respondebat: qua notione Catull. de Nupt. Pelei, 'Nec missas audire queunt, aut reddere voces.' *Cerda.*

Conubiis] Pro utraque lectione stant quedam exemplaria, per simplex *π*, et duplex *π* scribi: consule Dadsq. orth. *Emmeness.*

97 *Thalamis non crederet paratis*] Propter Turnum. *Servius*.

98 *Veniunt*] Melius *Veniunt*, ut jam eos venire significet. *Idem*.

Veniunt] In antiquioribus omnibus exemplaribus, quotquot habui, *venient* legere est futuro tempore: quanquam *veniant* instanti tempore magis efficax videtur, et magis interpreti Servio satisfacit: nisi quis dicat oracula de futuris esse debere. *Pierius*.

Generi] Plurali usus est pro singulari. *Servius*.

99 *Ab stirpe*] *Stirpem* cum de genere dicimus, tantum fœmininum est: cum de arbore, et masculini generis et fœminini invenitur: ut, 'Sed stirpem Teuceri nullo discrimine sacrum.' Contra Horatius, 'Stirpesque raptas, et pecus, et domos.' *Idem*.

100 *Sub pedibus*] Sub imperio suo ac potestate. *Idem*.

Utrumque Oceanum] Id est, mare Eoium et Occiduum. Sic apud Hor. Od. II. 2. 'uterque Pœnus Serviat uni.' Turn. xxx. 5. Amplitudinem imperii Romani arguit, a septentrione in meridiem propagandi. Ea enim latitudo est Zodiaci. *Taubmann*.

101 *Aspicit*] *Helenius* 'Respicit.' *Idem*.

102 *Responsa*] Sunt codices antiqui, in quibus hæc præcepta scriptum est. Illud enim præcipiendo dictum fuerat, 'Ne pete connubiis natam sociare Latinis:' monendo vero 'externi venient generi,' et quæ sequuntur. Sed enim Latinus superius *responsa* petierat: et hujusmodi oracula eleganter et usitate *responsa* nuncupantur. *Pierius*.

Monitusque] Alibi *monita* dixit. Ut, 'Carmentis Nymphæ monita, et Deus auctor Apollo.' *Servius*.

103 *Non ipse suo premit ore Latinus*] Quo a se repelleret generos. *Idem*.

104 *Sed circum late volitans*] *Tmeis* est circumvolitans. *Idem*.

Circum] Cum eo quod est, *tulerat*,

jungendum est, ut sit, *circumtulcrat*. *Donatus*.

106 *Gramineo rip.* rel. ab ag. *classem*] Cæs. Bel. civ. I. III. 'Neque ligandi, neque aquandi, neque naves ad terram religandi potestas fiebat.' Græcis autem *λογγῶνες* dicuntur saxa in portu, de quibus naves religari solent: et funem nauticum, quo navis in litore religatur, *πείσμα*, et *πρυμνήσιον*, τὸ ἀπὸ γείου σχοινίον Græci vocant. Propert. I. III. de Pœti naufragio: 'Nam tibi nocturnis ad saxa ligata procellis Omnia detrito vincula fune cadunt.' *Germanus*.

Religavit classem] Sic Horat. Od. I. 32. pro *ligare* sumit: 'sive jactatam religarat udo litore navim.' Græcos id appellare ἐν ἀγκυρῶν ὁρμίσσῃσθαι testatur ad hunc locum Torrentius. *Emmeness*.

108 *Corpora sub ramis deponunt*] Ex Lucret. I. 'Hinc fessæ pecudes per pabula læta Corpora deponunt.' Catul. 'Magna progenies Jovis, Quam mater prope Deliam Deposuit olivam.' *Germanus*.

Sub ramis] Pari voluptate Hor. Od. II. 11. 'Cur non sub alta vel platano?' &c. Lege reliqua. Pari Ovid. Fast. III. 'Plebs venit, et virides passim disjecta per herbas Potat.' *Cerda*.

109 *Adorea liba*] *Ador* proprie est genus farris. *Liba* autem, sunt placentæ de farre, melle, et oleo, sacris aptæ. *Servius*.

Adorea liba] Quæ mox *Cereale* solum appellat: item *patulas quadras*: item *mensas*. Erant autem *mensas* panicæ, quas Dionysius *ἑρπία καρπὸν πεποιημένα πυλίου*, dixit. Turn. xxx. 5. *Tellerbrodt*. *Taubmann*.

Adorea liba] 'Ador farris est genus, edor quondam appellatum ab edendo: vel quod aduratur, ut fiat tostum, unde in sacrificio mola salsa efficitur.' Ad quæ verba Festi vide Scaligerum. Ejus laudem narrat Plinius XVIII. 8. trecentos annos usi sunt eo Romani, primusque fuit Latio

cibus, ut c. 7. inde *adoreæ liba*, quæ ex farre illo confecta erant. Sumitur et *adoreæ*, pro *laude*, juxta Plinium jam citatum c. 3. Ab *adoreus* est *adoreous*, idem quod *gloriosus*, *εὐδοκῆς* Græce, ut in vetusto Glossario. *Emmenes*.

Per herbam] In antiquis plerisque codicibus, *per herbam* unitatis numero legitur: et ita in veteribus Prisciani codicibus scriptum est, eo citato verum: sed *herbas* legere magis nunc placet eruditis viris. *Pierius*.

110 *Subjiciunt epulis*] Subponunt in epularum locum. *Servius*.

Ille] Qui per Harpyjam vaticinatus est: ut, 'Quæ Phæbo pater omnipotens.' *Idem*.

Ille] Priscianus agnoscit, *Jupiter ille*. Quæ quidem lectio prius erat in codice Mediceo. Ait vero Priscianus, *ille* demonstrativum est. Terentius in *Ænuchio*, 'Viden' tu illum, *Thais*? Relativum, *Virgilius* in septimo, 'sic Jupiter ille monebat.' Apud *Servium* ipse scriptum est. Sed nihil prohibet, quin *ille* illic etiam esse potuerit, et ita legi, *ille* qui per Harpyjam vaticinatus est. *Pierius*.

111 *Et Cereale solum*] *Solum*, omne dicitur quod aliquid sustinet. Unde de mari supra ait: 'Subtrahiturque solum.' Sic nunc paniciæ mensas, id est, epularum sustentaculum, *solum* vocavit. *Servius*.

Cereale solum] Id est, sustentaculum epularum: ideo dixit, 'subjiciunt epulis.' Nam *Solum* dicitur omne id quod aliquid sustinet. *Ovid.* *Met.* 1. 'Astra tenent cæleste solum.' Notetur autem hic exemplum parsimonie militaris: de quo *Scal. Poët.* 111. 18. *Taubmann*.

Pomis agrestibus] Attingit conviolum illud, quod Græci vocant *ἀναιμόν*, et *ἀναιμόν*. *Cerdu*.

112 *Forte atis*] Abundat forte. *Servius*.

Consumtis] *Athen.* 1. 111. *καταναλίσκειν* ad eam rem: et *Strabo ἀναλίσκειν*

1. XIII. loquens de hac ipsa *Ænem* historia. Et *Æn.* 111. 'malis absolvere mensas.' *Cerda*.

Morus] In plerisque veteribus codicibus, *morum* singulari numero scriptum est. Sed parvi hoc momenti. *Pierius*.

114 *Violare*] Cum allusione ad ritus veterum, quibus mensa omnibus habebatur pro re sacra, non solum illæ, in quibus sacrificia peragebantur, et quæ erant pro aris; sed omnes, in quibus dabatur epulis opera. *Arnob.* 1. 11. 'Sacras facitis mensas salinorum appositu, et simulacris Decorum.' Qui legit, quæ *Plinius* scripsit xxviii. 2. ab eo loco, 'Recedente aliquo ab epulis,' &c. aperte videbit, mensas fuisse veteribus sacratissimas. Sed hoc jam ego fuisse *Æn.* 1. Itaque apte hic *violare*, ut in re sacra, et, *male audaces*. Nam quæ audacia rem sacram violare? *Cerda*.

115 *Fatalis crusti*] Ad negotium respexit *Ænæ*, cui hic erat finis laborum. *Crustum* autem et *crusta* neutraliter dicimus de his quæ comedi possunt. *Horatius*, 'Ut pueris olim dant crustula blandi Doctores.' *Juv.* 'Nos colaphum incutimus lambenti crustula servo.' Feminino autem genere fragmenta dicimus, quæ comesse non possumus: ut, 'Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ.' *Servius*.

Crusti] Sic legendum codicum omnium arbitrio, non *frusti*. Nihil enim allucet, quo mutem veterem lectionem. Admonet *Julius Scal.* voces *triticum* et *pomis* non esse e gravitate heroici carminis, ac proinde semper *Cererem*, et hic *crustum* usurpatum. Vocat *fatale*, quia in eo sita fata. *Cerda*.

Quadris] Aut mensis: et est *Antonomasia*. Nam supra orbem dixit. Aut *quadris*, fragmentis accipimus: ut, *Juvenalis*, 'Ut bona summa potes aliena vivere quadra.' *Servius*.

Quadris] Quadra proprie ad in-

strumentum mensarum pertinet, cui cibis incisus et scissus imponitur: ut vs. 125. 'Accisus coget dapibus consumere mensas.' Pro mensis hic accipi vult Servius, quæ primum fuerunt quadratæ, et postea rotundæ: ut Ciacconius de Triclinio p. 25. *Emmeness.*

116 Consumimus] In Mediceo codice et aliquot aliis antiquis *consumimus*, præterito tempore, scriptum est. *Pierius.*

117 Adludens] Aut vacat ad: et ludentem significat. Aut certe *Adludens*, ad responsi fidem verba componens. *Servius.*

Adludens] *Adludere* proolari apud Phædr. III. 20. 'intempestive qui occupato adluserit.' In eadem notione usurpat Cicero de Orat. I. ut Turnebus III. 5. *Emmeness.*

Laborum finem] Scilicet maritimum. Nam in terra multa passurus est: ut ait Sibylla, 'Sed terræ graviora manent.' *Servius.*

118 Primamque loquentis ab ore Eripuit pater] Hoc est, Adhuc loquente Ascanio, intellexit famem quam fata prædixerant. *Idem.*

119 Eripuit] Quasi e faucibus vocem rapuerit. Ita in omine quoque Spartianus et Valerius. Ille in Severo: 'Sibi omen futuræ felicitatis arripuit.' Hic de Paulo Ænilio I. 5. 'Arripuit igitur oven Paulus, eque fortuito dicto quasi spem certam clarissimi triumpho animo præsumpsit.' In hac re solemne fuit omen accipere. Sed et extra omen verba hæc nsitata fuisse satis liquidum ex nota Germani, qui adducit Euripidem, Sophoclem, Platonem, qui usi verbis simillimis in sermone, primus in Hercule, ἀπαρδῆεν, alter in Ajace, ἐνναρδῆεν, tertius in Gorgia, προαπαρδῆεν ἀλλήλων τὰ λυγόμενα. *Cerda.*

Eripuit pater] Προήρπασε φήμην, Hom. Avditatem notat imponendi finem tot expectationibus. Quasi eam vocem e faucibus ei rapuerit,

nec expectarit ut totam eloqueretur: ita protinus se eam vocem agnoscere dixit, et omen accipere. Omen enim est, quod ab hominis ore excipitur, quod hic Æneas, qui esset Pontifex et sciens auguriorum, facit. Scal. III. 15. Turneb. XXX. 5. *Taubmann.*

Stupefactus] In codicibus aliquot antiquis, *stipefactus* habetur: ut, *Obstipuit*, et similia. Sed nos usum sequamur. *Pierius.*

Numine pressit] Oraculi fide ab Heleno et Anchisa prædicti. *Pressit* autem vocem Ascanii, quo posset ipse numina deprecari. *Servius.*

120 Fatis mihi debita tellus] Bona Periphrasis est, ne fatalis diceret, quod est medium: et in precibus nihil ambiguum esse debet. *Idem.*

Salve fatis mihi debita tellus] Frequentissimum hoc accedentibus ad exoptatum locum. Ulysses accedens ad Ithacam Odyss. XIII. κύσεν δὲ ζεῦσπον ἄρουραν, Αἰθρία δὲ πόρῳης ἡρῆστω χεῖρας ἀνασχόν, Νύμφαι νηῖδες κόρυαι Διὸς, &c.: *Osculatus est autem aliam tellurem, Statim autem Nymphis supplicavit sublati manibus, Nympha Naiades filiae Jovis, &c.* Ovidius Fast. I. 1. 'Dique petitorum, dixit, salvet locorum, Tuque novos cælo terra datura Deos. Fluminaque et fontes, quibus utitur hospita tellus, Et nemorum Nymphæ, Naiadumque chori.' Scholiastes Apollonii I. II. τοὺς ἐπιθιμούντας ἑοῦς ἦν ἐν τῇ ἀλλοδαφῇ θένει θεοῖς ἐπιχρύσιον, καὶ ἔρωσι. Quibus ait, morem fuisse, ut qui ad locum aliquem accederent, sacrificarent Diis et Heroibus illius loci. Servus apud Plautum Bacchid. 'Herilis patria salve, quam ego biennio Postquam in Ephesum abii conspicio lubens.' Alter in Stichō: 'Salvete Athenæ, quæ nutrices Græciæ. O terra herilis patria te video lubens.' Catullus: 'Salve, o venusta Sirmio, atque hero gaude, Gandete vosque Lydiæ lacus undæ,' &c. Hæc

lætitia osculo significabatur. Præmisi jam locum Homeri Odyss. XIII. et adicio alterum Odyss. IV. ubi de Agamemnone attingente patriam, *Καί κ' ἐπὶ ἀντρόμενος ἦν πατρίδα: et osculabatur attingens suam patriam.* Non satis osculum, imo adoratio. Euribates apud Senecam Agam. 'Delubra, et aras cœlitum, et patrios lares Post longa fessus spatia, vix credens mihi, Supplex adoro.' *Cerda.*

121 O *fidi Trojæ salote Penates*] *Æneæ* scilicet, non *Trojæ*, quam nequiverere servare. *Servius.*

122 *Hic domus*] Aut familia: ut, 'Da propriam, Tymbræe, domum.' Aut ordo est, *Hic* est patria, *hic* domus. Ante enim patria est, sic domus. *Idem.*

125 *Accisis*] Undique concisis vel consumptis: et hoc est apud nos *ac*, quod apud Græcos *ἀμ*. Hinc est, 'Amsancti valles,' id est, undique sancti. *Idem.*

Accisis] In codicibus aliquot antiquis, *ambesis* legitur: ut in III. 'Ambesas subigat malis absumere mensas.' *Servius*, *accisis* agnoscit, et particulas *ac*, *oc*, *an*, idem apud nos præstare dicit, quod apud Græcos *ἀμ*: et crediderim ego, *ambesis* loco hoc ex paraphrasi desumptum esse. *Pierius.*

Accisis] 'Αμφικύκλους. Turneb. XXX. 5. opinatur *Servium* *ancisis* agnoscere: quod sit, *ambustis*. Quidam leg. *ambesis*. *Tauhmann.*

Mensas] Quæ fiebant ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων, ut ait *Didymus*, id est, e durioribus panis partibus compactum frustum. Vide et Cæl. VII. 12. *Idem.*

128 *Hæc erat illa fames*] Ac si diceret, Hoc fuerat timendum periculum: quod pericula determinat. *Servius.*

Suprema manebat] In Romano codice *suprema manebant*. Ac de *supremo* quidem alibi, quibus locis, quibusque marmorum testimoniis aliquando gemino pp scribi solitum.

Quod vero *manebant* plurali numero scriptum sit, subintelligendum esset, *adversa*. Nam *Celeno*, quum multa horrenda moneret, supremum hoc addidit, ut gravissimum infortunium. Fuitque semper *Æneas* super obscena ea fame sollicitus, qua quidem adversa omnia terminanda *Helenus* pollicetur, futurumque ut sit requies ea certa laborum. Placet et *manebat*, quod esset ea fames 'exitii positura modum.' Nam quo ad labores, 'Terra graviora manent.' *Pierius.*

130 *Lamine solis*] Pro Sole millies. Ita *Lucret.* l. I. 'Visuque exortum lumina Solis.' Et Græci passim, *φῶς ἡλίου*. *Cerda.*

131 *Quæ loca, quive, &c.*] Tale illud *Æn.* I. 'Ut primum lux alma data est, exire, locosque Explorare novos, quas vento accesserit oras, Qui teneant,' &c. Quæ imitatio sumpta ab Homero Odyss. VI. Ὡς ἐγὼ, τέως αἶθε βροτῶν ἐς γαίαν ἰδὼν; Ἥ β' οἶγ' ὄβρισταί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι; Ἥ δὲ φιλόξενοί, καὶ σφιν νόος ἔσσι θεοῦδης; *Hæc* mihi, quorumnam hominum ad terram veni? *Anne* hic injuriis et agrestes, neque justis? Aut hospitalis, et ipsis est mens Deorum reverens? Pari ingenio idem *Ulysses* Odyss. X. Δὴ τότ' ἐγὼν ἐτάπους προΐειν πέτθεσθαι ἰδύτας, οἳ τινες ἀνέρες εἴεν ἐπὶ χθονὶ σῖτρον ἔδορτες: At tunc ego socios præmissi sciscitatum profectos, Quinam viri essent supra terram pane videntes. *Idem.*

Habeant] Habitent. Hoc enim frequentativum est, ab eo quod est *habeo*. *Servius.*

Habeant] *Habere* pro habitare frequenter in usu, ut Græcis τὸ ἔχειν. *Plautus* in Prol. Aulul. va. 5. 'qui nunc hic habet.' *Homer.* Iliad. A. 18. ἀλόμπια δόματ' ἔχοντες. *Musæus* ἔχω γέλονα πόντον. *Nob.* *Heins.* ad *Ovid.* Metam. IV. 772. 'Cujus in introitu geminas habitas e sorores,' ex melior. Cod. reponit *habuisse*. Vide *Salmasium* in Notis ad *Tertull.* de *Pallio* p. 249. *Emmness.*

Ubi mœnia gentis] Laurolavinium dicit. *Servius.*

133 *Nunc pateras libate Jovi]* Ab eo quod continet, id quod continetur. *Idem.*

Nunc pateras libate Jovi] Lactantius hic intellexit Anchisen a filio consecrari. 'Anne,' inquit, 'potest aliquis dubitare, quomodo religiones eorum sint institutæ, cum apud Maronem legat Æneæ verba sociis imperantis, Nunc pateras,' &c. 'cui non tantum immortalitatem, verum etiam ventorum tribuit potestatem: Poscamus ventos, atque hæc mea sacra quotannis Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.' *Germanus.*

134 *Anchisen genitorem]* Bene Jovem et Anchisen, qui causa oraculi fuerunt. *Servius.*

Reponite mensis] Aut timore verborum Ascanii interrupta renovate: aut *reponite*, frequenter ponite, id est, crebro libate, bibite. *Idem.*

Vina reponite mensis] *Reponere* verbum esse convivale constat: unde et infra l. viii. 'Jubet sublata reponi Pocula.' Hinc fit ut quidam existimant *reposita* dicta, quasi *reposita*, hoc est, τῶν μετόπισθεν ἡμέραν, qua apud maritum novum instaurabatur et veluti reficiebatur potatio. *Germanus.*

135 *Tempora ramo Implicat]* Diebus festis ita epulabantur, coronati. *Servius.*

136 *Geniumque loci]* Apollinem vult intelligi. In tutela enim ejus tota fuerat regio: ut, 'Quam pater inventam primas cum conderet arces, Ipse sedebatur Phæbo sacrasse Latinus.' Aliter iniquum est, si cum omnes invocet, Apollinem prætermittat: præsertim cum Helenus dixerit, 'Aderitque vocatus Apollo.' *Idem.*

Primamque deorum] Quia ipsa est mater Deorum. *Idem.*

Primamque deorum Tellurem] Recurre ad illud l. iv. supra: 'prima et Tellus; et pronuba Juno.' *Germ.*

137 *Nymphasque, et adhuc ignota precatur flumina]* Bonum ordinem sequitur. Sic alibi, 'Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus amnibus undè est.' *Servius.*

138 *Noctem, noctisque orientia signa]* Quæ noctem sequuntur: ut Nymphas flumina. Invocat enim sibi conjuncta. *Idem.*

139 *Idæumque Jovem]* Vide quæ dicta ad Georg. iv. 152. Sic Hom. Κροίλωνος Ἰδαίου. Meminit et Callimachus in Hymno ad Jovem, Ζεὺς δὲ μὲν Ἰδαίουσιν ἐν ὄρεσσι πασι γενέσθαι. *Emmness.*

Phrygiamque ex ordine matrem] Aut contigue, quia Idæum dixerat Jovem: aut certe rite, id est, more solenni. *Servius.*

140 *Duplicis]* Duos. Cælo autem, Venerem: Erebo, Anchisen. *Idem.*

141 *Cælo clarus ab alto]* In serenitate, quod est augurii. Nam si cælo nubilo fuerit, causa est. *Idem.*

Clarus] Faustum omen, si sereno et claro cælo intonaretur. Itaque idem hic dicit per *clarum Jovem*, quod in ix. per *cælum serenum*, cum ait: 'Audiit, et cæli genitor de parte serena Intonuit lævum.' *Cerda.*

Clarus intonuit] Boni ominis augurium, et certissimum divinitatis argumentum sunt tonitrua in puro et in nubilo cælo: ut Horat. Od. i. 34. Videatur Turneb. xxii. 20. et Alexand. v. 15. *Taubmann.*

142 *Radiis et auro]* Radiis aureis. *Servius.*

Radiis ard. lucis et auro] Νεφέλην χρυσαῖον, et χρυσοειδή. *Germanus.*

Ardentem nubem] Alii fulmen, nubem ardentem dicunt, ut Lucanus, 'Atque ardens aëre solo,' quos hoc loco secutus est. Alii fulmen dicunt aëris scissione ardentem rimam, quos alibi sequitur dicens, 'Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.' *Servius.*

144 *Diditur]* In antiquis *diditur*: quo sæpe utitur Lucretius pro *par-*

gitur, diffunditurve: in aliis deditur. Pierius.

Diditur] Verbum *dido*, est distribuo. Itaque rumor *diditur*, est, rumor spargitur. Horat. Sat. II. 2. 'munia didit,' id est, partitur. Lucretius I. III. 'Sensiferos motus quæ didit prima per artus.' Inde in VIII. 'tua terris didita fama.' Itaque nihil est aliud, rumor *diditur*, quam rumor distulit. Ita Tacit. Ann. XI. 'Didita per provincias fama.' Quod Plutarch. in Anton. et Græci alii, λόγος διαλθών, et πολὺς ἢ λόγος, et λόγος διψει. *Cerda.*

Rumor] Alciatus Parer. I. 6. sic definit: 'Rumor is videtur, qui recenter emanavit, et per ora hominum circumfertur.' Quadrat hæc definitio in hunc locum, ubi rumor subito conceptus, ac recenter emanans in omnes serpit. Inde Stat. Theb. II. 'fuso rumore,' quo imuit famam primo serpentem, qui sane locus Statii ad imaginem Maronis; ait enim: 'Ergo alacres Argi fuso rumore per urbem Advenisse duci generos.' Præclare Ovidius Eleg. Trist. III. 12. vocavit *gradum famæ*: 'Et fieri famæ parsque gradusque potest.' *Idem.*

145 *Condant]* In antiquis aliquot codicibus, *condent* habetur, futuro tempore modi finitivi. Sed *condant* eodem tempore modi optativi elegantius est, et vocale magis. *Pierius.*

146 *Certatim instaurant epulas]* Id est, 'Et vina reponite mensis.' *Serv.*

Omine magno] Cælesti dicit. Alibi, 'Nam te majoribus ire per altum Auspicii manifesta fides.' *Idem.*

147 *Vina coronant]* Pro *pateris.* *Idem.*

148 *Cum prima]* Vetera aliquot exemplaria *primo* legunt, adverbialiter. Sed *prima* lampade multo magis placet. *Pierius.*

150 *Diversi]* Id est, enntes quisque in diversa: sic in IX. 'Diversi circumspiciunt,' id est, in diversa, locutione poetica. Supra clare posuit, 'a por-

tu diversi.' *Cerda.*

Hæc fontis stagna Numici] Ista jam ab incolis discuntur. Quod autem ait *stagna*, verum est. Nam Namicas ingens ante fluviu fuit, in quo reperi- tum est cadaver Æneæ et consecra- tum: post paulatim decrescens, in fontem redactus est: qui et ipse sic- catus est, sacris interceptis. Vestm enim libari non nisi de hoc fluvio li- cebat. *Servius.*

Numici] *Numicius*, Græce *νεμικός*, teste Dionys. Halic. I. 1. Latii fla- men est, super quod situs est Æneæ, ut Livius I. 2. Alludit Ovid. Metam. XIV. 598. 'Litus adit Laurens; ubi tectus arundine serpit In freta flumi- nels vicina Numicis undia. Hunc jubet Æneæ, quæcunque obnoxia morti Abluere,' &c. Hinc gens Nu- micia, in qua oriendus T. Numicius Priscus Cons. de quo Livius II. 63. Meminit etiam viæ, quæ a Numicio nomen sortita est, Horat. epist. I. 18. 'Brundisium Numici melius via du- cat, an Appi.' Ejus extat etiam in eodem libro epistol. 6. ad Numicium scripta. *Emmeness.*

152 *Tum satus Anchisæ]* Quamvis fatis fideret, tamen humanitatis offi- cium putavit ad regem legatos mittere, ne ob superbiam alienos fines invadere videretur: interim non expectato de pace responso urbem designat, tantum spei in fatis reposue- rat. *Donatus.*

Ordine ab omni] Ex omni qualitate dignitatum: quod apud Romanos in legatione mittenda; hodieque serva- tur. *Servius.*

153 *Oratores]* Legatos: sic XI. 105. 'Jamque oratores aderant ex urbe Latini.' Quid tamen sit differentia inter legatum et oratorem docet Al- bert. Gentilis de legationibus I. 2. *Emmeness.*

Augusta ad mania] Augurio conse- crata. Hinc paulo post illud est, 'Tectum angustum, ingena.' Et nisi in angusto loco consilium senatus ha-

bere non poterat. Unde templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne illuc conveniret senatus, ubi erant virgines: nam hæc fuerat regia Numæ Pompili. Ad atrium sane Vestæ conveniebatur, quod fuerat a templo remotum. *Servius*.

154 *Ramis velatos Palladis*] Statius Theb. II. 'ramus manifestat olivæ Legatum, causasque viæ.' Ergo, quia pacem petitori, velantur ramis Palladia. Et Sil. I. XIII. ramum olivæ vocat, 'pignora pacis.' Sed vide in VIII. meminit 'paciferæ olivæ.' *Velatos* explicat gestantes velamenta in manibus, quem locum illustro infra in hoc libro, ad illud, 'Præferimus manibus vittas.' *Cerda*.

155 *Donaque ferre viro*] Ex more receptissimo. Quid enim aptius ad flectendos animos illorum, ad quos destinata legatio? Legati Hispanorum dant Annibali apud Sillum I. II. 'Clypeum sævo fulgore micantem Oceani gentes ductori dona ferebant, Callaicæ telluris opus, galeamque coruscis Subnixam cristis, vibrant cui vertice conï Albentes nivæ tremulo autamine pennæ.' Inde Æneid. XI. Venulus Legatus: 'Postquam introgressi, et coram data copia fandi, Munera præferimus, nomen, patriamque docemus.' *Cerda*.

157 *Designat mœnia*] Plenius hoc Æn. V. 755. 'Interea Æneæ urbem designat aratro.' Ad quem locum consule *Servium*. *Designare* Donato ad Ter. Ad. I. 2. 7. est rem novam facere. *Emmenesa*.

Fossa] Sulco: et sunt ista reciproca. Nam et *Sulcum* ponit pro *fossa*: ut, 'Ausim vel tenni vitem committere sulco,' id est, fossa. *Servius*.

158 *Moliturque locum*] Præparat. *Idem*.

Primasque in litore sedes] Ideo primas, quia imperium, Lavinium translatus est. Et sciendum civitatem, quam primo fecit Æneas, Trojam dic-

tam, secundum Catonem et Livium: quod ipse dicit, 'Nec te Troja capit.' *Idem*.

159 *Castrorum in morem*] Brevem scilicet. *Idem*.

Pinnis atque aggerè cingit] Muro, in quo pinnæ sunt: et est Synecdoche. *Aggerè* autem, fossa. *Id.*

Pinnis] *Ὀπρυκοῖς. Germanus*.

Pinnis] Hanc vocem proprie habere in galeis militaribus, atque inde traductam ad muros, docet Varro de Lin. Lat. I. IV. nam de pinnis loquens ita ait: 'Ab his, quas insigniti milites habere in galeis solent, et in gladiatoribus Samnites.' Edificium, cui insunt pinnæ, *πτερρον* vocat sanctus Propheta Amos cap. 3. *Cerda*.

Aggerè] Intelligit vallum, quod solebat erigi ad labrum fossæ interioris. Fiebat ex aggestis cespitibus; ideo signate Maro *aggerè*. Est enim *agger* aggesta terra, una cum sudibus. *Sed* Virgilius omisit, contentus nominasse *aggerem*. Nominant alii. *Ammian.* I. XXXI. 'Vallum sudibus densis, et fossarum altitudine cautius astruebatur.' Itaque et sudibus, et aggesta terra fiebant militaria munimenta, præsertim cum raptim extruerentur. *Idem*.

160 *Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum*] Hypermetrus versus. *Servius*.

Jamque iter emensi] Frequenter poëtæ Græci *ὑπερμετρῶν ὁδόν, κέλευθον, ἔλα*, dicunt. *Germanus*.

Turres ac tecta] Primo enim altiora ædificia, deinde cum propinquius acceditur, humilliora cernuntur. *Donat.*

Turres ac tecta Latinorum] In codicibus nonnullis admodum vetustis, *turris ac tecta Latini* legitur. *Servius Latinorum* hypermetrum agnoscit: quod etiam in Mediceo codice habetur. In plerisque aliis aliena id manu scriptum, priore abrasa lectione. In Porcio *orum* ultimæ duæ syllabæ derasæ sunt; sed fuit hæc eorum imperitia, qui figurarum id genus in

carmine non intelligebant. Porro Asper Grammaticus, ita *Latinorum* Virgilianum putat, ut versum etiam in suos pedes dividendo, neque syllabam, neque literam ullam deerrare permittat: exemplaque insuper alia oggerit, quibus Virgilium Hypermetro libenter usum ostendat. Est etiam in aliquot antiquis, *turris et tecta*, pro *ac tecta*: quod in aliorum sit arbitrio. *Pierius*.

Latinorum] Versus hypermeter, cuius extremum in duas in syllabam sequentis, per concretionem. Quos versus Scaliger libenter appellet *δολιχοπόους*, et *ἐπιπόους*: II. 31. *Teubmann*.

161 *Muroque subibant*] Alibi per accusativum: ut, 'Æneæ subiit mucronem, ipsamque morantem Sustinuit.' Et hoc secundum naturam est. Nam, 'it sub mucronem,' dicimus. Nam per dativum figuratum est. *Servius*.

Muroque] In Romano codice, *muros*, per accusativum est: quod secundum naturam esse ait Servius; *muro* vero, per dativum figuratum. *Pierius*.

Muroque subibant] Hom. Iliad. O. *δύοντο δὲ τοῖχος ἀνάγκη*. et Od. M. *ἐνὶ ἡλδερὲ δῶν' ἰδῶο*. *Germanus*.

162 *Pueri, et primævo flore juventus*] Bene Romanæ militiæ exprimit morem. Nam post pubertatem armis exercebantur: et sexto decimo anno militabant. Quo etiam solo sub custodiis agebant. Nec est contrarium, 'Longa populos in pace regebat.' Nam licet in pace essent, exercitium tamen vigeat armorum. *Servius*.

Primævo flore juventus] Isid. IX. 3. refert ad primam tyrocinii ætatem, quam erat ab anno decimo sexto. *Cerd*.

Ante urbem pueri, &c.] Laudat Virgilium P. Victorius var. lect. xxx. 6. quod diligenter exposuerit instituta priscorum Latinorum, et qua disciplina imbuere pueros suos soliti fue-

rint. Illa quippe institutio finem habebat, fortitudinem militarem et scientiam rerum bellicarum. Videtur hic attingere tyrocinia Romanorum, teste Turn. XXVI. 22. ut ex sequentibus versibus satis liquet. *Emmenas*.

163 *Domitantque in pulvere curvus*] Equos sub curribus. *Servius*.

In pulvere] Quia ibi melius animalia domantur, ubi difficilior tractus est. *Donatus*.

Curvus] Equos sub curribus: ita XII. 'Infrenant alii curvus,' id est, equos. *Scaliger*.

164 *Acris ætas*] Fortes: et est *καράχρητος*, nam acrimonia mentis est. *Servius*.

Lenta] Mollia. *Idem*.

165 *Ictu*] Jaculatione. *Idem*.

Ictu] Non ut sese ferirent invicem, sed ut destinata percuterent. *Don*.

166 *Prævectus*] In codicibus omnibus antiquis quotquot habui, uno exemplo legitur *prævectus*. Quod magis ostendit anticipationem. Est et ubi loco particulae *quam*, scriptum sit *tum*. Sed hoc ob similitudinem litterarum *c* et *t*, quæ eadem pene forma sunt in notis Longobardicis, ut alibi dictum. *Pierius*.

167 *Ingentis*] Ex stupore nuntii laus ostenditur Trojanorum. Et bene novitatis ostendit opinionem. Ingentes enim esse, quos primum vidimus, opinamur. *Servius*.

Viros ingentis ignota veste] Nam ex inpræmeditata re, et perturbato animo, putavit se vidisse illos ultra humanam formam. Extollit autem regiam Latini a pulchritudine ædificii, et ab ornatu triumphali, non a pictura fabularum. *Donatus*.

Reportat] Aut *re* vacat: aut *re* pro *ad* posuit, ut sit *adportat*. *Servius*.

168 *Intra tecta vocari*] Dissentit hoc loco a Romana consuetudine. Nam legati si quando incogniti venire nuntiarentur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebatur: post ad eos egrediebantur magistratus mi-

mores : et tunc demum senatus extra urbem postulata noscebat, et ita, si visum fuisset, admittebantur. Sed hoc prudenter fecit ; Latinum namque memorem vult esse responsi, et avidum satis ad externos videndos, per quos promittebatur felicitas. *Idem.*

169 *Solio medius consedit*] Ut supra diximus, *Solium* est veluti armarium de uno ligno, ad regum tutelam factum. Secundum alios, a soliditate dictum. Secundum Asperum per Antistichon, quod solum unum capit : quasi *sodium*, a sedendo. Nam et *sella*, quasi *sedda* dicta est. *Idem.*

Consedit] Quod regibus, ducibus, et iudicibus convenit. Phædr. fab. iv. 17. 'consedit genitor tum Deorum maximus.' et Ovid. Met. xiii. 'consedere duces.' Ascon. Pædian. 'consedit Pompejus ad ærarium.' vide Taubm. Æn. i. 56. ubi etiam de solio, quod majestatem conciliat, quem βασιλευς θρόνον appellat Beda de Orthogr. Vide Guther. de jure maritima u. 21. *Emmeness.*

170 *Tectum augustum, ingens*] Domum, quam in Palatio diximus ab Augusto factam, per transitum laudat : et quasi in Laurolavinio fuisse commemorat. *Servius.*

Augustum] Vel quia domus fuit regum, vel quia reges ipsi sibi regnandi auspicia sortiebantur ; illic enim potestatem sumebant et fasces erigebant. *Donatus.*

Tectum augustum] Hanc regiam deinde nominat templum ; unde, credo, in hoc initio *augustum tectum*, templum respiciens. Quæ sint angusta aperit Sueton. in Aug. 'Loca religiosa, et in quibus augurato quid consecratur, angusta dicuntur.' Et Ovid. Fast. i. 'Sacra vocant angusta patres, angusta vocantur Tempia sacerdotum rite dicata manu.' Huc allusit Cicero Leg. ii. scribens : 'Bene vero, quod Mens, Pietas, Virtus, Fides consecrantur manu, quarum omnium Ro-

Delph. et Var. Clas.

mæ dedicata publice templa sunt. Et in Orat. pro Domo : 'Cum suis dicat se manibus consecrasset, quæ tua fuit consecratio?' Ergo in Apul. Flor. iv. nominante, 'angusta loca Cytheronia,' cur non capiam templa ibi dicata Apollini ? et *augustum* ait cum blandimento ad suum Principem. Quo etiam usus Ovid. Trist. el. i. 1. 'Iguoscant angusta mihi loca, Dique locorum ; Venit in hoc illa fulmen ab arce caput.' Ceterum ad Maronis Musam Statius Silv. iv. 'Tectum augustum, ingens, non centum insigne columnis, Sed quantæ superos, cœlumque, Atlante remisso, Sustentare queant.' Tectior fuit in imitando Ovid. Met. ii. 'Regia Solis erat sublimibus alta columnis.' Et tectissimus Claud. in Cons. Honorii vi. 'subnixasque jugis immanibus ædes.' *Cerda.*

Tectum augustum, &c.] Ἀσύνδερον, et *inconjunctum* : figura laudabilis, de qua Scal. iv. 28. et ii. 32. Domum autem Augusti, in Palatio factam, per transitum laudat. *Taubmann.*

Tectum Urbe fuit summa] Interpretatur ἀκρόπολις, id est, *arcem* : ut supra : *alta Ceraunia*, pro *Acroetæunia* : Turneb. l. xxx. Hunc autem versum Scal. ii. 29. ἀπλολόγον vocat : cujus dictio et dimensio et concinnitas simplex ac inelaboratæ similis : cujusmodi et ille Ovidii, 'Regia Solis erat sublimibus alta columnis.' *Idem.*

171 *Urbe fuit summa*] Veteres codices nonnulli una cum Mediceo, *summa*, nonnulli *media* legunt. Utrumque placet. Si *summa*, propter arcem, quæ solita est editiori loco poni : si *media*, quia domus regia in medio esse debet, ut de angue in orbem voluto cum domo in medio sita, quod imperatorem significet, in commentis Ægyptiorum habetur. *Pierius.*

172 *Horrendum*] Venerandum : non quod horroris sit. *Servius.*

Horrendum silvis] De religione silvarum poëtæ multa. Lucanus in de-

Virg.

9 P

scriptione luci iii. 411. 'Arboribus snus horror inest.' Ut hoc loco *regia Pici*: sic apud Horat. ep. i. 11. 'Cræsi regia Sardis,' scilicet *domus*. De spectu etiam dicitur, ut apud nostrum l. viii. 'At specus et Caci detecta apparuit ingens Regia.' *Emmeness*.

173 *Hic sceptrā accipere*] Hoc in palatio fiebat. *Servius*.

Hic sceptrā accipere] In antiquis plerisque codicibus, *hic sceptrā accipere*, hoc est, in loco consistentibus. Quanquam placet et *hinc*, de loco adverbium, veluti etiam omen erat, coronas laureas Cæsaribus triumphaturis ex eo carpere Laureto, quod in Vejentino Livia post Augusti statim nuptias pangi jusserat: de quo plura Suetonius. Neque vero illud dissimulabo, esse codices veteres, qui *acceptrum* unitatis numero legant: quod aliorum arbitrio relinquimus. *Pierius*.

Primos attollere fasciā] Cui et contrarium, *fascēs summittere*. Alludit autem ad Capitolium, moremque Romanorum, apud quos magistratus omnes fascibus insigniri soliti, fascēs ex Capitolio rite et more majorum desumebant. Est et ad idem allusio elegans apud Tacit. Ann. lib. xx. ubi inducitur acerrimus belli in Pop. Rom. instinator concitorque Tullius Valentinus, dissuadente Julio Auspice, et pacis bona dissertante et asserente, subjecta præcedentibus hac clausula: 'Quod bello caput? unde jus auspiciūque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent? Nondum victoria: jam discordia,' &c. In eo siquidem tumultu, potiusque bello justo, Galliarum civitates cum fœderatis, incerto imperio, et æquā æmulatione bellum suscepturæ videbantur, nullo duce, vel imperatore constituto, in cuius verba juraretur. *Germanus*.

174 *Curia templum*] Quia, ut diximus supra, curia non est nisi in augurato loco. *Servius*.

Hoc illis curia templum] Legatos,

cum apud Græcos tum apud Latinos, in templis olim auditos esse, luculentè docet J. Brodæus Miscell. iv. 17. *Taubmann*.

175 *Hæ sacris sedes epulis*] In Romano codice, *hæc*, unitatis numero legitur: ut ait, *Hæc sedes*. In reliquis plurale est. In Mediceo, *sacræ sedes*. Sed melius *sacris*, ut in Porcio. *Pier*.

Hæ sacris sedes epulis] Nam in templo epulum Deorum dari solebat apud Romanos: Turn. xxx. 5. *Taubmann*.

Ariete cæso] Hoc sacrificium in janua palatii fiebat festis diebus. *Serv*.

176 *Perpetuis mensis*] Longis, ad ordinem exæquatis sedentium. Majores enim nostri sedentes epulabantur: quem morem habuerunt a Læconibus et Cretensibus, ut Varro docet in libris de gente populi Romani: in quibus dicit quid a quaque traxerint gente per imitationem. *Servius*.

Perpetuis mensis] In longum compositis, atque ad ordinem sedentium exæquatis. Constat enim Romanos et alios vetustissimis et heroicis illis temporibus sedentes epulari solitos: postea, ut et Græcos, et omnem fere Orientem hodieque, accubuisse. Vide et Cæl. xxvii. 25. De ritu accubendi videatur Lipsius Antiq. l. iii. et l. xiii. ad Tacitum, et P. Ciacconius, et G. Stuckius. *Taubmann*.

Perpetuis mensis] De accubitu veterum legendus Mercur. de art. Gynn. i. 11. *Emmeness*.

177 *Veterum*] Perpetuum epithetum. Tibull. 'Sic veteris sedes incoluistis avi.' Alibi: 'Ritus ut a prisco traditus extat avo.' Et adhuc: 'Quos tulit, a prisco traditus extat avo.' Sed quis nescit fumum imaginum? quis non quæ de atrio, ubi illæ sitæ, ab atricie, et antiquitate? Parco. Quos Virg. 'avos veteres,' Silius l. viii. 'clarique dein stant ordine patres.' *Cerda*.

Ex ordine] Prout sibi successerant. Sane intelligendum est, ita ut nati

fueraut, sic eorum imagines fuisse compositas. *Servius.*

Ex ordine] Ita ut nati fuerant. *Donatus.*

178 *Ex cedro]* Quod lignum non facile consumitur vetustate. Hoc genus ligni tineam nescit: corruptionemque ex antiquitate non sentit; unde est *cedria*, quæ chartam reservat. Hinc est illud, 'Et cedro digna locuti.' Aut *Cedria peruncta*, quoniam ligna custodit ac conservat. *Servius.*

Cedro] Ex cedro factæ, quia hoc lignum cariem non sentit: vel *Cedria intacta*, quæ ligna conservat. *Donat.*

Antiqua e cedro] In veteribus codicibus, quos legerim, vel *antiqua e cedro*, absque α littera, quod omnino suavius videtur: vel absque ulla præpositione *antiqua cedro*, ut in Mediceo habetur. *Pierius.*

Ex cedro] Ob æternitatem materiam, de qua multa ex antiquis observavit Junius de Pict. Vet. III. 11. Vide quæ Cerda notavit Ge. II. 443. *Emmenes.*

179 *Vitisator]* Non inventor vitis, sed qui genus vitis demonstravit Italibus populis. *Servius.*

Vitisator] Pro hac sententia clare Ovid. Fast. I. Nam de Saturno, 'Fuscum rate venit ad annem Ante pererrato falcifer orbe Deus.' Ubi falcem Saturno, ut Virgilius attribuit. De imitatione moneatis; nostrum conjunxisse quæ divisit Lucret. I. II. 'Tristis item vetulæ vitis sator æqua fatigat.' Est hoc, quod Ovid. Met. IV. 'genialis consitor uvæ.' Macrobius, et Lilius Poëtam rejiciunt ad imitationem Accii: 'O Dionyse, pater optime vitisator, Semele genitus Echia.' *Cerda.*

Sub imagine falcem] Ant statuæ exprimit gestum, ut dicat, Ita tenebat falcem, ut eam sub vultu haberet: aut *sub imagine*, sub theca dicit, quæ falcis est similis. *Servius.*

Curvam servans sub imagine falcem] *Servans falcem*, hoc est, perpetuam te-

nens. *Sub imagine*, sic accipiendum: quod sic eam teneret, ut ejus visa semper delectaretur; utpote amator vitium, quarum culturam omnem putatio falcis antevenit. *Sub imagine* ergo; sub oculis imaginis suæ tantum: quoniam mox sequitur: 'Saturnusque senex.' Ecce patefecit, quid sit, sub imagine servans falcem: sic enim sub imaginis oculis fuit; ut ferentis aspectibus semper esset objecta. *Curvam* cur dixerit, manifestum est: sic enim formatur: erecta quippe aliam speciem facit. *Donatus.*

Curvam servans sub imagine falcem, Saturnusque senex] In multis codicibus interpunctio est, quæ si absit sensus manifestior videtur. Missis etiam quæ ex Servio Dan. et Donato proferuntur, verba annecto Servii, quæ in vulgato exstant codice, teste Cl. Gronovio Observ. II. 15. 'Quare sub imagine falcem? cum imagine enim pictus est Saturnus. Solvitur: aut scilicet pro in posuit, aut ipsius quoque falcis non veritas, sed imago, vagina quædam falcis putatur.' Ex his $\delta \rho \alpha \nu$ hanc probat explanationem, postquam optimorum testimonio docuit *sub* pro in sumi: 'servans sub imagine falcem,' est, cujus imago et vinitoris falcis instar tenet. Fabulam habet Apoll. Biblioth. I. I. falcem $\delta \rho \alpha \nu \delta \delta \alpha \mu \alpha \tau \rho \iota \nu \eta$ a Tellure matre datam esse Saturno. Juvenalis a Saturno sumptam affirmat Sat. XIII. 39. 'Sumeret agrestem posito diademate falcem.' Inde Ovid. Saturnum 'senem falciferum' appellat Fast. I. 234. 'Thuscum rate venit in annem, Ante pererrato falcifer orbe Deus.' *Emmenes.*

180 *Saturnusque senex]* Antiqui reges nomina sibi plerumque vendicabant Deorum. Ergo Saturnus rex fuit Italiæ. Nam et supra ait, 'Vetereffigies ex ordine avorum.' Iterum infert, 'Aliique ab origine reges.' Hinc est quod apud Cretam esse dicitur Jovis sepulchrum. Gabalus etiam Romanus imperator So-

lem se dici voluit. Nam *Heliogabalus* dictus est. *Servius*.

Janique bifrontis] Dignum est animadversione, in numismate Adriani exhiberi Janum quadrifontem, videlicet in partem anteriorem et posteriorem, in dextram et sinistram. Quem bifrontem vocant reliqui: Ovidius Metam. xiv. 'Ancipitem Janum' dixit, sicut et Nazianzenus ad Nimesium ἀμφιπρόσωπον, de re tamen alia loquens. Cum allusione ad Janum utrinque oculatum dixit Pers. Sat. i. 'quos vivere fas est Occipiti cæco:' quasi nihil admittant, quo debeant optare oculos Jani. *Cerda*.

Janique bifrontis] Cur Janus διπρόσωπος, videatur Athenæus xv. p. 692. Edit. Casanb. inprimis Vicent. Cartharius de Imaginib. Deorum. Idem etiam *Quadrifrons*, alicubi exhibetur: a quatuor anni temporibus: quemadmodum *biceps*, a solertia præteritorum et futurorum. *Taubmann*.

181 *Vestibulo*] Hic interdum locus statuarum, qui prope atrium, vel vere ipsum atrium. Juvenal. Sat. vii. 'Æmilio dabitur quantum petet; et melius nos Egimus: hujus enim stat currus athenens, alti Quadrijuges in vestibulis, atque ipse feroci Bellatore sedens curvatum hastile minatur Eminus, et statua meditatür prælia lusca.' *Cerda*.

Ab origine] Pro *Aboriginum reges*: sed est metro prohibitus. *Servius*.

Alii ab origine reges] Refert se a specialitate ad generalitatem, ut et compendio uteretur, et numerum augeret: in generalitate enim infinita æstimatio est, et plus intelligitur quam veritas habet. *Donatus*.

182 *Martia qui*] In Romano codice, *Martique* legitur, per particulam copulativam, ut cum regibus eos etiam pari propemodum honore decoratos indicet, qui pro patria pugnando vulnera passi fuerint. Sed longe omnino magnificentius id ornamentum regibus ipsis addere. *Pierius*.

Pugnando vulnera passi] Pugnando

quasi reges. *Servius*.

Vulnera passi] Ut gloriam ex defensione libertatis ostenderet. *Donatus*.

183 *Sacris in postibus*] Ubi spolia consecrabantur. *Servius*.

In postibus arma] Indicia hæc sunt virtutis. *Donatus*.

In postibus arma] Postes ornabant veteres donis in honorem Deorum suspensis, vel etiam spoliis hostium. Horat. epist. i. 1. 'Vejanus, armis Hercules ad postem fixis.' Pers. Sat. 6. 'Ac jam postibus arma, Jam chlamydas regum, jam lutea gausapa captis, Essedaque, ingentesque locat Cæsonia Rhénos.' Inde *superbos* nominant postes. Vide Æn. ii. 504. Lips. de Mil. Rom. dial. v. 17. De curribus consecratis diis meminit Schefferus de Re Vehic. i. 18. *Emmenes*.

184 *Captivi*] Pro *captivorum*: nota figura est. *Servius*.

Curvæque secures] Omnia sine numero posuit, ut plus arbitraremur. *Donatus*.

185 *Cristæ*] Galeæ. A parte totum posuit. *Servius*.

Ingentia] Ut ostendat quanto labore retracta sint. *Donatus*.

186 *Ereptæque rostra carinis*] Bene de omni genere præliorum, spolia illic demonstrat fuisse. *Servius*.

Carinis] Ut appareat etiam navali bello illos vicisse. *Donatus*.

Ereptæque rostra carinis] Rostra Græci ἐμβόλους vocant, unde προεμβόλις, προέμβολον, et rostratas naves χαλκροβόλους, rostris armatas, quibus a victoribus mutilari per injuriam et ignominiam solebant, quod ἀκρωτηριάζεσθαι dicebant. Herod. in Thal. καὶ τῶν νηῶν κακροβόλους ἐχούσας τὰς πρῶτας ἀκρωτηρίασας, καὶ ἀνέθεσαν εἰς τὸ ἱὸν τῆς ἀθηναῖς ἐν αἰγύπτῳ. Unde et rostra, quæ erant in foro Romæ ad Palatinas radices, congesta fuisse, Livius auctor est, et naves Antiatum partim in navalia subductas, partim incensas, rostrisque earum suggestum in foro exstructum adornari placuisse. Augustus quoque, devicta Ægypto, qua-

tuor ex rostris, columnas ingentes comflavit, imitatus Duilium, quinauali certamine, victis Pœnis, rostratas prius columnas posuerat, ut admonet Serv. supra, Ge. III. in eum locum, 'Navali surgentes ære columnas.' Sed et Homeri interpretes in eum locum II. I. στεῦται γὰρ νηῶν ἀποκόψειν ἄκρα κόρυμβα, τουτέστι, inquit, ἀκροστέλια· unde et ἀκροτομείσθαι pro ἀκροτηριάζεσθαι. Ut autem supra χαλκευβόλους νῆας, sic et Æsch. in Pers. αὐτοὶ δ' ἅπ' αὐτῶν ἐμβολαῖς χαλκοστόμοις Πάλοργο. *Germanus.*

187 *Quirinali lituo*] *Litus* est incurvum augurum baculum, quo utebantur ad designanda cœli spatia. Nam manu non licebat. *Quirinalem* autem ex persona sua dixit, qualem postea Quirinus habuit. Nam tunc adhuc non fuerat Romulus. Vel *litium*, id est, regium baculum, in quo potestas esset dirimendarum litium. *Servius.*

Litium] Id est, regium baculum, in quo potestas esset dirimendarum litium. *Donatus.*

Quirinali lituo] *Litus*, præterquam quod militare est instrumentum, erat etiam olim augurum, 'incurvum, et leviter a summo inflexum bacillum.' Verba sunt Tullii de Divin. I. I. Agell. v. 8. 'Litus virga brevis, in parte, qua robustior est, incurva, qua augures utuntur.' Plutarch. in Romulo loquens de lituo augurali, ἔστι δὲ καμπύλη ῥάβδος, ἣ τὰ πλεονθία καθεζομένους ἐπ' οὐρανῶν διαγράφειν: *Est incurvus baculus, quo, qui augurabantur sedentes designabant loca.* Cicero de Divin. I. I. 'Quid? lituus iste vester, quod clarissimum est insigne auguratus?' Et infra, eundem dat Attio Navio auguri describenti regiones. Apul. Apol. I. 'auguribus lituus.' Ergo Picus, quia augur, cum lituo est. Sed cur lituus dicitur Quirinalis? Audi ibidem Plutarchum: τὰ δὲ ἄλλα τὸν ῥόμυλον διαφερόντως θεοσεβῆ, ἔτι δὲ μαντικὸς ἱστοροῦσι γενέσθαι, καὶ φορεῖν ἐπὶ μαντικῇ

τὸ καλούμενον λίτουν: *Mire alioquin Romulum tradunt fuisse religiosum, augurandique peritum, atque ob eam scientiam lituum gestasse.* Cic. adducto loco: 'Nempe eo (lituo) Romulus regiones direxerit tunc, cum urbem condidit.' Itaque, quia Romulus, qui lituum gestabat, dictus est *Quirinus*, factum ut lituus ab eo dicatur *Quirinalis*. *Cerda.*

Quirinali lituo] Dictum per defectionem: pro, Picus Quirinali lituo erat: vel, lituum Q. tenens: neque enim succinctus erat lituo. Tale Cic. 'Roscius histrio summa venustate.' Sic dicimus: 'statua grandi capite,' scil. *erat*: uti curiose disputat Agellius v. 8. et Turnebus IX. 10. et XXVIII. 45. et XXX. 5. et Tremellius sive is potius Franc. Junius sit, ad Genesin XXIV. 22. Sic Hom. οὐρανὸν καὶ οἶον ἔδωκε. Quam ellipsin *analogicam* vocat: quia ex altero membro deprehenditur suppleri aliquid ἀναλόγως oportere. *Litus* autem, baculus erat in manu incurvus, quo augures utebantur ad designanda cœli spacia: quia manu non licebat. *Donatus*, atque etiam *Servius*, baculum regium exponunt, in quo potestas esset dirimendarum litium. *Quirinalem* vocat Poëta, ex persona sua, qualem scil. Quirinus sive Romulus postea habuit: quem Pico hic tribuit, quod augurum disciplina ab Aboriginibus manasse credita sit, auctore Dionysio. *Taubmann.*

Parva] Vel quia trabæ non extant, aut non magni pretii sunt: quia veteres non erant ambitiosi cultus. *Donatus.*

188 *Succinctus trabea*] Toga est augurum, de cocco et purpura. *Serv.*

Trabea] *Trabea*, vestis erat, quæ quasdam tanquam discolores pannorum traves habebat: propriamque fuisse equitum, non etiam regum, ducum, vel augurum, docet, contra Grammaticos, Lipsius Annal. Taciti I. III. atque inde 'Trabeata agmina'

dici equites a Statio. Aliamque a *Palmata* et *Picta veste* fuisse, docet Turn. xxviii. 23. *Parvam* autem vocat, aut vere talem; aut non magni pretii, pro sæculi frugalitate. *Taubmann.*

Ancile] Scutum breve, Regnante Numa, cælo hujusmodi scutum lapsum est: et data responsa sunt illie fore summam imperii, ubi illud esset. Quod ne aliquando posset auferri, aut ab hoste cognosci, per Mamurium fabrum multa similia fecerunt: cui et diem consecrarunt, quo pellem virgis feriunt ad artis similitudinem. Dicimus autem *hoc ancile*, et *hæc ancilia*. *Anciliorum* vero usurpavit Horatius, 'Anciliorum et nominis et togæ oblitus.' Septem fuerunt paria, quæ imperium Romanum tenerent: Acus matris Deum, Quadriga fictilis Vejorum, cineres Orestis, sceptrum Priami, velum Ilionæ, Palladium, ancilia. *Servius.*

189 *Picus equum domitor*] Ovid. Met. xiv. 'Picus in Ausoniis, proles Saturnia, terris Rex fuit, utilium bello studiosus equorum.' Iterum de eodem: 'tergumque premebat Acris equi.' *Cerda.*

Conjux Aurea] Nam aliter non stat versus. Et *aurea* per Ironiam dixit. *Conjux* vero, non quæ erat, sed quæ esse cupiebat: ut, 'Quos ego sim totiens jam dedignata maritos.' Fabula talis est: Picum amavit Pomona Dea pomorum, et ejus volentis est sortita conjugium. Postea Circe, cum eum amaret, et spernere-tur, irata eum in avem picum Martium convertit: nam altera est pica. Hoc autem ideo fingitur, quia angr fuit: et domi habuit picum, per quem futura noscebat: quod pontificales indicant libri. Bene autem huic supra *lituum* dedit: quod est angurum proprium. Nam ancile et trabea communia sunt cum Diali, vel Martiali sacerdotibus. *Servius.*

Conjux] Non fuit, sed esse voluit.

Talia multa in Poëtis, et in Nostro non pauca. In ii. Coræbus dicitur gener Priami, qui tamen nunquam Cassandram duxit, sed voluit ducere. In ix. 'Excepere anræ vulnus;' quod nullum fuit: nam ante ictum detorta hasta, sed Pandarus, qui jaculabatur, ad vulnus Turni hastam destinarat. *Cerda.*

190 *Aurea*] Ironice, quasi intelligat pessima, et indignationem citat, quod talem virum ita tractasset. *Donatus.*

Versumque venenis] *ῥαπιδόπτερον.* *Taubmann.*

191 *Fecit avem Circe*] Fabulam hanc fusiis habet Ovid. Metam. xiv. Græcum est *ἀνθρωπίνοισι.* *Emmeness.*

Sparsitque coloribus alas] Ovid. 'Purpureum chlamydis pennæ traxere colorem,' &c. Eas et Græci a varietate plumarum *καραγυδαίους* vocant. *Taub.*

192 *Tali intus templo dicom patriæque Latini*] In antiquis nonnullis exemplaribus legere est, 'tali intus temploque Deum patriæque.' Sed illud, *templo dicom*, in pluribus habetur, aut *tali intus divum templo*, ut in Mediceo est. *Pierius.*

Templo divom] Attingit morem a nemine, quod sciam, animadversum. Excipi Legatos in templis Deorum usitatissimum fuit. Itaque templis pro regia utebantur. Firmat hunc morem Val. Flac. Arg. l. iv. apud quem Medea sic loquitur cum Jasone: 'Phæbi genitoris ad aras Ventam, ait: huc adytis jam se de more paternis Rex feret; hic procerae audit, populosque precantes Alloquiis facilis præsens pater admovent æquis.' Apud Silium l. i. non longe a fine, Legati Saguntini audiuntur a Romano Consule in templo. Omitto versus, quippe multos. Apud eundem l. xi. Legati quoque Capuani in templo audiuntur. Hinc etiam illustrabis locum Æn. i. ubi Dido audit in templo Junonis, Trojanos in Africam ap-pulsos. Postquam hoc scripseram, incidi in Brodæum eandem rem ad-

monentem Miscell. iv. 17. qui et firmat testimonio Demosthenis de falsa legat. obficientis ut crimen Æschini, quod huic mori non parasset. *Cerda.*

Tali intus templo] Revertitur a digressionem. Porro Græcismus est, *intus*, pro in: *ἐν τῷ ἱερῷ*, adverbium pro præpositione. Græcis frequentior, quam Latinis, loquendi modus. *Hart.*

194 *Placido prior edidit ore*] Bene *placido*. Legatorum enim fuerat, ut ipsi ante loquerentur. Sic in secundo, 'Ultero fletus ipse videbar.' *Servius.*

195 *Dicite, Dardanida*] Aut ex veste eos Trojanos esse cognoscit, quæ erat proprie gentium singularum. Aut κατὰ τὸ συνώνυμον intelligimus famam, quæ eos venire nuntiaverat, eandem etiam Trojanos esse dixisse. Unde infert, 'Auditique advertitis æquore cursus.' *Dardanida* autem, ac si diceret cognati. *Servius.*

Dicite, Dardanida] Primus verba facit, ut facilitatem suam et benevolentiam in eos demonstraret. Potuit autem ex veste Latinus, qui multa experientia esset, Trojanos cognoscere: quod non poterant per tenebram ætatem illi, qui erant extra portas. *Donatus.*

Neque enim nescimus, &c.] Similis locus Æneid. i. 'Quis genus Æneadum, quis Trojæ nesciat urbem?' *Cerda.*

197 *Quid petitis*] Confert Macrobius v. 8. hunc locum cum Homero ex Odysse. Sed Scaliger. Poët. v. 3. Quanto, inquit, barbara Polyphemi persona inferior est regia maiestate, tanto versus nostri Græcis illa compositiores. Nam recte primum quaeritur, Quare venerint? Deinde ipse met venatur causas: Necessarium, Utile, Fortuitum. Et signate omnia illa ponuntur; multa: et patiuntur: et alto: nulla enim spes ibi nisi a Fortuna. *Taubmann.*

198 *Vada cerula*] *Ceruleum* est viride cum nigro, ut est mare. *Serv.*

199 *Errore via, seu tempestatibus acti*] Duo quaerit. Si voluntate venistis, quid petitis? Si necessitate, tempestas vos an error adduxit? *Id.*

Errore via] Quia in obscuro caelo, in quo via est navigantibus, ab illa errare possunt: vel vi tempestatis inde abstrahi. *Donatus.*

200 *Qualia multa*] Ad duo respexit: errorem et necessitatem. *Servius.*

Qualia multa] Veteres aliquot codices, *Qualia sæpe mari* legunt. Sed *multa* interpretes agnoscunt. *Pierius.*

Qualia multa] Talis est vocum similitudo coherencia Apoll. i. ii. δούρατος ἄρξαστο πελαγίου, οὐδ' τε πολλὰ 'Ραισθεισὴς κενθαστο θοοὶς συναρρήτορα γόμοις. Duo autem hi Virgiliani versus videntur manasse ex illis Apollonii i. iv. εἰ δέ τι τῆς δὲ πόρους μαλεσθ' ἄλδς, οὐδ' τε πολλὰ 'Ανθρωποὶ χατόουσιν ἐπ' ἄλλοδαπῇ περὶ πάντες. Addam et illud Hom. Od. A. οὐρασμένος οὐδ' τε πολλὰ γίνεται ἐν πολέμῳ, ἐπιμὲν δέ τε μαίνεται ἄρης. *Germanus.*

201 *Portuque sedetis*] Ante enim pro portu erat illic exitus fluminis. *Servius.*

Portuque sedetis] Ita Sid. Apollinarius, Ep. i. 1. 'Mihi jam pridem in portu iudicii publici sufficientis gloriæ anchora sedet:' ut Joh. Savaro Gallus e Mas. legit. Ibid. ep. 8. *naves sedent.* Id. Carm. 2. 'portumque petenti Tam placido sedeat mihi carminis anchora portu.' *Taubmann.*

202 *Ne fugite*] Ne fugiatis, ne ignoretis. *Servius.*

Ne fugite hospitium] Non modo concedit, quod sua auctoritate jam sumpserant, quod ripas intrarent, sed ultra id, hospitium offertur: ex cognatione autem, quæ Trojanis cum Italis est, ostendit eos posse capere omnem fiduciam. *Donatus.*

203 *Saturni gentem*] Laus generis. *Servius.*

Haud vinclo nec leg. æquam, Sponte sua] Ad aureos Latii incompitosque mores alludit Maro, quos etiam mag-

na veneratione revolvit Tacit. l. iii. ubi agit licentiam et multitudinem legum Romanarum, libidine magis quam judicio rogatarum, aut in ambitionem, clarorumve virorum exilium, vel exitium tendentium, his fere verbis: 'Ea res admonet, ut de principiis juris, et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altius disseram. Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coercionibus agebant, neque præmiis opus erat, cum honesta suapte ingenio peterentur, et ubi nihil contra morem cupebant, nihil per metum vetabantur. At postquam exui æqualitas, ac pro modestia et pudore, ambitio et vis incidebat, provenire dominationes, multosque apud populos æternum mansere, quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant, maximeque fama celebravit Cretensium, quas Minos,' &c. *Germanus*.

Haud vincolo nec legibus æquam] Prædicat de ætate aurea Saturni fuisse homines sponte virtuti deditos, nulla vi aut vincolo, nullis carceribus, cogente nemine. Huc refero Maximum diss. 20. ubi loquens de Saturni ævo, ait, βίον ἀπόλεμον, ἀσθηρον, ἀφύλακτον, εἰρηικὸν, ἀπεριμάχον. Vides, ut inter reliquas virtutes vocat ἀφύλακτον, ut qui nulla egerent custodia, sed boni essent αὐτομάτως. Sed signatissima sunt Ovidii loca duo: primus libris Fastorum, et Metamorph. Utrobique enim sermo est de ætate aurea Saturni. In priore loco Janus ita loquitur: 'Proque metu populum sine vi pudor ipse regebat, Nullus erat justia reddere jura labor.' In posteriore Poëta ipse ait: 'Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo Sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat. Pœna metusque aberant: nec verba minantia fixo Ære ligabantur;

nec supplex turba timebat Judicis ora sui, sed erant sine judice tati.' Hanc ætatem adumbrat Justinus loquens de Regibus, qui primi in orbe fuerunt, scribit: 'Populus nullis legibus tenebatur, arbitria Principum pro legibus erant.' Ut etiam Columella Præfatione sui operis, cum ait: 'Nam sine causidicis olim satis felices fuere, futuræque sunt urbes.' Ubi enim leges, ad quas inviti rapiantur cives, ibi et causidici. Itaque hoc abesse, indicium est voluntariæ virtutis. Sed clarissime Apostolus Paulus veram hanc felicitatem exprimit apud Basilium Episcopum Seleuciensem l. i. Teclæ. βία γὰρ καὶ φόβος ἀρετῆς οὐκ ἔν ποτε γένοιτο δημιουργός ἐκείνη γὰρ καὶ οὐκ ἀνάγκη, τὰ καλὰ: *Violentia enim et metus minister non est capessendæ virtutis: voluntaria enim et non necessitate expressa, honesta sunt.* Cerda.

204 *Sponte sua, veterisque dei se more tenentem*] Xenocratis est: qui cum primus Philosophiæ scholam aperisset, (quod antea in porticibus Philosophi tractarent,) et interrogatus esset, quid præstare posset discipulis; respondit, 'Ut id voluntate faciant, quod alii jure coguntur.' *Serv.*

Veteris] Antiqui: ac si diceret, Aurei sæculi imagine vivimus. *Idem.*

Tenentem] Sunt veteres codices, in quibus *ferentem*, pro *tenentem* scriptum invenias. Sed quum superiore versu facta sit mentio vinculi et legum, *tenentem* magis placet. *Pierius.*

205 *Fama est obscurior annis*] Ac si diceret, Nisi esset, jam vos sciretis *Servius.*

Fama est obscurior annis] Scaliger ita explicat: 'Haud ita multi sunt anni, sed fama pervagata non est.' Est hoc quod Ovidius dixit Fast. vi. 'Unde datas habeat vires obscurior ævo Fama.' *Cerda.*

206 *Aurancos ita ferre senes*] Apud veteres historiæ hoc genus fuit, ut majores natu anteacta posteris indi-

carent: quod hic indicat locus. **Lucanus** apertius, cum esset de Antæo narraturus, ait, 'Cognita per multos docuit rudis incola patres.' Quia adhuc nec annales erant, nec historiae. **Aurunci** vero, Italiæ populi antiquissimi fuerunt. *Ferre* autem, quasi cum ostentatione jactare. **Servius.**

Auruncos] Quanquam non sum nescius, quod subijciam risu a multis excipendum esse, dicam tamen in codicibus aliquot antiquis *Auricomos* positum ab iis, qui forte, quid sibi vellet *Auruncos*, minus intelligebant. **Pierius.**

Auruncos] Fuerunt hi populi antiquissimi Italiæ. Non negligenda hic **Servii** Nota, fuisse apud veteres hoc historiae genus, ut majores natu antea postea indicarent, ut videlicet facta nullo alio instrumento tantum cognitioni traderentur mortalium. Probat ex **Lucano**, qui, de Antæo loquens, 'Cognita per multos docuit rudis incola patres.' Apud **Ovid.** el. ii. 2. de Pont. senex quidam narrat successum **Orestis** ac **Pyladæ**, uti ab aliis audierat. Circa scribendi rationem video in antiquis legi *Auruncos*, non *Aruncos*. **Dionysius** quoque et **Tzetzès** *Ἀρουνκούς* nominant. **Cerda.**

Ferre] Quasi cum ostentatione jactare. Fuit autem priscis atque adeo barbaris hodieque solenne, ut majores natu res gestas exacte narrarent liberis, qui vice commentariorum essent. **Taubmann.**

His ortus ut agris, &c.] Adstruit, inter Trojanos et Italos nullum generis esse discrimen. Nam **Dardanum** in his terris **Jove** (ex **Electra** **Atlantis** filia, et **Corythi** regis Italiæ uxore) genitum in **Phrygiam** profectum esse, **Ilium**que condidisse, inde isse **Samothraciam**: post a **Corytho**, sive monte sive oppido, ad cælum inter Deos sublatum esse, &c. Vide **Interpp.** **Idem.**

207 Dardanus] Jupiter cum **Electra** **Atlantis** filia, **Corythi** regis Italiæ

uxore, concubuit. Sed ex **Jovis** semine natus est **Dardanus**: ex **Corythi** **Iasius**. **Dardanus** profectus ad **Phrygiam**, **Ilium** condidit: **Iasius** vero **Thraciam** tenuit, ubi est **Samos**: quam hic **Samothraciam** nominavit. Nam **Junonis** alia est **Samos** insula. Quanquam, civitas **Thraciæ**, quæ est **Cephalenia**, **Samos** dicatur. Unde postea cum responsum esset, 'Antiquam exquirite matrem,' et **Æneas** **Italiam** peteret, profectus ad **Thraciam**, **Samothracas** Deos sustulit, et pertulit secum propter originem matris, quod superius plenius dictum est. **Servius.**

Dardanus] Jam explicat quod proposuerat, cum dixit: 'Dicite, **Dardanidæ**.' **Donatus.**

Ideas Phrygiæ penetravit ad urbem] Quia erant et **Cretæ**, addidit **Phrygiæ**, ad discretionem. **Servius.**

Penetravit] In Romano codice, et quibusdam aliis, *penetravit* legitur: quod melius quadrat, ut *penetravit*, quam *penetravit*. **Pierius.**

209 Corytho] Oppidum et mons dicti a rege **Corytho**, ut putatur a quibusdam, patre **Dardani** ibi sepulto. **Servius.**

210 Stellantis cæli] Heroice profecto: ita **Lucret.** l. iv. *Cælum stellans* dixit, ubi sereno cælo *stellant*, id est, lucent sidera ac stellæ: **Gisan**. Sed quomodo in cælo est **Dardanus**, quem l. vi. apud **Inferos** vidit **Æneas**? Solvitur: quod ex superstitione gentili tribus tria reddidit: Animam cælo; Corpus terræ; Umbra **Inferis**. **Taubmann.**

211 Addit] Augēt, adjectione scilicet nominis sui. **Servius.**

Augēt] In nonnullis antiquis codicibus, *addit* legitur: ut alibi, 'Decus addite Divis.' Sed enim melius *augēt* dicendo numerum. **Pierius.**

212 Voce secutus] Plerumque enim consentimus et taciti. **Servius.**

213 Rez] Conciliatio ab honore, inde a genere. **Servius.**

Rex, genus egregium] Cum æ benevolum ostendisset Latinus, non multum laboravit in texendo exordio Ilionens, nec tamen penitus omisit. *Donatus.*

Genus] Notetur locutio poetica pro filio; nam Latinus filius fuit Fauni. Sic de Circe Tibull. l. iv. 'Solis genus.' et infra in hoc lib. de Ænea, 'egregium Veneris genus:' et in l. vi. 'Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes.' *Cerda.*

Fauni] Unde hoc cognovit Ilioneus? nempe ex simulacris, quæ erant in vestibulo. Brevissime autem amplectitur quæcunque dixit Latinus; nec potuit in tanta brevitate magis extollere genus Trojanum. *Donatus.*

214 *Succedere terris*] Ut, 'Succedo-que oneri.' *Servius.*

Terris] Sunt et qui *tectis* legant. Codices tamen emendatiores *terris* plurimum habent. *Pierius.*

215 *Nec sidus*] Aspectus siderum. Nam tempestatem supra dixit: nec est bis idem positum. *Servius.*

Nec sidus regione via] Lucret. 'Recta regione aversa via.' Idem II. 'Sed nihil omnino recta regione via Declinare.' Supra Virg. l. II. 'nota excedo regione viarum.' *Germanus.*

216 *Urbem Adferimus*] Ad urbem ferimur. *Servius.*

218 *Extremo veniens*] Id est, primo. Nam alias *rediens* diceret, non *veniens*. Idem.

Sol aspicebat] Usitatum Poëtis, aliis etiam ad explicandam magnitudinem Imperii alicujus recurrere ad cursum Solis. Dionys. l. I. loquens de magnitudine Romæ: ἀνατολὰς καὶ δύσεως ὁρῶντες ποταμοὶ καὶ τῆς δυναστείας: Terminavit Ortus et Occasu fines Imperii sui. Petron. 'Qua mare, qua terræ, qua sidus currit utrumque.' Hujus rei testimonia conjunxi plurima l. VI. loquens de Romano Imperio. *Cerda.*

219 *Ab Jove principium*] Plus dixit quam Latinus. Ille enim Dardanum ex Italia venisse, hinc utrique generi a Jove principium esse demonstrat:

et confirmandæ rei causa, rem sæpius repetit. *Donatus.*

Dardana pubes Gaudet avo] Generis origine. Nam avus non est Trojanorum Juppiter; sed Æneæ solius, per Venerem. *Servius.*

220 *Suprema*] Ut enumeratione majorum ipse videatur finis, propinquior causa ostenditur Æneas, quia nepos erat Jovis. *Donatus.*

De gente suprema] Ennius Annal. v. 'de stirpe suprema.' *Cerda.*

222 *Quanta per Idæos*] Ad illos respondit: 'Auditique advertitis æquore cursum:' id est, Non miram est hæc te audisse, quæ universus orbis agnovit. *Servius.*

Quanta] Ut commiserationem concitaret, narrandæ erant calamitates; sed removendæ erant moræ, ut quamprimum legationem exponeret: ergo breviter illa tangit. *Donatus.*

Quanta per Idæos, &c.] Virgilium imitatus est Sil. Ital. l. xvi. 'Quanta per Ansonios populos torrentibus armis Tempestas ruat, &c.' *Emmenes.*

223 *Tempestas*] Vis bellorum. *Serv.*

Tempestas] *Tempestas* vocabulum medium: nam aliquando εὐδία, alias χειμὼν καὶ ὄλη. Virg. 'Unde hæc tam clara repente Tempestas?' et idem: 'pelagi tot tempestatibus actus.' Jurisconsultus in terra et mari peræque tempestatem accipit l. non exigimus. II. Si quis cautionibus, his verbis: 'Quod diximus ei succurri, etiam ei qui tempestate aut vi fluminis prohibitus non venit: tempestatem intelligere debemus, sive marina, sive terrestris sit: tempestatemque intelligere debemus, talem, quæ impedimento sit itineri vel navigationi.' Unde et Plin. 'Tempestates vocamus, in quibus grandinea, procellæ, cæteraque similia intelliguntur: quæ cum acciderint, vis major appellatur.' *Tempestas* item pro tempore simpliciter. *Germanus.*

Actus] Conlisus. *Servius.*

Uterque] Tale illud Georg. 'utro-

que ab litore.' Tale, 'uterque Sol,'
'utraq[ue] domus cœli,' et similia. *Cerd.*

224 *Fatis*] Per transitum et Trojanos eximit culpa, et Græcorum deterit laudem. *Servius.*

Concurrerit] In Romano codice, *concurreret* habetur: sive familiari vitio i mutarit in e: sive, vel tunc auditum dicat, quum res gereretur. Utunque autem, magis placet *concurrerit*, perfecto præterito. *Pierius.*

Orbis] Sumit pro mundi partibus. Ita tres orbis mundi, erunt tres partes mundi. Propert. el. II. 16. pro Africa posuit: loquens enim de Antonio fugiente in Africam post bellum Actiacum, 'extremo quærere in orbe fugam.' Ita Ovid. Fast. I. v. 'Seu quis ab Eoo nos impius orbe lacecet:' id est, ab Asia: nam statim Europam signat, 'Seu quis ab Occiduo Sole domandus erit.' Idem in epist. Laodamiæ ad Protesil. 'Dum tamen arma geris diverso miles in orbe.' Ipsa erat in Europa, ubi *diversam orbem* sumit pro Asia. Notes ab Ovidio *diversum* dici ad signandam Asiam atque Europam, quod idem animadverti in Tullio pro Lege Man. ubi loquens de Europa atque Asia dicit, 'in locis disjunctissimis, maximeque diversis.' Cum Plin. dixit VIII. 3. 'Cetera in nostro orbe cessere luxuriæ,' Europam intellexit. *Cerda.*

Orbis] *Orbis Asiae*, et *Orbis Europæ*, dicitur, ut a Marcellino *Orbis Eous*, et *Orbis Occiduus*, pro Imperio Orientali et Occidentali: et *Orbis Rom.* pro imperio Rom. Turn. xxx. 5. De eadem autem re et Catall. Carm. 64. 'Troja (nefas) commune sepulcrum Asiæ Europæque: Troja virum et virtutum omnium acerba cinis.' *Taub.*

225 *Auditi*] Tale quid Horatius ad significandam magnitudinem cladis: 'auditumque Medis Hesperis sonitum ruinæ.' Statius Theb. I. 1. 'Novit et Arctoia si quis de Solibus horret.' Prudent. Apoth. 'Novit et At-

lantis pridem plaga perfida Mauri.' Est vero hoc quod Propertius dixit Eleg. II. 10. 'Et si qua extremis tellus se subtrahit oris,' &c. *Cerda.*

Tellus extrema] Ut est Britannia et omnium insularum Oceani. *Serv.*

Refuso] Refluo, ut Lucanus indicat: et est hoc Homeri, ἀτὰρ ἐπεί ποταμοῖο λίπε ῥέον ὠκεανοῖο Νηὺς ἀπὸ δ' ἴκετο κύμα θαλάσσης εὐρυπόροιο. *Idem.*

Refuso] *Refusum Oceanum* explicat Turn. refluxum, refluxentem; ut Hom. ἀφορρόν, ἀφορρόον. Ego capio longe et late diffusum atque extensum, ad eum modum quo Seneca ad Martiam: 'Litora in portum recedentia,' et Seneca alter in Thyeste: 'In multa dives spatia discedit domus.' Quibus nihil aliud, quam magnitudo explicatur. *Cerda.*

Refuso] i. e. refluxo seu refluxente: quem ἀφορρόν, et ἀφορρόον Hom. vocat. q. d. Si quis procul habitat. ut Ecl. I. 'Et penitus toto divisos orbe Britannos.' Turneb. et Scal. IV. 6. *Taubmann.*

Auditi, et si quem tellus extrema refuso] Præteribo *audit* unico i, quod pro duplici oblongiore nota scribi solitum est. In Romano codice *siquam* legitur scæminino genere, ubi intelligendum esset *terram*, aut *plagam*. Sed enim virili genere melius. *Pier.*

226 *Summoveo, &c.*] Id est, si quis procul habitat. Est hoc quod statim, 'si quem dirimit plaga Solis:' et quod de Britannis, 'toto divisos orbe.' Itaque *summoveo*, *dirimo*, *divido*, in Poëta idem sunt. Propert. el. IV. 10. dixit: 'Qua se summota vindicat ara casa.' Observa obiter idem dictum a Propert. hoc versu, quod a Virg. in IX. de spelunca: 'tuta lacu nigro nemorumque recessu.' *Cerda.*

Et si quem extenta plagarum Quatuor] Audierunt etiam illi qui separantur Zona ea, quæ est in medio quatuor, id est, fervens. Significat autem Antipodas. *Servius.*

227 *Iniqui*] Intemperati vel ar-

dentis. *Idem.*

Solis iniqui] Putabant videlicet veteres, Zonam quintam et mediam esse inhabitabilem propter immoderatum calorem. Hanc partem cœli Poëta per *iniquum Solem*, per *mediam plagam* signat. Seneca in *Cet.* ita: 'Et omnis ardens ora, quam torret dies.' Lucan. 'Quaque dies medius flagrantibus æstuat horis.' Adverti locum T. Calpurnii, ubi constitutus quatuor mundi partes, postremo recurrit ad mediam Zonam: sic enim ait *Eclog.* i. 'quacunque Notum gens ima jacentem, Erectumque colit Boream: quæcunque vel Ortu, Vel patet Occasu, mediove sub æthere fervet.' *Cerda.*

228 *Diluvio ex illo*] Ex illa vastitate. Alii distinguunt, et mutant sensum: ut sit, Quos dirimit plaga Solis ardentis, ex quo mundus est constitutus: hoc est, ex quo chaos esse desiit. *Servius.*

Diluvio] Non bello: nam ex bello aliquid remanet, ex diluvio vero nihil; nam omnia tollit. *Donatus.*

Tot] Pro nulla. *Servius.*

Tot vasta] Post calamitatem belli durior casus nos excepit. *Donatus.*

229 *Dis sedem exiguam patriis*] Pia et verecunda petitio. *Servius.*

Dis sedem exiguam] Facilem et honestam petitionem ostendit. Ex commemoratione autem Deorum, etiam hominibus petere videtur: namque numinibus præbentur sedes cultore neglecto. *Donatus.*

Dis sedem exiguam] Pia et verecunda petitio: qua modicum quid; nec sibi, sed Diis, concedi postulat; et quidem in litore deserto. Si tamen agendi artem consideramus, latenter etiam pro cultoribus Deorum locum petit. *Taubmann.*

Litusque rogamus Innocuum] Non quod nulli noceat; sed cui vindicato nullus possit nocere. Aliter serpentes innocuos dicimus. *Servius.*

Litus] Ut demonstret quod ad ho-

mines pertinet, nec difficile, nec onerosum. *Donatus.*

230 *Cunctis undamque auramque patentem*] Ista enim communia sunt. *Servius.*

Cunctis undamque auramque patentem] Ita vere est. Justinian. l. ii. Instit. tit. i. de rerum divisione: 'Et quidem naturali jure communia sunt omnia hæc, aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur.' Calaber etiam l. i. dixit, *Euryd. δ' αὐτὸν πᾶσι φῶς καὶ ῥέχματα ἀήρ*: Communis est lux omnibus, et multifluus aer. Ovid. *Metamorph.* vi. 'Quid prohibetis aquis? usus communis aquarum est.' Inde gravis illa querela ejusdem Ilionei l. i. 'hospitio prohibemur arenæ.' Quid autem Poëta velit per *auram patentem*, facile est: quid per *undam patentem*, non ita facile. Puto illum velle significare profluentem undam. Nam Justinian. in adducto testimonio, *aër, aqua profluens*; et Tullius *Officiorum* l. i. in justitiæ præceptis numerat (notavit hoc Germ.) non prohibere aqua profluente. Itaque *aqua patens* Virgilii, et *aqua profluens* juris, eadem est. Sed quid tandem *aqua profluens*? Ait Hotomanus *aquam profluentem* dici ad discrimen illorum fontium, qui privati sunt, et proprii: ad discrimen etiam stagnorum, quæ conclusa in domibus. Cicer. *Nat.* ii. 'Nam ut profluens amnis aut vix aut nullo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur,' &c. Itaque *patentem* vocat, quæ parabilis facile, et vilis pretii, ut loquitur Plato in *Euthyd.* his verbis: τὸ γὰρ σπάνιον, ὃ ἐδίδικα, τίμιον, τὸ δὲ ὅσῳ εὐνομάτων ἀπώροτον ἐν, ὡς ἐφη Πίνδαρος: Rarum enim, o Euthydeme, pretiosum; aqua tamen vilissimi est pretii, quamvis optima, ut ait Pindarus. Ab Horatio etiam *Sat.* i. 5. aqua dicitur 'vilissima rerum' a quo Propertius eandem *tilem* vocavit *el.* iii. 15. *Cerda.*

231 Indecores] *Decus decoris, pecus pecoris, nemus nemoris*, o in genitivo correptum est: omnia enim in us exeuntia neutra, in genitivo singulari penultimam corripunt, excepto *pelagus*, quod Græcum est; unde et *ulceris* dicitur secundum regulam, licet de hoc nomine aliud auctoritati placuerit. *Decor* vero *decoris* facit penultimam in genitivo productam: omnia enim in or exeuntia in genitivo producuntur, exceptis v. *arbor, marmor, memor, immemor, æquor*: unde quæritur, *indecors*, a quo sit nominativo; ab eo quod est *indecus* non potest venire, quia lectum non est, et quia *decus* neutrum regit genus, non masculinum. Restat ut dicatur ab eo quod est *indecor* venire *indecors*, nam et lectum est. Sed *decor decoris* facit, producta penultima, quam Virgilius corripuit. Ergo aut systole est, aut certe dicendum hujus nominativum non inveniri, sicut in multis nominibus fit; quod et melius est: nam systole sine exemplo fieri non debet. Verecunde autem hoc dicit, sua conjunctione etiam ornari Italos. *Serv.*

Non erimus indecores] Noluit dicere, Ornabimus regnum; ne sit arrogans. *Donatus.*

232 Lavis] Nec pro levi dicimus, quicquid præstiteris. *Idem.*

Abolascet] Abolebitur: et usus est inchoativa forma, cum opus non esset. *Servius.*

233 Trojam] Id est, Trojanos. *Id.*

234 Fata per Æneæ juro] Quem jam novit Latinus, oraculo scilicet Fauni: per quod audivit, 'Externi venient generi.' *Idem.*

Fata per Æneæ juro] Ita Prop. iv. 7. 'Juro ego fatorum nulli revocabile carmen.' *Cerda.*

235 Sive fide, seu quis bello est expertus et armis] In his enim dextera comprobatur fide et virtute. *Serv.*

Fide] Laudat fidem, quæ necessaria est in societate regni. *Donat.*

Bello est expertus] In Mediceo

absque verbo est legitur, 'sive fide sive quis bello expertus et armis.' In qua lectione Pentemimeris ratione cæsurae produceretur. *Pierius.*

Sive fide, seu quis bello est expertus et armis] Vides in hoc versu dextram et fide bonam, et bello acrem. Non ab hoc dissimiles locos Poëtarum Passerat. advocat in Propert. ubi uni eidemque manui diversa attribuantur. Id Lucanus ad Pisones: 'Pocula sumit ea, qua gessit fulmina, dextra.' Ovid. Trist. iv. 2. 'Vincula fert illa, qua tulit arma, manu.' Claudian. 'et sensit in uno Lethalem, placidamque manum.' Propert. l. ii. 'Illa, qua vicit, condidit arma, manu.' Et, 'qua cuspidem vulneris Senserat, hac ipsa cuspidem sensit opem.' Plaut. Pseud. 'Manu salutem mittunt benevolentibus, Eadem malam rem mittunt malevolentibus.' Non puduit viri docti operam transcribere, et in lectione Poëtarum præ mortalibus versatissimi. Utinam aliorum auctorum lucubrations adjunxisset. Ut vero dextra Æneæ dicitur potens et ferro et fide, ita Tullius in Orat. pro Dejot. vocat Julii 'dextram, non tam in bellis et in præliis, quam in promissis et fide firmiorem.' Et Propertius iii. 22. 'Nam quantum ferro, tantum pietate potentes.' Sed quidem Virgilium aspirasse ad versus Homericorum Iliad. ii. videtur certum. Ait hic: ὦ πόποι, ἦ δὴ μοι! Ὀδυσσεὺς ἐσθλὰ ἔργα, Βουλὰς τ' ἐξάρχων ἀγαθὰς, πόλεμόν τε κοπέσσω: O Dii, certe infinita bona Ulysses fecit, Consilia incipiens præclara, bellumque instruens. *Cerda.*

237 Vittas] Quæ pendebant in ramo religatæ. Alibi, 'Et vitta comptos voluit prætere ramos.' *Serv.*

Præferimus manibus vittas] Ita viii. 128. et 664. 'cui me Fortuna precari Et vitta comptos voluit prætere ramos:' Græcis est τὴν ἰκερήναι ποτελναι quod filo laneo velatum esset caduceum. Historici et Poëtæ lanam

et infulas et vittas et volamenta seu velamina, item *velatam colum* appellant: Græci etiam *ορέμματα*, id est, vellera. Ita Plant. Amphitr. act. 1. 1. 'Orare velatis manibus:' ita Æn. xi. 'velati ramis oleæ:' nam ramus oleæ lana involvebatur: ita Livius l. 1. 'Legatus capite velato, (filum lanæ velamen erat) Audi Juppiter,' &c. Qui enim caput cinctum licio laneo habebant, *velati* dicebantur. Videatur Scalig. in Conject. et Turn. iv. 15. et v. 7. et viii. 16. *Taubmann.*

Ac verba precantia] In codicibus plerisque veteribus legere est, vel *et*, vel *ac verba precantia*, hypermetro verso. In aliquot vero aliis satis inemendate, 'Proferimus manibus vittasque precantia verba.' Nam quum *precantia* omnino legerent, neque hypermetrum agnoscerent, ita carmen inturbare sunt adgressi. Quoniam vero non temere credendum tot in codicibus *precantia* scriptum esse, eam ego lectionem minime rejecerim. Sunt tamen qui *precantum* legunt. Sane vero in colloquiis de pace, *precari verba* dicuntur: ut illud apud Livium libro decimo de secundo bel. Pan. 'Itaque infecta pace, ex colloquiis quum se ad suos recepissent, frustra verba precata renuntiant, armis decernendum esse:' *precata* enim in veteri codice habetur, quod in vulgatis *pacata* substitutum est. *Pierius.*

239 *Sed nos fata*] Horum insignis mentio in his libris. In iv. 'fatisque datas non respicit urbes.' In viii. 'Sed mea me virtus, et sancta oracula Divum.' In ii. Creüsa: 'Ad terram Hesperiam venies,' &c. In iii. 'antiquam exquirite matrem.' Inde in iv. arva Italiæ dicuntur *fata*. Nihil demum crebrius in tota Æneide. Livius etiam l. 1. ait, Æneam fuisse profugum, 'fatis ducentibus.' *Cerda.*

240 *Egere*] In codicibus aliquot antiquis, *cogere* legitur: quod forte

cogere fuit κατὰ οὐκίστην, ut illud, 'Trojæ veopulencia deerit;' et, 'Vir gregis ipse Caper deerraverat.' Utcunque vero, *imperis egere*, castius mihi lectio videtur. *Pierius.*

Hinc Dardanus ortus Huc repetit, *jussisque ingentibus arguet Apollo Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada sacra Numici*] Quia plerique sunt qui vel naves ex Romano præsertim codice requirunt, subjicienda ex eo lectio est, quæ mihi minime probatur, 'Hinc Dardanus ortus Hunc repetit, jussisque ingentibus arguet Apollo Tyrrhenum et Tybrin et fontis vada sacra Numici.' *Idem.*

241 *Huc repetit*] Scilicet Dardanus, id est, Æneas, qui et Dardanus, ut diximus supra, vocabatur. Et bene non *petit*, sed *repetit*, quasi ad sua. *Servius.*

Huc repetit] Dardanus ex hac terra ortus est: in hanc nos revocat, qui ab eo oriundi sumus, et nos huic terræ repetit et vindicat. Ita Cic. pro Archia: 'Chii suum vindicant: Salaminii repetant.' Turn. xxx. 5. Nam parentes in posteris (ut annotat P. Faber Semestr. iii. 8.) vivere existimantur: quæque illi hodie faciunt, hi facere dicuntur. *Taubmann.*

Ingentibus] Deliis, quæ magna constat fuisse. *Servius.*

242 *Tyrrhenum ad Tybrim*] Cur Tyrrhenum? An quia ab Etruria Latium dirimit? an quia Servius putat referendum hoc nomen ad Tybrim regem Etruscorum? Scribit enim hunc regem Latium latrociniiis infestantem, circa hunc fluvium occisum, a quo et nomen. Alii aliter sentiunt de hoc nomine. Regem quidem hujus nominis Virg. agnoscit in viii. 'Tum reges asperque immani corpore Tybris.' De orthographia nominis varius quoque dissensus. *Cerda.*

243 *Dat præterea*] Quomodo *præterea*, cum nihil prius dederit? Sed sic conjunge: Misit nos ad te Æneas et *præterea*, id est, ultra, ad id quod misit,

dat munera, parva respectu prioris fortunæ. *Donatus.*

Fortunæ parva prioris] Bene medium tenuit. Nam ne laudare videretur, ait *parva*, ne deformare (nam durum est aliquid ab infelicibus accipere) ait, *fortunæ prioris*. *Servius.*

Fortunæ parva prioris Munera] Sic et Tacit. Ann. I. II. de Maroboduo: 'Scripsit Tiberio non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunæ; nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus, Romanam amicitiam prætulisse.' *Germanus.*

244 *Reliquias Troja ex ard. re.]* Hunc locum illustrat Servius Ecl. II. 4. 'nec tuta valle reperti Capreoli,' a difficultate. Sic ille, qui periculosissima aggredi sustinet, dicitur 'cibum e flamma petere,' ut *Donatus* ad Ter. E. III. 2. 38. Munera illa *Homerus* Od. K. 40. nominat *κειμήλια*. *Emm.*

245 *Hoc pater Anchises auro libabat ad aras]* Pateram significat. *Servius.*

Hoc pater] Nam etsi per se non sint, magna sunt tamen, quia talium virorum fuerant. *Donatus.*

246 *Hoc Priami gestamen erat]* Diadema dicit. Nam sceptrum dicturus est. *Servius.*

Hoc Priami gest.] De Diademate intelligendum. Candida fascia est, qua regum frons præcingebatur, *ταυρία λευκή*. De diademate dici potest nihil, quæ *Brissonius* non notaverit de regn. Persico I. I. *Emmenses.*

247 *Sacerque tiaras]* Pileum Phrygium dicit. Et sciendum hic *tiaras* per usurpationem dictum: nam hæc *tiara* dicitur. Melius ergo *Juvenalis*: 'et Phrygia vestitur bucca tiara.' *Servius.*

Tiaras] Pileus est quo Phryges utuntur, cum celebrant sacra: unde *sacrum* dixit. *Donatus.*

Tiaras] Hoc ornamentum capitis, quod et *tiapis* dicitur et *tiapa*, erectum soli reges Persarum gestabant: duces vero, cæteræque ab rege illustres personæ, inflexum et demissum.

Plutarch. περί φιλαδέλφ. de Ariamene et Xerxe de regno post Darii mortem contententibus: *Ἡέρξης δὲ παρὰν ἑκράτηεν ἅπερ ἦν βασιλεῖ προσήκοντα*: ἐλθόντος δὲ τοῦ ἀδελφοῦ, βεῖς τὸ διάδημα, καὶ καταβάλαν τὴν τιάραν, ἣν φοροῦσιν ὀρθὴν οἱ βασιλεύοντες, ἀπήγαγον αὐτῇ καὶ ἠσπάσαντο. *Germanus.*

Tiaras] Tegumentum est capitis, quod ortum a Semiramide, teste *Justino* I. 2. sed, ut supra monui, nihil proferri posse de diademate; illud affirmandum quoque de tiara. Vide igitur *Brissonium* de regn. Pers. I. II. *Solerium* sect. 8. de pileo, qui sua prælaudato debet et *Bayf.* de re Vest. c. 20. De habitu regum, cum jus dicerent, vide *Feith.* ant. *Homer.* II. 4. Quid sceptrum sit, dictum *Æn.* I. 78. *Emmenses.*

248 *Iliadumque labor vestes]* Eadem significatione *πόνος* etiam accipitur: unde et *χρυσόπνοητα φόρτα* *Euripidi*. Quin et *πόνος* pro vestia squalore apud *Sophocli.* in *Colon.* *ἱσθῆτι σὺν τοῖςδε, τῆς δὲ δυσφίλης γέρας γέραντι συγκατέφικεν, πόνος πλεῖραν μαρτύρων.* Et *Hom.* πέλοι παμπούλοι ἔργα γυναικῶν. *Germanus.*

Iliadumque labor vestes] Solebant matronæ texere vestes suas: ita *Augustus* 'nulla nisi domestica veste usus est, ab uxore, et sorore, et filia, neptibusque confecta,' ut *Suet.* in ejus vita c. 73. ad quem locum consulendus *Casaubonus*. Sic noster *Æn.* IV. de *Læna*: 'dives quæ munera Dido Fecerat, et tenni telas discreverat auro.' Nec tantum vestes, quibus dum viverent utebantur, sed etiam *ἱσθήματα ἐντάφια*, de quibus *Æn.* IX. 488. 'aut vulnera lavi Veste tegens: tibi quam noctes festina diesque Urgebam, et tela curas solabar inanes.' Plura *Feith.* antiq. *Homer.* IV. 3. *Emmenses.*

249 *Defixa Latinus]* Vide, quot voces ad eam rem aptæ. Hic est *defixio, obtutus, teneo, immobilitas, hæ-rere, oculorum intentio.* Quid plura potuit? In *Homerico* *Ulysse* *Iliad.*

III. tantum sunt duo. Ait enim: *σάσκεν, ὅσα δὲ ἴδεσκε κατὰ χθονὸς ὄμματα πῆξας*. Vides enim stantem, hoc enim ad stuporem facit et figentem in terram oculos. Eadem nota altæ cogitationis in Livio est l. ix. 'Consul, demissis in terram oculis, taciturnus ab incertis quidnam esset acturus Legatis recessit.' Et l. viii. in historia Manlii filium necantis: 'Itaque velut emerso ab admiratione animo cum silentio defixi stetissent.' Est hoc, quod in amoribus Lucian. *κάτω κεκυφώς*. De Scipione magno Principe Silius l. xv. 'Has lauri residens juvenis viridante sub umbra Ædibus extremisolvebat pectore curas.' Sic magnos Principes Æneam et Achatem cogitabundos infert Maro l. viii. 'defixique ora tenebant Æneasque Anchisiades et fidus Achates.' Et Adrastum Stat. l. i. 'stupet omine tanto Defixus senior.' Ac Philippum regem Macedonum Libanius Declam. xv. *ἀλλ' ἐνεθυμήθη πρὸς αὐτὸν: cogitabat secum*. Cerda.

250 *Obtutu tenet ora*] Ordo est: Latinus defixa tenet ora: et *obtutu*, id est, intuitu, solo hæret immobilis. *Servius*.

Obtutu] Notetur locus Apul. Flor. l. i. transferentis hanc vocem ad animum: 'Arbitrabatur homines non oculorum, sed mentis acie, et animi obtutu, considerandos.' Cerda.

Soloque immobilis hæret] Philo dixit de homine cogitabundo, *πητήσαν αὐ κόραι*, quia videlicet in his hominibus pupillæ immotæ sunt. Describit utique Poëta hic Latinum *ἀνεψίζοντα, καὶ μὴ παραβλέποντα*. *Idem*.

251 *Intentos volvens oculos*] Cogitantis est gestus: sic de Boccho Salustius, 'Vultu et oculis pariter atque animo variis.' *Servius*.

Intentos oculos] Quod est capientis consilium: nam oculi per diversa vagantes, secum animum trahunt, et a fixa cogitatione abstrahunt. Sed si *intentos*, quomodo *volvens*? Quia tacitarum cogitationum est, movere ocu-

los, cum animi æstus per diversa rapiunt: ita quo ierit redieritque animus oculorum signis ostendit. *Demetrius*.

Regem Picta movet] Quippe regem, et in purpura Iliadum labor. *Servius*.

254 *Voluit*] In codicibus aliquot antiquis, *volvens* legitur: quod usque ad verbum ait protraheretur: id vero mihi satis nequaquam facit. *Pierius*.

Voluit sub pectore sortem] Sortem hic usurpavit, ut Græci *κλήρον*, et *κλήρους*, profato, effato, et responsis. Superius siquidem Faunum fatidicum genitorem: et supra, Lycias sortes, 'arcanaque fata': 'sic fata Deum rex Sortitur.' Eurip. in Phœn. sub persona Tiresiæ ad filiam, *κλήρους τέ μοι φύλασσε παρθένυ χερσὶ, ὅς ἔλαβον αἰετίσματ' ὀρνίθων μαθὼν θάκοισιν ἐν ἱερῶσιν, ὃδ' μαρτυρόμαι*. Et Pind. Pyth. Od. iv. *μάντις ὀρήχουσι, καὶ κλήροισι θεοπροπέωσι ἱεροῖς μύθος ἔμβασε στρατὸν πρόφρων*. *Germanus*.

255 *Ab sede profectum*] In antiquis omnibus codicibus *ab sede*, in aliis *a sede*, et in aliquot, *profectum*, sed syllaba repugnante, prima enim in *provehor* longa est, 'Provehimur pelago.' *Pierius*.

Profectum] *Profecto*, vel *Profecto* (id est, ratiocinando) legendum censet Scottus observ. poet. ii. 49. Sed tota errat via, et Pierii sententiæ subscribendum. *Emmeness*.

256 *Portendi*] Porro tendi, prædici, significari. *Servius*.

Paribus auspiciis] Pari potestate: et tractum est ex comitiis, ut diximus in quarto. *Servius*.

257 *Huic*] In Oblongo codice Vaticanæ bibliothecæ, et in Mediceo, *hinc*, adverbium, scriptum observavi. In reliquis omnibus *huic*: quod apte quadrare videtur, 'Hunc portendi generum, Huic futuram progeniem virtute egregiam.' Sed neque inconcinnum est *hinc* legere. *Pierius*.

258 *Quæ viribus occupet orbem*] Est hoc quod supra: 'quorumque a stirpe nepotes Omnia sub pedibus, quæ Sol utrunque recurrens Aspicit Occa-

num, vertique regique videbunt.' *Cerda.*

259 *Tandem*] Post diurnam co-
gitationem. *Donatus.*

Latus] Quia repererat felices exitus. *Idem.*

Alit] Si enim oratione Ilionei conferas quæ Latinus respondit, brevissime respondet: et brevius adhuc, si cogites negotii gravitatem de deligendo successore, et nuptiis natæ. Quibus rebus quid gravius? Itaque hic quadrant verba Sidonii l. 1. de Theodorico: 'intromissis gentium Legationibus, audit plurima, pauca respondet.' Pari Regiæ majestatis decoro in l. post multa ejusdem Ilionei verba, 'Tum breviter Dido vul- tum demissa profatur.' *Cerda.*

Di nostra incepta secundens] Secundum priscam consuetudinem locutus de publica utilitate, id est, pace, et de regis nuptiis, facit ante Deorum commemorationem, sicut in Catonis orationibus legimus. Hinc est in divinatione Ciceronis, 'Si quid ex aliqua vetere oratione, Jovem ego optimum et maximum.' Ipse etiam Virgilius alibi, 'Præfatus divos solio rex insit ab alto.' *Servius.*

Nostra incepta] Quod magnopere desideramus, compleri optamus: hoc optatum pertinet ad nuptias filiæ, de quibus diutius cogitaverat. *Donatus.*

Di nostra incepta secundens] Istiusmodi formulas collegit diligenter Brisson. de form. l. 1. Hoc eodem verbo noster utitur Ge. iv. 397. 'Expediat morbi causam, eventusque secundet.' et Æn. iii. 36. 'rite secundarent visus,' &c. id est, prosperarent, ut Non. Marc. l. ii. qui hoc etiam exemplum habet Propertii l. ii. 'Jam liquidum nautis aura secundet iter.' *Emmensen.*

260 *Augurium*] Propter ea quæ dicta sunt supra. *Servius.*

Trojane] Nam nomen Ilionei ignorabat. *Donatus.*

Quod optas] Id est, pax. *Servius.*

Dolph. et Var. Clas.

Quod optas] Brevis, sed plenissima promissio. *Donatus.*

261 *Nec sperno*] Quia dixerat, 'fortunæ parva prioris Munera.' Et est Liptotes: id est, libenter accipio. *Servius.*

Munera nec sperno] Hinc Ovid. in epist. Helenæ ad Paridem: 'Aut ego te potius, quam tua dona sequor. Atque ea non sperno.' *Cerda.*

Non cobis rege Latino] Par illud Ge. iv. ubi Aristæus ad matrem, 'te matre relinquo,' videlicet honorem mortalis vitæ. *Idem.*

262 *Uber agri*] Ubertas. Alibi, 'Pecorique et vitibus almis Aptius uber erit.' Et est major petitione promissio. Nam illi tantam litus petierant. *Servius.*

Uber agri] Pro, ubertas agri. Ita loquuntur Symmach. ep. 1. 7. 'His quippe mensibus Campana nitet agri ubere, et arbusti honore.' Noster alibi: 'et fertilis ubere campus,' id est, fecunditate. *Cerda.*

264 *Sociusque*] In Romano codice, et aliquot aliis antiquis, *sociusque* legitur: quod magis placet, quam *sociusque*. *Pierius.*

266 *Pacis erit*] Fœderis: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. *Ser.*

Tyranni] Græce dixit, id est, regis. Nam apud eos tyranni et regis nulla discretio est: licet apud nos incubator imperii, *tyrannus* dicatur. Sane apud Græcos *hic* et *hæc tyrannus* declinatur. *Idem.*

Tyranni] Hoc nomen posterioribus sæculis infamatum est: nam reges quoque tyranni dicebantur. *Donatus.*

Tyranni] Aristophan. in nubiis Jovem vocat θεῶν τύραννον: et in Plut. διὰς τυραννίδα. Et Isocrat. in laudatione Helenæ, de Theseo dixit τυραννεῖν, et τυραννῖν: quem justissime et præclare ibidem regnasse prædicat, νομῖμος καὶ καλῶς. Et in Enagor. τυραννίδα accipit simpliciter pro regno. Ait enim τυραννίδα εἶναι καὶ τῶν θεῶν ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἀνθρώπων μὲν

Virg.

9 Q

γιστον, καὶ συμβόρατον. Huc pertinent verba Probi in Miltiade: 'Tyrannusque fuerat appellatus, sed iustus. Non enim erat vi consequutus, sed suorum voluntate, eamque potestate bonitate retinuerat. Omnes autem et habentur et dicuntur Tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quæ libera fuit.' Plutar. in Dione proverbialiter dixit, ἦν δὲ οὐλοῖα μεγάλη τῷ Διῶνι, καὶ σχεδὸν τι τυραννική πομπή, καὶ κατασκευὴ περὶ τὴν διαρταῶν: *Ingentes erant Dionis facultates, tyrannicusque prope domi splendor et instrumentum*, id est, Regius splendor. Dio enim non Tyrannus, imo eversor Tyrannidis in Sicilia. Ex hac itaque antiquorum significatione, et hic Virgilius Æneam *Tyrannum* vocat; ut postea Latinum ipsum; nam Furia 'Laurentis tecta Tyranni Celsa petit.' Et Valer. Flac. in Arg. 'Nunc precor ad vestri, quicumque est, ora Tyranni,' id est, Regis: et Seneca in Cæt. de Hercule moriente: 'Quis sic triumphans lætus in curru stetit Victor? quis illo gentibus vultu dedit Leges Tyrannus? quanta pax obitus tulit? Postea detorta est vox ad eum, qui enormiter et injuste dominatur. *Cerda.*

268 *Est mihi nata*] Male multi arguunt Virgilium, quod Latinum induxit ultro filiam pollicentem. Nec oraculum considerantes, quia Italo dari non poterat; nec Æneæ meritum, quem decebat rogari. Nam antiquis mos fuit meliores generos rogare. Sic Terentius, 'Hac fama impulsus Chremes, Ultro ad me venit, unicam gnatham suam' Cum dote summa filio uxorem ut daret. Hesiodus etiam περὶ γυναικῶν, inducit multas Heroïdas optasse nuptias virorum fortium. *Servius.*

Est mihi nata] Verecunda oblatio, et adversus omnem exprobrationem munita: ne forte illud dici posset Terentian. 'Aliquid monstri alunt, et quoniam nemini obtrudi potest, itur ad me.' *Donatus.*

Est mihi nata] Sic et Alcinoüs Nausicaam filiam Ulyssi offert. Od. II. Παῖδά τ' ἐμὴν ἔχμεν, καὶ ἐμὸς γαμβρὸν καλέσθαι. *Germanus.*

269 *Sortes*] Modo abusive pro oraculis posuit. Nam non proprie dicuntur, *sortes*; hic autem a Fauno oraculum, non *sortes*, acceperat. *Servius.*

Sortes] Cicero loquens de obacritate oraculorum de Divinat. II. 56. 'Sors ipsa ad sortes referenda:' et paulo post, 'Sors illa edita opulentissimo regi Asiæ,' id est, oraculum. *Emmenes.*

Plurima cælo Monstra sinunt] Aut per augmentum dixit: aut et alia visa intelligamus. Nam duo, plurima non sunt. *Servius.*

270 *Generos externis adfore ab oris*] Signate, ut supra, *externa a sede*. Quasi communiat Latinus id, quod obijci poterat, videlicet Æneam non esse externum, quia a Dardano Italo. Ait itaque Latinus, considerandam non tam generis, quam loci disjunctionem: ita ille oraculum interpretans, quo fuerat pronuntiata, 'Externi venient generi.' Ideo itaque, *ab oris, ab sede*. Ceterum, ex perustrato hoc loco Adrastus apud Stat. Theb. II. 'Sed mihi nec Sparta genitos, nec ab Elide missos Jungere fas generos.' *Cerda.*

271 *Hoc Latio restare capunt*] Hoc Italiam manere significant. Nam sic dicimus, 'hoc mihi restat:' id est, manet me illa res. *Servius.*

272 *Poscere fata*] Stephanus in lect. Virg. in non nullis codicibus legi *poscere* testatur. Sed non placet. *Emmenes.*

273 *Mens augurat*] *Auguro* dicimus, secundum Plinium, cum presagio mentis futura colligimus: *Auguror*, vero tunc, cum futura veris captamus auguriis. *Servius.*

Augurat] Dicit *auguro*, probat Nonius testimonio Actii, Eanii, Pacuvii, Tullii, Virgilii. Lege illum. Cum sententia Latini optantis aptari Æ-

næ Deorum fata, affine illud Sallust. Jug. 'Ubi Marius haruspici dicta eodem intendere videt, quo cupido animi hortabatur.' *Cerda.*

Opto] Ad laudem Æneæ. *Donatus.*

274 *Numero omni]* Utrum equorum numero, an legatorum? Sed si de equis trecentis dixit, perite locutus est: nam in legione non nisi trecenti equites erant, quæ tamen legio habebat sex millia virorum. Per quod ostendit unam habuisse legionem Latinum. Item alio loco, 'Tercium scutati omnes, Volscente magistro.' *Servius.*

275 *Stabant terc.]* Notes hic studium veterum in alendis equis: Ge. III. 'Pascit equos.' Hic adjungo Lærtii locum in Empedocle, οἰκῶν ἡρω-
τροφούσαι λαμπρά ἵππων: *Familia, quæ equos alerent, illustres erant.* Spartianus: 'Ipsi principes viri equilia sedulo pascabant, unde equos antiquæ et generosæ notæ ac nominis, et ad circum et ad bella haberent.' *Cerda.*

Nitidi] Hanc vocem dicit de pinædine, Ge. I. 'interque nitentia culta.' In Æn. VI. 'nitentes equos' dixit. *Cerda.*

In præsepibus altis] Multa non propter se, sed propter aliud dicuntur. Nam per *præsepia alta*, eqnorum magnitudo monstratur. Homerus βαθύ-
πεπλος 'Ελέγε, id est, longas vestes habens. *Servius.*

Præsepibus] Hæc Homer. II. VIII. vocat κάπας a verbo κάπτειν, quod est, *edere*; itaque κάπας sunt præsepia, in quibus jumenta edunt. Sic βου-
κάπας, boum præsepia. Inde est ut καπηλείον, *cauponor*, et καπηλείον *caupona*, non dicantur a vino, quod male plerique putant, sed a cibo. *Cerda.*

276 *Ordine]* Pro merito singulorum. *Servius.*

277 *Instratos ostro]* Stratis purpureis ornatos. *Donatus.*

Instratos] Non placet quod in plerisque legitur exemplaribus, *instruc-*

tos, quum equos *interni* dicatur, et stragula quæ dorso internuntur. *Pierius.*

Instratos] Putat Brisson. l. III. de Regno Persico, dictum hoc a Virgilio exemplo Persarum. Nam horum vectatio, quæ prius acris tota et militaris, versa est in luxum ac mollietiem. Neque enim tam ornatus gratia, quam ut molliiter insiderent, minusque succuterentur, equos stragulis internere apud eos invaluit. Sic ferme ille. Sed potius credo adumbratum a Romano Poëta morem Romanorum, quibus in bello usus fuit stramentorum. Silius l. V. de equo Flaminii Consulis, 'Stat sonipes, vexatque ferox humentia fræna, Caucasiam instratus virgato corpore tigrim.' Frontinus II. 4. in quodam stratagemate: 'Agasones lixasque armatos simul ire jussit, jumentorumque magnam partem instratorum centunculis, ut per hoc equitatus species objiceretur.' Dixit vero *instratos*, ut intelligas clitellas ex purpura, aut talia hujusmodi; nam apud antiquos Romanos sellarum usus in eqnis non fuit. *Cerda.*

Ostro] Ex decoro Regiæ majestatis. Sic equus Didonis in Æn. IV. 'ostroque insignis et auro.' In Ovid. Metam. VI. leges, 'Conscendunt in equos, Tyrioque rubentia succo Terga premunt.' De equo Honorii Claudian. Paneg. 4. 'Ipse labor, pulvisque decet, confusaque motu Cæsaries. Vestis radiato murice Solem Combibit, ingesto crispatur purpura vento.' Silius de equo, 'Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta.' Livius l. XXIV. 'Cum tibi viro liceat purpura in veste stragulata uti, matrem familias tuam purpureum amiculum habere non sines; et equus tuus pretiosius instratus erit, quam uxor vestita.' Ita legit Lipsius, non, *lectus tuus*. Idem.

Alipedes] Putat Ursinus ductum epithetum a Lucret. qui l. VI. 'Nari-

būs alipedes ut cervi sæpe putantur.' *Idem.*

Tapetis] Tertio declinatur hoc nomen, *tapetum tapeti*: ut *templum templi*. Unde est *his tapetis*, hoc loco. Item, *hoc tapete, hujus tapetis*, ut *sedile, sedilis*. Unde est, 'Qui forte tapetibus altis Extrinctus.' Declinatur et Græce ὁ τάνης, τάνηρος. Unde est, *Pulchrosque tapetas, τοὺς τανήτας. Servius.*

Pictisque tapetis] Pari ambitione Ovid. Met. viii. 'Purpurensque albi stratis insignia pictis Terga premebat equi, spumantiaque ora regebat.' *Cerda.*

278 *Demissa monilia pendunt]* Suspendeda pronuntiatio est: et ambitus major est. Nam *monilia* non nisi hominum dicimus: quæ nunc ad laudem pro phaleris posuit. *Servius.*

Monilia] Ornati in formam mulierum: mirum autem benevolentiae in Trojanos signum. Nam qui pedites venerant, non debebant ad futurum generum nisi equites redire. Æneæ vero mittit bigas, honoris virtutisque causa. *Honoris*, ut curru vectus, ad socerum cum dignitate veniret. *Virtutis*, quia currus et equi instrumenta hellorum sunt: et ne ad generum potentissimus rex leve donum mittere videretur, equos mirifice laudat. *Donatus.*

Monilia] Quidam phaleras intelligunt, quidam δερβινοθήρας, sive περιέπαιον ἵππου, ex Hesych. intelligunt. Vide P. Victor. xxxiii. 12. *Taubmannus.*

279 *Tecti auro]* Aureis stragulis, De hac autem jucunda simplicitate, qua auctor τὸ αὐrum toties repetit, videatur Scal. iv. 29. *Idem.*

Tecti auro, &c.] De aureis equorum ornamentis Schefferus de re veh. i. 16. *Emmenes.*

281 *Spirantis naribus ignem]* Hanc esse notam generosi equi multis apertini ad illud, Ge. iii. 'Collectumque premens volvit sub naribus ignem,'

Sed Ποῖτα hic signatius, quam ibi: nam cum respectu ad fabulam; equos enim Solis spirare ignem par erat. Ita enim Ovidius, atque Eurip. de equis ejusdem Solis. Ille Metam. i. ii. 'Nec ibi quadrupedes animosos ignibus illis, Quos in pectore habent, quos ore et naribus efflant, In promptu regere est.' Hic in Phœniss. Ἡλιε θεῶν ἱπποῖσιν ἐδίδασκεν φλόγα: Sol volvens flamma celeribus equis. Versus ipse sumptus ex Lucret. qui l. v. 'Et Diomedis equi spirantes naribus ignem.' *Cerda.*

Spirantis naribus ignem] Tiberii equum narrat historia ἐκ στόματος σκινθηροβολῆσαι. *Taubmannus.*

282 *Patri quos dædala Cîrce]* Ingéniosa: et hoc fingit eam fecisse. Tractum autem est de Homero, qui tales equos habuisse inducit Anchisen. Et bene est compositum ad illud, quod supra ait, 'Trojæ opulentia deerit:' ut Trojanis nihil de prisca rerum copia abesse videretur. *Gentem* autem abusive dixit de equis, cum *gens* hominum sit. *Servius.*

Dædala] Vivacissimo ingenio, ut Dædalus fuit. *Donatus.*

Dædala Cîrce] Id est, ingéniosa: vel a δαῖδ' ἄλλειν, id est, artificiose facere, aut variiegare, vel ab ingenioso illo Cretensium fabro Dædalo. Ita Lucret. dicitur *Dædala tellus*, a varietate illarum; et *Dædala Minerva*, a varietate artificiorum, Ennio: eldemque Lucret. 'Dædala verborum lingua:' et, 'Dædala signa polire:' item 'Dædala carmina,' &c. Quoniam autem supra fidem et naturam est, equos hosce de genere Solis esse, ideo prudenter Dææ facinus hoc attribuitur. Vide Scal. iii. 3. et 4. ubi locum hunc a reprehensione Criticorum vindicat. Quippe eadem ratione potuit Cîrces suffurari semen equorum, qua Solis esse filia. *Taubmannus.*

283 *Nothos]* Materno ignobiles genere. Est autem hoc nomen Græcum:

nam in Latinitate deficit. *Servius*.

Supposita de matre nothos] Matrem hic suppositam dixit nove, cum subiectos partus dicamus τὰ νόθα καὶ ὑποβλήματα βρέφη, καὶ ὑποβλήματα, καὶ ὑπονοήματα. *Germanus*.

Furata] Vide Not. *Æn.* vi. 24. *Taubmann*.

Supposita de matre nothos furata creavit] Ad hunc locum vide *Macr.* vi. 6. *Emmeness*.

284 *Donis dictisque Latini*] *Equis*: et pacis nuptiarumque promissione. *Servius*.

Donis] Propter equos. *Donatus*.

Dictis] Nam pacem reportant. *Id.*

285 *Sublimes in equis*] *Lucret.* l. ii. de Cybele: 'Sublimem in curru bi-jugos agitare leones.' *Germanus*.

286 *Inachiis sese referebat ab Argis*] Bene *Inachiis*. Non enim una est Argos: fuit enim et in Italia, quam *Diomedes* condidit: quæ primo Argi, post Argyrippa, post Arpi dicta est. Fuit et in Thessalia. *Lucanus*, 'Ubi mobile quondam, Nunc super Argos erat.' Fuit et haud longe ab Athenis, quod a siti Argos *Dipsion* dictum est: apud quos magna erat societas inter eos qui uno puteo utebantur. Unde et *fratrias* dixerunt ἀδὲ τοῦ φράτος, quas tribus vocamus. Et notandum, quod ubi bonus sequitur eventus *Trojanos*, *Juno* removetur: et congrue, quasi nomen inimicum, quod præsens posset nocere. *Servius*.

287 *Auræque insecta tenebat*] Per elementum suum ibat. *Idem*.

289 *Prospexit*] Non dubium, quin intelligat *Junonem* ὑποβλήσαντα δειδὼν καὶ θρηνησας: est enim ὑποβλέπειν, gressi, et hostiliter, ac torce intueri. Ceterum similis fictio est apud *Nonnum* l. xxii. ubi *Juno* videns *Indos* morem *Baccho* gerentes, omnia turbat, illorum animis impetum immit-tens. Et l. xi. *Luna* ex aëre intue-tur odio et invidia *Ampelum* exul-tantem. Similis apud *Statium* *Theb.* l. vii. ubi *Bacchus* videns exercitum

appropinquantem *Thebas*, altricem domum, ingemit, et conatur omnia disturbare. *Cerda*.

Ab usque] *Ab usque* et *ad usque* usurpative dicimus. Præpositio enim nec adverbio jungitur, nec præposi-tioni. *Usque* autem, aut præpositio est, aut adverbium. *Servius*.

Ab usque] Nota, præpositionem etiam jungi præpositioni, ut et ad-verbio; contra *Servium*. Sic *Inante*, apud *Propert.* ii. 2. *Deprocul*, apud *Plaut.* *Persa* iv. 2. ut *desub* apud *Florum*: ita passim, *desubito*, *derepente*, *abusque*: ita *subposteaquam*, apud *Cic.* teste *Fabricio*. *Taubmann*.

Ab usque] Vide *Hadrian.* *Card.* de serm. Latino. *Emmeness*.

Moliri] Pro ædifico frequens in hoc vate. Sic supra; 'molirique aggere tecta.' In i. 'molirique arcem.' In iii. 'classem molimur.' In hoc lib. 'moliturque locum,' id est, ædificat et construit locum. Verum est addi vim. *Cerda*.

290 *Jam fidere terræ*] Per dativum jungendum, aliter non procedit. Ut, 'fidere nocti.' *Servius*.

Fidere] Antiqui plerique codices, *sidere terræ* legunt, ut eo significato *considerare* sæpe dictum: quod enim proxime futurum videbatur, jam acta esse sibi proponit: ideoque etiam il-lud eodem modo dictum, 'Moliri jam tecta videt.' *Priscianus* tamen *fidere terræ* agnoscit: perinde ac illud etiam, 'fidere nocti.' *Pierius*.

291 *Stetit*] Quod solet esse cogitan-tum, id est, stare. *Servius*.

Stetit acri fixa dolore] Tale quid *Apollon.* ἐπὶ χόλος αὐτὸς σταθεὶς Κρόνο-δος. *Germanus*.

Stetit] Non sponte, sed invidia et dolore fixa. Mores fæminarum exa-minat *Scal.* iii. 13. *Taubmann*.

292 *Quassans caput*] *Lucret.* l. ii. 'Jamque caput quassans grandis sus-pirat arator.' Et *Virg.* l. xii. 'Ille caput quassans, Non me tua fervida terrent,' &c. *Germanus*.

293 *Hec stirpem*] Oratio pathetica: cuius initium ab ecphronesi abruptum est: neque etiam convenit indignantes leniter incipere: tota enim stricta sententiarum brevitate, crebrisque figurarum mutationibus, velut inter æstus iracundiæ, fluctuat. Videatur Macrobi. iv. 2. *Taubmann.*

Fatis] Voluntatibus. *Servius.*

Fatis contraria] Qui contrariis fatibus nascuntur, immortales inter se inimicitias exercent: confirmat etiam Deos fatibus agi: dolet igitur Juno, quod debuissent timere fata sua Trojanæ, et non timuerint: dolet quod superiores semper evaserint; et quicquid excogitare potuerit, vicerent. *Donatus.*

295 *Capti potuerunt capti*] Cum felle dictum est. Nam si hoc removeas, erit oxymoron. Dicit autem omnia, quæ contigerunt, non videri contingisse, quia non obfuerunt. *Capti* autem *capi* sic dixit, ut Cicero, 'Ut in uberrima Siciliæ parte, Siciliam quaeremus.' *Servius.*

Num capti potuerunt capti] Sic pari δέυ-
μωρον luit Lucet. l. i. 'Ut puerorum ætas improvida ludificetur Laborum tenuis, interea perpotet amarum Absynthii laticem, deceptaque non capiatur.' Et Eurip. in Alceste. eadem figura: κόμῃς πρὸς θεῶν ἀπ' ὀμμάτων *Γυναικὶ τήδε, μή μ' ἔλῃς ῥημένον* et Catull. 'Nequicquam tacitum cubile clamat.' Cic. in Verrem, 'Si tacent, satis dicunt.' *Germanus.*

Num capti] Sic Petron. de Equo Troj. 'Ibat juvenus capta, dum Trojam capit.' ita Manil. l. iv. 'Captus et captis Orbis foret.' V. N. Æn. xi. sequiturque sequentem. *Taubmann.*

Num capti, &c.] Desumptum hunc locum ex Ennio Ann. x. testatur Robert. Tit. loc. Controv. viii. 21. qui similes ex veteribus locutiones congressit, et præ cæteris Rittershusium ad Oppian. i. 260. *κυρὴν καὶ ἄγχεσσαν*, vel fortunam Trojæ ægre

quamquam tulit Juno, renascebatur tamen ex Trojæ cineribus Roma. Vide Ovid. Fast. i. 523. 'Victa tamen vinces, eversaque Troja resurges,' &c. Quo genere usurpetur *Stirps*, docet Charisius inst. Gramm. l. i. *Emmeness.*

296 *Medias acies*] Per gladios et per ignes non extremos, sed medios, quibus nulla possunt esse graviora pericula. *Donatus.*

297 *At (credo) mea numina tandem*] Nec fatigata destitit, nec satiata requievi. *Servius.*

At (credo) mea numina] Nec fessa sum odiis, nec quievi saturata. *Don.*

At (credo)] Ironice. 'Ἄλλ' ὄμῃς, Demosth. qua significatione *puto* est apud Poetas. Fabric. rectius legi censet: 'an, credo, mea numina tandem Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi.' Dicit enim se nec fatigatam destitisse, nec satiatam quivisse. *An, credo*, in Ironiis vim habet. *Taubmann.*

At (credo), &c.] Sic auctoritate se destitutum quaeritur Æn. i. 41. *Emmeness.*

298 *Exsaturata*] In Oblongo illo pervetusto Vaticanæ bibliothecæ codice *exsatiata* legitur, præter differentiam, quam Cornelius Fronto ponit, ut *Satiatus* ventris, *Saturatus* animi sit. Contra quem Fl. Sosipater ita: 'Saturitas in cibo tantum dicitur; in cæteris vero, satietas.' Sed Virgilius, 'Odiis haud exsaturata quievi,' dixit, superstitionis nimirum utriusque observatione, quum et *saturus* et *satis*, *saturitas* et *satietas*, ad omnes sensus pertinere M. Tullii, Sallustii, Columellæ, et aliorum auctorum testimoniis comprobetur; quæ ideo non apponi, quod ea omnibus in promptu esse satis sciebam. *Pierius.*

299 *Patria excussos*] Satis signate locutus est. *Servius.*

Excussos] Non dixit, *Extractos*, ut Cicero et Livius: sed *excussos*; in quo mira vis. Ita Æn. v. 'excussa quoque pec-

tore Juno est.' Æn. ix. 'Excutiat Teucros vallo.' Scal. iv. 16. *Taubmann.*

300 *Obponere*] In antiquis aliquot codicibus, *exponere* habetur, quasi ipsa quoque Juno sese periculis objecerit. Sed *obponere*, quod in pluribus habetur, omnino melius, et conatum adversus Trojanos ingentem ostendit. *Pierius.*

Me obponere ponto] Plus est, quam si diceret tempestates. *Me* autem per physiologiam imbres, tonitrua, tempestates. *Servius.*

301 *Absumpta in Teucros vires*] Propt. 'Dixerat, et pharetræ pondus consumpsit in arcus:' et Gatul. 'Anxia in assiduos absumens lumina fletus.' Sic Græci ἀναλίσκειν εἰς. Plutarch. in lib. πότερον ἀθηναῖοι πλέον ἀνθρωπῶς φανέται ὁ δῆμος εἰς βέλχας καὶ φοιήσας, καὶ οἰδίποδας, καὶ ἀντιγόνην, &c. et eodem: ὡς ἀμαρτάνουσι μεγάλα ἀθηναῖοι τὴν σπουδὴν εἰς τὴν παιδίαν καταναλίσκοντες, τοῦτέστι στρατευμάτων ἐφόδια καταχρησγόντες εἰς τὸ θέατρον. Et Poëta Græcus queritur in se arcum pharetramque Amoris exhaustam et consumptam, εἰς ταῦτον φαρτέρων ἀνθρωπίνην ἔρωτος. *German.*

302 *Aut Scylla mihi*] Bene *mihi*: ac si diceret, Etiam quæ per suam naturam soleat nocere, me rogante, non potuerunt obesse Trojanis. *Serv.*

Vasta] Sunt quidem antiqui codices, in quibus *dira Charybdis* habeatur. Sed *vasta* longe decentius dictum, idque ex Synepieia Catulli, 'Quæ Syrtis, quæ Scylla mihi, quæ vasta Charybdis.' *Pierius.*

303 *Conduntur Thybridis alveo*] Condi proprie dicuntur, qui sibi statuunt civitatem. *Conduntur* ergo, sedem stabilem locant. Sullustius, 'Parte conditor orbis terrarum.' Et sunt propria verba, quæ nulla ratione mutantur: nam ut 'sacerdotes creari,' 'virgines capi' dicimus. *Servius.*

Thybridis alveo] Non *undis*, sed *alveo* legendum hic, disces ex Nobiliis.

Heinsio ad Ovid. Metam. v. 624. et Pontano ad Macrobius Saturn. iii. 1. *Emmeness.*

304 *Securi*] Emphasis non vulgaris: nam hæc securitas pro contemptu est: ut Æn. i. 'securus amorum germanæ,' id est, contemnens. Ovid. ad suum librum Trist. i. 'Denique securus famæ liber ire memento.' Quasi suus liber sit projecti jam pudoris, et profligatæ verecundiæ. *Cerda.*

Pelagi] Propter illud, 'Sed terra graviora manent.' *Servius.*

Securi pelagi] Musæus Leandrum ἀφειδήσαντα θαλάσσης. *Germanus.*

Securi pelagi] Ita Æn. i. et x. 'securus amorum,' id est, contemptor; secretus ab amorum cura et metu. Scalig. iv. 16. *Taubmann.*

Mars perdere gentem] Bene belli et vastationis quærit exempla in rebus hujusmodi: sicut in primo, naufragii. Pirithous Lapitharum rex cum uxorem deduceret, vicinos populos Centauros, etiam sibi cognatos, et Deos omnes, excepto Marte, ad convivium convocavit. Unde iratum numen immisit furorem, quo Centauri et Lapithæ in bella venerunt. *Servius.*

Mars perdere gentem] Ab exemplis iras suas accendit, et ostendit minores Deos ad plenum se defendisse. Comparat causas, delicta, et personas. *Donatus.*

Mars perdere gentem] Ut πόθος augeatur, jungitur argumentum a minore. Pirithous Ixionis F. Lapitharum rex nuptias celebrans, vicinos Centauros et omnes Deos, præter Martem, invocat, qui iratus Furem immisit, qui Centauros cum Lapithis committeret. Ovid. Met. xii. 5. obiter. *Taubmann.*

305 *Lapithum*] An voces συγκατεῖσαι, concisæ seu contractæ, accentu insigniendæ sint, disputat in Orthograph. Dausq. c. 9. *Emmeness.*

Concessit] Ideo dixit, ut ostenderet minora numina, nisi impetraverint, nocere non posse. Statius de Ve-

nere, 'Infandum natæ concessit honorem.' *Servius*.

Concessit] Nota, minora numina, nisi impetraverint, nocere nemini posse. Sensus est: Jupiter concessit Dianæ suas iras in Calydonem effundere: vel; ita ulcisci Calydonem, ut iræ suæ satisfaceret. Est autem Calydon civitas Ætolia, regia Cenei, qui, cum omnibus Diis, excepta Diana, de primitiis sacrificasset, irata Dea aprum immisit omnia vastantem, qui tandem a Meleagro interfectus est. Hanc Fab. describit Hom. Il. i. et Ovid. Met. viii. 5. *Taubmann*.

306 *Antiquam genitor Calydonæ Dianæ*] Ceneus Calydonis rex de primitiis omnibus numinibus sacrificavit, excepta Diana: quæ irata aprum immisit: qui cuncta vastabat, donec a Meleagro occideretur. *Servius*.

Calydonæ Dianæ] Vide fabulam apri Calydonii Iliad. i. 1. *Germanus*.

307 *Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente*] Hæc est vera lectio: sic et sensus procedit, ut uterque ablativus sit. Nam si *Calydonæ* legas, vitium erit, nec sensus procedet. *Scelus* autem pro *pæna* posuit: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Ut, 'et scelus expendisse merentem.' *Servius*.

Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente] Priscianus, ubi non semper copulativas eosdem casus sibi adungere disserit, testimonium hinc citat: ubi scriptum agnoscat, 'Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydonæ merentem: pro 'quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente.' Utrumque tamen melius, accusativo vel ablativo casu quibusdam in codicibus inveniri, ut sit *concessit* verbum. Cui subijciatur per repetitionem, 'Quod scelus, aut Lapithas tantum, aut Calydonæ merentem: vel in modo consequentiæ (ut jam passim legitur) 'Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente.' *Pierius*.

Quod scelus, &c.] Id est, quam sceleris pœnam? ita *Æn.* ii. 'scelus expendisse merentem.' Ut igitur iras suas accendat Juno, non solum personas, sed et causas sive delicta componit. *Taubmann*.

308 *Aut ego*] Designat stomachum hæc particula: sic i. 50. 'Aut ego, quæ divum,' &c. Ovid. Epist. Heroidum xii. 'At tibi Colchorum,' &c. ad quem locum consulendus Nobiliss. Heinsius: idem docet Macrobius Saturn. iv. 2. *Emmenens*.

309 *Quæ potui infelix*] Id est, nocens, irata: ut contra, *Sis felix*, id est, propitia: sicut diximus supra. *Servius*.

Potui] Non placet Canterus ii. 2. qui locum hunc et alla quæpiam tam Virgilii quam aliorum explicat, verbi hujus vi adempta, ita ut 'Antenor potuit penetrare,' sic tantum, Antenor penetravit: et hic, 'nil linquere inausum quæ potui,' sit, nihil reliqui inansum. Loca alia vide in eo. Imo vis tota orationis posita in expresso verbo: ibi enim dolet Venus se non posse quod mortalis Antenor: hic dolet Juno potentiam suam rejecisse in nihilum. *Cerda*.

Nil linquere potui] Pro, nihil inausum reliqui. Elegans verbi *Potsum* usus: de quo plurima G. Canterus Nov. Lect. ii. 2. *Taubmann*.

Linquere potui] Pro nihil inausum reliqui: de hac locutione vide Torrent. ad Horat. Od. iii. 3. 'possit dare jura,' pro 'jura det: sic noster *Æn.* xii. 'quam propter tantos potui perferre labores: ut monet Sciopp. verisim. ii. 20. *Emmenens*.

Memet] Multum efficax, ait Scal. ita Catullus: 'Conjugia infido consoler memet amore.' *Cerda*.

In omnia verti] Sic in xii. 'Verte omnes tete in facies.' Quis scit, an utroque in loco alluserit Poëta ad naturam Dei Vertumni, qui 'formas Deus aptus in omnes?' ait Ovid. Metamorph. xiv. Vel alludit ad vete-

rem partemiam *ἑκαστα δρᾶν*, omnia facere, de irrito conatu. Sen. epist. 126. 'Quid formam colis? cum omnia feceris, a multis animalibus vin- ceris.' Martial. Epig. II. 14. 'Omnia cum fecit, sed renouente Deo.' *Idem.*

310 *Vincor ab Ænea*] Nomen propriam pro convitio ponit: quasi dicat, ab uno, eodemque vitiosissimo. *Donatus.*

Vincor ab Ænea] Alibi Maro: 'mortali vincor ab hoste' ut Poëta Græco Epigr. *ὄλοι, ὅτῳ θνητοῦ λείπομαι ἀδύνατος. Germanus.*

Vincor ab Ænea] Ita in Græco Epigram. *ὄλοι, ὅτῳ θνητοῦ λείπομαι ἀδύνατος.* Ita Juno eadem apud Sen. in Furent. 'De me triumphas?' loquitur de Hercule. Est enim hoc intolerabile, ut et illud nostri alibi: 'mortali vincor ab hoste.' Tolerabilius si Dii a Diis: sic Neptunus apud Euripidem non erubescit fateri se superari ab Junone et Pallade. Oratio tamen ipsa tota est ad *αἰχμησιν*, et incrementum, neque enim Juno victa ab Ænea, sed a fati, quæ inviolabilia. Explicat hoc ipsa in 1. 'mene incepto desistere victam, Nec posse Italiam Teacrorum avertere regem? Quippe vetor fati.' Huc trahendum illud ejusdem lib. 'Ilium in Italiam portans, victosque Penates.' Victi enim dicuntur non tam relatione ad Græcos, quam ad fata, quæ jubebant eos Troja migrare. *Cerda.*

311 *Inplorare quod usquam est*] Ac si diceret, etiam humilia. Quod autem Juno ubique alieno uti introducit auxilio, physicum est. Natura enim aëris per se nihil facit, nisi aliena conjunctione, ventorum scilicet, qui creant nubes et pluvias. *Servius.*

312 *Flectere si nequeo superos, &c.*] Eadem vis huic versui, ac trito proverbio, 'omnem lapidem movere.' Quod alia forma concepit Plutarch. in Amator. *ἀκίνητα κινεῖν, movere im- mobilis*: et in vita Dionis, *πᾶσαν μη-*

χάτην αἰρᾶν, movens omnem machinam. Alia Oppian. Cyn. I. 1. *ἰσχυρῶς Πάτρα λίθον, &c. Peracrutatur omnem lapidem.* Ab Virgiliana Junone:—Junonis ejusdem minæ apud Senecam in Furent. contra Herculem: 'Educam, et imo Ditis e regno extraham Quidquid relictum est.' Et Valer. Arg. I. III. ubi Juno eadem, et contra eundem Herculem: 'Furias, Ditemque movebo.' Plutonis apud Claudian. Rapt. I. 1. 'patefacta cibo Tartara, Saturni veteres laxabo catenas.' Et Magæ apud Lucanum I. VI. 'tibi pessime mundi Arbitr immittam ruptis Tita- na cavernis, Et subito feriere die.' Et Statii Silv. III. 'Asperaque invitæ perfringam viscera terræ.' Verbum *movebo* dat idem Junoni Valer. Flac. Arg. I. V. in re simili: 'Verum alios tunc ipsa dolos, alia orsa movebo.' Et Manilius lib. I. 'imumque Ache- ronta movere.' *Cerda.*

Flectere si nequeo superos, &c.] Hanc orationem vultu valde irato pronun- tiavit Juno, juxta præceptum Horat. de art. Poët. vs. 106. 'tristia mæ- stum Vultum verba decent, iratum, plenus minarum.' *Emmeness.*

313 *Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis*] In Mediceo codice ita legitur, 'Non dabitur (esto) regnis prohibere Latinis:' forte mutatum ab iis, qui Tritemimerim brevem au- fugiebant. *Pierius.*

315 *Atque moras tantis licet addere rebus*] Ostendit Deos retardare posse fata; non penitus tollere. Ut, 'decemque alios Priamum superesse per annos.' Quæ autem dicit, etiam a Creusa dicta sunt, ut, 'regnumque et regia conjux Parta tibi.' *Servius.*

At trahere, atque moras, &c.] Nimi- rum et Eurip. in Herc. *ἐν ταῖς ἀναβο- λαῖς τῶν κακῶν ἔνεστιν ἄκη.* Tota autem hujus loci æconomia et com- mentum, de Junone Argis redeunte, constat Homeri imitatione 'Οδ. E. Neptunum ab Æthiopia revertentem inducentis, et protinus Ulyssis sche-

diam immissa tempestate conquis-
santem, eo loco cui initium est : Τῶν
δ' ἐξ αἰθέρων ἀνδρῶν κρείων ἐνοσίχθων.
Ut autem hic, 'At trahere, atque
moras : ' &c. Neptunus ea iracundia
secum ratiocinatur, ut, quamvis U-
lysses jam Phæacum terræ propin-
quaverit, et pene applicuerit, ubi
naufrago tutum etiam receptum fata
dederint, nihilominus illi facessere
negotium constituat : his : Καὶ δὴ φαί-
κων γαίης σχεδὸν, ἔνθα οἱ αἶσα Ἐκφυ-
γέω μέγα πείρας διζύος ἥ μιν ἰκάνει
'ΑΛΛ' ἔτι μὲν μιν φημι ἔδην ἔλδαν κακό-
τητος. Atque ut hic paulo ante :
'stetit acri fixa dolore, Tum quassans
caput : ' Hom. prius : ὅδ' ἐχέαστο κη-
ρόβη μᾶλλον Κιησας δὲ κόρη προτὶ θυ-
μῷ μῆσσοιο θυμῶν. Germanus.

316 *At licet amborum*] Magnum
factionis inimicitie consilium, ut dis-
siparet populos, cum regum concor-
diam non posset rumpere. Conver-
titur autem ad virginem, veluti ipsa
cum Ænea aliquid egisset. Donatus.

Excindere] In Mediceo codice, *ex-
cidere* legitur. Sed *excindere* plus
est. Pierius.

317 *Coire*] Proprie, cum in legi-
bus *coire* dicatur de matrimonio ; sic,
matrimonium coire, et *matrimonio coito*,
et talia hujusmodi, quæ suppledat
Brissonius l. iii. de verb. significat.
'Sententiam Silius arripuit ad rem
suam l. ii. ubi Juno loquens cum
Furia : 'Hac mercede Fides constet
delapsa per oras.' Volebat scilicet
everti consilia Fidei. Ita et Æneid.
viii. 'poscant acies, et fœdera rum-
pant.' Cerda,

Mercede] Eodem plane sensu dixit
Cic. Tusc. iii. 'Nam istud nihil
dolere non sine magna mercede con-
tingit immanitatis in animo, stuporis
in corpore.' Quod Achilles Statius
translatum ex Crantore jam docuit,
qui ante Tullium : τὸ γὰρ ἀνῶδιον
τοῦτο οὐκ ἔνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν
τῷ ἀνθρώπῳ τεθριῶσθαι γὰρ μὲν σῶμα
τοιούτου, ἐνταῦθα δὲ ψυχῇ. In his lo-

cis merces sumitur non vere pro mer-
cede, sed pro malo, et nocumento, et
etiam apud Callimach. in hymno Dia-
næ : Ὀδὲ γὰρ Ἀτρείδης ἄλγυν ἐπαφί-
πασε μίσθῳ : Neque enim Atrides parva
se mercede jactavit. Id est, non parvo
damno. Cerda.

318 *Sanguine Trojano et Rutulo da-
tabere, virgo*] Ambitosæ execrationes.
Servius.

*Sanguine Trojano et Rutulo dabitere,
virgo*] Ita Orph. Arg. de Medea : Ἐβ-
ρον ἐνυδρίων τε, δρακοντείων τ' ἀπ' ὀδόν-
των. Tale quid apud Eurip. in Ione,
φερνάς γε πολέμον, καὶ δορὸς λαβὼν
γέρας et Æsch. in Agam. de Helena :
λικοῦσα δ' ἀστοῖσιν ἀσπίστορας κλέπτει,
λογχίμους τε καὶ ναυβάτας ὀπλισμένους,
'Αγούσά τ' ἀντίφερνον ἱλὲρ φθορὰν ubi
interpres : ἀντίφερνον, ἡγουν, ἀντὶ προ-
κὸς φθορὰν καὶ ἀπώλειαν κομίσσων.
Vocat idem ἑλένην δορίγαμβρον ἀμφι-
νεκῇ. Pronuba autem Græcis dicitur
προμηστρία, προμηστρίς, νυμφεστρία,
νυμφαγωγός. Ut autem manet te, sic
Græci μένουν sæpe accusativo jun-
gunt. Eurip. Androm. οὐδὲ τοὺς ἀπώ-
τας ἐκ δόμων Μελαντες et, ἦλθον δὲ
τὰς σὰς οὐ μένον ἐπιστολάς et passim.
Germanus.

219 *Bellona te m. pronuba*] Προμη-
στρία, νυμφεστρία. Ita Lucan. l. viii.
Cornelia : 'Bis nocui mundo : me
pronuba duxit Erinny's.' Ταντάμωδο.

Bellona pronuba] Crudelitatis scilicet
Dea. Pronubæ dicuntur, quæ
sunt in obsequio nubentis. Donatus.

Nec facis tantum] Tantummodo. Ser.

320 *Cisseis*] Regina Hecuba, se-
cundum Euripidem filia Cissei, quem
Ennius, Pacuvius, et Virgilius sequun-
tur. Secundum Homerum filia Diman-
tis fuit. Hæc se facem parere in som-
niis vidit, et Parin creavit, qui causa
fuit incendii. Ergo nunc hoc dicit,
'Talis erit Veneri partus suus.' Nam
sicut per Parin Troja incensa est, sic
per Æneam reliquæ Trojanorum.
Comparatio autem injuriosa. Nam
Veneri Hecubam, Parin Æneæ, He-

enam Lavinia comparavit. *Idem.*

Jugules] Conjugales, matrimonio et sanguine conceptos. *Idem.*

321 *Idem*] Talia, similis. *Idem.*

Partus suus] Sic et Ciceroni *Junois aureus partus*, de Augusto. Græci ita τόκον, et γένον, et λόχευμα dicunt. *Germanus.*

Et Paris alter] Victorii face alii hunc locum illustrarunt, quos sequor. Mira contumelia in Æneam, qua vult Juno illum similem fore Paridi delicto, molli, libidinoso; ducta ex Euripide in Troadib. ubi Tragicus hæc dat verba Andromachæ ad Hecubam: Φεύ, φεύ ἄλλος τις ἄλσας, ὡς τοῦκε, δέύτερος Παιδὸς πέφρηκε σῆς; *Hæu, hæu: Ajax, ut vides, alter Nata apparuit tuæ.* Ubi contumeliose Ajax δέύτερος. Eadem contumelia Virg. in x. 'muris iterum imminet hostis Nascentis Trojæ, nec non exercitus alter.' Adjungo simili dolore dictum a Philoctete Epig. iv. artificem statuæ suæ esse alterum Ulyssem. Nam videlicet statuaris fecit, ut æterna esset memoria dolorum, quos semel passus est ab Ulysse. Versus sunt: 'Ἐχθρὸς ὑπὲρ Δαναοῦς πλάσθητι ἑμὸς, ἄλλος Ὀδυσσεύς, Ὃς ἔμνησε κακῆς οὐλομένης τε νόσου: *Plastes meus supra Græcos mihi inimicus fuit, vere Ulysses alter, Qui mihi in memoriam revocavit dirum ac pestilentem morbum.* Eodem lib. ubi sermo est de statua Medæ: ἤ τις ἦσαν δέύτερος; nunquid alter est Jason? *Cerda.*

322 *Fune læque iterum recidiva in Pergama læda*] Sic lædæ recidivæ, ut Pergama. *Servius.*

Recidiva] *Recidiva Pergama* quidam dici putant, quod bis reciderint: semel ab Hercule, et iterum ab Agamemnone: quæ Euripid. in Troadib. παλιμπετὴ vocavit. Quidam sumptam arbitrantur metaphoram ab arboribus, quæ aliis sectis repullulant; ut hic ea sint recidiva P. quæ a reliquiis Trojanorum renoventur: tanquam ἀναφυόμενα, παλιμφύη et παλιμ-

πλαστῇ: quæ Serv. Æn. x. 57. *renascentia* interpretatur. Sed sic modulus syllabæ τοῦ *cædo* reclamaverit: qua causa motus videri possit Ascensius, ut *recidiva* exponeret, iterum casurâ. Sed tamen doctiores plerique malunt; 'post ruinam instaurata.' De quo dictum Æn. iv. 344. Certe Scalig. ad vers. Propertii iv. 1. 'Dicam, Troja, cades: et Troia Roma resurges;' notat: Canam, inquit, fortunam et caducæ et recidivæ Trojæ. Canam ἰλίου θλώσιν, et adventum Æneæ in Italiam, quæ fuit *τροίας παλιγγενεσία*. Sunt tamen qui *rediviva* legant: pro quibus et Propert. videtur facere iv. 1. 'Arma resurgentis dicam victricia Trojæ.' Certe *redivivum ædificium* est, ex vetusto renovatum. Est enim verbum tectonicum: unde a veteribus magistris *redivivus* vertitur *παλιγκτιστος*. Ita Catull. Carm. 17. 'Pontem inredivivum' dixit, qui prolapsus denuo instaurari non posset, auctore Scaligero. Sed vide mihi *Notas* Æn. iv. ubi accuratiora, et credo etiam veriora, attulimus. *Taubmann.*

323 *Horrenda*] Ex causa magnæ iracundiæ vehementer commota. Descriptio autem Alectus ostendit eam esse aptam tanto negotio. *Donatus.*

324 *Luctificam Alecto*] Græcus accusativus est. Hujus autem declinationis tres tantum casus usurpamus, genitivum, ut *Alectus*, nominativum, et accusativum, ut *Alecto*. *Servius.*

Luctificam Alecto] Ἀληκτὴ, οἰονεὶ μὴ λήγουσα unde et sæpe apud Hom. ἄλληκτον πολεμίζειν, ἢδὲ μάχεσθαι. *Germanus.*

Luctificam Alecto] Apud Ovid. *Metamorph. iv.* Tisiphonem 'Luctus comitatur euntem.' Eadem ibidem affert secum 'et scelus et lacrymas.' Alecto apud Claudian. in Ruff. l. i. inter alios comites sequitur 'scisso mœrens velamine Luctus.' *Cerda.*

325 *Infernis tenebris*] Vel hac una re infamis locus. Inde in vi. loquens

de inferno noctem vocat. Euripid. Hecub. dixit: *Νεκρῶν κενθμῶνα, καὶ σκότειν πύλας: Mortuorum latebram, tenebrarum portas.* Lucret. l. iv. 'lucis egens Tartarus.' Ovid. Met. iv. 'caliginis umbras.' Stat. Theb. i. 'caligantes campos.' Virg. Georg. iv. 'Stygiis tenebris.' et in i. 'Styx atra.' Martial. l. i. 'Stygiis umbras.' Silins l. xii. 'infernis nebulis, pallente umbra, noctem profundam.' Inde ipse Pluto 'Ἄδης Græcis, quod Virg. reddit in vi. 'sine Sole domos.' Ovid. in Metamorph. x. 'Umbrarum dominum.' Alii 'opertum Deum, opacum, tenebrosum.' Cerda.

327 *Odit et ipse pater Pluton*] Venerationis est ipse pater. Nam Furie, Acherontis et Noctis sunt filie. Serv.

Odit] Eandem et Claud. 'invisum numen' vocat: ita Lucan. l. ix. de Medusa: 'Hoc monstrum timuit genitor, ipsæque sorores Gorgones,' &c. Taubmann.

Odit et ipse pater Pluton] Sic et Ditem patrem Cic. de nat. Deor. vocat. 'Terrena autem res omnis atque natura Diti patri dedicata est, qui dives, ut apud Græcos *πλούτων*, quod recidunt omnia in terras, et oriantur e terris.' Etymi quoque ejus rationem reddit Lucianus *περὶ θυσίων*, διὰ τὸ πλουτεῖν τοῖς νεκροῖς. Idem et *πλουτέως*, et *ἄδης*. Ut autem *Odit et ip. pat. Plut. od. sor.* sic et Hesiod. in Theog. *τά τε στυγέουσι θεοὶ περ. . δειδὼν δὲ καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσι τοῦτο τέρας.* Germanus.

Et ipse] *Καὶ αὐτός.* ut Hom. Od. K. de Circe: *θεὰ δ' ἔλειπε καὶ αὐτῇ.* Id.

Pluton] Ita et Claudian. Rapt. i. 'Jamque viam Pluton superas molitur ad auras.' Ita in correctissimis, non *Pluto*. Sed Virgilium quidem coëgit ratio metri. Cerda.

329 *Atra*] In veteribus plerisque codicibus, *pullulat ora*, figurate positum inventas: quamvis, *atra*, magis placeat eruditis. Est et illud more quodam suo scriptum in Romano co-

dice, 'pullulat ora celebris' ejus descriptionis rationem alibi retulimus *Atra*] Quia mox dicturus 'an Nocte.' Itaque quæ filia est noctis *atra* est: nam hoc idem Noctis epithetum Noster in *Æn. v.* 'Et Noxam polam bigis subvecta tenebat.' Cerda.

330 *Quam Juno, &c.*] Ex decore tantum, *acuit, satur.* Non tenet Silins l. ii. ubi Juno inducitur 'palmas tendens' ad Tisiphonem. Fæde. Præfeditate Ovid. Metamorph. l. iv. nam Juno ad Farias, 'Imperium, premissa, preces confundit in unum.' Satis enim imperium. Idem.

His acuit verbis] Irritavit et irritavit ejus insaniam. Servius.

Verbis] In antiquis aliquot codicibus, *dictis* legitur. Pierius.

330 *Proprium*] Aut tibi aptum: aut certe perpetuum, indefessum, ut que ad finem perducendum. Et sciendum, ideo Furie nihil pro premio dari, quia præstatur hoc ipsum Furie, ut bella commoveat, et ut dicatur defendisse Junonem. Servius.

Proprium] Ergo non laborabis, quia nihil peto alienum a te. Donatus.

Proprium] Id est, perpetuum: multis hoc monet Non. Marcell. c. 4. *Emmeness.*

Da] Non precatur, sed imperat: ut sit ratio personarum. Donatus.

Hunc mihi da, &c.] Ex hoc loco Silins l. ii. ore Junonis ad Tisiphonem: 'Et palmas tendens, hos, inquit, Noctis alumna, Hos muros impelle manus, populumque ferocem Dextris sternere tuis, Juno jubet ipsa,' &c. Non dissimilis Plutonis oratio ad Tisiphonem apud Statium Theb. l. vii. 'Sed quid ego hæc ita? Tartareas ulciscere sedes Tisiphone, et si quando novis asperrima monstria Triste, insuetum, ingens, quod nondum viderit æther, Ede nefas, quod mirer ego, invadeantque sorores.' Præstat Silio Statius: non enim fero illud 'palmas tendens.' Neque enim preces inter sunt appellandæ, quæ indignæ Jp-

noce ad Furiam, sed mera Imperia. Inde Virg. 'Hunc mihi da proprium,' &c. Scio apud August. nominari preces, sed hoc ille ex lata verbi (*do*) significatione, non stricta. Verba ejus l. iii. de Civit. cap. 18. 'Aut fortassis Alecto illa infernalis Furia, jam eis, favente Junone, plus in illos habuit licentiæ, quam cum ejus precibus contra Æneam fuerat excitata.' *Cerda*.

Sata nocte] Æsch. in Eam. *ἑρπύς* *πυρὸς πυδᾶς*, *ἑρπύδης*, et *παρθένους* vocat: unde et manavit proverbium, de quo Suidas, *ἑρπύδους αἱ ἑρπύς*. Euripides autem eadem pene compellatione utitur sub persona Iridis ad Lyam in Herc. *πυρὸς κελευσὶς ἀνέμους παρθένους*: et Sophocl. sub Ajacis persona ad mortem voluntariam se occingentis, *καλὸν δ' ἑρπύδους τὰς αἱ παρθένους*. Recurre ad illud supra: 'ferreique Eumenidum thalami.' *Germanus*.

Sata nocte] Dissident fabulæ de orta Furiarum. Omitto: et do tantum quæ pro Virgilio. Lycophron vocat *πυρὸς κόρας*, *puellas Noctis*. Æschyl. Eumen. *πυρὸς τέσσας*, *Noctis filias*. Sophoc. in Œdip. *γῆς τε, καὶ αἰθέρου*, quod in idem recidit: nam si filię Tenebrarum, certe Noctis. Adjungo Latinos. Ovid. Metamorph. iv. 'sorores Nocte genitas.' Stat. Theb. xi. de quapläm: 'Erebo sata virgo.' Valer. Flac. Arg. iii. 'quem Nocte satæ, quem turbidus horret Armipotens.' Neque vero dissidet Virgilius ab his, qui illas faciunt filias Terræ: in his est Hesiodus: nam supra Juno 'Terras horrenda petivit.' Sic solet Maro unico verbo diversa adjungere, et gratiam carmini. Ut vero hic habes matrem; sic supra patrem: 'odit et ipse pater Pluton.' *Cerda*.

Laborem] In Romano codice, *laborem*, legitur: quippe hunc ex laboribus tuis: sed elocutio non placet. Castior enim lectio *hunc laborem*, id

est, *hanc operam*, quod expositive statim subjungit. *Pierius*.

332 *Infracta*] Aut valde fracta: aut quæ fuit antehac semper infracta. Ut, 'Turnus ut infractos adverso Marte Latinos.' *Servius*.

Cedat fama loco] Vincatur. Cicero, 'Loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus.' *Idem*.

Infractæ cedat] Disce loqui, et conjungere res affines: *infracta, et cedat*, utrumque militare est. De primo l. xii. 'Latinos Marte infractos.' In ix. 'Infractæ ad prælia vires.' De altero in l. x. 'cedebant pariter, pariterque ruebant, Victores victicæ.' In xi. 'agmina cedentia.' Scriptorum, et unius in primis Livii, finis nullus. *Cerda*.

Cedat loco] *Loco moti* dicuntur, qui victi sunt, teste Donato. Alludit Ter. Phorm. prol. vs. 33. 'Grex noster motus loco est.' *Emmenex*.

333 *Ambire Latinum*] Amplecti, circum rethiere: et dictum est non ab ambitu. Nam *ambio ad illum* dicimus, non *ambio illum*. *Servius*.

Obcidere] Explica, domicillum locare, et sedes figere. De qua sedis nota jam supra. Nisi quis recurat ad arma hostilia: ut dicat Juno, ne sine hostem esse in Italia, et in eam grassari. *Cerda*.

335 *Tu potes unanimes*] A majore ad minus. *Servius*.

Unanimes] In antiquis plerisque codicibus, *unanimes* legitur, et *unanimis*, utrumque recte, ex proba Grammaticorum disciplina. *Pierius*.

Tu potes unanimes] Scilicet et *ὁμόγυνοι ἑρπύς* Æschylo notantur. Celebris fuit ara concordie fraternæ apud Græcos, et Agathium Ep. l. iii. cui *βαμὺς ὁμοφροσύνης*. Vide Platarch. *περὶ φιλαδελ.* *Germanus*.

Armare in prælia fratres] Ge. ii. 'gaudent perfusi sanguine fratrum.' Claud. in Ruß. i. ubi de Megæra dicitur: 'Non, nisi quæsitum cognata sede cruerem, Illicitumque bibit, pa-

trius quem fuderit ensis, Quem dederint fratres.' Sophocli. in Elect. de fratribus διπλή φόβος, duplex dissidium. Cerda.

336 *Versare*] Vertere : et usus est frequentativo ad vim angendam. *S.*

Tu verbera t. &c.] Verbera et faces, id est, litium motiones et causas potes alienis tectis immittere. *Taubm.*

337 *Tibi nomina mille*] I. e. facies : ut, 'Etsine nomine corpus.' Mille autem secundum Euripidem : in cujus tragedia dicit Furius non esse minus potestatis, sed se fortunam, se Nemesin, se fatum, se esse necessitatem. Ita dicit etiam Asper. *Servius.*

Nomina] Per nomina formas ostendit, in quas conversa mutabat, quod poterat vocitari. *Donatus.*

Tibi nomina mille] Ut inter magna et præcipua nomina Alecto collocare Juno videatur, eam πολυώνυμος dixit : ut et Isis μυριώνυμος Græcis et Ægyptiis. *Germanus.*

Tibi nomina mille] Quot enim facies scelerum, tot ipsi et nomina. In precationibus autem, cujus Numinis potentia magna erat, ejus vires commemorabant, et pro officiis nomina attribuebant, quorum enumeratione dignitas Dei crescere videbatur. Vide Turneb. xi. 19. *Taubmann.*

338 *Fecundum concute pectus*] Ple-num pectus malitiæ efficacia. *Serv.*

Fecundum] Nocendi artibus redundans. Sollicita autem in causa sua, sæpius rem commendat. Ordinatam autem consilium est ; primo enim fœdus vertendum fuit, ut via pateret ad bellum. *Donatus.*

Fecundum] Εβροτον, πολυτόπον, hic διολοτόκον, ut et, licet aliquantum diversa significatione, μυθοτόκον κραδίην poëta dixit. *Germanus.*

339 *Digice*] In antiquis omnibus codicibus, quotquot legi, *dissice*, s. geminato et unico i scriptum observavi, et hic, et in aliis locis ; ea forte ratione ut concitatus enuntiaretur, quod in imperiosus, in ausus, in odiosus fieri solitum a veteribus ostendi-

mus. *Pierius.*

Compositam pacem] Quam Latius dederat. *Servius.*

Sere] Ut ex satis alia rursus fœcunda pullularent. *Donatus.*

Crimina belli] Causas. Ut, 'Crimen amor vestrum.' *Servius.*

Sere crimina belli] Livius l. xxi. 'ex bellis bella serendo' et l. xxxi. 'bella ex bellis seri.' Ammian. l. xxi. 'studia sevisse discordiarum.' Propertius l. iii. loquens de Medea, 'armigera prælia sevit humo.' Tacitus in Hist. 'prælia serere.' Sallust. Hist. l. 'bellum serunt.' Alius quiddam Virgilius ; nam non bellum, aut prælium, sed 'belli crimina.' Quod vero Virg. *crimina*, Ammian. l. xv. 'tetra venena serens,' ubi de calumniis loquitur. *Cerda.*

340 *Velit*] Plus, velle, est, quam cogi. *Velit* primo, deinde poscat, et si non detur, rapiat : nam rapit, qui sine jubentis auctoritate invadit. *Donatus.*

Arma vel. p.] Ὀπλομαρτείνω. *Germanus.*
Rapiatque juventus] In antiquis quibusdam codicibus legere est, 'Arma velit, poscatque simul Trojana juventus,' quod si admittendum sit, magnitudo rei, quam petit, demonstrabitur, si qui placida nunc pace quiescunt, et quibus jam certa laborum requies promissa est, 'Arma velint poscantque simul.' Quanquam posito velle, et poscere, tumultuantium fœdus ostendat, addito *rapiatque*. Nam et antiqua paraphrasis est, Contra Trojanos. *Pierius.*

341 *Exin*] Statim, et est adversum ordinis. *Servius.*

Exin] Ex eo momento. *Donatus.*

Exin] Sonora vox. Scalig. iv. 16. *Taubmann.*

Gorgoneis] Pessimis, sævis : a Gorgone. *Servius.*

Gorgoneis] Fuit ea forma, qua fingitur Gorgone. *Donatus.*

Gorgoneis ven.] Sævis pessimisque. Ita Ovid. 'Lumina Gorgoneo sævis angue micant.' Vide Ovid. Met. iv'

15. *Taubmann.*

343 *Tacitum*] Pro *tacite*; bene autem *obsedit*, quasi quæ insidiabatur. *Servius.*

Tacitum] Sine strepitu, quoniam in mœrore jacebat, cum audiret filiam dandam Ænæ: vel ipsa tacita, ut facilius nescienti obtemperet. *Don.*

Obsedit] Ita Ovid. in iv. 'aditumque obsedit Erinny's; videlicet ut hostis. Inde infra, 'Arte nova speculata locum.' *Cerda.*

345 *Curæque iræque coquebant*] Perverso ordine respondit. Nam ira in Trojanos est: cura vero de nuptiis, et primo adventu Teucrorum. *Coquebant* vero, macerabant. *Servius.*

Femineæ] Vehementissimæ et impatientes. Vide Scal. iii. 13. *Taub.*

Femineæ ard. cur. ir. coquebant] Ex Ennio, 'curam, &c. Quæ nunc te coquit, et versat sub pectore fixa:' inversa illa Homeri forma, *ὥστε γὰρ τοὺς χόλον καὶ αὐτῆμαρ καταπέφρη* nam Homerus dedit coquendi partes personæ, Maro passioni. Aristot. lib. De morib. Δ. ubi de iracundia disputat, et amaris: *ἐν αὐτῇ δὲ πέψαι τὴν ὀργὴν χόλον δὲ εἰσι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς ἐχληρότατοι, καὶ τοῖς μάλιστα φίλοις.* *Germanus.*

346 *Huic dea*] Figura perturbata. Namque talis est ordo, Huic Dea unum anguem in sinum conjicit, et usque ad intima subdit præcordia, quæ sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur. *Servius.*

Unum] Quia unum ad perditionem præsentium arbitrata est satis esse. *Donatus.*

Anguem] Injecit partem sui, id est, furoris. *Servius.*

Unum de crinib. anguem] Catul. Eumenidum vocat capillum anguineum, vertens, ni fallor, epitheton Orphei, qui *ἐρινύς ὀφιοπλοκάμους* et Tib. 'Imperæa feros pro crinibus angues.' *Germanus.*

347 *Sinum*] Sinus dicitur, qui potest aliquid excipere et tenere. *Don.*

Inque sinum præcordia ad intima subdit] Eodem fere modo Apulejus de amore loquens Metam. l. ii. 'ubi primam sagittam sævi Cupidinis in ima præcordia mea delapsam excepi:' et x. 'isti tui oculi ad intima delapsi præcordia.' *Emmeness.*

349 *Levia*] Pulchra. *Servius.*

Levia pectora labus] In quibusdam antiquis codicibus, *levia corpora labus*, legitur. Sed *pectora* receptum magis. *Pierius.*

350 *Attactu nullo*] Sine morsu, sine sensu. *Servius.*

Voluitur attactu nullo, &c.] Hanc anguinem insinuationem nullo sensu corporis Ovid. Metamorph. iv. ita imitans expressit his versibus, 'Inoosque sinus, Athamanteosque pererrant, Inspirantque graves animos, nec vulnera membris Ulla ferunt, mens est quæ diros sentiat ictus.' *Cerda.*

Fallitque furem] Injicit furem sine accipientis sensu. *Furem* autem, quod furore teneatur. Nam nondum furebat. *Servius.*

351 *Vipeream animam*] Pulsæ scilicet humana. *Donatus.*

Vipeream inspirans animam] Ita Ge. iv. de apibus: 'venenum morsibus inspirant.' *Cerda.*

Fit tortile col. Aur. ing. &c.] Infra xi. 'Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ.' *Germanus.*

352 *Tania pitta*] *Tania* est vittarum extremitas. *Servius.*

Tania] Id est, vitta. *Donatus.*

354 *Udo sublapsa veneno*] Hypallage sensus, venenum enim *uđum* dixit, quod est de udo corpore. Namque serpentum uđæ sunt corpora, adeo ut qua ennt, viam humore designent. *Servius.*

Ac dum prima lues udo sublapsa veneno] In codicibus aliquot antiquis at dum legitur. Missum vero facio, 'uno sublapsa veneno:' quod habetur in Romano codice, quum *uđo* Servius agnoscat, cui reliqui veteres codices

adstipulantur. *Pierius*.

355 *Pertentat sensus*] Vox Poëtæ familiaris. Supra, 'tremor pertentat equorum Corpora:' et item, 'Latone pertentant gaudia pectus:' et l. v. 'blanda vicissim Gaudia pertentant mentem.' *Germanus*.

Atque ossibus implicat ignem] Nostro imitatur Stat. Achill. l. ii. 'totisque novum bibit ossibus ignem.' *Emmenius*.

356 *Percepit*] In Romano codice, quod minime displicet, 'toto concepit pectore' legitur: etsi plus est, *percepit*. *Pierius*.

Necdum animus percepit, &c.] Non dubium, quia ex Catul. 'Non prius ex illo flagrantia declinavit Lavinia, quam toto concepit pectore flammam Funditis, atque inhis exarsit tota molellis.' *Cerda*.

357 *Scito matrum de more locuta est*] Nondum ad plenum furebat. Unde per muliebrem iracundiam mixta asperitate loquebatur. Nam hoc est *matrum de more*. Paulo post enim furore quatietur. *Servius*.

359 *Exsulibus datur*] Propter dissuasionem figurate loquitur, *exules* vocans eos, qui propria regna repetebant. *Servius*.

Exsulib. datur] Non fuit utendum principio: nam nec benevolus reddendus erat, qui esset pater: nec attentus, qui de re esset sollicitus: nec docilis, cum causam sciret. Incipit ergo a quæstionibus deformans negotium: et ita agit cum marito, quem revereri oportuit, ut suadere potius quam reprehendere videatur. Sunt ergo argumenta: Nullus postulat. Pater ingerit. Erit in navi thalamus filix, quando datur ei, qui perpetuis erroribus damnatus est. Omnis vita ducetur in fluctibus. Nulla conjugis gratia, nullum decus uxoris, quam pater non tradidit, sed abiecit non amplius visuram. Ergo non propagatio sanguinis, sed orbatio est, et domus nostræ solitudo perpetua. An-

tea autem gesta exempla sunt perdidit ipsorum. Est autem maximum scelus rumpere fidem Turno. Responsa Deorum sunt cum maxima cautela considerata, quia implicita sunt et involuta. *Donatus*.

Ducenda] *Abducenda*. *Servius*.

Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris] In antiquis *exsulibus* per se veteribus Grammaticis adscientiibus. Præterea totus versus in nonnullis codicibus antiquis ita legitur, 'Exsulibus ducenda datur Lavinia Teucris.' In sexto enim dubitatum est, utrum *Lavinia* prima correpta poni debeat eo loco 'in regna Lavinia Dardanidæ venient:' quod nonnulli *Lavinia* legere malant. Si quis vero orationem absque ne, languere dixerit, Poeta ipse tradit, Amatam initio mollius locutam esse. Inemendate vero codices aliquot, *exsulibus abducenda* legunt: nam collisionem ejusmodi in principio Virgilius non admisisset: qui vel parvisime, vel fore nunquam, ea utatur, vel in medio, ubi plus licentiæ esse solet. Sed enim quantum pertinet ad syllabam, in primo, 'promissa Lavinia mœnia.' Et paulo post, 'regnumque ab sede Lavinia.' Et a Tibullo, 'Ante oculos Laurens castrum murnsque Lavinia est,' prima nimirum brevi positum est. Et apud Asprum Grammaticam antiquo codice, *ducenda Lavinia* legitur. *Pierius*.

362 *Prædo*] Quasi piratam dicit hominem diu in mari morantem. *Servius*.

Abducta virginis prædo] *Prædo* hic γαμοκλόπος in Epigr. ut et de Medea Pind. Pyth. Od. iv. κλέψας τε μήλας οὐκ ἀντὶ τὰς ψελίας φόνος et Lycoph. γυναικιδάπνης. *Germanus*.

363 *At non sic Phrygius*] Legitur et *An non*, sed hoc absolutum est. Si autem *At* legeris, copulativa particula est, ad ornatum solum pertiens. Horatius, 'At o deorum quicquid in cælo regit Terrarum et huma-

non genus.' *Servius*.

At non] In aliquot codicibus, *an non* habetur. Sed *at* magis placet eruditus. *Pierius*.

366 *Quid consanguineo*] Filius enim est Veniliæ, sororis Amatr. *Servius*.

367 *Si gener externa petitur de gente Latinis*] De qualitate transit ad finem. Nam vult Turnum extraneum esse diffinire per calidam argumentationem, quia imperio Latini non subjacet: cum Oraculum de Latinis omnibus caverit. Postea etiam huic argumento alia subvenit argumentatione, Turnum Græcum esse ab Acrisio commemorans, per quod duas res agit latenter. Nam dicendo originem considerandam, docet et Turnum esse ab Inacho Acrisio, et Æneam Latinum esse a Dardano. *Serv.*

368 *Premunt te jussa*] Urgent, in hoc loco compellunt. *Idem*.

369 *Omnem, &c.*] Per calidam argumentationem definit Turnum esse extraneum; quia non subjaceat imperio Latini: cum tamen Oraculum de omnibus Latinis caverit. Postea et huic occurrit, Turnum Græcum esse, ab Acrisio rege Archivorum ortum: et Æneam contra Latinum esse, a Dardano. Vide et P. Victor. xxvi. 5. *Taubmann*.

372 *Inachus Acrisiusque patres*] Danaë Acrisii regis Argivorum filia, postquam est a Jove vitata, pater eam intra arcam inclusam precipitavit in mare: quæ delata ad Italiam, inventa est a piscatore eum Perseo, quem illic enixa fuerat, et oblata regi, qui eam sibi fecit uxorem: cum qua etiam Ardeam condidit, a quibus Turnum vult originem ducere. *Servius*.

Inachus] Hujus ævo floruisse Moens scribit Clemens Strom. i. 10. *Cerda*.

373 *Dictio*] Hinc *Dictio*, ut Græcis *φήνη*, pro Oraculo asmitur: forte quod Oracula etiam *Μῦθα* dicantur. *Livius* i. viii. 'Data dictio erat,' &c. *Paovins*: 'Flexa, non falsa aut-

Delph. et Var. Clas.

mare Dictio Delphis solet.' *Tamb.*

374 *Contra stare*] *Æsch.* in *Prom.* τυφῶνα θούρον, νῶν δὲ ἀντιόρην θεῶν. *G.*

Contra stare] Non dubium, quin præsentet imaginem rupis ejus, de qua ipse in l. vi. 'Nec magis incepto vultum sermone movetur, Quam si dura silex, aut stet Marpesia cantes.' Et de eodem Latino in hoc libro: 'Ille velut pelagi rupes immota resistit.' *Cerda*.

377 *Sine more furis*] Sine exemplo: et hoc jam contra decus est regium. *Servius*.

Lymphata] Percussa furore lympharum, sicut Cerritos a Cerere dicimus. *Idem*.

Sine more furit lymph. per urbem] Epigramm. Ὁ δὲ τῶν βαρύνων, ὅτ' ἐς διόρῳρον ἐπόλτα. *Germanus*.

Lymphata] Antiquis *lymphare*, idem quod *Oblucinare* erat, utrumque ἐθουσιάζειν, et furore corripi. Ut enim a luco *Oblucinare* dicebant, quod lucos diis sacros existimarent, et qui in illis multum versarentur, Deorum occursum et præsentia furore agitari: sic eum cui conspectæ Nymphæ essent, *νυμφόληπτον* vocabant; et *lymphatum*, furiosum, &c. Vide et Heinsium ad Sillii illud l. i. 'ruit ocyus amens, Lymphato cursu.' *Taubmann*.

378 *Turbo*] Catullus hoc *turben* dicit, ut hoc *carmen*. Hic *turbo*, unde *turbis* facit. Nam si *Turbonis* ait, erit a proprio nomine genitivus: ut Horatius, 'Turbonis in armis.' *Serv.*

Turbo] *Turbonem* ait Sosipater Carisius a Virgilio vocari, qui apud Tibullum *turben* est: 'Nauque agor ut per plana citus sola verbera tarben.' ut obiter locum etiam apud eam indicemus. esse vero qui passim, hic *Turben* dici debere putent: quia et homo, et tempestas, et luxum eodem possint nominativo perhiberi. Sed hec stulte dictum ajunt nonnulli. Nam alii sic distinguunt, ut *Turbo turbonis*, si proprium ait hominis nomen: cujusmodi apud Cornelium Tacitum invenias;

9 R

Virg.

Turbina, si procellam voluerimus exprimere: 'aut in eo,' inquit Plinius, 'nominando, qui est in lusu puerorum.' Sed Cæsar de analogia secundo, *Turbonem*, non *Turbinem* etiam in tempestate dici debere ait, ut *Caro caronis*, non ut *Homo hominis*. Pierius.

Ceu quond. tort. v. s. verb. turbo] Verba et sententia Epig. l. iii. respondere videntur huic loco: αὐτὸς ἄρ' ὑπὸ πλεγγύσι τοῖς βέμβυκας ἔχοντες, "Ἐστρέφον εὐρεῖν παῖδες ἐν τράδῃ. Et Hom. Od. N. de equis: ἀρπάζοντες ὑπὸ πλεγγύσιν ἰμάσθλης. Tibullus quoque l. 5. hanc comparisonem mutatus videtur: 'Namque agor ut per plana citus loca verberare turbo, Quem celer assueta versat ab arte puer.' Item Horat. Sat. ii. 7. 'Duceri, ut nervis alienis mobile lignum:' nisi fortasse melius ad νευρόμαστον referetur, ut docte observavit Diem. Lambinus: quod elegantissimis verbis circumscripsit Plato Legum i. quæ quia Lambini sententiam firmant, non piguit hic intexere: τὸδε ἴσμεν, ὅτι ταῦτα τὰ πάθη ἐν ἡμῶν ὁλον νεῦρα ἢ μήρινθοι ἐνοῦσαι. Germanus.

380 *Habena*] In antiquis aliquot codicibus, *habenæ*, numero multitudinis. Sed *habena* magis placet. Pier.

Habena] Alii hanc vocant, *scuticam*. Græcum Epigram. σκυτάλην: in quo tamen sunt qui legant, non ὑπὸ σκυτάλης, sed ὑπὸ πλεγγύσι. Virg. statim, 'Dant animos plagæ.' Poëta his omnibus explicat verbum βεμβηκίζειν, quod est, 'in gyrum agitare, et instar turbinis puerilis.' Aristophan. in Vesp. Ἡμῶν πρόσθεν βεμβηκίζουσιν ταυτοῖς: *Versant se coram nobis instar turbinis*. Scholiastes rem explicat verbo στρέφω· βέμβυξ (inquit) ἀργαλεῖαν δ' μάστιγι στρέφουσιν οἱ παῖδες: turbo est instrumentum, quod verberare certunt pueri. Et statim verbo διώκεσθαι· δὲ μάστιγι διώκόμενος στρέφεται. Cerda.

381 *Stupet inscia supra Impubesque manus*] Sunt qui legant, 'super inscia turba.' Sed enim in Mediceo, et aliquot aliis antiquis codd. legere est,

'stupet inscia supra Impubesque manus:' quanquam et *impubis* recte, quorum neutrum Priscianus excludit. Pierius.

382 *Impubesque manus*] Aut multitudo puerorum: aut a parte totum posnit, ut pro manu puerum ipsam intelligas. Servius.

Buxum] Ita etiam Persius Sat. iiz. turbinem vocat, 'Nec quis callidior buxum torquere flagello.' Ita etiam Statius Theb. vii. Adducam versus, ut Virgilium illustrem, imo explicem. Ait ille, ore Bacchi enumerantis artes molles quas sciunt bacchantes, 'mea tantum prælia norunt; Nectere fronde comas, et ad inspirata rotari Buxa: timent thyrsos nuptiarum, et prælia matrum.' Vides ergo ut Virgilius, Amatam, quam perpetuo bacchantem inducit, cum buxo rotato compareret, tanquam cum re bacchantibus cognata. Non dico, *buxa*, Statii esse turbinem: nam in eo tibie sunt; sed buxum affine esse bacchantibus. Cerda.

Volubile buxum] Pro turbine. Sic apud Ovid. Met. x. 667. 'aurum volubile' pro pomo. Emment.

385 *Simulato numine Bacchi*] Talem patiebatur furorem, ut speraret se Liberi sacra celebrare. Non enim ipsa simulabat, quod est sanorum. Nam et paulo post dicturus est, 'Alecto stimulis agit undique Bacchi.' Servius.

In silvas, simulato numine Bacchi] In codicibus nonnullis pervetustis legere est, 'in silvis, simulato nomine Bacchi.' ut, *Ecolat absolute ponatur*, et in silvis res geratur. Sed enim prior lectio mihi castior videtur, remque magis augere, numinis vi intercedente; nisi nomine eo modo scriptum sit, quo sonus in legibus duodecim tabularum. Pierius.

Quia etiam in silvas] Similis historia apud Pans. Corinth. παντα ταῖς γυναιξιν ἐνέπεσον, ἐκφοιτῶσαι δὲ ἐκ τῶν οἰκῶν, ἐπλανῶντο ἀνὰ τὴν χώραν: *Invasit feminas furor, atque egressæ domibus, vagabuntur per agros*. Cerda.

386 *Majus adorta nefas, majoremque ora furorem*] In antiquis quibusdam exemplaribus, *adorsa*, legitur, uti superius etiam observatum. Præterea etiam in Romano codice, 'majorem exorsa furorem,' absque particula copulativa habetur. *Pierius*.

388 *Quo*] Ut. *Servius*.

389 *Evohe*] Bacchantis vox est. *Id.*

Evohe] Sunt in *evohe*, qui unam tantum adspirationem notent, eamque interjiciant inter ultimas vocales duas. Sunt qui statuunt in medio, duabus hinc inde vocalibus adnotatis *evhoe*. Sunt qui etiam dictionem incipiant ab adspiratione, *heehoe*. Apud Carisium una tantum in medio sita adspiratione scribitur *evhoe*. Sane apud nos æ ex α diphthongo Græca factum est. Nam quod illi *ἐνοῖ*, nos *evoe* dicimus. Demosthenes in oratione contra Ctesiphonem, *βάκχικόν τι ἐκείθεν ἐστὶ τὸ ἐνοῖ*, quare potius *Evæ* spondeum esse dicendum. Hor. secundo Carminum, 'Evæ recenti mens trepidat metu.' Et alibi, 'Evæ Bacche precor.' Catullus, 'Evæ Bacchantes, Evæ capita inflectentes.' *Pierius*.

Evæ] Bacchantium vox, *Εβοῖ*. Satiricus: 'satur est, cum dicit Horatius, Evæ.' unde *Evæn*, Liberi patris cognomen: et *Evius*, cæsus Bacchicus. Poëta etiam *Evantes*, supra declinavit. Charisius tamen *Evhoe* scribit: aliqui etiam *Hevhoe*. Quidam etiam *Evohe* *προσλάβους*, et cum nota afflati inter duas ultimas vocales, sed imperite: ut docet Erythræus. Bacchicum furorem describit etiam Catullus in Gallico Carm. 59. et Columella in Hortis. *Taubmann*.

390 *Tibi sumere thyrsos*] Somebant: infinitivi sunt pro indicativis. *Servius*.

Thyrsos] *Thyrsus*, hasta aculeata, hedera vel pampinis vitium implexa, quam in Orgiis Bacchi quatiebant. Hinc et Propert. III. 8. 'Hæc hedera legit in thyrsos.' inde *θυρσοφόροι*,

et *θυρσοπλήγες*, id est, *thyrsæ percussi*, qui Bacchi furore concitantur. Hinc Lucret. I. dixit, 'acri Percussit thyrsos laudis spes magna meum cor.' *Taubmann*.

391 *Choros*] In plerisque veteribus codicibus cum Romano et Mediceo legitur *choros*: non tamen displicet *choro*. *Pierius*.

Sacrum tibi pascere crinem] Ita et Græcis *τρέφειν κόμην* et *πλόκαμον*: et Bacchus ipse *ἀβροκόμης* et *κισσοκόμης* dicitur. Inde Tibullus de hoc et Apolline, qui et ipse *κουροτρόφος*: 'Et decet intonsus crinis utrumque deum.' Quod autem Baccho crinem sacrasse et nutrisse dicit; alludit ex antiquorum superstitione ad *θρηνητήριον πλόκαμον*: ubi Diis, quorum tutelæ se manciparant, pro sospite secundaque valetudine, crines alebant. Vide et Turn. VII. 14. *Taubmann*.

394 *Domus*] In cod. aliquot antiquis *domus*, forma declinationis quartæ, nisi mutatum sit o in u: ut, *sacerdos Dei Brotontis*, in antiquo marmore in æde sancti Martini in Montibus. *Pierius*.

Ventis dant colla, comasque] Est hoc, quod Æneid. I. '*dederatque comas diffundere ventis*.' Quod Ovid. Metamorph. I. 'Et levis impulsos vero dabat aura capillos.' Quod Val. Flac. 'multa spirat coma flexillis aura.' Martialis etiam I. x. dixit, capillos redire 'jubente vento:' et Horat. I. IV. 'recreare vento Sparsum odoratis humerum capillis.' Idem dixit Catul. etiamsi abstinens a vento, eo versiculo, 'splendidas quatunt comas.' Sed Poëta omnibus certe signatiis, allusit quippe ad morem bacchantium, quas hæc femina imitabantur; atqui bacchantibus solutæ erant comæ ad notam furoris. *Cerda*.

396 *Pampineas hastas*] Pampinis tectas. *Servius*.

Pamp. hastas] Hinc vitis dicitur *mystica* Tibullo III. 6. Turneb. XXI. 32. *Taubmann*.

Incinctæ pellibus] Nebridarum scilicet. *Servius*.

Pampineasque ger. inc. pell.] Epig. l. vi. *κισσὸν τὴν στέρνοισι νεβρίδ' ἀναπομένην*. Ut autem *hastas* hic, eodem quoque loco Poëta Græcus, *καὶ τὸ δίδυρον τοῦτο τὸ λογχυτόν*. Eurip. in Phœn. *ὁδὸς ἐνδὸς θυροσσανεῖ νεβρίδων μέτρα δι- νεύεις*. unde et *νεβρίδα φέρειν*, de videntis, et *νεβριδόκελος βάκχος*. Descripsit et Bacchi solennia et orgia Tac. Ann. l. xi. magno cum toto hoc Maronis loco consensu, his verbis: 'At Messalina non alias solutior luxu, adulto Autumnno, simulacrum vindemiæ per domum celebrabat, urgeri præla, fluere lacus, et fœminæ pellibus accinctæ assultabant, ut sacrificantes vel insanientes Bacchæ, ipsa crine fluxo, thyrsum quatiens, iuxtaque Silius edera victus, gerere cothurnos, jacere caput, strepente circum procaci choro.' *Germanus*.

Pellibus] Nebridum scilicet, id est, cervorū sive hinnulorum: alii etiam, damarum: P. Lætus vulpium etiam pellibus bacchantes tectos ait. Vide et Adag. 'Nebrida ferre.' *Taubmann*.

397 Pinum sustinet] Facem pineam, sicut in Liberalibus fit. *Servius*.

Pinum] Ideo Amata pinum gestat, ut quæ caneret nuptias. Celebratissima arbor fuit pinus ad faciendas faces nuptiales. Virgilius ipse in Ciri, 'Prothuba nec castos incendet pinus odotes.' Seneca in Med. 'pronubam thalamo feram Ut ipsa pinum.' Ibidem in Choro, 'Multifidam jam tempus erit succendere pinum.' Ovid. Fast. ii. 'Dum tamen hæc fœnt, viduæ cessate puellæ, Exoptat pueros pinea tæda dies.' Catul. in Carmine Nuptiali: 'pineam quate tædam.' Varro l. ii. de vita Populi Rom. 'Cum a nova nupta ignis in face afferetur, de foco ejus sumptus, cum fax ex pino ablata esset, ut eam puer ingentibus afferret.' Idem Varro in Geronto *ἐθαρκάλε* 'Mulierem tota Roma, quæ noctu nubere solita, eti-

annum pinea fax indicat.' *Cerda*.

398 Nata Turnique canit hymenæos] Hic aperte expressit dementia. Nam cum consecraverit filiam Libero, hymenæum canit ejus et Turni. *Hymenæus* autem, nunc carmen nuptiale dicitur. *Servius*.

399 Sanguineam torquens aciem] Supra de Didone, 'Sanguineam volvens aciem.' *Germanus*.

Sang. torq. aciem] Est hoc, quod l. iv. 'Sanguineam volvens aciem.' Indicat torvum intultum. Græci *βλέτω μακρόν*, atque etiam *τραγυδικόν*: nam in tragediis torvi, et truculenti oculi. *Cerda*.

Torvum] Pro torce. *Servius*.

400 Io] Vox clamantis: et est tragicus sermo. *Idem*.

Io matres] Inde Turnebus, 'Io Bacche, non Io Bacche scribit. Nunc tamen Virg. 'Evohe Bacche fremens.' *Germanus*.

Io] Omnes pene affectus continet, dolentes, exultantes, fœrentes. De primis Ov. Fast. iv. de Proserp. rapta: 'Illa quidem clamabat, Io, charissima mater, Auferor.' De alteris Dio loquens de militibus in Claudii Hbertum jocantibus, *συμβόησantes ἐλ- φους τοῦτο δὴ τὸ θυλλισμένον ἰὸ, Σα- τουρνάλια*: *Clamantes namque illud tritum, Io, Saturnalia*. De tertiis Val. Flac. Arg. vi. 'Sponte ana strepuere tubæ, Mars sævus ab altis Hostis, Io, conclamat equis.' In Virgilio possis capere aut primos, aut ultimos. Primos propter illud, 'Si quæ piis animis,' &c. ultimos propter torvitatem, et aciem sanguineam. *Cerda*.

Io matres, audite ubi quæque, Latine] Sunt qui ex Prisciano legant, *ubi quæque*, atque ita in Mediceo, et antiquis omnibus codicibus Vaticanæ bibliothecæ legere est. Verba vero Prisciani ponere non pigeat, 'o matres audite, ubiqueque Latine,' pro *quæcumque*. Potest tamen hic, et ibi, pro *adicumque* accipi. Atque ego crediderim ex hac Prisciani paraphrasi supra

ditionem scripta credidisse multos, ubiqueque, pro ubiqueque reponendum esse: atque ita legitima sublata dictione adulterinam insertam. *Picinus.*

Audite, &c.] Par illud Homericum Iliad. XVIII. *Καὶ τὸ κατ' ἄλλοις Νηρηίδες, ἑπ' εἰ πᾶσαι ἔλδ' ἀκούουσαι δὲ ἐμὲ ἐν κλισίᾳ θυμῷ:* Audite, sorores Nereides, ut bene omnes Sciatis audientes quanti meo insint dolores animo. Integro Virgilii loco Silius l. iv. representans querelas Imilces uxoris Annibalis. Lege ab eo loco, 'Clamat, Io, conjux quocunque in cardine mundi.' *Cerda.*

[401 *Piis animis]* Id est, maternis. *Servius.*

[408 *Crinalis vittas]* Quæ solarum matronarum erant. Nam meretricibus non dabantur. *Idem.*

[*Solvite crinalis vittas]* Nam hic videlicet habitus Baccharum, quod jam supra ex Heliodoro et aliis firmavi. Hic exhibeo Ovid. Metamorph. l. iv. 'Pectora pelle tegi, crinales solvere vittas, Serta comis, manibus frondentes sumere thyrsos.' Et Livius l. XXXIX. 'Matronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tyberim.' Nonnum Dionys. l. xiv. de quapiam Baccha, *Πλοχμοὺς εἰλικύβοντας ἐπαύθουσας καρήνων:* Comas intortas movens capitis. Solutas quippe intelligit, ut Catull. 'Splendidas quatiant comas.' Claud. de iv. Cons. Hon. 'Crimenque solutæ Mænades.' *Cerda.*

[*Vittas]* Hortatur, ut deponat signum matronalis verecundiæ: huic enim usui vittæ serviebant. Ovid. de Art. i. 'Eate procul, vittæ tennes, insigne pudoris.' Idem Metamorph. II. de virgine Nonacrina, 'Vitta coërcuerat neglectos alba capillos.' Valer. Arg. l. VIII. 'Ultima virgineis tum flens dedit oscula vittis.' Inde amissa virginitate idem Ovid. de Sylvia sic scribit Fast. III. 'Decidit ante sacros lanea vitta focos.' Videntur autem Poëtæ locuti ex Romano more, quo matronis in usu erant vittæ. Val.

Max. v. 2. 'Sanxit Senatus, ut feminis semita viri cederent, confessus plus salutis in stola, quam in armis fuisse, vetustisque anulum insignibus novum vittæ discrimen adjecit.' Quippe illigatæ comæ pudorem indicant, solutæ licentiam. *Idem.*

[*Vittas]* Iis discerniebantur matronæ honestæ a meretricibus. Quod nos docet Plaut. Mil. Glor. III. 1. 196. 'atque eam huc ornatam adducas matronarum modo, capite compto, crines vittasque habeat, assimuletque se tuam esse uxorem.' Vittas sumebant nuptiarum die: Propert. l. iv. 'Quæ mihi deductæ fax omen prætulit, illa Traxit ab everso lumina nigra rogo: Et Stygio sum sparsa lacu, nec resta capillis Vitta data est, nupsi non comitante Deo.' Faciunt tamen commentatores mentionem et virginalium vittarum Æn. II. 168. *Emmeness.*

[*Capite orgia]* De his jam alibi. Hic adnoto, nullam fortasse locum illustriorem esse isto Maroniano ad sciendum, quæ sint orgia. Ait enim, *capite orgia.* Sunt ergo orgia, thyrsus, rami, pelles, et cætera omnia, quibus peragi solita Bacchi festa. Id, ni fallor, indicat hic locus. Hinc traduci vocem ad significanda festa, nihil est mirum. Quia vero hæc vox tota est sacrorum, notabis obiter, inde fortasse dici Græcis *ὀργία* terram illam, quæ sacra Diis est eorumque cultui attributa. Pollux l. I. 1. *ἡ δὲ ἄνερος θεῶς γῆ, γῆ λεπὰ καὶ ὀργία:* Tellus inculta, ac Diis sacra, orgas dicitur. Innuit quippe in voce *ἄνερος* eam coli non posse ad usus mortalium. Non enim aliter *ῥᾶ ἄνερα* dicuntur sacra Diis animalia. *Cerda.*

[406 *Acuisse furores]* Utsupra, 'Quam Juno his acuit verbis.' *Servius.*

[*Acuisse]* Ut supra *stimulis*, ita hic *acuisse*, pari vocabulorum consecutione. Deinde, sicut Juno Furiam *acuit dictis*, ita ipsa furores acuit. Præclare *furores*; nam quid aliud Furia? Homerus, Calaber, et Græci

Poëtæ passim ὀτρύνειν ad rem hanc. *Cerda.*

407 *Consiliumque omnemque domum vertisse Latini*] Quod habuerat: ut filiam dando Æneæ, bella removeret, quæ significaverat fumus angurii. *Servius.*

Vertisse] Prætereamus quod in ple-risque codicibus est, *concilium*: non enim id placet. Legitur etiam *ever-tisse*. Sed hoc quoque minus proprium. *Pierius.*

Vertisse] Pari phrasi in x. 'Nōne tibi fluxas Phrygiæ res vertere Yun-do Conamur?' Utrobique locutionem suffptam a tempestatibus facile tibi persuadebis, si adeas, quæ jam ego Æneid. l. i. ad illud, 'totumque a sedibus imis.' Indidem sermonem traxit Maximus dissert. 36. ἄνω καὶ κάτω στρεφόμενος τῆς γῆς, καὶ τῆς θαλάττης: *sursum deorsumque conversis terra et mari.* Ibid. πάντα ἄνω καὶ κάτω ἐπι-ταράττει. *Cerda.*

408 *Fuscis tristis dea toll. alis*] Με-λανόπτερος: et Ep. l. iii. μελανοπέπλους ἐθμενίδας. *Germanus.*

Dea] Ita errore Gentilium dictæ Furix, sic infra, 'invisum nomen:' et in 12. 'accessum Dea dira negat.' Orpheus in hymno Τισιφόνη τε, καὶ Ἀληκτὸν, καὶ διὰ Μεγαλρα. Ovid. Meta-morph. viii. vocat *Deas pænarum*. Valer. Arg. r. *ultrices Deas*. Clau-dian. l. i. in Ruff. 'Hinc Dea'prosi-luit, Phæbique egressa serenoes Infe-cit vultus.' Euripid. Oreste, θεὰς ἐθ-μενίδας dixit, et in Androm. αἰματος-ποῦς, *Deas cruenti aspectus*. Nonnus l. xxxi. Μεγάρων θέαινας. Dinar-chus oratione contra Demosthenem, et Æschines contra Timarchum sæpe Furias θεὰς σεμνὰς, *severas Deas*. Pau-sanias Corinth. meminit fani Furia-rum. *Cerda.*

Alis] Ita in xii. 'ventosasque ad-didit alas.' Claudian. de Megara i. in Ruff. 'Pægraque veloces per Tartara concutit alas.' Euripid. Oreste: Αἰ, αἰ, θρομάδες ἢ περοφόροι: *Heu, heu, per-*

nices o pennigerae. Loquitur de Furiis. *Idem.*

410 *Acrisioneis Danaë*] Patronymi-cum est. Nam male putant, 'Acrisio-neis colonis.' Sola enim venerat, non cum colonis. *Servius.*

Acrisioneis Danaë] Quæ ad Danaës fabulam pertinent, vide enarrationem interpretis Apollonii in eum locum l. iv. οἷα δὲ καὶ δανάη πόνησ' ἐνὶ πῆματ' ἀπέτλη Πατρός ἀτασθαλῆσι. *German.*

411 *Præcipiti delata noto*] Intra ar-cam, ut diximus supra, et ut a pluri-mis dicitur. *Servius.*

412 *Magnum tenet Ardea nomen*] Bene allusit. Nam *Ardea*, quasi ἀρδνα dicta est, id est, magna et nobilis: licet Hyginus in Italicis urbibus ab au-gurio avis, *Ardeam* dictam velit. Illud namque Ovidii in Metamorphosi fa-bulosum est, incensam ab Hannibale *Ardeam*, in hanc avem esse conver-sam. Sciendum tamen *Ardeam* per Antiphrasin dictam, quod brevitate pennarum altius non volat. Lucanus, 'Quoque ansa volare, Ardea sublimis pennæ confisa natanti.' *Servius.*

Locus Ardea quondam] Antiqui ali-quot codices legunt, 'locus ardua quondam:' ut non temere dictum a Servio sit, 'Bene allusit.' Nam *Ardea*, quasi *ardua* dicta est. Est et pro-tenet, 'manet ardua nomen' in Me-diceo, et aliquot aliis antiquis codici-bus. *Pierius.*

Magnum] Apron. l. tantum. Taub-mann.

Ardea] Oppidum Italiæ, colonia Mycenarum. Vide Serv. Danielis. Fabulam tractat Ovid. Met. xiv. 13. *Idem.*

Ardea] Teste Salmasio in Plin. exerc. p. 57. derivatur *Ardea* ad ἑρπιδος pro quo Siculi ἑρπιδος, unde Latinum *er-deus* et *ardea*, ut *merulus* et *merula*, &c. A Danaë condita an sit hæc civitas, disputat Cluver. Ital. Antiq. iii. 5. *Emmenens.*

413 *Sed fortuna fuit*] Id est, ita evenit: ut exponit Scal. iv. 16. vel,

Haec Fortuna tulit, ut Turnus quietem carperet: vel dictum ut illud Æn. II. 'Fauimus Troës,' id est, olim floruimus. *Taubmann.*

414 *Mediam nigra*] Codices nonnulli pervetusti legunt, *jam media nigra*: ut utrumque sit noctis epitheton: alterum temporaneum, alterum proprium. In aliis invenio, *jam media nigram*. Sed vulgata lectio magis placet. *Pierius.*

415 *Membra Exiit*] Bene *exiit*. Nam Dii cum volunt videri, induunt se corporibus propter mortalium oculos. Nam incorporei sunt. *Servius.*

Furialia membra Exiit: in voltus] In veteribus aliquot codicibus legere est, *furialia membra Exit, et in voltus*. In aliquot aliis, quod minus placet, *exiit, et vultus* absque *in*. Sed illud mihi adridet, ut figuratum magis, *exit, et in voltus*. Quanquam non improbo *exiit*, cujus antitheton subjunctum statim videam, 'induit albos cum vittæ crinia.' *Pierius.*

416 *In voltus sese transformat avilis*] Videtur imitatus illud Homericum *Iliad.* I. III. ubi Venus se in anum convertit, ut Helenam alloquatur: *ἤρπτε δὲ μιν εἰκὼν παλαργυρὴ προσέειπεν*: *Anni autem similis vetula ipsam alloquuta est*. Et Virgilium Claudianus in *Ruff.* I. ubi Megæra Ruffinum deceptura, 'Tunc in canitiem mutatis sponte colubris Longævum mentita senem, rugisque severas Persulcata genas, et ficto languida passu Invadit muros Elysæ.' Atque etiam *Sil.* I. II. qui de Tisiphone, 'Protinus assumulat faciem mutabile monstrum Tyburnæ, gressumque simul, sonitumque loquentia.' Nonnus in *re simili* dixit I. X. *νόθον εἶδος ἀδηφροῦ Μεγαλῆς: falsem imaginem invisibilis Megæra*. *Cerda.*

417 *Frontem obscenam*] Latet in voce diritas omnis. De quo alibi: Certe ab ista obscenitate non abeunt verba Poëtarum *incesto, polluo, inficio*, et similia. *Statius Theb.* XI. 'Illas ut summo vidit Pater altus Olympo

Incestare diem.' De Megæra *Clandian.* in *Ruff.* I. I. 'hæc terruit Herculis ora, Hæc defensoris terrarum polluit arcus.' Et, 'Phœbique egressa serenos Infecit radios.' *Idem.*

Rugis arat] Nota senectutis, a qua ego aliquando: 'Cana ætas rugis, et frontis aratra senilis.' *Plaut.* *Bacchidib.* 'Persulcat frontem.' *Horat.* *Epod. VIII.* 'Cum sit tibi dens ater, et rugis vetus Frontem senectus exaret.' Ubi vetus *Scoliastes*: 'Rugis tanquam sulcis proscindat.' Poëta *ἀδελφωτός*: 'Sulcatum rugis corpus, proscissio vultus.' *Ovidius* plenus est hac locutione, cujus loca jam alii conjunxerunt. *Claud.* de *Eutropio* dixit, 'Jamque adeo lassata cutis, sulcisque genarum Corruerat.' *Cerda.*

Induit] Bene *Junonis sacerdotis* personam snmit, ut majore auctoritate loqueretur. Pulchre autem dixit, *exiit et induit*, veluti cum vestitus permutationem facimus. *Exuimus* enim nostrum, et induimus alienum. *Donatus.*

Albos Cum vittâ] Id est, etiam vittas albas. *Servius.*

Albos] Dixit *Minnermnus* apud *Stob.* *serm.* 115. senectutem immingere capiti, *ἡγῆρας ὑπὲρ κεφαλῆς ἐπικρέμαται*. Ab canis videlicet, qui hanc habent sedem. *Cerda.*

418 *Cum vittâ*] Nihil notius, quam vittâ usos, qui sacris operarentur; talem enim se fingit *Furia*. *Sacerdos Vestalis* dicitur a *Juvenale Sat. IV.* 'vittata.' *Ovid.* *Met. V.* 'Cererisque Sacerdos Amphyceus albenti velatus tempora vittâ.' *Catull.* de *Nuptiis Pelei* loquens de *Parcis*, quæ sacrae veteribus: 'At roseo niveæ residebant vertice vittæ.' *Propertius IV. 10.* 'Talibus Alcides: at talibus alma Sacerdos Puniceo canas stamine vincta comas.' *Idem.*

Ramum innectit olive] Aut coronam accipit: aut ramum illigat vittis. Quod aperte in octavo ostendit, 'Et vittâ comptos voluit prætere

ramos.' Supra etiam, 'Præferimus manibus vittas.' *Servius.*

Ramus innectit olivæ] Non refero ad morem supplicium, quem supra aperui; nam hic nulla necessitas: neque ad insigne pacis, de quo loquor in VIII. hic enim potius ad bella exhortatur Furia. Tantum inducta olea ex usu, quo illa sacris serviebat, et hic se Furia sacris assimulat inservire. Itaque ad hunc locum illustrandum pertinent, quæ iam dixi l. VI. ad illud, 'Spargens rore levi, et ramo felicitis olivæ.' Similiter Statius Theb. l. II. ubi Lajum inducit apparentem dormienti Eteocli sub persona Tiresiæ, dat illi oleam. Adjungam totam locum, quia totus ad Virgili vestigia: 'Tum senior, quem jussus agit, non falsa videri Noctis imago queat, longævatis opacos Tiresiæ vultus, vocemque et vellera nota Induitur: mansere comæ, propexaque mento Canties, pallorque suus, sed falsa cucurrit Infula per crines, glaucæque innexus olivæ Vittarum provenit honos,' &c. *Cerda.*

419 *Fit Chalybe*] Sic *Æn.* v. 'Fit Beroë.' *Taubmann.*

Junonis annus, templique sacerdos] Ordo, ut Junonis templi annus sacerdos. *Servius.*

421 *Fusus patiere labores*] Probus de temporum connexionem libellum composuit, in quo docet quod cui debeat accommodari: ex quo intelligimus hanc, quam fecit, arduam esse connexionem. Nam *Patiere*, futuri temporis est; *fusus* vero participium est præteritum. Est autem sensus, Patieris ut tot tui labores fundantur incassum, id est, in irritam cadant. Et *incassum*, tractum est a retibus, quæ *casos* vocantur. *Servius.*

422 *Transcribi*] Tradi. Sermo autem hic tractus est de pecunia. Nam *scribi*, est dari. Horatius, 'Scribe decem Nerio, non est satis, adde Clutæ.' *Rescribi*, reddi. Horatius,

'Dicentis quod tu nunquam rescribere possis.' *Idem.*

Et tua Dardaniis transcribi, &c.] Imperiumne jam tuis meritis debitum, ad indignos et advenas sine labore transferetur? Bis itaque intelligendum est, *acceptro transcribi*. Quod autem ait, *tot labores*, a qualitate adjecit pondus dictioni: quod ait, *tua*, laudis loco accipiendum: *Dardaniis* vero convitiis: utpote qui sua perdidissent, et invadere rupe-rent aliena. *Donatus.*

Transcribi acceptro] Proprie coloni dicuntur, *transcribi*: quod nominatim in tabellas referebantur. Notat *Tasamus* Græcos etiam ita usurpare *περαγπάρεσθαι*, et *περαδάρρεσθαι*. *Donatus* et *Servius* censent sermonem derivatum a pecunia, quæ in foro et de mensa alteri acceptum fertur, et scribitur: unde *Scribi*, est dari, et *Rescribi*, reddi, apud Horat. Sat. II. 3. 'Scribe decem Nerio.' Videantur et Notæ ad illud *Æn.* v. 'Transcribunt urbi matres.' *Taubmann.*

423 *Rex tibi conjugium, et quasitas*] In antiquis aliquot codicibus non habetur et, sed id librarii negligentia: et enim eo loco positum addit versusi gravitatem. *Pierius.*

424 *Abnegat*] Cum tantis periculis et uxorem et dotem quasieris. *Don.*

Quæritur heres] De jure traxit. Ut non generum, sed heredem diceret. Nam per coëmptionem facto matrimonio, sibi invicem succedebant. *Servius.*

Externusque in regnum] Dicit omnia, quæ hominem fortem ad prælium, propter regnum, movere possint. Dat præterea vincendi fiduciam, asserendo Junonem affuturam, cui causa displicebat. Addidit metum, ne, si cunctaretur, firmatos arctiore fœderis vinculo superare non posset. *Donatus.*

Externusque in regn. quar. heres] *Servius*, de jure traxit, ut non generum, sed heredem diceret: nam per

coëmptionem facto matrimonio, sibi invicem succedebant. Vide illud supra Georg. I. 'generum Tethys erat omnibus unctis:' et Budæum in Pandoct. et Boëth. Topic. II. de matrimoniis per coëmptionem, usum, et confarreationem. *Germanus.*

Heres] Ex monumentis veterum sine diphthongo scribendum monet Dausquius, ab *herus* derivari contendens, quia *heredes*, pro *dominis* sumpti. Sunt tamen qui *heredes* quasi *alioveres*, *capientes*, dici malint. *Emm.*

426 *I nunc, &c.*] Simile illud, 'I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.' Itaque, ut ibi cum Italia venti, cum regnis undæ, ita hic cum periculis ingratitudo. Non abit illud Petronii Sat. 'Qui paulo ante jactabas vires imperii tui, de tam magna nave ne tabulam quidem naufragus habes. Itæ nunc mortales, et magnis cogitationibus pectora impleta.' *Cerda.*

I nunc, &c.] Formula concessionis, quæ pleuræ stomachi, et imprecatæ non mediocrem testatur. Horat. Epist. I. 6. 'I nunc, argentum et marmor vetus æraque et artem Suspice.' Ad quem locum plura Lambinus. *Emmenos.*

426 *Tyrrhenas, i, sternæ acies*] Ut, 'I, sequere Italiam ventis.' Sane notum est bello multum potuisse Tyrrhenos, et fuisse præcipue infestos Latinis. Ut, 'Hi bellom assidue ducunt cum gente Latina.' *Servius.*

I, sternæ] Veteres aliquot codices legunt, *Tyrrhenas et sternæ*. Ut, *Tessilis et rapido*. Sed ij, geminatum verbum longe venustius et elegantius. *Pierius.*

427 *Hæc adeo tibi me*] Addidit auctoritatem, quia æcit anui credi difficile. *Adeo* autem, valde scilicet jussit: ut Terent. 'Adolescentem adeo nobilem.' *Servius.*

Tibi] Contra meritum laborum irrisio. *Tibi*, qui male gesta, possis tua propria fortitudine corrigere.

Tibi, mæcepto jam genero. *Donatus.*

Me] Sacerdotem suam, templi custodem, cujus fidem nosset. *Idem.*

428 *Ipsa palam fari*] Habet emphasis in *Ipsa*, quasi dicat, Quæ omnia potest, tuæ causæ favet. *Idem.*

Ipsa palam, &c.] Invenit Ursin. imitationem Homer. Iliad. XVIII. 'Ἡρῆ με προέφηκε Διὸς κούρη παρδύκωρος: Ἰννε με προέφηκε Ἰωλῆς γλῶσσαν ἄνδρ'. *Cerda.*

429 *Quare age*] Particula hortantis. Sic in VIII. 'Quare agite, o juvenes.' Catull. in Nupt. Juliz et Man. 'Quare age, huc aditum ferens,' &c. *Idem.*

430 *Latus*] Alacer, festinus. Nam lætari non poterat, qui perdebat uxorem. Sic supra in primo, 'Vela dabant læti.' *Servius.*

Latus] Vox nata ad omen. Ita apud Statium Theb. I. XII. in res simili, 'Ite alacres, tantæque precor confidite causæ.' Est hoc, quod etiam de Annibale Silius I. III. 'Neo mora, commotum promissis ditibus agmen Erigit in cõlem.' Dionys. I. VI. ore Dictatoris Roman. 'Ἰτε πρόθυμους ἀνδρες ἐπὶ τοῦ ἀγῶνα: ἴτε promptly omnes ad prælium. Etenim πρόθυμοι sunt ita prompti, ut etiam alacres. Sane in vultu ducis lætitia pro omine est militibus. Curtius de Alexandro I. IV. 'Hand alias tam alacrem viderant Regem, et vultu ejus interrito certam spem victoriæ augurabantur.' Darius apud eundem: 'Ite alacres, et spe pleni,' &c. *Cerda.*

Phrygios] Quasi dicat imbelles et inertes. *Donatus.*

Flumine pulchro] Ut supra, 'Fluvio Tyberinus amæno.' *Servius.*

431 *Pictas*] Nam luxuriosos hæc pictura denotat. *Donatus.*

Pictas carinas] Hunc morem et elegantiam veterum multa aperiunt. Vates ipse sæpe. Hic ut vides: et in Æneid. V. 'pictas abiète puppes,' in VIII. 'pictasque innare carinas,' in Georg. IV. 'Et circum pictis ve-

hitor sua rara phaeſſis.' Ovid. in Metamorph. vi. 'Ut ſemel ingreſſa eſt pictæ Philomela carinæ.' Lucan. l. iii. 'non robore picto Ornatas decuit fulgens tutela carinas.' Ab Homero Iliad. ii. naves dicuntur *μυτοπάρροι* a pictura: et Ariſtides in 2. Platonica naves exhibit inunctas *μλτφ, minio*. Valer. Arg. i. in fabrica primæ navis: 'picturæ varios ſuperaddit honores.' Athen. de nave Hiero. l. v. ἡ δὲ ναὺς πᾶσα οἰκλαὺς γραφαῖς ἀρετῶν: uni-verſa autem navis aptis picturis erat laborata. Apulejus Florid. l. iv. 'navem extrinſecus eleganter depictam.' Maximus Tyrius diſſert. 31. in commendatione navis cujuſdam *περιβέβλητο δὲ ἡ ναὺς πολλὰς μὲν χροὰς ἡδίστας ἰδεῖν*: Accedebant colores, qui navem commendarent varii, ut viſu jucundiſſimi. Herodotus l. ii. τὸ δὲ παλαιὸν ἀνασσι οἱ νῆες ἦσαν μυτοηλεφές: veteri inſtituto naves omnes erant rubrica delibatæ. Cerda.

432 *Celestem vis magna jubet*] Aut per definitionem, ipſa Juno eſt vis Deorum: aut per augmentum, ſnaſit primo per ſe, deinde per Junonem, poſtremo per omnium vim Deorum. Servius.

Celestem vis] Ergo debet audacius fieri. Donatus.

Rex ipſe] Qui te feſellit, cujus imperium tua deſenſione ſervasti. Idem.

433 *Parere fatetur*] In codicibus aliquot antiquis, *parere jubetur*, legere eſt, quod non ita receptum mihi videtur. Pierius.

434 *Sentiat*] In virtute et minis, ut Ovid. Trist. i. 1. 'Nunc te prole tua juvenem Germania ſentit.' Et Propert. ii. 10. 'Sentit et illa tuas poſtmodo capta manus.' Cerda.

Turnum experitur in armis] Id eſt, probet contra ſe, quem pro ſe laborantem non probavit. Servius.

435 *Hic juvenis vatem iridens*] Caluit, quia juvenis. Horatius, 'Non ego hoc ferrem calidus juvena, Conſule Planco.' Idem.

Juvenis] Non mirum, ſi juvenitatem licet et aſum in re bellica contemnit. Donatus.

Juvenis vatem iridens] Nam videlicet, τὸ νέον ἔσαν ὑψηλὸν εἶναι, καὶ θρασύ: ſunt omnes juvenes ſuperbi, et audaces, dixit Metrod. apud Stob. ſerm. 50. omnino proni ad irriſionem, et contumeliam. Huic ætati ἀπλάστον καὶ ἔλογον attribuit Plutarch. in Opere de virt. Morali. Signanter Horat. quem in hunc locum advocat Servius: 'Non ego hoc ferrem calidus juvena.' Poſſet et Ariſtotelem Rhet. ii. 12. διδάσκειν εἶναι οἱ νέοι: juvenes calidi ſunt. Ibidem notans mores juvenum, ἀδικήματα ἀδικοῦσιν εἰς ἕβρον, quia nunquam injuriæ illorum ſine contumelia. Cerda.

Oras] Id eſt, dicta. Scal. iv. 16. Taubmann.

436 *Thybridis undam]* Romanus co-dex, Porcius, et aliquot alii veteres legunt, *Tybridis alveo*. Sed *undam*, plerique malant. Pierius.

Classis insectas Thybridis alveo] Hic Turnus per ſomnum conſentanea reſpondet: ut apud Hom. Od. Δ. Penelope eidoſo ſororis a Pallade immiſſo, illis verſibus, quibus eſt initium, τῇ δ' ἡμεῖςβει' ἔπειτα περίφρων πηνελόπεια, 'Ἢδὲ μάλ' κνώσσουσα ἐν ἀνείρεσσι: πύλῃσι. Non ita diſſimili genio eſt illud Od. A. Telemachi ad matrem Phemii fidicinis cantum inhi-bentem: ἀλλ' εἰς οἶκον ἰούσα τὰ ſαντῆς ἔργα κόμει, 'Ἰστών' ἡλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε ἔργον ἐποίχεσθαι, μῦθος δ' ἀνδρεσσιν μελῆσαι Πᾶσι. Germ.

440 *Victa situ senectus]* Temporis longinquitate, ex qua nascitur ſitus. Servius.

Verique effata] Cassa veritatis. Id. *Veri effatu]* Id eſt, caſſa veritatis. Vel, quæ ceſſavit vera dicere: Scal. iv. 16. vel, cui ſunt effactæ et exhaustæ vires ad dicendum quod verum eſt: ut innuat illam cepiſſe delirare. Taubmann.

441 *O mater]* Irriſionis eſt, non

honoris. *Servius.*

O mater] Irrisio est aperta. *Don.*

O mater, curis nequiloquam exerceat] *Mater* hic in invidiam et contemptum, ut docet Eustathius γέρον, προσφάνηται Græcis nonnunquam ad venerationem, nonnunquam miserationem, ad contumeliam nonnunquam usurpari; Certe et illud supra, 'fortunate senex,' sapere potest προσφάνηται honoris, nam et γέροντες Homero dicuntur simpliciter honore digni viri, etiam si ætate senectatem non attigerint, ut Romanis, patres interdum. *Germanus.*

442 *Falsa ratem formidine ludis*] *Quia ratem.* Nam eam defendebant a bellis, si non ætas, saltem religio sacerdotis. *Servius.*

444 *Bella viri*] Vide Adag. 'Bellum Cononi curæ fuerit.' Ita Iliad. H. Hector ad Andromachen: Πόλεμος δ' ἀνδράσιν μελήσει Πᾶσιν, ἐμοὶ δὲ μάλιστα. *Taubmann.*

Bella viri pacemque, &c.] Talis est Ovidii locus Metam. l. ii. 'Vel quid nata vide, vel quid sis passa: columque, I, cape cum calathis, ut stamina pollice torque: 'Bella relinque viris.' Quem imitatus est Claudian. in Eutrop. l. 271. *Emmeness.*

Gerant] In antiquis omnibus codicibus, quotquot habui, *gerent*, futuro tempore scriptum observavi: quod multo magis placet: quia ex affirmativo modo sententia videtur absolutior. Si *gerant* malueris, sententia definitiva est, ex morum consuetudine. *Pierius.*

445 *Exarsit in iras*] Communis sermo habet, *ardeo illa re*: sed figuratius, *ardeo in illam rem* dicimus: et est specialis Cornelii eloquentio. *Serr.*

446 *Oranti*] Loquenti. Unde etiam *oratores* dicimus. *Idem.*

Subitos] In antiquis aliquot exemplaribus *subito* adverbium est: sed epitheton receptius, *subitus*, in non nullis *subitos* legitur. *Pierius.*

Tremor occupat arius] Vicinitate scilicet Furie. Nam tremor furoris est. *Servius.*

Tremor occupat arius] Il. G. τρέμος ἔλλαβε φαιδίμα γυῖα. *Germanus.*

447 *Diriguere oculi*] In Romano cod. et in quibusdam aliis scriptum est *deriguere* per *de*, pro *diriguere*: significat vero utcumque legeris *induruere*, quod est insanie signum. Inde apud Plantum in Menecemis, interrogat Medicus eum, quem insanum esse credebat, 'Solentne tibi unquam oculi duri fieri.' *Pierius.*

Deriguere oculi] Sunt hi, quos Maximus Tyr. dissertat. 40. explicans ait, ὅσπερ οὖν εἰ τις ἦν δύναμις ὀφθαλμοῖς ὁρᾶν δεῖ, καὶ ἀποτελεῖν διηλεκτὴς τὴν ὄψιν, καὶ δέχεσθαι τὴν προσβολὴν τοῦ φωτός, καὶ μηδὲν αὐτῇ δεῖν καλυπτόμενον βλεφάρων. Is videlicet oculus, qui perpetuo aciem intendit, lucemque admittit, nec palpebris connivet. Et dissertat. 35. ὀφθαλμοὶ διηλεκτὴς δεδορκότες. *Cerda.*

Sibilat] Ita scilicet expressa Furie ferocitas, ut apud Ovid. Met. iv. 'notæ sonnere colubræ; Parsque jacent humeris, pars circum pectora lapsæ Sibila dant.' Stat. Silv. iiii. 'Furiarum sibila.' et Theb. viii. 'acuitque tubas, et sibila miscet Tisiphone.' Eadem Tisiphone apud eundem Theb. i. 'fera sibila crines virenti Congeminat.' Ubi pulchre virenti cum respectu ad colubros. Nonnus l. xxxiii. dat hoc verbum flagello Megære, σβρίζεν ἥχος ἰμδούλης: *sibilabat sonitus flagelli.* et xxi. δρακοντοκόμοιο Μεγαλῆς. Tisiphone apud Stat. Theb. xi. inducitur cum 'adstrictentibus hydriis.' *Idem.*

448 *Tantaque se facies aperit*] Remoto anili vultu, quem finxerat, et quo se induerat. Sic supra de Venera, 'Et vera incessu patuit Dea.' *Servius.*

Flammea] In Romano cod. *fumea*. Sed enim hic *flammea*, lectio castior: nisi veimus ad pineam facem adludere, quam intorserit, quæ alibi eodem modo circumscribitur a Virgilio, 'Nec Fumea tedis lunina.' Nam et Ovidius, et eum secutus Claudianus fin-

gant Furias etiam facem gestare: et inferius Virgilius ait, 'Sic effata facem juveni conjecit et atro Lumine famantes fixit sub pectore tedas.' Sed utcumque hæc accipiantur, placet hic de oculis dictum, ut in vi. 'Lamina flammea,' non sine codicum varietate legi diximus. *Pierius.*

450 *Geminos erexit crinibus angues*] Similes. Nam omnes eam dixit erexisse, non duos. *Servius.*

Geminos] Id est, similes: nam omnes erexit, non duos: ita Cic. in Vatin. 'Consorti quidem in lucris atque fortia, gemino et simillimo nequitia,' &c. Idem pro Roscio: 'Par est avaritia, simillis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.' Varro, *geminum* semper capit pro simili: ut, 'Gorgones geminæ:' cum earum tres sint. *Taubmann.*

Erexit] Furiis datur quidam furor, qui explicatur per verba *attollendi*, *erigendi*, et similia. Inde in vi. 'Exsurgitque facem attollens.' Ita hic, angues erecti, ut ibi fax sublata. Claudian. l. i. Ruff. de Alec. 'et totos serpentum erexit hiatus.' Valer. Arg. l. viii. 'Furiarum erecta flagello.' Statius Theb. l. viii. 'rectique ante ora cerastæ velavere Deam.' et in xi. de Tisiphone, 'Crinalem attollit longo stridore cerastem.' Prolyxo irata describitur ab eodem l. v. 'erecta genas.' De serpentibus Cereris Claud. 'levant colla, erecti roseas cristas.' Non abit ab Statio Theb. l. i. cerastas, quibus Tisiphone armatur, induci astantes. Ait enim: 'Centum illi astantes umbrabant ora cerastæ.' Ammian. l. xvii. 'Ad indignationem justam Julianus erectus.' *Cerda.*

451 *Verberaque insonuit*] Pro verberibus insonuit, id est, per verbera. *Servius.*

Verberaque insonuit] Pari furore Erinnyis apud Silium l. ii. 'Et dirum insonuit Stygio bis terque flagello.' Iterum: 'verbera Erinnyis incutit, atque atros insibilat ore timores.'

Nonn. l. xxi. *μωστιρα* dat Megaræ. *Cerda.*

Verberaque insonuit] Nove dictum: Scal. iv. 16. Notetur autem ars poetæ summa, qui hæc ita descripsit, ut legenti animum et capillos horrescere credideris. *Taubmann.*

Rabido ore] Habitum futuræ orationis ostendit. *Servius.*

Rabido] In Romano, et paucis aliis, *rabido*: legitur per *b* in quibusdam *rapido* per *p*. *Pierius.*

Rabido ore] Apud Ovid. Met. iv. Tisiphone affert, 'Et scelus, et lacrymas, rabiemque et cædis amorem.' Apud Claudian. in Ruff. l. i. una Furiarum, 'Quæ nova corruptit nostros clementia morem? Quo rabies innata perit?' Inde Euripid. Orest. Furias vocat *δρακονόδαισ κόρας*, *puellas viperinas*; quod non ad serpentes solum, sed ad virus et rabiem earum referri potest. De iisdem statim: *αὶ μ' ἐκφοβοῖεν μανίδαι, λυσσῆμασι: αἱ με τερrefacient furore, rabie.* Recte itaque apud eundem in Hercule insano leges Rabiem natam Nocte, *νυκτὸς ἐκγονον λίσσαν*, quia Furie quoque, quarum est rabies, nocte quoque sunt satæ. *Cerda.*

452 *En ego victa situ*] Pejus non potuit objurgare metnentem, quam in illum regerere, quæ protulerat. *Donatus.*

En ego victa situ, &c.] Acerba repetitio, quæ rhetorum filiis mimesis appellatur, qualis est *Æn.* iv. 377. *Emmeness.*

453 *Falsa formidine*] In Romano codice, *falso* adverbialiter scriptum est. Sed longe melius, *falsa formidine*, ut objecta per verba eadem eludat. *Pierius.*

454 *Respice*] Multi hic distinguunt et superioribus jungunt, ut sit sensus, *Respice* eam, quam dicis falsa deludi formidine. *Servius.*

Ad hæc, adsum] Id est, ad regum arma, et ad bella. Quomodo ergo dicis quod superfine his inferar rebus, ad quas veni? Alii *respice* ad

hæc legunt, ut sit quasi demonstrantia, 'Respice, bella et lethum gero.' Idem.

[*Respice ad hæc*] *adsum*] *Ad hæc*; bella, et letum, quæ manu gero. Quidam distinguunt, 'Respice: ad hæc adsum d.' *Taubmann.*

455 *Bella manu letumque*] Contra illud, 'bella viri pacemque gerant.' *Donatus.*

456 *Facem juveni coniecit*] Satis considerate facem juveni coniecit, quæ cito exardescit et desinit. Supra vero, Amatae serpentem injecit: quod in mulieribus semper viget venenam. *Servius.*

Facem juveni coniecit] Alludit Juvenalis ad hæc Maronis Sat. vii. 68. 'qualis Rutulum confundat Erinys, Nam si Virgilio puer, et tolerabile desit Hospitium, caderent omnes a crinibus hydri.' *Emmeness.*

Atro Lumine fumantis fixit tædas] Atri luminis. Ut, 'Et pulchra faciat te prole parentem.' Atro autem lumine, fariis, inferno, alias ratione caret. *Servius.*

Atro lumine] Atrum lumen, ex Eurip. in Troad. reddit Victorius ἀγλῶν μέλαινα. Talis est autem Eurip. versus: ἐν δόμοις δὲ παμφαῖς σέλας πυρὸς μέλαινα ἀγλῶν ἔδωκεν παρ' ὕπνου. *Germanus.*

457 *Fumantis tædas*] Δάδας φοβερόσας. *Idem.*

Sub pectore] Ubi fellis locus est, id est, iracundiæ. *Servius.*

458 *Olli*] In Romano codice, et in quibusdam aliis legere est, 'Illi ingens somnum rumpit pavor.' Sed vulgata lectio venustior habetur: et olli, agnitum a Grammaticis: in nonnullis legitur, *rumpit*. *Pierius.*

Olli somnum ingens rumpit pavor] Similis pavor Eteoclis, excitati a somno, apud Statium Theb. l. ii. 'Illi rupta quies attollit membra, toroque Erigitur plenus monstria.' Tu reliqua. Est hæc quod Hippoc. vocat ἐνύπνιον φοβερόν libell. de morbo sacro, *horrendum insomnium*. *Cerda.*

459 *Perfudit toto proruptus*] Et hic, *perfudit*, eodem præsentis tempore. Alibi enim adnotavimus rem gestam per præsentis temporis formam enarrari, majoris esse vehementiæ, nisi putare vulerimus illud in antiquis fuisse accentus notam. Præterea sunt vetusti codices, in quibus *proruptus* legatur: sed *proruptus* omnino melius. *Pierius.*

T. proruptus corpore sudor] Lacrimæ, omnis fere gravioris commotionis comites: quæ etiam somniantibus hic Turno fluunt. *Casaub. ad Pers. Sat. ii. Taubmann.*

460 *Fremit*] Cum clamore depocit. Bene autem *amens*, quia in thorore requirebat. *Servius.*

Arma amens fremit; arma toro] Credam Poëtam instituisse vel veteri Poëtæ, qui: 'Tela famuli, tela, propere, sequitur me Thoas: vel mori Romano, quo, instante conflictu, inclamabatur, *arma, arma*. Livius lib. vii. 'Conclamatum ad arma, concursuque in muros.' *Ammianus l. xxvii.* 'Cum undique ad arma conclamaretur.' Eidem mori (ut credi par est) institerunt. *Ovidius*, et *Horatius*. Prior Met. xiv. 'Certatimque omnes uno ore arma, arma loquuntur.' Posterior Od. i. 35. 'Ad arma cessantes, ad arma Concitet, imperiumque frangat.' Sicut etiam Statius Theb. l. vii. 'Arma, arma, imani,' &c. et l. iii. 'vociferans arma, arma viri.' Et Silius l. iv. 'Arma viri, rapite arma viri.' Vide vero præcipientiam versus et sententiarum. Talis ea Eurip. Supplicib. Ἀδβερε, φέρετε, πέμπετε. *Cerda.*

Arma amens fremit; arma] Illa repetitio habet anam venustatem. Tale est illud *Ovidianum* Met. xi. 377. 'cuncti coeamus et arma, Arma capessamus: ad quem non penitebit consoluisse Nob. Heinsium, qui plura hujusmodi exempla observavit. *Emmeness.*

Toro] Lib. Æneid. ad illud, 'Gadam capiti subduxerat ensam,' aperio mo-

rem, unde hic locus potest illustrari. Testimoniis ibi adductis adjuuge Livium l. xxxix. 'Ad nutum scorti Consul stricto gladio, qui super caput pendebat,' &c. Et Nonnum l. xxvi. *Νήδυμον ὕπνον ἱανον ἀκοντοφόρον ἐπὶ λέκτρων*: *Profundum somnum dormiebant sagittiferis in lectis.* Atque etiam Theocrit. idyl. xxiv. ubi Amphitruoni *ξίφος Κλιντήρος κεδρὶνῳ περὶ πασσάλῳ αἰὲν ὕπνῳ*: *Gladius pendebat semper ad lectulum ex claro cedrino.* Et Plutarchum in Pelopida, ubi loquens de Alexandro Tyranno Phææorum, τὸ *ξίφος ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς κρεμώμενον*, dicit gladium ad caput illius fuisse suspensum. In vita Alexandri ait idem Plutarch. habuisse semper hunc ducem sub pulvino gladium. Eundem morem attingit bis aut ter in vita Catonis Uticensis. *Cerda.*

461 *Scelerata insania belli*] Nihil enim tam insanum, quam desiderare id, per quod possis perire. *Servius.*

Scelerata insania belli] Describit multis Græcorum *ὀλομανίαν*. Videtur etiam mihi signare hominem, quem Græci vocant *ἀρειμάνιον*, sive *ἀρειμανῆ*, id est, *furentem insanumque bellandi amore.* Quam vocem ita solvit Homerus *μάλιστ' ὄρε* "Αρης: *furebat ut Mars.* Nonnus l. xxvi. conjunctam adhibuit, *ἀρειμανέες μάχηται.* Pulchre ait Maximus dissert. 14. τί ἂν ᾗ θυμοῦ παρασκευαστικώτερον πόλεμον καὶ ὀπλων; *Quis major iracundie fomes est quam bellum et arma?* Ad lucem Virgilii Statius l. vii. 'ferus omni pectore sævit Martis amor.' Ibidem: 'ferrique insana voluptas.' Et l. xi. de Polynice contacto a Furia: 'Ardet inops animi,' &c. facitque illum, ut percussus est a Furia, non jam cupientem Regna, sed spirantem 'et scelus, et cædem.' Sic de Turno, 'scelerata insania belli.' *Cerda.*

462 *Magno reluti*] Ornatus Poëtici in parabolis similitudinibusque maxime consistit. *Donatus.*

463 *Virgea*] De virgis: unde facta est flamma validior. *Servius.*

Costis] Lateribus. Et bene antiquum respexit morem: nam ollas non suspendebant; sed positæ circum circa ignem adhibebant. *Costis* autem, id est, lateribus: ut, 'Tardi costas agitator aselli.' *Idem.*

Aëni] *Vasis*, subaudiendum monet Sanct. Minerv. p. 347. ut *Actilia, Corinthia*, &c. Ad locum quod spectat, plenissimam complectitur descriptionem, qua noster Homero palmam præripuisse videtur, teste Macrob. Saturn. v. 11. Utitur et Silius l. v. eadem similitudine: 'Ut multo accensis fervore exuberat undis, *Classus* ubi exusto liquor indignatur alieno.' *Emmeness.*

464 *Exultatque æstu latices*] Q. Serenus ita scripuit: 'Igne lapis candens datur exultantibus undis.' Ovid. Metam. vii. 'Intereq; calido positam medicamen aheni Fervet, et exultat, spumisque tumentibus albet.' Hippocr. lib. de flatib. dixit, ἀπὸ τοῦ λεβήτων ἀτμός ἀνέρχεται πολλὸς ἐφομένῳ τοῦ ὕδατος: *exultat vapor multus ab aqua cocta in lebetibus.* Nonnus l. x. ἀναπτομένοιο δὲ πυρρῷ φοίνιος ὕδατόεντι λίβης ἐπεπλάσεν ἀτμός: *incenso vero igne Rubens lebes aqueo bulliebat vapore.* *Cerda.*

Furit intus aquæ Fum.] Nec immerito: nam potest esse et alterius rei amnis. Ut, 'Fluvius videt ille cruoris.' Hanc autem diæresim Tucca et Varus fecerunt. Nam Virgilius sic reliquerat, 'Furit intus aquæ amnis,' et 'exuberat utaque amnis:' quod satis asperum fuit. Notandum quod in toto Virgilio non reperinuntur, nisi quatuor diæreses: hoc loco, et in Æn. iii. ut, 'Aulæi in medio libabant pocula Bacchi,' et in vi. ut 'auræ simplicis ignem,' et in ix. 'dives pictæ vestis et auri.' *Servius.*

Aquæ] Sane Servius *aquæ* repositum a Tucca, et Varo asserit, quum Virgilius, *aquæ amnis* scriptum reliquisset, ut in vulgatis est Servii commentariis, quod an sit fide dignum, alii viderint. Nam Probus Valerius

quam Virgilium quatuor locis tantum Dieceuxi usum ex *æ* diphthou. in *a* et *i* asseveret, unum ex his recenset, 'furit intus aquai.' In antiquis vero codicib. omnibus quotquot versare contigit, *furit intus aqua vis* scriptum animadverti: neque tot codices temere convenire crediderim. Præterea si Virgilius usquam varietatis amator fuit, in hac præcipue comparatione eam affectasse videtur. A quam enim effervescentem dicere cum velit, modis circiter senis eandem sententiam variavit. Mira eloquentiæ vis, et sermonis copia, ubertasque facundiæ vere redundantis, dum enuntiatur, 'Undantis Aheni, Exultant æstu latices, Furit intus aquæ vis, Fumidus atque alte spumis exuberat amnis; Nec se jam capit unda, volat vapor ater ad auras.' Quocirca quum veteres codices, *aqua vis* legant: et unum plus membrum in hac varietate, neque id indecorum acquiratur, si aliter quam *aquai* legendum sit, (Valerio enim libenter suas partes integras relinquo) eo modo Virgilium crediderim scriptum reliquisse. Præterea ita habetur in Servii commentariis manu scriptis, quæ mihi Petrejus Zancus juvenis utraque lingua optime peritus legenda dedit, quamvis vulgata, *aqua amnis*, habeant. *Picrius*.

Aquai] Ita multi legunt, et agnoscunt diæresin. In his Cælius xxvii. 6. Nonnulla ad hanc rem hic Servius. Et præit ipse Vates, qui *aulai, pictai*. Qui tamen legeret, *aqua vis*, ut in plerisque veterum exemplaribus, *οὐκ ἀπόπας* legeret; nam ex Græcorum imitatione. Homerus enim Odys. xiii. *ἰς ἀνέμοιο, vis venti*: et Od. vi. *ἰς Τηλεμάχιο, vis Telemachi*. Vide illud Æneid. iv. 'odora canum vis.' *Cerda*.

Aqua vis] Ita Ms. Servius. Sic Hom. *ἰς ποταμοῖο ἰς ἀνέμου*. Et hanc lectionem germanam esse, contra Tuccam et Varum (qui testantur Virgil. scripsisse, *aqua amnis*) itemque Pro-

bum, Macrobiū, Crinitum (xviii. 2.) Cælium (xxvii. 6.) Cornutum, et alios, docent Erythræus et Fabricius: qui quidem Poëtæ iudicium omnibus anteponit: et addit: Quod si quis contendere vult, illi Pythagoreorum quasi voce respondeo; *ποιητὴς ἔγραψε*. At cæteri illi leg. *aquai Fumid. &c. Taubmann*.

Aquai] Ad hunc locum vide H. Stephani Virgil. lectiones p. 23. et 24. *Emmencus*.

466 *Nec jam se capit unda*] Melius quam si diceret, 'Nec jam vas undam capit.' *Servius*.

Nec jam se capit unda] Lucret. 'capiunt irarum pectora finctus.' Sic et exuberantes cyathos Græci *περφυδούς* vocant, qui infusam humoris nimiam copiam rejectant et respuunt, quam capere et continere nequeant: quam vocem ad homines Homerus transtulit, quos et *superfluentes* eadem metaphora Catull. dixit. Ovid. Metam. vii. 'Interea calido positum medicamen ahenō Fervet, et exultat, spumisque tumentibus albet.' Et Calab. l. v. in hoc argumentum de Ajace furente: *μέλαν δέ οἱ ἔξεν ἦτορ ἔδτε λήθης ἀλίσστον ἐπ' ἰσχάρι ἡφαστοιο* 'Ροιββηδὸν μάλινται ὕαλ πυρὸς αἰδομένοιο, Γάστρην ἀμφοὶ δὲ πᾶσαν ὅτε ξύλα πολλὰ θέρηται' *Ἐρνεσίης δρηστήρος ἐπειγομένου ἐν θυμῷ Ἐδτραφέος σιάλοιο περὶ τρίχας ὅς κεν ἀμέσση*. Aristot. lib. περὶ ζώων, ubi de cordis pulsū agit, et apostematum inflammationes ebullitioni et fervori similes facit, hunc effervescentis aheni actum innuere his verbis videtur: *ἡ δὲ συμβαλυνουσα σφύξις τῆς καρδίας, ἥ δὲ φαίνεται ποιούμενη συνεχῶς, ὁμοία φύμασιν ἐστίν, ἣν ποιοῦνται κινῆσιν μετ' ἀλγηδόνος, &c.* *Germanus*.

Volat vapor] Ita Manil. l. i. 'volucris fumo.' Et Nonnus l. xxiii. *ἡρόφοιτος κάπνος, fumus aëriticagus*. Illustrabis satis hunc locum his, quæ dicta jam a me Ge. ii. ad illud, 'fumosque volucres.' Hic ad rem Poëtæ pertinent verba Hippocratis lib. de flatu-

bus: *ὡς γὰρ ἀπὸ τῶν λεβήτων ἀντὶς ἀνέρχεται πάλῃς ἐφεμένον τοῦ ὕδατος*: Quammodum enim ab aqua in lebetibus ebulliente vapor copiosus evectitur. Cerda.

Volat vapor ater, &c.] Fumus et alie res celeres carentes animo et fere etiam corpore poetis dicuntur habere alas, volare, ut observatum hoc a P. Victorio var. lect. xxvi. 13. *Emmeness.*

467 *Ergo*] Id est, quia sic incensus est. *Servius.*

Polluta pace] Vel sua vel Trojanorum. *Idem.*

Polluta pace] Aliter enim adversus socerum moveri non debuit. Præterea impellebatur a Furia. *Donat.*

Polluta] Cum Latinus dicatur pacem polluisse, quod desponsam Turno destinaverit alteri tradere, non abhorret ab huius verbi potestate illud Horatii Od. iv. 5. 'Nullis polluitur casta domus stupris.' Inde superior illa conquestio Amatiæ ad Latinum: 'Quid tua sancta Fides,' &c. *Cerda.*

468 *Indicit*] Figurate verbum bellicum posuit. *Servius.*

Indicit] Verbum bellicum signate positum, aliqui notant, probant re nulla. Sed *indictum bellum*, id est, denuntiatum, lib. ult. de Legationibus. Brissonius notat l. ix. de verb. signif. Quis nescit bella indicta Feclialium opera? Quid, quod *indicare*, est verbum sacrorum? nullum vero bellum apud antiquos, nisi prius nuncupatis votis. Ergo, quia dicturus postea, 'Divosque in vota vocavit,' præmittit, *indicit*, ut verbum sacrum. Sic *seriæ indictæ*, id est, *imperatiæ*, apud Macrob. l. 16. Satur. et Virg. l. i. 'Divum templis indicit honorem.' Quem in locum lege Servium. *Cerda.*

Primis] Dnctoribus, ut causam scirent. *Donatus.*

Primis juvenum] Clarum est hic significari scientissimos rei militaris; sed Poëta, ingeniosissimus Augusti adulator, tanquam aliud agens, et poetice rem tractans, allusit tacite

ad principes juventutis, qui facti ex instituto Augusti, ut liquidum ex Tacito Annal. l. i. 'Genitos Agrippæ Cajum ac Lucium in familiam Cæsarium induxerat, necdum posita pueri prætexta, principes juventutis appellari cupiverat.' De ilisdem Cajo et Lucio extat Augusti nomen apud Goltzium: C. L. CÆSARES. AUGUSTI. F. COSS. DESIG. PRINC. JUVENT. Erant vero *principes juventutis*, qui sequenti ævo dicti sunt Cæsares, nimirum destinati ad successionem Imperii. Et quidem multa in Virgilio simillima alii observarunt; nam sæpissime unius tantum vocis allusione ad res Augusti celebrandas aspiravit. *Cerda.*

470 *Se satis amb. venire*] Ita alius P. 'veniam satis omnibus moneo.' *Ich will allen gewachsen gang sein.* De quo me vide ad Plantum. *Tandmann.*

471 *In vota vocavit*] Quia nuncupatis votis bella sumebant. *Servius.*

Divosque in vota vocavit] Scilicet ante bellum. Aperte attingit morem Romanum. Apud Polyb. l. xii. Annibal moturus castra inducitur prius *τῶν θεῶν ἐνὶ τῷ ἔρῳ ἐκτίθεσθαι*: vota faciens Diis pro salute omnium. Non enim fas exire ad hostem, nisi annuente numine. De Rege quodam Amianus l. xxi. 'Tardante trans Tigridem Rege, dum moveri permitterent sacra.' Et postea de eodem: 'Nuntiat Regem, cum omni manu quam duxerat, ad propria revertisse, auspiciis dirimentibus.' *Cerda.*

472 *Cerstinus*] Amor maximus, et favor in Turnum ostenditur. *Donat.*

473 *Hunc decus egregium forma movet*] Turni scilicet decus. Nam hoc dicit, alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus movebat ad bellum. Nam hoc est, 'enimis audacibus implet,' id est, fortibus. Quidam hæc ad singulos, qui se in ardua hortabantur, referri volunt. *Servius.*

Juventus] In codicibus aliquot antiquis, *juventa* legitur. Sed omnino melius 'Decus formæ,' et 'Decus ja-

venta' legere. *Pierius.*

Hunc decus, &c.] Forma et ætas plurimum valent ad misericordiam excitandam. Ter. And. i. 5. 52. 'Mi Pamphile, hujus formam atque ætatem vides.' Ad quæ verba videndus Donatus. Recte Apulejus Metam. l. iii. 'ut et formæ simul et ætatis contemplatione ad justam indignationem arrecti, pro modo facinoris sæviatis.' *Emmeness.*

474 *Hunc claris dextera factis]* In Mediceo codice, *clari facti* scriptum est cum paraphrasi, *virtutis*. Sed melius videtur, *claris factis*, ut sit hypallage, pro 'dextera clara factis.' *Pierius.*

475 *Rutulos an. au. inplet]* Vide Nob. Heins. ad hæc Ovid. Met. vii. 120. 'Minyæ clamoribus implent.' *Emmeness.*

477 *Arte nova]* Dolo. *Servius.*

Speculata locum, quo litore] Pronomen pro nomine ponitur, non pro nominibus. Unde nove inter duo nomina unum pronomen posuit: nam recte *quo loco* diceret: et hoc semel tantum fecit. *Idem.*

Locum, quo litore] Rectius fuisset, *quo loco*. Nove autem inter duo nomina unum pronomen posuit. Et hoc semel tantum fecisse Virgilium, ait Servius. Sed et paulo ante; 'Audacia Rutuli ad muros, quam dicitur urbem.' *Fabric.*

478 *Inidiis curaque]* Cursu agitabat. Nam si *inidiis* circumvenimus, non agitamus. *Servius.*

479 *Cornibus rabiem]* Studium mutavit in rabiem. *Idem.*

Hic sub. can. rab.] Huic simile commentum Statii Theb. l. vii. ubi Tisiphone in rabiem agit tigres Bacchi, quæ mansuetæ prius. Versus sunt: 'Has ubi vipereo tactas ter utramque flagello Eumenis in furias, animumque redire priorem Impulit.' *Cerda.*

Cocytia virgo] Alecto. vs. 562. 'Cocytique petit sedem.' *Taubmann.*

Delph. et Var. Clas.

480 *Noto odore]* Cervino. Solent enim ita institui. Horatius, 'Veneticus ex quo Cervinam catulus pellem latravit in aula.' *Servius.*

481 *Ut ceruum ardentes agerent]* Hinc Horat. Epod. vi. 'Agam per altas aure sublata nives, Quæcunque præcedet fera.' *Cerda.*

Laborum C. f.] Hoc est, 'Et primæ revocabo exordia pugnæ.' *Servius.*

Laborum] In Romano codice, in Mediceo, et aliquot aliis antiquis, *laborum* legitur: eo enim vocabulo Virgilius adversa solet exprimere. Sunt tamen qui probant legend. *maiorum*. *Pierius.*

482 *Animos accendit agrestis]* Plus quam si diceret, *agrestium animos*. *Servius.*

Animos agrestis] Excitavit eos primum, qui facilius excitari potuerunt, propter imperitiam et feritatem. *Donatus.*

483 *Cervus erat, &c.]* Hanc tanti belli causam, ut nimis levem, vellicat Macrobius v. 17. Qua tamen magis opportuna, magisque artificiosa, nullam excogitari potuisse, contra istum accuratissime docuit Jo. Jovian. Pontanus in Antonio, p. mihi 146. *Tzsch.*

Cornibus ingens] *Ingens*, et ad præstantem formam pertinet, et ad magnitudinem cornuum. *Servius.*

Cornibus ingens] Sic Phædr. i. 18. 'Ibi dum ramosa mirans landat cornua.' Sed de his alio in loco. *Emm.*

484 *Tyrrhidæ pueri]* Tyrrhi filii: et, ut diximus supra, alludit ad nomen. Nam Tyrrhus dictus est pastor, apud quem Lavinia peperit. *Idem.*

485 *Tyrrhæque pater]* Sunt qui *Tyrrheus* legant, propter productam in patronymico *Tyrrhidæ* penultimam, ut Pelides a Peleo, Tyndarides brevi penultima a Tyndaro, qui Græcis *ῥυδάπης*, *ῥυδάπης*, et *ῥυδάπης* unde et *ῥυδάπιδας* dixit aliquando Eurip. per ei in penultima. Supra tamen Belidæ nomen Palamedis, a Belo, ut Tyrrhides forsan a Tyrrho. *Germanus.*

9 S

Virg.

Cui regia parent Arm.] Magistrum hanc pecoris vult fuisse, et saltuarium. Nam hoc est, 'Et late custodia credita campi.' Magister autem est pecoris, ad quem omnia pertinent animalia. Cicero, 'Nominat hominem, quem magistrum pecoris esse dicebat.' *Servius.*

Cui regia parent Armenta] Sophocl. in Tyr. ἐπεστέρει τοῖς βασιλικοῖς ποιμνίοις. Armentarium Latini, Græci ἀγελάρχη. *Germanus.*

Cui regia parent Armenta] Saltuarii sive ἀγροφύλακος officium erat conservare fructus, fines custodire, pascere armenta, ut Pignor. de Servis p. 274. Multa de Magistro pecoris obversavit Bochart. hist. anim. II. 44. *Emmeness.*

486 *Late]* In Romano codice, *lati*, sed familiari vitio; nam *late* adverbium omnino melius judicatur. *Pier.*

Campi] Continuatio intelligitur et una planities. Si *camporum* diceret, interpositos significaret montis tumulos, &c. *Donatus.*

487 *Advenit imperiis, &c.]* Fuit hoc e deliciis veterum, qui cervos tales habebant mansuetos, qualisque hic cervus describitur a Marone. Illustris est et lata descriptio Calpurniana Ecl. vi. Sumpsit Calpurnius descriptionem suam non tantum a Virgilio, sed, ut credi potest, ab Ovid. Metamorph. l. x. qui ita de cervo Cyparissi: 'Namque sacer Nymphis Carthæa tenentibus arva Ingens cervus erat, lateque patentibus altis Ipse suo capiti præbebat cornibus umbræ, Cornua fulgebant auro, demissaque in armos Pendebant tereti demissa monilia collo. Bulla super frontem parvis argentea loris Vincita movebatur, parillique ætate nitabant Auribus e geminis circum cava tempora baccæ.' Addit deinde, solitum illum frænari a Cyparisso, in cujus etiam tergo sedebat, quod est argumentum animalis mansuetissimi. Scimus (Paulo Veneto attestante) Me-

ditas populos Tartarorum uti cervis ad sessionem, tanquam asinis aut eqnis. De Heliogabalo etiam Lampridius: 'Processit in publicum et quatuor cervis junctis ingentibus.' Non assimilia Vopiscus de Aureliano. Sunt et notissima, quæ de cerva Sertorii Scriptores tradunt. Tu lege Plutarch. in ejus vita. *Cerda.*

Silvia] Bonum puellæ rusticæ nomen formavit. *Servius.*

488 *Ornat cornua]* Similes blanditias de cervo Cyparissi Ovid. 'Tu modo texebas varios per cornua flores, Nunc eques in tergo residens, huc lætus et illuc Mollia purpureis frænabas ora capistris.' Similes Statius Theb. l. vii. de tigris Bacchi, quas ipse Deus vagas dimiserat, 'Illas turba Dei, seniorque ex more Sacerdos Sanguinis oblitus atque Indum gramen olentes Palmite maturo, variisque ornare corymbis Curat, et alterno maculas interligat ostro.' De tauro etiam Europæ Ovid. Metam. l. II. ait illum præbuisse 'cornua sertis impedienda novis.' Ampelus pœer apud Nonnum l. xi. Pausanias in Arcadic. cervam exhibet habentem φάλαρον, torquem. Vide vero in quo pretio cervus hic Maronis, cum post obitum donatus fuerit rogo, quod testatur Statius Silv. II. *Cerda.*

489 *Pectebatque ferum]* Quadrupedem. Ut, 'In latus inque feri curvam compagibus alvum.' sic dicitur, quod velocitate pedum ferantur. *Serv.*

Pectebatque] In codicibus aliquot antiquis, *potabat* legitur: quod non ita venustum videtur, neque ad curationem accommodatum. *Pierius.*

Ferum] *Ferus* et *fera* pro quavis bestia, etiamsi immitis ea non sit. Martial. de formica, 'Implicit tenuem succina gutta feram.' Sic Æn. II. de equo Trojano, 'In latus, inque feri curvam compagibus alvum.' Itaque, quamvis iret rediretque, et quamvis esset mansuetus, ferus tamen; nam hæc ejus natura. Justinia-

nas Instit. l. ii. tit. 1. 'Cervos quodque quidam ita mansuetos habent, ut in silvam ire et redire soleant; quorum et ipsorum feram esse naturam nemo negat.' Mitto bestias alias, quæ ita frequentissimo usu. Callimachus de sue, *θηρὸς ὀδύρας*: et de leone, *θηρὸς δέρμα*. *Cerda*.

490 *Manum patiens*] *Patens illius rei*, dicimus. Unde apparet unum u causa metri esse detractum. *Serv*.

Mensæ herili] Nove dixit. Nam herum non nisi dominum dicimus: nisi forte ideo dixit, quia dat ei humanum sensum. Nam ait paulo post, 'Imploranti similis.' *Idem*.

Manum] In codicibus aliquot *manum*, ubi manifesta Synzesis, subtractum tamen u alterum plerique malunt: et ita codices emendatiores habent. Quanquam nihil prohibet *Manum* quarto casu inservire participio. *Pierius*.

Ille, manum pat. mens. ads. herili] *Χειροῦθης, πρῶτος, ὑποχείριος, καὶ τιθαστός*. Græci autem catellos, aut animales domesticas, *ὡς παραστροφῶν, τραπέζας* vocant, quod mensis domino inhiare soleant, ut Hom. Iliad. *Ἐνθά τῃ γε ἄνακτι τραπέζης κῆνες ἦσαν*. Ut autem hic Maro 'manum patientem' dixit, sic et de aquila Apollonides Epigr. *κείνου δ' αὐλίσσθην ἐνὶ δόμασι, χειρὶ συνήθης Κράντορος, οὐ φεύγων ζῆνα τὸν ἐσόμενον*. Grammatici autem volunt mansuetum, quasi manui suetum *χειροῦθης* respondere. Quod autem ad illud, 'mensæ assuetus herili,' Plutarch. *συμπ. ζ. προβλ.* δ. admonet reges Persarum *δωστραπέζους* canes habuisse, quod cibatu omnia prope animalia mansuescant. *Germanus*.

Manum pat.] Mansuetus teste Non. Marcello dicitur quasi 'manu adsuetus et patiens manum.' Omnia enim, quæ sunt natura fera, manum per mulsiōne mitescunt. inde Georg. iii. 186. 'Equi amare' dicuntur 'plausæ cervicis sonitum.' *Emmenes*.

491 *Errabat silvis*] Pascebat, ut, 'Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.' *Servius*.

Errabat silvis] Non male hic Victorius capit feram *ἔφερον*, ita enim appellantur belluæ, quæ vagantur libere sine ullo custode. Talis fuit ea cerva, quam jam exhibui ex Pausania, cui cervæ in torque incisus hic versus, *Νεβρὸς ἐὼν ἐάλων ὄτ' ἐς Ἴλιον ἦν Ἀγαπήνωρ*: *Hinnulus excipior solente Agapenore Trojam*. Inde signate statim, 'rursusque ad limina nota,' &c. *ἔφεροι* enim et sacra feræ ita libere vagabantur, ut nocte tamen redirent ipsæ ultro ad nota domicilia. De qua re clarus est Livii locus l. xxiv. ubi sermo est de gregibus sacris Junoni Lacinia: 'Lucus ibi frequenti silva, et proceris abietis arboribus septus, læta in medio pascua habuit, ubi omnis generis sacrum Deæ pascebatur pecus sine ullo pastore; separatimque egressi cujusque generis greges nocte remeabant ad stabula, nunquam insidiis ferarum, non fraude violati hominum.' Fortasse *ἔφερος*, id est, *sacer*, leo ille, de quo Statius Silv. ii. 'Quid quod abire domo, rursusque in claustra reverti Suetus, et a capta tam sponte recedere præda, Insertasque manus laxo demittere morsu?' *Cerda*.

492 *Ipsæ*] Id est, sua sponte. *Serv*.

493 *Errantem*] His versibus ponit excusationem Ascanii. *Donatus*.

Rubidæ] In codicibus aliquot antiquis, *rapidi*, virili genere. Sed, in Romano, atque in Porcio, significatione et genere mutato, *rubidæ* legitur, quod ideo placet, quia superius rabiem canibus objectam legimus. *Pierius*.

Rubidæ canes] Certissima est nota in sermone animalium, auctores quippe cum de illis loquuntur, si sermo sit de generositate, sæpissime mares nominat, si de feritate, sæpissime feminas. Ergo hic, ubi feritas, et rabies canum proponitur, voluit genus

muliebre, non masculum. Ita Georg. III. in rabie amoris læna inducitur catulorum oblita; non leo. Ibidem 'pessima tigris:' et 'rabidæ tigres,' et 'lynxes Bacchi variæ.' Iterum, 'Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:' non equorum. *Cerda*.

Rabidæ canes] Recte: quia in fæminis plus iracundiæ est. Alii l. *rapidæ*. Taubmann.

Rabida canes] Fœminino genere usurpari *canes*, quando de re venatica sermo est, notat Torr. ad Hor. Epod. 2. 'multa cane tradit apros,' &c. *Emmeness*.

494 *Secundo Defueret*] Secundo, id est, cum aqua. Unde et adverso dicimus, contra aquam. Nam ideo *defueret*, dixit: et *secundo* ideo, quia cursus fluminis post natantem videtur. *Servius*.

Defueret] Aliquando hoc verbum fluendi finem significat: ut Horat. Epist. ad Lollium 1. 'Rusticus expectat dum defluat amnis.' Consulendus ad hunc poëtam Torrent. i. 12. ubi in propria notione hic usurpari monet. *Emmeness*.

495 *Ripaque æstus viridante levaret*] Missum faciam, quod plerique codices antiqui *lavaret*, legunt: quum magis omnino placeat *levaret*. Id minime dissimulaverim, quod in codicibus aliquot manu scriptis invenitur, 'Ripaque æstus undante levaret:' nihil enim hoc displicet, quamvis *Viridante* gratius et lascivius. *Pierius*.

Ripaque æstus vir. lev.] De suo ceruo Ovid. Metamorph. l. x. 'Fessus in herbosa posuit sua corpora terra Cervus, et arborea frigus ducebat ab umbra.' *Cerda*.

498 *Deus afuit*] Alecto Deum dicit: sicut de Venere, 'Descendo, ac ducente Deo.' Nam, ut diximus, nomina utriusque sexus videntur ideo, quia incorporea sunt, et quod volunt assumunt corpus. Ut autem *Deum* dicamus pro Dea, non aperte ponitur, sed in subauditione. *Erranti*. Li-

cet enim certum esset feriturum, tamen bene *errantem* dixit, quia non usquequaque semper certus est ictus. Horatius, 'Nec semper feriet quodcunque minabitur arcus.' *Servius*.

Deus] Id est, eventus, qui humanos actus aut implet aut deserit. *Donat*.

Deus] Id est, Alecto. Sic Ennius in Annalibus de Furiis loquens: 'Quos omnes Erebo perhibent, et Nocte creatos.' Tu adi, quæ jam late ego Æn. II. ad illud, 'Descendo, ac ducente Deo,' ubi Venerem intelligens, *Deum* nominat, non Deam. *Cerda*.

Abfuit] Hoc varie reperitur in codicibus antiquis scriptum. Nam *affuit*, et *afuit*, et *adfuit*, et etiam *atfuit* legitur. Vera tamen lectio, et antiqua magis, *abfuit* est. *Pierius*.

499 *Perque ilia*] Hoc ile et hæc illa facit. Hinc et Juvenalis, 'Vis frater ab ipsis Ilibus?' Nam quod Marullus Mimographus dixit, 'Tu Hectorem imitaris: ab Illo nunquam recedis:' cum de guloso diceret, allusit ad civitatis nomen. Nam *ab ili* debuit dicere. Bene autem ea loca vulnerata dicit, quæ statim mortem afferre non possent, ut domum rediret, et esset causa bellorum. Nam si statim periret, aut ipse aut vulneris auctor lateret. *Servius*.

Venit arundo] Verbo Homeri; nam Iliad. XVI. Πατρόκλου δ' ὑπὲρ θυμῶν ἀρσπερὸν ἦλυθ' ἀκωκῆ: *Patrocli super humerum sinistrum venit cuspis*. *Cerda*.

500 *Nota*] Quorum humanitatem diu comprobasset. *Donatus*.

Nota intra tecta] Græci uno vocabulo *ἔθεα* dicunt notas sedes, ἀπὸ τοῦ *θεοῦ*. *Germanus*.

501 *Successitque gcm. stabulis*] Supra Georg. 'Tecto assuetas coluber succedere, et umbræ.' *Germanus*.

503 *Silcia prima soror*] Bene puellæ dat doloris impatiendam. *Servius*.

Palmis percussa lacertos] Nota doloris, de qua jam ego Æn. v. Et hic adjungo Ovid. Met. II. 'Pectora nuda meis conabar plangere palmis.'

Statium Theb. i. 'sævis plangoribus amens Tecta replet, vacuumque ferens velamine pectus:' videlicet ad ictus inferendos, ut alibi explico. Idem in III. de nobili femina, 'Liventiaque ora Ungue premeus.' Nonnus I. XXIV. luctum femineum describens: *τυπτομένων παλάμῃσιν ἔγυς φοιῶσσοτο μαζῶν*: *Rubebat ambitus mammillarum, quæ percussæ palmis.* De Proserpina Claud. I. II. 'planctuque lacertos Verberat.' De ipsomet luctu idem de VI. Cons. Hon. 'et saucia lividus ora.' *Cerda.*

504 *Duros conclamat agrestis*] Aut qui semper duri sunt: aut duros, qui cervi interitum non dolebant. *Serv.*

Conclamat] Verb. militare. *Conclamare vasa: ad arma: furtum etiam;* apud JC. *Taubmann.*

505 *Olli*] Plerique codices antiqui cum Mediceo, legunt *illi*. Sed puto hoc ex paraphrasi emanasse, quæ *olli* vocabulum vetus interpretaretur. *Pierius.*

Pestis] Furia. *Servius.*

Pestis] Interpretes Furiam capiunt. Dispicit vehementer: ego pastores intelligo, qui statim ad Silvæ clamores. Ducit me in hanc mentem tum contextus ipse, tum asperitas, quæ ut satue de Furia, ita præclare de rusticis, qui duri et asperi. Itaque dicit Poëta, belli pestem latere in silvis, propter virtutem rusticorum: tales enim existimati rustici. Vide quæ jam ego late Ge. II. ad illud, 'Hanc olim veteres vitam coluere Sabini.' *Cerda.*

506 *Inprovisi adsunt*] *Ἐπρόπῳσις* tumultus rustici. De qua re Scalig. Poët. I. 12. *Taubmann.*

Torre] *Hic torris facit, ut hic fustis.* *Servius.*

Obusto] Exemplaria vetera Palatina legunt *abusto*. Sunt tamen alia, in quibus *adusto* legere est: sed *Obusto* nulli displicet, ut in Mediceo. *Pierius.*

Ilic torra arm. obusto, Stipitis hic

gravidis nodis] Sic in fine Æn. XI. 'Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis.' Arma rusticis propria sunt torres, stipites, sudes, &c. ut inferius 523. 'non jam certamine agresti, Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis.' *Emmenius.*

507 *Gravidi*] Gravis, propter nodos scilicet. *Servius.*

Repertum Rimanti, telum ira facit] In omnibus Vaticanæ bibliothecæ codicibus, *repertum est* habetur: et pro *ira facit* in cod. aliquot antiq. *ira fuit* legitur; quod aliorum iudicio relinquinimus. *Pierius.*

Quod cuique rep.] Est hoc quod Actius in Chrysippo: 'Neque quisquam a telis vacuus, sed uti cuique obvium fuerat ferrum, alius saxum, rodum.' Alii legunt, 'alius saxo rude,' &c. Sed redeo. Quod Tacitus I. I. 'Quod cuique promptum, arma, equos, aurum offerentes.' et II. 'tela ad subitum usum properata.' Quod Plato Polit. I. V. δ, *τι ἐκδοτὸν παρέτυχεν ὄπλον.* Quod Appian. I. Civil. in re simili *τὰ προστυχόντα ξύλα ἀρπάσαντες.* Quod Homer. Odyss. XIII. δ, *τι χεῖρας ἴκοιτο.* Simile quoque belli agrestis genus agnosces in Dionys. I. I. in historia Remi et Romuli latentium sub pastoritio habitu. Ait enim: 'Clamore sublato frequentes impetum in primos fecerunt, eosque circumventos alii jaculis, alii lapidibus, alii telis, ut quodque singulis in manus veniebat, petere cæperunt.' Paria habet Pausanias I. IV. in bello quopiam: *οὐδὲ τὰ ὄπλα ἅπαντα ἀνελάμβανον, ἀλλὰ ὅτῃ προχείρῃ μάλιστα τύχοι τις ἀρπάζοντες: Non undique contractis armis, sed eo quisque telo arrepto, quod casus obtulisset.* Sallust. etiam in exercitu Catilinæ: 'Pauci militaribus armis instructi: ceteri, uti quemque casus armaverat, sparos, aut lanceas, alii præacutas sudes portabant.' Bellissime hoc genus militiæ ita attigit Stat. Theb. VII. 'mutant galeas, alienaque cogunt Ad juga cornipedes, ferus

omni pectore sævit Martis amor.' *Cerda.*

Reperitum] Qui differentiam statuunt inter *invenire* et *reperire*, hoc dicunt esse laboris et diligentiae, illud aut quod facili negotio comparatur: vel *invenire* artis esse et industriæ; *reperire* casus et fortunæ. Quod nostri poetæ congrueret sententiæ. Sed has differentias refutat Robert. Tit. Controv. VIII. 21. *Emmeness.*

508 *Rimanti, telum*] Quod quærens quisque reperit, ira pro telo esse jubet. 'Furor arma ministrat.' Lucanus l. III. 'Invenit arma furor.' *Taub.*

Tyrrhus] In codicibus aliquot antiquis legere est, *Tyrrheus*: eaque de causa superius in Romano codice scriptum est *Tyrrhædæ*. Sed enim pene ultima ei esse deberet: est vero passim in obliquis *Tyrrhei*, ut *Orphei*, *Ilionei*, eodem codice. *Pierius.*

509 *Quadrifidam*] Quæ findi partes posset in quatuor. *Servius.*

Quadrifidam] Pari sensu in Georg. 'Quadrifidasque sudes.' *Cerda.*

Cuneis coactis] Satis signate *coactis* dixit. Exprimit autem antiquum morem: ut, 'Sed primi cuneis scindebant fissile lignum.' *Servius.*

510 *Spirans inmane*] De hac locutione Nob. Heinsius videndus ad Met. v. 348. *Emmeness.*

511 *At sava e speculis, &c.*] Totum sequentem locum exploratum Statio Theb. l. III. jam vidit Scaliger. Ergo ille, 'Prima manu rutilam de vertice Larissæo Intendit Bellona facem, dextraque trabalem Hastam intorsu agens, liquido quæ stridula cælo Fugit, et adversæ celso stetit aggere Dirces. Mox et castra subit: ferroque auroque coruscis Mista viris turmale fremit; dat euntibus enses: Plaudit equos, vocat ad portas; hortamina fortes Præveniunt, timidisque etiam brevis addita virtus.' Itaque, quod Maro Furis, Statius Bellonæ: quod ille signo pastoralis, hic hastæ trabali attribuit. Effecta varia sunt.

Ut vero Virg. 'tempus Dea nacta nocendi;' ita Valer. Arg. III. 'tempus rata Diva nocendi.' *Cerda.*

E speculis] In plerisque codicibus manu scriptis, non habetur *e*: sed id male. *Pierius.*

E speculis tempus dea nacta nocendi] Sic Justinus VIII. l. de Philippo. 'Siquidem Philippus rex Macedoniæ, veluti e specula quadam libertati omnium insidiatus,' &c. et recte *nacta*, quod verbum accommodatum fraudibus et malitiæ. Apulejus Met. l. x. 'Grandem acclerum materiam nacta.' Vide Donatum ad Ter. Hec. iv. 4. 59. *Emmeness.*

512 *De culmine summo*] Proprie, quia de tectis agrestium loquitur. *Servius.*

Stabuli de culmine] Signate, et proprie; culmina enim agrestia sunt, dicta quasi a culmo, quod culmis palarum contexta. Ita Eclog. i. 'Pauperis et tuguri congestum cespitem culmen.' Ibidem in re pastoritia, 'Et jam summa procul villarum culmina fumant.' Itaque bene hic *Servius*: 'Proprie, quia de tectis agrestium loquitur.' Annexum hanc doctrinæ, sumi ab Ovid. Fast. iv. pro fabæ stipula: 'Sanguis equi suffimen erit, vitulique favilla: Tertia res, duræ culmen inane fabæ.' *Cerda.*

513 *Pastorale canit signum*] Vocat signum, instrumentum, quo conclamatum ad arma. Ita et Julius Civil. l. III. 'Neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent.' Sumpsit fortasse sententiam ab Homero, apud quem contentio Iliad. l. XI. ἦν δὲ θεὰ μέγα τε, δαΐδα τε 'Οπὶ' Ἀχαιοῖσιν. Conclamarit Dea altum, horribileque Orthium carmen Achivis: videlicet ad pugnam. Ab utroque, verius a Virgilio, Stat. Theb. l. i. inducit Tisiphonem, dantem signum ad bellum: 'Ut stetit abrupta qua plurimus arce Cytheron Occurrit cælo, fera fibila crine virenti Congemi-

nat signum terris.' Est etiam locus alius Hom. Iliad. xx. per initium non absimilis, ubi Dii clamant, excitantes ad pugnam Græcos et Trojanos. Sed quod hoc signum pastorale? utique buccina: nam post pauca se explicans Poëta ait, 'qua buccina signam Dira dedit, raptis concurrunt undique telis Indomiti agricolæ.' Est enim buccina pastorum inventum. Propert. Eleg. iv. 11. 'Nunc intra muros pastoris buccina lenti Cantat.' Unde idem Propert. Eleg. iv. 1. ubi representat nascentis Romæ primam originem, quæ tota fuit pastorum, ita ait, 'Buccina cobeat priscos ad verba Quirites, Centum ille in prato sæpe Senatus erat.' *Idem.*

Cornuque recurvo] Quasi definiat buccinam, quæ e cornu, et hoc recurvo. Scio Vegetinm dissidere, qui buccinam distinguit a curvo cornu, ita scribens II. 7. 'Tubicines, cornicines, buccinatores, qui vel tuba, vel ære curvo, vel buccina committere prælium solent.' Sed dicamus prisco ævo, quod secutus est Maro, confusa hæc fuisse. Itaque antiquitus buccina, et æs, aut cornu curvum, idem fuit instrumentum, quod etiam satis indicat Ovidius Met. I. 1. 'cava buccina sumitur illi Tortilis, in latum quæ turbine crescit ab imo.' Quod instrumentum videtur intellexisse Lucillus apud Nonium verbo *cogere*, cum ait: 'Ranco concionem sonitu et curvis cogant cornibus.' *Idem.*

514 *Tartaream*] Aut terribilem, aut fortem. *Servius.*

Intendit] In Romano codice *incendit*, quod non æque placet: pleraque vero ita immutata sunt in omnibus pene auctoribus: quia, ut alias admonuimus, plerisque in libris manu scriptis *c* et *t* eadem pene forma notata reperiuntur. *Pierius.*

516 *Intonueret*] In Romano codice, et quibusdam aliis antiquis, *siloæ intonueret* legitur. Sed *intonueret* melius. *Idem.*

516 *Triviæ longe lacus*] Est nemus hand longe ab Aricia, in quo lacus est, qui Speculum Dianæ dicitur. Et notandum, quia vocem ejus paulatim facit procedere: quod locorum indicat commemoratio. *Servius.*

Triviæ longe lacus] Id est, Avernos, qui a Latini stabulis esset remotissimus. *Donatus.*

Triviæ lacus] Non solum nemora et lucos consecratos fuisse Dianæ notavit Turneb. xxx. 27. sed et lacus. Unde *Diana Limnæa* appellata l. viii. apud Strabonem. *Emmenes.*

Audit] In antiquis codicibus plerisque *audit* unico i, utroque loco scriptum est: quod tamen pro duobus pronuntiari debeat: ut antiquo marmore *filis* pro *filiis* scriptum observavimus, et alia quædam hujusmodi. Neque præterierim in Romano codice, et quibusdam aliis, *audit* et *amnis* legi. Sed omnino magis placet *audiit*, dactylus, una dictione. *Pierius.*

517 *Sulfurea Nar albus aqua*] In via Flaminia est civitas Narnia in montibus posita, quibus subest Nar fluvius, qui Tyberino conjungitur. Ideo dicit 'Sulfurea Nar albus aqua.' Quia, dum currit, est sulfurei coloris; dum hauritur, albi: et Sabini lingua sua *Nar* dicunt sulfur. Ergo hunc fluvium ideo dicunt esse *Nar* appellatum, quod odore sulfureo nares contingat: sive quod in modum narium geminos habeat exitus. *Servius.*

Sulfurea] In Romano codice, *sulpurea* per *p* scribitur: ut alibi etiam *sulpura*: ex quo patet *sulphur* aliquando per *ph* scribi solitum, quum tamen dictio Latina sit: id enim Græce *θεῖον*, et *θεσφύρον* dicitur. *Pierius.*

Nar] Fluvius, qui Tiberino conjungitur. De quo et Ennius: 'Sulphureas posuit spiramina Naris ad undas.' Item Plin. III. 12. 'Nar amnis exhaurit illos (Velinos lacus) sulphureis aquis.' *Taubmann.*

Sulfurea Nar albus aqua] Plinius III. 12. 'Nar sulphureis aquis.' Ennius Annal. I. VI. 'Sulphureas posuit spiramina Naris adundas.' Servius: 'Sabini lingua sua Nar dicunt sulphur.' Claudian. Paneg. Proh. 'et Nar vitiatus odore, sulphure.' Auson. 13. 'sulphureus Nar.' Sidon. I. 5. 'Naris sulphurea.' Itaque ab aqua sulphurea Nar dicitur albus: sic et Silius I. IX. 'Narque albescentibus undis.' Servius hic: 'dum currit est sulphurei coloris, dum hauritur albi.' Sic et Tyberinum volunt aliqui dictum Albulam ab sulphure: unde illustratur Statius libro primo Silvar. 'Illic sulphureos cupit Albulam mergere crines.' *Cerda.*

Nar] Annis nomen, terminus inter Umbriam Sabinumque agrum, lævam Tiberis ripam petens, omnium, qui in hunc defluunt, maximus. Vide Cluver. Ant. Ital. II. 10. qui masculini generis facit, contra Sanctium, qui neutrius esse monet et indeclinabile p. 284. et 300. *Emmeness.*

Fontesque Velini] Ultra amnem sunt. Ut diximus, vox Furie paulatim procedit. *Servius.*

Fontesque Velini] Dictum jam in I. VI. Virgilianum hemistichium usurpat Florus I. 14. ubi ait: 'Curio Dentato Consule, omnem eum tractum, qua Nar ambit, fontesque Velini,' &c. Sed de hac lectione dubito. *Cerda.*

518 *Pressere ad pectora natos*] Statius, 'Pressitque Palæmona mater.' Item e contra, 'Nec natos ausæ deponere matres.' *Servius.*

Pressere ad pectora] Ostendit maternum affectum. *Donatus.*

Et trepidæ matres pressere, &c.] Maxima in perturbatione hoc fieri solet. Hunc locum Maronis et Euripidis confert Victor. var. lect. XXVI. 10. sed nostro palmam tribuit. Ut hunc locum ex Apollonio transtulit Virgilius, sic Lucanus imitatus est Virgilium I. I. 'Et pavidae natos

pressere ad pectora matres.' Vide Rutgersii var. lect. VI. 9. *Emmen.*

519 *Ad vocem*] Buccinæ. Ut, 'Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.' Nam quicumque sonus dici ear potest. *Servius.*

Tum vero ad vocem] Primo dixit, 'Silvia auxilium vocat.' postea dixit, 'Vocat agmina Tyrrhus,' et venisse aliquos. Tertio, Furia bellum finitigis tuba canit, et plurimi venere. *Donatus.*

520 *Concurrunt*] In veteribus aliquot codicibus, *occurrunt*, non ita proprie legitur. Sed dicamne illud, Curro verbum eandem olim habuisse pronuntiationem, quæ nunc in ore vulgi est? *concurrunt* enim in antiquissimis codicibus notatum animadverti: ne credamus sola illa *torvom*, *divom*, *ævom*, et alia hujusmodi in e mutasse. *Pierius.*

Raptis concurrunt undique telis] Jam Macrobi. conjunxit cum Virgilio Ennium ita scribentem Annal. I. III. 'Postquam defessi sunt, stant, et spargere sese Hastis ansatis, concurrunt undique telis.' *Cerda.*

Raptis concurrunt undique telis] Sic Philostratus VI. 13. ἀπ' ἀσπίδων ξίδια καὶ λόβους, καὶ ὁ τὶ ἐκ χειρὸς ἐκδοτὴ ἐλθοι. *Emmeness.*

521 *Indomiti agricolæ*] Ita Julius belli Civ. I. I. 'pastores indomiti.' Possis in hoc fervore rusticorum usurpare illud Taciti Hist. I. 1. 'Nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator.' Nec non illud Petron. Sat. 'Arma placent miseris, detritaue commoda luxu Vulneribus reparantur, inops audacia tuta est.' *Cerda.*

522 *Auxilium castris effundit aperitis*] Id est, ipsa in auxilium effunditur. *Servius.*

Auxilium castris effundit] Nam in periculo regii pueri non paulatim processum est, nec partibus, sed simul omnes. Tuetur autem Trojanos ab invidia, ut non ferant, sed ut defu-

dant injuriam. *Donatus.*

Castris apertis] Huic loco lucem dat *Lazius Comm.* iv. 5. cum inter varia castrorum nomina, ea quoque infert, quæ dicta peculiariter *castra aperta*, id est, sub dio, præennte ad hanc rem *Livio l. xxiii.* 'Agrumque Campanum ferro, ignique est depopulatus, donec coacti sunt Campani, nihil admodum viribus suis fidentes, egredi portis, et castra ante urbem in aperto communicare.' Ergo in Poëta, *castris apertis*, erit subdialibus. Sed non dubium, quin simplicius Poëta possit explicari, videlicet aperta fuisse castra ad effundendos milites, ea ratione, qua dicimus, aperto ostio erupisse aliquem. Ita *Stat.* dixit *Theb. l. ii.* 'densi sic agmine facto Quinquaginta altis funduntur in ordine portis.' *Cerda.*

523 *Direxere acies*] Ordinarunt in latitudine. *Servius.*

Direxere acies] Sic *Apulejus Met.* iii. 'dirigitur præliaris acies,' id est, ordinatur. *Emmeness.*

524 *Præustis*] *Præ* brevis fit propter sequentem vocalem: quod in una parte orationis factum tolerabile est, quia compositus est sermo. *Serv.*

Stipitibus duris agitur sudibusve præustis] Nonnulli *stypitibus* per *y* prima syllaba scribunt: ut ἀπὸ τοῦ στύπου veniat: idem enim significat. Quidam malunt per *i* Latinum, uti etiam *stipare* per *i*, quamvis στύπιον, unde verbum deductum volunt, per *y* scribatur, quæ apud nos in *u* transit; *stupam* enim dicimus. Est et illud animadversione dignum, quamvis, et hoc κατὰ πρόπερον, apud *T. Livium* libro primo primæ Decadis desiderari lectionem castam, 'Sudem præustam.' Nam ita in codice vetusto legimus, 'Ut *Fecialis* hastam ferratam aut sudem præustam ad fines eorum ferret.' *Vulgata* enim exemplaria legunt *hastam ferratam, aut sanguineam.* *Pierius.*

Stipitibus duris, &c.] Simile belli genus repræsentat *Livius l. xxxiv.*

'Jam castra hostium oppugnabantur, saxisque, et sudibus, et omni genere telorum submovebantur a vallo Romani.' *Statius l. iv.* 'pineus armat stipes.' *Cerda.*

Sudibusve præustis] Ita *Propert.* iv. 1. 'Nec rudis infestis miles radiabat in armis. Miscebant usta prælia nuda sude.' *Ammianus l. xxxi.* 'clavas in nostros conjicientes ambustas.' Nam hæc arma barbaris et rudi sæculo usitata. *Taubmann.*

525 *Ferro ancipiti*] Utriusque noxio. Dicit autem aut gladios aut bipennes. *Servius.*

Sed ferro ancipiti] Ἐλφει ἀμφικει, ἀμφιστόμω, ἀμφικτόπῳ, ἔγχει ἀμφετόμῳ, et ἀμφιγυλίῳ. *Theocritus* autem in re bellica διακρίνεσθαι dixit, ut alibi docuimus, pro decernere. *Germanus.*

526 *Seges*] Terra modo: nt, 'Quid faciat lætas segetes.' Per *atra* vero, fertilem significat, ut in *Georgicis* ostenditur. *Servius.*

Horrescit strictis seges ensibus] Ita in *l. xii.* 'strictisque seges mucronibus horret Ferrea.' Et in *l. xi.* 'tum late ferreus hastis Horret ager.' Et *Ge. ii.* 'densique virum seges horruit hastis.' *Homerus Iliad. l. xiii.* Ἐφριζεν δὲ μάχῃ φθισιμβροτος ἔγγελησι: *Horruit autem pugna corruptrix hominum hastis.* *Lycophron* in *Cassand.* πέφρικαν δ' ὅτε λήτον γυῖα Λόγγαυς ἀποστύλβοιτες: *Horrebant ut arva segetis hastis splendentes.* *Ennius* apud *Macrob.* 'Sparsis hastis longis campus splendet et horret.' Alibi idem: 'Horrescit telis exercitus asper utrinque.' *Pulchre* quoque *Nonnus l. xxi.* cristas galearum vocat segetem: nam de duce quodam, Ἐγχεῖ βιστονίῳ κορυθαίολα λήϊα τέμων: *Telo Bistonio secans segetes, quæ erant in variis galeis.* Videtur mihi *Stat.* eandem rem repræsentare, cum dixit *l. vii.* 'Talis erat campo belli fluitantis imago.' Nam Poëtæ illam spicarum agitationem solent explicare per fluctus. *Claud.* in *Ruff. l. ii.* 'seges ferri,' dixit. Non hinc abijt nota *Hesychii,*

qui Æschylum dixisse ἀθήρα, id est, *arietam*, ἀντὶ τῆς ἐπιδορατῖδος, *pro hastæ cuspidē*. Plutarchus etiam in Catone ἀθήρα dixit pro mucrone gladii. Scio a nonnullis dici, quid peculiaris intelligi ea voce a Plutarcho. *Cerda.*

527 *Sole lacessita*] Naturale enim est, ut metallorum splendor plus fulgeat alia luce percussus. *Servius.*

Sole lacessita] Eo modo, quo Lucr. l. iv. 'Fateare necesse est, Corpora quæ feriant oculos, visumque lacessant:' idem lib. eodem: 'Hæc loca per voces veniant, auresque lacessant:' idem: 'Hic odor ipse igitur, nares quicunque lacessit.' *German.*

Æraque fulgent Sole lacessita] Est hoc, quod Lucanus dixit: 'Ardentesque acies percussis Sole corusco Conspexit telis.' Actius etiam Epinausimache, 'Ab classe ad urbem tendant, nec quisquam potest Fulgentium armum armatus ardorem obtui.' Noster pari fulgore Æneid. xi. 'campique armis sublimibus ardent.' Quem locum vide. Libr. etiam ii. dixit, 'Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.' Euripid. Phœniss. cum recenset apparatus bellicum multa habet ejusmodi: ut cum ait, κατὰ χαλκὸν ἅπαν πεδίων δασυράνται: *Æneus campus totus fulgurat*. Hippomedon dicitur δασυράντης, *fulgurans cultu instar sideris*. Et de Polynice φλέγεθον, a fulgore. Iterum, 'Ἀμφὶ δὲ πόλιν νέφος Ἀσπίδων πικρὸν φλέγει, Σχῆμα φοινῶν μάχης. Homerus Iliad. xi. χαλκὸς οὐρανὸν εἰσω λάμπερ': *ferrum ad caelum usque splendebat*. Statius libro duodecimo Theb. 'nec pulvere crasso Armorum lux victa perit, sed in æthera longum Frangitur, et mediis ardent in nubibus hastæ.' Et de galea Martis l. iii. jubat: et de ejusdem clypeo, lux: et l. iv. 'Solem radiis ignoscere ferri.' *Cerda.*

Lucem] In codicibus aliquot antiquis, *lumen* legitur. Sed *lucem* melius. In aliquot aliis, *lucem sub lumine* habetur cum paraphrasi Solis.

Sed *nubila* ob antitheton magis receptum est. *Pierius.*

528 *Fluctus uti, &c.*] Hanc colloca-tionem dictionum laudat Scal. iv. 48. P. ubi de artificiosa verborum dispositione agit: aitque, Poëtam priores motus pancisyllabis dictionibus sensim deduxisse ad habitum ipsum, quem longiore designavit, *Albes-cere*. Sic Æn. i. cum etiamnum essent in principio navigationis, monosyllabis egit: 'Vix e conspectu,' &c. *Turneb.*

Albescere] E rerum natura hoc sumptum est: nam cum increcente crebrescenteque vento incipit mare paulum turbari et miscere, partes ejus, quæ non moventur, albescere videntur et vernare. De qua re Aristot. sect. 23. quæst. ult. Alioqui cum inhorruit, nigrescit: unde Æn. v. 2. 'fluctusque atros Aquilone secabat.' Turneb. xxvi. 28. Porro hanc Comparisonem, quam ex Iliad. iv. sumptam Macrobius v. 13. exagitat, magnificam et plenam et nobilem docet Scalig. v. 3. Uno enim, inquit, tractu processum fluctuationis aptissime descripsit. Nam ante motum, qui animadversione dignus sit, albescit maris superficies: crispata enim fulget. Deinde paulatim sese tollit: tum altiores undæ contumescunt: postremo subvertitur a fundo ipso, &c. potes et, *primo ponto* (nam ita legit Scal. atque ita est in Rom. et Carp. Codd.) interpretari, in littore. Verum ibi semper albescit: semper enim frangitur. Hæc ille. Legitur hæc Comp. et Ge. iii. 237. *Idem.*

Vento] In Romano codice, *ponto* legitur, hoc est, prima parte Ponti: sed magis placet omnino *vento*, quo spirante crispantur in spumas undæ, et ita albescent. *Pierius.*

529 *Paulatim sese tollit mare*] Sic bella dixit surrexisse paulatim, sicut ventis flantibus sensim mare turgescit. *Servius.*

Paulatim sese tollit mare] Vertit, ait Macrob. Satur. i. 13. illud Homer, πόντος μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται. *Cerda.*

531 *Hic juvenis*] Et puerum et juvenem nonnunquam indiscrete ponit Virgilius, ut hoc loco. Nam Almonem, quem modo juvenem dicit, paulo post ait puerum. Movet autem miserationem ab ætate, cum dicit *juvenis*: a virtute, quod dicit, 'Primam ante aciem:' vulneris etiam crudelitate. *Servius*.

Hic juvenis] Post cædem cervi, talit sors, ut maximus natorum Tyrrhi occideretur. Movet autem pathos, et quod Tyrrhi filius, et quod maximus natu, et quod juvenis. *Donatus*.

Hic juvenis, &c.] Nota: *Juvenis* est, id est, andax: et est in prima acie. Scalig. III. 4. *Taubmann*.

Stridente sagitta] Homer. Iliad. XVI. adhibet ὀϊστὴν ῥιζόν, καὶ δοῦπον ἀνδρῶν: stridorem sagittarum, sonitum jaculorum. Ibidem, ἔβραχε τεύχεα, sonuerunt arma. *Cerda*.

532 *Almo*] Bene rustici nomen usurpavit ex flavio. *Servius*.

Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus Almo] Veteres quidam codices verum ita scribunt, *gnatorum Tyrrhei fuerat qui maximus Almo*. Dicitur vero *Almo* per o finale, ut *Plato*, *Solo*: nullum enim nomen Latinum on litteris finire, ait *Sosipater*. *Plinius* quædam designat usu recepta, ut *Phaton*, *Xenophon*. Juniores Grammatici plura recepere. *Pierius*.

533 *Hæsit enim sub gutture volnus*] Id est, sagitta. Ut, 'Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus.' *Servius*.

Hæsit enim sub gutture volnus] In antiquis aliquot codicibus, *exit* legitur: ubi *volnus* pro telo ponetur, veluti superius, 'Illum infesto volnere Pyrrhus Insequitur.' Est huic simile *transiit costas*, de quo suo loco dictum: *hæsit* tamen, Medicei codicis lectio, hand quaquam contemnenda. *Pierius*.

Hæsit enim sub gutture volnus] Simile fere mortis genus usurpatum est Homero, apud quem *Idomeneus* II. XIII. *Asium* transfigit, λαμὴν ἐπ' ἀνθε-

ρῶνα: ad jugulum sub mento. Apud Nonnum l. XII. cadit quidam in acie, *τερυμμέτρος ἀνθερῶνα*, ictus in gutture. Apud *Silium* l. IV. 'Hæsit barbaricum sub anhelo gutture telum.' Apud eundem l. V. *Carthaginenses* duo occumbunt 'transfixi guttur.' *Cerda*.

Uda Vocis iter] Hoc est, udum iter vocis. Non enim vox uda est; sed per ndam arteriarum labitur viam. Unde in febrientibus deficit. *Serv.*

Uda Vocis iter] *Lucret.* 'liquidum citharæ carmen:' et *Tryphiodorus* equi *Darii* δάχυν ὀρχῆν dixit, hoc est, flexibilem, et circumactilem. Vide quæ ad illum superiorem *Bucol.* locum observata sunt, 'Pinusque loquentes.' *Germanus*.

535 *Corpora multa virum circa*] Constrata sunt. Rhetorice viles trudit in medium: nobiles vero primo et ultimo commemorat loco. *Servius*.

Seniorque Galæus] Pathos ab ætate: item a causa, quod pacis medius. Cupiditas pacis ostenditur ex divitiis, quas in bello perdere erat anxius. *D.*

Galeus] In Romano codice, et hic et inferius *Gelaenus* scribitur per e prima syllaba, et æ diphthongo pene ultima. In reliquis *Galeus*. *Pier.*

Seniorque Galeus] Notetur expressio status, fortunarum, ætatis, cum facto viri studiosi, et eventus. *Scal.* III. 2. *Taubmann*.

536 *Dum paci medium se offert*] Reddit causam, cur senex bellis intererat. *Servius*.

Dum medium paci, &c.] Μορδῶν, μεστρος, et μεστρος, Græcis dicitur mediator, factor pacis, arbiter, et sequenter. *Germanus*.

Dum paci medium se offert] Lege doctissimum caput *Macrobii* l. IV. item *Saturn.* ubi tractat *πρόη*, quæ *Virgilius* movet a causis; et principe loco exemplum hoc adhibet. *Cerda*.

537 *Ditissimus arvis*] Secundum antiquum morem. *Horatius*, 'Dives antiquo censu.' *Servius*.

Arvis] In Mediceo agris. Sed *arvis*

hic receptum. *Pierius.*

538 *Quinque greges illi balantum]* *Gregem* etiam dici de bobus, non dubium est, et majoribus animalibus, etiam si hic distinguere videatur. Certe Homer. Od. M. ἀγέλας bobus tribuit, πώεα ovibus: ἐπὶ τὰ βοῶν ἀγέλαι, τόσα δ' οἶων πώεα καλὰ. Eumæus subulcus Od. Ξ. de Ulyssis heri facultatibus, Δώδεκ' ἐν ἡπειρῷ ἀγέλαι· τόσα πώϊα οἶων, Τόσσα σὺν ὧν συμβόσια, τόσ' αἰπόλια πλατέ' αἰγῶν Βόσκοι. qui versus Il. A. reputantur sub persona Nestoris. Nec absimile illud Il. T. ubi Homer. divitias Erichthonii commendat, non ab anri cumulo metallorumve, sed ab armentis et pecore, ἐριχθόνιον βασιλῆα, Ὅς δὴ ἀφνειότατος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων, τοῦ τρισχιλίας ἵπποι ἔλος κῆρα βοῦκολλόντο θήλειαι πόλοισιν ἀγαλλόμεναι ἀταλοῖσι. Sunt non indocti, qui *reditum*, non *redditum* dici velint, pro censu et proventu annuo, ab his formis poetis familiaribus: 'redeant armenta, gravis ære manus, caseus, et dona.' *Germanus.*

Quinque greges] Πολύμηλον sive πολάρα describit, et πολυβούτην. Vide Æn. vi. 38. Cato interrogatus, quis esset paterfamilias: respondit, Eum qui bene pascit, et bene arat. Taub.

538 *Quina redibant Armenta]* Pro quinque, sicut bina. *Servius.*

539 *Et terram centum vertebat aratri]* Duo dixit a Catone memorata, qui interrogatus qui esset paterfamilias, respondit, Eum qui bene pascit, et bene arat. *Idem.*

540 *Æquo dum Marte]* Aperta contentione, bello manifesto, nam sic dicimus. *Æquum* autem, pro æquali non possumus dicere, cum soli interempti sint Itali. *Idem.*

541 *Promissi dea facta potens]* Honesta elocutio, *potens promissi.* Promisisse autem eam consensione intelligimus. Nam non promisit. *Id.*

542 *Inbuit]* Initiauit. Et bene *Sanguine.* Nam potest bellum et a discordia et a dissensione inchoare. *Id.*

Sanguine bellum Inbuit] *Lucret. l. vi.* inbuere etiam igni tribuit: 'Multaque præterea prius ipso tecta vapore Eminus ardescunt, quam cominus imbuat ignis.' Vide illud supra *Bac.* 'Imbuet agnus.' *Calab. l. vi. τοῖδ' ἐμπαλιν δρμήσαντες Αἱματι δεῖον ἄρῃα μετ' ἀργείοισι θορόντες* et *Mosch. πάντα δῶρα, τὰ γὰρ πυρὶ πάντα βέβανται.* id est, imbuta, et tincta igne. Item *Calab. l. ἐδεβeto δ' αἱματι πολλῷ Δεινὸς ἄρῃα Germanus.*

Primæ commisit funera pugna] Sunt hæc, quæ *Statius Th. iii.* vocat 'semina pugnae, et primordia belli.' *C.*

Commisit funera] Μάχην συνῆκε: ita *Cic.* dixit, 'prælium committere:' item *ludos, iudicium, pro, inchoare.* Ita *Varro:* 'maturo ovo cœnam committit,' i. incipit: ut exponit *Non.* et *Lips. Antiq. l. iii. Ταυβμαν.*

543 *Et cæli convexa per auras]* Potest tamen esse *Epexegesis, per auras,* id est, cæli convexa. Nec enim aliud sunt *auræ.* Dicit etiam quidam *Commentarius Convecta* legendam, ut sit *ipsa convecta:* quod difficile in exemplaribus invenitur. *Servius.*

Convexa] Sunt qui *convecta* legant. Sed in exemplaribus non invenire *Servius* attestatur. *Pierius.*

Convexa] *Turn. xxvi. 28.* interpretatur *convecta:* ut *Ge. iv.* 'Usque co-ratis amnis divexus ab Indis:' pro, *directus:* at veteres omnes τὸ per his capiunt. q. d. Alloquitur *Junonem* per cæli convexa, et per auras. *Servius* etiam notat, quendam *Commentarium* dicere legendum *convecta:* scil. *Furia.* Cæterum *Gul. Canterus Nov. Lect. vii. 18.* legit: 'cæli convexa peragrans;' aut, *pererrans,* quod placebat *Corn. Valerio. Ταυβμαν.*

544 *Victrix]* Voti compos. *Serv.*

Adfatur] Jam cum superbia. Bene autem ei in principio denegavit orationem; quasi ad scelera festinanti: quam modo tribuit post bella jam cæpta. *Idem.*

545 *Bello discordia tristi]* Juno enim

belli poposcerat semina. Hæc ipsa etiam bella perfecit. *Idem.*

Perfecta discordia] Hæbit rationem personarum: nam laus est in Furia, quod, in aliis est vituperatio. *Don.*

Bello discordia tristi] In codicibus aliquot antiquis legitur, *belli discordia tristis.* Sed magis placet *bello tristi:* quo medio discordia perfecta esset. *Pierius.*

546 *Dic, in amicitiam coeant]* Ac si dicat, Ita bella commovi, ut ne tuo quidem imperio possint in pacem redire. Et hoc est, 'Affatur voce superba.' Alii dicunt, Ego inter hos bella commisi: tu vicinos populos fœderibus junge, et partibus favere compelle; quod tamen si vis, ego faciam: ut hinc sit, 'Ego si qua super fortuna laborum est, Ipsa regam.' *Servius.*

Dic] In codicibus aliquot antiquis legere est, *sic in amicitiam coeant,* ironice. *Servius* tamen, et alii agnoscunt *dic:* idque late exponunt. *Pierius.*

547 *Quandoquidem]* In Romano codice legitur, *quando equidem.* Sed *quandoquidem* in aliis omnibus habetur. *Idem.*

548 *Hoc etiam his addam]* Non solum gloriatur de eo quod fecit, sed promisit plura facturam. *Donatus.*

Certa voluntas] Si tua in hoc consentit auctoritas. *Servius.*

550 *Insani Martis amore]* Homeri epitheton. *Idem.*

Insani Martis amore] Stat. Theb. vii. 'ferrique insana voluptas.' *Cer.*

551 *Spargam arma per agros]* Meminit sui: nam supra dixit, 'Sere crimina belli.' *Servius.*

552 *Terrorum et fraudis]* Terror ex morte tot hominum: fraus vero ex cervi vulneratione. *Idem.*

Abunde est] In Rom. codice per apostrophen *abundest* legitur, ut in *test,* et hujusmodi pleraque in antiquis marmoribus scribi solita adnotavimus. *Pierius.*

Fraudis abunde est] Quidni notam Germani subjiciam? Particulam *abunde* cum eodem casu Sueton. in Jul. conjunxit: 'Se jam gloria potentiaque abunde adeptum.' Idque ad Græcorum imitationem: nam Aristotel. Eth. τοιοῦτων ἄλις: Apollon. l. ii. γαίης ἄλις: Cicero ad Attic. ἄλις σπουδῆς. Sic et ἔδην. Plato de Rep. et in Charin. τοιοῦτων ἔδην. *Cerda.*

553 *Stant belli caussæ]* Manifestæ sunt: vel placent, nt, 'Stat conferre manum.' *Servius.*

Stant belli caussæ] Jacta sunt belli fundamenta. Itaque *stant,* hoc loci respondet verbo κείσθαι. Hoc potius placet, quam *Servianum:* 'stant, id est, placent, nt, stat conferre manum.' Nam in hoc significato semper sequatur infinitum necesse est. Ant dictum, 'stant belli causæ,' ad eum modum, quo Propert. el. iii. 5. 'stant prælia:' et el. 3. 'Mariano prælia signo Stent.' *Cerda.*

Belli caussæ] Est hoc, quod Jupiter apud Statium libro tertio Thebaid. 'Jam semina pugnae Ipse dedi.' *Idem.*

Pugnatur cominus armis] Quamvis interdum in auctoribus confundantur arma cum telis, tela cum armis: tamen ut plurimum tela sunt, quibus eminus pugnatur, arma, quibus cominus. Itaque studiose utraque vox Maroni adjuncta. *Idem.*

555 *Conubia]* In antiquis omnibus codicibus, quotquot habui, *conjugia* legi: et alibi observatum pro *conubio,* *conjugio* haberi in manu scriptis exemplaribus plerisque. *Pierius.*

556 *Egregium Veneris genus]* Ironicè dictum est: ut alibi, 'Egregiam vero laudem, et spolia ampla refertis.' *Servius.*

Egregium Veneris genus] Id est, filius. Sic supra Latinus 'genus Fauni,' id est, filius: et in Æn. xii. 198. 'Latonaque genus duplex,' pro Apolline et Diana: et Horatius pro Prometheo, 'Iapeti genus;' et millena.

Tò egregium: ironice. Sic Electra apud Soph. de *Ægystho*, ὁ κλεινὸς νομφίος: *præclarus ille sponsus*. Liban. de Philippo Macedone, ore Demosthenis, βέλτιστος. Ibid. καλὸι γὰρ οἱ μύθοι τῆς εἰνολας: *pulchra scilicet benevolentiae merces*. Antigone apud Sophoclem, ἀγαθὸν κρῖνον. *Cerda*.

Ipse Latinus] Ac si diceret, Quem *Æneæ* caussa cogor odisse. Unde et *Amatæ* nulla fit mentio, quæ est Trojanis inimica. Urbanus tamen totum hunc locum per interrogationem vult accipi, 'Terrorum et fraudis abunde est? Stant belli causæ?' Ut quasi per gratulationem non credat, sicut Terentii illud, 'Quia plus cupio, minus credo.' *Ser.*

557 *Super ætherias*] Quia dixerat, 'celi convexa per auras.' *Idem*.

Te super ætherias] Huc respectum a Claud. in Ruff. i. ubi loquens Iustitia cum Megæra, 'non ulterius bacchabere demens.' Desidero iudicium Silli l. ii. ubi Furia, quæ rem gesserat ad gustum Junonis, dicitur 'Junoni laudata.' Vide quo imperio Virgilius: 'Te super,' &c. 'Cede locis,' &c. 'Ipsa regam,' &c. Quid enim Regina Deum laudet vilissimam ministram? *Cerda*.

558 *Pater ille*] In antiquis omnibus codicibus, *pater ille*, uti etiam mutatum superius pronomen hoc adnotavimus, eo loco, 'sic Juppiter ille monebat:' legunt tamen non nulli *pater ipse*. *Pierius*.

559 *Cede locis*, &c.] Clarus Homeri locus Iliad. i. Ἀλλὰ σὺ μὲν νῦν αἰὲς ἀπόσιγχε, μὴ σε νοήσῃ Ἥρῃ· ἐμοὶ δὲ καὶ ταῦτα μέλλεσθαι, ὅφρα τελέσω: *Sed tu quidem nunc rursus recede, ne te videat Juno: mihi autem hæc erunt curæ, ut perficiam*. *Cerda*.

Laborum est] In plerisque codicibus antiquis, est non habetur. *Pierius*.

561 *Attollit strid. ang.*] Honesta volantis periphrasis. *Servius*.

563 *Est locus Italiæ medio*] Hunc locum umbilicum Italiæ cosmogra-

phi dicunt. Est autem in latere Campaniæ et Apuliæ, ubi Hirpini sunt, et habet aquas sulphureas: ideo graviores, quia ambiuntur silvia. Ideo autem ibi aditus dicitur Inferorum, quod gravis odor juxta accedentes necat: adeo ut victimæ circa hunc locum non immolarentur, sed odore perirent ad aquam applicatæ: et hoc erat genus litationis. Sciendum sane Varronem enumerare quot loca in Italia sint hujusmodi. Unde etiam Donatus dicit. Lucaniæ esse, qui describitur locus circa fluvium, qui *Calor* vocatur: quod ideo non procedit, quia ait, 'Italiæ medio sub montibus altis.' Hoc nisi ad totam Italiam referas, non procedit: ut sit, Est in vallibus Italiæ montuosæ. Nam in hoc loco montes penitus non sunt. *Idem*.

Italiæ medio] Antiquis omnia exemplaria legunt, *Italiæ medio* absque *in*. Succurrit vero ad hoc ex Solino, quod Varro tradidisse fertur, 'Italiæ umbilicum in agro Reatino esse.' *Pier.*

Est locus Italiæ medio] Explicui, *umbilicum*: nam Amsancti valles in Hirpinis sunt, auctore Plinio ii. 98. Atqui Hirpini non longe sunt ab quarta regione Italiæ, de qua regione cum loquitur idem Plinius iii. 12. ubi pervenit ad agrum Reatinum, qui ibi est, ita ait: 'In agro Reatino Cutiliæ locum, in quo fluctuet insula, Italiæ umbilicum esse Marcus Varro tradit.' Paria Solinus c. 7. *Cerda*.

564 *Nobilis*] Notus, quod et sequentia indicant. *Servius*.

Nobilis] Explicui, *notus*. Nam ita Plantus Rud. 'Qui scelere nobiles fieri volunt,' id est, noti. Contra, *ignobilis* pro *ignoto*. Idem Plaut. Pseud. 'Peregrina facies videtur hominis atque ignobilis.' Actius apud Diomedem: 'Ego me Argos referam, nam hic sum ignobilis.' Demum, quis nescit nobilitatem dictam a notitia? Atque inde est, ut *nobilis* in malam quoque partem capiatur, sicut

Græcis *δολιμὸς*, quæ vox signat hominem et virtutibus et vitiis celebrem. *Cerda*.

565 *Amsancti valles*] Loci *amsancti*, id est, omni parte sancti: quem dicit et silvis cinctum, et fragosum torrente fluvio. *Servius*.

Amsancti] In Romano codice, *amfracti* legitur inemendate. Nam *Servius* et alii veteres Grammatici *amsancti* agnoscunt: cui quidem lectioni *Clandianus* etiam adstipulatur. Alii *amsancti*. *Pierius*.

Amsancti valles] *Amsancti* quoque mentionem fecit *Cicero* in *Divin*. 'Quid enim non videamus quam sint varia terrarum genera, ex quibus et mortifera quædam pars est, ut et *Amsancti* in *Hirpinis*, et in *Asia Plutonia*, quæ vidimus?' Ut autem Poëta in medio *Italiæ* hunc locum constituit, ita et cosmographi *umbilicum Italiæ* vocant. Ut *Sophocles* in *Tyr*. *Delpbos* *μεσομήφαλα γᾶς μαρτεῖα* vocat: item *Æsch.* in *ἐκτὰ ἀπόλλωνος εἶδε λαῖος βίῃ τρις εἰπόντος ἐν μεσομήφοις πύθοις χρηστήριοις θησκοῦντα*, &c. *Germanus*.

Amsancti valles] De his vallibus *Plinius* II. 93. in *Hirpinis Amsancti* ad *Mephitis* ædem; locum quem, qui intravere, moriuntur. Ad hæc verba videndus *Salmas.* *Plin. exerc.* p. 85. *Emmeness*.

566 *Medique fragosus Dat sonitum saxis, et torto vortice torrens*] In codicibus aliquot antiquis, *fragosis*, ut cum *saxis* jungatur: sed longe magis placet *Torrens fragosus saxis, et torto vortice*. In antiquis vero aliquot *vertice*: quod uti dictum superius, tantundem esse vult *Arusianns*. *Pierius*.

Fragosus Dat sonitum saxis, &c.] *Curtius* I. III. de *Marsya* flumine: 'Ex summo cacumine excurrens in subiectam petram magno strepitu aquarum cadit.' Auctor *Thebaidos*: 'Hic rapax torrens cadit.' *Cerda*.

567 *Dat sonitum*] Compendiosa descriptio; in qua amnem, et partem

ex qua funditur, et sonum cadentis aquæ, et causam soni ostendit. *Don*.

568 *Hic specus horrendum*] Hoc nomen apud majores trium generum fuit. Ennius *fæminino* posuit: *Horatius* *masculino*, 'Quæ nemora, aut quos agor in specus?' *Virgilius* neutro, quod hodie in numero singulari tribus tantum utimur casibus; *hoc specus, hujus specus, o specus*: nam pluralem tantum a genere masculino habemus in omnibus casibus. Hinc est, 'Ipse in defossis specubus.' Quanquam antiqui codices habeant, *Hic specus horrendus*. *Servius*.

Horrendum et sævi] In antiquis plerisque non habetur *et*: dictum vero per appositionem *sævi spiracula Ditis*, ostendit verbum unitatis numero positum monstratur in iisdem codicibus. Sed enim exemplaria pleraque monstrantur legunt, numero multitudinis. *Pierius*.

Spiracula Ditis] *Aditus*, a *spirando*, quod ibi hostiæ admotæ concidunt et moriuntur. Antiqui codices *piracula* habent: quæ dicta sunt ἀπο τῶν περάτων: hoc est, a finibus Inferorum. *Servius*.

Spiracula ditis] Est hoc, quod in *Æn.* VI. *janua Ditis*; in *Ge.* IV. *ostia Ditis*, quod prius *Ennio* usurpatum in *Hecuba*, 'aperto ostio alti Acherontis:' quod *Livius* libro sexto; 'janua Orçi:' quod Auctor *Thebaidos*, 'Hic scissa tellus faucibus ruptis hiat.' *Plinius* II. 93. 'Spiracula vocant alii Charoneas scrobes, mortiferum spiritum exhalantes.' *Xapωνίαν* etiam *Strabo* meminit I. XIV. et *Aret.* medicus, ἐν χαρωνίῳ (ait) αὐτῷ πύθεις δένεται γλῆσσας: *Existunt in Charoneis acutissimi flatus*. Fuit etiam *Athenis χαρώνιος θόρα*. Vide *Cælium* I. XVII. 9. et VIII. 16. Sed omnium copiosissime *Virg.* qui, 'Horrendum specus:' 'Ditis spiracula:' 'Vorago ingens rupto Acheronte.' 'Fauces pestiferæ.' *Observes* (hoc πάρεργον est) dici a *Plauto* in *Bacchid.* domum meretricum

januam Orci. Sed redeo, et assero similem descriptionem Sillii l. xii. 'Hinc vicina palus, fama est, Acherontis ad undas Pandere iter, cæcas stagnante voragine fauces Laxat, et horrendos aperit telluris hiatus, Interdumque novo perturbat lumine manes.' Multis deinde vagatur, vocatque 'situm caligantem,' 'domos pressas infernis nebulis,' 'profundam noctem.' Omitto reliqua. *Cerda.*

Vorago] Acherontis exæstuatio. *Servius.*

Vorago] Turnebus per ἀροφῶρα explicat: nam hæc vorago abrupto Acheronte. Claudian. quoque Rapt. ii. Amsancto voraginem dat: 'flatumque repressit Amsanctus, tacuit fixo torrente vorago.' Tertullian. voragini in hoc significato dat synonymicōs: ingluviem lib. de pal. 'Utinam et Asia secura jam sit de soli ingluvie, utinam et Africa semel voraginem paverit.' *Cerda.*

570 *Conditæ Erinnyes*] Recepta: alii *Condit*, legunt, et se subaudiunt. *Servius.*

Conditæ Erinnyes] In Mediceo codice, *condit* verbi voce scriptum est. Quam lectionem non ignoravit *Servius.* *Pierius.*

Quis conditæ Erinnyes] Ita apud Silium l. ii. 'Tum demum ad manes perfecto munere Erinnyes,' redit. Et quidem Furia (ut loquar cum Hippocrat. l. i. de morb. vulg. οὐ πᾶσιν ἀσέμνως ἡφανίσθη: nam quot prius editis malis? *Cerda.*

571 *Cæthæque levabat*] Relevabat, recreabat. *Servius.*

Terras cæthæque levabat] In aliquot antiquis codicibus *terram* legere est unitatis numero, et *levavit* præterito tempore, quum tamen imperfectum *Servius* agnoscat. *Pierius.*

572 *Nec minus interea*] Id est, interea non minus. *Donatus.*

Extrem. Sat. bello Imp. r. m.] Quod superest, perficit. Et est translatio e pictura, quam manus complet atque ornat extrema. *Servius.*

Extremam manum] Nam in artibus *extrema manus* est, cum amplius manus non reponitur, quia opus est perfectum. *Donatus.*

573 *Inponit regina manum*] Locutio ista est in Prudent. Psych. in Senecæ epist. 12. in Quintil. l. i. in Boëthio, Petronio, Ausonio, aliis. Est vero sumpta vel ab opificibus ædium, vel a pictoribus. Primum astruo ex Paulo l. xxxix. ff. tit. ii. l. 18. 'Qui in conducto solo superficiem imposuit,' id est, qui ædificium struxit ultimam manum illi imponendo, inde illam postea *superficiariam* vocat. Et ex Javoleno l. xix. ff. tit. i. leg. 18. 'Tegulæ quæ nondum ædificiis impositæ sunt, quamvis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis et cæsis habentur.' Vides hoc verbo signari extrema ædificiorum. Alterum satis indicavi ad illud *Æneid.* i. 'Artificumque manus.' Quæ vox de pictura accipienda. Inde celebratissimam illud Apellis de Protogene, de quo dicebat elogii loco, 'nescire illum manum de tabula tollere.' Et Epig. l. iv. ubi sermo est de statuīs Medæ, quas Timomachus ἔγραψε, pro eodem ubi sumitur, χεῖρ Τιμομάχου, et τέχνη Τιμομάχου, id est, *manus Timomachi, ars Timomachi.* *Cerda.*

574 *Reportant*] Fortasse clypeis, ex more militari, quem alibi aperio. Et *reportant*, ait, quia *cæcos*: est enim verbum funebre, de quo jam Ge. iv. ad illud, 'Exportant tectis, et tristia funera ducunt.' *Idem.*

575 *Almonem puerum*] Supra vocavit *juvenem*, nunc *puerum* ad invidiam, ut etiam quæ sequuntur de Galeo. *Idem.*

Fædati] Cruentati. *Servius.*

Fædatique ora Galeo] *Fædati*, αἰκλῶντος. αἰκλῶν enim ὄβρις ἐμπελγῶς. Isocrat. κατὰ λοχίου. νῦν δὲ οὐχ ὁπὲρ τῆς βλάβης, τῆς ἐκ τῶν πληγῶν γενομένης, ἀλλ' ὕπὲρ τῆς αἰκλῶς, καὶ τῆς ἀνίμιας ἥκω παρ' αὐτοῦ δίκην ληψόμενος. *Germanus.*

576 *Implorantque deos*] Ad auxilium et ultionem. *Donatus*.

Obtestanturque Latinum] Propter cædem factam testem adhibent: et dicunt, auctores rupti fœderis esse Trojanos, cum ipsi pacis jura temerant. *Servius*.

Obtestantur] Invidiosis vocibus lacerant, quod omnia mala per Trojanorum fœdus evenerant. *Donatus*.

577 *Medioque in crimine cædis et ignis*] In Romano codice, igni legitur, quippe medio. Sed *cædis et ignis* melius. *Pierius*.

Et ignis] In ipso scilicet seditionis incendio. *Servius*.

578 *Teucros in regna vocari*] Subaudis, dicit. Et *Teucros* injuriose, ac si diceret exules et perfidos. *Idem*.

Teucros et stirp. Phryg.] Pro convicio posuit, quasi dicat, indignos ad maximas dignitates vocari. *Donat.*

579 *Stirpem admisc. Phrygiam*] Ex Græcorum moribus desumptum, quorum legibus cum peregrinis et hospitibus contracta matrimonia incesta et illegitima habebantur: unde et *μυῖα* e tali prognati contubernio, ut Romanis *Hybride*. *Germanus*.

Se limine pelli] Explicui, a *pactis nuptis pelli*, cum allusione ad morem, quem aperio l. ix. ad illud, 'raptas sine more Sabinas.' *Cerda*.

Se limine pelli] Limen pro amicitia poetis usitatum. *Juvenal. Sat. III. 124.* 'limine summoveor.' *Emmen*.

580 *Attonitæ Baccho*] Veluti *Baccho*: furia enim agebantur. Et sic est dictum, ut, 'At medias inter cædes exultat Amazon.' *Servius*.

Nemora avia] Per nemora. *Idem*.

581 *Thiasis*] Choreis. *Idem*.

Thiasis] Id est, choreis: ita *Ecl. v.* 'thiasos inducere Baccho.' *Catullus Carm. 59.* 'Thiasus' (id est, chorus *Bacchantium*) 'repente linguis trepidantibus ululat.' *Taubmann*.

Neque enim leve nomen Amata] *Juvenalis*, 'Quæ non faciet quod principis uxor.' *Servius*.

582 *Martemque fatigant*] Prælium *Delph. et Var. Clas.*

cum clamore deposcunt. *Servius*.

Martemque fatigant] Id est, exercent. *Scalig. iv. 16.* vel prælium cum clamore deposcunt: ut *Apul.* 'fatigare ultionem.' *Taubmann*.

583 *Contra omina*] Superius de apibus et Lavinia. *Servius*.

Contra omina] Propter apes et incendium. *Donatus*.

Contra omina bellum] In antiquis aliquot codicibus omnino legere est, *contra omnia*: quam lectionem agnoscit *Servius*, quamvis ibi mutilus videatur, interpretesque *auguria* subaudiendum aiunt: sed utenque illi, *omina* magis placet: et antiquorum exemplarium bona pars ita legendum persuadent. *Pierius*.

584 *Fata deum*] Propter Fauni oraculum. *Servius*.

Contra fata] Id est, sententias Deorum et Fauni responsa. *Donatus*.

Perverso numine] Irato. *Serv.*

Perverso numine] Ita hic *perverso*, pro adverso, ut *Plaut. Men. perversus dies*, id est, adversus et contrarius. Et quid aliud est illud *Propert. iv. 9.* 'Et mea perversa sauciat ora manu,' nisi adversante et oppugnante manu? *Cerda*.

585 *Circumstant*] Obliti regalis reverentiæ. *Donatus*.

Tecta Latini] In Mediceo, *tecta tyranni* scriptum, cum paraphrasi *Latini*. Dubitarunt forte aliqui negationem esse, *regis tyranni*: atque ideo paraphrasin admisere. Verum hoc ego in medio relinquo. *Pierius*.

Circumstant tecta Latini] Pari furore Græci apud *Stat. Theb. III.* *Adrastum regem fatigant*: ait enim, 'Irrupere Argos, mæstique ad limina regis Bella animis, bella ore fremunt: it clamor ad auras Quantus Tyrrheni gemitus salis,' &c. *Cerda*.

586 *Velut pelagi rupes*] Cum *Cicero* seditionem fluctibus comparaverit: bene *Virgilius* eum, qui resistit seditioni, rupem vocavit. *Servius*.

Pelagi] In antiquis nonnullis codicibus legere est, *pelagi moles*, prop-

Virg.

9 T

terea quod statim subsequitur, ut *pelagi rupes*. Verum hujusmodi repetitio magno cum decore et venustate summa facta mihi videtur: et probatiora omnia exemplaria *rupes* habent. Nam de *mole* statim subjicit, 'Quæ sese multis circum latrantibus undis, Mole tenet scopuli nequicquam, et spumea circum Saxa fremunt.' Ubi *Servius tenet* distinguendum dicit, ut *scopuli* nominativus sit casus. In antiquis tamen codicibus distinctio est post dictionem *scopuli*, ut legatur, *mole scopuli*: sequitur vero absque et in iisdem codicibus vetustis, 'nequicquam spumea circum Saxa fremunt.' Sed copulativa ea inserta, multum habet venustatis et gratiæ. *Pierius*.

Ille velut, &c.] Comparatio talis est et *Æn.* iv. de *Æneæ* constantia; et *Æn.* x. de *Mczentii* fortitudine. Vide *Scalig.* v. 3. *Taubmann*.

587 *Ut pelagi rupes*] Repetitio elegantiae et veneris plena. Eodem modo et Cicero seditionem populi fluctibus comparavit: unde *Virgil.* recte eum vocat *rupem*, qui seditioni restitit. *Idem*.

588 *Latrantibus undis*] Vetus Poëta curro litore latrans unda. Non minus pulchra translatione *Tert. de Pal.* ad causicos transtulit, *causas elatrare*. *Cerda*.

589 *Mole tenet*] Hic distinguendum: ut *scopuli* nominativus pluralis sit. *Servius*.

590 *Inlisa*] Variat hæc lectio in codicibus antiquis, aliis *aspersa*, aliis *infusa*, aliis aliter legentibus. Sed enim *inlisa* vulgata lectio magis placet. *Pierius*.

591 *Cæcum Consilium*] *Fremitti* populi bene tale nomen imposuit. *Servius*.

Exsuperare] In aliquot antiquis codicibus, *expugnare*. Sed *Exsuperare* in pluribus habetur. *Pierius*.

592 *Eunt res*] In *Ro.* codice una dictione legitur, *cuncta*, quippe populos. Sed enim *eunt res*, longe venus-

tius, et figura apud auctores frequentiori dictum videtur. *Idem*.

593 *Deos aurasque*] Nam omnibus contra stantibus, quem aliam sæ sententiæ potuit adhibere testem. *Donatus*.

Testatus inanis] In antiquis aliquot codicibus, *testatur inanis* legitur. Sed alterum illud magis placet, ut cum verbo *Frangimur* connectatur. *Pier.*

594 *Frangimur*] *Perinansit* in rupis translatione. *Servius*.

Frangimur] *Franguntur* comoda nostri imperii: et ponit signata verba in translatione: nam *frangitur navis*, et fluctibus instantibus interit. *Donatus*.

Procella] In antiquis aliquot codicibus *procellis* est, numero multitudinis. Sed *procella* suavius. *Pierius*.

Ferimurque procella] *Supra*: 'frustra retinacula tendens Fertur equis auriga:' et de *Troilo*: 'fertur equis.' *Germanus*.

595 *Sacrilego sanguine*] Quia bellum sumebant contra voluntatem Deorum. *Servius*.

596 *O miseri*] Dolet errore peccantium. Nullus enim sciens cadit in foveam scelerum. *Donatus*.

597 *Votisque Deos venerabere seris*] Quia religio rigida dicit, semel male commissi nulla ratione revocari. *Horatius*, 'Dira detestatio nulla expiatur victima.' *Servius*.

598 *Parta quies*] Scilicet vicinæ mortis beneficio. *Idem*.

Nam mihi parta quies] Ita senex ad filium apud *Plaut.* *Trin.* act. ii. sc. 2. 'Mihi quidem ætas acta est ferme: tua istud refert maxime.' *Q. d. Latinus*: Mihi mortis vicinæ beneficio quies et securitas omnis in portu atque in promptu est: nec ulla re, nisi exsequiis regalibus per bellum privari potero. Vide *Adag.* 'In portu navigare:' et, 'Limen senectæ.' *Taubmann*.

Omnisque] Nonnulli veteres codices absque particula *que*, *omnis in*

limine legunt. Sed *omninoque* multo melius. *Pierius.*

In limine portus] Securitas omnis in promptu est. *Servius.*

599 *Funere felici spoliis]* Exequiis tantum regalibus careo. *Idem.*

Funere felici spoliis] De funere felici sive regio, quod magnificentius fuit Censorio, agit Guther. de Jure Man. II. 2. *funus pro exsequiis* apud Ovid. Metam. VII. 606. 'nullis de more feruntur Funeribus.' *Emmen.*

600 *Serpit]* In Romano codice, *serpit* cum diphthongo, veluti etiam *septa* superius adnotavimus. Ejusdem enim analogiæ, *Serpe, Sapes, et Scarpio.* *Pierius.*

601 *Mos erat]* Varro vult *morem*, communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus, consuetudinem facit. *Servius.*

Mos] Observationes, aut legibus aut assensibus hominum sunt. *Mos*, longo tempore custoditus, legem facit; quæ etiam ad posterum transit, ut hic patet. *Donatus.*

Mos erat, &c.] De hoc loco accurate Macrobius. III. 8. item Scal. Poët. III. 17. Qui cum inconnexus et alibi sibi contrarius videatur, *Servium* mihi vide, qui eum curiose explicare conatus est. *Taubmann.*

Hesperio in Latio] Hoc est, in antiquo. Nam, ut in primo diximus, duo *Latia* fuerunt. Unde non frustra *Hesperio* addidit. Quod autem dicit hanc consuetudinem antiquam fuisse, falsum est. Nam a Numa Pompilio primo instituta est: sed carmini suo, ut solet, miscet historiam. Notandum sane inconnexum esse hunc locum, si quis totius libri consideret textum. Nam supra ait, 'Longa placidas in pace regebat:' item dicturus est, 'Ardet inexcita Ansonia, atque immobilis ante:' et nunc dicit, 'Mos erat Hesperio in Latio.' Supra etiam, 'Captivi pendente currus.' Item, 'Tyrrhenas i sterne acies.' Quæ ne sint contraria, accipiamus

Italiam primo caluisse bellis, medio tempore quiescere: et ad antiquum studium nunc reverti, sicut Romani bello flagravere sub Romulo, quiescere sub Numa, sub Tullo Hostilio pristina studia repetiverunt. Hinc est quod et ipse Virgilius ait, 'Longa placidas in pace regebat:' non perpetua. Item, 'desuetaque bello Agmina in arma vocat subito, ferumque retractat.' Nam *retractare*, est repetere quod omiserat. Tale aliquid dicit de genere Syllano Sallustius. Nam volens ostendere antiquos majores ejus consulares fuisse, vicinos vero ignavissimos, Syllam vero florentissimum ait, 'Igitur Sylla patriciæ gentis fuit, familia jam extincta majorum ignavia.' *Servius.*

Hesperio in Latio] In codicibus aliquot antiquis legere est, 'mos erat in Latio Hesperio:' quod non æque placet. *Pierius.*

Quem protinus] Jugiter, deinde: nam nunc temporis est adverbium; alibi loci: ut, 'cum protinus utraque tellus Una foret.' *Servius.*

Urbes Albane] Vide ordinem. Prius Latinum nominat, deinde Albam, postremo Romam. Non id semel: nam Æp. I. 'gens unde Latinum, Albanique Patres, atque altæ mœnia Romæ.' Et I. v. 'priscos docuit celebrare Latinos.' Et post pauca, 'Albani docuere snos, nunc maxima rerum Accepit Roma,' &c. *Cerda.*

Sacrum] Quia non pro levi duxerunt, quasi putarent sacrilegium committi, nisi esset observatus. *Donat.*

602 *Maxima rerum Roma]* Imperii potita. *Servius.*

Roma] Magna lans moris cum a principe terrarum populo servetur. *Donatus.*

Maxima rerum Roma] Horat. Sat. I. 5. et Tibull. el. II. 5. *magnam* vocant Romam. Propertius el. IV. 1. et Clandian. Paneg. Olib. *maximam*. Ammianus lib. XVI. 'Imperii, virtutumque omnium larem.' Ab Basilio

Seleuciensi l. 1. Teclæ, *μεγίστη Πόλις*, καὶ βασιλεύουσα: *maxima, et regnans Roma*. Aç Simocattæ Historiæ Mauricii l. 1. Romanum nomen dicitur *πολυβήλαρον τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐπίτιμον*, per gentes omnes vulgatissimum, et honoratissimum. Ea vero fuit Romæ dignitas, ut Proverbii loco dicerent veteres *Roma altera*, cum urbem aliquam vellent eximie laudare, quod ex Salviano, Ausonio, Errico jam astruxit Joannes Sabarus in Sidon. l. 11. Sed de elogiis Romæ jam fuse in vi. Est autem 'maxima rerum,' idem quod, maxima imperiorum: nam *res*, est imperium. *Cerda*.

603 *Movent in prælia Martem*] Nam moris fuerat, indicto bello, in Martis sacrario ancilia commovere. Unde est in octavo, 'utque impulit arma.' *Servius*.

604 *Sicæ Getis*] In honorem Augusti celebrat bellum *Thracicum, Dacicum* et *Sarmaticum*: et simul indicat, Imperium Rom. latissime ad Ortum, Septentrionem, et Meridiem propagatum fuisse. De quo accuratissime Lipsius in Admirandis l. 2. et 3. *Taubmann*.

Inferre] Ad normam Græcorum. Enrip. Hel. *πόλεμον εἰσήνεγκεν*. *Cerda*.

Lacrimabile bellum] Getarum fera gens etiam apud majores fuit. Nam ipsi sunt Mysii, quos Sallustius a Lucullo dicit esse superatos. *Servius*.

605 *Hircanisve*] Gens est dicta a silva Hircania, ubi sunt tigres. *Id*.

Arabisve parant, seu tendere ad Indos] Venit ab eo quod est *hic Arabs*; nam ab eo quod est *hic Arabs*, ab hoc *Arabe*, *Arabibus* facit: sicut *Hiberus*. Unde est in Lucano, *Occurrit Hiberis alter, et Hiber*. Nam Horatius dicit, 'discet Hiberus Rhodanique poter.' Item lectum est *Æthiops*, sed modo tantum *Æthiops* dicimus. *Idem*.

Hircanisve Arabisve] In Mediceo codice, et plerisque aliis, per copulativam *que* scriptum est, *Hircanisque Arabisque*. Advertendum vero, quod a genitivo Græco Ἀραβὶ Ἀραβος, Latini

ni nominativum *Arabus* faciunt, et *Elephantus* ab Ἐλεφαντος, ita *Delphinus*, *Abacus*, *Titanus*: quanquam et Græco etiam declinatu interius delectemur. Agnoscit Sospiter, *Arabo Arabis*, et *Arabus Arabi*, utramque positum a Virgilio: Cinnamque ait in propemptico Pollionis *Belidis* dixisse, ut Virgilium *Arabis*, atque hæc ex Plinio subjungit, *es* num. plur. finita nominativo, dativo *bus* recipiant: idque commentatores jubent. Quid ergo si sic declinavit, ut Plantus in Bacchidibus, *Arabus*: et in Penulo, *Murrinus odor Arabus*. Lucillius xxv. *Arabus Artemo*. Denique et C. Cassius in epistola, quam de Dolabella scripsit, 'Arabi mirifico animo erga nos fuerunt,' inquit. *Arabs*, *Maro*: 'Omnia Arabs, omnes verterunt terga Sabæi.' Florus ad Hadrianum, 'quasi de Arabe, aut Sarmata manubias.' Hæc a magnis viris accepta ideo libenter retuli, ut eorum calumniis obviam irem, qui sæpe incusant me, nimis ad humilia nonnunquam declinare, videantque summos viros hæc eadem non incuriose pertractasse, quæ delicata nostra ætas quodammodo fastidit. *Pierius*.

606 *Auroramque sequi*] Ingenti ambitu dixit ipsum ortum diei pro populis. *Servius*.

Auroram] Id est, Orientis populos. Similia huic loco Propert. II. 8. 'India, quin, Auguste, tuo dat colla triumpho: Et domus intactæ te tremit Arabiæ,' &c. Vide Turn. vi. 13. et xxvi. 33. *Taubmann*.

Parthosque rep. s.] Hoc, in honorem Augusti posuit: quo imperante a Parthis repetita sunt signa, quæ Crassus triumphus perdidit. Qui cum aviditate sua contra auspicia bellum suscepisset, interdicens tribunis plebis, captus cum filio est, et necatus infuso in os auro, cujus amore pugnaverat. *Servius*.

Parthosque reposcere signa] Horat. Od. IV. 15. 'Et signa nostro restituit

Jovi, Direpta Parthorum superbis Pos-
tibus, et vacuum puelis Janum Qui-
rini clausit: et idem Ep. 1. 2. 'Canta-
brica bella tulisti Sub duce, qui tem-
plis Parthorum signa refixit.' Ad Cras-
si historiam alludit et Propert. 'Vos
o quibus arma Grata magis, Crassi
signa referte domum:' et alibi:
'Crassos, cladesque piate, Ite, et Ro-
mana consulite historiae.' *Germ.*

Parthosque reposcere signa] Illustrat
Turneb. xxvi. 33. Gaudium ob re-
cepta signa exponit nummus, quem
vide apud Augustinum tab. 13. num.
22. *Emmense.*

607 *Sunt gemina belli portæ*] Sacra-
rium hoc Numa Pompilius fecerat cir-
ca imum Argiletum, juxta theatrum
Marcelli: quod fuit in duobus bre-
vissimis templis. Duobus autem
propter Janum bifrontem. Postea,
captis Phaleris, civitate Tusciæ, in-
ventum est simulacrum Jani cum
frontibus quatuor. Propter quod in
foro transitorio constitutum est illis
sacrarium aliud, quod novimus hodie-
que quatuor portas habere. Janum
sane apud aliquos quadrifrontem esse
non mirum est. Nam alii eum diei
dominum volunt, in quo ortus est et
occasus. Horatius, 'Matutine pa-
ter, seu Jane libentius audis.' Alii
anni totius, quem in quatuor tempora
constat esse divisum. Anni autem
esse Deum illa res probat, quod ab
eo prima pars anni nominatur. Nam
ab Jano *Januarius* dicitur. *Servius.*

Sunt gemina belli portæ] Plutarch.

in lib. De fort. et virt. Rom. ἐκλεισθη
μὲν οὖν τότε καὶ τὸ τοῦ Ἰαννοῦ θύρον,
&c. Atque adeo Titus Livius, vir Pal-
ladiis, oleæ, pacisque amans, exultat
sibi contigisse post bellum Actianum
videre templum illud claudi. Certé
et venerunt in manus meas nomismata
cum hac inscriptione: JANVM CLVSIT
PACE PRIVS POPVLO ROMANO VBIQVE
PARTA: et hoc quoque testimonio:
PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE
PARTA IANVM CLVSIT: quæ omnia
ad Neronem referuntur, hanc sibi
inter tot scelera de pace laudem in-
juste vindicantem, tam nitenti desi-
derio et studio ad pacis gloriam non
solum bonis principibus contenden-
tibus, sed et ignavis flagitiosisque
φιλέρρηρον εὐδοξίαν affectantibus. *Germ.*

608 *Religione sacra*] Tremendæ,
excrabiles. Nam et paulo post dic-
turus est, 'Tristesque recludere por-
tas.' *Servius.*

609 *Centum ærei*] Numerus, et ma-
teriæ qualitas, dat vim. *Donatus.*

Claudent vectes] Sunt qui ad effrin-
gendas fores, esse vectes, non ad clau-
dendas putant, Terentii verbis decepti
E. iv. 7. 4. sed et asservandis et mu-
niendis inservire docet Non. Marc.
Emmense.

Ferri robora] Bene addidit *ferri*.
Nam omne quod forte est, *robur* vo-
camus. *Servius.*

Ferri Robora] Fortasse ex Lucret.
l. ii. 'Et validi silices, duri robora
ferri.' In Homero est Iliad. viii. σι-
θήρειαι πέλοι: in Orpheo, χαλκήρεος πέ-
λοι. *Cerda.*

610 *Janus*] Quidam Janum *Eanum*
dicunt ab eundo, eumque esse Martem
et quod apud Romanos *placitum* pos-
test, ideo primum in veneratione no-
minari. Alii *Janum* aërem credunt;
et quia vocis genitor habeatur, idcir-
co mandari ei preces nostras ad Deos
perferendas. Alii, *Janum*, mundum
accipiant, cujus causæ ideo in pace
clausæ sunt, quod mundus undique

clausus est; belli tempore aperiuntur ad auxilium petendum ut pateant. Nam quasi mundo, ei duas facies dederunt, Orientis et Occidentis, quod jam supra dictum est: alii quatuor, secundum quatuor partes mundi. Alii *Clusivium* dicunt, alii *Patulcum*, quod patendarum portarum habeat potestatem. Idem *Junonius*, inde pulchre Juno portas aperire inducitur. Idem *Quirinus*, unde trabeatum Consulem aperire portas dicunt, eo habita quo Quirinus fuit. *Servius*.

Janus] Additur ad robur portarum Deus, qui bifrons omnia circumspiciat, ne furor et acclerum insania portæ temere aperiuntur. *Donatus*.

611 *Sedet patribus*] Firma est omnium sententia. *Idem*.

612 *Ipse Quirinali trabea*] Aut regali, aut qua usus est Romulus intellige: Horatius, 'Trabeati jura Quirini.' Suetonius in libro de genere vestium, dicit tria esse genera trabearum. Unum Diis sacratum, quod est tantum de purpura. Aliud regum, quod est purpureum: habet tamen album aliquid. Tertium, Augurale de purpura et cocco. *Quirinali* ergo regali. *Servius*.

Cinctusque Gabino] Gabinus cinctus est toga sic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia revocata hominem cingat. Hoc autem vestimenti genere veteres Latini, cum necdum arma haberent, præcinctis togis bellabant, unde etiam milites in procinctu esse dicuntur. Hoc rursus utebatur consul bella indicturus, ideo quia cum Gabii, Campaniæ civitas, sacris operaretur, bellum subito evenit. Tunc cives cincti togis suis ab aris sunt ad bella profecti, et adepti victoriam. Propter quod omen tali habitu semper utebantur in bellis. Unde hic ortus est mos. *Servius*.

Cinctusque Gabino] In plerisque codicibus antiquis, inemendate legitur *Sabino*, quum *Gabino* sit omnino legendum: de quo *cinctu*, ut obiter

locum apud Livium corrigimus, ita habetur in veteri cod. Parrhasiano: 'Sacrificium erat statutum in Quirinali colle genti Fabiæ, ad id faciendum C. Fabius Dorso, Gabino cincta sacra manibus gerens, cum de Capitolio descendisset.' Vulgata exemplaria habent, *gentis Fabiæ* genitivo casu, et pro C. *Fabius Dorso*, corrupta verba, *Claudius Fab. Dorsum*. *Pierius*.

Cinctusque Gabino] Quæ ratio sit cinctus Gabini, a grammaticis et Servio explicatur: de eo Lucanus 'Tarba minor sequitur ritu succincta Gabino:' et Livius de consule Decio: 'Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit.' Persii quoque interpres de Penatibus: 'Habitu Gabino Dii Penates formabantur, involuti toga supra humerum sinistrum, et sub dextro.' *Germanus*.

613 *Insignis reserat stridentia limina consul*] Is qui prior creatus est: licet similem habeant potestatem. *Serv.*

Insignis] Servius et Cælius XII. 8. *Insignem* Consulem hic interpretantur eum quem Cic. *Priorem*, Plinius *Majorem* vocavit: vel quod primo loco renunciatus; vel, quod penes ipsum fascès essent. De quo accurate Cælius. *Taubmann*.

614 *Ipse vocat pugnas*] Tria sunt, ut diximus supra, militiæ genera: Sacramentum, in quo jurat unusquisque miles se non recedere nisi præcepto consulis post completa stipendia, id est, militiæ tempora: Conjunctio, quæ fit in tumultu, id est, Italico bello et Gallico, quando vicinum urbis periculum singulos jurare non patitur; sicut de Fabiis legimus: Evocatio, quod genus nunc tangit: nam ad subitum bellum evocabantur. Unde etiam consul solebat dicere: 'Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.' *Servius*.

Vocat pugnas] Dat pugnandi potestatem. *Donatus*.

615 *Adsensu conspiciant cornua rauco*]

Nam et tubæ simul inflabantur. *Serv.*

Adsensu conspirant corn. r.] Adi initium l. viii. ad illud, 'rauco streperunt cornua cantu.' Delectaberis, Lector, lecto Ammiano, qui sæpe similes strepitus strepit, ad Poëtam quam ad scriptorem propior: ut, cum ait l. xvi. 'torvum increpantibus tubis;' et l. xviii. 'Orientis fortuna periculorum terribiles tubas inflabat.' *Cerda.*

617 *Tristisque recludere portas]* Sæpiissime Virgilius bella vocat *tristia*. Hinc ergo portæ bellum denuntiantes *tristes*. Idem.

619 *Fæda ministeria]* Cruenta: more suo. *Servius.*

Cæcis se condidit umbris] Texnit statum suum Statius Theb. iii. filo Maroniano, ubi de Sacerdote ita scribit: 'Ille nec aspectum vulgi, nec fida tyranni Colloquia, aut cætus procerum perferre, sed atra Sede tegi, et superum clausus negat acta fatari.' Nisi quis velit adumbratum ab Statio locum alterum Nostri Æneidos ii. ubi Calchas additur, neque vult oraculum manifestare: nam statim sequitur, 'Te pudor, et curæ retinent per rura Melampus. Bissenos premit ora dies, populumque ducesque Extrahit incertis.' *Cerda.*

621 *Regina deum]* Quod non decebat: ergo ostenditur pertinax inimicitia. Neque aperuit solum, sed evertit postes a cardine. *Donatus.*

Morantis] Bella differentes. *Serv.*

622 *Impulit ipsa manu portas]* Flexu alio Homer. Il. xxi. ἀνεσαν πύλας. pulchre: nam remissio et laxatio portarum pro apertione est. Statim, ἀπώσαν ὄχῃας, dimoverunt obices, quod Noster majore incremento, 'cardine verso.' Homer. iterum Iliad. xxiv. verbo communi, ὄρε πύλας: et Eurip. ἀλγίστα λύσαντες μοχλοῖς. Verbum *ipsa* ἐμφατικῶς, quasi Juno defessa aliorum ministerio, ipsa per se iras exerceat. Itaque huic Deæ convenient illa, quæ ipsa secum loquitur apud

Senecam in iris contra Herculem: 'Perge ira, perge, et magna meditantem opprime, Congredere, manibus ipsa jam lacera tuis: Quid tanta mendas odia?' *Cerda.*

622 *Rupit Saturnia postes]* Acyrogiam fecit commutando Ennii verbum. Nam ille ait, 'Belli ferratos postes, portasque refregit.' *Servius.*

Rupit] Quasi portas e cardinibus avellerit Juno. Ennius: *Belli, &c.* Contra Martial. l. x. *Ad Janum*, pacem optans: 'At tu, sancte pater, tanto pro munere gratus Ferrea perpetua claustra tuere sera.' *Taubmann.*

623 *Inexcita]* Ecce quantum potuit factio Junonis. *Donatus.*

Ardet inexcita Ausonia, &c.] Subitum hunc ardorem ad pugnam et apparatus quærentium arma æmulatur Statius Theb. l. vii. 'Arma, arma insani: sua quisque ignotaque nullo More rapit, mutant galeas, alienaque cogunt Ad juga cornipedes: ferus omni pectore sævit Martis amor, cædisque nihil flagrantibus obstat. Præcipitant redimuntque moras.' *Cerda.*

Immobilis ante] Non semper, sed antehac. Potest tamen et immobilis a Furia. Nam ante gessit bella, sed jure indicta per Feciales, per patrem patraturum. *Servius.*

625 *Pulverulentus equis]* Pulvis belli nota. Statius Theb. iv. 'Arma, tubas audire calens, et pulvere belli Sordentem flavere comam.' Frequenter Horatius, ut in istis: 'pulvere Troïco;' et, 'patiens pulveris;' atque alibi. *Cerda.*

626 *Tergent]* Ab eo, quod est *tergeo*, venit: et *tergunt*, a *tergo* *tergis*, quod de usu jam recessit. *Servius.*

Lucida tergunt] Quamvis codices nonnulli *tergunt* legant, plures tamen et probatores *tergent* legunt: et *Tergo* *tergis* ex usu penitus recessisse Servius adfirmat. *Plerius.*

627 *Arvina]* Secundum Suetonium in libro de vitiis corporallibus, 'Ar-

vina est pingue durum, quod est inter cutem et viscus.' Alii arvinæ nomine laridum dicunt. *Servius*.

Arvina pingui] In antiquo codice solita mutatione ex *u* digammo, *iq. b* mutam *arvina* scriptum: est perinde ac *jubentutis*, pro *juventutis*. In antiquis aliquot marmoribus notatum inspicitur,

EX LONGO TEMPORE IVBENTVTIS.
Et ita *Iubentius Celsus*, pro *Inventius*. Jam vero *bixit*, pro *vixit*, sexcenties notatum observavi. Sed illud non præterierim ob vitæ longioris memoriam, quod in æde D. Cecilie trans Tiberim legitur,

T. FIELLENIVS. IANVARIVS
SE. VIBO. FECIT. SIBI. QVI
VIXIT C. ANNIS. LXXXVIII.

Pierius.

Arvina pingui] Ut qua quis pinguescat. Cyprianus epist. ad Donat. l. II. 'Arvina assidui nidoris moles membrorum robusta pinguescit.' Est quippe arvina pingue illud, quod inter cutem et carnem. Variant alii in explicando. Scaliger seivum esse intelligit; nam Glossar. *ἄρως ἀρεὺ σαρπὲς*, *pinguedo sine carne*. Est vero hæc seiv definitio. Adjicit, vocem esse Siculam: nam Hesych. *ἀρῶν, ἀρῶς* (melius *σρῶν*) *σικελολ.* Quod Noster per *arvinam*, Seneca in Thyeste loquens de ense, 'sordidus pacis vitio quietæ.' *Cerda*.

Subiguntque in cote securis] Observat Turneb. xxvii. 21. artifices illos, qui arma ad nitorem fricabant tergebantque, dici olim *Samiarios*: nam et in historiis hoc sensu *ferramenta samiata* reperiuntur, quia videlicet creta Samia splendor ferro conciliabatur. Samia quidem vasa in honore olim et pretio fuisse sciunt omnes. Crinitus quoque xxii. 10. 'samiata ferramenta,' in Aureliani Augusti epist. de offic. trib. mil. accipit pro mucronatis et acuminatis in spiculum: et *samium*, idem esse, quod acutum, sicuti *samiare*, acuer. Leo

etiam Imperator (citante Stevechio in Vegetium) de apparatu bellico cap. 3. num. 50. 'Samiatores, id est, qui omnes acies ferreas exacuunt.' Glossar. *ἀκοντῆς, samiarius, acutifer*. Sed et Nonius ita ait: 'Samium, acutum. Unde et samiare dicimus acuer, quod in Samo hoc genus artis polleat.' Docte itaque Stevechius *samiare* legit in Vegetio loco jam a me adducto. Nec minus docte in Virgilio explicabis 'subigunt securis in cote,' id est, samiant. Quid vero etiam, si cote cum dixit, *cotem Samiam* intellexit, insinuator antiquitatis, non ostentator? In exitu nobis nescires verba illa Aureliani, quæ indicat Crinitus. Ea apud Vopiscum hæc sunt: 'Arma tersa sunt, ferramenta samiata, calceamenta fortia.' Hæc sunt profecto, quæ in historiis reperiri, Turnebus notavit. Ex istis lucem do Stat. Theb. l. III. ubi in belli apparatu ita ait: 'tum fessa putri rubigine tela, Horrentesque sita gladios in sæva recurvant Vulnera, et attrito cogunt juvenescere saxo.' Cui enim in hoc saxo non potuit samiationem adumbrare, ut in cote Virgilius? Ita vero multi in Statio legunt, non *mitescere*, ut supra representavi. Ad eandem rem potuit Sil. alludere l. IV. cum ait, 'saxoque exasperat ense.' Ut et Claudian. Paneg. Stil. 2. 'Rursum cote novat nigras rubigine falces.' *Cerda*.

629 *Adeo magna*] Valde magnæ, ut Terentius, 'Adolescentem adeo nobilem.' *Servius*.

Quinque adeo] Numerum et magnitudinem exprimit. *Donatus*.

630 *Atina potens*] Civitas hæc est juxta Pontinas paludes: dicta *Atina* a morbis, qui Græce *ἄται* dicuntur, quos paludis vicinitas creat. *Serv.*

Atina potens] Arguit erroris veterem interpretem Cluver. ant. Ital. III. 8. Pomptinas quippe paludes longe remotas esse ab hoc oppido. Sita est hæc urbs apud ipsum Apen-

nium montem in edito, et, ut Silius, in nivoso colle sita. Ille plura.

Emmenes.

Tiburque superbum] Aut nobile : aut per transitum tetigit illud, quod cum aliquando a senatu auxilia poscerent Tyburtes sub commemoratiōe beneficiorum, hoc tantum a senatu responsum acceperunt, 'Superbi estis.' *Servius.*

Tiburque superbum] Oppidum Latii, hodie *Tivoli*. Describit eam civitatem accuratius Cluver. ant. Ital.

III. 4. *Emmenes.*

631 *Crustumerique*] Mutavit. Nam *Crustumerium* dicitur. Cassius Hemina tradidit, Siculum quandam, nomine uxoris suæ Clytemestræ condidisse Clytemestrum, mox, corrupto nomine, *Crustumerium* dictum. Alii volunt a crustula panis, quam Trojanī coacti fame exedissee dicuntur, appellatam. *Servius.*

Turrigeræ Antennæ] Bene muratæ. *Antennæ* autem dictæ sunt, quod eas annis præterfuit, quasi ante annem positæ. *Idem.*

Antennæ] De Antemnis consulendas Cluver. ant. Ital. II. 9. *Emm.*

632 *Tegmina fida, &c.*] Explorato hoc loco Silius l. iv. etiamsi de thorace, 'Conseritur tegmen laterum impenetrabile, multas Passurus dextras, atque irrita vulnera thorax.' Propius est illud Aristoph. in *Lysist.* qui de galeis loquens, καὶ τὰυτὰ καλύμματα φέρε περὶ τὴν κεφαλὴν : *fer hæc ad caput tegmina.* *Cerda.*

Cavant capitum] Referendum ad galeas, dicente Propertio III. 14. 'Virginemque cavo protegit ære caput.' *Idem.*

Salignas Umbonum cratis] Ut dicit Sallustius de Lucanis, 'Qui de vimine facta scuta, recentibus detractis coriis, quasi glutino adolecebant.' *Ser.*

Flectuntque salig. Umbon. cratis] Theocrit. εἰδ. ιστ'. ἤδη βασιλεύοντι σπαρταίοι μέγα δοῦρα, Ἀχθόμενοι σκεῖσσι βραχέας ἡρῶνισιν et Eurip. in *Supp.*

κρίων γε τοῖνθένδε ἰτέαν λαβὼν χαρὶ ubi clypeum, non hastam, ut quidam, elegantiores interpretantur, cum sæpe ἰτέαν χαλκόντων idem poëta appellet, et salicis ipsa materia lentior fragiliorque sit, quam quæ in hastarum usus accommodari possit. Sunt qui velint alludere poëtam ad γέβρον, ἀσπίδα περσικὴν ἐκ λύγων. Erasmus autem γέβρας crates vimineas vertit; et γέβρον scutum Persicum. *Saligneus* vero, et *salignus* dicitur. Cato De re rust. 'Si lapis non erit, perticis saligneis.' Ovid. 'lecto non indignanda saligno.' Ulp. l. vitem : Arb. furt. cæs. 'Sed et si quis saligneas virgas instituendi salicis causa defixerit.' Ut autem Latini Grammatici *salicem* a saliendi, hoc est, crescendi celeritate deducunt, quod sive sata, sive terræ impacta, statim surgit; ita et Græci ἰτέαν pari forma ἀπὸ τοῦ ἰέναι, τοῖντόστι, ταχέως ἀλῆσθαι, derivant. *Germanus.*

633 *Thoracas ænos*] Quia apud majores lorice tantum pectora tegebant; ut Statius, 'triplici servantur pectora ferro.' Pectora; nam tergo nullus metus. *Servius.*

634 *Lento ducunt argento*] Flexili argento ducunt, id est, extendunt. Est autem spondaicus et reciproca versus. *Idem.*

635 *Vomeris*] Ecce qualis amentia universorum agrestium fuit, ut instrumenta vitæ profutura in perniciem vitæ verterent. *Donatus.*

Honos] Valerius Probus, in Artium institutis, *honos* habere ultimam naturam longam tradit, hoc loco citato. *Pierius.*

636 *Recoquunt*] In codicibus aliis *recoquunt*, secunda syllaba per c. In Romano, *recocont*, utraque per c : nam superius diximus, referente Velio Longo, q litteram olim a multis exclusam fuisse; neque a Nigidio Figulo unquam in commentariis suis positam, teste Victorino. Præterea diximus placuisse aliis, quoties post c

sequeretur u, semper q adnotare, ut mequin, tegum, sequi scribendum procurarent. Quocirca requoquunt hi scriberent. *Pierius.*

637 *Classici jamque sonant*] Bene posuit amphibologiam. Nam *classicum* dicimus et tubam ipsam et sonum. *Classicum* autem est flexilis tuba. *Servius.*

Tessera signum] Symbolum bellicum, quod ad pugnam exeuntibus datur; scilicet propter confusionem: ut fuit in exercitu Marii, 'Lar Deus;' in Syllæ, 'Apollo Delphicus;' in Cæsaris, 'Venus genitrix.' *Idem.*

Tessera] Significat nuncium gerendum significantem bellum. *Donat.*

It bello tessera] Symbolum bellicum, (σύνθημα) quod ad pugnam exeuntibus datur: quod aut vocale est aut mutum: ut in bello Cæsaris erat, 'Venus genitrix;' in Marii, 'Lar Deus;' in Syllæ, 'Apollo Delphicus.' Silius l. v. 'tacitum dat tessera signum.' Livius l. vii. 'Cæteris omnibus tesseram dari jubet.' Vide Marc. Donati dilucidat. *Taubmann.*

It bello tessera] Tessera est, (teste Vegetio ii. 7.) præceptum ducis, quo, vel ad aliquod opus, vel ad bellum movetur exercitus: vel, est tabella latinscula, (ut Lips. Dial. v. 9.) inscripta, quam Græci uno verbo πλατεῖον, et quia e ligno erat, ξυλόφιον, appellant. *Tesserarius* dicebatur, qui distribuebat. Vide Stewechium ad Vegetium ii. 7. et iii. 5. *Emm.*

Signum] Tres sunt militares res, quæ signi nomine efferruntur a Poëta. Tessera, quam hic habes: deinde vocale instrumentum, ut tuba, buccina; et hanc signum vocavit supra, 'pastorale canit signum.' Tertio, vexillum: audis enim in Æn. viii. 'Ut belli signum.' Habebit Maro subscriptores. De tessera Suet. Nerone c. 9. 'Signum excubanti Tribuno dedit, optinam matrem.' De tubis Livius l. xxx. 'Tribunis edicit, ut ubi prætorio dimisso signa concinuissent.' De

vexillo an signum quoque dicatur, inane est quærere. Nam quis nos ita? Illud non omittendum, Cæsarem Gallic. l. ii. de pugna subitaria in Nervios, tres has res militares unica periodo inclusisse sub eodem signi nomine, quod diligenter notavit Lipsius de Millt. iv. 12. 'Cæsari omnia uno tempore erant agenda: vexillum proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurrere oporteret; signum tuba dandum, acies instruenda, milites cohortandi, signum dandum.' Habes vexillum, tubam, tesseram. Nam extremum de hac capiendum; alioquin frigeret sermo. *Cerda.*

638 *Trepidus*] Festinus: more suo. *Servius.*

639 *Cogit equos*] Hæc pars apparatus non omissa Silio l. iv. 'domitat pars verbere anhelum Cornipedem in gyros, saxoque exasperat enses.' Nec Statio Theb. iii. 'Exturbent resides frænos.' *Cerda.*

Ille frementis Ad juga cogit equos] Frementes describuntur equi in bellum euntes, ut observavit Bochart. in multis poetis. Eum vide Histor. animal. ii. 8. *Emmeness.*

640 *Loricam induitur*] Dicimus et 'induo illa re,' et 'illam rem.' *Sert.*

Trilicem Loricam] A coagmentatione florum lorice bilices, trilices, quadrilices dicuntur. Ad Rob. Tit. controvers. ii. 18. *Emmeness.*

641 *Pandite nunc*] Relaturus antiquitatis memoriam invocat Musas: ne sive vera sive falsa referat, culpam habeat: et invocando proponit quid sit narraturus. *Donatus.*

Helicon, deæ] Parnassus mons Thesaliæ dividitur in Citheronem Liberi, et Heliconem Apollinis; cuius sunt Musæ. Est autem Homeri versus: "Εσπετε νῦν μοι, μοῦσαι, Ἀλόμκρια δόμοι· ἔχουσαι· ἤμεις γὰρ θεαὶ ἐσμεν, πάρεσσι τε, ἵστε τε πάντα, ἡμεῖς δὲ κλέος ὄν ἀκούομεν, οὐδὲ τι ἴδμεν Ὀφεινές ἡγεμόνι δακνῶν καὶ κοίρανοι ἦσαν. *Servius.*

Helicon] Quis non jam de hoc monte? Obvia ubique notitia, et undecunque peti potest. Tantum eligo illud Pausaniæ in Bæotic. δ δὲ Ἑλικὸν ὄρεον τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐν τοῖς μάλιστα ὄρεσι εὐχως, καὶ δένδρων ἀνάπλεως: *Helicon montium, qui in Græcia sunt, præstat soli bonitate, et arborum crebri- tate.* Huc fortasse causa, cur is Musis sacer: nam quo illæ ventitarent, nisi ad loca herbida, ἀμῶνα, καὶ λωπεύοντα? ut Homerus loquitur duodecima Iliade. *Cerda.*

Movete] Legitur et *monete*. Servius.

Cantusque movete] Ita supra, 'Magnus opus moveo.' Et Manil. l. i. 'Heliconam movere cantibus.' Quod Horat. epist. ii. 2. 'Verba lyre motura sonum.' Et Car. iii. 4. 'animos moventes.' Aliqui legunt, 'cantusque monete,' fortasse, quia supra 'Tu vatem,' 'tu, Diva, move.' Præfero vulgatum 'move.' Sed unde sumpta locutio? Solebant insolentes Poëtæ gloriari, se fontes Musarum hausisse, ut ita suo carmini gloriam quærerent. De istis Ausonius in Mosella, 'totamque solent haurire Aganippen.' Et de Pollio Statius Silvar. l. ii. 'Altius immensa turbavit Pollinis urna.' Qui modesti erant, tantum dicebant, se libasse fontium aquas. Ideo poëma suum idem Ausonius vocat 'tenue libamen Musæ.' Pari modestia Persius, 'Nec fonte labra prolixi Caballino.' Non negat libamina, sed proluviem hanc negat. Ergo Poëta: O Deæ, pandite Heliconam, ubi Musarum fontes; movete cantus tantum leviter ad undam motam: nolo fontem turbetis, nolo imos gurgites; satis mihi summa aqua ad levem motum concitata. Dixi hæc navigans ad auram Casauboni: nam ille nihil de Virgilio. *Cerda.*

642 *Exciti*] Alias, *acciti*. Sed primum præfero, vel ex imitante Papi- nio Theb. l. iv. qui in simili belli apparatu: 'Quis numerum ferri, gen- tesque, et robora dicto Æquarit mortale sonans? suus excit in arma

Antiquam Tyrintha Deus.' Et in vii. 'Exciverat omnem Aoniam.' Sed et Poëta supra, 'Ardet inexcita Ausonia.' Silius quoque ex eadem imitatione, 'excierint populos.' Versus jam attuli. Scio Sallustium in Jugurth. dicere, 'paucos fama cognitos accire, et ambiendo cogere homines emeritis stipendiis secum proficisci.' *Idem.*

Quæ quemque secuta Complerint] In antiquis plerisque codicibus, *quemque per m, et complerunt*. Sed quia *floruerit* sequitur, placet, *complerint*. Tac- eo *compulerint*: quod alibi legitur inemendate. *Pierius.*

643 *Campos*] Præclare: campus enim de militari sæpissime. Propert. iv. 11. 'forti melius concurrere campo.' Et iii. 3. 'Aut quibus in campis Mariano prælia signo.' Horat. Od. ii. 9. 'Exiguus equitare campis.' De Mezentio Noster, 'Turbidus ingreditur campo.' Sed tenue hoc. *Cerda.*

Quibus Itala jam tum Floruerit] In antiquis omnibus exemplaribus, le- gere est, 'quibus Itala jam tum Flo- ruerit;' pro *tantum*, quod mirifice placet; ut non modo *nunc* dicat Itali- am viris florere, verum ab eo jam tempore florescere cœpisse. *Pierius.*

644 *Quibus arserit armis*] Aut splen- dnerit: aut amore flagraverit. *Serv.*

645 *Et meministis enim, divæ*] Cele- brat hoc merito Scaliger, et ego alibi exorno. Mater enim Musarum fuit Mnemosyne, id est, Memoria. Habet vero nomen novem literas, pro numero filiarum. Est locus apud Maximum Tyrium dissert. 28. ad hanc rem pertinens. Omitto Græca. 'Præclarus nihilominus animus, et qui corporis sui hospitem bonum nactus est Deum, etiam hic a tumultu se vindicat; relictoque quantum in se est, corporis consortio, quæ vel vidit ibi, vel audivit, memoria rumi- nat. Nec aliud est, cur Mnemosynem Musarum matrem esse tradant Poëtarum fabulæ. Nihil enim aliud

Musæ sunt illis, quam scientia; chorus videlicet divinus, opusque Jovis, quas producit ordinatque Mnemosyne. Colamus Musas, colamus Mnemosynem.' Ex eadem observatione verbum hoc Musis dedit Tibul. l. iv. 'Non te deficient nostræ memorare Camænæ.' *Cerda*.

646 *Ad nos vix, &c.*] Scal. Poët. iv. 1. Idem v. 3. de toto hoc loco ita annotat: Illa quoque in Hom. Il. 11. "Εὐρετὶν μοι, μοῦσαι, &c. tametsi sunt magnifica, tamen horum magnitudinem non attingunt. Nec ferream illam vocem, quod Hom. fecit, hic optare sibi voluit; sed in rem potius transtulit in Sexto, de tartareis suppliciis: 'Non mihi si linguæ,' &c. Cætera vero quanto magnificentius! Nam illud quantum, 'bello excitati reges.' Majus et illud, 'quæ quemque sequutæ Complerint campos acies.' Et quam jucundum, 'Et meministis,' &c. Illud vero trepidum atque humile, ἡμεῖς δὲ κλέος εἶναι ἀποδομεν. Quibus adpersit floribus, 'Ad nos vix,' &c. ubi tum singula seorsum, tum simul verba omnia sunt considerata. Id quod toto in Catalogo tibi faciendum est: atque utroque quidem. Quibus in locis tanto excedit Homeri tumultuariam illam narrationem, quanto excedit meam orationem omnium hominum cogitatio. Hæc ille. Porro hunc locum, qui expressus e Catalogo navium Homero, defendit contra Macrob. Pontanus etiam in Antonio. *Taubmann*.

647 *Primus init bellum*] Non mirum si sacrilegus et contemptor Divum contra piam gentem prior arma ausceperit. Et scienda est poetæ affectatio. Nam ablepsiam nefas est dicere. Hic enim aliquos commemorat, quos bello non invenis. Item in sequentibus aliquos invenimus, quorum hic nullam fecit commemorationem. *Servius*.

Primus] *Primus*, quia asper: *primus*, quia contemptor eorum Deorum,

quibus auctoribus Æneas ad Italiam venit, et conjugium Laviniae factum est. *Donatus*.

Tyrrhenis asper ab oris] Oriundo Tuscus, non qui nunc de Tuscia venit, quem antea pulsum a civibus constat. *Servius*.

648 *Contemptor divum Mezentium*] In antiquis cod. *dicom*. Cur vero Divum contemptor habitus sit, causam ponit Macrobinus: eum quippe Rutulis imperasse, ut sibi offerrent, quas Diis primitias offerebant. Quod vero *Dicom* per u et o in antiquis codicibus habetur, non ignoro esse literatissimos viros, qui scriptionis hujusmodi rationem haud quaquam admittere voluerint, quod *Dicom* ajunt per syncopam, ex dictione *Divorum*, o et r mediis literis expunctis, factum. Sed hoc nihil prohibet, quia veteres illi suo jure facerent, qui terminationem eam, quæ per u geminatum esset, in omnibus formis abhorrebant: quare tam accusativo quam genitivo casu *Dicom* scriptitabant. Ita *æcom*, *salcom*, *ritom*: et distinctis syllabis, *suom* *marcitum*, et sexcenta hujusmodi: quorum exempla ex inscriptionibus passim toto opere disposuimus. Et nos ita sæpe scribendum curavimus, quia sæpissime ita scriptum in antiquis Virgilii cod. offenderamus: et Fab. Quintilianum affirmare videbamus ad tempora usque præceptorum suorum *cervom*, et *servom*, et similia o et e literis scripta, ea adjecta ratione, quod subjecta sibi vocalis in unum sonum coalescere et confundi nequireret. *Pierius*.

Contemptor divum] Marcus Cato l. 1. Orig. (ut est apud Macrob. Sat. l. 111.) ait Mezentium Rutulis imperasse, ut sibi offerrent, quas Diis primitias offerebant. Et inde ait Macrob. contemptorem Divum dici a Virgilio, quod Divinos honores sibi exegisset, non (ut videbatur Aspro) quod sine respectu Deorum in homines impius fuisset. Adjicit Ma-

erobius ex eodem Catone verba, quibus Latini metu Mezentii vovebant, hæc scilicet: 'Jupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius quam Mezentio, uti nos victores facias.' Statius de Capaneo Theb. l. iii. 'superum contemptor.' Ajacem inducit Sophocles contemnentem Deorum opem, et respuentem auxilium Minervæ. Multis hæc Tragicus. *Cerd.*

Agminaque armat] Aut eorum qui eum secuti fuerant: sicut ejus filium. Nec enim credibile est solum fugiasse. Nam et Satus dicit, 'Vel quos movet exul, et hæsit Tristibus aucta fides.' Aut certe eorum quos Turnus dederat. Ut Adrastus Polynici in Statio, qui ait, 'Ne parva movens inglorius arma Iret.' *Servius.*

649 *Filius huic juxta Lausus*] Codices aliquot antiqui, legunt 'filius huic' fuerat Lausus.' Aliquot alii, 'filius hunc Lausus juxta.' Alii, *huc juxta*. Quæ quamvis ita multipliciter legantur, non tamen a vulgata lectione, quæ est 'filius huic juxta Lausus,' discedendum est. *Pierius.*

Pulchrior] Qui adspirationem in medio ponunt a πολυχυρ deducunt, id est, *fortis*, ut Servius exposuit vs. 660. Vide Iululentius dispartantem Dausquium in Orthograph. et quæ dicta Ge. II. 534. *Emmeness.*

660 *Corpore Turni*] Imitatione Homeri in catalogo navium: *νιρὸς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ, &c.* Corpus Turni pro Turno, sic et passim βίην ἡρακλεῖην, κλεινὴν πολυμήκεος βίαν, apud Euripidem in Phœn. et πριμόιο δέμας et apud eundem in Iphig. μήτερ δ' ὀμαρτεῖ τῆς κλυταυμνήτορος δέμας. Sic et Edipus de Creonte affectati regni suspecto: δρῶντα γὰρ νιν ὃ γύναι κακῆς Ἑλλήφα τοῦμόν σῶμα σὺν τέχνῃ κακῇ et ibidem, τέθηκε θεῶν λοκδοτῆς κάρα et in Colo. σῶμα ἀνικητοῦ θηρὸς, Pro Cerbero: et, θησέως κάρα. Sic et Horatius phrasi Græca cirtutem Catonis dixit, pro ipso Catone: et Propert. scelus Polymnestoris, pro Polym-

nestore, l. iii. 'Te scelus accepto Thracis Polymnestoris auro, Nutrit in hospitio non Polydore pio.' *Germ.*

661 *Lausus equum*] Laudat Lausum a fortitudine, quæ in pulchro corpore rara solet esse. *Donatus.*

Equum domitor] ἱππὸδαμος, πλάξικτος, ἱπποδάμης, ἱπποπόλος, et ἱππων κέρτωρ, poetis passim. *Germanus.*

662 *Agyllina ex urbe*] De Cerete oppido. *Servius.*

Agyllina] Nomen oppidi *Agylla*: et sic reponendum in Solino c. 8. non *Argylla*; monuit Delrius ex m. s. In secunda vocali nihil certi video; nam modo *Agylla*, modo *Agilla*. Conditam hanc urbem a Pelasgis scribit Solin. dicto loco; et fuisse olim Lydorum sedem alii adnotarunt. Sed fuit hoc nomen vetustum urbis, nam postea Cære dicta est, et incolæ Cæretani. *Cerda.*

Urbe Agyllina] Hetrurix oppidum, quod alio nomine *Cære*, de quo Cluver. ant. Ital. II. 408. et seqq. *Emm.*

Nequicquam] Quia in prælio periit, nec patrium recepit imperium. *Serv.*

663 *Patriis qui lætior esset Imperiis*] Dignus qui haberet imperatorem potius quam exulem patrem. *Idem.*

666 *Pulchro*] Forti: ut diximus supra. *Idem.*

Hercule pulchro] Sunt codices in quibus *Hercule forti*, legatur. Observatum vero est alibi Herculi nomen a fortitudine inditum: nam Alcides ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, hoc est, a robore atque viribus appellatus est. Puto vero ego *forti* loco hoc Servianam esse paraphrasim, qui *pulchrum* pro *forti* poni dicit. Multum præterea vinnatatis et decoris est in ea agnominatione: 'Satus Hercule pulchro Pulcher Aventinus:' ut id denique sit, quod Horatius ait, 'fortes creantur fortibus.' Est et ostendit equos in aliquot antiquis. Sed longe melius ostendat. *Pierius.*

667 *Pulcher Aventinus*] *Aventinus*, mons urbis Romæ est: quem constat

ab avibus esse nominatum: quæ de Tyberi ascendentes illic sedebant, ut in Octavo legimus, 'Dirarum nidis domus opportuna vulnere.' Quidam etiam rex Aboriginum, Aventinus nomine, illic et occisus et sepultus est: sicut etiam Albanorum rex Aventinus: cui successit Procas. Varro tamen dicit in gente populi Romani, 'Sabinos a Romulo susceptos istum accepisse montem, quem ab Avente, fluvio provincie suæ, appellaverunt Aventinum.' Constat tamen has varias opiniones postea secutas. Nam a principio *Arentinus*, dictus est ab Avibus, vel a rege Aboriginum: unde hunc Herculis filium constat nomen a monte accepisse, non ei præstitisse. *Servius*.

Arentinus] Lege Macrobi. v. 16. ubi quæpiam de imitatione Virgillii in admiscendis fabulosis narrationibus ad vestigia HomERICA. *Cerda*.

Insigne paternum] Absolte dixit. *Servius*.

Clypeoque insigne paternum] Virgilianis aspiciis Valer. Arg. l. vi. inducit Coraxen gestantem in clypeo patris Jovis insigne; nam cum præcesserit, 'Scythicis quam Jupiter oris progenit,' subjungit: 'Cuncta phalaux insigne Jovis, cælataque gestat Tegmina, dispersos trifidis ardoribus ignes.' *Cerda*.

658 *Centum angues*] Secundum Simonidem, ut diximus supra: nam alii dicunt IX. fuisse. *Servius*.

Centum angues] Gloriæ causa hydram gestabat: sed ludibrium matris ex hoc apparebat. *Donatus*.

Centum angues, &c.] Locum Euripidi. in Phœniss. unde hic sumptus, viderunt jam alii. Ait ille: Ταῖς δ' ἐβδόμοις Ἀδραστος ἐν πύλαισιν ἦν Ἐκατόν ἐχίδνας ἀσπίδ' ἐκκληρῶν γραφῇ ὕδρας. Adrastus vero erat in septima porta Implens scutum pictura centum viperarum *Hydræ*. Usitatum hoc Barbaris ad ferocitatem ostentandam, et terrorem ingenerandum.

Sic ab Homero in thorace Agamemnonis dicuntur esse Iliad. l. xi. κύνες δράκοντες τρεῖς: tres dracones canulei; et postea de scuto ejusdem, κύνες ἐλέκτρο δράκον: cæruleus circumvolutus erat draco. Cui draconi dantur κεφαλὰι τρεῖς, tria capita. Plutarchus de Pythiæ oraculo dat scuto Aliarti ἐκλήμων ὄφιν. Audi quæ Statius de clypeo Capanei: 'Quatuor indomitis Capaneus erepta juvenis Terga superque rigens injectu motis ahenæ Versat onus: squallet triplici ramosa corona Hydra recens obitu. Pars anguibus aspera visis Argento cælata micat, pars arte reperia Conditur, et fulvo moriens ignescit in auro.' De scuto Hippomedontis formato ad horrorem, idem Statius Theb. l. iv. 'humeros, et pectora late Flammeus orbis habet, perfectaque vivit in auro Nox Danaï: fontes Furiarum lampade nigra Quinquaginta ardent thalami: pater ipse cruentis In foribus laudatque nefas, atque inspicit enses.' Valer. Flac. l. vi. de scuto Coraxis: 'Insuper auratos collegerat ipse dracones, Matris Horæ specimen linguisque adversus uterque Congruit, et tereti serpens dat vulnera gemmæ.' Silius l. ii. de Terone: 'Centum angues idem cælatum insigne gerebat In clypeo, et sectis geminam serpentibus hydram.' *Cerda*.

Centum angues, &c.] Fabulam Lernææ serpentis habes apud Palæphatum fab. 39. et Ovid. Metam. ix. 68. ubi Nobiliss. Heinsius hanc Maronis locum restituit, et plura notanda de hujus anguis capitibus notavit. *Emmeness*.

659 *Collis Arentini silva*] In silva collis Arentini. Et dicendo Arentini, ostendit antea id esse nominatum. *Servius*.

Collis Arentini silva] In codicibus aliquot antiquis, in *silva*, legitur. Magis vero Virgilianum videtur abæque præpositione dictum. *Pierius*.

Rhea sacerdos] Alludit ad nomen matris Romuli, quæ dicta est Ilia, Rhea, Silvia. *Servius*.

Rhea] Corripit Naso Fast. iv. 'Sæpe Rhea quæstæ est.' Maro Græcos sequitur, qui brevem syllabam faciunt longam addito jota. *Cerda*.

660 *Furtivum*] Illicite conceptum: quippe a sacerdote. Sic ait alibi, 'Et dulcia furta.' - *Servius*.

Furtivum partu sub luminis edidit oras] Antiqui plerique codices legunt, *fortivo partu*; et *oras*, non *auras*, quam exemplaria itidem vetera non desunt, in quibus 'ad sublimis edidit *auras*' legere est. Sed enim 'sub luminis edidit oras' magis omnino placet, ut Lucretianum illud sapiat, 'Dias in luminis oras.' Nam qui *auras* scripsere, forte secuti sunt eorum superstitionem, qui *Olam*, *Aulam*, *Plostra*, *Plaustra*, et alia eodem modo scribere malebant. Atque ut de mutatione huiusmodi aliquid ulterius referamus, scimus *Oratam*, ex Verrio Flacco, teste Festo, 'piscis genus a colore auri appellari, quod veteres o pro au ponebant.' Hinc Sergium, quod annulis aureis et gradibus uteretur, *Oratam* appellatum. *Pierius*.

Furtivum] Soph. in Elect. τοὺς τὰς εἰνὰς ὑποκλοπετόμενους: *suffrantes concubitus*. In re simili Homer. λάδρη: et Pindar. κλέπτοισα. Virg. Ge. iv. 'Dulcia furta.' Quem locum adi. Spectant hæc ad tenebras quas amant, qui amant. Interpres Theocriti: δὲ δὲ τοῖς κλεπτομένοις ἔρωσι σιγῆς καὶ νυκτός: *Furtivi amores indigent silentio et nocte*. Advocatque Menandrum, qui δὲ νύξ, σοὶ γὰρ δῶ κλειστόν ἀφροδίτης. *Cerda*.

661 *Mixta*] Μυγῖσα Græce dixit. *Servius*.

Mulier] Compendiose mortalem dixit. Consequens namque fuerat, ut diceret 'Mista Deo mortalis.' *Idem*.

Mixta deo mul.] Id est, Herculi Rhea. ita Hom. in Catal. θεὰ βροτῶ

εἰσηθείσα. idem alibi: θεῶ φιλότῃ μυγῖσα Κρονιάδῃ. ita μίγνυσθαι aliis etiam coire est. De congressu autem mortalium cum substantiis divinis disputat Pintarch. in Numa. *Taubm*.

Laurentia arca] Laurentum civitas plurimum potuit. Nam omnia vicina loca ejus imperio subjacuerunt. Unde nunc ait 'arva Laurentia:' cum juxta Tyberim armenta Hercules paverit. Sed secundum antiquum situm, ante Albam et Roman, Tyberis Laurentini territorii fuit. *Servius*.

662 *Geryone*] Geryones rex fuit Hispaniæ: qui ideo trimembris fingitur, quia tribus insulis præfuit, quæ adjacent Hispaniæ, Balearicæ minori, et majori, et Ebusæ. Fingitur etiam bicipitem canem habuisse: quia et terrestri et navali certamine plurimum potuit. Hunc Hercules vicit: qui ideo fingitur ad eum olla ærea transvectus, quod habuit navem fortem et ære munitam. Hunc Geryonem alii Tartassiorum regem dicunt fuisse, et habuisse armenta pulcherrima, quæ Hercules occiso eo abduxit: de cujus sanguine dicitur arbor nata, quæ Vergiliarum tempore poma in modum cerasi sine ossibus ferat. Sane sciendum declinari hic *Geryones*, hujus *Geryonæ*: unde est, *Tergemini nece Geryonæ*: ut *Anchises Anchisæ*. Unde usurpavit Sallustius, *Geryonis* dicens. Veniens autem Hercules, in quadam Campaniæ civitate pompam triumphi sui exhibuit: unde *Pompei* dicitur civitas. Postea juxta *Bajas*, caulas cubus fecit, et eas sepsit: qui locus *Boaulia* dictus. Nam hodie *Baulæ* vocantur. *Servius*.

Geryone] Scripsit jam Passerat. hic legendum *Geryonæ*, ut et viii. 'Tergemini nece Geryonæ,' non Geryonis. Fortasse, quia Lucretius l. v. 'Quidve tripectoræ tergemini vis Geryonai.' Et Plin. iv. 22. 'In hac Geryones habitasse a quibusdam existimatur.' Et in Epig. l. iv. Anthol. γηρύονην. et alibi, γηρύονον, qui casus ab

γυμνός. Itaque vult ille inflectendum nomen per primam Græcorum. Sed recte tamen Germanus admonet *Æn. viii.* reperiri in Græcis *γυμνός*, *γυμνός*, *γυμνός*. *Cerda*.

Tirynthius] A Tirynthia civitate Argis vicina, in qua nutritus est Hercules. *Servius*.

663 *Tyrrhenoque boves in flumine lacus Hiberus*] Admiratio, locorum longinquitate. *Idem*.

Boves Hiberus] In codicibus aliquot antiquis, *Iberos* virili genere legitur. Sed in usu frequentiori est per femininum dicere: ut, 'Reddidit una boum vocem:' et 'Abstractæque boves;' cum et tauros etiam abstraxisset. *Pierius*.

Tyrrhenoque b.] Admiratio, locorum longinquitate. *Justinus l. XLIV.* sub finem: 'Armenta Geryonia' (Hispani) 'quæ illis temporibus solæ opes habebantur, tantæ famæ fuere, ut Herculem ex Asia prædæ magnitudine illexerint.' *Taubmann*.

664 *Pila manu*] *Pilum* proprie est hasta Romana, ut *gesa* Gallorum, *sarissa* Macedonum. *Servius*.

Pila] *Pilum* proprie hasta Romanorum, *Spiculum* quoque dictum: ut *Gæum* Gallorum, *Sarissa* Germanorum. Vide *Veget. l. 20.* et ad eund. *God. Stewech.* in primis *Alexandr. vi. 22.* *Taubmann*.

Pila] *Pilum* Romanorum telum esse, notius pæne est, quam ut probare necesse sit: vide *14.* dissertationem de telis legionum, quam, præter alias emaculatissimas curas, orbi literato reliquit *Vir* et genere et eruditione et omni virtutum genere admirabilis *R. H. Schelius*. *Pili* luculentiorum descriptionem memini me tradere *Ge. l. 495.* *Emmensen*.

Dolones] *Dolo* est flagellum, intra cuius virgam latet pugio. Ant secundam *Varronem*, 'Ingens contus cum ferro brevissimo.' *Dolones* autem a fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speciem præferant ligni.

Et multi volunt per teretes macrones, *dolones* dici: per vern Sabellum, *pila* significari. *Servius*.

In bella dolones] Grammatici a *dolo* deducunt *dolones*: quod pugio in corpore teli conditus lateat. *Suet.* in *Claudio*, 'cum dolone ac venatorio cultro præstolantes.' Et *Jurisconsultus l. si ex plagis ad l. Aquil.* 'Flagello,' inquit, 'quod in manu habebat, in quo dolo inerat, vulnerare tabernarum cæperat.' *Pollux* minimum in navi velum *δολωνα* vocat, ut majus *ἀκρόριον*, maximum *ἐντρίποιον*. *Germanus*.

665 *Et tereti pugnant, &c.*] Expli- cui integrum versum de uno tantum instrumento. Itaque, non dicit gestari teretem mucronem, et verum: sed verum, cui teres mucro, idque per hendyadem: binæ enim orationes rem unam efficiunt, ut, 'pateris libamus et auro,' id est, aureis pateris. Et in hoc ipso tractu legis, 'Centum agnes, cinctamque gerit serpentibus Hydram.' Ubi sententia est, Hydram esse incinctam centum serpentibus anguineis; ut etiam *Persius Sat. 11.* 'An quia non fibris ovium, Ergenna- que jubente?' Id est, jubente *Ergenna* aruspice consultis fibris ovium. Etenim si teres mucro diversus esset a veru, oporteret indicare, quodnam genus teli: in nemine autem tale quidpiam reperi. Quæ locutio familiaris est Græcis, qui unam tantum orationem duplici sæpe verbo efficiunt, ut cum ait *Demosth. orat. 1.* in *Aphobium*: *τὴν μὲν τοῦτον πρόδικα τοῦτον τὸν τρόπον εἶχε λαβόν*: *Dotem* igitur ad hanc modum acceptam tenuit: ubi satis, aut *εἶχε*, aut *ἔλαβε*. Deinde facit pro explicatione mea *Polybii* locus hic *l. vi.* 'Veruta partim crassiora sunt, partim tenuiora, ex firmioribus, quæ teretia sunt, trientalem habent diametron, quæ quadrata, trientale latus: tenuiora hastilibus modicis assimulantur.' Vides, ut duo genera verutorum constituat, et primum crassius,

firmius, teres : ut jam de hoc primo loqui Poëtam existimemus. Ideo Silius l. III. 'tereti pugnax instare veruto.' Sic enim lego in Silio ad imitationem Virgilii, non, *tenui*, ut in vulgatis. Etenim *veru* et *verutum* idem, tantum diversa forma, quod jam Lipsius monuit. Sed quare hæc veruta dicuntur Sabella? Quia illis usi Sabelli, aut Samnites, qui iidem cum Sabellis. Imo Samnites ipsi dicti ab hoc telo. Festus: 'Samnites ab hastis appellati sunt quas Græci, *σαυνία* appellant, has enim ferre assueti erant.' Inde sunt qui dicant, non debere homines ipsos dici Samnites, sed Saunites. Esse autem *saunio* idem cum veruto jam astruxit idem Lips. nam ubi Livius in classibus armandis *verutum* scribit, Dionysius *σαυνίων* nominat. Itaque Poëta per *Veru Sabellorum* intelligit saunia Samnitum. Sed placuit Latinis veruta nominare, 'quod veluti verua habeant præfixa,' ait Festus. Nonnulla ex his, quæ dixit, astruit Plinii locus III. 12. 'Samnitium, quos Sabellos, et Græci Saunitas dixere.' Strabo quoque non longe ab exitu: *Σαυνίτας, οὗς οἱ Ἕλληνες Σαυνίτας λέγουσι*. Cur vero *ὀποκοριστικῶς* appellati sint Sabelli, ibi Strabo scribit, sed multis, ideo omitto. *Cerda*.

666 *Ipse pedes*] Ad genus respicit. Nam et Hercules pedes semper incessit, cum equos habuerit nobilissimos. *Servius*.

Tegumen leonis] Præter hydram etiam leonis pellem, aliud insigne patrum, gestabat. *Donatus*.

Tegumen] Antiqua omnia exemplaria *Tegimen* legunt, vel *Tegumen*, ut etiam in III. 'Consertum tegimen spinis.' Inferius tamen est, 'Tegumen habent capiti,' *κατὰ συνκοπήν*. *Pierius*.

Torquens] Sustinens. Ut, 'Axem humero torquet.' *Servius*.

Torquens] Retuli ad cinctionem: vere; nam ipse in Æn. VIII. loquens
Delph. et Var. Clas.

de Evandro: 'Demissa ab læva panneræ terga retorquens.' Itaque idem dicit, quod Claudian. II. in Ruff. 'revocat fulvas in pectora pelles.' Nam tortio illa nihil est aliud, quam revocatio ad cinctionem. Eurip. in Herc. furen. *Ἐαυθὸν κρᾶτ' ἐπισυρτίσας Δεινῷ χάσματι θηρός*: *Flavum caput torquens in terga Terribili rictu feræ*. Stat. l. x. 'Tigridis exuvias in lævum torquet.' Silius l. VIII. hanc tortionem iudicat verbo *obire*, cum ait: 'Pectora pellis obit cæsi venatibus ursi.' Hieronym. ad Lætiam verbo *volito*; nam de quadam vestis in partem aliam rejectione: 'per humeros hyacinthina læna forte volitans.' De cujus loci lectione consule Heral. l. VII. in Arn. *Cerda*.

667 *Inplexum*] In codicibus aliquot, *inplexum* legitur: sed *inplexum* magis receptum. *Pierius*.

Terribili inplexum sæta] Est hoc quod flexu alio dixit Ovid. Fast. II. 'fulvi sætis hirsuta leonis vellera.' Et Noster in Æn. VIII. 'pelle leonis.' Ubi villosus leo est cum hirsutie sætarum. Possis etiam per cruditatem efferre; ut infra, 'crudus pero.' Apollon. l. i. tauri pellem vocat, *λάχνη μέλαν, atram lanugine*. Pulchre dixit Quintil. 'Judicis tristem et inplexam antiquitatem.' *Cerda*.

668 *Indutus capiti*] Circa rem Grammaticam monearis in Virgilio *capiti* non esse dativum, sed vere ablativum: quasi dicat, *indutus capite*; aut, *indutus in capite*. Veteres enim omnes ablativos ita finiebant. Sed de hoc jam late in Eclog. VI. ad illud, 'Serta procul capiti tantum delapsa jacebant.' Et aliquid Æn. II. ad illud, 'Includunt cæco lateri.' *Idem*.

Indutus capiti] De terminatione ablativi per i multa congegit exempla Sanctius in Min. p. 86. *Emmen*.

669 *Horridus*] Tremendus: non revera horribilis. *Servius*.

Herculeoque humeros innexus amictu] Nam Hercules *λεοντήν* gerebat,

Virg.

9 U

forma alia λεοντήν. Euripides in Hercule: Πολὴν τε θηρὸς ἀμφέβαλλες αἶψά κάρη Λέοντος, ἥνερ αὐτὸς ἐξοπλίστο: *Ferique pelle tu leonis induis caput, fuit gestamen illud Herculis.* Nota vero humeros dici, quasi utrumque etiam humerum leonis pelle indutum habuisset Hercules. Sed contra est Ovid. qui in epist. Deian. 'Nempe sub his animam pestis Nemæa laceratis Edidit, unde humerus tegmina lævus habet.' Pro Virgilio est Valer. Arg. l. viii. qui de Hercule loquens, 'aptans humeris, capitique leonem.' Ab hoc amictu dictus Hercules Epig. l. iv. λεοντόχλαιος: et alibi amictus ipse Νέμειος χλαῖνα, et χλαῖνωμα λέοντος. *Cerda.*

670 *Gemini*] *Geminos* dicit vel simul natos: vel duos, ut alibi: 'Gemini a Tenedo.' *Donatus.*

Gemini fratres] An quia nati uno partu, et ideo hi duo soli relicto Tibure venerunt, ut qui maiore charitate inter se utpote astricti ejusdem natalitii sorte? An vero *gemini*, id est, duo, in quo sensu frequens quoque hæc vox? Ut velis. Ego in primum inclino. Aliam rationem indicat Poëta, cur duo tantum venerint, cum ait, 'Tiburtia mœnia linquunt,' quasi aliquo dissidio distracti a fratre; nam *linquant*, ait: sic Ge. iv. Aristæus cum querimonia, 'te matre relinquo honorem,' &c. Ideo etiam *Tiburtia*, quasi dicat, non tam sua, quam fratris, qui contemptis fratribus, a se dedit eponymiam oppido. Sed potes simpliciter capere *linquant*, sicut Homer. Iliad. xiv. ἄστυ Λίοντος: urbem linquentes, videlicet Juno et Somnus. *Cerda.*

Tum gemini fratres, &c.] De Græcia tres fratres venerunt ad Italiam, *Catillus*, *Coras*, et *Tiburtus*: ibique civitatem condidere, et fratris majoris nomine *Tybur* appellarunt. Ex iis duo nunc militatum veniunt, fratre domi relicto. Vide Turneb. xi. 26. et xii. 3. *Taubmann.*

Tiburtia mœnia linquunt] De Græcia tres fratres venerunt ad Italiam: *Catillus*, *Coras*, *Tybur* vel *Tyburnus*. Hi simul omnes unam fecere civitatem; et eam de fratris majoris nomine *Tybur* appellaverunt: licet et alias fecerint singuli. Nunc ergo dicit duos ad bella venisse, dimisso in civitate ad custodiam *Tyburto* vel *Tyburte*. *Servius.*

671 *Tiburti*] In Romano codice, *Tyburni* legitur, quod non ignoravit *Servius*. Adverte vero *Tyburtia* per i prima syllaba, non per y scribi apud Græcos, et ita in plerisque veterum monumentis observavi. Est et ubi legas, *Tiburtia limina*. Sed *mœnia* omnino agnoscitur ab eruditis: ut ad conditores fratres fratris adludatur, quorum unus tantum urbi nomen dedit. *Pierius.*

Fratris Tiburti dictam cogn. gent.] *Horatius* tamen *Tybur*, mœnia *Catilli* vocavit, ut videatur existimasse *Tybur* a *Catillo* conditum. Viri docti ex librorum veterum consensu *Tiburni fratris* legunt. *Germanus.*

Tiburti] Non dubito, quin legendum, ex vetustis codicibus, *Tyburni*, non *Tiburti*; etiamsi *Turnebus* utramque lectionem admittat. Sed certe falsus. Primo, quia in *Horatii* correctiss. codicib. Od. i. 7. legitur, 'Et præceps Anio, et Tyburni lucus, et uda Mobilibus pomaria rivis.' Deinde, quia *Statius* in *Silv.* describens *Manlii Tyburтинum*, ait 'illa recubat Tyburnus in umbra.' Tercio, quia *Plinius* xvi. 44. *Tyburno* scribit, sic enim legendum, non *Tyburto*: et *Craquius* censet, et *Lævinus* ita vidisse in codice *Plinii* manuscripto testatur. *Cerda.*

672 *Catillus*] Unde mons *Catilli*, quem *Catelli* dicunt per corruptionem, juxta *Tibur*. *Servius.*

Catillus] Per duplex l legendum; alterum tamen abjecit *Hor.* Od. i. 18. 'Mœnia *Catilli*.' An *Tiburis* conditor fuerit, disputat *Torrentius* ad su-

pra dictum locum: et Cluver. Ant. Ital. III. 960. et seqq. *Emmeness.*

Coras] A cuius nomine est civitas in Italia. *Servius.*

674 *Nubigena*] Νεφεληγενεῖς. *Germanus.*

675 *Descendant Centauri*] Ex hac comparatione equites eos fuisse intelligimus. Quod tamen dicturus est postea, 'Nec non celeresque Latini: Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillæ.' *Servius.*

Homolen Othrymque nivalem] Montes Thessaliæ. *Idem.*

Homolen Othrymque nivalem] Præclare montes Thessaliæ conjungit: nam Thessalia olim sedes Centauro- rum, sicut Ossa, Pelius, alii. Inde Homer. Iliad. I. φηροῖν ὄρεσκόφουσι, *feris monticulis*, id est, Centauris. Et ab Stat. dicuntur Theb. XII. 'Ossæi bimembres.' Othrys meminit Pto- lemæus l. III. τοῦ δὲ Ὄθρυος ὄρους, ait ille. Plinius IV. 8. loquens de Thes- salia: 'Othrys Lapitharum sedes.' Statius Achil. I. 'nubilis Othrys.' Solinus c. 13. 'Pindum et Othryn agitent, qui Lapitharum originem prosequuntur: Ossam, quos Centau- rorum fabulis immorari juvat.' Le- gendum fortasse in Solino, *stabulis*, cum respectu ad Virgilianum, 'Cen- tauri in foribus stabulant.' Redeo. De Omole rarior mentio. Omolium in Magnesia oppidum Plinius consti- tuit IV. 9. Hinc voci addi, ut pluri- mum, aspirationem video. De for- ma, qua montem vocat *nivalem*, jam Ge. IV. ad illud, 'Tanainque nivalem.' *Cerda.*

676 *Ingens Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore*] Cedit silva, cedunt et virgulta. *Servius.*

677 *Frage*] Cum utique a mino- re ad majus venire debuerit. *Idem.*

Magno cedunt virgulta fragore] So- phocl. in Antig. ὅσα δένδρων ὑπέκει, κλάνας ἱκοῦνται. Græci autem κολο- σურὸν, proprie dicunt stipularum

strepitum, fascium, vel lignorum, dum trahuntur, excitato pulvere. *Germanus.*

678 *Nec Prænestina fundator defuit urbis*] De civitatibus totius orbis multi quidem scripserunt: ad ple- num tamen Ptolemæus Græce, La- tine Plinius. De Italicis etiam ur- bibus Hyginus plenissime scripsit, et Cato in Originibus. Apud omnes tamen, si diligenter advertas, de an- ctoribus conditarum urbium dissensio invenitur, adeo ut ne urbis quidem Romæ origo possit diligenter agnoscī. Nam Sallustius dicit, 'Urbem Ro- mam, sicut ego accepi, condidere atque habuere initio Trojani, et cum his Aborigines.' Alii dicunt ab Evan- dro: secundum quos Virgilius, 'Tunc rex Evandrus Romanæ conditor ar- cis.' Alii a Romulo, ut, 'En hujus, nate, auspicii illa inclyta Roma.' Si igitur tantæ civitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Unde nec histo- ricos, nec commentatores varia di- centes, imperitiæ condemnare debe- mus. Nam antiquitas ipsa creavit errorem: et plerique fundant, ple- rique augent, et ad se transferunt nomina: quam rem etiam non par- vum errorem afferre manifestum est. Ut ecce Laurentum a Pico factum est: ut, 'Laurentis regia Pici.' Item a Lavinio Latini fratre et *Lavinium* dictum. Item a Latino *Laurentum*. Item a Lavinia *Laurolavinium*. *Præ- neste* locus est haud longe ab urbe, dictus ἀπὸ τῶν πρίων, id est, ab ilici- bus, quæ illic abundant. Ibi erant Pontifices et Dii Indigetes, sicut etiam Romæ. Erant etiam duo fra- tres, qui Divi appellabantur. Horum soror, dum ad focum sederet, desi- liens scintilla, ejus uterum percussit: inde dicitur concepisse. Postea enixa puerum, juxta templum Jovis abjecit: quem virgines aquatum euntes juxta ignem inventum sustulerunt, qui haud

longe a fonte erat. Unde Vulcani dictus est filius. *Servius*.

681 *Cæculus*] Ideo *Cæculus*, quia oculis minoribus fuit: quam rem frequenter efficit fumus. Hic postea collecta multitudine, postquam diu latrocinatus est, Prænestinam civitatem in montibus condidit. Et cum ad ludos vicinos populos invitasset, cœpit eos hortari ut secum habitarent, et pro gloria jactare se filium esse Vulcani. Quod cum illi non crederent, invocato Vulcano, ut eum filium comprobaret, omnis illius multitudinis chorus est flamma circumdatus. Quo facto commoti omnes simul habitaverunt, et Vulcani filium esse crediderunt. Hinc est, 'Omnis quem credidit ætas.' Quasi post dubitationem: et quia sine dubio ætas varia in spectaculis fuit. *Idem*.

682 *Altum Præneste*] Cato dicit, 'Quia is locus montibus præstet, Præneste oppido nomen dedit.' Ergo *altum*, quia in montibus locatum. Dicimus autem et *hoc Præneste*: 'Quique altum Præneste viri.' Et *hæc Prænestis*, unde est, 'Cum primam aciem Præneste sub ipsa Stravi.' *Idem*.

Quique arva Gabinæ Junonis] Gabii diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt. Unde perite *arva* dixit, non *mænia*. Sane Juno illic religiosissime colitur. Est autem locus haud longe ab Urbe. *Idem*.

Gabinæ Junonis] Apud Gabios, Juno religiosissime colebatur; unde dicta est Gabina, quod *Servius* notat. Meminit hujus *Dæ* Silius in XII. 'nec amœna retentant Algida, nec juxta Junonis tecta Gabinæ.' Ait etiam *Lilius* I. III. reperiri Romæ inscriptionem Junonis Gaviæ, pro Gabinæ, more fortasse Græcorum, quibus *b* nostrum sonat *v*. *Cerda*.

683 *Gelidumque Anienem*] *Anio* fluvius haud longe ab Urbe est: sed hic euphoniâ secutus est. Nam

Ennius Anionem dixit juxta regum. *Servius*.

Anienem] Fluvius haud longe ab Urbe. *Ennius Anionem* declinavit. Vide *Charis*. p. 42. *Taubmann*.

Anienem] Celebratissimus est omnium in Tiberim defluentium amnis, de quo *Cluver*. ant. Ital. I. II. p. 711. 712. *Emmeness*.

684 *Hernica saxa colant*] *Sabino*rum lingua, saxa *Hernæ* vocantur. Quidam dux magnus Sabinos de suis locis elicit, et habitare secum fecit saxosis in montibus. Unde dicta sunt *Hernica loca*, et populi *Hernici*. *Servius*.

Hernica saxa] De *Herniciis* populis *Latio* veterrimo conterminis et saxis *Cluver*. ant. Ital. III. 6. *Emmeness*.

Dives Anagnia] Aut fertilis: aut alludit ad historiam. Nam *Antonius*, Augusti sorore contempta, postquam *Cleopatram* duxit uxorem, monetam ejus nomine in *Anagnia* civitate jussit ferri. *Servius*.

Dives Anagnia] Hujus urbis hoc extat elogium in *Strab*. I. v. 'Ἀναγνίς πόλις ἀξιόλογος, quasi hæc urbs præstantissima fuerit, et omni commemoratione dignissima. Hanc commemorationem *Virgilius* aperit vocans divitem, credo ab fertilitate. Aut (putante *Servio*) fit allusio ad historiam; nam *Antonius* in hac urbe jussit monetam fieri cum nomine *Cleopatæ*, cum hanc duxit, contempta *Octavia*. Sed ego de fertilitate capio ex adjuncto *Amaseni* irrigantis agros *Anagninenses*, aut (ut vocat *Plinius*) *Anagninos*. Juvat *Silius* I. VIII. qui, 'Queis putripinguis sulcaris *Anagnia* gleba.' Et I. XII. 'frugiferis *Cerealis* *Anagnia* glebis.' *Macrobius* V. 18. ait, *Anagniam* fuisse nobilissimam *Hernicorum* urbem. Incidit suspicio an legendum in *Pœta pascis*, ut fiat similis apostrophe ad urbem, et fluvium. *Cerda*.

[*pasce*] In nonnullis codicibus, *pasce* habetur per apostrophem, ut conveniat cum sequenti membro, 'Quos, Amasene pater: alii agnoscunt *pasce*. Pierius.

685 Quos, *Amasene pater*] Aut *pasce*: ut sit Antiptosis. Nam *Amaseneus* est fluvijs, qui Anagninienses agros inrigat. *Servius*.

Quos, Amasene pater] De oppido Anagnia Cluverius consulendus l. iii. p. 981. et de Amaseno amne eodem p. 1008. *Emmenes*.

Arma] Scuta. *Servius*.

686 *Nec clipei*] Scuta majora: dicta ab eo quod celent corpus, ἀπὸ τοῦ κλέπew. *Idem*.

Nec clipei currusve sonant] In antiquis aliquot codicibus, per *que* copulativam, non per *ve* disjunctivam particulam legitur: 'nec clipei currusque.' Sed *Currusve* receptum magis. *Pierius*.

687 *Liventis plumbi*] Plumbeis massulis pugnabant. *Donatus*.

Glandes Liventis plumbi] Sphærulæ bombardicæ sunt. Ovid. l. vii. 'Contorto verberare glandes.' Olim, ante usum bombardarum, apparet missas fuisse fundis. *Hartung*.

Glandes Liventis plumbi spargit] Indicat funditores, etiamsi abstineat a nomine fundarum. Clare Propertius explicat el. iv. 3. 'Plumbea cum tortæ sparguntur pondera fundæ: et dubio procul ad Virgilium allusit. Lucretius etiam l. vi. dixit, 'plumbea vero Glans etiam longo cursu volvenda liquescit.' Etenim telum, quod e funda rotabatur, erat glans plumbea. Seneca Nat. Quæst. ii. 56. 'Liquescit excussa glans funda.' Ovid. Metamorph. ii. 'Balearica plumbum funda jacit.' Neque tamen semper plumbum, sed interdum lapides. Diodorus de funditoribus Belearibus: βάλλουσι λίθους πολὺν μέγους τῶν ἑλλήνων: jaciunt lapides multo majores quam alii. Imo Isidor. definiens ita ait: 'Funda, quod ex ea fundantur lapi-

des.' Lege in Æn. ix. ad illud, 'Et media adversi liquefacto tempora plumbo Diffidit.' Dictum *liventis* ex naturali colore hujus metalli, quod lividum. Quod vero Virg. per verbum *spargit*, Statius per *pluo*, Theb. l. viii. 'stridentia funda Saxa pluant.' *Cerda*.

Liventis plumbi] De quo Lipsius in Poliorcet. Dial. iv. 2. et 3. et De Militia Rom. Dial. v. 19. *Taubm*.

688 *Fulvosque lupo de pelle galeros*] *Galerus* genus est pilei, quod Fronto genere neutro dicit, hoc *galerum*. *Servius*.

Fulvosque lupo de pelle galeros] *Galerus* genus est armaturæ, loco *galeæ*, ut vult Varro. Putat Junius respondere illi, quem Dionys. vocat *πῖλον κωροειδῆ*, quia turbinata figura. *Lazius* viii. 14. nominat 'pileos hiemales.' Puto itaque duplex esse discrimen inter *galeam* et *galerum*. Primum, *galerus* acuminator et turbinatior *galea*. Alterum, *galerus* erat e pellibus ferarum, cum *galea* ut plurimum ex ære. Itaque, quod Herodotus ait l. vii. Thraces gestasse cassides e pelle vulpina: quod Strabo l. xi. Albanos et Hiberos pugnare *galeis* ferinis; et quoscunque mihi offeras, qui multi; hos (inquam) omnes possum referre ad *galeros*. Notat tamen acute Lipsius l. iii. de Milit. Rom. velitem Romanum sæpe e lupo Romana fera, et Romuli nutrice, *galeas* sibi adaptasse, et eo respectum hic a Marone, ut etiam a Propert. Eleg. iv. 11. 'Et *galea* hirsuta compta lupina juba:' atque a Polybio scribente, ubi ait de castrametatione, in hunc modum: 'Adornatur præterea miles et simplici casside, cui lupi pellem imponunt.' Itaque non minus auctores isti alludunt ad feram Romani Imperii, quam Virg. Æn. i. ubi de Romulo ait, 'lupæ fulvo nutricis tægmine lætus.' Sed redeo ad *galeros*, quos dici etiam *cudones*, jam alii adnotarunt, ex illo

Silli, 'caput his cudone ferino stat eantum:' iterum; 'cudone comantes diajecit crines.' Cudonem enim recte nominaris pileum coriaceum, sive pel- litum. His omnibus directe oppo- nuntur *λυκώροδες*. Sunt hi, qui habe- bant amictos pedes lupinis pellibus. Horum meminit Aristophan. in Ly- sist. ubi vide interpretem. *Cerda*.

Galeros] De Galero, pileo facto ex pelle, Solerius p. 249. *Emmeness*.

689 *Tegmen habent capiti*] In pleris- que codicibus antiquis, *habent* nume- ro multitudinis notatum est, et quod superius adnotavimus *tegimen*, ut *re- gimen*. Eadem proportionem hoc quo- que loco scriptum inveni *tegimen* per Proceleusmaticum. Sed magis placet eruditis *tegmen* per syncopam. Sicubi enim Proceleusmaticus pes apud Vir- gilium invenitur, ex iis ille dictionibus constat, quæ vocalium hiatum habe- ant, vel ut ex figura aliqua syllabæ ducæ in unam coire possint, vel ex duabus vocalibus altera consonans fieri, ut in vocabulis, *Parietibus* et *Arietæ*, i potest in consonantem solidescere, et in *genus labant*, u, ut nonnulli putant, pari mo- do pro consonante censi. *Pierius*.

Vestigia nuda sinistri Instituire pedis] Atqui ipse est in pugnantis primus: sed bene nudus est, quia tegitur scuto. Dextrum autem tectum conveniebat esse, quasi ab armis remotum. *Serv.*

690 *Instituire*] Aperte ex Lucret. l. iv. 'Qui capite ipse suo instituit vesti- gia retro.' Bene autem advertit Gifan. dici hoc ex disciplina gladiatorum, atque esse pugilum *προβολήν*: sicuti 'ponere vestigia.' Cicero enim in iii. in Anton. 'Ille autem ex Myrmillone dux, ex gladiatore Imperator, quas fecit strages, ubicunque posuit vesti- gia?' Inde de equo militari Virgilius, cum primum incipit ingredi gradibus compositis, 'vix summa vestigia ponat arena.' Et aperte de re militari Lu- cretius l. iii. 'Te sequor, o Grajæ gentis decus, inque tuis nunc Fixa podum pono pressis vestigia signis.'

Ergo Virgilius in re quoque belli 'instituire vestigia,' signans certam militum disciplinam, et institutionem in figendis pedibus, in regendis vesti- giis. Debes hæc Gifanio: et mihi Philostratum, qui in Heroicis loquens de cursu, militari exercitatione, ait, *ἴχνη μεγάλα ἐντετύπωται τοῖς δρόμοις*: magna curculis impressa vestigia sunt. *Cerda*.

Pero] Rusticum calceamenti fuerat genus. *Servius*.

Crudus teg. alt. pero] *Crudum pero-* nem videtur dixisse, ut Apollon. *ἐμὸς ἰμῶντας πυγμῆς, μὀρμικας* tum etiam *crudum*, quod sit calceus rusticus e crudo corio: *πηλοβατῆς, ἀρβύλη, φα- κάσιον, καρβατῆς*. Græci autem *πεζέ- τερον* militem altero pede nudum, al- tero armatum vocant: quam vocem Pollux Macedonicam esse vult; unde et socios Philippi *πεζετέροις*. Alii *πεζαίτερον* malunt. *Germanus*.

Crudus pero] Id est, dextrum pedem vestibat calceus rusticus e crudo corio. Rævardus tamen l. 8. Var. per *perones* intelligit non rusticos, cum *Servio*; sed cum Tertulliano, 'paros cal- ceos,' quibus per nives, glacies, im- bresque usi sint: immo et *perones* ma- gistratuum gemmis insignitos legi an- notat. *Taubmann*.

Pero] De hoc rusticorum calce- amento vide Balduinum de calceo c. 17. *Emmeness*.

691 *At Messapus equum domitor*] Hic per mare ad Italiam venit. Unde Neptuni dictus est filius: quem invul- nerabilem ideo dicit, quia nusquam periit nec in bello. Ignem autem ei nocere non posse propter Neptunum dicit, quia aquarum Deus est. Ab hoc Ennius dicit se originem ducere: unde nunc et cantantes inducit ejus socios, et eos comparat cynis. *Domitor* an- tem *equorum*, quasi animalium quas pater invenerat. *Servius*.

Messapus] *Mesapus* varie scribitur in codicibus antiquis, aliis *æ*, aliis *pp* geminantibus: id quia nondum a re-

teribus Grammaticis observatum, neque in marmoribus nequam a me lectum est, in medio relinquam. *Pierius*.

At Messapus] De hoc *Messapo*, qui Græcis *Anthedonius*, vide *Turneb.* *xxii.* 3. Ideo autem *Neptuni filius* dicitur; quia per mare in Italiam venit. *Equorum domitor*; quia equum Neptunus invenit. Ignis ei nocere non potest: quia parens est aquarum Deus: *invulnerabilis*; quia nusquam perit in bello. Ab hoc *Ennius* originem vult ducere, ut *Silius* l. *xiv.* meminit: 'Ennius antiqui *Mesapi* ab origine regis:' unde et *cantantes* inducit ejus socios, eosque *cygnis* comparat. *Taubmann*.

692 *Sternere*] In antiquis aliquot exemplaribus, *nec sistere* legitur. Sed *sternere* maluit omnes. *Pierius*.

693 *Jam pridem, &c.*] Habet cognationem cum hoc versa illud *Æn.* i. ubi *Cupido*, 'vivo tentat prævertere amore *Jampridem* resides animos, desuetæque corda.' Et illud l. vi. 'Otia qui rumpet patriæ, residuesque movebit *Tullus* in arma viros, et jam desueta triumphis *Agmina*.' Ut vero *Virg.* 'resides populos' in re belli: ita *Horat.* *Od.* *iii.* 3. 'bellum resedit.' *Demosthen.* in *Philip.* de his qui otiosi ad bellum, *καθημέρους*, id est, sedentes. *Cerda*.

694 *Agmina in arma voc. sub.*] Respexisse hic *Virgilium* ad militarem evocationem, non solum interpretes *Donatus* et *Servius*, sed etiam putant *Briss.* de *Form.* l. *iv.* et *Lipsius* de *milit.* *Rom.* l. i. Quod tamen vocari in dubium potest. Itaque in *Virgilio* subitaria est militia, non evocatio. *Livius* l. *iii.* 'Hernici et colonia *Antium* dare *Quinctio* subitarios milites, ita tum repentina auxilia vocabant, jussu.' Quid quod *Virgili* militia tota est cum tumultu, ac proinde subitaria? Idem *Livius*: 'Senatum censere subitarios milites tumultus causa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.' Pro illis tamen est, tum vocat: tum dici ea agmina demeta bello, quod pro-

prium fuit *Evocatorum*, quod ex *Dione* apparet l. *xlv.* dicti enim sic, *ἐπι-καυμένοι τῆς στρατιᾶς ἐς αὐτὴν αὐτοὺς ἀνεκλήθησαν*: quod defuncti militia iterum ad eam revocentur. Sed primum languidum est, cum enim vox signata sit *evoco*, sciret profecto Poëta rem ita disponere, ut signatum verbum poneret. Alterum æque est languidum; nam evocatio nunquam legitur in subitario bello, quale exhibet *Virgilius*; neque in multis exemplis a *Lipsio* congestis, tale quid invenias. Neque vero scio, cur statim dici debeat bellum *Evocatorum*, quod fit a desuetis, cum multa alia desiderentur. *Cerda*.

Ferrumque retractat] Id est, iterum tractat quod jam tractare desueverat: sic *Horat.* 'Cææ retractes munera nænææ.' *Emmeness*.

695 *Hi Fescenninas acies*] *Fescennium* oppidum est, ubi nuptialia inventa sunt carmina. Hi autem populi ab *Atheniensibus* ducunt originem. *Servius*.

Fescenninas] Pulchre milites cantantes exhibiturus e *Fescennio* advocat, ubi carmina nuptialia inventa, ac proinde joci, cantiones, et omnis *καθημέρια ἀναιδής*. Hoc oppidum ab *Argivis* ducit *Solinus* c. 8. et *Fescennium* nominat. Mirum, cum *Plinius* *iii.* 6. *Fescenniam* dicat: et huic simia illa hæreere soleat. Est et discrimen alterum; nam *Fescennium* *Plinius* *Etruriæ*, *Servius* *Campaniæ* attribuit. Sed correctior *Servius* *Danielis* adimit hoc, quod pertinet ad *Campaniam*. *Cerda*.

Fescenninas] *Fescennium*, vel *Fescennia*, *Thusciæ* mediterraneæ oppidum, hodie *Civita Castellana*: hinc carmina, item *licentia Fescennina*, apud *Livium*. *Taubmann*.

Fescenninas] Hoc oppidum per a et um terminatur; *Dionysio* dicitur *φασκένιον*, sed mendosum putat *Cluver.* *ant. Ital.* l. *ii.* p. 560. ubi plura de hac urbe. De *Fescenninis* versibus,

id est, impudicis, Macrobi. Saturn. II. 4. *Emmeness.*

Æquosque Faliscos] *Faliscos* Haliscus condidit. Hi autem immutato *H* in *F*, *Falisci* dicti sunt: sicut *febris* dicitur, quæ ante *hebris* dicebatur: *Formicæ*, quæ *Hormiæ* fuerunt, ἀνδ τῆς ὁρμῆς. Nam posteritas in multis nominibus *F* pro *H* posnit. *Æquos* autem dicit, id est, justos, quia populus Romanus missis decemviris, ab ipsis iura fecialia et nonnulla supplementa duodecim tabularum accepit, quas ab Atheniensibus habuerant. *Servius.*

Faliscos] De Faliscis agit Cluver. ant. Ital. I. II. p. 538. et 545. docet Soractem esse Faliscorum montem: de his urbium, populorum, montium, &c. nominibus nostrum imitatus canit Sil. Ital. I. VIII. *Emmeness.*

696 *Hi Soractis habent arces*] *Soracte*, quiescit mons apud Hirpinos haud longe a Flaminia: de quo Horatius, 'Vides ut alta stet nive candidum Soracte.' *Servius.*

Arces] De hoc in XI. Posuit *arces*, pro montes. Sic de Romanis montibus: 'Septemque una sibi muro circumdedit arces.' Et Georg. IV. 'fleurunt Rhodopeiæ arces.' *Cerda.*

Soractis arces] *Soracte*, mons in Faliscis vicinus Flaminia, in quo Apollo colebatur. V. N. *Æn.* XI. 785. Hor. Od. I. 9. 'Vides, ut alta stet nive candidum Soracte.' *Taubmann.*

Flaviniaque arva] *Locus* est in Italia, *Flavinium* nomine. *Servius.*

Flavinia arva] *Flavinii* oppidi meminit Cluver. Ital. ant. p. 550. *Emmeness.*

697 *Et Cimini cum monte lacum*] *Et lacus*, et mons hoc nomine appellantur. Sane hoc fabula habet: Aliquando Hercules ad hos populos venit, qui cum a singulis provocaretur ad ostendam virtutem, defixisse dicitur vectem ferreum quo exercebatur: qui cum terræ esset affixus, et a nullo potuisset auferri, eum rogatus sustu-

lit. Unde immensa vis aquæ secuta est, quæ Ciminum lacum fecit. *Sero.*

Cimini] *Lacus* et mons *Cimini* post Sutrium est, prope Viterbium. *Lacus* hodie il *Laco di Vico*; Mons etiamnum *Ciminus* vocatur. *Taubmann.*

Et Cimini cum m. l.] *Ciminus* mons est et lacus. Vide Cluver. ant. Ital. I. II. p. 560. et de lucis Capenis p. 547. *Emmeness.*

Lucosque Capenos] Hos dicit Cato Vejentum condidisse auxilio regis Propertii, qui eos Capenam, cum adolevisset, miserat. Unde et porta *Capena*, quæ juxta Capenos est, nomen accepit. *Servius.*

Lucosque Capenos] Ab his dicta Capena porta, quæ postea Appia, et nunc Sancti Sebastiani. Primum scribit *Servius*, alterum *Frontinus* de Aquæ ductibus, tertium *Marrianus*. *Cerda.*

698 *Æquati numero*] *Digesti* in ordinem. Hinc *sæpenumero* scripsi: hoc est, ordine, congruenter, sicut decobat, rationabiliter. *Servius.*

Ibant æquati numero] *Hom.* II. A. τῶν δ' ὡς ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθρεα πολλὰ χερῶν, ἢ γερῶν, ἢ κύκων δουλιχοδείρων ἄσιν ἐν λειμῶνι καθστρίου ἀμφὶ βέεθρα, ἔνθα καὶ ἐνθα ποτῶνται ἀγαλλόμενοι πετρώεσσι Κλαγγήδων προκαβίζόντων, σμαραγεῖ δέ τε λειμῶν et *Apollon.* I. IV. Ἢ δτε καλὰ νόστος ἐπ' ὀφρύσι πακτωλοῖο Κύκνοι κινήσων ἐν μέλος, ἀμφὶ δέ λειμῶν Ἐρσῆις βρέμεται, ποταμοῖο δέ καλὰ βέεθρα. Ut autem hic 'longa canoros Dant per colla modos,' δουλιχοδείρων κύκνους Ep. Gr. ut hic *Hom.* δουλιχοδείρους et ut hic eodem versum, Epigr. I. III. Ἀλκιμένης πταῖν ἐργον ἔπαθε νέφος et eodem libro, Ὀδῶν ἀνηρίθμων κείνο νέφος γερῶν. Facit autem ad hunc locum *Virgilii*, superioris illius recognitio Georg. I. 'Varias pelagi volucres, et quæ Asia circum Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri.' Asia autem palus, et pratum *Asium*, in Lydia sunt. Nimirum et *Apollonii* interpret scribit,

principio Lydiam vocatam fuisse Asi-
am: Ἀσία γὰρ τὸ πρότερον ἑκαλέετο ἡ
Λυδία, καὶ διήρως Ἀσίᾳ ἐν Λαμῶνι, καὶ ἡ
καθάρη Ἀσία λέγεται. Quod autem epi-
theton dat cycni a raucedine Maro,
secundum morem patrium et provin-
ciæ locutum poëtam vult Servius;
tanquam in Italia rauciores sint, et
habeantur olores ὠδικότεροι. *Germ.*

Regemque canebant] Canere sæpe
Latinis quod laudare. Horat. Epod.
9. 'Galli canentes Cæsarem.' et
Plin. 'Cato brassicæ miras laudes
canit.' Ecl. vi. 3. 'cum canerem
reges et prælia.' *Emmeness.*

699 *Ceu quondam]* Harum aviam
comparatione ostendit hos inertes et
deliciosos. *Donatus.*

Ceu quondam] Vide Scal. Poët. v. 3.
Taubmann.

Liquida inter nubila] Pura: sed ni-
hil tam contrarium nubibus: nam li-
quidæ non sunt, ut in quinto diximus,
ubi est, 'Liquidis in nubibus arsit
arundo.' Unde *nubes* pro aëre acci-
piamus positas. *Servius.*

700 *Et longa canoros Dant per colla
modos]* Secundum Plinium, qui ait in
naturali historia, 'cycnos ideo sua-
vias canere, quia colla longa et in-
flexa habent: et necesse est eluctante
voce per longum et flexuosum varias
reddere modulationes.' *Idem.*

Canoros Dant per colla modos] In lo-
cis ab Homero desumptis hunc nu-
merat Macrobius. v. 8. Cygnos cantare
suaviter satis circa horam præcipue
mortis fabulantur passim poëtæ. Omis-
sis aliis Ovid. epist. Heroid. vii. 'Sic
ubi fata vocant, udis abjectus in her-
bis Ad vada Mæandri concinit albus
olor.' Sed merito explodit illam sen-
tentiam Ælian. Var. hist. i. 14. Vide
quæ Cerda ad vs. 705. notavit. *Emm.*

701 *Sonat amnis et Asia]* Caystrum
dicit, qui cohæret Asiæ paludi; quam
cum significamus, A longa est: cum
sit brevis si provinciam significare vo-
luerimus, quod significatur in Georgi-
cis, ut, 'Atque Asia circum Dulcibus

in pratis rimantur prata Caystri.' nam
cum Asiam de provincia dicimus, A
brevis est, ut, 'Postquam res Asiæ.'
Servius.

702 *Pulsa palus]* Ita Propert. ii. 26.
'Lernæ pulsa repente palus.' Et Ti-
bult. emendante Scaligero: 'Exiguus
pulsa per vada linter aqua.' *Cerda.*

704 *Misceri]* Silius l. xii. 'Misce-
bat primas acies.' *Idem.*

Gurgite ab alto Urgeri nubem] Eo-
dem plane sensu Georg. i. 'urget ab
alto Notus.' *Idem.*

705 *Volucrum raucarum]* *Raucum*
τῶν μέσων est, sicut *grave olens*. Nam
legimus, 'Graviter spirantis copia
Tymbæ.' Sciendum tamen Virgi-
lium secundum morem provinciæ suæ
locutum, in qua bene canentes cycni
rauciores vocantur. *Servius.*

Volucrum raucarum] Non placet
Serv. Dicuntur cycni rauci, quia ni-
hil tenue aut argutum, sed raucum
quid insonant. Sed nec fortasse tale
quidpiam: nihil enim canunt, necque
in morte. Sed Poeta sequitur opi-
nionem ita existimantium. Cantum
illorum referendum puto ad complo-
sionem alarum, idque ex Nazianzeno,
et Dione Chrysostomo. Adjicio nunc
Philostratum utrique assentientem l.
i. Icon. ubi ait pictum Zephyrum
venustuli adolescentis forma, qui
flatum mitteret in cycnos; et addit,
καὶ αἱ πτέρυγες ἤπλωνται τοῖς κύκνοις
πρὸς τὸ πλήττεσθαι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου:
*Cycnis extensæ sunt alæ, ut vento fe-
riantur.* Et loco alio ejusdem libri,
ubi sermo est de Phaëtonte, loquens
etiam de cycnis ait: Ζεφύρῳ τὸ χρέη-
σονται πρὸς τὴν ὁδὴν ἐλαφρῶ καὶ ἐνοδίῳ:
*utentur ad cantum Zephyro levi, atque
ad iter congruo.* Ejusdem est opinio-
nis Phile in Jambis suis, ita scribens
de cycnis: Ἀνίσταται γὰρ τῶν πτερῶν
ἡ πυκρότης, Νευρῶν τᾶσιν γ' ἐντεχνῶς
ἐκμυμμένη, Καὶ πληκτρον εὐθὺς ὁ Ζέ-
φυρος ἐνγίγνεται: *Erecta sursum nam-
que pennarum seges, Attemperato cal-
lide nervos refert, Quos Zephyrus im-*

pellens velut plectrum ferit. Hæc ille; tametsi addat statim, illos quoque harmoniam edere *τραχήλου βαρβίτη, colli barbito.* Ita quippe ille barbiton colli, ut Virg. 'dant per collamodos.' Callimachum ad alas refero, cum ait hym. Apollin. *ὁ δὲ κύκνος ἐν ἡέρι καλὸν ᾄδεται: Cycnus modulatur dulciter in aëre.* Simile proditur de cicadis: tantum enim alas commovent, cum edunt argutulum illum strepitum. Sic Epigram. l. iii. cicada ipsa loquens, *ἀργυρὰν μοῦσαν ἐνέειν ἀπὸ πτερύγων: immittebam ab alis dulcem cantilenam.* Cerda.

Volucrum nubem] Græca ratione: ita Epigr. l. iii. legitur *νέφος πτανῶν*, item *γεράνων*, pro vi et copia. Ita apud Livium l. v. 'nubes æquitum peditumque:' et Stat. 'nubes armorum.' Taubmann.

706 *Ecce, Sabinorum priaco de sanguine*] Usurpat hoc. Nam Clausus Sabinorum dux, post exactos reges cum quinque millibus clientum et amicorum Romam venit: et susceptus habitandam partem urbis accepit: ex quo *Claudia* et tribus est et familia nominata. Servius.

Ecce Sabinorum] Cum historia, quam attuli in Explicatione, consonant Liviana hæc l. i. ubi Publius Decius ita loquitur cum Appio Claudio: 'Sabinum advenam principem nobilitatis vestræ seu Ap. Clausum, seu Appium Claudium mavultis, illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt.' Nihil clarius ad illustrationem Poëtæ, qui a Clauso nominat Claudiam gentem. Audi eundem l. iv. 'Claudiam certe gentem post Reges exactos ex Sabinis non in civitatem modo accepimus, sed etiam in patriciorum numerum.' Ratio hujus mutationis hæc est. Qui Romam commigrabant aliunde, ut Romanis gratiores essent, ac proinde jura civitatis consequerentur, aptabant sua nomina ad formam nominum quæ erant in urbe, facta aliqua literarum muta-

tione. Inde Lucumo ille Demaradi filius, qui Romam cum Tarquiniiis venit, comparato ibi domicilio, dictus est Lucius Tarquinius, non Lucumo. Sic Appius Clausus, vel potius Atta Clausus, mutatus est in Appium Claudium: et mox præcedente tempore iidem Claudii dicti quoque sunt Clodii, quod ait Suetonius: verba postea afferam. Dixi Appium Clausum dicendum Attam; nam ita nominat illum Tacit. Annal. l. xii. et Livius l. ii. clare: 'Atta Clausus, cui postea Appio Claudio Romæ nomen fuit.' Quin in Vaticano reperiri codice *Attum*, sive *Attium*, jam Lipsius monuit. Credibile itaque in primo loco Livii, quem attuli, legendum esse *At.* non *Ap.* Porro ad vestigia Virgilii, et ab hoc filo historiarum Silius l. xvii. 'Hic prisca ducens Clausorum ab origine nomen Claudia.' Et Ovid. in Fast. 'Claudia Quincta genus Clauso referebat ab alto.' Cerda.

Priaco de sanguine] De antiquis Sabinis. Servius.

Priaco de sanguine] Strabo l. v. *ἔστι δὲ καὶ παλαιότατον γένος οἱ Σαβῖνοι, καὶ ἀπὸρχόμενοι: Sabini autem gens est antiquissima, et aborigenes.* Plutarchus colonos fecit Lacedæmoniorum, et huc refert Sabinorum virtutem. Verba ejus: *Σαβῖνοι πολλοὶ μὲν ἦσαν, καὶ πολεμικοὶ, κάμας δὲ φκουν ἀτειχίστους, ὥς προσήκον αὐτοῖς μέγα φρονεῖν, καὶ μὴ φοβεῖσθαι Λακεδαιμονίων ἀπολοῖς ὁδῶν: Sabini gens magna, et bello boni, rices incolebant sine manibus, habebant ingentes animos, ut qui coloni Lacedæmoniorum.* Cur ergo antiquitas Virgiliana non referatur ad hanc originem. Cerda.

Magnum Agmen] Propter quinque millia clientum. Servius.

708 *Claudia nunc a quo*] Gentis Claudiæ, a Clauso deductæ, mentionem facit honorificam Tacit. Annal. l. xii. per multos annos, sine adoptione, suo gentili decore continuæ et nixæ, his verbis, de Claudio impera-

tore: 'His evictas, biennio majorem nata Domitium filio anteposit, habita apud Senatam oratione in eundem, quem a liberto acceperat, modum. Adnotabant periti nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Appio Claudio continuos duravisse.' *Germanus*.

Claudia] Cum extet in Vate grande hoc Claudiorum elogium in gratiam suorum Principum, placitum audias aliquot ejusdem gentis elogia. Sueton. in Tiber. c. 2. 'Notissimum est Claudios omnes, excepto duntaxat P. Clodio, optimates, assertoresque unicis dignitatis, ac potentiae patriciorum semper fuisse.' Apud Livium l. vi. Appius Claudius audit, 'Claudiae genti jam inde ab initio nil antiquius in Rep. patrum majestate fuisse,' quod ipse postea Appius firmat. Rarum est illud quod Tacit. Annal. l. xii. scribit, ubi sermo est de adoptato Domitio: 'Adnotabant periti, nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atta Claudio continuos duravisse.' Æstimetur intervallum Consulum, et hoc esse rarum apparebit. Ab hac fortasse sobolis ubertate Poëta signate postea, *diffunditur*. Idem Tacit. Ann. iv. 'Sanctos, acceptosque Numinibus Claudios.' *Cerda*.

Diffunditur] Hoc per verbum ἀδ-γω Philostrat. loquens de Evodiano, γένος ἐς Νύκην ἀδύγειν. *Idem*.

709 *In partem data Roma Sabinis*] Hoc de alia traxit historia. Nam post Sabinarum raptum, et factum inter Romulum et Titum Tatium fœdus, recepti in urbem Sabini sunt: sed hac lege, ut in omnibus essent cives Romani, excepta suffragii latio- ne. Nam magistratus non creabant. *Servius*.

Postquam in partem data Roma Sabinis] In antiquis aliquot codicibus legere est, 'postquam pars est data Roma Sabinis.' Sed in partem usus est superius etiam Poëta noster: 'In

partem prædamque.' *Pterius*.

710 *Amiterna cohors*] De Amiterno oppido. *Servius*.

Amiterna cohors] Pro oppido Amiterna. Qualis hæc urbs, et an Sabinorum sit, expedit Cluver. ant. Ital. l. ii. p. 685. *Emmenus*.

Priscique Quirites] Id est, Sabini. *Prisci* autem ideo, quia post fœdus Tatii et Romuli placuit ut quasi unus de duobus fieret populus. Unde et Romani, *Quirites* dicti sunt, quod nomen Sabinorum fuerat a civitate Curibus: et Sabini a Romulo *Romani* dicti sunt. *Servius*.

Amiterna cohors, priscique Quirites] Plinius iii. 12. eodem ordine, quo hic Poëta, *Sabinorum, Amiternini, Curenses*. Itaque principe loco post Sabinos constituit Amiterninos, et deinde Curenses. Atque adeo *prisci Quirites* Virgilii, sunt *Curenses* Plinii. Nam Quirites a Curibus, auctore Plutarcho, et omnibus. Cur vero Curenses vocat priscos Quirites, rationem sup- peditat Strabo l. v. 'Curia, urbs quondam insignis, nunc autem viculus, e qua exciti sunt T. Tatius et Numa Pompilius, qui Romæ regnarunt.' Ergo, *prisci Quirites*, non sunt Romani, sed Curenses, qui ante Romanos, imo a quibus Romani ipsi. *Cerda*.

711 *Ereti manus omnis*] Oppidum est dictum a Junone, id est, Ἥρας, quæ illic colitur. *Servius*.

Ereti, Mutusca] In codicibus aliquot antiquis, *Heriti*. Sed omnino Ἥρας Græce scribitur: et quamvis ἀπὸ τῆς Ἥρας, in honorem cujus positum oppidum ajunt, deducatur: nusquam tamen in Græcis auctoribus adspirationem observavi, parceque in Latinis, et in antiquis Valerii Maximi codicibus, 'prope vicinum Sabinæ regionis Eretum,' scriptum est absque adspiratione, quam dictionem nonnulli ita depravarunt, ut *fretum*, scripserint. *Mutusca* quoque varie scribitur, sed inemendate; veluti su-

perius in plerisque codicibus, *lucosque Calenos*, pro *Capenos* invenias. *Pierius*.

Ereti manus omnis] Dictum hoc oppidum ἀπὸ τῆς Ἡρας, a *Junone*, quæ ibi culta, *Servius* scribit. Et *Solinus* c. 8. 'Heretum a Græcis, in honorem *Heræ*. Sic enim Græci *Junonem* vocant.' *Strabo* in *Sabinis* constituit: verba ejus, ἡρετον τῆς σαβίνης κόμης. Nunc vicus parvus. Græci jam Ἑρετον, jam Ἡρετον. Vicum hunc celebrem fuisse *figlinis* jam alii scripserunt; inde *Eretinas mentes*, pro *stupidas*, quasi *argillaceas*, et *cretaceas*, dictas *Fulgentius* observavit ex vetere scriptore et ab illo *Turneb.* xvi. 10. Verba antiqui scriptoris sunt: 'Averruncassit *Diva* tam *Eretinas* hominum mentes.' Hanc *Divam*, *Junonem* possum explicare, ex dictis initio hujus Notæ. Simile apud *Strabonem* l. ii. ἀκαρονέως δίκη: nam *fossor* quoque pro *stupido*, ut et *argillacens*. Sic *Pers.* Sat. 5. 'nec cum sis cetera *fossor*,' id est, *stultus*: quasi hujuscemodi operarii totius sint eruditionis expertes. Sunt, qui verum *Persii* ad finem Sat. 1. de *Ereto* capiant, 'Frerit heminas *Ereti* *Ædilis* iniquas.' Alii *Areti* legunt. *Cerda*.

Ereti] Oppidi nomen, quod hodie *Monte Rotondo*, positum est haud procul *Tiberis* ripa in edito colle. Vide *Cluver.* ant. Ital. l. ii. p. 667. *Emm.*

Oliviferaque Mutusca] Hæc *Trebia* postea dicta est, quam modo *Tribulam* dicunt: apud quam *Hannibal* delevit populum Romanum. *Lucanus*, 'Cannarum fuimus *Trebiæque* juvenus.' *Servius*.

Oliviferaque Mutusca] Sunt *Mutuscæ* inter *Sabinos*, ut clare *Plinius* iii. 12. et *Ortelius* in *Indice*, et alii. De toto autem *Sabinorum* tractu ita *Strabo* l. v. ἀπασα δ' αὐτῶν ἡ γῆ διαφερόντως εὐαφύτος ἐστι, καὶ ἀμπελόφυτος: *ager* illorum egregie *olivætiæ*, et *vinctis consitus est*. Sed signate de

Mutuscarum voluptatibus, deliciis, blandimentis extat *Epigramma* *Martialis* l. v. 'Humida qua gelidas submittit *Trebulæ* valles, Et viridis cancri mensibus alget ager, *Rura Cleonæo* nunquam temerata leone, Et domus *Æolio* semper amica *Noto*, Te *Faustine* vocant, *lourgas* hic exige messes *Collibus*, *hibernum* jam tibi *Tybur* erit.' Est videlicet *Trebulæ* eadem cum *Mutuscis*, tantum diversum nomen. *Plinius* iii. 12. 'Trebulani, qui cognominantur *Mutuscæi*.' Errat vero insigniter καὶ ἀνοήτως *Servius*, cum scribit, hanc *Trebulam* *Mutuscæam* esse eam, quæ postea dicta *Trebia*, ubi *Annibal Romanos* delevit. Etenim *Trebia* exitialis Romanis in agro *Placentino* fuit, longe a *Sabinis*, et horum *Trebulæ*. Sunt qui nominent *Mutuscas*, et *Mutustas*. Nunc dici *Trevium* animadvertit *Barbarus* in *Castig.* *Plinianis*. Sunt qui *Mutuescas*, et *Mutuescanos* nominent, ex lapidibus. *Cerda*.

Mutusca] Errorem *Servii* confundentis oppidum *Trebulam* et omnem *Trebiam*, apud quem *Hannibal* exercitum Romanum memorabili prælio fudit, notavit *Cluver.* ant. Ital. l. ii. p. 683. *Emmenes*.

712 *Qui Nomentum urbem*] Hoc ex sua persona dicit poëta. Nam adhuc civitas *Nomentana* non fuerat, ut in sexto ait, 'Hic tibi *Nomentum* et *Gabios*.' Item, 'Hæc tunc nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.' *Servius*.

Nomentum] Numerantur etiam *Nomentani* a *Plinio* inter *Sabinos* iii. 12. Imo ait *Strabo* l. v. agrum *Sabinum* esse, qui a *Thyri* usque *Nomentum* protenditur. Ab hoc *Nomentana* via, qua scilicet *Nomentum* itur. *Cerda*.

Nomentum] Oppidum in *Sabinis*. hodie *Lamentano*. Distat ab urbe *M. P. X.* *Taubmann*.

Nomentum] Alii *Latinis*, alii *Sabinis* adscribunt. Rationem addit *Clu-*

ver. ant. Ital. II. 666. Meminit etiam noster Æn. VI. 773. *Emmeness.*

Rosea rura Velini] *Velinus* lacus est circa Reate juxta agrum, qui *Rosulanus* vocatur. Varro tamen dicit lacum hunc a quodam consule in Nartem vel Naren fluvium (nam utrumque dicitur) esse diffusum: post quod tanta est ea loca secuta fertilitas, ut etiam perticæ longitudinem altitudo superarit herbarum: quinetiam quantum per diem demptum esset, tantum per noctes crescebat. Quod Virgilius ad suam provinciam transtulit, dicens, 'Et quantum longis carpent armenta diebus, Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.' *Servius.*

Rosea] Sunt quidem codices, in quibus *roscida* legatur, sed *Rosea* agnoscit *Servius* a loci nomine: legas tamen apud Plinium, '*Sabini*, ut quidam existimavere, a religione, et cultu Deorum *Sevini* appellati: *Velinos* incolunt lacus *Roscidis* collibus:' qui dubio procul ad Virgilianum carmen respexisse videtur. '*Πῶρος* tamen agnoscunt Græci: unde *Rosius*, et *Rosus* gentile nomen. Quare *Servius* non imperite *Rosea* legit. *Pierius.*

Qui Rosea rura Velini] *Velinus* lacus, unde dicti *Velini*, situs est juxta Reate in agro *Roseo* (*Servius* *Rosulanum* vocat) hinc *Poëta* conjungit '*Rosea rura Velini.*' Plinius XVII. 4. ita scribit: '*Cæsar* *Vopiscus*, cum causam apud Censoris ageret, campos *Rosæ* dixit Italiæ summum esse, in quibus perticas pridie relictas gramen operiret.' Est autem lacus *Velinus*, et campi *Rosei*, in agro *Sabino*, ut videas *Poëtam* nunquam degenerare; omnes enim *Clausi Sabini* comites ex agro *Sabino* efficit. Plinius CLARE III. 12. '*Sabini*, ut quidam existimavere, a religione et Deorum cultu *Sevini* appellati: *Velinos* accolunt lacus *Roseis* campis.' Sic enim legendus locus Plinii admodum deformatus. Meminere præterea lacus *Velini* *Columella* VIII. 16. et *Tacitus*

Annal. I. 1. Prior persequens lacus piscatu nobiles; posterior loquens de conatu *Tiberii* volentis avertere flumina et lacus, per quos augecit *Tyberis.* *Cerda.*

713 *Tetricæ horrentis rupes*] *Tetricus* mons in *Piceno* asperrimus. Unde tristes homines, *tetricos* dicimus. *Servius.*

Tetricæ horrentis rupes] Montem hunc *Sabinorum* et horrore nubium, et rupium asperitate deformem esse, et inde homines dici *tetricos*, partim *Servius*, partim alii adnotarunt. Inde est, ut multi in *Persio* Sat. VI. legant, '*Jamne* *lyra*, et *Tetrico* vivunt tibi pectine chordæ?' non *tetrico*, ut in vulgatis. *Silius* I. VIII. 'et a *Tetrica* comitantur rupe cohortes.' *Cerda.*

Tetricæ, &c. mont. Severum] *Tetricus* mons hodie monte di *S. Giovanni*: *Severus Monte negro* appellatur: de utroque videndus *Cluver.* ant. Ital. II. 692. *Emmeness.*

Montemque Severum] Proprium nomen montis est: sicut agri, *Rosæus*. *Servius.*

Montemque Severum] Adjectivum agnoscit *Marcellus* cum respectu ad rupes montis *Tetrici*. Sed *Servius*, et *Erythræus* nomen proprium montis, et *Erythræus* adhuc in *Sabinis*. Et quidem nomina tam montis *Tetrici*, quam *Severi*, qui duo siti in *Sabinis*, nescio qui congruunt cum ipsis *Sabinorum* moribus. De quibus ita *Livius* loquens de *Numa*: '*Suo* pte ingenio temperatum animum virtutibus fuisse opinor magis, instructumque non tam peregrinis artibus, quam disciplina *tetrica* ac tristi veterum *Sabinorum*: quo genere nullum quondam incorruptius fuit.' Quin *Passe* ratius ait, *Furias* dictas a *Propertio* el. IV. 12. '*turbam severam.*' *Cerda.*

714 *Casperiæque colunt*] *Casperia* et *Foruli* civitates sunt. *Serrius.*

Casperiæque] Ex antiquis codicibus, omnino *Casperiæ* legendum, non *Casperulamque*. *Pierius.*

Casperianque] Oppidum est supra Cures circa fontes amnis Himellæ. *Aspra* vulgari vocabulo dicitur: vide Cluver. Ital. ant. II. 676. De Himella, qui fluvius fluit in Tiberim infra Narem, idem p. 607. *Emmeness.*

Forulosque] In antiquis aliquot codd. *ferulos*, habes, sed inemendate: ita *Himilla*, pro *Himellæ*. Pierius.

Flumen Himellæ] *Hymella* fluvius est: et dixit *Hymellæ flumen*, ut 'Buthroti urbem.' *Servius.*

715 *Qui Tiberim Fabarimque bibunt*] Bene *bibunt*, nam Tyberis in Tuscia oritur: sed transit etiam per Sabinos. Unde *bibunt*, non *possident* dixit. Et sciendum Turno dari auxilium a tractu Piceni, Samnii, Campaniæ, et pro parte Apuliæ: omnis vero Tuscia superior et Venetia Æneæ præstat auxilium. *Fabarim* autem quem dicit, etiam ipse per Sabinos transit, et *Farfarus* dicitur. Plautus, 'Dissepabo te tanquam folia Farfari.' Ovidius, 'Et amœnæ Farfarus umbræ.' *Servius.*

Fabarinque] *Faburum* in antiquis aliquot codicibus habetur, sed apud plures *Fabarim*, lectione auctorum consensu comprobata. *Pierius.*

Fabarinque bibunt] Servii sententiam, quod *Farfarus* etiam appelletur, confirmare videtur nomen, quod hodie ei manet *Farfa*. Vide Cluver. ant. Ital. II. 707. Negat hoc Turneb. xv. 7. Farfari meminit Ovid. Met. XIV. 330. 'Narque tulit præceps, et amœnæ Farfarus umbræ.' Quid sit *bibere Tiberim et Fabarim* dictum Ecl. I. 63. et Ecl. x. 65. *Emmeness.*

Frigida misit Nursia] Piceni civitas. *Frigida* autem, aut re vera, aut certe venenosa, nocens. Gracchi namque ubique in concionibus suis *Nursinos* sceleratos appellaverunt: et scimus amare Virgilium historiarum rem per transitum tangere. *Servius.*

716 *Nursia*] Plinius III. 12. *Nursinos* in Sabinis numerat, ut et Ptolemæus in tabula sexta Europæ c. 1.

Nunc vocari Norzan Leander scribit. Sed cur *frigida*? Quia vere frigida, ait Serv. vel quia (ait idem) venenosa, et nocens. Probat. Nam Gracchi in concionibus solebant *Nursinos* appellare sceleratos. Solet autem Virgilius historias attingere in transitu. Ut hanc Servii Notam capias, ad quæ ego jam late Ecl. VIII. ad illud, 'Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.' Et Ecl. IX. ad illud; 'Heu cadit in quemquam tantum scelus.' Certe in tabula Ptolemæi prope Nursiam montes sunt, in quibus ut plurimum albor, et frigus: ut jam prima Servii explicatio probari queat. Addit vim Silius, qui lib. VIII. 'nec non habitata pruinis Nursia.' *Cerda.*

Nursia] Patria Sertorii: *frigida* dicitur, ut Cluver. Ital. ant. II. 691. quia sita est inter Apennini pruinæ. *Emmeness.*

Hortinæ classes] Hortini equites, qui *classes* dicuntur. Unde et eorum tubas *classica* dicimus: et partes populi *classes* vocamus, quas quinque fuisse legimus. *Servius.*

Hortinæ classes] Id est, Hortini Equites: unde et eorum tubæ dicebantur *Classica*. *Hortanum*, vel *Horti*, oppidum Thuscianæ, ab amœnitate hortorum sic dictum. *Taubmann.*

Populique Latini] Qui intererant Albani montis viscerationi. *Servius.*

Populique Latini] Ait Plin. III. 12. 'Infra Sabinos Latium est.' Itaque Poëta post Sabinos infert statim *Latinos*, ut proximos. *Cerda.*

717 *Infauftum interluit Allia nomen*] *Allia* fluvius haud longe ab urbe est: juxta quem Galli, Brenno duce, decimoquinto calendarum Augustarum die, deleto exercitu, post triduum etiam urbem vastaverunt, excepto Capitolio. Sane *Allia* dicitur, cui propter metri necessitatem unum I addidit, ut *Alliæ* diceret, sicut *reliquias* et *reliquias*: unde apparet bene dixisse Lucanum: 'Quos Alliæ clades.' *Servius.*

Quoque secans infaustum interluit Allia nomen] Optime *infaustum nomen*, cum de Allia est sermo: hic enim fluvius infamiam contraxit, ex quo ad illum Romani fœde fusi fugatique sunt a Gallis. Inde Ovidius in *Ibim gravem* appellat: 'Hæc erat in fastis cui dat gravis Allia nomen.' Et de Arte i. *flebilem*, et Lucanus *damnata* l. vii. 'Et damnata diu Romanis Allia fastis.' Silius l. viii. 'horrificis sese extulit Allia ripis.' Cicero ad Attic. epist. ix. 4. 'Majores nostri funestiorum diem esse voluerunt Alliensis pugne, quam urbis captæ.' Infeliciter certe res omnis gesta Vitellio est; qui 'omni divino humanoque jure neglecto, Alliensis die Pontificatum maximum cepit.' Verba sunt Suetonii in ejus vita cap. 7. *Cerda*.

Allia infaustum nomen] *Allia*, fluvius distans ab Urbe Roma ad xi. lapidem, via Salaria: apud quem Romani a Gallis, duce Brenno, fusi sunt, et Roma inde capta, ad xv. Calend. Sextil. ut tradit Livius l. vi. Plutarchus in Camillo, ubi multa de inauspicatis diebus agit, *diem Alliensem ἀποφθίδα* *ἡμέραν* vocat: qui Homero esset *χλμαρα δυσώνυμος*. Talis erat et Cremerensis, et Cannensis, alique. Lucanus l. vii. 'cedant feralia nomina Cannæ, Et damnata diu Romanis Allia fastis.' *Taubmann*.

Infaustum Allia nomen] Cladem Alliensem enarrat Livius v. 37. et seqq. Florus i. 13. Ab Allia flumine nomen habet, quod infra Farfarum est: parvum quidem, at fama apud Romanos seu potius infamia ingens. Ut Cluver. ant. Ital. ii. 708. per simplex l scribunt: ut et Græci *ἄλῃ ποταμὸς, ἄλῃας ἡμέρα*: vide Dausq. *Emmeness*.

718 *Marmore*] In plerisque codicibus antiquis, pro *marmore*, *litore* scriptum invenias. Sed in Romano, *marmore*: ita in Mediceo, et aliquot aliis. *Pierius*.

719 *Orion*] Nimbosum sidus, et ortu, et occasu. De occasu hic audis.

De ortu *Æn.* i. 'Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.' De ntroque Aristotel. Meteor. ii. 5. ubi et rationem exhibet: verba ejus: *ἄκατος δὲ καὶ χαλεπὸς ὁ Ὠρίων εἶναι δοκεῖ, καὶ δύνων καὶ ἐπιτέλλων, διὰ τὸ ἐν μεταβολῇ ὥρας συμβαίνειν τὴν δόσιν, καὶ τὴν ἀνατολὴν, θέρου, ἢ χειμῶνος καὶ διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ὥστρου, ἡμερῶν γίνεσθαι τι πλῆθος: Orion, et cum oritur, et cum occidit, incertus ac difficilis esse propterea videtur, quod ejus exortus, et occasus, tum, cum tempora evariant, commutanturque, ille æstate, hic hieme accidunt. Idque propter sideris magnitudinem durat diebus pluribus. *Cerda*.*

720 *Vel cum sole novo torrentur aristæ*] Prima ætatis parte. Nam proprie Sol novus est octavo calendæ Januariæ: sed tunc non sunt aristæ, quas ab ariditate dictas esse constat. *Servius*.

Sole novo] Id est, prima ætatis parte. Ita Attici veteres τὸ κέντρον *χειμερινὸν* vocarunt, *νέον ἔτος*, quod inde inciperet computus anni prisca Solaris. *Novum Solem* Statius vocat etiam Kal. Januar. propter novos fasces Consulum. Vide Scalig. De Emendat. Temp. v. 12. *Taubmann*.

721 *Hermi campo*] *Hermus* Lydiæ fluvius, qui superflusus campis gignit fertilitatem. Unde arenas aureas fingitur trahere. *Servius*.

Hermi] Amnis est 'in sinu Smyrnæo' secundum Melam i. 17. quem locum illustrat Vossius. Hujus etiam meminit Plin. v. 29. 'A Smyrna Hermus amnis campos facit, et nomini suo adoptat.' *Emmeness*.

Lyciæ flaventibus arvis] Fertilis frugum provincia. *Servius*.

722 *Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus*] In plerisque antiquis codicibus, scriptum inveni, veluti prius in impressis legebatur, 'scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus:' lectionem vero illam 'tremit excita tellus,' quam nuper eruditissimi viri publicarunt, in Me-

diceo, et in Porcio, tantum ex manu scriptis codicibus vidi. *Pierius.*

723 *Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis*] Hunc Agamemnonis plerique comitem, plerique nothum filium volunt: qui cum venisset ad Italiam audito adventu Æneæ, in bellum ruit, non amore Turni, sed odio hostilitatis antiquæ. Unde ait, 'Trojani nominis hostis.' *Servius.*

724 *Halesus*] Fuisse hunc conditorum Faliscorum jam Turnebus astruxit xxii. 3. ex Ovid. Amor. iii. 12. 'Argiva est pompæ facies, Agamemnone cæso, Et scelus, et patrias fugit Halesus opes. Jamque pererratis profugus terraque, marique, Mædia felici condidit alta manu. Ille suos docuit Iunonia sacra Faliscos, Sint mihi, sint populo semper amica suo.' Quia vero hic ab Argis in Italiam venit, ideo Argolicum vocat Silius l. viii. 'Nec non Argolico dilectum litus Haleso.' Solinus etiam cap. 8. 'Ab Haleso Argivo Faliscam.' *Cerd.*

Curru jungit Halesus equos] Ita maluit Poëta, quam, 'Jungit Halesus equos curru:' id quod plebejus quispiam P. fecisset. Spondeus enim disjunctus a subsequente dictione, quæ Dactylum instituit facere, moram jugandi equos nondum junctos connotat. De qua artificiosa verborum dispositione Scal. iv. 48. et Pontanus in Actio. Hic autem *Halesus* conditor fuit Faliscorum: ut docet Turn. xxii. 3. Ovid. Am. iii. 12. Et *Agamemnonius* dicitur, sive quod comes, sive filius nothus Agamemnonis fuerit. *Taubmann.*

725 *Rapit populos*] Raptim adducit. Etiam Campaniæ loca commemorat. Nam Massicus mons est vitibus plenus. *Massica* autem dixit, ut *Mænala*. *Servius.*

Rapit populos] Silius l. viii. 'Telius æratas raptabat in agmina turmas.' Iterum loquens de Peligno, 'gelidoque rapit Salmone cohortes.' Et l. xii. 'Raptum iter est, victor-

que moram non passus eundi.' Tacitus Annalium i. 'Expeditum exercitum in Chattos rapit.' *Cerd.*

Vertunt] Indicat arationem. Plinius xviii. 16. 'Si evicerint herbæ, remedium unicum est aratio, sæpius vertendo, donec omnes aliæ radices intereant.' Sed de hoc jam in Georgicis. Solent Poëtæ hujusmodi catalogos virorum fortium amplificare à mili opum narratione, ut quærant aliquid diverticulum, ne perpetua sit series nominum. Sic Valerius primo Argon. 'Proximus huic Butes Attæis dives ab oris, Innumeras nam claudit apes, longaque superbus Fuscet nube diem.' Dicit *nubem* de apibus, ut ante illum Virgilius. Redeo. In hac re multus est Homerus: ut enim Virg. in hoc catalogo ait venisse, qui arant montem Massicum felicem vitibus; ita ille Haliarton in sua recensione vocat *πονήστ', herbosam*: et Arnem *πολυτάφυλον, vitiferam*: et de Epidauro, *ἀμπελόμεντα, vitibus consitam*. De Orchomeno, *πολύμηλον, pectorosum*. De Pteleo, *λεχέοιον, herbosum*. De Itone, *μητέρα μήλων, matrem ovium*. De Pyrrhaso, *ἀνθεμόεσσα, floridam*. Et mille alia. Sic Statius in suo catalogo l. vii. 'Aulida qui Græcamque serunt, viridesque Plateas, Et sulco Peteona domant.' Et l. xii. in simili recensione, 'Dives, et Egaleos nemorum, Parnesque benignus. Vitibus, et pingui melior Lycabets oliva; Venit atrox Ileus, et olentis arator Hymetti.' Et in l. iv. ubi similis recensio, 'pectorosaque Phyllos.' Iterum: 'Qui ripas Lincæ tuas, tua litora multo Vomere suspendunt.' Nonnus l. xxvi. in simili ad bellum catalogo ait relictum *ἐβροπον ἀλάκα γαῖης: bene seminatum sulcum terre*. Idem.

726 *Massica*] Vinum Massicum Campaniæ multis est nobile, uni Horatio nobilissimum, adeo crebra in illo mentio hujus vini. Sat. ii. 4. 'Massica si cælo supponas vine se-

resc.' Od. I. 1. 'veteris pecula Massici:' et Od. II. 7. 'oblivioso Massice;' quia cum hoc vino abeunt molestie. Et Od. III. 21. 'Quocunque lectum nomine Massicum Servas.' Plantus Pseud. scen. ult. 'Credo equidem potesse te scelus Massici mentis uberrimos quatuor Fructus obibere in una hora.' Sed de elogio hujus vini attuli Columellæ verba Ge. II. ad illud, 'et Bacchi Massicus hamor.' Ejusdem meminit Virg. Ge. III. 'munera Bacchi Massica:' ubi vult significare vinum excellentissimum *καὶ ἄλλοις*. Porro Massicum eundem esse cum monte Gauro, et tantum diversa nomina Abraham. asseverat. *Idem.*

727 *Aurunci misere patres*] Isti Græce *Ansones* nominantur. *Servius.*

Aurunci] Plin. III. 5. Anruncos numerat inter populos Latii. Quin hos esse antiquissimos Ansones et Servius scribit, et ex Isacio in Lycophronem astruit Abraham. Ortel. Inde Virg. diserte *patres* nominat, vel, ut legunt alii, 'Arunci misere senes.' Cum hac vetustate alludunt verba *Ansmani*, qui de illis, uti antiquissimis, ita loquitur lib. xxx. 'Auruncorum, Sicanorumque jamdiu leges ignotas, cum Evandri matre abhinc sæculis obrutas multis.' Et de Auruncis loquens Livius I. VIII. signate ait, 'mœnia antiqua eorum.' Dignum est quod sciatur etymon Auruncorum, qui sic dicti tanquam Averrunci. Antiqui enim et *auruncare* et *averruncare* pro eodem dixerunt: inde Auruncus Deus, sive Averruncus est, qui Græcis *θεὸς ἀπορρόπων, malorum averter.* Habuit autem hæc gens id nominis, quasi *ἀπορροήτορες*, id est, *avulsi, et aversi a suis sedibus*, quia erronei et *πλάγῃες*. De hoc latius Scaliger. in Festum. *Cerda.*

Sidicinaque juxta Equora] Ab oppido quod *Sidicinum* dicitur. *Servius.*

Sidicina] Sidicinum in Campania ponit Plin. III. 5. Alio nomine Tea-

Delph. et Var. Clas.

nam. Ait enim: 'Teantum Sidicinum cognomine.' Strabo quoque *αἰδωνοί* meminit; et Horat. epist. I. 1. 'cras ferramenta Teantum Tolletis, fabri,' &c. Et Teani fluminis in hoc tractu Orosius v. 18. Credo Poëtam posuisse in carmine Sidicinos post Auruncos, memorem historiarum. Fuit enim acre bellum inter Auruncos et Sidicinos, quod Livius acribit I. VIII. ab eo loco: 'Inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum,' &c. Subit mentem, an Sidicini dicti sint, quasi seditiosi. Nescio an aliquis probaturus sit conjecturam, cui certe favet tum Livii locus I. VIII. 'Toties jam Sidicini, aut ipsi moverant bellum, aut moventibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant;' tum quæ de aliis populis non absimilia, ut quæ nuper de Auruncis, et quæ antea de Tetricis: et de urbe quam *Θαλάμης* vocat Pausanias I. III. a susceptis ibi liberis a Tyndareo. Hoc enim etymon ab scriptore colligo. *Cerda.*

728 *Equora*] Codices aliqui *æquora*, non *litora*. Utrumque ad variantem poësin. Nam qui de Auruncis dixerat, *collibus ælis*, de Sidicinis proximis, *litora*, aut *æquora*, cum clara oppositione ad colles. Silius I. XII. *arva* nominat: 'Tom Sidicina legunt pernecibus arva manipulis.' *Idem.*

Cales linguant] Civitas est Campanie. Nam in Flaminia est, quæ *Cale* dicitur. Est et in Gallia hoc nomine, quam Sallustius captam a Perperna commemorat. *Servius.*

Cales] Urba quoque Campanie. Coloniam nominat Vellejus priore volumine, quam ait deductam Sp. Posthumio et Veturio Calvino Coss. Hanc etiam urbem infert ex memoria historiarum fidelis Vates. Hæc enim urbs et proxima est Sidicino, et inter utramque stricta amicitia fœdera. Itaque quemadmodum utraque in Romam olim conspiravit

Virg.

9 X

sic nunc utraque in *Æneam*. Amat enim Virgilius similes historias in excursu indicare. Vide Livium ab eo loco l. viii. 'Insequens annus, L. Papyrio Crasso, Cæsone Duellio Coss. Ausonum magis novo, quam magno bello fuit insignis. Ea gens Cales urbem incolebat, Sidicinis finitimis arma conjunxerat.' Hujus urbis nomen ad Calain refert Silius l. viii. his versib. 'Nec cædit studio vicinus sanguine miles, Quem genere Cales, non parvæ conditor urbis, Ut fama est, Calais Boreæ, quem rapta per auras Orithyia vago Geticis nutrit in antris.' Ex Silio habes *Cales* in Virgilio esse numeri multitudinis. Sed idem Silius in singulari libro xii. ubi ait: 'Threiciamque Calem, vestras a nomine nati Orithyia domos.' *Cerda*.

Cales] De hoc oppido, sive vico, *Cagli* dicto, Cluver. ant. Ital. l. ii. p. 617. cujus meminit Horat. Od. iv. 12. 'Vinum Calibus pressum.' *Emm*.

Amnisque vadosi Accola Volturni] Fluvius juxta Cumas cadit in mare. *Servius*.

720 *Volturni*] Amnis Campaniæ vulgo accolis *Volturno* et *Voltorno* dictus, de quo Cluver. ant. Ital. l. iv. p. 1003. non tantum amnem, sed et oppidum ejus nomine statuit in Campania Mela ii. 4. Plin. iii. 5. et Strab. l. v. *Emm*.

Saticulus asper] Populus Campaniæ asper moribus. *Servius*.

Saticulus asper] A Colonia *Saticula*, quæ a non nullis et *Saticula* appellatur. An in Campania, an in Samnio, non convenit. Adi disputantem hac de re fusius Cluver. ant. Ital. l. iv. p. 1183. *Emmness*.

730 *Oscorumque manus*] Capuenses dicit, qui ante *Osci* appellati sunt, quod illic plurimi abundavere serpentes. *Servius*.

Oscorumque] Male in quibusdam antiquis codicibus, *Tuscorum* est. *Pierius*.

Oscorumque manus] Qui ante dicti

fuerunt *Opici*, postea autem *Opaci*, vel *Obaci*, unde *Osci*; inter Ausonas numerandos putat Cluver. ant. Ital. l. iii. p. 1059. ubi etiam de *Osca* lingua. *Emmness*.

Aclydes illis Tela] *Aclydes* sunt tela quædam antiqua, adeo ut nec usquam commemorentur in bello. Legitur tamen quod sint clavæ cubito semis factæ, eminentibus hinc et hinc acuminibus quibusdam: quæ ita in hostem jaciuntur religatæ loro vel lino, ut peractis vulneribus possint redire. Putatur tamen esse teli genus, quod per flagellum in immensum jaci potest. *Servius*.

Aclydes] *Aclydas* quidem teli genus, commentatores tradunt: de quo tamen nemo certum asseverat: in quodam vero antiquo codice legitur *Acides*: quod apud Græcos, et telum, et cuspidem significare manifestum est. Forte tamen aliquis erit, qui de *Aclyde* certius aliquid in medium ferat. Nobis enim ad plurima hujusmodi perquirenda otium non fuit. *Pierius*.

Aclydes] Quidam hæc tela dicta putant, quasi *aclydes*, a Cuspide: Turnebus, quasi *ἀκνυλλῆς*, cum et *ἀκνυλλαι* Græcis *jacula* sint: et credit fuisse ansata vel amentata: et *lentum flagellum* exponit amentum loreum, quo tela alligata revocari poterant a jactu. Vide xxx. 21. Silius: 'Aclydis usus erat.' Marcellus Donatus P. Comes, l. Dilucidat. putat *aclydes* fuisse claves ferreas, cujusmodi et patrum nostrorum memoria in usu fuerint, acuminibus quibusdam circa caput circummunitas, ad cassides præsertim contundendas, et dirumpendas loricas, &c. *Taubmann*.

731 *Aptare flagello*] Quo sensu? An ut summis virgis arborum flagellisque insertæ fuerint, non duris robustisque stipitibus? An *flagellum* hic, lorum et amentum? An denique loris revinctas fuisse; sic, ut missæ recipi possent et redire? *Lip-*

stas etiam hic hæret: quem vide Dial. Poliorcet. iv. 4. *Idem*.

732 *Lævas cætra tegit*] Scutum lo-
reum, quo utuntur Afri et Hispani.
Servius.

Lævas cætra tegit] In aliquot anti-
quis codicibus, *lævas* numero multi-
tudinis. Sed et *lævam* unitatis nu-
mero reperitur. *Cætra* quoque varie
scribitur in vetustis exemplaribus.
Nam et *cætra*, et *acætra* reperitur:
sed melius ex Livio *cætra*: unde 'Cæ-
trati milites.' *Pierius*.

Falcati cominus enses] Affectavit
varietatem. Nam consequens fuerat,
'Dextras armant gladii falcati.' Fal-
catus autem ensis est *harpe*, qua usus
est Lucanus, 'Harpen alterius mon-
stri jam cæde rubentem.' *Servius*.

Falcati enses] Sunt enses curvi:
ἄγρα Græcis: qualem Perseo tri-
bunt Poëtæ: qui etiam *falces* vo-
cantur: inde *Falcerii* apud Cic. in
1. Catil. Turneb. xxvi. 28. Lucanus:
'Harpen alterius monstri jam cæde
rubentem.' *Taubmann*.

733 *Indictus*] *Ἀντιδωκευρος*, supra:
ab indico, 'indicti honores templis.'
Germanus.

734 *(Ebalus)* *Ebalus* filius est Telo-
nis et Nymphæ Sebethidis. Hæc au-
tem est juxta Neapolim. Sed Telon-
diu regnavit apud Capreas insulam
contra Neapolim sitam. Filius vero
ejus patriis non contentus imperiis,
transiit ad Campaniam, et multis po-
pulis subjugatis suam dilatavit impe-
rium. *Servius*.

Sebethide] Sebethi amnis cursus est
inter montem Vesuvium et Neapo-
lim. Ideo Columella cum Neapoli
conjunxit in suo horto: 'Doctaque
Parthenope Sebethide roscida lym-
pha.' Et Statius Silvar. l. 1. illius
meminit in mentione Neapolis, his
versibus: 'At te nascentem gremio,
mea prima recepit Parthenope, dul-
cique solo tu gloria nostro Reptasti:
nitidum consurgat ad æthera tellus
Rabois, et pulchra tumeat Sebetos

alumna.' Inde quoque arrepta oc-
casio celebrandi hujus fluminis Sin-
cero Sannazaro, utpote Neapolitano,
qui vir poetica laude floruit præ-
mortalibus sui ævi. Sed quid sut
ævi? Quid si Neapoli majorem glo-
riam Sannazarus attulit quam Sta-
tius Papinius? Non erit iniquus cen-
sor, qui hoc censeat. *Cerda*.

Sebethide nymphæ] A *Sebetho* amne,
quia inter *Vœcum* montem et *Nea-
polim* decurrens *Fiume de la Madda-
lena* nuncupatur: et inde Fons, qui
vicatim per Neapolim labitur, omnes
fere usus civibus præstans, popula-
riter *Fornello*. *Taubmann*.

735 *Telebous Capreas cum regna te-
neret*] Cum teneret Capreas regna
Telebous. Nam *Telebous* Caprearum
sunt populi, quos Telon suo regebat
imperio: quidam dicunt *Capreas* a
Capreo, qui in illis regionibus potens
fuit, nominatas. *Servius*.

Telebous Capreas cum regna teneret]
Capreas insulæ nomen: eas Telebois
habitas fuisse docet ex Tacito Clu-
ver. Ital. ant. l. iv. p. 1168. Hanc in-
sulam in deliciis habuit Tiberius, ut
ex Suetonio discimus. *Emmenas*.

736 *Sed non et*] In antiquis ali-
quot codicibus, *sed non jam* legitur.
Pierius.

*Patriis sed non et filius arvis Conten-
tus*] Quis nescit, quæ de Alexandro
Scriptores, cui Philippi patriis reg-
num visum angustum? *Cerda*.

737 *Premebat*] Vis indicatur, et
credo hoc verbum duci a jure, l.
xxviii. ff. t. 1. l. ii. 'ut premeret;
atque oneraret libertinas personas.'
Et quidem forense esse verbum satis
indicat Budæus, qui *καταμαρτύρησθαι*
reddidit, *premo te meo testimonio*: et
sic accipit illud Demosthenis: *ὁρ-
αίρεδς ταιροῦ καταμαρτύρησε*. Inde
et in codicibus legas, 'priusquam ac-
cusati se criminis, quo premuntur,
exuerint.' *Idem*.

738 *Sarrastis populos*] Populi Cam-
paniæ sunt a Sarno fluvio. Conon

in eo libro quem de Italia scripsit, quosdam Pelasgos, aliosque ex Peloponneso convenas, ad eum locum Italiam venisse dicit, cui nullum antea nomen fuerit, et flumini, quem incolerent, Sarno nomen imposuisse ex appellatione patrii fluminis, et se *Sarrhastes* appellasse: hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt. *Servius*.

Sarrastis populos] Versum Virgilio ita reddit Silius l. viii. 'Sarrastes etiam populos totasque videres Sarni mitis opea.' Vocat Sarnum *mitem*, quia hic fluvius non præceps, sed placidus, et utilis irrigandis agris; inde Poëta, 'et quæ rigat æquora Sarnus.' Quia fuit plano agro. Et Strabo l. v. de Vesuvio, qui Sarno imminet, ἀγροῖς περιουκόμενον τὰν κάλοις, ἀναντιστάς αἰγρῖς *circumdatus*. Pari nota Plinius iii. 5. 'spectante monte Vesuvio, alluente vero Sarno amne ager Nucernus.' Rigat videlicet Sarnus agrum Nucernum. Et quidem Nuceriam iidem Sarrastæ condidere, quod *Servius* testificatur. Statim quoque Silvar. l. i. voluptatem indicat eo versu, 'Nec Pompeiani placeant magis otia Sarni.' *Cerda*.

Sarnus] Vide Claver. apt. Ital. p. 1156. *Emmeness*.

730 Rufus Batulumque tenent] Castellam Campaniæ a Samnitibus condita. *Servius*.

Batulumque tenent atque ar. Cel.] In Romano codice, *Batulum*; et *Celemae*, pro *Celennæ* legitur: utrumque inemendate. *Pierius*.

Rufus Batulumque] Ait *Serv.* esse duo castella Campaniæ a Samnitibus condita. De *Rufis* scribit *Erythr.* fuisse oppidum in Campania, et nunc sine vestigiis. Quid vero si a Virgilio Silius vel contra corrigendus? Ait enim Silius l. viii. 'Qui Batulum, Mutrasque colunt.' *Cerda*.

Arca Celennæ] Junonis locus Campaniæ est, *Celennæ* locus sacer Junoni. *Servius*.

Celennæ] Agnoscit *Serv.* locum in Campania, cui nomen *Celennæ*, et sacrum Junoni. Quid si colonia Apamiensium? est enim Apamea urbs Asiæ sita ad ostia Marsiæ fluminis, quam urbem *Celennas* vocari tradit *Plin.* v. 29. *Cerda*.

740 Et quos malifera despectant maria Abellæ] Multi *Nolan* volunt intelligi: et dicunt iratum Virgilium nomen ejus mutasse propter sibi negatum hospitium: et id aperte noluisse dicere, sed ostendere per periphrasin: nam illic Punica mala nascuntur: ut nunc *Bella* pro *Nola* posuerit. Alii volunt accipi, ut sit Synalephe, et legatur *manî* *Abellæ*. Quidam hanc civitatem a rege Murano conditam *Moran* nomine vocatam ferunt, sed Græcos primum eam incoluisse, quæ ab nucibus *abellanis* *Abellæ* nomen accepit. Alii quod imbelles vulgus et otiosum ibi fuerit, ideo *Abellam* appellatam: hujus cives, cum loca circa Capuam possiderent, orto tumultu interijisse, aliosque fugientes *Moranum* abiisse, et ejus incolis servasse, et quod imbelliores fuerint, *Abellanos* dictos. *Servius*.

Despectant maria Abellæ] Antiqui omnes codices, quotquot habui, *maris Bella* legunt: quod vero et *Abellæ* legi possit rationem videris apud *Servium*; tum etiam apud *Strabonem* *Abellæ* legitur, ubi has hoc ordine ponit urbes, τῆς δὲ λαιῶντος ὁδοῦ καὶ ἐπὶ συνόσσην, καὶ ἀτέλα, καὶ νῆα, καὶ ποικηρία, καὶ ἀνέρας, καὶ ἰβήλια. *Pierius*.

Abellæ] Est et montis nomen, et oppidi, et torrentis, in Samnitibus. Oppidum in monte situm populos despectat. Mons ipse tempestatis intemperie horridus, quasi *bellæ* dictus, &c. Etiam *Erythr.* mavult *Abellæ*, vel *Avellæ*: unde sint *Avellana* nuces: atque apud *Nolan* hodieque urbem dici *Avellam*. *Taubmannus*.

Abellæ] Municipium et colonia, de

qua fœsus agit Claver. Ital. ant. l. iv. p. 1185. *Emmeness.*

741 *Cateias*] Tela Gallica. Unde et *Teutonicum ritum* dixit. *Cateiam* quidam asserunt teli genus esse tale, quale aclydes sunt, ex materia quam maxime lenta, cubiti longitudine, tota fere clavis ferreis illigata, quam in hostem jaculantes, lineis, quibus eam adnexerant, reciprocam faciebant. *Cateiæ* autem lingua Teuthica haste dicuntur. *Servius.*

Torquere cateias] Quia in plerisque codicibus i littera longiori forma notata est, supraque aliarum fastigia ille producta, factum est ut in Romano codice, et quibusdam aliis, *cateias*, inde *catellas* notatum fuerit: illud enim i longum, l litteram, qua nunc scribentes utimur, esse crediderunt. Quod ideo dictum volui, quia Longobardica manus sæpe fallat in i litteræ scriptione, nisi hoc advertaris. *Pierius.*

Teutonico ritu soliti torquere cateias] Non fero Servium, et alios, qui dicunt dici *ritu Teutonico*, pro Gallico. Quasi non sciret Poëta aliter rem afferre. Illas interpretationes, quæ Maroni dant angustam venam, semper respuo. Mali Poëtæ coguntur, boni liberi sunt. Nam esto, cateiæ Gallorum sint; cur non et Teutonum; unde enim probantur esse illorum, non horum; præcipue in tam exigua mentione cateiarum? Quid quod Donatus nihil de Gallis agnoscit, et tantum Teutonas assumit? Sed jam ad auctores, qui de hoc telo. Val. Flac. Arg. vi. 'Et puer e primo torquens temone cateias.' Silius l. iii. 'panda manns est armata cateia.' Nulla alia, quod sciam, mentio. Inde suspecta esse possunt, quæ de hoc telo Isidorus, et alii. Unde enim sciunt illa? 'quæ jacta quidem non longe propter gravitatem evolat, sed quo pervenit, vi nimia perfringit.' Verba sunt Isidori. Neque intelligo, quæ in illo sequuntur, 'quod si ab artifice mittatur, rursum redit ad eum qui misit.'

Nam cur non etiam redibit, si mittatur ab alio quam ab artifice? Ego facile credo hæc Isidori esse deformatam, non minus quam superiora ejusdem: 'Cateia, quam Horatius eaiam dicit.' Quibus jam mederi curarunt et Lipsius, et Grial. Prior ita: 'Cateia quam Doveatio cavam dicit.' Posterior vero: 'Cateia, quam Lucilius eaiam dicit.' Vide, ut uterque suam astruat conjecturam. Ex ultimis Isidori verbis istis, 'Hispani, et Galli Teutonos vocant,' videlicet cateias, recte conjicit Grial. (nam hic Lipsium aliter corrigentem non moror) esse fortasse quos Hispani dicunt *chaucos*, aut *chacones*. Ceterum qua forma Noster *Teutonico ritu*, ea Juvenal. Sat. x. 'Teutonico curru.' et Propertius iii. 3. 'Teutonicas opes.' *Cerda.*

Ritu] Id est, more, modo. Valer. Argon. l. iv. 'Cum subito Arcadio sonuit cava fistula ritu:' videlicet, eo modo, quo solent Arcades, coepit Mercurius modulari. *Idem.*

Cateias] Erant haste angusto et brevi ferro Germanorum et Gallorum. Alex. vi. 22. et Servius Dan. quam mihi vide. *Teubmann.*

742 *Raptus de subere cortex*] Bene *Raptus*: id est, raptim sublatus: quia recens suberis cortex in quamvis formam tota flectitur facilitate. *Serrius.*

743 *Micat æreus ensis*] Livius l. iv. 'hostis urgere scutis, micare gladiis.' Sen. epist. 109. 'etiamsi circa me gladii micarent.' *Cerda.*

744 *Montosa Neræ*] Civitas in montibus posita. *Servius.*

Montosa] Non *montuosa*: eam siquidem vocem ut barbaram docti explaudunt. *Germanus.*

Nuræ] In Romano codice, *Nyræ* per y scribitur, ut *Cymarum*, pro *Cumarum*. Sunt et plerique codices in quibus *Neræ* per e scriptum est. Sed *Nuræ* receptum. *Pierius.*

Neræ] Dubitatur an sit in Æquilis. Vide Claver. ii. 785. *Emmen.*

745 *Insignem famam*] Bene *fama*, quia

occidetur: ut, 'Ufentemque Gyas: cadit et Tolumnius augur.' *Servius*.

[*Insignem*] Ab hoc elogio statim ab initio *Æn.* viii. 'ductores primi Messapus et Ufens.' *Cerda*.

746 *Horrida præcipue cui gens*] *Æquicolam* gentem dicit, et morum et vitæ qualitate præduram. Sane aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur, quia habebant duras glebas, id est, infertiles. Nam molles, feraces sunt: ut in *Georgicis* docet, 'Et cui putre solum, namque hoc imitatur arando.' *Servius*.

747 *Æquicola*] In plerisque veteribus codicibus, *Æquicula*, pene ultima per u notata est, pro *Æquicola*. Nam ea terminatio, quæ est in ola plerumque per u scribi animadverti, ut *epistula*, quod non in veteribus tantum codicibus, verum etiam in antiquis monumentis non semel observavi. *Pierius*.

Æquicula] Alii efferunt per ultimam vocalem *Æquiculas*. Horum meminit *Plinius* iii. 12. Hos *Livius* *Æquos* nominat. Alii *Æquanos*. Illud de *duris glebis*, *Silius* l. viii. reddit, 'rastrisque domant *Æquicula* rura.' Quia dura gleba, ideo domanda. *Cerda*.

748 *Armati terram exercent*] Credo allusum a poëta ad veteres historias. Ita enim sæpe a Romanis pugnatum est cum *Æquis*, ita sæpe illi rebellant, ut pene necessario cum armis esse deberent, etiam in cultu agrorum. Apud *Liv.* l. iii. fœdus rumpunt, quod ictum erat priore anno: et l. iv. post impetratas inducias annorum octo, non multo post bellum iterum parant. Cum etiam l. v. ita deleantur, et ea cæde, 'qualis ubi ira magis quam virtute res geritur,' ait *Scriptor*, tamen l. vi. iterum bellum molinunt, et vincuntur a *Camillo*. Demum cum l. 9. illorum opida unum et quadraginta capiuntur, diruantur, incendantur, ita ut 'nomen *Æquorum* prope ad internecionem deletum' esset, quis crederet,

post hanc cladem illos arma capturos? tamen ecce l. x. denuo rebellant, 'cum præter animos feroces' (ait *Livius*) 'nihil ex antiqua fortuna haberent.' Inde jure optimo idem *Scriptor* l. ix. vocat illos 'veteres hostes.' Et l. iv. dicit quotannis illos bellum capessere: '*Æquorum*' (ait) 'jam velut anniversariis armis assueverat civitas.' Quid ergo mirum si semper in armis essent etiam in labore agrorum? Nec mihi dubium, quin ad illorum ingenium respectum sit a *Virgilio*. *Idem*.

749 *Et vivere rapto*] Qui *Livium* legat, clare sciet *Virgilium* loquentem ex ingenita rapacitate *Æquorum*. Assueverunt enim rapinis, direptionibus, populationibus. Apud illum l. iii. *Æqui* *Hernicorum* fines depopulantur, perguntque infesti in agros Romanos. Ibidem diripiunt agrum *Latinum*, *Lanuvinum*, *Tusculanum*, tanquam nimbus in loca omnia effusi. Sed signatissima sunt verba ejusdem scriptoris hæc eodem l. iii. 'Fortuna *Volacis* *Æquisque* prædonum potius mentem, quam hostium dedit:' iterum: '*Fabio*, ut *Antium* legiones duceret, datum; *Cornelio*, ut *Rome* præsidio esset, ne qua pars hostium, qui *Æquis* mos erat, ad populandum veniret.' Jure ergo Poëta de illis, 'Convectare juvat prædas, et vivere rapto.' *Idem*.

750 *Quin et Marrucii venit de gente sacerdos*] *Medea* quando, relictis *Colchis*, *Jasonem* secuta est, dicitur ad *Italiam* pervenisse: et populos quodam circa *Fucinum* ingentem lacum habitantes, qui *Marrubii* appellabantur, quasi circa mare habitantes, propter paludis magnitudinem, docuit remedia contra serpentes. Quamquam alii *Marrubios* a rege dictos velint. Hi ergo populi *Medeam Argiliam* nominaverunt ab eo quod ejus carminibus serpentes angerent. Ab his nunc *Umbrinem* venisse dicit non regem, sed ducem. Sunt autem isti *Marsorum* populi. *Servius*.

Marrucia] Veteres pene omnes codices, *Marubia* legunt per *b* mutam. Romanus tamen, *Marula* habet. Stephanus in iis, quæ compilavit ex Hermolao Bizantino *μαρῦδβα*: sed in Sabinis ponit: verum auctor ille adeo passim corruptus est, ut parce admodum ei sit adhibenda fides. *Pierius*.

Marrucia] Plinius II. 12. hos inter Marsos numerat, aitque Marsos a Circes filio ortos: ob idque affuisse illis ingenitam vim contra venena et serpentes: VII. 2. Quin et *Angitios* putant nuncupatos: quod oblectantes angerent serpentes. Vide Cælium VI. 16. et Servium. *Taubmann*.

Marrucia] Caput Marsorum statuit oppidum Marruvium Cluv. I. III. p. 769. qui utramque lectionem inveniri docet. *Emmeness*.

751 Fronde super galeam, &c.] Frondibus comptus festæ olivæ. *Servius*.

Comtus olivæ] Nam ut Vates, ita et sacerdotes coronati et insulati erant: Turn. x. 3. Servius exponit; 'Comptus frondibus festæ olivæ.' Hic tamen sacerdos pugnans non inducitur. *Taubmann*.

752 Archippi] Oppidi Marsorum Archippi meminit Plinius III. 12. et Solin. c. 8. Quod certe non abludit a rege Marsorum Archippo. Itaque apparet ex cognitione harum historiarum, Poëtam hunc vocasse Archippum. Non placet in Solinum Camers, qui tam in Solino quam in Plinio *Alchippen* vult legi, non *Archippen*. Ego puto in utroque legendum *Archippen*: et quidem in correcto Dalecampii Pliniano codice *Archippen*, est, et in nonnullis Solini ita legi Camers ipse attestatur. *Cerda*.

Archippi] Fuisse circa lacum Fucinum hoc oppidum constat, ex Virgilio, Plinio, Solino, ad quem consule Salmas. Plin. exercit. p. 59: qua autem parte, quia haustum est, nemo facile divinaverit. Vide Cluver. Ital. ant. I. II. p. 771. *Emmeness*.

Missu] Credo allusum a Poëta ad Romanos legatos in bello, et poëtice

missum dixisse. *Cerda*.

Fortissimus Umbro] Quidni a gente trahat Maro attributum? Elogium Appiani de Marsis Civil. I. est hoc, *ἔστι γὰρ τὸ ἔθνος πολεμικώτατον*: est enim natio bellicosissima. Idem.

753 Vipereo generi] Terrenis serpentibus. *Servius*.

Vipereo, &c.] Totum hunc locum imitatur Silius I. VIII. 'Hæc bellare acies norant, ac Marsica pubes, Et bellare manu, et chelydri cantare soporem, Vipereumque herbis hebetare, et carmine dentem. Ætæa prolem Angitia mala gramina primam Monstravisse ferunt, tactuque domare venena.' *Cerda*.

Graviter spirantibus hydri] Aquæ serpentibus. *Graviter* autem *spirantibus*, solo nocentibus statim. Lucanus, 'Ante venenâ nocent.' *Servius*.

754 Spargere] Conficere: ut Cicero, 'Et spargere venena didicerunt.' *Id*.

Manu] Nam in beneficiis non tantum est carmini locus, sed etiam manus, id est, iis quæ fiunt manus opera: ut cum adhibentur herbar, medicamenta, etiam quædam interdum vincula. Ita Plaut. Amph. act. II. 1. 'Nescio quid mali est mala obiectum manu:' id est, nescio quis ejus mentem excantavit. Turn. IV. 15. *Taubmann*.

755 Arte levabat] Leviores esse faciebat, ut, 'Nostrumque leves quæcunque laborem.' *Servius*.

756 Medicari cuspidis ictum] Medicor illam rem, et illi rei: sicut modulator. Idem.

756 Sed non Dard.] Ita Æneid. IX. 'Sed non augurio potuit depellere pestem.' *Taubmann*.

757 Evaluit] Efficacius, quam, *evaluit*. Scal. IV. 16. *Idem*.

In vulnera] Antiqui plerique codices, in *vulnere* legunt ablativo casu, dum vulneraretur. Idem tamen significat, in *vulnera*. *Pierius*.

758 Marsis] Marsorum virtus in serpentes cui nou nota? Ideo Poëta Umbroni, ut Marso, hanc communi-

cat. Potentiam Marmorum ad Circen confert Plinius VII. 2. 'Simile et in Italia Marsorum genus durat, quos a Circeis filio ortos servant, et ideo læsas his vim naturalem eam.' Eadem ferme scribit XXV. 2. ubi de Circæia ait, 'esse domitores serpentium,' videlicet 'durante in Marsis a filio ejus' (Circe) 'orta gente.' et cap. 8. 'Gentem Marsorum serpentibus illasam esse nihil mirum. A Circeis filio hi genus ducunt, et de avita potentia debere sibi sciunt servitium venenorum, ideo venena contemnunt.' Firmicus (citatur hunc Cælius VI. 16.) Matheseos I. IV. 'Marsos, qui aspides venari consueverunt.' Agellius XVI. 11. 'Vi quadam genitili datam, ut serpentium virulentarum domitores sint, et incantationibus herbarumque succis faciant medelarum miracula.' *Cerda.*

Quæritæ montibus] Habetur in Mediceo per in. Sed in antiquis plerisque aliis exemplaribus legitur, *quæritæ montibus* absque in. Leve hoc fortasse videbitur multis, sed iis, qui sæpe stilo exercere gaudent, pensatione non injucundum. *Pierius.*

760 *Te nemus, &c.*] Hæc laudat Scal. III. 2. et IV. 29. et V. 16. *Tamb.* *Anguitiæ*] Antiqua aliquot exemplaria, *Argitiæ* legunt. Sed *Angitiæ* melius ex Solino, ut etiam habetur in codice Porcio. *Pierius.*

Anguitiæ] Quæ hæc, explicat Solinus c. 8. 'Caius Cælius Ætæ tres filias, Angitiam, Medeam, et Circen, fuisse dicit. Circen Circæos insecuisse montes, carminum maleficiis varias imaginum facies mentientem. Angitiam vicina Fucino occupavisse, ibique salubri scientia adversus morbos resistantem, cum desisset intus hominem vivere, Deam habitam. Medeam,' &c. Et Silius: 'Ætæ prolem Angitiam mala gramina primam Monstravisse ferunt.' Servius tamen hoc nomen ad Medeam refert, non ad sororem: verba ejus: 'Hi ergo

populi (Marsi) Medeam Angitiam nominaverunt, ab ea, quod ejus caminibus serpentes angerent.' Notatur etiam Cælius in adducto loco, ipsemet Marsos dictos Angitios, quod oblectantes angerent serpentes. *Cerda.*

Faciunt] Hunc lacum in Locum ponit Vibius, sed errare eum docet Cluver. ant. Ital. I. II. p. 771. in Maris esse testis est et Mæro satis luculentus. *Emmeness.*

Vitrea unda F.] Id est, aqua pellucida clarna. Horat. Od. III. 13. 'O fons Blandusiæ, splendidior vitro.' *Tamb.* 760 *Liquidi fervere lacus*] Etiam alii. *Servius.*

Te liquidi fervere lacus] Moschus in Bione: *Kal' wora pol' addeere r'io l'aple- ra Blava: Deflete fluvii mitem Bionem.* Fracast. Syphil. I. II. ita dalcissime: 'Te ripæ fervere Athesis, te voce vocare Auditis per noctem ambræ, manesque Catulli, Et patrios mulcere nova dulcedine lucos.' Sed et Statius Theb. I. X. non minus dulciter: 'Te nemus Cebatium, te labrica ripa Locænæ Virginis, et falso gurgis cantatus odore Flevit, Amyclæis Trivium lugebere Nymphis.' Et I. XII. 'Arcada, quem geminis pariter fervere cohortes.' Valer. Arg. I. IV. 'Flevit Amymone, ferunt Messenides undæ.' *Cerda.*

761 *Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello Virbius*] Theseus, mortuus Hippolyte, Phædrum, Minois et Pæriphæas filiam, superduxit novercam Hippolyto. Qui cum illam de stupro interpellantem contempnisset, falso delatus ad patrem est, quod ei vim voluisset inferre. Ille Neptunum patrem rogavit, ut se ulcisceretur: qui agitati currum Hippolyte, immisit phocam: qua equi territi eum transerunt. Tunc Diana, ejus castitate commota, revocavit eum in vitam per Æsculapium, filium Apollinis et Coronidis, qui natus erat exsecto matris ventre, ideo, quod, cum Apollo audisset a Corvo, ejus custode, eum adul-

torum committere, iratus Coronidem, matero jam partu, confixit sagittis. Corvum vero nigrum fecit ex albo: et exsecto ventre Coronidis produxit Æsculapium, qui factus est medicinae peritus. Hunc postea Jupiter propter revocatum Hippolytum interemit. Unde Apollo iratus ei Cyclopes fabricatores fulminum confixit sagittis: ob quàm rem a Jove jussus est Admeti regis novem annis apud Ambrisiâ armenta pascere, divinitate deposita. Sed Diana, Hippolytum revocatum ab Inferis in Arctia, Nymphæ commendavit Egeriæ: et eum Virbius, quasi bis virum, jussit vocari: cujus nunc filium cognominem dicit in bellum venire: adeo omnia ista fabulosa sunt. Nam cum castus ubique inductus sit, et qui semper solus habitaverit, habuisse tamen fingitur filium. Re vera autem, et ut supra diximus, Virbius, est nomen conjunctum Dianæ, ut matri Deum Atys, Minervæ Erichthonius, Veneri Adonis. Servius.

763 Virbius] Παλμύροχος, παλμύρος. Germanus.

Virbius] Virbius Arctiæ et Virbii filius, qui antea Hippolytus. Fabulam narrat etiam Diodorus, et Ovid. Met. xv. 45. inprimis Euripid. in Hippolyto. Vide etiam Servium. Taubm.

Quam mater Aricia misit] Civitas juxta Albam. Mater autem propter Augustum dicit, qui fuerat ex Aricina matre progenitus: ac si diceret, Quæ tanti auctor est generis. Servius.

Aricia] Sæpius dictum in Romano cod. familiarem esse mutationem ex i in e: ut in veterum aliquot monumentis, negligentia, in nummis Maurætia, et alia pleraque. Ita hoc loco et Virbius, et Arctia scriptum est; sed Virbius, non in hoc auctore tantum, sed in aliis quoque per e scriptum observavi; per i vero scribi debere ostendit analogia: quoniam, ut apud Adamantium est, eum virum bis factum esse memorant. Cavet vero auc-

tor is, ne Virbius, litera media per u digamma scribatur: quoniam bis numerus per b mutam notetur, quam tamen eo loco, quod superius attigimus Facium, non Fabium, contra nostri temporis usum præcipiat scribi. Quantum vero pertinet ad urbem, in Strabonis codicibus ἀρτία μετὰ τὸ ἄλβανον per iōta scriptum, quam ἀρτίαν τῆς τυφφηρικῆς χώρας per iota scribatur. Non præteribo vero loco hoc, quod ad literæ mutationem attinet, observasse Quintilianum, ut aīde, a Messala, ita quæ, scriptum in multorum libris, comperisseque se ex Pediano T. Livium ita his usum, qui et ipse eum sequebatur: quæ nos (ait ille) i litera finimus. Quid vero illud apud Verrium, qui Scipionem Africanum Pauli F. rederguisse per e literam enantiassè dicit? Contra vera pertinam per i, cujus meminit Lucilius, cum ait, 'Quo facetior videar et scire plus quam cæteri, pertisum hominem, non pertisum dicens, ferum natura genus.' Pierius.

763 Egeria lucis] Nympha in Aricino nemore, quam amicam suam Numa esse fingebat, ad firmandam legum suarum auctoritatem. Servius.

Egeriæ lucis] Probe. Nam Egeria putata est habitasse in lucis, et fuisse lucorum Dea. Plutarchus loquens de Numa: 'Ὁ δὲ Νουμᾶς ἀλιπὴν τὰς ἐν ἔσσει διατριβὰς, ἀγραιοῦν τὰ πολλὰ, καὶ πλανᾶσθαι μόνος ἤθελεν, ἐν ἔσσει θεῶν, καὶ λειμῶσι λεροῖς, καὶ τόποις ἐρήμοις ποιούμενος τὴν διαίταν: Numa autem relicta urbana vita, rusticari sæpe, et errare solus voluit, egrotque vitam in lucis Deorum, in sacris pratorum amoenitatibus, et in desertis locis, ac recessibus. Post quæ verba statim subjicit vulgatam famam de congressu Numæ cum Egeria in desertis locis: cum qua simulavit nocturnos congressus (ait Livius) ut hoc miraculi commento melius in animos descenderet. Cerda.

Hymettia] In Romano codice, le-

gere est 'Humentia circum Litora:' sed malunt omnes, *Hymettia* ab Atticæ monte. Sed id quoque observandum est apud Græcos geminato ττ scribi *δημήτιος*, nomenque observant τδ v natura producere. *Pierius.*

Hymettia circum Litora] Sunt qui *Hymettia*, legant, pro *Humentia* verum hæc lectio nulla ratione defendi posse videtur, ut me opportunissime admonuit D. Giphanius: nisi Hippolytum prætexamus Atticæ suæ memorem Atheniense quoque nomen Hymetti montis novo et mutato solo dedisse, ut supra veteres factitasse docuimus in Georg. ubi de Galeo egimus. Mavult tamen idem Giphanius, doctique omnes *παμψηφει* *humentia* retinere, etiamsi ex affinitate et quadam hujus loci cognatione cum sequente illo, 'Eductum Martis luo Simethia circum Flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici,' per vocum *δροφονίαν* *Simethia* non ridicule legi posse utrobique videatur. *Germ.*

764 *Pinguis ubi et placabilis ara Dianæ]* *Pinguis* frequenti sacrificio: *placabilis* autem, ac si diceret, Non qualis ante fuit, vel illic vel apud Tauros humano gaudens cruore: quam historiam plene in secundo invenies, cum Iphigeniæ incidit commemoratio. *Servius.*

[Pinguis] Respicit Græcorum *πρότητα*, et sacra, quæ illi vocant *πλονα*, καὶ *παχύνσημα*. Quippe ab *luculenta*, et frequenti victimarum mactatione, aræ dicuntur pingues, sicuti agnæ ipsæ et victimæ *πλόες*. *Cerda.*

[Placabilis] Forsan non amplius humano sanguine gaudentis, ut quæ, auctore Euripide, *θυσίας ἤδεται βοτοκτόνοις*, aut eo loco sacrificia et humanas victimas non poscentis. Hic autem versus ex Ennio est, *cujus*, 'pinguis ubi et placabilis ara Palici.' Scilicet et Græci *πλονα νῆος*. *Germ.*

765 *Arte novercæ Occiderit]* Bene vim sceleris expressit sola novercæ commemoratione. *Servius.*

Arte novercæ] *Βουλεύματα κτηνῶν.* Vide Eurip. in Hippol. *Germanus.*

Postquam arte novercæ Occiderit] Quis ignorat amorem Phædræ erga Hippolytum privignum, et hujus obitum? Omitto. Lege Muretum Var. i. 12. ubi conjungit similia novercarum exempla plura, de quibus et nos aliqua in Eclog. Sed inter omnes novercas, una Phædra decantatur tragicis Euripidi, Senecæ, aliis, ut dirissima omnium. Illam, non aliam, Poëta ἔδηλος in exemplum proponit l. i. quem et veritam: *Μητρὶα προγόνων δὲ καὶ τοῦ, οὐδὲ φιλοῦσαι Σέξουσιν. Φαίδραν γυνῆτι καὶ Ἰππόλυτον:* *Qualis dent miseri privignis fata novercæ Scire cupis? novercas Phædræ et Hippolytum.* Est *arte novercæ*, dolo novercæ: τῇ τέχνῃ. Nam ut Græcis *τέχνη* est *dolus*, ita Latinis, *ars*. *Cerda.*

767 *Turbatis distractus equis]* Negabant hoc Træcenii apud Pausan. in Corinthiac. Nam de illis, et Hippolyto loquens ita ait: *ἀποθανὼν δ' αὐτὸν οὐκ ἐθέλουσιν εὐρέετα ὑπὲρ τῶν ἱππῶν: Ἀγνὸν illum ab equis tractum non obisse.* Adducit argumentum, οὐδὲ τὸν τάφον ἀποφάνουσι: *εἰδότες, nam nullo loco illius sepulcrum extat.* Imo de illo, τὸν δ' ἐν οὐρανῷ καλούμενον ἡρώχον τοιοῦτον εἶναι νομίζουσιν ἐκείνων Ἰππόλυτον: *Verumtamen eum raptum ad caelum putant, et eum esse Hippolytum dicunt, qui aurige nunc est.* Inde lucem capit Ovidius Fast. vi. ubi loquens de Ophiucho: 'Surgit homo juvenis stellis affatus avitis, Et gemino nexas porrigit angue manus. Notus amor Phædræ, nota est injuria Thesei, Devotum natum credulus ille suum.' Verum est, induci ab Ovid. ab equis raptum, etiamsi in celo constituat. Sed discrepantiæ istæ in fabulis usitatæ. *I.*

769 *Pæonii reocatum herbis]* Aut medicinalibus: a Pæone medico Dororum, qui *Pæon*, secundum Doricos, dicitur: secundum rationem, *Pæon*. Aut re vera herbam Pæoniam dicit, cujus Creta ferax est. *Servius.*

[*Pœnitis retocat. herb.*] Sic et Plutarch. in opusc. *παιονίοις λόγου φαρμάκοις*. Æschyl. tamen in Agam. *ὅτε δὲ καὶ θεῖ φαρμάκων παιονίων*, diversa scripturæ ratione. *Germanus*.

[*Amore Dianæ*] Amore, id est, cura. *Servius*.

[770 *Umbis infernis*] His opponit *vita lumina*. Quæ oppositio facit, ut hic nequeat ferri lectio illa, *lumina vita*. Quamvis aliis locis debeat agnoscī. Poëtæ enim *vita lumina* et *vita oras* libenter usurpant. *Cerda*.

[772 *Medicinæ talis et artis*] Quæ etiam fata dissolveret. *Servius*.

[773 *Phæbigenam*] Sic legit Probus. Alii legunt *Pænigenam*, matre Pœna genitum. *Servius*.

[*Phæbigenam*] De natalibus Æscn-lapii locus est satis longus in Corinthiac. Pausaniæ. Lege. De lectione Poëtæ notat Lilius Synt. vii. videri interpretem Statii Theb. iii. legere, *pænigenam*, quasi per pœnam matris natum. Nam ejus matrem Coronidem Apollo sagittis suis peremit, quod cum Ischi concubisset. Tractat Pindarus late hanc fabulam Od. Pyth. iii. et attingit Apollonius l. iv. Alia ratio est in Servio. Ait enim: 'Pænigenam, Pœna matre genitum.' Mihi placita vulgaris lectio. *Cerda*.

[*In undas*] In antiquis codicibus alibi *ad undas*, alibi *in undas* legitur. *Pierius*.

[774 *Secretis recondit Sedibus*] Idem cautus in Rhea Jovis matre, quæ ablatum filium crudeli Saturno, *κόλποις ἐκκρύβθω κρήνης*, ait Oppian. Cyneg. l. iii. 'finibus Cretæ commisit,' ut videlicet ibi esset tutus Jupiter. Idem cautus in Cerere apud Claud. Rap. lib. i. quæ timens raptus futuros: 'Commendat Siculis furtim sua pigmora terris.' *Cerda*.

[775 *Relegat*] Commendat ab aliis segregatum. *Servius*.

[*Nemorque relegat*] Ut quo semper delectatus Hippolytus, imo et ubi cultus. Paus. in Corinthiac. *ἱερο-*

λότφ δὲ τῇ Θησίῳ τέμενός τε ἐπιφανέστατον ἀνέσται, καὶ ναὸς ἐν αὐτῇ, καὶ ἑγχαλμὰ ἔστω ἀρχαίων: Hippolyto *Thesei filio* locus eximia pulchritudine dedicatus est, cum templo, et prisci operis simulacro. Et ibi Regem fuisse ibidem adnotat Paus. ait enim historiam narrans, *ἑβαλλευσε*. Ovid. Fast. vi. 'Lucus enim memorisque sui Dictinna recessu Celat: Aricino Virbins ille lacu est.' Et Statius loquens de Diana Aricina Silv. lib. iii. 'Jamque dies aderat profugis cum Regibus altum Fumat Aricinum Triviæ nemus, et face multa Conscius Hippolyti splendet lacus.' Porro lacus hujus, qui in Aricino nemore, meminit quoque Ovid. Metam. l. xiv. 'Quæque colunt Scythicæ stagnum nemorale Dianæ.' Ex Ovidio, et Statio habes, nemus, ubi inclusus est Hippolytus, esse Aricinum. In quo nemore ille filium habuit, qui nunc ad Latinum bellum contra Æneam; unde supra, 'quem mater Aricia misit.' *Cerda*.

[776 *Solus*] In solis locis. Nam solus quomodo, qui filium dicitur suscepisse? *Servius*.

[*Ignobilis*] Non vilis, sed ignotus: quamquam possit etiam ad illud referri, quod dicunt quibusdam artibus hominum vitam ultra fata protendi: ita tamen ut solam habeant vitæ imaginationem; videntur enim omnia facere, nec faciunt. *Idem*.

[*Ævum*] *Ævum*, est ætas perpetua, cujus neque initium, neque extremum nascitur; sed hoc modo *ævum*, ætatem Hippolyti posuit. Veteres *ævum* etiam Deorum vitam dicebant, nam et Virbins inter Deos colitur. Virbium autem quidam Solem putant esse, cujus simulachrum non est fas attingere, propter quod nec Sol tangitur. *Idem*.

[*Ignobilis ævum Exigeret*] Eurip. in Iphig. *ὅς ἀκρίθων βίον ἀξέπαρσε, ἀγνός, ἀκλεής*, hoc est, *ἄγνωστος, ἀγνώριμος* et Hom. Od. A. de Telemacho: *ἀλλὰ ἔκπλος Τηλέμαχος τερπνὴ μέ-*

navis. Germanus.

777 *Versoque ubi nomine*] De re facto: ut, 'Æstrum Graii vertere vocantes.' Servius.

Versoque] Plerique codices antiqui, absque particula *que*, legunt *verso ubi*: in qua dictione eruditioribus auribus judicandum relinquo, quam ymnæstus sit legere, 'solus ubi in silvis Italæ ignobilis ævum Exigeret verso ubi nomine Virbins esset.' Posse vero versum ita nulla collisione consistere ostendit, quod superius legimus, 'Antiqua e cedro Italusque paterque Sabinus:' et hujusmodi pleraque apud hunc eundem poetam. Pierius.

778 *Unde etiam Trivia templo*] Exponit τὸ αἶθρον. Nam Callimachus scripsit αἶθρα: in quibus etiam hoc commemorat. Servius.

Templo Triviae] Plures antiqui codices habent, *Templo Triviae*. Alii, *Trivia templo*: quod eorum curæ commendamus, qui spondeum duobus dactylis interjectum addere carmini majestatem agnoscunt. Pierius.

779 *Cornipedes*] Ita in Æn vi. 'cornipedem equorum.' Et Statius l. iv. 'Cornipedem trepidos suetum prævertere cervos.' Cerda.

Arcentur equi] Quoniam apud quasdam gentes ad aram equo sedere permittebatur. Servius.

Arcentur] Neque hoc solum, sed tanquam auctores mali viginti equos Hippolytus mactandos dedicavit Æscolapio, quod tradit Pausan. Corinth. Cerda.

Quod litore] In codicibus aliquot antiquis, *quo litore* legitur. Neque obstat Hippolytum in Attica, non in his regionibus fuisse dilaceratum, quando Poëtis, ea concessa licentia, ut et fabulas, et historias nonnquam ex commodo suo pervertant: placet tamen quod, ut sit redditio causæ. Pierius.

780 *Monstris m.*] Ægeus enim agniti currum Hippolyto, rogatu pa-

tris Thesei, immisit phocas, quibus equi territi eum distraherunt. Taut.

Pavidi effudere] Græci *pavidum equum φοβιδῆν* vocant. Sunt qui *sternacem* dictum putant a Marone, non quod, ut cespitator, sed ut consternari et terri facile solitus, sensorem excutiat. Grammatici tamen malunt a *sternendo sternacem* deducere: ut ὀρθοπλῆγς, ἀναχατίζοντα, καὶ ἀετράχτης. Germanus.

781 *Filius*] Hujus Virbii. Taut.

Haud secius] Non segnins patre. Dicit autem tantæ eum fuisse audaciæ, ut nec paternæ mortis terretur exemplo. Servius.

Secius] In antiquis plerisque codicibus, *segnius* legitur: quam lectionem Servius agnoscit, quum dicit, non 'segnins patre.' Pierius.

783 *Præstanti corpore*] Laus creberrima magnorum ducum. Quia videlicet corpus primum omnium oculis subjicitur, ac proinde statim ad illius speciem animum effingimus, quando 'omnis nostra vis' (ait Sallust. in procem.) 'in animo et corpore sita est.' Cum itaque triplex sit militaris statura; media, exilis, procera; extremam haec videtur Poëta innuere. Hæc ab Spartiano in Hadrian. vocatur 'prolixa,' a Suetonio 'eminens,' a Livio 'eximia.' Lege Godecal. in Veg. l. 5. et Sabarum in epist. l. 2. Sidon. ubi sermo est de statura Regis Theodorici. De Trajano Plinius Paneg. et cum illo loquens: 'tu sola corporis proceritate elatior aliis, et excelisior, non de patientia nostra quendam triumphum, sed de superbia Principum egisti.' Dicit hoc, quia priores Principes advehebantur humeris hominum. Hanc in Menelao agnoscit Hom. Il. xii. qui stantibus aliis, ipse ἐνελπεχον ἐν πέσας ὄμους, *eminebat latis humeris*: et in Agamemnone, nam vocat illum ἄδρα πελάριον: et in Ajace, de quo, ἔξοχος Ἀργείων κεφαλῆν. De Pyrrho, Romanorum hoste ferunt, *historia di-*

cere solitum delectori suo: 'Grandes elige, ego fortes reddam.' Hanc videtur agnoscere Claudian. in Germanis; cum ait Paneg. Stilicon. 1. 'Hic Rhodani procera cohors.' De quibus et Jylus Gall. l. 1. 'ingenti magnitudine corporum Germanos.' Hanc Ammian. in Imperatore Gallo l. xiv. 'forma conspicuus bona, decente filo corporis, membrorumque recta compage.' *Cerda.*

784 *Vertitur*] Id est, agit. *Serv.*

Et toto vertice supra est] Statius, 'Et toto despectat corpore bellum.' *Idem.*

Toto vertice supra est] *Ἰσπερ ἀρχὴ* Euripidi: ut suis scil. caset admirabilis, et hostibus formidolosus. Ita Statius: 'et toto despectat corpore bellum.' Repetitur Æn. ix. et xi. Hunc autem locum contra Macrob. acerrime defendit Pontanus in Antonio, pag. 150. item Scaliger v. 3. Poët. *Taubmann.*

785 *Cui triplici, &c.*] Galeam dixit eam, quam Gr. *τριφάλειαν* vel *τρίλοφον* vocant, quasi *τρίφαλον*, quæ habet tres conos et lophos, tresque cristas, veluti iunbas. Hoc autem 'trium cristarum insigne' non ex Hom. sed novitum esse, atque ex Æschylo et Aristoph. sumptum docet Turnebus xxviii. 16. Veteres variis rebus in galea usos, vel ad horrorem, vel ad ornatum, multis docent Alex. ab Alex. 1. 20. et Godesc. Stewechius ad Veget. 1. 20. Atque hinc morem istum fluxisse putant, quo etiamnum hodie *Insignia familiarum* exornata atque distincta videmus: cum galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, et aliarum bestiarum sive capita sive cornua, sive pedes: quæ tamen, quasi minus Christiana sint, improbat Lud. Vives, in suis Symbolis. *Taubmann.*

786 *Ætnæos efflantem faucibus ignis*] Nimios: quantos habet Ætna. *Serv.*
Ætnæos efflantem faucibus ignis] Comparata hæc ad horrorem. Ita de

Chonodomario Ammian. l. vi. 'vertici flammeus torulus aptabatur.' Et de Turbo eodem Virgilinus, 'tremunt sub vertice cristæ sanguinæ, clypeoque micantia fulgura mittunt.' Et de Ænææ galea, 'Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes.' De Diomede Hom. Iliad. v. *Ἀσπερ δὲ ἐκ κόρυός τε καὶ ὀπίσθας ἀνδραγατῶν πυρ.* *Lucebat ei ex galeaque et scuto indefessus ignis.* De eodem Ausonius in Periocha, 'vomit aurea flammæ Cassia, et undantem clypeus defulgurat ignem.' De Chimæra ipsa Hesiod. Theogon. 'Ἡ δὲ Χίμαιραν ἐτίκτε πρῶτον ἀμαυμάκτορον πῦρ, δεινὴν τε, κρατερὴν τε, ποδάρεν τε: *Chimæram peperit spirantem ignem indomitum, Terribilem, magnam, celerem, fortem.* Sed redeo ad galeas. Silius l. v. de Flaminio, 'Lux galeæ: l. x. 'galea exhorrescere flammæ.' et l. ix. 'summaque in casside largus Undantes volvit flammæ ad sidera vertex.' Statius Theb. l. iv. 'Flumine cristatum galeæ jubat.' Ab hoc horrore Apollon. l. ii. galeas vocat *δεδρὼν λαμπόμενας, horribiliter micantes.* Sed et in genere universa arma sic exornantur a Poëtis. De scuto Annibalis Silius l. iv. 'radiantem tegminis orbem;' et 'magno percussit lumine campos:' iterum: 'spargentem flammæ clypeum.' *Cerda.*

Ætnæos, &c.] Id est, nimios, quantos habet Ætna: vel certe *Chimæra* mons ille in Lycia ignivomus. Similem locum e Silio confert Scalig. v. 16. Arma autem Turno attribuit Argiva: ut significet Argivum fuisse; ut et duces, qui ipsum sequuntur; ut va. 795. *Taubmann.*

787 *Tam magis illa fremens, et trist.* *eff. β. Quam magis eff. cr. s. p.]* Legitur in Arte, quod *tam, magis, maxime, minus, minime*, positivo tantum jungantur: quod tamen tunc observabitur, si ponantur ad augmentum iatæ particulæ: tunc enim vitiosam facient elocutionem. Cæterum si ad æm-

quationem positæ sint, possunt vel comparativo, vel superlativo, vel pro his gradibus ipsæ inter se jungi. Hinc ergo est, 'Tam magis illa fremens et tristibus effera flammis, Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.' Non enim ad prælationem positæ sunt, sed ad exæquationem. Majores enim nostri vitia non in dicto, sed in significatione esse voluerunt. Hinc est in Sallustio; 'Ita quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est.' Nam et hic exæquatio est, non comparatio. *Servius.*

Tam magis Quam magis] Sic et Lucret. l. 1. 'Et quam quæque magis cohibet res intus inane, Tam magis his rebus penitus tentata labascit.' Supra autem Ge. III. alteram, ut docuimus, relativorum particulam omisit: 'Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra, Læta magis pressis manabunt flumina mammis.' *Germ.*

Tam magis, &c.] Aliter disposuit has particulas Plautus Pœn. 'Quam magis aspecto, tam magis est nimbat.' Et Asin. 'Quam magis te in altum capeasis, tam æstus te in portum refert.' Ex Lucretio, Terentio, aliis, plura alii congesserunt. *Cerda.*

789 *At levem clypeum*] Hanc clypei descriptionem cum aliis aliorum Poëtarum comparans Scaliger, judicat in Virgilio meram esse operam, in aliis meram ostentationem. Ut in Stat. Theb. vi. 'pater ordine juncto Lævus, arundinæ recubansque sub aggere ripæ Cernitur, emissæque indulgens Inachus urnæ; Io post tergum, jam prona dolorque parentis, Spectat in occidois stellatum visibus Argum.' Et in Sil. de scuto Flaminiæ l. v. 'Tum clypeum quatit, aspersum quem cædibus olim Celticus ornat eror: humentique sub antro Ceu fœtum lupa permulcens puerilia membra Ingentem Assaraci cœlo nutribat alunum.' Hos, et similes descriptores cum lego, audire videor pueros balbutientes si conferantur

cum vegeta virtute Virgilli. *Idem.*

Io Auro insignibat] Hæc Inachi filia Argivorum fluminis fuit. Hanc amavit Jupiter: et dum cum ea esset, Juno supervenit. Timens ille, ne deprehenderetur, Ionem mutavit in vaccam; et eam poscenti dedit Junoni, ne pellicem confiteretur: cal Juno Argum oculatum omnibus membris Aristonidis filium custodem apposuit. Quem cum Jupiter per Mercurium interemisset, Juno eum in pavonem mutavit: Ioni vero immisit ustrum, quo diu exagitata ad Ægyptum venit, et Jovis voluntate in Isim mutata colique cœpta est. *Servius.*

790 *Insignibat*] Signo suo clarum esse faciebat, sua pictura insignem faciebat. *Idem.*

Jam sætis obsita, &c.] Fortasse ex Theocrito eib. XIX. 'Ἐν μὲν τῇ χρυσῷοι τερνυμένην Ἰνὰχου τὴν Εἰσέτι νόπρις ἐόσα, φῦλον δ' οὐκ εἴχε γυναικός: Ἰνερὰν enim ex auro facta Inachi filia Io Adhuc vitula, neque formam habebat feminæ. *Cerda.*

791 *Argumentum ingens*] Aut fabula, ut Cicero, 'Argumenta erant in valvis:' aut re vera argumentum, quo se Græcum probare cupiebat. Hoc enim etiam Amata superius dixit, 'Inachus Acrisiusque patres, medicæque Micenæ.' *Servius.*

Argumentum] Hanc vocem in sermone picturæ etiam usurpat Apulejus l. v. correctoribus Lipsio et Colvio: 'Mirus prorsum magnæ artis homo, qui magnæ artis subtilitate tantum efferavit argumentum.' Alii legunt, *effigiaris argentum*, non credo inepte. Sed ego profero locum Tullii Verr. vi. 'argumenta erant in valvis.' et Propert. qui vii. 3. 'Argumenta magis sunt Mentoris addita formæ.' *Cerda.*

Argumentum] Id est, ingeniosum artificium. Cic. in Verr. 'Ex ebore diligentissime perfecta argumenta erant in valvis,' id est, emblemata. Propert. l. III. 'Argumenta magis

sant Mentoris addita formæ.' Aut revera argumentum, quo se Græcum probare cupiebat: quod et Amata dixerat. *Taubmann.*

Argumentum] Quintil. v. 16. enarrans hujus vocabuli notiones hæc refert: 'Quo apparet omnem ad scribendum destinatam materiam ita appellari. Nec mirum, cum id quoque inter opifices vulgatum sit: unde Virgilio: argumentum ingens,' &c. argumentum de picturis dici ostendit Junius l. ii. *Emmeness.*

Custos] Ne reverti posset in formam priorem. *Servius.*

Custos virg. Argus] Græcis ἄργος ὁ πάνοπλος, πολυπόος. Ab eo autem Argos nomen duxisse docet Enstath. in eum Il. B. locum, δῶκε διακτόρῳ ἀργυρόνῃ, quæ postea Peloponesus dicta est a Pelope. Epig. vii. ὅλα πολέγληρον βουκόλον Ἰαχίης. Hunc et πάνοπτον vocat Eurip. quo etiam insignitum clypeum Hippomedontis re-

gis narrat: eundem et μυρμιδῶν Æsch. in Prom. et πάνοπτον βουκόλον in Suppl. *Germanus.*

792 *Pater Inachus*] Pater non tantum ipsius Jovis: sed auctor originis Turni. *Servius.*

Urna] Flaviorum insigne. Statius Theb. ii. 'pater ipse bicornis In lævum prona nixus sedet Inachus urna.' Et de Ismeno in ix. 'demissaque volvitur urna.' De Inacho, et Ius fabula, et ejus metamorphosi, nihil hic expecta. De Hermo Claud. Rap. ii. 'undantem declinat prodigus urnam:' et de Rheno in Ruff. i. 'projecta torpuit urna.' Eandem dat Eridano in Cons. Hon. vi. *Cerda.*

Caelataque annem fundens pater Inachus urna] Flaviorum Dii depinguntur simul cum urna, qua flumina effundere videbantur. Augustini consule Numismata tab. 4. numm. 8. et 16. *Emmeness.*

793 *Insequitur nimbus peditum*] Homer. Iliad. iv. νέφος ἐπ'ετο π'εζῶν: *nubes peditum sequebatur.* Silius l. xii. 'telorum nimbum' dixit, et l. vi. 'nubes Laconum.' Et Claud. de laudibus Serenæ: 'si belli unbes ingrueret.' *Cerda.*

Clipeata] Aliqui hic legunt *pilata agmina*: in his Joann. Passerat. in Comment. ad Tibul. l. iv. voluntque allusum ad illud Varronis: 'duo sunt genera agminum, quadratum, quod immitis etiam jumentis incedit, ut ubi-

vis possit considerare: alterum pilatum, quod sine jumentis incedit; sed inter se densum est, quo facillius per iniquiora loca tramittitur.' Sempromius quoque ita scribit: 'sive pilatim, sive passim iter facere volebant.' Citant hæc fragmenta Passerat. et Scal. uterque in Tibullum. Sed fragmenta hæc jam viderunt lucem apud Serv. Pet. Danielis in Æneid. xii. ad illud, 'pilataque plenis Agmina se fundunt portis.' *Cerda.*

794 *Totis Agmina densentur campis*]

Qui oculis poterant subjacere. *Densentur* autem, *densoo*, *densos* dicimus; aliter non. *Servius*.

Densantur] In antiquis codicibus, et *densantur*, et *densentur* observavi: utrumque recte, ex usu veterum. *Pierius*.

Densantur] Hic forte melius *denoentur*; ita nonnulli codices: de quo jam in Georg. Et Ennius 8. Annal. 'Densentur campis horrentis tela virorum.' Sic apud Catul. de Nupt. Jul. et Manl. 'Tardat ingenuus pudor:' ubi alii, *tardet*. Et Nævius apud Nonium, *dicebo*, pro *dicam*, a verbo *dicere*, *dices*. Sic et *nubes*, pro *nubis*. *Cerda*.

Densantur] *Mss.* et *Aldus*, *densentur*. Et signate notat *Servius*, *densoo*, *es*, dici: non aliter. Dēcentque idem *Gifanius* et *Lamb.* non solum in *Ovidio*, *Horat.* *Lucretio*, *Salustio*, sed et *Virgilio*, *densere*, non *densare*, scriptum esse, aut scribi debere. *Lucret.* l. i. 'quia se condensat aer.' *Horat.* Od. iv. 28. 'Mixta senum ac juvenum densentur funera.' *Æneid.* 'unanimis densete catervas.' *Ge.* i. 'obtentā densentur nocte tenebræ,' &c. *Taubmann*.

Argivæque pubes] Et hoc ad generis, ut supra diximus, pertinet probationem: quod eum sequebantur *Argivi*. *Servius*.

795 *Auruncæ*] *Fabricius* pertendit scribend. *Arunca*: vel, ut in *Mss.* *Arunca*, &c. *Taubmann*.

Veteresque Sicani] Bene *veteres*: nam ubi nunc *Roma* est, ibi fuerunt *Sicani*: quos postea pepulerunt *Aborigines*. *Servius*.

796 *Sacranæ acies*] Dicunt quendam *Corybantem* venisse ad *Italiam* et tenuisse loca, quæ nunc vicina sunt. Ex eo populos ducentes originem, *Sacranos*, appellatos. Nam sacra ti sunt *Matri Deum Corybantes*. Alii *Sacranas acies* *Ardeatium* volunt, qui aliquando cum pestilentia laborarent, ver sacrum voverunt. Unde *Sacranī*, dicti sunt. *Servius*.

Sacranæ acies] Possum putare *Sacranos* esse, qui insulam *Sacram*, alio nomine *Hieram* incolebant: quæ insula sita juxta *Siciliam*. Vide *Abrahamum* in *Indice*. Cum vero olim coloni multi ex *Hispania* in *Siciliam* migrarint, quid si a *Sacranis* *Hispaniæ Sacra*, aut *Hiera*? Etenim *Sacranam* oppidum *Hispaniæ* *Plinius* agnoscit l. i. *Cerda*.

Sacranæ acies] Alii legunt, *Gensæ*, alii *Serranæ*. Vide *Pontannum* ad *Macrob.* *Saturn.* v. 15. et *Brissom.* de *Form.* l. i. qui a vere sacro dictos *Sacranos*, putat. *Emmenas*.

Picti scuta Labici] *Glaucus Minois* filius venit ad *Italiam*, et cum sibi imperium posceret, nec acciperet, ideo quod nihil præstabat, sicut ejus pater præstiterat; sonam eis transmittendo, cum antehac disicincti essent, ostendit scutum, a quo et ipse *Labicius* dictus est, et ab eo populi, ἀπὸ τῆς λαβῆς, quam Latine *manam*, vocamus. *Picti* autem *scuta*, id est, in bello frequenter probati. Nam apud majores virorum fortium picta erant scuta: e contra inertium et tyronum pura erant. Unde est, 'Parmaque inglorius alba,' id est, non picta. *Servius*.

Picti scuta Labici] Sic dicti ab ansis scutorum, quas λαβᾶς appellant, unde etiam *Labicani* non *Laticani* vocantur. Vide *Dausq.* et *Scalig.* *Adimadv.* ad *Euseb.* p. 175. *Emmenas*.

797 Qui saltus, Tiberine, tuos] Non originem, ut diximus supra. *Servius*.

Sacrumque Num. L. a.] Aut jam tunc sacrum, aut Prolepsis est. Nam consecratus est *Numicus* postquam inventum est illic cadaver *Æneæ*. *Id.*

Sacrumque Numici] Ἀναχρονισμός: nam sacratos demum est hic *flavius* postquam *Æneæ* cadaver illic inventum est. *Taubmann*.

798 Litus arant] *Litus fluminis*: ut, 'viridique in litore conspiciat sus,' *Servius*.

Rutuloque exerceat vomere colles] Ex

perlustrato hoc loco Statius Theb. l. iv. 'it Doricus ordo sub armis, Qui ripas, Lincæe, tuas, tua litora multo Vomere suspendunt.' Manilius l. i. dixit, 'exercita frugibus arva.' *Cerda.*

799 *Circæumque jugum*] Circa hunc tractum Campaniæ colebatur puer Jupiter, qui *Anxurus* dicebatur, quasi *ἀνευ ξυροῦ*, id est, sine novacula: quia barbam nunquam rasisset; et Juno virgo, quæ *Feronia* dicebatur. Est autem fons in Campania juxta Tarracinam, quæ aliquando *Anxiris* est dicta. *Servius.*

Circæumque jugum] Promontorium est Latinorum in Italia, Ptolemæo. Mela vocat Circes domum, ut ex illo adducit Ortelius; potuisset addere et Solinum cap. 8. Inde Circæi populi, de quibus magna mentio apud unum Livium, præsertim l. i. et vii. et Plinium iii. 5. Nescio an apte Germanus proferat Aristotelis locum *περὶ θαυμ. ἀκουσμ.* verba Aristotelis sunt: λέγεται δὲ περὶ Ἰταλίαν ἐν τῇ Κιρκιαίῳ ὄρει φάρμακόν τι φέεσθαι θανάσιμον: *Fertur in Circæo monte circa Italiam nasci venenum mortiferum.* Nam Virgilius videtur capiendus de loco, qui in Italia, non extra. Et cum promontorium in Latio agnoscat, ut dixi, Ptolemæus, ut ex illo notat Ortelius, de hoc sensu procedit. *Cerda.*

Quis Jupiter Anxurus artis Præsidet] In antiquioribus sane *Jupiter* unico p habetur. In Romano, et aliquot aliis, *Anxirus*. In aliis plerisque, *Anxyris* per y, ut Græce scribitur. Et *Anxiris* per i Latinum iis qui Græce nesciebant. *Pierina.*

Jupiter Anxurus, &c.] Colebatur, inquit Servius, circa Circæum jugum et Campaniæ tractum puer Jupiter, qui *Anxurus* dicebatur, quasi *ἀνευ ξυροῦ*, quia barbam nunquam rasisset, et Juno virgo, quæ *Feronia* dicebatur. Ab aliis autem Jupiter ipse *πολιεύς* colebatur: unde Athenis *διωδουλία* instituta, quæ et *διδοια*, et ipse *διωδουλίδης*: apud Aristophan. ab aliis

Delph. et Var. Clas.

ζῆνις πολιεὺς dictus: quanquam Aristot. lib. de Mundo, ἀπὸ τῆς πόλεως ὀνομάζεσθαι, sit auctor. Fortasse in Suppl. Æsch. ad *πολιὲν* δια alludit, *ζῆνα μέγαν σεβόντων, τὸν ζῆνιον δ' ἐπὶ ἑτατον δὲ πολὺν νόμον αἰσῶν ὁρῶν*. Pervenit ad me Jovis Anxuri simulacrum cum hoc argumento et specie, ut imberbis, et pene epleibus, solioque subnixus, altera manu pateram teneat, altera sceptrum, cum hac inscriptione, quæ simulacri oras ambitumque ab una parte percurrit: *Jovis Anxur*, a reliqua, *C. Vibius. C. F. C.* Quod mihi simulacrum respondere videtur alteri, quod et Jovi dictum est, sub imagine expressa insidentis pueri tergo Amalthææ capræ, et cornu ejus sinistra comprehendentis, cum hoc elogio, *Jovi crescenti*. Refert autem facie altera nomisma solam capram sine sessore, hoc circumjectam titulo, *Jovi conserv. aug.* Ger.

800 *Et viridi gaudens Feronia lucco*] Non vacat quod addidit viridi. Nam cum aliquando hujus fontis lucus fortuito arisset incendio; et vellent incolæ exinde transferre simulacra, subito revivuit. *Servius.*

Feronia] Græcis quoque *φερόνια* nemoris Dea, a ferendis fructibus; aliis *αἰνέφορος*, aliis *φλοιστόφανος*, *φεροσφόρη*, aliis. *Germanus.*

Feronia] Meminit Horat. Sat. i. 5. 'Ora manusque tua lavimus, Feronia, lympa.' Ad quem locum vide Torrentium. *Emmeness.*

801 *Qua Satura jacet atra palus*] Secundum hanc lectionem revera Saturam paludem intelligimus, sed alii *Astura* legunt: quod si est, paludem pro flumine posuit. Nam hand longe a Tarracina oppidum est Astura, et ejusdem cognominis fluvius. *Servius.*

Satura palus] Cælius xix. 25. docet, hanc paludem etiam *Pontinam* dictam, et olim xxiv. urbium fuisse capacem locum: in eoque agro, testibus Livio, Floro, et Agellio, memorabilem pugnam inter Val. Corvium

9 Y

et Gallum factum esse. *Taubmann.*

802 *Quærit iter vallis*] Satis figuratis verbis expressit flumen angustum. Contra de Tyberino ait, 'In mare prorumpit.' *Serrius.*

Conditur] Aliqui legunt, *volvitur*, nam de amne Horat. Ep. 1. 2. 'Labitur, et labetur in omne volubilis ævum.' Et Od. 14. 14. 'volvitur Aufidus.' et 14. 1. 'aquis volubiles.' De Asopo Nonnus l. xviii. Ἰχθὺς ἐλάσων, *vestigium volvens*. Sed retinenda vulgaris lectio: nam tametsi omnes fere id enuntiant per verba motus, ut cum Herodotus l. 1. dixit, de hac re loquens, ἐσβάλλει, et ἐξίει, et ἐκδιδοί, et simillimis alii; tamen et verbum *condo* cum motu, etiam in Latio est. Cæsar enim Gall. l. 1. 'condi in silvas' dixit. Sed cesso. *Cerda.*

Ufens] Coniunxit Poëta loca inter se vicina, ut apparet ex verbis Plinii 11. 5. 'A Circæ palus Pontina est; dein flumen Ufens, supra quod Tarracina oppidum, lingua Volscorum Anxur dictum.' Sic itaque Poëta jungit jugum Circæum, Saturam, id est, paludem Pontinam, Ufentem fluvium, Anxurem, id est, Tarracinam. Ait Servius, signari angustiam fluminis; nam 'iter quærit,' et 'conditur in mare,' cum contra de Tyberino, 'in mare prorumpit,' quo factus fluminis indicatur. De hoc amne Claudian. Paneg. Prob. 'tardatusque suis erroribus Ufens.' Cui *tardatus erroribus?* quia 'quærit iter per valles.' Uterque enim tam Virgil. quam Claudian, indicat varios flexus hujus amnis. Quia vero 'per imas valles,' ideo *gelidus*, id est, cum algore. *Idem.*

Ufens] Fabric. docet, perpetuo scriptum esse *Ufens*. *Taubmann.*

803 *Hoc mare advenit Volca de gente Camilla*] Prudenter post impletam commemorationem virorum, transit ad feminas. Ita enim et de Trojanis legitur, qui ultimum Amazonum auxilium postularunt; quæ res ab Ho-

mero prætermittenda est. Sane jam præsagium est infelicitatis futuræ, quod inter ipsa principia armantur et feminæ. *Serrius.*

Volca de gente] De Priverno Volscorum oppido, ut, 'Privernum antiqua Metabus cum excederet urbe.' *Id.*

804 *Agmen agens*] Nam agmen ab agendo. Tacit. Ann. 1. 'aguntque in primo agmine.' *Cerda.*

Florentis ære catervas] Ennius et Lucretius *florens* dicunt omne quod nitidum est: hoc est secutus Virgilius. Aliter Acyrologia est. Lucretius, 'Florebat navibus pontus.' *Serv.*

Florentis ære] Potius quam *fulgentes*. Scal. 14. 16. Sed tamen En. viii. 594. dixit, 'fulgentes ære.' Ennius, ut et Lucret. auctore Servio, dixerunt *florens* omne quod nitidum. Ita hic l. v. 'Tum mare velivolum florebat navibus pandis.' l. 14. 'luminā lucernarum florentia flammis.' Ita Cato; 'maro velis florere videres.' Statius: 'florentes lumine postes.' Vide Scalig. ad Manil. p. 471. Nov. Edit. et Not. Ge. 11. 6. *Taubmann.*

805 *Calathisæ Minervæ*] Minerva et armorum Dea est, et lanificii: sed Camilla animum ad arma sola contulit. *Serrius.*

Non illa colo calathisæ Minervæ] Lanificium significari arbitror, ut illo libro viii. 'Cui tolerare colo vitam, tempeque Minerva.' Turneb. xi. 22. Lanificium Romanis, inquit Lipsius Elect. 1. 17. impensæ curæ. Docent nuptiæ, in quibus sponsæ colus præferebatur cum lana: cingulum erat e lana, postes velati lana, omnia videlicet signa et indicia matronis operæ futuræ. *Pontan.*

Non illa colo calathisæ Minervæ, &c.] Locus Apollonii Arg. l. 1. ubi loquens de Lemniis feminis, ταῖσι δὲ βοῦκοῖσι τε βοῶν, χάλκειά τε δόνειν τεύχεα, πυροφόρους τε διατμέσθαι ἀρόβρας ῥηϊτερον πάσῃσιν Ἀθηναίης πέλεν ἔργον, ὧς αἰεὶ τὸ πάροιθεν ὀμίλειον: Quibus cura boum, aræque induere Arma, fertilesque scia-

dere terras, Gratius omnibus Minerva erat studiis, Quibus semper antea incumbebant. Huic Musæ etiam Silius institit l. II. exornans suam poësin, Hæc ignara viri, vacuoque assueta cubili, Venatu, et syltris primos dependerat annos: Non calathis mollita manus, operatave fuso, Dictynnam, et saltus, et anhelum impellere planta Cornipedem, ac stravisse feras immittis anabat. De magna illa viragine Tecla Basil. Seleticiensis. l. I. περί δὲ Ἰστών καὶ ἡλεκάνην ἡσχολασμένην. et alibi: ἰσὶ δὲ μᾶλλον, καὶ ἡλεκάνῃ προσκαθίσθαι, ἃ καὶ μόνα γυναιξίν, ὡς εἰπαὶν, ἢ φύσις ἀπέναιμεν: Sed tele potius, colloque adsidere, quæ sola munera, ut ita dicam, mulieribus natura attribuit. Plutarch. de Virtutib. mulier. ἐν ἰστοῖς ἡσυχίαν ἔχουσα. Inde ergo Camillæ laus, quæ non contenta donatis a natura sexui femineo, aspiravit ad laudes virorum. Trojane femine apud Calab. l. I. Ἀλλήλας ἄρνουν, ἀπὸ τοῦ δ' εἶρα θέντιο, καὶ τὰ λάρον, ἀλεγεία δ' ἐπ' ἔντα χείρας ἱάλλον: Se mutuo concitant, longe lanas abjiciunt, Et calathos, et ad sæva arma adjiciunt manus. Cerdæ.

Calathis] Hi in opere lanificii. Ovid. epist. 'Rasilibus calathis imposuisse manum.' Aristoph. Lysist. vocat καθάλεκον: idem alii. *Idem*.

Calathice Minerva] Minerva hic pro lanificio ponitur: apud Arnob. pro filo etiam legitur. At enim Æn. VIII. 'Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva,' est tenui pretio, quod et *Minerva* dicitur: ut quidem Serv. exponit: quanquam et hic lanificium non valde quæstuosum *Minervam* interpretatur Turneb. XI. 22. A calathis autem et operibus, ἐργάων *Minerva* dicta est, quæ ἔργα ubique dici, notat Pimpont. Taubmann.

807 *Cursuque pedum*] Bene *pedum* adjecit, ne per equum ejus gloria minueretur: quod ei objicitur: 'Quid tam egregium, si fœmina forti Fidis equo?' Serrius.

Cursuque pedum prævertere ventos]

Theocritus Eclog. VIII. πρόσθε θεῶν ἀνέμων: ante ventos currere. Callimach. hymno in Delum, ἀνέμοισιν ἐρίειν: contendere ventis. Homer. Iliad. x. θέων ἀνέμοισιν ὅμοιοι: currere ventis æmiles. Rursus Callimach. hymno in Dian. βάσσονας ἀνέμων: auris velociores. De equis Neoptolemi Calaber l. VIII. ἴσων δ' ἀνέμοισι φέρονται: feruntur cum ventis pariter. Nouns l. XXVIII. dat cuidam cursori ποδὸννεμα γοῖνατα: genua quibus ventosi pedes: et l. XXII. de Baccho ait, ἱκελος ἀβραις, similis ventis. Manil. l. v. 'Vixque rotis levibus summum contingere campum Vincentem pedibus ventos.' Non abit ab hac hyperbole illa Statii l. I. 'Illicet igne Jovis, lapsisque citatior æstris.' Et l. III. 'non ocynus alti In terras cadit ira Jovis.' Nec illa Pind. eld. Pyth. θεὸς δ' καὶ πτερῶν' αἰετὸν κίχης, καὶ θαλασσιῶν παραμείβεται δελφίνα: Deus, qui et alatum aquilam assequitur et marinum prævertit delphina. Nota sunt quæ de Lada omnes scribunt: et quæ Plinius variis locis, præsertim VII. 20. et quæ de Scipione Silius l. VIII. 'sæpe alite planta Ilia perfossum, campi per aperta volantem Ipse pedes prævertit equum.' De filio Atalantæ Statius l. VI. 'Narratur cervas pedes inter aperta Lycæi Tollere, et omissem cursu deprendere telum.' Cerdæ.

Prævertere ventos] Euripides quoque Achilles vocat ἰσάνειμον, et λαυηροδρόμων. Et Ladas quidam Alex. M. cursor tanta pedum velocitate memoratur, ut vestigia ejus in arena non apparerent. Porro de Cursoribus admiranda collegit Lipsius Epist. Centur. Ad Italos et Hispanos, LIX. Taubmann.

808 *Ille vel, &c.*] Sunt, qui hæc quatuor Carmina Virgilii non esse pertendunt: quæ tamen Quintil. VIII. 6. citat: atque ex Homeri Iliad. XX. mutnata, post Macrobr. Scaliger etiam notat v. 3. quæ digna sunt ut agnoscantur. *Idem*.

Illa vel intactæ segetis, &c.] Calpurn. Eclog. iv. 'viridis sic exultavit in arvo, Tangeret ut fragiles, sed non curvaret aristas.' Homer. Iliad. l. xx. *Ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον, οὐδὲ κατέκλον:* *Per summum asphodeli fructum currebant, neque frangebant.* Ab Homero Hesiodus, loquens de Iphiclo, *Ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον, οὐδὲ κατέκλον, Ἄλλ' ἐπὶ πυραμίνων ἀθέρων δρομάσκει πόδεσσι:* *Per summum fructum antherici currebat, neque frangebat, Sed per triticeas aristas currebat pedibus.* Sed Dio Chrysost. Orat. 33. loquens de equis Trojanis, ait ita fuisse veloces, *θοῦτ' ἐπ' ἄκρον θεῶν τῶν σταχίων:* *ut currerent per summa spicarum.* Pessime autem illi, quibus censendi jus est, amputant a Virgilio hos quatuor versus. Ad vestigia porro Virgilio Statius sna l. vi. 'vix campus euntem Sentit, et exilis plantis intervenit ær, Raraque non fracto vestigia pulvere pendent.' Rem hanc ita expressit Soph. in Ant. *κούφον ἐξέπας πόδα:* *levem attollens pedem.* Statius iterum eodem lib. 'alto per gramina sulco,' dixit ad rem eandem. *Cerda.*

809 *Aristas]* *Aristæ* sunt primæ spicæ partes, ab eo, quod primæ arescant, dictæ. *Servius.*

810 *Fluctu suspensa tument]* In aliquot veteribus codicibus, legere est, *fluctu tumentis*, quod minime placet. Non sum vero nescius, esse aliquos usque adeo naris supra modum emunctæ, ut quum quatuor illos versus legunt, 'Illa vel intactæ segetis per summa volaret Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas; Vel mare per medium, fluctu suspensa tument, Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas:' adulterinos eos judicent; ut qui a Virgiliana gravitate videantur alieni. Sed valeant tam severi Critici, quando in exemplaribus omnibus antiquis ea carmina reperiuntur: neque hyperbolica ea lascivia indecora est, præsertim in vir-

gine landanda, quum toleretur in Apollonio, in Polyphemi agilitate describenda, unde locum Poëta noster mutuatus est, cujus versus non apponui, quia sunt jam omnibus in promptu. *Pierius.*

811 *Tingeret]* Mergeret: ut, 'Tingat equos.' *Servius.*

812 *Juventus, Turbaque miratur matrum]* Ante, ornatum ejus: post, arma dicturus est. Unde hysteropteron in respondendo esse voluerunt: ut ornatum matres, viri vero arma mirentur. Sed melior sensus est, si, sicut dictum est, accipiamus. Ea enim sexus uterque miratur, quæ sunt posita contra opinionem; ut mirentur fæminæ arma in muliere, viri ornatum in bellatrice. *Servius.*

813 *Turbaque miratur]* Ducit ab Homero Odys. ii. Ursinus: *τὸν δ' ἔρα πάντες λαοὶ ἐπερχόμενον θεοῖοντο.* Ego ab Calab. l. i. qui simili plane ratione Penthesileam inducit adventantem ad Trojanum bellum: *ἀμφὶ δὲ τρώες Πάριον ἐσσύμενοι, μέγ' ἐδάμναον, εὖτ' εἰσίδοντο Ἀρεος ἀκαμάτοιο βαδυσσάμεντα θύγατρα:* *Trojani vero circum Undique irruentes, admirantur plurimum, Ut viderunt invicti Martis filiam cum altis tibialibus.* *Cerda.*

814 *Inhians]* Stupore quodam in ore patefacto. *Servius.*

Attonitis inhians animis] Velut ἐμβροημένοις. Sic et absolute, ni fallor, Lucr. l. i. 'Pascit amore avidos inhians in te, Dea, visus;' ita ut 'Pascit visus in te,' accipiamus ut Maro: 'Pascitur in magna silva,' &c. Non autem inhians in te: cum prædæ et prædam inhære dicamus, non in prædæ: et absolute alibi Maro dixerit, 'tennit inhians tria Cerberus ora.' *Germanus.*

815 *Velet honos levis humeros]* Poëtice luxuriat; nihil enim aliud dicit, quam tegi humeros regia purpura, quæ in summo honore. Sed docet te loqui extra vulgus. Apollon. l. i. inducit Venerem pari ferme modo

indutam, nam ex humero, ab humero, pergebat vestis, πῆχυν ἐπὶ σκαῖον, usque ad lætum cubitum. Cerda.

[*Fibula crinem, &c.*] Usus fibularum in feminis aperit Ælianus Var. hist. i. 18. τῶν δὲ χιτῶνων τὰ περὶ τοὺς ὤμους ἔχρι τῶν χειρῶν οὐ συνέβραπτον, ἀλλὰ περὶ αὐτὰ χρυσαῖς καὶ ἀργυροῖς συνέχεσι κατελμύσανον: Tunicarum eam partem, quæ est ab humeris usque ad manus, non consuebant, sed continuis fibulis aureis et argenteis constringebant. Sed latius patuit ejus usus, videlicet ad continendum omnem fluxum: nam Claud. Eutrop. ii. 'Carbaseos induta sinus post terga reductas Ueberibus propior mordebat fibula vestes.' Inde Nonnus l. xxxii. fibulam vocat κληῖδα χιτῶνος, clavam vestis. De Atalanta Ovid. Metamorph. viii. 'Rasilis huic summam mordebat fibula vestem.' Ergo Maro illas capiti attribuit, ut indicet frænatas esse comas, quod Claudianus Rap. l. iii. dixit, 'libertatemque comarum Injecta voluit tandem frænare corona.' Sed Camilla Virgiliana comas frænati fibula. Credo autem Græcorum ἀμυντα respondere Virgilianæ fibulæ. Dictus ἀμυντ, teste Eustathio, διὰ τὸ ἀμπεχεῖν τὰς τρίχας, a cohibendis crinibus. Sic

Pallas et Diana ab Statio Theb. l. ii. inducuntur cum flavo nodo in vertice. Sic sponsa apud Claudian. de vi. Cons. Hon. 'Substringitque comas gemmis.' Et Juno apud Nonn. l. xxxii. πλοκίην κόμην, comam implexam. Lucan. de Phœbade l. v. 'stringit vitta comas.' Idem.

816 *Lycium pharetram*] Quasi Lyciam. Ut legimus, 'Cretenses sagittas.' Servius.

Lycium ut gerat ipsa pharetram] Sunt antiqui codices, ubi ferat scriptum est. Sunt qui gerat magis proprium veliunt, et alterum illud ex paraphrasi adjectum esse. Est et ipsa pronomen, pro illa in antiquioribus exemplaribus: verum alterum hoc receptius. Pierius.

Ipsa] Et hoc in laude est, quod arma sua ipsa portarit, et quidem tantæ molis: nempe pharetram, et hastam myrteam præfixo ferro graviorem, qua pastores solent pugnare. Videatur et Turnebus xxiii. 22. *Tamb.*

817 *Pastoralem præfixa cuspidē myrtum*] Quia hac pugnare pastores solent. Servius.

Myrtum] Non hastam myrteam, sed ipsam myrtum. Statius, 'Lernæam jacit ille trabem.' Idem.

ÆNEIDOS

LIBER VIII.

1 *Ut belli signum, &c.*] Quemadmodum Poëta libro vii. Æneam suum, auspiciis divinis et blandientibus elementis omnibus, ad Italiam duxit; quam et descripsit, et catalogum copiarum Turni recensuit: ita deinceps persequitur, quantis animis atque apparatu in bellum utrinque itum

fuerit: præcipue quid Æneas, paucitati copiarum suarum diffidens, consilii ceperit: et quo pacto in somnis a Tiberino rem suam edoctus sit: neque auxiliis solum humanis, sed armis etiam divinis ornatus processerit. Inprimis autem admirabile est 'Clypei' illud (ut P. loquitur) 'non

enarrabile textum.' Et alioquin sic liber varietate rerum, elegantia, et eruditione certat cum reliquis, præcipue ou digressiones illas in historias, et orationes summo artificio compositas. Porro, quemadmodum Græcia, sub Agamemnone, in Troje excidium conjurabat in Aulide: ita hic sub Turno Latinum conjurat in Trojanorum reliquiis. *Tusmann.*

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce] Apud majores nostros tria erant militiæ genera in bellis gerendis. Nam aut legitima erat militia, aut conjuratio, aut evocatio. Legitima erat militia eorum, qui singuli jurabant pro republica se esse facturos: nec discedere nisi completis stipendiis, id est, militiæ temporibus, et *sacramentum* vocabatur, ut *Æn.* 11. 'Fas mihi Grajorum sacra resolvere jura.' Aut certe si esset tumultus, id est, bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus: quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, et exinde proferens duo vexilla, unum roseum, quod pedites evocabat, et unum ceruleum, quod erat equitum, (nam ceruleus color maris est, a cuius Deo equum constat inventum) dicebat, 'Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.' et qui convenissent, simul jurabant, et dicebatur ista militia *conjuratio*. Alii album et roseum vexilla tradunt, et roseum bellorum, album committiorum signum fuisse. Fiebat etiam *evocatio*. Nam ad diversa loca diversi propter cogendos mittebantur exercitus. Modo ergo duo sunt genera militiæ, *conjuratio* et *evocatio*, quippe in tumultu. Sane incongruum non est, quod signum belli, id est, vexilli elevationem Turno dat, aut quia de rege Latino dixerat supra, 'Rerumque reliquas habenas.' Aut quia Turnus furor incensus maluit ipse efficere quam jubere, ut omnes

abrupat moras: aut quia, sicut dictum est, Latinus, cui soli imperandi hoc jus erat, abstinnerat, et nemo, illo abstinente, parebat. Turnus ergo ideo hujusmodi officium arripuit, quia etiam ipse non imperabat, tamen prohiberi non poterat. *Alii autem signum generaliter dixit* (nam multa sunt) sed vexillum significat, quod est tractum a veli diminutione, ut *velum, vexillum*. Servius.

Ut belli signum, &c.] Vexillum imperatores habebant penes se in tabernaculo: et qui delectum olim habebant, in arce ponebant: cum prælium etiam erat committendum proponebatur tollebaturque vexillum, ut in lib. de bello Alexandrino: 'Quod mihi conspexit, celeriter vela subdaci, demitti antennis jubet, et milites armari, et vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naves sequebantur, idem ut facerent significabat.' Cæsar l. 11. de Bello Gallico: 'Cæsari omnia uno tempore erant agenda, vexillum proponendum, quod erat insigne cum ad arma concurrere oporteret, signum tuba dandum.' Vexillo igitur pugnandi dabatur signum, et in repentino tumultu prælii inopinati, ad arma concurrendi. Tollebat et signum, quod vexillum erat, qui rapide celeriterque milites contrahebat, ut hoc loco. Tollitur etiam signum ad præsidium comparandum et spem ostendendam confirmandosque animos: Cicero pro Marcello: 'Et his omnibus ad bene de omni Rep. sperandum, quasi signum aliquod sustulisti.' *Turnebus.*

Ab arce] Quoniam vexillum in arce poni solebat, quod esset specimen imperati exercitus. *Servius.*

Turnus] Namque Latinus sepeceat se tectis, rerumque reliquerat habenas, supra vii. *Fernob.*

2 Strepuerunt cornua] Quæ simul sonabant: ut, 'Æreque adscensæ conspirant cornua rauco.' *Servius.*

Et rauco strepuerunt, &c.] Similes

strepitus, et plane tragicos habes in Læcret. libro secundo: 'raucisono mirantur cornua cantu.' Et in Silio l. XIII. aspirante ad Virg. 'Isonuere tubæ passim, clariorque virorum, Tinnitusque simul litui, rancoque tumultu Cornua, et in membris concussa furentibus arma.' Pari fremitu Hom. Iliad. x. Ἀλῶν συργγὼν τ' ἐνοπλῆν, ῥυαδὼν τ' ἀνδράπων. *Cerda.*

3 *Usque acris concussit equos*] Hoc ad equites pertinet. Et utrum hoc epitheton equorum perpetuum est, an dum concutiuntur? *Servius.*

Concussit] Pro cursu excitavit. *Farn.*

Utque impulit arma] Hoc ad pedites. Est autem sacrorum: nam is, qui belli suscepit curam, sacrarium Martis ingressus, primo ancilia commovebat, post hastam, simulacri ipsius, dicens, 'Mars vigila.' Quidam sane suos equos et sua arma, de Turno, tradunt: scilicet, ut cæteris esset exemplum. *Servius.*

Utque impulit arma] Sæpius dictum est præpositionem in subsequente p in plerisque codicibus antiquis, in m minime mutari; id quod non in Virgilianis tantum exemplaribus est, verum etiam in Horatianis, Cæsarianis, Ammiani Marcellini historiis, et aliis auctoribus, qui vel Longobardiciis, vel ejus generis literis notati sunt. In illis enim Tineia præpositiones fere omnes in dictionibus incolumes habentur, ut hoc loco, *impulit* per n. Neque nescius sum Grammaticos adversus hanc scripturam rationem reclamare: quod illius literæ sonus ante p non nisi m sonare possit, quum necessarium sit, post eam particulam enuntiata, statim occludere labia secunda syllaba *impu*. Sed esto vi naturæ, m sonus ipsius literæ ante p pronuntiatur: quid obstat, ut et si aliter enuntiatur, non tamen integra scribi possit, quum alia pleraque sint, quæ aliter scribimus, aliter pronuntiamus, ut observat Velius Longus.

Ac ne Græcorum sermonem in testimonium adducamus, qui t quum scribunt ante n: d tamen pronuntiant, literæ illius remollita duritie: iidem γ ante γ, κ, χ, ξ, notant. Sed enim litteræ, quæ est n, pro γ scripto sonum exprimiunt. Nolumus nos eos superstitiosius imitari, ideoque *Angelus* non *Aggelus* scribimus, *Ancora* non *Agcyra*, *Anchises* non *Agchises*, *Phalanx* non *Phalagx*: ea enim sic Græce scribuntur, ἄγγελος, ἀγκυρα, ἀγχίσις, φάλαγξ. Sed m tamen aliquando quum scripsimus, alterius literæ sonum pronuntiamus, ut Quintiliano et Velio Longo testibus apparet, in *Multum ille*, et *Illum ego*. Quare me nihil offenderit, si quis in n etiam eandem esse rationem assernerit, et in præpositionem scribendo incolumem servaverit, pronuntiationis vero leges naturæ concesserit. *Pierius.*

4 *Extemplo*] Aut subito: aut re vera ex ipso templo, id est, post divina arma commota. *Servius.*

Extemplo turbati animi] Sic apud Val. Flacc. l. vi. ubi Mars impulit, et concussit currus: 'Protinus et castris fugit sopor, excita tela, Turbati coiere duces.' Docet observantissima Godesc. quæ particulæ sequantur post ut, ad rem subitam explicandam. Videlicet; *Ut, extemplo. Ut, statim. Ut, continuo. Ut, confestim. Ut, repente. Ut, postea. Ut, protinus.* Vide, ut firmet bonis auctoribus. *Cerda.*

Simul] *Simul et omne* dicit: id est, uno tempore, omnibus in unum coeuntibus. *Donatus.*

Tumultu trepido] Festino: more suo. Non enim timere poterant, qui pericula vincebant. *Servius.*

5 *Conjurat*] Notandum de re bona conjurationem dici posse. Ergo *conjunctio τῶν μέσων* est. *Idem.*

Conjurat] *Conjuratio* autem totius Latii, et tumultus, id est, timor multus, et concitatio tot populorum ad laudes Æneæ pertinent. Inservit etiam Æneæ hic tumultus: ne pere-

grinus in hospites, et socius in fœderatos impius videatur, si primus bellum moveat. *Donatus.*

Conjurat] Sic Statius Achill. l. 1. 'video jam mille carinis Ionium Ægæumque premi: nec sufficit, omnis Quod plaga Grajugenum tumidis conjurat Atridis.' *Emmeness.*

Juventus effera] Efferrata per furiam; ut, 'arma velit poscatque simul.' *Servius.*

6 *Primi]* Utrum ordine, an dignitate? *Idem.*

Messapus et Ufens] Bona electio personarum ad delectum habendum: unus eques bonus, id est, Messapus, mittitur: alter pedes egregius. *Id.*

7 *Contemptorque deum Mezentius]* Quis enim justius, quam sacrilegus, contra pios et præpararet bellum et gereret? *Servius.*

Contemptor deum Mezent.] Magna laus Ænææ, ut Mezentius contemptor Divum aliquando invenerit quem timeret. *Donatus.*

Contemptorque deum Mezentius] Qui sibi divinos honores et primitias offerri imperavit. *Farnub.*

Cogunt] Non congregant, sed vi cogunt timidiore. In qua re etiam ipsi duces timorem suum ostendunt. *Donatus.*

Cogunt] Συγκροῦσι, συναρπάζουσι, id est, in unum colligunt, ut quidem Nonius exponit: contra *Donatus*; invitos urgent. *Taubmann.*

8 *Vastant cultoribus agros]* Abducendo cultores, vastos et desertos efficiunt. *Sallustius* in *Jugurtha*, 'Vastus ab natura et humano cultu:' alibi, 'Quippe vasta Italia rapinis, fuga, cædibus,' hoc est, hominibus deserta. *Servius.*

Vastant] Vacuos faciunt abducendo cultores, ita vs. 571. 'viduasset civibus urbem.' *Scalig.* iv. 16. Atque hoc est quod ait *Veget.* i. 3. 'Ex agris præcipue, supplendum esse robur exercitus: armisque aptiorem esse rusticam plebem, quæ sub divo

et in laboribus enutritur.' Vide et *Lipsii Politic.* v. 12. *Taubmann.*

Vastant cultoribus agros] Quemadmodum *Virgilius* hoc loco agros cultoribus vastari dicit propter militiam; sic *Statio* pascua dicuntur vacuari proptereandem, *Achilleid.* l. iii. 'Dai bello pedites *Ætolus*, et asper *Acar-nau* Argos agit turmas: vacuantur pascua ditis *Arcadiæ*.' *Emmeness.*

9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem]* *Diomedes* postquam reperit ira *Veneris* a se vulneratæ, uxorem apud Argos cum *Cillabaro*, ut *Lucilius*, vel *Cometa*, ut plerique tradunt, turpiter vivere, noluit reverti ad patriam; vel, ut dicitur, ab adulteris proturbatus; sed tenuit partes *Apuliæ*: et edomita omni montis *Gargani* multitudine, in eodem tractu civitates plurimas condidit. Nam et *Beneventum* et *Æquumtuticum* ipse condidit, et *Arpos*, quæ et *Argiripa* dicitur, ad quam nunc *Venulus* mittitur: non *Arpinum*, quam constat esse *Campaniæ*: unde *Cicero* *Arpinas*. Sane sciendum *Apuliam* uno dictam vocabulo: sed hujus partem, quam *Diomedes* tenuit, *Messapiam* et *Peuceetiam* a duobus fratribus dictam, qui illic imperarent; item *Dauuiam*, a *Dauno* rege *Apuliæ*: a quo hunc *Diomedem* quidam hospitio receptum dicunt. Sane artificiose ad *Diomedem* mittitur, movenda est enim indignatio et metus *Diomedis*, ut subveniat Latinis contra *Trojanos*, vel ut eum quasi civis citius posset adducere. *Servius.*

Mittitur et magni] Magnum signum timoris, ut etiam ab externis auxiliis petant. *Donatus.*

Venulus] Hunc fuisse constat *Argivum*. Nam *Tyburns* est, ut ille indicat locus, 'Prædam *Tyburti* ex agmine raptam, Portat ovans.' Hunc alii *Lavini* imperasse olim tradunt. *Servius.*

Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem, &c.] Hujus legationis me-

minit Ovidius Metam. xiv. 457. 'At Venulus magnam profugi Diomedis ad urbem Venerat: ille quidem sub Iapyge maxima Dauno Mœnia condiderat: dotaliaque arva tenebat. Sed Venulus Turni postquam mandata peregit, Auxiliumque petit, vires Ætoli heros Excusat,' &c. *Emm.*

10 *Consistere*] Jam esse conditos, id est, fundasse civitatem. Plus est enim *consistere*, quam *tenisse*. Servius.

11 *Adiectum Æneam*] Quasi quem antea vicerat, ne desperet de victoria. *Donatus.*

Classi] Ita frequenter veteres, non in hac sola, sed in aliis vocibus. Sic *segeti*, pro segete: *capiti*, pro capite: *ruri*, pro rure: *vesperi*, pro vespere: *Carthagini* in Plauto, pro Carthagine. Sed de hac inprimis voce jam Achilles Statius. Nam Sisenna apud Nonium, 'perpetua classi.' Catull. 'Namque ferunt olim classi cum mœnia Divæ.' Idem, 'Per medium classi barbara navis Athon.' *Cerda.*

i ctosque Penatis] Ut major sit indignatio: et amat Poëta, quotiens adversum Trojanos poscuntur auxilia, Penatibus victorum crimen adscribere: ut apud Æolum, 'Ilium in Italiam portans victosque Penates.' *Servius.*

12 *Inferre*] Hic invidiam facit: ut, 'Inferretque Deos Latio;' proprie enim inferuntur Penates. *Idem.*

Regem se dicere posci] Unde illud est, 'Expectate solo Laurentum.' Et dicendo *posci*, agit subtiliter. Nam si non venit errore, sed fato, omnem sibi utique est vindicaturus Italiam, sine dubio et Diomedis imperium. *Idem.*

Regem se posci] Quasi dicat, Mentitur in hac re. *Donatus.*

13 *Multasque viro se adjungere gentis Dardanio*] Hic metum injicit, et bene non *Æneæ* dixit, sed viro *Dardanio*: ut non sit mirum si sequebatur hominem sibi cognatione sociatum: ut, 'Hinc Dardanus ortus, Huc repe-

tit.' *Servius.*

Multasque, &c.] Adjungit hæc vera, ut etiam falsa credantur. Vult igitur inferre timorem Diomedis, ut vel sua causa pellat Æneam: sed non tantum terrorem ut desperet de victoria, si properabit. Est autem in singulis repetendum, *edoceat*. *Donatus.*

14 *Dardanio*] Bene ita: non, *Æneæ*. ut minus sit mirum, si sequatur hominem sibi cognatione sociatum. Unde l. iii. 'Hesperia quibus idem Dardanus auctor.' Ibid. 'Hinc Dardanus ortus.' Et hoc nomen admonere etiam debuit Diomedem veteris odii in bello Trojano. *Taubmann.*

15 *Quid struat his captis*] Cum hæc etiam cœperit. Et participialiter dixit, ab eo quod est incipio, *cæptus* facit. Hinc est *cæptis*. *Servius.*

Quem, si Fortuna sequatur] Eventum pugnae cupiat. Si eum fortuna comitetur, quem finem suæ velit esse victoriæ, ipsum melius nosse qui jam antiquus est hostis. Ergo *quem* acute pronuntiandum, ut sit ordo, quem eventum pugnae cupiat fortuna sequatur. *Idem.*

16 *Eventum pugnae cupiat*] In aliquot antiquis codicibus, *cupiet* legitur: sed longe venustius *cupiat*. *Pier.*

Manifestius ipsi] Vult autem intelligi Æneam etiam contra Diomedem bella gesturum: non tantum propter præsens imperium, sed et causa hostilitatis antiquæ. *Servius.*

Manifestius ipsi, &c.] Ut qui Trojanos prius propiusque noverat. *Farnab.*

17 *Quam Turno regi*] Rutulorum duci, aut cui jus ad regnum Laurenti. *Farnab.*

18 *Talia per Latium*] Gerebantur, subaudis: et est formosa Ellipsis. *Servius.*

Laomedontius heros] Virtute et calliditate Laomedonti respondens. *Don.*

Laomedontius heros] Æneas. *Farn.*

19 *Cuncta videns*] Mente pertractans. Nam non videbat. *Servius.*

Cuncta videns] Id est, nihil ex iis

quæ hostes agerent illum latuit. *Donatus.*

Curarum fluctuat æstu] His verbis futuram præoccupat comparationem, quæ est Apollonii de verbo ad verbum. *Servius.*

Curarum æstu] Propter exiguas copias suas, et tantos hostiles apparatus. *Donatus.*

Fluctuat æstu] Utrumque verbum de mari est. *Servius.*

Curarum fluctuat æstu] Pulchre Sil. l. viii. 'undantes dolores.' Lucret. vi. 'Volvere curarum tristes in pectore fluctus.' Petron. 'in hoc dictorum æstu motus incedo.' Statius Theb. v. 'vario sic turbidus æstu Angitur.' Valer. Arg. v. 'Præcipue Æsonidem varios incerta per æstus Mens rapit undantem curis, ac multa novantem.' Catull. 'magnis curarum fluctuat undis.' Apul. l. iv. 'In cogitationis salo fluctuare.' Ammian. l. xv. 'In æstu mentis ancipiti.' Latini proculdubio a Græcis, qui pari energia. Oppian. Hal. v. *νοῦς δ' οὐ ἤντε κύμα ἐλείπει*: *Torquetur ei animus, tanquam fluctus.* Sophoc. in Electra, et de illa *σαλεύει, fluctuat.* Herodian. de Commodo, *κυμαίνουσαν οὖν ἔχον τοσαύταις φρονέσει τὴν ψυχὴν*: *Hubens animum tantis curis fluctuantem.* Joan. Chrysostom. hom. de Patient. *κύματα τῶν λογισμῶν.* Sic vicissim tranquillum animum dicunt *ἀκύματον*, et *ἀμβύμονα*, ut qui careat fluctibus curarum. Ad eum modum, quo dixit Synes. l. de Insomniis. *σχολάσασα τοῦ κατακλισμοῦ τῶν ἀγοράων αἰσθήσεων*: *Anima vacans forensium curarum diluvio.* Cerda.

20 *Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc*] Vel quod suis copiis bellum Itali adversus eum parabant, vel quod a Diomede vetere hoste suo auxilia postulabant. *Servius.*

Celerem] Ad corporis comparationem, quod tardum est, ut, 'Iterumque ad tarda reverti Corpora.' *Serv.*

21 *Perque omnia versat*] Sic in iv. de Didone, 'partes animum versabat

in omnes.' Synes. lib. de Insomnia. *οὐδὲν γὰρ ὅπως ὥστερ πνεῦμα εὐερέταλον*: *Nihil tam est versatile quam spiritus.* Homero satis fuit Iliad. i. *διεσπάρη μακρῆριζεν.* Isocrati, *δόξαν παραλλάττουσαν*, ut Virg. in iv. *alternanti.* Philo dixit, τῆς διανοίας ἀμφικλοῦς ἐχούσης, καὶ ἀντισταμένης: *variante animo*, atque in utranque partem vicissim propendente. Æschines, ἀπόρος ἐσκεῖσθαι. Græci omnes ἀπορεῖν, καὶ ἐκπορεῖν. Cerda.

22 *Sicut aquæ, &c.*] Illastro hanc comparationem aliis, qui similem in suis carminibus. Incipio ab Apollonio, a quo Virg. sed cum victoria. Ille itaque Arg. iii. *Ἥελου δὲ τίς τε δόμοις ἐκπάλλεται αἶγλη* "Ἴδατος ἐκινούσα. τὸ δὲ νέον ἢ ἐλπίητι, 'Hé pou ἐν γαυλῇ κέχρηται. ἢ δ' ἐνθα, καὶ ἐνθα' *Ὀσείη στροφάλιγγι τινάσσεται διπσοῦσα*: *Solis veluti aliquis in adibus resultat splendor* *Ex aqua exiliens quæ modo aut in lebece, Vel certe in situla infusa, huc, illucque Celeri conversione commovetur impulsæ.* De Annibale Silius l. vii. 'Nulla vacant incepta dolis, simul omnia versat, Miscetque exacuens varia ad conamina mentem. Sicut aquæ splendor radiatus lampade Solis Dissultat per tecta, vaga sub imagine vibrans Luminis, et tremula laquearia verberat umbra.' Non multum abit Claud. in descriptione orientis diei Rapt. l. ii. 'Impulit Ionios præmisso lumine fluctus, Nondum pura dies, tremulis vibratur in undis Ardor, et errantes ludunt per cæcula flammæ.' Credo habuit ante oculos Ovidium ita scribentem, 'Flamma nitore suo templorum verberat aurum, Et tremulum celsa spargit in æde jubar.' Valer. Arg. l. xiiii. dixit, 'Stagna vaga sic luce micant, ubi Cynthia cælo Prospicit, aut medii transit rota candida Phœbi.' Dere Virgillii Sidon. ep. ii. 10. 'Intus lux micat, atque bractratum Sol sic sollicitatur ad lacunar, Fulve ut concolor erret in metallo, Distinctum vario nitore marmor Percurrit

cameram, solum, fenestras.' Lucret. l. vi. non adhibet comparisonem, sed repræsentat idem cum reliquis, ita canens: 'Præterea Solis radiis jactatur aqua' Humor, et in lucem tremulo rarecit ab æstu.' *Idem.*

Tremulum lumen] Ennius in Menalippa: 'Lumine sic tremulo terra, et cava cæcula cudent.' Et Lucret. l. iv. 'Jamque rubrum tremulis jubar ignibus.' Et l. v. 'tremulum jubar hæsitat ignis.' Vide quæ fusc. l. vii. ad illud: 'splendet tremulo sub lumine pontus.' Præclare Sidon. ii. 2. de radio Solis, 'radio peregrinante.' Nam tametsi ille de cursu Solis loquitur, sed trahi huc potest. *Idem.*

23 *Sole percussus*] Aut vacat *re*: aut bene *percussus*; quia primo aquam ferit, inde postea tendit ad tecta. *Servius.*

Radiantis imagine Luna] Negant omnes Physici lumen lunæ aliud ex se reddere: et vituperatur hoc dicto Virgilius; quod tamen tolerabile est, quia non lunam, sed imaginem dixit lunæ, quam a Sole lumen accipere manifestum est. An ideo *radiantis*, ut quoniam Luna lumen de Sole mutuatur, idem videatur etiam ipsa efficere quæ de Sole procedit. *Idem.*

Imaginem lunæ] Lumen in laquearibus intelligit, lunæ imaginem exceptam, atque percussam, inquit Jul. Scal. Poëtic. v. 6. *Farnabius.*

25 *Laquearia*] Multi *lacunaria* legunt: nam *lacus* dicitur. Unde est in Horatio, 'Nec mea renidet in domo lacunar.' Non enim a *laqueis* dicitur, sed ab eo quod sunt lacus. *Serv.*

Summæque ferit laquearia tecti] Miror Servium eos non neglexisse, qui *lacunaria* legunt: quum vel ex Horatii exemplo, quod apposuit, syllabæ repugnantiam viderit, etsi multi polysyllaborum regulam usurpant. *Pier.*

Laquearia] Sic dicuntur summa ædiam a variis laqueis et sculpturis, quibus polita esse solent, ut de cælo dixit Manil. l. i. 'Hæc igitur texunt

æquali sidera tractu Ignibus in varias cælum laqueantia formas.' Non contemnendi tamen, qui ajunt, *lacum*, præter vulgarem significationem, esse etiam trabem planam in ædificiis; unde Lucill. 'resultant ædesque, lacusque.' Ergo a *lacu lacunar, lacunare, lacunarium*: et per antistæchon *laquear, laqueare*. Juvat hanc sententiam verbum rusticum, *ablaqueo*, quod non a *laqueis*, sed a *lacubus*: est enim *ablaqueare*, tanquam *ablacunare*, lacunas videlicet et fossas facere ad candices arborum. Inde 'ablaqueatæ vites' in Plin. et aliis. Ergo, si huic extremæ sententiæ adhærundum sit, in quam inclino; non tam *lacus*, aut *laqueare*, aut *lacunar* in ædibus erit trabs illa, plana, ut Grammatici explicant; quam cava illa, quæ in tectis apparent, nos *boudas* dicimus. Hoc enim magis consentaneum cum lacu, et *ablaqueo*. Lacus etiam in re simili, Sidonius meminit epistola secunda libr. ubi loquitur de cœnatione, quæ erat in triclinio. *Cerda.*

26 *Alitum*] Pro *alitum*: sed metri causa, ut diximus supra, addidit syllabam. *Servius.*

Alitum] Deflexit paululum a Lucret. l. iv. 'alitum genus, atque ferarum.' Nolit hoc ultimum, quia non omnes feræ noctu dormiunt, imo multæ tunc exeunt a latebris prædam facturæ. Alius imitator incogitanter *ferarum* diceret, quia sic Lucret. Stat. Silv. i. non contentus est, nisi tria adjungeret, ut sciamus illum explorasse Lucretium et Virgilium. Versus est: 'Alitum, pecudumque mihi, durique ferarum Non renuere greges.' Et Silv. v. 'tacet omne pecus, volucresque, feræque.' Seneca Rhetor. Controv. 16. ait, Virgilium expressisse in melius versus hos Varronia, 'Desierant latrare canes, urbesque silebant, Omnia noctis erant placida composita quiete.' Vide et longam descriptionem Apollon. l. iii. ab eo versu: Νύξ μὲν ἔστιν ἐνὶ γαίᾳ θύον ὑπὸ πᾶσι, &c.

Ceterum Latini Poëtæ *alutium*, pro *alutium*, imitatione Græcorum. Qui Homerum libarunt, sciunt esse in eo *φάνθεν*, pro *φάνθεν*: *ἀντιώσαν*, pro *ἀντιώσαν*: *ἐφ*, pro *φ*: *δραπε*, pro *δρε*: *στυγῆσι*, pro *στυγῆ*: *ἄταω*, pro *ἄτω*: *ἀταρτηρός*, pro *ἀτηρός*: *τεταγών*, pro *ταγών*: *ἡγορόοντα*, pro *ἡγορόοντα*: *ἔδνα*, pro *ἔδνα*: et millena. *Cerda*.

28 *Pater*] *Pater*, hic dignitatis nomen est; sæpius tamen divinitatis. Vide quæ diximus supra ad Georg. iv. 369. *Emmeness*.

Sub atheris axe] Id est, sub aëre. *Servius*.

Gelidique sub atheris axe] Est hoc, quod Horat. 'sub Jove frigido'; quod omnes, *sub divo, θραυθρον*. *Cerda*.

29 *Turbatus pectora*] Sic supra *Æn*. i. 232. 'Lacrimis oculos suffusa nientis,' ad quem locum vid. *Servius*. Plura vero hujus constructionis exempla si quis desiderat, adeat *Vechner*. *Hellenolex*. i. 5. in fine. *Emm*.

30 *Seramque dedit per membra quietem*] *Tardam*: quippe in bellicis curis. *Seram* autem pro *sero*, adverbium temporis in nomen deflexum. *Dedit* autem mire dixit: hoc est, indulxit quietem corpori suo. *Servius*.

Seramque dedit per membra quietem] *Stat*. *Theb*. iii. de *Thydeo*: 'animosaque pectora laxet *Sera* quies.' Nam dux et princeps esse debet vigil, et sero somnum capere, Ita de *Adrasto* idem *Stat*. i. viii. 'sed agit miseranda potestas Invigilare malis.' Et de *Annibale* *Sil*. i. xii. 'vigil ille, nec ullam *Ad* requiem facilis.' Eundem *Polyb*. i. iii. inducit vigilantem *δλη νυκτι*, *tota nocte*. Laudatur *Julianus Cæsar* ab *Ammian*. i. xxvi. quod exurgeret, cum versabatur in bello, 'nocte dimidiata.' *Cerda*.

31 *Huic deus ipse loci*] Cum ipse fluvius *Tyberinus* sit, quid ita intulit *Deus* fluvio? *Tyberinus* enim *Deus* genius loci. *Servius*.

Tiberinus] Bene *Tiberinus*, quia supra dixerat *deus*. Nam in sacris

Tyberinus, in *Cænolexia Tyberis*, in poemate *Tybris* vocatur. *Idem*.

32 *Populeas, &c.*] Similis attollentis se fluminis imago placita *Statio*, credo ex perlustrato *Virgilii* loco, apud quem *Vulturius Silv*. i. iv. 'Crinem mollibus impeditus ulmis *Vulturius* levat ora.' Et *Ismeus Theb*. i. ix. 'levat aspera musco Colla, gravemque gelu crinem, ceciditque soluta Pinus adnla maru, demissaque volvitur urna.' Ut etiam *Claudian*o de vi. *Cons. Hon*. ubi de *Eridano*: 'ille caput placidis sublime fluentis Extulit, et totis lucem spargentia ripis Aurea roranti micuerunt cornua vultu.' Ibidem de aliis animalibus, 'frondentibus humida ripis Colla levant pulcher *Ticinus*, et *Addua* visu *Cærus*, et velox *Athesis*.' Et de *Tyberino* *Paneg. Olib*. 'illicet herbis Pallentes thalamos, et structa cubilia musco Deserit, atque domum Nymphis commendat herilem.' Apud *Sil*. quoque i. iv. *Juno* apparet *Annibali* sub forma *Thrasimeni* lacus, 'Et madidæ frontis crines circumdata fronde *Populea*.' *Ausonius* de *Mosella*, 'Exeris auratæ *Taurinæ* frontis honorem.' *Cerda*.

Senior] Atqui ubique eum flavum dixit: sed *senior*, aut propter spumas dictum est: aut ad reverentiam pertinet. Sic *Lucanus* urbe *Roma* adhuc florente, '*Turrigero* canos effundens vertice crines.' *Servius*.

Visus se attollere] Huc aspiravit *Statio* *Theb*. iv. 'Amnis adhuc imis vix truncam attollere frontem *Ausus* aquis.' Et *Val. Arg*. iv. ubi de *Hyla*, 'Ecce puer summa se tollere visus ab unda.' *Cerda*.

33 *Tenuis glauco velabat amictu Carbatus, et crinis umbrosa tegebat arundo*] Fluviale aquam purificationi aptam latenter ostendit in tantum, ut etiam harundinibus, quæ fluminum germina esse non dubium est, purificatio rite celebretur. Ideo, inventa occasione, poëta ab harundinibus tectum flu-

vium inducit, ut doceat hoc etiam harundinibus in purificatione quod per aquam impleri posse, sicut in sacris traditur. Ideo et ubique fluminibus harundinem dat, ut l. x. 'Velatus harundine glauca Mincius,' et Ge. xi. 'Ripis fluvialis harundo.' Quod autem ait, *tenuis glauco velabat amictu Carbasus*, docet quædam sacra pure a linteatis debere fieri. *Carbasus* autem genus lini est: 'Linum' vero, ut ait Plinius, 'melius irrigatione fluminum quam pluvia nascitur.' Ideo et vestis linea fluminibus tanquam propria datur. *Serv.*

Tenuis glauco velabat amictu] *Glaucus* et *ceruleus* color tribuitur fluvialibus et marinis Diis, ut Virgilius hoc loco. Paterculus: 'cum ceruleatus et nudus caputque redimitus arundine, et caudam trahens, genibus innixus, Glaucum saltasset in convivio.' Nam *ceruleatum* dicit ceruleo indutum amictu: sic, quia vitreus color glauco et ceruleo proximus est, *Circe* dicitur *vitrea* Horatio od. i. 17. pro aquarum accola et maritima, et tanquam aquarum nympha, cum aquarum color vitreus sit, et nymphæ apud Maron. lanificium exerceant, Ge. iv. 'Carpebant hyali saturo fucata colore:' id est, vitri. *Turnebus.*

34 *Carbasus]* Genus est lini, *καρπασον* Græcis: quod Pausanias l. i. negat igne consumi. E carbaso autem texebantur et tenuissima vela: *Turn.* xxiv. 40. De toto hoc loco vide et *Servium*. *Nonius*: 'Carbasus, pallium quo fluvii amictuntur.' *Tamb.*

Carbasus] Vestis carbasina, glauca, fluvio concolor. *Farnab.*

35 *Tum sic adfari]* Sabaudis, *visus*. *Servius.*

Curas his demere dictis] Habitum futuræ orationis ostendit. *Idem.*

36 *O sate gente deum]* Alibi, 'Deum certissima proles,' et 'sate sanguine divum.' Sane interdum hæc epitheta non vacant, sed vim hortandi obtinent. *Idem.*

O sate] Metaphora hæc venustissima et nsitatissima. *Sophoc.* *Ajacæ:* σπέρμα Λαργίου πατρός. *Pind.* Od. vi. *Olymp.* de *Hercule:* σεμνὸν θάλος 'Αλκαίδῃα et Od. ix. σπέρμα μέγιστον. *Philostrat.* *Imag.* ἄρρεν στείρει. *Hom.* Il. ii. ἔξος Ἄρην. *Plutar.* Porciam Catonis Uticensis filiam vocat εὐγενῇ χάραν ἐκτεκνώσασθαι, *terram fertilem ad liberos procreandos.* Superiora sunt, *semen, germen, ramus.* *Cerda.*

Gente deum] Ita sæpe *Æneam* suum nobilitet *Æneus* hujus *Heroem*; ut, cum ait, 'Deum gens, *Ænea*,' 'Deum certissima proles,' et sæpe alias. *Hom.* de suis *Heroibus:* ἱκελος θεῶ, θεοειδής, θεογενής, διογενής, θεοεικελος, ἀντίθεος, διοτρεφής, ἰσὶ θεοῖς, δῖος, θεῖος, θεοῖς ἐναλίγκιος, et alia hujusmodi. *Idem.*

Urbem Qui revehis nobis] Ut, 'Ilium in Italiam portans:' urbem ergo pro civibus posuit. *Servius.*

Revehis] Propter *Dardanum.* *Idem.*

Urbem Qui revehis] Ita *Ilioneus* l. vii. supra. 'Hinc *Dardanus* ortus huc repetit.' *Farnabius.*

37 *Æternaque Pergama æroas]* Pro 'servas et æterna facis,' id est, efficis ut æterna sint. *Servius.*

38 *Expectate solo Laurenti]* Dat adfectum etiam locis. Ut, 'Ipsæ te, *Tityre*, pinus, *Ipsi* te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.' *Idem.*

Expectate solo Laurenti] In antiquis aliquot codicibus, *expectate*: quamvis nonnulli adimant s, quum opperiri significat. *Pierius.*

Expectate] Hæc lectio firmat illam l. vi. 'tuaque expectata parenti *Vicit iter durum pietas*?' Ubi tamen aliqui, *spectata*, non male ad eum modum, quo 'explorata fides,' dixit *Stat.* *Silv.* iii. Ceterum huic excursui similis ille *Electræ* apud *Soph.* ubi illa anxie expectat fratrem *Orestem*, διδὲ εὐφρονὶ βήματι μολόντα τάνδε γῆν: *venturum in patriam terram felici Deorum cursu.* Neque dispari affectu *Antiphila* apud *Terent.* *Heautont.* Act. ii.

sc. 4. 'O mi expectate Clinia, salve.' *Cerda.*

39 *Hic tibi certa domus*] Quod superius ab Apolline poposcerat, hoc nunc indicat Tyberis: ut, 'Da propriam, Tymbræe, domum, da mœnia fessis.' *Servius.*

Ne absiste] Inemendate legitur *adsiste*, in plerisque codicibus etiam antiquis: quum *absiste*, dubio procul sit legendum. Ait enim Tyberinus, Tameis tantis bellorum motus insurgit, ne tamen animum desponde, sed quod instat, audacter exequere. *Pierius.*

40 *Tumor omnis et iræ Concessere deum*] Quidam *concessere*, pro *diacessere* accipiunt. Alii ita tradunt, qui nondum concesserunt, sed utiliter dissimulant; sed aliqua hemistichia in Virgilio tam sunt sensu imminuta, quam verbis, ut ecce hoc loco. Namque non possumus intelligere quiescisse omnem tumorem et iram Deorum, cum et adhuc inimica sit Jimo; et ad Trojanorum perniciem addantur alia numina, ut Furia, aut Juturna. Unde mire quidam conclusit hunc versum dicens, 'Concessere Deum profugis nova mœnia Tencris.' *Concessere* ergo indulserunt vel cessarunt, id est, permiserunt; ut, 'Nec si muneribus certes concedat Iolas,' id est, permittat, indulgeat; et 'Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem.' Quod si ita acceperimus, ut dicat Tencros constituere civitatem, nec ea numina, quæ irata sunt, vetant, nihil erit contrarium. Nam et ipsa Juno hoc dicit: 'Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis, Atque immota manet fati Lavinia conjux.' Hic autem sensus, etiamsi detrahas subauditionem, potest accipi a superioribus: ut sit, 'Tumor omnis, et iræ Concessere Deum,' ut, 'Hic tibi certa domus, certique penates.' *Servius.*

Tumor omnis et iræ Concessere deum] In veteribus omnibus codicibus quot-

quot habui, *tumor* legitur, quod physice dictum esset. Effusa enim bile jecur intumescit, inde oritur exarscenscens. Unde apud Horat. 'Veni meum fervens difficili bile torquet jecur.' Et alibi Virgilius, 'Tumida ex ira tunc corda residunt.' Deque Meleagro apud Ovidium est, 'Tumida frendens Mavortius ira.' Neque tamen displicet *tumor*, quia Juno ea tot, quæ eventura erant, metuos, veterisque memor belli, tantas exciterat turbas. In timore præterea *tumor* est, ut Cornelius Fronto tradit, ut in metu motus animi, in formidinis interdum ratio, in pavore nil non puerile. *Pierius.*

Tumor omnis et iræ] Salmasius hic non *timor*, quod Pierio non displicet, sed *tumor*, legit; et loci hujus auctoritate hanc vocem restituit Julio Capitolino in Pertinace c. 11. 'Sed quum Tansius quidam, unus e Tanageris, in iram et tumorem milites loquendo adduxisset, hastam in pectus Pertinacis objecit.' Quo loco ante illum legebatur *timorem*; sed ut recte ibidem Vir summus, 'nunquam iram cum timore.' *Emmeness.*

41 *Concessere deum*] Vide, ut explicui. Nam Servii nugæ non fero: et quis feret assutellam illam? Ejus argumento facile occurras; nam Virg. non dixit, cessasse iras omnium Deorum: et ad ejus sententiam satis est, Jovem, et alios commutatos: de quo tamen in 11. 'ferus omnia Juppiter Argos Transtulit.' Hic igitur Deus jam mitis. Sic Neptunus, qui fundamenta Trojæ quassavit, postea se mitem Trojanis in naufragio præbet; et in v. etiam favet naviganti Æneæ ad preces Veneris. Cum enim alius hemistichium suppleverit, nescio cur *mire* factum dicat Servius. De imitatione breviter. Huic loco hæret Silius l. VIII. ubi Anna apparet Annibali, excitatque ad bellum. Lege ab eo loco, 'Omnia jam placata tibi manet ira Deorum,' &c. Et postea

ipse Annibal, 'placavimus iras Cælicolam, redeunt Divi.' Inde apud eundem Paulus obtestatur Varronem temere ruentem ad bellum, hunc in modum: 'cladi parce obviis ire, Dum transit Divum furor, et consumitur ira Fortunæ.' *Cerda*.

42 *Janque tibi, ne vana putes hæc flagere somnum*] In Romano codice, nec vana putes legitur, quod minime displicet. Sed et ne recte. *Pierius*.

Ne vana putes] Quia solent multi in somnis decipi, dat signum, quo cognoscat hoc somnium verum esse. *Donatus*.

43 *Litoreis ingens, &c.*] Licet possimus etiam de fluvio *Itus* dicere; ponit tamen discretionem, ut hic, *sub iticibus*. Paulo post, 'Viridique in litore conspicitur sars.' Hanc autem porcā, ut diximus supra, seorsim habuere Trojani, quam amissam in Campania invenerunt cum fœtu circa Laurentem agrum: quam ideo *Æneas* immolavit Juvoni, quia ipsa dicitur Terra: ut est, 'conjugis in gremium lætæ descendit.' Scimus autem hoc animal mimicum esse frugibus: ut caprum vitibus, qui *Libero* immolatur. Alii de ea sue dicunt, habuisse eam Trojano, et ubi primum generasset, ibi certam spem sœdis concepissee. Alii in litore Laurenti inventam, quam secutos Trojano in eum montem pervenisse, ubi postea *Alba* a colore porcæ, *Longa* a positione, sit condita. Sane et *litoris* et *litorulibus* dicitur. *Servius*.

Litoreis ingens, &c.] Heleni idem vaticinium iisdem verbis prolatum habes l. III. *Farnab*.

44 *Triginta, &c.*] Apto hic verba Varron. de Re Rust. 'Parere tot oportet porcos, quot mammas habeat: si minus pariat, fructuariam idoneam non esse; si plures pariat, esse portentum. In quo illud antiquissimum fuisse scribitur, quod sus Lavinii *Æneæ* triginta porcos peperit albos. Itaque, quod portenderit factum xxx. annum, ut Lavinenses condiderint

oppidum *Albam*. Hujus sus, ac porcorum etiam et nunc vestigia apparent.' Juvenal. Sat. XII. de hac sue, 'lætis Phrygibus mirabile sument, Et nunquam visis triginta clara mamillis.' Meminit ejusdem et Tertul. l. I. contra Marcion. *Cerda*.

Triginta capitum, &c.] Porcelli 30. signant annos totidem, quibus exactis, Ascanius conditurus erat urbem, a sue *alba* dictam, *Albam*: 'Et stabit Alba potens, alba suis omine dicta.' Propert. IV. 1. *Farnab*.

Enixa jacebit] Participio utena tangit historiam. *Servius*.

45 *Solo recubans*] Solo videtur abundare. *Servius*.

Solo] Non abundat vox, o Servi, ut tibi placitum; imo necessaria est, ut notetur solum urbis condendæ. *Cerd*.

47 *Ex quo*] Qua ratiocinatione. *Servius*. *Redeuntibus annis*] Ex Lucret. l. I. 'Quinetiam multis solis redeuntibus annis.' ubi docuit Lambinus expressam a poëta vim Græcæ vocis *ἐναυρds*, tanquam in se rediens. Quod et supra apertius Ge. II. significavit Maro: 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.' *Germanus*.

49 *Haud incerta cano*] Ab Plin. III. 5. Tybris dicitur 'vates, ac monitor religiosus.' Loquitur de inundationibus, quibus semper futurum aliquid nuntiabatur. *Cerda*.

Quod instat] Quod solum ex laboribus restat. Cura enim *Æneæ* præsentis fuerat necessitatis. *Servius*.

51 *Arcades his oris, genus a Pallante profectum*] Euander Arcas fuit, nepos Pallantis regis Arcadiæ. Hic patrem suum occidit, suadente matre Nicostrata, (quæ etiam *Carmentis* dicta est, quia carminibus vaticinabatur.) Alii ipsam Nicostratam, matrem Euandri, cum esset centum decem annorum, a filio peremptam tradunt. Constat autem Arcadas plurimum vixisse, in tantum, ut quidam usque ad trecentos annos vivendo pervenerint. Ipse autem Euander, dimissa provincia sua, exilio,

non sponte, compulsus venit ad Italiam, et pulsus, Aboriginibus tenuit loca in quibus nunc Roma est, et modicum oppidum fundavit in monte Pallatino, sicut ait Varro, 'Nonne Arcades exules confugerunt in Palatium, duce Euandro?' Hic autem mons Palatinus secundum Virgilium, a Pallante avo Euandri est dictus: secundum Varronem et alios, a filia Euandri Pallantia ab Hercule vitata, et postea illic sepulta. Alii a Pallante, qui de filia Euandri natus, et ibi sepultus est immaturæ ætatis. Alii a filio Euandri, qui post mortem patris seditione occisus est. Alii a balatu, *Ballanteum* volunt dictum. Et exinde per Antistoichou, id est, mutata littera, *Pallanteum* dictum. Sed si a balatu hoc nomen venerit, *pa* longa est: sicut eam Martialis ponit plerumque. Si autem a Pallante, *pa* brevis est, ut eam ponit ubique Virgilius, secundum suam opinionem. *Servius*.

Arcades] Brevitate utitur, ne tædio afficiat Æneam. Genus enim dicit et nomen et urbem, et spem dat auxilii ab iis, qui et ipsi hostes sint et peregrini, quos iure oderint Latini. *Donatus*.

Genus a Pallante profectum] Profectum ad has oras genus a Pallante, non a Pallante profectum. *Servius*.

52 *Qui regem Euandrum, qui signa*] Id est, qui regis Euandri signa secuti; ut, 'Sanguine placastis ventos et virgine cæsa,' pro sanguine virginis cæsa. *Idem*.

53 *In montibus*] Ut diximus supra, est in minoribus illis collibus. An pro monte, an inter montes? *Idem*.

Posuere in montibus urbem] Pari forma Sil. l. xii. 'sedes posuere.' Et Horat. Ep. i. 10. 'Ponendæque domo quærenda est area primum.' Sic Æn. vi. 'posuit templa.' Et Juven. Sat. 12. 'pono altaria.' Hi omnes pro ædifico. Ait vero *in montibus*, quia urbs Roma sita in septem arcibus, ac proinde urbs quoque Euandri, quæ, juxta Pausaniam, pars Romæ. *Cerda*.

54 *Pallantis proavi*] Confundit nomina, ut plerumque solet: nam avus fuit. Sic et illud dixit, 'Luco tunc forte parentis Pilumni Tornos.' Et alibi, 'Pilumnusque illi quartus pater.' A quibusdam tamen hic Pallas, auctor Euandrii generis, Ægei filius fuisse dicitur, qui a fratre Theseo Athenis regno pulsus, ad Arcadium venit, et ibi regnum tenuit: et hoc poëta quasi Romanis dicit, nam ad Æneam non pertinet. *Servius*.

Proavi] Imo avi: nam Euander Arcas nepos erat Pallantis Arcadii regis. *Taubmann*.

Pallanteum] Cecidisse in hac voce alterum cum n ævo politiore testis mihi est locupletissimus, et instar mille scriptorum, Dionysius Halycarnasseus l. i. Παλάντιον, ὃς ἀπὸ τῆς ἐν Ἀρκადίᾳ σφῶν μητροπόλεως νῦν μένει Παλάντιον ὑπὸ Ῥωμαίων λέγεται συγχύαντος τοῦ χρόνου τὴν ἀκρίβειαν, καὶ παρέχει πολλοῖς ἀτόπων ἐτυμολογιῶν ἀφορμὰς: Palantium quasi a sua in Arcadia metropoli: nunc tamen Palatium a Romanis dicitur, temporis lapsu confusæ scriptionis accurations, præbuitque hoc multis absurdarum occasionem etymologiarum. Absurdas illas apud Festum invenies. Expressim Dionysius: Χρόνος δὲ ὕστερον μετέθεσε τὸ ὄνομα ἐν ἀναρρέσει γραμμάτων τοῦ τε Λ καὶ τοῦ Ν: Procedente tempore excidit ea vox, sublatiis literis L et N. *Dansquius*.

55 *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina*] Ducunt, aut gerunt, aut in longum trahunt. Et bene præstandorum auxiliorum exprimit causam, ne magis Turno, quasi Græce, favere credantur. *Servius*.

Hi bellum assidue ducunt] Ducunt, non gerunt, dixit, ut ostendat belli continentiam, et usitatum exercitum belli cum vicina gente, ut Græci δοκεῖν πόλεμον, et ἄγειν, hoc est, ταλμοτροφεῖν, quod accedit ad illud Æschyli κατηλέειν πόλεμον, ad quod aludens Ennius, 'Non cauponantes bellum, sed belligerantes.' *Horn*. ἀπρηκτον πόλεμον πολέμῳ. *Gott*.

56 *Fœdera iunge*] Legitur et *fœdera iunge*. Servius.

57 *Ipsæ ego*] Pollicetur homini ignaro viam se ostensurum. Donatus.

Recto flumine ducam] Non ad naturam alvei referendum est; nam ait, 'et longos sperant flexus;' sed recto fluminis itinere, quia non sunt erranturi: et sic dixit, ut, 'Tunc se ad Cæjetæ recto fert litore portum,' hoc est, a litore non recedens. Sic ergo et nunc *ducam*, a litore fluvii non recedentem significat. Est et alia expositio, ut *recto flumine* edomito, frenato, et in tranquillitatem redacto intelligamus: quod etiam fecit; ut, 'Mitis ut in morem stagni placidæque paludis.' Ut sit *recto*, præteriti temporis participium, ab eo quod est *rego*. Servius.

Recto flumine] Alii legunt, *tecto*, silva scilicet et arboribus, quia Tiberis flexuosus. Farnab.

58 *Adversum remis superes subvectus ut amnem*] In codicibus aliquot, mutato numero *adversum superes remis*. Sed concursus ille syllabarum *sum, su, res, re*, molestam præ se fert asperitatem. In aliquibus autem manu scriptis, versus hic non habetur. Pierius.

Adversum] Polyb. Hist. l. III. *ποταμόμαχοι τὴν ποταμὸν ἐναντίοι τῷ πρὸς πρὸς τὸν ποταμὸν*. Itaque, quod nos 'adverso flumine,' ille, *ἐναντίοι τῷ πρὸς πρὸς*. Ibidem præclare alio flexu, *τῆς τοῦ πρὸς πρὸς* *βίβας*, et ideo statim pari consecutione, *βίβας* *πρὸς τὸ πρὸς*, quod Virg. *subvectus*. Cerda.

Subvectus] Sidon. l. 5. 'per ostia adversa subvectus.' Tacit. Annal. l. II. 'Nilo subvehabatur.' Idem.

Subvectus] Livius l. IV. dec. 3. 'Flumine adverso subvectum.' Taub.

59 *Surge age, nate dea*] In Romano codice, et quibusdam aliis, non habetur *age*. In nonnullis altera manu superadditum, quum antea legere-
tur, *surge o nate Dea*. Sed omnino *surge age* magis placet. Missum fa-

cio *gnate Deum*, quod et ipsum in veteri habetur codice. Pierius.

Primis] Proprium cadentibus astris, cum primum nox occiderit: et dictum juxta vulgarem opinionem, tanquam oriente die occidant astra. Servius.

Primisque cadentibus astris] Dictum jam Æneid. II. Sed quid, *primis astris*? Placeat scholion Servii. Id est, primum cadentibus, cum primum nox occiderit. Sed ego hic morem aperio, quem Poëta attingit: ad quem audiendus interpretes Apollon. *τοῖς μὲν οὖν κατοικομένοις περὶ τοῦ ἡλίου δυσμὰς ἐναγίζομεν, τοῖς δ' οὐρανίοις ὠδὴν τὴν ἑω τοῦ ἀνατέλλοντος ἱεροῦμεν: Mortuis circa occasum Solis parentamus, caelestibus autem aurora tempore sub exortum Solis sacrificamus.* Ergo, quia Junoni res sacra fieri præcipitur, ideo 'cadentibus astris.' Inde postea, 'Surgit, et ætherii spectans orientia Solis Lumina.' Cerda.

60 *Junoni fer rite preces*] Sicut etiam Helenus monuit. Et sic *fer preces*, quemadmodum *sacra ferri* dicimus. Servius.

Junoni] Matutinum tempus congruum sacrificiis ostendit. Docet potentum iras, supplicando potius, quam repugnando superari. Donat.

Junoni fer rite preces] Eodem consilio adhibetur præceptum a Tybri, quo ab Heleno in Æn. III. Vide. Est vero *ferre preces*, quod in VI. *fundere preces*. Et *ferri* dicuntur preces, quia res sacræ. Sic ferre Diis thura, solemnia, piacula. Seges exemplorum, tum in Brisson. tum in Heraldo ad l. VII. Arnob. Cerda.

61 *Supplicibus supera votis*] In Romano quidem codice, *votis* legitur. Sed in plerisque aliis, *donis*: ut idem repetatur, quod in Æn. III. præceptum ab Heleno fuerat. Tametsi Ti. Donatus *votis* agnoscit utroque loco. Pierius.

Victor honorem Persolves] Bene ei adimit bellicam curam, promittendo voti fore compotem. Servius.

Delph. et Var. Clas.

Virg.

9 Z

Victor] Beneficiorum meorum ex voto compos. *Taubmann.*

62 *Ego sum*] Non arroganter, sed necessario laudat suum officium. *Donatus.*

Ego sum, pleno quem flumine cernis] In codicibus aliquot antiquis legere est: *ego sum, quem pleno gurgite cernis.* Sed altera lectio magis omnino recepta. *Picrius.*

Pleno flumine] Arroganter: ut et de Ismeno Stat. Theb. l. ix. 'Jamque super ripas utroque exstantior ibat Margine.' Quod in Æn. iii. dixerat, 'magnoque in aggere ripas.' Et de Vulturno Sil. l. iv. 'Et ripas habitare nescientem.' Hujusmodi fluvii πληρούμενοι dicuntur ab Simocatt. vii. 17. De Tyberi, sed in tempestate, Plin. viii. 17. 'Alveum excessit, ripis alte superfunditur, innatat campis.' Est hoc, quod de Lyco amne Curt. l. iii. 'Majore vi ac mole agentem undas.' Hom. Iliad. v. πλῆθον, τι ποταμῷ. Plutarch. in Alexand. plenum fluvium vocat μετέωρον. *Cerda.*

63 *Stringentem ripas*] Radentem, imminuentem; nam hoc est Tyberini fluminis proprium, adeo ut ab antiquis *Rumon* dictus sit, quasi ripas ruminans et exedens: in sacris etiam *Serra* dicebatur. Unde ait nunc, 'et pingua culta secantem:' in aliqua etiam urbis parte *Terentum* dicitur, eo quod ripas terat. Alii *Stringentem* juxta veterem morem dictum intelligunt. *Stringere* enim significare dicunt, tactu modico præterire: ut ipse ait in x. 'Magno strinxit de corpore Turui.' *Servius.*

64 *Caruleus Thybris*] Altus, profundus. *Idem.*

Cælo gratissimus] Pro his qui in cælo sunt. *Idem.*

Cælo] Sic δόμοις, pro τοῖς οὐρανῷ τῷ δόμῳ, dictum ab Æschylo in Agam. Ursinus notat, eo versu, Δόμοις δὲ ταῦτα καὶ Κλυταμνήστρα μέλει Εἰκός; *Par est, hanc rem curæ esse domibus et*

Clytemnestra. Ergo cælo, pro cælestibus. *Cerda.*

65 *Hic mihi magna domus*] Scilicet circa exitum suum: quamvis enim alibi ortus, hunc tamen locum incole. Alii Romam dicunt, Tyberini esse domicilium, hinc dixisse 'magnam domum.' Alii ostia dicunt ab hoc, quod nos, cum per diversa discurremus officia, in domum nostram nos recipimus, ibique requiescimus; ut idem hic cum per reliqua spatia discurrerit, recipiat se per ostia in mare. Alii, domum, non Romam significare, quæ adhuc non erat, sed regionem illam, ut ostendat sibi eam demum electam, quæ ad totam gloriam perventura sit. *Servius.*

Domus] De aquis. Sic et Georg. iv. 'Jamque domum mirans genitricis, et humida regna.' Et Æneid. i. 'Nympharum domus.' Prop. i. 20. 'Grata domus Nymphis humida Thybasin.' *Cerda.*

Celsis caput urbis erit] De Thracia, quam illis multum constat floruisse temporibus. Nam et Lucumones reges habebat, et maximam Italiam superaverat partem. *Servius.*

Caput urbis] Romam vocat Liv. l. xxi. 'Arcem et caput Italie.' Majore incremento Noster, ac nullo termino, præfert orbibus omnibus: nam de omnibus intelligendas. Dionys. Afer περ. Romam vocat μέγαν οἶκον ἀνδίκτων, et μητέρα πατρῶν πολλῶν: magnam domum regum, matrem omnium urbium. Sil. l. i. 'magnanimis Romam caput urbis alte Exerere.' Auson. Mosell. 'Caput rerum, Romam.' Sidon. l. 6. 'Domicilium legum, gymnasium literarum, curiam dignitatum, verticem mundi.' Cum illa matris appellatione, qua Dionys. illam afficit, congruant verba isti Corippi l. i. 'Addidit antiquum tendentem brachia Romam; Exerto et nudam gestantem pectore mammam, Altricem Imperii, libertatisque parentem.' Claud. quoque Paneg.

Stil. l. III. *matrem vocat. Cerda.*

66 *Lacu fluvius*] Abntitur lacus nomine, ut mox, 'Quo te cunque lacus.' fluvius autem hic ipse scilicet Deus alvei. *Servius.*

Lacu] Antrum vocat Clandianus Rapt. l. III. apud quem Jupiter fluvios 'humentibus invocat antris.' Et de eodem Tyberi Sil. l. VIII: 'sacro se conjugia antro Condidit.' *Cerda.*

67 *Nox Ænean somnuque reliquit*] Ut, 'fessos cum sole reliquit:' et cito, 'orientia solis Lumina,' pro orientis solis lumina. *Servius.*

Nox Ænean somnuque reliquit] In antiquis aliquot exemplaribus, *relinquit*, per instans, ut conveniat cum *surgit*. *Pierius.*

Nox Ænean somnuque reliquit] *Hom.* Iliad. II. *ὅμῃ δὲ γλυκὺς ὕπνος ὤψιν:* dimisit me dulcis somnus. *Euripid.* Orest. *ἔβαλε δὲ ὕπνου.* Ibidem, quæ excitant a somno dixit *μετασπύσσεια ὕπνου.* Græci alii, *ἐκνύττειν*, *διανύττειν*, *διανύττειν*. In Platone Polit. VIII. est *ἀπόσπασθαι ὕπνον*, cui confine *διασπείσθαι*, et *ἀποσείσθαι*. Quæ verba reddit Stat. Theb. l. II. per 'somnos excussit.' Quod verbi etiam est in Calpurnio, et Q. Sereno, atque aliis. Sed Virg. ideo *reliquit*, quis de placido somno: nam *excussio* de turbato, et formidoloso. Ideo minus probandus Ennius, qui in gravi somno dixit, 'Vix ægro tum corde meo meo somno reliquit.' Cumenim premimur dormientes, excutere somnum volumus: omnino *ἀπόσπασθαι*, *ἀποσείσθαι*, *διασπείσθαι*. Ut vero Virg. *nox reliquit*; ita *Enrip.* in Herc. *ὃδὲ ἔχει βλέφαρα: nox habet palpebras*, pro, dormit. *Cerda.*

68 *Spectans orientia solis Lumina*] Viguit hic mos inter Gentiles, cujus etiam fit mentio Æneid. XII. 'Illi ad surgentem conversi lumina Solem.' Hunc precum ritum aliunde indicamus. *Valer. Argon.* III. 'Imperat hic alte Phœbi surgentis ad orbem Ferre manus, totisque simul procum-

bere campis.' *Tertull.* Apolog. 'Deinde suspicio Solem nos adorare, quod innotuerit ad Orientis regionem precari: sed et plerique vestram affectatione aliquando et cœlestia adorandi ad Solis ortum labia vibratis.' *Latin.* Pacat. Paneg. Theodos. 'Nam, ut divinis rebus operantes, in eam cœli plagam ora convertimus, a qua lucis exordium est: sic ego,' &c. *Apul.* l. II. 'Tunc Orientem obversus, et incrementa Solis augusti tacitus imprecat.' *Dio* apud *Plutarch.* in vita, inducitur *ἀνατέλλοντι τῷ ἡλίῳ προσευξάμενος, orientem Solem adorans.* Mos hic originem traxit ab eo, quod *Vitruvius* scribit IV. 5. his verbis: 'Ædes autem sacræ Deorum immortalium ad regiones, quas spectare debent, sic erunt constituendæ; uti si nulla ratio impedierit, liberaque fuerit potestas, ædis signum, quod erit in cella collocatum, spectet ad vespertinam cœli regionem; uti, qui adierint ad aram immolantes, aut sacrificia facientes, spectent ad partem cœli orientis, et simulacrum, quod erit in æde: et ita vota suscipientes contineantur ædem, et orientem cœli.' Itaque, quia 'qui in templis vota faciebant, conversi ad simulacra erant, ac proinde ad orientem Solem, idque ex ædinum positione; factum, ut mos idem usurparetur etiam extra templa. *Cerda.*

69 *Undam de flumine palmis Sustulit*] Quia dicitur nox etiam solo somno pollnere. Unde est, 'Et noctem flumine purgat.' *Servius.*

Cavis undam de flumine palmis Sustulit] In antiquis aliquot codicibus, *sustinet* legitur. Et quod subsequitur, *talis effundit*, præsentī tempore, quod in vulgatis *effudit* habetur. *Pierius.*

71 *Nymphæ*] Hic distinguendum, ut generalitatem sequatur specialitas: ut in Georgicis, 'Mater, Cyrene mater.' Nam vitiosum est post speciem genus inferre. *Servius.*

Nymphæ] Potest sic distingui: *Nymphæ Laurentes*, quoniam ipse in tempore fuerant necessariæ: deinde pone, *Nymphæ genus amnibus unde est*. Possumus etiam intelligere esse duplicationem. Tertia distinctio est, ut dicas, *Nymphæ*: ut generaliter proferatur: deinde ad speciem redeat et dicat, *Laurentes Nymphæ*, quæ erant præferendæ. *Donatus*.

Nymphæ Laurentes] Ex Callimacho in Hym. in Del. νύμφαι θεσσαλίδες, ποταμοῦ γένος, εἴκατε πατρί. *Germanus*.

Genus amnibus unde est] Quidam hic hypallagen putant; ut sit *Nymphæ* quæ ab amnibus genus habetis. Sane cum *unde* hodie ad locum referamus, veteres etiam personis applicabant, ita ut ad omne genus et ad omnem numerum referrent, ut hoc loco genus fœmininum et pluralem numerum posuit, cum alibi masculinum et singularem posuerit, 'genus unde Latinum,' quod plenius in initio primi libri *Æneidos* dictum est. *Servius*.

72 *Tuque, o genitor cum flumine*] Sic enim vocatur in precibus, 'Adesto, Tyberine, cum tuis undis.' Tyberim vero alii a rege Aboriginum dictum volunt, qui juxta dimicans interemptus est. Alii ab eo rege, quem Glaucus Minois filius in Italia interemit. Alii, inter quos et Livius, ab Albanorum rege, qui in eum cecidit. *Idem*.

Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto] *Tu o genitor*, distinguendum esset ex antiquis codicibus, in pronomen et adverbium vocandi. Corripereturque *tu*, ob subsequentem vocalem: quod non ideo apposui, quia lectionem hujusmodi probarem; sed, ut codicum tantum varietatem indicarem. Quidam, ut in plerisque aliis locis, *que* particulam inseruere. Hinc plerique codices habent, *tuque o Tybri, tuque o genitor*. tam imperite quam absurde. Per-

inde ac etiam *xanto* pro *sancto* scripsere. Nam *s* etiam simplex in *x* mutare quorundam mos fuit, ut habetur in veterum monumentis, *Cassius xecundus*, et alia quædam hujusmodi. *Pierius*.

Tuque, o Thybri tuo gen.] Ita *Servius* et plerique *Codd.* veteres: quod et *Fabricius* notat. Et quia ἀντιστοίχη ἐκφορητικῇ vehementior est, ideo lectio etiam probior. Formula autem invocandi erat: 'Adesto Tiberine cum tuis undis.' *Vulgati*: *Tuque o Tybri, tuo gen.* Quidam vet. etiam: *Tuque o Tybri, tuque o gen. male. Taubmann*.

Genitor] Honoris causa: vel quia subit, quod ut pater consulerat. *Donatus*.

Cum flumine] Nihil est aliud, 'Tybris cum flumine,' quam Tybris ipse, aut flumen ipsum. Ita *Silius* l. viii. 'Sed pater ingenti medios illabitur amne Albula.' Et l. ix. 'Eridanus captivo defluit alveo.' *Cerda*.

73 *Accipite Ænean*] Sapit versum *Soph. Elect.* Δέξατέ μ' εὐρυχόρῳ τὰς ὁδοῖς: *Accipite me lato succorum per hæc vias*. Et *Virgilium Statius* *Theb.* l. iv. ubi precatio fit ad fluvium: 'bellis modo lætus ovantes Accipias, fessisque libens iterum hospita pandas Flumina, defensasque velis agnoscere turmas.' *Bacchus* apud *Nonn.* libr. xi. loquens cum fluvio, ἡδὴ τῆρα δέχεσθω: *juvenem accipite*; qui videlicet juvenis natatui se committebat. *Idem* *Nonn.* l. x. Δέξο με καὶ τὸ θάλασσα, μετὰ χθόνα δέχουσα Νηρεὺ Χερσὶ φιλοφειλῶν: *Accipe me, et tu mare, accipe me Nereu post terram Manu benigna, hospitali*. *Pari gustu* *Propert.* 1. 8. 'Accipiat placidis Oricos æquoribus.' *Idem*.

Arcete periclitæ] *Hypallage*, pro a me prohibere pericula. *Servius*.

74 *Quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra Fonte tenet*] In Romano codice, *tenent* legitur, ut *lacus* sit pluralis numeri. Non enim adhuc

propriū Fontem aut Lacum novit. *Pierius.*

Quo te cumque lacus tenet] Lacus est quoddam latentis adhuc aquæ receptaculum: et dictus lacus quasi lacuna: ex qua erumpens aqua efficit fontem: qui cum fluere cœpit, alveum facit. Unde tria ista dixit: lacum, fontem, alveum. Hoc enim est, 'Quocunque solo pulcherrimus exis.' Quanquam multi hoc versu superfusionem ejus velint significari: ideo autem hoc dixit Æneas, quia audierat, 'Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.' *Servius.*

Quo te cunque lacus] Hoc ergo numini spondet: Ubicunque te invenero, sive ex fonte nascentem, sive in stagno collectum, sive fluentem per liberos exitus; venerabor te pro meritis tuis, et semper offeram vota. *Donatus.*

75 *Quocunque solo pul. exis*] De Enipeo Hom. Od. A. δς πολλὸν κάλλιστος ποταμὸν ἐπὶ γαίαν ἵησι. Et hæ laudes, quamvis compendiosæ, sapere mihi videntur versus hos, qui apud Dionysium Afrum laudes ejusdem fluvii continent. Θύβρις ἐλισσόμενος καθαρὸν ῥέον εἰς ἕλα βάλλει, Θύβρις εὐφελῆτης ποταμὸν βασιλεύτατος ἔλλην, Θύβρις, δς ἱμερτὴν ἀνατέμνεται ἀνδρῶν ῥάμην, ῥάμην τιμήσσαν ἐμὸν μέγαν οἶκον ἀνδράων. Ut autem hic *cornigerum*, sic supra, *taurino cornua vultu*, de fluvio. *Germanus.*

76 *Semper honore meo*] Amphiboliam facit. Satis autem pie Æneas pollicetur, cum Tyberis verecunde poposcerit. Ait namque, 'Mihi victor honorem Persolves.' *Servius.*

Semper] *Semper*, duplicatum, plenam præstitorum memoriam significat. *Donatus.*

Semper honore meo, &c.] Fluvio quippe tantam rerum monitori promittuntur sacra. Apud Sil. l. iii. 'Placatur meritis monitor Cyllenius aris:' scilicet ab Annibale, qui etiam aliis sacra fecit, uni imprimis

Mercurio, qui sibi indicaverat exitum Italici belli. Est etiam par Virgil. locus ejusdem Sil. l. iv. 'At Pœnus multo fluvium veneratus honore, Gramineas undis stravit socialibus aras.' Versum Virgillii mutavit Claudian. Paneg. Olibr. flexu isto, 'Semper honoratus nostris celebrabitur undis Iste dies.' *Cerda.*

Semper celebrabere donis] In plerisque codicibus antiquis, *venerabere*, specie Latino sermoni in-olita: *celebrabere* autem omnino melius. *Pierius.*

77 *Corniger*] Flumina ideo cum cornibus pinguntur, sive quod mugitum boum imitatur murmur undarum: sive quod plerumque in cornuum similitudine curvatas cernimus ripas. *Servius.*

Hesperidum fluvius regnator aquarum] Bene addidit *Hesperidum*, id est, Italicarum. Nam Eridanus rex est fluminum Hesperiae, ut, 'Fluviorum rex Eridanus.' *Fluvius* vero, vocativus antiquus est, quia apud majores in omni forma similis erat nominativo. Sed modo aliter est in secunda tantum forma: namque si proprium fuerit nomen, et i ante us habuerit, us perdita facit vocativum: ut *Terentius*, *Terenti*, nullo excepto: si autem appellativum sit, in e mittit si vocativum; ut *pius pie*, *fluvius fluvie*: excepto *filius*, nam *fili* facit. Plerumque tamen poetæ euphoniæ caussa antiquitatem sequuntur. *Idem.*

Regnator] Ut ostendat omnibus fluminibus potiore. *Donatus.*

Regnator] Vulgo alius est *Rex*: ita Æn. ii. 'Regnatorem Asiæ.' Quam vocis dignitatem Scal. notat iv. 16. *Taubmann.*

78 *Adsis o tantum, et propius*] In Romano codice, et in Mediceo, *adsis o tantum* legitur. In aliquot aliis, *adsis, et tandem propius*. Sed omnino venustius est, *o tandem*. *Pierius.*

Et propius] Legitur et *proprius*. Et, si *proprius*, familiaris, stabilis

significat: ut, 'et proprius res aspicere nostras.' Si autem *propius*, citius significat. Cicero in Verrinis, 'Nec eo quicquam est propius factum, quam ut illud exemplum de Adriano Syracusas referretur.' Et hoc est melius: nam statim est porca conspecta, et Æneas non dubitavit de fide oraculi, acd exposcit celeritatem. *Servius*.

Adsis o tantum] De hac formula videndus Brisson. Produco imitatore Sil. l. iv. 'Adsis, o, firmesque tuæ, Pater, alitis omen.' *Cerda*.

Tua numina] Tua oracula et promissa. *Servius*.

Tua numina] Contendit enixe Mel-lerus in suis Spicilegiis legendum omi-na, ex veterum more satis trito, qui omina firmari poscebant: et nihil putat obstare hiatum versus. Nam *Vlrg.* ipse, 'Credimus, an qui amant.' Agnosco formam, nec muto versum. Dicuntur enim Dii tueri, firmare, vindicare, sancire sua numina. De quo alibi. *Cerda*.

79 *Geminas*] Pro duas. *Servius*.

Geminasque leg. de cl. biremis] Notat Turneb. Advers. xxiv. 40. Poëtam posterora tempora respexisse: necdum enim Æneæ sæcula talia invenisse navigia, quæ sequentia exhibuerint. *Germanus*.

80 *Remigioque aptat*] Id est, ad remigium, officium remigantium, alibi pro turba remigantium: ut, 'Remigio supplet.' *Servius*.

Socios simul instruit armis] *Socios* appellat classarios istos seu epibatas. *Pontanus*.

81 *Monstrum*] Quia et subito et cum triginta porcellis est visa. *Serv.*

Monstrum] Id est, quod est contra rationem naturæ. *Donatus*.

Monstrum] Propria usus voce, a monstrando et prædivinando: ut et portentum a portendendo. Videatur Cic. de Divin. *Cerda*.

82 *Fætū concolor albo*] Expedita locutio. *Servius*.

83 *Procubuit*] Sen. epist. 65. Ita extulit flexu alio: 'Fætus suos non distinguunt feræ, et se in alimentum pariter omnium sternant.' *Cerda*.

Viridique in litore] Fluviali scilicet. *Servius*.

Viridique in litore] Id est, fluminis: nam in III. 'Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus.' Nec novam dari litera fluminibus, ut et ripas mari. Mito rema tritam. *Cerda*.

Conspicitur sus] Horatius, 'Et amica luto sus.' Sciendum tamen hoc esse vitiosum monosyllabo finire versum, nisi forte ipso monosyllabo minora explicentur animalia. Ut, 'Parturient montes nascetur ridiculus mus.' Gratiores enim versus isti sunt secundum Luciliū. *Servius*.

84 *Pius Æneas*] Oportunum epitheton, quoniam rem divinam facit. *Idem*.

Tibi enim] Vacat enim, et tantum ad ornatum pertinet: integrum est ergo tibi, ut ex iteratione crescat augmentum. Terentius, 'O Myias Mysis.' *Idem*.

Maxima Juno] Quæsitum est quæ sit Jūno maxima. Nam, ut diximus, variæ sunt ejus potestates: ut Curetis, Lucina, Matrona, Regina: et dicunt Theologi ipsam esse matrem Deum, quæ Terra dicitur. Unde etiam porca ei sacrificatur. Ergo perite elegit epitheton, ut *maximam* diceret. *Servius*.

85 *Mactat sacra*] Mactatio post immolationem est: unde bono usus est compendio. Sane hysteropteron est in hoc versu: Primum enim est, cum grege sistit ad aram: et sic mactat, id est, auget, perficit. Sed sciendum sacrum proprie esse, quod ad Deos pertinet, et hic breviter factum sacrificium dixit. *Idem*.

Mactat] Prius sistit, deinde mactat. Ergo ordo est, Quam Æneas tibi ad aras cum grege sistit, et cum grege mactat: ut intelligatur etiam

factus mactasse. *Donatus.*

Mactat] Verba ista, *mactat*, *ferens sacra*, *sistit*, sacrarum sunt, et Brissonio jam observata. *Cerda.*

Cum grege] Ambitiose Poëta triginta filios gregem dixit. *Servius.*

86 *Fluvium*] Hic fluvium ipsum aquæ cursu lentum accipiendum est. *Idem.*

Quam longa est, nocte] In quantum longa est: ut, 'Nunc hiemem inter se luxu quam longa fovere.' *Idem.*

Quam longu est, nocte] In codicibus aliquot antiquis, non habetur *est*, sed enim figuratam illam priorem lectionem agnoscit *Servius.* *Pierius.*

Tumentem Leniti] Hom. Od. E. 58 ἀντίκα πᾶσιν ἐνὶ ῥόον, ἔσχε δὲ κύμα, πρόσθε δὲ οἱ ποίησε γαλήνην, τὸν δ' ἐδάσσε 'Ες ποταμοῦ προχόας. *German.*

87 *Leniti, et tacita*] In Romano codice, more suo, *leniti*, unico i, quod vel oblonga figura scribi debet, ut pro duobus accipiatur, sicuti *memor benefici*: vel spondeus est κατὰ συνήθειαν. Sed magis placet *leniti*, dactylus. *Pierius.*

Refluens] Velut in alveum suum recurrens, ut *Aeneas*, contra undas pergens, descendens celeritate propemodum uteretur. *Servius.*

88 *Mitis*] Vel ad Tyberim, vel ad stagnum referes. *Idem.*

Mitis] Et mente et flumine, propter navigationem. *Donatus.*

89 *Aquor aquis*] Ipsius æqualitatem, nam et post ait, 'Placido æquore.' *Servius.*

Sternet æquor aquis] Sæpe Hom. et Apollon. ἐστέρεε πόντον, et ἐστέρεε, pro eo, quod est γαλήνην ἐποίησε: ut supra admonuimus. *Germanus.*

Remo ut luctamen abesse] Nam alibi, 'luctantur marmore tonsæ.' Et Claudianus l. Paneg. Stilicon. 'Stagna reluctantes quaterent Saturnia remi.' Describit utique Poëta milites οὐ βοδίζοντας, et qui nullo essent πηλῶ, et nullo βοδίζῶ, ut loquitur Aristid. Orat. πρὸς τοὺς αἰτωμ.

Ovid. Trist. iv. 5. ab Nostro *luctamen* dedit remis; ut etiam Auson. in Mossella. *Cerda.*

90 *Ergo iter inceptum celerant*] In plerisque codicibus antiquis, *peragunt*, legitur. Utrumque placet, sed melius *celerant*. In Mediceo, *celebrant*, quod cum eo quadraret, quod sequitur, 'rumore secundo.' Quod vero ajunt interpretes *rumore secundo*, id est, bona fama, nihil ad Virgilianam sententiam facere videtur. Nam *rumor* hic pro plausu ponitur. *Pierius.*

Celerant] Alii, *celebrant*. Taubm.

Rumore secundo] Hoc est bona fama, cum neminem læderent. Ant certe dicit ante eos venisse quam fama nuntiaret esse venturos. Ant *rumore* pro *Rumore* posuit. Nam, ut supra diximus, *Rumon* dictus est, unde et ficus ruminalis ad quam ejeti sunt Remus et Romulus: quæ fuit ubi nunc est Lupercal in circo; hac enim labebatur Tyberis, antequam Vertumno factis sacrificiis averteretur. Quamvis ficum ruminalem alii a Romulo velint dictam, quasi Romularem. Alii a lacte infantibus dato. Nam pars gutturis, *ruma* dicitur. Ergo si fuerit *Rumore secundo*, favente fluvio intelligimus. *Servius.*

Rumore secundo] Ego existimo Maronem dicere Trojanos lenitate fluminis, et monstro albæ scrophæ exhibitaros, lætis ad secundis omnibus et acclamationibus iter inceptum urgere; *rumorem* enim sic vocat hic, et omnia significat, ut apud veterem poetam: 'Solvere imperat secundo rumore adversaque avi.' *Turnebus.*

Rumore secundo] Accipio plausum nautarum, ad eum modum, quo l. iiii. 'Nauticus exoritur vario certamine clamor.' Ut et Sil. l. xi. 'Nauticus implebat resonantia litora clamor.' Sic illud Ennii Annal. l. vii. 'populi rumore secundo,' accipio, læto populi plausu, et favore. Ita et illud Sævi apud Macrob. Sat. vi. l. 'Re-deunt, referuntque petita rumore

secundo.' Et veterem Poëtam apud Tull. Divin. 1. 'Solvere imperat secundo rumore, adversaque avi.' Quæ verba clare notant celeusma nauticum. Hæc simplex, et vera, ut puto, explicatio. *Cerda.*

91 *Labitur uncta vadis abies*] Descendentis celeritate prope conscendit. Statius de disco, 'similisque cadenti Crescit in adversum.' *Servius.*

Labitur uncta vadis abies] In rodicibus aliquot antiquis *uda*, non *uncta*, legitur. Sed *uncta* magis proprium, quo epitheto alias etiam Poëta usus est ad pingendas naves, 'nataat uncta carina.' Quod vero subjunxit, 'Undas et nemus mirari,' secundum Pythagoræ disciplinam dictum, qui putabat omnia, spiritum vegetationis habentia, posse mirari. *Pierius.*

Uncta] Forte idem apud Græcos *μέλαινα*, quod interpres Homer. II. B. exponit, pice oblita, seu picata. *Hart.*

Mirantur et undæ] Laus Trojanorum per phantasiam quandam ex undarum vel memoris admiratione veniens. *Servius.*

92 *Insuetum*] Hypallagen agnosco; fluvio enim insuetæ erant naves illæ, et arma. *Cerda.*

Fulgentia] Ita Apollon. Arg. 1. in navigatione Argon. *Στρόππε δ' ὅπ' ἡελὸς φλογὶ εἴκελα νηὸς ἰούσης Τεύχεα*, *Fulgebant vero a Sole instar ignis, nave cunte, Arma.* *Cerda.*

93 *Pictas carin.*] V. N. *Æn.* v. 663. *Taubmann.*

94 *Noctemque diemque fatigant*] Ut, 'Silvasque fatigant,' pro ipsi fatigantur. An deest *se*, ut sit fatigant *se*: an *diem fatigant*, pro occupant et consumunt? *Servius.*

95 *Superant flexus*] *Superant*, trans-eunt, ut 'Fontem superare Timavi.' Et hic ostendit non esse alveum fluminis rectum. Quia Tyberim libri Angurum colubrum locuntur, tanquam flexuosum. *Idem.*

Variisque teguntur Arboribus] Hoc est, 'Hunc inter fluvio Tyberinus

amæno.' *Idem.*

96 *Secant placido æquore silvas*] Ostendit adeo perspicuam fuisse naturam fluminis, ut in eo apparerent imagines nemorum, quas Trojanæ naves secabant. Terentianus, 'Natura sic est fluminis, ut obvias imagines nemorum receptet in lucem suam.' *Servius.*

Secant silvas] Ut Virg. *secari silvas*, dixit, quia una cum undis viderentur secari, ita Sen. epist. 114. ex correctione Jos. Scal. 'versoque vado remigant hortos.' Sed de loco Sen. vide Lipæ. *Cerda.*

97 *Sol medium cæti conscenderat igneus orbem*] Alterius scilicet diei. *Servius.*

Sol medium, &c.] Ad verbum Hom. Iliad. I. VIII. *ἥλιος μέσσην οὐρανὸν διέφιβεβήκει*. Repetit Odys. VIII. Stat. Theb. v. 'Sol operum medius summæ librabat Olympo.' Claud. Rapt. III. 'Sed postquam medio Sol altior astitit orbe.' Sumpsit fortasse Claud. ab Sophoc. qui Antig. *ἐν αὐτῇ Μέσση κατέστη λαμπρὸς ἥλιος κύκλος*: in *æthere Medio adstitit splendidus Solis orbis*. Valer. Arg. III. 'Jam summæ cæli Phæbus candentior arcus Vice-rat, et longas medius revocaverat umbras.' Accepit Valerius ab Ovid. qui Met. XIV. 'cæli medio cum plurimus orbe Sol erat, et minimas a vertice fecerat umbras.' Pulchre Nazian. Carm. 50. *Ἡ πῦρρον βάλλοντος ὑπὲρ κρατὸς ἡελίοιο*. Quia videlicet tunc est Sol supra hominum capita. *Cerda.*

98 *Cum muros arcemque procul*] *Palatinum* vidit: nec situm præsentem considerare debemus. Tunc enim nullis obstantibus ædificiis, et Tyberi per Lupercal (ut diximus) fluente, facile mons poterat videri Palatinus. *Servius.*

Cum muros arcemque procul, ac rursus domorum] In Oblongo codice perveteri, et quibusdam aliis, *arces* legitur numero multitudinis, ut referatur ad

colles septem, vel ad illud, 'Septemque una sibi muro circumdedit arces.' Nam 'sara domorum Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cælo Æquavit.' Est autem pro et *rara*, in Romano codice, et in Mediceo, *ac*. Pierius.

99 *Cælo æquavit*] Pro ad cælum extulit. Servius.

Quæ nunc Romana potentia, &c.] Ab hoc loco Stat. Silv. III. 'Nec mora jam Latii montes, veteresque Penates Euandri, quos mole nova Pater inclytus urbis Excolit, et summis æquat Germanicus astris.' Et Æn. II. 'æquataque machina cælo.' In Græco Epig. *πρὸς ἑλνυπτον ἐμχανέοντο κολοσσόν*. Silius lib. XI. miro incremento, 'saxa impellentia cælum.' Loquitur scilicet de Alpibus, et de iisdem in I. 'et saxa minantia cælo.' Sed hæc obvia in Poëtis. Cerdæ.

100 *Euandrus habebat*] In Romano, et in Mediceo, *Euandrus*. Nam *Euander*, vocativi casus esse volunt, pro *Euandre*, *κατὰ μετάρθεσιν*. Reliqui tamen codices *Euander* habent nominativo casu. Voluntque alii *Euandre* in vocativo fieri *κατὰ μετάρθεσιν*, ut illud, 'Nam tibi Tymbre caput,' quod agnoscit Probus. Sosipater tamen Carisius ita scribit, 'Alexander, Teucer dici debet: sed et Alexandrus, et Teucrus dici possunt, ut Virgilius, Teucrus et Euandrus, secundum illam scilicet rationem, qua nomina Græca in *os* exeuntia, Latine in *us* exire Aurelio placet.' Contra quam regulam a Græcis *ἔγρος*, idem a nobis *ager* dicitur. Ideoque, ut in his, et cæteris consuetudo sequenda est. Sed enim super hoc latius habetur libro tertio, eo versu *Teucrus Rhæteas*. Pierius.

102 *Forte die sollemnem illo*] *Εὖσυνβόλως*, id est, bono omine victori Deo, Trojanis venientibus, sacra celebrantur. Bona etiam usus est œconomia. Servius.

Forte die sollemnem illo] In Romano

codice, *solemne* genere neutro legitur, quod minime placet. Pierius.

103 *Amphitryoniada magno divisque ferebat*] Amphitryo rex Thebanorum fuit, cujus uxorem Alcmenam Jupiter adamavit, et dum vir ejus *Ceciliam* civitatem oppugnat, de trinoctio facta una nocte, cum ea concubnit: quæ post duos edidit filios; unum de Jove, id est, Herculem; alterum de marito qui Iphitus appellatus est, Ergo adsumpsit epitheton Amphitryoniadæ, et satis perite ait, 'Divisque ferebat.' Nam cuivis Deo sacrificaretur, necesse erat post ipsum reliquos invocari. Servius.

Magno] Apparet hoc fuisse epithetum proprium Herculis. Sic infra, 'Maximus ultor.' Arnob. etiam l. I. 'Nonne ipsum Herculem magnum?' Magnitudo enim Herculei corporis celebrata omnibus, ut etiam animi. Cerdæ.

Divisque ferebat] Quidam sic intelligunt: Ergo Hercules de Divis est, ut est illud schema, 'Cæumque Iapetumque creat, sævumque Typhoëa, Et conjuratos cælum rescindere fratres:' ergo et superiores tres conjurati: et, 'nivæamque Paron sparsasque per æquor Cycladas:' ergo et illa e Cycladibus. Servius.

Ferebat] Verbum sacrum. Plant. Asin. 'Tum si coronas, sarta, unguenta jusseris Ancillam ferre Veneri, aut Cupidini.' Cerdæ.

104 *Ante urbem*] Secundum antiquum situm. Tunc enim brevis civitas fuerat. Servius.

Ante urbem] Ut sacra sæpe intra urbem, ita sæpe extra urbem, et in agris, ex religione. Sed de unis sacris Herculis extra urbem locus est insignis in Orat. Demosth. de Falsa Legat. ubi, cum dixerit coactos fuisse Athenienses alterius oratione, *ἡρόκληια ἐντὸς θείν τείχους, εἰρήνης ὁδὸς: Hercules sacra intra mœnia facere, cum pax esset, postea subjicit, ἡ καὶ θαυμάζω, εἰ μὴ τὸν τοὺς θεοὺς καθ' ὃν πατέρα ἦν τιμᾶσθαι ποιεῖσαντα, ταῦτα ἐπιμάρη*

non dephœra: id quod miror, si cum, per quem Deus patrio ritu colere non licuit, impune dimittetis. Hinc colligo, non illum erraturum, qui Euandri sacra referat ad Græcum ritum. Notat vero senior Scal. Poët. III. 26. fieri sacra a Virg. Herculi extra muros, 'quia fuit pene semper peregrinus.' Scaligero accinit observatio mea ex Plutarch. *ἐξ ἡμεῶν*. ubi ait, pueros iuratos per Herculem *ἐξ ὀρέων προλέγει: exire sub diem.* Et ratio, quia hic Deus, *οὐκ ἐπιχόριος, ἀλλὰ πόρρωθεν γένος: non indigena, sed hospes et peregrinus.* Cerda.

[*Luco*] *Lucum* Scal. III. 89. dictum ait, quod sacrificiorum frequentia luceat. Taubmann.

[*Pallas huic filius*] Pro, cum hoc. *Servius.*

[*Pallas huic filius una*] Quod in veteribus aliquot codicibus *Pallans* scriptum inveniatur, non est præter alienigenæ ætatis consuetudinem. Nam præter ea, quæ alibi retulimus, in antiquis inscriptionibus observata, Romæ apud Marium Melinum, magnæ celebritatis Patricium, hospitem olim meum officiosissimum, in antiquissimo monumenti titulo, vidi *Pallans* per *α* scriptum. Est vero cippus is pulcherrime elaboratus opere Corinthio, omnium, quæ ad hanc diem viderim, lascivissimo, ejus inscriptionis verba singula in hunc modum habent,

VOLVSIÆ
ARVSCVLÆ
PALLANS Q. N.
A. FRVM.
CONTVBERNALI
CARISSIMÆ ET SIBI.

In cujus basi est

PERMISSV DEC.

Alibi etiam nomen id hoc pacto scriptum, in veterum monumentis observavi, præsertimque *II* duplicato, quod jam plerique non illiterati viri simpliciter *I* scribere cœperunt. Sed enim non sum nescius, veteres inscriptiones hujusmodi plerumque va-

riare, literamque ipsam *α*, non modo superaddi solitam, verum etiam, ubi ex analogiæ ratione sit adscribenda, plerumque rejici, ut alibi factum in nominibus, *infas*, et *clesmes* ostendimus. Sed quamvis ita veteres scriptitaverint; Probus tamen Valerius nomen hoc in *αs* terminari tradit. Et hunc locum citat, ut *αs* longum ostendat. Qui si *ans* per *α* et *α* agnovisset, non hoc usus esset testimonio. Alibique errare eos dicit, qui putant *Pallantis* genitivum a recto *Pallans*, per *α* literam: et *Palladis* a *Pallas*, absque *α* deduci: quas voces accentu tantum distingui monstrat, quum *Pallas* *Dea*, sit oxytonon: *Pallans*, heros, paroxytonon. De terminatione vero eorum nominum, quæ sunt *infas*, et *clesmes*, satis est libro primo dictum. Hujusmodi vero generis est etiam *prægnas*, quod per *αs* absque *α* in antiquissimo codice Terentiano scriptum in Ecyræ legi eo loco, 'Nam abducta a vobis *prægnas* fuerat filia.' Sane apud Sosipatrum Carisium, ubi utrum *partium*, an *partum*, genitivo plurali a *partis*, dicendum sit, quaeritur, Plinii verba referantur, dicentis, consuetudinem jam *partium* proferre cœpisse, ut *prægnatium*, et *optimatium*: ubi videtur etiam *prægnas prægnatis*, ut *optimas optimatis*, a Plinio agnitum. Illud pro corollario addere visum est, quod in eodem codice Terentiano, qui est in bibliotheca Vaticana, qui subsequitur versus post eum, quem paulo ante citabamus, 'Neque fuisse prægnantem unquam ante hanc scivi diem:' absque dictione *prægnantem*, notatus est, ut ita legatur, 'Nam abducta a vobis prægnas fuerat filia. Neque fuisse unquam ante hanc scivi diem.' Quam lectionem ex peritis nonnulli plurimum approbarunt. Sed enim animadvertendum, non esse locum Pyrrhichio in senario versu, nisi bis absque synalœpha scandere voluerimus, primo loco Tribrachyni stantes, in hunc modum: *Neque fu-*

tas' *en. quam an. te hanc. aciri. diem.* Verum hæc in medio relinquere consilium est, quæ sola sibi longum orationis apparatus exposcerent, tam multa apud eam quoque auctorem sunt injuria temporum labefactata. *Pierius.*

105 *Juvenum primi, pauperque senatus]* Totam ostendit ætatem, et præmisit *juvenes*: nam per *senatum*, seniores significavit. *Pauper* autem, ant ad numerum retulit (centum enim sub Romulo fuerunt) aut revera *Pauper*, per quod Romani imperii ostenditur parsimonia pro lande tunc habita. Et libri veterum tradunt a majoribus sacrificando parsimoniam observatam esse. *Servius.*

Pauper senatus] Et numero et opibus intellige. *Donatus.*

106 *Thura dabant]* *Dabant*, verbo sacrorum nans est. Nam dici solebat in sacris, 'Da quod debes de manu dextra aris.' *Servius.*

Thura dabant] Explicat Bris. lib. i. quid sit *thura dare*, videlicet, quod Arnob. 'ante ipsa numinum signa altaribus injicere;' quod Ovid. 'thura focus imponere;' quod Plin. xii. 14. 'aris ingerere.' *Cerda.*

Tepidusque cruor] Frustra quidam cruorem pecorum, sanguinem hominum volunt. Nam Juvenalis ait, 'Sanguis Iret, et a magno cervix ferienda magistro.' Virgilius, 'Atque atro siccatat veste cruores.' *Servius.*

107 *Celsas videre rates]* Quia dixit, 'Geminasque legit de classe biremes.' *Idem.*

Inter opacum Adlabi nemus] Hoc est, Per nemus: ut, 'hunc inter fluvio Tyberinus ameno.' Et est honesta elocutio, ut si dicas, Inter cœnam locuturus sum, id est, per cœnam. *Id.*

108 *Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis]* In Romano codice, et aliquot aliis, *tacitos* legitur, quippe viros: non tamen displicet *tacitis remis*. *Pterius.*

Tacitis incumbere remis] Pro ipsi

taciti, id est, sine celensmate. *Serv.*

Tacitis incumbere remis] Hic dictum *tacitis remis*, ut l. x. 'tacitis subremigat undis.' Quia videlicet adlapsus potius fuit, quam remigatio in amne placidissimo, nullo remorum luctamine. Itaque hoc est, quod Stat. l. viii. 'ratis conticuit per fluctus:' et l. iv. 'tacitas undas:' ibid. 'pigra vado Langia tacente:' et l. xii. 'tacent sine litore fluctus.' Quod Aristid. in *Egyptiaca* de aquis, ἀρεμαί μένει. Quod Nonn. loquens de Nymphis l. xxii. Ἀργαλέοις ἐλκυσθὲν ἐμυκήσαντο βέβροισ: *Taciturnis volutim sonabant fluctibus.* Allusum a Virg. ad Hom. Iliad. viii. μή μὲν ἀσπουδαί γε νεῶν ἐπιβαίεν ἐκηλοί: ubi ἀσπουδαί, et ἐκηλοί indicant rem Virgili. Nam Hector ibi loquens eo est animo, ut pntet abituros Græcos nullo navium strepitu, ut solent qui insidias per aquas struunt, quarum exemplum habes in Ammian. l. xviii. ubi loquitur de Juliano Cæsare, ad cujus imperium milites 'decurrere jubentur per flumen adeo taciti, ut etiam remi suspenderentur, ne Barbaros sonitus excitaret undarum.' *Cerda.*

110 *Consurgunt mensis]* Quidam measas proprie Deorum tradunt, nam et ideo subjunctum, 'quos rumpere Pallas Sacra vetat.' Ne interruptione sacrificii (*rumpere* enim pro interrumpere posuit) piaculum committeretur. Unde etiam Helenus, 'Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum, Hostilis facies occurrat, et omina turbet.' Denique cum ludi Circenses Apollini celebrarentur, ut Hannibal nuntiatus est circa portam Collinam urbi ingruere; omnes raptis armis concurrerunt. Reversi postea cum piaculum formidarent, invenerunt saltantem in circo senem quendam: qui, cum interrogatus, dixisset se non interrupisse saltationem, dictum est hoc proverbium: 'salva res est, saltai senex.' *Audacem* autem dicit ubique Virgilius.

quoties vult ostendere virtutem sine fortuna: unde etiam Turnum audacem vocat. *Servius*.

Consurgunt mensis] Videtur hæc vox fuisse sollemnis ad hanc rem, vel ex uno Catullo, qui in Nupt. Carmine, mensarum mentione non facta, tantum, 'vesper adest, juvenes, consurgite;' id est, a mensis. *Cerda*.

Consurgunt mensis] Convivia olim rem sacram comitabantur: ad quæ adhibebantur tantum carissimi. De quo ad Plantum Milite act. III. 1. *Taubmann*.

Audax] Non temerarius, sed propria virtute confidens. *Donatus*.

Audax] Scalig. Poët. III. 26. Aspicce, mihi, inquit juvenem, et fortem, et religiosum, et acrem. 'Vetat sacra rumpere.' Deinde, 'rapit telum,' non sumit: mox, volat; ipse, non alius ejus jussa. *Taubmann*.

Rumpere sacra vetat] Nam sacra, quavis ex causa, interrumpere, piaculum erat, ne repentino quidem in urbem hostium incursa nunciato. Vide Plut. in Numa et libr. De Superstit. *Taubmann*.

112 *Et procul*] Cum assiduum bellum gereret cum gente Latina, non mirum si anxie cuncta exploraret. *Donatus*.

Juvenes, quæ causa subegit] Succincta et plena interrogatio: cui per singula respondit Æneas. *Servius*.

O Juvenes] Oratio necessariis in tanto metu interrogationibus plena. *Donatus*.

Quæ causa subegit Ignotas tentare vias] In antiquis aliquot exemplaribus, quæ cura legitur. Sed causa magis placet. Ea enim ab Ænea refertur, eo versu, 'Quos illi bello profugos egere superbo.' *Pierius*.

113 *Ignotas tentare vias*] Ideo ignotas, quia videt eos esse peregrinos; et bene breviter; sed frequentius interrogationibus eos urget, ut, 'State viri: quæ causa viæ, quive estis, in armis?' *Servius*.

Quo tenditis] Quia ex deflexu videbat illos velle descendere. *Don.*

114 *Qui genus*] Quo genere, et bona elocutio. *Servius*.

Qui genus] In antiquis aliquot codicibus, qui *genus* non ineleganter positum. In aliquot aliis *quis genus*: quod aliis diligentius examinandum relinquo. *Pierius*.

Qui genus] Versus pene Hom. Od. I. τίς; πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις, ἥδ' ἐ τοκῆς. Ut etiam Odys. III. ὦ ξείνοι, τίνας ἐστέ; πόθεν πλεῖσθ' ὕγρὰ κέλευθα; Quem versum repetit Odys. IX. et alias sæpe. Odys. etiam VII. τίς; πόθεν εἰς ἀνδρῶν; τίς τοι τὰδε εἰματ' ἔδωκεν; His locis etiam institit Euripid. in Cyclop. ubi Polyphemus magna cura Græcos examinat: θέλω δ' ἔρεσθαι πόθεν ἐκλείουσαι δ' ξένοι; Ποδαπόλ; τίς ὅμῃς ἐξεπαίδευσεν πόλις; Et in Hel. Ἀτὰρ τίς εἰ; πόθεν τίνας; et in Rhes. τίς; ἢ πόθεν; ἢ ποίας πάτρας; Hæc nolui reddere, ut quæ eandem contineant sententiam cum Virgiliana. Ut vero Hom. et Eurip. paria multa loca de re eadem; ita et Virg. Nam etiam in Æn. I. 'Sed vos, qui tandem? quibus aut venistis ab oris?' Iterum: 'Quis te, nate Dea, per tanta pericula casus,' &c. Et in VI. 'Sed te qui vivum casus, age, fare,' &c. *Cerda*.

Unde domo] De qua civitate? *Serv.*

Unde domo] Arripuit Hor. epist. I. 7. 'Quære, et refer, unde domo? quis?' Sil. I. X. 'ingentia bella Clusina venere domo.' Sueton. Vitell. cap. 2. 'Vitellius domo Nuceria.' Plant. Pœn. 'domo Carthaginiensi.' Virg. VII. 'Qui Cerete domo.' In his omnibus patriam intellige, sedesque cujusque, et domicilium. Sil. I. III. 'Alpina domo,' quasi in Alpibus fuerit domicilium. Sed præclarum est Sidonii testimonium I. 11. 'Cæterum si requisisses, qui genus? unde domo? non eminentius, quam municipaliter natus,' &c. ubi domum explicat per municipium. *Cerda*.

An arma] Tropum fecit metri

caussa. Nam consequens erat, ut cum dicit *pacem*, subjungat bellum. *Servius*.

115 *Puppi sic fatur ab alta*] Sic intelligendum, ut simul dicat et faciat. *Idem*.

116 *Paciferæque manu ramum prætendit olivæ*] Ne moram faceret in repositione, quoniam Pallas prius de pace quæsierat, et ideo mox signum pacis ostendit, ut cætera Pallas securus audiret. *Idem*.

Pacifera olivæ] Pacis nota data huic arbori. Ovid. Metam. vi. 'oleis pacalibus' et de Pont. i. l. 'pacatæ ramus olivæ.' Inde Virg. in vi. illam Numæ attribuit Regi pacifico. Silius l. xiii. ejus ramum vocat, 'pacis pignora.' Prudent. *rep. cæf.* 'pacis honorem.' Valerius quinto Argon. 'frondemque imbellis olivæ.' et libro quarto, 'virgam paciferam.' Tertullianus de Coron. 'mitem.' Stat. l. xii. 'ramis insontis olivæ.' Et Theb. ii. 'pacem præfatur oliva.' Polyb. l. iii. cum quospiam induxerit Barbaros cum ramis olivæ, adjicit, *τοῦτο γὰρ ὄχηδον πᾶσι τοῖς βαρβάροις ἐστὶ σὺνθημα φιλίας, καθάπερ τὸ κρητικὸν τοῖς Ἕλλησιν*: Est hoc fere apud omnes Barbaros amicitie signum, ut inter Græcos caduceum. Cædæ.

117 *Trojugenas ac tela*] Breviter singulis quæsitis respondit: et *Trojugenas* ad Qui genus referendum. *Servius*.

Tela vides inimica Latinis] Bona conciliatio: nam audierat, ut 'Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.' Ergo 'tela inimica' ad illud pertinet, 'Pacemne huc fertis, an arma?' *Idem*.

118 *Quos illi bello profugos*] Sicut et vos. Et movet conciliationem etiam ex similitudine fortunæ. *Idem*.

Profugos] Ut ostendat juxta peregrinos immites. *Donatus*.

Superbo] Injusto. *Servius*.

Superbo] Quia injustum. *Donatus*.

119 *Euandrum petimus*] Hoc ad

'Quo tenditis' pertinet. *Servius*.

Ferte hæc] Hoc ad ramum pertinet. *Dicite* ad verba. Et *ferite* vobiscum et *dicite* *non* *abré*. *Idem*.

Dicite] Quia non solus in tanto tu multu venerat Pallas. *Donatus*.

120 *Dardaniæ venisse duces*] In Romano codice, et aliquot aliis, *duces* legitur, in nonnullis *viros*. In plerisque vero codicibus, vel hæc vel illa dictio abrasa discernitur. Sed enim *duces* omnino magnificentius est. *Pierius*.

Dicite lectos Dardaniæ venisse duces] Et ad meritum ejus pertinet, qui fuerat rogandus, et ad terrorem, si contrariis votis exciperentur. Et extolli debet *Dardaniæ*, quia loco laudis est positum. *Donatus*.

Socia arma rogantes] Hoc ad illud pertinet, 'quæ causa subegit.' *Rogantes* autem ad id pertinet, quod a Sibylla dictum fuerat, 'Quas gentes Italum, aut quas non oraveris urbes?' *Servius*.

121 *Obstupuit tanto percussus nomine Pallas*] Ne repetam amplius *obstupuit*, eo me vertam, quod percussus in antiquis codicibus habetur, a *percutio*. Quod vero isti *percellere*, unde *percellus*, ad animum tantum spectare dicunt, apud Ovidium quinto Metamorphoseos legas, 'Súpite qui media positus fumabat in ara Percutit:' quod quidem nulli non videatur ad corpus pertinere. *Pierius*.

Tanto percussus nomine] Dardani scilicet commemoratione. *Tanto* autem, id est magnitudine nominis. *Servius*.

122 *Egredere o, quicumque es*] In Romano codice, sententia non profertur per dissolutum; sed conjungitur cum *obstupuit*, copulativa particula adjecta, hoc pacto, 'et gradere o, quicumque es, ait.' Sed enim *egredere* video magis eruditis placere. *Pierius*.

Egredere o, quicumque es, &c.] Notetur summa civilitas, atque adeo hu-

manitas Pallantis in ignotum. Summam etiam modestiam bene nato bene institutoque adolescenti attribuit Poëta: qui patri respondendi manus reliquit. Sed videatur Scal. III. 19. De Moribus. *Taubmann.*

Quicumque es] Hoc ad nomen Æneæ pertinet. Nam esse Trojanos audierat. *Servius.*

Quicumque] Ad hominem non ad originem referas. *Donatus.*

Coramque parentem Adloquere] Codices plerique veteres parente legunt ablativo casu, ut sit *coram parente*. Sed mihi magis placet *parentem adloquere*, ut est in Romano codice, et aliis optimis. *Pierius.*

Coramque parentem Adloquere] Optime summum iudicium servat parenti et regi. *Donatus.*

123 *Nostris succede penatibus hospes*] Mire sine patris auctoritate nihil confirmat, et tamen *hospitem* appellat. *Servius.*

124 *Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit*] In plerisque codicibus antiquis, *excepitque manu dextramque*: et pro *amplexus*, sunt codices in quibus *implexus* legitur: quæ lectio cum *dextra* ablativo conveniret. Sed enim *amplexus* plures fautores habet. *Pierius.*

Dextramque amplexus inhaesit] Ostendit virum et virtutis et hospitalitatis amatorem. *Servius.*

Dextramque amplexus, &c.] Nam *dextra* fidei nota, quem morem pene ad satietatem inculcat Maro. Ter in hoc lib. bis in IV. semel in III. et in VI. et sæpe alibi. Interpres Aristoph. ad verba hæc ἐν νεφέλ. τὴν χεῖρα δὲ τὴν δεξιὰν ita ait: ἔθος ἦν ἐπὶ πλοτεῖ, καὶ συνθήκαις βεβαλαὶ τὰς δεξιὰς διδόναι ἀλλήλοις: *Mos fuit, dextras invicem dare fidei, et fœderibus firmandis.* Tull. Philip. XI. 'Dextræ, quæ fidei testes esse solebant.' Medea apud Sen. 'Fidemque supplex præsidis dextra petii.' *Cerda.*

Inhaesit] Quid si signatissimo hoc

verbo alludit ad morem, quem Tacit. explicat Annal. I. XII. his verbis: 'Mos est Regibus, quoties in societatem coeant, implicare dextras, pollicesque inter se vincire, nodoque perstringere?' Eadem lux dari Homero potest Iliad. VI. ἐν τῇ ἡρᾷ ἐφ' ἧς χεῖρ: ἰλλίκεν ἐν ἡμῶν χεῖρσιν: et A. pollonio Arg. I. χεῖρα δὲ χεῖρσιν Ἀχαιῶν ἀμφιβαλὼν: *manui inserens summam manum*: et aliis. Observa etiam hæc manus inhaesionem factam ex more hospitalitatis, quam rem jam late Stuchius Antiq. Conv. I. 1. quem adeas. *Idem.*

125 *Subeunt luco, furviumque reliquant*] Hypallage in sensu: et *hæc subeunt* juxta veteres dativo junxit, cum alibi juxta usum præsentem accusativo junxerit, ut, 'Æneæ subiit mucronem,' sicut et *succede veteres* dativo junxerunt, quod significat penitus ingredi, uti hoc loco, 'ac nostris succede penatibus hospes.' Sallustius tamen, ut dictum est, accusativo junxit. *Servius.*

126 *Dictisque adfatur amicis*] Est hoc, quod Plut. in Lucullo προσεφώνετο ἀλλήλους φιλοφρόνως. *Cerda.*

127 *Optime Grajugenum*] Quantum ad Æneam pertinet, Græci neque boni neque meliores sunt. Ergo 'optime Grajugenum' superlativus est pro positivo. Nam *optimus malorum*, non possumus dicere. Superlativus enim suo tantum jungitur generi. Sic ergo dixit, ut Homerus, δικαιότατος κενταύρων, id est, *justissimus Centaurorum*, pro *justus*. Et est rhetorica persuasio, nam principium ex utriusque persona sumpsit. 'Optime Grajugenum' ad Euandrum pertinet: 'cui me fortuna precari,' ad Æneam; qui se fatetur supplicem venire. Sed quia ignotus est, et ostendere vult quod impetrare debet, ait, 'Dardanus Iliacæ primus pater urbis et auctor.' Contra quos auxilium petat, 'Gens eadem, quæ te.' Quid ipsi etiam sit utile a quo bene-

ficiam postulat, 'Nos si pellant nihil abfore credunt:' dicit enim nos pellimur, sed vos servietis potest; ipsam proposuit, 'Accipe daque fidem:' ad ultimum possumus reddere beneficium: 'Sunt nobis fortia bello Pectora:' nam utrum posset is, a quo petebatur, omisit, quia manifestum erat posse, et ignotus a demonstratione personæ suæ incipere debebat. Servius.

Optime Grajugenum] Notat Gifan. Conl. ad Lucret. pro Graigenis, et Troigenis, dici, Grajugenas, et Trojugenas, ad eum modum, quo *dissipare*, *caruifex*, *optumus*: nam aliter per i, dicendum esset, ut *primigenus*, *ventigenus*, *Panigenus*, *Phabigenus*. Quæ in hunc locum Serv. scribit de re Grammatica, falsa sunt. Vocem, *optime*, retuli in explicatione ad virtutem animi; possit, quo velit, ad militarem, ad eum modum, quo Homerus sæpe ἀγαθὸν βόην Μενέλαον: et Iliad. iv. ἰσθλὸν ἐν προμάχοισι, loquens de Echepolo, 'bonum inter autesignatos,' id est, fortem. Utique, quod ipse sæpe ταλασίφρονα, ταλάφρονα, κρατερὸν. Atque ita postea reddens Eumachia viam Æneæ, ait: 'ut te fortissime Teucrum.' Hanc explicationem inf. agnoscit Servius. Cerda.

Cui me Fortuna precari] Servavit τὸ πρῶτον dicendo fortuna: et 'cui me precari,' antiquum est: nam modo, quem precari dicimus. Terentius, 'Credo qui mihi sic oret.' Item, 'Facite, ut vobis decet.' Sallust. 'Locum editiorem quam victoribus decebat:' et est Græcum; ut, εὐχεσθαι ἀπὸ λαῶν. Sane veteres et precor illi, pro precor pro illo dicebant; Plautus in Amphitryone, 'Noli pessimo precari,' hoc est, pro pessimo noli precari: aut hyperbaton est, hoc modo: tibi me fortuna vitta comptos voluit prætere de ramos, et precari. Servius.

128 *Vitta comptos ramos*] Ut in pacis petitione ramus olivæ cum vittis

offeratur, partim fabulæ, partim naturæ efficit ratio. Nam cum de nomine Athenarum Neptunus et Minerva contenderent; et jussisset Jupiter, ut illius nomine diceretur civitas, qui munus melius obtulisset hominibus; equum Neptunus, Minerva olivam protulit, et statim vicit. Unde cum ejus ramus alicui offertur, indicat eum esse meliorem. Hinc illud proverbium, 'Herbam do:' id est, cedo victoriam. Quod Varro in Antiquitatis libris ponit, 'Cum in agnibus herbam in modum palmæ dat aliquis ei, cum quo contendere non cupit, et fatetur esse meliorem.' Vittas autem habet ramus olivæ ideo, ut inertiam et imbecillitatem offerentis ostendat. Scimus enim oves, unde lana, e qua vittæ, egere alieno semper auxilio. Aut quia et lana in tutela Minervæ sit, quæ pacis bellique sit cultrix, aut quia mite et quietum animal est ovis; cujus quietem habere debent, qui in fœdus et amicitiam cœunt. Quæritur autem quid dixerit *comptos*; sed ut crines comi dicimus cum nectuntur, ita et hic etiam ramos comptos et illigatos intellige, ut ipse, 'tum ramum innectit olivæ.' Ergo quod illic *innectit*, hic *comptos* dixit. Servius.

Et vitta comptos, &c.] Erat habitus supplicum, 'rami oleæ compti vittis,' id est, ornati, innexi, illigati. Æschyl. in Suppl. exhibet λευκοστεφεῖς νεοδρέπτους κλάδους: ramos recens decerptos coronatos albo, id est, ramos oleæ lana obvolutos. Vel, explicatore Plut. in Thea. κλάδος ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἐλάτης ἐπὶ λευκῷ κατεστεμμένος: ramus sacra olea redimitus lana alba. Ex his itaque Plutarchi verbis explicandi omnes, quoties hanc rem attingunt non plene. Ut cum Appian. in Hispan. tantum dicit *κεκτηνίας*: et Euripid. *κεκτοιοι κλάδοι*: et Sophocl. *Ἰδip. κεκτηνίους κλάδους*. Hi omnes, et reliqui, quos mihi exhibeas, capiendi de olea, et lana illi obvoluta. Cerda.

Voluit] Hinc eum laudat quod tantus eum vir rogare compellitur. *Serv.*

129 *Danaum quod ductor et Arcas*] Nec quod multitudinem haberes extimui: nec quod es-es Arcas: ut illuc hoc tendat, 'geminis conjunctus Atridis,' id est, Agamemnoni et Menelao cognatione conjunctus. Et hoc ad laudem Euandri pertinet: qui qualitate morum non timeri meruit. *Idem.*

130 *Fores*] Pro fuisse: et notandum *fores* de præterito. *Idem.*

Geminis conjunctus Atridis] *Geminis* hic duos, aliter *gemi*ni uno partu editi. Quæritur sane unde Euander Atridis genere fuerit conjunctus; et quamvis Hesiodus dicat qualiter conjunctus sit Euander, tamen quidam ajunt Thestii filias Ledam et Hypermenestram fuisse, Leda et Tyndarei filias Clytemnestram, Helenam, et Tymandram fuisse, quam duxit uxorem Echemus Arcas, cujus filius Euander. Clytemnestram et Helenam notum est Agamemnoni et Menelao junctas fuisse. Alii ita tradunt Steropæ et Atlantis filios Cœnomaum et Majam fuisse; Cœnomai Ippodamiam filiam, unde Atreus natus, at Majæ filius Mercurius, ex quo Arcades, de quibus Euander; quod Accius in Atreo plenius refert. Alii ita narrant, Atlas complures habuit filios, sed de Lino Pelopen genuit; is Atreum, Atreus Agamemnonem et Menelaum; Mercurius delode est Nicostratæ pater, quæ fuit mater Euandri; Mercurium Maja filia Atlantis genuit: sic Euander Atridis conjunctus est; Trojanis autem sic jungitur, ex Electra, Atlantis filia, et Jove Dardanus nascitur; ejus filius Erichthonius; ex eo Assaracus; ex illo Capis; ex illo Anchises; ex illo Æneas. *Id.*

131 *Mea me virtus*] Hæc arrogatio ad honorem Euandri pertinet, et sane paulo adrogantius videretur virtutem suam laudasse, nisi Deorum oracula et facta conjungeret: deinde ut Eu-

andro blandiretur; 'tua,' inquit, 'terris didita fama;' et, ut in audientis mente remaneret, in ultimo addit, 'et fatis egere volentem.' Sed hic singula distinguenda, ut major sit enumeratio. *Idem.*

Sancta oracula dicom] Tyberis scilicet, vel Apollinis; ut, 'via prima salutis, Quod minime reris, Graja pandetur ab urbe.' *Idem.*

132 *Cognatique patres*] Insiuatio Rhetorica a genealogia, et cognatione, cujus reverentia, δὴ δὲ θυγγίων et γενέθλιον, genti, laribus, et familiis præfecit: ut passim apud Pindarum. *Germanus.*

Didita fama] Divulgata: ut, 'Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.' *Serrius.*

Didita fama] Præteribo quod is antiquis aliquot codicibus *debite* legitur, quum *didita* in emendationibus habeatur: quod Servius etiam agnoscit in codicibus emendatis: dumque exponit *didita* divulgata, ut illud, 'Diditur inferea Trojana per agmina murmur.' Lucretianum id quidem verbum, et in hoc significato ab utroque horum sæpissime positum. *Pier.*

Didita fama] Ut supra, 'diditur rumor.' *Lucr.* l. II. 'Dum facile in venas cibus omnis diditur:' vox frequens Lucretio. Et *Tacit.* Ann. l. XI. 'Clarum ex eo, didita per provincias fama, parare iter ad Germanicos exercitus:' ubi omnino *didita fama* legendum ex hoc Maronis loco. *Germanus.*

Didita fama] Quamvis Turnebus hoc loco, ut etiam apud Tacitum Ann. l. XI. legat *dedita*; nullum dubium tamen, quin legendum sit *didita*, quod et Servius agnoscit, dum exponit: *divulgata*. Et *Pierius* ita in codicibus emendationibus haberi fatetur. Glossæ quoque Latino-Gr. *dide* exponunt: διὰ δὲ, περί τῆς; et Glossæ Isidori: *Diditum, percrebatur, divulgatum.* *Emmenes.*

133 *Fatis egere volentem*] Id est,

quod voluntatis fuerat, egit necessitas fati. *Servius*.

Volentem] Videtur alludere ad voluntarium militem; ut Eurip. in Helen. ἑκούσιον ἔρξας: imperans volentibus: et infra, οὐδὲν πρὸς βίαν στρατηλατῶν: ducens copias non per vim. Cerda.

184 *Dardanus Iliacæ primus pater urbis et auctor, &c.*] Dardanus, ex Jove et Electra Atlantis filia genitus, de Italia forte abire compulsus, agros Troicos petit, ibique Dardanum oppidum in regione Dardania collocavit. Sane hic reddit quod ait supra, 'Cognatique patres.' Sed sciendum Atlantes tres fuisse: unum Manrum, qui est maximus: alterum Italum, patrem Electræ; unde natus est Dardanus: tertium Arcadicum, patrem Majæ; unde natus est Mercurius. Sed nunc ex nominum similitudine facit errorem; et dicit Electram et Majam filias fuisse Atlantis maximi. Nec præter rationem ait, et, 'maximus;' et, 'Idem Atlas generat:' nam et ipse habuit etiam horum nominum filias; id est, Electram et Majam. *Servius*.

135 *Ut Graji perhibent*] Id est, ut vestræ continent literæ: firmitus enim est, quod ipsorum testimonio inferitur. *Idem*.

Ut Graji perhibent] Ut hoc tuorum testimonio probem. *Donatus*.

Electra Atlantide cretus] Apoll. l. 1. ἔκελσαν Νῆσους ἐς ἡλέκτρης ἀτλαντίδος. Ubi interpres, τὴν σφοδρῆν λέγει· ἐκεῖ δὲ φέει ἡλέκτρα ἡ ἄτλαντος, καὶ ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων στρατηγῶν, ἣν φησὶν ἐλλάνικος ἡλεκτρύωνην καλεῖσθαι· ἐγένετο δὲ τρεῖς παῖδας· δάρδανον τὸν εἰς τροίαν κατοικήσαντα, ὃν καὶ πολυδύρχη φασὶ λέγεσθαι ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων· καὶ ἡετίωνα, ὃν καὶ ἰασίωνα ὠνομάζουσι· καὶ φασὶ κεραυνωθῆναι αὐτὸν ὑβρίζοντα βγαλμα τῆς δῆμης· τρίτην δὲ ἔσχεν ἁρμονίαν, ἣν ἡγάγετα κάδμος. Καὶ ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς ἡλεκτρίδας πύλας τῆς Θέβης ὠνομάσαι—ἀθηνῶν δὲ φησὶν ὅτι διὸς καὶ ἡλέκτρας ἐγένετο ἰασίωνα καὶ δάρ-

Delph. et Var. Clas.

δανος. Germanus.

136 *Advehitur Teucros*] Et homines et regionem significat. Sane prolepsis est; nam post Dardanum Teucro appellati sunt. *Servius*.

Maximus Atlas] In Romano codice, *maximus Atlans*: de cujus scriptionis ratione pleraque diximus in primo Æneidos. Succurrit vero nunc marmor simili ratione inscriptum, quod elegantia ingenia subjectum hic non aspernabuntur.

ASPRENANS CALPURNIUS

TORQUATUS PATRI SUO.

Fuisse enim in hujuscemodi nomine veram lectionem *Asprenas* apud antiquiores, fatentur omnes. Tum in æde Divæ Cecilie trans Tyberim, *Asprenatis Casiani* legitur absque nullo obliquo casu. *Pierius*.

138 *Mercurius pater est*] Mercurius Jovis et Majæ, quæ est una de Pleiadibus, filius, auctor eloquentiæ et liræ, internuntius Deorum. Iste etiam palæstræ inventor, hoc modo esse narratur: Choricus, rex quidam Arcadiæ, filios habuit Plexippum et Enetum, et Palæstram filiam. Sed juvenes cum casu inter se haberent certamen, impressione et nisu corporum invenerunt luctamina, qui cum hoc, patre præsentem, facerent, et ille re nova delectaretur, ex ea re ludus factus est, quam rem Palæstra, soror juvenum, Mercurio amanti se prodidit; qui, cum rem novam vidisset, plenior de industria artem homines docuit. Hoc seni juvenes a sorore proditum nuntiant; ille iratus est potius filiis, quod non tanquam furem Mercurium insequerentur; quem cum illi in monte dormientem invenissent, manus ei amputaverunt: unde et ipse Cyllenius et mons dicuntur. Namque Græce κυλλοῦς, aliqua mutilatos parte corporis dicunt; unde etiam hermas vocamus quosdam stimulos in modum signorum sine manibus. Mercurius vero Jovi conquestus, Choricum evisceratum in

Virg.

10 A

folliculum redigi fecit; amatam vero suam Palæstram remuneratus, omne luctamen, quod corpore conficitur, palæstram vocari fecit. Alii Mercenarium, quasi medicurium a Latinis dictum volunt, quod inter cælum et Inferos semper incurrat. Hic etiam mercimonii Deus est. Quidam hunc in petaso et in pedibus pinnas habere volunt propter orationis, cuius auctor est, velocitatem. Caducenm illi ideo assignatur, quod fide media hostes in amicitiam conducit; quæ virga ideo serpentibus inligata est, ut sicut illi obliti veneni sui in se coeunt, ita hostes, contemptis et depositis inimicitiiis, in amicitiam revertantur. *Serv.*

Candida Maja] Splendidior enim est Maja inter Pleiadas, quæ est una de Atlantidibus, id est, Pleiadibus. Non ergo *candida*, pulchra, ut *candida Dido*. Meminit autem Majam Atlantidem esse, ut, 'Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,' et, 'Multi ante occasum Majæ cæpere,' cum vellet per Majam etiam cæteras Atlantidis filias intelligi. *Idem.*

Candida Maja] Id est, pulchra; ut, *candida Dido*. Nescio enim cur *Serv.* obstat huic explicationi. Vel locutus Poëta cum respectu ad Pleiadas; nam Maja est una Pleiadum, et ceteris splendidior. Vel demum *candida* est *πρωτα*, veneranda (explicatoribus Parrhas. in Claudian. et Erythræo in Indice), nam Aratus *πρωτα Μαia* dixit. *Cerda.*

109 *Cyllenæ*] Mons est Arcadiæ, ubi Maja Mercurium est enixa. *Fudit* autem non injuriose dictum est. Ut in Pisonem, 'Qui te belluam ex utero, non hominem fudit.' Sed celeritatem parientis ostendit: quod infantibus dicitur omen felicitatis adferre. Spectat etiam ad rationem physicam. Nam celer est ubique Mercurius, ut diximus supra. Ideo dicit eum etiam in ortu fuisse velocem. *Servius.*

Cyllenæ gelido conceptum in vertice fudit] In antiquis codicibus, partim

Cyllenæ, partim *Cyllenæ* legitur. Et conceptum vertice absque in, quod non placet. *Pierius.*

Fudit] Pari verbo Arnob. l. iii. 'Caduceator ille Cyllenius in algido fusus monte:' et l. i. 'Mercurius utero fusus Majæ.' Ad quæ loca Herald. similia aliorum. Nam Lactant. iii. 17. 'Locus in quo quisque est fusus ex utero.' Et Zeno Veronens. 'Communi cum pœcudibus lege fundimur a natura.' Arnob. quoque l. iv. 'Jovem ex feminæ effusum alvo.' De natalitio Mercurii in promptu est Hesiodus Theog. *Ζαφ δ' ἔρ' Ἀτλαντὶς Μαίῃ τέκε φάδιμον Ἑρμῆν*: Jovi Atlantis Maja peperit illustrem Mercurium. *Cerda.*

140 *Auditis si quicquam credimus, Atlas*] In codicibus aliquot antiquis, si cuiquam credimus, *Atlans* legitur. Sed quidquam magis placet. Et *Atlas* absque a scribi dictum. *Pierius.*

141 *Idem Atlas*] Ne similitudine nominis falso id usurpare videretur. *Donatus.*

142 *Genus amborum*] Aut meum et tuum, aut Trojanorum et Arcadum; ergo *amborum* potest utrorumque accipi. *Servius.*

Sanguine ab uno] Scil. Atlantis: nam Electra genuit Dardanum, Maja Mercurium: et Dardanus Trojanis dedit principium; Mercurius Arcadibus. *Taubmann.*

143 *Neque prima per artem Tentamenta tui pepigi*] Cum nullo ante pactus sum, ut te, aut per artem aliquam, aut per legatos, probarem: sed intrepidum me tibi commisi. *Servius.*

Neque prima per artem, &c.] Nec sententiam tuam aliqua artis calliditate eliciui. *Donatus.*

Neque prima per artem Tentamenta] Credo allusisse Maronem ad holidam demissiones aut specilla chirurgica, quibus artifices vulnera explorant; aut etiam ad instrumenta quibus pœtearii et aquiloges terræ naturam perscrutantur, eam figentes, et depæctis

præcutis ferrois, ferratissime obellacia, qualitates ejus experiuntur; tunc hanc meam opinionem verbo ipso pangere, quod est *πῡγῡναι* et figere: ita ut Æneas dicat, nulla se *πῡρῡα-πῡρῡν* uti voluisse, antequam in colloquium veniret cum Euandro, nec ulla ejus tentamenta, *βαδρῡν*, pepigisse: id est, nullis eum specillis designare, hoc est, explorare voluisse; sed sincere et recta eum aggredi. Quamvis sint qui *Pangere tentamenta* accipiant pro componere et struere; ut pangere versus et vites. Germ.

144 *Tentamenta pepigi*] Experimenta pactus sum: nam geminus est hic præteritus ab eo quod est *paci-cor*: facit enim et *pepigi* et *pactus sum*, sicut *placeo* et *placitus sum*. *Pago* enim, unde multi venire volunt *pepigi*, nusquam est lectum. Et altera est expositio, Non tentavi te quibusdam pactionibus, quibus crederem tuto ad te venturum; ut hæc fuerit ars tentantis. Ant non *legatos*, tale est quemadmodum in oratione ab alio in aliud initium transitur, ut, 'Me me, adsum qui feci.' Et non responderetur propositis; ergo illud refertur: Non *legatos* misi, aut tale aliquid, quod sententiam compleat. Serv.

Tentamenta tui pepigi] In antiquis plerisque codicibus, *temptamenta* per *mp* legitur: quam scribendi rationem, præter omnium fere codicum antiquorum congeriem, in aliquot etiam marmorum inscriptionibus observavi: cujusmodi ea est, 'ejus mimententi partem alienare temptaverit.' Sed enim ubi ita scriptum invenitur, alia quoque præter eruditorum usum inspicuntur. Nos itaque *tentamenta* scribamus, ut omnes fere notæ melioris homines hodie scribunt. Pierius.

Me me ipse, meumque Objeci caput] In antiquis aliquot codicibus *memet* legitur. De primæ vero syllabæ quantitate, vide Valerium Probum, et observatum a Grammaticis, *Tu-*

met esse dactylum, quod ejusdem est proportionis. Missum faciam *caput* per *d*, in antiquo quodam codice passim notatum. Nam de literæ illius mutatione, satis superius dictum. Id.

Me me] *Me me*, per Epizexim reiteratur, cum impetu pronunciationis: ut Æn. ix. 'Me me, adsum qui feci.' et l. xii. 'Me me duce ferrum Corripite.' *Sese* autem geminatur sine aliqua figura; ut magis exandiat: quia *s* sibilus tantum est. *Erythr.*

145 *Objeci*] Cum periturus essem, quæ etiam tibi salutaria essent non expavi. Nam cum gente tibi inimica et crudeli bellum gero: et dicendo, *unam gentem*, extenuat timorem belli. *Donatus.*

146 *Gens eadem, quæ te*] Sic agit, ut et ipse præstare videatur. Nam et supra ait, 'Socia arma rogantes.' Et argute inseruit *eadem*, nec addidit *nos*. Servius.

Gens eadem] Eodem argumento Æneas utitur ad Enandrum, quo Turnus supra, cum mittit legatos ad Diomedem. Ait enim, 'Quid struat his cæptis, quem si fortuna sequatur, Eventum pugnae cupiat, manifestus ipsi, Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.' Itaque concinnus est Poëta, qui Turno et Æneæ eandem dat rationem; illi petenti auxilium ab Diomede, huic ab Euandro. Nam uterque, Quid de te fiet, si ego vincar? Putat vero præclare Ursin. adumbratam orationem Corcyæorum apud Thucydidem l. i. Hoc verum putabit, qui legat eam orationem: initio enim ajunt, postulata sua commoda esse Atheniensibus: in excursu addunt, Corinthios inimicos esse iisdem Atheniensibus. Signata verba: *καὶ προκαταλαμβάνοντες ἡμᾶς νῦν, ἐς τὴν ὑμετέραν ἐπιχειροῦν*: dum nos primos nunc aggrediuntur, vos petunt, et invadunt. Et iterum: *καὶ μέγιστον ἔστι αὐτοῖς πόλεμος ὑμῶν ἡσῶν*: quod est maximum, iidem vestri sunt hostes. Reperi ego locum

alium ejusdem Thucyd. l. III. ad rem eandem, ubi pulcherrima est hæc gnome: τὸ δὲ ἀντίκλον δέος μύρον πῶτον ἐς ζυμμάχων: *mutui metus equalitas societatem sola facit fidelem.* Cerdæ.

Daunia] Rutula, a Dauno. *Serv.*

Crudeli bello] Supra, 'Bello profusus egere superbo.' *Idem.*

147 *Nihil abfore credunt*] Sic obfuturum nihil arbitrantur. *Idem.*

148 *Quin omnem*] Ut non omnem: et bene omnem ait, ne non solum Euandrum contemnere viderentur. *Id.*

Penitus sua sub juga] Utrum penitus sub juga mittant, an omnem penitus Hesperiam? *Idem.*

149 *Et mare, quod supra, teneant*] Hadriaticum dicit. *Idem.*

Quodque adluit infra] Tyrrhenum dicit; omne enim mare quod a Sicilia usque ad Hispaniam tendit *Inferum* appellatur; ideo quod Sol ibi ad inferiores cæli partes delapsus occidat. *Idem.*

Quodque adluit] In antiquis, *abluit*; quod non ita placet. Est enim hic *adluere*, vel *alluere*, quod frequenter utitur Plinius in hanc sententiam. *Pierius.*

150 *Accipe daque fidem*] Ab utili aglt. Et hoc est quod ait in *Æn.* decimo, 'humanis quæ sit fiducia rebus.' *Servius.*

Accipe daque fidem] Sume auxilium et da. *Donatus.*

Accipe daque fidem] Ennius: 'Accipe daque fidem: fœdusque feri bene firmum.' Græci etiam, πῶτον δίδοναι καὶ δέχεσθαι, dicunt. *Taubmann.*

Sunt nobis fortia bello Pectora] Iterum sic laudat juventutem suam, quasi præstet auxilium. *Servius.*

Sunt nobis, &c.] Prudentissime qui ab alio auxilium petit, suum promittit. Annecto verba Symmachi epist. III. 64. 'Ego in referenda vicissitudine par esse curabo: nam qui ab alio poscit, sui quoque studii frequentem operam pollicetur.' Hinc nata videtur trita sententia: 'Ab alio offi-

cia poscens, promittit suâ.' Cerdæ.

Fortia pectora et animi] Nam in bello animi fortitudo et corporis robor requiritur. *Donatus.*

151 *Rebus spectata juvenus*] Experimentis probata, decennali scilicet prælio. Et bene promissionem rebus confirmat et testimoniis, quæ est verbis invalida. *Servius.*

Et rebus spectata juvenus] In codicibus nonnullis antiquis *e rebus* legitur. Sed enim sententia videtur et exposcere. *Pierius.*

Spectata] De qua jam factum est periculum. *Donatus.*

152 *Ille os oculosque loquentis*] Suffecerat ad recordationem Anchisæ vultum agnovisse: addidit, 'et totum lustrabat lumine corpus;' quod sine dubio non vacat. Nam quia *Æneas* in virtute sua multa prædixerat, orationem ejus voluit æstimare de corpore; et postquam fides facta est, inde cepit, 'ut te, fortissime Tecrum, Accipio.' *Servius.*

153 *Totum lustrabat lumine corpus*] Paterna in eo lineamenta cognoscens. *Idem.*

Totum lustrabat lumine corpus] Ex Statii Musa l. VI. dices hoc idem, *permetiri alium oculis*; ait enim, 'at sese permensi oculis.' Quod enim Virg. *totum*, ille restaurat adjuncta præpositione *per*, qua totum indicat corpus. Silius l. V. ad Nostri vestigia, 'clypeumque viri, atque immensa membra Lustrabat visu.' Deficit, tum in aliis, tum in acumine: nam Virgil. ideo *lumine*, quia *lustrabat*. Consentaneæ enim duo locis verba adhibentur. Homer. dixit *Iliad.* XVII. πανταλὼν Ἀλάρτα μέγας. Theocr. εἰδ. XXIV. a quo fortasse Maro: Καὶ μ' ἀπὸ τὰς κεφαλὰς πρὶ τὸ πόδε συνεχὲς εἶδεν: *Et me a capite ad pedes perpetim vidit.* Indicat vero Virg. quidpiam magnum inesse *Æneæ*, quem tam avide et attente Euander perlustrabat. Non aliter ac de congressu primo Scipionis atque

Annibalis scripsit Liv. l. xxx. 'Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutua prope attoniti conticuerunt.' Catull. dixit, 'cupido conspexit lumine;' et 'cupide spectando.' Hunc affectum ita expressit Heliodor. l. vi. πολλοῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς περισκοπεῖ: multis oculis perlustrat. Indicat aviditatem videntis. *Cerda.*

Lumine] Pro luminibus: id est, oculis. *Servius.*

154 *Pauca refert*] Non pauca, sed paucis: id est, breviter. Hoc vult dicere, multa enim dixisse, sed paucis. *Idem.*

Ut te] Quemadmodum: 'ut te, fortissime Teucrum.' Ad 'optime Grajugenum' reddidit, 'fortissime Teucrum.' *Idem.*

Ut te, &c.] Eurip. in Herc. ὡς ἔσμενός σ' ἐσείδων ἐς φῶς μολών: agnosco, ἐπεγγινώσκω. In quam sententiam et Menelaus Od. Δ. Pisistrato Nestoris filio respondens: βεῖα δ' ἀρίγνωστος γένος ἄνθρωπος, & τε κρονίων Ὀλβον ἐπικλῶσθ γαμήνόν τι γεινομένην τε. *Germanus.*

155 *Accipio adgnoscoque libens*] In codicibus aliquot antiquis, *aspicio adgnoscoque* legitur. Sed plures omnino *accipio* habent: ut, 'Illos porticibus rex accipiebat in amplis.' *Pierius.*

Adgnosco libens] Postquam probavit ex habitu corporis vera esse quæ dicebat Æneas, per Anchisen eum laudat adulatione deposita. Sane inter *agnosco* et *cognosco* superfino quidam volunt facere discretionem, ut *cognoscamus* novos, *agnoscamus* antiquos: sed hæc a poetis metri necessitate variantur. Nam *agnosco* propter Synalæpham dixit. *Serv.*

156 *Vocem Anchisæ magni*] Mire, quod non fecit Ænean dicentem, qui scit Euandrum cognoscentem. *Idem.*

Hesione visentem regna sororis] Commemorationi necessitudinis reddit commemorationem hospitii. Sane fabula de Hesione et nota est, et ali-

quot locis exposita; quis enim nescit a Laomedonte mercedem Neptuno et Apollini ob muros Trojæ fabricatos negatam; cumque incursu maris civitas vexaretur, coactum Laomedontem filiam Hesionam ceto obicere, eamque ab Hercule liberatam, eversa Troja et occiso Laomedonte, propter negatum præmium, Telamoni suo comiti in matrimonium datam, ex qua natus est Teucer? quæ causa fecit, ut Priamus, ad visenda sororis regna proficiscens, cum Salamina tenderet, et iter per Arcadiam faceret, et tunc ab Euandro esset susceptus Anchises. *Idem.*

Hesione visentem regna] In Romano codice Græca pronuntiatione scriptum est *Hisione*, prima syllaba per i, quo sono η litteram pronuntiant; ἩΣΙΟΝΗ enim scribitur. Variatque declinatio genitivi in antiquis codicibus. Nam in aliis *Hesiones*, ut ἡσιόνης; in aliis *Hesione*, Latino declinatu: quin etiam *Hesione* per e simplex reperitur. Sed *Hesiones* omnino doctioribus placet. *Pierius.*

Visentem regna] Videre cupientem. *Servius.*

158 *Salamina*] Hanc olim dictam Halamina, quia sita in mari Ægæo, certum, et postea Salamina, more Græco. Sic Helli transiere in Sellos, Hardiæi in Sardiæos, Hamnitæ in Samnitas, Halmantica, arx literarum, in Salmanticam: et sexcenta alia. Est qui putet Salmanticam dictam, quasi ἀλὴν μαντικὴν, a trito illo antro Dæmonum. Cui minus assentio; nam hoc nuperrimum est, si comparetur cum antiquitate Salmanticæ, et fortasse fabulosum. *Cerda.*

159 *Protenus*] Uno eodemque tempore: hoc est, dum pergit, vidit Arcadiam. Nam non possumus simul intelligere; cum Salamina insula sit, Arcadia in continenti. *Servius.*

160 *Tum mihi prima genas vestibat flore juventa*] In codicibus aliquot antiquis, *vestiebat*; sive, ut Priscianus

putat, mediarum vocalium transpositione, quæ postmodum in ei diphthongum contrahuntur; sive magis, ex Lucillii sententia, ad i productam indicandam, ea diphthongus scribi solita sit. Nam in *deico*, et *ameiceis*, et *periculeis*, nulla synæresis. Sed et *juventa* varie scribitur: in nonnullis enim codicibus *juventus*, in aliis quibusdam *juventas* invenitur: de quibus alibi dictum. *Pierius*.

Tum mihi prima genas] *Lucr. l. v.* 'Juventas Occipit, et prima vestit lanugine malas.' *Hom. Od. A.* πρὶν σφῶν ὑπὸ κροτάφοισιν ἰούλους Ἀθήσαι, πικράσαι τε γένυν εὐανθέι λάχρη; et *Pind. in Olymp.* πρὸς εὐάνθεμον δ' ὅτε φῶν λάχραι νιν μέλαν γένειον ἔρεφον: *Æsch. in Ætá* στελεχὶ δ' ἰούλος ἄρτι διὰ παρηθῶν, Ὅρας φουούσης, ταρφὸς ἀντίλλουσα θρίξ. *Homer.* quoque χαριεστάτην vult esse ἤβην τοῦ ὑπηρήτου, ut in *Protag.* meminit *Plato*: et *Græci προθύβας*, primo vigore ætatis adolescentes. His autem verbis, 'vestibat genas flore,' alludit ad ἀνθεῖνα *Græcorum. Germanus*.

Genas vestibat] Hinc vestis pro pube. Unde vesticeps, pubes; et investiceps, impubes. Investis quoque puer, imberbis *Palladio*. *Lanuginem* autem ipsam, *florem* *Virgilius* appellat. *Vestibat* vero pro *vestiebat*; nam *Poëtæ* metri gratia plerumque vocalem *e* abjiciunt. *Erythr.*

Vestibat] *Vestire*, tralatum ad primam barbæ lanuginem. Ita *Lucr. l. v.* 'Tum demum pueris ævo florente juventas Occipit, et molli vestit lanugine malas.' Hinc *vestis* pro pube, *ibid.* 'et impubem molli pubescere veste: Et pariter mollem malis demittere barbam.' Et noster *infra, vs. 659.* 'Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.' id est, harba: ut *Serv.* exponit, et *Scal. iv. 16.* probat. Nam *vestis* generaliter omne integumentum est: ita arbores, gramen, herbæ, segetes dici possunt *vestes terræ*; ut notat *Gifan.* Ita *Prud.*

'vestem plumaram' dixit. *Columella*, 'ripas gramine vestitas.' *Plinius*, 'animal pilo vestitum.' *Idem Prud.* 'Unde seges late crinitis fluctuat agria, Densins et gravidis se vestiat æquor aristis.' Hinc *investis puer* dicitur imberbis *Palladio*: item *vesticeps*, pubes: quanquam *Gifanins* illum hic intelligit, qui vestem virilem nondum sumpserat; hunc, qui sumpserat. Porro, quam lanuginem noster *florem* appellat, *Lucret.* 'mollem barbam,' *Lucillius* 'barbulam primam:' et alluditur ad *Græcorum ἀνθεῖνα*, id est, *mentum*, quod a pilorum flore sic dictum putant. *Taubmann.*

Flore] Ita *Pacuvius*: 'Nunc primum opacat flora lanugo genas.' *Idem*: 'Genas lanugo flora nunc demum irrigat.' *Idem*: 'Nam flori crines video ut propexi jacent.' Sed hoc forte alienius, e *Scalig. ad Fest. in Genas. Idem.*

161 *Mirabarque duces Teucroes*] *Hos* laudat: quo melior sit ille, quem præfert. *Servius*.

Mirabarque duces] Est huic sententiæ suus fundus. Solent senes laudare et admirari, quæ gesta sunt ipsis juvenibus: ea displicent, quæ tunc accidunt. *Horat. epist. ad Pison.* 'Laudator temporis acti.' *Exemplum* hujus rei abunde extat in *Nestore Homérico*, in *Virgiliano Eandro. Cerda.*

162 *Cunctis altior*] Non solum ad staturam, sed ad omnia. *Servius*.

Sed cunctis altior ibat] Imitatur *Maro* receptam inter mortales opinionem de heroibus, quos non solum animi dotibus, sed et corporis magnitudine et præstantia homines superare cæteros persuasit sibi jam olim boni simpliciorisque sæculi sanctimonia; ut quæ ex illis insignibus virtutibusque, imperia magistratusque decerneret; *Iadorum* potissimum atque *Æthiopum* exemplo, qui proceritati corporis, liberalitatisque, et dignitati vultus, regna deferre soleant,

165 *Accenti, et cupidus Phenei*] *Phenei* multis modis corrupte legitur. Nam et *Phenei* et *Phenei* reperitur. Sed enim per *e*, *Phenei* trisyllabum omnino legendum ex probationibus exemplaribus. Homer. *εὐφρονέει το ῥήτορα*. Id. *Cupidus*] *Εὐφρονέει*. *Συνοῦν*.

Ille mihi, &c.] Ex ritu gentium omnium, quibus in usu hospitalia munera. Notus Homer. locus Iliad. vi. ubi Ceneus dat hospiti suo Bellerophonti *ἑσπῆρα ποίνειν φαεινόν*. Contra, hic illi *χρῶσεν θέτας ἀμφιπέτελλον*: et alter Odys. viii. *Legē ab eo loco*: 'Αλλ' ὄγε οἱ δῶμεν ξευήλιον. Virtutem hanc de Atheniensibus Plutar. prædicat, de Germanis Tacitus in illorum moribus. Vide etiam eundem Annal. l. xiv. de Persis Ammian. i. xviii. de Leucanis Ælian. l. iv. per initia ab eo loco, *λέγει τις νόμος Λευκανῶν*. De Abydenis Suidas. Vide etiam de Cimone Atheniensis Cic. Or. ii. que de Lucullo Plut. *ἐκ βασι. ἀποφθ. Cerd.*
Lycinusque sagittas] Enumerando

singula, efficit ne communia et ficta videantur. *Servius*.

Insignem pharetram] Lyciam capio ex adjunctis sagittis. Itaque insignis pharetra, etiam Lycia. Vide *Æn.* vii. ad illud, 'Lyciamque pharetram.' Et nota varietatem poëseos: ibi celebrat pharetram Lyciam, hic sagittas Lycias; ut tu scias utramque rem commendari ab eadem provincia debere. Alia similia in hoc *Vate*. *Pyræa* et *Deucalion* orbem restituerunt jactatis lapidibus: et tamen *Eclog.* vi. 'Hinc lapides *Pyrææ* jactos,' nulla facta mentione viri. Contra *Ge.* i. 'Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,' nulla facta mentione uxoris. In hoc l. *Cacum* vocat jam *semihominem*, jam *semiferum*. C.

167 *Auro dedit intertextam*] Legitur et *intertexto*. Et figurate dictum est, *intertextum* aurum habentem. *Servius*.

Auro intertextam] In Romano codice legere est, *intertexto*. Sed *intertextam* melius. *Pierius*.

Chlamydem auro intertextam] Signatus ornatus chlamydis. Sic *Æn.* v. 'Victori chlamydem auratam.' Tacit. Ann. xii. 'chlamyde aurata.' Spartian. in *Hadrian*. 'Cum a *Pharasma* ipse ingentia dona accepisset; atque inter hæc, auratas quoque chlamydes trecentas.' Sed notanda *Virg.* verba, quam alii *auratam chlamydem*, ipse *auro intertextam*, ut sic explicet, cur dicatur *aurata*. Ergo, non *aurata*, quia tantum ad oram cum auro, ut visum nonnullis humanioribus ævi mei principibus: sed quia *tota intertextam auro et purpura*. Bene itaque *S. Isidor.* loquens de paludamento, quod idem cum chlamyde, 'cocco, purpura, et auro distinctum.' *Cerda*.

168 *Frenaque bina*] Poëtice: Nam *duo* debuit dicere. *Bina* enim secundum *Ciceronem* non dicuntur, nisi de his quæ sunt numeri tantum pluralis. Nam *Cicero* per epistolam culpatur filium dicens, male eum dixisse, 'Di-

rex literas duas:' cum *literæ*, quotiens *epistolam* significant, numeri tantum pluralis sint. Contra, *epistolas binas* non dicimus, sed *duas*. *Servius*.

Aurea] Poëtarum loca, qui equos ornant aureis, argenteisque illustrat *Basilius* in *Orat.* πρὸς πλουτοῦτας, etiamsi reprehendens: Χαλκοί, καὶ ῥῶναι, καὶ περιδέρβαι, πάντα ἀργυρὰ, πάντα χρυσόπαστα, τάπητες ἀλουργοὶ κομῶντες τοὺς ἵππους ὥσπερ νυμφῶν: *Fræna, zona, frontalia, argentea omnia, atque aurea, tapetia purpurea equos ornantia, non aliter atque sponsos.* *Apul.* i. x. 'Me phaleris aureis, et fucatis ephippiis, et purpureis tapetis, et frænis argenteis, et pictilibus baltheis, et tintinnabulis perargutis exornatum.' Par splendor in istis *Appiani* in *Mithrid.* καὶ ἵππων χαλκοί, καὶ προστερόδια, καὶ ἐπιμύδια πάντα ὁμοίως διάλλα, καὶ κατὰ χροῖα: *Equorum fræna, pectoralia, tergoralia, omnia pariter gemmis ornata, et aurea.* *Cerda*.

Pallas] Nisi placeat *Pallans*, ut in plerisque veterum monumentis notatum est. Et quia nomen id nō recipere tradit *Probus*, certe geminato saltem *ll* scribendum erit. *Pier.*

169 *Iuncta est mihi fœdere dextra*] Antiquis amicitia per *Anchisæ* hospitium. *Servius*.

170 *Crastina*] Ad hoc exemplum *Cland.* *Rapt.* i. ii. 'Crastina puniceos cum Sol detexerit ortus.' *Virg.* iterum in *Æn.* xii. 'cum primum crastina cælo Puniceis invecta rotis Aurora rubebit.' *Cerda*.

171 *Auxilio lætos dimittam*] Hæc sunt pauca, quibus auxilium pollicetur. *Servius*.

Auxilio lætos dimittam] In hoc etiam nomine, *auxilio* variatum. Nam sunt qui *ausilio* per *s*, sunt qui per *x*, sunt qui per utrumque *x* et *s* scribant: et superius in monumentis veterum *auxilium* per *x* et *s* notatum observavimus. Nos *auxilium* ex usu eruditorum emendatiore scribimus. Sed illud magis me moverit, quod ia

codicibus aliquot antiquis *Auxilio tu-*
tos legitur. Sed *latos* magis recep-
tum. *Pierius*.

Dimittam, opibusque juro] 'Απο-
πέμψω. Plato in Hipp. Majo. τ1—
ἔχοντες χρήματα, καὶ σοῦ δυναμένου τὰ
μέγιστα αὐτοῖς ὠφελεῖν, οὐ πλήρη σε ἀρ-
γυρίου ἀπέπεμψαν; *Germanus*.

Opibus] Id est, militibus. *Opes*
antiqui vocabant milites. *Servius*.

172 *Quando hic ven. am.]* Siquidem
amici venistis. Extraneos enim ad
sacra non licebat adhibere. Hos au-
tem adhibet ad sacra, quasi antiquis
junctos amicitiiis. Unde infert, 'et
jam nunc sociorum assuescite mensis.'
Idem.

173 *Annua, quæ differre nefas]* An-
niversaria sacrificia, id est, solennia,
ideo non differuntur, quia nec iterari
possunt. Solenne autem hoc esse ipse
ait, 'Forte die solennem illo rex Ar-
cas honorem.' Nam calendaria, si
qua fuerint ratione dilata, possunt re-
peti: nec piaculum eorum intermis-
sione committitur. Sane hoc sacrum
pollutatum vocatur, quod populo annis
singulis luitur. *Idem*.

Annua] 'Ενιαυτίας θυσίας. *Germ.*

Quæ differre nefas] Alludit ad anti-
quos Numæ sacrorum ritus, qui tam
arcta religione continebantur, ut ne
nuntiato quidem repentino in urbem
hostium incursu rumpi aut interpel-
lari possent. Unde et supra: 'au-
dax quæ rumpere Pallas Sacra vetat.'
Vide Plutarch. in Numa, et lib. De
superstitione. *Idem*.

Faventes] Ut in sacris, *Favete lin-*
guis: favete vocibus. *Servius*.

174 *Et jam nunc]* Ordo est, et jam
sociorum. *Idem*.

Sociorum adsuescite mensis] Nihil
magis ad societates conjungendas va-
lidum, quam eorundem sacrorum par-
ticipatio: ideo invitat ad easdem sa-
crorum epulas, ut firmetur societas.
Alludit quippe ad δόχας, καὶ ὑποδόχας,
καὶ ξενικά συμπόσια, sive, ut Pindarus
vocat, ξενίας τραπέζας. Quintil. De-

clam. 301. dixit 'mensæ societatem.'
Cerda.

175 *Dapes]* Epulæ Deorum pro-
priae, ut Jovis cæna. *Servius*.

Dapes] Proprie, ut notatum Ser-
vio: 'Dapes epulæ Deorum propriae,
ut Jovis cæna.' Festus: 'Dapes
apud antiquos dicebatur res divina.'
Inde notante eodem, *daptice* pro mag-
nifice; et *dapticum*, amplum et mag-
nificum: nam quæ Deorum sunt,
magnifica sunt. Addit idem *δᾱls* apud
Græcos ejusdem esse potestatis, unde
daps Latina vox. Illustro Festum ab
Polluce, qui l. vi. δορπία, ἡ πρώτη τῶν
'Απαυρίων προσήκει δ' ἂν αὐτοῖς καὶ
δᾱls, ἀφ' ἧς καὶ δαυτυμόν: *Dorpiā*, diēs
prima sacrorum *Apaturiorum*, quibus
convenit *δᾱls*, unde δαυτυμόν. Vides,
ut convivium sacrorum dicat δαῖτρα,
et convivatorem illorum δαυτυμόνα.
Cerda.

Sublata reponi Pocula] Quoniam
metu reliquerant mensas, ideo ait re-
poni. *Servius*.

Sublata] Aut metus cansa, aut sa-
tietate interveniente. *Donatus*.

176 *Gramine]* Hic de gramine fa-
cto: alibi *gramineo*, pro *graminoso*, ut
'Gramineo ripæ religavit ab aggere
classem.' *Servius*.

Gramine] Suppetente quippe hanc
materiam agro ipso. Sed notetur
cursim, apud Græcos adhuc in ipsis
tectis epulatum in gramine et herbis;
nam videlicet aulæ ipsæ sub dio erant.
Quod ex Homer. Athen. notat l. iiii.
et v. Vates enim de Peleo, αἰλῆς ἐν
χόρτῳ ἔχε δὲ χρύσειον ἄλειπον: *Tenebat*
aureum poculum aulæ in gramine. Pro-
prie *χόρτος* fœnum est. Sed et hunc
morem Strabo suppetit, loquens de
Gallis, καθεζόμενοι δειπνοῦσιν ἐν στῖβαςι:
sedentes cibum capiunt in stramentis
frondeis. Pollux quoque inter loca,
in quibus fit accubitus, στῖβάδας no-
minat. *Cerda*.

Sedili] Bene *sedili*. Nam in templa
Herculis lectisternium esse non lice-
bat. Quamvis apud veteres omnes

sedentes vascerentur. *Servius*.

Sedili] Nam mos fuit non accum-
bendi, sed sedendi in his sacris: unde
in vii. 'Hæc sacris sedes epulis.'
Donatus.

Sedili] Hic tantum Macrobbi nota
necessaria, qui ait iii. 8. non vacare
vocem *sedili*; nam propria observa-
tione cautum erat, in Herculis sacris
epulari sedentes. Adducitque Cor-
nelium Balbum ἐξηγητικῶν l. xviii.
ita scribentem: 'Apud aram Maxi-
mam observatum, non lectisternium
fiat.' Est autem 'ara Maxima,' Her-
culea. *Cerda*.

177 *Præcipuum*] Potest et præci-
pue accipi. *Servius*.

Præcipuumque, ἤc.] Od. A. αὐτὴν δ'
ἐς θρόνον εἰσεν ἄγων, ὑπὸ λῖτα πετάσας
καλὸν, θαυδαλέον. Et Od. Γ. ἔλε χεῖρα
καὶ ἔβρυνεν παρὰ δατὶ Κάεσιν ἐν μαλακοί-
σι. Et Od. Ξ. ἐτόρρεσεν δ' ἐπὶ δῆρμα
λευκόδοτος ἀγρίου αἰγὸς Ἀλφειοῦ ἐνέβναιον
μέγα καὶ δασύ, χαίρει δ' ὀδυρομένης 'Ὅττι μὲν
ὅς ὑπόδεκτο. Sic et in epulis præci-
puum honore, hoc est, discubitu ho-
noratissimum, inter convivas dixit
Tacit. Ann. l. xix. 'Sciscitanti cau-
sam, apud Cæcinam Thuscum epulari
multos, præcipuum honore Junium
Blæsum nuntiatur.' *Germanus*.

Toru] Proprie; nam Latinus *torus*
respondet Græcorum σπιθάβη, quæ
vox signat stramenta frondea, et gra-
minea. Sumi autem solent epulæ
super stibadibus, ut, non longe hinc,
dicebam. In Anthol. l. vii. ποτὶ δεῖπνον
ἐπελθὼν, ἔκωγ' κεκλημένην ἑδρακὼν ἐν
σπιθάβη: ad convivium cum irem, Vidi
illum communi accumbentem in stibade.
Cerda.

Villosi pelle leonis Accipit Æneam
Aut auscipit ad sedendum: aut pas-
cit, ut, 'Illos porticibus rex accipie-
bat in amplis.' Torum autem herba-
rum super solum fuisse intelligamus,
ne sit *sedili* contrarium. Congruè
autem de leonis pelle dicitur cooper-
tam, quia nihil opportunius in Hercu-
lis festo. *Servius*.

Leonis] Quod conveniebat Hercu-
lis sacris. *Donatus*.

178 *Accipit et Invitat*] Verba hospi-
talia. *Servius*.

Solio acerno] Imitatione Apollo-
nii: αὐτὰρ ἐν ὑψίστῳ βασιλεὺς μέσσην
θαλάσσην ἰθέλας πολλέσσιν δίκας λαοῖσι δι-
κάζει. Nimirum heroicis temporibus
reges ipsi μέσσην, hoc est, *solio* ἔγ-
neo, utebantur. *Germanus*.

179 *Tan lecti juvenes*] Non vacat
lecti. In sacris enim Herculis nec
servi intererant nec liberti: adeo ut
Appius, qui sacra hæc transtulit in
libertos, vel, ut quidam volunt, in
servos publicos, et caruerit oculis, et
intra annum omnem familiam perdi-
derit Pinariorum. *Servius*.

Certatim] Id est, studiose. *Idem*.

Atæque sacerdos] Maximæ scilicet.
Nondum enim templum Herculis fœ-
rit: sed ara tantummodo, quam mari-
mam dicit ex magnitudine, fabricæ.
Idem.

180 *Viscera tota ferunt*, ἤc.] Solè-
bant veteres in sacrificiis hostiæ par-
tem conjicere in ignem, Diisque im-
molare, partem vero cum iis, qui sa-
crificio intererant, vesci, ut hoc loco
Enander cum sociis: vel ad eos quo-
que nonnunquam, qui sacrificio non
interfuissent, mittere. Et exta qui-
dem prius comedebant quam reli-
quam carnem, unde et hic primo loco
ministrantur. Sic Valer. Argon. l. ii.
'sacris dum vincitur extis Prima fa-
mes.' Sed plenius de his disputan-
tem vide Cl. Salmasium in Pliniam.
Exercitat. *Emmenes*.

Ferunt] Verbum conviviale, et hæc
doctrina sæpe illatum Maroni hic, et
Ge. iv. et Aen. i. ac v. In Græcis
vidi φέρω, εἰσφέρειν, εἰσκομίζειν. Athen.
l. iii. φέρειν τράχημα, Xenoph. Anab.
vii. τρίποδες εἰσενέχθησαν πᾶσι κρεῖν
μεσσοί. Ath. iii. εἰσεκομίσθη ἡμεῖς.
Cerda.

181 *Dona*] Sic in re quoque fru-
mentaria Græci, præsertim cum men-
tione Cereris. Isocr. Pang. loquens

de hac Dea, ait: dedisse illam mortalibus *δωρεὰς διπλὰς*, duplex donum, nimirum καρπὸν, καὶ τελετὴν, fruges, et initiationem. Idem.

Laboratæ Cereris] Quæ eget laboris: ut, 'Mox et frumentis labor additus, ut mala culmos Esset rubigo.' Glandes enim sine ullo labore nascuntur. Servius.

Laboratæ Cereris] Ea forma Ovid. 'laboratæ merguntur iu equore puppes:' et Græci ἐκποιεῖν, et ἐκποιεῖσθαι: ut de efficto cane poëta Epig. l. iv. σκύριος οὐ βλεψὶ πεπονημένος, οὐδ' ἀπὸ μίλου, ἄλλ' ἀπὸ ποιμαντικῆς αὐτομαθοῦς ἥλδος. Germanus.

Bacchum] Cautè: non pocula; nam hæc reposita jam in mensis: tantum ergo illatum vinum. Cerda.

Ministrans] Respondet huic διακονῶν. Anacr. μὲν μοι διακονεῖτο. Athen. l. iv. διηκόνουν ἄνδρες μαχαιοφόροι. Pari consecutione eodem lib. ministrum mensarum vocat διακονῶν. Non abit acceptio Xenophont. qui Memor. ii. διακονῶν vocat ἀγοραστὴν, id est, obsonatorem, emptorem. Idem.

183 *Perpetui tergo bovis*] Aut secundum Homerum intelligendum, qui dicit carnes dorsi apponi solitas honorabilioribus, ut ait sensus talis: Pesuit ante eos magni bovis carnes eas, quæ apud majores in honore fuerant: aut re vera *perpetui*; nam de hoc bove immolato Herculi, carnes ocrius vendebantur caussa religionis: et inde vitulus alter redimebatur, qui ex illius pretio comparatus quasi *perpetuus* esse videbatur. *Tergo* autem potest a parte totum intelligi, quamvis alii dicant idcirco *tergo bovis*, quod ad aram maximam aliquid servari de tauro nefas est: nam et corium illius mandant. Servius.

Perpetui tergo bovis] Dicit, appositum uni Aineæ (vide ut explicui) integrum tergum bovis. Hic enim Heroum honus in convivio. Athen. l. i. εἰσι δὲ τοῖς ἀρίστοις κατὰ δαῖττα τιμὰ. Τυδαίδης γοῦν καὶ κρέας, καὶ

πλείους δένδρεσσι τιμῆται· καὶ Ἄλκιος νότοισι διπρεκέσσι γεραίτερα: Sunt et optimatibus in convivio honores. Diomedes enim et carnibus, et plenius poculis honoratur: et Ajax honestatur longis tergoribus. Alludit quippe in re Diomedis ad Iliad. viii. ubi is dicitur solitus coli a Græcis ἔδρη τε, κρέας τε, ἰδὲ πλείους δένδρεσσι: sede, carnibus, plenius poculis. In re autem Ajacis ad Iliad. vii. ubi Agamemnon, Νέστορι δ' ἅλιστα διπρεκέσσι γέρας. Ergo, perpetuum Virgilii, et διπρεκές Homeri sibi respondent. Est enim διπρεκέες longum, continuum, porrectum. Tractat et Hom. locum Dio Chrysost. Orat. ii. καὶ τὸν ἅλιστα μετὰ τὴν νίκην φιλοφρονεῖται τοῖς νέτοισι: Ajacem post victoriam accipit dorso bovis. Notat etiam Eustathius in adductum Homeri locum: νοτιαῖα κρέα παρατίθεσθαι εἶκε τοῖς ἐν ὑπεροχῇ: apponendas carnes ex humeris victimarum his, qui præstant dignitate. Confirmatque ex Herodoto, qui ait, Reges solito in convivio, θυμῶν τὰ δέρματα καὶ τὰ νῦτα λαμβάνειν, καὶ πρότους ἔχειν ἐν τῷ δείπνῳ, καὶ διπλάσια νέμειν αὐτοῖς τὰ πάντα: accipere victimarum pelles, humeros, locum principem, dupla omnia in distributione. Herodoti locum invenies l. vi. Neque vero turbet novitium Lectorem, integrum tergum bovis, quantus ipse est bovis, appositum: nam integros boves assari solitus satis docet Athen. Coqui etiam apud Plutar. integros apros assant ad cœnam Antonii. Quin hoc ad exemplum Herculis ipsius, qui apud Philost. Imag. 2. in Thiodamante, non jam tergus, sed σπένδειν βοῖν ὅλον, ὥς μὴδὲ τὰ ὀστέα περιττὰ ἡγνίσθαι: totum edit bovem, adeo ut ne ossa quidem omittenda duxerit. Quæ Virg. nominat terga, et Homerus νότους, Aristoph. in Iren. δαφνὴν, λιμβύνα. Cerda.

Lustralibus extis] Aut pinguibus. Moris enim fuerat, completo laestre, pingues victimas offerre Censores. Aut certe de quinquenniali bove, id

est, perfectæ ætatis: nam Homerus dicit, *πύρα, πενταέτηρον*: aut quia per quinquennium ipsis victimis urbs lustrari solebat. Alii proprie *lustralia* dicunt, quæ duabus manibus accepta in aram Pontifex vel Censor imponit, quæ non prosecantur. *Servius*.

Lustralibus extis] Multi hic mihi videntur *φλυαρεῖν*. Tantum illos sequor, qui 'exta lustralia' explicant, quæ lustrant, purgant, ut pars sacrorum. Itaque *ἀφοσιούμεαι* illos, qui confugiunt ad bovem *πενταέτηρον, quinquennem*. Scio hunc bovem induci ab Hom. sed ad Virg. hoc nihil. Ut Virgilius, capiendus quoque Stat. Theb. II. 'lustraliaque exta Lacte novo perfusus edit Vulcanius ignis.' Neque enim placent, quæ ibi interpretes. Non omittenda Turnebi Nota, dici a Virg. *lustralia*, quæ ab Liv. loquente de hoc sacro, *solemnia*. Neque Colvii scribentis in Apulejum, veteribus in usu fuisse cibum, qui reliquus fuisset e sacrificio. Apul. ipse I. IX. 'Sacrificales epulas cum Sacerdotibus Dæ cœnitabat.' Horat. Serm. II. 'Vernasque procaces Pasco libatis dapibus.' Tertull. de Spect. 'Non sacrificamus, non parentamus: sed neque de sacrificio et parentato edimus.' Vescitur ergo *Æneas* et Trojani carnibus quæ fuerant reliquæ e sacrificio. *Cerda*.

184 *Postquam exexta fames, et amor compressus edendi*] Postquam et necessitati satisfactum est, et voluptati. *Servius*.

Postquam exexta fames] Non libenter audiuntur sermones, nisi venter satur sit. *Donatus*.

Postquam exexta fames, &c.] Quis ignorat Homericum illud? *Ἀντάρ ἐπελ πόσιος καὶ ἐθνηύος ἐξ ἔρον ἔτρο*. Sed ego hic adjungam, uti alii, Eurip. in Ione *δείνων δ' ὅταν λήγωσι*. ibid. *Βορὰς ψυχὴν ἐπλήρου*. Calab. Ol. δ' *ὅτε δὴ παύσαντο πότον δαιτὸς τ' ἐρατεινῆς*. *Ælian*. Var. Hist. XII. I. *μετὰ γὰρ τὸ ἐμπλησθῆναι τροφῆς*. Hippoc. lib. de

flatib. *βρῶσις παθεῖ λιμὸν, δέψῃ ἐκασσε πόσις*. Hom. Iliad. XI. *novο flexe, Ἀντάρ ἐπελ τάρπημεν ἐθνηύος, ἥδε ποτῆ-τος*. Et Iliad. XIX. *ὄνοιο κορεσσόμε-νος, καὶ ἐδοῆς*. Non reddidi, quia clara. Athen. I. IV. *pulchre, ἥδη δ' ἡμῶν ἡδέως ἀπηλλοτριωμένων τοῦ σωφρο-νεῖν*: cum jam omnes suavitè alieni a temperantia essemus. Quid Latini: Ovid. Met. IV. 'epulis functi.' Sil. I. XI. 'pulsæ fames.' Valer. Arg. II. 'vincitur fames.' ut etiam Stat. Theb. I. 'victa fames.' et Achill. II. 'placata fames epulis.' *Cerda*.

Et amor compressus edendi] Diximus in Romano codice evenire sæpius, ut dictiones, quæ per geminum *ss* scribendæ forent, per *x* et *s* notatæ sunt, ut hoc loco *compressus*. Id, ea de causa, factum est, quod geminandarum consonantium diversus admodum usus apud veteres fuit; quadam enim ætate multa, quæ nos unico *s* nunc scribimus, geminato illi, uti superius dictum est, scribebant, *ssus*, *imperiosus*, *formosus*, et similia. Contra fuere tempora, quibus, ut observatum a Verrio est, consonantes minime geminaerant. Ubi vero quid gemina consonante scribendum occurrisset, supra literam, quæ gemina scribenda erat, notam quandam ponere consueverant. Amplius Velius Longus Nisum auctorem citat, qui *comese* et *suesæ*, et alia hujusmodi simplici *s* scribenda censuerit, ea ratione, quod juxta productam vocalem consonans progredi non soleat, et præsertim quondam minime gemina-verint. Quam vero notam Victorinus Sicilicon appellat, geminandis consonantibus superponi solitam hujusmodi est figura' ut alibi monimus. Quod apud eos, qui de ponderibus et mensuris scribant, animadverti. Posterioris inde sæculi imperitia factum est, ut crediderint notam eam compendiarie scripturæ apicem esse, quem loco literæ *s* solemus interdum adlinere. Hinc *compressus*

hoc loco, et in aliis codicibus, *impeperionus*, et *formonsus*, quæ nonnunquam *ss* geminato scribi consuerunt, emanasse crediderim. Quamquam in *formonsus* circumflexum accentum, aut τὴν μάκρην etiam huic errori ansam dedisse credi possit, ut alibi disputatum est. *Pierius*.

Amor edendi] A Lucret. l. vi. 'et amorem obturet edendi.' Uterque ab Hom. qui θηρύσις ἐρον. *Cerda*.

185 *Rex Euandrus*] Aut non servavit nominis declinationem; nam *Euander* facit, sicut ipse alibi: 'Pallas Euander in ipsis;' aut Græce declinavit, ὁ Εὐάνδρος. *Servius*.

Rex Euander ait] Pauci admodum codices sunt, in quibus *Euander* legatur, sed in quamplurimis, *Euandrus*, de quo superius satis dictum. Quamvis *Servius* in Georg. dicat nomina, quæ apud Græcos in *gros*, *tros*, *pros*, *cros*, *dros*, exeunt, apud nos in *er* terminari, et secundæ esse declinationis. Ex quibus duo tantum nomina designentur, *Codrus*, et *congrus*. Verum hæc latius ex *Carisio* recitavimus libro tertio. *Pierius*.

Rex Euandrus ait] Maluit hic Græcum Εὐάνδρος quam Latinum *Euander*. Et ait, scilicet post epulas: nam nulla narratio jucunda crepante ventre. Ita Hom. Odyss. viii. post versum illum, αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος, &c. sequitur, Μοῦσ' ἔρ' αἰδὼν ἀνῆκεν αἰδέμεναι κλέα ἀνδρῶν: *Musa jubet canere hinc illustria facta rirorum*. *Cerda*.

Non hæc solennia] Variat in uno pronomine. 'Non hæc solennia nobis, Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram.' *Servius*.

186 *Has dapes*] Dum originem sacrorum narrat, epulas etiam excusat. *Donatus*.

Hanc tanti numinis aram] Hujus aræ magnæ meminit his verbis Tacit. Ann. l. xv. 'Sed vetustissima religione, quod *Servius* *Tullius* Lunæ, et magna ara, fanumque, quæ præsentī *Herculi* *Arcas* *Euander* sacraverat, ædesque

Statoris Jovis vota Romulo, Numæque regia, et delubrum Vestæ, cum Penatibus populi Rom. exusta.' In quam sententiam et *Plutarch.* ἐν ῥωμαϊκ. in cap. διὰ τὴν ἡρακλεΐ γυναικὸς θυσίας, &c. ἐς δὲ φασιν ἔνιοι, καὶ μετὰ τοῦ ἀνθρώπων ὄντος ἐπὶ βασιλῶν ἰδρῆσθαι τὸν Εὐάνδρον αὐτοῦ, καὶ θυσίαν προσεργεῖν. *Germanus*.

Tanti numinis] Hæc αἰξίσις respicit *Herculis* fortitudinem: hæc enim virtus in illo præ aliis spectanda; ideo 'tantum numen.' Inde postea *servati*, ut de militari Deo. Quis enim ignorat 'servari in bello,' quid sit? ut et Græcis ζῶρεσθαι. Ego vero, si juvarent codices, libenter legerem, 'hanc tanti nominis aram.' Quia hæc ara dicta *Maxima* et ideo *tantum numen*. *Cerda*.

187 *Vana superstitio*] *Superstitio* est timor superfluous et delirus. Aut ab aniculis dicta *superstitio*, quia multæ superstites per ætatem delirant, et stultæ sunt; aut secundum *Lucretium*, *Superstitio est superstantium rerum*, id est, cælestium et divinarum, id est, quæ super nos stant, inanis et superfluous timor. *Servius*.

Vana superstitio veterumque ignara deorum] In Romano codice, et quibusdam aliis antiquis, legere est *veterumque*: et ita scriptum est in *Lactantii Firmiani* codicibus, ubi libro iv. locum hunc exponit in hunc modum: 'Qui novos sibi ritus assumebant, ut Deorum vice mortuos honorarent, quos ex hominibus in cælum receptos putabant, hos superstitiosos vocabant. Eos vero, qui publicos et antiquos Deos colerent, Religiosos nominabant. Unde *Virgilius*, 'Vana superstitio veterumque ignara Deorum.' Alii leg. *veterumve*. *Pierius*.

Veterumque ignara deorum] Duo dicit, Non ideo *Herculem* colimus aut quia omnem religionem veram putamus, aut quia Deos ignoramus antiquos: cautum enim fuerat, et apud Athenienses et apud Romanos, ne

quis novas introduceret religiones. Unde et Socrates damnatus est: et Chaldæi vel Judæi sunt urbe depulsi. Sane quidam veteres Deos Novenses dicant, quibus merita virtutis dederint nūminis dignitatem, Ergo ideo *vana*, quia superstitione ignara Deorum. *Servius*.

189 *Servati*] Quasi agnoscat Herculeum Deum SERVATOREM, non minus ac Jupiter dictus est SERVATOR peculiari eponymia. Ergo, quia Servator aliorum Hercules, ideo Deus: nam sacra hæc instituta tantum ex memoria benefici accepti. Hercules ipse Anthol. l. iv. ait, natum se esse *σάξεν ἀγαθὸς ἐξ ἀχέων*: ad servandos bonus ex doloribus. videlicet unus fuit ex numero Deorum *ἀλεξικέων*: et illum dictum ab Cois *Ἀλεξω* Aristid. scribit. *Cerda*.

Servati facimus] Verbum *facimus* ad solemnia et dapes referendum est, hoc sensu: Ista solemnia et has dapes obimus, dum salutis adeptæ a latrone sævissimo anniversariam memoriam celebramus. Quid si exponamus *facimus* sacrificamus, cum sequatur velut per *ἐκείνην*, meriloque *novamus honores*? Pont.

Novamus honores] Detrahit *re*, nam *renovamus* debuit dicere. Quam particulam alibi addit: ut, 'Fata renarrabat Divum.' Aliter in *Æn.* quarto, 'Tecta novantem,' dixit. Quidam intelligunt proprie esse *novare*, replicando vetera quandam facere novitatem, ac per hoc excludere vetustatis injuriam. *Servius*.

190 *Jam primum saxi*] In perverti codice *jampridem* legitur, quod nonnullis minime displicuisse animadverti. *Pierius*.

Suspensam hanc aspice rupem] Cacus, secundum fabulas, Vulcani filius fuit; ore ignem ac fumum vomens; qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen secundum Philologos et historicos hoc habet, hunc fuisse Egeandri nequissimum servum ac furem.

Novimus autem *malum* a Græcis *κακὸν* dici: quem ita illo tempore Arcades appellabant. Postea, translatō accentu, Cacus dictus est: ut Helene *Helena*. Ignem autem dictus est vomere, quod agros igne populabatur. Hunc soror sua ejusdem nominis prodidit. Unde etiam *Æcclum* mernit, in quo ei pervigili igne, sicut Vestæ, sacrificabatur. *Servius*.

Suspensam rupem] Quasi jam jamque lapsuram. *Idem*.

Suspensam rupem] De Anagnia Silius l. xii. 'surgit suspensa trementi Domo.' Et Statius secundo Silv. 'Litns et in terras scopulis pendentibus exit.' *Cerda*.

191 *Disjecta procul ut moles*] In Romano codice, *dejecta* legitur, quod non æque placet. Dicturus enim rem ab Hercule gestam, majus nescio quid ostendit, dicendo 'moles disjectas.' Loquitur vero de fragmentis illis, quæ ab Aventini vertice, et imis radicibus, avulsit Hercules, ut sibi aditum in antrum Caci patefaceret. *Pierius*.

192 *Hic spelunca fuit*] Totum hunc locum adumbrat Valer. l. iv. Lege ab eo loco, 'Litore in extremo spelunca apparuit ingens Arboribus super, et dorso contexta minanti.' Nec non Silius cum scribit l. vi. 'Intus cetera domus, curvoque immanis in antro Sub terras specus, et tristes sine luce tenebræ.' Ovid. de hoc ipso Caci antro Fast. i. 'Proque domo longis spelunca recessibus ingens Abdita, vix ipsis invenienda feris.' Livius quoque *speluncam* vocat hanc domum Caci; Dionys. *ἄντρον*, et *ἑλάρω*. *Cerda*.

Recessu] A vestigiis scilicet hominum. *Servius*.

Vasto summotā recessu] Uti Manil. l. i. Virgilium imitans, dixit de astris 'longo summotā recessu.' Eleganter dictum a Propert. iv. 6. 'fugiens portus' ad signandum hunc recessum: et El. 10. ejusdem lib. 'Et si qua

extremis tellus se subtrahit oria.
Cerda.

194 *Semihominis*] Hoc est, feritate corrupti. *Servius.*

Semihominis] Id est, semiferi. Nam infra, 'villosaque setis Pectora semiferi.' Sed poetice ista, nam Liv. tantum, 'pastor accola ejus loci, nomine Cacus, ferox viribus.' Ab Martiali Cacus, 'silvarumque terror.' Ab Propert. iv. 10. 'Incola Cacus erat metuendo raptor ab antro.' Martialis procul ab Ovid. qui Fast. i. 'Cacus Aventinæ timor, atque infamia sylva.' Porro hæc vocum compositio trita est. Notandus versiculus ille Nasonis, 'Semibovemque virum, semiviramque bovem.' De quo vide quæ scribit Sen. Rhet. Declam. 2. *Cerda.*

Semihominis Caci] Fabulam Caci ad amorem detorquet Plutarchus in *ἔρωτικῇ*: *ἔξιν δὲ σαφὲς παρὰ ταῖς μοῖσαις μνημονεύσαι· τὸν μὲν γὰρ ἡφαιστοῦ παῖδα ῥωμαῖοι κάκον ἱστοροῦσι πῦρ καὶ φλόγας ἀφίεναι διὰ τοῦ στόματος ἔξω ρεούσας, αὐτὴ δ' ἀληθὲς μεμυγμένη περὶ φέγγεται, καὶ διὰ τῶν μελῶν ἀναφέρει τὴν ἀπὸ τῆς καρδίας θερμότητα.* *Germanus.*

Facies] Pro, universus visus. *Serv.*

Facies quam dira tenebat] In Romano codice, et aliquot aliis pervertentis, *tegebat* legitur. Sed *tenebat* receptum magis. *Pierius.*

195 *Inaccessam*] Participium sine verbi origine. *Accedor* enim non dicimus: sed tale est, ut *placita, nupta, triumphata, regnata.* Et quaeritur quis hoc ante Virgilium dixerit. *Servius.*

Solis inaccessible] Est hoc, quod Homer. Odyss. v. *οὐδέποτε ἥλιος φαέων δακτύλων ἱσθῶν.* Nonnus l. xxxi. ad verbum, *δύσβατον.* *Cerda.*

Semperque recenti Cæde, &c.] De antro Amyci paria Valer. l. iv. 'Infelix domus, et sonitu tremebunda profundi, Et varii pro rupe metus: hinc trunca rotatis Brachia rapta visis, strictoque immortalæ cæstu, Os-

saque tetra situ, et capitum moestissimus ordo.' Sil. l. vi. 'semessa jacebant ossa solo informi.' A Virgilio Ovidius Fast. i. de Caco, 'Ora super postes, affixaque brachia pendent, Squallidaque humanis ossibus albet humus.' Stat. Silv. ii. 'atræque Caci Rura.' Præclare idem Theb. ii. loquens de Sphinge, 'Monstrat silva nefas.' Nonnus etiam vagatur simili conquestione et affectu l. xx. Dionys. describens Lycurgi domum, qui hospites mactabat, hunc in modum, *φονίος παρὰ προπύλαια Λυκούργου Ἀκρα ποδῶν, καὶ χεῖρες ἐπηόρητο θανάτων: homicidæ ad vestibula Lycurgi Extrema pedum, et manus pendebant occisorum.* Nec non Eurip. in Taur. ubi multa de mactatis hospitibus, et *παθητικὰ* omnia, ut cum ait; *περὶ κίονας τοῶν αἵμα βρόντειον: humanus sanguis ad columnas templorum:* et in Alcestit. ubi sermo est de Diomedæ pascente equos humano sanguine: *φάτνας ἰδοὺς ἄν ἄλμασι πεφυρμένας: Videbis præsepia conspersa sanguine.* Excitat et hinc affectus Opp. Cyn. ii. *κατὰ δὲ χθονὶ πολλὰ κέχυνται Λεῖψανα ποικίλσοντα, καὶ ὁσπάροντα φόνουσι: humi vero multæ jacent effusæ Reliquiæ spirantes, et palpitantes cadibus.* Idem.

196 *Foribusque affixa superbis*] In aliquot antiquis exemplaribus legere est, 'foribus suspensa superbis.' Sed *affixa* nescio quid atrocis ostendit. In Mediceo absque particula copulativa, *foribus affixa* legitur. *Pierius.*

197 *Ora virum*] Hoc est, capita. *Servius.*

198 *Huic monstro*] Bene mutavit casum in quo inerat turpis significatio verbi, ne diceret 'huic Caco.' *Id.*

Illius atros Ore vomens ignes] Quippe filius Vulcani flammæ paternas ejectabat. Geminus itaque huic loco locus Nonni l. xxix. ubi de duobus Vulcani filiis ita ait: 'Ἠφαιστοῦ δὲ τοκῆος ἱερευγομένου πυρὸς ἀτμῇ Συγγενέας σπυθήρας ἀνγκάστιζον ὀπταῖα: Vulcani vero patris eructantis flammæ

ignis vapore Cognatas scintillas ejaculantur oculi. Cerda.

200 Attulit et nobis aliquando] Tandem aliquando et nobis subventum est. Scalig. iv. 16. Taubmann.

Et nobis] Sicut multis, quibus Hercules profuit monstra purgando. Ser.

Ætas] Beneficium temporis: ut, 'Volvenda dies en attulit ultro.' Id.

201 Auxilium adventumque dei] Hysteropteron: ante enim adventum, sic auxilium debuit dicere. Idem.

Maximus ultor] Non tantum noster: sed omnium terrarum. Idem.

Maximus ultor] In codicibus nonnullis perveteribus, *maximus heros* legitur. Sed magis placet ultor, quod ex iis titulis est, qui Dis adscribi soliti sunt in veterum nummis: ut, 'Jovi ultori:' et, 'Mars ultor.' Resque ipsa gesta titulum hujusmodi exposcere videtur. Pierius.

202 Tergemini nece Geryonæ] Hæc fabula dicta est illo loco, 'Postquam Laurentia victor Geryone extincto Tiryntius attigit arva.' Servius.

Tergemini] Pulchre Hor. Od. II. 14. 'Ter amplum Geryonem.' Uterque caute, Virg. (inquam) et Horat. in magna discrepantia. Nam Hesiod. *τρικέρηνον γηρυονήα*. Æschyl. vero in Agamem. *τρισώματος γηρυόν*. Pausan. Eliac. priorib. *τρεῖς ἄνδρες γηρυόνης*. Nonnus l. xxv. *τρίλοφος*. Notabis unice, hanc vocem *tergeminus*, cum sermo est de Geryone, de Cerbero, et de Diana, semper esse idem, quod *triplex*. De aliis vero, idem quod *multiplex*. Ut apud Tibull. l. iv. 'Mors tergemina:' apud Horat. 'tergeminus honores.' Porro Talam illum immanem, quem celebrant Poëtæ, qui Argonautica scripsere, *τριγύαντα* vocat Orpheus, *trigigantem*, ab paribus, credo, fabulamentis. Cerda.

Tergemini nece Geryonæ] Observavit Passeratius, legendum esse *Geryonæ*, auctore Servio ad illud e septimo Æneid. 'postquam Laurentia victor Geryona extincto Tiryntius

attigit arva:' ubi male *Geryone* pro *Geryona* dicit legi. Sciendumque Servio declinari, *Geryones*, *Geryonæ* (unde est, 'Tergemini nece Geryonæ') ut *Anchises*, *Anchisæ*: unde usurpasse Sallustium *Geryonis* dicentem. Videtur autem Lucretium imitari Servius, apud quem legerat l. v. 'Quidve tripectora tergemini vis Geryonai.' Observavi tamen ego Græcis *γηρυονεύς*, *γηρυόνης*, et *γηρυών*, *δύος*, variari. Cæterum de Geryone vide supra Æn. vi. Pertinent autem ad loci hujus enarrationem hæc Hæsiodi in Theog. *χρυσάωρ δ' ἔτεκε τρικέρηνον γηρυονήα*, *Μιχθὲς καλλιρόη κόυρη κλυτοῦ Ὀκεανοῖο*. *Τὸν μὲν ἄρ' ἐξενόριζε βίη ἥρακληεῖη*, *Βουσί παρ' εἰλωπόδεσσι περιβότῳ εἰν ἐρυθείη*, *Ἥματι τῷ δτε περ βοῦς ἤλασεν εὐρυμετώπους Τίονθ' εἰς ἱερὴν*, *διαβάς πόρον ὠκεανοῖο*, *Ὀρβὴν τε κτείνας*, *καὶ βουκόλον εὐρυτίαννα Στάθμῳ ἐν ἡρόεντι πέτρῃ κλυτοῦ ὠκεανοῖο*. *Geryonæ* autem et hujus abactionis in Gorgia meminit Plato. Germanus.

Tergemini Geryonæ] *Trimembris* sive *tricornis* fingitur; aut, quia tribus insulis præfuit; ut ait Servius: aut, quia tres fratres fuere tantæ concordis, ut uno animo omnes regi viderentur; ut tradit Justinus. Taub.

Spoliisque superbus] Atqui boves abduxerat: sed *spolium* est quicquid de hostibus tollitur, ut, 'Addit equos et tela quibus spoliaverat hostem.' Item, 'Postquam illum vita victor spoliavit Achilles.' Sane aliter supra, 'foribusque superbis.' Servius.

203 Alcides] Hoc primum nomen viri hujus, si credis Sex. Empyricio Matth. l. viii. Nam postea Hercules nomen superinduxit, cum jam Deus. Proprie itaque Poëta *Alciden* nominat, et iterum postea; 'Non tulit Alcides animis:' quia in his locis de hoc viro loquitur, ut de homine. Jam ab illo loco, 'Ex illo celebratus honos,' &c. ubi Deum factum memorat, ad Herculis nomen confugit; ut cum ait: 'Et domus Herculei custos

Pinaria sacri. Iterum: 'Dixerat, Herculea bicolor cum populus umbra.' Adjungo Empyrico Pindarum Olymp. vi. σεμνὸν θάλος 'Αλκαῖδ'αν: *nobile germen Alcidarum*; videlicet de Hercule nondum Deo. Dio etiam Chrysost. Orat. 31. ἐν γοῦν θήβαις 'Αλκαῖος ἀνακεῖται τις, ὃν ἥρακλέα φασὶν εἶναι: *Thebis Alcaeus quidam consecratus est, quem esse ajunt Herculem*. Inde jam tu Lector infinitis locis Poëtarum lucem dabis. *Cerda.*

Taurosque hac victor agebat] De eodem Hercule in Anth. l. iv. βόας ἤγαγεν ἐξ Ἐρυθείης. Pausan. l. iv. ad exitum: ἐλάσαι τῶν γηρύνου βοῶν τὴν ἀγέλην. Quo verbo et Plato in Gorg. τοῦ γηρύνου ἤλασας τὰς βοῦς. Præpositio additur in Anthol. iv. πόλιντας ἐξελάσασθε. Oppian. Cyn. II. ἀγόμεν ἐξ Ἐρυθείης. Et Philost. vit. Apollon. l. v. τὰς βοῦς ἐλεῖν. Dio Chrys. Orat. 8. τὰς βοῦς ἀπῆλυσεν et Orat. 64. τὰς βόας ἀφείλετο γηρύνου. Omnes isti loquuntur de Hercule, et omnes vario flexu. Ovid. 'Ecce boves illuc Erytheïdas applicat Heros.' Propert. iv. 10. 'Amphitryonides qua tempestate juvencos Egerat a stabulis, o Erythræa, tuis.' *Id.*

Victor] Perpetuo epitheto Herculis usus est, quia omnia animalia vicit, quod in sequentibus plenius dicitur. Sane de Caco interempto ab Hercule, tam Græci quam Romani consentiant. Solus Verrinus Flaccus dicit, Garannum fuisse pastorem magnarum virium, qui Cacum adflixit, omnes autem magnarum virium apud veteres Hercules dictos. *Servius.*

Victor] Macrob. Satur. III. 6. refert, vel ad victorias omnium animalium, unde Romæ ædes duæ **VICTORIS HERCVLIS**: vel ad historiam Octavii Herennii, qui fortissime contra prædones pugnavit ope Herculis, atque adeo huic Deo ædem sacravit **VICTORIS** nomine. Adducit hoc Macrobius ex Masurio. P. Victor meminit Herculis Victoris in foro Boario,

Delph. et Var. Clas.

in undecima regione. *Cerda.*

204 *Vallemque boves amnemque tenebant]* De Baulis, qui dicti veluti Boaulia, aut Boalia, corruptione vocabuli, videlicet a loco, ad quem Hercules compulsi boves Geryonis ad stabulandum, lege elegantes versus Symm. Epist. I. I. *Idem.*

205 *At furis Caci mens]* Pro ingenti scelere, furis nomen posuit. Capitale enim crimen apud majores fuit ante pœnam quadrupli. Sed hic quidam ab Euandro tanquam in degenis fraude furem appellatum voluit. *Servius.*

At furis Caci mens effera] Non inficior in Romano codice, et quibusdam aliis recentioribus codicibus, *furiis* legi. Sed enim exemplaria pleraque vetusta, cum Mediceo et Porcio, furis habent, quo vocabulo quam maxima exprimitur ignominia. Neque enim ignorabat Virgilius, quam severe olim apud Veteres furtum puniri solitum esset, quamque levi de caussa, vel uno verbo furti quis argueretur. Quippe si jumentum quis aliorum duxisset, quam quo utendum accepisset, aut longius quam quem in locum petiisset, Q. item Scævola declarante, 'Quod cui servandum datum est: si id usus est, sive quod utendum acceperit, ad aliam rem, atque adceperat, usus est, Forti se obligasse.' Multaque hujusmodi tum a Labeone, tum a Sabino examinata, quæ temporum illorum integritatem ostendant. Quare Servius pro ingenti scelere *furis* nomen positum ait. Hoc vero loco non tam epitheton illi monstro proprium est, quam etiam inservire tempori videtur. *Pier.*

Ne quid inausum Aut intractatum, &c.] Juniores *intentatum* scribunt. In Romano codice, et in Mediceo, *intractatum* legitur. Nam tractare, et contractare, de furibus sæpe dictum observas. Solinus: 'Dum tractat etiam ea, quæ concesserant in Arcadum jura, duce Hercule oppressus est.' *Id.*

Virg.

10 B

207 *Quatuor*] Arctat Ovid. Fast. i. 'De numero tauros sensit abesse duos.' Livius nihil finiens, *partem* tantum aversam ait. Dionys. *ὀλίγας τινὰς, pocas*. Propert. nullum assignat numerum. Ceterum origo hujus voculæ *quatuor* digna est, quæ sciatur ab magistro Jul. Scal. a quo didicisse testatur Christian. Florens in Iren. Aristoph. Veteres tantum habuerunt tres numeros, *έν, δύο, τρία*: postea dixerunt, *χάτερον*, pro, *καὶ ἕτερον*: unde corrupte *quatuor*: et deinde *καὶ έν κε*: unde *quinque*: sic et *χάτερα*, unde *cætera*. Cerda.

Præstanti corpore] Intellige *ἐξαιρτούς, ἐξέχους, ἐκκρίτους*, ut et postea, 'forma superante.' *Idem*.

208 *Averti*] Erat proprium *Abegit*: sed respexit ad prædam, quæ *averti* dicitur: ut, 'raptas ad litora avertere prædas.' *Servius*.

Averti] Præclare: nam a tergo, et per caudam. Sic *aversa vulnera*, quæ in tergo accipiuntur: et *averto* est *ὑπομάσχαλον ἐπὶ τοῦ νότου ἵππου*, *lorum in tergo equi*; quod jam Budæus ex Græco interp. *λαλεῖται δ' ἀβέρτα ἐκ τοῦ ἀπεστρέφασθαι*. Usi alii hoc verbo, ut cum Stat. Theb. xi. 'averti bonus error equos.' Sed cum proprietate Maronis nemo: nam eo expressit non solum furtum, sed furti modum. A Virgilio arripuit Liv. ad rem eandem: 'Aversos boves, eximium quemque pulchritudine, caudis in speluncam traxit.' Ut et Ovid. Fast. i. 'Traxerat aversos Cacus in antra ferox.' Et Prop. iv. 10. 'Aversos cauda traxit in antra boves.' Martial. aliter v. 66. 'Ducere nec rectas Cacus in antra boves.' In genere autem verbum *averto*, est, quo furtum pecorum indicatur; ut cum Catull. in Nupt. Pel. 'Colchis avertere pellem.' Cerda.

Forma superante] Ea facie dictum censet Turneb. xxi. 15. qua Varro 'exsuperantes viros' dixit, id est, proceros, altissimos, vel etiam fortissimos. *Taubmann*.

209 *Atque hos*] Quotiens masculinum et femininum junguntur, hæc disciplina est, ut etiam si posterius est femininum, masculino respondeamus. *Servius*.

Ne qua for. ped. test. rect. — *versisue viar. indic.*] Supra Æn. v. de labyrintho: 'qua signa sequendi falleret indeprensus, et irreameabilis error.' Et Propert. de Caci furto: 'Hinc ne certa forent manifestæ signa rapinæ, Aversos cauda traxit in antra boves.' Sic et Cicero, 'exemplo,' inquit, 'furum, qui, ne deprehendantur, signa commutare solent.' Admonuit autem me P. Ronsardus, flos decusque Galliæ, hymni Homeri in Mercurium, et ipse hymno dignus, ex quo Virgilius hanc de Caco contexuit fabulam, ut Cacus ab Hercule, ita et Maro ipse a Ronsardo *ἀποσφoρὶ* deprehensus, qui quidem his testibus furtum indicavit, conclamavitque: *βόες ἐμβροτοὶ ἀδὴν ἔχουσιν τῶν τότε μαῖδους υἱὸς ἐδοκίμος ἀργεῖφάντης Πεντήκοτ' ἀγέλης ἀπετάμενο βούς ἐριμύκους, Πλανοδίας δ' ἤλαυνε διὰ ψαμαδόδεα χῆρον, Ἴχνη ἀποστρέφας, δολίης δ' οὐ λήθεο τέχνης, Ἀντία ποιήσας ὁπλὰς τὰς πρόσθεν ὀπισθεν, τὰς δ' ὀπισθεν πρόσθεν, κατὰ δ' ἐμπάλω αὐτὸς ἔβαιων, Σάδαλα δ' αὐτὶκ' ἐρψεν ἐπὶ ψαμάδους ἀλίσσων, Ἀφραστ' ἥδ' ἀνόητα διέπλεκε θαυμάτῃ ἔργα*. Dionysius autem Halicarn. ἀρχ. α. videri posset hunc locum Græce vertisse; ubi Caci historiam tractat: *ὀλίγας δὲ τινὰς αὐτῶν εἰς τὸ ἄντρον, ἐν ᾧ πλησίον ὑπὶ ἐτόγγωνε τὴν διαίτην ποιούμενος, ἀποκρίνεται, ἐμπάλω τῆς κατὰ φύσιν τοῖς ζώοις πορίας, ἐπιστάμενος ἐκάστην κατ' ὁρμὴν τοῦτο δὲ αὐτῶν ἐλέγχων ἀφανισμὸν ἐδύνατο παρασχῆν, ἐναντίας φανησομένης τοῖς Ἴχνησι τῆς ὁδοῦ*. *Germanus*.

Pedibus rectis] Pro *pedum rectorum*, datus pro genitivo. *Servius*.

210 *Versisue viarum Indicis*] Hoc est vestigiis, quod aversi trahebantur: id est, contra naturam injicientibus errorem indicis. Ipsa (inquit) decl-

piebant indicia, quæ indicare consueverunt. Nam *indicium* ab indicando nomen accepit. *Idem.*

211 *Saxo occultabat opaco*] Volo observes variationem, et miros flexus Virgilii. Ovid. cum idem narret in Fast. Propert. et alii, jejuni sunt tamen collati cum hoc magistro. Nam in hoc audies *rupem, molem, domum, scopulum, speluncum, recessus, humum, saxum, antrum, montem, dorsum, specum, Regiam, cavernas, tenebras*: item mille alia, quæ his annexa ad ornatum. Ut noster, *saxo occultabat*, ita Hom. de Polyphemo Odyss. ix. πῶτ' ὑπὸ σέθεν θόρησεν. *Cerda.*

212 *Quærenti nulla*] In Romano codice, et aliquot aliis, *quærentis* legitur, numero multitudinis. Non enim verisimile est Herculem tantum quæsisisse. Sed oratio crescit ex infinito. In Mediceo, *quærentis* per modum consequentiæ scriptum cum paraphrasi *Hercule*: quæ quidem structura videtur subagrestis. *Pierius.*

Quærenti nulla, &c.] Ovid. Fast. i. 'Nulla videt taciti quærens vestigia furti.' Liv. 'vestigia omnia foras versa vidit.' Dionys. l. i. ἡ παντὶας παρηγομήνης τοῖς ἔχουσιν τῆς ὁδοῦ: *vix erat vestigiis contraria.* Est hoc, quod Stat. Theb. vi. 'vestigia indeprehensa.' Alludit cum hoc excursu ille Soph. in Antig. ubi sepulti Polynicis nulla apparent signa, aut vestigia, cum tamen sepultus esse sciatur. Late hoc Tragicus, ideo omitto. Theocrit. *id.* xxv. dixit, καὶ οὐδ' ὄνῃ ἔχουα τοῦ φρασθῆναι θυράμην: neque usquam vestigia illius observare poteram. *Cerda.*

Signa] Et hic *signa* pro vestigiis. *Servius.*

Discessu mugire boves] Nam et bruta quædam familiaritatis affectum habent. *Donatus.*

215 *Discessu mugire boves*] Jos. Scalig. ad Catull. Carm. 62. Mugire, impleri, relinquere, eodem tempore censet, quo moveret et pararet: et, quum impleri, quum relinquere, eodem modo dic-

tum ait, ut apud Catull. quum proferare. Sic Claudianus de Nupt. Honorii: 'Quum procul augeri nitor, et jucundior ær Attonitam lustrare domum.' Creberrimum apud Sallustium, Infinitivus modus pro Definito tempore. Qui hunc locum aliter accipiunt, Grammatici sunt; hoc est, ἀκαταλόγοι, Scaligero iudice. *Taub.*

Omne querelis Impleri nemus] Non, ut multi dicunt, quia consortes perdiderant: sed quia avellebantur a pascuis. Insita enim est hobus aviditas edendi. Unde est, 'Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci;' vel certe propter stabulorum mutationem. *Servius.*

Omne querelis Impleri nemus] Lucret. ii. de vacca: 'Completque querelis Frondiferum nemus,' nempe μυκηθμός. *Germanus.*

216 *Impleri nemus*] Pro impletur et relinquitur, infinitum pro indicativo. *Servius.*

Et colles clamore relinquit] Cum clamore: ut, 'et templum clamore petebant;' et 'Atque Ixionei vento rota constitit orbis,' id est, cum vento. Et hoc est melius: nam multi dicunt, 'Relinquebantur colles etiam a clamore:' hoc est, tantum recesserant a collibus boves, ut nec echo resultaret, scilicet ad colles jam clamore non perveniente. Quod non procedit: quia hoc sensu illud excluditur, 'Reddidit una boum vocem.' Si enim tam longe fuerant, ut nulla ratione recedentium boum mugitus colles derelictos feriret: quemadmodum inclusi bovis est clamor auditus ab Hercule? Alii: ita inquit imago vocis evadens, tanquam relictis collibus inauditur. *Idem.*

217 *Reddidit*] Quasi inclamata. *Idem.*

Una boum] Figura Græca, μία τῶν βοῶν. *Idem.*

Reddidit una boum vocem] Apollon. l. iv. τοὺς δ' ἀμυδὸς βληχῆντε δι' ἥρος ἔκρου μῆλ' αὖ, Μυκηθμός τε βοῶν αὖτο-

σχεδὸν οὕτω ἔβαλλε' et Æsch. in Suppl. λευκόςτικτον δὲ δάμαλιν ἀμπεύτραυς ἡλιβάτοιαι, ἀλαφ' πόντος μέμικε φράξουσα βοτῆρι μόχθου. Vocem autem tribuit et brutis poëta, nimirum inarticulatam: sic enim definitur vox ab Aristot. l. ii. De animo: ἡ δὲ φωνή, ψόφος τίς ἐστιν ἐμψύχου· τῶν γὰρ ἀψύχων οὐδὲν φωνεῖ, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα λέγεται φωνεῖν, ὡς αὐτὸς, καὶ λύρα, καὶ βρα τῶν ἀψύχων ἀπότασιν ἔχει, καὶ μέλος καὶ διάλεκτον· τοῖς γὰρ ὅτι καὶ ἡ φωνὴ ταῦτα ἔχει· πολλὰ δὲ τῶν ζώων οὐκ ἔχουσι φωνήν, ὡς τὰ τε ἄνακτα, καὶ τῶν ἐναίμων οἱ ἰχθύες, καὶ τοῦτ' εὐλόγως, εἴπερ ἀέρος κίνησις ἐστὶν ὁ ψόφος, ἀλλ' οἱ λεγόμενοι φωνεῖν, ὡς ἐν τῷ ἀχιλῶφ ἰχθύες, ψοφοῦσι τοῖς βραγχίοις, ἡ τινι ἐτέρῳ τοιοῦτ' φωνῇ δὲ ἐστὶ ζώου ψόφος, καὶ οὐ τῷ τυχόντι μορφῇ, ἀλλ' ἐπεὶ πᾶν φορεῖ τύπον τινος, καὶ τι, καὶ ἐν τινι, τοῦτο δὲ ἐστὶν ἀήρ, εὐλόγως ἀν' ὡμοίαν ταῦτα μόνον βρα δέχεται τὸν ἀέρα. Post autem paulo exactius etiam vocem definit, nec solo, ut supra, animati sono ac strepitu; sed ita: ὅπερ ἡ πληγὴ τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος ἐπὶ τῆς ἐν τοῦτοις τοῖς μορφοῖς ψυχῆς πρὸς τὴν καλουμένην ἀρτηρίαν, φωνὴ ἐστὶν· οὐ γὰρ πᾶς ζώου ψόφος, φωνή, καθάπερ αἶσθηται· ἐστὶ γὰρ τῇ γλώττῃ ψοφεῖν, ὅπερ οἱ βήττοντες, ἀλλὰ δεῖ ἐμψυχόν τε εἶναι τὸ τύπον, καὶ μετὰ φαντασίας τινος, σημαντικὸς γὰρ τις ψόφος ἐστὶν ἡ φωνή, καὶ οὐ τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος, ὅπερ ἡ βήξ. Germanus.

Sub antro Mugit et Caci spem] In antiquis plerisque codicibus, *mugit* per synæresim scribitur, sive potius *I oblongum* fuerit pro gemino. Pierius.

218 *Mugit*] More suo, pro *mugivit*: ut, 'Audiit et Triviæ longe lacus.' Servius.

Custodita fefellit] Id est, cum custodiretur fefellit. *Idem*.

Custodita] Nihil profuit custodia et astutia. *Donatus*.

219 *Exarserat*] Pro *exarsit*. Serv. *Atro felle dolor*] Quo irascimur se-

cundum Physicos, ut splene ridemus. Persius, 'sed sum petalanti splene cachinno.' *Idem*.

Exarserat felle dolor] Nempe ab atra bile ἡράδελον πάθος est: quæ et heroica, et sacra passio. De qua Aristot. Probl. i. Sect. 30. Vide Gualter. et Lamb. ad illud Horat. Od. i. 15. 'meum Fervens difficili bile tumet jecur.' Simul autem verbo, *exarserat*, qualis natura sit bilis, ostendit. Sic Æn. v. 'exarsit dolor ossibus.' l. vii. 'exarsit in iras.' l. xi. 'exarsit violentia Turni.' Mirum vero, Poëtam in felle iracundiam ponere, quam rectius alii in corde. Certe Hom. interprete Cic. Tusc. iii. 'Corque meum penitus turgescit tristibus iris.' Et noster etiam Æn. vi. 'tumida ex ira tum corda residuat' Taubmann.

220 *Rapit arma manu, nodisque gravatum Robur*] Duo dixit, sagittas et clavam: et non vacat *que*. Nam si armorum Epexegesis est: 'nodisque gravatum Robur,' vacat *que*. *Gravatum* autem, pro *Grave* posuit. Nam grave est per naturam ponderosum: *gravatum*, quod oneratur extrinsecus. Sed quidam melius *gravatum*, quam grave dictum volunt, quasi extrinsecus nodi sint additi, *Idem*.

Rapit] Et non cepit: nec passibus, sed cursu, magis injuriam quam damnum dolens. *Donatus*.

221 *Robur*] Ita et Herculis clavam vocat Valer. Arg. i. 'Magnanimus spectat pharetras, et inutile robur.' Stat. in Silv. 'exitiale ferebat Robur.' Facit *nodosum*, ut Ovid. 'clava trinodis.' *Cerda*.

Ærii] Quasi per aërem iter caperet: hoc enim indicat Poëta. Sic apud Calab. l. xi. dicitur carpi ἀερίῳ ὁμιος, iter ærium, ab his, qui Troianos muros oppugnabant, in eosque accedebant. *Idem*.

222 *Tum primum*] Id est, primo Herculis beneficio. *Servius*.

Tum primum, &c.] Lege Petr. Victo-

rium var. III. 5. ubi similitudo Virgiliani loci cum Platonico, de Thrasy-macho, cum primum timui. Valer. Arg. l. iv. ubi ait, 'Ille dies ægros Amyci sudoribus aitus Primus, et arenti cunctantem vidit hiatu.' Dicit, Amycum pugnantem cum Polluce, tum primum timoris notas dedisse, quod nunquam prius. Addit: 'Nec sua defessum noscunt loca, nec sua Regem Agmina.' Adjungo etiam, fortasse in illis *Cacum timentem* respectum ab ingenioso Poëta ad vocem Græcorum *κακός*, cui inter alia significata est etiam timor, et ignavia in bello. Unde Hom. synonymicōs *κακόν* *καὶ ἀναλκιν*: et Græci alij sæpe *κακότηρα* pro ignavia. *Cerda*.

Timentem] Hoc tria signa ostendunt: Oculi, qui omnes animi motus indicant. Cursus celerior solito: et in speluncam, non in loca aperta, se contulit. *Donatus*.

223 *Turbatumque oculis*] Ea parte turbatum, quæ proditrix mentis est. Alii *oculi* legunt, et accipiunt a superioribus, 'videre turbatum oculi.' *Ser*.

Ilicet] Potest *ilicet* accipi pro igitur, aut continuo. *Idem*.

Fugit ilicet ocior Euro] Anth. l. i. Ζεφύρου ελαφρότερος. Nonnus l. xxi. dixit πτερόν εὔρου. Eurip. in Aulid. Achillem facit ἰσάνεμον ποδῶν, *pedibus parem ventis*. Silius l. x. 'Hæmonio Borea, pennaque citatior ibat:' et l. III. 'velocior Eurus.' Stat. Theb. vi. 'volat ocior Euro.' Sed signatius omnibus Virgilius *fugit*, non *volat*; locutus enim ex natura timoris; dicente Homero Iliad. xi. φύξα φόβου κρύβεστος ἑταρῇ: *fuga frigidī metus socia*. Et Eurip. in Ione, fugam vocat πτερόσσαν, ab timentium alis: et Thonanti in Taur. dat ἑκόν πόδα ἴσον πτεροῖς: *pedem celerem similem alis*. *Cerda*.

224 *Pedibus timor addidit alas*] Et Hom. φύξα φόβου κρύβεστος ἑταρῇ. *φύβεσθαι* etiam Græci fugere a timore dicunt. Euripides quoque pari metaphorā in Suppl. φόβος με ἀναπτεροῖ

dixisse videtur. *Germanus*.

225 *Ruptis*] Nam celeritas solvere prohibuit. *Donatus*.

226 *Deiecit saxum*] Hoc machinamento adiecit Poëta animum ad artificia illa, quibus fores præcludebantur, de quibus fuse Vitruv. Cyrillus in Michæam dixit, ἐπεβόλισε τῷ στόματι (τοῦ σπηλαίου) λίθον: *aditum ori speluncæ*. *Cerda*.

Arte paterna] Perseverat in fabula. Sane aliter ferro, aliter arte. *Serv*.

227 *Emuniit*] Ysteroproteron; fulsit ut muniti essent: et *emuniit* sicut *mugit*, pro *mugivit* et *emuniivit*. *Id*.

Obice postes] Hanc *obicem* dicimus, ut, 'Ecce maris magna clauditis non obice pontus.' Dubitant enim nonnulli utrum masculinum sit. *Idem*.

Emuniit obice postes] In antiquis codicibus, *obice* unico i, de quo plura Gellius. *Pierius*.

Objice] Ov. Fast. i. in hac eadem re: 'Ille aditum fracti præstruxerat objice montis, Vix juga movissent quinque bis illud onus.' *Cerda*.

228 *Tirynthius*] A Tirynthia, ubi natus est, civitate, ut diximus supra; et est versus hypermetrus. *Servius*.

Omnemque accessum lustrans] In ple-risque codicibus antiquis, non est versus hypermeter, sed *omnem accessum* legitur: magis tamen placet, 'omnemque Accessum lustrans.' *Pierius*.

229 *Accessum lustrans huc or. fer. et illic*] Theocr. in Herc. λεοντοφ. πάντῃ δ' ὅσσε φέρον — ὅρος τανύφυλλον ἐρευνῶν. Et Eurip. in Phœn. δμμα πανταχοῦ διωστέον, κἀκεῖσε καὶ τὸ δεῦρο. et Theocr. de leone omnia oculis colustrante, περιγληνόμενος ὁσοῖς. Hunc etiam actum, hancque contentionem oculorum ad observandum, Homer. Od. M. ita expressit: ἑκαμον δέ μοι ὅσσε Πάντῃ παταλῶντι πρὸς ἡρωεῖδᾴ πέτρῃν. *Germanus*.

Accessum lustrans] Sil. l. xii. de Annibale hærente prope Neapolim, 'Nunc aditus lustrat, clausas nunc cuspidē pulsat Infesta portas, trui-

turque timore caventum.' Pari imagine Ovid. Trist. iv. 1. 'Sævus anhelanti mœnia lustrat equo.' Virg. infr. 'Lustrat Aventini montem.' In his omnibus locutio ducitur a re venatoria. Qualem Soph. expressit in Ajace per initia, ubi Ulyssem inducit *κωπηγερούμενα*: et Ajacis ipsius *μετρούμενον ἰχνη νεοχάρων*, *metientem vestigia recens impressa*: et postea Ulysses ipse *κείων ἰχνη*: et de se *κυκλοῦν*: est enim et hoc proprium venatorum. Ideo Sil. l. xii. 'Lustrat inops animi, rimatur et omnia circum.' Ubi *rimari* et *lustrare* circum, est *κυκλοῦν*, venatorium. Et quidem verbum *lustrare* nos ducit ad ferarum lustra. Nam lustrare est, quod statim idem Ulysses persistens in re eadem, *Εὐθέως δ' ἐγὼ κατ' ἰχνης ἀίσσω*: Ego vero statim persequor vestigia. Cerda.

230 *Dentibus infrendens*] Proprie *infrendens* est, inter se comprimens dentes, nam et *frendere* significat dentibus frangere; unde et *nefrendes* infantes, quia nondum habent dentes; et Varro frenos hinc putat dictos: *frendere* ergo quomodo frangere? ut *fresa faba*, fracta. Servius.

Dentibus infrendens] Nota irati hominis. De Hormisda Rege Persarum Simocatta iv. 1. *ὁ δὲ βασιλεὺς χαλεπαίνων τε, καὶ τετραγὼς τοὺς ὀδόντας*: Rex autem furens, et *infrendens* dentibus. Est hoc ferme quod de irato leone Theocritus *ἐλδ. xv.* *Λαμυροὺς δὲ χαρὸν ὁπείδειν ὀδόντας*: hians terribiles ostendit dentes. Claudianus, ut notet mitem Manlium, neque iracundum esse, ait: 'nec dentibus unquam Instrept horrendum.' Adduco alterum Simocattæ locum, qui dentes, et manus conjungit iv. 4. *ὁρῶ γὰρ ὁμᾶς ἐπεντυφώμενας τοῖς ἀδικήμασι, καὶ προτοίνοντας τῷ χεῖρι, τοῖς ὀδοῦσι δὲ τετραγόντας*: Video vos gaudentes aliorum injuriis, pulsantes manibus, frendentes dentibus. Cerda.

231 *Aventini montem*] Ut 'fontem Timavi, Bathroti urbem.' Servius.

232 *Ter fessus valle resedit*] Egeus consilii. Sallustius, 'Fessus in Pamphiliam se receperat.' Nam corpore fatigatum dicimus, animo vero fessum: quamvis hoc sæpe confodit auctoritas. Sane quidam sic distinguunt, 'ter saxea tentat Limina,' et subjungunt, 'nequicquam ter,' ac post, 'fessus valle resedit,' ut semel sederit. Idem.

233 *Stabat acuta silex*] Pene omnes hanc *silecem* dixerunt. Nam et Varro et Lucretius ita dixerunt. Tanta tamen est Virgilitæ auctoritas, ut persuadeat nobis etiam hanc *silecem* dici. Idem.

Stabat acuta silex] Non solum virtus, sed etiam prudentia Herculis ostenditur. Donatus.

Stabat acuta silex] Ad totum hunc locum, qui de virtute Herculis disturbantis, convellentisque scopulos, alusum a Silio l. iii. his versibus: 'Primus inexpertas adiit Tirynthius arces. Scindentem nubes frangentemque ardua montis Spectarent Superi: longisque ab origine sæclis Intemerata gradu magna vi saxa domantem.' Cerda.

Præcisus saxis] Sil. l. iii. vocat 'inaccessos aditus.' Alii 'prærupta loca.' Homero sunt *προβλήτες ἀνταλ* Odyss. l. xiii. Plutarch. in Anton. similem locum vocat *ἀβατον, καὶ ἀπροσπέλαστον*: et in Agide *χαλετὸν καὶ δυσπρόσοδον*. Simocatta v. 4. *ἀπρόσιτον*. Polyb. l. iii. *ἐρημότητας, καὶ τραχύτητας*. Iosephus Bell. l. i. *τετράθη, καὶ δύσβατα χωρία*. Hippoc. sect. 3. *χώραν ὀρεινήν, τρηχέην, ἀβλήν*. Basilii Seleuciens. *τόπων οἷα ἐπιδρομον*. Idem.

234 *Dorso*] Quid frequentius hac locutione? Earip. Iphig. in Taur. *χθονὸς νῦτα*. Idem in Elect. et Plato etiam in Phæd. *νῦτον αἰσανοῦ* dixeret. Pind. *νῦτα αἰθέρος*. Huic elegantie vicina aliæ. Neque enim solam Græci *νῦτον* de hac re, id est, *dorso*, aut *humero*: Earip. Elect. γῆς αἰ-

χώρα. Herodot. ἀρχὴν τῆς χώρας. Si-
mocatta i. 12. ὅρους αὐχένου. Pollux
etiam l. i. partem clavi nautici vocat
αὐχένα. De altero Apollon. ῥάχιν
σπηλαίου. Herodot. ῥάχιν τοῦ ὄρεος.
In Epig. ῥάχιν γῆς. De tertio, certum
est jnga montium dici δειρῖδας ἀπὸ τῆς
δειρῆς. *Idem.*

Altissima visus] Nota Græcorum
ἀκροκέρεια, cacumina vocari posse, quæ
eis μέγιστον ὕψος ἐκτείνεται, in *maxi-*
mam extenduntur altitudinem. Pul-
chre Stat. Theb. iii. ‘audaci seduc-
tus in æthera dorso.’ *Idem.*

235 *Dirarum volucrum*] Modo *dira-*
rum, non mali ominis dicit, ut sunt
bubones: sed quæ humanis cadaveri-
bus vescebantur. Dixit enim, ‘fo-
ribusque adfixa superbis Ora virum,
tristi pendebant pallida tabo.’ *Serv.*

Domus] Ita Stat. l. v. nidum vocat
‘querulam domum,’ et in ix. nidum
Halcyonum, ‘flectivagam domum.’
Sed hoc jam ex Græcis et Latinis il-
lustravi Ge. ii. ad illud, ‘Antiquas-
que domos avium.’ *Cerda.*

237 *Dexter*] Hoc est, a dextra
parte consistens. *Servius.*

Nitens concussit] Ovid. in re eadem,
‘Nititur hic humeris, cælum quoque
sederat illis, Et vastum motu colla-
befactat onus.’ Par ejus virtus præ-
dicatur a Propert. iv. 10. ‘Ille hu-
meris postes concussit opacos.’
Cerda.

Concussit] Solvit, impulit. Satis
signatis usus est verbis. *Servius.*

238 *Radicibus*] Pari tralatione
Claud. Eutrop. ii. ‘Concurrere freti
fauces radice revulsa.’ Et Stat. l. v.
‘Ortygiam abruptam radicibus.’ In
Græco Epig. Anthol. l. iv. saxa, qui-
bus constructus pons Caligulae, di-
cuntur καταβιβάζοσθαι. Virg. fortasse
a Lucret. qui l. iii. ‘Scilicet avolsis
radicibus.’ Notetur duplex locutio.
Prima Hom. Iliad. xx. a quo radices
montis dicuntur πόδες, pedes. Altera
Opp. qui id nominis traduxit ad
mare. Nam Hal. i. dixit βίζαν ἄλδρ,

radices maris: ut et iv. βίζας ἄλδρ.
Cerda.

Inde] Potest esse ordinis, non loci,
ut dicat *inde*, pro, *deinde*. *Idem.*

239 *Impulsu quo maximus insonat*
æther] In antiquis aliquot, *intonat*
habetur. Sed *insonat* in pluribus.
Pierius.

Insonat] Vide uti a Vitruv. v. 8.
distinguantur τόποι κατηχοῦντες, περιη-
χοῦντες, ἀντηχοῦντες, συνηχοῦντες, id
est, loci dissonantes, circumsonantes,
resonantes, consonantes. Poëtæ tamen
liberi sunt in enuntianda hac vocis et
Echus responsione. Quod vel ab uno
Claud. satis discas. Ille Ruff. ii. ‘Ne-
mus resonat clamore,’ ‘tonat Ossa,’
‘geminatur fragor, pulso Olympo,’
et Eutrop. ii. ‘Athos responsat,’
‘nemus remugit,’ ‘Rhodope ingemi-
nat.’ De vi. Cons. Hon. ‘fragor re-
boat,’ ‘Echo intonat.’ Paneg. Olib.
‘resultant colles.’ Tertull. de Pæn.
dixit, ‘dissiliunt montes.’ Quod cog-
natum Virg. ‘qui dissultant ripæ.’
Josephus Bell. vii. 11. συνήχει ὄρη.
Cedren. συνεπηχέντων τῶν ὀρέων. Apol-
lon. l. iv. Φθογγῇ ἀποτρομέουσιν ἂν
ὄρεα τηλόδι βῆσσαι. Soph. Antig.
dixit βρέμουςιν ἀντιπλήγες ἀκραί. Sil.
l. ix. mugitum in re simili. Addit
Virg. mira ἀβήσει insonuisse æthe-
rem. Basil. Seleuciens. l. i. locutus
est ut Poëtæ; nam de simili strepitu
βοῆς eis αὐτὸν τὸν αἰθέρα φασάσσης.
Ovid. de ipso loquens Caco in avulso
scopulo, ‘fragor æthera terruit ip-
sum.’ Non insulse in Virg. legi pos-
set, ‘intonat æther,’ tum ex multis
aliis, tum ex Applan. qui Civil. i. ait
tantum fuisse strepitum ὡς γενομένης
βροντῆς: ac si factum esset tonitru. *Cer.*
Æther] De etymo hujus varie.
Aristot. ab æterno, et irrequieto am-
bitu. Quasi ἀἰὲρ θεῶν. Alii quasi ἀἰὲρ
θεῶν, καὶ θερμαίνειν, quod semper ca-
lescat. *Idem.*

240 *Refuitque exterritus amnis*] Rem-
naturæ vertit in fabulam, cum ruina
rupis in se recurrere necesse sit im-

petum fluminis. *Servius*.

Refluit] Ita sup. 'refluens unda substitit.' Ovid. de Istro, 'in caput vertet iter.' Stat. Theb. iv. 'refluens Nilus.' Plin. ii. 303. 'amnes retro fluere.' Græci rem hanc dicunt *παλίστροφισαν*. Homer. Iliad. xviii. *ἐπισφρόδου ὠκεανοῖδ*. Eurip. in Med. *ἔνα ποταμὸν ἱερὸν χειροῦσι παλά*. *Cerda*.

241 *At specus*] In hoc loco spelunca significat longitudinem et interiores recessus: *Regia*, latitudinem: *Cavernæ*, coarctas angustias. Fuit spelunca, sed pro qualitate personæ dicta est regia. *Cavernas* autem dixit patuisse, id est, non solum latas partes sed angustas. *Regia*: quia ibi tyrannidem agitare. *Donatus*.

At specus, &c.] Versus hic factus ad imitationem Enniani illius Ann. xvi. 'Tum cava sub montem late specus intus patebat. Patuit vero specus ad dejectum scopulum. Habes hujus rei imaginem in expugnatione quapiam apud Ammian. l. xx. 'Turri collapsa, cum patuisset iter in urbem.' *Cerda*.

At specus, et Caci] Haud dubie hi sex consequentes ex ordine versus ducti sunt ex illis Hom. Il. τ. *ἔδδωκεν δ' ὑπέρθεον ἄναξ ἐνέρον ἀδωνεύς, Δείσας δ' ἐκ θρόνου ἄλτο, καὶ ἴαχε μή οἱ ὑπερθε Γαίαν ἀναβήξειε ποσειδάων ἐνοσίχθων, Οἰκία δὲ θνητοῖσι, καὶ ἀθανάτοισι φανεῖη σμερδαλέ' εὐρέεστα, τὰ τε στυγέουσι θεοὶ περ*. Quod autem, 'trepidant inminso lumine manes,' dixit, alludere videtur ad *ῥῶα νυκτινομα* quæ cur lucem gravate sustineant, et ad illam conlveant, hæc est Plutarchi *ἀκτιολογία*, Symp. a. probl. η. ἡ γὰρ *ὕψις*, inquit, *αὐτῶν ὑπὸ τοῦ μεθημερινοῦ φωτὸς, ἀδραῆς οὖσα, κατακλύζεται, καὶ κρατεῖται, μὴ δυναμένη πρὸς πολλὰ καὶ ἰσχυρὰν ἀσθενοῦν κεράνυσθαι, πρὸς δὲ τὸ ἀμαυρὸν καὶ λεπτὸν, ὡς ἀστέρος φῶς, αὐγὴν διαρκῆ καὶ σύμμετρον ἐξίησιν, ὥστε κοινωνεῖν, καὶ συνεργεῖσθαι τὴν ἀσθησιν*. Vide in idem argumentum Aristot. De animo lib. iii. cuius est hoc quoque Metaph. Δ. *ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίων ὄμματα*

πρὸς τὸ φέγγος ἔχει μεθημέραν, ὥς τε καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερότατα πάντων. *Germanus*.

Ingens Regia] Regia, sicut Cacus putabat. Sic est et illud dictum, 'illa se jactet in aula Æolus.' *Servius*.

242 *Penitus patuere cavernæ*] Admissum lumen est usque ad secreta speluncæ. Cavernas autem speluncæ per Tapinosim dixit. Sane veteres loca concava, vel si quid incurvum fuisset, *cavernas* appellabant. *Idem*.

Umbrosæ penitus patuere cavernæ] Ad gustum hunc Claud. Stilic. ii. 'penetræ profundum Panditur et sedes, ævique arcana patescunt.' *Cerda*.

243 *Non secus, ac si*] De consecratione harum vocum vide Godeac. lib. de Ling. Lat. *Cerda*.

Si qua vi] Terræ hiatus non nisi ex terræ motu fit, qui quoniam aut motu aquæ inferioris nascitur, aut crebris tonitribus, aut de concavis terris erumpentibus ventis; ideo ait, 'si qua vi.' Quod autem dicit: 'Infernas reseret sedes,' notandum est etiam de impossibilibus fieri posse comparationem. *Servius*.

Dehiscens] Græci omnes *διασφαγεῖν*. *Cerda*.

244 *Infernas reseret sedes, et regna recludat*] In codicibus aliquot antiquis, *reserat* et *recludit* legitur, præsentem tempore. Sed altera lectio cultior ab eruditorum collegio judicatur. *Pierius*.

245 *Diis invisæ*] Superis scilicet. *Servius*.

Diis invisæ] Inimicitie quidem inter *θεοὺς οὐρανίους* et *καταχθονίους*. Pluto apud Stat. l. viii. 'Quæ superum labes inimicum impexit Averno Æthera? quis rupit tenebras?' Hom. Iliad. xx. ait de Diis cælestibus *συνγόνους* videlicet *οὐδὰ* Plutonia, ubi odium vides: et de Cerbero Sen. 'diem invisum expoit.' *Cerda*.

Barathrum] Quid proprie sit, aperit interpreta Aristoph. in Plat. τὸ *βα*

παθρον, χάσμα τι φρεσάδες καὶ σκοτεινὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐν ᾧ τοὺς κακούργους ἔβαλλον: *Barathrum*, hiatus in Attica tenebrosus, et instar putei, quem in locum nocentes deturbabantur. Idem.

246 *Trepident inmisso lumine*] *Lucanus*, 'Et subito periere die.' *Serv.*

Trepident inmisso lumine Manes] In Romano codice, *trepidentque* legitur, quod et versum et sententiam replet, et numerosius sonat. *Pierius.*

Trepident inmisso lumine Manes] *Vicinum* hoc *Notæ* superiori. *Timent* enim *manes* cæli lucem. Inde *minæ* *Magæ* apud *Lucanum* libro sexto: 'tibi, pessime mundi Arbiter, immit-tam ruptis Titana cavernis, Et subito feriere die.' Inde etiam apud *Sen.* in *Fur.* horror *Cerberi* ad visam lucem. *Lege* et *Claud.* etiam de horrore equorum *Platonis* ad visum *Solem*. *Pluto* apud *Stat.* l. viii. 'jucundaque offensus luce.' *Claud. Rapt. i.* de extremo malo, 'Titania pubes Vidisset cæleste jubar.' *Propertius* de re *Caci* loquens iv. 10. 'Atque uni *Stygias* hominum junxisse tenebras.' *Cerda.*

247 *Insuperata deprensus in luce repente*] *Lucan.* l. vi. 'Et subito feriere die.' De *Cerberi* *Sen.* 'Nitor percussit oculos lucis ignotæ.' Idem.

Deprensus in luce] In codicibus aliquot antiquis, non habetur *in*. *Pier.*

248 *Saxo*] Ita vocat montis illius specum. Sic et *Hom.* II. xii. πέτρην de monte. Et *Epigram.* iii. de scopulo maris πρὸς πέτρῃσι: et l. i. scopolum, ubi aves nidificant, πέτρον. *Cicero* *Tuscul.* ii. reddens verus *Æschyli*, 'ex sublimi vertice saxi.' ubi per *saxum* intelligit montem *Cetam*. Sic capi potest illud *Æn.* ii. 'Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.' Id est, de montis vertice. *Cerda.*

Insueta rudentem] *Clamantem*. *Abusive* dictum est, sicut supra de leonibus: 'et sera sub nocte rudentum.' Nam *rudere* proprie asinorum est. *Persius*, 'Findor ut *Arcadiæ* pecuaria rudere dicas.' Aut ideo *rudentem*,

quia supra ait, 'semihominis *Caci*.' *Servius.*

Insueta rudentem] Sunt codices antiqui, in quibus 'insueta paventem' scriptum est: sed *rudentem* magis tumultum auget. *Pierius.*

Insueta rudentem] De *Caco* *Propert.* iv. 10. 'Per tria partitos qui dabat ora sonos.' *Cerda.*

249 *Telis premis*] Omne quod jacit potest *telum* vocatur; dictum ἀπὸ τοῦ τηλόθεν. Unde addidit, 'omniaque arma *Advocat*.' *Servius.*

Telis premis] *Sagittis* fortasse, quod supra indicavi. *Liv.* ait, *Cacum* ictum fuisse clava. Accepit, credo, ab *Ovid.* qui, 'Occupat *Alcides*, adductaque clava trinodis *Ter*, quater, adversi cædit in ora viri.' *Dionys.* quoque, ἡρακλῆς αὐτὸν τῇ βοτῶλῃ κτείνει: *Hercules illum clava interfecit*. Sed *Virg.* quidem contra *Cacum* omnia arma advocat, et conficit ferum *telis*, id est, sagittis: *ramis*, id est, clava: 'vastis molaribus,' id est, saxis grandibus. *Cerda.*

250 *Ramis*] *Ramus* hoc loco est clava *Herculeæ*: etenim *Hercules* cepit contra *Cacum* 'robur nodis gravatum,' et frustra certe cepit, nisi hic interpreteris de eo robore, aut clava. Etenim si *Propertio* libro quarto el. 10. licuit dicere: 'Mænalio jacuit pulsus tria tempora ramo *Cacus*:' si *Propertio* (inquam) licuit dicere *ramum Mænalium* pro clava *Herculeana*, cur non *Virgilio* *ramos* pro clava *tricuspidæ*? *Orpheus* in *Hymno* *Herculis*, loquens cum illo, Ἐξέλασον δὲ κακὰς ἄρας, κλέδων ἐν χειρὶ πάλλων: *Expelle mala nocumenta, vibrans ramum manu*. Lib. iv. *Anth.* clava *Herculis* dicitur ὄξος θηρολότης, 'ramus feras conficiens:' et adhuc πτόρθος μέγας, *ramus magnus*. *Pausan.* *Corinth.* ait *clavam* *Herculis repulsklasse*, βότῶλαν ἀνεβλάστησεν: hoc autem proprium est rami. Vides uti clava *Herculeana*, clare nominetur *ramus*. *Virgilius* voluit *ramis* in plurali, quia integra ar-

bor gestata Herculi, cum omnibus ramalibus et radicibus, quod satis indicat Theocr. *εἰδ.* xxv. ait enim; *Εὐρὺν, σὺν πυκνῶν δλωσχερῶν ἑσπασα βίης*: Cum invenissem, una cum densis integram avulsi radicibus. Ab his, quæ dicta in hac Nota, sciat juvenis, unde gestamen hoc Herculis dictum sit clara: non certe aliunde, quam a ramo, aut ligno. Non itaque probe Isidor. dixit, clavam Herculis dictam a clavis ferreis. Nihil in ea clava ferreum fuit, sed quia tota e ligno, ideo clava. Sed, quando sum in clava Herculeana, dicam duo. Primum de materia. Virg. cum nominarit *robur*, videtur inclinare in roboream. Sed veritas est, eam fuisse ex oleastro: nam Theocrit. *εἰδ.* xxv. eam vocat *ἀργιέλαιον*, id est, *silvestrem oleam*; atque etiam *κότινον, oleastrum*, quod idem. Pausan. etiam l. ii. ita scribit: *τὸν δὲ Ἡρακλῆα λέγουσιν ἀνευρόντα τὸν πρὸς τῇ Σαρωνίδι κότινον, ἀπὸ τοῦτου τεμὲν ῥόπαλον*: *Ferunt Herculem abscidisse clavam ab oleastro, quem ad paludem Saronidem invenerit.* Unde cum Apollon. Arg. iv. hanc clavam vocat *ῥῶν ἐλαίης, ramum oleæ*, explicandus est, *ἀργιέλαιης*: et Virg. qui *robur* dixit, capiendus tantum de firmitate. Alterum est de loco, ubi inventa hæc clava. Vidist' in Pausan. ad paludem Saronidem. Prop. indicat inventam in Mænalo, qui mons in Arcadia; nam vocat '*ramum Mæna- lium.*' Apollodorus tamen l. i. loquens de Hercule, *ῥόπαλον αὐτὸς ἔρεμεν ἐκ Νεμέας*: *clavam ipse excidit e Nemea silva*: hæc autem in Achaia fuit. *Id.*

Vastis molaribus] Asperrimis saxis, non unde molæ fiunt: et secundum Homerum dixit: *μολοειδὲ πέτρῃ*. Aut certe magis et molis convenientibus. *Servius.*

251 *Fuga jam super ulla pericli*] In plerisque codicibus antiquis, non habetur *est* verbum. Id vero me nihil offendit adjectum. *Pierius.*

Fuga jam super ulla pericli] *Tò est*, Fabric. e Mss. omittit. *Super* valeat

superest: quomodo *Æn.* vii. 'si qua super fortuna laborum.' Silius: 'Haud illi comitum super unus.' *Taubmann.*

Fuga pericli] Similis locus Catulli: 'Nulla fugæ ratio, nulla est spes, omnia muta, Omnia sunt deserta, ostentant omnia lethum.' Enrip. quoque in Alcest. *οὐδ' ἔστι κακῶν ἕκος οὐδὲν*. A quo proculdubio Opp. Hal. π. *ἀλλ' οὐτι κακῶν ἕκος, οὐδ' ἄλεσφ.* *Cerda.*

252 *Faucibus ingentem fumum* (*mirabile dictu*)] Consuetudine sua usus est, ut, cum aliquid contra naturam factum infert, prædicet nude incredibile videatur, ut 'Nascenti cui tres animas Feronia mater, Horrendum dicta dederat.' Et *mirabile dictu*, Parenthesis. *Servius.*

Faucibus ingentem fumum, &c.] *Lucretius* l. i. 'Faucibus eruptos iterum ut vis evomat ignes.' *Ursinus.*

Faucibus ingentem fumum] Ita de Caco Ovid. 'Prima movet Cacus colata prælia dextra, Remque ferox saxis stipitibusque gerit. Quæis ubi nil agitur, patrias male fortis ad artes Confugit, et flammæ ore sonante vomit: Quas quoties spirat, spirare Typhoea credas, Et rapidum Ætnæo fulgur ab igne jaci.' Porro de isto fumante et flammato anhelitu Sil. xii. 'Stygius exhalat in aëra flatus:' et de Japeto, 'fumantem, ejectantem ore flammæ, anhelantem igni, et sulphure.' Taurum Cretæ spirantem flammæ *πυρίπνοον* vocat Poëta quidam Anth. l. iv. et iii. hic ignitas flatus dicitur *ἄσθμα πυρὸς*. *Cerda.*

253 *Involcitque domum caligine cæca*] Quam multis rem eandem! Hic videtur: 'Evomit fumum ingentem, involvit domum cæca caligine, eripit prospectum oculis, glomerat noctem fumiferam, commiscet igne tenebras, fumus plurimus agit undam, æstuat specus atra nebula, vomit in tenebris vana incendia.' Et nota, illum abstinuisse a verbis *spiro* et *exhalo*, quia jam *Ge. i.* 'tauri spirantes naribus ignem' et *ibid.* 'quæ tenuem exhalat nebulam'

et a *subtexo*, quia jam Æn. III. 'Cœlum subtexere fumo.' Demum ab aliis, quæ eodem lib. intulit, loquens de Eœcelado; et Ætna. Et (quod miror) a verbo *eructo*, quod videbatur unice dandum Caco *ἰσχυρῶς* fumum e faucibus. *Idem*.

255 *Fumiferam noctem*] Non est noctis epitheton, sed quam Cacus fumum evomens faciebat. *Servius*.

Commixtis igne tenebris] Utrumque enim evomebat. *Idem*.

256 *Non tulit*] Non sustinuit. *Id.*

Animis] Pro ira, unde iracundos dicimus *animosos*. *Servius*.

Seque ipse per ignem] Tanto ad ultionem fervore properans, Caci contempsit incendia, nam intrepidus se per ea jecit, nec ipsam loci altitudinem metuens. *Donatus*.

Per ignem] Per eam rem, unde ille sperabat auxilium. *Servius*.

257 *Qua plerimus undam Fumus agit*] In antiquis aliquot codic. *quo*. Pier.

Undam] Datur hæc fumo, et igni, ut Ge. II. 'Undantem Ætnam:' et alias. Hic notetur locus Tertul. Apolog. 'Lucernis vestibula enubilabant:' et Pers. Sat. v. 'nebulam vomuere lucernæ.' Ita enim nebula datur lucernis, ut unda ignibus. Utrumque enim aqueum. *Cerda*.

Undam] Vaporem torrentis ritu exundantem. Nam *undam* pro copia et affluentia varie usurpari, docet Gifan. Collectan. Lucret. *Taubmann*.

259 *Incendia vana*] Vana quantum ad Herculeum pertinet. *Servius*.

Incendia vana] Vel, quia frustranem hoc munimen contra Herculeum: vel potius, quia vere vana, ut in quibus fumi multum, ignis parum. *Cerda*.

In nodum complexus] Id est, ligat complexu, et nodo brachiorum. Nonn. I. XXI. *γυιαλέϊ δεσμῷ*: 'Valido membrorum vinculo.' Lucan. I. IV. 'Herculeos nodos' dixit. Ambros. de Virginit. 'matrem stringentem podo manus.' Itaque nodus præclare ad signandam strictionem. Sen. in Furen.

'arctos nodos' de serpentibus; ut etiam de iisdem Æn. II. 'divellere nodos:' et Theoc. *εἰδ.* XXIV. *δεσμὸν* etiam de serpentibus. Et non dubium quin Virg. alluserit ad *Herculeanum nodum*. Hos nodos brachiorum Herculis Sil. I. III. *nexum* vocat, 'nexuque elisa leonis Ora.' Cic. Tusc. II. ait leonem extinctum *pressu* Herculis. Stat. Theb. II. *attritu*. Eurip. in Hercule. *βραχίονος ἀγκύοναυον*. Itaque nodos illos vocabis *nexum*, *pressum*, *attritum*, *ἀγκύονη*. Lucanus I. IV. copiosus est in explicandis his amplexibus Herculis, loquens de Antæo. Signatiora sunt; 'alligat terga, arctat medium compressis ilibus, hæret pressis membris, stringit pectora.' Pulchre certe Ovid. Met. IX. *forcipem* vocat, cum ait, 'ceu guttura forcipe pressus.' *Idem*.

260 *Corripit in nodum complexus*] Manibus complexus constrictum tenet. *In nodum* autem valet, in nodi modum. Turneb. XIX. 29. et XIV. 40. Alluditur fortasse ad *Herculeanum nodum*, qui arctissimus erat: Gr. *λυγισμός*. *Taubmann*.

Complexus] Respondere videtur Græcorum τῷ ἀγκὰς ἐλόν. Est enim, ut Eustathius interpretatur, ἀγκὰς περιπλεχθῆναι. Nam, ut ipse inquit, ἀγκὰς ἀλλήλων λαμβάνειν λέγονται οἱ παλαιότες παρ' ὁμήρου. *Germannus*.

Angit inharrens Elisos oculos, &c.] *Angit guttur*, bene dicimus; *angit oculos*, non procedit. Ergo *angit* ad unam rem pertinet: ut, 'Disce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis.' Nam fortuna non discitur. Unde multi *elidens* legunt, et integer sensus est. Nam *elisos* solæcophanes est: ut sit ita, 'Angit guttur, et elisos oculos facit.' *Serv.*

Angit] Videlicet gutture; vel ex verbo *ango*, ut Græci ἀγκω. Itaque presso gutture, oculos Caco elisit. Sic Nonnus I. XXV. ait datam necem leoni ab Hercule *ἀσίδηρον*, sine ferro, tantum λέοντι βραχίονα λοξῶν ἐλίσας, *cic.*

cumdem brachium leoni. Itaque hoc est, quod de Hercule Epig. l. iv. ἀγχιόμενος παλάμῃς. Et de Antæo ibid. ἔχει πεπονημένον δὲ παλάμῃς: et de leone Dio Chrys. Orat. 64. ἄγχις ἐνέρις: et quod Stat. Theb. iv. 'rabiidi cum colla minantia monstri Angeret, et tumidos animam angustaret in artus.' *Cerda.*

261 *Et siccum sanguine guttur*] Per hoc jam exanime cadaver ostenditur. *Servius.*

Siccum sanguine guttur] Ita in *Æn.* ix. 'Et siccae sanguine fauces.' *Cerd.*

262 *Foribus domus atra revolsis*] In codicibus aliquot, *reclusis* legitur: quod est admodum leve tanto in conatu. Quare magis placet *revolsis*, ut in Romano et aliquot aliis probatioribus habetur. *Pierius.*

263 *Abjurataque rapina*] *Abjurare* est rem creditam negare perjurio: sed hoc isti loco non congruit. Unde modo *abjuratas rapinas* contra jus reventas intelligamus. Alii *abjuratas*, abductas atque alieni juris factas, alii fraude et furto abductas tradunt. *Servius.*

Abjurata rapina] More Græcorum, qui ἀπομύναι καὶ ἀπόμνησθαι, τὸ ἀποφατικῶς ὁμῶναι, ἔχουν ἐνὸρκως ἀποφάσκειν ἐπομύναι δὲ τὸ καταφατικῶς ὁμῶναι. Vide Enstath. *Germanus.*

Abjurataque rapina] Dionys. historiam narrans de juramento tacet: tantum ait, rogatum Cacus respondisse, boves a se non visas. Virgilius perjurium addit ad angendum crimen, ad eum modum, quo Symm. epist. ii. 86. 'Partem pretii emptor abjurat.' Et Claud. Hon. vi. 'Abjurata palam Libyæ possederat arva.' Notat Collect. Symb. ex Scipione Gentili, esse *abjuratum*, quod emptum est, et non solutum, imo abnegatum. Et has ipsas boves Plato in Protag. vocat ἀνυπόδρους. *Cerda.*

264 *Cælo ostenduntur*] Aspirat huc Stat. Theb. i. de Œdip. deformato ab oculis erutis: 'Tam vacuos orbes,

cradum et miserabile vitæ Supplicium, ostentat cælo, manibusque cruentis Pulsat inane solum.' *Idem.*

Pedibusque, &c.] Juvenal. Sat. v. 'Duceris planta, velat ictus ab Hercule Cacus, Et ponere foras.' Erasm. Chil. ii. Cent. l. c. 18. ait, *pedibus trahi*, dici de victis, sumpta locatio- ne vel ab historia Vulcani, quem Jupiter dejecit de cælo τοῖσδε τετραπόδε: vel ab Hectoris, quem illigatum pedibus equi raptarunt. Hinc itaque lux Virgilio, et Juvenali. *Idem.*

Informe cadaver] *Informe*, titagnum, cujus formam non sit facile completi: et *cadaver* est corpus nondum sepultum: dictum *cadaver*, quod careat honore sepulture. *Servius.*

265 *Nequeunt expleri corda tuendo Terribilis oculos*] Non poterant homines, videndo cadaver, sua corda satiare. *Tuendo* autem pro *intuendo*. *Id.*

Nequeunt expleri corda tuendo] Stat. Theb. i. perpetuus Virg. imitator, 'juvat ire, et visere juxta Liventes in morte oculos, uterique nefandam Proluviem, et crasso squalentia pectora tabo.' Et post pauca: 'nequit iram explere potestas.' Latet et in Virg. Homeri imitatio Il. xxii. ubi Græci, interfecto Hectore, currunt visuri illum, admirantur ejus statueram, et speciem. Valer. l. iv. 'Ipse etiam expleri victor nequit.' *Cerda.*

266 *Terribilis oculos*] Hanc notam deformitatis post mortem dat Stat. Capaneo, et Suetonius Neroni. Prior Theb. xi. 'Iste jacet latera complexus fragmina turris, Torvus adhuc visu.' Posterior c. 29. Principem mortuum exhibet exstantibus, 'rigentibusque oculis, usque ad horrorem formidinemque visentium.' Iterum Stat. Theb. iii. 'Servantem vultus, et torvum in morte peracta.' Lucan. l. v. 'Torquet adhuc oculos.' Ovidius Met. viii. 'Immanemque feram multa tellure jacentem Mirantes spectant, neque adhuc contingere tutum esse putant.' Claud. Rapt. iii. 'et

adhuc crudele minantur Affixæ facies
 truncis.' Florus l. i. 'Relictæ in
 vultibus minæ, et in ipsa morte ira
 vivebat.' Sallust. de Catil. interfec-
 to: 'Ferociamque animi, quam ha-
 buerat vivus, in vultu retinens.' Poë-
 ta hanc terribilitatem unis oculis at-
 tribuit, ut in quibus sedes irarum.
 De oculis enim Joan. Chrys. Orat. Pelagiæ Virg. *δριμὴ καὶ φοβερὴ*: aciem
 illorum *πικρὰν καὶ ἄκαρτον* vocat Plut.
 in Sylla. Eurip. Phœniss. *δύμαιοι
 γοργῶς*. *Cerda*.

Villosaque ætis, &c.] Hoc Homerus
 ad virilitatem, fortitudinemque retulit,
 Il. Δ. *ἐν δέ οἱ ἦτορ Ἀθήσσειν κασιόσσι
 διδύχῃα μεμυρήκεν* Sophocl. in Tra-
 chin. Nessum *δασύστερον* vocat: et ut
 hic 'Cacum semiferum,' ita et eadem
 fabula Nessum ipsum *ὄψιν*. *German*.

267 *Semiferi*] Bene *semiferi*, cum
 supra semihominis. *Servius*.

268 *Latique minores*] Nove et satis
 licenter *minores* dixit, cum ab ipso
 Euandro Herculem constet esse sus-
 ceptum; et *minores* non dicamus, nisi
 quotiens graduum deficit nomen, ut
 puta, filius, nepos, pronepos, abnepos.
 Ubi isti gradus defecerint, merito
 jam dicimus *minores*: sicut etiam *ma-
 jores* dicimus post patriæ, avi, proavi,
 abavi, atavique vocabulum. Ergo
minores accipimus pro deinceps; vel
 certe *minores*, cum quibus vivit, quia
 ipsum constat esse longævum; nam
 post ait, 'O mihi præteritos referat si
 Juppiter annos.' *Servius*.

Minores] Loquitur Virg. cum re-
 spectu ad reliquam ætatem, et ideo
 probe *minores*. Hoc novum in Poëtis
 non est. Itaque non discedit Poëta
 a significato hujus vocis. Proprie
 enim *minores*, qui ultra trinepotes:
 sicuti *maiores*, qui ultra tritavum.
 Sic, cum postea dicit, 'domus Pina-
 ria,' loquitur procul dubio cum re-
 spectu ad ætatem posteram, sicut et
 Liv. Nam clarum est, assumptum ab
 Hercule unum e Pinariis, ut unum
 quoque e Potitiis; non totam Pina-

riorum familiam. Quod efficax argu-
 mentum contra Servium. *Cerda*.

269 *Primusque Potitius auctor, Et
 domus Herculei custos Pinaria sacri*] Apud majores nostros raro adven-
 suscipiebantur, nisi haberent jus hos-
 pitii. Incertum enim erat, quo animo
 venirent. Unde etiam Hercules pri-
 mum ab Euandro non est susceptus:
 postea vero, cum se et Jovis filium
 dixisset, et morte Caci virtutem suam
 probasset, et susceptus, et pro numi-
 ne habitus est. Denique ara est ei
 maxima consecrata, quod Herculi
 Delphicus Apollo in Italia fore præ-
 dixerat. Cum ergo de suo armento
 ad sua sacrificia boves dedisset, in-
 venti sunt duo senes, vel, ut quidam
 tradunt, ab Euandro dati, Pinarius
 et Potitius: quibus, qualiter se coll-
 vellet, ostendit: scilicet ut mane et
 vespere ei sacrificaretur. Perfecto
 itaque matutino sacrificio, cum circa
 solis occasum essent sacra repetenda,
 Potitius prior advenit; Pinarius post-
 ea, extis jam redditus. Unde iratus
 Hercules, statuit ut Pinariorum fa-
 milia tantum ministra esset epulanti-
 bus Potitiis et complementibus sacra.
 Unde et *Pinarii* dicti sunt *ἄνδρες
 πείρας*, id est, a fame. Nam senem
 illum Pinarium constat alio nomine
 nuncupatum. Hinc est quod paulo
 post Potitii tantum facit commemo-
 rationem: ut, 'primusque Potitius
 ibat.' Quod autem dicit, *Domus Her-
 culei custos Pinaria sacri*, non est con-
 trarium: nam *custos* est ministra, ut
 in undecimo, 'At Triviæ custos jam
 dudum in montibus Opis Alta sedet,'
 id est, ministra. Alii *custos Pinaria
 sacri* dicunt, quod cum ara maxima
 vicino incendio conflagraret, a Pina-
 riis liberata sit, et ideo *custos sacri*.
Auctor vero *Potitius* quare? num quod
 sine familia Potitiorum sacra ista
 non fiebant, donec illos Appius Clo-
 dius corrumpit pecunia, ut servos pub-
 licos hoc sacrum docerent; propter
 quod dicitur et ipse mox cæcus fac-

tus, et Potitiorum familia intra breve tempus extincta? Quidam tradunt ideo *custos*, quod Potitii sacra publica servis publicis prodiderint; et quamvis tradatur eos ideo ad sacra Herculis non admitti, quod serius venerint; et ideo *custos*, quoniam nec prodendi habuerint facultatem; et id quasi religiose dictum est, quod ignorantiae eventus attulerat; tamen habent Ciceronem auctorem, qui in De domo sua, Pinarium Nattam appellans, sic dicit, 'Quem ego tamen credo, sic est ortus ab illis, quos memorie proditum est ab ipso Hercule, perfuncto laboribus, sacra didicisse.' Quidam etiam tradunt ideo Potitii ab Hercule sacra commissa, quod cum ipse Hercules rem divinam faciebat, ipsum Herculem fortuito invocasset Potitius: fertur tunc Herculem, accepto omine divinitatis, rejecto Pinario, perpetuæ epulationis sacrum Potitio tradidisse, a quo videbatur consecratus; et Potitius dici, quod eorum auctor epulis sacris potitus sit; Pinarius quod eis, sicut dictum est, fames epularum sacrarum indicta sit: hoc enim eis Hercules dixisse dicitur, *οὐκ εἰς δὲ πεινᾶσθαι. Servius.*

Primusque Potitius auctor] Ex eo Livii, ubi de ara Herculis agit: 'Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus præsto essent, illisque exta potirentur, Pinarii ad cæteram dapem venirent:' infert Nannius Potitius a potiando, Pinarios ἀπὸ τοῦ πεινᾶν dictos: quod certe ex illo Plutarchi ἐν βωμολοκοῖς approbo, διατί, δυοῖν βωμῶν ἥρακλέους ἔντων, οὐ μεταλαμβάνουσι γυναῖκες, οὐδὲ γέγονται τῶν ἐπὶ τοῦ μείζονος θυομένων; πότερον διὰ τῶν ἱερῶν αἱ περὶ τὴν καρμένην ὑστέρησαν, ὑστέρησε δὲ καὶ τὸ πεινᾶριον γένος, ὅθεν εἰργόμενοι τῆς θοίνης, ἔστωι μένων τῶν ἄλλων, πεινᾶριοι προσηγορεύθησαν, ἢ διὰ τὰ μυθολογούμενα περὶ τοῦ χιτῶνος, καὶ τῆς δηλαείρας. Germanus.

270 *Et domus Herculei custos, &c.*] *Asper κατὰ διαστολὴν*, inquit, Potitio-

rum, qui ab Appio Claudio præmio corrupti, sacra servis publicis prodiderunt. Sed Veratius Pontificalia, in eo libro, quem fecit *de Supplicationibus*, ita ait: Pinaris, qui novissimi comeso prandio venissent, cum jam manus prausores lavarent, præcepisse Herculem, ne quid postea ipsi, aut progenies ipsorum ex decima gustarent, sacrandæ sibi: sed ministrandi tantummodo causa, non ad epulas convenirent. Quasi ministrantes ergo *sacri custodes* vocari: ut ipse Virgil. *Æn.* xi. 'At trivis *custos* jam dudum in montibus Opis,' id est, ministra. Nisi forte custodem dixit eam, quæ se prohibuerit et continuerit a sacris, ut ipse Ge. iv. 'Et *custos* furum atque avium cum falce saligna Hellespontiaci servet tutela Priapi.' Hic utique custodem prohibitorum avium furumque significat: Macrob. *Saturnal.* iii. 8. *Pontanus.*

Domus Pinaris] A Pino, secundum quosdam, filia Nume Pompilii, ut docet Plutarch. in Numa. *Germanus.*

271 *Luco*] Templum enim nondum habuerat Hercules: sed aram tantummodo, ut diximus supra. *Servius.*

Maxima] Ingens enim est ara Herculis, sicut videmus hodieque post januas Circi maximi. Alii *maximus* ideo dicunt, quia illo tempore omnibus erat honore potior; quam sibi Hercules, postquam se a matre Euandri Jovis filium esse et immortalem futurum cognovit, statuit. *Idem.*

Quæ maxima semper] Hæc est illa ara, quæ in Herculis honorem extructa, de qua Propert. iv. 19. 'Maxima quo gregibus devota est ara reportis.' Sed præstat audire verba Livii, quæ ore Euandri ad Herculem: 'Jovē nate, Hercules, salve, te mihi mater veridica interpres Deum auctorem cælestium numerum cecinit, tibi quæ aram hic dicatum iri, quam opulentissima in terris gens MAXIMAM vocet, tuoque ritu colat. Dextra Hercules data, accipere se omen, impleturum-

que fata, ara condita, atque dicata alt.' Habes aram maximam a Livio. Rationem, enī ita dicta, quam ille tacuit, exhibet Dionys. quia videlicet cum aras multas haberet in Italia Hercules (adeo ut rarus esset locus, ubi is non coleretur) hæc inter ceteras veneratione erat præcipua. Nam et dejectiones fiebant per eam, conventionesque, quibus voluissent plurimum firmitatis inesse. Dionys. ὁ δὲ θεὸς, ἐφ' ὃν τὰς δεκάρας ἐπέθεσε ἡρακλῆς, καλεῖται μὲν ὑπὸ ῥωμαίων Μήγιστος: Ara, ubi decimas sacrificavit Hercules, vocatur a Romanis Maxima. Notabis Ovidium et Tacitum oppositos esse. Nam ille Fast. i. 'Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur, aram; Hic ubi pars vobis de bove nomen habet.' Ubi vides, Herculem sibi aram statuisse. Scriptor vero Annal. xv. 'Magna ara, fanumque, quæ præsentī Herculi Arcas Euander sacraverat.' Sed utrumque esse verum poterit, cum uterque operam dederit his sacris. *Cerda.*

272 *Erit quæ maxima*] Repetitio verbi ad honorem et potestatem pertinet. *Servius.*

Erit quæ maxima semper] Eadem geminatione Propert. iv. 10. 'Maxima quæ gregibus devota est ara repertis, Ara per has, inquit, maxima facta manus.' *Cerda.*

273 *In munere*] Non tam in officio, quam in honore hic accipiendum. *Servius.*

In munere] Munus dicitur cura unius cujusque rei perficiendæ imposita cum necessitate faciendi. *Donatus.*

274 *Porgite dextris*] Præbete invicem pocula: et est Homeri, τοὺς μὲν ἕρα χρυσίοισι κυπέλλοις ὕλες ἀχαιῶν δαιδέχαι' ἄλλοθεν ἄλλος. Id est, propinate mutuo. An divisæ sunt personæ, ut, 'Cingite fronde comas,' ad convivas referatur; 'pocula porgite,' ad ministros? *Servius.*

Pocula porgite dextris] In codicibus

aliquot antiquis, *opargite* legitur: sed *porgite* magis receptum. *Pierius.*

Porgite] Stat. Silv. ii. *porxit.* Sil. ix. *porgebat.* Val. Arg. ii. 'porgens carchesia.' Fest. *exporgere* pro *exporgere.* Titinnius (citante Nonnio) 'exporge frontem.' Par illud apud Varr. Rust. ii. 1. *subdure:* et Teren. Adelph. *produxe.* Horat. Sat. i. 9. *surrexe:* et Sat. ii. 3. *surpite:* et Od. iv. 13. *surpuerat;* quod acceptum a Lucret. qui *surpere.* Plaut. Asin. 'surripit pallam,' pro *surripuit.* Et Heraldus in Arnob. agnoscit *urgere*, pro *surrigere.* Porro, sciri velim, verbum *porrigo* esse conviviale, quod apparet ex Virg. hic, et Valerio jam adducto; et Ovid. Art. ii. 'pocula porrige.' Itaque respondebit τοῖς ἐκτείνω, ἐπιβάλλω, ὑπέτω, quæ variis locis Athen. attribuit convivantibus: et τῷ ποτείνω, quo usus Plut. in vita Alex. φιδίην ποτείνω. *Cerda.*

275 *Communemque vocate Deum*] Aut quia Argivus est Hercules; ut supra dixit Æneas, tam Græcos quam Trojanos de uno sanguinis fonte descendere: aut *communem Deum* dixit, inter Deos atque homines; unde medius fidius dictus. Aut utriusque naturæ medium, id est, inter mortalitatem et divinitatem. Sunt enim numina aliqua tantum cœlestia, aliqua tantum terrestria, aliqua media; quos Deos Apulejus *Medioximos* vocat; hoc est, qui ex hominibus Dii fiunt. Alii *communem Deum* ideo dictum volunt, quia secundum pontificalem ritum idem est Hercules, qui et Mars. Nam et stellam, Chaldæis dicentibus, unam habere dicuntur, et novimus, 'Martem communem' dici: Cicero, 'Martemque communem.' Virgilius, 'et Dis communibus aras.' Item paulo post, dat Salios Herculi, quos Martis esse non dubium est. Alii *communem*, humanum, beneficium, φιλόφρονον, unde et *communes homines* dicimus. Varro dicit 'Deos alios esse qui ab initio certi et sempiterni

sunt, alios qui immortales ex hominibus facti sunt; et de his ipsis alios esse privatos, alios communes: *privatos*, quos unaquæque gens colit; ut nos Faunum; Thebani Amfiaraum; Lacedæmonii Tindareum: *communes*, quos universi; ut Castorem, Pollucem, Liberum, Herculem. *Servius*.

Communemque vocat deum] Ut per conjunctionem fœderum se Trojanis commixtum ostenderet, vel quia supra ostendit Aeneas Trojæ et Arcadiæ populos iidem parentibus genitos. *Donatus*.

Date vina] Quia tantum Diis superis vina libari decebat. *Servius*.

Date vina] Respuo Servianam commentationem hanc: 'Date vina: quia tantum Diis Superis vina libari decebat: nam apud Apollon. l. 11. Iason, cum primum Colchos appulit, vinum fudit, non solum in honorem Telluris, ac Deorum Patriorum, sed etiam ψυχὰς καμόντων ἥρωων: animabus mortuorum Heroum. Apud Plaut. etiam Lar Familiaris ait: 'Huic filia una est: ea mihi quotidie Aut thure, aut vino, aut aliqui semper supplicat.' Atqui Lares esse, quos Dionys. l. 14. vocat τοὺς κατ' οἴκων ἥρωας, certum est, id est, *Heroum domorum*. Inde illos Priscian. interpretatur *θεοὺς κατ' οἰκίδους*, quia præsunt domibus. Intelligebant vero Gentiles per *θεοὺς ἥρωας*, animas defunctorum, qui domos olim habitassent, et mortui tueri easdem crederent. *Cerda*.

Date vina volentes] Vel quia obsequia non accipiuntur, nisi plena voluntate fuerint persoluta: vel quia inimicus aliquando Trojæ Hercules fuit. *Donatus*.

276 *Herculeæ populus*] Herculi consecrata: qui cum ad Inferos descendens fatigaretur labore, dicitur de hac arbore corona facta caput velasse: unde foliorum pars temporibus cohærens, et capiti, abluit sudorem: pars vero exterior propter Inferorum colorem nigra permansit. Et honeste

ait, 'pendit populus,' id est, corona de populo. Atqui lauro coronari solebant, qui apud aram maximam sacra faciebant; sed hoc post urbem conditam cæpit fieri, neque alia fronde circumdat caput prætor Urbanus, qui Græco ritu sacrificat. Sed Poëta ad illud tempus retulit, quo Euander apud aram maximam sacra celebravit. Varro enim, Rerum humanarum lib. docet in Aventino institutum Lanretum, de quo proximo monte decerpta laurus sumebatur ad sacra; quam visipse dixerit, 'Populus Alcidiæ gratissima.' *Servius*.

Herculeæ] Nam populus Hercali sacra: ut Ge. 11. 66. 'Herculemque arbor umbrosa coronæ.' *Bicolor* dicitur, quia cum Hercules ab Inferis rediret, hanc primam arborem dicitur contemplatus esse, et se inde coronasse, conveniente colore arboris illi eventui, quo a tenebris in lucem commeavit. Ovid. et *olea bicolor*. Taubmann.

Bicolor populus] Poëta capiendus, non de corona facta ex utraque populo, alba et nigra, sed tantum de alba. Roges: si *alba* tantum, qui *bicolor*? Audi Ovidium, qui de olea, 'Ponitur hic bicolor sinceræ bacca Minervæ.' Atqui olea non alba et nigra. Ergo ut Ovid. oleam vocat *bicolorem*, ita Maro populum. Et statque capiendus de discrimine illo, quod est inter utramque faciem. Ita Petron. 'olivas in altera parte albas, in altera nigras.' Stat. præclare Silv. 11. notans hoc discrimen dixit 'discolor umbra populus.' Ut Virg. Æn. vi. 'Discolor unde auri per ramos aura refulsit:' videlicet color dissidens in uno eodemque loco. In Pers. Sat. 111. 'bicolor membrana' est, introrsum candida, extrorsum purpurea, aut lutea. Itaque, una et eadem membrana dicitur *bicolor*: quia Tibull. 111. 2. 'Lutea sed niveum involvat membrana libellum.' Aut purpuream, quia Martial. xl. 6. 'Et

jam purpureis dat tertia nomina fastis.' Juvat etiam Servius, qui de Hercule: 'Cum ad Inferos descendens fatigaretur labore, dicitur de hac arbore corona facta caput velasse: unde foliorum pars temporibus cohærens, et capiti, abluit sudorem; pars vero exterior, propter Inferorum colorem, nigra permansit.' Demum Virgilii *bicolor*, idem est, quod Ovid. Met. x. 'acerque coloribus impar.' *Cerda*.

277 *Repēdit*] Non hoc referas ad pendentes lemniscos; nam nulli in hac corona: tantum est honesta, et poetica locutio. *Idem*.

278 *Sacer implevit dextram scyphus*] Legitur in libris antiquis Herculem ad Italiam ingens ligneum poculum adtulisse, quo utebatur in sacris: quod ne carie consumeretur, pice oblitum servabatur, cujus magnitudinem et religionem simul significat dicendo, 'Implevit dextram sacer scyphus.' Scypho prætor in anno semel vino libabat, neque hoc sine sacra fiebant. Possumus et illud accipere, quod inter munera Deorum etiam pocula sunt. Sallustius, 'Hi sunt qui secundum pocula et alias res aureas, Diis sacrata instrumenta convivio mereantur.' *Servius*.

Et sacer implevit dextram scyphus] *Sacer* ideo posuit, quia quibus sacrorum cura est, habent dicata numinibus vasa, quibus obsequia divina perficiunt. *Donatus*.

Et sacer implevit dextram scyphus] In codicibus aliquot antiquis, legere est 'et dextram implevit sanctus scyphus.' Sed vulgata lectio receptior. *Pierius*.

Scyphus] Proprie: nam *scyphus* vas est Herculis. Plutar. in vita Alex. ad finem, σκύφος 'Ἡρακλέους, *scyphum Herculis*. Sen. in Epist. 'Alexandrum intemperantia bibendi, et ille Herculeus ac fatalis scyphus perdidit.' Stesichorus loquens de Hercule, σκύφον δὲ λαβὼν θέσας ἑμμετρούς

Delph. et Var. Clas.

ὁς τριπλάγιον Πλεῖν ἐπισχόμενος, τὸ δὲ οἱ παρέθηκε φύλος κερδῶς: *Scyphum accepit, vas plenum, capacique trium lagenarum, Bibit, exhaustitque; quod et Pholus miscuit et præbuit*. Apud Eurip. Alceat. Ipsemet Hercules meminit sui σκύφου. Affertur vero scyphus, quia, ut dicebam, vas capacissimum, et in secunda mensa et libationibus res fiebat poculis largissimis. *Cerda*.

279 *In mensam læti libant*] Hoc est, *date vina volentes*. Quæritur sane cur in mensam et non in aram libaverint? Sed apud antiquos inter vasorum suppellectilem, etiam mensam cum arismos erat consecrari, quo die templum consecrabatur; unde bene ait, 'In mensam læti libant,' quam constabat cum ara maxima dedicatam, ut alibi, 'Mensæque Deorum.' *Serv.*

Læti libant] Hoc est, *læti libant*, quod est *et volentis*: qui enim sacra numinibus solvit, nec invitus debet esse nec tristis. *Donatus*.

In mensam læti libant] Videlicet effusa aliqua parte vini e patera in mensam. Ex eodem more in Æn. i, dixit, 'in mensam laticum libavit honorem.' Et Sil. l. xi. 'ante omnes ductor honori Nominis anguste libat carchesia ritu. Cætera quem sequitur, Bacchique ex more liquorem Irrorat mensis turba.' Sed quæ ratio hujus moris? Quia veteribus mensa pro ara fuit, et sacrum quiddam. Inde, sicut Diis libabatur, ita et mensæ: ut apte hic Servius. Vide Scal. in Festum, et Lips. Antiq. Lect. l. iii. Oppugnat posterior, imo ridet Macrobius interpretantem Virgilium, Sat. iii. 11. secus, ac par est. Non ego moror Nascimbænum, atque Hortensium hærentes Macrobio. Porro mori huic annexus cottabæ. Vel enim in mensam aliquid vini effundebatur, vel in pavementum: si in mensam, dicebatur σκινδύν, et λαβεῖν, si in pavementum, κοτταβίζειν. *Cerda*.

280 *Devezo Olympo*] Inclinato in noctem cælo. *Servius*.

Virg.

10 C

282 *Pellibus in morem cincti*] Aut in morem Herculis: aut certe secundum morem sacerdotum: aut quia Pan Deus Arcadiæ pelleus sit, unde Euander. *Idem*.

Pellibus in morem cincti] Hunc morem peto ab Eurip. Bacch. ubi in re sacra loquens de duobus senibus bacchantibus, *Θύρσους ἀνάπτειν, καὶ νεβρῶν δорὰς ἔχειν, Στεφανοῦν τε κρᾶτα κισσίνοις βλαστήμασι: Thyrsos ligare, et agnorum pelles habere, Et coronare caput hederaceis germinibus*. Sil. etiam l. iii. sacra exhibet cum cinctione nebridis. Ergo, ut Bacchi ministri incincti nebride, ita credamus Sacerdotes Herculis usos *λεοντῇ* in ejus sacris: et *cincti* ait; nam hic habitus sacrorum. Stat. Silv. v. 'Verbera succincti formidavere Luperci.' *Cerd*.

Flammæque ferebant] In codicibus aliquot antiquis, *flamman* numero unitatis. *Pierius*.

Flammæque ferebant] Hæ quoque ex more sacrorum. Curt. de Alexandro l. iii. 'Multis collucentibus facibus, patrio more, sacrificium Diis præsidibus loci fecit.' Ovid. Fast. iii. 'Sæpe potens voti frontem redimita coronis, Fœmina lncentes portat ab urbe faces.' Stat. Theb. ii. 'Centum ibi virgineis votæ Calidonides aris Actæas tibi ite faces, et ab arbore castra Nectent purpureas niveo discrimine vittas.' Apul. lib. extremo in re sacra: 'Ad manum dextram gerebat flammis adultam facem.' *Cerda*.

283 *Instaurant*] Integrant, et renovant. Varr. *Instaurare, quasi instar novare*. Itaque cautior Virgilius Valerio Arg. l. v. nam hic absolute, 'instaurant mensas.' Sed Virg. secundis tantum attribuit. Esse vero verbum sacrorum, liquidum ex Livio, qui sæpe attribuit sacris ludis, videlicet libris xxix. xxxl. xxxvii. et sæpe alibi, ut et Tacitus. *Idem*.

Et mensæ grata secundæ Dona ferunt] Quia, ut dixi, una carnis sue-

rat, altera pomorum; *mensæ* autem *secundæ* quæ sunt alioquin gratæ. *Servius*.

Mensæ secundæ] Secundæ mensæ mentio sparsa apud plures scriptores. Sed præsertim videndus Ath. l. xiv. Græci nominant *δεύτερας τραπέζας*: et Ath. explicat verbo *ἐπιδεικνῆσαι*: quasi *iterum cœnare*. Inde est, ut etiam dicantur *ἐπιδεικνίδες*, quæ vox usurpata Martiali Epig. xi. 32. et *τράπεζαι ἐπιδόρπαι*, et *ἐπιδορπίσματα*, atque etiam *ἐπιφορμήματα*. Ab Platone (teste Athen.) dicuntur *ἐπιτρώγεύματα*. Natæ omnes istæ voces ab secundo loco, quo illatæ hæ mensæ. Intelligebant vero antiqui *secundæ mensæ* nomine cibos omnes delicatiores ex saccaro, aut melle (verius ex melle tantum; nam saccarum non ita in usu veterum) qui post quietem inferebantur ad gulam de novo excitandam; tum etiam omnis generis poma. Dulcia illa Græci vocant *τρωγᾶλια, πέμματα, τραγήματα*, Latini *delicaria*. Ath. observat, adeo gratas fuisse mensas secundas, ut a nonnullis non *τράπεζαι δεύτεραι*, sed absolute *τράπεζαι* dicerentur *καὶ ἔξοχῳ*, ut quæ sua suavitate tantum dici mensæ mererentur. Vide et de secundis mensis Plutar. in Cleomene. Ab uno, quod sciam, Martiali fit mentio tertiæ etiam mensæ: in loco enim advocato, ita ait: 'Has prima feret, alterave cœna, Has cœna tibi tertia reponet.' *Cerda*.

284 *Cumulantque oneratis lancibus aras*] Id est, reddunt exta. *Servius*.

285 *Salii*] *Salii* sunt, qui tripudiantes aras circumibant. Saltabant autem ritu veteri armati, post victoriam Tiburtinorum de Volscis. Sunt autem *Salii Martis* et *Herculis*; quoniam Chaldei stellam Martis *Herculem* dicunt; quos Varro sequitur; et Tiburtes *Salios* etiam dicaverant. Quidam hos a saltu appellatos tradunt, quos alii a Numa institutos, ut arma ancilia portantés saltarent. *Es-*

go bene a saltu appellati; horum numerum Hostilius addidit: nam duo sunt genera Saliorum, sicut in Saliaribus carminibus invenitur, Collini, et Quirinales, a Numa instituti; ab Hostilio vero Pavorii et Pallorii instituti. Habuerunt sane et Tusculani Salios ante Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuisse, qui Trojanis junctus hunc ludum in sacris instituerit: nonnulli tamen hos a Dardano institutos volunt, qui Samothracibus Diis sacra persolverent. Quidam etiam dicunt Salios a Morrio rege Vejentanorum institutos, ut Aleus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem regis familiæ auctor ultimus fuit. *Idem.*

Salii] Scaliger ad Catull. Omnes (inquit) ludii et saltatores, qui ad cantum et tibiam in sacris ludunt, *Salii* et *Salisubuli* dicuntur: ut hic *Salii* simpliciter sunt ludii ad sacra Herculis saltantes. Qui enim primi ἐνερλιον ὄρχησαν, doctore Ænea, in Italia saltarunt, *Salii* dicti sunt. Quare frustra hic argutatur Macrobius, III. 12. dum quærit quare Salios Herculi attribuit Virgilius potius quam Marti. Itaque recte θυρωδὸς *Salius* vertitur a vetere Glossario: unde et Virgil. dixit 'Salios ad cantum,' ut Propert. 'Pastor ad baculum.' Κατ' ἐξοχὴν autem Ludii Martia dicuntur *Salii*, et Mars ipse *Salisubulus*, &c. Hæc ille. Vide et Turneb. XII. 8. et Servium Dan. Fuere autem Saliorum duo chori: *senum*, qui tantum voce laudes Herculis exsequebantur: *juvenum*, qui gestu corporis facta ejus monstrabant. Lacedæmone vero tres erant chori: puerorum, juvenum, senum. De quibus Plutarch. Lycurgo. Ejusmodi autem στίχους ἐπὶ θυσίᾳ ἡρακλέους ἀραμεντα vocabant. De quibus Festus, et in eund. Scaliger. Series autem Laborum Herculis affabre sculpta est in scuto Euryali apud Calabr. I. VI. *Taubmann.*

286 *Populeis*, &c.] Arbore quippe Herculeæ. Stat. Silv. III. de hoc Deo, 'Populeaque moveus albantia tempora silva.' Inde Claud. dicturus laudes Herculis: 'Pone habitum, quo mollis amas, et frondis amatæ Linque nemus, mollique exsutus tempora lauro, Populea mecum carmen luctare sub umbra.' Theocrit. in Pharm. λεύκαν, id est, *populum*, dicit esse ἡρακλέος ἑρδὸν ἔρπος, *Herculis sacram plantam*. Quin nulla alia ratio, cur magni Heroës (ut apud Horat. Od. II. 3. Teucer) populeas gestarent coronas, quam ad imitationem fortissimi Herois. Ergo, ut Bassarides, Satyri, Sileni ministri Bacchi coronabantur hedera, corymbis, pampynis: ut Gratia apud Martian. I. II. rosas; nam illæ ministræ Veneris, et rosa ipsa est Veneris; ut Cyrenenses (quod est apud Macrobi. I. 7.) ficis, cum sacrum faciunt Saturno, quia ficus Saturni est: ita pari consecutione ministri Herculis populo Herculeæ. Tertull. vero complectitur omnes arbores sacras Herculi, in libr. de Cor. 'Hercules nunc populum capite præfert, nunc oleastrum, nunc apium.' *Corda.*

Evincti tempora ramis] In codicibus aliquot antiquis, *et vincti* legitur, quod non ita placet. *Pierius.*

287 *Hic juvenum chorus, ille senum*] Neque quidem placet, quod in nonnullis codicibus *atque senum* legitur, admissa Servii distinctione. *Idem.*

288 *Laudes Herculeas, et factu ferunt*] Senes tantum voce laudes Herculis exsequebantur: Juvenes et gestu corporis ejus facta monstrabant. Unde ibi immorandum est, 'Hic juvenum chorus,' ut *Salii juvenibus conveniunt, carmina ad senes pertinent*. Et bene *Senes* facta Herculis canunt, quorum ætas scire et interesse gestis Herculis potnit, antequam hic ab hominibus transiret ad Deos. Sane quæritur cur huic Deo operto capite sacrum fiat. Legitur

enim in libris antiquioribus his verbis, 'Mihī detecto vertice cuncti Sacrificant.' Id facit observatio ne quis in æde Herculis ejus habitum imitaretur. Signum enim ejus operto capite est. Constat autem ante adventum Æneam in Italiam, aram Herculi consecratam, ab Ænea vero morem operiendorum capitum inductum, sicut ait, 'purpureo adopertus amictu.' *Serv.*

Ferunt] Alii, *ferant*, quod præfero. *Cerda.*

Prima novercæ Monstra] Bene, *Prima*: nam et alia omnia Junonis insidiis pertulit. Fabula autem hoc habet; Hercules natus est cum Iphiclo Amphitryonis filio: sed cum Juno duos serpentes immisisset Herculi, Iphiclus de cunis terrore lapsus suo vagitu excitavit parentes: qui cum surroxissent, viderunt Herculem angentem manibus angues immisos ei novercalibus odiis. *Servius.*

Novercæ Monstra] Claud. de laudibus Herculis: 'datur inde novercæ Materies, gravibusque odiis augmenta ministrat, Quod vinci cœpisse pudet: mox improba binos In tua membra jubet, dum nasceris, ire dracones.' Pind. etiam Nem. 1. loquens de Junone, *τῆς δὲ δακνύσας*. *Cerda.*

Novercæ Monstra] Plant. Amphitr. v. 1. Theocrit. in *Herculisco*. Mart. l. xiv. 'Elidit geminos infans, nec respicit, angues.' *Taubmann.*

Prima novercæ Monstra, &c.] Totidem fere verbis Statius Silv. iii. 48. in Herc. Surrent. 'cum prima novercæ Monstra manu premeres, atque exanimata doleires.' Sidon. Epithal. Polem. 'Parvulus, hic gemino cinctus serpente novercæ Inscius arripet monstris, ludumque putando, Insidias, dum nescit, amat: vultuque dolentis Extingui deflet, quos ipse interfecit, angues.' *Elidere* autem hoc loco est *suffocare* vel *occidere*, ut *Nemias* exponit. *Emmenes.*

209 *Eliserit*] Præfocaverit. Et

hunc versum junge; unum est enim, *monstra et angues*. *Servius.*

Disjecerit urbe] In vetustis aliquot codicibus, *dejecerit* legitur. Sed majorem vim et impetum ostendit *disjecerit*. *Pierius.*

Disjecerit urbis] Legendum hic *disjecerit*, non *dejecerit*: et sic quoque partim ex veteribus libris, partim scriptorum auctoritate scribit apud Ovidium Nicolaus Heinsius Met. xii. 209. 'Nam certe valuit, vel cum Lyrnesia primus Mœnia disjeci:' ad quem locum eum vide. *Emmenes.*

291 *Trojamque*] Ut supra diximus, Trojam Hercules evertit propter negatos sibi a Laomedonte equos divins semine procreatos, et Esionæ nuptias, quam a ceto liberaverat, necato patre ejus Laomedonte. Sane Critici frustra culpant Virgil. quod, præsentibus Trojanis, Trojæ laudari introduxit excidium, non respicientes quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sacrilegium est. Alii magis hoc in solatium Æneæ cantatum posse accipi tradunt: nam quod Herculi datur, Græcis asfertur, et potest obliteratus dolor videri præteritus, quando ad fatalem terram perventum est; sicut alibi ait Æneas, 'illic fas regna resurgere Trojæ,' ut ibi jam dixerat, 'salvo fati mibi debita tellus:' quia expectatus venerat solo Laurenti arvisque Latinis. *Servius.*

Trojamque] Hom. Il. v. loquens de Hercule: *Ἰλίου θάλασσαν πόλιν, χθονὸς δ' ἄγυις: Ἰλίου civitatem diripuit; viduavit vias.* Calab. etiam l. 1. ait, expugnatam a Græcis Trojam, *ἡ ἡρακλῆς δαίμωνι: una cum forti Hercule.* *Cerda.*

Æchaliæque] *Æchalia* civitas in Eubœa insula fuit, cujus Eurytus rex Iolem filiam Herculi denegavit, victori certamine sagittarum ante promissam, ideo quod eam fuerat filius dehortatus, dicens ab Hercule et Megeram uxorem, et ex ea filios inter-

emptos, quod factum fuerat Junonis instinctu. Unde iratus Hercules propter nuptias sibi denegatas, eversa civitate, interemit Eurytum et Iolem sustulit. *Servius*.

[*Æchaliā*] Ovid. Epist. 'Gratulor Æchaliā titulis accedere nostris.' Et de Pont. iv. 'Alcides capta traxit ab Æchalia' (laudem.) *Cerda*.

[*Ut duros mille labores*] In Romano codice, et duros, quod non æque placet. *Pierius*.

[*Duros mille labores*] A qualitate, duros; a quantitate, mille. *Taubmann*.

[*Mille*] Pro multis. *Servius*.

292 *Rege sub Eurystheo*] Hujus asperrima imperia sustinuerat Hercules voluntate Junonis. Nam hoc est quod dicit, 'Fatis Junonis,' id est, voluntate: vel certe responsis, quæ Eurystheo in Herculem dederat: et quidam bono auspicio, 'Fatis Junonis,' positum volunt; hoc est, quam etiam Trojani gravem sustinent, ut Dei jubentur exemplo, qui tam multis ejus instinctu subjacuerit ærumnis: virtute tamen ad divinitatem pervenerit. *Idem*.

[*Fatis*] Horat. 'fatalem laborem' dixit de Hercule Epist. ii. 1. *Cerda*.

293 *Nubigenas*] De Ixione et Nube procreatos Centauros, superius diximus. Pindarus, ipsum, cum equas pasceret, incestasse eas, inde Centauros natos, dicit. *Servius*.

[*Nubigenas*] De pugna Herculis contra Centauros pulchrum est Græcum Epig. i. iv. in Herculem vino captum. Οἷτος ὁ νῦν ὑπὸν βεβαρημένος, ἢ δὲ κυπέλλῳ, Κενταύρους νήφων οἰνοβαρεῖς δλεσεν: Qui nunc est gravis somno et vino, Sobrius cecit ebrios Centauros. Pausan. Heliac. prior. modum pugnae adjungit; ait enim Herculem τοξέοντα Κενταύρους: et in Lacon. meminit pugnae singularis Herculis cum Orejo Centauro. *Cerda*.

[*Nubigenas*] De Ixione et Nube procreatos. Etiam Æn. vii. 685. 'nubigenas Centauros dixit.' Ov. Met. xii. Fab. 5. 'ardescunt germani cæde

bimembres.' *Taubmann*.

[*Bimembres*] Mitto Stat. qui *bimembres* cum Poëta libris i. et xii. Silium l. iii. Claudianum Ruff. vii. Cornificium indicatum a Macroh. vi. 5. et adduco aliorum flexus. Cic. Tusc. ii. 'biformato impetu Centaurorum.' Manil. l. i. 'Mistas equo:' iterum; 'tergo pectus commissus equino.' Cland. Ruff. i. 'cognatis aptavit equis.' Stat. Theb. l. iv. 'duplex Hylæus.' Cic. ex Soph. Tusc. ii. 'bicorporeum manum,' id est, exercitum bicorporeorum. Demum Manil. de Capricorno, 'duplici formatus imagine.' Cland. Ruff. locus Stat. Theb. l. ix. qui Centauris dat duplicem animam, equi unam, hominis alteram. *Cerda*.

294 *Hylæumque Pholumque*] Hylæum Theseus occidit. Pholus vero Herculem suscepit hospitio, eo tempore, quo ad pugnandos Centauros esset profectus. Lucanus: 'Hospes et Alcidaæ magni Phole.' Unde apparet per poëticam licentiam nomina esse pro nominibus posita. Alii Pholum non abhorre a vera historia tradunt; Pholus enim, dum miratur sagittas Herculis, quibus tot Centauros interfecerat, una ex illis in pedem ejus decidit, cujus vulnere sanari non potuit. *Servius*.

[*Cresia mactas Prodigia, &c.*] *Mactas*, bene ad leonem, quem interemit, refertur. Nam Cretensem tanrum non mactavit: sed cum eum incolumem ad Eurystheum perduxisset, ille eum, licet flammis vomuisse dictus sit, inlectus pulchritudine, in Atticam regionem reliquit: qui cum Marathonem vastaret, a Theseo postea occisus est. Uno tamen verbo utrumque sæpe concluditur, aliquotiens una pars, ut: 'Disce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis.' Alii *mactas*, ad Centauros sicut ad Leonem referri volunt. *Idem*.

[*Cresia Prodigia*] Sic et Theoc. eld. xxv, leonem Nemæum vocat *τέρας*:

et eundem Panasia, βεμβυήταιο πελά-
ρον. Taurus ideo prodigiosus, quia
flammiuomus. Lib. iv. Epig. inter
labores Herculis: 'Εκ Κρήτης δὲ πυρί-
προυν ταύρον. Fuit vero hic taurus in
urbe Cnosso. Pans. Heliac. priorib.
inter labores Herculis, καὶ τὸν ἐν
Κνωσσῷ ταύρον. Sed Poëta genera-
tim Cretam maluit. Servius verba
Poëtæ refert ad leonem, non ad tau-
rum, ἀτόπως. Ratio illius, quam
omitto, nulla est: nam fabulæ liberæ
sunt. Neque etiam quadrant Cressia
prodigia cum leone Nemæo ex distan-
tia locorum. Præterea, Marathonius
taurus, quem Thesens interfecit, ni-
hil ad Cretam. Est enim Maratho
in Achaia. Itaque, alius est taurus
Herculis, alius Thesei: ille in Creta
interfectus, hic in Attica; quod clare
scribit Isocrat. attingens res Thesei
in encomio Helenæ. *Cerda.*

295 *Prodigia*] Hanc vocem duci a
verbo *prodico*, certum ab Tullio de
Nat. ii. ubi ait: 'Ostendi, mon-
strari, portendi, prodici: ex quo illa
ostenta, monstra, portenta, prodigia
dicuntur.' Itaque legendum in Tul-
lio *prodici*, non *prædici*. Idem.

Nemea sub rupe] Nemea silva est
vicina Thebis, in qua Hercules inter-
emit leonem, qui Luinæ filius et
invulnerabilis dictus est. *Nemæa* au-
tem anapæstus est. Nam et *Nē*, et
me breves sunt. *Serrius.*

Nemea sub rupe leonem] In Romano
codice, *Nemea* legitur. Sed enim
Servius *Nemæa* legendum ostendit,
quia *Nemæus* derivativum sit: Apud
Græcos tamen utrumque reperitur
ὁ νέμεος, καὶ ὁ νεμεαῖος, ut observatum
a Grammaticis. Est etiam in Roma-
no codice, *semensa*, pro *semesa* errore
illo familiari. *Picrius.*

Leonem] Hunc leonem a Chimæra
uno partu editum et Sphingem auctor
est Hesiod. ἡ δ' ἄρα σφίγγ' ὀλοήν τέκε
καθμείουσιν ἑλεθρον, Ὅρθον ὑποδηθεῖσα,
νεμειᾶδόν τε λένοντα, Τὸν β' ἤρη θρέψασα,
διδς κυδρὴ παρκαοιτῖς, Γούνοισιν κατέ-
νασσε νεμείης πῆμ' ἀνθρώποις, "Ενθ' ἄρ'

δ' οἰκείων ἐλεφαίρετο φύλ' ἀνθρώπων
Κοιρανέων τρηγῶσι νεμείης—ἀλλὰ ἴς τ' ἐβό-
μασσε βίης ἥρακλειότης. *Germanus.*

Nemea sub rupe leonem] Ferant fa-
bulæ, latuisse leonem hunc in antro.
Ergo, *sub rupe*, id est, in antro rupis.
Stat. Silv. l. iii. 'et formidatus Ne-
meas ager;' quia ab antro leo excu-
reret in vicina arva, et l. iv. 'Nē-
meas frondentis alumnus.' Sea. in
Fur. 'Nemææ timor:' et in Cl.
'Nemæi mali: Nemæa pestis.' Pind.
quoque huic feræ dat ἄλσος. Sicut
Euripid. in Forent. Διδς ἄλσος ἤρα-
σε λένοντα. Paus. Heliac. prior. τὴν
λέοντα ἐν Νεμέᾳ. Theoc. eἰδ. xxv.
Νεμέον θηρὸς. Hesiod. Theog. Νεμει-
αῖον λένοντα. Sed quidem Val. pro
interprete Virg. est; nam quod hic
sub rupe, ille clare *antrum*, cum ait
l. viii. 'Talis ab Inachiis Nemeæ
Tyrnthus antris.' Atque etiam Pausan.
Corinth. nbi ait, videri suo ad-
huc ævo Nemei leonis σπήλαιον, ἀν-
τρον: et Theocrit. eἰδ. xxv. ubi,
θηρῶν, αἰνολένοντα, καὶ τὸν τέρας ἐργαῖ-
ταις, Κόλην ἀδλὴν ἔχοντα Διδς Νεμείου
παρ' ἄλσος: *Feram, ævum leonem, ma-
lum monstrum agricolis. Cavum domi-
cilium habentem in nemore Jovis Ne-
mæi.* Digna sunt, quæ legantur duo
Epigrammata Anthol. l. v. Initium
primi μηκέτι ταυροβόροιο. Alterius:
ἐκ Νεμείης ὀλέων. *Cerda.*

296 *Stygii tremuere lacus*] Id est,
Inferni, quo tempore descendit ad
rapiendum Cerberum. *Serrius.*

Tremuere lacus] Tremor aquarum
est. Græci illis dant ταραχήν: et
Hom. ταρασσεται πόντος: et Ov. in
Can. epist. 'Ut mare sit tremulam,
tenui cum stringitur aura.' Ergo,
Virgil. ita aquis dedit humanum af-
fectum, ut non recederet a proprie-
tate illarum. *Cerda.*

Janitor Orci] Multus est in his Sen.
in Furente. In Poëta est ἐγγύς.
Nam ideo *lacus tremuere*, quia Cerbe-
rus. Pausan. in Hel. prior. τὴν κῆρα
τοῦ ἔδου, inter labores Herculis re-
ponit. Et in Arcad. loquens de Eu-

rustheo ex vet. Poëta: *Εδρέ μιν εἰς Ἄλβας κυλάσθαι προσημαίνων* 'Εξ Ἐρέβου ὄξοντα κύνε στυγερῷ Ἄλβας: *Τῆκε*, ipsum indomiti demisit in atria Ditis, *Colla canis traheret furvi quo Regis ab aula*. Idem.

297 *Ossa super recubans*] Ant ad terrorem dictum est: aut certe illud est quod supra diximus Cerberum esse terram, quæ corpora sepulta consumit. Nam inde *Cerberus* dictus est quasi *κροκόβωπος*. Alii pueriliter volunt a Cerbero Amphiarai ossa consumi, qui hiatu terræ secundum fabulas descendit ad Inferos. *Servius*.

Ossa super recubans semesa] De Cerbero similiter Statius Theb. l. 11. 'Illos ut cæco recubans in limine sensit Cerberus, atque omnes caput subrexit hiatus, Sævus et intranti populo: jam nigra tamebat Colla minax, jam sparsa solo turbaverat ossa.' Ut autem hoc loco 'semesa ossa,' sic apud Sil. l. vi. 'semesa jacebant Ossa solo informi:' et *semesa viscera* apud Ovid. Met. vi. 664. 'si possit, renerato pectore, diras Egerere inde dapes, semesaque viscera gestit.' qui locus e vett. Codd. nitiori pristino esse restitutus ab Nicolao Heinsio; nam ante eum perperam legebatur: 'demersa viscera.' *Emmeness*.

Semesa cruento] *Semensum* non dicimus, sicut nec *esum*: nam *esum* facit et *comesum*. *Servius*.

298 *Nec te ullæ facies*] *Facies*, id est, species, more suo, vel periculorum vices multæ, ut, 'Nova mi facies,' &c. 'Quæ scelerum facies;' subauditur tamen *terrere*. Idem.

Ullæ facies] Quæ stabulantur in aditu Inferorum, Æn. vi. Vel, periculorum vices. *Taubmann*.

Non terruit ipse Typhoëus Arduus, arma tenens] Et hoc poetice. Nam si interemit Centauros, quemadmodum etiam Gigantum interfuit prælio, qui ante innumeros annos fuisse dicuntur? Ergo *Non terruit*, pro *non terreret* vel *terruiisset*, ut sit, 'Nec

te Typhoëus ipse terreret.' *Servius*.

Typhoëus] 'Ο τυφώης. De formatione talium vide Indicem Erythr. *Taubmann*.

299 *Non te rationis egentem*] Liptotes figura. Nam minus dixit, et plus intelligimus: hoc enim dicit, Prudentissimum te non circumvenit. *Servius*.

Rationis egentem] Ab Lucret. credo, qui l. iv. 'præstat rationis egentem.' Ab his alii. Nam Manil. l. 11. 'rationis eget.' Stat. Theb. l. 111. 'rationis egebit:' et l. i. flexu alio, 'rationis inops.' Hom. *ἄμηχανόν*. Vulgus Græcorum, *ἀσπλαγ*, *διασπλαγ*. Statius transfert ad res alias, ut cum ait l. v. 'egentem sanguinis ensem:' et l. 'nec stirpis egemus,' id est, sumus nobiles. Cui in v. opponit directe, 'Obscurum proavis, et prisæ lucis egentem.' *Cerda*.

Rationis egentem] Consternatum, de statu mentis dejectum, et consilii inopem, *ἄμηχανόν τε*, q. d. *Hydra λείπας μυρίκρυπτος* te non expavescit, neque consternavit: ut notat Turneb. xxiv. 26. et 40. *Taubmann*.

300 *Lernæus anguis*] Id est, Hydra. *Servius*.

Lernæus] Ab palude, ubi hic anguis. Eurip. in Herc. *ὄβραν ἱλειον*, quasi dicas *hydram palustrem*. *Cerda*.

Turba capitum] Et est talis figura, qualis 'Munera nec sperno,' aliis amphibolia videtur; *Si: non te Lernæus turba egentem capitum anguis, remanet rationis egentem ordina-veris remanet Lernæus t. c. c. a. sic est, non eguisti ratione cum te Lernæus anguis circumstet caput turba. Præter hæc quæ Herculem hoc loco Poëta fecisse memoravit, alia facta Herculis hæc sunt: superatus aper Erymanthius; post cerva; item Stymfalides aves, quæ alumnæ Martis fuisse dicuntur, quæ hoc periculum regionibus inrogabant, quod cum essent plurimæ volantes, tantum plumarum de se emittebant, ut homines et animalia necarent, agros et

semina omnia cooperirent. Inde ab Augea Eliensium rege rogatus, bovia, quæ stercore animalium congesto, pestilentiam tam suis quam vicinis regionibus creaverant, immisso Alfeo flumine, repurgavit, et regionibus salubritate reddita, ipsum regem, negata sibi mercede, interemit; inde equos Diomedis Thracis, qui humanis carnibus vescerantur, abduxit; inde ad Hippolytæ cingulum petendum perrexit, eamque, ablato cingulo, superavit. Ad Geryonem autem, sicut jam supra dictum est, navi ænea navigavit, tergo leonis velificans, ibique primum Orthrum canem, Echidne filium, peremit; deinde Eurytionem pastorem, Martis filium; novissime Geryonem, cujus abduxit armenta. Item ad Hesperidas perrexit, et Anthæum filium terræ victum luctatione necavit. Inde in Ægypto Busridem necavit, qui advenientes hospites immolare consueverat; post Prometheam Jovis imperio in Cancaso monte religatum, occisa sagittis aquila, liberavit: Acheloniæ etiam fluvium, qui se propter Deianiram (Enei filiam) certando cum Hercule in formas varias commutabat, mutatum in tantum, avulso ab illo cornu, victoria cedere compulsi: post Lycum regem, qui, se apud Inferos constituto, Megaram uxorem ejus tentaverat, reversus peremit, propter cujus necem Juno ei insaniam misit, et uxorem necavit ac filios, qui post receptam sanitatem cum expiationem parricidii ab Apolline petisset, nec ab eo responsa meruisset, ira concitis cortinam ipsam et tripodem Apollinis sustulit; ob quod iratus Jupiter, eum Omphalæ servire præcepit. Cujus finis humanitatis talis fuit: cum Deianiram conjugem per fluvium, in quo Nessus Centauros commeantes transvehebat, etiam Hercules transvehere vellet, ausus est Nessus occulte Deianiram de stupro interpellare; quod cum Hercules agnovisset, Nessum peremit, sed Nessus moriens Deiani-

ram monuit, ut sanguinem stenum exceptam servaret, et si quando advertisset Herculem altera femina delectari, sanguine ipso vestem imitam marito daret, per quam vindicari possit. Sed Deianira, cum audisset maritum Iolen Euriti (Ecalien-sis amare filiam, vestem tinctam Nessi sanguine, Lichæ servo dedit ad eam perferendam, qui cum Herculi in Ceta occurrisset, munus uxoris tradidit; quam cum ille Jovi sacrificatus induisset, tanto corporis ardore correptus est, ut, non invento remedio, pyram construi juberet, donatisque Philoctetæ sagittis, peteret ab eo, ut cremaretur; quo facto, inter Deos relatus est. *Servius.*

Turba capitum] In Græco Epig. l. iv. πολυκεφαλον ὄφιν: et in alio, πολυ-
κεφαλον ὄφιν. Eurip. in Herc. μυρ-
κρον, et πολυκεφαλὴ ὄφιν. Plato
in Euthydemo, et Pansan. Corint. de
eadem, πολλὰς κεφαλὰς. Horat. Od.
iv. 4. hanc numerositatem expressit
verbo crevit: ut etiam Ovid. 'nec
profuit hydræ Crescere.' Idem sta-
tim aliter, 'geminasque resumero
vires.' Sen. Cæt. 'Hydræ centum
angnibus:' et in Furen. 'numerosum
malum.' Arnob. l. i. 'multiplicium
capitum superavit, compescitque
natrices.' Mart. ix. 104. 'fecundam
hydræ.' Propert. usus numero mul-
titudinis ii. 24. 'Lernæas hydræ.'
Euripid. in Hercul. certo, sed magno
numero, ἑκατοκεφαλὸν ὄφιν, ubi dat
centum capita; explicata, multa: nam
idem in Bacch. πολυκεφαλον ὄφιν.
His omnibus nescio quid altius 'turba
capitum.' Ait Paus. Corinth. ex
quopiam, vere huic monstro unum
caput fuisse; sed a Pisandro Poëta
data multa capita, quo et fera terri-
bilio, et carmina sua plus dignitatis
habere viderentur. Et quidem Ara-
tus Phænomen. tantum dixit, ὄφιν
κεφαλῇ. *Cerda.*

Circumstetii] Quia turba. Idem om-
nino, quod Sen. Cæt. 'Centum angu-
ibus vallatus.' Et est sensus: Non te

premi siviati, non es pavefactus. *Id.*

301 *Salve*] Hic *Salve* sic dictum est ut alibi, *Sis felix*. Hic divus fidius solus dicitur, quod solus fidem fecit se Jovis filium. *Servius*.

Vera Jovis proles] Nullus enim humano sanguine procreatus tanta perficeret. *Idem*.

Decus addite divis] Eodem plane sensu Horat. Od. II. 19. de Ariadna relata in cœlum, 'Fas et beatæ conjugis additum Stellis honorem.' Eadem phrasi Stat. Theb. III. 'decus addere.' Val. Arg. IV. de Iside, 'jam Divis addita.' Auson. Mosell. 'magnæque honor additus anni.' Notat Germ. Herculeum ab Luciano dici μέτρουκον, id est, παρέγγρακτον, quasi cooptatum in Deorum numerum. *Cerda*.

302 *Dexter adi*] Id est, propitius. *Servius*.

Dexter adi] Cur Poëta *dexter*? quia dextra omnia propitia et fausta. Interpres Aristophanis in Equit. ad verba illa, καὶ τῶν θεατῶν δοτὶς δοτὶ δεξιῶς, explicat, δεξιῶς, ἀγαθῶς, εὐνοῦς ἡμῶν: *Dexter, bonus, benevolus nobis*. Sic Juvenal. Sat. X. 'dextro Jove.' Ovid. Trist. V. 4. 'dextro Apolline.' Plut. in vita Arati, Ἀπὸλλωνα ὑπερδέξιον. Et nni imprimis Herculi datum hoc: nam Virgil. hic, 'dexter adi.' Pers. Sat. II. 'Dextro Hercule.' Horat. Sat. II. 6. 'Amico Hercule.' Contra Dii sinistri, aut lævi, de quibus locutus Arnob. I. IV. 'Dii lævi sinistrarum regionum sunt præsides, et inimici partium dexterarum:' et Virg. 'Numina læva.' *Cerda*.

Pede secundo] Omine prospero. *Servius*.

Pede secundo] Omine prospero: ita Æn. X. 'Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.' *Taufmann*.

303 *Super omnia Caci, &c.*] Id est, hoc factum laudant ultra omnia. Et sic est dictum, ut est, 'Et te super omnia dona Unum oro.' Et bene quantum ad ipsos pertinet, rem ma-

jorem et sibi utillorem servare post omnia: quia ita sæpe fit, ut ea, quæ in præsentia aguntur, fabulis omnibus postea addantur, et quæ expetierant potiora videantur ignotis, et fides habeatur illis quæ audierant, et his quæ viderant. *Servius*.

306 *Consonat omne nemus strépitu*] Adnecto his Pind. Olymp. X. ἀδίδερο δὲ πᾶν τέμενος τερπναῖσι θαλάσσι, τὸν ἐγὼ κάμειον ἀμφὶ τρόπον: *Personat totum nemus jucundis conviviis, laudatorium in modum: et Pyth. I. πάντα δὲ χοροὶ παρθένων, λυρῶν τε βοᾶν, καὶ αἰόλῳ δονέονται: Chori virginum circumque, lyrarumque clamores, et strepitus tibiarum volutantur: et Calabrum, quæ I. IV. post celebratum convivium Deorum ita canit: ἐπετέρπετο δ' ὄρεα πάντα, καὶ ποταμοὶ, καὶ θῆρες, λαλῶντα δ' ἄφθετος αἰθήρ, Ἄντρα τε χεῖρωνος περικαλλέα, &c.: latabantur montes omnes, Et fluvii, et fera, exultabat et immortalis æther, Atque etiam perpulchra Chironis antra. *Cerda*.*

Collesque resultant] Ammian. I. XIX. 'Resultabant altrinsecus exortis clamoribus colles.' Indicator hoc verbo, quid sit Echo; est enim vocis resultantia. Plato in Phædro: καὶ ὅλον πνεῦμα, ἢ τις ἡχὴ ἀπὸ λέλων τε καὶ στερεῶν ἀλυμένη, πάλιν, ὅθεν ἐρχέθη, φέρεται: *Ac veluti aër et Echo a levibus solidisque repulsa corporibus, eodem, unde venerunt, iterum reflectuntur. Idem*.

306 *Divinis rebus Perfectis*] Forte ab Lucret. I. I. 'solemni more sacrorum Perfecto.' Simile et Theocritus eib. XXV. τὸ δ' εἰς ἄστυ, λιπόντε κατ' αὐτῷ πλοῦς ἀγροῦς, Ἑστιχέτην: *Illi vero in urbem, relictis ibi agris pingui-bus, Ibant. Idem*.

307 *Obsitus ævo*] Ætate involutus, ut Terentius ait, 'Annis pannisque obsitus.' Nonnulli *obsitum*, quasi insitum et obsessum et possessum tradunt. *Servius*.

309 *Varioque viam sermone levabant*] Sermoeinando enim viæ tædium tol-

litur, et tempus fallitur. Sen. de Brevit. vitæ c. 9. 'Sermo, lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit: pervenisse se ante sciunt quam appropinquasse.' Pnbl. Syrus: 'Comes facundus in via pro vehiculo est.' Apul. Met. l. 1. 'Simul jugi, quod insurgimus, asperitudinem fabularum lepida jucunditas levigabit:' et noster supra Ecl. ix. 64. 'Cantantes licet usque (minus via lædat) eamus:' ad quem locum vide quæ diximus. *Emmenæus*.

310 *Facilesque oculos fert omnia circum*] Physici dicunt ex vino mobiliores oculos fieri. Plantus, 'Faciles oculos habet:' id est, mobiles vino. Hoc etiam Mæcenas in Symposio, ubi Virgilius et Horatius interfuerunt, cum ex persona Messalæ de vino loqueretur, ait: 'Idem humor ministrat faciles oculos, pulcriora reddit omnia, et dulcis juventutem reducit bona.' *Servius*.

Facilesque oculos] Verns et proprius habitus hospitis qui omnia avide lustrat. Apoge hinc Servianum commentum de ebrietate. Quod dico de habitu hospitem, propius ad rem. Silius l. xii. de Annibale capto deliciis Bajarum, 'Stagnorum, terræque simul miracula lustrat.' Et de eodem ingrediente Capuam l. xi. 'Exia victor ovans sedato pectore tandem Spectandis urbis tectis, templisque serenos Lætos circumfert oculos, et singula discit.' Cæterum ab Nostro Manil. l. 1. 'Circumfert tacitos oculos, vultumque per orbem.' Quæ de oculorum mobilitate scripsit Cælius iii. 28. cuius in promptu sunt. Sed cur ibi desideratur Aristot. qui Problem. sect. vii. quæst. 8. *ἐὐκίνητατον ὁ ὀφθαλμός*: *oculus res mobilissima*. In Græco etiam Epig. est *πολυστρέπτους ὀφθαλμός*. Et Nonn. lib. xix. dixit, *ὀφθαλμοὺς ἐλέλιξεν ἀλῆμονας*: *tribuit vagos oculos*: et l. x. *στροφάδας ὀφθαλμούς*, quasi *versatiles*. Euprid. Elect. *ὀφθαλμοὺς τροπαιοὺς*, *oculis*

versatilibus. His omnibus oppone *ἀπλὰν δῖμα*, ut loquitur Nonnus libro trigesimo primo. *Cerda*.

311 *Capiturque locis*] Delectatur, id est, uno loco diutius retinetur. *Servius*.

312 *Exquirique*] Ita garrulæ ætati gratam præbet occasionem plura fabulandi. Vide Macrobr. vii. 2. *Tamb.*

313 *Romanæ conditor arcis*] Conditor Pallantel, ubi nunc palatium est: quod non est re vera arx, sed tenet omnium rerum principatum. Et hic subtiliter videtur significare, Romanum initium ab Euandro ducere. *Servius*.

Romanæ conditor arcis] Propter Palatium, ubi regiam suam Euander condidit. Rem aperient verba Dionys. l. i. Omitto enim alios. Ergo ille: 'Faunus Arcadas, quorum numerus erat exiguus, magna cum humanitate excepit, ipsisque de suo agro dedit, quantum voluerunt. Arcades vero, ut Themis divino furore correpta ipsos monuerat, collem a Tyberi non longe distantem delegerunt, qui nunc fere in ipso urbis Romæ medietate situs. Atque juxta collem istum ædificavit parvum pagum, quem temporis progressu ad tantam magnitudinem fata provectura erant, quantam nulla alia urbs, aut Græca aut barbara, esset adeptura.' Et paullo post: 'Nunc Palatium a Romanis dicitur.' Tu Justinum leges l. xliii. *Cerda*.

314 *Hæc nemora indigenæ Fauni*] *Indigenæ*, id est, inde geniti, *αὐτόχθονες*. Et sciendum secundum Hesiodi Theogoniam primo Deos genitos; inde hemitheos; post heroes; inde homines innocentes; ultimo scelerosos: quem et hic nunc ordinem servat. Sane sicut supra dictum est, Faunus Pici filius dicitur, qui a fando, quod futura prædiceret, *Faunus* appellatus est, quorum etiam responsa ferebantur. Hic Faunus habuisse filium dicitur Omam, castitate et disciplinis omnibus eruditam, quam qui-

dam, quod nomine dici prohibitum fuerat, Bonam Deam appellatam volunt. Hos Faunos etiam *futuos* dicunt, quod per stuporem divina promittunt: quidam *Faunum* appellatum volunt eum, quem nos *propitium* dicimus. *Servius*.

Indigenæ] Id est, *αὐτόχθονες*, *ἀδigenεῖς*, terrigenæ sive *aborigines*, qui non sunt e stirpe adventitia: quales se censebant Athenienses, Arcades, Thessali, &c. Vide Turn. vii. 14. et xiii. 8. *Taubmann*.

Nymphæ] Dryadas capio, quæ semper mistæ Faunis et Satyris. De iisdem cape Statium Theb. vi. ubi in loco quodam constituit, 'Nymphas, Faunorumque greges.' Sic Ge. i. 'Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellæ.' Versus ipse factus ad imitationem Lucret. i. iv. 'Hæc loca Capripedes Satyros, Nymphasque tenere Finitimi memorant.' *Cer*.

Genæque virum] Agrestes hic divinitus describuntur, ait Scaliger iii. 2. cum enim primum in cavis arboribus et speluncis habitarent, sobolemque ibi educerent, dicti sunt inde procreati. Vide Adag. 'E quercu genitus:' et Locr. i. v. *Taubmann*.

315 *Truncis, et duro robore nati*] Hoc figmentum ortum est ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos, aut in cavis arboribus, aut in speluncis manebant: qui cum exinde egrederentur, aut suam educerent sobolem, dicti sunt inde procreati. *Servius*.

316 *Quis neque mos, neque cultus erat*] Id est, nullam sui curam habebant. Alii ad animum referunt, ut *Ballustius*, 'Indocti incultique.' Alii ad morem, hoc est, qui neque legibus aut imperio cujusquam regebantur; quia mos est lex quædam vivendi, nullo vinculo adstricta; hoc est, lex non scripta. Sed hic *cultum*, legem, imperium, dictum volunt: alii *mores* pro legibus; veluti, 'Moresque viris et mœnia ponet,' et 'Veterisque Dei

se more tenentem.' *Idem*.

Quis neque mos, &c.] De hoc ævo Manilius l. i. 'Nam rudis ante illos nullo discrimine vitæ In speciem conversa operum ratione carebat.' *Cerda*, *Nec jungere*] In aliquot antiquis, neque particula ea ter repetita: 'queis neque mos, neque cultus erat, neque jungere tauros.' Sunt tamen qui *nec* monosyllabum tertio loco malint. *Pierius*.

317 *Conponere opes*] Reservare, ordinare. *Servius*.

Conponere opes] Est, quod Ovid. ait, 'nec quærere norant, nec parta tueri:' h. e. in diem vivebant. *Taub*.

Parcere parte] De die, inquit, vivebant, nec inventa servabant. *Serv*.

318 *Rami, atque asper victu venatus alebat*] Cognato quodammodo victu alebantur: aut venatu montium, aut arborum ramis: hinc enim ali debent ex arboribus nati. *Idem*.

Sed rami] Ita in ævo rudi, de quo Max. Tyr. dissert. xi. *αὶ τροφαὶ τοῖς ἀνθρώποις φησὶ καὶ ὕγγρα· καὶ διὰ τοῦτο ἐκτροφῆσθαι φάσιν ἢ γὰρ τοὺς καρποὺς ἀνθρώπων: Victus erant fagi et pyri: inde ortum, ut terra diceretur ferre sponte sua fruges. Ovid. 'Contentique cibus, nullo cogente, creatis, Arbuteos fœtus, montanaque fraga legebant, Cornaque, et in duris hærentia mora rubetis, Et quæ deciderant patula Jovis arbore glandes.' *Cerda*.*

Venatus alebant] Non minus cibo hoc, quam superiore, explicata ævi illius ruditas: ut ab Ammian. l. xiv. 'Victus universis caro ferina est, lactisque abundans copia, qua sustentantur, et herbæ multiplices: et, si quæ alites capi per aucupium possunt.' *Idem*.

319 *Primus*] Quasi et alius venerit e cælo, sed primus in Italiam venit. *Servius*.

Ab ætherio venit Saturnus Olympo] Hoc dicit secundum pœticum morem. Nam Saturnus rex fuit Cretæ, quem Jupiter filius bello populit.

Hic fugiens ab Jano rege, qui urbem habuit ubi nunc Janiculum est, susceptus est, qui regnabat in Italia: quem cum docuisset usum vinearum et falcis, et humaniorem victum, in partem est admissus imperii, et sibi oppidum fecit sub clivo Capitolino, ubi nunc ejus ædes videtur, qui postea suum repetivit imperium. Ex hoc et Saturnalia, ut essent memorialia vitæ quam Saturnus docuerat, qua die simili et promiscuo victu utuntur servi et liberi. Ideo autem in æde ipsius ærarium Saturni, quod ibi potissimum pecunia servaretur, eo quod illi maxime credatur. *Idem.*

Olympo] Inmo e Creta venit: sed ob vitæ integritatem dictus est cælo descendisse. Vide Lactant. i. 13. *Taubmann.*

320 *Arma Jovis fugiens*] Adduco verba Ennii in Eumero: 'Post hæc deinde Saturno data est sors, ut caveret, ne filius eum regno expelleret. Ille, elevandæ sortis, atque effugiendi periculi gratia, insidiatus est Jovi, ut eum necaret. Jupiter, cognitis insidiis, regnum sibi denno vindicavit, ac fugavit Saturnum. Qui, cum jactatus esset per omnes terras, persequentibus armatis, quos ad eum comprehendendum, vel necandum, Jupiter miserat, vix in Italia locum, in quo lateret, invenit.' Janus apud Ovid. 'Hac ego Saturnum memini tellure receptum.' Saturnus ipse apud Prudent. 'Sum Deus, advenio fugiens, præbete latebras, Occultate senem, gnati feritate tyranni Dejectum solio.' *Cerda.*

321 *Is genus indocile*] Pro *indoctum*. Nam *indocile* est quod penitus non potest doceri: *indoctum*, quod nondum didicit. Hos autem dicit esse compositos: unde apparet quia *indocile* dixit pro *indoctum*. Hoc autem est quod dicit Cicero in primo Rhetoricorum, 'Feros adhuc homines magni cujusdam viri oratione compositos.' *Servius.*

Dispersum montibus altis] Fuit hæc vita mortalium ante urbes conditas. Hom. interp. in Iliad. XXIII. *οἱ παλαιὸι νομαδικοὶ χροῖον βίην, οἰκίας μηδένας κτάνοντο: utebantur veteres erratili vitæ, cum caerebant domibus.* Quod vero Virgil. prædicat de Saturno, hoc Pausan. de Phoroneo Inachi filio Corinth. qui *ἀνθρώπους συνηγαγε πρῶτον ἐς κοινὸν, σποράδας τῆος καὶ ἐπ' ἐκαστοῦ οἰκοῦντας: dispersos ante homines, et seorsum habitantes, in unum locum compulit.* Et de Theseo in Attic. qui Athenienses *ἤγαγεν ἐς μίαν πόλιν.* Et quidem de Theseo etiam Plutarch. *Cerda.*

322 *Legesque dedit*] Atqui dixit, 'haud vinco, nec legibus æquam: sed intelligimus Saturnum dedisse leges, quibus adeo obtemperaverunt, ut jam ita per naturam sine legibus viverent. Hunc sane Deum et leges recipere et legibus præesse docet antiquitas; nam ideo et acceptæ a populo leges in ærario clandeabantur, quoniam ærarium Saturno dicatum erat, ut hodieque ærarium Saturni dicitur. *Servius.*

Latiumque vocari Maluit] Bene *Maluit.* Nam et *Saturnia* dicta est: ut, 'et nomen posuit Saturnia tellus.' Et Virgilius *Latium* vult dici, quod illic Saturnus latuit fugiens Jovem. Fabula nota est, quod Saturnus filios suos de Ope genitos voraverit, cum audisset a filio se regno esse pollendum; et quod ei uxor, nato Jove, lapidem pro infante obtulerit devorandum. Varro autem *Latium* dici putat, 'quod latet Italia inter juga Alpium et Apennini.' Quidam ferunt a Latino dictum *Latium*, alii ipsum *Latium*, a Latio. *Idem.*

324 *Aureaque, ut perhibent, illo sub rege fuerunt*] Veteres codices fere omnes legunt 'aurea quæ perhibent: nempe, sæcula fuere sub illo rege, quæ perhibent aurea. In aliquot vero codicibus, quod non ita placet, legere est 'aureaque perhibent illo

sub rege fuisse *Sæcula*. Sed vulgata lectio, *aureaque, ut perhibent*, magis doctis omnibus adridet. *Pietus*.

Aurea quæ perhibent] Fabric. e Mss. 1. *Aurea, quæ perh.* Quomodo aliquoties etiam citat Hellenius. *Taubm.*

Aurea sæcula] Constare hæc sæcula 'meliore metallo' dixit Claud. vi. Hon. *Per aurum* indicantur ævi hujus virtutes. Symmach. cum blandimento Principum x. 21. 'Credimus igitur, his remotis, ad regnum suum rediisse virtutes. In ditionibus parsimonia, in senatu ordo retinebitur: nec se ostentabit opulencia semper bonis infirma temporibus.' Loquitur videlicet cum respectu ad ævum aureum, in quo hæ virtutes. *Cerda*.

325 *Sic placida populus in pace regelat*] Ut merito aurea sæcula crederentur. *Servius*.

In pace] Est hoc prope singulare ἡρώμιον vitæ aureæ. Nam de hoc ævo Ovid. 'Mollia secunæ peragebant otia gentes.' De eodem Auctor Octaviæ: 'humanum genus Non bella norat, non tubæ fremitus truces, Non arma gentes.' Et Claud. de Cons. Theod. 'Nonne vides ut nostra soror Clementia tristes Obtundat gladios.' Iterum: 'Exultat cum Pace Fides.' Arat. Phænomen. inter notas ævi hujus: Ὀὐκ ἔστιν ἀνέλεος ἡ πόλις, οὐδὲ διακρίσις περιμεμφής, οὐδὲ κυδοιμῶν: *Nondum perniciosam tum talem noverant, Nec disceptationem contentiosam, nec seditionem.* *Cerda*.

326 *Decolor ætas*] Vitiosa, quæ decoloraret veteres mores. In omni enim vitioso corpore inest pessimus color. Et alludit ad naturam metallorum, quam cernimus discolorem: nec immerito; supra enim dixerat 'Aurea sæcula:' ideo nunc dixit 'Ætas decolor,' id est, aurea et ferrea, sicuti Hesiodus dicit. Sane *decolor ætas*, quis ante hunc? *Servius*.

Decolor ætas] Unum est causa alterius. Erat ætas *decolor*, id est, vitiatum

colore, quia *deterior*, id est, detricto colore. Sic Ovid. Trist. l. iv. 'Decolor ipse suo sanguine Rhenus erat.' Id est, vitiatum erat colore Rhenus. Detritio autem maxime colorem vitiat ac deformat. Itaque *decolor*, non est sine colore, sicuti neque ἄχρους Græcis: sed tam Græcus quam Latinus explicat sua voce deperditum et deformatum colorem. Ita Hippoc. lib. de Aër. Loc. et Aq. conjungit synonymice ἄχρους καὶ ἀρρώστους, *decolores et infirmos homines*. Ovid. Pont. iii. 2. 'Araque, quæ fuerat natura candida saxi, Decolor affusio tincta cruore rubet.' *Cerda*.

Decolor ætas] Sic Ovidius Heroid. Epist. ix. 3. 'Fama Pelasgiadas subito pervenit in urbes Decolor et factis inficienda tuis:' et Jul. Capitolinus: 'decolorare famam.' Sil. Ital. l. xi. 'patrias paullatim decolorat artes Exiit.' *Emmeness*.

327 *Belli rabies*] Contra Pacem ævi auri. Eleganter vero *rabies* de bello. Claud. iii. Hon. 'Martis rabies.' Sil. l. v. 'belli rabiem.' Ammian. l. xvi. 'Barbara feritate certaminum rabiem undique concitante:' et l. i. 'subrescentis rabiem belli.' Horat. Od. i. 16. 'jam galeam Pallas, et ægida, Currusque et rabiem parat.' *Cerda*.

328 *Tum manus Ausonia, &c.*] Omnes terræ habitatores, aut indigenæ, aut advenæ, aut convenæ, aut incolæ sunt. *Indigenæ* sunt inde geniti, ut idem de Faunis dixit: *advenæ* de uno loco venientes; ut Saturnus: *convenæ* de diversis; ut Ausones et Sicani: quamvis quidam *Ausones* cognominatos ab Ausone Ulyxis et Circes filio dicant. Sicani autem, secundum nonnullos, populi sunt Hispaniæ, a fluvio Sicori dicti. Lucanus: 'Hesperios inter Sicoris non ultimus amnis.' Hi, duce Siculo, venerunt ad Italiam, et eam tenebant, exclusi Aboriginibus. Mox ipsi pulsati ab illis, quos ante pepulerant, insulam

vicinam Italiæ occupaverunt: et eam Sicaniam a gentis nomine, Siciliam vero a ducis nomine, dixerunt: quam Thucydides dicat de Sicilia Italum regem venisse, et ab eo esse Italiam appellatam. Alii sic distinguunt *Sicana*, et subjungunt, *Sæpius et nomen posuit Saturnia telus*. Semel enim Sicani ex Hispania in Italiam venisse dicuntur; at Italia plura nomina habuit; dicta est enim Hesperia, Ausonia, Saturnia, Vitalia. *Servius*.

Tum manus Ausonia et gentes] In Romano codice *Ausonia*. Ausoniam vero putat Verrius dictam ab Ausonio rege, Ulyssis filio, ex Calypso; qui primus partem eam tenuerit, ubi Beneventum et Cales: deinde paulatim sic dicta sit tota Italia, quæ ab Alpibus includitur. Quod vero paulo infra, non procedere ait Servius, quod a Livia traditum est, 'Tybrin dictum ab Albano rege Tyberino,' suppetias Livio fert Varro, dum is quoque 'Tybrin a Tyberino Silvio, Albanorum rege, quod is in eo extinctus sit,' dictum asserit. Alii leg. 'Tum manus Ausoniæ.' *Pierius*.

Et gentes venere Sicana] De his alibi dictum. At Dionysius tradit, Arcades omnium Græcorum primos, Ionio emenso, in Italiam colonos misisse. Hinc ajunt Ænotrum cum Aboriginibus, xvii ætates ante excidium Iliense, cum Peucetio fratre, classe in Italiam transmisisse. Junioris Lycaonis is fuit filius, quintus a Phoroneo, qui omnium primus in Peloponneso regnarit, ut quidam proderet. *Hort*.

Sicana] De Sicaniis Myrsilus Lesb. de Orig. Italiæ: 'Italiam coluere Græci, Arcades, Veneti, Ligures, Ardeates, Rutuli, Siculi.' Marlian. in Topograph. l. 9. 'Urbem Romam in Occidenti ad Tyberim conditam centum et viginti stadiis a mari distantem Siculos primum inhabitasse constat.' *Cerda*.

329 *Et nomen posuit*] Deposuit. Et enim, ut in primo dictum est, pro temporum et locorum diversis rationibus, a novis colonis aut regibus, a quibus invicem pulsi fuere, nomen mutatum fuit, Italia, Ænotria, Ausonia, Hesperia, Saturnia, &c. *Hort*.

330 *Inmani corpore Thybris*] Hic Tuscorum rex fuit, qui juxta hunc fluvium pugnans cecidit: et ei nomen imposuit; vel, ut quidam volunt, a Glauco Minois regis filio occisus est. Alii volunt istum ipsum regem latrocinatum esse circa hujus fluminis ripas: et transeuntibus crebras injurias intulisse. Unde Tybris quasi *ὑβρις* dictus est, ἀπὸ τῆς ὑβριος, id est, ab injuria. Nam amabant majores, ubi aspiratio erat, θ ponere. Alii Tyberim Jani et Camasensæ filium ibi in bello periisse tradunt: Varro Tyberim a Tyberino quodam rege Latinorum, quod ibi interierit, dictum tradit. Alii, ut supra diximus, volunt eos, qui de Sicilia venerunt, Tybrin dixisse a similitudine fossæ Syracusanæ, quam fecerunt per injurias Afri et Athenienses juxta civitatis murum. Nam quod Livius dicit, ab Albano rege Tyberino Tybrin dictum, non procedit: ideo quia etiam ante Albam Tybris dictus invenitur. Sed hic Alexandrum sequitur, qui dicit Tyberinum Capeti filium venantem, in hunc fluvium cecidisse, et fluvio nomen dedisse. Nam et a Pontificibus indigitari solet. *Servius*.

Thybris] Duo dicit, et vocatum fluvium prius Albulam, et deinde a Tybri rege Tybrim. Messala Corvinus in lib. de progenie Augusti: 'Tyberinus in Albulæ fluminis demersus mutavit fluvio nomen, Tyberi deinceps nuncupato.' Dionys. Antiq. l. i. eadem; tantum addit, immersum regem prælio juxta commissio. Eadem Cato de Originib. adjicit, nomen Albulæ datum huic fluvio ab Ianigenis. Demum id ipsum Sextus

Pompejus, Plin. *lib.* 5. Ovid. *Fast.* l. 1. et Varro *Ling. Lat.* l. 1v. qui ait, fluvium fuisse sepulcrum Tyberini. *Cerda.*

331 *Post Itali*] Etiam Euander se Italum dicit. *Servius.*

332 *Albula nomen*] Antiquum hoc nomen a colore habuit. *Idem.*

333 *Me pulsum patria*] Aut, ut diximus supra, propter patricidium: aut certe oraculorum necessitate compulsum. *Idem.*

Me pulsum] Non sua culpa patria caruisse, sed fatorum, demonstrat: quæ, ut ipse dicit, sunt insuperabilia. *Donatus.*

Pelagique extrema sequentem] Id est, aut per extrema pelagi actum: aut, ut dicunt quidam, 'per pelagus extrema sequentem': ut *Pelagi* adverbium sit, aut pro *in pelago*, aut 'pelagi pericula.' *Servius.*

Pelagique extrema] Me navigationem in longinquas et ultimas terras procul domo parantem: ut *pelagi extrema* audiamus extremas et longissime remotas ejus partes. *xxiv. 40. Turnebus.*

334 *Fortuna omnipotens, et ineluctabile fatum*] Secundum Stoicos locutus est, qui nasci et mori fatis dant; media omnia, fortunæ. Nam vitæ humanæ incerta sunt omnia: unde et miscuit, ut quasi plenum ostenderet dogma. Nam nihil tam contrarium est fato quam casus: sed secundum Stoicos dixit. Alii 'fortuna omnipotens, propter fugam et exilium: 'ineluctabile fatum,' idcirco, ut se sceleris et parricidii crimine purgaret. *Servius.*

Fortuna omnipotens] Erat hic seges amplissima evagandi: sed ego tantum quasdam veluti auctorum notulas. *Fortuna* a Tullio pro Marcel. dicitur 'rerum omnium domina.' A Menand. *πάντα κυβερνῶν, στρέφον, σώζων*, gubernans omnia, rotans, servans. A Plin. *lib.* 11. 7. *Numen.* Ab Horat. *Qd.* 1. 35. *Diva.* Ab Actio apud

Non. *domina.* Sen. Agam. 'Regum casus fortuna rotat.' Vide an *omnipotens*, quæ humana omnia ludibunde. Nam apud Horat. Iudit 'insolentem ludum.' Græcus Poëta de illa, *μερόπων τυραννῆϊ*. Aristotel. dixit, *mortalia omnia esse τύχης παίγνιον, ludibrium fortunæ*. Ab illo accepit Simgatta, qui Hist. *lib.* 13. Alexandrum Mag. vocat *τύχης παίγνιον*. Curt. l. *lib.* 1. 'omni ratione potentior fortuna.' Sallust. Jugurth. de illa, *regis*. Sic et Græci *βασίλειαν* vocant, et *βασιλεύουσιν*. Plutar. de audien. Poët. illi dat *δύναμιν ἰσχυράν*. *Cerda.*

Ineluctabile fatum] Hoc etiam illustro brevibus Notulis. Hom. *Odyss.* οὐ θεῶν τρέπονται νόος. Nonnus l. *xv.* ἀτρέπτου λῖνα μοίρης. Eurip. *Alcest.* τύχα δυσπάλαιστος. Pausan. *Attic.* ἀλλ' οὐδὲς πόρος ἐστὶν ἀνθρώπῳ παραβῆναι τὸ καθήκον ἐκ τοῦ θεοῦ. Plutar. de consol. ad Apoll. ταῖς μοίραις οὐκ ἔστιν ἐκφυγεῖν. Soph. *Elect.* ἀνήκεστον οὐρανὸν καυῶν: et Antig. μοιρὰ δὴ δύνασις δεινὴ. Pind. *Olymp.* 1. αἰτ' ἔστιν νικῆναι non posse. Calab. de Jove l. *xi.* οὐ γάρ τι μετατρέπεται νόος αἰνός. Nonn. l. *xi.* ἀκαμπτεῖ νήματα μοίρης. Max. Tyr. *dissert.* 30. ἀτρέπτου ἐπικεκλωμένον. Plutar. de Poët. audien. ἀφελакτον: et in vita Lysand. ἀφευγτὸν τὸ πετρομένον Aristid. Hymn. in Jovem, ἀφυκτος εἰμαμένη. Joseph. Bell. Judaici, *lib.* 3. eandem εἰμαμένην vocat ἀμήχανον, et quam nemo potest διαφυγεῖν: et cap. 10. ἀφυκτον οἰσαι, scilicet εἰμαμένην. Majore incremento loquitur cap. 12. οὐ δυνατὸν ἀνθρώποις τὸ χρεῶν διαφυγεῖν, οὐδὲ προαρωμένοις. Ait, videlicet, non posse homines effugere fatum, etiamsi præviderint, et providerint. Itaque nulla satis providentia. Latinos nolui in hac Nota, quia nullus finis. *Cerda.*

335 *Matrique*] Q. d. Non solum, *Fortuna* impulit, *Fatum* protrusit, *Apollo* præcepit, sed et *mater mea*, quæ *Dea* et *vates* fatidica est, jussit. *Taubmann.*

Egere] Coëgerunt, ut quasi ostendat initium. *Servius*.

336. *Carmentis nymphæ monita*] *Matris* Euandri, quæ Nicostrate dicta est. Sed ideo *Carmentis* appellata a suis, quod divinatione fata caneret; nam antiquæ vates *Carmentes* dicebantur; unde etiam librarios, qui eorum dicta perscriberent, *Carmentarios* nuncupatos. Alii hujus comites Porrimam et Postvortam tradunt, quia vatibus et præcæta et futura sunt nota. Alii etiam Tyburtem dictam. *Nymphæ* autem, maritæ dicit: nam Græcæ νύμφη, Latine sponsa dicitur. Hæc autem non vere *Nympha* fuit, sed vaticinatrix. Alii *Nympham* ideo dictam, quoniam qui res Arcadum scripserunt, tradunt sex fœminas ibi fuisse, quæ *Nymphæ* vocarentur, in quæ et *Carmentem*: proprio ergo vocabulo, non epitheto poetico, usus est. *Idem*.

Carmentis nymphæ] Etymon hujus vocis consecratur *Plutarch*. ἐν ῥωμῆτι. τὴν δὲ καρμένταν, οἶμαι, εὐάνδρου μητέρα λέγουσιν οὖσαν, ἐλθεῖν εἰς ἰταλίαν ὀνομαζομένην θάμιν ὥς δ' ἑνοι, νικοστράτην, ἐμétrους δὲ χρησμοὺς φέουσιν, ὑπὸ τῶν λατῶν καρμένταν ὀνομαζέσθαι· τὰ γὰρ ἐπὶ τῇ κάρμινι καλοῦσιν· οἱ δὲ μοῖραν ἡγοῦνται τὴν καρμένταν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο θέναι αὐτῇ τὰς μητέρας. Ἔστι δὲ τοῦ δνόματος τὸ ἔτυμον, ἐστερμένην νοῦ, διὰ τὰς θεωφορήσεις· ὅθεν οὐ τὰ κάρμινι τῇ καρμέντι τοῦ ὀνόματος παρόσχεον, ἀλλὰ μᾶλλον ἢ ἐκείνης ἐκλήθη, διὰ τὸ τοὺς χρησμοὺς ἐν ἑκείνῃ καὶ μέτροις ἐνθουσιῶσαν φέειν: nimirum *Carmentem*, ut mente carentem, ut insanam vatem *Sibyllam*, et *Cassandram* furentem, *Maro* supra. *Germanus*.

Auctor] Scilicet oraculorum. *Serv*.

337. *Monstrat et aram*] Aut quam *Euander* matri fecit extinctæ: aut *ideo aram*, pro monumento: aut *ideo aram*, quia ibi sepulta est, et post excessum dea credita. Hæc ara juxta portam, quæ primo a *Carmente Carmentalis* dicta est: post *Scelerata*, a *Fabii*

ccc. sex, qui, per ipsam in bellum profecti, non sunt reversi. *Idem*.

338. *Carmentalem portum*] *Plutarch*. in Cam. καρμέντις πύλην et καρμεντάλια in Romæ. quæ mulieres agitant, quod putarent καρμένταν μοῖραν εἶναι κυρίαν τῆς ἀνθρώπων γενέσεως. *Germanus*.

340. *Vatis fatidicæ*] Bene addidit *fatidicæ*: nam vatem et poetam possumus intelligere. Ut solum, plenum non erat. Ergo tale est, ut illud in *Sallustio*, 'In tugurio mulieris ancillæ.' Non quia mulieris, statim et ancillæ; si autem ancillæ, statim et mulieris. *Servius*.

Cecinit quæ prima] Quia postea etiam *Sibylla*. *Servius*.

Cecinit quæ prima] Magnum argumentum quod *Dea* fuerit et *fatidica*: cum prima cecinerit *Æneas* futuros magnos, et *Pallanteum* futurum nobile. *Donatus*.

341. *Nobile Pallanteum*] Futurum scilicet, sicut et *Æneas*: ad sequens enim Romanorum retulit tempus. *Servius*.

Et nobile Pallanteum] In Romano codice, legitur nomine: veluti dixerat 'Carmentalem Romano nomine portam.' Sed omnino nobile magis placet, ob antiqua tot eo de loco monumenta. *Pierius*.

342. *Lucem*] Qui postea a *Romulo* asyli nomen accepit. *Donatus*.

Asylum Rettulit] Postquam *Hercules* migravit e terra, nepotes ejus, timentes insidias eorum quos avus affligerat *Athenis*, sibi primi *Asylum*, hoc est, templum misericordiæ, collocarunt, unde nullus posset abduci: quod etiam *Statius* dicit, ut, 'Herculeos fama fundasse nepotes.' Ideo ergo ait, 'Quem *Romulus* acer *Asylum*.' *Servius*.

343. *Rettulit*] Hoc est, fecit ad imitationem *Atheniensis* *Asyli*: quod ideo *Romulus* fecit, ut haberet advenas plures, quibus conderet *Romam*. *Juvonalis*, 'Et tamen ut longe repe-

tam, longeque revolvam Nomen, ab infami gentem deducis Asylo.' Sane hoc non ad Euandri personam applicatur, quod ipse Ænæ retulerit. *Id.*

Getida monstrat sub rupe Lupercal] Sub monte Palatino est quædam spelunca, in qua de capro luebatur, id est, sacrificabatur: unde *Lupercal* dictum nonnulli putant. Alii quod illic lupa Remum et Romulum nutrit. Alii (quod et Virgilius) locum esse hunc sacratum Pani, Deo Arcadiæ: cui etiam mons Lycæus in Arcadia est consecratus; et dictus *Lycæus*, quod λύκος, h. e. lupos, non sinat in oves sævire. Ergo ideo et Euander Deo gentis suæ sacravit locum, et nominavit *Lupercal*, quod præsidio ipsius numinis, lupi a pecudibus arcerentur. Sunt qui dicant hunc Panem: alii Deum bellicosum: alii Liberum patrem; eo quod capro ei sit divina res, qui est hostia Liberi propria. In hujus similitudinem in tecti cultores ejus, cui Lupercalia instituta sunt, quia Deus pastoralis est: nam Remum et Romulum ante urbem conditam Lupercalia celebrasse, quod quodam tempore nuntiatum illis sit latrones pecus illorum abigere, illos togis positis cucurrisse, cæsisque obviis, pecus reciperasse, id in morem versum ut hodieque nudi currant. Nonnulli propter sterilitatem hoc sacrum dicunt a Romulo constitutum, ideoque et puellæ de loro capri cæduntur, ut careant sterilitate et sæcundæ sint: nam pellem ipsam capri veteres *februum* vocabant. *Idem.*

Lupercal] Unde *luperci* et *lupercalia* dicuntur. *Donatus.*

344 *Parrhasio dictum Panos de more Lycæi]* Ordo est, 'Monstrat Lupercal Panos Lycæi dictum de more Parrhasio.' id est, ostendit Lupercal Panos Lycæi dictum ex more Arcadico. Nam *Parrhasia* Arcadia est. *Servius.*

Dictum] Dictatum, consecratum. *Id.*

Delph. et Var. Clas.

Virg.

Panos Lycæi] *Hujus Panos*, genitivus est Græcus: et *Panos Lycæi* sic dictum est ut 'Iovis Olympici, Apollinis Delfici.' *Idem.*

Panos Lycæi] Sophocli. in Elect. τοῦ λυκοκτόνου θεοῦ ἀγορὰ λύκειος et Æsch. in ἐπτά: καὶ σὺ λύκει' ἄναξ, λύκειος γενοῦ στρατῶ δαΐφ' quamvis alii ad Apollinem referri malint, qui et λύκειος dicebatur a poëtis, et Æschylo in Agam. ὅτοιοι λύκει' ἀπολλων, sub persona Cassandræ, διὰ τὸ ἐν λυκίᾳ τῇ πόλει τιμᾶσθαι αὐτὸν, ἢ διὰ τὸ λύκον αὐτῷ ἱερὸν εἶναι, ἢ, ὃ γε κρείττον, διὰ τὸ λυκόφως ποιεῖν τῆς νυκτὸς ὑποχωροῦσης quamvis et fortasse ad Panem illud Æschyli, in ἐπτά, referri satius sit, cum pauculis post versibus, invocata quoque Diana, Apollinem disertis verbis inclamet chorus: ὃ φίλ' ἀπολλων, κόναβος ἐν πύλαις, &c. quod alioqui superfluum videretur, si tam vicinis et propinquis clansulis bis eundem Deum appellaret. Non omitendum autem sæpe Jovis Lycæi a Pindaro mentionem fieri, ut eo loco, ὅσα τ' ἄρκιδ' ἀνδρῶν μαρτυρήσει λυκαίου βωμῷ ἄναξ' ubi sola diphthongi differentia in penultima hæc vox distinguitur. *Germanus.*

345 *Sacri monstrat nemus Argiletii]* *Sacri*, execrabilis. Sane Argiletum, quasi *argilletum*, multi volunt a pingui terra: alii a fabula. Nam Euander Argum quendam suscepit hospitio, qui cum de ejus cogitaret interitu, ut ipse regnaret, Euandro hoc non sciente socii intellexerunt, et Argum necarunt. Cui Euander et sepulcrum fecit, et locum sacravit: non quod ille merebatur, sed hospitalitatis causa. Bene autem in hac re Euander immoratur, et docet causas ne apud hospitem veniat in suspicionem. Ergo *Argiletum* ab Argo illic sacro et sepulto. Alii Argum occisum dicunt ab ipso Euandro, auxiliante sibi Hercule, quod is ex hospite factus esset inimicus. Alii Danaën cum duobus filiis Argo et Argeo, quos de

10 D

Fineo habuit, venisse in Italiam, et locum, ubi nunc Roma est, tenuisse; ibique Argum Aboriginum insidiis interfectum loco nomen dedisse. Alii Argiletanam portam appellari, quod eam Cassius Argillas sive fecerit sive refecerit, quod ibi Cassius, post Argillus, bello Punico primo sit interfectus ob turbulentam et seditiosam patriam. Alii quod Argillus senator post Cannense praelium suaserit a Pœnis pacem postulari, ideo in senatu carptum, domumque ejus dirutam, et locum *Argiletum* appellatum. Quidam dicunt, cum Capitoli, ubi nunc est, fundamenta jacerentur, caput humanum, quod *Os* diceretur, inventum; quo omine sollicitatos conditores, misisse ad Tusciam ad aruspice[m] illius temporis nominatum, qui jam indicaverat Argo filio suo, tributum fataliter esse, ut is locus orbi imperaret, in quo illud caput esset inventum. Obvii igitur Argo hi qui missi erant, ubinam esset pater interrogaverunt; qui cognita causa itineris eorum, omne responsum patris prodidit, monnitque ut caverent, ne ab eo interrogatione deciperentur. Sed cum legati ad eum pervenissent, et de significatione inventi capitis quærerent, volens ille dominatum orbis patriæ suæ potius adscribere, interrogavit *ame hic*, suum locum ostendens, *invenissent*: illis negantibus, suspicatus proditum esse responsum, quæsit an quenquam obvium fecissent: illis simpliciter confitentibus occurrisse sibi juvenem, tunc aruspex, consensu equo, sequutus Argum occidit eo loco ubi nunc Roma est, a cujus cæde *Argiletum*: quamvis hæc historia etiam de alio nomine sæpe celebrata sit. *Servius*.

Argileti] Varr. Ling. Lat. l. iv. '*Argilethum* sunt qui scripserunt ab Argo, seu quod is huc venit, ibique sepultus sit: alii ab *argilla*, quod ibi hoc genus terræ.' De duplici loco

ita dicto, disertim Fab. Pictor de Orig. Ital. l. i. 'Subaidens septem collibus campus Argens dictus est ab Argo Euandri hospite, et comitibus Argivi Herculis, qui ad Euandrum venerunt, et in Saturnia subsederunt. Hinc extrema Argiletha dicuntur. Superior Argilethus dicitur in principio vici Thusci sub Cælicolo, inter circum Maximum et Aventinum, ubi lethum Argi simul et sepulcrum est. Imus vero Argilethus est, ubi Janus Quadrifrons, qui et Vertumnus, in fine vici Thusci, ad radices Capitoli in foro Boario, ubi Saturniæ vestigia.' Ab Argiletho *tabernæ* illæ *Argilethanae* celebratæ Martiali. *Cerda*.

346 *Testatur locum*] Jurat non sua culpa jura hospitii esse violata; vel in testimonium ducit nomen loci, vel detestatur. *Servius*.

Et letum docet hospitii Argi] In codicibus aliquot legere est, et *mortem docet*. Sed magis placet *letum*, ut perstet in nominis adlusione de Argileto. Quamvis non ignoro esse, qui ab *Argola* quodam, viro non ignobili, qui fuerit ibi sepultus, locum dictum velint. Alii ab *argilla*, quod ibi id genus terræ affatim fuerit. *Pierius*.

Letum Argi] Conjunxit carmine superiore *Argilethum*, dissolvit in hoc, '*lethum docet hospitii Argi*.' Ita dissolvit Mart. l. i. 'Argi nempe soles subire lethum.' Et l. ii. 'Argique lethum multos obsidet antor.' *Cerda*.

Argi] Qui ex hospite factus est inimicus: unde non erat pudendum, si hospitem talem interemisset, qui hospitalis religionis oblitus fuisset. *Donatus*.

347 *Tarpejam sedem*] Proleptis: hæc enim nomina postea monti indita sunt. *Servius*.

Ducit] Ostendendo, non autem ambulando: nam senex ardua non ascendisset vespertino tempore. *Donatus*.

Aurea nunc] Nunc ad utrumque per-

timet, et ad aurea et ad Tarpejam sedem. Nam Tarpeja sedes dicta est a Tarpeja virginæ: cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret, et Tarpejo cuidam dedisset arcem tuendam, filia ejus Tarpeja aquatum profecta in hostes incidit: quam cum hortarentur ad proditorem arcis, illa pro præmio poposcit ornatum manuum sinistrarum, id est, armillas. Facta itaque arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa solverunt. Nam scuta, id est, sinistrarum manuum ornatum, super illam jacentes, eam vita privarunt; quæ illic sepulta, Tarpejæ sedi nomen imposuit. *Serv.*

Aurea nunc, olim, &c.] Eodem hoc argumento pene Propert. lib. suum iv. inchoavit sub his verbis: 'Hoc quodcumque vides, hospes, quæ maxima Roma est, Ante Phrygem Æneam collis et herba fuit.' Tale quid et apud Nasonem Met. viii. de Philemonis tugurio in templum verso: 'Illa vetus, dominis etiam casa parva duobus Vertitur in templum: furcas subiere columnæ, Stramina flavescent, aurataque tecta videntur, Cælatæque fores, adopertaque marmore tellus.' *Germanus.*

Aurea nunc] Vere, aurea: nam, ut cætera sileam, in solam inaurationem Capitoli supra duodecim millia talentorum impensa sunt, quæ nobis sunt septuagesies bis centena millia Philippæorum, sive, septem milliones, et quod excedit. De quo vide mihi J. Lipsium Admirandis Rom. iii. 5. item Propert. iv. 1. *Taubmann.*

349 Relligio] Id est, metus, ab eo quod mentem religet, dicta religio. *Servius.*

Jam tum relligio paridos, &c.] Jam tum, hoc est, quam caset locus ille humilis atque desertus, jam habuit numen, eratque illic, quod terreret accedentes, et his incuteret horrorem, maxime rusticanis, qui pavore naturali omnia metuunt, et universa formidant. *Donatus.*

350 Dira] Magna, admirabilis: ut, 'An sua cuique Deus sit dira cupido?' *Servius.*

Dira religio] Δεισιδαιμονία. Religio sæpiissime est horror, qui nos quasi ligatos tenet. Vide Herald. ad Arnob. *Taubmann.*

350 Jam tum silvam] In Romano, silvas. In quibusdam aliis, jam jam silvam. Sed jam tum magis omnino placet. *Pierius.*

Saxum] Sic appellatur Capitolium. *Servius.*

Saxum] Tarpejum. *Taubmann.*

351 Hoc nemus] Bene ubique *Nemus* dixit, nam tunc ædificia non erant. *Servius.*

352 Quis Deus] Dubitando quis *Deus*, affirmat Deum esse. *Idem.*

Habitat deus] Nihil dici signatius poterat. Designat enim *vadr*, id est, templum, quod dictum παρὰ τὸ valeω, ab habitando. Sic passim apud Græcos οἶκοι θεῶν pro templis, et Latini domum dicunt, et *ædem*. Itaque præclare Arnob. l. vi. 'Apollo hic habitat, in hoc manet Hercules, illo Summanus.' Iterum de re consimili loquens: 'Si simulacra hæc omnia Superiorum sunt imagines Numinum, ergo et in cælo habitare dicendus est Deus talis,' &c. Claud. de vi. Cons. Hon. loquens de monte Palatino, 'Exultatque habitante Deo.' Signate Eurip. Hecub. Ἀδὴς ἐκιστάει, ab domo. Sed οἶκον etiam pro templo accipit Cyrillus Alex. in c. i Mich. numer. 4. unde et κατοικεῖν de Deo cum scribit, κατοικεῖ μὲν οὖν ὁ θεός, οὐκ ἐν γὰρ τοῖς ἐκ λίθων ναοῖς, ἢ χειροποιητοῖς τεμένεσσι: *Habitat igitur altissimus non in templis lapideis, aut lucis manu factis.* Et Servator Christus Matth. xxiii. Ὁ ὁμῶς ἐν τῷ ναῷ, ὁμῶς ἐν ἀβρῶ, καὶ ἐν τῷ κατοικοῦντι αὐτόν. *Cædæ.*

Ipsum Credunt se ridisse Jovem] In hoc scilicet nemore. Sane ad illud alludit, quod primi dicuntur Jovi templa et rem divinam fecisse: Æacus enim primus in Arcadia templum

constituisse dicitur: nec enim longe sunt a monte Olympico; unde eos dicit Jovem vidisse: et quod ipsi sunt *προσέληνοι*, id est, ante Lunam creati, ut ait Statius, ‘Arcades astris, Lunaque priores:’ licet dicat Sallust. Cretenenses primos invenisse religionem: unde apud eos natus fingitur Jupiter. *Servius*.

Arcades ipsum Cred. se vid. Jovem] Consentit cum Servio Arcades *προσέληνους* vocante locus ille Apollonii l. iv. οἱ δ' ἔσαν ἀρκάδες ἀπιδανῆες, Ἀρκάδες, οἱ καὶ πρόσθε σελήνης ὕδονται Ζεὶν φηγὸν ἔδοντες ἐν οὐρεσιν. Ubi interpretes: ἀριστοτέλης ἐν τῇ τεγεατῶν πολιτείᾳ φησὶν, ὅτι βάρβαροι τὴν ἀρκάδιαν φηκσαν, οἵτινες ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρκάδων ἐπιθεμένων αὐτοῖς, πρὸ τοῦ ἀπτεῖλαι τὴν σελήνην, διὸ καὶ κατωνομάσθησαν προσέληνοι: τινὲς δὲ φασὶν ἐνδυμένα εὐρηκέναι τὰς περιόδους, καὶ τοὺς ἀριθμοὺς τῆς σελήνης, ὅθεν καὶ προσελήνους τοὺς ἀρκάδας κληθῆναι, ἀρκὰς γὰρ ὁ ἐνδυμῶν. *Germanus*.

353 *Nigrantem*] *Nigrantem* vocat, quam Hom. *κυανέην*, et tempestates cipientem. Notetur etiam, Poëtam hujus vocis, qua tamen crebro utitur, primam, nisi hic, semper extendere: quamvis in *Niger* pr. brevis sit natura. *Taubmann*.

354 *Ægida concuteret*] Hic distinguendum: nam ægida, id est, pelleni Amalthææ capræ, a qua nutritus est, in sinistra Jupiter tenet. Sane Græci poëtæ turbines et procellas *κατακλιδας* appellant, quod hæc mota faciat tempestates. Ergo *Nigrantem*, tempestatem commoventem. *Servius*.

Ægida concuteret] De Ægide obvia notitia. Omitto. Attende, strepitum verborum, quibus fulminantem Jovem notat, ut Sil. l. xii. ‘Ægida turbato quatientem in prælia mundo.’ Iterum de eodem: ‘Ægida commoveat nimbos, flammisque vomentem.’ Præclare ista Poëtæ. Minutius quippe distribuens, ita ait: ‘Juppiter, cum Hammon dicitur, habet cornua: et,

cum Capitolinus, tum gerit fulmina: et cum Latiaris, cruore perfunditur.’ Vide, ut Jovi obsidenti Capitolium dentur fulmina. Nam poëtæ in mentione Jovis Capitolini inducunt fulmina et tonitrua, ut Martialis Epig. lxx. et Prop. l. iv. ‘Tarpejusque Pater nuda de rupe tonabat.’ *Cerda*.

Dextra, nimbosque cietet] Et de dextra fulmina commoveret: nam modo *nimbos* pro fulminibus posuit, quæ dextra jacit. Ægidis autem concussio commovet pluvias. Ergo ‘Concutteret ægida,’ atque per eam nimbos moveret. *Servius*.

355 *Disiectis oppida muris*] Unum Jani, aliud Saturni, jam tunc vetusta. *Idem*.

356 *Monumenta virorum*] Hoc sermone ostendit etiam Saturnum virum fuisse. *Idem*.

357 *Hanc Janus pater*] Janus in Janiculo habitavit, qui quod una navi exul venit, in pecunia ejus ex una parte Jani caput, ex altera navis signata est. *Idem*.

Hanc Janus, &c.] Vide Macrob. l. 7. et Varr. De Ling. Lat. l. iv. et ibidem Scaligerum. *Janiculum* autem erat oppidum in regione transtiberina. *Taubmann*.

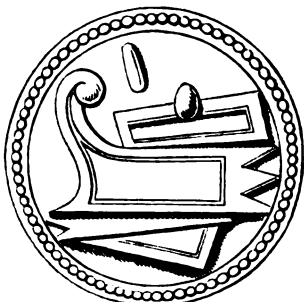
Janus pater] Servii sententiam, ‘in Jani pecunia ab una parte navim fuisse signatam, quoniam navi exul venerat,’ destruit Macrob. Sat. l. 7. ubi de Jano loquens, sic ait: ‘Servavit et in hoc Saturni reverentiam, ut, quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera navis exprimeretur, quo Saturni memoriam in posteros propagaret.’ Ergo non quia Janus exul venerat, ut vult Servius, sed Saturnus. Verum felicius navis hujus symbolum, quia, ut Plutarchus in *Πομπαικοῖς*, etiam Janus, Enander, et Æneas mari in Italian venerunt, de arca Noë interpretatur Samuel Bochartus Phaleg. l. 1. Ipsum vero nummum, qui ædens est, et quem mihi suppeditavit V. Cl.

Theodor. Ryckius, J. U. D. et Hist. ac Eloq. Professor, hic subjicio. Em.

Hanc Saturnus condidit arcem] In codicibus aliquot antiquis, *arcem*, non *urbem*, legas : quod est historiæ propius : nisi *urbem* dictum sit ad ampliationem et honestiorem rei nuncupationem : sive ad id respexerit, quod Roma inde κατ' ἐξοχὴν urbs appellata est. *Pierius.*

358 *Janiculum huic, &c.]* Arnob. l. 1. 'Janus Janiculi conditor, et civitatis Saturniæ Saturnus auctor.' Minutius : 'Itaque latebram suam, quod tnto latuisset, vocari maluit Latium, et urbem Saturniam de suo nomine : et Janiculum Janus ad memoriam uterque posteritati reliquerunt.' Janiculum trans Tyberim situm Dionys. scribit l. v. Appian. Civ. 1. id nomen tribuit colli uni ex septem Romanis, τὸν ἄρτον τὸν καλούμενον Ἰανουκλον. De altero ita legitur in fragmentis Origin. quæ exstant Catonis nomine : 'a quo Saturnia olim, ubi nunc Capitolium, et ab ea late Saturnia terra.' Itaque, urbicula hæc Saturnia est, quæ deinde dicta Capitolium, consentiente etiam Dionys. qui l. 11. per initia : 'Ad collem alterum, qui nunc Romæ habitatur, tum Saturnium ab incolis, nunc a Romanis Capitolium appellatum.' Sed redeo ad verba Catonis, in quibus ille primo allusit ad versum Ennii, 'Saturnius illi Nomen erat ; de quo late Saturnia terra.' Deinde ex ejus verbis videtur posse intelligi, nomen hoc datum proximo oppido, et

hinc in Italiam reliquam manasse. *Cerda.*

359 *Dictis]* Dubium est, nomen sit *dictis*, an participium. *Servius.*

Ad tecta subibant] *Ad tecta subibant*, inquit, non *tecta subibant*, ut ingredi ; sed jam ut propiores fieri viderentur. *Donatus.*

Tecta] Nullum cadit temere Virgilio verbum. Noluit *domum*, *ades*, aut aliud simile, sed *tecta*, ut meram paupertatem exprimeret, quasi nihil aliud esset in eo tugurio, quam tectum, et tota regia tantum non sub dio esset. Infra quoque, 'angusti subter fastigia tecti : quia 'res inopes Euandrus habebat.' et hic, 'Pauperis Euandri.' Iterum, 'Euandrum ex humili tecto lux suscitavit alma.' *Cerda.*

360 *Passimque armenta ridebant]* Quæ post mortem Caci passim nullo timore vagabantur. *Servius.*

361 *Romanoque foro]* Romanum forum est, ubi nunc rostra sunt. Sed et hic proleptin fecit, nam postea sic dictum est. *Idem.*

Lautis mugire Carinis] Carinæ sunt ædificia facta in carinarum modum, quæ erant circa templum Telluris. *Lautas* autem dixit, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Angustum, qui natus est Curii veteribus, et nutritus in lautis Carinis. Alii dicunt Carinæ montem nominatum, quod ager suburbanus ante portas Carinæ erat. Alii *lautas* loca legatorum,

que in ea regione instructa accipere consueverant. Alii quod ibi Sabini nobiles habitaverint, quorum genus invidere et carinare solebat. *Carinare* autem est obtrectare. Ennius, 'Contra carinantes, verba atque obscœna profatus.' Alibi, 'Neque me decet hanc carinantibus edere chartis.' Alii, quod Romani Sabinis instantibus fugientes, eruptione aquę ferventis et ipsi liberati, et hostes ab insequendo repressi; aut quia calida aqua lavandis vulneribus apta fuit, locus *Lautulus* appellatus est. *Idem.*

Lautis mugire Carinis] In Romano codice legitur, *cavernis*, errore fœdo. *Pierius.*

Rom. for. et laut. mug. Carinis] Hor. Epist. 1. 7. 'Atque Foro nimium distare Carinas Jam grandis natu queritur.' In ea autem urbis regione, Pompeji Magni domus fuit, quę occupata ab Antonio, occasionem joco et cavillo Sexti Pompeji dedit in Antonium, exceptum cœna cum Cæsare a Pompejo ipso in navi, professo, se in *carinis* suis tum demum cœnam dare: de quo vide Plutarch. in Anton. et Patere. *Germanus.*

363 *Ad sedes*] Palatium. *Taub.*

Hęc limina victor Alcides subiit, &c.] Virg. hic jus pontificale quibusdam videtur subtiliter tangere: domus enim in qua Pontifex habitat, Regia dicitur, quod in ea Rex sacrificulus habitare consuesset, sicut Flaminia, domus in qua Flamen habitat, dicebatur; quod hic ostendit ex persona Euandri, quem facit orantem, ut Æneas suam ingrederetur domum, non utique profanam, sed sacram, scilicet quę fuerit hospitium Herculis, illis versibus: 'hęc, inquit, limina victor Alcides subiit, hęc illum regia cepit;' quem etiam honore divinę dignationis sociat, adjiciens: 'Ande, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum Finge Deo:' hęc enim dicendo quid aliud agit, quam ut sacratę religionis usum tribuat antistiti et

divina communia; utpote quem etiam Pontificali honore nuncupaverat, dicens: 'Maxime Teucrorum ductor;' neque enim quia ductor eo maximus, sed quia maximus eo omnia regit. Regię autem verius meminit dicendo, 'Tecta subibant Pauperis Euandri, Romanoque foro:' quis enim ignorat regiã, ubi Numa habitaverit, in radicibus Palatii, finibusque Romani fori esse? Victor autem Alcides subiit *εὐρυβάλλας*, id est bonum Æneę omen ostenditur; Varro enim Divinarum l. iv. victorem Herculem putat dictum, quod omne genus animalium decies vicerit. Sed Romę victoris Herculis ædes duę sunt; una ad portam trigeminam, altera ad forum boarium, cujus commentu causa hęc exponitur: Marcus Octavius Esernius in prima adolescentia tibicen, postquam arti suę diffusus est, mercaturam instituit: bene re gesta, decimam Herculi dicavit; postea cum navigans hoc idem ageret, a prædombus circumventus fortissime pugnavit, et victor recessit: quem in somnis Hercules docuit sua opera servatum: cui Octavius, impetrato a magistratibus loco, ædem cum signo sacravit, et *Victorem* incisus literis appellavit. Ergo Virgilium non tantum ad victoriam præsentem *victorem* dixisse, sed occulte perpetuo ejus Epitheto usum debemus accipere; quippe quem Romę sub hoc nomine sacram colu videbat: nam supra ait, 'Taurosque hac victor agebat,' cum de pugna ejus alia loqueretur. Sane hic *subiit* juxta usum præsentem accusativo junxit, cum antiquo more alibi dativo junxerit, ut 'Progressi subeunt luco.' *Servius.*

Victor Alcides] De duabus Herculis Victoris ædibus Romę, quarum hic mentionem facit Servius, vid. Salmas. Plinian. Exercitat. p. 10. *Emm.*

363 *Regiæ*] Quęcumque domus, modo a rege habitetur, regiã jure dicitur. *Donatus.*

Cepit] Mire dixit: ut alibi, 'Nec te Troja capit.' *Servius*.

364 *Aude, hospes, contemnere opes*] Bene *Aude*, quasi rem arduam et difficilem; tanquam virtute opus sit animi et ad expellendum amorem divitiarum. *Idem*.

Aude, hospes] Multum tribuit *Æneæ*, cum Herculi comparet. *Donatus*.

Aude] In animum tuum, quasi rem arduam, fortiter inducito ac sustineo, ut ait *Tarra*. *xxi*. 8. quomodo *Gr. τολμήν* usurpant. *Martial*. *xii*. 6. 'sed tu sub principe duro Temporibusque malis ausus es esse bonus.' *Horat*. *Epist.* *ii*. 2. 'audebit verba movere loco.' Nempe qui *συμπλοκήν* et *ἀλλοιούχας* Virtutem constituerunt, partem quoque *μεγαλοφυχίας* in contemptu divitiarum posuerunt; ut *μεροφυχίας*, in cupidine earum: unde dixit, *Aude*. *Taubmann*.

Te dignum Finge Deo] Compone te et forma in similitudinem Numinis: quod juxta sectam Cynicam hospes Herculis suadet. Sane quidam *Deo* pro immortalitate dictum volunt. *Serv.*

Te dignum finge Deo] *Finge*, præsta, forma, redde, ut supra de lupa, 'alternos fingere lingua:' ut et *Valerius* 'solidam virtutem nasci magis' dixit, 'quam fingi.' *Deo* autem *Hercule* accipio. *Germanus*.

365 *Non asper*] Non aspernator, id est, fastidiosus. *Servius*.

Rebusque veni non asper egenis] Ne asper venias, inquit, aut offensus ex eo, quod ingrederis pauperis domum: ego enim, si copiosus non sum, nec abundans pro merito tuo, non sum tamen mendicus aut miser. Quapropter, quum dicimus, *rebusque veni non asper egenis*, non bis debemus accipere, ut sit, Non asper veni usus rebus egenis. *Donatus*.

366 *Angusti subter fastigia tecti, &c.*] Ex contrarietate quæstus ornatus; ait enim, 'Angusti tecti subter fastigia ingentem *Ænean* duxit.' *Serv.*

Angusti subter fastigia tecti ingentem

Ænean duxit] In codicibus aliquot antiquis, *subeunt* legitur. Sed *subter* lectio castior videtur: aliter *Ingentem Ænean duxit*, imperfecta erit oratio. *Pierius*.

Angusti subter fastigia tecti, &c.] Præclare ingens hospes *Æneas* succedit subter angustum tectum. Ita *Sidon*. *iii*. 2. 'Parva tuguria magnus hospes implesti.' Sed quidem *Sidon*. a *Plin*. accepit, qui *Paneg. Trajani*, 'quod denique tectum magnus hospes impleveris.' Præclare *Paulin*. de *Sancto Martino*, 'Succedens humili tecto celsissimus hospes.' Estque hoc fere illud, quod *Claud*. de *Bell. Get*. 'stat pallidus hospite magno Pastor.' *Ovid*. *Met.* *viii*. de *Diis*, 'Summissoque humiles intrarunt vertice postes.' Itaque fuit necessarium, ut capita demitterent ingentes ipsi præ tecti angustia. *Cerda*.

368 *Effultum*] Sicut supra dictum est, apud veteres dicebatur super quod unusquisque jacnisset. *Serv.*

Pelle Libystidis uræ] Species pro genere: nam cujuslibet feræ possumus accipere. Ideo dicit *Libystidis*, ut ex pretio bestię aliquid gratię potuisset ipsis stratis accedere. *Id.*

Pelle Libystidis uræ] Ut ex pretio bestię aliquid gratię illi strato adderet. *Donatus*.

Libystidis uræ] Vide quæ de vocis hujus orthographia *Pierius*, supra *Æn*. *v*. 37. quæque ad illud locum de *ursis Africanis* *Cerda*: et locum quem nos ibi citavimus. *Emmeness*.

369 *Nox fuscis tellurem amplectitur alis*] Passim, ut supra, *ὃς μελανόπτερος*: et sæpe apud *Hom*. *μέλαινα*, et *ἐρεβννή* et *Eurip*. *μελανοπτερίων μάτερ ὀνέλρον*. *Germanus*.

Fuscis] *Cornelius Fronto* ait: 'Fusco album opponitur, nigro candidam.' Præclare ergo *fuscus color* in exitu diei, qui in ortu est *albus*. Nam de oriente luce proferri *albente die, celo, &c.* non, *celo candido*, quis est qui ignoret? Ab eodem *Frontone* illustro

Ovid. Met. xi. candentem, 'Candida de nigris, et de candentibus atra.' ubi *candida nigris* opponit. A Virgilio corrigendus Tibullus ii. 1. ubi de Somno, 'fulvis circumdatus alis,' legendum, *fuscis*. Cerda.

Amplectitur] Ita Stat. Theb. xi. 'Nox favet, et grata profugos amplectitur.' Et l. i. 'Nox quæ terrarum cælique amplexa labores.' *Id.*

Alis] *Alæ* nocti dantur. Eur. Orest. ubi nox invocatur, *μῦθε, μύθε κατάρτερος*: *veni, veni pennigera*. Ennius Annal. xvi. 'Nox quando mediis signis præcincta volabat.' Stat. Theb. ii. loquens de nocte, 'volat umbra.' *Idem.*

370 *Exterrita mater*] Ideo territa, quia mater. *Servius.*

Tumultu] Gallicus tumultus. *Id.*

373 *Volcanum alloquitur*] Tantum habens spei, quantum uxor de viro concipere debet: et tantum desperationis, quantum odium inter vitricum et privignum esse consuevit. Ergo illum fraude adoritur. *Donat.*

Thalamo] Ut inter secreta lectuli extorqueret, quod ille nollet. *Idem.*

Thalamo] Id est, in thalamo. Observata Poëtæ occasio aptissima huic sermoni. Nam in thalamo, id est, in loco dicato amoribus, quid non uxor consequeretur? Hæc sunt illa tempora, quæ Æn. iv. dicuntur *molliſſima*, et *molles aditus*. Unice quadrant in hunc locum versus Lucret. l. i. ubi mouens Venerem, quo puncto temporis debeat petere pacem a Marte, ita ait: 'Hunc tu, Diva, tuo recubantem corpore sancto Circumfusa super, suaves ex ore loquelas Funde, petens placidam Romanis inclyta pacem.' Observandum itaque, qua occasione Principem adeas, aliquid petiturus. Martialis volebat librum suum tradi Domitiano, cum lætus esset post epulas, non matutino tempore. Hoc idem vult caveri libris suis Ovid. Trist. i. 'si cuncta videbis mitia,' &c. et Pont. l. ii. 'Cumque

serenus erit, vultusque remiserit illos, Qui secum terras imperiumque movent.' Sed aurei sunt versus Horat. epist. i. 13. petentis a Vinnio, vident qua occasione Cæsarem pro se adeat: 'Si validus, si lætus erit, si denique poscet; Ne studio nostri pecces, odiumque libellis Sedulus importes, opera vehementer minister.' *Cerda.*

Aureo] Similis sæpe nitor in Poëtis omnibus, et in uno Homero sæpiissime, in cujus paginis frequentissime de Deorum ornatu, quorum ædes, cubicula, currus, thalamus; aurea, argentea, nitida omnia. Euripid. Phœniss. Palladem vocat *χρυσόδοξα*. Convivia Deorum apud Calab. l. iv. *χρυσέως καρκούσι*. Callimachus in Hymno dat Apollini indumentum, fibulam, arcum, pharetram, lyram, calceos, omnia *χρυσέα*. Deorum 'aurea barba' celebratur. Vide Sueton. Calig. c. 52. *Idem.*

373 *Dictis divinum adspirat amorem*] Id est, dictis suis addit venustatem, ut amabiliter ejus audiatur oratio. Sane Venus petitura pro filio de adulterio procreato, orationem suam ingenti arte composuit: quod etiam Vulcanus ipse testatur dicens, 'quid causas petis ex alto?' Non enim aperta est petitio ejus: sed longo proœmio perversum amorem arte circumvenit. Præsentem ergo questionem hanc, quæ nascitur ex petitione Veneris impudica, solvimus his modis: primo quod Vulcanum amore circumvenit; nam et post completam orationem statim eum complectitur et molli amplexu fovet: deinde nacta est ejus occasionem temporis, quo Marti arma faciebat, quem fuisse sciebat adulterum; per quod datur intelligi, Vulcanum jam omnem suspicionem et iram, quam habuit circa Venerem, deposuisse; adeo ut arma etiam ipsi fabricaret adultero: præterea Vulcanum uxorium fuisse testantur, et ipse Virgilius dicens, 'Tunc pater æterno fatur devinctus amore,'

et Statius, ubi Martem Venus adloquitur: ut, 'At non eadem Vulcania nobis Obsequia, et læsi servit tamen ira mariti.' Nam quod dicit Donatus, potuisse fieri, ut cum Anchisa concumberet Venus ante quam Vulcano nuberet, non procedit. Constat enim a principio Venerem uxorem fuisse Vulcani. Sane divinum τὸ θεῖον debemus accipere. *Servius*.

Divinum] Quem humanis pectoribus dono inscrere consuevit. Nam amor, qui est ex voluntate nostra, humanus est. *Donatus*.

Divinum amorem] Hunc locum frustra suggillat Euangelus apud Macrob. Sat. 1. 24. quem tuetur Pontanus in *Antonio*. Taubmann.

Aspirat amorem] In aliquot codicibus antiquis, *inspirat*. Sed et *adspirat* invenitur, quod nonnullis placet. *Pierius*.

374 *Dum bello Argolici, &c.*] *Dum*, postquam. Sane hæc oratio rhetorica suasio est; nam principium a verecundia sumpsit, dicendo enim nunquam se molestam antea fuisse, ostendit impetrare debere; præsertim ex eo, quod non timuerit petere. 'Nunc Jovis imperio Rutulorum constitit oris: Ergo eadem supplex venio.' Hæc nou tantum rogandi, sed etiam impetrandi vim habent, verso tamen ordine; nam primo arma petit, deinde adjuvat exemplo dicendo, 'te filia Nerei,' &c. deinde causam 'Aspice qui coëant populi.' Ipsum enim *populi* multitudinem significat, et quasi non impugnet, sed impugnetur Æneas, ita pathos fecit, dicens, 'In me excidiumque meorum: nam quod a principio arma petit, hæc ratio est, quod rem nec magnam nec difficilem Vulcano petebat, ideo et statim posuit; nam ubi majus aliquid est, ante causa dicenda est, ut præmollitis animis, tunc quod petitur, suggeratur. *Servius*.

Dum bello Argolici] Diutius immoratur Homerus, quam hic Virgilius

Il. 5. cum Junonem inducit περισπέρην, varioque ornato et mundo muliebri instructam, uxoris illecebris mariti animum tentantem et periclitantem. *Germanus*.

Dum bello Argolici vastabant Pergama reges Debita] Frustra in Virgilian. Lection. contendit H. Stephanus Servium hic pro bello legisse *fato*, quia *debita* exponit: 'fataliter ad exitium destinata.' Nam præterquam quod Pierius nullam ex vett. codd. lectionis hujus mentionem faciat, Servius similiter infra ad vs. 410. ubi de *fato* ne verbum quidem, 'cui tolerare vitam impositum' exponit: 'cui hæc est fataliter data necessitas.' Sed τὸ *debita* hoc significat, ut ex Servio hic, et ad vs. 398. patet: in quo loco ad verba, 'nec fata vetabant Stare,' commentatur: 'atqui supra ait *debita*.' *Emmeness*.

375 *Debita*] Fataliter ad exitium destinata. *Servius*.

Casurasque inimicis ignibus arces] Causa cur non petierit. *Idem*.

376 *Miseris*] Atqui honestum est miseris subvenire: sed hoc dicit, Cur te fatigare pro hominibus fati necessitate perituris? *Servius*.

Non arma rogavi] Argute hic in principio *arma* nominat, ut jam intelligatur quid petitura sit. *Idem*.

377 *Artis opisque tuæ*] Duo duobus reddit, *opis*, *arma*: aut certe idem valet *opis* quod *artis*; hinc opifices. *Idem*.

Artis opisque tuæ] In antiquis aliquot codicibus, *opusce*, ut sit, *Arma opusce artis tuæ*. Nam non tam armorum præsidium, quam etiam artificii visendam pulchritudinem admirabitur Poëta, in armis ipsis. Est etiam *opisque* legere. *Pierius*.

378 *Incassumque tuos*] Ordo est, Tuosve labores incassum exercere volui. *Servius*.

379 *Priami deberem plurima natia*] Scimus quod Paridi tantum debuit: sed hoc honestius ad aliarum comme-

morationem personarum adduci potest, ne ex turpi causa Paridi debuisse videatur, et simul, ut quidam tradunt, pulchritudinis suæ Vulcanum admoneret, hoc est, Formæ iudicio Jovis conjugem vici. *Idem.*

Priami natis] De Creusa maxime intelligit: laborat autem ut verecunde videatur petere, ne mariti auxilium inaniter rogaret in rebus, quæ removeri non possent. *Donatus.*

380 *Æneæ flevissem saepe laborem*] Bene post Pergama, post Trojanos, post Priami liberos, cum excusatione fit *Æneæ* commemoratio: dicit enim se ejus infelicitate commotam, ut illud causas habeat, hoc miseratione consistat. *Servius.*

381 *Jovis imperio*] Id est, nunc vero: et subdistingue, nunc autem Jovis imperio, ne videatur impudens, si aliena regna deposceret: et hoc latenter dicere videtur, Fave huic, cui etiam Jupiter favet. *Idem.*

Nunc Jovis imperiis Rutulorum contitit oris] In Oblongo codice, et quibusdam aliis antiquis, *imperio* unitatis numero legitur, quod etiam apud Servium advertas. Missum vero faciam, quod in plerisque codicibus et hic et alibi *Rutulorum* secunda syllaba per *i* notatur. *Pierius.*

382 *Eadem*] Quæ tunc scilicet sihi, quæ nihil petii. *Servius.*

Supplex venio] Allusum ad *lætras*, sic enim dicti supplices, *ωπαὶ τὸ λαιόθαι*, quod venirent. Inde apud Curt. l. iv. 'Si veneris supplex, et matrem, et conjugem, et liberos recepturum te esse promitto.' Itaque *venire supplicem*, est *λαιόθαι λαιόν*: qua forma, *furere furorem, scire scitiam*, &c. Sed carent Latini simili paronomasia. Barbare diceret *venientem venire*, id est, esse supplicem: sed culte *supplicem venire*. Sic in *Æn.* xi. 'en supplex venio.' Stat. Theb. i. 'supplex advenio.' Arnob. l. i. 'supplices irent.' Inde Tertull. de idololat.

'De adversaria officina in domum Dei venire,' id est, venire supplicem. *Cerda.*

Sanctum mihi nomen] Si *sanctum* simpliciter accipiat, leve est nomen. Ergo *sanctum*, ut *leges sanctas* dicimus, id est, firmas, a sanciendo. *Servius.*

383 *Arma rogo*] Hic distinguendum, ut cui petat non dicat; sed relinquat intelligi, ne fœde apud maritum et amorem suum circa Anchisem memoret et susceptum de adulterio filium. *Idem.*

Genetrix nato: te filia Nerei] Hoc est, soles hoc præstare matribus; et dicit Thetidem quæ Achilli arma impetravit: et bonis utitur comparationibus dicendo *filia Nerei*, cum ipsa Jovis sit filia. Item uxor *Tithonia*, cum sit ipsa Vulcani. *Neri*, autem, pro *Nerei*. Omnia enim quæ in *eis* exeunt hodie, apud majores in *es* exhibant: ut *Nereus Neres: Tydeus Tydes*: et genitivum in *cis* mittebant, ut, *Tydeis, Nereis*. Sed quia plerumque *s* supra in Latinitate detrahitur, remanebat *ei*. Hinc est *filia Nerei, Immitis Achillei*. Item, in Sallustio, 'Ad bellum Persei Macedonicum.' *Idem.*

Genetrix nato] Majorem miserationem movet nominibus necessitudinum, quam movisset nominibus propriis. *Donatus.*

Genetrix] Ex antiquioribus codicibus scribendum *genetrix* media syllaba per *e*, ut alibi monuimus. *Pier.*

Te filia Nerei] In codicibus aliquot antiquis, *Neri* legitur. In nonnullis, *Neres*. Super quo declinatu multa Servius memorat. Priscianus vero in hujusmodi nominibus positam ait dativum pro genitivo. Quare *Nerei* scribendum erit. Sed *Neri* pronuntiare non incongruum, facta synæresi in *e* Græcam diphthongum. *Idem.*

384 *Tithonia conjux*] Aurora pro Memnone. *Servius.*

Tithonis conjux] Nimirum et Quin-

tas Calaber l. II. de pugna Achillis et Memnonis, *τύπτων ἀσπίδας, ὡς Ἡφαιστος ἐπ' ἀμβροσίων κάμει τέχνη.* Germ.

385 *Aspice, qui coëcant populi*] Τὸ αἶθρον: ut præsentem ostenderet necessitatem: dicendo autem *populi*, phantasiam fecit. *Servius.*

Clausis Ferrum acuant portis] Ut ostenderet festinationem: dixit enim superius, 'Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes Tela novant.' *Idem.*

386 *In me*] Artificiose arma petit etiam sibi profutura: Nisi enim subvenis, iterum vulnerabor: nam a Græcis fuerat vulnerata. Unde est, 'Equidem credo mea vulnera restant.' *Idem.*

In me] Junxit personam suam, ut magis moveret. *Donatus.*

387 *Niveis*] Ad exemplum fortasse Homeri, qui suam Junonem sæpissime λευκάλενον. A quo etiam Arnob. l. IV. loquens de Junone, 'Ulnarum nivei, marmoreique candores.' Calp. Flacc. Declam. 2. 'nivea membra.' Nonnus l. XXXI. Dionys. χιονέροι παρῆσι. Eurip. in Aul. λευκὴν δάφνη. Tale illud Horat. 'brachia candidæ Cervici juvenis dabat.' *Cerda.*

388 *Cunctantem*] Scilicet de promissione, quam per amplexum suum immisso amore persolvit. *Servius.*

Cunctantem amplexu molli fovet] In Servii verbis aliquid desideratur: et ut illi etiam suppetias feramus, Nominis Marcellus locum hunc exponens ait *cunctantem, dubitantem*. Quare ita etiam apud Servium legendum crediderim: 'Cunctantem, dubitantem scilicet de promissione.' Deest enim *dubitantem* in Servianis scriptis. *Pier.*

Cunctantem amplexu molli fovet] Videtur hic locus simile aliquid habere cum illo Homeri Il. A. quando Jovem cunctantem inducit in responso faciendo ad Thetidis postulata: τὴν δ' οὕτι προσέφη νεφεληγερέτα ζεὺς, 'Ἄλλ' ἀκέων δὴν ἦστο' θέτις δ' ὡς ἤφατο γόων, 'ὣς ἔχει' ἐμπεφυῖα, καὶ ἦρετο δέβ-

ρον-αἰδῶς. Ut autem hic, *hinc atque hinc diva lacertis*, Epig. νύμφη Νυμφιον ἀμφιχυθεῖσα περίπλοκον ἡδέϊ δαυμῇ. *Germanus.*

Cunctantem amplexu molli fovet] Sic apud Apul. Met. l. v. 'His verbis et amplexibus mollibus decantatus maritus, lacrymasque ejus suis crinibus detergens, facturum spondit.' *Em.*

389 *Acceptit solitam flammam*] Vel quasi maritus, vel alludit ad rem naturalem. Namque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris, quod Venerium officium non nisi calore consistit. Unde est, 'Frigidus in Venerem senior.' *Servius.*

Acceptit solitam flammam] Ostendit plus profuisse, loci, temporis, et personæ observationem quam verba. *Donatus.*

Flammam] Omnia explicant vim amoris, *flamma, medulle, ossa*. Horat. de amore, *torret*. Noster de Didone, *ardet*. Ab Apollon. l. III. amor dicitur οἶλος, *ferus*. Quia videlicet, ἐπὶ κραδίῳ αἰλυμένος αἰθετο λάθρη: sub corde tectus occulte ardebat: et sup. dixerat, βέλος δ' ἐνεδάλετο κόρυϊ: sagitta ardebat in virgine: quæ ἐπὶ κραδίῳ. *Cerda.*

Acceptit solitam flammam: notusque medullas Intravit calor, &c.] Similis amoris descriptio occurrit apud Stat. Achill. II. 104. 'nullo temeratus pectora motu Dirigit totisque novum bibit ossibus ignem. Nec latet hausus amor; sed fax vibrata medullis In vultus atque ora redit, lucemque genarum Tingit, et impulsam tenui sudore pererrat.' et statim: 'Sic variis manifesta notis, palletque, rubetque Flamma recens.' *Emmeness.*

390 *Labefacta per ossa cucurrit*] Si ossa labefecit, quanto magis animum? *Servius.*

Et labefacta per ossa cucurrit] In plerisque codicibus antiquis, *caefacta* legi, sed *labefacta* Servius agnoscit. Quæ phrasia Catulliana est, 'Non si illam rare labefactes munere vestis.' *Pierius.*

391 *Atque olim*] Fere, ut solet : nam non est adverbium temporis. *Servius*.

Atque olim] *Wie bisseweilen*. Est enim olim adverb. omnium horarum. V. N. Plant. Mil. i. 1. *Taubmann*.

Rupta] Hoc Græci *ρήγνυσθαι*. Iliad. xvi. *ὑπερβάλλει αἰθήρ* : et Plut. in caus. Phys. *πυρὶ κεραυνῷ βαγύνει* : et in Lucul. *ἀέρος ἀπορραγέοντος*. Sic et Stat. Theb. i. 'rumpitur æther.' et vii. 'fulmina rupta.' Manil. l. i. 'cælum fulmine ruptum.' Ex Musa Virg. Petronius : 'Vix dum finierat, cum fulgure rupta corusco Intremuit nubes, elisosque abscidit ignes.' *Cer*.

392 *Ignea rima micans*] Id est, fulmen, cujus naturam expressit. Namque nubes vento coactæ plerumque rumpuntur, et ex se fulmen emittunt. Quamvis philosophi fulgura et tonitrua simul exprimi dicant. Sed illud celerius videtur, quia clarum est, tonitrua autem ad aures tardius pervenire. Alii *rima micans*, fulgetram dicunt : ex hoc ad velocitatem amoris, qui momento Vulcanum percussit. *S*.

Ignea rima] A Virgil. clare Plin. ii. 43. 'coruscare igneas nubium rimas.' Manil. l. i. mutavit in verbum, 'Dum nova per cæcam rimantur lumina noctem.' Circumscripsit, credo, idem has igneas rimas per *tenuis flammæ*. Hinc etiam colorem traxit Sardon. i. 11. 'dedit hiantis interregni rima fulgorem.' Pulchro flexu Val. Arg. iv. 'noctem lux dirimit.' *Cer*.

Percurrit lumine nimbos] Ab Lucret. qui l. v. 'et magnum percurrunt murmura cælum.' Ab utroque Propert. ii. 16. 'Vidistin' toto sonitus percurrere cælo?' Noster maluit *nimbos* signate et proprie, non cælum : nam fulmina generantur in nubibus. Itaque Manil. l. i. 'fabricantes fulmina nubes.' *Idem*.

393 *Sensit læta dolis et formæ conscia conjunx*] Intellexit se sola pulchritudine pervertisse mentem mariti. Alii duabus rebus Venerem volunt

maritum adgressum, dolis et pulchritudine ; et volunt melius, 'dolis et formæ conscia,' quam læta ; et *formæ* melius dativo casu quam genitivo. *Servius*.

Sensit læta dolis, &c.] Sapor Homericus Il. xiv. *τὸν δὲ δολοφρονέουσα προσήδα πότνια Ἥρη*. Et Virgilianus in Lucano l. x. 'Quem formæ confisa suæ Cleopatra, sine ullis Tristis adit lacrymis simulatum compta dolorem.' *Cerda*.

394 *Pater*] Qui loco patris Æneæ esset profuturus. *Donatus*.

Æterno amore] Turn. xiii. 8. explicat magno atque immenso, quia Curt. l. iv. 'Ablue corpus illuvie æternisque sordibus squalidum.' Possis etiam ita Lucretium, qui l. i. de Marte amante Venerem, ad quem certe aspiravit Virg. 'in gremium qui sæpe tuum se Rejicit, æterno devinctus vulnere amoris.' *Cerda*.

Devinctus] Hoc sermone ostendit eum posse cuncta concedere. *Serv*.

Æterno devinctus amore] In Romano codice, et in quibusdam aliis perverteribus, *devinctus* legitur, quod amoris proprium est, et vinculum in mysticis significationibus amorem denotat. Neminem enim facilius ad te trahas, et arbitrio colligaris tuo, quam amantem. Poëtæ vero passim amoris laqueos et retia decantant ; ut sæpe apud Lucretium : 'Nam vitare plagas in Amoris ne jaciatur, Non ita difficile est, quam captum retibus ipsis Exire, et validos Veneris perrumpere nodos.' *Pierius*.

Æterno devinctus amore] V. Codd. *devictus amore*, quomodo etiam malit Gifanius, ad illud Lucr. l. i. 'æterno devinctus vulnere amoris.' *Taubm*.

395 *Quid causas petis ex alto*] Mirum : et hoc libenter et solide promittentis ; et utitur argumentatione longe repetita. Est autem de usu dictum, Cicero primo libro ad Brutum, 'Si Pompejus non ex alto peteret, et multis verbis me jam hortat-

retur.' *Servius*.

Quid causas] Ita loquitur, quasi non ipse esset, qui paulo ante cunctabatur. *Donatus*.

Ex alto] Longa circuitione verborum. *Idem*.

Quid causas petis ex alto? fiducia cessit Quo tibi, diva, mei] Legitur utroque loco, quid, ut repetitio sit, 'quid causas petis ex alto? fiducia cessit quid tibi, diva, mei?' Sed quo adverbium secundo loco magis placet. Illud autem, quod est *ex alto* Servius exponit, 'argumentatione longe repetita.' Nonius, 'ex vetusto et antiquo' interpretatur. *Pierius*.

Quid causas petis ex alto] Actius armorum iudicio, ut suggessit mihi D. Giphanius, 'Cnr cætera tam ex alto appetissis dissidia Agamemnon?' *Germanus*.

397 Tum quoque] Sicut nunc: et tum quoque bis audiendum. *Servius*.

Teucros armare] Per *Teucros* Ænean debemus accipere, quia Venus ante ait, 'Arma rogo;' et subiungendo 'Genetrix nato,' per similitudinem significat Ænean. Ergo Poëta aliud dicendo, aliud dedit intelligi. Sane fuisset, in proximo repetitum, decorem addidit. *Idem*.

398 Nec pater omnipotens] Notandum, quod hic Iovem a fatiis separet, cum alibi jungat, ut, 'Sic fata Denm rex Sortitur.' Sed hanc imminutionem malorum dilationem Etrusci libri, primo loco a Jove dicunt posse impetrari, postea fatiis: unde et hic sic ait, 'Nec pater omnipotens, nec fata vetabant.' *Idem*.

Nec pater omnipotens] Non posse penitus subverti, sed posse differri fata, ostendit Poëta. *Donatus*.

Nec fata vetabant Stare] Atqui supra ait, debita. Sed sciendum secundum aruspiciæ libros et sacra Acherontia, quæ Tages composuisse dicitur, fata decem annis quadam ratione differri: quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. Ergo non est con-

trarium: nam fata differuntur tantum, nunquam penitus immutantur: quod etiam Juno dicit, ut, 'Atque immota manet fatiis Lavinia conjux; At trahere, atque moram tantis licet addere rebus.' *Servius*.

400 Si bellare paras] Quia dixerat, 'In me excidiumque meorum.' Quidam hunc sensum illi jungunt, 'abstiste precando Viribus indubitare tuis.' cætera enim per parenthesis dicta sunt. *Idem*.

Si bellare paras] Non dubium, quin hæc respiciant Homericam Venerem, quæ inter arma, ut Juno et Pallas. De armata Venere exstat Epigram. Leonidæ Anthol. l. iv. Ἀρεὸς ἔντεα ταῦτα τίλως χάριν δὲ Κυθήρεια ἔνδεδυσαι, κενεὸν τοῦτο φέρουσα βάρος; Αὐτὸν Ἀρη γυμνὴ γὰρ ἀπόπλισας· εἰ δὲ λείλειπται καὶ θεὸς, ἀνθρώποις ὄπλα μάρτην ἐπάγει: Cujus (obsecro) gratia, o Venus, Martis arma hæc Induisti, ferens inane hoc pondus? Nuda enim cum esses Martem ipsum vicisti. Si itaque victus Deus, frustra in homines arma geris. Cerda.

401 Quicquid in arte mea possum promittere curæ] Quicquid in me curæ est, id est, officii et sollicitudinis. *Servius*.

402 Ferro] Ad robur pertinet. *Don*.

Liquido electro] Aut liquefacto aut puro: et secundum Plinium in naturali historia, sunt tria electri genera: unum ex arboribus, quod succinum dicitur: aliud quod naturaliter invenitur: tertium quod fit de tribus partibus auri et una argenti: quas partes etiam si naturam resolvas, invenies manifestas. Unde errant qui dicunt melius esse naturale. Electri autem natura probatur veneno; quo recepto, et stridorem emittit, et varios ad similitudinem arcus cælestis reddit colores. Et ad lumina in convivio clarius auro et argento lucet. *Servius*.

Liquidove potest electro] Potestur omnino in codicibus aliquot antiquis reperitur. Et in aliquot etiam dicitur

ultimæ literæ abrase sunt. In Romano tamen, et in quibusdam aliis codicibus, ipsa vetustate venerabilibus, *potest* habetur. Quod magis placeat, ut duo declinemus evitanda: *potestur* illud post Lucretiana tempora jam obsoletum, et primam in dictione *electro* correptam, quæ natura longa est: ut, 'sudant electra myricæ,' *ἤλεκτρον* enim Græce per η vocalem, omnium porro consensu longam, scribitur. *Pierius*.

Liquidove potest electro] *Διαπεργγεῖ ἤλεκτρον*. Pollicetur e ferri electricque temperatura, arma firma et splendida. Est autem *electrum* auri argenticque mixtura quædam, ut Plinio et Pansaniæ videtur, quinta argenti portione commista. Tertull. Advers. Hermogen. c. 25. 'Electrum ex auro et argento fœderatum.' Utitur et infra, vs. 624. et in Ceiri: 'Dives corallo fragili, ac electro lacrimoso:' ita enim ibi Josephus Scaliger restituit. Servius tria genera electri facit: quem vide. Cæterum variat hic lectio. Politianus quidem Miscell. c. 71. et Fabricius et H. Stephanus in Schediasmat. Virgil. et plusculi Codd. MSS. hanc propugnant. Contra Erythræus, auctoritate Nonii, Prisciani, et vett. quorundam Codicum, legit: 'liquidove potestur electro.' proque ista lectione tanquam pro aris et focis pugnat: quæ quidem nec Lambino nec Pimponio improbata fuit. Neque obstat ajunt modulum Syllabæ in *ἤλεκτρον*: cum Latinis nulla sit religio, interdum a quantitate Græcorum discedere. Esse etiam, qui Creticum hic agnoscant. Ajunt præterea, Poëtam de industria antiquum sermonem dedisse Vulcano; exemplo Jovis et Junonis, quorum ille *fuit*, hæc *confieri* Æn. x. et iv. dixerit, &c. *Taubmann*.

Electro] Ad pulchritudinem. Sed armorum splendor vehementer arcet hostes. *Donatus*.

403 *Animæque valent*] Fabricia Vul-

cani duobus constat, ventis et flatu: hic ergo *animæ* pro spiritu quo fabriles folles inflari solent, id est, ventis, ἀπὸ τῶν ἀνέμων. Horatius, 'Impellant animæ lintea Thraciæ.' Ude *anima* dicitur, quæ secundum aliquos ventus est: ut, 'Atque in ventos vita recessit.' *Servius*.

Animæ] Ventis, quibus ignis animatur. *Donatus*.

Animæ] Ventis, quibus ignis e foliis animatur. *Animæ* enim ventis attributæ sunt. Arnobius: 'Nunquid suas animas expiraverunt venti?' Lucret. l. v. 'ventorum secundas animas' dixit. Hinc perbelle 'vesti inanimæ expirare,' ab Apul. dicuntur: nec abit fortasse alterum Arnobii: 'Emortuis flaminibus neque cælum coarctatur in nubila.' Vide J. Meurs. Crit. Arnob. l. 2. *Taubmann*.

Absiste precando] Hac forma Liv. 'absistere obsidendo.' Ut vero cum infinito, 'absiste indubitare,' ita in vi. 'absiste moveri.' Phæd. in fabell. 'timere absistite.' *Cerda*.

404 *Viribus indubitare tuis*] Id est dubitare; nam in vacat; et hoc dicit, Precum nimietas postulationis significat dubitationem. Sane *indubitare* quis ante hunc? *Servius*.

Viribus indubitare tuis] Desine, me rogando, ostendere, te diffidere tuæ apud me auctoritati. Non enim verum est (ait Scalig. iv. 16.) quod dixit Servius, in vacare. Anger enim, ut *infractum*. Quærit tamen Servius, quis ante Virgil. ita locutus sit. *Taub*.

Ea verba locutus] Quidam humiliter dictum accipiunt. *Servius*.

405 *Optatos dedit amplexus*] Quales hi essent, explicat Claud. Magn. 'Cytherea maritum Sponte rapit, cælique toros imitata priores Pectora lascivo flatu Mavortia nectit.' Lege Agell. ix. 10. *Cerda*.

Placidum] In Æn. iv. 'placidam quietem.' A Bacchilide, *σῶμνος ἡ ἀλφειῶν*. Cum toto hoc Virgilii cum consentaneus locus Stæti Theb. iii.

ubi Venus Martem supplex aggreditur; ille vincitur lenocinio sermonis, atque etiam in amplexus ruit. *Idem.*

406 *Conjugis infusus gremio*] Hoc est, ante concubuit, et sic quievit. Probus vero et Carminius propter sensum cacephaton, *infusum* legunt, ut sit sensus, Dormiit cum conjugē dormiente, id est, petiit soporem *infusum*, etiam conjugis e gremio. Alii *infusus* legunt, ut significetur coisse illos, et sic sopitos, et volunt esse *emphasin coitus*, nam *infusum gremio soporem* nihil esse dicunt: multi autem cacephaton accipiunt; ne duo epitheta videantur, *placidum* et *infusum*. Alii figurate accipiunt *placidum per membra*, pro eo, quod est placidum membris. *Servius.*

Conjugis infusus gremio] Sunt codices admodum veteres, in quibus *infusum* legitur, quod non æque placet. *Pierius.*

Infusus] Bene: quem scil. amoris calor liquefecerat. Ita Ge. II. de Jove pluvio: 'fœcundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ descendit.' *Taubmann.*

Gremio] Intelligimus *gremium*, non solum sedentis sinum, verum etiam quicquid homini ad requiem præstiterit locum: ita alibi, 'Et fotum gremio Dea tollit in altos,' &c. *Donatus.*

Per membra] Potest ambiguum videri, Vulcani an Veneris. *Servius.*

407 *Inde, ubi*] Scalig. Poët. II. 6. et v. 6. *Taubmann.*

Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ, &c.] Similiter supra Æn. II. 268. 'Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris Incipit, et dono divum gratisima serpit.' Ad quem locum vide quæ de noctis et diei divisione *Servius*. Addo hic *Censorinum* De die natali in fine cap. 23. et 24. *Emmeness.*

Prima quies, &c.] Ita vocat somnum usque ad mediam noctem. De *Juliano* ait *Ammian.* I. XVI. solitum surgere, cum esset in bello, 'nocte

dimidiata.' *Integram* noctem suis militibus dormire non permittebat *Annibal*, de quo *Sil.* I. XII. 'Pænus ut ad somnos vix totam cursibus actæ Indulsit publi noctem.' Est in *Stat. Theb.* I. 'vix lucis spatio, vix noctis abactæ.' *Cerda.*

408 *Curriculo*] Tempore modo: alias loco, alias officio. *Cicero* in oratore, pro loci spatio: 'Hæc sunt curricula ac spacia multiplicium variorumque verborum.' Et multi sic distinguunt: 'Inde ubi prima quies, medio jam noctis abactæ, *Curriculo* expulerat somnum, cum fœmina primam, Cui tolerare colo vitam, tenuisque *Minerva* impositum:' nam, 'quies curriculo expulerat somnum cum pene,' nihil est: quid enim est quies, nisi somnus? aut ut sit aliquid, non est abstemia matrona illa dum surgit, quia festinat maxime: aut 'tolerare colo vitam, tenuisque *Minerva* Impositam:' et hic distinguitur; quid enim est 'Impositum cinerem?' cum illud sit pulchrius, cui castitas imposuit lanificio tolerare vitam, ut sequatur, 'cinerem et sopitos suscitât ignes,' ut alibi, 'et sopitas ignibus aras Excitat.' *Servius.*

Cum femina primum, Cui tolerare colo vitam tenuisque Minerva] Quia sequitur inferius, 'Haud secus ignipotens,' crediderunt nonnulli *ceu femina* legendum. Sed enim codices plerique veteres, cum iis qui apud me sunt, cum, non *ceu* legunt: spectat enim comparatio ad tempus etiam antelucanum, quod et *Volcanalia* nuncupant: quare addit, 'nec tempore segnior illo.' Sed hoc utcunque placeat, non laboro. Quod vero super, 'tenuisque *Minerva*,' tam multa congerantur ab interpretibus, in loci hujus expositionem excogitata, aliter nonnulli codices admodum antiqui legunt, ubi 'calathisque *Minervæ*' habetur. Sed enim 'tenuisque *Minerva* in Romano codice est, in Mediceo, et aliis quibusdam; eamque lectio-

nem agnoscunt Arus. Messus, et Priscianus. *Pierius*.

Quam femina] Ita MSS. et H. Steph. et Turneb. leg. quod et Fabric. probat, et Interpretes Terentii. Porro hanc mire elegantem ethopœiam et œconomiam in femina panpere et industria notat et Scalig. III. 2. *Taubm.*

Cum femina] Petita proculdubio comparatio ab Apollon. Arg. III. ubi postquam descripsit sollicitos Medæe amores, continuo subjicit: 'Ὡς δὲ γυνὴ μαλερῷ πυρὶ κάρφεια χεῦατο δαλῶ Χερνήτης, τῆπερ ταλασθία ἔργα μέμηλεν, Ὡς κεν ὑπερφύον νύκτωρ σέλας ἐντύναιτο Ἀγχι μάλ' ἐγρομένη' τὸ δ' ἀθέσφατον ἐξ ὀλίγοιο δαλοῦ ἀνεγρόμενον σὺν κάρφεια πᾶν' ἀμαθόνει: *Non aliter quam mulier candenti ab igne stipulas injicit titioni Paupercula, cui lanaria res curæ est, Ut familiarem noctu ignem excitare possit Ocyus surgens: illeque plurimus ex parvo Torre suscitatus stipulas omnes consumit.* Ita et Terent. Heaut. II. 3. inducit pudicam feminam, occupatam 'ad lanam, textentem telam studiose.' *Cerda*.

409 *Colo*] Hunc sequimur: nam *hujus coli* dicimus, non ut Statius, *hujus colus*. *Servius*.

Tenuique Minerva] Non filo tenui, id est, subtili artificio, sed parvo pretio lanificii, id est, tenniter et exiliter victum præbente. Et alii hic distinguunt, et subadiungunt *mos est*, aut, *placet*: ut sit sensus, 'Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva mos est,' vel 'placet:' et sic inferunt: 'Impositum cinerem et sopitos suscitatur ignes.' Ut contra Horatius, 'Incedis per ignes suppositos cineri doloso.' Alii sic legunt, *tenuique Minerva Impositum*: quasi fato datum, hoc est, cui hæc est fataliter data necessitas. *Servius*.

Tolerare colo vitam, &c.] Mulier, quæ vitam lana et colo sustinet, *χερνήτης* dicitur ab Apollon. superiore Nota, atque etiam ab Hom. II. XII. versibus huc aptandis, ut quos po-

tuit Virg. respicere. 'Ἄλλ' ἔχον, ὥστε τάλαντα γυνὴ χερνήτης ἀληθής, ἥτε σταθμὸν ἔχουσα, καὶ εἰρίαν ἀμφὶς ἐνέουσι Ἰσδφουο', ἢνα πασιπὼν ἀεικέα μισθὸς ἔσται: *Sed habebant se, ut mulier pauper et iusta lances tenens, Quæ pondus habet, et lanam utrinque appendit Esquians, ut liberis tenuem mercedem ferat:* ubi γυνὴ χερνήτης est mulier quæ nendo victum quaerit, ἀπὸ τῆς χειρὸς, et τοῦ νείω. Pollux enim, νείω, κλάβω, et στρέφω æquabiliter dixit de lanificio. Itaque, χερνήτης est in femina, quod in viro χειρόβιος. Suid. χειρόβιος, οἱ ἐκ χειρῶν ζῶντες, καὶ ταῖς τέχναις προσκαθήμενοι. *Cerda*.

Tolerare] Hoc verbo tennitas et parsimonia Lucretio sæpius notatur. Ita Gr. διακαρτερεῖν est se quoquo modo sustentare. Ita Cæsar, 'equos exiguo pabulo et corpora militum radicibus quibusdam tolerari,' dixit. Sic 'tenuis Minerva' hic merito dicitur ars lanificii, quæ non valde quæstuenta est, ut notat Turneb. XI. 22. et XXVI. 30. Græcis etiam τελασθία, lanificium est: a τὰς, suffero et exantlo labores. Terent. Andr. 'Primum hæc vitam parce ac duriter Agebat, lana ac tela victum quaeritans.' *Taubmann*.

410 *Cinerem et sopitos*] Τὸ ἐξ ἐξηγητικῶς. *Cinerem*, qui sunt ignes sopiti, ἀναζωπυρεῖ. *Idem*.

411 *Noctem addens operi*] Per transitum ostendit noctem esse partem diei. *Servius*.

Noctem addens operi] Annectit German. illud Julii Civil. III. 'Quo properans noctem diei conjunxerat, neque iter intermiserat.' Et quidem in re Virg. Apollon. Arg. IV. κλωστήρα γυνὴ ταλαεργὸς ἐλίσσει Ἑννεχίη: *Mulier fusum versat laboriosa ac nocturna.* *Cerda*.

Famulas] Pro manibus accipiamus, quibus vice famularum utuntur pauperiores, quibus ad comparandas famulas pecunia non est. *Donatus*.

412 *Exercet penso*] Fatigat. Te-

rentius, 'Primo hæc vitam parce ac duriter agebat.' Hinc ergo traxit Virgilius ut diceret, 'castum ut servare cubile Conjugis;' id est, ne cogatur propter paupertatem pudorem deserere. *Servius.*

Castum ut servare cubile possit] Vult Serv. sententiam ductam ab illo Tarent. 'Primo hæc vitam parce ac duriter agebat.' Nam similiter Virg. repræsentat in sua femina tennem vitam ad servandam castitatem. Sed Germano visum, sumi ab Eurip. qui in Helen. ἀκέραον ὡς σώσαιμι Μενέλεω λέχος: *purum ut servarem Menelai lectum.* Apud eundem Clytæmnestra ad Agamemnonem, σώζουσα λέκτρον. Et quidem Juven. Sat. vi. lanificium castis feminis attribuit. Ejus versus sunt: 'Præstabat castas humilis fortuna Latinas Quondam, nec vitiiis contingi parva sinebant Tecta, labor, somnique breves, et vellere Thüscō Vexatæ duræque manus.' *Cerda.*

413 Parvos educere natos] Vidisti jam in præmissis: *ἵνα παισὶν ἀεικέλα μισθὸν ἔρηται.* Apollon. l. iv. inducit feminam insudantem lanificio, quod habeat ὀφρατὰ τέκνα, viduos liberos, marito mortuo, *Idem.*

414 Ignipotens] Vulcanus, ut diximus, ignis est: et dictus Vulcanus quasi Volicanus, quod per aërem volat. Ignis enim e nubibus nascitur. Unde etiam Homerus dicit enim de aëre præcipitatum in terras, quod omne fulmen de aëre cadit: quod quia crebro in Lemnum insulam jactitur, ideo in eam dicitur cecidisse Vulcanus. Claudus autem dicitur, quia per naturam nunquam rectus est ignis. *Servius.*

Ignipotens] Ut dicitur Mulciber a mulcendo ferro, ita Ignipotens a domando illo; potens enim ignis in danda materiam. *Cerda.*

Nec tempore segnior illo] Bene comparationis similitudini duo reddidit, festinationem et industriam. *Servius.*

415 Mollibus e stratis] Lucret. l. iv.

Delph. et Var. Clas.

'lecti mollia strata.' Hom. Odys. xx. ἐν λέκτροισι μαλακοῖσι. Sed cum Virg. *surgit*, respectum ad illud Odys. xxi. ὄπρ' οὐδ' Ὀδυσσεὺς εὐνῆς ἐκ μαλακῆς: *surrexit Ulysses ex molli cubili.* *Cerda.*

Opera ad fabrilis surgit] Dura: et ex contrariis epithetis fecit ornatum, dicens, 'Mollibus e stratis surrexit ad opera fabrilis.' *Servius.*

416 Insula Sicanium juxta latus Æoliamque Erigitur Liparen] Physiologia est cur Vulcanus in his locis officinam habere fingatur inter Ætnam et Liparen: scilicet propter ignem et ventos, quæ apta sunt fabris. *Æoliam* autem *Liparen* ideo, quia nua est de illis septem insulis, quibus Æolus imperavit. *Idem.*

Insula Sicanium, &c.] Ptolemæo et Abrahamo ipsissima est *Hiera*, quæ hodie *Vulcania*, et a Plinio *Therasia* etiam dicitur. Verba ejus iii. 9. 'Inter hanc (Liparen) et Siciliam altera, antea Therasia appellata, nunc Hiera, quia sacra Vulcano est, colle in ea nocturnas evomente flammas.' Itaque ideo *Hiera*, quia Vulcano *ἱερά*. Sumpsit Plin. ab Aristot. Met. ii. 8. ubi ait, hanc insulam unam esse ex Æoliis, et solitam in ea intumescere partem terræ, quo tumore disrupta, ἐξῆλθε πνεῦμα πολὺ, καὶ τὸν φέφαλον καὶ τὸν τέφραν ἀνέγεκε: *multum spiritus prodiit, qui scintillam cineremque sustulit.* Et addit: καὶ τὴν τε Λιπαρῶν πόλιν, ὅσων οὐ πόρρω, πᾶσαν κατετέφρωσε: *Urbem Liparæorum vicinam universam cinere obruit.* Hæc ergo ratio, cur ea insula dicatur officina Vulcani. De altera etiam Hiera, quæ sita ad Lilybæum, vide Indicem Abrahami. *Cerda.*

Insula Sicanium, &c.] J. C. Scalig. v. 3. cum officina Vulcani Homérica, quam ille Iliad. xviii. stultissime (ut ait) in cælo facit, componit nostram, eamque *cælestem* vocat: cum divinis sit descripta verbis; Homérica vero plebejis. Una autem Vulcaniarum

Virg.

10 E

insularum nomine *Hiera* describitur, quæ sacra Vulcano est, colle inibi nocturnas evomente flammæ. Turneb. xxvi. Alii eam intelligunt, quam vulgus hodieque *Bulcam* vocat. *Taub.*

417 *Fumantibus ardua saxis*] De his locis, (Lemno inquam,) ubi etiam Vulcani officina, Valer. Arg. ii. 'Ventum erat ad rupem, cuius pendentia nigris Fumant saxa jugis, coquiturque vaporibus aër.' Ait *ardua*, quod in *Æn.* vi. dixerat, 'Cyclopum educta caminis.' Et Eurip. in *Elect.* *Κυκλώπειδ' ὀβριδία τέλχεα: Cyclopea αἶρια μάνια.* Cerda.

418 *Quam subter specus*] In vetustis aliquot exemplaribus, *quam subtus* habetur. *Pierius.*

Cyclopum exesa caminis] *Exesa* ad usum caminorum, qui sunt Cyclopum: an *caminis exesa*, pro ignibus *exesa*? *Servius.*

Cyclopum] Ex veterum opinione. Plin. vii. 56. 'Fabricam ferrariam invenere Cyclopes.' Cerda.

419 *Antra Ætnæa tonant*] Magnitudinem ictuum ostendit, quibus etiam vicini montes resultabant: aut certe *Ætnæa* quasi *Ætnæ* dixit. *Servius.*

Antra Ætnæa] Cave fallaris; non in *Ætna* officina Vulcani, sed in *Hiera*, ut explicui: nam *Ætna* in ipsa est Sicilia; *Hiera* extra illam. Igitur *antra Ætnæa*, vel ex necessitate, cum *Ætna* Siciliæ, ad eum modum quo Sidonius ad Felicem, 'Vulcaniam Lipare.' et inf. 'Ætnæi Cyclopes.' et Callimach. Hymn. Dianæ Cyclopas Vulcani ministros constituit *ῥῆσιν ἐν Λιπαρῶν*: vel potius 'antra Ætnæa,' id est, vasta et magna. Quicquid enim magni, dictum olim *Ætnæum*. Cerda.

Tonant] Nam ictus malleorum in incudibus instar tonitru. Stat. Silv. iii. 'Non tam grande sonat (lego, *tonat*) motis incudibus Ætna, Cum Brontes, Steropesque ferit; nec major ab antris Lemniacis fragor est, ubi flammeus Ægida cælat Mulciber.'

Nam Valer. Arg. iv. 'Et tonat afflicta semper domus ignea massa.' Scio in aliis esse *sono*; nam Callimach. Hym. Dian. loquens de Cyclopi. *δοῦπον ἐκμονος ἡχῆσαντος, στρεπίκων ὀνάντης incudis*: et Oppian. Hal. v. *ἄμμοσι δυσκελάδοις*. Sed cum Stat. videatur pergere ad Virg. placuit legere *tonat*, non *sonat*. Apollon. l. iv. de incendibus Vulcani ferreis hoc flexu, *στιβάρῃσιν ἀράσσοντα τυτίδεσσιν: durissimis tunduntur malleis*. Iterum: *σκληρῶν τυτίδων*. Claud. iii. Hon. 'Ignifluisque gemit Lipare fumosa cavernis:' et Eutrop. ii. 'multisque gemunt incudibus æra.' Sic Virg. statim *gemitum*. Cerda.

420 *Auditi referunt gemitum*] Et hoc breviter significavit, id est, referentes gemitus audiuntur; non enim prius audiuntur, et postea referunt gemitus: potest et bis intelligi, audire eos primum cum eduntur, postea per Echo cum venerunt in eos locos, ex quibus repulsi vocis imaginem referunt. *Servius.*

421 *Stricturæ Chalybum*] *Strictura* est terra ferri in massam coacta. Chalybes autem proprie populi sunt, apud quos nascitur ferrum: ut ipse, 'At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus Castorea.' unde modo *Chalybum* posuit *stricturas*, pro ferri massis. *Idem.*

Stricturæ Chalybum] 'Strictura,' inquit Servius, 'est terra ferri in massam coacta.' Nonius Marcellus locum hunc citat, exponitque, 'Stricturæ sunt scintillæ.' A *stringenda* vero *acie* vocabulum *stricturis* impositum ait Plinius libro xxxiv. *Pierius.*

Stricturæ, &c.] Vel scintillas erumpentes. Nam Nonius: 'Stricturæ dicuntur proprie scintillæ, quæ de ferro ferventi exeunt.' Rotilius Itiner. i. 'Non Biturix largo potior strictura camino.' Dicitur certe strictura etiam extra ignem. Nam Plin. xxxiv. 14. 'Stricturæ vocantur hæ

omnes, quod non in aliis metallis, a stringenda acie vocabulo imposito.' Corrige Plinium ab Isidoro, 'stringendo apte vocabulo imposito.' Persius etiam 'venas ferri stringere' dixit Sat. II. Demum Glossæ: *stringens, μέταλλον*. Sed mitto rem Grammaticam. Velim notes locum Nonni I. XXII. in quo multa similitudo cum Virgiliano: *Ὡς δ' ὅτε χαλκείων τις ἐπ' ἄκμονι χαλκὸν ἐλαύνων Ἀκαμάτω βαυστήρι περίβρομον ἦχον ἰάλλει Τόπτων γαστέρα μέδρον' ἀποθρόσκουσι δὲ πολλοὶ Ἀλλόμενοι σπινθήρες ἀρασσαμένοιο σιδήρου, ἠέρα θερμαίνοντες*. Ut vero cum *faber quispiam in incude ferrum tenuans Indefesso malleo igne stridentem sonitum emittit Percutiens vicinam massam candentem: exsiliunt vero multæ Salientes scintille pulsati ferri, Quæ ærem calefaciunt*. Cerda.

Anhelat] Ita Claud. Rapt. I. de Phlegethonte ignito amne, 'Vorticibus anhelat.' Pulchre Stat. Theb. IX. 'omnis anhelat Unda nefas.' Et Epig. I. III. *ἄσθμα πυρός, ignis anhelatum*. Pers. Sat. V. 'anhelanti coquitur dum massa camino.' *Idem*.

423 *Hoc tunc*] Id est, huc tunc: et *hoc* pro *huc* posuit, secundum antiquum morem. Nam antea *hoc*, adverbium loci fuit, quod nunc abolevit. Nam crebro in antiquis lectionibus invenitur, sicut in epistolis probat Verrius Flaccus, exemplis, auctoritate, ratione; dicens in adverbii pro *h*, o plerumque majores ponere consuetos: et sic pro *huc*, *hoc* veteres dicere solebant: sicut pro *illic*, *illo* dicimus. Unde etiam *hoc*, o longum esse apparet, sicut *illo*, quod pro *illuc* ponitur. *Servius*.

Huc tunc ignipotens] *Huc* quidem in plerisque vulgatis codicibus habetur: sed plerique veteres *hoc* legunt, quod *Servius* agnoscit pro *huc* positum. Circumfertur vero Epitaphium, quod extat Capnæ, in quo de more hujusmodi scriptum sit: INFERRI HOC NON LICET NISI QUORVM NOMINA SCRIPTA SVNT ET QUIBVSVS CAVERO. *Pierius*.

Hoc] Notat *Servius*. dictum olim *hoc* pro *huc*, et *illo* pro *illuc*. In inscriptionibus *hoc* frequentissimum: in quibus sæpe *consoles, faciendum, Hercoli, moltati sont, pro, consules, faciendum, Herculi, multati sunt*. Consule inscriptiones *Smettii* et *Gruteri*. Sed quidem in libro *Colaſii* scriptum *hoc* loco *huc*, non *hoc*, attestatur *Ursinus*. *Cerda*.

424 *Ferrum exercebant*] (*Economia. Servius*).

Ferrum exercebant] Ita *Thetis* apud *Hom.* II. XVIII. *Vulcanum* adiret: *Τὸν δ' εὖρ' ἰδρώοντα, ἐλίσσόμενον περὶ φύσας*: *Hunc invenit sudantem, motantem se circa folles*. Et nota voculam *ferrum*. Itaque mirum quod scribit *Pansan.* *Corinth.* ubi ait, juxta templum *Cephissi* esse caput *Medusæ λίθου, e lapide*: et tamen adjicit, *Κυκλάπων φασὶν εἶναι καὶ τοῦτο ἔργον*: *Dictum opus hoc esse Cyclopum*. *Ibidem* quoque meminit muri facti a *Cyclopi*bus. Itaque illi fuere opifices in duplici distinctissima materia. *Cerda*.

425 *Brontesque, &c.*] Quid facturi sint ex nominibus docet. Nam *Brontes* a tonitru dictus est, ἀπὸ τῆς βροντῆς. *Steropes*, a fulgetra, ἀπὸ τῆς στεροπῆς. *Pyracmon* vero, qui nunquam a calenti incende discedit, ἀπὸ τοῦ πυρός καὶ τοῦ ἄκμονος. Nam πῦρ ignis est, ἄκμων incus. *Servius*.

Nudus membra] Per hunc etiam cæteros nudos fuisse significat. *Idem*.

426 *Informatum*] In quandam formam designatum et compositum. Dicit autem in fulmine partem non perfectam, partem jam politam fuisse. *Idem*.

Informatum] *Κεραυὸν ὑποτετυπωμένον*, prima et rudi quadam forma fulmini inducta. *Informare* enim et *deformare* pictoriæ aut statuariæ sunt vocabula. Et *informatio, σκιογραφία* est. *Taubmann*.

Manibus] Deest in, ut sit, in manibus. *Servius*.

427 *Toto genitor quæ plurima cælo*]

Toto cælo, id est, ab omni parte cæli. Num dicunt physici de sexdecim partibus cæli jaci fulmina. *Quæ* autem, pro qualia: ut, 'Hunc ego te, Euryale, aspicio?' id est, talem. Ergo hoc dicit, *Faciebant fulmen* in eorum similitudinem, quæ Jupiter jacet toto cælo, hoc est, diversis partibus cæli, scilicet sexdecim. *Idem*.

Toto gen. quæ, &c.] Respondet illi Gr. *ὅλὰ τε πᾶλλά*. Neque vero semper casus ad canopem Grammat. casui responderet: ita hic, *Fulmen, quæ*. Taubmann.

428 *Dejicit*] Quibusdam videtur humiliter dictum: alii *de* pro valde accipiunt; sicut diximus *deamo* pro valde amo. *Servius*.

Dejicit] Antiqua aliquot exemplaria *deicit*, unico i, legunt; longe vero plura *dejecit*, pene ultima correpta: eaque dictio præsentī tempore pluribus locis ita scripta, *dejecio dejecis*, non *deicio*, scribi aliquando solitum ostendit: ac de mutatione quidem literæ i in e, satis superius disputatum. Hoc vero loco Non. Marcellus *dejecit, mittit* interpretatur. *Pierius*.

Pars imperfecta manebat] Apollonius Arg. l. i. unum radium defuisse ait: at noster sic divinitus: itaque addit, 'Fulgores nunc terrificos sonitumque metumque Miscebant operi:' et alia incomparabilia. Philosophice etiam tria fulmini attribuit pro substantia; *imbrem, nubem, ignem*: id est, aquam, aërem, ignem. Non enim excuti potest, nisi a frigido et humido fulmen, quod calidum et siccum est: neque sine impetu erit, et loco; idcirco aërem dedit. Addit præterea *τὰ Ἰδα, fulgores*, id est, *ἀστράς*: eosque *terrificos, &c.* Scalig. Poët. v. 6. et 3. *Taub.*

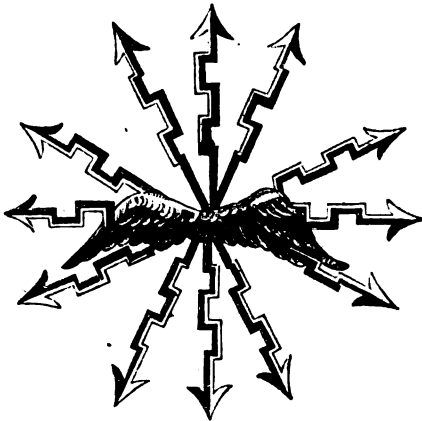
429 *Tris imbris torti radios, tris nubis aquosæ* Addiderant, &c.] Constricti et coacti in grandinem. Statius, 'sico quos asper hiatu Præsolidat Boreas.' Et sciendum, hoc eum velle ostendere, toto anno jaci fulmen;

nam per has periphrases, tempora ostendit anni totius, quæ et quatuor esse et ternos menses habere manifestum est. Unde dicit, *Tris imbris torti radios*; hoc est, grandinis, quæ abundat per hiemem: *Tris nubis aquosæ*; hoc est, veris, quo tempore nimis sunt pluviae: ut, 'et ruit imbriferum ver.' *Rutuli tris ignis*; hoc est, æstatis. *Et utitis austri*; id est, autumnī, quo ventorum crebra sunt flamina. Et prudenter his omnibus naturam exprimit fulminis: quod necesse est ut per nubes nascatur et ventos: nam alibi ait, 'Fulminis adflavit ventis et contigit igni.' Et bene in materiam fulminis vertit ea ex quibus fulmen nascitur; nubem, imbrem, ventum: nam, ut physici volunt, cum nubes ventis vehementer agitatae sunt, sic incalescunt ut accendantur. Sane fulmen triplici præditum potestate est: est ostentatorium, peremptorium, præsagium: ostentatorium est, quo terror incutitur, ut, 'Fulgores nunc horribiles, sonitumque metumque.' At cum dicit, 'flamisque sequacibus iras,' peremptorium docet. Præsagi autem sic meminit, 'Tertius ille hominum Divumque interpres Asylas, Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent, Et linguae volucrum, et præsagi fulminis ignes.' Nonnulli vero manubias fulminis his numinibus, id est, Iovi, Iunoni, Marti, et Austro vento adserunt attributas; quod hoc loco ostendunt: nam cum dicit, 'Tris imbris torti radios,' Iovem significasse intelligitur; cum vero, 'tris nubis aquosæ,' Innonem intelligit; cum, 'rutuli tris ignis,' Martem; et sic adjectum 'alitis Austri,' venti. Alii ideo ternorum radiorum volunt mentionem factam, quia fulmen trisulcum est: aut enim afflat, aut incendit, aut dissipat. et 'imbris torti radios,' pro, tortos radios; *torti* autem, elementis; et hoc verbo frequenter utitur, quotiens vim aliquam vult exprimere, ut, 'Torquet

aquosam hyemem:’ et, ‘an te, genitor, cum fulmina torques.’ *Servius*.

Tris imbris, &c.] Multa hic Serv. quæ mihi vehementer displicent; et quæ scribit Julius Scal. tractans hunc locum, etiam respuo. Ego puto, illam esse veram sententiam, quæ majore consecutione adhæret verbis Poëtæ, ac proinde sic explico. Solent torqueri fulmina, vel *grandinante celo*, vel *ruentibus magnis pluviis*, vel *aëre æstuante*, vel *ventis flantibus*. Grandinam intelligo per *imbrem tortum*, in quo tantum consentio cum Servio: nam, quæ de hieme ait, omnino errat:

pluviam immensam, per *aquosam nubem*: æstuantem aërem, per *ignem*: flatus ventorum agnosco in *Austro*; hic enim ventus præ aliis positus *kar’ ἔτοχης*, nam eo flante, pertinaciores esse solent tempestates. Ergo, compingit Poëta hoc Jovis fulmen, formatque illud partibus, ut det huic Deo fulmen, quod jaculetur hac quaduplici tempestatum opportunitate. Unicuique autem parti assignat tres cuspides, ut omnes sint duodecim, hoc typo, quem tibi ex antiquis marmoribus subjicio.

Si quis quærat, cūr Poëtæ semper faciant radium Jovis trisculm, intelligat nullam esse aliam rationem, quam celeritatem cadentis fulminis una cum vibratione: ita enim celeriter rotatur, ut triplex in aëre appareat vibratio: sic Poëtæ linguas serpentum dicunt trisulcas. Si quis rationes alias quærat, adeat quæ scripsit Hadr. Junius Animadvers. v. 19. Qui volunt novem tantum cuspides dari a Virg. huic fulmini, videntur non satis consequenter loqui. *Cerda*.

Imbris torti] Accipio de grandine, secutus Servium, et vim vocis. Lapidem enim dicuntur torqueri, ut et

tela omnia. Hor. Epist. ii. 2. ‘torquet nunc lapidem.’ Atqui Claud. Cons. Manl. grandinem vocat saxa, eo versu, ‘Quis trahat imbriferas nubes? qui saxa creantur Grandinis? unde rigor nivibus.’ Itaque *tortus imber*, erit imber saxens qui torquetur. Quod Soph. Antig. *πυρὶ παλτρῷ*, a vibratione, qua fulmen torquetur. Et Pind. Pyth. i. *αλκυονίδας κεραυνόν*: nam cuspidata quoque torquentur; sic de telo, hasta, sagittis aliis. *Idem*.

Nubis aquosæ] Alibi: ‘Torquet aquosam hiemem.’ Ad hoc fortasse genus fulminis alludit Calab. l. iv. ubi Juppiter vocatur *ἀργυρεαύρος*: quasi ‘qui utatur albente fulmine.’ *Id.*

430 *Addiderant*] A Virg. Ovid. Met. l. iiii. nam in fabrica fulminis, 'Est aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopium Sævitæ flammæque minus, minus addidit iræ.' *Cerda.*

Rutuli] Claud. Cons. Manl. 'quæ flamma per auras Excutiat rutilos tractus?' Valer. Arg. vii. 'rutilique a fulminis æstu.' Pind. Olymp. ix. Jovem vocat φοινικοστερπάρ, *rubentem fulmine.* De eodem Hor. 'rubente dextera.' *Idem.*

Alitis austri] Obvium hoc. Græci ἀνέμους πτερπεντας. *Idem.*

431 *Fulgores nunc terrificos*] Quas fulgetras dicunt. *Servius.*

Fulgores nunc terrificos] In Romano et omnibus fere aliis veteribus codicibus, *horrificos* legere est. Et ubi inferius habetur, *Ægidaque horrificam*: iidem omnes, quotquot viderim, codices, *horriferam* legunt uno consensu. *Pierius.*

Fulgores] Græcis ἀστράταλ, a verbo *fulgere*, quod Glossæ etiam ἀστράπτειν exponunt. Sed de hoc verbo vid. Salmasius ad Solinum p. 1135. *Emm.*

Sonitumque metumque] Non quem habeant, sed quem inferant, et per *sonitum* tonitrua ostendit: per *metum*, fulgetras. Et hunc ordinem sic posuit ut hominibus videtur. Nam revera prior est consilio nubium, unde ignis emanat. Nos autem ideo prius fulgetras videmus quam tonitrua audimus, quia velocior oculo, quam aurium sensus. *Servius.*

Sonitum] Propter tonitrum, nam semper comes fulminum. Ita infra in hoc lib. volens signare tonitrum, 'cum sonitu venit.' Claud. Stil. ii. 'sonoro Concutiens tonitru.' Et hic sonitus a concussione. Nonn. l. x. βροντῆς κτύπον. Et Hom. sæpe, ἐλέλιξεν Ὀλυμπον. Et Manil. l. i. 'Nubila cur toto quaterentur pulsu fragore.' *Cerda.*

432 *Miscelant*] Sic Epigr. l. iv. in Herc. λίσσιπος χαλκῷ δ' ἐγκατέμιξ' ὀδόνην et eodem in Medeam: ὀκρον

δαυὶ καὶ λίσσαν ἐτήτυμον ἔθεος ἀνέμῳ Μαρμαρῶν ἐγκατέμιξε. *Germanus.*

Sequacibus] Persecutricibus, quoniam rapax natura ignis est; et ordo est, 'Irasque flammis sequacibus.' *Servius.*

433 *Curramque rotasque*] Nova locutio, 'currum et rotas instabant': nec nos moveat, quod in domo Vulcani Marti currus fabricatur; eo enim absente fabricabatur. *Idem.*

Marti currum] Hunc Deum usum in bellis curru Poëtæ passim clamant. Ita illum Homerus sæpe, et Il. xv. etiam equos jungit hic Deus δειμὸν τε, φόβον τε. et Od. vi. χρυσήνιος dicitur: ab Auctore Hymnorum βρισάρματος et ibi dicitur sedere δρεπάντυγος. Latinus quid numerem? Silius l. iiii. et iv. Stat. Theb. iiii. Claud. Eutrop. ii. omnes illi dant currus. Alii etiam qui passim obvii. *Cerda.*

434 *Instabant*] Callimach. Hymn. Dian. de iisdem Cyclopi. ἐπείγετο γὰρ μέγα ἔργον: Urgebat ipso opus magnum. *Idem.*

Instabant] Eodem modo voce hac etiam utitur supra Æn. ii. 244. 'Instamus tamen inmemores cæcique furore:' et Ge. iiii. 109. 'illi instant verberare torto, Et proni dant lora.' Hinc *institores* dicuntur, qui tabernacula aut negotiatorio præponuntur, ut etiam servi pecuniis dandis præpositi: item, quibus vestiarii, aut lintearii dant vestes linteaeque circumferenda ac distrahenda; quia instant, hoc est, merces ac negotia aliena urgent. Græcis: ἐπιστάται, ἀπὸ τοῦ ἐπιστασθαι. Sed hæc et plura vide apud Gerard. Joan. Vossium in Etymol. voce *institores*. *Emmeness.*

435 *Ægidaque horriferam*] *Ægis* proprie est munimentum pectoris æream, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum si in pectore numinis fuerit, *Ægis* vocatur: si in pectore hominis, sicut in antiquis imperatorum statuis videmus, *lorica* di-

citar. *Servius*.

Turbata] Vel concitata et irata, vel turbantis. Nam timuit Homœoteuton, et fecit supinam significationem. Alii ad fabulam referunt, quia dicitur in bello Gigantum arma perdidisse turbata; ut quasi ipsa nunc reparet, cujus dicti nullus auctor invenitur idoneus. *Idem*.

Turbata] Ad bella concitata. vs. 4. 'Extemplo turbati animi.' Turneb. xxvi. 29. et *Servius* Dan. vel etiam *turbata*, id est, terribilis: ut notat Heinsius ad illud Silii ix. 'obliqua retorquens Lamina, turbato superavit Gorgona vultu.' quod Græci P. dicunt γοργότερον γοργούς ποτεδέκτο. *Turbatus* enim γοργός hic est: hinc et *Dores* γοργῶ vocant quod Attici μορμῶ, terculamentum puerorum. *Taubmann*.

Palladis arma] Non solius. Itaque male scriptum est ab Aristide orat. ii. de hac Dea: Καὶ γὰρ τοὶ μὴν τὴν αἰγίδα δ' αἰῶνος φορεῖ, μὴν δὲ τοῖς τοῦ πατρὸς ὅπλοις εἰς τὸν δμηρικὸν πόλεμον κοσμεῖται: *Sola Ægidem fert perpetuo, et paternis armis in Homericō bello sola ornatur.* Male (inquam) ut liquet ex Homero Iliad. xv. 306. ἄρχει δ' ἄρ' Ἐκτωρ, &c. Sed et Junoni datam Ægida jam indicavi supra. Verum est, præcipue gestata a Pallade, sed non ab sola: et quia præcipue, ideo apud Plutarch. in Themist. habetur prodigiosum ἀπολίσθαι τὸ γοργόνειον ἀπὸ τῆς θεοῦ τοῦ ἀγάλματος: *desiderari Ægidem ab simulacro Deæ*, id est, Palladis; nam de illa est sermo. Nec solum dabatur Diis aliis, sed etiam gestabatur a Principibus. Nam apud Eurip. in Rhes. Gorgon. gestatur μενέαιος Ἰωνικοῖσι πρόεδρος illigata equorum frontibus. *Cerda*.

436 *Squamis serpentum auroque polibant*] Ægida horrifera aureis squamis serpentum certatim polibant. Alii volunt revera de corio serpentum dicere cum arma eæc levigata. *Servius*.

Squamis serpent.] Politianus Miscell. c. 47. scribit, etiamnum Romæ simulacrum Palladis videri Ægida gestans squamoso draconum corio circumtectam: plane ut hic describitur. *Taubmann*.

Auroque polibant] Ab Paus. Attic. exhibetur Μεδοῦσης τῆς γοργόνος ἐν χρυσοῖς κεφαλῇ: *inauratum caput Medusæ Gorgonis.* Ab eodem Hel. prior ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ Μέδουσαν τὴν γοργόνα ἔχουσα περικεφαλαίην: *clipeus aureus, in quo caput Medusæ Gorgonis.* *Cerda*.

Polibant] In aliquot antiquis, *poliebant*: de qua scribendi ratione, satis superius disputatum est. *Pierius*.

437 *Connexoque anguis*] Gorgonis scilicet capiti. *Servius*.

Connexoque anguis] Ita caput Gorgonis ab omnibus. Sil. l. ix. 'Sibilaque horribilis torquet serpentibus Ægia.' Nonnus l. xxv. loquens de Perseo volante cum capite Medusæ, δρακοντὸς τρομέον σαρκεῖον ὀφθαλμῶν: *tremens sibilum serpentina comæ.* *Cerda*.

Ipsamque in pectore divæ] Hoc est, quæ in pectore ponatur. *Servius*.

In pectore divæ] Expressissime. Tunc enim Ægis, cum a Diis gestaretur, secus cum a mortali. Mart. vii. l. 'Cum vacat hæc, Cæsar, poterit lorica vocari: Pectore si sacro sederit, Ægis erit.' Et ix. 21. 'At te protexit Supremum Pater, et tibi Cæsar Pro jaculo et parma, fulmen et Ægis erat.' Et xiv. 179. ad Minervam argenteam: 'Dic mihi, virgo ferox, cum sit tibi cassis et hasta, Quare non habeas Ægida? Cæsar habet.' In quibus omnibus assentatorie Domitiani divinitatem prædicat. Ergo signate Poëta, 'in pectore Divæ Ægida.' Paus. Attic. loquens de statua Palladis: καὶ οἱ κατὰ τὸ στήθον ἢ κεφαλῇ Μεδοῦσης: *erat illi in pectore caput Medusæ.* Ovid. Metam. iv. de Pallade, 'Pectore in adverso, quos facit, sustinet angues.' *Cerda*.

In pectore] Propert. ii. 2. 'Dulichias Pallas spaciatur ad aras Gor-

gonis anguliferæ pectus operta canis.' *Taubmann.*

438 *Desecto vertentem lumina collo]* Aut sua lumina circumferentem, et mortis indignatione quærentem, quorum se interitu posset ulcisci. Aut certe intuentum lumina in saxa vertentem. Aut horrore suo aliorum oculos avertentem, ne cum periculo videretur. Hoc autem caput ideo Minerva fingitur habere in pectore, quod illic est omnis prudentia quæ confundit alios, et imperitos ac saxeos comprobatur. 'Desecto vertentem.' Quomodo *vertentem*? Id est, secto collo non sua lumina vertentem, sed immutantem eorum faciem, qui hanc vidissent: aut *vertentem* dixit, lumina adversa habentem, ut habuit cum secaretur ei collum, et quæreret aspectibus vindicari. *Servius.*

Desecto vertentem lumina collo] Sunt codices, in quibus *desecto* legatur. In aliquibus, *disjecto*. In Romano, *dejecto*. Sed *desecto* magis placet, ut in Mediceo est. *Pierius.*

Desecto collo] Hinc Propert. Eleg. iv. 11. 'desecta Tolumni ervix.' *Cerda.*

Vertentem lumina] Sunt hi oculi, quos *obliquos* vocat Horat. epist. 1. et ab eo Petron. Sat. Calab. l. xiv. *βλοσυρόν ὄμμα*, cum de Ægide: 'Ἐν γὰρ οἱ πεπύνητο κάρη βλοσυροῖο Μεδοῦσης Σμερδαλέον. Ab eadem intuitione Pallas γοργῶπις dicitur ab Soph. in Ajace. *Idem.*

439 *Tollite cuncta, inquit]* Vile est quod plerique dicunt, propter arma Martis iratum esse Vulcanum, præsertim cum et arment Minervam et fabricent fulmina Cyclopes: et Vulcanus dixerit, 'Cuncta tollite.' Ergo *Tollite*, aut differte, est, aut celerius terminate. *Servius.*

Tollite] Magnum Æneæ meritum, quod cuncta superis necessaria tollerentur, ut arma illi fierent. *Don.*

Captoque auferte labores] Quia dixerat, 'His informatum manibus jam

parte polita Fulmen erat.' *Servius.*

Captoque auferte labores] In codicibus aliquot antiquis, *certos* legitur, hoc est, qui quotidiana opera exercentur, qui olim instituti, qui vobis præcipue soliti. Nam alia, quam soleant excudere, nunc opera imperaturus est. Non tamen displicet *captos*, ut codices aliquot etiam manuscripti legunt. *Pierius.*

440 *Ætnæi Cyclopes]* Ut, 'Ætnæos fratres.' *Servius.*

441 *Arma acri viro]* Suppressit eujus causa, ne nimis uxorius videretur. Nec nominat privignum, qui naturali malitia odiosus esse potest. *Donatus.*

Acri viro] Notat hominem, qui τὴν ἰσχὺν ἐβρωστος, ut loquitur Diodorus. Vel ut Suid. *νυκθόστωτα πάντας μάχῃ, καὶ κρατήσαντα.* Itaque acritudo ista tota ad bellum, et militarem virtutem, proprie *ἔτοιμος*. Nam Xenoph. iv. *ταῖς. ἔτοιμοι εἰσι μάχεσθαι. Cerda.*

Nunc viribus usus] Hoc est, nunc est vestrarum virium exercitium, id est, tempus est exercendæ virtutis circa arma viri fortis. Et sic dictum est, ut dicimus, 'opus est viribus:' et hoc quidam non ad difficultatem operis, sed ad celeritatem referunt. *Servius.*

442 *Rapidis]* Latis. *Idem.*

Rapidis manibus] Ut in festinatione. Sic supra, 'rapit arma manu;' et conjungit cum manibus 'artem magistram.' Itaque quadrant in hunc locum verba Hippoc. lib. de Flatib. τὸ γὰρ ἔθος τῆσι χειρὶ κάλλιστον διδάσκαλεῖον: Nam *videlicet admoerere manum operi est optimus magister docendi.* Colum. Rei Rust. l. 1. 'Usus et experientia dominantur in artibus.' *Cerda.*

Arte magistra] Ambitiosius quam si dixisset *magistri*, et rem personæ in artem transtulit: ut si dicas, *opus est peritia medicinæ*, non *medici.* *Serv.*

443 *Præcipitate moras]* Præcipitanter, id est, festinanter abjicite. *Id.*

Præcipitate moras] In aliquot antiquis, *moram*. Sed numero multitudinis magis placet, quod maiorem ostendit festinationem. *Pierius*.

Nec plura effatus] Sicut festinantem decebat. *Servius*.

444 *Ocius incubuere*] Quam ille præceperat. *Idem*.

Ocius incubuere] Jubentis auctoritas ostenditur. *Donatus*.

Ocius] Addidi explicans, 'ocius solito.' Verissime: non enim verum plausibile illud Grammaticorum, comparans sumi pro positivo. Est hoc invertere naturas vocum. Itaque in his mera est ellipsis. Sic postea in hoc libro, 'gravior ne nuntius aures Vulneret,' est, gravior solito: et in *Æn.* v. 'comitis senioris Acestæ,' non est, senis; sed loquitur cum respectu aliorum. Et, cur Vechnerus in sua Hellenolexia infinitas ellipses agnoscens hanc adimit? Nec verum est in *Soph.* *πλέον ἐχθρότην*, explicandum *πολλόν*, sed aliquid subaudiatur, necesse est. *Cerda*.

Pariter] Pari modo dicitur, et pro similiter et pro simul. *Servius*.

445 *Laborem sortiti*] Diviserunt inter se laboris officium: ut, 'Sortiti remos.' *Idem*.

Fluit] De auro et reliquis metallis: quæ ita solvuntur, ut, currant tanquam effusa. *Donatus*.

Fluit ac rivis] Illustrare hunc locum potest *Plin.* xxxiv. 8. ad finem, ubi meminit æris quod ipse *caldarium* vocat, estque fusile æs; et eo ait *Cyprum* abundare. Et addit, ejusmodi æs excoctum purgatumque vitii formari inductile et regulare. 'Quod certe Vulcanus præstat in hac armorum fabrica. Æs quoque ductile in *Claud.* agnosce *Paneg. Stil.* ii. nbi ad ductum *Virg.* 'Quæ non incudes streperent? quæ flamma vacaret Fabrilis? quæ non fluere fornacibus æra *Ægæica* ductura tuas?' Adludit et *Paneg.* iii. celebrans ejusdem liberalitatem: 'si solveret ignis

Quas dedit immanes vili pro pondere massas, Argenti potuere lacus, et flumina fundi.' *Cerda*.

Auri] Apud veteres non ita discriminatæ artes ut apud nos. Qui nunc separati medici, ac chirurgi, olim conjuncti. Sic etiam nunc separantur artifices fabri, qui ferrum cudunt, et qui aurum poliant. Ergo in officina Vulcani, etiamsi hic ferrarius, non tamen materia omnis ferrea. Eni hic aurum admistum æri et ferro! Supra quoque Cyclopes 'polibant auro' ægidem *Palladis*. Regia Solis apud *Ovid.* (quod opus Vulcani est) construitur auro, pyropo, argento, ebore. *Claudiani* locus de *Nuptiis Hon.* et *Mar.* nitidus est ad hanc rem: 'Lemnius hæc etiam gemmis extruxit et auro, Admiscens artem pretio, gravibusque smaragdis Supposuit cæsas hyacinthi rupe columnas. Beryllo paries, et iaspide lubrica surgunt Limina, despectusque solo calcatur Achates.' Apud eundem *Rapt.* ii. in reliquo ornatu *Veneris*, tum 'sudata marito Fibula purpureos gemma suspendit amictus.' *Tertull.* de *Cor.* loquens de *Pherecyde*: 'Dat *Priapo* et tæniæ idem, et *Ariadnæ* sertum ex auro, et *Indicis* gemmis, *Vulcani* opus, *Liberi* manus, post et sidus.' De armis *Achill.* *Enrip. Aul.* *χρυσέων δούλων ἡφαιστοποιόνων*. *Jubæ Achill.* II. xxii. dicuntur *χρυσέσαι*, et additur auctor *Vulcanus*: *ὁς ἡφαιστος τοῖς λόφον ἀμφὶ θαμείδης*. Apud *Stat. Theb.* ii. monile *Augiæ* habet smaragdos, et adamantas, atque fabricatum *Cyclopum* opera. *Calab.* i. ii. meminit poculi aurei, quo *Priamus* excepit *Memnonem*, et addit esse opus Vulcani. *Hesiod. Theog.* facit *στεφάνην χρυσέην*, ejusdem Vulcani opus. *Cerda*.

Metalium] Recte conjungit, 'aurique metallum.' Est enim *metallum* vox universalis ad fudinas omnes; sive aureas, sive argenteas, sive ferreas. *Hispani minas* dicimus. *Ulpian*.

in Orat. Demosthen. contra Leptinem: *θάσος κατασκευὴ τῆς θόρυκος, οὗου ἦν καὶ τὰ μέταλλα ποτε τῶν Ἀθηναίων: Thasus e regione Thraciæ est, ubi metalla fuerunt aliquando Atheniensium.* Herod. Musa vii. loquens de monte Pangæo: *ἐν τῷ χρόστει τε καὶ ἀργύρεα ἐνι μέταλλα:* In quo sunt metalla aurea et argentea. Itaque fodinas quoque marmoria possis metalla nuncupare. Nam et Alciat. Parerg. i. 39. alumen dici metallum ex Ulpiano J. C. observavit. Notio nominis, nam ἄλλον reperitur μετ' ἄλλον, perscrutando scilicet: inde μεταλλᾶν, perscrutari. Quod etymon probant Eustathius, Isidorus, Plinius, et ab omnibus Galeotus lib. de Prom. Doct. c. 14. *Idem.*

446 *Vulnificusque Chalybs*] Populum apud quos nascitur, pro ferro posuit. *Servius.*

Liquescit] Dixit proprie. Nam ferrum non semper solvitur, sed mollescit. *Idem.*

Liquescit] De ferro quod non ita solvitur. *Donatus.*

Chalybs rasta fornace liquescit] Sic Persius Sat. v. 'anhelanti coquitur dum massa camino.' Et Stat. qui Silv. iii. 'Indomitusque silix curva fornace liquescit.' Et iterum eodem lib. 'Quæ Divum in vultus igni formanda liquescat Massa.' Pulchre Soph. Antig. *σιδηρον ὀπτὸν ἐκ πυρός: ferrum assatum igni.* Qui ita ferrum tractant χαλκοτύπους vocat Aristotel. de Cæl. ii. 9. Nazianz. carm. 50. *πυρὸς μένος σιδηρον,* subaudi *μαλθάσσει.* *Cerda.*

447 *Ingentem clypeum informant*] Designant. *Ingentem* autem et magnitudine et soliditate. Nam et *clypeum* dixit, qui magnitudine corpus furatur. Unde et clypeus dictus est ἀπὸ τοῦ κλέπτειν: et dicturus est, 'septenosque orbibus orbes Impediunt:' id est, veluti septem scuta facta in unitatem connectunt. *Servius.*

Omnia contra Tela Latinorum] Ex persona Poëtæ: nam Cyclopes ne-

sciebant cui fabricarent. *Donatus.*

448 *Septenos, &c.*] Quatuordecim circularis: sic clypei textura currebat ordinatis omnibus, ut se invicem necerent. *Idem.*

Orbibus orbis Impediunt] Hic versus supra Æn. v. in ludo, qui Troja. Germanus.

Septenos orbis] Sic infra Æn. xii. 925. Turni clypeus dicitur 'septemplex:' ut etiam Ajacis apud Ovid. Met. xiii. 2. 'Surgit ad hos dominus clypei septemplex Ajax.' Sic Achilles apud Hom. Il. x. 481. *quintuplex: Πέντε δ' ἔρ' αὐτοῦ ἴσαν σάκος πτόχει.* *Emmeness.*

449 *Ventosis*] Ventos gignentibus. aliter 'Ventosa per æquora vectis,' qui ventis turbentur. *Servius.*

Ventosis foliibus] Huc traho historiam Pausan. Lacon. ubi ait enigmate quodam folles ferrarios appellari *ventos*, quod folles vi expellant conceptas auras. Græca sunt, ἀνέμοις μὲν τοῦ χαλκῆος ἐκλάσων τὰ φύσους, ὅτι καὶ αὐταὶ βλαίων πνεῦμα ἤπλεσαν. *Cerda.*

450 *Accipiunt redduntque*] Jaugendum: uno enim eodemque tempore partim reddunt, partim ventos accipiunt. *Servius.*

Ventosis foliibus auras Accipiunt redduntque] Aristot. lib. περὶ ἀναπνοῆς, ubi in Empedoclem disputat, qui causam inspirandi et expirandi sanguini tribuebat aut supera petenti, aut in fistulas quasdam venasque se recipienti; Aristoteles, inquam, respirandi in animantibus rationem foliibus officinarum ærariarum assimilat, his verbis: λέγει μὲν οὖν ταῦτα περὶ τοῦ ἀναπνεῖν ἀναπνεῖ δέ, ὥστερ' ἐπιομεν, τὰ φανερώς ἀναπνέοντα διὰ τῆς ἀρτηρίας, διὰ τε τοῦ στόματος ἅμα καὶ τῶν μυκτήρων, ὥστε, εἰ μὲν περὶ ταύτης λέγει τῆς ἀναπνοῆς, ἀναγκαῖον ζητεῖν πῶς ἐφαρμόσει ὁ εἰρημένος λόγος τῆς αἰτίας. φαίνεται γὰρ τοῦναντίον συμβαῖνον, ἕκαστες μὲν γὰρ τῶν τόπων, καθάπερ τὰ φύσους ἐν τοῖς χαλκοῖσι, ἀναπνέουσιν, αἶρην δὲ τὸ θερμὸν ἐβλογον, ἔχειν δὲ τὸ αἷμα τῆν τοῦ θερμοῦ χάραν,

συσίζοντες δὲ καὶ καταπνίγοντες, ὅσπερ ἐκεῖ τὰς φύσας, ἐκπνέουσι, πλὴν, ἐκεῖ μὲν οὐ κατὰ ταῦτόν εἰσδέχονται τε τὸν ἀέρα καὶ πάλιν ἐξίσαι, οἱ δὲ ἀναπνέοντες κατὰ ταῦτόν. *Germanus.*

Accipiunt redduntque] Hippocrat. περ. φυσ. ita opponit, ἐμπνέοντα, ἐκπνέοντα, et πνεῦμα διαπνεόμενον, καὶ πάλιν ἐξερχόμενον. Item huic ἔλκειν πνεῦμα opponit ἄρ ἀνατρέχει. Manil. l. i. ita, 'reddit, recipit:' et II. 'reddit, rapit:' et de Luna, 'reddit, repetit.' De re Virg. locus est Auson. in *Mossella*, ubi sic opponit: 'Sic ubi fabriles exercet spiritus ignes, Accipit alterno cohibetque foramine ventos.' *Cerda.*

Stridentia tingunt] Tingendo stridere faciunt. *Servius.*

Stridentia tingunt Æra lacu] *Lucr.* l. vi. 'Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim Stridit, ubi gelidum propere demisimus imbrem.' Σίξιν autem proprie Græci dicunt de ignito ferro in aqua extincto, unde et σισμὸς, et σίξις. *Arist.* Meteor. l. ii. τὸν δὲ ψόφον ἐπισβευννυμένον πυρὸς, καὶ τὴν σίξιν βροντῆν. Hi autem versus etiam *Ge.* iv. 171. *Germanus.*

Stridentia tingunt Æra lacu] *Elegant* *Ovid.* Met. xii. 275. cum hoc stridore comparat sonitum, quem *Charaxi* sanguis ex vulnere, stipite candente ipsi inflicto, effluens dabat: 'Arserunt crines: et vulnere sanguis inustus Terribilem stridore sonum dedit; ut dare ferrum Igne rubens plerumque solet, quod forcipe curva Cum faber eduxit, lacubus demittit: at illad Stridet; et in trepida submersum sibilat unda.' Et ix. 170. 'Ipse crnor, gelido ceu quondam lamina candens Tincta lacu, stridit.' ad quem locum de hoc verbo vid. *Nic. Heinsius.* *Emmeness.*

451 *Æra lacu*] Amat lacum, pro aqua ponere. *Servius.*

Gemit] Ita vis illa explicata. Ut enim *Hom.* II. xviii. tela dicuntur στυρόντα, suspiciosa et gembunda, ad notandum impetum, quo emissa: et

II. VIII. dicit, πάλαι μέγαν οὐρανοῦ, mugierunt cæli portæ, ad magnum strepitum indicandum; sic Latini *gemo*. Ut hic *Virg.* et *Claud. Eutrop.* II. 'multisque gemunt incudibus æra.' Et III. *Hon.* 'Ignifidusque gemit Li-pare fumosa cavernis.' Et *Callimach.* de follibus *Vulcani*, βαρὺν στόνον, gravem gemitum. Hos sive gemitus, sive strepitus *Callimach.* mire exaggerat, loquens de sonitu malleorum in antris *Cyclosum*: ἀδὲ γὰρ Αἴττη, Ἀδὲ δὲ Τρινακρίη, Σικανῶν ἔδος, ἀδὲ δὲ γέιταιν Ἰταλὶη μελάληρ δὲ βοήν ἐπὶ Κύρονος Ἀδτεῖ. *Cerda.*

452 *Illic*] *Quidam* pro alii accipiunt. *Servius.*

453 *In numerum*] In ordinem: ut, 'Tunc vero in numerum Faunosque ferasque videres Ludere.' *Idem.*

In numerum] *Ordinatis* vicibus ferendi et versandi. Quod autem *incudibus* in plurali dixit, et massam et forcipem in singulari, intelligas singulis incudibus singulas massas et forcipes fuisse. *Donatus.*

In numerum] Ut hic *in numerum* de laborantibus ad ferrariam, ita de laborantibus ad remos *Ovid.* Trist. iv. 1. 'In numerum pulsa brachia versat aqua.' *Cerda.*

In numerum, &c.] Vide quæ dicta supra *Ge.* iv. 175. *Emmeness.*

Forcipe] *Forfices*, quibus incidimus: *forcipes*, quibus aliquid formum teneamus, quasi formi capes. Nam *formum* est calidum. Unde et *formosos* dicimus, quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat: has tamen forcipes in Medicinalibus Græci ἀρδιοθῆρες appellant, quibus solent in bello vulneratis spicula extrahi. *Servius.*

Forcipe massam] Sunt quidem codices, in quibus *forcife* legatur. Sed enim *Servius* agnoscit *forcipe*, et ntri-usque diversum ostendit usum. *Carisius* *forcipe* loco hoc positum a Virgilio tradit: quamvis de *forcife* cum *Servio* non sentiat. Quod vero exemplaria *massam* habent, in *Carisii* codicibus

eius loco ferrum legitur. *Pierius.*

454 *Dum hæc properat*] Hoc est, properanter facit: et est honesta elocutio. *Servius.*

Æoliis] Nam, ut diximus, Vulcania una est de septem Æoliis, in quibus Æolus regnavit. *Idem.*

Lemnius] Quia in Lemno insulam, ut diximus, cecidit: vel a Iunone propter deformitatem dejectus; quam aërem constat esse, ex quo fulmina procreantur. Ideo autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aëre nascuntur: quod etiam Lucanus dicit, 'Fulminibus terræ propior succenditur aër, Pacem summa tenent.' *Idem.*

455 *Euandrum, &c.*] Similis locus Il. et Od. II. De quibus curiose Scallig. v. 3. *Taubmann.*

Lux suscitât alma] Ita apud Stat. Theb. III. Adrastum jacentem in lecto 'Lux movet, ingentesque jubent assurgere curæ.' Legendum fortasse *monet.* Imitatus est Sophoclem Noster, apud quem in Elect. 'Ὅς ἦν ἡδὴ λαμπρὸν ἥλιου σέλας Ἐὼα κινεῖ φέγγματ' ὀρνίθων σαφῇ: Nam nobis jam splendidum Solis judas Excitat matutinos avium cantus. Virgillii sententiæ confinis vox Græcorum, quibus Sol dicitur ἡλέκτωρ, quod homines ἀλέκτρους, id est, sine lecto faciat. Notatque commode Germ. ubi in Supplicib. Æschyli dicitur, Ζηρὸς ὄρνιν τόνδε νῦν κυκλήσκει, scribi ab interprete, Ζηρὸς ὄρνιν, avem Jovis esse ἥλιον, Solem. Ratio: quia ἐξαιρίσθησι ἡμᾶς, ὡς ἀλεκτρὸν, excitât nos, ut gallus. *Cerda.*

456 *Matutini volucrum sub culmine cantus*] Potest et generaliter accipi volucrum quatumvis, quæ matutine sonant: potest et specialiter, ut hirundinum; potest et gallorum, quæ omnia propter sermonis humilitatem vitavit. *Servius.*

457 *Tunicaque inducitur artus*] Homerus de surgente Agamemnone Il. II. μαλακὸν δ' ἐνδυε χιτῶνα: et de surgente Telemacho Od. II. ἔμματα ἐσσά-

μενοι: et de surgente Penthesilea Cal. I. I. ἀμφ' ἡμοῶν ῥῖνε Τεύχεα. Lege Magium Miscel. III. 3. ubi ex hoc Virgillii loco, ex duplici Homeri, ex duplici Suetonii, disserit de usu tibialium negato veteribus. Quod ex his locis Magius elicit, alii ex Quintil. XI. 3. alii ex Agellio XIII. 20. *Cerda.*

458 *Tyrrhena vincula*] Tusca calceamenta. Et dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, post equites Romani, nunc milites. Alii calceos senatorios volunt, quia hoc genus calceamenti a Tuscis sumptum est. *Servius.*

Tyrrhena vincula] Sed quæ sunt Tyrrhena vincula Virgillii? Utique Tusca calceamenta, de quibus Hesychius: Τυρρηνικά σαυδάλια κόττυμα τι ὑψηλὸν οὕτω καλεῖται: Tyrrhenica sandalia dicuntur altum quoddam calceamentum. Sed major lux ab Polluce, qui VII. 22. Τυρρηνικά: τὸ κόττυμα ξύλον, τετραδάκτυλον, οἱ δὲ ἱμάντες ἐπίχρυστοι, σαυδάλιον γὰρ ἦν ὑπέθεσε δ' αὐτὸ φειδίας τὴν Ἀθηνᾶν, ἐκάλεον δ' αὐτὰ τυρρηνουργή: Tyrrhenica, quorum solea lignea, quatuor digitorum latitudine, lora autem inaurata; erat enim sandalium: hoc Minervam induit Phidias, et hæc vocabant Tyrrhenica. *Servius* ait, fuisse 'Tusca calceamenta, quasdam crepidas, quas primo habuere Senatores, post equites Romani, mox milites;' de quibus videtur locutus Agellius XIII. 20. 'Omnia enim ferme id genus, quibus plantarum calces tantum infimè teguntur, cetera prope nuda, et teretibus habenis vincta sunt, soleas dixerunt, nonnunquam voce Græca, crepidulas.' Et Festus, de hoc calceamento loquens, ait, 'pedis solo subjicitur.' Imo inde dictæ soleæ, quod solo pedis subjiciantur. Ergo 'Tyrrhena vincula' Virgillii sunt, 'meræ soleæ,' quibus plantæ teguntur, et quibus corrigiæ ad ligationem. De hoc genere sandalii intelligendi veteres, cum nominant vincula. Ut Ovid. Fast. v. 'habent gemini vincula nulla pedes.'

et l. II. loquens de Hercule muliebribus calceis induto, 'Scindebant magni vincula parva pedes.' Et Met. III. 'vincla dno pedibus demunt.' Et Tibull. I. 5. 'Vinclaque de niveo detrahēt ipse pede.' Et Noster Æn. IV. 'unum exuta pedem vinclis.' Imo, calcei Græce dicuntur *ὑποδήματα* ab his vinculis. *Cerda.*

Tyrrhena vincula] Tusca calceamenta altiora. Et erant alioqui Tusci peritia artium egregii. Vide Turneb. XXVI. 29. et XXX. 38. *Taubmann.*

459 *Tegeæum ensē*] Arcadicum gladium. *Servius.*

460 *Demissa ab læra pantheræ terga retorquens*] A sinistro humero pellem demissam habuit, quam retorquens et in dextram revocans partem se amiciebat. *Idem.*

Demissa ab læra] Antiqui aliquot codices, a *læro* legunt, ut subintelligatur *humero*. Sed ab *læra*, scilicet *parte*, vel *manu*, magis recepta lectio. *Pierius.*

Panthera terga] Παρδαλήν. Panthera autem, quæ et *πάρδαλις*, sic dicta, quod cicurari non possit, et inter semper feras posita sit ab Aristot. I. 1. De nat. anim. his verbis: *ἔτι τὰ μὲν ἡμέρα, τὰ δὲ ἑγρία· καὶ τὰ μὲν αἰ, ὅλον ἄνθρωπος καὶ ὄρεὺς, αἰ ἡμέρα· καὶ ἑγρία, ὥσπερ πάρδαλις καὶ λύκος.* Sed et *πανθήρ* Græcis dicitur, qui a nonnullis Lupus cervarius. *Germanus.*

461 *Gemini custodes*] Hoc et in Homero lectum est: et in historia Romana, quæ ait, 'Syphax inter duas canes stans Scipionem appellavit.' *Servius.*

Gemini custodes] Hoc et in Hom. Od. II. 11. lectum est de Telemacho Ulyssis f. Vide Lipsium, Epist. Centuria I. ad Belgas, 44. *Taubmann.*

462 *Gressumque canes comitantur her.*] Solennis mos, et ab ævo Heroum ductus. Homer. Od. II. de Telemacho, *Ὀὐκ ὁλός, ἅμα τῷ γε δύο κύνες ἀργὸν ἔποντο*: Non solus, simul cum duo canes *ἑλλοες* sequebantur. Hujus loci memi-

nit Philostrate. Apollon. VI. 14. et Martialis. I. XI. meminit 'canis Dulichii.' Pollux I. 4. *εἶπετο ἅρα τῷ Ἡρακλεῖ καὶ κύων κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον· ὁλοθα γὰρ ἔτι τοῖς ἥρωσι συνεισέσαν μέχρι τῆς ἐκακῆστας οἱ κύνες*: Sequebatur Hercules canis veteri instituto. Scis enim canes una cum Heroibus conciones ingredi. Hoc de se prædicat Priam. II. I. XXII.

Ὀὐς (κύνας) τρέφον ἐν μεγάροισι τραπέζῃς πύλαιους: Quos (canes) nutriti in ædibus mensariorum janitores. Et II. XXIII. de Achille dicitur, *Ἐννεία τῷ γε ἄνακτι τραπέζῃς κύνες ἦσαν*: Novem huic regi mensarii canes erant. Inde in sermone magnorum ducum magna etiam mentio canum. Vid. Plutarch. in Themistocle, ubi de cane Xantippi, et Periclis. Vide eundem de cane Alcibiadis, qui erat *θαυμαστός τὸ μέγεθος, καὶ τὸ εἶδος*: et in Pelopida de cane Alexand. Pheræorum. Alexander etiam Magnus (ut idem testificatur) canem habuit *στεργόμενον*, ut in deliciis. Et Enstath. in II. XXII. *ἔθος ἦν τὰς αἰέλους θύρας τηρεῖσθαι ὑπὸ κυνῶν*. Vide historiam quampiam de cane comite viæ apud Cedren. p. 362. et Plutarch. ἐν ἑλλ. ubi Hyperochæ regi Inachiorum dat comitem canem. De canibus porro catenatis videndus Artemid. I. III. Seneca de Ira III. 37. et Petron. Satyr. *Cerda.*

463 *Hospitis Æn. sed. et secr. petebat*] Ut supra Ge. IV. 'In secreta senis ducam.' Vide autem apud Turnebum 'secretum petere,' Advers. III. 4. *Germanus.*

464 *Sermonum memor*] Scilicet promissi auxilii, ut, 'Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.' *Servius.*

Heros] Hoc nomen non tantum præsentis est virtutis, sed et præteritæ. Unde est quod Euandrum Heroem dicit, cum sit virtutis emeritæ: plerumque heros et generis est. *Id.*

465 *Se matutinus agebat*] Rem temporis ad personam transmutit. *Idem.*

Se matutinus agebat] Hac loquendi forma frequentissimi sunt Græci, et

ab istis adventitia hæc in Romanos. Hom. Od. xvi. ἑσπέριος ἦλθεν, *vespertinus venit*: et Il. viii. ἡοίοι θυρηχθέντες, *matutini armabantur* Et x. χθιὺς ἐνέοχε' *'Obdormas: hesternus promisit Ulysses.* Quin apud illos hæc locutio ad dies quoque translit. Nam Theoc. eid. x. ἐραμαι ἐνδεκαταίος: et Hippocrat. l. vii. ἐπίδ. ad exitum, ἑβδομαίος ἀπέθανεν. Quasi dicas: 'Amo undecimdius,' *'Obiit septemdius.'* id est, 'undecim dies elapsi sunt post quos amo,' *'Obiit die septimo.'* *Cerda.*

Æneas se matutinus agebat] Id est, tempore matutino, sic statim vs. 465. 'matutini cantus volucrum,' pro, volucres mane canentes. Et notata jam nobis hæc loquutio supra Ge. iii. 538. Vid. et Gronovium Observat. i. l. sub finem. Sic Homer. Il. A. 497. de Thetide loquens, ἡεῖν ἀνέβη μέγαν οὐρανόν: *matutina conscendit altum cælum*: ubi: choliastes τὸ ἡεῖν exponit ἐσθωρῇ, ὀρθρινῇ: et de Jove vs. 424. χθιὺς ἔβη μετὰ δαῖτα: *hesternus abiit ad epulum*, pro χθὲς, *heri.* Ut autem hoc loco *agere se*, sic supra vi. 337. 'Ecce gubernator sese Palinurus agebat.' Pro quo Apulejus *facere se*, Met. l. v. 'Psyche panllo fidentior intra limen sese facit:' et l. x. 'Ut primum ante iudicis conspectum facta est.' *Emmeness.*

467 *Jungunt dextras*] Sic enim se antiqui salutabant. *Servius.*

Mediis resident Ædibus] Ut ad capienda consilia in secretiore parte domus. Sen. in Thyest. nominat 'arcanam regiam.' Stat. Theb. iii. 'arcanam aulam.' et l. ii. ita ait, loquens de Adrasto, Polynice, Tydeo, 'postquam mediis in sedibus aulae Congressi, inque vicem dextras junxere, locumque, Quo serere arcanas aptum, atque evolvere curas, Insidunt.' Pars enim media secretior, ut quæ ab omni parte remotior ab auscultatoribus. *Cerda.*

468 *Licito tandem sermone*] Tandem, quia amborum desiderio nox fecerat

moram. Vel tandem dato secreto. *Ser. Licito tandem sermone fruuntur*] Arcano, ut interpretor: qui sermones a Plutarch. in Lucull. dicuntur λόγοι ἀπόρητοι. Licebat enim jam Eumandro secreta animi patefacere. Et vero, 'frui sermone,' loqui ad invicem, quod Calab. l. ii. ἀλλήλους δέμζον. *Cerda.*

470 *Maxime Teucrorum ductor*] Dicendo *maxime*, subtiliter ostendit eum Pontificis maximi et scientiam et potestatem habere. *Servius.*

Maxime Teucrorum ductor] Suasorii generis oratio, qua consulit Æneæ, ut a Tarchonte Hetruscorum duce auxilium petat. Suadet ab opportuno, ut spem injiciat firmiorum opum certissimam, adversus potentes hostes. Exordium ductum ab insinuatione. Ostendit enim vires suas tenniores esse, quam quæ ad tantum bellum sufficiant: laudans simul Æneæ virtutem. *Hort.*

Maxime] Non dubium, quin militaris virtus signetur; nam hæc superlatio non tam a Latinis fontibus manat, quam a Græco, in quo μάχιμος est *pugnax, bellicosus, et μαχημάτος, bellicosissimus.* *Cerda.*

Nunquam Res equidem Trojæ victas] Satis mature *equidem* dixit: id est, Ego equidem Trojam te vivo victam non arbitror, quantum est in opinione mea. *Servius.*

472 *Pro nomine tanto*] Pro tui nominis gloria. *Idem.*

473 *Thasco claudimur amni*] *Tusco* ideo dixit, quia ipse fuit Romani finis imperii. Juvenalis: 'Et quæ imperii fines Tiberinum virgo natavit.' *Idem.*

Claudimur amni] In Æn. x. 'claudit nos objice pontus.' Et *amni* pro amne: antiqui enim sic finiebant hos casus; quod jam alibi. *Cerda.*

474 *Hinc Rutulus premit*] Hoc est, 'Gens eadem quæ te crudeli Daunia bello Insequitur.' *Servius.*

Et murum circumsonat armis] Et brevitate sui ostendit imperii, et hosti-

lem necessitatem: ob quam se penitus exarmare non poterat. *Servius*.

Murum circumsonat armis] In codicibus aliquot antiquis *Circumsonat arcens* legitur. In aliquot aliis, *Arrens*: ut non unus nominetur hostis ad maiorem timoris exaggerationem, seque honestius excuset, quod modico eum auxilio juvet. Mihi autem *armis*, ut in codicibus emendatioribus habetur, nequaquam displicet. *Pierius*.

Murum circumsonat armis] Est hoc, quod Æn. x. 'Rutuli portis circum omnibus instant.' *Cerda*:

475 *Sed tibi ego, &c.*] Artificiose ait, ut etiam quæ monstrantur auxilia, ipsius esse videantur. *Ingentes* autem *populos*, non sine causa dixit. Nam Tuscia duodecim Lucumones habuit, id est, reges, quibus unus præerat. Unde est, 'Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.' *Ser.*

Opulentaque] Bene hoc addit. Nam pecunia nervus rerum gerendarum. *Taubmann*.

476 *Quam fors inopina*] Hoc beneficium casus præstat, qui efficit ut eo tempore quæras auxilium, quo Tyrreni ducem requirunt. *Servius*.

Fors inopina] Alludit ad oraculum Sibyllinum: 'via prima salutis, Quod minime reris, Graja pandetur ab urbe.' *Hort*.

Fors inopina] Præter opinionem. *Scalig.* iv. 16. *Taubmann*.

477 *Fatis huc te poscentibus adfer.*] Perge illuc poscentibus fati. Nam talis est sensus, si legeris *adfer*. Similiter jungit fortunam fato: ut supra, ubi ait, 'Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum.' Si autem legeris *adfers*: sensus erit talis, Fati necessitate factum est ut venires: fortunæ beneficio ut illi ducem requirant. Legimus ergo et *adfer* et *adfers*. *Serv.*

478 *Haud procul hinc*] Ut ire ei facile persuadeat. *Idem*.

Saxo incolitur fundata vetusto] Antiquo opere: ut, 'Templa Dei saxo venerabar structa vetusto.' *Servius*.

479 *Urbis Agyllinae*] Quæ nunc *Cere* dicitur. *Idem*.

Urbis Agyllinae] Hujus urbis conditores fuerunt Pelasgi, qui venerunt ex Thessalia, ut testatur Stephanus, et recte ex eo ad Solinum monet Salmasius: perperam autem is c. 2. 'Agyllam a Pelasgia, qui primi in Italiam literas intulerunt, quis conditam ignorat?' Nam Pelasgi, qui literas intulerunt in Italiam, fuerunt Evander cum sociis, qui venerunt ex Arcadia; cum illi, qui *Agyllam* condiderunt, sint e Thessalia. Dicta præterea fuit hæc civitas, ut recte *Servius*, *Cære*: unde vero nomen illud sortita sit docet nos Stephanus in Ἀγύλλα his verbis: Θερταλῶν γὰρ κρατούντων τῆς πόλεως, προσελθὼν τις τῶν ἀπὸ Λυδίας Τυρρηνῶν, ἠρώτα, τί ἂν εἴη τὸ ὄνομα τῆς πόλεως; τις δὲ ἀπὸ τῆς ἀποκρίσεως, τὸ χαῖρε εἶπεν, ὅθεν Τυρρῆνοι κρατήσαντες, Καῖρε προσηγόρευσαν. Ejus incolæ *Cæretani*, de quibus vid. *Torrentius* ad *Horat.* *Epist.* i. 6. 62. *Emmenses*.

Lydia quondam Gens bello præclara, &c.] Quondam insedit, non quondam bello præclara, nam etiam tunc florebat. Sane etiam supra diximus, Mæoniam provinciam esse, cujus dum brevitatem duos fratres *Lydum* et *Tyrrhenum* ferre non posset, ex sorte *Tyrrhenus* cum ingenti multitudine profectus est, et partem *Italiæ* tenuit, et *Tyrrhenam* nominavit. Hi diu piraticam exercuerunt, ut etiam *Cicero* in *Hortensio* docet, cum captivos novis pœnis adficerent, occisorum eos religantes cadaveribus: quod *Virgilius* dat *Mezentio*, sciens lectum esse de gente *Tyrrhenorum*. Sane illo tempore *Tyrrheni* dicti sunt: postea *Tusci*, ἀπὸ τοῦ θένος. *Lydi* autem a *Lydo*, regis fratre, qui in provincia remanserat: et *Lydia*, provincia, positivum; *Lydia*, gens, derivativum pro *Lydica*. Sane hanc *Agyllinam* quidam a *Pelago* conditam dicunt, alii a *Telegono*, alii a *Tyrrheno Telesi filio*. *Insedit* autem,

secundum Sallustium, 'Montem sacrum atque Aventinum insedit.' *Ser.*

480 *Jugis insedit Etruscis*] Nunc dativum, nunc accusativum, verbum hoc assumit: supra *Æn.* II. 'arces Tritonia, respice, Pallas Insedit: et x. 'Non satius cineres patriæ inesse supremos?' *Germanus.*

482 *Sævis tenuit Mezentius armis*] Unde illi magis indigni injuriis quorum persona laudata: et hoc positum est ut ostendatur, an utile illis sit jungi *Æneæ.* *Servius.*

483 *Quid memorem infandas cædes*] Figura oratoria, quæ Paralepsis vocatur. Cicero, 'Nam illa nimis antiqua prætereo.' *Idem.*

484 *Effera*] Cruenta. *Idem.*

Di capiti ipsius] Ut est, 'Quod Dii prius omen in ipsum Convertant.' Quando enim volumus exprimere indignitatem rei, quasi commoti avertimus orationem, ut 'Dii talia Grajis.' *Idem.*

Di capiti ipsius] Imprecantis: ut Aristoph. *eis κεφαλὴν σοι.* Vide *Turneb.* VI. 12. et *Not. ad Plaut. Pænulo* III. 3. Aut potius *Gr.* illud respexit, *τῇ κεφαλῇ ἀναμάττειν.* *Taubm.*

Di capiti ipsius] De hac imprecandi formula vid. *Brisson. de Formul. p.* 112. et 113. *Emmeness.*

485 *Mortua quin etiam*] Quod supradictum est; quod Cicero etiam in *Hortensio* de *Tusculis* dixit. *Servius.*

487 *Tormenti genus*] Exclamatio est inventi supplicii, et detestatio. *Idem.*

Tormenti genus] De hoc tormenti genere *Tyrrhenorum*, quod *Poëta Mezentio* tribuit, videatur *Plutarch.* in *Artaxerxe.* *Val. Max.* IX. 2. et *P. Victorius* IV. 18. *Var.* Meminit et *Cic.* in *Hortens.* *Taubmann.*

Sanie taboque] Sanies, mortui est: tabo, viventis scilicet sanguinis. *Ser.*

Taboque fluentis] In antiquo codice, *fluentis*, quippe *tabo*, legitur. *Pierius.*

488 *Longa sic morte necabat*] De *Barbaris* quibusdam *Valer.* I. IX. ait, necandos homines includi ab illis fe-

rarum pellibus, egestis prius intestinis, 'atque ut diutius pœnæ sufficiant, cibo et potione infelicem spiritum prorogare.' In bove illo æneo, cui subditæ flammæ, quid aliud quærebatur, quam atrocitas mortis et lentities? *Lucan.* 'moremque nefandæ Dirum sævitæ pereuntis parcere morti.' Duo nempe illa, atrocitas et lentities, reperta ab *Tyranno* in *Lucianum Martyrem* *Joh. Chrysost.* scribit *Or.* 46. Ait enim quævisse supplicii genus *ὁμοῦ καὶ ὁμιονότην γενέσθαι, καὶ μακροτάτην*: quod simul acerbissimum et longissimum esset: et in *Orat. de Macchabæis* meminit horribilium suppliciorum cum summa lentitie. Verba ejus: *φρικταῖς τιμωρίας κατὰ μακρόν.* *Tiberius* mortem vocabat 'leve supplicium,' et maturitatem in moriendo gratiam; quare 'mori volentibus vis adhibita vivendi,' ait *Sueton.* c. 61. Cui affine illud *Sophoc. Elect.* *ὁ γὰρ θάνατον ἔχθιστον, non triste est mori, sed eum, qui mori cupit, non posse consequi.* *Eurip.* *Hippolyto* dixit, *Ταχὺς γὰρ Ἀΐδης ῥήσος ἀνδρὶ δυστυχεῖ*: *Festinata mors grata homini infelici.* *Cerda.*

489 *At fessi, &c.*] Cum essent fessi, tandem circumstant. *Servius.*

At fessi tandem cires, &c.] Fessi videlicet acerbitate suppliciorum, quæ narrata: ideo illius imperium diuturnum esse non potuit. *Sallust.* epistola illa ad *C. Cæsarem* de ordinanda *Repub.* 'Equidem ego cuncta Imperia crudelia, magis acerba quam diuturna arbitror.' De *Jugurtha* idem: 'fatigati Regis suppliciis.' *Cer.*

Infanda furentem] Notat enormia supplicia. *Idem.*

491 *Obtruncant socios*] Non dubium, quin eminentissimus *Poëta* attingat facilem illam rationem expugnandi Tyranni quæ fit diminutione virium. Si enim prius illos opprimas, qui sunt fidi et socii Tyranni, non dubium, quin facilius illum possis opprimere. *Idem.*

492 *Ille inter cædes Rutulorum*] In Vaticanis omnibus codicibus, *cædem* unitatis numero legitur; non ita in plerisque aliis. *Pierius*.

493 *Confugere*] Confugiebat: ut diximus, historicus stilus est. *Serv.*

Defendier] Defendi, id est, defendebatur. Et vertit historiam. Nam, ut diximus, Turnus magis confugit ad Mezentium. *Servius*.

Confugere, &c.] Monet Serv. inverti historiam; nam potius ad Mezentium Turnus confugit. Fortasse, quia scriptum a Liv. I. 'Turnus Rutulique diffusi rebus, ad florentes Hetruscorum opes, Mezentiumque eorum regem, confugiunt; qui Cære opulento nunc oppido imperitans, jam inde ab initio minime lætus novæ origine urbis,' &c. *Cerda*.

494 *Furiis surrexit Etruria iustis*] Huic respondet sequens versus, 'quos justus in hostem Fert dolor;' hunc autem 'iustum dolorem' et sæpe usurpant jurisconsulti, et Arist. Ethic. *νέμεσις* vocat, quam inter *φθόνον* et *ἐπιχαιρεκακίαν* locat mediam. Horatius 'justam indignationem:' unde et *ἀξιολόγητοι* apud Plutarch. De inv. id. et od. *μισοῦνται δὲ πολλοὶ δίκαιως*, *ὡς οὗς ἀξιολογήτους καλοῦμεν*: sic et *ἐδ στυγῶν*, juste odisse, apud Æsch. in Suppl. *ἔλευσον ἀνδρῶν ὄβριον ἐδ στυγῆσας*. Iram vero, quæ ex injuria constat, inter modos rationesque tyrannidis solvendæ ponit Aristot. *πολ. ε.* ubi docet conspirationes in caput principum, ut hic, fieri crebris potiusque quam in principatum, ab iracundia et contumelia. *Germanus*.

Etruria] Scribendum sine aspiratione, ut monuit Pierius supra ad Ge. II. 533. Vid. præterea Dausq. Orth. I. II. p. 154. *Emmeness*.

495 *Ad supplicium*] Bene, non ad bellum. *Servius*.

Præsentī Marte reposcunt] Sine aliqua dilatione. *Idem*.

Præsentī Martē] Videlicet, dum calent animi, ne furor tepescat, et

Delph. et Var. Clas.

languescat ardor. Est hæc una militarium virtutum. Ammian. I. XVII. in re simili: 'statim, ne alacritas intepesceret pugnatorum.' Julius magnus tractandi militiam dux Civil. III. milites suos 'conquiescere ante iter confectum vetuit,' quia videlicet ardebant desiderio pugnae. Pompejus quoque statim, 'moram nullam ad insequendum intulit' *Cerda*.

496 *His ego te, Ænea, ductorem*] Quasi grande incrementum. *Serv.*

Addam] Aut dabo: aut re vera addam habentibus Tarchontem. *Idem*.

497 *Toto namque fremunt*] Vel præterita narrat, vel conjectura est, utrum velint qui cessant. *Idem*.

498 *Longævus haruspex*] Argumento ætatis vult doctum videri. Quibusdam sane displicet quod aruspici nomen non addiderit, cujus ætatem auctoritatemque designat. *Idem*.

Longævus haruspex] Propterea τὸ *longævus* additum dicit Servius, ut 'ætatis argumento doctum' ostendat. Hinc quoque apud Apul. Metam. v. Pan inquit: 'Senectutis prolixæ beneficio multis experimentis instructus sum.' Ad quem locum vid. quæ in hanc rem Pricæus. *Emmeness*.

Retinet haruspex fata canens] Cum superstitio plurimum in Ethnicis dominaretur, tum maxime erat illius usus, cum refrænanda esset multitudo. Nam vulgus aliter non continebatur. Inde ab aruspice Virgiliano confictum mendacium Deorum. Opportunus est Polyb. locus I. IX. quem vide. *Cerda*.

499 *Mæonia*] Quia Lydi, qui Hetruriam tenuerunt, ex Lydia, Mæonia, et provinciis aliis conflati sunt. *Cerda*.

500 *Flos veterum*] Ennianum. *Serv.*

Flos veterum, &c.] Signat filios, qui a bonis et bellicosis parentibus. Itaque, quamvis magnos duces possis nominare *florem* sui ævi. Sed hic Poëta strictius adhuc pro juventute, quam vere ætatis flos. Ita vetus in-

Virg.

10 F

scriptio in agro Veronensi, FLORENTES ANNO MORS IPSA ERIPUIT: indicatur juvenus. Signatissime Liv. l. viii. 'Prima frons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat.' Et l. xxxii. 'flos Achæorum juventutis.' Pind. Olym. xiii. 'Ἀρης ἀνδρῶν νέων οὐδ' αὖ λαιὸς ἀλχηῶσιν: Mars floret juvenum perniciosius præliis. In his vides florem cum jventute. Quin Demades apud Athen. l. iii. vocat adolescentes *ver civitatis*; ait enim, τὰς ἀφ' αὐτῶν ἔαρ τοῦ δήμου. *Cerda.*

[*Flos*] *Florem* dixerunt veteres, quod optimum purissimamque est in qua re, ut egregie docet Ritterhusius ad Oppian. *Kuμνηr.* iv. 153. *Emm.*

502 *Nulli fas Italo*] In antiquis aliquot codicibus, mutato numero, legitur 'fas Italo nulli.' Sed principium a spondeo versum omnino graviolem reddidit. *Pierius.*

[*Nulli fas Italo, &c.*] Applaudit hinc loco ille *Æn.* vii. ubi etiam fata canunt, externo genero jungendam Laviniam, ut hic externo duci committendum exercitum. *Cerda.*

[*Subjungere*] Coniungendo subjungere. *Servius.*

[*Subjungere*] Hoc verbo etiam utitur Horat. Epist. i. l. 19. 'Et mihi res, non me rebus, subjungere conor.' Est autem loquutio desumpta a bobus, qui *subjungi* dicuntur, cum jugo alligantur, *disjungi*, cum solvantur: unde *subjuges*, et *injuges* boves, qui sub jugo fuerunt, vel non fuerunt; ut ibi Torrent. *Emmenes.*

503 *Externos optate duces*] Votis scilicet. Vel certe *expectate*, legite. *Servius.*

[*Optate*] Eo significato, quo in *Æn.* i. 'Pars optare locum tecto.' Itaque non capio *optate*, pro *exoptate*, sed pro *adoptate*. Dicit porro *optiones*, illos qui adjutores dabantur centurionibus, quod ab aliis optarentur, id est, adoptarentur, notum jam labore doctissimorum Cujacii, Turnebi, Lipsii, Bisciolæ, qui loca Festi et Taciti

producent et corrigunt. *Cerda.*

504 *Hoc acies campo*] Quasi jam in bellum parati. *Servius.*

[*Resedit*] Ut pugnatura et parata ad bellum. Julius Civil. iii. 'Ad asparagum concessit Pompejus.' Castra enim dicuntur *considerere*. Itaque militare verbum. Lucan. l. vi. 'incedit castris.' Enrip. Supplement. *ωρ' δ' αὖλος ἤμας: in armis sedens.* Sed Virgil. non *concedit*, sed *resedit*, quia, surrexerat furis justis. Sic Capitol. in Pertin. 'in templo Concordiam resedit:' quia præcesserat illius e castris ad Senatum itio. *Cerda.*

505 *Regnique coronam*] Insigne: non revera coronam, quam Tusci reges nunquam habuerunt: ergo species est pro genere. *Servius.*

506 *Mandatque insignia*] Aut mittit insignia, id est, omnia ornamenta regalia: aut re vera ipse Tarchon oratores ad me misit, coronamque cum sceptro regni. *Mandatque insignia*, id est, magna, ut castris succedam et capessam regna Tyrrhena. Alii, *insignia* pro fascibus qui ad Romanos a Tuscis translati sunt; aliud enim *insigne*, singulari numero; aliud *insignia*, in quibus vestis et sella regia accipi potest; vel *mandat* tradit, ut dicimus mandari magistratum. Sallustius, 'Ad consulatum mandandam M. Tullio Ciceroni.' *Idem.*

[*Mandatque insignia Tarchon*] In antiquo codice, *Tarcho*. Alibi vero ex C. Julii Romani et quorundam aliorum sententia, nullum nomen Latinum *on* literis finiri monuimus: quamvis Plinius nomina quædam dicit proprios gentis sue: vultus formamque apud nos etiam custodire. De nominibus autem hujusmodi Fab. Quintilianus ait, 'ut Palæmo, Thelæmo, et Plato' (nam sic cum Cicero quoque appellat) 'diceretur, retineantur: quia Latini, quod o et a literis finiretur, non reperiabant.' *Pierius.*

[*Tarchon*] Hic est Tarchon ille, cuius ministerio usus ad urbem strac-

tionem Tyrrhæus is, qui a se Tyrrhænam nominavit. De quo Tyrrhæno Strab. l. v. καὶ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν, οἰκιστὴν ἐπιστήσας Τάρκωνα: *condidit urbes duodecim, usus præfecto Tarchontæ.* Itaque in expeditione nobilissima, qua Lydi, duce Tyrrhæno, in Italiam appulere, credibile secundum locum fuisse Tarchonti. Atque adeo ex peritiis historiarum locutus Poëta, cum hunc præ aliis nominavit Lydorum præfectum. Addit Strab. de hoc Tarchonte, ὃν διὰ τὴν ἐκ παλδων σύνεσιν παλδον γενέσθαι μυθεῖν: *quem a puero canum fuisse fabulantur propter prudentiam.* Idipsum de eodem et Cyprino Trojano Eustath. scribit in Il. II. διὰ φρόνησιν καὶ ὁ Τυρσηὶς Τάρκων καὶ ὁ Τροϊεὺς Κίρκος πολλοὶ ἐκ γενετῆς φημίζονται. Itaque, quamvis Strabo et Græci alii nominent *Tarchonem*, Virgilius *Tarchontem*, ut apparet ex locis aliis, tamen esse eundem liquidum ex ductu historiarum. Nisi quis inde astruat in Virgilio legendum *Turcho-nem*. Cæda.

508 *Sed mihi tarda gelu.* Occurrit tacitis questionibus, dicens se non isse propter senilem ætatem: filium propter mistum genus per originem matris. Unde Æneam dicit ire debere, cui et ætas et origo regna concedunt. *Servius.*

Sed mihi tarda gelu, &c. Cum comparet Euander ætatem suam senilem cum vigore annorum Æneæ, videtur procuidubio adumbratus locus Pindari Pyth. IV. Ait itaque Pelias ad Jasonem: ἀλλ' ἤδη μὲ γεραιὸν μένος ἀλκίας ἀμφιπολεῖ σὸν δ' ἄνθος ἥβας ὑπὲρ κυμαίνει: *Sed jam me circumdat pars ætatis senilis; fervet vero flos pubertatis tuæ.* Et Pindaro quidem hæsit Valer. Arg. I. apud quem Pelias post decantatam senectutem suam, 'Si mihi quæ quondam vires,' &c. subjicit loquens cum Jasone, 'Tu, cui jam curæque vigent, animique viriles, I decus, et pecoris Nephelæi vellera Grajo Redde tholo, ac tantis temet

dignare periclis.' Sed et excursui Poëtico similem Taciti locum animadverto. Vides enim, ut Euander excuset se senem a regno, et Pallantem juvenem, deferatque ad Æneam, qui in bona ætate et media. Ergo Tacit. de Tiberio: 'Hæc et de Armenia apud Patres disseruit, nec posse motam Orientem nisi Germani sapientia componi; nam suam ætatem vergere, Drusi nondum satis adolevisse.' Ut hic 'tarda senectus,' ita Sen. Rhet. Controv. 7. 'Ego senectute immobilis, et victo similimus.' Cæda.

Sæclique effata senectus] Notandum dicta *secula* etiam in uno homine, secundum eos qui dicunt *seculum* triginta annos habere. Nam alii centum et decem: alii mille annis putant *seculum* contineri. *Servius.*

Gelu] Scite hoc in nota senectutis. Patrocles apud Stob. Serm. 115. vocat senectutem *βίον χειμῶνα, vita hiemem.* Apud eundem Eratosthenes, cum diceret vigentem ætatem esse instar veris, declinantem instar ætatis et autumnii, addebat, *χειμῶνα δὲ τὸ γῆρας: senectutem esse hiemem.* In dialogismo illo satis celebrato Adriani Cæsaris et Epicteti, cellæ quatuor constituuntur, videlicet *tepidaria, sudatoria, assa, frigidaria.* Prima datur *infantibus*, altera *pueris*, tertia *juvenibus*, quarta *senibus.* Stat. Theb. III. 'pectora gelida' absolute dixit pro senibus, opponens juvenibus. Causam hujus frigoris reddit Aristot. Rhet. II. 13. nam senes *καρδιγγμένοι εἰσιν, refrigerati sunt*, ab refrigerato jam sanguine: sicut contra juvenes *θερμοὶ, calidi.* Cæda.

Sæclis] Accipio primam Servii explicationem, qui sæculum explicat de spatio triginta annorum; ducorquæ hoc argumento: tres illas ætates, aut tria sæcula, quæ de Nestore omnes prædicant, et imprimis Tullius in Catone Majore, et Hor. Od. II. 9. 'ter ævo senectus:' et ante omnes Homer. Il. I. nonaginta anni sunt, explicatore

Plutarcho. Nam is, cum dicat in Catone Majore, virum hunc ætatis anno nonagesimo Servium Galbam accusasse, adjicit, pervenisse illum et vita et factis ad triplicem ætatem Nestoris. Græca sunt: *Σερῖον ἰθάλα κατηγορήσεν ἐνενήκοντα γεγονὸς ἔτη κινδυνεύει γὰρ, ὥς ὁ Νέστωρ, ἐς τριγόναν τῷ βίῳ καὶ ταῖς πράξεσι κατελθεῖν.* Idem.

Senectus Invidet imperium] Ita apud Herodian. l. ii. Pertinax inducitur *γῆρας προϊσχύμενος, πρætendens senectutem*, ut excuset se ab Imperio. Applaudunt et verba Taciti Hist. l. i. 'Ipsa ætas Galbæ, et irrisui et fastidio erat adsuētis juventæ Neronis, et Imperatores forma ac decore corporis (ut mos est vulgi) comparantibus.' Idem.

509 *Invidet imperium*] Bona locutio: ut, 'Liber Pampineas invidit collibus umbras.' Servius.

Seraque ad fortia vires] De hoc langore senectutis Sophronius apud Stob. *γῆρας μαρῶνον παραχέει.* Marcor enim comitatur res tabidas. Cui accinit Aristotel. qui per verbum *μαρῶνεσθαι* explicat solutionem senum. Et Probl. sect. 80. *δειλούς* vocat, ut etiam Rhet. ii. 13. *προωδοσκοποῖκε τὸ γῆρας τῇ δειλίᾳ: senectus viam aperuit timiditati.* Quæ ferme repetit in Probl. loco adducto, *προωδοσκοποῖκε γὰρ τῷ φόβῳ.* De Scipione Africano Liv. l. xxviii. 'in juvenia bella assidue gesta, cum senecta res quoque defloruere.' Nam, ut ait Sen. in Fur. 'Post multa virtus opera laxari solet.' Plutar. de Mario jam sene: *τοῦ γῆρας τὸ δραστήριον ἐκείνον καὶ θερμὸν ἐν αὐτῷ κατασβέννυντος: extinguente senectute strenuitatem illam atque ardorem.* Euripid. in Hercul. *Ἡρᾶ δὲ τρομαρὰ γυνῆ, κἀμαυρὸν σθένος: Membra trementia senectute, et robur invalidum.* Seras iatas vires Græci nominant *γῆρας ἀκρότατον, ἔσχατον, προβεβηκὸς, μακρότατον, πολυετή.* Pulcherrime Plato Leg. viii. *ἀπέρμετρον.* Philost. *βαθὺ γῆρας.* Cerdæ.

510 *Mixtus matre Sabella*] Pro du-

plici genere natus. Servius.

Matre Sabella] Regis Sabinorum filia. Taubmann.

511 *Partem patriæ traheret*] Sic dixit traheret, quomodo dicitur, originem ducere. Servius.

Partem patriæ] Sidon. Epist. iv. 21. ad Asprum, cum præmiserit, 'Hednus pater tibi, mater Averna est,' exemplo Maronis, a quo hanc Pallantis duplicem originem adducit, ita absolvit: 'Ecce habes magnum maximo auctore (Virgilio) documentum, quod patriæ pars computanda sit et regio materna.' Cerdæ.

Et annis] Ad se retulit. Servius.

512 *Generi satum indulget*] Ad Pallanta retulit. Idem.

Quem numina poscunt] Ut, 'Externos optate duces.' Idem.

Quem numina poscunt] Sup. 'fatis huc te poscentibus affers.' Cerdæ.

513 *Ingrederet*] Verbum militare, et in quo ferocia atque ostentatio. Val. Arg. i. de Jasone, 'Heu quibus ingreditur fati, qui gentibus horror Pergit!' Et l. ii. de tauro victore, 'qualis per pascua victor Ingreditur, tum colla tumens, tum celsior armis.' Sic et Lucan. l. ii. præmissa Cæsaris ferocitate, 'Ingreditur pulsa fluvium statione vacantem.' Quis nescit de Marte Gradiro? Quis non illud Hom. Il. iii. *μακρὰ βιβῶντα: grandia ingredientem?* Inde Basil. Seleuciensis l. i. vitæ Teclæ: *ἀμα καὶ τούτοις καὶ ὁ θάμυρις ἔδει, μακρὰ βιβὰς, ποιητικῶς τις ἂν εἶποι, παρὰ τὸ δικαστήριον: Inter quos et Thamyris, grandia, ut poetice quispiam loqueretur, ingrediens, ad tribunal cursitabat.* Idem.

Italum fortissime ductor] *Εβουρβόλας* jam ductorem Italiæ vocat Æneam. Servius.

514 *Hunc tibi præterea*] In aliquot antiquis legere est, nunc tibi. Sed pronomen illud indicativum longe plus poulderis et energię habere videtur, dicendo *hanc Pallanta.* Nam et in pronomine ipso, et in proprio

nomine emphasis est. *Pierius.*

[*Spes et solatia*] *Spes*, quia multa sibi de ejus virtute promittebat pater: *solatia*, quia, amissa conjuge, unici filii utebatur solatio. *Servius.*

[*Spes et solatia*] Ad filium suum Annibal apud Sil. 'spes o Carthaginis aītæ.' Ideo liberi *spes*, quia propagaturi genus. Ut *solatia*, ita ab Agathone Poëta filii dicuntur ἡδὺ φρονέτων, genitorum jucunditas. *Cerda.*

515 *Pallanta adjungam*] Sic et apud Apollon. l. ii. Lycus offert filium suum comitem sociumque Jasoni: ξωῖν μὲν πάνταςιν δούτολον θυμὸν ἔπεσθαι Δάσκυλον δρυνέω ἐμὸν νίεα. *Germanus.*

[*Tolerare*] Quasi rem asperam et difficilem. Et per hoc significat nondum eum sufficere, ut intelligatur quid nolit; nam et paternam sollicitudinem servat, et heroicam virtutem; et ideo non vult simpliciter dicere, nondum debere puerum pugnare, sed verecunde, 'sub te tolerare magistro.' *Servius.*

[*Sub te tolerare magistro*] Hoc loco commendatur disciplina et educatio. Missis enim ad militiam adolescentibus Roman. primo anno custos, sub quo disciplinam edicerent, et magister, sub cujus imperio tyrunculi accuerentur, publice dabatur, ne expertes operum militarium arma tractarent. Huc ergo alludit Poëta, ut etiam l. v. 'Custodem ad sese, comitemque impubis Iuli, Epytidem vocat.' *Pontan.*

516 *Militiam et grave Martis opus*] Hom. μέγα ἔργον ἄρης. Oppian. ἔργον ἔρωτος, pro, ἔρως: et Halieut. i. 105. ἔργα δολέκων, pro, δολέκοι: ubi vid. Rittersh. Ita alibi: ferri rigor, pro ferum: robur aratri, pro aratrum. Lucr. robur saxi, pro saxum: rigor auri, pro aurum. *Taubmann.*

517 *Miretur*] Imitetur. Lucanus, 'Miratoremque Catonis,' id est, imitorem. Optima enim ingenia ne-

cesse est, ut ea, quæ mirantur, imitentur. *Servius.*

[*Primis et te miretur ab amīs*] Sunt codices antiqui, in quibus legere est, te imitetur absque synalœpha. Sed omnino miretur magis placet: quia plus est mirari, in quo rei, quam vix te assequi posse speres, magnitudo ostentatur. *Pierius.*

[*Miretur*] Symmach. Epist. i. 39. 'Frater meus Gorgonis admirator virtutum tuarum.' Apud Valer. Arg. l. iv. Hercules ad Hylam jam raptum; 'nec res ultra mirabere nostras.' *Cerda.*

518 *Arcades huic equites*] In antiquis et emendatis codicibus, *Arcadas* per *as* scriptum est, metro ita suadente: nam accusativus pluralis in *es* Latinus esset, et non nisi producta ultima poneretur. *Pierius.*

[*Robora pubis*] Antiqui aliquot codices corpora pubis legunt. Sed omnino longe melius est robora. *Idem.*

[*Robora pubis*] Expressissime in sermone Arcadam, qui valentissimi et fortissimi ex robore cibo. Stat. Theb. vii. prædicans de Aconteo, solitum feras prosternere, addit rationem cur huic homini tanta virtus, 'Arcas erat.' Sic Catullo, qui in Nupt. Pelei, 'Argivæ robora pubis.' *Cerda.*

519 *Suo nomine*] Beue in omnibus filii gratiam facit: maluit enim munus suum cum persona ejus dividere, quam suo nomine totum dare. Namque dicit, Dat tibi Pallas milites ducentos suo nomine: ipse vero a me accipiat ducentos. *Servius.*

[*Totidemque suo tibi nomine Pallas*] In codicibus aliquot antiquis legere est: suo tibi munere Pallas. Sed enim *Servius* nomine agnoscit. *Pierius.*

520 *Defixique ora tenebant*] Aut tacebant, ut, 'tenuitque inhians tria Cerberus ora:' aut stupebant. *Servius.*

[*Defixique ora tenebant*] *Vetusta*

quendam exemplaria legunt *intentique*. Sed enim *deflexi* magis placet, quod prae se fert etiam stuporem quandam. *Pierius*.

522 *Tristi cum corde*] Propter brevitatē auxiliorum. *Servius*.

Tristi cum corde] Clarum testimonium veræ syntaxeos, 'putare cum corde.' Sicut et Sall. Jugurth. 'facinus suum cum animo reputans,' pro 'reputans animo.' Sic et *de*. Serv. infra 'de lapide feritur,' pro 'lapide feritur:' et 'de gladio feritur,' pro, 'gladio.' Unde Heraldis ad Arnobium, Gelenium reprehendit, qui legeret, 'discobinata limis;' nam vetus lectio, 'discobinata de limis.' Idem Arnobius l. i. 'Ex malleis fabricatos,' pro, 'malleis fabricatos.' Plant. Mercat. 'Ex summis opibus, viribus usque experire, nitere,' pro 'summis opibus.' Factum hoc Græcorum imitatione, ajunt Germ. atque Herald. Homer. enim (ait prior) *δρμαυε ἀνὰ θυμὸν*, pro, *δρμαυε θυμῷ*. Euseb. (ait posterior) Præp. l. v. *ἐκ τῶν οὐρανῶν βέλων, καὶ τοξευμάτων βαλλόμενοι*, pro *βέλεσι, καὶ τοξεύμασι*. Vide etiam, quæ observ. Vechn. in Hellen. *Cerda*.

Putabant] Figura, per tempora: *putabant*, quasi putassent, nisi signum dedisset: aut certe *putabant*, cogitabant. Unde et arbores putari dicuntur, quia diu deliberatur, quid eis adimi debeat, quid relinqui. *Putare* est et discernere, et in partes redigere, inde *disputare*. *Servius*.

523 *Cælo aperto*] Sereno, ut 'Et aperta serena Prospicere,' in eo est enim quid aperti. *Idem*.

Cælo aperto] *Sereno*, explicat Serv. Ego aliter explico. *Aperto cælo*, id est, rupto et hiante tonitribus, fulguribus, fragore. Nihil enim inconvenit ita accipi hic hoc verbum. Imo liquida totius loci sententia esse videtur, signum datum a Venere disrupto cælo, quod explicans addit: 'Namque improvviso,' &c. Transactis

vero fremitibus paucatum est cælum et visa sunt in serena parte arma intra nubem emicare. Hæc melior consecutio Poëtæ. Quia, tantum abest, ut *apertum cælum* semper sit serenum, ut potius Basil. Seleucia. in vita Teclæ l. i. id verbi adhibeat ad magnas pluvias indicandas: ita enim loquitur de Deo: *καὶ κλεισὺς ἐστὶ τρισὶν ἡμέραις καὶ μηνὶ ἐξ τῶν οὐρανῶν, καὶ τηρήσας ἀνέφελον καὶ πάλιν ἀνοίξας αὐτὸν, καὶ πρῆσας ὁμβροτάων* ubi *clausum cælum*, est serenum; *apertum*, cum pluvia. *Cerda*.

Cytherea] Antonomastice pro Venere: ab urbe, aut insula ubi colebatur, et in quam delata cum primum nata ex undis est. Hesiodus enim *προσέκυρσε Κυθήροις*. Cythera vero sic vocata, *παρὰ τὸ κεύθεον καὶ κρύπτειν τὸ αἰσχρὸν, ab occultando turpi*; Phornutus ait. Hesychius etiam ait, dici quasi *κευθόμενον*. Turpe illud, quod occultatum, est Venus ipsa nuda, cum eo appulit. *Idem*.

524 *Improvviso*] Nullum enim indicium præcesserat nobis. *Servius*.

Vibratus] Proprium telorum ad fulgura transtulit. *Idem*.

Fulgor] Id est, fulgetra. Et tria genera fulgoris esse dicuntur: unum *consiliarium*, ubi quid cogitantibus nobis accidit, quod vetat aut hortatur: alterum *auctoritatis*, quod evenit re gesta quod probet: tertium *status* est, ubi nec novi quicquam gessimus nec cogitamus, sed quietis nostris rebus fruimur: sed duo hæc quæ sequuntur ad locum hunc non pertinent. Primum sane apte videtur adnecti, ubi quod cogitantibus nobis accidit, quod vetat aut hortatur, quod *consiliarium* dicitur. Nam et hic modo Aeneas de brevitate auxilii cogitat, qui ait, 'Multaque dura suo triasti cum corde putabant:' et sic fulgur factum est, quod eum hortetur, ne de bellicis subsidii desperet. *Idem*.

525 *Cum onitu*] Tonitruum scilicet. Et, ut diximus supra, ordinem

tenuit qui nobis apparet, ut fulgetras dicat priores, cum sint ante tonitrus. *Idem.*

Ruere omnia visa] Sic enim sonat ut videatur ruina: alibi, 'cœlique ruina.' Bene autem temperavit dicens *visa*, id est, ad opinionem animi. *Idem.*

526 *Tyrrhenusque tuba mugire per æthera clangor*] 'Tyrrhenum clangorem' dixit: ideo quia apud Tuscos tubam constat inventam. Ergo 'Tyrrhenus clangor,' sonus Tyrrhenarum tubarum. Et bene congruis omnibus arma nuntiantur per sonum tubarum. Et figurate per epitheti immutationem Tyrrhenæ tubæ. Varro de seculis auditum sonum tubæ de cœlo dicit. Videtur hic opportune 'Tyrrhenæ tubæ' facta mentio, ut jam Tyrrhenorum castra vocare videatur Æneas. *Idem.*

Tyrrhenusque tubæ, &c.] Attingit Poëta hoc loco inventionem tubæ, quæ apud Hetruscos. Ex qua opinione locuti alii. Stat. Theb. vi. 'Tyrrhenum murmur.' et iii. 'Tyrrhenus clangor.' Athen. l. iv. *τυρρηνῶν δ' ἐστὶν εὐρημα κέρατό τε καὶ σάλπιγγες*: *Tyrrhenorum inventum sunt et cornua et tubæ.* Pollux l. iv. *τυρρηνὸς ἀλλὰς, Tyrrhenica tuba.* Eurip. Phœniss. *τυρρηνικὴς σάλπιγγος*: et in Heracl. *τυρρηνικὴ σάλπιγγι.* Inde Stat. l. vii. pro, bellicos tumultus, dixit, 'Tyrrhenos tumultus.' *Cerda.*

Mugire] Ab Laoret. qui l. iv. 'Cum tuba depresso graviter sub murmure mugit.' Nonn. Dionys. l. xliii. *διερῇ υψήσαστο σάλπιγγι*: *humida mugiebat tuba.* Pari elegantia attribuitur rebus aliis. Aristoph. tonitruo, *μυκησαμένης* (inquit) *δὲ βροτῆς.* Nonnus mari l. xxxii. *πότος μυκάρεος.* Ammian. l. xvii. terræ motibus: 'Tunc enim necesse est velut taurinis reboare mugitibus fragores, fremitusque terrenos.' Stat. l. x. tonitribus, ad imitationem fortasse Aristoph. 'arcanum mugire polus.' Hom.

Il. i. hoc extulit per verbum ipsius tubæ: *σάλπιγγεν* (inquit) *σθραψός.* *Id.* *Clangor*] Sic et de tuba Silius l. ii. 'Tyrrhenæ clangore tubæ.' Virg. alibi, 'clangorque tubarum.' Valer. 'Luctificum clangente tuba.' Apul. de Mund. 'Cum tuba bellicum cecinit, milites clangore incensit.' Hic clangor a claritate, credo, sonitus. Inde in Æn. v. 'Inde, ubi clara dedit sonitum tuba.' Et clarus hic sonitus, quia tuba instrumentum est directum, et oppositum raucedini cornuum. Ovid. 'Non tuba directi, non æris cornua flexi.' *Idem.*

527 *Fragor intonat ingens*] *Fragor* est proprie armorum sonus. Quod autem dicit *intonat* illud spectat, 'fulminat Æneas armis,' quæ vult fragore tonitrua, splendore fulgetram, imitari. Non autem mirum est a Venere adlatis armis iuvasse fulgorem. Nam et Homerus dicit a Thetide oblata arma habere motum quendam et spiritum: quæ duo in aqua esse manifestum est. Thetidem autem novimus Nympham esse. *Servius.*

Fragor increpat ingens] Antiqui plerique codices, Vaticanique omnino cum Mediceo, et Porcio, *increpat* legunt: quamvis *intonat* ea ratione Servio placeat, quod alibi dictum a Poëta: 'fulminat Æneas armis.' Quod vero paulo post sequitur, *pulsa tonare*, in antiquis aliquot, *sonare* legere est. Sunt etiam vetustati admodum codices, in quibus 'fragor intonat aures' legatur; sed hoc aliorum iudicio relinquemus. *Pierius.*

Fragor] Nam frangit se nubes in fulmine. Stat. l. x. 'tonitru malus æthera frangit Juppiter.' Simocatta Hist. ii. 7. *βαρδαῖος σκηπτός.* Sen. Rh. controuv. 16. 'terribili fragore horridæ tempestates.' *Cerda.*

528 *Inter nubem*] Per nubem, more suo. Et dicit in serena parte cœli fuisse nubem per quam arma portata sunt. *Servius.*

Cæti in regione serena] Ominosum

esse tonitru cælo sereno, supra Georg. eo loco docuimus, 'nec cælo plura sereno Fulgura,' &c. ubi in malam partem, *ἀνακλάς*, et inauspicato committi ex serenitate tempestatem constat: hic autem *αἰόλος* et *ειδωρίμυς*, ut sententia loci satis demonstrat. Semper tamen placide cæli constitutione temperata, tonitru prodigiosum esse, ut insolens et præter naturam docet Lucret. l. v. 'Nec fit enim sonitus cæli de parte serena, Verum ubicunque magis denso sunt agmine nubes:' et item Æn. vi. 'Fulgmina — nam cælo nulla sereno, Nec leviter densis mittuntur nubibus unquam.' Denique: 'cur nunquam cælo jacet undique puro Jupiter in terras fulmen.' *Germanus.*

529 *Per sudum*] *Sudum* est quasi subudum, serenum post pluvias, ut ver sudum. Alii *sudum* semidum volunt dici, cum per nubes ad nos perveniat Solis ictus non integer. *Servius.*

Per sudum] Puto *sudum* esse serenum, et vere seudum, id est, sine udo. Tiberianus apud Fulgentium: 'Aureos subducit ignes sudus ora Lucifer,' id est, serenus. Tertull. lib. de Pall. directe opponit humiditati. Nam de cælo: 'dein substillum, et denno sudum.' Est vero *substillum*, subliquidum, substillansque cælum. Vir etiam doctus Passerat. *sudum* in hoc Virg. loco accipit, uti illud Horat. 'Per purum tonantes Egit equos.' ut idem sint *per purum*, et *per sudum*. *Cerda.*

Pulsa tonare] Recte arma, quæ iisdem ignibus quibus fulmina, facta sunt, ait tonare pulsa: et hic magis proprie quam Homerus; ille enim spirare ait et moveri; hic vero armis Æneæ cælestem sonitum dedit, unde veniebat. *Servius.*

531 *Adgnovit sonitum*] Hoc est quid sonitus significaret. *Idem.*

Et divæ] In Romano codice non habetur et, ut per appositionem le-

gas, 'Divæ promissa parentia.' Eruditius tamen auribus vulgata lectio, 'Sonitum et Divæ,' magis adblauditur. *Pierius.*

Divæ promissa parentia] Κατὰ τὸ *συνέκμαρον* intelligamus Venerem ei promississe. *Servius.*

532 *Tum memorat*] Interpretatur prodigium, ut Euandri et præsentium omnium animos confirmet et solitudinem discutiat. *Hortens.*

Hospes] Et qui suscipit, et qui suscipitur, *hospes* vocatur, ut hoc loco Euander. Item supra, 'Hospitis Æneæ sedem.' *Servius.*

Ne quare profecto] Hic *profecto* vetuste pro expletiva conjunctione positum. Ambæ particulae ad ornatum pertinent tantum. *Idem.*

Ne vero, hospes, ne quare profecto] In codicibus aliquot antiquis legere est, 'ne quare, hospes, ne quare profecto.' Utraque lectio et venusta est, et a Virgiliana phrasi non aliena. *Pierius.*

533 *Portenta*] Modo bona omina. *Servius.*

Ego poscor Olympo] Aut de Olympo poscor, id est, hæc signa mei causata fiunt: aut certe in Olympum poscor. Alii *Olympo poscor*, alii *Olympo* sequentibus jungunt. *Idem.*

Poscor Olympo] Poscor ad bellum e cælo. *Taubmann.*

534 *Hoc signum*] Soph. in Colon. σημεῖα δ' ἔξεν τῶνδ' ἐμοὶ παραγγέλλει, ἢ σεισμὸν, ἢ βορρῆν, ἢ τοῦ διὸς σέλας. *Germanus.*

Divæ creatrix] Rerum omnium generaliter. *Servius.*

Creatrix] Pro, genitrix, ut apud Catul. 'Patria o mea creatrix, patria mea o genitrix.' *Cerda.*

535 *Vulcanique arma*] Verba Hom. Il. XVIII. ἀπαλοῖτο παρούμεν ἔστε καλὰ. *Idem.*

537 *Hec quantæ, &c.*] Adeo de victoria fretus est, ut etiam hostium miseretur: quod Æneæ κατὰ τὸ πρῶτον recte tribuitur, qui pius ubique indi-

citur: et hinc nascitur ille sensus, 'Non hæc, o Palla, dederas promissa parenti.' Item Æneas, 'Hi nostri reditus, expectatique triumphi, Hæc mea magna fides!' *Servius*.

Hæc quanta, &c.] Scal. iii. 11. et v. 16. *Taubmann*.

538 *Quas pœnas mihi Turne dabis*] Pœnas dant qui pœnis digna perpetrarunt. Dicimus enim pendere, dependere, solvere, persolvere, luere pœnas: et ista quidem patientis sunt. Agentis autem, exigere, poscere, repetere, capere, infligere, irrogare pœnas. Delictum vero Turni, quod pœna ulciscendum sit, est ruptio fœderis, quod a Latino cum Ænea factum. *Pontanus*.

Quam multa sub undas] In Romano codice legere est, *sub unda*: quod non displicet: in loco enim volvenda sunt. Sed *sub undas*, ad locum, omnino vehementius est. *Pierius*.

Quam multa sub undas] Lucretius ablative extulit l. i. 'Dat sonitu magno stragem, volvitque sub undis Grandia saxa.' *Germanus*.

539 *Voves*] Constantini Paneg. 'Aliorum quidem hostium corpora et arma præceps fluvius volvendo devexit.' Possis idipsum per verbum *roto*: nam Auctor Theb. de torrente, 'Partesque lapsi montis exesas rotat.' *Cerda*.

540 *Poscant acies*] Quasi eant nunc, et flagitent bellum. *Servius*.

Poscant acies, &c.] Eodem plane sensu, quo l. vii. 'Hac gener atque socer coëant mercede suorum.' Quem locum adi. Ut hic 'poscant acies,' ita Sueton. Othon. c. 9. 'pugnam deprecantium.' Stat. Theb. viii. 'prælia poscunt.' Curt. l. ix. 'pugnas deprecimus.' *Cerda*.

Fœdera rumpant] Quæ se facturum Latinus promiserat, non enim erant facta: aut certe fœdera, quod in septimo Æn. legati cum muneribus missi. *Servius*.

541 *Solio*] Sic dicta sedes Princi-

pum. Herodian. solium Principum vocat *βῆμα*. Simocatta Hist. l. i. *καθέδραν*. *Cerda*.

542 *Herculeis sopitas ignibus aras*] Hypallage est, id est, suscitabat aras Herculeas, in quibus erant ignes sopiti. *Servius*.

Herculeis sopitas ignibus aras] Fuit moris populi illius ignem ad sacra non accendi ex profano igne: sicut nec contra, ignem profanum ex sacro. Ergo, ignis ad sacra accenditur a Virg. ex igne sacri præcedentis diei. Phædrus clare in fabell. 'Itaque hodie, nec lucernam de flamma Deum, Nec de lucerna fas est accendi sacram.' Smit quippe *lucernam* pro vulgari igne, et non sacro. *Cerda*.

543 *Hesternumque Larem*] Cui pridie sacrificaverat: et est iteratio; nam male quidam *externum* legunt, id est, extraneum. *Servius*.

Hesternumque Larem, &c.] Placet Servio *hesternum*, cui pridie sacrificaverat, improbatque *externum*: quod tamen et in Romano codice, et quibusdam aliis pervetustis codicibus, invenitur. Sunt qui *parvos Penates* externos intelligant: quum solitus sit Poëta Æneæ Penates 'magnos Deos' appellare; ut eo loco, 'feror exsul in altum Cum sociis, gnatoque, Penatibus et magnis Dis:' et per 'magnos Penates' jurat Ascanius in Æn. nono. Dixerat tamen Euandrus: 'Communemque vocate Deum.' De quo plura Macrobius. *Pierius*.

Hesternum Larem] Hunc locum imitatur Naso Met. viii. 'Inde foco tepidum cinerem dimovit, et ignes Suscitast hesternos.' *Germanus*.

544 *Mactat lectas de more bidentis*] De more lectas, an de more mactat? *Servius*.

545 *Euandrus*] Pro *Euander*, sed vitavit *δμουριέλευτον* sequentis verbi. *Idem*.

Euandrus pariter, &c.] In antiquis plerisque codicibus, *Euandrus* per terminationem uscriptum est, quod hoc

loco perplacet, quia sic *ἑμιορέλευτος* evitatur, quæ tribus continuis dictionibus haberetur in *er*, si *Euander* etiam legeretur. Quid vero veteres de nominibus hujusmodi tradiderint, alibi recitatum est. *Pierius*.

Euandrus] Voluit vitare *ἑμιορέλευτος*: ut etiam alibi, *Tum Pater Euandrus*, non *Euander*, quia præcessit, *Pater*. Puto dictum *Ἐμῶνδρον*, quasi *fortem, et robustum*, quia erat Arcas, videlicet a glandium cibo, quo victitabant Arcades. Cui quo alludit, Arcadium dictam a Pind. Olymp. vi. *ἑμώρῳ*, a viris virtute præstantibus. *Cerda*.

546 *Post hinc ad navis graditur*] Unum vacat, aut *post*, aut *hinc*: ut, 'Post hinc digrediens jubeo frondentia capris Arborea:' tale est et illud, 'Primus ibi ante omnia.' *Servius*.

547 *Qui sese in bella sequantur*] In expeditionem et bellicam præparationem: nam ut supra dictum est, *bellum* est tempus omne quo vel præparatur aliquid pugnae necessarium; vel quo pugna geritur. *Prælium* autem dicitur conflictus ipse bellorum. Unde modo bene dixit, 'Qui sese in bella sequantur;' non ad prælium: nam ad auxilia petenda vadit, non ad pugnam. Quanquam etiam si sic diceret, 'qui se in prælium sequantur;' non valde abs re esse videbatur. Hi enim equites, cum a Tarchonte accepisset *Æneas* auxilium, cum aliis *Hetrusco* equitibus per terram missi, obvios statim habuere bellantes: et quasi jam hinc recta pergere videntur in prælium. Unde etiam a *Cymodocæ* naviganti *Æneæ* dicitur, 'Iam loca jussa tenet forti permixtus *Hetrusco* Arcas eques.' *Idem*.

548 *Præstantes virtute legi*] Ego triplicem divisionem video copiarum. Hic duplicem agnoscis: Trojanorum enim partem secum ad Tarchontem ducit, partem committit fluvio. Rursum, postquam itum ad Tarchontem, equitem in partem duplicem dividit,

et unam præmisit ad Ascanium, terrestri, ut credo, itinere (hoc jam *Serv.* vidit) et de hac parte militum accipienda illa l. x. 'Iam loca jussa tenet forti permixtus *Hetrusco* Arcas eques.' Alteram ipse secum navibus exportavit; de qua in *Æn.* x. 'medio *Æneas* freta nocte secabat.' *Cerda*.

Prona aqua] Horat. Carm. i. 39. 'Quis neget arduis Pronos relabi posse rivos Montibus, et Tyberim reverti.' *Germanus*.

549 *Segnis*] Sine remigio, id est, cessans, nihil administrans. Et respexit ad descendentes, de quibus ait, 'Remigio noctemque diemque fatigant:' licet fuerit leuissimus *Æneus*. Epitheton ergo ad tempus, non enim ignavos dixit: aut *segnis* certe, quia meliores elegerat. *Servius*.

Defuit] Desertur. *Idem*.

550 *Rerum*] Quas gesserat. *Idem*.

Patriis] Ubi esset. *Idem*.

552 *Exsortem Æneæ*] Per id quod non est factum, quod factum est indicatur. Per *exsortem* autem optimum et præcipuum significat: *exsortem* autem, ut *exlegem*: et multo hoc loco reprehendunt *Virgilium*, qui cum *Æneam* ubique Pontificem ostendat, et Pontificibus non liceat equo vchi, sed curru, sicut in septimo a Latino ei currum missum dicit, cur equo eum usum faciat, dicens, 'decant exsortem *Æneæ*, quem fulva leonia Pellis obit totum præfulgens angibus aureis:' et, 'Jamque adeo exierat portis equitatus apertis *Æneas* inter primos:' cujus rei hæc redditur ratio: *Æneam* non tantum Pontifici juris, sed omnium sacrorum et peritum et primum fuisse: *Virgilium* autem inventa occasione ritum Romanarum ceremoniarum exponere: more etenim veteri sacrorum, neque *Martialis* neque *Quirinalis* Flamen omnibus ceremoniis tenebatur, quibus Flamen *Dialis*, neque diurnis sacrificiis destinebantur; et ab

esse eis a finibus Italiæ licebat, neque semper prætextam, neque apicem, nisi tempore sacrificii gestare soliti erant. Ergo si ire eis in provinciam licebat, et equo sine religione vehi licuit: quod hic ostendit velut in Provinciam misso Æneæ, equum datum; nam Euander hoc ait, 'Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis Jungere castra paro,' deinde infra de potestate obtinendæ Provincie subtexnit, 'Ipse oratores ad me regniq[ue] coronam Cum accepto misit.' Tum, excusatione interposita, hortatur Æneam, ut Etruscis regem, et ducem desiderantibus, præsit; ait enim, 'tu, cujus et annis, Et generi fatum indulget.' Incedere ergo et equo merito uti potuit, si ei ire in Provinciam fas erat. Sciendum tamen poetam contentum esse diversum Jus Pontificale, dum aliud narrat, attingere. *Servius.*

Exsortem] Id est, equum eximium, præcipuum: *ἄλπερον* sive *ἀπόκληρον*. Scal. iv. 16. Vide *En. v. 534.* 'exsortem ducere honorem,' id est, præmium extra ordinem, quod omnium honorificentissimum erat. Scalig. et Turneb. xiii. 8. *Tambmann.*

553 Pellis obit totum] Pellis ostenditur magnitudo in eo, quod dicit *totum obit*, id est, circumdat. *Servius.*

Quem fulva leonis Pellis obit, &c.] Ex equi hujus Virgiliani imagine Stat. l. ix. 'Venator raptabat equus, quem discolor ambit Tigris, et auratos ad verberat unguibus armos.' Et l. iv. pari poësi, 'Cornipedem velatum geminæ dejectu lyncis.' Dicit *geminæ lyncis*, ut suppleat illud Maronis, 'Pellis obit totum': nam cum lynx leone sit minor, duplex pellis adhibenda pro una leonina. Pulchre Valer. Arg. l. vi. de chlamyde, quam Aron gestabat, 'implet equum;' videlicet, quod Noster, *obit totum*. De equo Flamini Cons. Silius: 'Caucasam inatratus virgato corpore tigrim.' Hom. *Iliad. xi.* ad indicandam

hanc magnitudinem pellis leoninæ, *δέρμα λέοντος μεγάλου ποδηνεκές*: *pellem leonis magni demissam ad pedes*. Ab Hom. Apollon. Arg. i. *δέρμα τὰ ποδηνεκές*. *Cerda.*

Unguibus aureis] Aut quia ungues ipsi, cum aruerint, auri imitantur colorem, aut quia solent deaurari. Statius, 'auro mansueverat ungues.' *Servius.*

554 Subito vulgata] Cur subito? ipse dicit: quasi per parvam urbem. *Idem.*

Urbem] *Pallantium. Tambmann.*

555 Ocius] Positivus antiquus est, id est, celeriter. Nec enim potest esse comparativus ubi nulla est comparatio; tractum ex Græco *ὀκλύς*. *Servius.*

Ocius ire equites Tyrrheni ad litora regis] Antiqui aliquot codices ad *litora* habent. Sed *litora* peritioribus placet. Nam inde navibus in castra provecti sunt. Id etiam observandum, quod Servius ait, 'Ocius positivus antiquus est, id est, celeriter. Nec enim potest esse comparativus, ubi nulla est comparatio.' At quomodo positivus, cujus masculinum *oclor* sit, ut: 'fulminis oclor alis.' Quare dicendum potius comparativum esse pro positivo, ita tamen, ut insolitum quiddam significet. Ita ibi, 'Adloquitur Venns tristior,' quam scilicet solita sit. *Picrius.*

556 Vota metu duplicant matres] Bene 'metu duplicant,' nam inest semper in matribus votum. *Servius.*

Vota duplicant] Non signat duo vota, sed multa; id est, multiplicant. Nam quod Horat. Od. i. 6. dixit *duplicis Ulyssei*, eo versu, 'Nec cursus duplicis per mare Ulyssei,' sic legendum, non *duplices*: hoc (inquam) Hom. *πολύροπος*, et *πολύμητις*: ut jam *duplex* Horatii, non sit *διπλοῦς*, sed *πολύροπος*. Ita Sidon. i. 7. 'Vota facimus, preces, supplicationesque geminamus,' id est, multiplicamus. A Virg. Prudentius Hym. xii. *περ.*

συνεφ. 'Mox hac recurrit duplicatque vota.' *Cerda*.

Propiusque periclo It timor] *Periclo*, id est, ad periculum vicinus: aut certe 'It timor propius periclo,' *propius* pro *propior*: nam matres quod timeant, hoc putant liberis posse contingere. Aut certe æquatur periculo timor, et per dativum extulit, ut 'Propius stabulis armenta tenerent;' aut poetice dixit timorem periculo comitem. *Servius*.

557 *It timor et major Martis jam apparet imago*] In Romano codice, et *timor et major*. Sed id forte solito more. Sunt etiam vetusti codices, in quibus absque particula *jam* ita legitur, 'major Martis apparet imago.' Nostræ tamen ætatis ingeniis *jam* illud interpositum magis adridet, quod nescio quid addat carminis majestati. *Pierius*.

Propiusque periclo It timor] Tractat locum istum Aristotel. *Rhet.* v. 2. ubi ait, non omnia mala metui, sed ταῦτα, ἃν μὴ πόρρω, ἀλλὰ συνέγγυς φαίνεται ὥστε μέλλειν: hæc, quæ non longe, sed proxima apparent, ut futura sint. Nam τὰ πόρρω σφόδρα οὐ φοβοῦνται: quæ longe admodum non metiuntur: et inf. ἐγγὺς δὲ φαίνεται ὁ φοβερόν: prope apparet, quod metuitur. Imo ait, illud esse verum periculum, cum res metuenda est in proximo, τοῦτο γὰρ ἐστὶ κίνδυνος, φοβεροῦ πλησιασμός. *Soph.* in *Antig.* φεύγουσι γὰρ τοὶ χ' οἱ θρασεῖς, ὅταν πέλας ἦδῃ τὸν Αἰδὼν εἰσορῶσι τοῦ βίου. De *Alexandro Curt.* l. III. 'Ceterum, ut solet fieri, cum ultimi discriminis tempus adventat, in sollicitudinem versa fiducia est.' Quia videlicet videbat tantum 'unam superesse noctem, quæ tanti discriminis moraretur eventum.' *Claudian.* *Bell. Get.* 'propiore periclo Onnibus attonitis.' *Ammian.* l. xxxv. 'palescentem morte propinqua Machaenum.' *Cerda*.

Jam apparet] Adhuc illis pergentibus jam prælium cogitabatur a matribus: ergo, ut solet, imaginem τὴν

φαντασίαν, ut est, 'et plurima mortis imago:' hanc *Sallustius* speciem dicit; sicut ipse dicit, 'speciem capitis urbis efficere discedentes.' *Servius*.

558 *Pater Euandrus*] Cum dicit *pater*, ostendit cujus. *Servius*.

Dextram complexus euntis] Filii scilicet, quia dixerat *pater*. Idem.

Dextram complexus] Defendi potest lectio ex imitatione *Val. Arg.* II. 'dextramque amplexus et hærens:' et supr. *Virgil.* 'dextramque amplexus inhæsit.' *Cerda*.

559 *Hæret inexpletum lacrimans*] Multi hic distinguunt, ut sit, *Inexpletus* hæsit, et talia locutus est *lachrymans*. Alii legunt, 'inexpletus lachrymis.' Honestius tamen est *inexpletum lacrimans*, ut sit nomen pro adverbio, id est, inexplebilit. *Serv.*

Hæret inexpletum lacrimans] Non placet, quod in quibusdam codicibus antiquis, *inexpletus* legitur, quamvis agnitum veterum etiam temporibus. In aliquot aliis, in *amplexus lacrimans* habetur. Sed *inexpletum* agnoscant eruditi omnes. *Pierius*.

560 *O mihi præteritos referat si Jupiter annos*] Et o et si optantis sunt: id est, utinam, quæ nunc junguntur; nam singula ante ponebantur. Ut, 'Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus.' Ergo unum vocat quantum ad antiquitatem: et notandum votum de præterito fieri. *Servius*.

O mihi præteritos, &c.] Votum senum, quale *Hom.* sæpe. Tale illud *Entel. Æn.* v. 'Si mihi quæ quondam vires:' et *Val. Arg.* I. de *Pelia*, et latius eod. l. de *Æsone*. *Cerda*.

O mihi, &c.] Comparant hic Grammatici *Euandrum* cum *Nestore Iliad.* H. et A. sed imperite, auctore *Scalig.* v. 3. *Taubmann*.

Si] Quæ præcessit o, est hic elegans pleonasmus. Sic in *Æn.* VI. 'o si qua via est:' et in XI. 'o si solitæ,' &c. Sed cur pleonasmus? quia, cum vult, adimit, nulla jactura sententiæ, ut in VI. 'si nunc se nobis:' ubi

poterat: 'o si nunc:' et Ecl. II. 'o tantum libeat:' ubi poterat: 'o si libeat.' Itaque jam, o: jam, si: jam, o si, potes in tuis affectibus. Sed et attollitur affectus ex utraque dictione. *Cerda.*

561 *Qualis eram, cum primam aciem]* Ant nt sim talis, qualis tunc eram quando ista perfeci. Ant certe laudantis est, 'Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa Stravi.' Et bonum principium parentis, qui filium ad bella mittens cohortetur; ab ætate enim juvenum cœpit, cni facile esse debet hostem prosternere; simul et filium paternis exemplis admonuit, ut, 'Et pater Æneas et avunculus excitat Hector.' *Servius.*

Cum primam aciem] In antiquis codicibus, *primum* legitur. Sed melius 'primam aciem.' *Pierius.*

Præneste sub ipsa] In septimo neutro genere dixit: 'Quique altum Præneste viri.' *Servius.*

Præneste sub ipsa] In oppidi hujus conditore variant; Virgilio enim supra Æn. VII. 682. dicitur *Cæculus*. Plutarcho, qui in etymo tamen cum Servio ad illum locum convenit, *Telegonus*, in Παρ. p. 316. Τηλέγονος Ὀδυσσεὺς καὶ Κίρκης, ἐπὶ ἀναξίτησιν τοῦ πατρὸς πεμφθεὶς, ἔμαθε πόλιν κτίσσαι ἔνθα δὲ ἴδῃ γεωργοὺς ἐστεφανωμένους καὶ χερσεύοντας. Γενόμενος δὲ κατὰ τινὰ τόπον τῆς Ἰταλίας, καὶ θεασάμενος ἀγροίκους πρηνεῖς κλάδοις ἐστεφανωμένους καὶ ὀρχήσῃ προσευκαίρουστας, ἔκτισε πόλιν, ἀπὸ τοῦ συγκυρήματος Πρηνιστον ἀνομάσας, ἣν Ῥωμαῖοι παραγῶγως Πραίνεστον καλοῦσιν. Stephano vero *Prænestus*: Πραίνεστος, πόλις Ἰταλίας ἀπὸ Πραινέστον τοῦ Λατίνου τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ Κίρκης υἱοῦ. Aliud etymon, quam Plutarchus et Servius, adducit Festus: 'Præneste dicta est, quia is locus, quo condita est, montibus præstet.' Dicitur autem hic *Prænestis* et hoc *Præneste*, ut monuit Servius d. I. Sed ex Festo videtur etiam dici posse 'hæc Præneste.' *Emm.*

562 *Scutorumque incendi victor acer-*
vos] Hoc traxit de historia. Tarquinius enim Priscus, victis Sabinis, in honorem Vulcani eorum arma succendit, quem postea secuti sunt cæteri. *Servius.*

563 *Regem Herilum]* In Romano codice, *Erulum* per u, more suo, ut *Sibulla* pro *Sibylla*, *Thrasullus* pro *Thrasyllus*, et alia hujusmodi passim apud Tacitum, et aliquot alios. *Pier.*

564 *Cui tris animas]* Per transitum ostendit illam Platonis et Aristotelis contentionem, qui dubitant utrum quatuor an tres animæ sint in homine, φυσική, αἰσθητική, νοητική, remota κινήτικῃ. Hoc autem loco per tres animas magnum et perfectum indicat virum. Nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas per tria habuit corpora. Attendendum sane hoc sibi Euandrum vindicare, quod fuit in Hercule. Nam ut ille Geryonem extinxit, ita hic Erylum occidit: inde est quod paulo post ait, 'neque finitimo Mezentius unquam Huic capiti insultans.' Herculis enim mos fuit, ut etiam non rogatus laborantibus subveniret. Tunc enim, sicut Varro dicit, 'Omnes qui fecerant fortiter, Hercules vocabantur.' Licet eos primo XLIII. enumeraverit. Hinc est quod legimus Herculem Tiryinthium, Argivum, Thebanum, Libyū. *Servius.*

Feronia mater] Nympha Campaniæ, quam etiam supra diximus. Hæc etiam libertorum Dea est, in cujus templo raso capite pileum accipiebant. Cujus rei etiam Plantus in *Amphitryone* facit mentionem, 'Quod utinam ille faxit Jupiter, ut raso capite portem pileum.' In hujus templo, Tarracinae, sedile lapideum fuit, in quo hic versus incisus erat: BENEMERITI SERVI SEDEANT, SVRGANT LIBERI. Quam Varro libertorum Deam dicit Feroniam, quasi Fidoniā. *Idem.*

565 *Horrendum dictu]* Dictum est

per Poëtam his, quibus fides difficiliorem interposit adfectum, ut alibi, 'Horresco referens,' et 'Horrendum dictu latices nigrescere sacros,' et hoc facit, ut probabilitas credendi nascatur. *Idem.*

Torna arma movenda] Figura poëtica, nam *trina* debuit dicere. *Arma* enim numeri sunt tantum pluralis: *movenda* autem vel contra ipsam, vel ab ipso. *Idem.*

569 *Finitimo*] Aut in finitimo: aut finitimo capiti, id est, vicino. *Idem.*

570 *Huic capiti insultans*] Ad curam enim viri fortis et viri boni pertinet, ne quid injuriose fiat alicui homini: ergo et hinc contumeliam ducit, quod finitimos a tyranni injuria non defenderit. *Idem.*

Neque finitimus Mezentius unquam, &c.] In antiquis aliquot codicibus, *finitimo* legitur, vel *mibi*, vel *huic capiti*. Et 'exultans dedisset funera.' Legitur et *usquam* in codicibus aliquot antiquis, quod pertinet ad repetitionis ornatum, si cui ita legere placuerit: 'Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam Gnate tuo. Neque finitimo Mezentius usquam Huic capiti insultans tot ferro sæva dedisset Funera, tam multis viduasset civibus urbem.' Quo loco Servius ait: Proprie *viduasset* dictum a Virgilio: quia Urbs est generis fœminini, abusive vero et satis incongrue ab Horatio dictum, 'Viduus pharetra risit Apollo.' Quia scilicet putat ipse *viduam*, quasi *viro iduam* dici. Atqui sunt ex Grammaticis, quorum auctoritas minime contemnenda est, qui *viduum*, a *ve* et *duitate*, dictum velint; sicut *vesanus*, non *sanus*, atque ita non incongrue dixerit Horatius, 'Viduus Apollo.' *Pier.*

Huic capiti] Pro toto Soph. Elect. ἡ κασίγνητον κῆρα. Sen. Rhet. Cont. 16. 'in caput testimonium dicere.' Max. Tyr. dissert. 20. εἰς ἐχθρῶν κεφαλὰς ἀπελθεῖν. Synes. epist. 49. θεοφιλῇ κεφαλῇ, id est, ἡνθρωπῶν

θεοφιλῇ. *Cerda.*

571 *Viduasset civibus urbem*] Scilicet viris fortibus peremptis: et proprie *viduasset* dixit, quia urbs generis est fœminini. Horatius abusive et satis incongrue in genere masculino posuit, dicens, 'Viduus pharetra risit Apollo.' *Servius.*

Viduasset civibus urbem] Pari forma Sen. in Œdip. 'viduas colonia Respicias terras miseranda Thebe.' Etenim vox ista eleganter transfertur ad plura. Quin de virgine quoque dicitur. Consule, quæ Delrius scripsit ex Labeone in Medeam. Et adde ex mea observatione vocem quoque *orphanus*, qui non de eo tantum, qui caret patre, cum dixerit Pind. Olymp. ix. ὀρφανὸν γυνεὸς: *orphanum Cerda.*

Viduasset civibus urbem] Scil. viris fortibus interemptis. Alluditur ad *χηρῶν πόλει*, quam vult Eustath. *λεωτοῦ πόλει* dici. Sic. Ge. iv. dixit: 'Arvaque Riphæis nunquam viduata pruinis.' *Taubmann.*

573 *At vos, o superi*] Jam hinc quasi pater loquitur: divisa enim est hæc adlocutio, et ultima pars ejus habet adfectum parentis, quod et ipse ostendit dicens, 'Et patrias audite preces.' Prima vero viri fortis est: ut, 'Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa Stravi.' *Servius.*

At vos, o superi, et dicom tu maxime rector, &c.] In antiquo admodum codice, lectio hæc variat in hunc modum, 'Divom tu maxime rector Jupiter Arcadii quæso reminiscere regis, Exaudique preces patrias.' Vulgata tamen lectio plures habet fautores, quia sequitur, 'si numina vestra Incolumem Pallanta mihi, si fata reservent;' apostrophe ad plures. *Pierius.*

At vos, o superi, &c.] Perculit hic subito Euandrum horror timentem de nati exitu; vere enim *Liv. l. xxiv.* de consule eunte ad bellum: 'Sublit

inde cogitatio animum, qui belli casus, quam incertus fortunæ eventus, communisque Mars belli sit, adversa, secunda,' &c. Si in omnes hæc quadrant, certius in Enandrum, qui senex, et pater, et jam tacito quodam animi sensu ferebatur, putabatque non deinde visurum se vivum natum. Consule Henr. Steph. Sched. iv. 17. *Cerda*.

574 *Patrias audite preces*] Poterat videri idem dixisse, nisi libenter voto suo immoraretur. *Servius*.

576 *Si visurus eum vivo*] In codicibus aliquot antiquis, *vivom* legitur: quod non ita placet. Nam ad id, quod nonnulli objiciunt, recte *vivom* positum quia præter vota vidit eum postmodum, sed non *vivum*, responsum fecerim, satis esse, quod jam dixerat, 'si numina vestra incolumem Pallanta mihi, si Fata reservant.' Et quia non satis erat desiderio patris filium esse incolumem, nisi et jucundissimo ejus frueretur aspectu, ejusque complexus peteret, adjecit, 'Si visurus eum vivo, et venturus in unum.' *Pierius*.

Visurus eum vivo] Recte sentit German. exprimi ab eminenti Poëta effigiem humanæ vitæ sub persona Enandri, ejusque metu, cum fata sæpe corumpant parentum gaudia, ademptis liberis, prolato Plutarch. loco e libro *περί τῆς ἐς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας*, quod videlicet parentes prius decedant ex vita, quam viderint virtutem filiorum. Nulla enim parentes punguntur acriore cura. Thamyris apud Basil. Seclenciæ Episcopum lib. i. sanctiss. Teclæ, ait, hoc maximum esse parentum votum, καὶ παῖδας, καὶ παῖδων παῖδας καταλιπεῖν: relinquere liberos, et liberorum liberos. Vere Chorns apud Euripidem Supplic. Τί γὰρ ἂν μείζων τοῦδ', ἔτι θνατοῖς Πάδος ἑξέρος, ἢ τέκνα θανόντα εἰδέναι; et Androm. Θανεῖν ἐν πρῶτον χρηὶ πάρος τῶν σὺν τέκνων. *Cerda*.

577 *Patiar*] In antiquis pene omni-

bis codicibus, *patier* est præsentis tempore, quod auget assensum, et rem jam actu esse subiunxit, vel ad incommoda senectutis respicit, quæ per se ipsa morbus est, de qua Comicus ait: χαλεπὸν τὸ γῆρας ἔστιν ἀνθρώποις βέλος. *Pierius*.

Durare laborem] Ipsius scilicet senectutis. Terentius, 'Senectus ipsa morbus est.' *Durare* autem est sustinere. Horatius, 'Ac sine finibus vix durare carinæ Possunt imperiosius æquor.' *Servius*.

578 *Infandum casum*] Parentis est nolle memorare quod formidat. *Id*.

Infandum casum] Non nominat mortem, sed circumscribit, territus omine. Itaque vitam nominavit, mortem non audet, sed loco mortis 'infandum casum' dixit. Quæ vox eadem notat usu Virgiliano. In *Æn.* III. 'infandi Cyclopea, gentem nefandam,' quia illi occisores hominum. In II. 'Jamque dies infanda aderat,' in qua ego occidendus: et, 'vos armæ, ensesque nefandi,' quibus ego occidendus. Snp. elare, 'Quid memorem infandas cædes?' Itaque vocem, quæ mortem notat, pro morte ponit. Quia quæ sunt ἐδάγωνα esse debent ἀφῆρα. *Cerda*.

579 *Nunc nunc o liceat*] In antiquissimo codice Romano, et quibusdam aliis, legere est nunc o, nunc liceat. Quod quantam præ se ferat venustatem et elegantiam, nulli arbitror ambiguum esse. *Pierius*.

Crudelem vitam] Quæ filio est asperstea. *Servius*.

581 *Sola et sera*] Quia et unus erat, et serius susceptus, id est, a seniore: vel propter hoc vitam optat longiorem, quod brevem ex illo fructum consecutus sit, vel quod sera ex filiis voluptas est. *Idem*.

Mea sola et sera voluptas] In Mediceo, et in Porcio, transpositis verbis, legere est, 'mea sera et sola voluptas:' quod majori cum orationis ornatu, si diligenter inspicias, factum

animadvertes. Est vero noc cuiusmodi filium Homerus vocat τηλέγοντος, τηλόγετον; καὶ μονογενῆ. *Pierius.*

Sera et sola] Μονογενῆ sive μονόπαιδα, et τηλόγετον significat. Τηλόγετοι autem sunt, ut Hom. Interpreter ait, ἐν γεροντικῇ ἡλικίᾳ σπαρόντες. Ita Ægeus ad Theseum apud Catull. 'Gnate, mihi longa iucundior unice vita: Gnate, ego quem in dubios cogor dimittere casus, Reddite in extremæ nuper mihi fine senectæ,' &c. ita supra Æn. vi. 764. 'Quem tibi longævo serum Lavinia conjux:' et infra Æn. ix. 481. 'tunc ille senectæ Sera meæ requies?' *Taubmann.*

Sola] Indicatur filius, μονόπαις, et μονογενής, id est, ut vertit Catull. unigena. De Oreste apud Soph. Electra, αἱ μοι μόναι παρῆσαν ἐλπίδων ἔτι: Quæ mihi sola spes erat reliqua. Inde incrementum orationis Apollon. Arg. i. Hinc enim auget animum Alconis, qui Phalerum filium ad bellum miserat, tunc τηλόγετον, genitum in senectute: cum μῦθον ἔδοντα, unicum. Cui loco videtur Poëta instituisse, cum Euander Pallantem ad bellum mittat, et τηλόγετον, et μόνον, serum et solum. *Cerda.*

582 *Complexu teneo*] In Romano codice legere est per participium, *complexus*. 'Dum te complexus.' Sed enim *complexu* omnino melius. *Pier.*

Complexu teneo] Dignus est, qui legatur locus Eurip. in Hecuba, ubi miri excitantur affectus inter extremos complexus Hecubæ matris, et Polyxenæ filiæ, cum hæc ibat ad mactationem. Certe Sen. Tragicus Euripidem habuit pro magistro cum filius Hectoris rapitur a Græcis a sinu matris. *Cerda.*

Gravior ne nuncius aures Vulneret] In codicibus antiquioribus scriptum est, 'nuncius auris Vulneret.' Exponit vero Marcellus *gravior, tristior.* *Pierius.*

Auris Vulneret] Proprie: quia ingrata. Arnob. l. i. 'Vulneratis ac-

cipiunt auribus.' Lactant. vii. 1. 'Vulnerant aures eorum præcepta continentia.' Tale illud Plauti Aul. 'lapides loqueris,' &c. Ita Æn. xi. 896. 'Turnum sævissimus implet Nuntius.' Symmach. epist. vi. 8. 'nuntii vulnus.' *Taubmann.*

583 *Supremo*] Hoc ex persona Poëtæ, quia periturus erat Pallas. *Servius.*

584 *Famuli collapsum in tecta ferebant*] In antiquis codic. *conlapsum* habetur, præpositione incolumi, instar ejus inscriptionis, quæ Romæ adhuc superat in monumentis L. Septimii Sev. Pii,

ARCUS CAELIMONTANOS PLVRIFARIAM VETVSTATE CONLAPSO ET CONRVPTO A SOLO SVA PECVNIA RESTITVERVNT. *Pierius.*

Famuli conlapsum, &c.] Supra Æn. iv. de Didone idem pene. *German.*

585 *Janque adeo exierat*] Adeo, ad ornatum pertinet tantum. *Servius.*

587 *Inde*] Hic deinde significat, et est polysemus sermo. *Idem.*

Ipse agmine Pallas In medio] Hic enim mos fuit ut tyrones ponerentur in medio, et ambirent viri fortes exercitum. Aut certe honoris est, medium locum in exercitu tenere, ut ipse alibi, 'medio dux agmine Turnus.' *Idem.*

588 *In medio*] Quæ J. Goropius de loco digniori hinc etiam disputat, nugas esse docet Lipsius Elect. ii. 2. Pallas erat in medio quidem agmine: sed in suo, non Æneæ; ut dux et imperator, cui locus iste debebatur. Neque ulla hic comparatio est ad alium, sive altiore, sive minorem. *Taubmann.*

Conspetus] Conspiciuus, conspicabilis. Nam pro nomine participium posuit: sic est, 'et versis Arcades armis.' *Servius.*

Conspetus] Veste militari conspicuus et spectabilis: sive, ut Tibull. i. 1. conspiciendus: 'Totus et argento conspectus, totus et auro In-

sideat celeri conspiciendus equo.' *Taubmann.*

589 *Qualis ubi Oceani*] Homericum est. *Servius.*

Qualis ubi Oceani, &c.] Vide omnino quæ de his versibus J. C. Scaliger de Re Poët. v. 3. Eos quoque adhibuit Fabillus quidam, magister Maximini Junioris, cum eum Græco carmine describeret, ut testatur Julius Capitolinus in ejus vita c. 1. 'Usus est magistro Græco literature Fabilio, ejus epigrammata Græca multa extant, maxime in imaginibus ipsius pueri: qui versus Græcos fecit ex illis Latinis Virgillii, quum ipsum puerum describeret. 'Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda Extulit os sacrum cælo, tenebrasque resolvit, Talis erat juvenis patrio sub nomine clarus.' Græce eos hoc modo vertit Is. Casaubonus: *Ὅλος ἀπ' Ὠκεανοῖο Ἐωσφόρος εἰσι ῥοδῶν, Οὐρανὸθεν κεφαλὴν προφέρων σκεδᾶν δέ τε νύκτα, τοῖος ἦν νέος ὄντος ἐν ἡλικίᾳ φαεινός.* Ut autem hoc loco Pallas cum Lucifero comparatur, sic apud Horat. Od. III. 9. Lydia de Calai suo: 'Quamquam sidere pulchrior Ille est.' *Emmeness.*

590 *Ante alios astrorum diligit ignis*] Venus in celo habet unam propriam stellam, quæ oriens Luciferum, occidens Vesperum facit. Inde Statius, 'Et alterno deprenditur Venus in ortu.' Habet etiam duas alias, unam in signo Tauri, et unam in Septentrione. Unde etiam Taurus domus esse dicitur Veneris. Ideo dixit, 'Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.' *Servius.*

591 *Os*] Dari os astris alibi indicavi, et illustravi. Manil. l. v. ex correctione Scalig. 'cum corniger extulit ora.' *Cerda.*

Sacrum] Venerabile. *Servius.*

Tenebrasque resolvit] Propter inbar, quod sola possidens aliquod adfert lumen. *Idem.*

592 *Stant pacida matres, &c.*] Affectus seminarum exuberans: de quo

Delph. et Var. Clas.

Scal. III. 13. *Taubmann.* ●

Oculisque sequuntur] Mira brevitate hoc explicuit, id est, quam longissime prospiciunt. *Servius.*

Oculisque sequuntur] In plerisque vetustis codicibus, *secuntur* notatum observes. Sed enim per *q* scribendum Victorini sententia est. Alii quidam *q* in verbo *sequuntur* et *loquantur* ita adamarunt, ut eorum etiam participia *sequutus*, *loquutus*, per *q* scribere voluerint, præcipientes horum scriptionem ad originem referri debere. *Pierius.*

593 *Pulveream nubem*] *ῥτοτεροπρότερον.* *Servius.*

Pulveream nubem] De pulvere nubem dixere Silius l. III. 'Incita pulveream campo trahit ungula nubem.' Idem l. XIV. omitto. *Cland. Bell. Get.* 'Pulveris ambiguam nubem.' *Quintil. Declam. 315.* 'in illa nubo pulveris.' Isti a *Lucret.* qui lib. v. 'Pulveris exhalat nebulam.' Et omnes adhuc ab *Hom.* qui l. XXIII. de pulvere excitato ab equis, *ῥοτε νέφος, ἢ ῥέλλα:* ut *nubes*, aut *procella*. Et *procellam* dixit, ut etiam *Soph.* in *Elect.* *κλύδων ἑκπρον*, *equestrem procellam*, loquens de cursu equorum. *Cerda.*

594 *Qua proxima meta viarum*] Qua proximus circuitus est. *Servius.*

Agmine facto] *Agmen* est proprie exercitus ambulans: quicquid fuerit aliud, abusive dicitur. *Idem.*

596 *Quadrupedante, &c.*] Notetur carminis artificium: cujusmodi repetitur *Æn. XI. 875.* *Quadrupedare* autem, auctore *Turn. XXVI. 29.* de quadrupedibus dicitur. Ita apud *Plautum Capt. IV. 2.* 'piscis advehuntur quadrupedante crucianti canterio.' *Taubmann.*

Sonitu quatit ungula campum] Ita *Horat. Epod. XVI.* 'et urbem Eques sonante verberabit ungula.' Unde *Græcis* et *μῶνυχες* et *μονώνυχες ἵπποι.* *Pindarus* a pulsu pedum *ἱππόποτον ὄδον* vocat, *Pyth. IV.* et *Hesiodo* *καταχέποδες ἵπποι*, qui pedibus sonitum

Virg.

10 G

reddunt. *Idem.*

Est ingens, &c.] De loco religioso videatur Macrobius III. 3. et Gell. IV. 9. *Idem.*

597 *Prope Cæritis annem]* Agylla civitas est Tusciæ, a conditore Agella appellata, cui ex inscientia Romana aliud est inditum nomen. Nam cum Romani euntes per Tusciam interrogarent Agyllinos quæ diceretur civitas, illi ntpote Græci, quid audirent ignorantes; et optimum ducentes si prius eos salutarent, dixerunt χαῖρε: quam salutationem Romani nomen civitatis esse putaverunt, et detracta aspiratione, eam *Cære* nominaverunt, ut dixit Yginus de urbibus Italicis. *Annis* autem aut tacuit nomen, aut, ut quidam volunt, Minio dicitur: quia alibi dixit, 'Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis.' Alii certe montem putabant, ob hoc oppidum dictum. *Servius.*

598 *Late sacer]* Hoc est, non solum colebatur a civibus, sed etiam ab accolis. *Idem.*

Undique] Deest quem, vel cum. *Id.*

599 *Nigra]* Umbrosa: more suo. *Idem.*

Nigra] Alluceat hic mos. In Ge. III. 'nigrum nemus:' et Ge. I. 'turbine nigro:' in *Æn.* VI. 'nigra Tartara:' in *Æn.* V. 'nigra nube.' Ge. IV. 'Et caligantem nigra formidine lucum.' In his, et multis aliis obscuritas indicatur. *Cerda.*

600 *Veteres sacrasse Pelasgos]* De his varia est opinio. Nam alii eos ab Atheniensibus, alii a Laconibus, alii a Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius. Nam multas in Thessalia Pelasgorum constat esse civitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. Filocorus ait, ideo nominatos Pelasgos, quod velis et verno tempore advenire visi sunt, ut aves. Yginus dicit Pelasgos esse qui Tyrreni sunt: hoc etiam Varro commemorat. *Servius.*

Veteres sacrasse Pelasgos] Pelasgi

quinam fuerint, quomodo in Italiam venerint, quæ loca tenuerint, quo pacto se Aboriginibus junxerint, tandemque deleti fuerint, omnia hæc persequitur lib. primo antiq. Dionys. *Pont.*

601 *Arvorum pecorisque deo]* Publica ceremoniarum opinio hoc habet, pecorum et agrorum Deum esse Silvanum. Prudentiores tamen dicunt eum esse *ἑλικόν θεόν*, hoc est Deum *τῆς ἑλγης*. Hyle autem est sex omnium elementorum, id est, igni sordidior et aëre, item aqua et terra sordidiora, unde cuncta procreantur: quam *ἑλπε*, Latini *materiam* appellaverunt; nec incongrue, cum materia silvarum sit. Ergo quod Græci a toto, hoc Latini a parte dixerunt. *Servius.*

Arvorum pecorisque deo] Vehementer inclino, legendum hic, *Silvarum pecorisque Deo*, non *arvorum*. Quia sermo Poëtæ, qui hic totus de luo, ad silvas nos ducit, non ad arva. Deinde, quia Ge. I. Deum istum invocavit ad argumentum I. IV. nam in nemoribus et hortis apiaria, quæ res longe ab arvis et campis, in quibus frumenta. Quam ad rem consentaneæ Horat. Epod. II. 'Ut gaudet insitiva decerpens pyra, Certantem et uvam purpuræ.' *Cerda.*

Lucumque diemque] Hoc a Romanis traxit, apud quos nihil fuit tam solenne quam dies consecrationis. Hinc est illud, 'Nostrosque hujus meminisse minores.' Ecce et hic Inco et numen et consecrationem dedit. *Serv.*

603 *Tarcho et Tyrrheni]* *Turcho*, sic legitur, et est Latinus nominativus de Græco veniens, ab eo quod est *Tarchon*: perdita litera *n*, et *o* in *o* mutata, ut *Apollo* *Ἀπόλλων*: aliter versus non stat. *Idem.*

Tuta tenebant Castra locis] Hoc est, industria et natura munitissima. Sed novimus castra per naturam munita esse non posse, nisi in collibus fuerint: quod si in montibus sunt, quomodo procedit, 'Latius tendebat in arvis?'

Ne sit ergo contrarium, intelligamus quod hodieque videmus et legimus, hanc collum fuisse naturam, ut planities esset in summo, in qua inerant castra Tarchontis. Quanquam multi velint, 'celsoque omnis de colle videri iam poterat legio,' ad Æneam referre, ut intelligamus venientes in collibus fuisse Troianos: castra vero Hetrusca in campis. Quod si velimus accipere, quemadmodum procedit, 'tuta tenebant Castra locis' nam *tuta*, id est, per naturam locorum. *Idem.*

Tuta tenebant Castra locis] In aliquot codicibus antiquis legere est, 'cuncta tenebant castra:' quod si admittas, Servii omnis ambiguitas tollitur. 'Namque omnis furis surrexit Etruria justis,' quæ castra eo loco metata erat. *Pierius.*

604 *De colle videri*] Incertum utrum ipsa in colle agens, an ab his qui de colle prospiciunt. *Servius.*

605 *Tendebat in arvis*] Ut, 'Hic sævus tendebat Achilles.' Hoc est, tentoria habet. *Idem.*

Tendebat] Vide Æn. II. 29. *Taub.*

606 *Et bello lecta juvenus*] Quia ait supra, 'qui sese in bella sequantur, Præstantes virtute legit.' Aut *lecta* proprie, quia delectus militum est. *Servius.*

607 *Fessique et equos et corpora curant*] Ingenti arte quod sequebatur omisit, redditurus in decimo. Namque si vellet dicere venisse Æneam, vidisse Tarchontem, petisse auxilia, satis longum fuerat, et peribat illud quod ait supra, 'Toto namque fremunt condensæ litore puppes:' cum et Hetruscorum festinationi dicentis brevitatis congruat. Verum hoc quod in isto loco prætermisit, reddidit in decimo, dicens, 'Namque ut ab Enandro castris ingressus Hetruscis, Regem adit, et regi memorat nomenque, genusque.' *Idem.*

Curant] Verbo *curandi* utebantur in rebus ad vitam victumque spec-

tantibus. 'Cura te, mi Tyro,' apud Cic. Apud Horat. 'curare cutem, genium, pelliculam.' Apud Terent. 'Curasti te molliter.' Lucret. I. II. 'Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ Non magnis opibus jucunde corpora curant.' Livius et historici frequentissime. *Pontanus.*

608 *At Venus, &c.*] Locus clarns Hom. in exitu II. XVIII. ubi de Thetide Achilles matre: 'Ἡ δ', ἱγῆξ ὅς, ἄλτο κατ' οὐλόμπου νιφόντος, Τεύχεα μαρμαίροντα παρ' Ἠφαίστοιο φέρουσα: Hæc vero, velut accipiter, desiliit ab Olympo nivoso, Arma splendentia a Vulcano afferens. *Cerda.*

Ætherios nimbos] Per æræm numinum, scilicet purgatioræ, qui circa deos est. 'Ἡ δ' ἐς νῆας ἱκάνε, θεοῦ πάρα δῶρα φέρουσα. *Servius.*

Ætherios nimbos] Servius æræm Numinum purgatioræ, qui circa Deos est, (de quo supra) intelligit: at Gifanius, nubes: imitatione Lucretii, qui 'æthereas nubes' dixerit; ut et Prudent. *Taubmann.*

Dona ferens aderat] Et Virgilio, et superioribus Homeri, adhæsit Silius I. II. 'Ecce autem clypeum sævo fulgore micantem Oceani gentes ductori dona ferebant, Callaïcæ telluris opus.' Thetis apud Hom. θεοῦ πάρα δῶρα φέρουσα. *Cerda.*

Reducta] Secreta. *Servius.*

610 *Egelido secretum flumine vidit*] *Egelido*, id est, nimum gelido: et est una pars orationis, ut Ge. IV. 'Eduamque pirum:' id est, valde duram: et sic dixit, 'secretum flumine egelido,' hoc est, præsidio fluminis: ut dicimus, *secretus est monte vel silvis*. Latenter autem ostendit, Æneam, non nisi flumine ablutum, numen videre potuisse. *Idem.*

Ut procul egelido secretum flumine vidit] In Romano codice hæc *gelido*: ut sit hæc scilicet *Venus*, quod incompositum videtur. In aliis et, in aliis separatim legitur. Placet vero unica dictione *egelido* per compositionem

particulæ, quæ valde significat. *Pier.*

Egelido] Servius leg. *egélido*, et exponit, Nimumgelldo: ut 'edura pyrus' Ge. iv. valde dura. Muretus tamen Catulli illud Carm. XLIII. 'Jam ver egelidos refert tepores,' interpretatur moderatos calores; exemplo illius Ovid. Amor. xii. 11. 'Et gelidum Borean, egelidumque Notum.' De cuius tamen lectione vide J. C. Scalig. Poët. l. vi. Ita Columell. l. x. 'Nunc ver egelidum, nunc est mollissimus annus.' V. N. Ge. ii. 65. *Taubmann.*

611 *Seque obtulit ultro*] Id est, Deam confessa, ut in secundo dixit; est autem ὑποτεροπρότερον, et ordo est, Obtulit se, et locuta est. *Servius.*

612 *Promissa*] Κατὰ τὸ σωπόμενον, ut supra, 'Hoc signum cecinit missuram Diva creatrix.' *Idem.*

613 *Laurentis superbos*] Ut, 'Quos ille bello profugos egere superbo.' *Idem.*

614 *Acrem Turnum*] Fortem: et proprie apud nos acer est, qui apud Græcos δεινός dicitur. Nam fortem et vehementem δεινός, et asperum, et amarum potest significare. *Idem.*

Poscere] Provocare. Cicero, 'Poscunt majoribus poculis,' id est, provocant. *Idem.*

616 *Radiantia*] Sic et ab Græcis ἀκτίνες dantur armis. Propert. i. 4. 'miles radiabat in armis.' Hi radii fortasse ab insertis gemmis. Nam Ovid. Pont. iii. 4. 'Scuta, sed et galeæ gemmis radientur et auro.' *Cerd.*

617 *Deæ donis*] Propter arma. *Servius.*

Ille deæ donis] Macrobi. v. 8. et 9. Homer. Iliad. xix. *Hartung.*

Tanto lætus honore] Quod manifeste viderat matrem, et plenam numinis sui. *Servius.*

618 *Expleri nequit*] Si perpendas omnia; quod non expleatur; quod oculos in cuncta intendat; quod miretur, et verset: magnum opus, magnum Æneam, magnum etiam Virgilium intelliges: Scal. v. 3. Hunc lo-

cum defendit etiam contra Grammaticos Pontanus in Antonio. *Taub.*

Oculus per singula volcit] Ita Enrip. Phœniss. ὃν ὀφθαλμοὶ παραχρῆσθαι διοιστόν: et Hom. Il. xvii. ὄσσε φασὶν Πάριος διεισέσθην. *Cerda.*

619 *Miratur, interque manus*] In plerisque codicibus antiquis legere est, 'miraturque, interque manus:' quod quidem mihi plurimum placet. *Pierius.*

Interque manus et brachia versat] Jungendum est, ut intelligas Æneam manibus minora, brachiis majora arma considerasse, ut puta lorica vel scutum: hæc enim sunt arma majora: minora vero, galeam, gladium, ocreas. *Servius.*

Versat] Considerat. Ut, 'huc illuc vincitorum immensa volumina versat,' *Idem.*

620 *Terribilem cristis galeam*] Vides, ut galeam ornet a cristis, quibus terribilis: a flammis, quas vomit. Hom. galeam Achillis ita: Τεῦξε δὲ οἱ κόρυθα βριαρὴν κροτάφοις ἀραρυῖαν, Καλὴν, δαιδαλέην, ἐπὶ δὲ χρύσειον λόφος ἦκε. Vides et victoriam. Quid, quod uno versu, quod duobus ille, imo plura? nam addit flammam, quæ desunt Homero, et adimit varietatem, quæ hic non necessaria. Sil. l. ii. 'galeamque coruscis Subnixam cristis vibrant, cui vertice coni Albentes niveæ tremulo nutamine pennæ.' Et *terribilem* dixit, reddens frequentissimum illud Hom. δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἐνευσεν: *Horrende desuper conus nutabat.* *Cerda.*

621 *Fatiferumque ensem*] *Fatum* sæpe pro morte positum legitur; *fatiferum* ergo lethiferum. *Servius.*

Fatiferumque ensem] Quia in eo sita fata Turni. Ad hunc modum dixit Cicero hostilem sicam suo lateri devotam. Et Sil. de Annibale: 'Ensem unum, ac multis fatalem millibus hastam.' Et Hesiod. in Scut. ait de sagittis Herculis, esse in illis mortem præfixam: πρόσθεν μὲν θανάτῳ τ' εἶχον. Sic ergo in ense Æneæ fixa mors

Turni. *Cerda*.

Rigentem, Sanguineam, ingentem] Distinguendum propter plura epitheta. *Sanguineam* autem velut cruentam, terribilem. *Servius*.

622 *Cum cærulea nubes*] Profecto nihil potuit aptius; quum cæruleam nubem implevit splendore. Idem namque in ferro polito est. Scal. v. 3. *Taubmann*.

623 *Solis inardescit radiis*] Irim Physica ratione describit, quæ fit cum aquosam nubem ardor solis inradiat. Nec est incongrua hæc comparatio, cum lorica de diversis metallis fieri plerumque consueverat. *Servius*.

624 *Levis ocreas*] Id est, nitida tibialia. *Idem*.

Recocto] Sæpe purgato, quia quanto plus coquitur, melius fit: ergo ad qualitatem et ad commendationem refertur. *Idem*.

Auroque recocto] In Oblongo codice, quem Pomponii Læti delicias ajunt, 'anroque nitentem' legitur, ut sit 'levis ocreas electro, auroque nitentem, Hastamque et clypei non enarrabile textum.' Sed magis placet, *recocto*, ut in reliquis omnibus exemplaribus habetur. *Pierius*.

625 *Non enarrabile*] Bene *non enarrabile*; cum enim in clypeo omnem historiam Romanam vellet esse descriptam, dicendo 'Illic genus omne futuræ Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella:' carptim tamen pauca commemorat, sicut in *Æn.* primo ait, 'videt Iliacas ex ordine pugnas:' nec tamen universa describit. Sane interest inter hunc et Homeri clypeum: illic enim singula dum fiunt narrantur; hic vero perfecto opere noscuntur; nam et hic arma prius accipit Æneas quam spectaret: ibi postquam omnia narrata sunt, sic a Thetide deferuntur ad Achillem. Opportune ergo Virgilius; quia non videtur simul et narrationis celeritas potuisse connecti, et opus tam velo-

citer expediri, ut ad verbum posset occurrere. *Servius*.

Clypei non enarrabile textum] Refert Serv. ad bella, quæ ibi sculpta. Ego ad varia metalla, e quibus confectus, et veluti textus clypeus. Itaque, sicuti ocreæ ex electro et auro factæ, sic potuit clypeus; in quo acumen invenio. Quasi dicat: Materiam ocrearum potui explicare, clypei nequeo; ideo *non enarrabile*. Neque hoc novum. Nam Lucret. l. vi. 'ferrea texta.' *Cerda*.

626 *Illic, &c.*] Poëtæ sex (mitto alios) vocari in certamen possunt: Græci tres, Homerus, Hesiodus, Nonnus: Latini tres, Virgilius, Statius, Silius. Hi omnes clypeos suos simili apparatu exornarunt. Homeri iudicium sit penes Scaligerum, de quo ait, 'licuisse illi in ea verborum opulentia ineptire.' Enituit etiam in re simili ingenium Calabri l. v. in fabrica scuti Achillis: qui tamen totus, ut assolet, ad Homeri umbram. *Idem*.

627 *Haud vatium ignarus*] Liptotes figura, id est, futurorum non inscius. Et quibusdam videtur hunc versum omitti potuisse. *Servius*.

Venturique inaciis ævi] Non ævi, sed quæ in ævo erant futura. *Idem*.

Stirpis ab Ascanio] Usque ad Augustum Cæsarem. *Idem*.

Pugnataque in ordine bella] Et hic subaudiri potest de Ascanio. Et bella Albanorum, quæ Romanorum, in clypeo dicit. *Idem*.

Pugnata bella] Forte a Catull. qui 'magna bella pugnata.' Aut a Lucil. qui apud Donat. Comm. Terent. 'Vicimus, o socii, et magnam pugnativum' pugnâ. Liv. l. viii. 'bellum a Consulib. bellatum:' et l. ix. 'pugnâ pugnata:' quod repetit l. xl. Latini hoc a Græcis. *Cerda*.

630 *Fatam*] Vere hallucinantur, qui hanc vocem trahunt ad duplicem significationem, in sermone animalium. Semper enim in sermone animalium significat levatam partu femi-

nam. Plin. VIII. 16. loquens de læna, 'cum pro catulis fœta dimicat.' Silius l. x. 'Haud secus ac Libyca fœta tellure læna, Invadunt rapidi jamdudum, et inania tentant Nondum sat firmo catuli certamina dente.' Dixi signate, in sermone animalium; nam extra hunc exempla suppetunt contrarii significati. *Idem.*

Mavortis in antro] Potest accipi, et fecerat lupam Mavortis, et Mavortis in antro. Fabius speluncam Martis dixit. Dicendo autem *et*, ostendit multa alia esse depicta. Est autem elegans figura 'fecerat procubuisse,' sane laus operis, ut tale videretur. *Fœtam* vero quæ peperit et nutrire potuisset. *Servius.*

631 *Procubuisse*] Id est, prima parte se inclinasse, quod Græci *ὑποκύνειν* dicunt: ut inclinatione corporis ubera præberet infantibus. Nam si *procubuisse*, jacuisse accipias, contrarium est quod dicit, 'Ludere pendentes pueros.' Quod si *procubuisse*, ut, 'cum fœtis concolor albo Procubuit,' acciperemus; intelligere debemus *pendentes*, desiderio alimonie suspensos, vel intentos, ut, 'pendetque iterum narrantis ab ore.' Alii *pendentes*, cessantes, ut 'pendent opera interrupta minæque Murorum ingentes.' Sciendum tamen voluisse eum gestum proprie exprimere, quem in ipsius lupæ cernimus statuis. *Id.*

Lupam] An fera hæc, an femina hujus nominis, otiosum sit quærere, ubi exstant Livius, Dionysius, Plutarchus. Sed Poëtam de vera lupa intellexisse, clarum. Similes successus illorum, qui nutriti a fera, lege apud Alex. Gen. II. 31. Vide et Notas Dalecamp. ad Plin. xv. 18. ubi de ficu Ruminali. Lege etiam Ælian. Var. Hist. XII. 42. et III. 1. ubi successus Atalantæ simillimus Romulidis. Et natales Lycasti, et Parrhasii, Regum Arcadiæ, apud Plut. de Fort. Rom. qui etiam nutriti a lupa: et historiam Æsculapii apud

Paus. Corinth. De historia Romuli, in qua sum, audi Plinii judicium VIII. 17. Paneg. Majorani ad umbram Virgilii describit clypeum Romæ, 'videas hic crasso fusa metallo Antra Rhæ, fœtamque lupam, quam fauce relicta Blandiri quoque terror erat: quamquam illa vorare Martigenas, et picta timet.' Cland. quoque Paneg. Olibr. et Prob. simili historia clypeum ornat, 'Et formidato clypeus Titana lacessit Lumine, quem tota variarat Mulciber arte. Hic patrius Mavortis amor, fœtusque notantur Romulei, post amnis inest, et bellua nutrix: Electro Tyberis, pueri formantur in auro, Fingunt æra lupam, Mavors adamanta coruscat.' *Cerda.*

Geminus huic] Modo revera geminos: alias similes. Sane totus hic locus Ennianus est. *Servius.*

632 *Ludere*] Moveri. Terentius, 'Congrui istum paulisper in aqua sinito ludere,' id est, moveri. *Idem.*

Ludere pendentes pueros] Scribit ex Q. Fabio Pictore Dionys. Antiq. l. I. suo ævo Romæ sacellum extitisse, ubi esset statua hujus rei index; videlicet lupa duobus infantibus mammas præbens, opus antiquum, atque ex ære. Statuæ Romuli lactentis meminît Cic. Divinat. l. II. Credendum allussisse Poëtam ad hanc statuam. Et hoc est, quod dixit Serv. Virgilium expressisse gestum, 'quem in ipsius lupæ cernimus statuis.' Existimo statuam illam, cujus meminit Dionysius, easse illam, quam Liv. l. X. factam scribit ex bonis fœneratorum: 'Ad ficum Ruminalem simulacra infantum conditorum urbis sub uberibus lupæ posuerunt,' videlicet Ædiles. *Cerda.*

Lambere matrem] Quasi matrem, cujus affectum pueris exhibebat. Sane veteres etiam nutrices *matres* vocabant, ut ait Plautus in Menæchmis, 'Et mater non possit dignoscere quæ mammam dabit.' *Servius.*

Lambere matrem] Dionys. l. I. *ἰδὲν*

τὰς θήλας τοῖς στόμασιν αὐτῶν, καὶ τῇ γλώττῃ τὸν πηλόν, ὃς κατέπλεον ἦσαν, ἀπέλιχμα: Dabat illis mammas, et lingua abstergebat lulum, quo erant pleni. Liv. l. 1. Summissas infantibus prae-buisse mammas, ut lingua lambentem pueros magister Regii pecoris invenerit. Ov. Fast. 1. 'Constitit, et cauda teneris blanditur alumnis, Et fingit lingua corpora bina sua.' Hoc extremum a Virgil. qui statim, 'et corpora fingere lingua.' Græci λιχμᾶσθαι dicunt, quod in uno Opp. crebrum, ut cum ait 3. κυν. de ursa λιχμᾶται γλώσσῃ φίλον γόνον: alibi λιχμῆν: nam post pauca: ἄρκτος λιχμᾶσα παῖδας. Cæda.

633 Tereti cervice] Rotunda cum longitudine. Ut, 'incumbens tereti Damon sic cæpit olivæ.' Servius.

Illam tereti cervice reflexam, &c.] In Romano codice, *reflexa* eodem casu cum *cervice* legitur. Sed *reflexam* figuratum magis. Operæ pretium vero est hujusmodi figuram plerisque in locis, tum ex marmore tum ex ære, Romæ spectare. Ambigas enim utrum Virgilius a Sculptoribus, an Sculptores a Virgilio hujus imaginis desumpserint exemplar. Quod vero subsequitur 'et corpora fingere lingua,' sunt antiqui codices, in quibus *lingere* scriptum sit: sed enim *tingere* pro *tergere* agnoscit Servius etiam M. Tullii Ciceronis usu. Pierius.

Tereti cervice reflexam] Ex Lucr. l. 1. 'Atque ita suspiciens tereti cervice reposta.' Cic. etiam ex Arato de Nat. Deorum: 'Obstipum caput, et tereti cervice reflexum.' Catull. de Acme et Septim. 'Leviter caput reflectens.' Virg. iterum in x. 'reflexa cervice.' Cæda.

634 Mulcere alternos] Non quod in pictura erat, dicit: sed id quod intelligimus factum fuisse. Ut, 'Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros.' Servius.

Mulcere] Hinc Sil. l. v. 'Ceu sætum lupa permulcens puerilia membra.'

Cæda.

Et corpora fingere lingua] Id est, tergere. Cicero in Sestiana, 'Spongiis sanguis effingebatur,' id est, tergebatur: *fingere* tamen et formare aliquid, et ad integram faciem arte perducere significat: inde *fictores* dicuntur, qui imagines vel signa ex ære vel cera faciunt. Servius.

635 Nec procul hinc Romam] Congruè juxta proprios conditores. Id.

Raptas sine more Sabinas] *Raptas* spectaculo, sine ullo exemplo. Aut sine ullo bono more: vel *raptas* stupratas, id est, per vim: historia antem talis est: Romulus, cum turbam civium non haberet, asylum condidit; ad quem locum si quis confugisset, eum exinde non liceret auferri; hic cum videret virorum multitudinem sine connubiis posse deperire, a vicinis civitatibus matrimonia postulavit; sed ab eis contemptus, *celetes* se Neptuno, Equestri Deo, qui et Consus dicitur, editurum proposuit, ad quos *celetes* cum de vicinis civitatibus maxima multitudo cum omnibus feminis convenisset, Romulus eas, signo dato, rapi de spectaculo fecit: ob quam rem a Sabinis bellum ei indictum est, in quo cum jam capto a Sabinis Capitolio in foro Romano pugnaretur, et ejus milites fugerent, Jovi Statori templum se facturum esse promisit, si ejus stetisset exercitus. Quo voto restituta pugna cum anceps esset, intervenientibus mulieribus Sabinorum quæ jam Romanis nuptæ erant, pugna sedata est, et icto fœdere, Tatius Rex Sabinorum in partem urbis acceptus est; unde Romani a Curibus *Quirites* appellati sunt. Idem.

Raptas de more Sabinas] Sunt qui *de more, præter morem*, hoc loco teste, dici velint. Sed enim ego de quidem illud in nullis antiquis codicibus notatum observavi. Passim vero *raptas sine more* scriptum animadverti. Sed id de paraphrasi sumptum puto.

Quod vero sequitur, 'consecasu caveæ,' dictio *consecasu* corrupta plurimum est in codicibus antiquis. *Pierius*.

Raptas sine more Sabinas] A Servio, qui *Consualia*, quibus raptus contigit Sabinarum, dicit fuisse mense Martio, dissentit Plutarchus in Romulo p. 26. festum hoc in diem XVIII. Augusti, qui est xv. Kal. Septembr. conjiciens: 'Ετολήθη μὲν οὖν ἡ ἄρπαγὴ περὶ τὴν δεκάκαιδεκάτην ἡμέραν τοῦ τότε Σεπτεμβρίου μηνός, Δεγούστου δὲ νῦν, ἐν ᾗ τὴν τῶν Κωνσταντίνου ἑορτὴν ἄγουσι. Kalendarium vero Romanum vetus die XII. Kal. Septemb. collocat: et idem Kalendarium etiam a. d. XVIII. Kalend. Januar. refert. Festo autem hoc, quia Neptuno Equestri sacrum, equi asinique coronari ac otiari solebant, teste Plutarcho in *Ρωμαϊκ.* pag. 276. *Emm.*

636 *Consecasu caveæ*] *Cavea* est, ubi populus spectat. Vallis autem ipsa, ubi *Circenses* editi sunt, ideo *Murcia* dicta est, quia quidam vicinum montem Murcum appellatum volunt; alii, quod fanum Veneris Verticordis ibi fuerit, circa quod nemus e myrtetis fuisset, inde mutata litera *Murciam* appellatam: alii *Murciam* a murco, quod est murcidum, dictam volunt. Pars a Dea Murcia, quæ cum ibi Bacchanalia essent, furorem Sacri ipsius murcidum faceret. *Servius*.

Caveæ] Habes in Virgil. insignem hunc locum, quo probes *caveam*, dici de Circo. Certe dictam de Theatro, et Amphitheatro, jam alibi. De Circo, non ita in promptu testimonia. *Cerda*.

Magnis Circensibus actis] *Magnis* quantum ad paupertatem pristinam pertinet. Nam legimus propter equorum inopiam diversis eos tunc usos animalibus. Raptæ autem Sabinæ Consualibus, hoc est mense Martio. *Consus* autem est Dens consiliorum: qui ideo templum sub Circo habet, ut ostendatur tectum debere esse consilium. Inde est quod Fidei panno

velata manu sacrificabatur, quia fides tecta esse debet et velata. Ideo autem dicato *Consi* simulachro rapuerunt Sabinas, ut tegeretur initum de raptu consilium. Iste *Consus* et equestris Neptunus dicitur; unde etiam in ejus honorem *Circenses* celebrantur. Errant ergo qui dicunt 'magnis Circensibus,' aut Megalesiacis aut Romanis, quos constat fieri ante calendas Jannarias. *Actis* autem, cum agerentur: quia non erat præsens a passivo participium, ut, 'Et qua vectus Abas.' *Circensibus*. *Circenses* dicti vel a circuitu, vel quod ubi nunc metæ sunt, olim gladii ponebantur quos circumibant; dicti inde *Circenses* ab ensibus, circa quos circumibant. Sane notandum positos *Circenses* sine adjectione ludorum, cum ita dicamus ludos theatrales, ludos gladiatorios, ludos *Circenses*. *Servius*.

Magnis Circensibus] *Circenses* ludicuri *magni* sint appellati, docet *Asconius*. *Taubmann*.

638 *Romulidis*] Hic dativus pluralis venit ab eo quod est hic *Romulida*. *Servius*.

Curibusque severis] Mire et merito dixit *severis*. Cum enim filias perdidertint Ceninenses, Antemnates, Crustumini, et Sabini; cæteris quiescentibus, Sabini soli bella sumpserunt, sicut dictum est: sed intervenientibus postea triginta fœminis, jam enixis, de illis quæ raptæ erant, pax facta est: ex quarum nominibus *Curie* appellatæ sunt. In communem etiam mulierum honorem *Calendæ* eis dicatæ sunt Martiæ. *Horatius*, 'Martis cœlebs quid agam calendis?' *Juvenalis*, 'Munera fœmineis tractat secreta calendis.' Nec enim aliter congruit Martias calendas esse fœminarum, nisi quia (ut diximus) a fœminis bella sedata sunt. Sane sciendum omnes virgines raptas, excepta *Hersilia*, quam, sublatam a marito, sibi *Romulus* fecit uxorem.

Aut *severis*, disciplina; aut rem hoc verbo reconditam dixit, quia Sabini a Lacedæmoniis originem ducunt, ut Hyginus ait de Origine Urbium Italicarum, a Sabo, qui, de Perside Lacedæmonios transiens, ad Italiam venit, et expulsis Siculis, tenuit loca, quæ Sabini habent: nam et partem Persarum nomine Caspiros appellare cœpisse, qui post corrupte Casperuli dicti sunt. Cato autem et Gellius a Sabo, Lacedæmonio, trahere eos originem referunt. Porro Lacedæmonios durissimos fuisse omnis lectio docet: Sabinorum etiam mores populum Romanum secutum, idem Cato dicit: merito ergo *severis*, qui et a duris parentibus orti sunt, et quorum disciplinam victores Romani in multis secuti sunt. *Idem.*

Curibusque severis] Ita Livius de Numa e Curibus orto scribit, 'Ipsam non tam peregrinis artibus instructam, quam disciplina tetrica ac tristi veterum Sabinorum,' &c. Vide Florid. II. 12. Ald. Manut. de Quæsit. per Epist. I. 1. *Taubmann.*

639 *Posito certamine*] Finito: ut, 'Ante diem clauso componet vesper Olympo.' *Servius.*

Posito certamine] Recte Servius exponit *finito*. Sic Apul. Met. II. 'Cum primum Telephron hanc fabulam posuit, compotores vino madidi rursum cacinnum integrant.' *Emmeness.*

Reges] *Romulus* Romanæ: et *Titus Tatius* Sabinæ gentis. *Taubmann.*

640 *Jovis ante aram*] Ante templum Jovis Statoris; quod fecerat Romulus postquam orans elatis armis meruit ne suos exercitus fugaretur. *Servius.*

Pateramque tenentes] Vino repletam: moris enim erat in faciendis fœderibus vinum effundere in terra, ac precari ut fœdifragorum sanguis similiter effunderetur. Ita apud Homer. II. Γ. 300. post vinum e cratere effusum precatur quis: 'Ὡδὲ σφ' ἐγκέφαλος χαυμῶδης βίαι, ὅς σδε οἶνος, Ἀτρεΐδην καὶ τεύχεω: Sic ipsorum cerebrum in ter-

ram suat, sicut hoc vinum, Ipsorum et liberorum. *Emmeness.*

641 *Cæsa jungebant fœdera porca*] *Fœdera*, ut diximus, dicta sunt a porca fœde et crudeliter occisa. Nam enim ante gladiis configeretur, a Feacialibus inventum ut silice feriretur; ea causa quod antiquum Jovis signum lapidis siliceni putaverunt esse. Cicero *fœdera* a fide putat dicta. Sed hujus porcæ mors optabatur ei, qui a pace resiliisset. Falso autem ait *porca*: nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur: ergo aut usurpavit genus pro genere, ut, 'timidi venient ad pocula dam-': cum *has demas* dicamus: item supra *lupam*, cum artis sit *hic* et *hec lupus*: aut certe illud ostendit, quia in omnibus sacris fœminæ generis plus valent victimæ. Denique si per marem litare non posset, succidanea dabatur fœmina. Si autem per fœminam non litassent, succidanea adhiberi non poterat. Quidam porcam, euphoniæ gratia, dictam volunt. Hujus autem facti in sacra via signa stant: Romulus a parte palatii, Tatius venientibus a rostris. *Servius.*

Cæsa jungebant fœdera porca] Quintilianus libro octavo, ubi de ornatu disserit, 'Quædam,' ait, 'non tam ratione quàm sensu judicantur, ut illud, *cæsa jungebat fœdera porca*. Fecit elegans fictio nominis, quod si fuisset *porco*, vile erat.' Quod vero ait Servius falso dictum a Virgilio *porca*, quod ad hoc sacrificii genus *porcus* adhiberetur, Suetonius Tranquillus in vita Claudii contra opinionem Servii, 'Cum regibus fœdus in foro icit, porca cæsa,' inquit. Tametsi Livius quoque *porcum* statuit. *Pier.*

Porca] Ita et Quintil. VIII. 3. atque ita et Sueton. in Claudio, c. 25. Et notat Servius, in omnibus sacris fœminini generis plus valuisse victimas. Livius tamen l. I. in fœdere *porcum* saxo silice feriri dicit. Verum in rebus feacialium *porcum* etiam de fœmina dictum, Turneb. docet xxvi. 19. e

Cic. de LL. II. 'porco fœmina piaculum dare:' et Cato R. Rust. 134. 'Priusquam porcum fœminam immolabis.' Etiam Marcell. Donatus P. Comes, l. 1. Dilucidation. Livium cum nostro et aliis conciliat. Quod, ut titulo *hominis* mas et fœmina comprehenditur, ita sit in *porco*. Et notetur *porcum* a Poëtis passim vocari 'mysticam hostiam.' Vide me ad Plantinam Rudent. IV. 6. *Taubmann*.

642 *Citæ Metum in diversa quadriga*] Donatus hoc loco contra metrum sentit, dicens, 'Citæ, divisæ:' ut est in jure, 'Erecto non cito:' id est patrimonio vel hereditate non divisæ. Nam *citus*, cum divisus significat, *ci* longa est. Ergo *citæ*, veloces intelligimus. Quod autem dicit Virgilius *Metum*, *Metius Suffetius* dictus est, quod nomen mutilavit causa metri. Novimus autem nominum vel mutationem vel mutilationem concessam poëtis: sic pro Polluce, Castorem: pro Citheride, Lycoridem posuit: ut, 'Sed quæ legat ipsa Lycoris.' Hic autem Metius Suffetius, cum apud Albanos summam rerum teneret, e Romanis in auxilium contra Fidenates vocatus, jure societatis venit quidem, sed in ipso prælio ad hostes defecit. Quod cernens Tullus Hostilius, ait voce maxima militibus suis, ita ut etiam hostis audiret: 'Ne trepidetis, meo consilio factum est, ut factiose Metius Suffetius ad hostes transiret.' Quo consilio et suis pene amissas jam reddidit vires; et effecit ne hostes crederent Metio: quem, post victoriam captum, Tullus Hostilius religavit ad duas quadrigas, ita ut ab unis quadrigis traherentur manus, pedes vero ab alteris: quibus agitatibus velociter, eum crudeli morte discerpit. Videns itaque poëta Romano nomini incongruam esse vindictam, culpam criminis retorquet in auctorem, dicens ex sua persona ad ipsum Metium. *Servius*.

Citæ] Veloces: Turn. VI. 24. *Taub.*

Metium in diversa quadriga Distulerant] Antiqui omnes codices, quotquot habui, *Metum* legunt dictione bisyllaba, quam alibi unico *t*, alibi geminato reperias; mutilatamque esse dictionem causa metri Servius ait, dum ipse quoque *Metum* bisyllabum agnoscit. Sane *Mettius* duplicato *t*, pluribus locis in veterum monumentis scriptum animadverti. Placentiæ in D. Pauli templo *L. Mettius*. *L. F.* duobus *t t* notatum est; et Romæ in ædibus Pauli Planckæ legere est, *Q. Mettio* et *P. Mettio*, tametsi non ignorem et *Metia*, et *Metius* unico *t* alibi notatum. Utcunque vero, primam in eo nomine syllabam produci volunt. Sed enim hic minime præterire possum, quod pervulgato errore in Livianis codicibus, et alibi passim, *Metius Suffetius* per *S* prima litera scriptum est, cum dubio procul *Fuffetius* per *F* sit scribendum. Ita etiam apud Dionysium Halicarnasæum et Græcos alios invenias *φουφῆτιον*. Præterea, si qui noluerint Græcis adhibere fidem, ostendit mihi Ianus Parrhasius, vir utraque lingua eruditissimus, T. Livii codicem vetustate venerabilem, in quo *Fuffetius* scriptum erat prima litera per *F*, non per *S*. Quem quidem codicem nomina quædam speciosa Vindicianus, Nicomachus Dexter, et Victorianus se emendasse adscripserant; idque in Symmachorum gratiam fecisse professi sunt. Ad hæc, et Nonii Marcelli vetustum codicem protulit, et alios quosdam auctores, in quibus eodem modo *Mettius Fuffetius* scriptum habebatur. Ajunt præterea Pomponium Latum, totius antiquitatis virum observantissimum, qui superiori ætate in Romano Gymnasio primas obtinuit, sæpius inclamitare solitum, *Fuffetius* dicendum. *Pierius*.

643 *Distulerant*] Dilaceraverant. Horat. Epod. V. 'Post insepulta membra Different lupi.' Ita et Græcis, *διασπέρει* est *διασπαρτῆται*. *Taub.*

At tu dictis, Albane, maneres] Ideo etiam mendacis infert, ut tacitæ quæstioni, et invidiæ crudelitatis occurrat. Sane constat, post victoriam de Albanis Romanorum, quam per conditionem Horatiorum et Curiatorum adepti sunt, hoc factum esse, quod hoc loco poëta narravit: nam quemadmodum Metius vel ad auxilium facile nisi jussus venisset? vel post cognitam fraudem acciri tam facile potuisset, nisi tanquam subiectus congratulatum victoriam ad Tullum Hostilium venisset? *Servius.*

At tu dictis, Albane, maneres] Eodem ætatis vitio, quod sæpius adnotavimus, in codicibus aliquot legitur *Albane*, per *v* digammon: quo sono huiusmodi nomina Hispani adhuc magna ex parte pronuntiant. Id quod priori etiam ætate frequentissimo usum receptum, Adamantium compulit, ut *Albus*, *alba*, *album*, per *b* mutam scribendum præciperet, discretionis gratia, ut *Alvus* ab *Albus* discerneretur: quæ nomina tunc corrupta pronuntiandi ratione confundebantur. Est vero hæc Parenthesis, et apostropha conjuncta simul, 'Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ Distulerant (at tu dictis Albane maneres) Raptabatque viri mendacis viscera Tullus.' Ut Quintil. observat. *Pierius.*

Maneres] Manere deberes. Ita Gr. ἐμμένει usurpant; quod Cic. Off. iii. dixit 'conventis stare.' *Taub.*

644 *Mendacis*] *Perfidum* vocat Claud. Paneg. Hon. 4. 'Perfidiam damnas? Metii satiabere pœnis.' *Cerda.*

645 *Sparsi rorabant sanguine vepres*] Pomponius fœminino genere *vepram* dixit, ut Nonius attesatur. Et apud Lucretium legitur libro quarto, 'nam sæpe videmus Illorum spoliis vepres volitantibus auctas:' quamvis ita dici debere neget Caper in Orthopeia. *Pierius.*

646 *Nec non Tarquinium ejectum*

Poracenna jubebat Accipere, &c.] Tarquinius Superbus habuit perditos filios, inter quos Aruntem: qui dum in castris esset, patre suo Ardeam obsidente; et ortus esset inter eum et Collatinum maritum Lucretiæ, de uxoris sermo, eo usque processit contentio, ut ad probandos earum mores, arreptis equis, statim domus suas simul proficiscerentur. Ingressi itaque civitatem Collatinam, ubi Lucretiæ domus, invenerunt eam lanificio operam dantem, et tristem propter mariti absentiam. Inde ad Aruntis domum profecti, cum uxorem ejus invenissent cantilenis et saltationibus indulgentem, reversi ad castra sunt. Quod Aruns dolens, cum de expugnanda Lucretiæ castitate cogitaret, mariti ejus nomine epistolam finxit, et dedit Lucretiæ: in qua hoc continebatur, ut Aruns susciperetur hospitio. Quo facto, per noctem stricto gladio ejus ingressus cubiculum cum Æthiope, hac arte egit ut secum coiret, dicens, 'Nisi mecum concubueris, Æthiopem tecum interimo, tanquam in adulterio deprehenderim.' Timens itaque Lucretia ne famam castitatis morte perderet (quippe quam sine purgatione futuram esse cernebat) invita turpibus imperiis paruit. Et altera die convocatis propinquis, marito Collatino, patre Tricipitino, Brute avunculo, qui tribunus celerum fuerat, rem indicans, petiit ne violatus pudor, neve inultus ejus esset interitus: et ejecto gladio se interemit: quem Brutus de ejus corpore extractum tenens processit ad populum: et multa conquestus de Tarquinii superbia, et filiorum ejus turpitudine, egit ne in urbem reciperentur, auctoritate qua plurimum poterat: nam ut diximus, Brutus tribunus equitum fuerat. Sed cum non susciperetur Tarquinius, contulit se ad Porsennam regem Tusciæ: qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis, capto Ianiculo, et

illic castris positis, Romam vehementer obsedit. Et cum per sublicium pontem, hoc est, ligneum, qui modo lapideus dicitur, transire conaretur, solus Cocles hostilem impetum sustinuit, donec a tergo pons solveretur a sociis; quo soluto, se cum armis præcipitavit in Tyberim, et licet læsus esset in coxa, tamen ejus fluenta superavit. Unde est illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxæ vitium objiceretur, 'Per singulos gradus admoneor triumphi mei.' In tantam autem obsidionis necessitatem populus venerat, ut etiam obsides daret; ex quibus Clælia, inventa occasione, transnavit Tyberim, et Romam reversa est. Redditaque rursus est, pacis lege eam Porsenna repente: qui admiratus virtutem puellæ, dedit ei optionem, ut cum quibus vellet, rediret. Illa elegit virgines, quæ injuriæ poterant esse obnoxie: unde Porsenna, hoc quoque miratus, concessit: et rogavit per literas populum Romanum, ut ei aliquid virile decerneretur: cui data est statua equestris, quam in sacra via hodieque conspicimus. *Ejectum* autem quare? aut quia facile poterat suscipi et occidi. Sed ideo non susceptus, quia occidi non poterat, religione impediende: rex enim etiam sacrorum fuerat: unde etiam alii postea consules facti sunt, alii reges sacrorum. Sane *Porsenna*. Unum addit metri causa: unde et penultimæ datus accentus est. Nam *Porsena* dictus est. Martialis, 'Hanc spectare manum Porsena non potuit.' *Servius*.

Nec non Tarquinium, &c.] In codicibus antiquis, *Tarquinium* quadrisyllabum esse diximus alibi, et Poëtarum testimoniis secundam a principio syllabam esse brevem ostendimus. *Porsena* quoque unico n scribitur in antiquis plerisque: ut quæ per se longa esse possit in *Murena*, *Anflena* pene ultima: tametsi jure

suo, 'Hanc spectare manum Porsena non potuit,' dixerit Martialis: non aliter ac illud etiam, 'Traducta est Getulis, nec cepit harena nocentis,' duabus syllabis eluxatis. Illud etiam advertendum, quod Servius Lucretiæ stuprum ab *Arunte* illatum ait, quum *Livius Sextum* dicat. *Pierius*.

Porsenna] Horatius, Martial. Silius, et alii mediam corripunt, 'cum Porsena magne jubebas.' *Taubm.*

648 *Æneada*] Satis longe petiitum epitheton. Et potest hoc loco historia de Mutio accipi. *Servius*.

649 *Ilum*] *Coclitem* scilicet. Et modo *Cocles* in hoc loco de quo dicit, proprium est nomen. In aliis appellativum: nam luscus, *coclitæ* dixerunt antiqui. Unde et Cyclopes, *coclitæ* legimus dictos, quod unum oculum habuisse perhibentur. Quasi *στρογγυλόπτερος*, a rotunditate. *Idem*.

Ilum] Porsenam Clusinorum regem. *Taubmann.*

650 *Pontem auderet quod vellere Cocles*] In antiquis omnibus codicibus, quotquot habui, legi *auderet quia vellere*. In uno ex antiquioribus, qui, *avellere* notatum est puncto inter i et a, librariorum inscitia interjecto, quum forte *quia* scriptum invenissent: sed puto ego *quia* desumptum ex paraphrasi, et *quod* antiquam esse lectionem. *Pierius*.

Pontem auderet, &c.] At non ipse *Cocles*, sed Romani: nam ille tantum hostem sustinuit. Sed defendi potest: nam *Cocles* auctor facti et audaciæ illius, ut Liv. II. 10. Gloriam autem, quæ secuta *Coclitem* ex hoc facto, vid. apud Dionys. I. v. et Liv. d. I. *Cerda*.

651 *Vinciis innaret Clælia ruptis*] Atqui obsides non ligantur: sed *vincula* pro custodiis accipiamus; aut certe pro fœderibus; aut certe *ruptis vinculis* pontis, id est, ponte resoluti. *Servius*.

Vinciis ruptis] De dispositione verborum ita Scaliger IV. 48. Magno,

inquit, consilio posuit adjectivum in fine: nimis enim frequenter *l.* impingeretur, *Clatia vincis*: et vox illa, *rupsit*, cum versum claudit, sane rumpit vincula, &c. *Taubmann.*

652 *In summo custos Tarpeia Manlius arcis*] In summa clypei parte: nam postea ait, 'In medio classes aeratas.' Et bona ratione utitur in pictura, apta unicuique rei loca distribuens. Ideo enim in summa clypei parte dicit esse factum Capitolium, quia hoc arcem urbis esse manifestum est. Hæc historia autem talis est: Brenno duce, Senones Galli venerunt ad Urbem: circa Alliam fluvium occurrentem sibi omnem deleverunt exercitum populi Romani. Aliaque die cum vellent ingredi civitatem, primo cunctati sunt, insidias timentes, quia et patentis portas, et nullum in muris videbant. Postea paulatim ingressi cuncta vastarunt, octo integris mensibus: adeo ut quæ incendere non poterant, militari manu diruerent, solo remanente Capitolio: ad quod cum utensilibus reliqui confugerant cives; qui tamen a Gallis obsidebantur, etiam id penetrare cupientibus: quos alii per dumeta et saxa aspera, alii per cuniculos dicunt conatos ascendere. Tunc Manlius, custos Capitolii, Gallos destruxit ex arce, clangore anseris excitatus, quem privatus quidam dono Iunoni dederat. Namque secundum Plinium, nullum animal ita odorem hominis sentire dicitur. Qua causa postea eo die quo hoc factum est, canes qui tunc dormientes non senserant, cruci suffigebantur; anseres auro et purpura exornati in lecticis gestabantur. Sane hic Manlius post defensum Capitolium pro præmio singulis libris farris ob virtutem a populo donatus est. In tantam autem cibi penuriam redacti erant in obsidione, ut coriis madefactis et postea frictis vescerentur; cuius rei argumentum est, quod hodieque ara in

Capitolio est Iovis Soteris, in qua liberati obsidione, coria et sola vetera concremaverunt. Hic tamen Manlius postmodum adductus in suspicionem regni appetiti, vel inimicorum oppressus factione, a populo damnatus est. *Servius.*

Custos Tarpeia Manlius arcis] In Romano codice *Malus* legitur unico *l.* Sed in Oblongo, et aliis, *Mallius*, *U* geminato, ut apud Catullum in codicibus emendatis. Sane *Manlius* per se parvis habetur in antiquis his exemplaribus: tametsi apud Livium in veteri codice *Manlius* sæpe legatur. Neque tamen mirum, si aliter inveniat usquam, quum et antiquorum inscriptiones in hoc nomine, perinde ac etiam in aliis, plurimum varient. *Pierius.*

653 *Pro templo*] Pro defensione templi, hoc est in templo: nam ante templum, non procedit; cum obsesus intra templum esset. Sic in *Æn.* nono, 'Ipsi intus dextra ac læva pro turribus astant.' Terentius, 'Nam nisi hæc ita essent, pro illo hand stares, Phædria.' *Servius.*

Tenebat] Defendebat, et est militare verbum, et etiam Sallustius dicit. Unde e contrario victos, loco motos dicimus. Cicero, 'Loco ille motus est.' *Idem.*

Capitolia celsa] A. Postumius Albinus rerum Romanar. l. i. 'Illi, cui ternis Capitolia celsa triumphis sponte Deum patuere, cui freta nulla repositos Abseondere sinus, non tutas mœnibus urbes.' Leguntur hi versus apud Priscian. l. viii. Fuit autem A. hic Albinus Cos. cum L. Lucullo A. U. C. dcii. Auctores, Cicero in Bruto, Gellius xi. 8. Macrobius l. i. *Ursinus.*

654 *Romuleoque, &c.*] Per literarum transpositionem, in Romano codice *Rumoleo* scriptum est: nisi a *Ruma* *Rumolus*, quod ajunt, dictum velis, atque inde *Rumulus*, quod ego nusquam alibi observavi. Sed apud As-

prum in antiquo codice, *Romulus* omnino scriptum est per *o* in pene ultima, ut *populus* in XII. tabulis. *Pier.*

Horrebat regia culmo] Curiam *Calabram* dicit, quam Romulus texerat culmis. Ideo autem *Calabra*, quod cum incertæ essent Calendæ aut Idus, a Romulo constitutum est, ut ibi patres vel populus calarentur, id est, vocarentur, et scirent qua die Calendæ essent, vel etiam Idus. A Rege Sacrificulo idem fiebat: ut quoniam adhuc Fasti non erant, ludorum et sacrificiorum prænoscerent dies. *Servius.*

Horrebat regia culmo] Non hoc ex historia sumpsit, sed ipse vidit. Nam Vitruv. qui vixit ævo Julii, ita scribit II. 1. 'Athenis Areopagi antiquitatis exemplar ad hoc tempus into tectum. Item in Capitolio commonefacere potest, et significare mores vetustatis, Romuli casa, in arce sacrorum, stramentis tecta.' Prudent. in Symm. I. II. 'Ipsa casas fragili texat gens Romula culmo.' Tibull. II. 2. 'Et stabant humiles in Jovis arce casæ.' Petron. etiam 'Romuleam casam' dixit. Sen. Controv. IX. 'Colit etiamnum in Capitolio casam victor gentium populus.' Ait, *etiamnum*, quod ævum et post Virgilium. Ovid. Fast. III. 'Quæ fuerit nostri si quæris Regia nati: Aspice de canna, straminibusque domum.' Hanc casam fuisse *Curiam Calabram*, *Serv.* explicat. de qua Curia Macrobian. Sat. I. 15. Notet vero diligenter Lector, duplicem fuisse casam Romuli; unam in Palatio, cujus meminit Dionys. I. II. et Victor: alteram in Capitolio; et de hac capiendus Virgilius. Nam post mentionem Capitolii, statim, ut vides, de ea casa loquitur. *Cerda.*

655 *Atque hic argenteus anser*] Hic, in Capitolio scilicet, satis prudenter argenteum anserem dixit. Nam quasi et epitheton est coloris, et significavit rem veram. Nam in Capitolio in honorem illius anseris, qui Gallorum

nuntiaverat adventum, positus fuerat anser argenteus. *Servius.*

Atque hic] In quibusdam codicibus antiquis, *hic* legitur. Sed *Servius* agnoscit *hic*, dum exponit in Capitolio. *Pierius.*

Anser] Historia ubique nota. Ovid. alludens ad eam dixit Fast. I. 'Capitolia defensa:' et Met. II. 'Servatori vigili Capitolia voce anseribus:' ut et Plin. x. 22. 'Est et anseri vigil anra, Capitolio testata defenso.' *Basilii* in Hexam. vocat genus anserum *ἄγροναν*, *ἰασοναν*, et *πρὸς τὴν τῶν λαθρανόντων αἰσθησὶν ὑβρίανον*: *accerrimum ad sentiendum quicquid lateat.* Dncitque argumentum ab hac ipsa historia; nam illi *τὴν βασιλίδι πάλιν περιεσώσαντο*: *servaverunt regiam civitatem.* Propert. III. 3. 'Anseris et tutum voce fuisse Iovem.' Lucret. I. IV. 'humanum longe præsentit odorem Romulidarum acris servator candidus arcis.' Sed quis honor habitus volucris? Audi Plut. Orat. I. de Fort. Alexandri: 'Etiamnum solemni pompa gestatur canis in cruce actus, et anser splendide admodum in lectica, et veste stragula pretiosa sedens.' Vide eundem in vita Camilli. En primus honor. Alter, Plin. loco laudato: 'Quamobrem ci-baria anserum Censores imprimis locant.' Meminit et Cic. pro Sex. Rosc. et Arnobius I. VI. *Cerda.*

Auratis porticibus] Hoc ad tempus retulit florentis Romanæ reipublicæ. Nam illo loco ubi dixit, 'horrebat regia culmo;' ideo addidit *Romuleo*, ut incipientis et pauperis adhuc imperii tempora designaret. *Servius.*

656 *Gallos*] Senones, qui Senones dicti sunt, quod Liberum patrem hospitio receperant. *Idem.*

Canebat] Quasi præcanebat. Nam *canere*, et dicere, et divinare significat. *Idem.*

657 *Galli per dumos aderant*] In antiquo admodum codice, *olli per dumos*: quia jam positum erat, 'Gallos

in limine adesse canebat.' Cæterum ea repetitio tam nominis quam verbi mihi non parum venustatis et elegantiae habere videtur, 'Gallos in limine adesse canebat, Galli per dumos aderant.' *Pierius*.

Arce[m]que tenebant] Deest pene. Nam prope tenuerunt. *Servius*.

658 *Defensi tenebris et dono noctis opacæ]* Multi iterationem volunt. Alii dicunt *tenebris*, propter cuniculos. *Dono noctis*: somno Manlii. Nam somnus noctis est donum. *Idem*.

Dono noctis] Græci sæpe somnum dicunt δῶρον θεῶν: ut etiam Latini, donum Deorum somnum. *Cerda*.

659 *Cæsaries]* Coma, ideo quod cædi potest. *Servius*.

Aurea cæsaries illis] Hoc autem loco *ollis* in antiquis habetur exemplaribus. *Pierius*.

Aurea vestis] Hoc est barba. Unde contra *investes* dicimus imberbes: unde est, 'Tunc mihi prima genas vestibat flore juvenas.' *Servius*.

660 *Virgatis lucent sagulis]* Quæ habebant in virgarum modum deductas strias. Et bene adlusit ad Gallicam linguam, per quam *virga* purpura dicitur. *Virgatis* ergo, ac si diceret purpuratis. *Idem*.

Virgatis sagulis] Turneb. II. 14. *Virgatum* hic exponit βαββατόν: quod virgas quasdam in longum aut latum varia serie et colore porrectas habet; ut concharum genere sunt *virgulatæ*, id est, βαββατά. Ita Val. Flaccus I. II. de muliere Thracia: 'nostrosque toros virgata tenebit?' Intelligit vestes barbarorum ritu discolores, et veluti virgatis segmentis contextas, non purpureas. Alii tamen, ut Cælius XVI. 7. et Pimpont. itemque Serv. putant Poëtam περιπορφύρους et εὐπορφόρους Gallos intelligere: ac si diceret, *purpuratis sagulis*. Et Servius expresse ait alludi ad Gallicam linguam, qua *virga* dicatur purpura. *Taubmann*.

Sagulis] Hæc vox a sago ducitur.

Quæ, sint saga Appian. explicat in Iberic. loquens de Lusonibus Hispanis accolis Iberi fluminis: χῶραι δὲ διπλοῖς ματρίοις παχέων ἀντὶ χλαμύδων, αὐτὰ περιπορφύμενοι, καὶ τοῦτο σάγον ἡγούνται: *Utuntur duplicitibus vestimentis crassis chlamydem vice, et fibulis connectunt, eaque pro sagis ducunt*. Sueton. in Jul. c. 48. per *sagatos* intelligit Gallos. Et Trebellius in Galieno: 'Perdita Gallia arrisasse, et dixisse perhibetur, non sine trabeatis sagis tuta Resp. est.' Porro in Poëta Hector per *sagula* intelligat militares chlamydes et paludamenta, legatque Lipsium de Mil. Rom. I. II. *Cerda*.

Lactea colla] Hac commendatione prædicati Galli. Sil. I. IV. 'Colla viri fulvo radiabant lactea torque.' Loquitur de Chrixo duce Boiorum. Ammian. I. XV. 'Candidi pene sunt Galli omnes.' Petron. Sat. 'Quintu,' inquit, 'Giton, circumcide nos, ut Judæi videamur: et pertunde aures, ut imitemur Arabas; et increta facies, ut suos Gallia cives putet.' Certe omnes in universum Septentrionales *candidis coloribus* honestatos Vitruv. scribit VI. 1. Et imprimis Gallos fuisse pulcherrimos Julianus Cæsar in Misopog. his verbis ait, καὶ οἱ δὲ πάντες, καὶ μεγάλοι, καὶ λεῖοι, καὶ ἀργυρέοι, νέοι θ' ὁμοίως καὶ πρεσβύτεροι ζήλωται τῆς εὐδαιμονίας τῶν φαύλων: *Sunt omnes formosi, proceri, glabri, et recens barbati, juvenes pariter et senes felicitatem Phæacum imitantur*. Quid, quod Poëta allusit ad etymon? nam Galli, ut multis placet, ἀπὸ τοῦ γάλακτος, a lacte. *Idem*.

661 *Auro]* Aureo torque. *Taubm*.

Duo quisque Alpina coruscant Gæsa manu] Gæsum grandius longeque feriens telum Gallorum, de quo vid. quæ Lipsius Poliorc. IV. 4. Claud. de Laud. Stiliconis II. 241. 'Gallia crine ferox, evinctaque torque decoro, Binæque gæsa tenens.' Et ut hoc loco *Alpina gæsa*, sic apud Sil. Ital. I. I. 'Et Ligurum horrentesque comæ,

parmæque relatæ Hispana de gente rudes, Alpinaque gæsa.' De quo vid. Turneb. Advers. xxiii. 3. Scribendum autem per diphthongum, ut patet ex Pollace, cui γαῖσος est δόρυ πολυσίδηρον. *Emmeness.*

662 *Gæsa*] Hastas viriles. Nam etiam viros fortes Galli *gæsos* vocant. *Servius.*

Scutis longis] Per hoc, corporum ostenditur magnitudo, ut supra, 'Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis.' Per quod equorum magnitudinem expressit. *Idem.*

Scutis longis] Clypeus et scutum opponuntur, clypens enim rotundus est, scutum vero formæ oblongæ, majusque clypeo; et scutum Græci hinc *θυπέδω*, quod referat similitudinem fori, quæ longiores sunt, quam latiores, clypeum *δωρίδα* vocant. Turneb. xi. 27. *Taubmann.*

663 *Hic*] In eodem scuto. Et congrue sacerdotes statim post templa commemorat. *Servius.*

Hinc exsultantis] In antiquis aliquot, *Hic exsultantis.* *Hic*, hoc est in scuto, vel in hac parte. *Pierius.*

Salios] Qui sunt in tutela Jovis, Martis, Quirini, dicti *Salii*, ideo, quod circa aras saliunt et tripudiant. Alii a Salio Æneæ comite dictos volunt. *Servius.*

Nudosque Lupercos] Cum in honorem Panos Lupercaliorum solemne celebraretur, pecora Romanorum subito a latronibus rapta sunt: illi, projectis vestibus, insecuti sunt: his latronibus oppressis et receptis animalibus, propter rem a nudis propere bene gestam, consuetudo permansit ut nudi Lupercalia celebrarent. *Id.*

Nudosque Lupercos] Sed cur nudi? Satis commentatio Servii: sed male nuditatem refert ad vestes abjectas. Non sic est: sed sublatae sunt vestes, et cinctæ, ut expeditius sequerentur, inde pedibus, tibiis, femoribus nudi, ut exhibent marmora. Unde ab Ovid. *cinctuti*: ab Statio *succincti*.

Quam ob rem a Plutarch. dicuntur γυμνοὶ διαβέβητες ἐν περιφόροις: nudi, et incincti currentes. *Cerda.*

664 *Lanigerosque apices*] Flamines in capite pileum habebant, in quo erat brevis virga desuper habens lanæ aliquid. Quod cum per æstus portare non possent, filo tantum capita religare cæperunt. Nam nudis penitus eos capitibus, incedere nefas fuerat. Unde a filo, quo utebantur, flamines sunt dicti, quasi filamenes. Verum festis diebus, filo deposito, pilea necesse erat accipere, quæ secundum alios ad ostendendam sacerdotii eminentiam sunt reperta: sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eorum columnen. Alii dicunt non propter eminentiam dignitatis hoc factum: sed quia cum sacrificarent apud Laurolavinium, et eis exta frequenter aves de vicinis venientes locis abriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt. Exinde etiam consuetudo permansit ut apud Laurolavinium ingentes haberent virgas, non breves ut in urbe. *Servius.*

Lapsa ancilia cælo] Regnante Numa Pompilio scutum breve et rotundum cælo lapsum est. Et cum aruspices respondissent illic fore orbis imperium, ubi illud fuisset, diligentia Numæ, ne quandoque ab hostibus posset auferri, adhibito Mamurio fabro, multa similia facta sunt, et in templo Martis locata. Quod autem dicit *ancilia*, plurali utitur numero pro singulari. Nam unum lapsum est. *Ancile* autem dicitur, aut quasi ἀμφίχειλον, id est, undique labrum habens. *Idem.*

Ancilia] In antiquis codicibus manu scriptis, *ancilia* per i Latinum scribitur. Et eodem pacto in Antonini Pii nummis notatum est, ubi scuta tria oblonga ovali propemodum figura inspiciuntur, cum inscriptione ANCILIA. *Pierius.*

665 *Extuderat*] Studiose fecerat. *S.*

Extuderat: castæ ducebant, &c.] In Romano codice *extuderant* legitur numero multitudinis, ut de Cyclopibus intelligatur. Sed magis placet *extuderat*, ut omne opus ad Vulcanum referatur, uti superius, 'Fecerat Ignipotens:' et paulo infra, 'Hinc procul' addit. Et in emendatis Prisciani codicibus, *extuderat* est, ubi ait: 'Tundo tutudi, cujus pene ultimam antiqui modo producebant, modo corripiebant.' Virg. Æn. VIII. 'Cælo extuderat.' Enn. in Ann. 'viresque calentis Contudit crudelis hyems.' Insulsum vero illud est, quod apud interpretes legitur, Matronas non nisi castas pilentis usas, quum *casta* sit epitheton matronis adcommodatum. Præterea tangit hoc loco Virgilius historiam, quod matronis concessum est ut pilento ad sacra ludosque venerentur. Sed animadvertendum est perperam in vulgatis exemplaribus Livii *plastro* legi, pro *pilento*, ut veteres codices habent: ita enim locus ille legitur: 'Honorem ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilento ad sacra, ludosque, carpentis festo, profestoque uterentur.' *Pierius*.

Ducebant] Deducebant. Hæc enim fuerat consuetudo. *Servius*.

Ducebant sacra] *Ducere sacra*, et *ferre sacra*, dicuntur, qui res sacras et quæ ad sacrum utilia sunt, ferunt. Propert. IV. 1. 'Ducebant macræ vilia sacra boves.' Turn. II. 14. Sic et *λεπὰ ἄγνυ*, et *πομπὰς*, et *θύσας*, Græci dicunt. Supra: 'solemnnes ducere pompas.' *Taubmann*.

666 *Pilentis matres in mollibus*] *Pilenta* sunt vehicula, sicut nunc hasteras videmus. Erant autem tunc veneti coloris, non ut nunc sunt russati, quibus nisi castæ matronæ uti non poterant, sicut nec vittis, unde addit *Castæ*. *Mollibus* autem, pensilibus: ut *melle feretrum*, et *oscilla mollia*: contra, *plumas pensiles* dicimus, et *molles* significamus: et *mollibus*, mol-

Delph. et Var. Clas.

Virg.

liter stratis: quidam *pilenta*, tectacisia vulgo dicta tradunt. *Servius*.

Pilentis matres in mollibus] De hoc vehiculi genere vid. omnino quæ Schefferus de Re Vehiculari II. 25. *Emmeness*.

Matres] Matresfamilias intelligit, hoc est, senatorias, nobiles, patricias fæminas; quæ sacerdotiis præerant: nam sacerdotes et virgines etiam Vestales pilentis carpentisque ferebantur. Prudentius contra Symmach. I. II. 'Fertur per medias, ut publica pompa, plateas Pilento residens molli.' Turneb. XI. 6. et XIII. 8. *Taub.*

Hinc procul] Bene a templis longe Inferos facit. Et bene 'Tartarosas sedes,' ut nihil prætermisum videatur. *Servius*.

667 *Alta ostia Ditis*] Alludit ad epitheton Græcum Plutonis *πυλάρης*, frequens apud Hom. ut Od. A. η δ' ἔβη εἰς ἀθάνα πυλάρτας, κρατερῶς: et post paulo; *εὐρυπυλὸς κῆδος δῶ*. *Germanus*.

668 *Scelerum pœnas*] Pro sceleratorum. Et bene ait *scelerum pœnas*, in crimina enim personæ incidunt, non ipsarum sunt proprie crimina. Unde et sceleribus sunt statuta supplicia, quæ in se incidentes homines obnoxios faciunt. *Servius*.

Et te, Catilina, minaci Pendentem scopulo] Hoc quasi in Ciceronis gratiam dictum videtur. *Idem*.

Te, Catilina, minaci Pend. sc.] Apud tragicos immanissima habebatur imprecatio, ut quis apud Inferos etiam in sublimi scopulo insepultus pendeat. Vide Turn. XXIII. 3. *Taubm.*

670 *Secretoque pios*] Aut in secreto morantes, aut participaliter ab illis secretos. *Servius*.

Secretoque pios] Horat. 'Juppiter illa piæ secrevit litora genti.' Et alibi: 'Et judicantem vidimus Æacum, Sedesque discretas piorum.' *Cerda*.

His dantem jura Catonem] Et significat, *Uticensen*, qui contra Cæsarem

10 H

bella suscepit. Quomodo enim piis jura redderet, qui in se impius fuit? Et supergressus est hoc loco Homeri dispositionem. Siquidem ille Minoën, Rhadamantum, Æacum de impiis judicare dicit, hic Romanum ducem innocentibus dare jura commemorat. *Servius*.

671 *Hæc inter*] Bene inter Inferos et Superos mare factum dicit, quod, ut supra diximus, nos ab Antipodibus dividit, qui Inferi sunt nostri comparatione. *Idem*.

Tumidi maris] Sen. Rhet. Cont. 16. 'Intumuerat subitis tempestatibus mare.' Ita vero proprius maris tumor, ut Græci κύματα, id est, *fluctus*, vocant οἰδματα, id est, *tumores*, οἰδματα (inquam) pro οἰδήματα. Orph. Hymn. πόντιον οἶδμα. Sidon. Epist. II. 2. 'immane turgescit.' Vocat *mare tumidum*, quia cum in conflictu hoc Cæsaris et Antonii mare tranquillum fuerit, diebus tamen præcedentibus, et hos hic describit Poëta, mare tumuerat. Audi Plut. in Anton. ἐκείνην μὲν ὅν τὴν ἡμέραν καὶ τρεῖς τὰς ἑφεξῆς μεγάλῳ πνεύματι κυμαθὲν τὸ πέλαγος τὴν μάχην ἐπέσχε: et addit: πέμπτη δὲ νημερίας καὶ γαλήνης ἀκλόστον γενομένης συνέσσαν. Congressum hunc postea describit Poëta, ac propterea nunc tumore isto putandus est alluisse ad illum, qui præcessit in mari. *Cerda*.

Imago Aurea] Non est contrarium quod et cæruleam, et auream, et argenteam maris esse dicit imaginem: quam scimus pro ventorum qualitate mutari, et colores varios reddere, quod expressum in scuto fuisse significat. *Ibat* autem quidam pro *erat* accipiunt, nt, 'Ast ego, quæ Divum incedo regina.' Sane ubique propositum est poëtæ, Augusti gloriam prædicare; itaque majorem partem operis in hoc clypeo, Augusto designat. *Servius*.

672 *Cærulea*] Id est, maria. *Idem*.

Fluctu cano] Omnis enim spuma

alba est. *Idem*.

Fluctu cano] Canities hæc ab spumis. Catull. 'Tortaque remigio spumis incanuit unda.' Sidon. Epist. II. 2. 'spumoso canescit impulsu.' Ovid. 'spumisque sonantibus albet.' Græci πολὺν κύμα, πολὺν ἄλα. Pulchre Eurip. Iphig. ἄλβετε κύμας, ἢ οὐδ' τε λευκαίνετε: *Remos sumite, fluctus dealbate*. Lneret. I. II. 'Vertitur in canos candenti marmore fluctus.' Calaber etiam I. v. in Scut. Achilles, μέλας λευκαίνετο πόντος, a quo, credo, Virgilius, *cærulea*, ut ille μέλας: *cano fluctu*, ut ille λευκαίνετο. Sicut et Sen. Agamem. 'Dirimuntque canæ cæruleum spumæ mare.' Ennius prior apud Agelliam II. 26. 'Cæruleum spumat sale conferta rate pulsus Per mare.' *Cerda*.

Spumabant] In antiquis plerisque codicibus *spumabat* unitatis numero legitur, ut sit, 'cærulea maris imago Spumabat fluctu cano.' *Pierius*.

673 *In orbem*] In circuitu, in medio, utrum clypeo an mari? *Servius*.

In orbem] Vere et proprie ex animalis hujus natura. Ita ab Nazian. Carm. 50. Delphinus inducit ἡγορεῖς εὐγνώμτοισιν ἐπισσόμενος, quia videlicet ludibundus exhibet gyros, flexus, tortiones. Eurip. Helen. τῶν καλλιχάρων δελφίνων, a pulchris choreis, quas exercent. Et in Elect. ἐπαλλε δελφίς, et ibidem dicitur φίλαυλος, est enim amicus musiciæ et tibiarum. Vide Plutar. in Conviv. Sept. Sapient. *Cerda*.

674 *Æquora verrebant*] Ad imaginem fortasse Calab. I. IX. qui extra picturam loquens, Ἀμφὶ δὲ οἱ δελφῖνες δολλέες ἐσσεύοντο κύμα διαπρήσσοντες, ἀλὸς πολιοῦ κλέυθα. Tò verrebant, quis nescit illustrari posse vel ab Catull. qui Nupt. Pel. 'Cærulea verrentes abiegnis æquora palmis?' vel ab Ennio, qui apud Agell. II. 26. 'Verunt extemplo placide mare marmore flavo?' *Idem*.

Æstumque secubant] Naturalem rem

ostendit. Nam semper mare turbatur cum Delphini apparuerint. *Serv.*

675 *Actia*] In antiquis codicibus fere passim legitur *Accia*, cō geminato, quod a similitudine quadam inter *c* et *t*, quæ est in literis Longobardicis, evenisse puto, quoniam *Actia* per *ct* sit scribendum. *Actia* enim Acarnanum oppidum, ab Ambracio sinu venientibus, ubi templum Apollinis, et certamina Gymnica, et equestria celebrabantur. Unde Apollo, et *Actæus*, et *Actiacus* cognominatur. Arcadius in orthographia, *ἀκτρία*, inquit, καὶ ἡ πόλις καὶ ἡ ἑορτὴ ὅλλ' ἡ μὲν ἑορτὴ βαρβάρων τὰ ἄκτρία. Attius tamen, uti superius comprobatum est, pro nomine proprio ab *Ati*, duplicato *t*, etiam asserente Victorino in præceptis de orthographia, scribi debet: cui plerumque veterum inscriptiones adstipulantur. *Pierius*.

676 *Cernere erat*] Græca figura est. *Servius*.

Totumque instructo Marte, &c.] Antiqui aliquot codices, *extracto* legunt. Aliquot alii *instructum* per accusativum, quippe *Leucaten*. Sed enim pugnam *instruit* apud latinissimos historicos sæpe. Quare melius 'instructo Marte.' *Pierius*.

677 *Fervere Leucaten*] *Fervere* ab eo quod est *ferro* facit, nam ab eo quod est *ferreo*, *fervere* facit *ve* producta; sic *effulgere*. Alii dicunt antiquæ per tertiam conjunctionem correpta media syllaba positum, ut, 'lavit ater corpora sanguis,' pro lavat: de eo in tertio Georgicorum in ipso loco plenius dictum est. *Leucaten*: In promontorio Epiri est mons *Leucata*, quod quia saxa nuda in cacumine habuit, ex horum candore *Leucates* appellatus est. *Servius*.

Fervere Leucaten] Sic Stat. *deferre campo*. Cato, *efferverit*, uti ex manu scripti. restituit Victorinus. Lucili. 'servit ad amnem.' Attius Meleag. 'Cor ira servit:' et in Achille: 'Fervat pectus iracundia.' Afran. Vo-

piscus, 'vociferatione servitur.' Pomponius Scriptor Asellanarum in Papo Agricola, 'Domus hæc servit flagitiis.' Ter. Varro in Desultorio, 'Fervere piratis, vastarique omnia circum.' Denique ita multa sunt veterum testimonia, ut pntem apud veteres non agnitus aliud verbum. Et *ferreo*, *ferres*, debet existimari novitium respectu illius. De classe Cæsaris ad *Leucaten* scribit Florus iv. 11. *Cerda*.

Auroque effulgere fluctus] Non quod hic ex auro fluctus esse dicat, quos supra canos dixit; sed quod mare ex auro expressum sit, fluctus per aurum effulgeant. *Servius*.

Effulgere fluctus] Græci aquis dant *μαρμαρυγήν*: et Catull. Nupt. Pel. de illis, *refulgent*. *Cerda*.

Hinc Augustus agens Italos] Cum de statu reipublicæ esset longa contentio inter Augustum et Antonium et Lepidum, placuit ut totum Orientem teneret Antonius; Augustus Gallias et Hispanias cum Italia; Lepidus Africam, Siciliam, Sardiniam: et ad causam majoris fidei Antonius sororem Augusti duxit uxorem. Profecti itaque sunt in provincias suas. Sed Antonius in prima ætate creatus Tribunus plebis, Cæsarianas partes cum Curione defendens, bellum civile inter Cæsarem Pompejumque commovit. Quæstor fuit, idemque Augur: quo Consule, in senatu Cæsar occisus est. Hic, sicut dictum est, cum, divisa Repub. ad Orientem isset, in Ægypto captus est amore Cleopatæ, non usquequaque adeo, ut, ea dimissa, contra Parthos proficisceretur: quibus, cum ante victor esset, post repulsus, dum Cleopatæ cupiditate festinat, exercitum omnem frigore in Armenia perdidit. Ipse tamen animalium cadaveribus pastus, cum paucis ad Ægyptum est reversus: ubi ei cæpit suadere Cleopatra ut se sortiretur uxorem, derelicta sorore Augusti: quo facto, Augustus vehementer

ter accensus, contra eum cœpit bella moliri. Antonius re comperta, collectis Orientis viribus, prior cum uxore Cleopatra venit ad bellum. Conflictum est navali certamine circa Actium Epiri promontorium, ubi victi sunt Antonius et Cleopatra, et in fugam coacti: postea, occiso Antonio, illa sibi serpentes adhibuit. Sed Antonius, cum Alexandriam obeideri videret et in eo esse, ut capi posset, se ipsum occidit. Cleopatra vero, cum ad Augustum esset adducta, et in custodia esse iussa esset, admotis sibi, ut putatur, serpentibus, vitam finivit. Sed quia belli civilis triumphus turpis videtur, laborat poëta ut probet justum bellum fuisse, dicens Augustum esse 'cum patribus, populoque, penatibus, et magnis Diis,' contra, cum Antonio auxilia peregrina et monstrosa Ægypti numina: et re vera in exercitu Antonii omnes barbari fuerunt: quod et Virgilius dicit, 'Ægyptum viresque Orientis, et ultima secum Bactra vehit.' Unde etiam de hoc bello egit triumphum. Nec enim civile putatum est, quod tantummodo Romano duce gestum est, qui et ipse barbara serviebat uxori: adeo ut prætoria ei castra concederet: quorum qui potiebatur imperio, ipse vocabat exercitum. Unde est illo loco de Cleopatra, 'patrio vocat agmina sistro.' Nam Antonius consulare sibi tantum detinuit imperium, in quo sola est potestas jubendi. Ille enim ducit exercitum, qui habet in potestate castra prætoria. *Serrius.*

679 *Penatibus et magnis dis*] Alii id unum volunt esse; alii separant; ut *magnus Deus* accipias Jovem, Minervam, Mercurium, quos Æneas de Samothracia sustulit. *Idem.*

Penatibus, et magnis dis] Non iidem Dii hoc loco Penates, et Magni: sed diversi. *Lege* ÆN. III. initio ad illud, 'Cum sociis, natoque, Penatibus, et Magnis Diis.' *Cerda.*

680 *Stans colas in puppi*] In Romano codice, et quibusdam aliis, *stat*, verbi non participii forma, legitur. Respicit enim rectum suum, *Augustus agens Italos*, et quæ sequuntur: quod si *stans* legas, subaudiendum, *sculptus erat*. *Pierius.*

Tempora flammæ Lata romanis] Naturaliter enim Augustus igneos oculos habuisse dicitur, adeo ut obtutum ejus nemo contra aspicere posset: denique quidam eques Romanus interrogatus ab eo cur, se viso, verteret faciem, dixerit, *quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum*, sicut ait Suetonius. *Serrius.*

Geminas cui tempora, &c.] Indicat galeam. Cui enim Principes et duces exercitum, tum aliis notia, tum maxime galeis, cognoscantur, insignem galeam Augusto dedit, ut is esse nosceretur. Certe, qui ad igneos Cæsaris oculos Virgilium ducunt, torquent illum. *Cerda.*

681 *Aperitur vertice sidus*] Apparet sidus in vertice, hoc est super galeam. Nam ex quo tempore per diem stella visa est, dum sacrificaretur Veneri gemitrici, et ludi funebres Cæsari exhiberentur, per triduum stella apparuit in Septentrione, quod sidus Cæsaris putatum est Augusto persuadente: nam ideo Augustus omnibus statuis, quas ob divinitatem Cæsaris statuit, hanc atellam adjecit. Ipse vero Augustus, in honorem patris stellam in galea cepit habere depictam. Honorifice autem poëta unam stellam *sidus* dixit, cum sidus ex multis stellis constet. *Serv.*

Patrium aperitur vertice sidus] De hoc sidere vid. quæ dicta ad Ecl. IX. 47. ubi etiam numisma cum ipso sidere expressimus. Recte autem ex Suetonio corrigendum hic esse *Serviunum*, quod per triduum tantum dicat apparuisse hanc stellam, monet *Cerda*, cum Suetonius referat apparuisse per dies septem in Jul. c. 88. 'Ladis, quos primo consecratos ei heres Au-

gustus edebat, stella crinita per septem dies continnos fulsit, exorients circa xi. horam. Creditumque est animam esse Cæsaris in cælum recepti, &c. Exponendum vero illud, *consecratos ei*, consecratos ab eo, ut ad illum locum monet Casanbonus, ut cum aliis concilietur Suetonius, qui eos ludos, quibus apparuit hæc stella, non Cæsari, sed Veneri Genetrici tradunt consecratos. *Emmenesa.*

683 *Parte alia*] Non, e contra; sed in alia parte aciei. *Servius.*

Ventis, et dis Agrippæ secundis] *Agrippa* dicitur ab ægro partu, id est, qui pedibus nascitur. Sed hic *Agrippa* non adeo claro genere ortus, viribus, et societate Augusti, ad summos honores pervenit, nam et Tribunus plebis quietissimus fuit, et post tertium Consul, et in multis bellis cum Augusto gestis victoriam Augusto sua virtute confecit; nam et Sextum Pompejum apud Mylas ipse devicit, et apud Actium Antonium et Cleopatram navali certamine prope ipsa superavit, ob quod meruit etiam gener esse Augusto. *Secundis* ergo dixit, Augusti comparatione. Nam hoc dicit, Augustus nimio ventorum et numinum utebatur favore. *Agrippa secundis.* Hoc est, Ille habuit primum favorem, hic secundum. Hadrianus scribit Agrippam solitum tempestate orta milites cogere, naves in fluctus urgere, ut consuetudine discriminis, dempto metu, redderet eos adversum pericula fortiores: ergo *πρὸς ἀντιδιαστολὴν* sævi maris, quod exercitationi militibus erat, ait, 'diis et ventis secundis' esse pugnatum; ut tempestatem quidem Agrippa non timuerit; sed favor divinus maria constraverit: nam et ipsa Actiaca pugna, cum Aquilo ei esset adversus, eo exercitio, quo milites adsueverat adversum fluctus naves agere, ad portam se fugere finxit: quare cum hostes decepti insequi conati essent, conversis subito navigiis suis Alexan-

drinas naves incurrit, et telis ac flammis in eas missis, refragante hostibus fluctu, cum nihil ipsi tale facere possent, victoriam consecutus est: merito ergo *ventis secundis.* Idem.

683 *Arduus agmen agens*] In aliquot antiquis *arduos*, ea religione quam superius contra Terentii Scauri sententiam nonnullos diximus observasse. *Pierius.*

Insigne superbum] Quasi principale decus. *Servius.*

684 *Navali rostrata corona*] Sextus Pompeji filius in Sicilia piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa dimicavit Augustus. Postea Agrippæ cura data est; qui eum delevit: ob quod ei Augustus rostratam dedit coronam, quia vicerat navali certamine. *Idem.*

Rostrata] *Navalis corona* etiam Plinio *rostrata* dicitur: quod quasi navium rostris insignita sit. Turneb. xxvi. 29. de bello Siculo intelligit, quod cum Sex. Pompejo gestum est. De qua re sic Paterculus, l. ii. 'Insigne Coronæ classicæ, quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Etiam Dio l. xlix. tradit, Agrippam ab Augusto corona donatum esse post devictum Sext. Pompejum. Vide et Jos. Castalion. Observat. Dec. iv. 1. Gell. i. 6. *Taubm.*

Navali rostrata corona] Corona navalis rostrata est dicta, a navium rostris, et fieri solebat ex auro, teste Gell. v. 6. 'Navalis (*corona*) est, qua donari solet maritimo prælio qui primus in hostium navem armatus vi transilivit: ea quasi navium rostris insignita est: et muralis autem, et castrensis, et navalis fieri ex auro solent.' Agrippæ autem ob victorias navales datas esse ab Augusto coronas navales, testantur et nummi, qui extant in Augustini Numism. Tab. xi. n. 21. et 22. In quibus alter effigiem Agrippæ representat cum corona navali, in qua, præter rostra,

conspiciuntur quædam turres, sive tabulata, quæ videntur explicanda de *turritis puppibus* Virgillii; nam has Servius interpretatur de *tabulatis*,

sive 'turribus in navibus erectis, quæ hoc bello primum excogitatæ ab Agrippa.' Nummos hic represento. *Emmenes.*

685 *Hinc*] A parte contraria. *Serr.*
[*Ope barbarica*] Crimen Antonii, quod ope barbarica Romanus pugnet. *Idem.*

[*Ope barbarica*] Hanc numerat exacte Plutarch. in vita Anton. Interfuerunt enim *Bocchus Africae, Tarcondemus Ciliciae, Cappadociae Archelaus, Paphlagoniae Philadelphus, Comagena Mithridates, Adallas Thraciae Reges.* Misere vero auxilia Manchns, Herodes, Amyntas, primus Arabas, alter Judæos, tertius Lycæonas. Medorum quoque Rex auxilia misit Antonio. Florus iv. 11. meminit 'Arabumque, et Sabæorum, et mille aliarum gentium Africae.' Itaque per Barbaros hoc loco non necesse est intelligere ipsos *Aegyptios*: sed eos, qui auxilia misere *Aegyptiis*, cum præsertim dicat Herodotus Musa secunda, βαρβάρους δὲ πάντας οἱ Ἀἰγύπτιοι καλεῖται τοὺς μὴ σφ' ὁμογλώσσους. *Cerda.*

[*Variis Antonius armis*] In codicibus aliquot antiquis, 'variis Antonius armis' legitur, absque particula *que*: ut sit, *Armis rariis opera Barbarica*; de habitu enim et ornatu hic agitur, quo singuli internoscerentur. *Pierius.*

686 *Victor ab Auroræ populis*] Quia

primo vicerat Parthos, ut diximus; aut quia Antonium Parthi postea pepulerunt: sed videtur hoc ideo tacuisse, ne Augustus imbellem superasse videatur; ideo addidit victorem Orientis Antonium, ut majorem hostem Augustus vicisse videatur. *Servius.*

[*Victor*] Dici ita potest; nam tametsi infelicissima fuerit expeditio illius in Orientem, tamen μάχας δέκα καὶ δέκα Πάρθους ἐνίκησεν, ait Plut. *Parthos vicit præliis decem et octo.* *Cerda.*

[*Litore rubro*] Erythræo mari, quod est inter *Aegyptum* et *Indiam.* *Serr.*

687 *Aegyptum*] Sunt codices, in quibus *Aegyptum* per *u* scriptum inspicitur; et ita notari solitum Augusti temporibus, qui ea litera etiam in formæ superlativæ nominibus delectabatur, inscriptio declarat Horologii, quod in campo Martio erexit: in cujus basi hæc adhuc inspicuntur:

ÆGYPITO IN POTESTATEM POPVLI
ROMANI REDACTA.

Et quæ plurima hujusmodi supra recitavimus. Sane vero in Hadriani nummis utroque modo legitur, nunc *Aegyptos* per *u* vocalem Latinam,

nunc *Ægyptos* per *ὑ φιλὸν* Græcam.
Pierius.

Ultima secum Bactra vehit] *Ultima*, non quantum ad fines pertinet orbis terrarum: sed ultima in imperio Antoniano. Constat enim Bactrianos post se habere gentes innumeras.
Servius.

Ultima Bactra] Propert. III. 1. 'finem Imperii Bactra.' *Cerda.*

688 *Sequiturque (nefas) &c.*] Exclamatio est: quasi *pro nefas!* aut per parenthesin dictum est: et *nefas* non in eo tantum, quod *Ægyptiam* Romanus duxerat, sed etiam quod mulier castra sequebatur; quod in ingenti turpitudine apud majores fuit. Unde bellaturus Pompejus in Lesbo reliquit uxorem. *Servius.*

Sequiturque (nefas) Ægyptia conjux] Ita hic *Ægyptia* in quodam antiquo codice; *conjux* vero variat, et in veteribus codicibus, et in marmorum inscriptionibus, ut alibi dictum. Quantum vero pertinet ad sententiam; D. Hieronymus ad Oceanum De vita clericorum locum hunc citat: quia Virgilius *nefas* posuit. 'Uxores enim,' ait ille, 'castra non sequebantur.' Quamvis, 'Romanis civibus matrimonia cum externis non permissa,' Livius dicit. Et super hoc Severinus in Topicis Ciceronis plura. *Pierius.*

689 *Ruere*] Ruebant: id est, veniebant cum impetu. Et hoc verbo more suo ostendit velocitatem. *Serv.*

690 *Convolsum remis rostrisque stridentibus æquor*] In antiquis *convolsum*. De rostris vero *stridentibus*, in quinto *Æneidos* multorum recitavimus opinioniones, inserendumne esset *que*, an aliter legendum, quæ non videntur nunc ad repetendum necessaria. *Pier.*

Convolsum] *Σπασμὸν θαλάσσης*, et *σπᾶσμα*, dixerunt Appian. l. v. et Plutarch. in vita Ciceron. id est, 'maris convulsionem.' Convelli mare dicitur cum extrahitur a se, et divellitur, sive fluctibus in tempestate,

sive remis in quacunque navigatione; præeunte hic Virgilio, qui *convolsum æquor*, in summa tranquillitate. Nam auctore Plut. in vita Anton. hic navium conflictus factus *ῥηνεμίας καὶ γὰ λήρης ἀκλόστον γενομένης*. *Cerda.*

Rostrisque stridentibus] *Lege rostrisque tridentibus*. Nam tametsi defendi queat lectio vulgata, sed inclino in hanc, secutus Erythræum in Indice, Germanum, Turnebum XXVIII. 29. Julium Scal. Poët. IV. 16. tum etiam veteres picturas, et nummos, in quibus rostra navium visuntur trifida. Urinus etiam attestatur ita scriptum in codice, qui fuit Pomponii Læti. Rostra hæc Polybius, et Appianus vocant *ἐμβόλους*. *Idem.*

Convolsum remis rostrisque tridentibus æquor] Vide quæ *Pierius* supra ad *Æn.* v. 143. *Emmenas*.

691 *Credas*] Pro credat quis. *Serv.*

Credas] Ut ab Hom. *φαῖς*, Expendit vocem istam Sen. Rhet. Suas. I. quasi non dicat fieri, sed videri, ideo *credas*. *Cerda.*

692 *Cycladas*] Cleopatæ naves inusitatæ magnitudinis fuisse, etiam Dio narrat: quas Poëta hic insulis singulas comparat. Sunt autem *Cyclades* insulæ maris *Ægæi* numero LIII. in Cycli formam dispositæ. *Taubmann.*

Aut montis concurrere montibus, &c.] Hæc quidem non tam Hyperbole poetica est, quam ex historia locus sumptus. Apud Florum enim legas de navalibus Antonii: 'Sed numerum magnitudo pensabat, quippe a senis in novenos remorum ordinibus: ad hæc turribus, atque tabulatis allevatæ, castellorum et urbium specie, non sine gemitu maris, et labore ventorum ferebantur: quæ quidem ipsa moles exitio fuit.' *Pierius.*

Concurrere montibus altis] Alii *Altis* legunt; unum tamen est. *Servius.*

Montis montibus] De his et Prudent. 'Institerant tenues cymbæ fragilesque phaselli Inter turritas, Mem-

phitica rostra, Liburnas.' Vide Horat. Epod. i. 'Ibis Liburnis inter alta navium,' &c. Taubmann.

Montis concurrere montibus altos] Similiter Ovid. Met. vii. 62. 'Quid, quod nescio qui mediis concurrere in undis Dicuntur montes,' &c. Ad quæ locum vid. Nic. Heinsius. *Emmenesa*.

693 *Turritis puppibus instant*] Hoc de historia traxit. Nam Agrippa primus hoc genus turrium invenit, ut de tabulatis subito erigerentur, simul ac ventum esset in prælium, turres hostibus improvisæ, in navigando essent occultæ. *Servius*.

Turritis puppibus] De his vide Cælium xxix. 27. Bayf. De re navali, et Gyrard. de Navigiis. Taubmann.

694 *Stuppea flamma, &c.*] Illud, *stuppea flamma*, accipe de navibus Cæsariæ contra Antonianas. Quod sequitur, 'telisque volatile ferrum,' de Antonianis contra Cæsarianas. Itaque Cæsariani ignitis telis rem gerebant; Antoniani aliis missilibus, non certe ignitis. Dio de hac pugna, et de Cæsarianis, *οἱ μὲν γὰρ βέλη τε πυρφόρα ἐν αὐτοῖς ἐκείθεν, καὶ λαμπράς ἐκ χειρὸς ἐπηκόντιζον καὶ τινες καὶ χυτρίδας ἀνθράκων, καὶ πύρρης πλήρεις, πόρρωθεν μηχαναῖς ἐκέρριπτον*, &c. Florus quoque: 'Singulas' (Antonianas) 'plures' (Cæsarianæ) 'adortæ missilibus simul cum rostris, ad hoc ignibus jactis ad arbitrium dissipavere.' De classico apparatu Antonii, in quo nulla ignis mentio, vid. Plutarch. in Anton. orat. ad milites. *Cerda*.

Telisque volatile] Cato: 'Sub tela volantia.' *Servius*.

695 *Nova cade rubescunt*] *Nova cade*, magna, nimia. Nam non dicit re vera nova arva, sed *nova cade*. Homerus *ἐρυθθαίνο αἵματι γαῖα*: sed non est hoc *rubescunt*. *Idem*.

Area] *Ut campus*, sic etiam arva de mari. Oppian. ἀλευν. i. in exitu lib. ποσειδάωνος ἀλώη: Neptuni area. Pin. Pyth. i. πλάκα πόντου. Sedul. l. iii.

'et vasti premit arva freti.' Iterum; 'Libera per vitreos movit vestigia campos.' Sidon. epist. ii. 2. 'Pelagi mobilis campos cymbalis late secatur pervagabilibus.' Vide plura Æn. x. ad illud, 'campos salis ære secabant.' *Cerda*.

696 *Patrio vocat agmina sistro*] Cleopatra sibi tantum adsumpserat, at se Isin vellet videri. Isis autem est genius Ægypti, qui per sistri motum, quod gerit in dextra, Nil accessus recessusque significat: per sitellam, quam sinistra manu retinet, ostendit affluentiam omnium lacunarum: Isis autem, lingua Ægyptiorum, est terra: quam Isim volunt esse. Hanc Isim et alios Deos ideo Ægyptii colunt, quia Deos reges habuisse dicuntur. Ergo in opprobrium Alexandrini exercitus, pro classico sistrum posuit; quod autem ait 'vocat agmina:' hoc est quod superius dictum est, et Augustus in commemoratione vitæ suæ refert, 'Antonium jussisse ut legiones suæ apud Cleopatram excubarent, ejusque nutu et jussu parerent.' bene ergo, 'vocat agmina,' quæ signum dabat. *Servius*.

Patrio vocat agmina sistro] Ac si Isis esset et Genius Ægypti. Propert. iii. 9. 'Scilicet incesti meretrix regina Canopi Ausa Jovi nostro latrantem opponere Annbin,' Romanamque tubam crepitanti pellere sistro,' &c. Erat autem *sistrum* instrumentum e metallo arguto, quo in sacris Isidis utebantur: *παρὰ τὸ σεῖσθαι*. Vide Turneb. xxvi. 33. Taubmann.

697 *A tergo respicit anguis*] Hoc est, nondum videbat mortem futuram. Traditur enim, ne ad Triumphum Augusti adservaretur, admoto sibi aspidē defecisse: tum *geminos*, cum unum sibi admoveretur. *Servius*.

Geminus anguis] An morsu anguim, an alio veneno interierit Cleopatra, nulla certa historia compertum. Lege Plutar. in vita Antonii, et Cedrenum pag. 150. Tantum Poëta locutus ad

opinionem Augusti, qui ex duabus punctationibus, quæ visæ in brachio Cleopatrarum, credidit morsa aspidis intertissæ. Iade gestata est in triumpho imago Cleopatrarum cum aspide fera affixa mordicus brachio. Sed quare illud, non respicit? Jactabatur (ait Plut.) jussisse Cleopatram, ut ita bestia contacta afferretur, ut illa ipsius ignorantis Cleopatrarum corpus invaderet, μηδὲν ἐπισταμένης, ait scriptor. Et gemini angues, quia gemine punctationes; de quibus Plut. Ita etiam Prop. III. 11. 'Brachia spectavi sacris admorsa colubris.' A Virg. Martialis I. IV. 'Elidit geminos infans nec respicit angues.' Cerda.

606 Deum monstra] Ideo monstra dixit, quia sub Augusto necdum Romani Ægyptia sacra susceperant. Et admittebat locus pro laude Augusti aliquid etiam in Deos inclementius dici. Varro indignatur Alexandrinos Deos Romæ coli. Servius.

Deum monstra] Juven. Sat. XV. portenta vocat. Qua voce usus quoque Minutius, et S. Cyprian. de idol. vanit. Cic. de Nat. I. III. 'Omne fere genus bestiarum Ægyptii consecrarunt.' Nazian. Orat. contra Julian. II. Ægyptiorum Deos vocat θηρία σύνθετα, bestias conflatas: et Orat. XXIV. numerat omnium reptilium plasmata. Dixi in genere. Si bestias numerem, quis finis? Juvenalis numerat crocodilum, ibidem, cercopithecum. Prudentius simiam, scribens in Symm. Plinius III. 11. scarabæos. Tertull. Apolog. Cynocephalum. Plutarch. Sympos. IV. gryphem, felem. Phil. περ. δέκ. λόγ. canes, lupos, accipitres. Euseb. Præp. II. 1. bovem, ovem, ichneumonem, aquilam, hircum, Panas, Satyros. Max. Tyr. dissert. 38. Nili pisces. Adde lactucas, cape, allia; unde illud, 'Felices gentes quibus hæc nascuntur in hortis Numina.' Merito igitur Virgil. 'Omnigenumque Deum monstra:' et Cyrill. Alexand. in Mich. cap. 7. num. 71. τὰς

ἀνελυρὰς τε καὶ ἀκαθάρτους τῶν δαιμόνων ἀγέλας. Tertull. Apolog. 'Deorum dedecus.' et Plutar. Symp. IV. Deorum Ægyptiorum, meras ἀλογίας, inæptias, nominat. Cerda.

Latrator Anubis] Quia capite canino pingitur, hunc volunt esse Mercurium: ideo quia nihil est cane sagacius. Bello autem Gigantum plures Deos ferarum formas accepisse traditur. Servius.

Latrator Anubis] In codicibus aliquot antiquis, natator Anubis syllaba reclamante legitur, cum interpretatione superaddita sagax. Natatores enim nonnunquam proverbiali schemate de iis dici solet, qui additissima quæque pervestigant; deque remotissimis penetralibus aliquid indagando eruunt; quum de stupidis contra et rerum omnium ignavis dici soleat μήτε τοῦ μήτε γράμματα. Sed enim Virgilius ænigmata hujusmodi solitus est abhorre. Quare latrator omnino tam ex probatoribus exemplaribus, quam etiam ex Ovidii Synepeia legendum. Apud eum enim Metamorph. IX. 'cum qua latrator Anubis.' Anubis enim apud Ægyptios canino capite figurabatur. Quæ vero multa de hujusmodi pictura dici possent, alterius esse negotii existimamus. Sagax autem etiam canis. Pier.

Latrator Anubis] Nam colebatur hic Deus canino capite, quod scribit Plutarch. de Is. et Osir. et Euseb. de Præp. II. 1. Unde Lucan. I. VIII. 'semicane dli.' Eundem hunc fuisse cum Cynocephalo, cui caninum caput, certum est. Sunt et qui putent vere hunc Mercurium fuisse, ut Serv. hic. Et juvant verba ista Apul. 'Ille Superum commentor, et Inferum, nunc atra, nunc aurea facie sublimis, attollens canis cervices ardens Anubis, læva caduceum ferens, dextra palmam virentem quatiens.' Plutar. etiam de Is. et Os. ait Anubin vocatum aliquando Herma-nubia. Hermes autem Mercurius est. Ut Virg. ita

et Ovid. Met. ix. et Prud. Symm. ii. 'latrator Anubis.' Idem Prud. in Apoth. et Prop. iii. 11. 'latrantem Anubin.' *Cerda.*

699 *Contra Neptunum*] Homerum sequitur, qui Deos dicit contra se pro diversis partibus habere certamen. Et quidam latenter illud tetigisse Virgilium volunt, quod Plinius Secundus in historia naturali dicit, quod Antonii navem piscis Echen retinuerit, qui piscis Latine *Remora* dicitur. *Servius.*

701 *Calatus ferro*] Aut in armis locatus: aut de ferro sculptus, scilicet metallo sibi congruo: aut ævit ferro. *Idem.*

Diræ] *Diræ* proprie sunt ultrices Deæ, et bene has interesse dicit prælio: aut a Jove missas ad terrorem Egyptiis inferendum, aut puniendum Antonium, qui matrimonii læserat fidem. *Idem.*

Tristes Diræ] In Rom. cod. et in Mediceo *diræ* legitur: sed *diræ* magis placet, quod agnoscit Servius. Tametsi *divæ* cum epitheto *tristes*, periphrasis *dirarum* esse possit. *Pierius.*

Diræ] Bene *Diras*, id est, ultrices Deas, et *Discordiam* et *Bellonam*, comites facit Martis: ut alibi *Terrorem* et *Pavorem* et *Contentionem*. Vide Turn. xxiii. 14. *Taubmann.*

702 *Scissa Discordia palla*] Utrum *scissa palla* gaudens, an *scissa palla* vadit, et seorsum gaudens? Ideo autem *Discordia*, quia unius civitatis et cives principes erant: et bene *Diram* Discordia sequitur, quam Bellona comitatur. Nam per discordiam venit ad bellum, in quo necesse est sanguinem fundi, ideo ait 'sanguineo flagello.' Horatius, 'Ira, truces inimicitias, et funebre bellum.' *Servius.*

Scissa Discordia palla] Egregia Discordiæ hypotyposis sub humana figura, Ita apud Stat. i. vii. sub humana forma, 'genuumque tenens Discordia ferrum.' Latam pestis hujus descriptionem habet Petron. et inter

alia, plane ut Virg. 'scisso Discordia crine.' et paulo post: 'Atque inter toto laceratam pectore vestem Sanguineam tremula quatiebant lampade dextram.' Sic de Lactu Stat. Theb. iii. 'sanguineo discissus amictu:' et de eodem Claud. Ruff. i. 'scisso mœrens velamine:' et de Perfidia Cons. Manl. Theod. 'fractis ut lugeat armis.' Vide multa in Dione Chrysost. qui sæpissime hujus pestis meminit in re civili. Lege et Sen. ii. 35. de Ira, ubi mire, adductis etiam et expensis Virgilii locis. *Cerda.*

703 *Quam consanguineo*] Legendum distinctis dictionibus, cum *sanguineo*: quod incititia librorum fere passim corrumpitur. *Pierius.*

Quam cum sanguineo] Solebant Bellonæ ministri brachia sibi cruentare &c. Vide et Turneb. viii. 23. Sane Fetalis etiam hasta sanguinea et cruenta bellum indicebat, teste Livio. *Taubmann.*

704 *Actius hæc cernens*] Quem postea Actium nominavit Augustus. *Servius.*

Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo] *Actius* hic legendum, ut superius adnotatum. Est vero in Mediceo, *tendebat* simplex verbum, ut apud Horatium, 'Neque semper arcum tendit Apollo.' *Pierius.*

Actius Apollo] Semper Trojanis Romanisque faventem inducit Apollinem, et Juliæ familiæ veluti præsidem. *Actius* dicitur, vel quasi litoralis, ἀνὸ τῆς ἀκτῆς unde et *Litorales Dii*, apud Catull. ἀκταῖοι θεοί: idem et in Leucadio illo litore colebatur: et litora ei grata esse Homerus etiam ostendit: vel ab *Actio* promontorio: vel, occulta allusione et vocum paresthesi, alludit ad *Acciam* Augusti matrem in æde Apollinis a dracone compressam. Vide Turneb. xxi. 9. in primis Pimpoint. *Taubmann.*

705 *Egyptus et Inai*] In antiquis *Ægyptus*. Valerius vero Probus *Æ-*

guptes per os agnoscit, ubi hujus carminis exemplo rectum in os quorundam nominum corripit tradit. *Pierius*.

Ægyptus et Indi] Vide Turneb. *Adversar.* XXI. 9. *Taubmann*.

706 *Omnis Arabs*] In codicibus aliquot antiquis, *Araps* per *p* scriptum est: nempe quia sonus literæ *ψ* in *p* exire videretur. Hinc Scaurus, ut alibi dictum, ait voluisse nonnullos *opstitit* etiam per *p* scribere. Sed enim inesse *b* mediam literam in litera *ψ* declarant obliqui casus, ut *ἀραψ ἀραψος*. Et tamen eam, quam tangit Scaurus, consuetudinem mutandi *b* in *p* ante *s*, quod *ψ* sonaret, in plerisque veterum inscriptionibus animadverti, ut quam e regione sacelli Divi Eustachii legisse me superius ostendi, *AVT HANC ARAM APTIVLERIT*: et ita in plerisque aliis locis. *Pierius*.

Vertebant terga Sabai] Omnes isti populi Orientis sunt. *Servius*.

707 *Ipsa videbatur ventis, &c.*] Apud plures, Cleopatram priorem fugisse; post insecutum Antonium. *Id*.

708 *Vela dare*] Qui leget Plut. et Romanos alios Scriptores, videbit fugam istam incepisse a Cleopatra, quam deinde secutus est Antonius; cum tamen ejus milites perseverarent in acie, fortissime absque duce pugnantes. Florus IV. 11. 'Prima dux fugæ, Regina cum aurea puppi, veloque purpureo se in altum dedit.' Vide et Prop. IV. 6. *Cerda*.

Jam jamque] Scilicet aviditate fugiendi. Et bene *jam jamque* addidit, quia tempus operis in pictura declarare non poterat. *Servius*.

709 *Inter cades*] Inter suorum cadavera. *Idem*.

Morte futura] Omne mortis futuræ. *Idem*.

710 *Iapyge ferri*] Vento, qui de Apulia flans, optime ad Orientem ducit. Iapygia enim Apulia dicta est. Horatius, 'Obstrictis aliis præter Iapyga.' Quem Varro, de ora maritima Argesten dicit, qui de Occi-

dente æstivo fiat: hic in Apulia pestilens est. *Idem*.

Iapyge ferri] In antiquis aliquot *Iapuge*, ut ejusmodi pleraque. *Pierius*.

Iapyge] *Iapyx* ventus idem, qui *Chaurus*, sive *Argestes*; peculiari vero appellatione sic vocatus a Calabris, quod ex Iapygia sive Apulia veniens ipsis infestus esset. Iapygiæ autem sinus, ex quo *Iapyx* in Calabros flabat, sine dubio ille sinus est, in quo *Ἰαπυγίαν ἑκπῶν* collocant Græci, qui est in ipso ore sinus Tarentini: ut egregie ad Solinum docet Salmasius, quem omnino vide, pag. 1256. et seqq. *Emmeness*.

711 *Magno corpore*] Aut ita eum tanquam Deum magno corpore formatum accipiendum est, aut *magno* septemfuo, et non corpore mœrentem, sed magno corpore pandentem sinus. *Servius*.

Magno corpore] Ad Nili magnitudinem, quam hic celebrat Poëta, advoco verba Simocattæ VII. 16. a quo Nilus, cum is prodigiose humana forma apparuit in ipsis undis, ita describitur. Omitto Græca, ut multa: 'Obstupendus magnitudine, facie Gigantis, ferus aspectu, subflavus coma, eaque canis intermista, malæ adsimiles habitatoribus hominibus, quique ad palæstram exercentur, lumbi nautici, pectus validum, humeri lati, qualesque Heroum, brachia torosa.' Additque de hoc tam grandi homine; *λόγος δὲ ἐκεῖνον αὐτὸν περικεῖναι τὸν Νεῖλον: κτμὸρ οὖν ἦν καὶ ἵππῳ ὡς αὐτὸν Νίλῳ*. Ex verbis Simocattæ explico locum Cedreni pag. 328. Ait ille apparuisse in Nilo (præternavigante annem hunc Mena præfecto Ægyptiorum) monstra duo, viri unum, feminæ alterum. Simulacrum viri hoc erat: *εὐστόλος, εὐστέριος, καταπληκτικὸς τὴν ὕψιν, ξανθὸς τὴν κόμην, μεσολίος, καὶ μέχρι τῆς ὀφθῆς ἐγὼμένου τὴν φύσιν, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος τὸ ὅσῳ ἐκάλυπτε*: Vir erat bene compositus, amplo pectore, terribili as-

pectu, fulcos crinis, intermixtis caris, usque ad lumbos nudus, ceteras partes aqua tegebatur. Mox adhibet speciem feminæ, quæ huic monstro comes, ejus fortasse uxor. Talia quippe Gentiles concubia. *Cerda.*

712 *Pandentem sinus*] Allusum ad Nili septem ostia. Theocr. in Europ. *Ἰωνόφω Νέλαφ.* Ab Plin. Paneg. Trajani Nilus dicitur 'panditor amnis.' *Idem.*

Tota veste] Putat Gif. legendum *tota.* Nam Anson. Mosell. 'Naviger medisona dudum me mole Saravus Torta veste vocat.' Verum est tamen a multis legi in Anson. *tota.* Et quamvis non respuam lectionem Gifanii, sed mihi certe plenius dici videtur *tota*; quasi Nilus sinus aperiret, et vestem totam panderet ad tegendos fugientes. *Idem.*

713 *Vocantem Cæruleum in gremium*] Hoc de historia est: nam legitur Cleopatram præsigio mortis futuræ oblitam esse recessus Ægypti petere: in quibus facile poterat bella reparare. De qua re se moriens dicitur increpasse. Bene ergo poëta adjicit hortatum fuisse Nilum ut interius fugeret, ideo 'tota veste vocantem Cæruleum in gremium.' *Servius.*

713 *Latebrosa que flumina*] Quia Nili origo nescitur: licet Plinius dicat hand longe ab Æthiopia Maurorum, post majorem Atlantem, lacum esse ex quo Nilus erumpit. Quod videtur esse verisimile ex belluarum similitudine. *Idem.*

714 *Triplici triumpho*] Tres enim Augustus habuit triumphos. Nam primo die triumphavit exercitus, qui Antoninum vicerat navali bello. Secundo, qui Dalmatas vicerat. Tertio, ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho. *Idem.*

Triplici triumpho] Nam videlicet Augustus 'Curules triumphos tres egit, Dalmaticum, Actiacum, Alexandrinum, continuo triduo omnes;' verba sunt Suet. c. 22. Videndus

etiam Dio l. LI. Julianus tamen in Sermone de Cæsaribus, tria potissimum bella inducit Augustum commemorantem, videlicet *Germanicum, Actiacum, Philippense*: ubi neque Dalmatici neque Alexandrini meminit; et de Siculo ait, fuisse tanquam suorum operum *ὑπεργγών.* *Cerda.*

716 *Dis Ratibus votum immortale sacra-*
bat] Videtur eodem Apollinis dixisse, quæ est in Palatio. *Servius.*

Votum immortale sacra-
bat] Hoc est, nuncupatis votis, debitum consecra-

bat. *Germanus.*

716 *Tercium*] Hoc est pro multis. *Servius.*

717 *Ludisque viæ, plausuque fremebant*] Hoc est, compitalitii ludi celebrati sunt. Et est Zeugma, nam et 'delubra fremebant.' *Idem.*

Ludisque viæ] In Oblongo codice lus legitur: quod non æque placet. *Pierius.*

Plaususque fremebant] Ita optat Propert. III. 'Ante meos obitus sit precor ille dies: Quo videam spoliis oneratos Cæsaris axes, Ad vulgi plausus sæpe resistere equos.' *Cerda.*

718 *Omnibus aris*] In antiquis omnibus codicibus, quotquot habui, legere est *omnibus ara*, quod longe magis placet. *Ara* enim ad preces extruebantur. *Pierius.*

720 *Candentis limine Phæbi*] In templo Apollinis in palatio de solido marmore effecto, quod adlatum fuerat de portu lunæ, qui est in confinio Tusciæ et Liguriæ, ideo ait *candentis.* *Servius.*

Candentis limine Phæbi] Ascensus, *candentis*, resplendentis interpretatur. Certe hic, *candentis μαρμαίπορος* accipio ἀπὸ τοῦ μαρμαίπορος, qua voce et marmor, et marmoris luciditas significatur, et *μαρμαίπορος.* *Germanus.*

721 *Dona recognoscit populorum*] Aurum coronarium dicit: quod triumphantibus hodieque a victis gentibus datur. Imponebant autem hoc imperatores propter concessam vi-

tam. Ideo ergo dicit *Dona*: Si hoc non esset, spolia diceret. *Servius*.

Dona recognoscit populorum] Aurum coronarium dicit. Id specie triumphorum vel oblatum vel exactum. Origo fuit, ut socii et amici victori Imperatori coronas aureas offerrent, quasi gratulantes, et meritum ei caput ciungentes, quæ ante ipsum in triumpho prælatæ, populo ostendebantur. Postea invaluit, ut pro iis pecunia et aurum in coronas offerretur, et hoc proprie 'aurum coronarium.' Lipsius de magnit. Rom. 11. 9. Id auri Suetonius quoque scribit in Circo offerri solitum a populo. *Hortens*.

Aptatque superbis postibus] Porticum enim Augustus fecerat, in qua simulacra omnium gentium conlocaverat, quæ porticus appellabatur 'Ad nationes.' *Servius*.

722 *Incedunt victæ longo ordine gentes*] In codicibus aliquot antiquis, *matres non gentes* habetur. Sed *gentes* rem facit ampliorem: et statim ad earum species descendit, genere jam posito. *Pierius*.

Incedunt victæ longo ordine gentes] Hæret mori. Herodian. καλὸν σοι θριαμβεῖν τε καὶ δεσπόειν ἀνδράσιν, καὶ αἰχμαλώτους βασιλεῖς τε, καὶ σατραπὰς βαρβάρους: *Gloriosum tibi triumphanti erit, vinctosque et captivos Reges præteragenti, ac satrapas barbaros*. Plin. Paneg. 'Video jam cernere non spoliis Provinciarum, et extorto sociis auro: sed hostilibus armis, captorumque Regum catenis triumphum gravem.' Symm. epist. x. 57. 'Vidimus, quæ acta miramur, catenatum agmen victæ gentis induci, illosque jampridem truces vultus misero pallore mutatos.' Ovid. Art. 1. de triumpho Augusti: 'Ibunt ante duces onerati colla catenis, Ne possint tuti, quæ prius, esse fuga.' *Cerda*.

723 *Quam varie linguis*] Lucret. l. v. 'Quove modo genus humanum variante loquela Cœperit: unde et μέ-

ποιες ἀνθρώποι. *Lingua autem ut et apud Græcos a Latinis pro dialecto sæpe usurpatur, ut apud Hom. ἄλλη δὲ ἄλλων γλῶσσαι. Germanus*.

724 *Hic Nomadum genus*] Atqui Antonius Orientis habuit populos: sed intelligamus has gentes Africæ operas suas locasse: et simul cum Antonio ab Augusto esse superatam. *Servius*.

Hic Nomadum genus] In antiquis plerisque codicibus, *Numidum* legitur, quo pacto gentem eam ab Romanis appellari tradit Appianus, ut alibi diximus. *Pierius*.

Discinctos] Vel habitum eorum ostendit, qui usque in talos fnebat. Quod Plautus ridet in Pænulo dicens, 'Quænam illæc avis est?' cum Afrum vidisset vestem demissam trahentem; neque enim utuntur hodieque zonis; aut *discinctos* dixit, inhabiles militiæ. Omnes enim, qui militant, cincti sunt. Aut certe inefficaces: ut contra *præcinctos*, strenuos dicimus. Horatius, 'Altius ac nos præcincti sunt.' Unde et Græce ἐξῆνος appellatur, non qui bonam zonam habet, sed strenuus. *Servius*.

Mulciber] Vulcanus: ab eo quod totum ignis permulcet: aut quod ipse mulcatus pedes sit, sicut quibusdam videtur, aut quod igni mulcatur. *Idem*.

Mulciber] Vulcani epitheton, quod omnia mulceat ignis. Vide Macrobi. vi. 5. *Hartung*.

725 *Lelegas*] Thessalos. Lucanus de Thessalia, 'Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum.' *Serv*.

Carasque] Caræ insulani populi fuerunt piratica famosi, victi a Minoë, ut Thucydides et Sallustius dicunt. *Idem*.

Lelegas, Carasque] Hos Strabo l. vii. eodem esse censet: aut certe contermini fære. Ovid. Met. ix. 'Caras et armiferos Lelegas, Lyciamque pererrat.' Vide Beroald. Annot. in Servium. *Taubmann*.

Gelonos] *Populus Scythiæ. Serv.*
 726 *Finxerat*] In Romano codice *tinxerat*: in aliquot aliis *fixerat*: utrumque Librariorum negligentia. *Pierius.*

Euphrates ibat jam mollior undis] Sentiens quasi se esse superatum. Horatius, 'Minores volvere vortices.' *Servius.*

Euphrates mollior] Vocem *mollitudinis* non vulgari significatione accipiendam existimo, et præmitto Græcam cognitionem: τέργη Græcis, id est, tener, et *mollis*, ducitur a verbo τέρω, id est, vexo, affigo; quasi illa dicantur tenera, quæ attrita jam et vexata. Sic et apud Plantum in *Mil. Glor.* 'Mitis sum equidem fustibus.' Idem *Curcul.* 'Hicce ego, si tu me irritaveris, placidum te hodie reddam.' Terent. quoque *Eunuch.* 'committigari sandalio caput.' Ergo *Euphrates mollior*, erit, afflictus jam ac bello domitus, et vexatus; non aliter, quam si quis pellem tundendo, mollem reddat ac teneram. Est hoc, quod Horat. II. 9. 'Medumque flumen gentibus additum Victis minores volvere vortices.' Tale et illud veteris inscriptionis factæ in honorem *Drusi*, 'Dum tibi Roma decus, æternaque sudo trophæa, Ister pacatis lenior ibit aquis.' *Cerda.*

727 *Extremique hom.*] Ἐσχάροι ἀνδρῶν. Scilicet in finibus Galliæ, qui spectant Britanniam, quæ Romanis olim Alter Orbis censebatur: ut notat Turneb. XXII. 11. Plin. XIX. 1. 'Ultimi hominum existimati Morini.' Ita et Hom. *Odyss. A.* Æthiopes vocat ἑσχατέους ἀνδρῶν. Alii etiam ἀγχι-ἄλους, maritimos ex *Enstath. iatorpre-*tantur. *Taubmann.*

Morini] Populi in Galliæ finibus, qui Britanniam spectant, proximi Oceano. *Servius.*

Rhenusque bicornis] Fluvius Galliæ, qui Germanos a Galliâ dividit. *Bicornis* autem, aut commune est omnibus fluvii, aut proprie de Rheno,

quia per duos alveos finit: per unum qua Romanum imperium est: per alterum qua interluit Barbaros. Ubi jam *Vahal* dicitur et facit *Insulam Batavorum. Idem.*

728 *Indomitique Dacæ*] *Scythiæ* populi a parte Septentrionali juncti *Persidi*, unde *Daci* dicti. *Idem.*

Indomitique Daci] Nomen hujus gentis varie scribitur in antiquis codicibus. Nam codices omnino sunt, in quibus *Daci* scriptum habeatur. In aliquot *Dacæ*. In Rom. codice *Dakæ*, aspiratione interjecta, unde factum ut etiam *Dachæ*, veluti accidit in *nichil*, alieubi notatum inveniat. Sed enim *Dacæ* recipitur ab eruditis, qui sunt *Scythiæ* populi. *Hermolaus Byzantinus*. ut ex *Stephani* compendio legitur, Ἀδαι, σκυθικὸν ἔθνος, εἰσὶ δὲ ποικίλεις λέγονται καὶ Ἀδάαι μετὰ τοῦ κ. In quo advertendum est, impressos codices corruptos esse. Sed enim et *Daci*, ex regione *Dacia*, juxta *Borythenem* dicuntur, quos a Græcorum consuetudine in comædiis *Dacos* appellamus, pro servorum nominibus. Eos *Attici* Ἀδούς dicunt. Vergunt illi in *Germaniam*, et ad *Istri* fontes, ut idem auctor est *Hermolaus. Pierius.*

Pontem indignatus Araxes] Hic *Armeniæ* fluvius, cui *Alexander Magnus* pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt, postea *Augustus* firmiore ponte eum ligavit, unde ad *Augusti* gloriam dixit 'Pontem indignatus Araxes.' *Servius.*

Indignatus] Ita dictum a *Plut.* (ait *Victorinus* XXXVI. 10.) ἀγανακτέω de vino, quod fervet, et se claudi ære patitur, neque vult vase contineri: οὐ γὰρ τὸν αἶνον εἰς ἐστὶ μόνον ἔχειν, καὶ ἀγανακτεῖν. De mari *Valer. Arg. I.* 'Oceanus Phrygios prius indignatus Iulos.' Pari emphasi *Claudian. VI. Cons. Hon.* 'Atque indignantes in jura redegerit Arctos.' Sed iræ istæ imprimis *Araxi* conveniunt, qui ab *Appiano* in *Parthis* dicitur &

βᾶθει καὶ τραχύτητι χαλεπός: *asper profunditate et rapiditate.* Cerda.

729 *Per clipeum Volcani, dona parentis*] Hic distinguendum, nam *Vulcani parentis* non procedit. *Servius.*

Per clipeum Volcani] In antiquis *per clipeum Volcani*: de cujus utriusque ratione, satis superque superius disputatum. *Pierius.*

730 *Rerumque ignarus imagine gau-*

det] Ignarus erat veritatis, sed triumphorum imagine delectabatur. *Serv.*

731 *Attollens humero, &c.*] Si fata legeris, hoc est, quod nepotes fataliter fecerunt. Hunc versum notant Critici, quasi superfluo et inutiliter additum, nec convenientem gravitati ejus; namque est ejus magis neotericus. *Idem.*

9/3
HM

